

जैन-आगम-ग्रन्थमाला : ग्रन्थाङ्क ९ (भाग २)

सिरिसामज्जवायगविरइयं

पणवणासुत्तं

परिशिष्ट-प्रस्तावनात्मको द्वितीयो भागः

सम्पादकाः

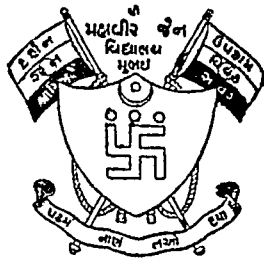
पुण्यविजयो मुनिः

[जिनागमरहस्यवेदिजैनाचार्यश्रीमद्विजयानन्दसूरिवर(प्रसिद्धनाम-आत्मारामजीमहाराज)-
शिष्यरत्न-प्राचीनजैनभाण्डागारोद्धारकप्रवर्तकश्रीमत्कान्तिविजयान्तेवासिनां श्रीआत्मानन्द-
जैनग्रन्थमालासम्पादकानां मुनिप्रवरश्रीचतुरविजयानां विनेयः]

पण्डित दलसुख मालवणिया

पण्डित अमृतलाल मोहनलाल भोजक -

इत्येतौ च

श्री महावीर जैन विद्यालय

बम्बई - ३६

जैन-आगम-ग्रन्थमाला

प्रधान सम्पादक

मुनिराज श्री पुण्यविजयजी

पण्डित दलसुख मालवणिया

प्रथम संस्करण

वीर सं. २४९७/विक्र. सं. २०२७/ई. स. १९७१

मूल्य ४० रुपया

मुद्रक :

वि पु भागवत

मीन प्रिन्टिंग व्यूरो

खटाववाडी, वम्बई-४

प्रकाशक :

जयन्तीलाल रतनचन्द शाह

बालचन्द्र गाडालाल दोशी

रतिलाल चिमनलाल कोठारी

मानद सत्रीजी

श्री महावीर जैन विद्यालय

ऑगस्ट क्रान्तिमार्ग, वम्बई-३६

Jaina-Āgama Series No. 9 (Part 2)

PANNAVANASUTTAM

Editors

MUNI PUNYAVIJAYA

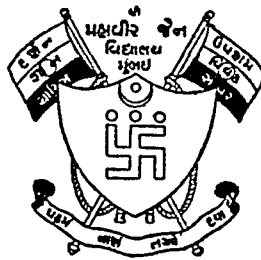
Pt. DALSUKH MĀLVANĪ

Pt. AMRITLĀL MOHANLĀL BHOJAK

Introduction Translated Into English

By

Dr. NAGIN J. SHAH

SHRI MAHĀVĪRA JAINA VIDYĀLAYA

BOMBAY - 36

Jaina-Agama-Series

General Editors

MUNIRAJ SHRI PUNYAVIJAYAJI

Pt DALSUKH MALVANIA

First Published 1971

© 1971, by the Publishers

Price Rs 40 00

Printed in India
by V P Bhagwat
Mouj Printing Bureau
Khatau Wadi, Bombay-4

Published by
Jayantilal Ratanchand Shah
Balchand Gandadal Doshi
Ratilal Chimanlal Kothari
Hon Secretaries
Shri Mahavira Jaina Vidyalaya
August Kranti Marg, Bombay 36

गंथसमप्पणं

णंदिकरो णय-णिकखेवविविहभंगोहिं भूसिओ पवरो ।
भवभयवोच्छेयकरो अणुओगो रक्खिओ जेहिं ॥ १ ॥

पण्णवणोवंगद्धियसमग्गसद्धत्थसंगहाइमओ ।
गंथोऽयं भगवंताण ताण थेराण पुज्जाणं ॥ २ ॥

वरए पुण्णपवित्ते करजुयकमलम्मि विणयणइजुत्ता ।
मुणिपुण्णविजय-दलसुखभाई-अमया समप्पेमो ॥ ३ ॥ विसेसयं ॥

तुम्ह पसाया लद्धं वत्थुं तुम्हाण अप्पयंताणं ।
अम्हाण बालचरियं खमंतु पुज्जा खमासमणा ! ॥ ४ ॥

ગ્રંથસમર્પણ

મંગલકારી, સંસારના ભયને દૂર કરનાર, નય-નિર્દેષ આદિ અનુયોગ-
દ્વારના પ્રકારો દ્વારા અનુયોગની-આગમની વ્યાખ્યાના માર્ગની-અખંડ તેમ
જ વિશુદ્ધ પરંપરાની જોખોએ રક્ષા કરી છે તે પૂજ્ય સ્થવિર ભગવતોના
પુણ્યશાળી, પવિત્ર અને વરદ કરકમળમાં અમે-મુનિ પુણ્યવિજય, દલસુખ
માલવણિયા અને અમૃત ભોજક-પ્રજ્ઞાપનોપાંગસૂત્રના અર્થસહિત સમગ્ર
શબ્દો આદિના સંગ્રહરૂપ આ ગ્રંથ ભેટ ધરીએ છીએ. આપના જ કૃપા-
પ્રસાદથી મેળવેલી વસ્તુ આપને જ સમર્પિત કરવાની અમારી ખાલકીડાને
આપ ક્ષમાશ્રમણ ભગવંતો ક્ષમા કરશો.

પ્રકાશકીય નિવેદન

ધર્મસ્થાનો અને ધર્મશાસ્ત્રો જનસમૂહમાં ધર્મભાવનાનું સિચન કરવાનાં અને ધર્મશ્રદ્ધાને જગાડીને એની પુષ્ટિ અને વૃદ્ધિ કરવાનાં શ્રેષ્ઠ સાધનો છે. તેથી જ ધર્મસ્થાનો અને ધર્મશાસ્ત્રોનું જતન કરવું એ પવિત્ર ધર્મકૃત્ય લેખવામાં આવ્યું છે. જૈન સંઘે છેક પ્રાચીન સમયથી લઈને આ દિશામાં જે ગૌરવભરી કામગીરી બજાવી છે, અને અત્યારે પણ બજાવી રહેલ છે, તેની સાક્ષી હજારો દેવમંદિર, અનેક તીર્થસ્થાનો અને સખ્યાબધ જ્ઞાનમંદિરો આપી રહ્યાં છે.

કંઈકે આવી જ ભાવનાથી પ્રેરાઈને શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયે જૈનધર્મ-દર્શનના બધા જ પવિત્ર મૂળ આગમગ્રંથો, પૂજ્યપાદ આગમપ્રભાકર, શ્રુતશીલવારિધિ મુનિવર્ય શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ તથા પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયાની સક્રિય રાહબરી નીચે, પ્રકાશિત કરવાની મોટી યોજનાની જવાબદારી સ્વીકારી છે. આ યોજના મુજબ જૈન-આગમ-ગ્રંથમાલામાં “નંદિમુક્તં અણુભોગદ્વારાઈં ચ” તથા “પણ્ણવણાસુત્તં”નો પહેલો ભાગ—એ બે ગ્રંથો અત્યાર પહેલાં પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યા છે; અને અત્યારે “પણ્ણવણાસુત્તં”નો બીજો ભાગ પ્રકાશિત થઈ રહ્યો છે, એનો અમને આનંદ છે.

આ ગ્રંથનું સંપાદન પણ, પહેલા બે ગ્રંથોની જેમ, પૂજ્યપાદ આગમપ્રભાકર મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ, પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા તથા પંડિત શ્રી અમૃતલાલ મોહનલાલ ભોજકે સંયુક્ત રીતે કર્યું છે. તેઓએ આ પ્રકાશનને સર્વોગસંપૂર્ણ કરવા માટે કેટલી બેહદ જહેમત ઉઠાવી છે, તે આ ગ્રંથનો તથા ગ્રંથકારનો સવિસ્તર પરિચય આપતી તેમ જ અનેક આનુષંગિક બાબતોની વિશદ જણાવટ કરતી માહિતીપૂર્ણ વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના ઉપરથી પણ જાણી શકાય એમ છે. આ માટે અમે પૂજ્યપાદ પુણ્યવિજયજી મહારાજનો જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો ઓછો છે. પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા તથા પંડિત શ્રી અમૃતલાલભાઈના પણ અમે ખૂબ આભારી છીએ. આગમ-પ્રકાશન કાર્ય પ્રત્યે આત્મીયતા દર્શાવી, આ પ્રવૃત્તિને વેગ આપવા બદલ શ્રી રતિલાલ દીપચંદ દેસાઈને ધન્યવાદ ધરે છે. આગમ પ્રકાશન યોજના સમઘી બધી માહિતી આ ગ્રંથમાળાના પહેલા ગ્રંથમા વિગતવાર આપવામાં આવી છે, એટલે જિજ્ઞાસુઓ એમાંથી જોઈ શકશે.

શ્રી જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદની ઉદારતા

પૂજ્યપાદ મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજને દીક્ષા લીધાને સાઠ વર્ષ પૂરા થતાં હોવાથી, બે વર્ષ પહેલાં (તા. ૯-૨-૬૯ના રોજ), વડોદરામાં, વડોદરાના શ્રીસંઘ તરફથી દીક્ષાપર્યાયષ્ટિપૂર્તિ-સમારોહ બિજાવવામાં આવ્યો હતો. એ પ્રસંગે, મહારાજશ્રીની પ્રેરણાથી પાટણમાં સ્થપાયેલ શ્રી જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદના સચાલકોએ, એમની પાસેનું આગમપ્રકાશન માટેનું રૂ. ૧,૩૫,૫૬૬નું ફંડ આગમપ્રકાશનના કાર્યમાં વાપરવા માટે વિદ્યાલયને અર્પણ કરવાની જાહેરાત કરી હતી; અને એ રકમ સરથાને મળી ગઈ છે. ધર્મના પ્રાણરૂપ ધર્મશાસ્ત્રોના રક્ષણ-પ્રકાશન માટે આવી દાખલારૂપ ઉદારતા દર્શાવવા બદલ અમે શ્રી જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદના સંચાલકોનો અને ખાસ કરીને શેઠ શ્રી કેશવલાલ કીલાચંદ શાહનો ખૂબ ખૂબ આભાર માનીએ છીએ. આ અંગેનો ઋણસ્વીકાર અમે આ ગ્રંથમાં અન્યત્ર કર્યો છે.

શ્રી ભગવતીસૂત્ર માટે સહાય

મૂળ પાટણના વતની અને હાલ મુળધર્માં રહેતા શ્રી પનાલાલ મફતલાલ શાહે વિ. સં. ૨૦૨૬ના કાર્તિકી પૂર્ણિમાના પર્વદિવસે પૂજ્યપાદ મુનિવર્ય શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજનું ચતુર્માસપરિવર્તન પોતાને ત્યાં કરાવ્યું હતું. આ પ્રસંગની યાદરૂપે, શ્રી ભગવતીસૂત્રના પહેલા ભાગના ખર્ચ માટે, રૂ. પાત્રીસ હજાર પાટણવાળા શાહ મફતલાલ જીવાચદ, શ્રી ચીમનલાલ લહેરચંદ અને શ્રી નેમચંદ જેશિંગલાલના સ્મરણાર્થે તેમના પુત્રો તરફથી આપવાની જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. થોડા વખત પહેલાં તેઓ તરફથી આ રકમ સંસ્થાને મળી પણ ગઈ છે. વિદ્યાલયના આગમપ્રકાશનના કાર્યમાં હર્ષોદ્લાસપૂર્વક આવી ઉદાર સહાય આપવા બદલ અમે આ મહાનુભાવોનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

બીજી સહાય

છેલ્લાં બે વર્ષ દરમિયાન આ કાર્યને માટે સંસ્થાને જે સહાય મળી છે, તે નીચે મુજબ છે

- રૂ. ૭૫૦૦.૦૦ શ્રી પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ લોહારચાલ જૈન સંઘ, મુળધર્.
- રૂ. ૫૦૦૦.૦૦ શ્રી વાડીલાલ સારાભાઈ દેરાસરજી ટ્રસ્ટ, મુળધર્
- રૂ. ૨૦૦૦.૦૦ શ્રી શાંતિલાલ વર્ધમાનની પેઢી, પાલેજ.
- રૂ. ૨૦૦૦.૦૦ શ્રી જૈન શ્રવેતાળર મૂર્તિપૂજક મંદિર, ઝેંગલોર.
- રૂ. ૨૦૦૦.૦૦ શ્રી આદિનાથ જન શ્રવેતાળર મંદિર, ઝેંગલોર
- રૂ. ૧૧૪૧.૦૦ શ્રી જૈન શ્રવેતાળર મૂર્તિપૂજક સંઘ, શ્રીઆત્માનંદ જૈન ઉપાશ્રય, વડોદરા.
- રૂ. ૧૦૦૦.૦૦ શ્રી આદિનાથ જૈન આવિકાસઘ, ઝેંગલોર.
- રૂ. ૩૬૦.૦૦ શ્રી જૈન સંઘ, આઢોલા.
- રૂ. ૨૫૧-૦૦ મેસર્સ પીતાંબર લાલજી એન્ડ સન્સ.
- રૂ. ૧૦૧-૦૦ શ્રી કલાવતીબહેન.
- રૂ. ૧૦૦-૦૦ શ્રી અજિતકુમાર સુંદરજી.
- રૂ. ૫૦-૦૦ શ્રી આઢોલા જૈન સંઘની બહેનો, આઢોલા.

આ સૌના અમે આભારી છીએ.

જુદું ટ્રસ્ટ

આગમપ્રકાશન અંગે વિદ્યાલય હસ્તક એક જુદું ટ્રસ્ટ રચવામાં આવ્યું છે. અને આ ટ્રસ્ટને સરકારે આવકવેરામાંથી મુક્તિ આપી છે.

આ ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીઓ નીચે મુજબ છે:

- શ્રી ભોગીલાલ લેહેરચંદ
- શ્રી પ્રવીણચંદ હેમચંદ કાપડિયા
- શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ
- શ્રી વાડીલાલ ચત્રભુજ ગાધી
- શ્રી કપુરચંદ નેમચંદ મહેતા

આગમ પ્રકાશન સમિતિ

આગમપ્રકાશનના કાર્ય અંગે જરૂરી સલાહસૂચના આપવા બદલ અમે આગમ પ્રકાશન સમિતિના નીચેના સભ્યોના ઋણી છીએ :

શ્રી કેશવલાલ કીલાચંદ શાહ	ડૉ. રમણલાલ ચીમનલાલ શાહ
શ્રી પોપટલાલ ભીખાચંદ	ડૉ. જયંતીલાલ સુરચંદ બદામી
શ્રી સેવંતીલાલ ખેમચંદ	શ્રી પ્રાણુલાલ કાનજીભાઈ દોશી
(પાટણ જૈન મંડળના પ્રતિનિધિઓ)	શ્રી જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ
શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ	શ્રી બાલચંદ ગાંડાલાલ દોશી
શ્રી પરમાનંદ કુંવરજી કાપડિયા	શ્રી રતિલાલ ચીમનલાલ કોઠારી
શ્રી સેવંતીલાલ ચીમનલાલ શાહ	શ્રી વૃજલાલ કપૂરચંદ મહેતા : કોષાધ્યક્ષ

મંત્રીઓ

આ ગ્રંથની સુવિસ્તૃત પ્રસ્તાવનાનો આધારભૂત અંગ્રેજી અનુવાદ અમદાવાદના લાલભાઈ દલપતભાઈ ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિરના ડેપ્યુટી ડાયરેક્ટર ડૉ. શ્રી નગીનદાસ જીવણુલાલ શાહે કરી આપ્યો છે. અમારાં અન્ય પ્રકાશનોની જેમ આ ગ્રંથનું સ્વચ્છ-સુધક મુદ્રણ મૌજ પ્રિન્ટિંગ પ્લૂરોએ ખૂબ ચીવટ અને ધીરજથી કરી આપ્યું છે. એ બન્નેનો અમે હાર્દિક આભાર માનીએ છીએ.

ઓગસ્ટ ક્રાન્તિમાર્ગ }
મુખ્ય-૩૬ }
તા. ૪-૩-૧૯૭૧ }

જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ
બાલચંદ ગાંડાલાલ દોશી
રતિલાલ ચીમનલાલ કોઠારી
માનદ મંત્રીઓ

ઋણ સ્વીકાર

જન આગમગ્રંથોના સંશોધન-સંપાદન અને પ્રકાશનના કાર્યમાં વેગ આપવાના ઉદ્દેશથી, વિ. સં. ૨૦૦૧ની સાલમાં, પાટણ (ઉ. ગુ.)માં, પૂજ્યપાદ મુનિમહારાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજની પ્રેરણાથી અને મુ. શ્રી કેશવલાલ ડીલાચંદના પ્રયાસોથી સ્થપાયેલ શ્રી જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદ (ઠે. શ્રી પાટણ જૈન મંડળ, ૭૭, મરીન ડ્રાઈવ, મુંબઈ-૨૦) તરફથી શ્રીમહાવીર જૈન વિદ્યાલય (મુંબઈ)ની મૂળ જૈન આગમો પ્રકાશિત કરવાની યોજના માટે રૂ. ૧,૩૫,૫૬૬-૦૦ અંકે એક લાખ, પાંત્રીસ હજાર, પાંચસો છાસઠ રૂપિયા પૂરા મળ્યા છે; આ લઘ્ય સહકાર માટે અમે શ્રી જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદનો, શ્રી પાટણ જૈન મંડળનો તથા એ બન્ને સંસ્થાના કાર્યકરોનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ

બાલચંદ ગાંડાલાલ દોશી

રતિલાલ ચીમનલાલ કોકારી

માનદ મત્રીઓ

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય

અસાધારણ ખોટ

પૂજ્યપાદ, શ્રુતશીલવારિધિ, આગમપ્રભાકર, મુનિવર્ય શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ સ્મૃતિશેષ થઈ ગયા !

પન્નવણાસૂત્રના આ ખીજા ભાગના પ્રકાશનનો ઉત્સવ, જોકે એનું કેટલુંક છાપકામ બાકી હતું છતાં, તેઓશ્રીની હયાતીમાં જ થયો હતો. છએક મહિના પહેલાં, વિ. સ. ૨૦૨૭ના ફાગણ વદિ ૨, તા. ૧૪-૩-૭૧, રવિવારના રોજ સવારના, મુખ્યમાં, ભાષ્યખલામાં, પરમપૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયસમુદ્રસૂરિજી મહારાજના સાંનિધ્યમાં, સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન ડૉ. શ્રી હીરાલાલજી જૈનના શુભ હસ્તે એનું પ્રકાશન આનંદ-ઉલ્લાસપૂર્વક થયું હતું. અને એ જ ગ્રંથમાં પરમપૂજ્ય આગમપ્રભાકર શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજના સ્વર્ગવાસ નિમિત્તે શ્રદ્ધાંજલિના શબ્દો લખવાનો વખત આવે એને ભવિતવ્યતાની કૂરતા, કરુણતા કે વિચિત્રતા જ કહેવી જોઈએ. એની આગળ માનવી કેવો લાચાર બની જાય છે !

આ વાતની વિગતો આ પ્રમાણે છે : પૂજ્યપાદ પુણ્યવિજયજી મહારાજ પરમપૂજ્ય યુગદર્શી આચાર્યદેવ શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજની જન્મશતાબ્દી માટે જ વિ. સં. ૨૦૨૫માં મુખ્ય પધાર્યા હતા. એટલે ગત (સને ૧૯૭૦ના) ડિસેમ્બરની આખરે જન્મ-શતાબ્દી સમારોહની શાનદાર રીતે ઊજવણી થઈ ગયા પછી તરત જ તેઓશ્રી ગુજરાત-અમદાવાદ તરફ વિહાર કરવા ઇચ્છતા હતા. અમારી એવી તીવ્ર ઇચ્છા હતી કે તેઓશ્રી મુખ્યથી વિહાર કરે તે પહેલાં, તેઓની હાજરીમાં જ, મુખ્યમાં આ ગ્રંથનું પ્રકાશન કરવામાં આવે. દરમ્યાનમાં એક બાજુ કંઈક નાદુરસ્ત તબિયતને કારણે તેઓનો વિહાર લખાયો અને બીજી બાજુ, આ ગ્રંથની વિસ્તૃત ગુજરાતી પ્રસ્તાવના તેઓશ્રીએ તપાસી લીધી હોવાથી, પ્રેસમાં થોડીક ઝડપ કરવાથી આ ગ્રંથ તૈયાર થઈ જવાની શક્યતા લાગી. એટલે આ ગ્રંથનું પ્રકાશન તેઓશ્રીની ઉપસ્થિતિમાં મુખ્યમાં કરવાની અમારી વિનંતિ તેઓએ માન્ય રાખી એટલું જ નહીં, એ માટે ડૉ. હીરાલાલજી જૈનને આમત્રણ આપવાનું સૂચન પણ તેઓશ્રીએ જ કર્યું. એ રીતે આ ગ્રંથનું પ્રકાશન, ઉપર સૂચવ્યું તેમ, તા. ૧૪-૩-૭૧ ના રોજ મુખ્યમાં થયું.

પણ, આ ગ્રંથની વિસ્તૃત ગુજરાતી પ્રસ્તાવનાના મોટા ભાગનું અંગ્રેજી ભાષાંતર એ વખતે તૈયાર થઈ ગયેલ હોવા છતાં એનું મુદ્રણ ગ્રંથના પ્રકાશન વખતે પૂરું થાય એ શક્ય ન હતું. એટલે મૂળ પ્રસ્તાવનાના અંગ્રેજી અનુવાદ વગર જ એનો પ્રકાશન-સમારોહ ઊજવવાનું અમારા માટે અનિવાર્ય થઈ ગયું, અને એ રીતે એ સમારોહ ઊજવવામાં આવ્યો.

એ પછી, જાણે કોઈ દુ.ખદ ભવિતવ્યતા કામ કરતી હોય એમ, એક બાજુ અંગ્રેજી પ્રસ્તાવનાનું મુદ્રણ આગળ ચાલવા લાગ્યું, અને બીજી બાજુ પૂજ્યપાદ પુણ્યવિજયજી મહારાજની તબિયત પણ અવારનવાર અસ્વસ્થ થવા લાગી. પરિણામે તેઓએ મુખ્યમાંથી વિહાર કરવાનો વિચાર જતો કર્યો અને વિ. સ. ૨૦૨૭ નું ચોમાસુ પણ, વિ. સ. ૨૦૨૫ અને ૨૦૨૬ નાં ચોમાસાની જેમ, મુખ્યમાં વાલકેશ્વરના ઉપાશ્રયમાં જ કરવાનું નક્કી કર્યું.

આ દરમ્યાન તબિયત બરાબર સારી થાય એવા ઉપચારો ચાલુ જ હતા. તબિયતમાં

વિશેષ અસ્વસ્થતા જણાતા, જરૂરી ઉપચારો માટે, તેઓશ્રીને ઇસ્પતાલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા. ત્યાં તબિયતમાં એકંદર સુધારો થતો લાગ્યો; અને હવે તો જે-ત્રણ દિવસમાં ઇસ્પતાલમાંથી રજા મળશે એવી સતોપકારક સ્થિતિ લાગી. પણ એવામાં જ, જાણે પોતાના સાધુજીવનથી જ જીવનની અને સંસારની અનિશ્ચિતતાનો ધર્મબોધ આપવા માગતા હોય એમ, પરમપૂજ્ય મહારાજશ્રી વિ સં ૨૦૨૭ના જેઠ વદિ ૬, તા. ૧૪-૬-૭૧, સોમવારના રોજ રાતના, પ્રતિક્રમણ કાર્યા પછી, ૮-૫૦ વાગતાં પૂરી સ્વસ્થતા, શાંતિ અને સમાધિપૂર્વક સ્વર્ગવાસ પામ્યા ! આ અતિ આધાતજનક કરુણ ઘટનાને લીધે, જે ગ્રંથનો પ્રકાશનવિધિ તેઓની પવિત્ર હાજરીમાં થયો હતો તેને દેવ્યાણુ માટે મુકવાનું કાર્ય અમારે તેઓશ્રીની ખિનહયાતીમાં કરવું પડ્યું છે, અને આ ગ્રંથમાં જ તેઓશ્રીને શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ કરવી પડી છે ! કેવી કરુણતા !

મહારાજશ્રીના અણુધાર્યા સ્વર્ગવાસથી જૈન શાસનને, દેશ-વિદેશમાં ચાલતા જૈન વિદ્યા અને ભારતીય વિદ્યાના અધ્યયન-સંશોધન તેમ જ સમગ્ર જ્ઞાનોદ્ધારના કાર્યને તથા વિદ્યાલયની આગમ પ્રકાશન યોજનાને એવી અસાધારણ મોટી ખોટ પડી છે કે જે પૂરી થવી શક્ય નથી. સંસ્થાની આગમ પ્રકાશન યોજનામાં સક્રિય સાથ આપવા ઉપરાંત સંસ્થાના વિકાસ માટે તેઓશ્રી જે લક્ષી લાગણી ધરાવતા હતા અને માર્ગદર્શન આપતા હતા તે માટે સંસ્થા તેઓનો જેટલો ઉપકાર માને તેટલો ઓછો છે. મહારાજશ્રી પ્રત્યેની ઊંડી કૃતજ્ઞતાની લાગણીથી પ્રેરાઈને વિદ્યાલયની વ્યવસ્થાપક સમિતિએ તા. ૨૪-૭-૭૧ના રોજ નીચે મુજબ દુરાવ કાર્યો છે —

“પરમપૂજ્ય, પ્રાત સ્મરણીય, આગમપ્રભાકર, શ્રુતશીલવારિધિ મુનિરાજ શ્રી પુણ્ય-વિનયજી મહારાજનું સ્થાન અને માન ભારતીય વિદ્યા અને જૈન વિદ્યાના દેશ-વિદેશના વિદ્વાનોમાં અનન્ય હતું જૈન શ્રુતના તેઓ પારગામી વિદ્વાન હોવા ઉપરાંત સમગ્ર જૈન વાઙ્મયના પણ મર્મગ્રાહી અને સર્વસ્પર્શી વિશેષજ્ઞ વિદ્વાન હતા ’ ઉપરાંત, તેઓએ ભારતીય સાહિત્યનું પણ ખૂબ આદર અને ભક્તિથી અવગાહન કર્યું હતું શાસ્ત્રીય તેમ જ ઇતર સાહિત્યનું તેઓશ્રીનું અધ્યયન તેમ જ સંશોધન સાંપ્રદાયિક કદાચહથી સર્વથા મુક્ત તેમ જ સત્યગ્રાહી હતું, તેઓશ્રીની જ્ઞાનોપાસનાની આવી વિરલ વિશેષતા હતી, અને તેથી જ તેઓ વિદ્વદ્જનગતમાં ખૂબ આદર અને ચાહના મેળવી શક્યા હતા

“તેઓ સાચા અને સંપૂર્ણ અર્થમાં જ્ઞાનોદ્ધારક હતા. પ્રાચીન જૈન જ્ઞાનભંડારોના સમુદ્ધારનું, પ્રાચીન જીર્ણુ વિરલ પ્રતોને ચિરજીવી બનાવવાનું, જૈન આગમસૂત્રો તેમ જ અન્ય દુર્ગમ પ્રાચીન ગ્રંથોનું સંશોધન-સંપાદન કરવાનું, અને દેશ-વિદેશના વિદ્વાનોને પૂરી ઉદારતા અને સહૃદયતા સાથે દરેક પ્રકારની સહાય કરવાનું મહારાજશ્રીનું કાર્ય આદર્શ, બેનમૂન અને શકવર્તી કહી શકાય એવું હતું મહારાજશ્રીનું જ્ઞાનોદ્ધારનું આ કાર્ય તેઓશ્રીના પરમપૂજ્ય દાદાગુરુ પ્રશાંતમૂર્તિ પ્રવર્તક શ્રી કાતિવિનયજી મહારાજ તથા પરમપૂજ્ય આજીવન વિદ્યાસેવી ગુરુવર્ય શ્રી ચતુરવિનયજી મહારાજે શરૂ કરેલી શ્રુતભક્તિની પરંપરાનું ખૂબ ગૌરવ વધારે એવું હતું. પૂજ્યપાદ-પુણ્યવિનયજી મહારાજે જ્ઞાનોદ્ધારના ક્ષેત્રમાં કરેલું કાર્ય એટલું વિરાટ છે અને તેઓશ્રીના સ્વર્ગવાસથી આ ક્ષેત્રમાં એટલી મોટી ખોટ ઊભી થઈ

છે કે તે ક્યારે, કેવી રીતે પૂરી થશે તેની કદવના કરવી પણ આજે તો મુશ્કેલ લાગે છે. એક સતત કાર્યશીલ સંસ્થા કરી શકે એટલું મોટું કાર્ય તેઓશ્રીએ કર્યું છે. તેઓશ્રીના જીવન સાથે વણાઈ ગયેલી અપ્રમત્તતા અને ઉત્કટ શ્રુતભક્તિનું જ આ સુપરિણામ છે.

“જ્ઞાનોપાસક વિદ્વાન હોવા ઉપરાંત મહારાજશ્રી શ્રમણધર્મના ઉદ્દેશ અને સારસ્વ આત્મસાધનામાં પણ એવા જ મગ્ન અને સતત જગરૂક હતા નિર્મળ સંયમની આરાધના તેઓના જીવન સાથે સાવ સહજપણે એવી ઓતપ્રોત બની ગઈ હતી કે એની મધુર અને પવિત્ર છાપ તેઓના વિચારોમાં, કથનમાં અને વર્તનમાં જેવા મળતી હતી. નિર્દેશપણું, નિર્દેશપણું, નિરભિમાનતા, સરળતા, નિષ્પાલસતા, સૌમ્ય નિર્ભયતા, સમભાવ, કરુણા-પરાયણતા, પરોપકારિતા, નમ્રતા, વિવેકશીલતા જેવા અનેકાનેક ગુણોથી તેઓશ્રીનાં જીવન અને વ્યવહાર સ્ફટિક સમાં વિમળ બન્યાં હતાં. તેઓ આદર્શ સાધુતાની મૂર્તિ અને શ્રમણજીવનના શ્રેષ્ઠ પ્રતીક હતા.

“આપણી સંસ્થા શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય સાથેના તેઓના આત્મીયતાભર્યા ધર્મસ્નેહનો અને તેઓએ સંસ્થા ઉપર કરેલા ઉપકારોનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે તો જાણે મહા-સ્વીકાર માટેના મોટામાં મોટા શબ્દો પણ ઓછા પડતા હોય એમ લાગે છે. તેઓશ્રીની પ્રેરણાથી જ સંસ્થાએ આપણાં બધાં પવિત્ર મૂળ આગમસૂત્રોને પ્રગટ કરવાની મોટી યોજના શરૂ કરવાની હિમત કરી હતી. અને આ બાબતમાં માત્ર સલાહ કે માર્ગદર્શન આપીને જ સંતોષ ન માનતાં એ યોજનાને અમલી બનાવવા માટે જૈન આગમ ગ્રંથમાળાના મુખ્ય સંપાદક તરીકેની જવાબદારી પણ તેઓશ્રીએ ઉલ્લાસપૂર્વક સ્વીકારી હતી આવા મોટા કાર્યની જવાબદારી સ્વીકારીને મહારાજશ્રીએ ન કેવળ આપણી સંસ્થા ઉપર કે જૈન સમાજ ઉપર-જ ઉપકાર કર્યો છે, ખરી રીતે એથી જૈન વિદ્યા અને ભારતીય વિદ્યાના દેશ-વિદેશના વિદ્વાનો અને જિજ્ઞાસુઓ પણ ઉપકૃત બન્યા છે. તેઓની આ નિ સ્વાર્થ જ્ઞાનસેવાનો લાભ સૌને સદાને માટે મળતો રહેશે, એમાં શક નથી. વળી, આપણી સંસ્થાના એક હિતચિતક તરીકે તેઓશ્રી જે ચિતા સેવતા રહેતા હતા એથી તો તેઓ સંસ્થાના એક શિરછત્ર જ બન્યા હતા.

“આવા એક જ્ઞાનતપસ્વી અને જ્ઞાનગરિમાથી શોભતા, સંત પ્રકૃતિના પ્રભાવક મુનિવરનો મુળધર્મા વિ. સં. ૨૦૨૭ ના જેક વદિ ૬, તા. ૧૪-૬-૭૧, સોમવારના રોજ સ્વર્ગવાસ થતાં આપણી સંસ્થાને, જૈન સઘને અને દેશ-વિદેશના વિદ્વત્સમાજને ભાગ્યે જ પૂરી શકાય એવી મોટી ખોટ પડી છે શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની આ સભા જ્ઞાન-ચારિત્રથી શોભતી આવી ઉચ્ચ કોટિની વિમૂતિના ઉપકારોનું કૃતજ્ઞતાપૂર્વક સ્મરણ કરે છે અને તેઓશ્રીને ભાવપૂર્વક અનેકાનેક વદના કરીને તેઓશ્રીનાં અધૂરા કાર્યો પૂરા કરવાની શક્તિ અને ભાવના આ સંસ્થામાં તેમ જ શ્રીસઘમાં પ્રગટે એવી પ્રાર્થના કરે છે ”

સૌ કોઈને એ સુવિદિત છે કે પૂજ્યપાદ પુણ્યવિજયજી મહારાજે જ્ઞાનોદ્ધારને જ પોતાનું જીવનકાર્ય બનાવીને અને છેલ્લાં ચાલીશ વર્ષ દરમિયાન આગમસંશોધનનું પાયાનું કામ ખૂબ ભક્તિ, એકાગ્રતા અને ચીવટપૂર્વક કરતાં રહીને, આગમસંશોધન માટેની વિપુલ સામગ્રી પોતાના હાથે જ તૈયાર કરેલી છે. એ સામગ્રીનો સમુચિત ઉપયોગ કરીને

તેઓએ શરૂ કરેલ આગમસંશોધનના કાર્યને વલુથબ્ધ આગળ વધારવું એ આપણી પવિત્ર દ્રવ્ય છે, તેઓશ્રીને સાચી શ્રદ્ધાંજલિ પણ એ જ છે : કદક આવી લાગણીથી પ્રેરાઈને, પૂજ્યપાદ મહારાજશ્રીના સ્વર્ગવાસ પાદ પરિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા મુખર્ધ આવ્યા ત્યારે, તેઓની હાજરીમાં, વિદ્યાલયની આગમ પ્રકાશન સમિતિ તથા વિદ્યાલય હસ્તકના ગિનાગમ ટ્રસ્ટની સંયુક્ત સલા તા. ૨૨-૬-૭૧ ના રોજ આ અંગે વિચારણા કરવા બોલાવવામાં આવી હતી; અને એમાં વિગતવાર ચર્ચા-વિચારણાને અંતે, આગમપ્રકાશનનું કાર્ય ચાલુ રાખવા અંગે, સર્વસંમતિથી, નીચે મુજબ નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો :—

- “૧ પૂજ્યપાદ આગમપ્રભાકર મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિનયજી મહારાજના સ્વર્ગવાસને કારણે તેઓશ્રીની પ્રેરણાથી વિદ્યાલયે શરૂ કરેલ આગમ પ્રકાશનના કાર્યમાં ન પૂરી શકાય એવી મોટી ખોટ ઊભી થઈ છે. પણ તેઓએ જીવનભર, આગમોના સંશોધન માટે. લગભગ બધા પવિત્ર આગમસૂત્રોના પાઠ-પાઠાતરો નોંધીને પાઠશુદ્ધિનું પાયાનું કાર્ય કરેલું છે તે જોતા, તથા આગમોની શુદ્ધ વાચનાઓ છપાવવાની તેઓની ઉલ્કટ ભાવના જોતા, આગમપ્રકાશનના કાર્યને ચાલુ રાખવું અને બંનતી ત્વરાએ એને પૂરું કરવું
- “૨ અત્યાર સુધી આ કાર્યમાં પરિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા તથા પરિત શ્રી અમૃતલાલ મોહનલાલ જે પ્રકારનો સહકાર આપતા રહ્યા છે, તે પ્રકારનો સહકાર તેઓની પાસેથી લેવાનું ચાલુ રાખવું, અને નવા પણ કોઈ શંકા ઊભી થાય ત્યાં એનું નિરાકરણ કેવી રીતે લાવવું એ માટે પરમપૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિનયસમુદ્રસરિજી મહારાજશ્રીનું માર્ગદર્શન મેળવવું
- “૩ આ કાર્યને વેગ મળે એ માટે પરમપૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી જળવિનયજી મહારાજ, અન્ય જે મુનિરાજો તથા જે વિદ્વાનો આમાં સહજભાવે સહકાર આપવા તૈયાર હોય તેઓનો સહકાર લેવો
- “૪. આ કાર્ય માટે જરૂરી માર્ગદર્શન મેળવવા માટે આગમ પ્રકાશન સમિતિના સભ્યોએ પ્રતાપા અનુર્ભાસ બિરાજતા પરમપૂજ્ય આચાર્ય શ્રી વિનયસમુદ્રસરિજી મહારાજને બંને તેટલા વહેલા મળવું અને પછી બીજાઓનો સહકાર મેળવવાની દિશામાં આગળ વધવું.”

અંતમાં, અમે પૂજ્યપાદ મુનિવર્ય શ્રી પુણ્યવિનયજી મહારાજના અનેકવિધ ઉપકારોનું પુનઃ પુનઃ સ્મરણ કરીને તેઓશ્રીને ફરી અમારી અંતરની શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ કરીએ છીએ; અને સસ્થાએ શરૂ કરેલ આગમપ્રકાશનની મહાન યોજના સાગોપાંગ પૂરી કરવાની ભાવના અને શક્તિ અમારામાં જગતી રહે એવી પ્રાર્થના સાથે અમારું આ નિવેદન પૂરું કરીએ છીએ.

ઓગસ્ટ કાંતિ માર્ગ

મુખર્ધ-૩૬

તા. ૨૦-૬-૧૯૭૧

જયંતીલાલ રતનચંદ શાહ

બાલચંદ ગાંડાલાલ દોશી

ગતિલાલ ચીમનલાલ કોઠારી

માનદ મત્રીઓ

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય

અન્યથાનુક્રમ

	પૃષ્ઠક
પ્રકાશકીય નિવેદન	૯
ઋણસ્વીકાર	૧૨
અસાધારણ ખોટ	૧૩
ગુજરાતી પ્રસ્તાવનાના અનુક્રમ	૧૮
Contents of Introduction	20
સંકેતસૂચિ	૨૩
શુદ્ધિપત્રકમ્	૨૫
‘ પળવણાસુત્તં ’ મૂલગ્રન્થસ્ય (ભાગ ૧) શુદ્ધિપત્રકવિશેષઃ	૨૭
પ્રસ્તાવના ગુજરાતી	૧
Introduction	201-487
પદમં પરિસિદ્ધં—ગાહાણુકમો	૧
વીર્યં પરિસિદ્ધં—સદાણુકમો સક્રયત્થસહિઓ	૫
તદ્વયં પરિસિદ્ધં—વિસેસણામાણુકમો	૪૦૮-૧૬

પ્રસ્તાવનાનો વિષયાનુક્રમ

	૫૪
અંગમાહ અથોની રચના; તેનો અંગ સાથે સંબંધ	૧
પ્રજ્ઞાપના નામ	૭
પ્રજ્ઞાપના શબ્દનો પ્રયોગ અને અર્થ	૭
પ્રજ્ઞાપનાનો આધાર દૃષ્ટિવાદ છે	૯
પ્રજ્ઞાપનાની રચનાશૈલી	૧૦
વિષય વિભાગ (સાત તત્ત્વમાં, દ્રવ્યાદિ ચારમાં વિભાગ)	૧૨
૫૬ વિભાગ અને નિરૂપણાનો ક્રમ	૧૩
ભગવતી અને પ્રજ્ઞાપના ભગવતી	૧૩
પ્રજ્ઞાપના અને જીવાજીવાલિંગમ	૧૪
પ્રજ્ઞાપના અને પદ્મપંગમ	૧૬
પ્રજ્ઞાપનાના કર્તા અને એમનો સમય	૨૨
પ્રજ્ઞાપનાનું મગળ અને પંચનમસ્કાર મંત્ર	૨૫
પ્રથમ પદ : જીવ અને અજીવના પ્રકારો	૨૬
અજીવનિરૂપણ-૨૬; જીવના ભેદ-પ્રભેદો-૨૬; સિદ્ધના ભેદો-૨૬; સસારી જીવો-૩૬;	
બીજું 'સ્થાન' પદ : જીવોનું નિવાસસ્થાન	૪૭
ત્રીજું 'અહુવક્તવ્ય' પદ : જીવો અને અજીવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય	૫૨
દ્રવ્યોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય-૫૩; જીવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય-૫૩; સમગ્ર જીવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય-૫૪	
ચોથું 'સ્થિતિ' પદ : જીવોની સ્થિતિ=આયુ	૫૮
પાંચમું 'વિશેષ' પદ : જીવ અને અજીવ દ્રવ્યના ભેદો અને પર્યાયો	૬૦
જીવોની અને તેમના પર્યાયોની સંખ્યા-૬૪; અજીવના ભેદો અને પર્યાયો-૬૫	
છઠ્ઠું 'વ્યુત્ક્રાન્તિ' પદ : જીવોની ગતિ અને આગતિ	૬૭
જીવોના ઉપપાતનો અને ઉદ્ધર્તનાનો વિરહકાળ (ઉત્કૃષ્ટ)-૬૮; એક સમયમાં કેટલા જીવોનો ઉપપાત અને ઉદ્ધર્તના-૭૦; જીવો કયા ભવમાથી આવે ?-૭૧	
સાતમું 'ઉચ્છ્વાસ' પદ : જીવોના શ્વાસોચ્છ્વાસ	૭૫
જીવોની શ્વાસોચ્છ્વાસક્રિયાનો વિરહકાલ-૭૫	
આઠમું 'સંજ્ઞા' પદ : જીવોની સંજ્ઞા	૭૬
નવમું 'યોનિ' પદ : જીવોનું ઉત્પત્તિસ્થાન	૭૭
દસમું 'ચરમ' પદ : દ્રવ્યો વિષે ચરમ અચરમનો વિચાર	૭૮
ચરમ અને અચરમ-રત્નપ્રભા આદિનું-૭૮; જીવોની યોનિઓ-૭૯; ચરમાદિનું અદ્વયબહુલ (તારતમ્ય)-૮૧; પરમાણુપુદ્ગલ અને પુદ્ગલસ્કંધ વિષે ચરમાદિ વિચાર-૮૨; સસ્થાન વિષે ચરમાદિ-૮૪; જીવો વિષે ચરમાદિ-૮૪	
અગિયારમું 'ભાષા' પદ : ભાષાવિચારણા	૮૪
ભાષાનું સ્વરૂપ અને ઉત્પત્તિ-૮૫; લોકાન્તગમન-૮૬; ભાષાના પ્રકાર-૮૭	

બારમું પદ : જીવોનાં શરીર	૮૮
દંડકોમા શરીરો-૯૦; બદ્ધ અને મુક્ત શરીરોની સંખ્યા આદિ-૯૧; દંડકોમાં બદ્ધ અને મુક્ત શરીરોની સંખ્યા-૯૨	
તેરમું ' પરિણામ ' પદ : પરિણામવિચાર	૯૩
જીવના પરિણામો-૯૪; અજીવપરિણામો-૯૪; જીવદંડકોમા પરિણામો-૯૬	
ચાદમું ' ક્ષયાય ' પદ : ક્ષયાયનિરૂપણ	૯૭
પંદરમું ' ઇન્દ્રિય ' પદ : ઇન્દ્રિયનિરૂપણ	૯૭
સોળમું ' ત્રયોગ ' પદ : ત્રયોગ-આત્માનો ંયાપાર	૧૦૧
સત્તરમું ' લેશ્યા ' પદ : લેશ્યાનિરૂપણ	૧૦૪
અઠારમું ' કાયસ્થિતિ ' પદ	૧૦૭
ઓગણીસમું ' સમ્યક્ત્વ ' પદ : સમ્યક્ત્વ વિષે	૧૧૧
વીશમું ' અન્તક્રિયા ' પદ	૧૧૨
એકવીશમું ' અવગાહનાસંસ્થાન ' પદ : શરીરનું સંસ્થાન અને અવગાહના	૧૧૭
બાવીશમું ' ક્રિયા ' પદ : ક્રિયાવિચારણા	૧૧૯
તેવીશથી સત્તાવીશ કર્મપ્રકૃતિ-કર્મબંધ-કર્મબંધવેદ-કર્મવેદબંધ-કર્મવેદવેદક પદો : કર્મવિચાર	૧૨૪
અઠ્ઠાવીશમું ' આહાર ' પદ : જીવોનો આહાર	૧૩૪
ઓગણત્રીશ, ત્રીશ અને તેત્રીશમાં ' ઉપયોગ, પશ્યતા, અવધિ ' પદો : જીવોનો બોધંયાપાર	૧૩૭
ઉપયોગ-૧૩૮; પશ્યતા-૧૩૮	
એકત્રીશમું ' સંજ્ઞિ ' પદ : સંજ્ઞિવિચાર	૧૪૨
બત્રીશમું ' સંયમ ' પદ : સંયમવિચાર	૧૪૪
ત્રોત્રીશમું ' પ્રવિચારણા ' પદ : પરિચારણા (મૈથુન વિચાર)	૧૪૫
પાંત્રીશમું ' વેદના ' પદ : જીવોની વેદના	૧૪૮
છત્રીશમું ' સમુદ્ધાત ' પદ : સમુદ્ધાતવિચારણા	૧૫૦
પ્રજ્ઞાપનામૂત્રની ંયાખ્યાઓ	૧૫૨
(૧) આચાર્ય હરિભદ્રકૃત પ્રદેશ વ્યાખ્યા-૧૫૨; (૨) આચાર્ય અભયદેવકૃત પ્રજ્ઞાપના-તૃતીયપદસંગ્રહણી અને તેની અવચૂર્ણિ-૧૫૩; (૩) આચાર્ય મલયગિરિકૃત વિવૃત્તિ-૧૫૪; (૪) શ્રી મુનિચદ્રસૂરિકૃત વનસ્પતિવિચાર-૧૫૭; (૫) પ્રજ્ઞાપના-બીજક-૧૫૮; (૬) શ્રી પદ્મસુંદરકૃત અવચૂરિ-૧૫૮; (૭) શ્રી ધનવિમલકૃત ટપો (બાલાવબોધ)-૧૫૮, (૮) શ્રી જીવવિજયકૃત ટપો (બાલાવબોધ)-૧૫૯; (૯) શ્રી પરમાનંદકૃત સ્તબક-૧૫૯; (૧૦) શ્રી નાનકચંદકૃત સંસ્કૃત છાયા-૧૬૦; (૧૧) અજ્ઞાતકર્તૃક વૃત્તિ-૧૬૦; (૧૨) પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર ભાષાતર-૧૬૦; (૩) પ્રજ્ઞાપના પર્યાય-૧૬૦	
પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર ટીકા અને ટીકાકાર	૧૬૧
પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની મુદ્રિત આવૃત્તિઓનો પરિચય	૧૬૪
પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન	૧૭૦

Contents of Introduction

	Page No.
Aṅgabāhya works and their relation to Aṅga works	201
Title—Prajñāpanā	210
Usage and Meaning of the term 'Prajñāpanā'	210
Drstivāda—the Source of Prajñāpanā	212
Style and Structure of Prajñāpanā	213
Analysis of the contents	217
Literary Division of the Text into Padas And the System of Treatment	218
Bhagavatī And Prajñāpanā Bhagavatī	219
Prajñāpanā and Jivājivābhigama	220
Prajñāpanā and Ṣatkhandāgama	223
The Author of Prajñāpanā and His Date	231
Prajñāpanā Benediction And Pañcanamaskāra-Mantra	235
Classes of Living Substance And Non-living Substance	241
Treatment of Non-living Substance	241
Divisions and Sub-divisions of Jīvas	247
Divisions of Siddhas	247
Souls in Bondage	251
Dwelling Places of Living Beings	263
Classes of Living Beings and their Svasthānas	266
Relative Numerical Strength of Living Beings And of Non-living Substances	270
Relative Numerical Strength of Substances	271
Relative Numerical Strength of the Classes of Living Beings	272
Relative Numerical Strength of all the Classes of Living Beings	274
Life-duration of Living Beings	278
Classes of Living Beings and their Life-durations	279
Classes and Modes of Living and Non-living Substances	281
Numbers of Living Beings contained in Different Classes and Numbers of Modes of Living Beings	288
Classes and Modes of Non-living Substance	289

Transmigration of a Living Being from one Class to Another	292
Maximum duration in which no Birth (or no Death) takes place	294
Numbers of Living Beings that can Simultaneously be Born and Also Numbers of Living Beings that can Simultaneously Die in Different Classes	297
Classes which Living Beings of this or that class should belong to in their immediately preceding births	298
Breathings of Living Beings	305
Temporal Interval between one Breathing and another of a Living Being belonging to Different Classes	305
Signs or Instincts of Living Beings	308
Relative Numerical Strength	309
Birth places of Different Classes of Living Beings	310
Discussion on Carama-Acarama Features of All Substances	313
Relative Numerical Strength of Carama, etc.	315
Consideration of the Features carama, etc. in connection with physical Atom and physical Aggregate	317
The Problem of Features carama etc. in connection with Structure or Figuration	318
Features carama etc. of Living Beings	319
On Spoken Language	321
Nature and Origination of Spoken Language	321
Journey of the particles upto the end of Loka	324
Types of Spoken Language	324
Bodies of Living Beings	327
Number of the types of bodies that are possible in this or that class of living beings	329
Numerical Strength of Baddha and Mukta Bodies	330
Number of Baddha and Mukta Bodies found in this or that class of living beings	331
On Transformation or Change	332
Calculation of Modes	334
Modes possible in this or that class of Living beings	336
On Passions	338

On Sense-organs	340
Sense-organ and Minimum time the process of cognition requires for its completion	342
Activity of Soul	345
Colour-Indexes to Temperament	350
Period of Continuous Persistence of one Mode	355
Religious Faith	361
End-causing Activity	362
Bodily Structure and Size	370
On Activity	375
Speculation on Karma	383
On Feeding	394
Cognitive Activity of Living Beings	399
Sañjñī Living Beings	406
Grades of Moral Discipline	410
Sexual Behaviour	411
Feelings	417
On Samudghāta	420
Commentaries On Prajñāpanāsūtra	424
Pradeśavyākhyā by Āc Haribhadra	424
Prajñāpanā-trītiyapada-sangrahanī by Āc Abhaya-deva and its Avacūri	426
Vivṛti by Āc Malayagiri	426
Vanaspativīcāra by Munīcandrasūri	431
Prajñāpanābījaka	431
Avacūri by Padmasundara	432
Ṭabo by Dhanavimala	432
Ṭabo by Jivavijaya	433
Stabaka by Paramānanda	434
Sanskrit Chāyā by Nānakacandrajī	434
Vṛtti by an anonymous Author	434
Translation of Prajñāpanāsūtra	434
Prajñāpanāparyāya	435
Malayagiri and His Commentary on Prajñāpanāsūtra	436
Account of the Printed Editions of Prajñāpanāsūtra	440
Examination of Some of the readings of Prajñāpanāsūtra	447
Acknowledgements	487

सङ्केतसूचि

अ० – अध्ययन

उत्त०, उत्तरा० – उत्तराध्ययनसूत्र

क्रि० वि० – क्रियाविशेषण

गा., गा० – गाथा

च० प० – चतुर्थ्यर्थे पष्ठी

ज्ञाता० – ज्ञाताधर्मकथांगसूत्र

टि० – टिप्पणी

टी० – टीका

तृप० प० – तृतीया-पञ्चम्यर्थे पष्ठी

तृ० प० – तृतीयार्थे पष्ठी

तृ० स० – तृतीयार्थे सप्तमी

दशवै० – दशवैकालिकसूत्र

प० – पत्र

पतृ० प० }
प-तृ० प० } – पञ्चमी-तृतीयार्थे पष्ठी

पं० – पंक्ति

पु० – पुस्तक

पृ० – पृष्ठ

प्र० गा० – प्रक्षिप्तगाथा

प्रज्ञा० – प्रज्ञापनासूत्र

बृहत्० – बृहत्कल्पभाष्य

विशेषा० – विशेषावश्यकभाष्य

स० – सप्तमी

स० तृ० – सप्तम्यर्थे तृतीया

स० द्वि० – सप्तम्यर्थे द्वितीया

स० प० – सप्तम्यर्थे पञ्चमी

स० प्र० – सप्तम्यर्थे प्रथमा

स० ष० – सप्तम्यर्थे षष्ठी

सू० – सूत्र

P. T. S. – (पृ० २) Prakrit Text Society

„ – (पृ० ३६) Pali Text Society

शुद्धिपत्रकम्

पत्तस्स	विभागस्स	पंतीए	असुद्धं	सोहणीयं
१०	२	३३	०भवरथ०	०भवस्थ०
१२	शिर्षके		०ट्टाइ	०ट्टाई
११	१	१६	अट्ट०	०-अट्ट०
२५	१	२७	०नाराचसं	०नाराचसं-
११	२	३५	अद्धस०	अद्धास०
३४	१	१०	०विट्टाइ	०विट्टाई
३५	१	३७	अलङ्क०	अलङ्कृ०
३८	२	१४	०यमागे	०यमागे
४७	१	५	अरुः	अङ्कुरः
५९	२	६	०प्राप्ताप्र०	०प्राप्ताप्र०
६०	२	२	स्त्रीवाक्	स्त्रीवाक्
६३	२	२९	०का-वा०	०का-वा०
७०	१	१७	हरिद्वन०	हरितवन०
९०	२	२	०स्थान	०स्थान-
९४	२	८	०फास	०फास-
१०१	२	१५	०प्रकृती	०प्रकृती
१०२	२	२९	कम्मा	०कम्मा
१०३	१	१४	कम	कर्म
१०८	१	३०	०प्रवीचा०	०प्रविचा०
११	११	३३	११	११
११	११	३४	११	११
१२१	१	२१	वनपरति०	वनरपति०
१२४	१	३७	०चरमेणं	०चरिमेणं
१३१	२	१८	गातम	गौतम
१४४	१	३	०समयसि	०समयंसि
१५१	१	३२	षडवि०	षड्वि०
११	२	३२	षट्च०	षट्च०
१६२	१	३२	जगराणं	जागराणं
१८७	१	२४	निर्व०	निर्वर्तनता-निर्व०
१९१	२	२१	०म्	०म्
१९७	२	२७	११	११ (च. ष)
२१४	१	२४	ति	ति
२२६	२	२९	०नामा	०नाम
२३६	१	२१	निर्व०	निर्वर्तनता-निर्व०
२५७	१	३७	प्रवीचा०	प्रविचा०

पत्तस्स	विभागस्स	पंतीए	असुद्धं	सोहणीयं
२५७	२	२	प्रवीचा°	प्रविचा°
”	”	४	”	”
”	”	८	”	”
२५८	२	२०	परिहीणं	° परिहीणं
२५९	२	३८	°कम्	°कम्
२७०	२	३०	स्पृष्ट	स्पृष्टम्
”	”	”	गा म्	गा.
२७८	२	२०	°प्रवी°	°प्रवि°
२८०	१	३३	वद्धेलग	वद्धेलग
२८७	२	१३	हरिद्वन°	हरितवन°
३०३	२	३२	”	”
३०५	१	२८	°प्रवीचा°	°प्रविचा°
”	”	३०	”	”
३१३	२	७	-	-
३२९	१	३५	°यूभिया	°यूभिया
३३१	२	१४	वज्जम्भ्य.	वर्जम्भ्य
”	”	३४	°वेयड्ड	°वेयड्ड
३३४	शिर्पके		पणवण्णा°	पणवण्णा°
३४७	१	१०	°द्वीप	°द्वीप-
३५०	२	१	सूल°	मूल°
३५१	२	१२	वीरिय°	वीरिय°
३५६	२	१३	द्वितीय	द्वितीय-
३५८	२	१७	रक्कानि	स्वक्कानि
३५९	१	१०	°भाससाए	°भासत्ताए
३६१	२	१	सुत्त°	सुत्त°
३७४	२	३८	-	-
३७५	२	२८	”	”
३७८	शिर्पके		पणवण्णा°	पणवण्णा°
३८४	२	२६	सवूत्त°	सवृत्त°
३८५	१	९	-	-

‘वणवणासुतं मूलग्रन्थस्य (भाग १) शुद्धिपत्रकविशेषः

पत्रसप्त	पतीष्ट	असुद्धं	सोहणीयं
५०	१९	°धयारत°	°धयार त°
५१	१०	„	„
„	२५	„	„
५२	१२	„	„
„	२६	„	„
५३	१३	„	„
„	२७	„	„
५४	१५	„	„
२२५	१	°पडुपणं	°पडुपण
२५३	१९	वद्धेलग°	वद्धेलग°
२९४	२७	इंदगोवे	इंदगोपे
२९५	७	पोडरिय°	पोडरीय°
२९६	१७	सुपिक्°	सुपिक्°
३३०	३	तिरिक्खपं°	तिरिक्खजोणियपं°
४०४	२०	°सुतणाणिसु	°सुतणाणीसु
४१३	१८	वणयरसुरा	वणयर-ऽसुरा
४३१	२	वयणा°	वेयणा°
४४५	२७	अजोगत्तं	अजोगत्तं
„	२८	„	अजोगयं

પ્રસ્તાવના

અંગબાહ્ય ગ્રંથોની રચના; તેનો અંગ સાથે સંબંધ

શ્વેતામ્બર સંમત વિદ્યમાન જૈન આગમોની રચનાના જે અનેક તબક્કા છે તેમાં પ્રથમ તબક્કામાં અંગ ગ્રંથોની સંકલના કે રચના થઈ. પરંપરા પ્રમાણે અંગ ગ્રંથોની રચના ગણધરો કરે છે. એટલે કે તીર્થંકરના સાક્ષાત્ મુખ્ય શિષ્યો દ્વારા તે અંગ ગ્રંથોની રચના થાય છે. આથી કહી શકાય કે વિદ્યમાન જૈન આગમોમાં સૌથી પ્રાચીન રચના અંગ ગ્રંથોની છે. તે રચનામાં મુખ્યપણે ભગવાન મહાવીરના ઉપદેશનું અને તેમના જીવનના પ્રસંગોનું સંકલન ગણધરોએ કર્યું છે. વિદ્યમાન અંગ ગ્રંથોની સંકલના કે રચના ગણધર સુધર્મા દ્વારા થયેલી છે. અને તે આપણને પરંપરાથી શ્રુતરૂપે પ્રાપ્ત છે. ભગવાન મહાવીરે જે ઉપદેશ આપ્યો એ પ્રકારના ઉપદેશની એક પરંપરા ચાલી આવતી હતી તેને અનુસરીને તેમાં કાલાનુસારી સશોધન-પરિવર્તન-પરિવર્ધન કરીને ભગવાન મહાવીરે ઉપદેશ આપ્યો હતો—એમ માનવાને કારણ છે. પરંપરા સ્પષ્ટ કરે છે કે દ્વાદશાંગીની રચના ‘પૂર્વ’ને આધારે છે.

આ ‘પૂર્વ’ને નામે પ્રસિદ્ધ આગમ અત્યારે ઉપલબ્ધ નથી, માત્ર નામો અને તેમાં પ્રતિપાદ્ય વિષયની સૂચી ઉપલબ્ધ છે. પણ ‘પૂર્વ’ એ શબ્દ જ સૂચવે છે કે તે ભગવાન મહાવીર પૂર્વનું કોઈ પરંપરાપ્રાપ્ત શ્રુત હશે. પરંપરા એમ પણ કહે છે કે તે પૂર્વનો સમાવેશ બારમા અંગ દષ્ટિવાદમાં કરી લેવામાં આવ્યો હતો અને દુર્ભાગ્યે એ બારમું અંગ વિદ્યમાન નથી. પણ એવા ધણા ગ્રંથો અને અધ્યયનો વિદ્યમાન છે જેમાં અથવા જેમને વિષે સ્પષ્ટપણે કહેવામાં આવ્યું છે કે તેની રચના દષ્ટિવાદના આધારે કરવામાં આવી છે, અથવા તો દષ્ટિવાદગત અમુક પૂર્વના આધારે કરવામાં આવી છે.^૧

ડૉ. શુક્ષીગ દષ્ટિવાદ અને પૂર્વ વિષે ચોક્કસ શું મત ધરાવે છે તે તેમના લખાણ ઉપરથી તારવવું મુશ્કેલ પડે છે. પણ તેમના એક-એ વિધાનોથી ચોક્કસ કહી શકાય તેમ છે કે પૂર્વો એ પ્રાચીન ગ્રંથો હતા અને તેને આધારે અમુક ગ્રંથો બન્યાની જે વાત કહેવામાં આવે છે તે તેમને મતે એક ભ્રાન્ત સમજ અથવા તો ગેરસમજ છે.^૨ તેઓ એ પણ નક્કી કરી શક્યા નથી કે એ દષ્ટિવાદગત વિવિધ પ્રવાદો (પૂર્વને પ્રવાદ તરીકે ઓળખાવ્યા છે.) વસ્તુતઃ વિદ્યમાન હતા કે માત્ર કાલ્પનિક છે.^૩ પરંતુ તેમને મતે અમુક પ્રવાદોનાં એવાં ન સમજાય તેવાં નામો છે, જે તેમને બનાવટી હોવાનું સમર્થન કરે છે.^૪

તેમનાં ઉક્ત મતવ્યો વિષે સંમત થઈ શકાય તેમ નથી, કારણ કે શ્વેતામ્બર અને દ્વિગબર બન્ને પરંપરામાં દષ્ટિવાદ વિષેની અને તેનાં પ્રકરણો આદિની અને ખાસ કરી પૂર્વો વિષેની

૧. આગમયુગ્મા જૈનદર્શન, પૃ. ૨૦.

૨. Schubring Doctrine of the Jainas § 38, p 74—“It is in harmony with the misunderstanding according to which” etc.

૩. એજન, § 38, p. 75—“Whether the Pavāya of the Dīttivāya (the 12th Anga) were fiction or fact we do not know.”

૪. એજન, § 38, p 75—“The names of 2 Aggeniyafor their obscurity all speak in favour of their factitive nature ”

માન્યતામાં નહીંવો ભેદ છે, તે સૂચવે છે કે યન્ને સપ્રદાયો જુદા પડ્યા તે પહેલાં તે યન્ને પામે એક સામાન્ય પરપરા હતી, જેને અનુસરીને યન્નેએ એકસરખી હકીકતો દર્શિવાદ અને પૂર્વો વિષે કહી છે. અગ અને અંગબાહ્ય અને ઇતર ત્રયોનું મૂળ, જે દર્શિવાદમાં અથવા અમુક પૂર્વમાં જણાવવામાં આવ્યું છે, તેને બ્રાન્ત સમજ અગર ગેરસમજ શા માટે માનવી તે સમજતુ નથી. કારણ કે આ બાબતનો છેક નિર્ધુક્તિકાળમાં અને પ્રસ્તુત ત્રય પ્રજાપતિ જેવામાં સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે વળી, ન સમજતા નામોને કારણે કોઈને યનાવટી માનવાની દલીલ પણ ગળે ઊતરે તેવી નથી

અગ અને પૂર્વના સમ્બંધ વિષે ડૉ. શુક્ષીએ સમવાયાગની અભ્યયદેવની ટીકાના ઉદ્ધરણને આધારે જે નિષ્કર્ષ કાઢ્યો છે તે પણ ઉચિત જણાતો નથી. એક વાત તો તેમણે એ જણાવી છે કે અભ્યયદેવ અગોનો આધાર પૂર્વને માનતા નથી; અને ખીછ એ કે પૂર્વ અને અગો યન્ને સ્વતંત્ર હતા, એકબીજાના આધારરૂપ નથી. તેમના આ યન્ને^૫ નિષ્કર્ષ ઉચિત છે કે નહિ તેના નિર્ણય માટે અભ્યયદેવની ટીકા અમે ઉદ્ધૃત કરીએ છીએ અને વિદ્વાનોને જ વિનંતિ કરીએ છીએ કે તેઓ આ બાબતમાં સ્વયં અભ્યયદેવનો શો મત છે તે અને તેને આધારે ડૉ. શુક્ષીએ જણાવેલ નિષ્કર્ષ દ્વિતિય તર્ક શેકે છે કે નહિ તેનો નિર્ણય લે—

“અથ કિં તત્ પૂર્વગતમ્? ઉચ્યતે—યસ્માત્ તીર્થકરઃ તાર્થપ્રવર્તનકાલે ગણધરાણા સર્વસૂત્રા-ધારત્વેન પૂર્વ પૂર્વગત સૂત્રાર્થે માપતે, તરમાત્ પૂર્વાણીતિ મણિતાનિ । ગણધરાઃ પુનઃ શ્રુતરચના વિદધાના આચારાદિક્રમેણ રચયન્તિ, રથાપયન્તિ ચ । મતાન્તરેણ તુ પૂર્વગતસૂત્રાર્થઃ પૂર્વમ્ અર્હતા માપિતો ગણધરૈરપિ પૂર્વગતશ્રુતમેવ પૂર્વ રચિતં પશ્ચાદ્ આચારાદિ । નન્વેવં યદાચારનિર્ણયક્ત્યામભિહિતં—‘સવ્વેસિ આયારો પઢમો’ ” ઇત્યાદિ તત્ કથમ્? ઉચ્યતે । તત્ર સ્થાપનામાશ્રિત્ય તથોક્તમ્ । હહ તુ અક્ષરરચના પ્રતીત્ય મણિતં ‘પૂર્વ પૂર્વાણિ કૃતાનિ’ ઇતિ । ”—સમવાયાઙ્ગટીકા, પત્ર ૧૩૦-૧૩૧ ।

આચાર્ય અભ્યયદેવે જે વાત સરકૃતમાં કહી તે જ વાત તેથી પણ પૂર્વે નદીચૂર્ણિમાં જિનદાસે કહી છે અને તેને જ આચાર્ય હરિભદ્રે નંદીની પોતાની ટીકામાં (૫૦૮૮) જેમની તેમ લઈ લીધી છે ચૂર્ણિનો પાઠ આ પ્રમાણે છે—

“સે કિં તં પુવ્વગતં? તિ, ઉચ્યતે—જમ્હા તિત્થકરો તિત્થપવત્તણકાલે ગણધરાણ સવ્વસુતા-ધારત્તણતો પુવ્વં પુવ્વગતસુતત્થં માસતિ તમ્હા પુવ્વ ત્તિ મણિતા । ગણધરા પુણ સુત્તરયણં કરેન્તા આયારાઙ્કમેણ રયતિ ઠવેતિ ય । અણ્ણાયરિયમતેણં પુણ પુવ્વગતસુત્તથો પુવ્વં અરહતા માસિતો, ગણહરેહિ વિ પુવ્વગતસુતં ચેવ પુવ્વં રહિતં પચ્છા આયારાઙ્ । એવસુક્કે ચોદક આહ—ગણુ પુવ્વાવર-વિરુદ્ધં । કમ્હા? જમ્હા આયારનિજ્જુત્તીએ મણિતં “સવ્વેસિં આયારો” ગાહા [આચારાઙ્ગનિર્ણયક્તિ ગા ૦ ૮] । આચાર્ય આહ—સત્યસુક્તમ્ । કિન્તુ સા ઠવણા । હમં પુણ અક્ષરરયણં પહુચ્ચ મણિતમ્—પુવ્વં પુવ્વા કતા ઇત્યર્થઃ ।

—નંદીસુત્તજુણી (P T. S), p ૭૫.

વળી, આ બાબતમાં આચાર્ય જિનભદ્રનું સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ સાથેનું વિશેષાવશ્યકભાષ્ય જે મન્તવ્ય ધરાવે છે તે પણ જાણવા જેવું હોઈ તેનો નિર્દેશ અહીં જ કરી અને છે—

૫ એન, § ૩૭, p ૭૪—“But he does not derive the Angas from the Purvas
.. Hence it follows that the two series were parallel to, not dependent on, each other ”

૬ આચારાઙ્ગનિર્ણયક્તિ, ગાથા ૮

“આહ—શ્રૂયતે હિ પૂર્વં પૂર્વાણ્યેવોપનિવધ્યન્તે પૂર્વપ્રણયનાદેવ ચ પૂર્વાણિ—इति । तत्र च समस्तमस्ति वाङ्मयमतः किमिह शेषाङ्गैरङ्गबाह्यैश्चेति ? उच्यते—

જતિ વિ ય મૂતાવાદે સવ્વરસ વયોગતસ્સ ઓતારો ।

णिज्जूहणा तथा वि हु दुम्मेधे पप्प इत्थी य ॥ ५४८ ॥

જતિ ગાહા । યદ્યપિ દૃષ્ટિવાદે સમરતવાઙ્મયાવતારઃ, તથાપિ દુર્મેધસામયોગ્યાના સ્ત્રીણા ચાનુ-
ગ્રહાર્થમન્યશ્રુતવિશેષોપદેશઃ, શ્રાવકાણા ચ ॥”

—વિશેષાવશ્યકભાષ્ય, પૃં ૧૧૫.

નીચે ભગવાન મહાવીર પૂર્વેના તીર્થંકરોના શિષ્યોના અધ્યયન વિષે ઉલ્લેખો આપવામા આવે છે :—

જ્ઞાતાધર્મકથામા અરિષ્ટનેમિના શિષ્યો થાવચ્ચાપુત્ર (સૂં ૫૪) અને પાંચે પાંડવ બધુઓ^૮ (સૂં ૧૨૮ અને ૧૩૦), તથા થાવચ્ચાપુત્રના શિષ્ય શુકપરિવ્રાજક^૯ (સૂં ૫૫), મલ્લિ જિનના શિષ્યો (સૂં ૭૮)—એ સૌ વિષે એમણે સામાયિકાદિ ચતુર્દશ પૂર્વોનું અધ્યયન કર્યું—‘સામાહ્ય-
માહ્યાઈં ચોદસ પુવ્વાઈં’—એવા ઉલ્લેખો મળે છે.^{૧૦}

ભગવતીસૂત્રમાં તીર્થંકર મુનિસુવ્રતના શિષ્ય કાર્તિક શેઠ વિષે ઉલ્લેખ છે કે તેમણે ‘સામાહ્ય-
માહ્યાઈં ચોદસ પુવ્વાઈં’ નું અધ્યયન કર્યું (સૂં ૬૧૭).

તીર્થંકર વિમલના પ્રશિષ્ય મહબ્બલ વિષે પણ એવો જ ઉલ્લેખ છે (સૂં ૪૩૨).

અન્તકૃદ્દશામાં પણ તીર્થંકર અરિષ્ટનેમિના શિષ્યો વિષે ચૌદ પૂર્વ ભણ્યાના ઉલ્લેખો છે (સૂં ૪, ૫, ૭). અપવાદ માત્ર તેમના એક શિષ્ય ગૌતમનો છે, જેમને વિષે ઉલ્લેખ છે કે તેમણે ‘તતે ણં સે ગોયમે...સામાહ્યમાહ્યાઈં ઇક્કારસ અંગાઈં અહિજ્જતિ’ (સૂં ૧).

ઉપરના ઉલ્લેખોને આધારે એટલું તો કહી શકાય છે કે ભગવાન મહાવીર પૂર્વેના તીર્થંકરોના કાળમા ‘પૂર્વ’નું મહત્વ હતું, ‘અંગ’નું નહિ અને તે ઉપરથી એમ કહી શકાય કે આગમોના સકલનાકરને મતે ‘અંગ’ની અપેક્ષા ‘પૂર્વ’ એ જૂનું સાહિત્ય હતું. આથી જ તે સાહિત્યનો સગ્રહ દૃષ્ટિવાદમા ‘પૂર્વગત’ એવા મથાળામા કરવામા આવ્યો હોય એમ માનવામાં અસગતિને અવકાશ નથી.

‘પૂર્વ’નું ‘શ્રુત’ તરીકે મહત્વ એથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે કર્મસાહિત્યમા અને અન્યત્ર જ્યાં શ્રુતનો વિચાર કરવામાં આવે છે ત્યાં માપદંડ તરીકે ‘અંગ’ નહી પણ ‘પૂર્વ’ને રાખવામાં આવે છે. હવે જો ‘પૂર્વ’ જેવું કાંઈ હોય જ નહિ તો આવું મહત્વ શાથી અપાય? શ્રુતના તારતમ્યનો વિચાર વિશેષાવશ્યકભાષ્યમાં આવશ્યકનિર્યુક્તિનો આધાર લઈ કરવામા આવ્યો છે, ત્યાં ‘પૂર્વધર’ શબ્દ છે, ‘શ્રુતધર’ કે ‘અંગધર’ શબ્દ નથી.—ગાં ૧૪૧, ૫૩૧, ૫૩૬, ૫૫૫. આમાની ગાં ૫૩૬ બૃહત્કંઠપભાષ્ય (ગાં ૧૩૮)માં પણ છે. નદીસૂત્ર (સૂં ૭૧) માં કહ્યું છે—“इच्छेयं

૭ આ ગાથા બૃહત્કંઠપભાષ્યમા પણ છે—ગાં ૧૪૫ તથા જુઓ આવશ્યકચૂર્ણિ, પત્ર ૩૫

૮ મરણસમાધિપ્રકીર્ણકમા યુધિષ્ઠિરને ચતુર્દશપૂર્વો અને શેષ ચાર પાડવાને એકાદશાગીના જ્ઞાતા જણાવ્યા છે (ગાં ૪૫૯).

૯ શુકના શિષ્ય શેલક સામાયિકાદિ અગિયાર અંગ ભણ્યા,—એવો ઉલ્લેખ છે—જ્ઞાતાં સૂં ૫૬

૧૦ મલ્લિઅધ્યયનમા પૂર્વભવની કથા પ્રસંગે મહાવિદેહમા રથવિર પાસે દીક્ષિત થનાર ‘બલ’ સામાયિક આદિ અગિયાર અંગ ભણ્યા—એવો ઉલ્લેખ છે—જ્ઞાતાં સૂં ૬૪

દુવાલસંગ ગણિપિઙ્ગં ચોદસપુલ્લિસ્સ સમ્મસુતં, અભિણ્ણદસપુલ્લિસ્સ સમ્મસુતં, તેણ પરં મિણ્ણેસુ મયણા ।”
તે ઉપરથી પણ કહી શકાય કે ‘પૂર્વો’ને સમ્યક્શ્રુતના માપદંડ તરીકે સ્વીકાર્યા તે જો પૂર્વોનું
અસ્તિત્વ જ ન હોય તો કેમ બને ?

આચાર્ય હરિભદ્ર, શીલાક અને અન્ય ટીકાકારોને મતે શ્રુતકેવલી અને ચતુર્દશપૂર્વી સમાન
જ છે; અર્થાત્ ચતુર્દશપૂર્વી હોય તેનાથી શ્રુતની કોઈ જ વાત અજ્ઞાત રહેતી નથી, એવું તે બંનેનું
મતવ્ય છે—“ન ચતુર્દશપૂર્વવિદઃ પ્રજ્ઞાપનીયં કિચ્ચિદ્ અવિદિતમસ્તિ” પ્રજ્ઞાપના, હરિભદ્રવૃત્તિ,
પૃ. ૧૮; શીલાક આચારાંગટીકા, પત્ર ૧૮૩, ૧૮૫; પ્રજ્ઞાપના, મલયગિરિવૃત્તિ, પત્ર ૭૨.

વ્યવહારભાષ્યમા જણાવ્યું છે કે પૂર્વકાળે ચતુર્દશપૂર્વીને ગીતાર્થ માનવામા આવતા, પણ
હવે જે પ્રકલ્પધર હોય તે ગીતાર્થ છે—ઉદ્દેશ ૩, ગાથા ૧૭૩. આ પણ તો જ બને જો કોઈ કાળે
પૂર્વનું અસ્તિત્વ અને મહત્ત્વ સ્વીકૃત હોય.

પ્રજ્ઞાપનાટીકામાં મલયગિરિ ગૌતમ ગણધરને ચતુર્દશપૂર્વી કહે છે (પત્ર ૭૨). વળી, કલ્પસૂત્રમા
ભગવાન મહાવીરના ચતુર્દશપૂર્વધારી શિષ્યોની સંખ્યા આપવામાં આવી છે—કલ્પસૂત્ર (શ્રીપુણ્યવિ.
સપા. ૦) સૂ. ૧૩૭, પરંતુ દ્વાદશાંગધર શિષ્યોની સંખ્યા નથી આપી, તે પણ બતાવે છે કે
શ્રુતધર તરીકે પૂર્વધરોનું મહત્ત્વ હતું તે જ પ્રમાણે ભગવાન પાર્શ્વ આદિના પણ ચતુર્દશપૂર્વધરોની
સંખ્યા (સૂ. ૧૫૭, ૧૬૬ આદિ) આપવામાં આવી છે, પણ અંગધારીઓની નથી આપી
આથી પણ એ વાત તો નક્કી થઈ જ શકે છે કે ‘પૂર્વ’ નામે કોઈ શાસ્ત્ર હતાં જ.

કલ્પસૂત્રમા જ નહિ પણ જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપિમાં પણ ઋષભદેવના ચતુર્દશપૂર્વીઓની સંખ્યા
આપવામાં આવી (સૂ. ૩૧) છે.

નદીથેરાવલીમાં નાગાર્જુનાચાર્યની પ્રશસ્તિમા (ગા. ૩૫) તેમને કાલિકશ્રુત(અંગ)ના અને
પૂર્વના ધારક કહ્યા છે તેથી સિદ્ધ થાય છે કે કાલિક^{૧૧} અર્થાત્ અંગથી પૂર્વનું પાર્થક્ય હતું.
નદી(સૂ. ૭૮)મા ગમિકને દષ્ટિવાદ અને અગમિકને કાલિક—જેમા શેષ ૧૧ અંગો વગેરે છે—કહ્યું છે
તેથી તે બંનેનું પાર્થક્ય સિદ્ધ છે.

ચતુ શરણપ્રકીર્ણકની નીચેની ગાથા દ્વાદશાંગધર કરતા ચૌદપૂર્વધરનો ઉલ્લેખ જુદો કરે છે
તે પણ તેનું સ્વાતન્ત્ર્ય સિદ્ધ કરે છે—

“ચત્તદસ-દસ-નવપુલ્લી દુવાલસિક્કારસગિણો જે અ ।

જિણકપ્પાહાલંદિઅ પરિહારવિસુહિસાહૂ ય ॥ ૩૩ ॥

અનુયોગના ભાષા-વિભાષા-ત્યાગિ જેવા ભેદોની વ્યાખ્યાપ્રસંગે આવશ્યકચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે
જે સૂત્રપદોની અનેક પ્રકારે વ્યાખ્યા, તે વિભાષા. આ વિભાષા કરવામાં ચતુર્દશપૂર્વી સમર્થ છે,
પણ સર્વપ્રકારે વ્યાખ્યા, જે વાર્તિક કહેવાય છે, તે તો કેવળી જ કરી શકે (આવશ્યકચૂર્ણિ, પત્ર
૧૧૫), (ગા. ૩૫)

ભગવાન મહાવીરના ગણધર ગૌતમને ચતુર્દશપૂર્વી કહેવામાં આવ્યા છે, પરંતુ ભગવાનના
ગણધર સિવાયના અન્ય શિષ્યો વિષે ભાષ્યે જ ચૌદ પૂર્વના અધ્યયનનો ઉલ્લેખ મળે છે. ભગભગ
પદ્મા ૦ વિ. ૧—“સામાદયમાક્રયાઈં ઇકારસ અંગાઈં—એમ માત્ર અગિયાર અંગ ભણ્યાનો ઉલ્લેખ
મળે છે ૧૨ આથી વિરુદ્ધ, આપણે જોયું તે પ્રમાણે, ભગવાન મહાવીર પૂર્વના તીર્થંકરોના શિષ્યો

૧૧ ની રાજ્ય-ગણિ — નન્દીશરિ. ૦ ટી. ૦, પૃ. ૬૬

૧૨ ૦ ની રાજ્ય. ૦, ૩૮૨, ૩૮૬, ૬૧૮; વિષાકસૂત્ર, ૩૩; માતા. ૦, સૂ. ૨૮, ૧૦૫, અનુત્તરો. ૩ ઇત્યાદિ

વિષે પ્રધાનપણે ચૌદ પૂર્વ ભણ્યાના ઉલ્લેખો છે. આથી એક બાબતનું અનુમાન આપણે કરી શકીએ કે ભગવાન મહાવીર પહેલાંનું જે શ્રુત હતું તેને જ ‘પૂર્વ’ નામે ઓળખાવવામાં આવ્યું હોય, તેવો પૂરો સંભવ છે. એ પૂર્વને આધારે અંગરચના થઈ એ આપણે જોઈ ગયા છીએ. એટલે તે પૃથક્ અને સ્વતંત્ર છતાં આધારભૂત બન્યું અને ક્યારેક તેનો સમાવેશ બારમા અંગમાં ‘પૂર્વગત’ એ નામે કરી લેવામાં આવ્યો—એમ માનીએ તો તે ઉચિત ગણાશે.

એક બાબત અહીં નોંધવા જેવી એ છે કે આપણે એક માન્યતા વિષે પૂર્વે જોયું કે સ્ત્રી આદિના હિતાર્થે પૂર્વને આધારે અંગરચના કરવામાં આવી છે. જ્યાં સાધ્વીના અધ્યયનની વાત છે ત્યાં સર્વત્ર ભગવાન મહાવીર પૂર્વેની અથવા ભગવાન મહાવીરના કાળની સાધ્વીઓના અધ્યયન વિષેના ઉલ્લેખોમાં એક જ પ્રકારનો ઉલ્લેખ છે—કે તેઓએ અગિયાર અંગોનું અધ્યયન કર્યું. કોઈ પણ સાધ્વી વિષે પૂર્વોનો અભ્યાસ કર્યાનો ઉલ્લેખ મળતો નથી. આથી ઉક્ત માન્યતાનું સમર્થન થાય છે. જ્ઞાતાં માં જણાવ્યું છે કે દ્રૌપદીએ અગિયાર અંગોનું અધ્યયન કર્યું, પણ પાડવોએ તો ૧૪ પૂર્વોનું. —જ્ઞાતાં, સૂ. ૧૨૯. અરિષ્ટનેમિની આર્યા પદ્માવતી વિષે પણ એવો જ (અગિયાર અંગના અભ્યાસનો) ઉલ્લેખ છે. —અંતગડ, સૂ. ૯ ભગવાન મહાવીર કાળે શ્રેણિકની પત્નીઓ દીક્ષિત થઈ તો તેમને વિષે પણ જણાવ્યું છે કે તેમણે ૧૧ અંગોનું અધ્યયન કર્યું. —અંતગડ, સૂ. ૧૬.

પૂર્વનું મહત્ત્વ હોવાથી જ તેના જ્ઞાનને એક પ્રકારની ઋદ્ધિ કે લઘ્વિ ગણવામાં આવે તેમાં આશ્ચર્ય નથી. આવશ્યકનિર્ણયિતમાં લઘ્વિધરોને ગણાવતાં પૂર્વધરોને પણ તેમાં ગણાવ્યા છે, તે સૂચવે છે કે ‘પૂર્વ’નું મહત્ત્વ શ્રુતમાં વિશેષ હતું. —ગાથા ૬૯; વિશેષાં, ગા. ૭૭૬.

આગમવ્યવહાર અથવા તો પરોક્ષવ્યવહારની ચર્ચાને પ્રસંગે આગમવ્યવહારમાં ચૌદ-દશ-નવ પૂર્વધર અને ગંધર્વસ્ત્રીનો ઉલ્લેખ છે. —જિતકટ્પભાષ્ય, ગા. ૧૧૨, ૧૧૩. વળી, પૂર્વધરોના વિચ્છેદ સાથે પ્રાયશ્ચિત્તનો પણ વિચ્છેદ થયો છે એવો મત કોઈ ધરાવતા હતા તેનો ઉલ્લેખ આચાર્ય જિનભદ્રે કર્યો છે (એજન, ગા. ૨૫૬-૨૬૨) અને તેનો પ્રતિવાદ પણ કર્યો છે (ગા. ૨૬૩ થી). જો ‘પૂર્વ’જેવી કોઈ પરંપરા હતી જ નહિ તો આ બધી ચર્ચા નિર્રથક જ ઠરે, માટે માનવું જોઈએ કે ક્યારેક પણ ‘પૂર્વ’નામે ઓળખાતું શ્રુત વિદ્યમાન હતું. તે માત્ર કલ્પિત છે એમ માનવાને કોઈ આધાર નથી. એ પૂર્વનો સમાવેશ દષ્ટિવાદમાં ‘પૂર્વગત’ને નામે કરી દેવામાં આવ્યો હતો—આ પરંપરા નિરાધાર નથી.

સૈદ્ધાન્તિક ગ્રંથો અને આગમનાં કેટલાંક પ્રકરણોમાં ‘પૂર્વ’નો જ અથવા તો દષ્ટિવાદનો જ આધાર શા માટે લેવામાં આવ્યો, વિદ્યમાન અંગોમાંથી જ તે તે ગ્રંથોની સામગ્રી શા માટે લેવામાં ન આવી, તેવો પ્રશ્ન સહજ છે, પણ જ્યારે સ્વયં અંગોની જ રચના ‘પૂર્વ’ને આધારે થઈ હોય એમ મનાતું હોય ત્યારે અંગ કરતા ‘પૂર્વ’નું મહત્ત્વ વિશેષ છે જ, તો પછી તે કારણે ગ્રંથકાર ‘પૂર્વ’નો આધાર લે તેમાં શું ખોટું છે? વળી, જે અત્યારે વિદ્યમાન નથી તે, તે કાળે પણ વિદ્યમાન નહીં હોય તેમ માનવાને કારણ નથી. કારણ, તેનો વિચ્છેદ પણ સમય જતાં થયો છે. વળી, દષ્ટિવાદ એ નામ જ સૂચવે છે કે દાર્શનિક માન્યતાઓ—પછી તે સ્વયં જૈનદર્શનની હોય છે કે અન્ય દર્શનની કે ઉભય દર્શનની—દષ્ટિવાદમાં સમાવેશ પામી હશે એટલે દાર્શનિક કે સૈદ્ધાન્તિક ચર્ચાનું મૂળ અન્ય અંગ કરતા જો દષ્ટિવાદમાં શોધવામાં આવે તો તે ઉચિત ગણાવું જોઈએ. અને બન્યું પણ એમ જ છે. અગમ્યાલ્ય ગ્રંથોમાં જે ગ્રંથો સૈદ્ધાન્તિક અર્થાત્ તાત્ત્વિક ચર્ચા સાથે સંબંધ ધરાવે છે તેનું મૂળ સામાન્ય રીતે દષ્ટિવાદમાં છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે. દિગમ્બર સપ્રધાયના સિદ્ધાન્ત ગ્રંથો

પટ્ટપગમ અને કપાયપાદુડનો સંબંધ દૃષ્ટિવાદ અને પૂર્વ સાથે જોવામાં આવ્યો છે. જેનાબર-
દિગબર બન્નેને સંમત કર્મસાહિત્યના પ્રાચીન કર્મપ્રકૃતિ, પચસંગ્રહ જેવા સૈદ્ધાન્તિક ગ્રંથોનું મૂળ પણ
'પૂર્વ'મા મનાયુ છે. તે જ પ્રમાણે પ્રસ્તુતમાં સૈદ્ધાન્તિક ગ્રંથ પ્રજાપતાનો સંબંધ પણ દૃષ્ટિવાદ
સાથે જ છે. વિશેષતા એ છે કે પટ્ટપગમનું મૂળ દૃષ્ટિવાદમાં છે એમ તેના ટીકાકાર ધવલામા
સ્પષ્ટ કરે છે; જ્યારે પ્રસ્તુતમા તો સ્વયં ગ્રંથકર્તા પ્રજાપતાનો સંબંધ દૃષ્ટિવાદ સાથે જણાવે છે.

પૂર્વો વિદ્યમાન હતા, તો પછી એ ઉપેક્ષિત ક્રમ થયા અને વિગિચ્છન ક્રમ થયા—આવો પ્રશ્ન
સ્વાભાવિક છે. આનો ઉત્તર એ છે કે તેમને આધારે વધારે વ્યવસ્થિત ગ્રંથોની રચના થઈ તેથી
તેમની પ્રથમ ઉપેક્ષા અને પછી સહજ ભાવે વિગેદેક થાય—એવો ક્રમ માનવામા ઔચિત્ય છે.
દિગબરોએ જેનાબર સમત આગમો વિગિચ્છન છે એમ તો માન્યુ, પણ તેમને મતે પણ સૌથી
વધારે પ્રામાણ્ય અને મહત્ત્વ પટ્ટપગમ જેવા સૈદ્ધાન્તિક ગ્રંથોનું હતું. છતાં પણ તેની એક માત્ર
પ્રતિ ઉપલબ્ધ થાય અને તે અધ્યયન-અધ્યાપનમાંથી છેલ્લા હજાર વર્ષથી દૂર થાય તેનું કારણ
શોધીએ તો આ પ્રશ્નનો ઉત્તર મળી રહે છે. જેમ પૂર્વ ગ્રંથોમાંથી અંગ અને અન્ય ગ્રંથોની રચના
થઈ ત્યારે પૂર્વનું પ્રામાણ્ય અને મહત્ત્વ છતાં તે ક્રમે ઠરી ઉપેક્ષિત થાય અને અધ્યયન-અધ્યાપનમાંથી
બાકી થાય અને છેવટે વિગિચ્છન પણ થાય, તેમ જ્યારે ગોમટસાર જેવા વ્યવસ્થિત અને સારભૂત
ગ્રંથોની રચના પટ્ટપગમને આધારે થઈ, ત્યારે પટ્ટપગમ પણ ઉપેક્ષિત થઈ માત્ર એક પ્રતિમા
વિદ્યમાન રહે—એ સ્વાભાવિક છે. પછી આવા ગ્રંથોનું ઐતિહાસિક મહત્ત્વ તો રહે જ છે, પણ
અધ્યયન-અધ્યાપનમાં તો ઉપેક્ષિત જ થાય છે. અને વિગેદેકનું એકમાત્ર કારણ આ ઉપેક્ષા બને છે.

આ જ પ્રક્રિયા પ્રમાણે પ્રાચીન દિગબર મતે અંગોનો અધિક ભાગ લુપ્ત થઈ ગયો, માત્ર
આશિક અંગો વિદ્યમાન રહ્યા, અને આધુનિક માન્યતા પ્રમાણે સર્વાંશે લુપ્ત થઈ ગયા. પણ
જેનાબર મત પ્રમાણે અંગોનો સર્વથા લોપ નથી થયો; તેના અશોનો લોપ થયો છે.

જેમ પૂર્વમાંથી અગોનું નિર્માણ થયું તેમ પૂર્વ અને અંગોને આધારે અંગબાહ્ય ગ્રંથોની
રચના કાળક્રમે થઈ. તેનું નિર્માણ સ્થવિરોએ કર્યું. જેમ પૂર્વમાંથી રચાયેલ અંગમા પૂર્વ કરતાં વધારે
રચનાસૌજન્ય હોય, તેમ પૂર્વ અને અંગને આધારે રચાયેલ અંગબાહ્ય ગ્રંથોમાં કાળક્રમે વધારે રચના-
સૌજન્ય આવે તે સ્વાભાવિક છે. આથી વિષયનિરૂપણની બાબતમા વ્યવસ્થા, અંગ કરતાં અંગ-
બાહ્યમાં વધારે સારી હોય—વાચકને સુગમ અને અનુકૂળ હોય—તેમ બંનેનું સ્વાભાવિક છે. આવી
વ્યવસ્થાનું—સુદર અને વાચકને અનુકૂળ વ્યવસ્થાનું—પ્રમાણપત્ર માત્ર આજે જ આપણે આપીએ
છીએ તેમ નથી, પણ અંગ ગ્રંથોની અતિમ વાચનામા અંગબાહ્ય ગ્રંથોને આવું પ્રમાણપત્ર આપવામાં
આવ્યું છે, અને તે, તે તે વિષયનું નિરૂપણ વિશેષાર્થીએ તે તે અંગબાહ્યમા જોઈ લેવું તેમ સૂચવીને
આપ્યું છે. આથી જ આપણે જોઈએ છીએ કે અંગ કરતાં નંદી, અનુયોગદ્વાર કે પ્રજાપતા
કાળદૃષ્ટિએ પછીની રચના છતાં ભગવતી જેવા મહત્ત્વના અંગ ગ્રંથમા નંદી, અનુયોગદ્વાર કે
પ્રજાપતામાં તે તે વિષય જોઈ લેવાની ભલામણ કરવામા આવી છે. આમ પ્રામાણ્યની દૃષ્ટિએ પૂર્વ
અને અંગ વિશેષ મહત્ત્વનાં છતાં વિષયનિરૂપણની દૃષ્ટિએ તેમના કરતાં અંગબાહ્ય ગ્રંથો વિશેષ
મહત્ત્વ ધરાવે છે—એ બાબત લક્ષ્યમા લેવા જેવી છે.

અંગ ગ્રંથોમા સૈદ્ધાન્તિક ચર્ચા નથી જ એમ તો ન કહેવાય પણ સ્થાનાંગ-સમવાયાંગમા
સખ્યાને આધારે થયેલ છે, વિષયને આધારે નહી; જ્યારે ભગવતીમાં સૈદ્ધાન્તિક ચર્ચા મુખ્ય છતાં
—તેનું પ્રાધાન્ય છતાં—તેનો ક્રમ વ્યવસ્થિત નથી, કારણ કે તેમાં જુદા જુદા વિષયને લગતી પ્રસંગ-
પ્રાપ્ત ચર્ચા થયેલી છે; જ્યારે અંગબાહ્ય ગ્રંથોમા તેમ નથી. તેમાં તો વિષયનિરૂપણ મુખ્ય છે. તેથી

નિર્દિષ્ટ કો તેનાં વિષયોની વ્યવસ્થિત વર્ગ કરવામાં આવી છે. આ જ વિશિષ્ટતાને કારણે એક કરતાં વધુ અધ્યયન-અધ્યાપનની દ્રષ્ટિએ એકમાત્ર સંસ્કૃત વિશેષ છે.

એકતાં લગભગ સહસ્રરેત્રા વિહાર અને હવનપ્રસંગો માટે સૈદ્ધાન્તિક વર્ગો વધુ દેવામાં આવી છે તેથી એક પણ વિષયનું સમગ્ર સંસ્કૃત તેનાં સંગ્રહ હેતુ. આ કર્મની પૂર્તિ એકમાત્ર ગ્રંથોની રચના કરીને આવ્યોએ કરી છે. પાલિપિટ્થમાં પણ આન જ મળ્યું છે. સુતપિટ્થમાં લગભગ હજાર ઉપદેશ પ્રસંગે યજ્ઞ તર સૈદ્ધાન્તિક વર્ગો થયેલ છે, પણ તેથી સમગ્ર બૌદ્ધ ધર્મનું સમગ્ર ઉત્કલિત કરું નથી; પણ તેની પૂર્તિ અભિર્વર્તનપિટ્થમાં કરવામાં આવી છે. આથી બૌદ્ધ-સિદ્ધાન્તનું સમગ્ર જાણવાની ક્ષમતા કરાવવા માટે અભિર્વર્તન અધ્યયન જેમ અનિવાર્ય છે તેમ જૈન ધર્મની સૈદ્ધાન્તિક દ્રષ્ટિ માટે એકમાત્ર ગ્રંથોનાંના પ્રજાપતિ, હવનિગ્ધ આદિ ગ્રંથો અનિવાર્ય છે. એટલે જૈન કહી શકાય કે જૈન આગમ ગ્રંથોની રચનાનો જે ખાતરે લખ્યો—એટલે કે વ્યવસ્થિત વિશ્લેષિત રચનાનો સ્વરૂપ—તે એકમાત્ર ગ્રંથોની રચનાનો સ્વરૂપ છે. અને તે સ્વરૂપની રચના પ્રજાપતિ છે.

*

પ્રજાપતિ-નામ

પ્રજાપતિનું નામનાય નાર ગ્રંથનુસાર ‘અધ્યયન’ એવું આવ્યું છે^૧ અને વિશેષ નામ ‘પ્રજાપતિ’ ક્ષરિત થાય છે. કારણ ગ્રંથનુસાર સ્પષ્ટ થયું છે કે લગભગ સહસ્રરેત્રા સુધે લાગેલી ‘પ્રજાપતિ’ કરી છે તે પ્રમાણે જ રું કરાવેલું. એટલે ઉત્તરાધ્યયનની જેમ આ ગ્રંથનું પણ પૂરું નામ ‘પ્રજાપતિઅધ્યયન’ કહી શકાય. આ સમગ્ર ગ્રંથ એક અધ્યયનરૂપ છે; આથી ‘ઉત્તરાધ્યયન’માં અત્યંત અધ્યયનો છે તે જ્ઞાતવ્ય રામનું બહારી છે. પ્રત્યેક ‘પદ’ને અંતે ‘વગ્ધવાણ નામતીર’ એવો ઉદ્દેશ્ય મળે છે તેથી પાંચમા એક આખ્યાપ્રજાપતિની જેમ હિમાંગેમાં પ્રજાપતિનું વિશેષ સંસ્કૃત સૂચિત થાય છે. ‘નામતીર’ એવો ઉદ્દેશ્ય ગ્રંથનુસાર અભિપ્રેત નહીં હોય, કારણ, ગ્રંથનુસાર તે “વગ્ધવાણ નમ્તા” —એટલું જ મળે છે.

‘પ્રજાપતિ’ શબ્દનો પ્રયોગ અને અર્થ

સર્વ પ્રજાપતિનાં જણાવ્યા પ્રમાણે (સૂ. ૩) હવ અને અહવ વિષેની પ્રજાપતિ એટલે કે વિરૂપણ તે પ્રજાપતિ છે. આથી જેનાં હવ-અહવનું વિરૂપણ હોય તે માત્ર પણ પ્રજાપતિ કહેવાય.

લગભગ સહસ્રરેત્રાને કેદગમન કરું તે પહેલાં તેમણે આ સહસ્રરેત્રાને જોયાં હતાં. તેનાં નામ સહસ્રરેત્રા વણેલ પ્રસંગે તેનું ક્ષમ બતાવતાં લખાતી (સૂ. ૧૬, ઉ. ૬)માં જણાવ્યું છે—
“સમને નાતે સહસ્રરેત્રા વિનિતે સ્વનક-સસ્તકાં કુલાલ્યં ગમિસિલ્લં નામવેતિ પન્નવેતિ પન્નવેતિ.....” આ ઉપરથી સ્પષ્ટ છે કે લગભગ સહસ્રરેત્રા ઉપદેશને પ્રજાપતિ, પ્રજાપતિ—એવી ક્રિયાથી જણાવવામાં આવ્યો છે. તેને આધારે જ તેમની ઉપદેશ ‘પ્રજાપતિ’ કે ‘પ્રજાપણ’ કહેવાય એ સ્પષ્ટાદિ છે, તેથી તેમના ઉપદેશનો આધાર હઈ જે ગ્રંથ રચાય તેને પણ ‘પ્રજાપતિ’

૧. ‘અધ્યયનનિર્ણય’—પા. ૩.

૨. સર્વેભિયાં નામના વગ્ધવાણ નામનાવર્ણ.....જહુ વગિતે સ્પષ્ટાદિ સહનતિ તહ વગ્ધવાણ નામ ૨-૩.

એવું નામ આપી શકાય અને તેથી આર્ય શ્યામાચાર્યે પોતાના ગ્રંથને ‘પ્રજ્ઞાપના’ એવું નામ આપ્યું છે તે ઉચિત જ છે.

વળી, જ્યાં પણ અગોમાં ‘ભગવાને આ કહ્યું છે કે આવું નિરૂપણ કર્યું છે’ તેમ બતાવવાનું હોય છે ત્યાં પણ સર્વત્ર ‘પન્નત્તે’ (પ્રજ્ઞન્તઃ) એવો શબ્દપ્રયોગ જોવા મળે છે. તેથી પણ જૈન શાસ્ત્રની શૈલીમાં આ પ્રજ્ઞાપના શબ્દનું પ્રાધાન્ય જણાય છે. એથી આર્ય શ્યામાચાર્યે એ શબ્દ પસંદ કર્યો તે ઉચિત જ છે.

સ્વયં ભગવાન મહાવીર પણ પોતાના ઉપદેશ માટે આ જ શબ્દનો પ્રયોગ કરે છે તે ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે—

“एवं खलु मए खंदया चउव्विहे लोए पन्नत्ते “ભગવતી, ૨-૧-૯૦. આ જ પ્રકારના પ્રયોગો આચારાંગ આદિ શાસ્ત્રોમાં અનેક ઠેકાણે મળે છે. વળી, અગમાં મહત્વપૂર્ણ લેખાતા પાત્રમાં અગનું નામ ‘વિયાહપન્નત્તિ’ ‘વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ’ છે તે પણ ભગવાનના ઉપદેશ માટે ‘પ્રજ્ઞાપના’ શબ્દનું પ્રાધાન્ય સૂચવે છે. તેથી આ શબ્દનું વિશેષ મહત્વ જૈન પરંપરામાં સ્વીકારાય તે સ્વાભાવિક છે. અને, ટીકાકારના જણાવ્યા પ્રમાણે, આ શબ્દપ્રયોગમાં પ્ર ઉપસર્ગ જે મૂકવામાં આવ્યો છે તે ભગવાન મહાવીરના ઉપદેશની વિશેષતાનો સૂચક છે એટલે કે ભગવાન મહાવીરે જીવ, અજીવ આદિ તત્ત્વોનું જે નિરૂપણ કર્યું છે તે વિશિષ્ટ પ્રકારનું છે; જૈનેતર શાસ્ત્રોમાં તે પ્રકારનું નિરૂપણ જોવામાં આવતું નથી—તેવો ભાવ પણ એ શબ્દના પ્રયોગમાં રહેલો છે. એટલે કે આ નિરૂપણ જૈન શાસ્ત્રમાં આગવી રીતે થયેલું છે, જે અન્યત્ર દુર્લભ છે. અને તે વસ્તુસ્થિતિનું પણ સૂચક છે જ. આ પ્રકારનું નિરૂપણ અન્યત્ર તે કાળના શાસ્ત્રોમાં જોવામાં આવતું નથી, એ સૂચક છે.

વળી, ભાષાપદમાં પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં જ ભાષાના ભેદોનો જે વિચાર છે તેમાં ‘પણ્ણવણી’ પણ ભાષાનો એક પ્રકાર છે (૮૩૨). તેનો ટીકાકાર અર્થ કરે છે—“પ્રજ્ઞાપની—પ્રજ્ઞાપ્યતેડચ્છેડનયેતિ પ્રજ્ઞાપની”—પત્ર ૨૪૯ અ; અને તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરતા કહે છે કે—“यथावस्थितार्थाभिधानादियं प्रज्ञापनी”—પત્ર ૨૪૯ બ; અર્થાત્ અર્થ—વસ્તુ જે પ્રકારે વ્યવસ્થિત હોય તેનું કથન જે ભાષા વડે થાય તે ભાષા પ્રજ્ઞાપની કહેવાય. વળી, તે જ ભાષાપદમાં પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં જ ભાષાના ‘પજ્જત્તિયા’ અને ‘અપજ્જત્તિયા’ એવા બે ભેદ કર્યા છે (૮૬૦) અને ‘અપજ્જત્તિયા’ના વિવરણ પ્રસંગે ‘અસચ્ચામોસા’ એટલે કે જેને સત્ય કે મિથ્યા સાથે સમ્બંધ નથી પણ કેવળ વસ્તુનું નિરૂપણ કરવા પ્રવૃત્ત છે, તેવી ભાષાના જે બાર પ્રકાર જણાવ્યા છે તેમાં પાત્રમો પ્રકાર પણ્ણવણી (૮૬૬) ભાષા છે. એટલે કે એવી ભાષા, જે વસ્તુનું નિરૂપણ કરવા પ્રવૃત્ત છે, તે પણ્ણવણી કહેવાય છે. પ્રજ્ઞાપનાનો આ સામાન્ય અર્થ છે. એટલે કે જેમાં કોઈ ધાર્મિક વિધિનિષેધનો પ્રશ્ન નથી પણ વસ્તુનિરૂપણ માત્ર થયું હોય તે પ્રજ્ઞાપની ભાષા કહેવાય છે. ટીકાકારે આ ભાષા વિષે જે વિવરણ કર્યું છે તેથી પણ પ્રસ્તુત ‘પ્રજ્ઞાપના’ નો અર્થ વિશેષ સ્પષ્ટ થાય છે. તેમાં ટીકાકારે અન્યકૃત ગાથાનું ઉદ્ધરણ દીધું છે—

“पाणिक्हाउ नियत्ता हवन्ति दीहाउया अरोगा य ।

एमाई पण्णत्ता पण्णवणी वीयरोगेहिं ॥ ”

—પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પત્ર ૨૫૯ બ

સારાંશ કે “જેઓ પ્રાણિવધથી નિવૃત્ત થયા છે તેઓ (લવાન્તરમાં) દીર્ઘાયુ અને અરોગ થાય છે.” આ પ્રકારનો ઉપદેશ કે કથન તે પ્રજ્ઞાપની ભાષાનું ઉદાહરણ છે. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે પ્રસ્તુતમાં

‘હિસા ન કરો’ એવી આજ્ઞા કે ઉપદેશ નથી પણ વસ્તુસ્થિતિનું નિરૂપણ છે કે જેઓ હિસા નથી કરતા તેઓ દીર્ઘાયુ અને નીરોગ થાય છે; આથી ભાષાનો આ પ્રકાર પ્રજ્ઞાપની છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં પણ જીવ અને અજીવ વિષે આ જ ભતતની પ્રજ્ઞાપના છે. તેથી તેનું ‘પ્રજ્ઞાપના’ નામ યથાર્થ હરે છે.

જૌદ્ધ પાલિપિટકમાં પુગ્ગલપ્વજ્જતિ એ નામનો ગ્રંથ છે. તેમાં નાના પ્રકારના પુદ્ગલના એટલે કે પુરુષોના અનેક પ્રકારે ભેદોનું નિરૂપણ છે. એ નામમાં વપરાયેલ પ્રજ્ઞાપિતિ (પ્વજ્જતિ) અને પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપના (પણ્ણવણા) નામમાં તાત્પર્ય સરખું જ છે.

પ્રાકૃત પણ્ણવણા અથવા પણ્ણત્ત જેવા શબ્દોના સમાનાર્થક શબ્દો પાલિમાં પણ વપરાયા છે. તે છે—પ્વજ્જત્ત, પ્વજ્જાપન આદિ.

પ્રજ્ઞાપનાનો આધાર દષ્ટિવાદ છે

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર એ ચોથું ઉપાંગ છે. જૈન આગમમાં અંગ બાર છે, પણ બારમાં અંગ દષ્ટિવાદ વિચિત્ર છે, છતાં ઉપાંગની સંખ્યા તો બાર છે અને બારેય ઉપાંગો ઉપલબ્ધ છે. તે તે અંગ સાથે તે તે ઉપાંગોનો સંબંધ ક્યારથી જોડાયો તે નક્કી કરવું કઠણ છે, પણ સસ્કૃત ટીકાઓ લખાવી શરૂ થઈ ત્યારથી તો એવો સંબંધ બતાવવામાં આવે છે. તે પ્રમાણે પ્રસ્તુત ઉપાંગ પ્રજ્ઞાપના, સમવાય નામના ચોથા અંગનું ઉપાંગ છે—એમ ટીકાકાર આચાર્ય મલયગિરિ જણાવે છે—‘इयं च समवायाख्यस्य चतुर्थाङ्गस्योपाङ्गम्, तदुक्तार्थप्रतिपादनात्—’ પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પત્ર ૧. પરંતુ આવો કોઈ સંબંધ પ્રાચીન કાળમાં જોડવામાં આવતો નહિ—અને તેવો સંબંધ હતો પણ નહીં તે તો સ્પષ્ટ છે. કારણ, સ્વયં પ્રજ્ઞાપનાના પ્રારંભમાં જ કર્તાના જણાવ્યા પ્રમાણે આ પ્રજ્ઞાપના^૩ દષ્ટિવાદમાંથી ઝરતો રસ છે—

અઙ્ગયણમિણં ચિત્તં સુચરયણં દિઢિવાયણીસંદં ।

જહ વણિયં મગવયા અહમવિ તહ વણ્ણસ્સામિ । ૩ ॥

આર્ય શ્યામાચાર્યે આ ગ્રંથનો સીધો સંબંધ દષ્ટિવાદ સાથે જોડ્યો છે એ તો નિશ્ચિત છે જ, પણ આપણી સમક્ષ દષ્ટિવાદ છે નહિ તેથી તેના કયા પ્રકરણ સાથે પ્રજ્ઞાપનાનો સંબંધ છે તેની તો કલ્પના જ કરવી રહી. અને એ કલ્પના પ્રમાણે દષ્ટિવાદના ૧૪ પૂર્વોમાંથી નીચેના પૂર્વો સાથે પ્રજ્ઞાપનાના વિષયનો સંબંધ જોડી શકાય તેમ છે—

જ્ઞાનપ્રવાદ, આત્મપ્રવાદ અને કર્મપ્રવાદ.

પરંતુ ષટ્પંડાગમની ટીકા ધવલામાં ષટ્પંડાગમનો સંબંધ ૪ આગ્રાયણી પૂર્વ સાથે પણ જોડવામાં આવ્યો છે તે જોતાં અને પ્રજ્ઞાપના અને ષટ્પંડાગમનો ચર્ચિત વિષય સમાન છે એ જોતાં પ્રજ્ઞાપનાનો સંબંધ આગ્રાયણી પૂર્વ સાથે પણ હોવાનો સભવ ખરો જ.

આચાર્ય મલયગિરિના મતે સમવાયાંગમાં કહેલ અર્થનું જ વર્ણન પ્રજ્ઞાપનામાં પણ છે. તેથી તે સમવાયાંગનું ઉપાંગ છે પણ સ્વયં કર્તા એવું કોઈ સૂચન કરતા નથી પણ તેનો સંબંધ દષ્ટિવાદ સાથે સ્પષ્ટપણે જણાવે છે. અને તે ઉચિત જ છે. કારણ, દષ્ટિવાદમાં મુખ્યપણે દષ્ટિ-દર્શનનું વર્ણન

૩ આ સ્થિતિમાં શ્વેતાશ્વરોમાં બારમાં અગનો સર્વથા અભાવ હોવાની સૂચના ષટ્પંડાગમમાં (પુસ્તક ૧, પ્રસ્તાવના, પૃષ્ઠ ૭૧) કરવામાં આવી છે તે વિચારણીય છે.

૪ ષટ્પંડાગમ, પુસ્તક ૧, પ્રસ્તાવના, પૃષ્ઠ ૭૨.

હતુ તેથી જૈન દર્શનને માન્ય પદાર્થોનું વ્યવસ્થિત નિરૂપણ કરનાર પ્રજ્ઞાપનાનો સમ્બંધ દષ્ટિવાદ સાથે હોય તે વધારે ઉચિત પણ છે.

અને જે આધારે પરંપરા ૩૯ થઈ તે પરંપરાને અનુસરી આચાર્ય મલયગિરિએ જણાવ્યા મુજબ સમવાયાંગમા પણ જીવ-અજીવ આદિ તત્ત્વોનું જ નિરૂપણ છે તેથી પ્રજ્ઞાપનાને તેનું ઉપાગ માનવામા કશો વિરોધ પણ નથી.

પ્રજ્ઞાપનાની રચનાશૈલી

અથના પ્રારંભમા સ્તુતિરૂપ મગલ કરીને અથરચનાની પ્રતિજ્ઞા બાદ પ્રતિપાદ્ય વિષયનો નિર્દેશ કરતી ગાથાઓ આપી છે. આમા ૩૬ વિષયોનો નિર્દેશ છે તેથી અથને ૩૬ પ્રકરણમા વહેચી દેવામા આવ્યો છે અને પ્રત્યેક પ્રકરણને ‘પદ’ એવું સામાન્ય નામ આપવામા આવ્યું છે, જેની સૂચના તે તે પ્રકરણને અંતે સમાપ્ત થતા પ્રતિપાદ્ય વિષય સાથે આપવામા આવી છે આચાર્ય મલયગિરિ ‘પદ’ની વ્યાખ્યા કરતાં કહે છે કે—‘પદં પ્રકરણમ્ અર્થાધિકાર ઇતિ પર્યાયાઃ’ પ્રજ્ઞાપના-ટીકા, પૃષ્ઠ ૬ અ. એટલે કે ‘પદ’ શબ્દનો અર્થ અહીં પ્રકરણ^૫ કે અર્થાધિકાર એમ સમજવાનો છે.

સમગ્ર અથની રચના પ્રશ્નોત્તર રૂપમા છે પ્રારંભમા ૮૧ સૂત્ર સુધી પ્રશ્નકર્તા કે ઉત્તરદાતા કોણ તેના વિષેની કોઈ સૂચના નથી, માત્ર પ્રશ્નો અને ઉત્તરો છે પણ ત્યાર પછીના ૮૨મા સૂત્રમા ભગવાન અને ગૌતમનો સવાદ છે. વળી, ૮૩થી ૯૨માં સામાન્ય પ્રશ્નોત્તર દેખાય છે અને અચાનક ૯૩મા સૂત્રમા ગૌતમ અને ભગવાનના પ્રશ્નોત્તરો છે. ત્યાર પછી વળી સામાન્ય પ્રશ્નોત્તરો-ચાલુ થાય છે તે ૧૪૭મા સુધી ચાલે છે. પછીની રચનામા જ્યાં ગૌતમ અને ભગવાનના પ્રશ્નોત્તરો છે તે આ પ્રમાણે છે સૂત્ર ૧૪૮-૨૧૧ અર્થાત્ સમગ્ર ખીજુ પદ, તીજ પદમા સૂત્ર ૨૨૫-૨૭૫, ૩૨૫, ૩૩૦-૩૩૩; ચોથા પદથી બંધાં જ પદોના સૂત્રોમા છે. માત્ર પ્રારંભમાં, વચ્ચે કે અંતે આવતી ગાથાઓમા અને સૂત્ર ૧૦૮૬ માં તે નથી

અને એક અપવાદ છે, જેનો પ્રારંભ આ પ્રમાણે છે, સૂત્ર ૩૩૪ “અહ મતે ! સત્ત્વજીવણ્ણ-વહું મહાદંડયં વત્તહસ્સામિ” ।—આ રીતે શિષ્ય (તે કોણ છે તે જાણવામા આવે તેમ નથી) ગુરુની સમક્ષ ‘મહાદંડક રચવાની પ્રતિજ્ઞા કરીને સર્વ જીવોનું અદ્યપ-અહુત્ય વર્ણવે છે આની ટીકામા આચાર્ય મલયગિરિએ આ પ્રમાણે ખુલાસો કર્યો છે—

“અનેન ઇતદ્ જ્ઞાપયતિ—તીર્થંકરાનુજામાત્રસાપેક્ષ એવ મગવાન્ ગણધરઃ સત્ત્વરચના પ્રતિ પ્રવર્તતે, ન પુનઃ શ્રુતામ્યાસપુરઃસરમ્ ઇતિ । યદ્વા ઇતદ્ જ્ઞાપયતિ—કુશલેઽપિ કર્મણિ વિનેયેન ગુરુમનાપૃચ્છય ચ ન પ્રવર્તિતવ્યમ્, કિન્તુ તદનુજ્ઞાપુરઃસરમ્ । અન્યથા વિનેયત્વાયોગાત્ ।” —પણ્ણવણાટીકા, પૃષ્ઠ ૧૬૩ અ ।

આચાર્ય મલયગિરિ પોતે નિ શંક નથી ૭ તેથી વિદ્યલેખે એ બાબતો રજુ કરે છે. પ્રથમમા તેમણે માન્યું છે કે અહીં પણ શિષ્ય તરીકે ગણધર ગૌતમ વિવક્ષિત છે ખીજા વિદ્યલેખમાં માત્ર ગુરુ-શિષ્ય એવું સામાન્ય રૂપે વિવક્ષિત છે

વળી, જેમ પ્રારંભમા સમગ્ર અથની અધિકારગાથાઓ મૂકવામા આવી છે, તેમ કેટલાક

૫ “સુત્રનમૂલ પ્રકરણન” ન્યાયનાર્તિક, પૃષ્ઠ ૧

૬ આનો જ મહાદંડક પદ્મશાગમમા પણ છે તેની ચર્ચા આગળ આવશે

૭ પ્રારંભમા જ આચાર્ય જ્યામ દષ્ટિવાદને આધારે પ્રજ્ઞાપનાની રચના કરે છે એમ તેમણે જ જણાવ્યું છે, એટલે ગભવ છે કે પ્રવૃત્તિ લાગ અંગનો અશ હોય અને તે રીતે એને ગણધરની રચના કહી શકાય

પદોના પ્રારંભમાં પણ વિષયનિર્દેશક ગાથાઓ રચવામાં આવી છે. —જુઓ ૩, ૧૮, ૨૦, ૨૩ ઇત્યાદિ પદોનો પ્રારંભ તે જ પ્રમાણે ઉપસહારમાં પણ કેટલીક વાર સંગ્રહગાથાઓ મૂકવામાં આવી છે, જેમ કે દશમા પદના અંતમાં. અથની વચ્ચે પણ જ્યાં જરૂરી જણાય છે ત્યાં આચાર્ય ગાથાઓ મૂકે છે

સમગ્ર ગ્રંથનું ૧૩૦૬ પ્રમાણ ૭૮૮૭ છે અને તેમાં કુલ ગાથાઓ, પ્રલેપ બાદ કરતા, ૨૩૨ છે,^૮ એટલે સમગ્રભાવે મુખ્યપણે આ અથની રચના ગદ્યમાં છે એમ કહી શકાય.

ગાથાઓમાં સામાન્ય રીતે જીવના વિશેષ ભેદો અથવા સખ્યાઓ (સૂત્ર ૨૪, ૪૦, ૧૦૨ ઇત્યાદિ) આપવામાં આવી છે, પણ ક્યાંઈક પ્રતિપાદ્ય વિષયનું સ્વરૂપ પણ વર્ણિત જોવામાં આવે છે, જેમ કે સિદ્ધ વિષે—સૂત્ર ૨૧૧. સિદ્ધ વિષેની આ ગાથાઓ અને ઉવવાધ્યતે અંતે આવતી ગાથાઓ લગભગ એકસરખી છે. આથી પ્રજ્ઞાપનામાં આવતી બધી જ ગાથાઓ આર્ય શ્યામાચાર્યે રચી હોવાનો સંભવ નથી. કારણ, મૂળમાં જ કોઈક વાર પોતે “इमाओ गाहाओ अणु-गंतव्वाओ—” (સૂત્ર ૫૫[૩], ૧૮૭) એમ નિર્દેશપૂર્વક ગાથાઓ મૂકે છે તે સૂચવે છે કે તે ગાથાઓ પરંપરાપ્રાપ્ત છે. વિશેષ રૂપે ‘ત જહા’ (સૂત્ર ૨૪, ૩૮, ૪૦, ૪૧, ૪૨, ૪૩, ૫૦, ૫૪, ૧૦૨, ૧૧૦, ૧૬૭ ઇત્યાદિ) એમ કહીને જે ગાથાઓ મૂકવામાં આવી છે તેમાં પણ તેમની પોતાની^૯ અને અન્યની રચના હોવા સંભવ છે. શ્યામાચાર્યે કેટલીક ગાથાઓને ‘સંગ્રહણિગાથા’ (સૂત્ર ૧૯૪, ૨૦૬[૨]) કહી છે. તે ગાથાઓ સંભવ છે કે અન્યની હોય કેટલીક ગાથાઓને આચાર્ય મલયગિરિએ ‘સંગ્રહગાથા’ કે ‘સંગ્રહણિગાથા’ એવું નામ આપ્યું છે^{૧૦} તે ગાથાઓ કોની રચના છે તે જાણવું કઠણ છે

પ્રજ્ઞાપનાના સમગ્રભાવે અધ્યયનથી એની નિરૂપણશૈલી વિષે જે કેટલીક બાબતો નક્કી થાય છે તે આ છે—તેમાં ૩૬ પદોમાં સર્વ પ્રથમ જે જીવના ભેદો પ્રથમ પદમાં જણાવ્યા છે, તેમાં સંસારી અને સિદ્ધ એ મુખ્ય ભેદો પછી જીવના ઇન્દ્રિયોના હીનાધિક્યને આધારે એટલે કે એકેન્દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિયના ભેદ-પ્રભેદો ગણાવ્યા છે સારાશ કે સંસારી સકલ જીવોનો સમાવેશ એકેન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિયમાં કર્યો છે એટલે કે જીવભેદોનું મુખ્ય નિયામક તત્ત્વ ઇન્દ્રિયોની ક્રમિક વૃદ્ધિ એ છે. જીવના સ્થાનનો વિચાર બીજા પદમાં છે. તે જીવભેદોના સ્થાનની વિચારણામાં પણ જીવોના ઉક્ત પ્રથમ પદમાં ભેદનિરૂપણનો જે ક્રમ—એટલે કે ઇન્દ્રિયપ્રધાન—છે તે જ અપનાવાયો છે. ભેદ છે તે એ કે આમાં એકેન્દ્રિયને બદલે પૃથ્વીકાય શબ્દ વપરાયો છે, કારણ, એકેન્દ્રિયના પૃથ્વીકાયાદિ જે ભેદો છે તેને ક્રમે એકેકને લઈને વિચારણા છે. પણ નિરૂપણક્રમ એકેન્દ્રિયથી માંડી પંચેન્દ્રિય એ છે. અને બહુવક્તવ્ય નામના ત્રીજા પદમાં પણ પ્રારંભમાં તો ઉક્ત પ્રકારે જ જીવભેદો લીધા છે પરંતુ તે પછી જીવોનું અન્ય પ્રકારે એટલે કે ગતિ આદિને આધારે, જે વિભાજન થાય છે, તેનું પણ ગ્રહણ કર્યું છે, સૂત્ર ૨૧૬ માંથી ગતિને આધારે

૮ ગ્રંથના અતની ગાથાનો અંક ૨૩૧ છે, પણ તે ૨૩૨ જોઈએ, કારણ કે ૨૧૭ માં ગાથાનો અંક બેચકાયો છે

૯. આચાર્ય મલયગિરિના નિમ્ન ઉલ્લેખો સૂચવે છે કે તે ગાથાઓ આર્ય શ્યામની હશે—“तावत् संग्रहीतुक्ताम आह ‘अद्वुत्तर च’ इत्यादि गाथाद्वयम्”—પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પત્ર ૮૪ અ. “संग्रहार्थमिदमाह—‘नाणाविहे’, त्यादि” પત્ર ૩૩ અ. “गाथादशकमाह” પત્ર ૩૫ વ. તથા જુઓ પત્ર ૧૧૩ વ, ૨૧૨ વ, ૩૧૬ અ, ૪૧૮ અ ઇત્યાદિ

૧૦ પ્રજ્ઞાપનાટીકા, ૫૦ અ, ૮૪ અ, ૧૦૫ અ, ૨૫૮ અ, વ, ૨૧૨ વ, ૪૧૪ અ, ૫૩૪ વ.

છવવિભાજન દિશાઓમાં વિચારાય છે અને પુનઃ મત્ર ૨૨૫ થી ગતિ, દૃષ્ટિ, કાય, યોગ, વેદ, ક્રપાય, લેશ્યા, સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, દર્શન, સંયત, ઉપયોગ, આલાર, ભાષક, પરિન, પર્યાપ્ત, અદ્ભુત, સંજી, ભવ, અસ્તિત્વ, ગરિમ, છવ, ક્ષેત્ર, બંધ—આ બધી દૃષ્ટિથી પણ છવના જે નાના પ્રકારે બેઠ પડે છે તેને લઈને અલ્પબલ્લવનો વિચાર છે. પરંતુ પ્રજાપનામાં ત્રીજા પદ પછીનાં પદોમાં, અમુક અપવાદ સિવાય^{૧૧} સર્વત્ર, નારકથી માંડી ૨૪ દંડકમા^{૧૨} વિભાજિત છવોને લઈને જ વિચારણા છે. અર્થાત્ ઉક્ત ગતિ આદિ અનેકને પ્રધાન માની વિવિધ પ્રકારે છવને જે અનેક રીતે વર્ગીકૃત કરવામા આવે છે, તે વર્ગીકરણોનો સ્વીકાર કરીને વિચારણા નથી; તેથી વિચારણા તો પદ્યગ્રામમાં છે સારાશ કે માત્ર ૨૪ દંડકને ક્રમે છવોનું જે વિભાજન છે તે એક જ વિભાજનને સ્વીકારીને વિચારણા છે તેથી ઉલટું, પદ્યગ્રામમાં તો છવના ગતિને લઈને, ધ્વનિયને લઈને, કાયને લઈને તે જ રીતે અન્ય યોગાદિને લઈને જે બાર વિભાજનપ્રકારો છે, તે સૌ વિભાજનપ્રકારોમાં વિચારણા છે. એટલે નાના પ્રકારે ત્રણો મેળવવાનો પ્રયાસ છે. આમ આ વિચારણા પ્રજાપનાથી સદ્ભ છે

વિષયવિભાગ (a) સાત તત્ત્વમાં

આચાર્ય મહાયગિરિ ગાથા ૨ની વ્યાખ્યા પ્રસંગે પ્રજાપનાગત વિષયવિભાગનો સંગ્રહ છવા-છવાદિ સાત તત્ત્વોના નિરૂપણ સાથે નીચે પ્રમાણે દેડી આપે છે—

૧-૨ છવ-અછવ	૫૬ ૧, ૩, ૫, ૧૦ અને ૧૩ = ૫ પદો
૩ આસ્ત્રવ	૫૬ ૧૬ અને ૨૨ = ૨ „
૪ બન્ધ	૫૬ ૨૩ = ૧ પદ
૫-૭ સવર, નિર્જરા અને મોક્ષ	૫૬ ૩૬ = ૧ „

અને બાકીનાં પદોમા કોઈક વાર કોઈ તત્ત્વનું નિરૂપણ થયેલ છે—તેણેનું તુ સ્થાનાદિત્વેનું ક્વચિત્કસ્યચિદિતિ—પ્રજાપનાટીકા, પત્ર ૫, અ.

(b) દ્રવ્યોદિ ચારમાં વિભાગ

જેન સમત બધા તત્ત્વોનો સમાવેશ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવ આ ચારમા પણ થાય છે, તેથી તે ચાર વિષયોનું નિરૂપણ પ્રજાપનામા ક્યાં થયું છે તે પણ આચાર્ય મહાયગિરિએ જણાવ્યું છે—

દ્રવ્યનું	પ્રથમ પદમાં
ક્ષેત્રનું	બીજા પદમાં
કાલનું	ત્રીજા પદમાં
ભાવનું	ચોથા પદમાં

—પ્રજાપનાટીકા, પત્ર ૫ અ

આમા દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ—આમ ચાર ભેદમાં વિષયનિરૂપણ કરવાની પદ્ધતિ જૂની જણાય છે. ભગવતીમાં અનેક વિષયોમાં તે જોવામા આવે છે.^{૧૩} પરંતુ તત્ત્વ સાત પ્રકારનું છે,

૧૧ આ અપવાદ માટે જુઓ ૫૬ ૧૩, ૧૮ અને ૨૧

૧૨ છવોને ૨૪ દંડકમા વિભાજન કરવાનું મૂળ પણ અગી રીતે તા ગતિનો જ વિસ્તાર છે, પણ તેમાં ગતિને ભૌગોલિક દૃષ્ટિએ નીચેથી ઉપર એમ ગોઠવી છે

૧૩ ન્યાયાવતારવાર્તિકવૃત્તિ, પ્રસ્તાવના, પૃ ૫૦-૫૧.

આ વ્યવસ્થા મોડી છે. તેથી આચાર્ય મલયગિરિએ અહીં પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનાના વિષયને જે રીતે સાતમાં વહેંચવા પ્રયત્ન કર્યો છે તે પ્રકારની વહેંચણી સ્વયં આર્ય શ્યામાચાર્યને અભિપ્રેત હતી તેમ માની શકાય નહિ, પણ પોતાના કાળમાં જે પરપરા સ્થિત થઈ હતી તેની સાથે પ્રજ્ઞાપનાના નિરૂપણનો મેળ ખેસાડવાનો પ્રયત્ન આચાર્ય મલયગિરિનો છે, તેમ માનવું જોઈએ. સ્વયં પ્રજ્ઞાપનામાં સરાગ દર્શનાર્યના નિરૂપણમાં નિસર્ગરુચિ જીવના લક્ષણમાં જે ગાથા (૧૨૦) આપી છે, તેમાં પણ સાત તત્ત્વનો ઉલ્લેખ નથી, એ ધ્યાનમાં લેવા જેવી વાત છે.

‘પદ’વિભાગ અને નિરૂપણનો ક્રમ

સૂત્રકાલીન સાહિત્યની એ વિશેષતા છે કે ગ્રંથના પ્રારંભમાં જ પ્રતિપાદ્ય વિષયોની સૂચિ આપી દેવામાં આવે છે, જેનું પારિભાષિક નામ ઉદ્દેશ છે ન્યાયસૂત્ર આદિ ગ્રંથોમાં આ પદ્ધતિનું અનુસરણ જોવામાં આવે છે. પ્રજ્ઞાપનામાં પણ પ્રારંભમાં તેનો વિષયવિભાગ (સૂત્ર ૨) પ્રજ્ઞાપના આદિ ૩૬ પદોમાં ઉદ્દેશરૂપે નિર્દિષ્ટ છે અને પછી તે ક્રમે ૩૬ પદ ગત એકેક વિષયનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે.

સામાન્ય નિયમ એવો છે કે ઉદ્દેશમાં જે ક્રમ નિર્દિષ્ટ હોય તેનું જ અનુસરણ નિરૂપણમાં કરવામાં આવે છે આ ગ્રંથમાં ૩૬ પદોનું નિરૂપણ નિર્દિષ્ટ ક્રમે જ કરવામાં આવ્યું છે. પરંતુ વિષયનિરૂપણપ્રસંગે આ ગ્રંથ લક્ષણપ્રધાન નથી, પણ વિભાગપ્રધાન છે. એટલે કે વિષયનું નિરૂપણ પ્રથમ લક્ષણ કરીને કરવામાં આવ્યું નથી પણ વિભાગ યતાવવામાં આવ્યા છે અને પાછા તે તે વિભાગોના ઉપવિભાગો અને તેના પણ ઉપવિભાગો એમ માત્ર ભેદ-પ્રભેદોનું જ નિરૂપણ છે. ભેદોનો જે ક્રમે નિર્દેશ હોય છે, તે જ ક્રમે ઉપભેદોનું નિરૂપણ સામાન્ય રીતે થાય, પણ ગ્રંથકાર જ્યાં જે ઉપભેદનું નિરૂપણ સક્ષિપ્ત હોય છે ત્યાં તે ઉપભેદનું નિરૂપણ પ્રથમ કરીને પછી વિસ્તૃત ભેદવાળા ઉપભેદનું નિરૂપણ કરે છે, જેમ કે સૂત્ર ૩ માં પ્રથમ જીવપ્રજ્ઞાપના નિર્દિષ્ટ છે અને પછી અજીવ-પ્રજ્ઞાપના. પણ ચોથા સૂત્રમાં પ્રથમ અજીવ પ્રજ્ઞાપના કરીને પછી ચૌદમા સૂત્રથી જીવપ્રજ્ઞાપનાના પ્રભેદો નિર્દિષ્ટ છે. વળી, તે જ ન્યાયે ૪ થા સૂત્રમાં રૂપીઅજીવપ્રજ્ઞાપના પછી અરૂપીઅજીવ-પ્રજ્ઞાપના નિર્દિષ્ટ છે, છતાં પણ પાંચમા સૂત્રમાં પ્રથમ અરૂપીઅજીવપ્રજ્ઞાપનાનું વર્ણન કરીને પછી જઠ્ઠા સૂત્રમાં રૂપીઅજીવપ્રજ્ઞાપના કરવામાં આવી છે. એ જ ન્યાયે જીવપ્રજ્ઞાપનાના સૂત્ર ૧૪ માં સસારી અને અસંસારી એવા બે ભેદ કરી પ્રથમ સંક્ષેપને કારણે ૧૫ માં સૂત્રમાં અસંસારીનું વર્ણન કરી પછી સસારી જીવોનું નિરૂપણ ૧૮ માં સૂત્રથી છે. આવા ક્રમભંગનું કારણ, આચાર્ય મલય-ગિરિએ જણાવ્યા પ્રમાણે, અલ્પવક્તવ્ય વિષયનું નિરૂપણ પ્રથમ કરીને પછી બહુવક્તવ્ય વિષયને હાથમાં લેવામાં આવ્યો છે^{૧૪} તે છે અને તે ઉચિત જણાય છે.

પરિભાષામાં કહેવું હોય તો કહી શકાય કે આ ગ્રંથમાં ઉદ્દેશ, નિર્દેશ અને વિભાગ છે પણ પરીક્ષા નથી. ન્યાયસૂત્ર જેવા દાર્શનિક ગ્રંથોમાં ઉદ્દેશ, નિર્દેશ, વિભાગ ઉપરાંત પરીક્ષા હોય છે, પરંતુ આમાં પરીક્ષાનો અભાવ છે તે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ.

ભગવતી અને પ્રજ્ઞાપના ભગવતી

પાંચમું અંગ વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાપ્તિ છે છતાં વ્યવહારમાં તે ભગવતીને નામે વિશેષ પ્રચલિત છે.

૧૪. પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પત્ર ૭ વ—“આદૌ અલ્પવક્તવ્યત્વાદ્ અર્જીવપ્રજ્ઞાપના પ્રતિષ્ઠાદયિષુ । વળી, જુઓ પત્ર ૮ અ, પત્ર ૧૮ વ.

પ્રજાપનાને પણ ‘ભગવતી’ એવું વિશેષણ આપવામાં આવ્યું છે તે તેની વિશેષતા સૂચવે છે. ભગવતીમાં પ્રજાપનાસૂત્રનાં ૧, ૨, ૫, ૬, ૧૧, ૧૫, ૧૭, ૨૪, ૨૫, ૨૬ અને ૨૭ માં પદોમાંથી વિષયની પૂર્તિ કરી લેવાની ભલામણ કરવામાં આવી છે,^{૧૫} તે સૂચવે છે કે તે તે વિષયોની પ્રતિપાદનશૈલી પ્રજાપનામાં વધારે વ્યવસ્થિત હતી. તેથી બિહટું, પ્રજાપનામાં ભગવતીની ભલામણ નથી, એ પણ એમ સૂચવે છે કે, જોકે પ્રજાપનાનો આધાર અગ્ર અથ છે છતાં, વિષયનિરૂપણ પ્રજાપનામાં વધારે વ્યવસ્થિત રીતે કરવામાં આવ્યું છે, તેથી પ્રજાપનાના વિષયની પૂર્તિ અન્યત્રથી કરવાની જરૂર બિહી થતી નથી.

મહાયાન બૌદ્ધોમાં પ્રજાપારમિતા વિષે લખાયેલ ગ્રંથોનું પણ સર્વાધિક્ષ મહત્ત્વ હોઈ અષ્ટ-સાહસ્રિકા પ્રજાપારમિતા ગ્રંથનો માત્ર ભગવતી એવા નામે પણ ઉલ્લેખ થતો એમ આહી નોંધવું જોઈ એ—જુઓ, શિક્ષાસમુચ્ચય, પૃ. ૧૦૪, ૧૧૨ છત્યાદિ અને પૃ ૨૦૨ (સૂચી).

પ્રજાપના અને જીવાજીવાભિગમ^{૧૬}

પ્રજાપનામાં જીવ અને અજીવની પ્રજાપના છે (સૂત્ર-૩) અને જીવાજીવાભિગમમાં પણ જીવ અને અજીવનો અભિગમ છે. પ્રજાપના અને અભિગમ શબ્દનો ભાવાર્થ એક જ છે. બન્ને અગ્રગાદ્ય ગ્રંથો છે. અને બન્ને સ્થવિરકૃત છે. બન્ને ‘અધ્યયન’ નામે રચાયા છે. પ્રજાપના એથા અંગ સમવાયના ઉપાંગ તરીકે મધ્યકાળમાં ગણાયું અને જીવાજીવાભિગમ સ્થાન નામના તીર્થ અગ્રનું ઉપાંગ ગણાયું બન્નેનો વિષય-મુખ્ય વિષય-એક છતાં એકને સ્થાન સાથે અને બીજાને સમવાય સાથે જોડવામાં આવ્યું તેમાં કાંઈ ઐતિહાસિક ક્રમ જેવું છે કે નહીં એ તપાસવું જરૂરી છે.

જીવાજીવાભિગમનો મુખ્ય વિષય જીવ-અજીવ પ્રારંભમાં પ્રજાપનાની જેમ જ ચર્ચિત છે તેમાં પણ જીવ-અજીવ એ બેમાંથી પ્રથમ અજીવનું નિરૂપણ કરીને પછી જ જીવનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે જીવનિરૂપણનો ક્રમ જીવાજીવાભિગમમાં-સમગ્ર ગ્રંથમાં-તેના જે વિવિધ પ્રકારે ભેદો છે તેને મુખ્ય રાખીને છે. એટલે કે પ્રથમ સંસારી જીવોના બે ભેદોથી માંડી દશ ભેદોનું નિરૂપણ અને પછી સર્વ જીવોના બેથી માંડીને દશ ભેદોનું વર્ણન છે. આમ જીવાજીવા-ભિગમમાં ભેદોને મુખ્ય રાખીને નિરૂપણ ક્રમે ક્રમે આગળ વધે છે અને અંતે સર્વ જીવોના દશ ભેદોના વર્ણનમાં તે સમાપ્ત થાય છે એક બાબત ધ્યાનમાં રાખવી જરૂરી છે કે સ્થાનાગમાં પણ દશ સ્થાનો છે, એટલે કે જીવ-અજીવને લગતી એક, બે, ત્રણ એમ દશ સુધીની બાબતો તેમાં સખ્યાક્રમે નિરૂપવામાં આવી છે. અને જીવાજીવાભિગમમાં જીવના બેથી માંડી દશ ભેદો—પ્રથમ માત્ર સંસારી જીવના અને પછી સર્વ જીવના—નિરૂપવામાં આવ્યા છે. આમ બેથી દશનું નિરૂપણ બન્નેમાં સરખું છે. સભવ છે કે પ્રજાપના અને જીવાજીવાભિગમમાં જીવાજીવની ચર્ચા સમાન છે છતાં આ પ્રકારે બેથી માંડી દશનું નિરૂપણ સ્થાન અને જીવાજીવાભિગમમાં સરખું હોઈ તે બન્નેને અંગ અને ઉપાંગ તરીકે ગણવામાં આવ્યા હોય.

પણ આપણી મુખ્ય સમસ્યા એ છે કે પ્રજાપના અને જીવાજીવાભિગમમાં કાંઈ ઐતિહાસિક ક્રમ સ્થાપી શકાય છે કે નહીં; તેનું સમાધાન તો હજી બાકી જ રહે છે. જીવાજીવા-

૧૫ જુઓ ભગવતીસાર, પૃ ૨૯૧, ૩૧૨, ૩૬૧-૬૨, ૩૬૬-૭, ૪૦૪, ૪૫૭, ૬૨૭, ૬૮૦, ૭૨૭

૧૬ પ્રસ્તુતમાં દેવચંદ લાલભાઈની ઈ સ ૧૯૧૬ની જીવાજીવાભિગમની આવૃત્તિના સૂત્રાકો આપવામાં આવ્યા છે.

ભિગ્નમાં પ્રજાપના અને તેનાં પદોનો ઉદ્દેશ્ય અનેકવાર છે. (સૂત્ર ૪, ૫, ૧૩, ૧૫, ૨૦, ૩૫, ૩૬, ૩૮, ૪૧, ૮૬, ૯૧, ૧૦૦, ૧૦૬, ૧૧૩, ૧૧૭, ૧૧૯-૧૨૨); વળી, રાજપ્રશ્નીય (સૂત્ર ૧૦૯, ૧૧૦) અને ઔપપાતિક (સૂત્ર ૧૧૧) સૂત્રોનો પણ ઉદ્દેશ્ય છે. એમાંથી ઔપપાતિકનો ઉદ્દેશ્ય તો આગમોના લેખન કાળનો હોવો જોઈએ, એટલે કે વલ્લીવાચનાના કાળમાં તે સગવડ ખાતર કરવામાં આવ્યો છે, એમ માની શકાય છે. પરંતુ પ્રજાપનાનો ઉદ્દેશ્ય પણ તે જ કાળે કરવામાં આવ્યો છે કે રચયિતાએ જ ક્યો છે તે નક્કી કરવા માટે તે બંનેનું પૌર્વાર્પ્ય અન્ય પ્રકારે નક્કી કરવું જરૂરી છે.

હવાહવાભિગમની સામાન્ય રચના એવી છે કે તેમાં ક્રમે ક્રમે હવભેદોનું નિરૂપણ અને તે ભેદોમાં તે તે હવની સ્થિતિ, અતર, અલ્પબહુત્વ આદિનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. સામાન્ય રીતે એમ કહી શકાય કે સમગ્ર ગ્રંથ બે વિભાગમાં વહેંચાઈ જાય છે. પ્રથમ વિભાગમાં અહવનું અને સંસારી હવોના ભેદોનું અને બીજામાં સમગ્ર હવોનું એટલે કે સંસારી અને સિદ્ધ એ બંનેનો સમાવેશ થાય એવી રીતે ભેદનિરૂપણ છે. તે તે બે ભેદ, ત્રણ ભેદ ઇત્યાદિ દશ ભેદોનું નિરૂપણ કરતી વખતે તેમાં સ્થિતિ વગેરે બાબતોનું કથન કરવામાં આવ્યું છે. પરંતુ પ્રજાપનામાં પણ મુખ્ય વિષય તે જ છતાં તેમાં નિરૂપણપદ્ધતિ જુદી છે. તેમાં તે ગ્રંથને ૩૬ પદોમાં વિભક્ત કરવામાં આવ્યો છે, અને ભેદનિરૂપણ માત્ર પ્રથમ પદમાં કરવામાં આવ્યું છે. એટલે કે હવ-અહવના જે ભેદ-પ્રભેદો છે તેનું સમગ્રસાથે ચિત્ર પ્રથમ પ્રજાપનાપદમાં મળી રહે છે. ત્યાર પછીનાં પદોમાં હવોનાં સ્થાન, અલ્પબહુત્વ, સ્થિતિ ઇત્યાદિ અનેક વિષયોનો ક્રમે વિચાર છે. સારાંશ કે તે તે હવભેદની સ્થિતિ આદિનો વિચાર તે તે હવભેદના વર્ણન પ્રસંગે આપણે હવાહવાભિગમના બાકી શકીએ; પણ પ્રજાપનામાં તો તે તે પદમાં બધા જ હવોની સ્થિતિ આદિ વિષયોનો એકત્ર પરિચય પ્રાપ્ત કરીએ છીએ. વળી, જે અનેક વિષયોની ચર્ચા પ્રજાપનાનાં શેષ ૩૫ (૨ થી ૩૬) પદોમાં છે, તે સર્વ વિષયોની ચર્ચા હવાહવાભિગમમાં નથી—આમ નિરૂપણપદ્ધતિનો ભેદ બંનેમાં છે જ; ઉપરાંત, પ્રજાપનામાં વસ્તુવિચારનું પણ આધિક્ય છે.

આ ઉપરથી સહેજે એમ માનવા મન થાય છે કે હવાહવાભિગમની રચના પ્રજાપનાથી પૂર્વે કદાચ થઈ હશે. અને તેમાં પ્રજાપનાનો ઉદ્દેશ્ય અગમ એટલે કે ભગવતીમાં કરવામાં આવ્યો છે, તેમ સંક્ષેપ ખાતર કરવામાં આવ્યો હશે.

વળી, જેમ અંગ ગ્રંથોમાં પ્રારંભમાં મંગળ નથી દેખાતું તેમ પ્રસ્તુત હવાહવાભિગમમાં પણ મંગળ કરવામાં આવ્યું નથી, પણ માત્ર એટલું જ કહેવામાં આવ્યું છે કે જિતમત, જિતાનુ-મત...જિતદેશિત...જિતપ્રશસ્તનું અનુચિતન કરીને તેમાં શ્રદ્ધા ધરાવીને સ્થવિર ભગવંતોએ આ હવાહવાભિગમ નામના અધ્યાયનની પ્રજાપના કરી છે. ગ્રંથપ્રારંભની આ પદ્ધતિ અંગરચનાનું અનુકરણ છે. તેમાં જેમ ‘एवं मे सुचं’—એ પ્રકારે પ્રામ થયેલ શ્રુતનો ઉપદેશ આર્ય મુનિમાં જન્મ્યુંને આપે છે તેમ આવી રચના છે કે સ્થવિરોએ જે જિતોપદેશ પ્રામ ક્યો હતો તેમાં શ્રદ્ધા ધરાવીને તેમણે આ ગ્રંથની પ્રવચ્છા કરી છે.

પરંતુ પ્રજાપનાના પ્રારંભમાં તો મંગળ એટલે કે સિદ્ધ વગેરેને વંદના કરવામાં આવી છે અને પછી જ જિતવરના ઉપદેશને આધારે રચના કરવામાં આવી છે તેવો નિર્દેશ છે. આમ હવાહવાભિગમના પ્રારંભમાં મંગલોચીનું અનુકરણ છે, ત્યારે પ્રજાપનામાં મંગલપૂર્વક માર્ગ-રચના થઈ છે. આથી પણ કહી શકાય કે મંગલ કરીને જ માત્ર રચનાની પદ્ધતિ શરૂ રચના પછી પ્રજાપનાની રચના થઈ હશે; ત્યારે, અંગવ છે કે, હવાહવાભિગમની રચના તે પહેલાં થઈ ચૂકી હતી.

પ્રજ્ઞાપના અને પટ્ખંડાગમ

પ્રજ્ઞાપના અને પટ્ખંડાગમ બન્નેનું મૂળ દૃષ્ટિવાદ નામના અંગ સૂત્રમાં છે. એટલે સામગ્રીનો આધાર એક જ છે. બન્ને સગ્રહત્રયો છે. છતાં પણ બન્નેની નિરૂપણશૈલીમાં જે ભેદ છે તે સમજવા જેવો છે. પ્રજ્ઞાપનામાં જીવને કેન્દ્રમાં રાખીને ૩૬ ‘પદો’ છે, જ્યારે પટ્ખંડાગમમાં જીવસ્થાન નામના પ્રથમ ખંડમાં કર્મના હાસને કારણે નિષ્પત્ત ગુણસ્થાનો, જે જીવસમાસને નામે નિર્દિષ્ટ છે, તેની માર્ગણા જીવના માર્ગણાસ્થાનો ગત્યાદિ દ્વારા કરવામાં આવી છે. તે સમાપ્ત થયે શેષ ખંડમાંથી ખુદાખંધ, બધસ્વામિત્વ, વેદના, એ ખંડોમાં કર્મને કેન્દ્રમાં રાખીને જીવનો વિચાર છે, એમ કહેવાય. અને વર્ગણાખંડમાં પણ મુખ્ય તો કર્મવર્ગણા જ છે; શેષ વર્ગણાની ચર્ચા તો તેને સમજવા માટે છે. છઠ્ઠો ખંડ તો મહાખંધને નામે જ ઓળખાય છે, એટલે તેમાં પણ કર્મચર્ચા જ મુખ્ય છે. પ્રજ્ઞાપનાનાં ૩૬ પદોમાંથી કર્મ (૨૩), કર્મબધક (૨૪), કર્મવેદક (૨૫), વેદબધક (૨૬), વેદવેદક (૨૭), વેદના (૩૫)—એ પદોનાં નામો, જે પ્રજ્ઞાપના મૂળમાં આપવામાં આવ્યાં છે અને પટ્ખંડમાં જે તે તે ખંડના નામો ટીકાકાર દ્વારા સૂચિત કરવામાં આવ્યાં છે, તેની તુલના કરવા જેવી છે. તે તે નામના ‘પદો’માં જે ચર્ચા પ્રજ્ઞાપનામાં જેવા મળે છે તેથી ધણી વધારે ચર્ચા—સૂક્ષ્મ ચર્ચા—પટ્ખંડાગમમાં સમાન નામે સૂચિત ખંડોમાં છે. આમ પ્રજ્ઞાપનામાં જીવપ્રધાન અને પટ્ખંડાગમમાં કર્મપ્રધાન નિરૂપણ છે.

પ્રજ્ઞાપનામાં અંગસૂત્રમાં અપનાવાયેલી પ્રશ્નોત્તરપ્રધાન શૈલી જેવા મળે છે. અને ઘણે પ્રસંગે તો ગૌતમ અને ભગવાનના જ પ્રશ્નોત્તરો હોય એમ પણ સ્પષ્ટ છે. પરંતુ પટ્ખંડાગમમાં ઉદ્દેશ-નિર્દેશ-વિભાગ એ શાસ્ત્રપ્રક્રિયાનું અનુસરણ છે. કવચિત જ પ્રશ્ન અને ઉત્તરો જેવા મળે છે.^{૧૭}

પ્રજ્ઞાપના એક જ આચાર્યની સગ્રહકૃતિ છે, પણ પટ્ખંડાગમ વિષે તેમ નથી. પ્રજ્ઞાપનામાં કોઈ ચૂલિકા નથી, પણ પટ્ખંડાગમમાં અનેક ચૂલિકાઓ^{૧૮} ઉમેરવામાં આવી છે. તે ઉમેરો કોણે ક્યારે કર્યો તે જાણી શકાય નથી; પણ ચૂલિકા નામ જ સૂચવે છે કે તે પાછળથી ઉમેરવામાં આવી છે—જેમ દશવૈકલિક વગેરે આગમ ગ્રંથોમાં જેવા મળે છે.

પ્રજ્ઞાપના મૌલિક સૂત્રરૂપે લખાયેલ છે, જ્યારે પટ્ખંડાગમ સૂત્ર ઉપરાંત અનુયોગ=વ્યાખ્યાની શૈલીને પણ અનુસરે છે, કારણ, તેમાં ધણીવાર અનુયોગનાં દ્વારો વડે વિચારણા કરવામાં આવી છે, જે વ્યાખ્યાની શૈલીને સૂચવે છે; જેમ કે ‘અણિઓગદ્વારાણિ’ એમ અનેક દ્વારો સૂચવીને પછી તે દ્વારોના ક્રમે વિચારણા છે.^{૧૯} ઉપરાંત કૃતિ, વેદના, કર્મ—જેવા શબ્દોની વ્યાખ્યા નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ભાવ આદિ નિક્ષેપો દ્વારા પણ કરવામાં આવી છે, જે જૈનાગમોની નિર્ધુક્તિ-પ્રકારની વ્યાખ્યાશૈલીનું સ્પષ્ટ અનુસરણ છે.^{૨૦} ‘અનુગમ’^{૨૧}, ‘સંતપરુવણા’^{૨૨},

૧૭ પટ્ખંડાગમ, પુસ્તક ૮, ‘ખંધસામિત્તવિચય’ પ્રકરણ જેવા સ્થાનોમાં કવચિત પ્રશ્નોત્તરશૈલી છે

૧૮ પટ્ખંડાગમ, પુસ્તક ૬માં કુલ નવ ચૂલિકા છે, પુસ્તક ૧૦માં એક છે, પુસ્તક ૧૧માં બે ચૂલિકા છે, પુસ્તક ૧૨માં ત્રણ ચૂલિકા છે પુસ્તક ૧૪માં તો સૂત્ર ૫૮૧માં જ જણાવ્યું છે કે “एतो उवरिमगयो चूलिया णाम” ।

૧૯ પટ્ખંડાગમ, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૫, પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૪૫, પુસ્તક ૧૦, સૂત્ર ૧, પુસ્તક ૧૧, સૂત્ર ૧, પુસ્તક ૧૧, સૂત્ર ૧૬૫, પુસ્તક ૧૨, સૂત્ર ૧, પુસ્તક ૧૩, સૂત્ર ૨ ઇત્યાદિ

૨૦ પટ્ખંડાગમ, પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૪૫ થી માહીને આ પ્રક્રિયા પુસ્તક ૧૪ સુધી બરાબર જેવા મળે છે.

૨૧. એજન, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૭, પુસ્તક ૩, સૂત્ર ૧ ઇત્યાદિ

૨૨ એજન, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૭, પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૭૧

‘નિદેસ’^{૨૩}, ‘વિહાસા’^{૨૪}, (વિમાષા)^{૨૫} જેવા શબ્દોનો પ્રયોગ પણ વ્યાખ્યાશૈલી પ્રત્યે ઇશારો કરી દે છે.

તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં જે અનેક પ્રકારે અનુયોગદ્વારોનું પ્રથમ અધ્યાયમાં વર્ણન છે તેની વ્યવસ્થા પ્રજ્ઞાપનામાં હજી થઈ ન હતી તેમ જણાય છે, કારણ, તેમાં પ્રથમ એ અનુયોગદ્વારોને ગણાવીને કોઈ નિરૂપણ નથી; પરંતુ ષટ્પંડાગમમાં તો આઠ અનુયોગદ્વારોના નિર્દેશપૂર્વક^{૨૬} સ્પષ્ટ નિરૂપણ છે. એવાં અનુયોગદ્વારોની નિર્માણભૂમિકા તો પ્રજ્ઞાપનામાં ખડી થઈ છે, જેને આધારે આગળ જઈ અનુયોગદ્વારોનું નિરૂપણ થવા લાગ્યું. તત્ત્વાર્થસૂત્ર (૧. ૮.)માં સતસંખ્યા ઇત્યાદિ આઠ અનુયોગદ્વારોનો નિર્દેશ છે. આવો કોઈ નિર્દેશ પ્રજ્ઞાપનામાં નથી. પરંતુ તેમાં જુદાં જુદાં પદોમાથી આ અનુયોગદ્વારોનું સંકલન કરવું સંભવ છે. એવા નિશ્ચિત સંકલનનો ઉપયોગ ષટ્પંડાગમમાં થયો છે, જે તે બંનેના કાળ વિષે અવશ્ય પ્રકાશ ફેકે છે, અને સિદ્ધ કરે છે કે ષટ્પંડાગમ પ્રજ્ઞાપના પછીની જ રચના કે સંકલન હશે.

‘ગદિયાણુવાદેણ’, ‘હંદિયાણુવાદેણ’, ‘કાયાણુવાદેણ’ ઇત્યાદિ^{૨૭} શબ્દોથી તે તે માર્ગણુ-દ્વારોની ચર્યાનો પ્રારંભ કરવાની પદ્ધતિ ષટ્પંડાગમમાં સર્વત્ર અપનાવવામાં આવી છે, જેનું અનુસરણ પ્રજ્ઞાપનામાં ક્વચિત જ જોવા મળે છે. માત્ર ‘દિસાણુવાણ’ અને ‘સ્વેત્તાણુવાણ’ એ બે શબ્દો^{૨૮} વપરાયા છે, પણ ગતિ આદિની ચર્યામાં ‘ગદ્ગણુવાણ’ જેવો પ્રયોગ નથી.

પ્રજ્ઞાપના અને ષટ્પંડાગમમાં કેટલેક સ્થળે તો નિરૂપણ ઉપરાંત શબ્દસામ્ય પણ છે, જે સૂચવે છે કે બંને પાસે સમાન પરંપરા હતી. નિરૂપણસામ્ય એટલે કે તે તે બાબતોમાં મતૈક્ય તો અધિકાંશે બંનેમાં જોવા મળે જ છે. તેથી તેની જુદી નોંધ લેવી જરૂરી નથી. પણ જ્યાં શબ્દ-સામ્ય સ્પષ્ટ છે તેની નોંધ લેવી જરૂરી છે.

સામાન્ય રીતે કહી શકાય કે બંને ગ્રંથો ગદ્યમાં લખાયા છે, પરંતુ તેમાં ગાથાઓ પણ છે. તે ગાથાઓમાથી કેટલીક તો પારંપરિક સંગ્રહણીગાથાઓ જ હોવી જોઈએ, એમ જણાય છે. પ્રજ્ઞાપનાની ગાથા ન. ૬૯, ૧૦૦ અને ૧૦૧ ષટ્પંડાગમમાં પણ મળે છે, તે આ પ્રમાણે—

પુસ્તક ૧૪, સૂત્ર ૧૨૧ — “તત્થ ઇમં સાહારણલક્ષણં મણિદં

સૂત્ર ૧૨૨ સાહારણમાહારો સાહારણમાણવાણગહણં ચ ।

સાહારણજીવાણં સાહારણલક્ષણં મણિદં ॥

સૂત્ર ૧૨૩ ઇયસ્સ અણુગહણં બહૂણ સાહારણાણમેયસ્સ ।

ઇયસ્સ જં બહૂણં સમાસદો તં પિ હોદિ ઇયસ્સ ॥

સૂત્ર ૧૨૪ સમગં વક્કંતાણં સમગં તેસિં સરીરણિપ્પત્તી ।

સમગં ચ અણુગહણં સમગં ઉસ્સાસણિસ્સાસો ॥

૨૩ એજન, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૮, પુસ્તક ૩, સૂત્ર ૧ ઇત્યાદિ

૨૪ એજન, પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૨, પૃષ્ઠ ૪, પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૧, પૃષ્ઠ ૧૪૫, પુસ્તક ૧૪, સૂત્ર ૧

૨૫. બૌદ્ધોમાં વિલાધાને મહત્ત્વ આપનાર મત વૈલાખિક તરીકે જાણીતો છે, તેની અહીં નોંધ લેવી જોઈએ.

૨૬ ષટ્પંડાગમ, પુ. ૧, સૂ. ૭, પૃ. ૧૫૫.

૨૭ એજન, પુસ્તક ૧, સૂત્ર ૨૪, ૩૩, ૩૯ ઇત્યાદિ

૨૮ પ્રજ્ઞાપના, સૂત્ર ૨૧૩-૨૨૪, ૨૭૬-૩૨૪, ૩૨૬-૩૨૯.

પટ્ટખંડાગમમા ધ્યાન દેવા જેવી એક વાત એ છે કે તેમાં મળિદં કહીને આ ગાથાઓ ઉદ્ધૃત કરવામા આવી છે, જ્યારે પ્રજ્ઞાપનામા તેવો દોષ નિર્દેશ નથી. જે ક્રમે પ્રસ્તુતમા ઉદ્ધરણુ છે તે અનુક્રમે પ્રજ્ઞાપનામાં નં. ૧૦૧, ૧૦૦, ૯૯ છે. અર્થાત્ ત્રણે ગાથા વ્યુત્ક્રમે પ્રજ્ઞાપનામા મળે છે. વળી, પ્રસ્તુત સૂત્ર ૧૨૨ ગત ગાથામાં “લક્ષણં મળિદં” એવો પાઠ છે, જ્યારે પ્રજ્ઞાપનામાં ગાથા ૧૦૧ મા “લક્ષણં દ્યયં” એવો પાઠ છે. સૂત્ર ૧૨૩ગત ગાથા અને પ્રજ્ઞાપનાગત ગાથા ૧૦૦ એક જ છે, પણ પટ્ટખંડાગમ કરતાં પ્રજ્ઞાપનાગત પાઠ વિશુદ્ધ છે; જ્યારે પટ્ટખંડાગમમાં તે અવ્યવસ્થિત થઈ ગયો છે. સૂત્ર ૧૨૪ગત ગાથા અને પ્રજ્ઞાપનાગત ગાથા ૯૯ એક જ છે, પણ તેમાં પણ પાઠાંતરો છે. પ્રજ્ઞાપનાગત પાઠ વિશુદ્ધ છે.

પ્રજ્ઞાપનામાં જીવોના અલ્પખણ્ડત્વવિચાર પ્રસંગે ‘મહાદંડય’નો પ્રારંભ આમ છે—
“અહ મતે! સર્વજીવખણ્ડું મહાદંડયં વત્તહસ્સામિ—સર્વત્યોવા ગમ્મવક્કતિયા મણુસ્સા...” અને અંત આમ છે—“સજોગી વિસેસાહિયા ૯૬, સંસારત્યા વિસેસાહિયા ૯૭, સર્વજીવા વિસેસાહિયા ૯૮ ॥” સૂત્ર ૩૩૪.

પટ્ટખંડાગમમાં પણ ‘મહાદંડય’ છે જ. તેમાં તેનો પ્રારંભ આ પ્રમાણે છે—“દત્તો સર્વજીવેસુ મહાદંડયો કાદવ્વો ભવદિ। સર્વત્યોવા મણુસ્સપજ્જત્તા ગમ્મોવક્કંતિયા” અને અંતે “ગિમોદજીવા વિસેસાહિયા ॥” —પુસ્તક ૭, સૂત્ર ૧-૭૯।

વિચારણામાં બન્નેમાં થોડો જે ફેર છે, તે એ કે પ્રજ્ઞાપનામા આ અલ્પખણ્ડત્વમાં કુલ ૯૮ ભેદો લીધા છે, જ્યારે પટ્ટખંડાગમમા તેની સંખ્યા ૭૮ છે. આનું કારણ પ્રભેદોનો ગૌણ-મુખ્ય ભાવ ગણવું નોઈએ. પણ ખાસ વાત તો એ છે કે બન્ને આ વિચારણાને^{૨૯} ‘મહાદંડય’ એવું એક જ નામ આપે છે, જે બન્નેની સામાન્ય પરંપરાનું સૂચન કરે છે. વળી, પ્રજ્ઞાપનાગત ‘વત્તહસ્સામિ’ પ્રયોગ અને પટ્ટખંડાગમગત ‘કાદવ્વો’ પ્રયોગ પણ સૂચક છે.

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રનું ખીજું પદ ‘સ્થાનપદ’ છે. તેમાં નાનાપ્રકારના—એકેન્દ્રિયથી માંડીને સિદ્ધના—જીવો લોકમાં ક્યાં ક્યા છે તેનું વર્ણન છે. આ જ પ્રકારનું વર્ણન પટ્ટખંડાગમના ખીજા ખંડમા ક્ષેત્રાનુગમ નામના પ્રકરણમા (પુસ્તક ૭, પૃષ્ઠ ૨૯૯થી) છે. ભેદ માત્ર એ છે કે તેમાં ગતિ આદિ દ્વારો વડે ક્ષેત્રનો વિચાર છે, જ્યારે પ્રજ્ઞાપનામા ક્રમે એકેન્દ્રિયથી માંડી સિદ્ધ સુધીના જીવોના ક્ષેત્રનો વિચાર છે. પ્રજ્ઞાપનામાં નિરૂપણ વિસ્તૃત છે, જ્યારે પટ્ટખંડાગમમા સંક્ષિપ્ત છે.

પ્રજ્ઞાપનામા અલ્પખણ્ડત્વ અનેક દ્વારો વડે વિચારાયું છે. તેમાં જીવ-અજીવ બન્નેનો વિચાર છે. પટ્ટખંડાગમમાં પણ ૧૪ ગુણસ્થાનોમા ગત્યાદિ માર્ગણસ્થાનો વડે જીવના અલ્પખણ્ડત્વનો વિચાર છે^{૩૦}, જે પ્રજ્ઞાપનાથી વધારે સૂક્ષ્મ છે ઉપરાંત, પટ્ટખંડાગમમાં માત્ર ગત્યાદિ માર્ગણાની દૃષ્ટિએ પણ^{૩૧} અલ્પખણ્ડત્વનો વિચાર જેવા મળે છે; તેમાં પ્રજ્ઞાપનાના અલ્પખણ્ડત્વની માર્ગણાનાં દ્વારો ૨૬ છે, જ્યારે પટ્ટખંડાગમમાં ગત્યાદિ ૧૪ દ્વારો છે તેમાના ગત્યાદિ ૧૪ બન્નેમાં સમાન છે, જે નીચેની સૂચીથી જાણવા મળે છે—

૨૯ પટ્ટખંડાગમમા અન્યત્ર પણ ‘મહાદંડય’ શબ્દનો પ્રયોગ છે —પુસ્તક ૧૪, સૂત્ર ૬૪૩, પૃષ્ઠ ૫૦૧, પુસ્તક ૧૧, સૂત્ર ૩૦ મા—‘ઓગાહણમહાદંડયો ।’ પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૧, પૃષ્ઠ ૧૪૦, ૧૪૨.

૩૦ પટ્ટખંડાગમ, પુસ્તક ૫, પૃષ્ઠ ૨૪૧ થી.

૩૧. એજન, પુસ્તક ૭, પૃષ્ઠ ૫૨૦ થી.

પ્રજ્ઞાપના

ષટ્ષંકાગમ (પુસ્તક ૭, પૃષ્ઠ ૫૨૦)

૧. દિશા૭૨	—
૨. ગતિ	૧. ગતિ
૩. ઇન્દ્રિય	૨. ઇન્દ્રિય
૪. કાય	૩. કાય
૫. યોગ	૪. યોગ
૬. વેદ	૫. વેદ
૭. કષાય	૬. કષાય
૮. લેશ્યા	૧૦. લેશ્યા
૯. સમ્યકત્વ	૧૨. સમ્યકત્વ
૧૦. જ્ઞાન	૭. જ્ઞાન
૧૧. દર્શન	૯. દર્શન
૧૨. સયત	૮. સયમ
૧૩. ઉપયોગ	—
૧૪. આહાર	૧૪. આહારક
૧૫. ભાષક	—
૧૬. પરિત્ત	—
૧૭. પર્યાપ્ત	—
૧૮. સૂક્ષ્મ	—
૧૯. સરી	૧૩. સરી
૨૦. ભવ	૧૧. ભવ્ય
૨૧. અસ્તિકાય	—
૨૨. ચરિમ	—
૨૩. જીવ	—
૨૪. ક્ષેત્ર	—
૨૫. બધ	—
૨૬. પુદ્ગલ	—

ધ્યાન દેવાની વાત એ છે કે પ્રજ્ઞાપના અને ષટ્ષંકાગમ બન્નેમાં આ પ્રકરણને અંતે ‘મહાદંડક’ છે.—જુઓ પુસ્તક ૭, પૃષ્ઠ ૫૭૫.

પહેલાં જણાવ્યા પ્રમાણે આ મહાદંડકમાં ૯૮ જીવભેદો પ્રજ્ઞાપનામાં છે; જ્યારે ષટ્ષંકાગમમાં ૭૮ છે. ઉપરની સૂચીથી એ પણ જણાય છે કે વિચારણીય દ્વારોની સખ્યા પણ પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં પ્રજ્ઞાપનામાં વધારે છે. આ ઉપરથી કહી શકાય કે પ્રજ્ઞાપનાનું પ્રસ્તુત પ્રકરણ વિચારણાનો વિકાસ સૂચવે છે, જ્યારે ષટ્ષંકાગમમાં તે પ્રકરણ તેથી જૂની પરંપરા પ્રમાણે સ્વીકારી લેવામાં આવ્યું છે.

ખરી વાત એવી જણાય છે કે પ્રથમ જીવસ્થાન નામના ખંડમાં ૧૪ ગુણસ્થાનમાં ૧૪ ગત્યાદિ માર્ગણસ્થાનો ઘટાવ્યા છે, પરંતુ ખીજા ખંડ ખુદ્ધાબધમાં પ્રક્રિયા અદલાઈ જાય છે. તેમાં

બધક = જીવ આદિનો વિચાર ૧૪ માર્ગશુસ્થાનોમા કરવામાં આવ્યો છે. તેમા શુશુસ્થાનને લઈ ને વિચાર નથી. આથી પ્રજ્ઞાપના અને પટ્ખંડાગમની શૈલી આ પ્રકરણમાં એકજેવી છે.

તેવી જ રીતે જીવની સ્થિતિનો વિચાર અનેક રીતે પટ્ખંડાગમમા છે. તેમાથી કાલાનુગમમાં (પુસ્તક ૭, પૃષ્ઠ ૧૧૪ થી) જીવોની કાલસ્થિતિ ગત્યાદિ ૧૪ દ્વારો વડે વિચારાઈ છે. પરંતુ પ્રજ્ઞાપનામા ૨૪ દંડકને નામે ઓળખાતા જીવના મુખ્ય ૨૪ ભેદો અને તેના પ્રભેદોને લઈ ને કાલ વિચાર છે. —પ્રજ્ઞાપના, સ્થિતિપદ ચોથુ

આ જ પ્રમાણે ‘અવગાહના’, ‘અતર’ આદિ અનેક જાગતોની સમાન વિચારણા બન્નેમા છે, પરંતુ તે વિષે વિશેષ લખવાનુ મોકુફ રાખી અત્યારે એટલુ જ સૂચવવુ બસ થશે કે આ બન્ને ગ્રંથોની સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી તુલના કરવા જેવી છે અને તેથી જૈનોના જીવવિચારમાં અને કર્મવિચારમા કયે ક્રમે વિચારવિકાસ થયો છે તે જાણવાનુ એક સુદૃઢ સાધન આ બન્ને ગ્રંથો છે, એ પ્રત્યે ધ્યાન દોરવા આટલુ લખ્યુ છે

વળી, બન્નેની એક બીજી સમાનતા પણ આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવી છે. ગત્યાગતિની ચર્ચામાં જ બન્નેમાં તીર્થંકર, ચક્રવર્તી, બલદેવ, વાસુદેવ પદની પ્રાપ્તિની ચર્ચા છે. —પ્રજ્ઞાપના, સૂત્ર ૧૪૪૪-૧૪૬૫. પટ્ખંડાગમ, પુસ્તક ૬, સૂત્ર ૨૧૬, ૨૨૦ ઇત્યાદિ. પણ પ્રજ્ઞાપનામાં માત્રલિક પદ વિશેષ છે અને રત્નપદ પણ વિશેષ છે. —પ્રજ્ઞાપના, સૂત્ર ૧૪૬૬-૬૮.

જેમ પ્રજ્ઞાપનામાં નિર્ચુકિતની અનેક ગાથાઓ છે, તેમ પટ્ખંડાગમમા પણ તે ગાથાઓ મળી આવે છે તે સૂચવે છે કે નિર્ચુકિતમાં સમાન પરંપરામાંથી ગાથાઓ સંઘરવામા આવી છે. આથી નિર્ચુકિત વિષે સ્વતંત્ર વિચાર કરીને તેમાં આચાર્ય ભદ્રબાહુ, તે પ્રથમ હોય કે બીજા, તેમની ગાથાઓ કેટલી અને તેમને પરંપરાપ્રાપ્ત કેટલી?—જુઓ પટ્ખંડાગમમાં ગાથાસૂત્રો, પુસ્તક ૧૩ મા સૂત્ર ૪, પ. ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૨, ૧૩, ૧૫, ૧૬ ઇત્યાદિ અને આવશ્યકનિર્ચુકિત, ગાથા ૩૧ થી; વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૬૦૪ થી

પ્રજ્ઞાપના ઉપાંગ એ આર્ય શ્યામાચાર્યની રચના છે, પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે તેમાની બધી જ જાગતો તેમણે પોતે જ વિચારીને રજૂ કરી છે. કારણ, તેમનુ પ્રયોજન તો શ્રુતપરંપરા-માથી હકીકતોનો સંગ્રહ કરવાનુ અને તેની માત્ર ગોઠવણી અમુક પ્રકારે કરવી એ હતુ. આથી આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે પ્રારંભમાં પ્રથમ પદમા જીવના જે અનેક ભેદો જણાવ્યા છે, તે જ ભેદોમા એટલે કે તે બધા જ ભેદોમા દ્વિતીય ‘સ્થાન’ આદિ ‘દ્વારો’-જાગતોની ઘટના તેઓએ રજૂ કરી નથી. સ્થાન આદિ દ્વારોનો વિચાર તેમની સમક્ષ જે રીતે-જે વિવિધ રીતે-તેમની પૂર્વેના આચાર્યોએ કર્યો હતો, તે વિદ્યમાન હતો, એટલે તે તે દ્વારોમા તે તે વિચારોનો સંગ્રહ કરી લેવો—એ કાર્ય આર્ય શ્યામાચાર્યનુ હતુ. આથી ‘સ્થાન’ આદિ દ્વારોમાં થયેલ વિચાર યદ્યપિ સર્વ જીવોને સ્પર્શે છે, પણ વિવરણ એટલે કે જીવના કયા ભેદોમાં તે તે દ્વારોનો વિચાર કરવો, તેમાં એકમત્ય નથી. તે તે દ્વારોના વિચારપ્રસંગે જીવોના કયા કયા ભેદ-પ્રભેદોનો વિચાર કરવો તે, તે તે વિષયના નિરૂપણની સરલતાની દૃષ્ટિએ થયુ છે. જો એક જ વ્યક્તિ પોતે જ બધુ વિચારીને નિરૂપવા બેસે તો જુદી રીતે જ વર્ણવી શકે એમ સભવ છે, પણ આમા એમ નથી બન્યુ. આમાં તો જુદા જુદા આચાર્યોએ જુદે જુદે કાળે જે જે વિચાર કર્યો, તે પરંપરાથી આર્ય શ્યામાચાર્યને પ્રાપ્ત થયો અને તે વિચારપરંપરાને તેમણે આમાં એકત્ર કરી છે આ દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો પ્રજ્ઞાપના એ તે કાળની વિચારપરંપરાનો વ્યવસ્થિત સંગ્રહ છે. આ જ કારણ છે કે જ્યારે આગમોનુ લેખન થયુ ત્યારે તે તે વિષયની સમગ્ર વિચારણા માટે પ્રજ્ઞાપના જોઈ લેવાની ભલામણ કરવામાં આવી.

જૈન આગમના મુખ્ય બે વિષયો છે—જીવ અને કર્મ. એક વિચારણાનો ઝોક એવો દેખાય છે કે તેમાં જીવને મુખ્ય રાખીને તેના અનેક વિષયો, જેવા કે તેના કેટલા પ્રકાર છે, તે ક્યા રહે છે, તેનું આયુ કેટલું છે, તે મરીને એક પ્રકારમાંથી બીજા ક્યા પ્રકારમાં જન્મ શકે છે કે તે તે પ્રકારમાં આવી શકે છે, તેની ઇન્દ્રિયો કેટલી, વેદ કેટલા, જ્ઞાન કેટલાં, તેમાં કર્મ ક્યા—ઇત્યાદિની વિચારણા થાય છે; પરંતુ બીજા પ્રકારની વિચારણાનો ઝોક કર્મને મુખ્ય રાખીને છે. તેમાં કર્મ કેટલા પ્રકારના અને તે વિવિધ પ્રકારના જીવોના વિકાસ કે હાસમાં કેવો ભાગ લેજવે છે—આવો વિચાર મુખ્ય આવે છે. આથી આમાં જીવના વિકાસક્રમને લક્ષીને ૧૪ ગુણસ્થાનો, જે જીવસમાસને નામે ઓળખાયાં, તેની માર્ગણા—શોધ માટે ચૌદ માર્ગણાસ્થાનો નક્કી કરવામાં આવ્યાં. આ માર્ગણાસ્થાનો એટલે કે શોધ માટેના દ્વારો તે જીવોના ગતિ આદિને કારણે થતા વિવિધ પ્રકારે ભેદો છે.

પ્રથમ પ્રકારના ઝોકનું દષ્ટાન્ત **પ્રજ્ઞાપના** પૂરૂં પાડે છે. અને દ્વિતીય પ્રકારનો ઝોક પ્રાચીન કર્મપ્રકૃતિ આદિ કર્મસાહિત્ય, પટ્ટખગમ વગેરેમાં જોવા મળે છે.

વસ્તુસ્થિતિ આવી હોઈ પૌર્વાપર્યની વિચારણા ઘણી કઠણ બની જાય છે. પદ્મની શતાબ્દી કે તે પછી પણ જ્યારે સ્થાનકવાસી પરંપરાએ આગમોની વિચારણાને ભાષામાં થોકડાડપે રજૂ કરવા પ્રયત્ન કર્યો, ત્યારે એનાં એ જ માર્ગણાદ્વારો વગેરે બાલ જીવને સરલ રીતે સમજાય એવી રીતે રજૂ કર્યા અને અંગ ગણાતા સ્થાનાંગમાં પણ તે જ સખ્યાને મુખ્ય રાખીને હકીકતો રજૂ કરવામાં આવી છે. પણ જે કાળનું સ્થાનાંગ છે તે જ કાળમાં જટિલ રીતે પણ જીવ અને કર્મની હકીકતો રજૂ કરવામાં આવી હતી. આથી માત્ર વિષયનિરૂપણની સરલ કે જટિલ પ્રક્રિયા અથવા તો વિષયની સૂક્ષ્મ કે ગભીર ચર્ચા જોઈને પૌર્વાપર્યનો વિચાર નિર્ણાયક બની શકે એમ નથી કારણ, એવી રચનાનો આધાર લેખકના પ્રયોજન ઉપર છે, નહીં કે તેમાં ચર્ચાતા સૂક્ષ્મ કે સ્થૂલ વિષય ઉપર. આથી પ્રજ્ઞાપના કરતાં પટ્ટખગમની ચર્ચા ઘણી જ આગળ વધી ગયેલી જણાય છે, છતાં પણ માત્ર તે બન્નેમાં ચર્ચિત વિષયની સૂક્ષ્મતા કે સ્થૂલતા ઉપરથી તેમના પૌર્વાપર્યને નક્કી કરવામાં ગભીર ભૂલ થવા સંભવ છે. આથી કોઈ બીજો જ માર્ગ લઈને તેવા ગ્રંથોનો નિર્ણય સ્વતંત્ર રીતે કર્યા પછી જ તેમનું પૌર્વાપર્ય નક્કી થઈ શકે બન્ને પ્રકારના સાહિત્યનું મૂળ બન્નેને મતે દષ્ટિવાદ છે. આથી દષ્ટિવાદના જ વિષયને અનેક રીતે, અનેક પ્રયોજન સિદ્ધ કરવા, અનેક આચાર્યોએ નિરૂપિત કર્યો છે. આ પણ એક મુશ્કેલી છે—જેથી પૌર્વાપર્ય નક્કી કરવામાં સ્થૂલ કે સૂક્ષ્મ વિચાર પ્રસ્તુતમાં બાધક બને છે. અન્યથા એ કહેવું બહુ સરલ હતું કે પટ્ટખગમમાં જે વિચારની સૂક્ષ્મતા દેખાય છે તે પ્રકારની મૂલ્યમય પ્રજ્ઞાપનામાં નથી માટે તે પટ્ટખગમ કરતાં પ્રાચીન છે. પરંતુ ઉપર જણાવેલી મુશ્કેલીને કારણે માત્ર આ દલીલને આધારે પ્રજ્ઞાપનાને પ્રાચીન ઠરાવવું એ અયોગ્ય જણાય છે. તેથી તે માર્ગ છોડી દેવો એ જરૂરી છે. અને પટ્ટખગમ અને પ્રજ્ઞાપના—એ બેમાં કોણ પ્રાચીન એની વિચારણા જુદી જ રીતે કરવી જરૂરી છે. એ કર્યા પછી ઉક્ત દલીલનો ઉપયોગ થઈ શકે.

એક વાત તો નિશ્ચિત જ છે કે પટ્ટખગમમાં—તેના કેટલાક ભાગોમાં—જે પ્રકારે અનુયોગ-દ્વારસૂત્રમાં અનુયોગદ્વાર વડે વ્યાખ્યા કરવાની પદ્ધતિ એટલે કે નયનિલેપ આદિ પદ્ધતિ દ્વારા વસ્તુનિરૂપણ કરવાની જે પદ્ધતિ મળે છે, તેનું જ અનુસરણ સ્પષ્ટ છે એવું કાંઈ જ પ્રજ્ઞાપનામાં નથી, એ બાબત પ્રજ્ઞાપનાની પટ્ટખગમ કરતાં પ્રાચીનતા નિર્વિવાદપણે સિદ્ધ કરે છે. વળી, પ્રજ્ઞાપનાનો સમય, આગળ જણાવવામાં આવશે તે પ્રમાણે, ઇસ્વીસન પૂર્વેનો જ છે; જ્યારે

પટ્ટખંડાગમની રચના વીર નિર્વાણ પછી ૬૮૩ (ઈ. ૧૫૬) વર્ષ પછી જ ક્યારેક થઈ છે. તેથી તો નિર્વિવાદપણે કહી શકાય કે પ્રજાપના એ પટ્ટખંડાગમથી પૂર્વવર્તી જ છે.

વળી, ૧૪ છવસ્થાન, ૧૪ ગુણસ્થાન જેવી સ્થિર પ્રક્રિયા જે કાળમા નિશ્ચિત થઈ, એટલે કે વિચારણાનાં અનેક દ્વારો વડે પૂર્વકાળે જે વિચાર થતો હતો તેને સ્થાને ૧૪ છવસ્થાન અને ૧૪ ગુણસ્થાનને લઈને વિચાર કરવાની પદ્ધતિ જે કાળે સ્થિર થઈ, ત્યાર પછીના કાળે તેનું અનુસરણ બરાબર થયું છે. આવી કોઈ નિશ્ચિત પરંપરા પ્રજાપનામાં દેખાતી નથી, પરંતુ પટ્ટખંડાગમમાં સ્પષ્ટ છે. આથી સિદ્ધ થઈ શકે છે કે પ્રજાપના કરતાં પટ્ટખંડાગમ એ પછીના કાળની રચના છે આમ પ્રજાપના અને પટ્ટખંડાગમનું પૌર્વાપર્ય અનેક રીતે સિદ્ધ કરી શકાય છે, એટલે પ્રજાપનાને પટ્ટખંડાગમથી પૂર્વવર્તી ગ્રથ માનવો જરૂરી છે.

પ્રજાપનાના કર્તા અને એમનો સમય

પ્રજાપનાના મૂળમાં તો ક્યાંય તેના કર્તાનો નિર્દેશ નથી. પણ તેના પ્રારંભના મગલ પછી જે ગાથાઓ છે, જેની વ્યાખ્યા આચાર્ય હરિભદ્રે અને આચાર્ય મલયગિરિએ પણ કરી છે. છતાં તેઓ બન્ને તે બન્ને ગાથાઓને પ્રક્ષિપ્ત જ માને છે તે ગાથાઓમાં આર્ય શ્યામાચાર્યનો કર્તા તરીકે ઉલ્લેખ છે. એટલે આચાર્ય હરિભદ્રના સમયપૂર્વે પણ પ્રજાપના શ્યામાચાર્યની કૃતિ તરીકે પ્રસિદ્ધ હતું એમ માની શકાય.

આચાર્ય મલયગિરિએ તો તેમને વિષે “મગવાન્ આર્યશ્યામોઽપિ ઇત્યમેવ સૂત્રં રચયતિ” (ટીકા, પત્ર ૭૨) “મગવાન્ આર્યશ્યામઃ પઠતિ” (ટીકા, પત્ર ૪૭), “સર્વેધામપિ પ્રાવચનિકસૂત્રોણા મતાનિ મગવાન્ આર્યશ્યામ ઉપદિષ્વાન્” (ટીકા, પત્ર ૩૮૫), “મગદાર્યશ્યામપ્રતિવત્તૌ” (ટીકા, પત્ર ૩૮૫)^{૩૩} ઇત્યાદિ પ્રયોગોમા ભગવાનનું પદ આપી દીધું છે, તે તેમનું મહત્ત્વ સૂચવે છે. ઉક્ત જે પ્રક્ષિપ્ત ગાથા ઉપરથી પણ ફલિત થાય છે કે આર્ય શ્યામ વાચકવંશમાં થયા છે અને તેઓ પૂર્વશ્રુતમાં વિશારદ હતા. પ્રજાપનાની રચનામાં તેમણે એવા પ્રકારની કુશળતા દેખાડી છે કે અંગ-ઉપાંગમાં પણ અનેક વિષયોની વિસ્તૃત ચર્ચા માટે પ્રજાપનાની ભલામણ કરવામાં આવી છે.

નન્દીસૂત્રની પટ્ટાવલીમા સુધર્માથી માંડીને એક પછી એક જે નામો આપ્યા છે તેમા ૧૧ સું નામ “વંદિમો હારિયં ચ સામજં”—એ પ્રકારે આર્ય શ્યામનું નામ આવે છે અને તેમને હારિત ગોત્રના ગણાવ્યા છે. પરંતુ ઉક્ત પ્રજાપનાના પ્રારંભની પ્રક્ષિપ્ત ગાથામાં તેમને વાચકવંશમા ર૩મા જણાવ્યા છે તેને અનુસરીને આચાર્ય મલયગિરિ પણ તેમને ત્રેવીસમી પાટે ગણે છે. એમાં માત્ર ર૩મી પાટનો નિર્દેશ છે, પણ સુધર્માથી શ્યામાચાર્ય સુધીનાં નામો વિષેની કોઈ નોંધ નથી.

પટ્ટાવલિઓ ઉપરથી ત્રણ કાલકાચાર્ય થયાની હકીકત જાણવા મળે છે. એક કાલક જેઓ વીર નિર્વાણ ૩૭૬ મા મૃત્યુ પામ્યા (ધર્મસાગરીય પટ્ટાવલી પ્રમાણે; જ્યારે ખરતરંગચ્છીય પટ્ટાવલી પ્રમાણે—‘આઘઃ પ્રજાપનાકૃત્ હન્દ્રસ્ય અગ્રે નિગોદવિચારવક્તા શ્યામાચાર્યાપરનામા । સ તુ વીરાત ૩૭૬ વર્ષેર્જાતઃ’). બીજા ગર્દભિલ્લોચ્છેદક કાલકાચાર્ય વીર નિર્વાણ ૪૫૩ મા થયા=વિક્રમ પૂર્વે ૧૭ મા. અને ત્રીજા વીર નિર્વાણ ૬૮૩=વિક્રમ ૫૨૩ માં થયા, જેમણે સવત્સરી તિથિ પાંચમની ચોથ કરી.

૩૩. આ ઉલ્લેખોની શ્રી પં એચરદાસજીએ ભગવતીસૂત્ર, દ્વિતીય ખંડ, પૃષ્ઠ ૧૩૫ માં પ્રજાપના વિષેની તેમની દિગ્વિષ્ટિમા નોંધ લીધી છે.

આ ત્રણમાંથી પ્રથમ કાલક અને શ્યામાચાર્ય, જેમણે પ્રજાપનાની રચના કરી, તેઓ એક છે એવી પરંપરા પદાવલીઓમાં જણાય છે. પરંતુ પદાવલીમાં તેમને ૨૩મું સ્થાન અપાયું નથી; જ્યારે ઉક્ત પ્રદક્ષિત ગાથામાં તેમને ૨૩મી પાટ ગણવામાં આવ્યા છે. આથી પાટ વિષેનો ઉલ્લેખ ગૌણ કરીને જ તેમના સમયનો વિચાર કરવો જરૂરી બને છે.

અંતિમ કાલક, જેઓ વીર નિર્વાણ ૯૯૩ = વિક્રમ ૫૨૩ માં થયા, તે તો પ્રજાપનાના કર્તા સભવી શકે નહિ, કારણ, નદી, જે વીર નિર્વાણ ૯૯૩ = વિક્રમ ૫૨૩ પહેલા જ રચાયું છે, તેમાં પ્રજાપનાને આગમસૂત્રીમાં સ્થાન મળ્યું છે.

એટલે પ્રથમ બે કાલકમાંથી કયા કાલક તે શ્યામાચાર્ય છે તે પ્રશ્નનું નિરાકારણ બાકી રહે છે.

૩૦ ઉમાકાન્તને મતે જો તે બન્ને કાલકને એક માનવામાં આવે તો અગિયારમી પાટ ઉદ્દિષ્ટિત શ્યામાચાર્ય અને ગર્દભિદ્લોચ્છેદક કાલકચાર્ય એક ઠરે છે. પદાવલીમાં જ્યાં તે બન્નેને જુદા ગણ્યા છે, ત્યાં પણ એકની તિથિ વીર ૩૭૬ અને બીજાની ૪૫૩ છે. ખરી રીતે ૩૭૬ માં ‘ન્મત’ છતાં તે તેમની મૃત્યુતિથિ જ અન્યત્ર ગણાઈ, તે જ પ્રમાણે બીજા કાલકની ૪૫૩ એ મૃત્યુતિથિ જ હશે. એટલે તે બન્નેના સમયમાં બહુ ફેર નથી. ‘ન્મતઃ’ જેમનું તેમ માનીએ તો પણ બન્નેમાં માત્ર ૭૭ વર્ષનો ફરક છે. એટલે ગમે તેણે પ્રજાપના રચ્યું હોય, ચાહે તેઓ પ્રથમ કાલક હોય કે બીજા, અગર બન્ને એક હોય, પણ તે વિક્રમ પૂર્વે થનાર કાલકની રચના છે—એટલું તો નિશ્ચિત રૂપે કહી જ શકાય છે.

પ્રજાપનામાં જે કેટલીક ગાથાઓ મળે છે તેમાંની કેટલીક સૂત્રકૃતાંગ, ઉત્તરાધ્યયન, આવશ્યક અને આચારાંગનિર્યુક્તિમાં પણ મળે છે તે વિષે કાંઈક તુલના કરવી જરૂરી હોઈ નીચે કેટલીક ગાથાઓની તુલના આપવામાં આવે છે :

પ્રજાપના	સૂત્રકૃતાંગ	ઉત્તરાં અ. ૩૬	આચારાંગનિર્યુક્તિ
સૂ. ૨૪. ગા. ૮	૨. ૩. ૧૯. ગા. ૧	ગા. ૭૪	ગા. ૭૩
“ “ ૯	“ “ ૨	ગા. ૭૫	ગા. ૭૪
“ “ ૧૦	“ “ ૩	ગા. ૭૬	ગા. ૭૫
“ “ ૧૧	“ “ ૪	ગા. ૭૭	ગા. ૭૬

આચારાંગનિર્યુક્તિ (ગા. ૭૨, ૭૬) અને ઉત્તરાધ્યયન (ગા. ૭૩)માં ૨૫૪ ૩૬ લેદો હોવાનું જણાવ્યું છે, છતાં ઉત્તરાધ્યયનમાં ૪૦ લેદો છે, જ્યારે આચારાંગનિર્યુક્તિમાં ૩૬ જ છે. અને સૂત્રકૃતાંગ અને પ્રજાપનામાં ૪૦ લેદો છે. આથી સિદ્ધ થાય છે કે મૂળે ૩૬ લેદો ગણાતા હતા^{૩૪} તેમાં આ ગાથાઓમાં ચાર ઉમેરવામાં આવ્યા છે. તેથી પ્રજાપનામાં તે ગાથાઓ અન્યત્રથી ઉદ્ધૃત જ માનવી પડે અને તેમાં સશોધન થયાનું પણ માનવું પડે. સૂત્રકૃતાંગમાં પણ તે જ ગાથાઓ છે. તે ગાથાઓનું સૌથી જૂનું રૂપ આચારાંગનિર્યુક્તિમાં ઉપલબ્ધ થાય છે એમ માનવું પડે તે ગાથાઓ સૂત્રકૃતાંગમાં પણ ઉદ્ધૃત થઈ હોય એવી સભવ છે.^{૩૫}

૩૪. મૂલાચારમાં (પ ૮-૧૨) પણ પૃથ્વીના ૩૬ જ લેદો ગણાવ્યા છે તેની ગાથાઓ પણ પાઠાતરો સાથે આવી જ છે

૩૫. સૂત્રકૃતાંગમાં આ ગાથાઓ ઉદ્ધૃત હોય એમ જણાય છે, કારણ, ‘इमांश्चो गाहांश्चो अणुगतव्वांश्चो’ એમ કહીને ગાથાઓ આપી છે. અને અતે વળી ‘एयांश्चो एणसु भणियव्वांश्चो गाहांश्चो जाव सूरकंतत्ताए विउट्ठति’—એમ જણાવ્યું છે તુલના કરો, પ્રજાપના, સૂત્ર ૫૫માં “ एणसि णं इमांश्चो गाहांश्चो अणु-गंतव्वांश्चो ” એ વાક્ય.

નિર્યુક્તિઓ પ્રથમ કે દ્વિતીય આચાર્ય ભદ્રચાલુની રચના માનીએ તોપણ તેમાંની બધી ગાથાઓ આચાર્ય ભદ્રચાલુએ જ રચી હોય તેવો સંભવ ઓછો છે. પણ તેમા ઘણી સગ્રહણી-ગાથાઓનો સમાવેશ કરી લેવામાં આવ્યો હશે એમ માનવુ યોગ્ય થશે. એટલે નિર્યુક્તિને આધારે પ્રજ્ઞાપનાના સમયનો વિચાર કરવો યોગ્ય નથી.

ઉત્તરાધ્યયનનું જીવાજીવવિભક્તિ નામનુ ૩૬મુ અધ્યયન અને પ્રજ્ઞાપનાના પ્રથમપદની તુલના કરવાથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે ઉત્તરાધ્યયન પછીની ભૂમિકાએ પ્રજ્ઞાપનામાં જીવવિચાર કરવામાં આવ્યો છે. આથી ઉત્તરાધ્યયનનું તે અધ્યયન પ્રસ્તુત રૂપમાં પ્રજ્ઞાપનાથી પ્રાચીન જ છે. પરંતુ સ્વયં ઉત્તરાધ્યયનને વિષે વિદ્વાનોએ એક જ આચાર્યની કૃતિ નહીં માનતા એને સંકલનગ્રંથ માનવા તરફ વલણ ધરાવ્યું છે. એટલે તેને આધારે પણ પ્રજ્ઞાપનાનો સમય નક્કી કરવામાં મુશ્કેલી જ છે.

પ્રજ્ઞાપના અને ઉવવાધ્યયમાં પણ સિદ્ધો વિષેની ગાથાઓ મળી આવે છે, જેમાંની ઉત્તરાધ્યયનમા પણ જેવામા આવે છે અને આવશ્યકનિર્યુક્તિમા પણ છે—

પ્રજ્ઞાપના સૂ. ૨૧૧	ઉવવાધ્યય	ઉત્તરા. અ. ૩૬	આવશ્યકનિ. (વિશે.)
ગા. ૧૫૮	×	×	×
ગા. ૧૫૯	§ ૧૬૮	૫૬	૬૭૮ (૩૯૭૮)
ગા. ૧૬૦	§ ૧૬૯	૫૭	૬૭૯ (૩૭૭૯)
ગા. ૧૬૧	§ ૧૭૧	તુલના-૬૫	૯૬૪ (દી.) (૩૮૧૦)
ગા. ૧૬૨	§ ૧૭૦	×	૯૬૩ (દી.)
ગા. ૧૬૩	§ ૧૭૨	×	૯૬૫ (દી.) (૩૮૧૧)
ગા. ૧૬૪	§ ૧૭૩	×	૯૬૬ (દી.) (૩૮૧૨)
ગા. ૧૬૫	§ ૧૭૪	×	૯૬૭ (દી.) (૩૮૧૩)
ગા. ૧૬૬	§ ૧૭૫	×	૯૬૮ (દી.) (૩૮૧૪)
ગા. ૧૬૭	§ ૧૭૬	×	૬૮૦ (૩૮૨૮)
ગા. ૧૬૮	§ ૧૭૭	×	૬૮૧ (૩૮૨૯)
ગા. ૧૬૯	§ ૧૭૮	×	૬૮૨ (૩૮૩૫)
ગા. ૧૭૦	§ ૧૭૯	×	૬૮૩ (૩૮૩૬)
ગા. ૧૭૧	§ ૧૮૦	×	૬૮૫ (૩૮૪૭)
ગા. ૧૭૨	§ ૧૮૧	(તુલના) તુલના-૬૭	૬૮૬ (૩૮૪૮)
ગા. ૧૭૩	§ ૧૮૨	×	૬૮૭ (૩૮૪૯)
ગા. ૧૭૪	§ ૧૮૩	×	૬૮૮ (૩૮૫૦)
ગા. ૧૭૫	§ ૧૮૪	તુલના-૬૭	૬૮૯ (૩૮૫૧)
ગા. ૧૭૬	§ ૧૮૫	×	૬૯૦ (૩૮૫૨)
ગા. ૧૭૭	§ ૧૮૬	×	૬૯૧ (૩૮૫૩)
ગા. ૧૭૮	§ ૧૮૭	×	૬૯૨ (૩૮૮૯)
ગા. ૧૭૯	§ ૧૮૮	×	૬૯૩ (૩૮૯૦)
×	§ ૧૮૯	×	×

ઉપરની તુલના ઉપરથી એક વાત ઓછસ થાય છે કે ઉત્તરાધ્યયનમા સિદ્ધો વિષેની ગાથાઓ ભૂમિકારૂપ છે અને અન્યમાં તેનો વિસ્તાર છે. આથી એ પણ સિદ્ધ થાય છે કે ઉત્તરાધ્યયનનું આ

પ્રકરણ, જેનો વિશેષ સંબંધ પ્રજ્ઞાપના સાથે છે, તે પ્રજ્ઞાપના કરતા પ્રાચીન છે. ઉવવાધ્ય અને પ્રજ્ઞાપનામાં પ્રારંભ અને અંતની ગાથા વિષે વિભેદ છે. સભવ તો વધારે એ જણાય છે કે પ્રજ્ઞાપના ઉવવાધ્ય કરતાં પ્રાચીન હોવું જોઈએ.

પરંપરા પ્રમાણે નિગોદવ્યાખ્યાતા ‘કાલક’ અને ‘શ્યામ’ આચાર્ય એક મનાયા છે, કારણ, એ બન્ને શબ્દો એકાર્થક જ છે. પરંપરા પ્રમાણે તેઓ વીર નિર્વાણ ૩૩૫ માં યુગપ્રધાન થયા અને ૩૭૬ સુધી જીવ્યા. આથી પ્રજ્ઞાપના જે તે જ કાલકની રચના હોય તો વીરનિર્વાણ ૩૩૫-૩૭૬ વચ્ચેની રચના હશે. અર્થાત્ વિક્રમ પૂર્વે ૧૩૫-૯૪, ઇસ્વીસન પૂર્વે ૭૯-૩૮ વચ્ચે તે રચાયું હશે.^{૩૬} પ્રથમ ભદ્રબાહુકૃત નિર્યુક્તિ માનવામાં આવે—અને તેમાં મૂળે જીવભેદો ઉત્તરાધ્યયન પ્રમાણે ‘૩૬’ જ સ્વીકારાયા હતા, તેમ માનવાને કારણે છે—તો પ્રજ્ઞાપના નિર્યુક્તિ પછીની રચના ઠરે છે. અને ઉક્ત પ્રજ્ઞાપનાના સમય સાથે પ્રથમ ભદ્રબાહુના સમયનો પણ વિરોધ નથી, કારણ, તેઓ પ્રજ્ઞાપનાના સમય કરતાં પ્રાચીન જ મનાયા છે.

પટ્ટખંડાગમ તેના વિદ્યમાન રૂપે ભદ્રંત પુષ્પદંત-ભૂતબલિ એ બે આચાર્યોની રચના છે અને તેઓનો સમય વીર નિર્વાણ ૬૮૩ પછી ક્યારેક થનાર ધરસેનાચાર્ય પછી છે, એથી પ્રજ્ઞાપના પટ્ટખંડાગમ પૂર્વની રચના છે તે નિશ્ચિત થાય છે. આથી કહી શકાય કે પટ્ટખંડાગમમાં જે વિચારની પ્રૌઢતા અને વ્યવસ્થા તથા અનુયોગશૈલીનું અનુસરણ દેખાય છે તે તેની ઉત્તરકાલીન સ્થિતિ હોવાને કારણે છે.

નંદીસૂત્રની આગમસૂત્રીમાં પ્રજ્ઞાપનાનો ઉલ્લેખ છે અને નંદી વિક્રમ સવત્ ૫૨૩ પૂર્વની રચના છે. આથી તેના સમય સાથે પણ પ્રજ્ઞાપનાના ઉક્ત સમયનો કશો વિરોધ નથી.

પ્રજ્ઞાપનાનું મંગલ અને પંચનમસ્કાર મંત્ર

પ્રજ્ઞાપનાના પ્રારંભમાં જે મંગલ ગાથાઓ છે તેમાં સર્વપ્રથમ સિદ્ધને નમસ્કાર છે, પછી જિનવરેન્દ્ર ભગવાન મહાવીરને નમસ્કાર કર્યો છે. પટ્ટખંડાગમમાં પણ ધવલાકાર પ્રમાણે પ્રારંભમાં પંચનમસ્કારમંત્રનો નિર્દેશ છે. પ્રજ્ઞાપના મૂળ સૂત્રની લખાણેલી બધી જ પ્રતોમાં પણ પંચનમસ્કારનો નિર્દેશ મળે છે. પરંતુ આચાર્ય હરિભદ્ર અને મલ્લચગિરિએ તેની વ્યાખ્યા નથી કરી તેથી તે મૂળ સૂત્રાતર્ગત નથી એવી માન્યતા સંપાદકોની છે, જેનો નિર્દેશ પ્રસ્તુત આવૃત્તિના પ્રારંભમાં પૃષ્ઠ ૧ ના ટિપ્પણ ૧ માં કરવામાં આવ્યો છે. સામાન્ય રીતે આવી માન્યતાનું મૂળ એ છે કે જ્યારથી પંચનમસ્કારમંત્રનું માહાત્મ્ય વધ્યું છે, ત્યારથી જૈનાગમોની પ્રતોમાં પ્રારંભમાં તે લખવાની પ્રથા અપનાવવામાં આવી હશે. તેથી તે વસ્તુતઃ તે તે ગ્રંથના પ્રારંભમાં ગ્રંથકર્તાએ મૂક્યો છે કે નહિ તેની ચકાસણી કરવી આવશ્યક છે.

પ્રજ્ઞાપનાના પ્રારંભના મગ્ગમાં પ્રથમ સિદ્ધને નમસ્કાર છે અને પછી અરિહતને, તે તરફ પણ ધ્યાન દેવું જરૂરી છે. કારણ, પંચ નમસ્કારમાં પ્રથમ અરિહત અને પછી સિદ્ધને નમસ્કાર છે. પ્રાચીન ઉલ્લેખો પ્રમાણે તીર્થંકરો દીક્ષા લેતી વખતે માત્ર સિદ્ધને નમસ્કાર કરે છે, તે પ્રત્યે ધ્યાન દેવામાં આવે તો મંગળપ્રથાના પ્રારંભમાં જૈનોમાં સિદ્ધને નમસ્કાર કરવાની પ્રથા શરૂ થઈ હતી તેમ માની શકાય. પરંતુ તીર્થંકરો—અરિહતો પ્રત્યક્ષ ઉપકારી હોવાથી પંચનમસ્કારમાં તેમને

પ્રથમ સ્થાન આપવામાં આવ્યું,^{૩૭} ત્યારથી પચનમસ્કારને અનુસરી સામાન્ય રીતે અરિહંતન પ્રથમ વદના કરવામાં આવે છે

નમસ્કાર-વંદના સ્વરૂપમાં પાંચ પદ ક્રમે 'કૃષી' રીતે આવ્યાં હશે તેનો વિચાર કરીએ તો કાંઈકે આવું બન્યું હશે એમ માની શકાય—તીર્થસ્થાપના થઈ ન હોય ત્યાં સુધી તો સિદ્ધો જ વદનીય હશે છે. તે પ્રમાણે તીર્થકર જ્યારે દીક્ષા લે છે ત્યારે માત્ર સામાન્ય સિદ્ધને જ નમસ્કાર કરે છે. પણ તીર્થકરની ઉપસ્થિતિમાં અરિહંત-તીર્થકર મહત્ત્વ પામે એ સ્વાભાવિક છે. અને જ્યારે તેઓ નિર્વાણ પામે ત્યારે સિદ્ધકોટિમાં ગણાય. છતાં, ભલે તે સિદ્ધ થઈ ગયા હોય તોપણ, આસન્ન ઉપકારી હોવાથી તેમને અરિહંત તરીકે જ યાદ કરવામાં આવે. આ પ્રકાર આપણે 'લોગસ્સ' સૂત્રમાં જોઈએ છીએ. અને તેનું અનુસરણ અન્ય અનેક પ્રાચીન મગલાચરણમાં પણ જોવા મળે છે. જ્યારે આ પ્રકારે અરિહંત અને સિદ્ધ બન્ને વંદનીય હ્યાં ત્યારે અમુક સમય સુધી સિદ્ધને પરંપરા પ્રમાણે પ્રથમ યાદ કરી પછી જ અરિહંતને યાદ કરવાનું બન્યું હોય; પણ પછી એ ક્રમ બદલાઈને અરિહંત અને સિદ્ધરૂપે અરિહંત તથા સર્વ સિદ્ધ એમ સિદ્ધમાં સર્વનો સમાવેશ કરી વંદનાક્રમમાં પ્રથમ અરિહંત અને પછી સિદ્ધ—આ ક્રમ ઈસ્વીસન પૂર્વમાં પ્રચલિત થઈ ગયો હતો તેમ ખારવેલના શિલાલેખથી જાણવા મળે છે. પણ આનો અર્થ એમ તો ન જ લઈ શકાય કે તે કાળે પણ માત્ર આ એક જ ક્રમ હતો. વદના એ વ્યક્તિની રુચિનો પ્રશ્ન છે. તેથી ગ્રથના પ્રારંભમાં વંદના લખવાની અને ન લખવાની અને લખવામાં પણ કોઈ નિશ્ચિત સર્વસંમત એવા ક્રમ વિના લખવાની પ્રથાના દર્શન ધણા લાખા સમય સુધી થાય છે. તોપણ એટલું તો નક્કી થઈ શકે કે અરિહંતને સિદ્ધની પહેલાં વંદના કહવાની પણ પ્રથા ઈસ્વીસન પૂર્વમાં પ્રચલિત થઈ ગઈ હતી, જે આગળ જતાં પંચપરમેષ્ઠિમંગલરૂપે સ્થિર થઈ. જ્યારે તીર્થકર પણ ન હોય ત્યારે તેમની પરંપરાના રક્ષક આચાર્ય અને પછી ઉપાધ્યાય—આ બંનેનું મહત્ત્વ વધે પણ તેઓ વદનાકોટિમાં આવે તે જ સાથે પ્રવચન યા શાસન જે લિપિમાં લખાયેલ હોય તે લિપિ પણ આદરણીય બને અને તે કારણે જ પ્રવચન કે શાસનના રક્ષક તરીકે તેમનું મહત્ત્વ ગણાય. રક્ષણીય કરતાં રક્ષકનું મહત્ત્વ હંમેશા વિશેષ ગણાતું આવ્યું છે તે ક્રમે પ્રવચન કે શાસન કે લિપિને સ્થાને તેના ધારકો-રક્ષકો આચાર્ય અને ઉપાધ્યાય જ વંદનીય રૂપે મહત્ત્વ પામ્યા અને તેમને પચનમસ્કારમાં સ્થાન મળ્યું અને પ્રવચન વગેરે ગૌણ બન્યાં છેવટે સયતોમાંથી માત્ર સામાન્ય સાધુ જ બાકી રહેતા હતા, તેમને પણ ખરી રીતે તો શ્રાવકોની દૃષ્ટિએ, પણ છેવટે સર્વની દૃષ્ટિએ વદનામાં સ્થાન મળ્યું—આવો કંઈકે ક્રમ પચનમસ્કારની ઘટનામાં હશે એમ માની શકાય.

નમસ્કારસૂત્ર-પચપરમેષ્ઠિનમસ્કારમત્ર-ના કર્તા કોણ, એની ચર્ચાનું ઉત્થાન આવશ્યકસૂત્રની નિર્ધુક્તિમાં સર્વપ્રથમ જોવા મળે છે. પ્રથમ અધ્યયન સામાયિક નામે છે. એટલે પ્રથમ પ્રશ્ન એ થયો કે એ સામાયિક અધ્યયન કોણે કહ્યું ? શા માટે કહ્યું ? એ પ્રસંગે આચાર્ય ભદ્રબાહુએ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે—

તિત્થકરો કિ કારણ માસતિ સામાયયં તુ અજ્ઞયણં ।

તિત્થકરણામગોત્તં વઙ્ગં મે વેદિતવ્વં તિ ॥ ૫૨૬ ॥

તં ચ કથં વેતિજ્ઞતિ અગિલાણ ધમ્મદેસણાદીહિ ।

વજ્જતિ તં તુ મગવતો તતિયમ્વોસકહ્સાણં ॥ ૫૨૭ ॥

૩૭ ખારવેલનો શિલાલેખ, જે ઈ સ પૂર્વેનો છે, તેમાં પ્રથમ અરિહંતને નમસ્કાર છે, પછી સિદ્ધને, એટલે તે પહેલાં આ પ્રથા શરૂ થઈ હશે. વળી, તેમાં આ બેને જ નમસ્કાર છે તે પણ ધ્યાન દેવા જેવી વાત છે. અશોકના શિલાલેખોના પ્રારંભમાં નમસ્કાર નથી એની નોંધ લેવી જરૂરી છે.

ગોતમમાતી સામાઙ્યં તુ કિં કારણં ણિસમેન્તિ ।

ણાણસ્સ તં તુ સુંદરમંગુલભાવાણ ઉવલ્લહી ॥ ૫૨૮ ॥

—વિશેષાવશ્યક, ૨૫૯૪-૯૬

સારાંશ કે તીર્થંકર લગવાન મહાવીરે સામાયિક અધ્યયનનું એટલે કે તેના અર્થનું કથન કર્યું અને ગૌતમાદિ શિષ્યોએ તે સાંભળ્યું. આથી આચાર્ય ભદ્રબાહુને મને સામાયિકના અર્થકર્તા તીર્થંકર છે અને સૂત્રકર્તા ગણુધર છે, આમ ફલિત થાય છે.^{૩૮} અને નમસ્કાર મંત્ર એ સામાયિકનો પ્રારંભ છે—અથવા તો એમ કહેવાય કે શિષ્ય પ્રથમ પંચનમસ્કારમંત્ર વડે વંદના કરે પછી^{૩૯} તેને સામાયિક શ્રુતનો પાઠ આપવામાં આવે છે. તેથી તે આવશ્યકસૂત્રમા સામાયિક અધ્યયનના પ્રારંભમાં મૂકવામાં આવ્યો છે. હવે પ્રશ્ન એ છે કે મૂળે તે આવશ્યકનો અંશ છે કે અન્યત્રથી આનીત છે ?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આચાર્ય જિનભદ્રે આપ્યો છે કે નંદીસૂત્રમાં પંચનમસ્કારને પૃથક્ શ્રુતસ્કંધ ગણવામાં આવ્યો નથી છતાં પણ તે સૂત્ર તો છે જ. વળી, તે પ્રથમ મંગલ પણ છે, તેથી તેને સર્વસૂત્રાન્તર્ગત ગણવો જોઈએ.^{૪૦} આ જ કારણ છે કે સર્વપ્રથમ નમસ્કારની વ્યાખ્યા કર્યા પછી જ સામાયિક અધ્યયનના સૂત્રની વ્યાખ્યા કરવામાં આવે છે.^{૪૧} આ જ ક્રમ તેમણે પણ વિશેષાવશ્યકમાં અપનાવ્યો છે.

આચાર્ય જિનભદ્રની આ ચર્ચા ઉપરથી એક વાત તો નક્કી જણાય છે કે નમસ્કારમંત્ર એ માત્ર આવશ્યકસૂત્રનો જ અંશ નથી, પણ સર્વ શ્રુતની આદિમાં નમસ્કારરૂપ મંગલ જ્યારથી શરૂ થયું ત્યારથી તેને સર્વપ્રથમ આવશ્યકમાં સ્થાન મળ્યું હશે, કારણ, શ્રુતમા સર્વપ્રથમ સામાયિકનો જ પાઠ આપવાની પ્રથા છે અને તે આપતાં પહેલાં મંગળ-પંચનમસ્કાર જરૂરી હોવાથી તે તેના એક અંશરૂપે ગણાયો. પણ તે તેનો જ અંશ છે એમ નથી. પણ એ જ પ્રકારે જે કોઈ શ્રુતનો પાઠ આપવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે પ્રારંભમાં તે નમસ્કાર કરવો જરૂરી હોઈ તે સર્વશ્રુતાતર્ગત ગણાયો. આ ઉપરથી એક વાત તો નક્કી થાય છે કે તે કોઈ એક શ્રુતનો અંશ નથી, વળી સ્વતંત્ર શ્રુત તરીકે પણ ગણાયો નથી, પરંતુ તેનું માહાત્મ્ય તો હતું જ, ક્રમે વધતું જતું હતું, તેથી તેને શ્રુત કે સૂત્રમા સ્થાન તો આપવું જરૂરી હતું જ. તેથી તેને સર્વશ્રુતાતર્ગત ગણવામાં આવ્યો આથી સૂચિત એ પણ થાય છે કે આ મંત્ર તે રૂપમાં ક્યારેક કોઈ એ રચ્યો હશે અથવા ક્રમે ક્રમે તેનું આવું રૂપ ધરાયું હશે. તેના કર્તૃત્વ વિષે કોઈ ચોક્કસ પરંપરાની નોંધ આચાર્ય ભદ્રબાહુએ નિર્યુક્તિમાં લીધી નથી; માત્ર તેની વ્યાખ્યા પ્રસંગે જે દ્વારોની ચર્ચા જરૂરી છે તેની નોંધ લીધી છે અને તેમાં પ્રથમ દ્વાર ઉત્પત્તિ—એટલે કે નમસ્કારની ઉત્પત્તિ-અનુત્પત્તિ—ની ચર્ચા વિવિધ નયોની અપેક્ષાએ કરી છે તેમાંથી તેના કર્તા કોણ, ક્યારે—એ કશું જ ફલિત થતું નથી, પણ જેમ સમગ્ર શ્રુત વિષે શાશ્વત-અશાશ્વતની ચર્ચા નય દષ્ટિએ કરવામા આવે છે, તેમ આ નમસ્કારમંત્ર વિષે પણ

૩૮ સામાન્ય માન્યતા પ્રમાણે તો બધા જ તીર્થંકરો સામાયિકનો ઉપદેશ આપે છે—નિર્યુક્તિ, ગાથા ૨૩૮, વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૧૬૭૬, પરંતુ વિદ્યમાન શ્રુતતા ઉપદેશક મહાવીર છે, તેથી સામાયિકના કર્તા પણ તેઓ જ છે—વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૧૫૪૪ વળી, જુઓ નિર્યુક્તિ, ગાથા ૮૯-૯૦, વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૧૦૯૧-૯૨ ॥

૩૯ કતપચનમોક્કારસ્સ દેન્તિ સામાઙ્ય વિધિણા । —વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૫.

૪૦ વિશેષાવશ્યકભાષ્ય, ચોપણ ટીકા, ગાથા ૧૦

૪૧ એજન, ગાથા ૧૧

નયદષ્ટિએ શાશ્વત-અશાશ્વતની ચર્ચા કરી છે ૪૨ અને તે બાબતમાં આચાર્ય જિનભટ્ટે વિસ્તૃત લાખ્ય રચ્યુ છે એટલે કે આમાં તો દાર્શનિક દષ્ટિએ શબ્દનિયાનિત્યની ચર્ચા જ મુખ્ય લાગ લગ્ગે છે. તેની ઉત્પત્તિમાં સમુત્થાન, વાચના, લઘિધૃ૩ એ ત્રણ નિમિત્તોમાંથી મુખ્ય કચ્ચુ તેની પણ વિસ્તૃત ચર્ચા લાખ્યમાં જોવા મળે છે. તે ચર્ચા પણ નયદષ્ટિએ જ કરવામાં આવી છે. ૪૪ એટલે મુખ્ય પ્રશ્ન તે મત રચ્યો કોણે અને ક્યારે રચ્યો તે અજ્ઞાત જ રહે છે. અથવા તો સામાન્ય રીતે કહેવાય કે અર્થોપદેશ ભગવાન મહાવીરે આપ્યો અને સૂત્રરૂપે ગણધરોએ રચ્યો, કારણ, આ જ બાબત સમગ્ર શ્રુતના કર્તૃત્વ અંગે સામાન્ય છે. તાત્પર્ય કે, આચાર્ય જિનભટ્ટને મતે, અન્ય શ્રુતના કર્તાથી કોઈ શુદ્ધ કર્તા નમસ્કારમત્રના નથી, કારણ, તે સર્વશ્રુતાભ્યન્તર છે.

પરંતુ મહાનિશીથ (અધ્યયન ૫), જેનો ઉદ્ધાર આચાર્ય હરિભટ્ટે કર્યાનું મનાય છે, તેમા આ મંત્રના ઉદ્ધારની (કર્તૃત્વની નહિ) ચર્ચા છે અને તેના ઉદ્ધારનો યશ ૪૫ આર્ય વજ્રવામીને આપવામા આવ્યો છે. પરંતુ આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે આચાર્ય હરિભટ્ટ પછી થનાર ધવલાદ્રીકાકારને મતે તે નમસ્કારના કર્તા પુષ્પદન્તાચાર્ય ૪૬ હરે છે. આ પરંપરા ધવલાકાર પૂર્વેના કોઈ ગ્રંથમા અસ્તિત્વમાં હતી કે નહી તે જાણવાનું સાધન નથી, પણ સામાન્યપણે એમ કહી શકાય કે ધવલાકાર સમક્ષ પટ્ટપગમની જે પ્રત હશે તેમા આદિમાં પચનમસ્કાર લખાયેલ હશે, તેથી તેને ગ્રંથકર્તા દ્વારા નિબદ્ધ મગલ માનીને આચાર્ય વીરસેને તેનું કર્તૃત્વ પુષ્પદન્તાચાર્યનું છે એમ માની લીધું છે. સભવ છે કે તેમની સમક્ષ તે બાબતની કોઈ પરંપરા હોય. પણ તે વિષેનું કોઈ સૂચન અન્યત્ર મળતું નથી. આ ઉપરથી એક વાત તો નક્કી થાય છે કે આ મત મૂળે આગમ એટલે કે અગ આગમમાં હતો નહી, તેની રચના અંગરચના પછી ક્યારેક થઈ છે. તે કોણે રચ્યો તે મતભેદનો વિષય છે માહાત્મ્યને કારણે તેને સર્વશ્રુતાભ્યન્તર ગણીને આચાર્ય જિનભટ્ટે નિર્ચુક્તિને અનુસરીને તીર્થંકર-ગણધરોને કર્તા ઠરાવ્યા છે; જ્યારે વીરસેન આચાર્ય તેના કર્તા તરીકે આચાર્ય પુષ્પદન્તને જણાવે છે. આચાર્ય અભયદેવ તો ભગવતીના પ્રારંભમા ઉપસ્થિત પચનમસ્કારમત્રને ભગવતી-સૂત્રનો પ્રારંભ માને છે, તેથી તે મત્રની ટીકા પણ કરે છે.

૪૨ આવશ્યકનિર્ચુક્તિ, ગાથા ૬૪૪-૪૬, વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૩૩૩૫-૩૭ અને તે ગાથાઓની લાખ્યગાથાઓ વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૩૩૩૮ થી જોવી

૪૩ આવશ્યકનિર્ચુક્તિ, ગાથા ૬૪૬, વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૩૩૩૭

૪૪ વિશેષાવશ્યક, ગાથા ૩૩૫૭ થી

૪૫ ધ્યાન દેવુ જરૂરી છે કે આર્ય વજ્ર નમસ્કારમત્રના ઉદ્ધારક મનાયા છે તેનું કર્તૃત્વ તો વૃદ્ધપરંપરા પ્રમાણે તીર્થંકર-ગણધરોનું જ છે, જે નિર્ચુક્તિ-લાખ્યમા પણ છે

૪૬ ધવલાદ્રીકા, પુસ્તક ૧, પૃષ્ઠ ૪૧ આ બાબતની વિશેષ ચર્ચા માટે જુઓ, ધવલાદ્રીકાની પ્રગ્તાવના, પુસ્તક ૨, પૃષ્ઠ ૩૩-૪૧ અહીં એક ભ્રમનિવારણ આવશ્યક છે ધવલાની આ પ્રગ્તાવનામા લખ્યુ છે કે ભગવતીસૂત્રના પ્રારંભમા પચમ પદ 'જમો લોષ સવ્વસાહૂણ' ને બદલે 'જમો વમીષ લિવીષ' એવો પાઠ છે પરંતુ વસ્તુતઃ ઉક્ત પંચમ પદ તેમા છે જ, ઉપરાંત આહી લિપિને નમસ્કાર છે.

પ્રથમ પદ : જીવ અને અજીવના પ્રકારો

અજીવનિરૂપણ

પ્રજ્ઞાપનામાં પ્રથમ પદમાં જ જૈનદર્શનસંમત મૌલિક તત્ત્વોની વ્યવસ્થા ભેદ-પ્રભેદો બતાવીને કરવામાં આવી છે. અને ત્યાર પછીના પદોમાં તે જ તત્ત્વોનું વિશદ રૂપે નિરૂપણ આવે છે. નિરૂપણપદ્ધતિ સમગ્ર ગ્રંથમાં ભેદ-પ્રભેદો બતાવીને જ કરવામાં આવી છે. તે અનુસારે પ્રજ્ઞાપના એટલે કે નિરૂપણને બે વિભાગમાં વહેંચી દેવામાં આવ્યું છે : જીવ અને અજીવની પ્રજ્ઞાપના (સૂત્ર ૩). પ્રથમ અજીવપ્રજ્ઞાપના (સૂત્ર ૪-૧૩) એટલા માટે કરી છે કે તે વિષેનું વક્તવ્ય થોકુ છે અને પછીના સમગ્ર ગ્રંથમાં, થોડા અપવાદ સિવાય, સર્વત્ર જીવો સંબંધી જ સમગ્ર ભાવે વિવિધ રીતે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

અજીવના નિરૂપણમાં રૂપી અને અરૂપી અજીવના ભેદો કરીને તેનું વિવરણ છે. રૂપીમાં પુદ્ગલ દ્રવ્યનો સમાવેશ છે અને અરૂપીમાં બાહ્યનાં ધર્માસ્તિકાયાદિ તત્ત્વોનો. એક વસ્તુ ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે કે પ્રસ્તુતમાં મૌલિક ભેદોના નિરૂપણ પ્રસંગે દ્રવ્ય, તત્ત્વ કે પદાર્થ જેવા સામાન્ય નામોનો ઉપયોગ નથી કરવામાં આવ્યો; તે આ ગ્રંથની પ્રાચીનતા પુરવાર કરે છે.

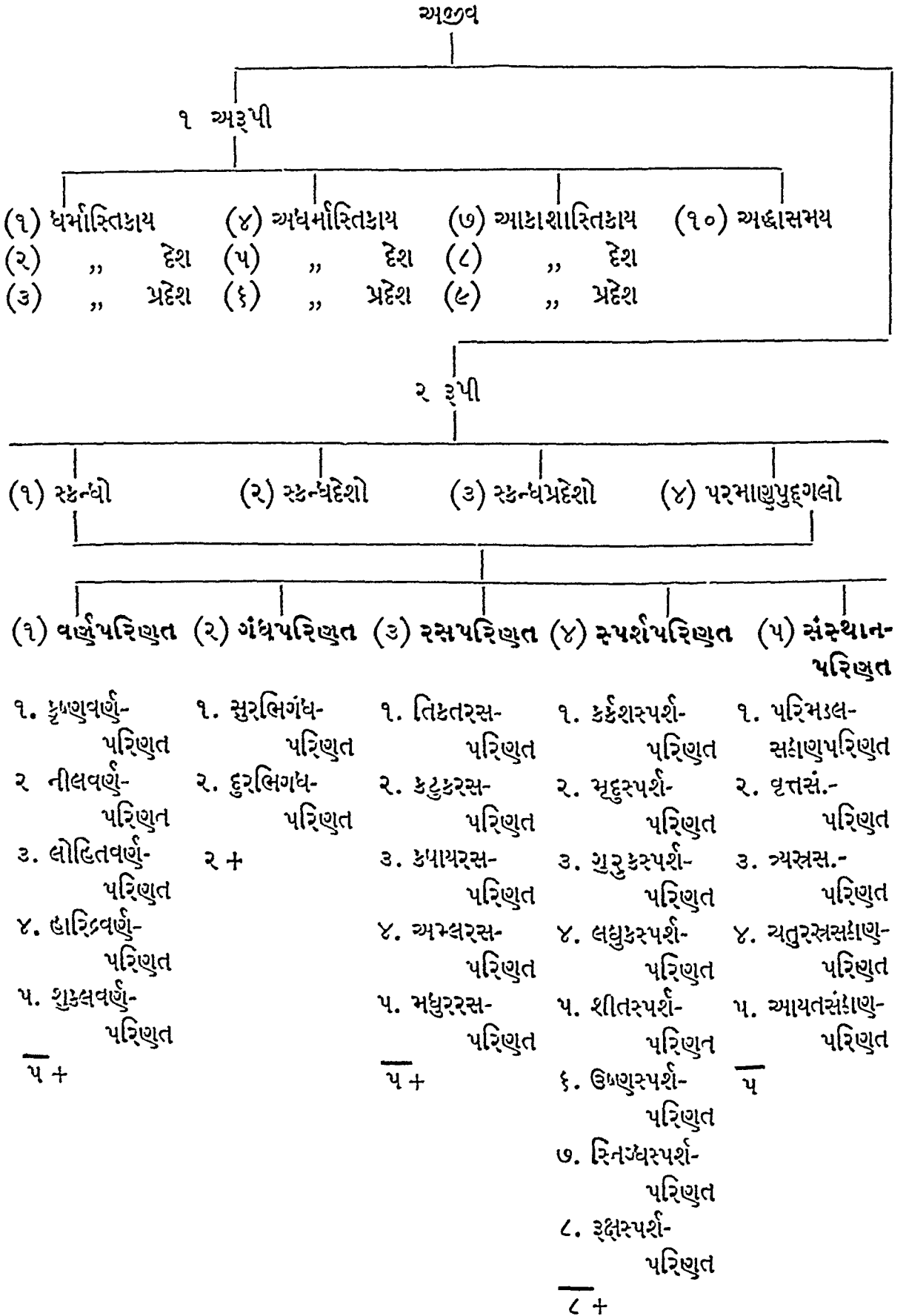
ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશ એ ત્રણને તે તે ઉપરાંત દેશ અને પ્રદેશના ભેદોમાં પણ વિભક્ત કરવામાં આવ્યા છે. તેમનું લક્ષણ શુ છે તે તો સમગ્ર ગ્રંથમાં ક્યાં જણાવ્યું નથી. તે ત્રણે સાથે જોડાયેલ અસ્તિકાયશબ્દનો અર્થ પણ મૂળ ગ્રંથમાં જોવામાં આવતો નથી. પણ અદ્વાસમય સાથે અસ્તિકાય શબ્દ જોડાયેલો નથી, તે ઉપરથી તે બન્નેનો ભેદ તે બાબતમાં છે, એટલું તો સ્પષ્ટ થાય છે. વળી, મૌલિક ભેદ જીવ સાથે પણ પ્રસ્તુતમાં અસ્તિકાય શબ્દનો પ્રયોગ નથી, પણ એનો અર્થ એ નથી કે જીવના પ્રદેશો ગ્રંથકારને અભિમત ન હતા. પાંચમા પદમાં જીવના પ્રદેશોને લઈને વિચાર છે જ (સૂત્ર ૪૪૦ આદિ).

વળી, પ્રસ્તુત પ્રથમ પદમાં જીવ અને અજીવના મૌલિક ભેદો જેને કહેવામાં આવ્યા છે તેમને જ પાંચમા વિશેષ પદમાં જીવપર્યાયો અને અજીવપર્યાયો એવા નામથી અને તેરમા પદમાં પરિણામ નામથી જણાવવામાં આવ્યા છે.^૧ પ્રથમ પદમાં નારક આદિ જે જીવ ભેદો છે, તેમને પાંચમામાં અને તેરમામાં ક્રમે જીવપર્યાયોમાં અને જીવપરિણામોમાં સમાવિષ્ટ કર્યા છે,^૨ અને પ્રસ્તુત પ્રથમ પદમાં જે રૂપી અને અરૂપી તથા તેના જે ભેદ-પ્રભેદો છે તેમને અજીવ પર્યાયોને નામે પાંચમા પદમાં ઓળખાવ્યા છે.^૩

૧. સૂત્ર ૪૩૮. ૨. સૂત્ર ૪૩૬ થી.

૩ સૂત્ર ૫૦૦ થી બન્ને પદના વિષયમાં શો ભેદ છે તેની ચર્ચા આગળ કરવામાં આવી છે

અબ્જના ભેદ-પ્રભેદોનો નકશો નીચે પ્રમાણે છે :—

જે રૂપી પદાર્થ કૃષ્ણ વર્ણમાં પરિણત હોય તે એ ગંધ, પાંચ રસ, આઠ સ્પર્શ અને પાંચ સંસ્થાન—સર્વ મળી (૨ + ૫ + ૮ + ૫ = ૨૦) કાળક્રમે કરી ૨૦ પ્રકારે પરિણત થાય છે. તેથી કૃષ્ણ વર્ણના ૨૦ પરિણામો થાય. તે જ પ્રમાણે શેષ નીલાદિ વર્ણના પણ પરિણામો સંભવે. તેથી $૫ \times ૨૦ = ૧૦૦$ વર્ણપરિણામોના ભેદ થાય. તે જ પ્રમાણે ગંધ વગેરેના પરિણામો સમજી લેવાના. એટલે

૫ વર્ણ	$\times ૨૦$ શેષ ગંધાદિ	= ૧૦૦
૨ ગંધ	$\times ૨૩$ શેષ વર્ણાદિ	= ૪૬
૫ રસ	$\times ૨૦$ શેષ વર્ણાદિ	= ૧૦૦
૮ સ્પર્શ	$\times ૨૩$ વર્ણાદિ	= ૧૮૪
૫ સંસ્થાન	$\times ૨૦$ શેષ વર્ણાદિ	= ૧૦૦
		<u>૫૩૦</u>

પુદ્ગલના આ ૫૩૦ પ્રકારના પરિણામો મૂળ સૂત્રમાં (૯-૧૩) એકેકનું નામ દઈને ગણાવવામાં આવ્યા છે. ટીકાકાર આ ભેદોનું પારિભાષિક નામ ‘વર્ણાદિનો પરસ્પર સંબંધ’ એવું આપે છે (ટીકા, પત્ર ૧૩ અ). આમાં વર્ણાદિ કુલ ૨૫ છે; તેમાં સ્પર્શ આઠ છે, તેના સંવેધમૂલક ભેદો બીજા કરતા વધારે છે, તેનું કારણ એ છે કે કોઈ એક કર્કશ સ્પર્શનો પરિણામ પણ બીજા છ સ્પર્શના પરિણામો ધરાવી શકે છે; માત્ર પોતાનાથી વિરોધી પરિણામ ધરાવી શકતો નથી, જેમ કે કર્કશ પરિણામ હોય ત્યારે મૃદુ પરિણામને ધરાવી શકે નહિ. પરંતુ કૃષ્ણવર્ણ પરિણામ બીજા કોઈ વર્ણના પરિણામને ધરાવી શકતો નથી. એ જ ન્યાય બીજા ગંધ આદિ પરિણામને પણ લાગુ પડે છે.

પ્રસ્તુતમા ટીકાકાર સ્પષ્ટીકરણ કરે છે (પત્ર ૧૭ બ,) કે પરિણામો સંકંધની અપેક્ષાએ પણ છે. અને સંકંધમા તો અમુક અંશમાં કૃષ્ણ પરિણામ હોય તો બીજા અંશમાં અન્ય વર્ણના પરિણામો પણ સંભવે છે. અને તે દષ્ટિએ તો ભંગો અધિક થવા જોઈએ પરંતુ પ્રસ્તુતમા તે ગણવામાં નથી આવ્યા એટલે વ્યવહારદષ્ટિએ જેને કાળો સંકંધ કહેવામાં આવે, જેમ કે શરીરમા આંખનો અમુક ભાગ, તેવા સંકંધની અપેક્ષાએ આ ભંગો સમજવાના છે. વળી, આ જે સખ્યા ભંગોની છે તે પણ પરિસ્થૂલન્યાયની અપેક્ષાએ જ સમજવાની છે, કારણ, એક કાળો વર્ણ પણ અનત પ્રકારનો હોય છે. તેવા ભેદોને અહીં ધ્યાનમાં લીધા નથી.

પુદ્ગલના આ પ્રકારના પરિણામોના કાળનો વિચાર મૂળમા નથી, પણ ટીકાકાર સ્પષ્ટ કરે છે (પત્ર ૧૮ અ) કે તે જઘન્યથી એક સમય સુધી ટકી શકે છે અને ઉત્કૃષ્ટે અસંખ્ય કાળ સુધી ટકી શકે છે પરિણામના કાળનો ખુલાસો એટલા માટે જરૂરી છે કે પરિણામ શબ્દ બૌદ્ધ પિટકમા પણ વપરાયો છે, પણ પરિણામના સમયની મર્યાદા જૈન અને બૌદ્ધોની જુદી છે બૌદ્ધોના પ્રાચીન અભિધર્મને^૪ મતે જ્ઞાનપરિણામ ત્રણ ક્ષણ ટકે છે, જ્યારે રૂપપરિણામ ૫૧ ક્ષણ ટકે છે; પછી તેનો અવશ્ય નાશ થાય છે. વળી, પરિણામના નાશ સાથે સ્વયં વસ્તુનો નાશ થાય છે કે નહીં એ પણ પ્રશ્ન છે. બૌદ્ધ સિવાયના જૈન અને બીજા પરિણામવાદીઓ વસ્તુનો નાશ નથી માનતા, પણ માત્ર પરિણામનો નાશ માને છે; જ્યારે બૌદ્ધો વસ્તુ અને તેના પરિણામમા ભેદ નથી કરતા, તેથી પરિણામના નાશ સાથે તે વસ્તુ પણ સર્વથા નષ્ટ થાય છે અને નવી જ વસ્તુ તેને આધારે (તં પ્રતીત્ય) ઉત્પન્ન થાય છે તેમ માને છે. વળી, મહાયાનમા તો વસ્તુની ક્ષણિકતા જ એટલે કે તેની ઉત્પત્તિ અને વિનાશનો એક જ કાળ છે, તેમ પછીથી માનવામાં આવ્યું, આથી તેમને મતે પરિણામ એ ક્ષણિક જ સિદ્ધ થાય. વળી, જૈન દર્શનની માન્યતાથી નૈયાયિક-વૈશેષિક દર્શનોની

વિશેષતા એ છે કે રૂપરસાદિને તેઓ વસ્તુના પરિણામ નહીં પણ વસ્તુથી અત્યંત ભિન્ન ગુણો માને છે; જ્યારે જૈન મતે વસ્તુથી રૂપરસાદિનો કથયિત્ અભેદ પણ છે. આથી પરિણામની પરિભાષામાં રૂપરસાદિનું પ્રસ્તુતમા જે નિરૂપણ છે તે જૈન દર્શનના તે સંબંધી સ્થિતિ થયેલા વિચારને અનુરૂપ જ છે.

પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં મૂળમાં વર્ણપરિણયા (વર્ણપરિણતા:), ગંધપરિણયા (ગન્ધપરિણતા:) ઇત્યાદિ પ્રયોગ છે, તેનો અર્થ આચાર્ય મલયગિરિ પ્રમાણે—“વર્ણતઃ પરિણતાઃ વર્ણપરિણામમાજ્ઞાત્યર્થઃ ।પરિણતા ઇત્યતીતકાલનિર્દેશો વર્તમાનાનાગતકાલોપલક્ષણમ્..... તતો વર્ણપરિણતા ઇતિ વર્ણરૂપતયા પરિણતા. પરિણમન્તિ પરિણમિષ્યન્તીતિ દ્રષ્ટવ્યમ્ । एवं गन्धरसपरिणता इत्याद्यपि भावनीयम् ।” ટીકા, પત્ર ૧૦. સારાંશ કે પુદ્ગલો તે તે રસાદિરૂપે પરિણામને પામે છે. એટલે કે પુદ્ગલોના એ બધા પરિણામો છે.

પ્રસ્તુતમાં જે પરિણામો અભિપ્રેત છે, તે બધાનો જ ઉલ્લેખ પાંચમા પદમાં પર્યાય શબ્દથી થયેલ છે. વળી, તે પદનું નામ તો વિશેષપદ છે, છતાં ભેદો બતાવતી વખતે વિશેષ શબ્દને બદલે પર્યાય શબ્દનો પ્રયોગ છે. વળી, તેમાં પદમાં તે જ બધાને ‘પરિણામ’ નામે ઓળખાવ્યા છે. તો વિચારવાનું એ છે કે પરિણામ, વિશેષ અને પર્યાય—એ શબ્દો ભિન્નાર્થક છે કે એકાર્થક ?

આચાર્ય મલયગિરિ પ્રમાણે તો પુદ્ગલ દ્રવ્યોની જે વિવિધ અવસ્થાઓ છે, તે પરિણામો છે એમ ઉક્ત વ્યાખ્યા ઉપરથી ફલિત થાય છે. પાંચમા વિશેષપદનો કશો જ અર્થ પદોની ગણતરી સમયે (સૂત્ર ૨) આચાર્ય મલયગિરિ કરતા નથી. અને પાંચમા પદના પ્રારંભમાં તે પર્યાયપદ હોય એમ જ વ્યાખ્યા શરૂ કરે છે. એટલે કે તેમને મતે વિશેષ અને પર્યાય એકાર્થક જ છે. અને સૂત્રકારને મતે પણ તેમ જ છે, કારણ, પ્રારંભમાં પ્રજ્ઞાપનાનાં ૩૬ પદો (સૂત્ર ૨) ગણાવ્યાં ત્યારે પદનું નામ ‘વિશેષ’ આપ્યું. પણ પાંચમા પદનો પ્રથમ પ્રશ્ન છે “કઙ્કવિહા ણં મંતે વજ્જવા વણ્ણતા ?” (સૂત્ર ૪૩૮)—આથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે સૂત્રકાર પર્યાય અને વિશેષને એકાર્થક માને છે. આ જ વસ્તુને પર્યાય શબ્દની વ્યાખ્યા કરતાં આચાર્ય મલયગિરિ કહે છે—“તત્ર પર્યાયા ગુણા વિશેષા ધર્મા ઇત્યનર્થાન્તરમ્” ટીકા, પત્ર ૧૭૯. પ્રસ્તુતમાં પર્યાયનો સમાનાર્થક શબ્દ ‘ગુણ’ પણ આચાર્યે જણાવ્યો છે. તેનું કારણ એ છે કે પ્રથમ પદમાં રસ વગેરે, જેને બીજા દાર્શનિકો ‘ગુણ’ કહે છે, તે પણ ખરી રીતે તો પર્યાય જ છે, કારણ, પ્રથમ પદમાં તેનો સંબંધ પરિણામ સાથે છે, એ તો સ્પષ્ટ છે. આથી સૂત્રકારને મતે પરિણામ, પર્યાય, ગુણ અને વિશેષ એ બધા શબ્દો સમાનાર્થક છે. ખોદ્ધો રૂપરસાદિને ‘ધર્મ’ શબ્દથી ઓળખાવે છે તેથી તેનો પણ સમાવેશ પર્યાયના સમાનાર્થક શબ્દોમાં કર્યો છે.

પ્રસ્તુતમાં આચાર્ય મલયગિરિએ ગુણ અને પર્યાયને સમાનાર્થક શબ્દો જણાવ્યા છે, પરંતુ પર્યાય અને ગુણ જુદા છે કે એક છે એ વિષેનો વિવાદ છે. અને તેના મૂળમાં ઉત્તરાધ્યયન, અ. ૨૮, ગા. ૫ માં દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયનો પૃથક્ ઉલ્લેખ અને તે પછી ત્રણેનાં લક્ષણો કર્યા છે તે, અને ‘ગુણપર્યાયવદ્ દ્રવ્યમ્’ આચાર્ય ઉમાસ્વાતિનું સૂત્ર (પ. ૩૧) હોય એમ જણાય છે. કારણ સ્વયં ઉમાસ્વાતિએ ભાષ્યમાં તેની જ વ્યાખ્યા કરી છે, તેમાં તદુભયં યત્ર વિચિત્રે તદ્ દ્રવ્યમ્ (પ. ૩૭) એમ જણાવ્યું છે. તેથી તેમને મતે ગુણ અને પર્યાય જુદા હશે. પરંતુ ટીકાકાર સિદ્ધસેને તો “વસ્તુતઃ પર્યાયા ગુણા ઇત્યૈકાત્મ્યમ્”—એવી વ્યાખ્યા કરીને આચાર્ય મલયગિરિનો માર્ગ સરલ કરી આપ્યો છે. ગુણ અને પર્યાયની સમગ્રભાવે ચર્ચા માટે સન્મતિતર્ક પ્રકરણ ભાગ ૫, પૃ. ૬૩૧, ટિપ્પણ નં. ૪ જોવાનું જરૂરી છે. વળી, ગુણ શબ્દના દ્રવ્યાદિ નિલેખો વિષે આચાર્યાંગ નિર્ધારિત, ગા. ૧૬૯ થી જોવી જરૂરી છે.

પણ એક પ્રશ્ન થાય કે તો પછી પ્રથમ પદ અને પાંચમા પદનો વિષય એક કેમ નહિ ? પ્રથમ પદની પાંચમા પદમા પુનરાવૃત્તિ શા માટે ન માનવી ? આનો ઉત્તર એ છે કે પ્રથમ પદમાં દ્રવ્ય મુખ્ય છે; તે તે પર્યાયોરૂપે પરિણત દ્રવ્યોની ગણતરી પ્રથમ પદમાં છે; જ્યારે પાંચમા પદમાં તે તે દ્રવ્યના પર્યાયોની ગણતરી છે. આ પ્રકારે પાંચમા પદમાં પ્રથમ પદના વિષયનું પુનરાવર્તન નથી.

પ્રસ્તુત જીવ-અજીવપણુવણા સાથે ઉત્તરાધ્યયનના જીવાજીવવિભક્તિ અને મૂલાચારના પંચાચાર અધિકારગત જીવ અને અજીવનું નિરૂપણ સરખાવવા જેવું છે. મૂલાચારમા પ્રથમ જીવનું નિરૂપણ કરીને પછી જ અજીવનું નિરૂપણ છે, જ્યારે પ્રજ્ઞાપના અને ઉત્તરાધ્યયનમાં પ્રથમ અજીવ અને પછી જીવનું નિરૂપણ છે. મૂલાચારમા પણ પ્રજ્ઞાપના અને ઉત્તરાધ્યયનની જેમ જીવોના સંસારી અને સિદ્ધ એવા ભેદ કર્યા છે, પરંતુ સિદ્ધના પ્રભેદો કરવામાં આવ્યા નથી. પ્રજ્ઞાપનામા તીર્થકરસિદ્ધ આદિ ૧૫ ભેદો સિદ્ધના છે, પરંતુ ઉત્તરાધ્યયનમા એટલા ભેદ નથી, જે નીચેની તુલના પરથી જણાશે :

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર ૧૬-૧૭	ઉત્તરા૦, અ૦ ૩૬, ગા૦ ૫૦ થી
(અ) ૧. તિત્થ	×
૨. અતિત્થ	×
૩. તિત્થગર	×
૪. અતિત્થગર	×
૫. સયંબુદ્ધ	×
૬. પત્તેયબુદ્ધ	×
૭. બુદ્ધબોહિય	×
૮. ધત્થીલિગ	ધત્થી
૯. પુરિસલિગ	પુરિસ
૧૦. નપુંસકલિગ	નપુંસગ
૧૧. અલિગ	સલિગ
૧૨. અણુલિગ	અન્નલિગ
૧૩. ગિહિલિગ	ગિહિલિગ
૧૪. એગ	{ ગા૦ ૫૨ માં લિગભેદે એક સમયમાં સિદ્ધ થનારની સખ્યા ગણાવી છે.
૧૫. અણેગ	
(બ) પ્રથમસમય આદિ	×

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ છે કે ઉત્તરાધ્યયનના અ૦ ૩૬ પછી જ પ્રજ્ઞાપના રચાયું છે.

જીવના ભેદ-પ્રભેદો

સિદ્ધના ભેદો

પ્રસ્તુતમાં જે જીવના ભેદ-પ્રભેદોની ગણતરી છે તે પ્રમાણે જીવો સર્વ કાળમા અસ્તિત્વમાં હોય છે એમ સમજવાનું છે. અહીં જણાવેલ એક પણ ભેદથી શૂન્ય ક્યારેય પણ લોક હતો નહી, હશે નહિ અને છે પણ નહિ

હવોના મુખ્ય બે ભેદ છે—સંસારી^૫ અને સિદ્ધ^૬ (સૂત્ર ૧૪). સિદ્ધ એટલે મોક્ષને પામનાર = મુક્ત. આમાંથી સિદ્ધના ભેદોની જે ગણતરી છે તેમાં ખરી રીતે એ ભેદો સિદ્ધના નથી પણ સમયની અપેક્ષાએ એટલે કે તે તે હવ સિદ્ધ થયાને—મોક્ષ પામ્યાને—કેટલો સમય થયો તેની ગણતરીની દૃષ્ટિએ ભેદો કરવામાં આવ્યા છે. તેમાં જે સિદ્ધોનો તે અવસ્થાને પ્રાપ્ત કર્યાને હજી પ્રથમ સમય જ છે તેઓ જે પરિસ્થિતિને અનુસરીને સિદ્ધ થયા હોય તેને ધ્યાનમાં રાખીને તેમના પંદર ભેદ કરવામાં આવ્યા છે (સૂત્ર ૧૬). એ પંદર ભેદો પરસ્પર અત્યંત વ્યાવૃત્ત છે એમ નથી સમજવાનું, પણ પ્રથમ સમય વીત્યા પછી તો માત્ર કાળની ગણતરી જ મુખ્ય રહે છે. આથી પ્રથમ સમયના સિદ્ધોનું પારિભાષિક નામ છે—અણતરસિદ્ધ = અનન્તરસિદ્ધ = પ્રથમસમયસિદ્ધ; અને જેને બે સમય કે તેથી વધારે સમય થયા હોય તે બધા પરપરસિદ્ધ = પરમ્પરસિદ્ધ કહેવાય છે. આ પરપર-સિદ્ધોના તો અનંત ભેદો થઈ શકે છે, કારણ, અનંત સમયથી સિદ્ધો થતા આવ્યા છે (સૂત્ર ૧૭)

અનન્તરસિદ્ધોના જે પંદર ભેદ (સૂત્ર ૧૬) ગણાવવામાં આવ્યા છે, તેથી એક બાબત સ્પષ્ટપણે સિદ્ધ થાય છે કે હવ કોઈ પણ ગુરુના ઉપદેશ વિના પણ મુક્ત થઈ શકે છે. તેને વેશનું બંધન નથી, જાતિનું બંધન નથી; ગમે તે વેશમાં હોય તોપણ તે મુક્તિ પામી શકે છે. સ્ત્રી હોય કે પુરુષ જાતિનો હોય તોપણ મુક્તિ પામી શકે છે. જૈનધર્મનું આ તાત્ત્વિક સ્વરૂપ છે. ધર્મને કોઈ નામ આપવામાં આવ્યું નથી કે અમુક ધર્મની શ્રદ્ધા હોય તો જ તેને મુક્તિ મળે, અન્યથા નહિ, એવું કોઈ બાધક તત્ત્વ આમાં નથી જૈનધર્મની સ્થાપના થઈ, અર્થાત્ ભગવાન ઋષભદેવે તીર્થની સ્થાપના કરી, તે પહેલાં પણ જે સિદ્ધ થયા તે અતીર્થસિદ્ધ કહેવાય છે. જૈન-ધર્મમાં પ્રચલિત જે વેશ છે તે વિના પણ સિદ્ધ થનાર અન્યલિંગસિદ્ધ તરીકે માન્ય છે વળી, સાધુનો વેશ સ્વીકાર્યો ન હોય અને ગૃહસ્થના વેશમાં રહ્યા હોય છતાં પણ સિદ્ધ થયા હોય તેમને મિહિલ્લિસિદ્ધ = ગૃહિલ્લિસિદ્ધ કહ્યા છે. આમ જૈનધર્મનું જે તાત્ત્વિક સ્વરૂપ છે તે આથી કલિત થાય છે.

જૈનધર્મના મુખ્ય બે સપ્રદાયો છે. તેમાં શ્વેતાચર સપ્રદાય તો સ્ત્રીનો પણ મોક્ષ માને જ છે, પણ દિગંચર સપ્રદાય, નક્ષત્રાના આગ્રહને કારણે, સ્ત્રીના મોક્ષનો નિષેધ કરવા લાગ્યો. આ નિષેધ પ્રારભમાં હતો નહિ તેની સાક્ષી દિગંચર સપ્રદાયના સિદ્ધાંતગ્રંથ પટ્ટખંડાગમમાં છે. પરંતુ શ્વેતાચર સાથેના વાદવિવાદને પરિણામે, વસ્ત્રના સદંતર અસ્વીકારના પરિણામ સ્વરૂપે, આચાર્ય કુદકુદ અને બીજાઓ સ્ત્રીમોક્ષનો નિષેધ કરવા લાગ્યા. પરિણામે પટ્ટખંડાગમની ધવલા ટીકામાં તેનો પડઘો પડ્યો અને મૂળની વ્યાખ્યા જુદી જ રીતે થવા લાગી અને સામે પક્ષે સ્ત્રીમોક્ષનું સમર્થન પણ થવા લાગ્યું આચાર્ય મલયગિરિ પ્રસ્તુત સૂત્ર (સૂત્ર ૧૬)ની ટીકા (પત્ર ૨૦ વ)માં સ્ત્રીમોક્ષનું સમર્થન વિસ્તારથી કરે છે, કારણ, મૂળમાં ક્ષીલ્લિસિદ્ધા એવો એક ભેદ પણ સિદ્ધોનો બતાવવામાં આવ્યો છે.

પ્રસ્તુત પંદર ભેદમાં સયંબુદ્ધસિદ્ધ, પત્તેયબુદ્ધસિદ્ધ અને બુદ્ધબોહિયસિદ્ધ એવા ત્રણ ભેદોનો ઉલ્લેખ છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરવું જરૂરી છે. નદીચૂર્ણિને આધારે આચાર્ય મલયગિરિએ જે વિવરણ આપ્યું છે તેનો સાર આ પ્રમાણે છે : સયંબુદ્ધ = સ્વયંબુદ્ધ તે છે, જેઓ કોઈ પણ બાહ્ય પ્રત્યય = કારણ વિના બોધિને પ્રાપ્ત કરે છે; આંતરિક કારણ જાતિસ્મરણ સભવે છે આ સ્વયંબુદ્ધના બે

૫ સસારસમાવળ્લજીવ = સસારસમાપન્નજીવ ।

૬ અસસારસમાવળ્લજીવ = અસસારસમાપન્નજીવ ।

પ્રકાર છે : એક તે, જેઓ તીર્થંકર હોય છે; અને બીજા તે, જે તીર્થંકર નથી હોતા. પ્રસ્તુતમાં એટલે કે સિદ્ધતા ભેદોમાં તીર્થંકર સિવાયના જે સ્વયંબુદ્ધ છે તે અભિપ્રેત છે, કારણ, તીર્થંકર-સિદ્ધનો ઉદ્દેશ આ પદ્ધતિ ભેદમાં થયેલો જ છે. સ્વયંબુદ્ધ બાહ્ય કારણ વિના પ્રતિબોધ પામે છે, પણ પ્રત્યેકબુદ્ધ બાહ્ય કારણથી પ્રતિબોધ પામે છે તેઓ એકલા વિચરતા હોઈ પ્રત્યેકબુદ્ધ કહેવાય છે; ગચ્છવાસીની જેમ તેઓ સમૂહમાં વિચરતા નથી સ્વયંબુદ્ધ અને પ્રત્યેકબુદ્ધ વચ્ચે બોધિમાં કારણકૃત ઉક્ત મુખ્ય ભેદ છે. ઉપરાંત, ઉપધિ—ઉપકરણ, લિંગ—વેશ અને શ્રુતની અપેક્ષાએ પણ બન્નેમાં ભેદ છે તે એ કે પાત્રાદિ બાર પ્રકારની ઉપધિ સ્વયંબુદ્ધને હોય છે, પણ પ્રત્યેકબુદ્ધને જઘન્યથી બે ઉપધિ—ઉપકરણ હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટે નવ પ્રકારની ઉપધિ હોય છે. તેમાં પ્રાવરણનો—વસ્ત્રનો સમાવેશ થતો નથી. સ્વયંબુદ્ધને બોધિ પ્રાપ્ત થયા પહેલા શ્રુતજ્ઞાન હોય અને ન પણ હોય તેમ બને. જો શ્રુત હોય અને બોધિ પ્રાપ્ત થાય તો તેઓ ગુરુ પાસે જઘ ને વેશનો સ્વીકાર કરે છે, અથવા દેવતા આવીને તેમને વેશ સમર્પિત કરે છે^૭ આવા સ્વયંબુદ્ધ પોતાની ઇચ્છા હોય તો ગચ્છમાં રહે છે, અન્યથા એકલા પણ વિચરે છે. અને જો બોધિ પ્રાપ્ત થયા પહેલાં આ પ્રકારના સ્વયંબુદ્ધને શ્રુતનો બોધ ન હોય તો તે અવશ્ય ગુરુ પાસે જાય છે અને વેશનો સ્વીકાર કરીને ગચ્છમાં અવશ્ય રહે છે, એકલા વિચરતા નથી. સ્વયંબુદ્ધને ઉપર પ્રમાણે શ્રુતના સભવ વિષે વિકલ્પ છે, પણ પ્રત્યેકબુદ્ધને તો બોધિ પ્રાપ્ત થયા પહેલાં શ્રુતનો બોધ હોય જ છે. અને તે જઘન્યથી અગિયાર અંગના જ્ઞાતા હોય અથવા ઉત્કૃષ્ટે ભિન્નદશપૂર્વી સંભવે. પ્રત્યેકબુદ્ધ માટે વેશ અનિવાર્ય નથી; તે ધારણ કરે પણ ખરા અને ન પણ કરે; ધારણ કરે તો દેવે દીધેલ વેશ હોય.

સ્વયંબુદ્ધ કે પ્રત્યેકબુદ્ધને બોધિમાં બીજાના ઉપદેશની જરૂર નથી; તે વિના જ એ બન્ને બોધિ પ્રાપ્ત કરે છે. પરંતુ બુદ્ધબોધિય = બુદ્ધબોધિત સિદ્ધ વિષે તેમ નથી. તેઓ કોઈ પણ બુદ્ધ એટલે કે આચાર્ય દ્વારા બોધિત થાય છે એટલે કે ઉપદેશને પામે છે. એટલે કે તેઓ સ્વયંસૂઝથી બોધિને પામેલા નથી, પણ બીજાના ઉપદેશથી બોધિને પામ્યા છે. તેથી બુદ્ધબોધિત સિદ્ધ કહેવાય છે^૮

બીજી રીતે તીર્થસિદ્ધ અને અતીર્થસિદ્ધ—એ બે ભેદમાં જ બાકીના ભેદો સમાઈ જાય છે, પરંતુ માત્ર એ બે ભેદો જ કરવામાં આવે તો સિદ્ધોની પૂર્વાવસ્થામાં જે વિવિધતા હોય છે—વિશેષતા હોય છે—તે વિષેનો કશો ખ્યાલ આવવા સભવ નથી, તેથી એ વિશેષતાનું ભાન કરાવવા વિસ્તારથી ભેદનિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે.^૯

પ્રસ્તુત જૈન મતના અનુસંધાનમાં બૌદ્ધ મત બાળવો લાભપ્રદ છે. બૌદ્ધ મતે (સ્થવિરવાદમતે) બોધિના ત્રણ પ્રકાર છે : સાવકબોધિ, પરચેકબોધિ અને સમ્માસબોધિ (શ્રાવકબોધિ, પ્રત્યેક-બોધિ અને સમ્યક્સંબોધિ). સમ્યક્સંબોધિ ધરાવનાર સમ્યક્સંબુદ્ધ કહેવાય છે. તેમના ઉપદેશથી જે અર્હતપદને પામે (= જૈન મતે કેવળીપદને પામે) તેને સાવકબોધિ ધરાવનાર કહેવાય. સારાંશ કે ઉપાસકને બીજાના ઉપદેશથી જે બોધિ પ્રાપ્ત થાય છે, તે બોધિ સાવકબોધિ છે. આ સાવક-સંબુદ્ધ પણ બીજાને ઉપદેશ આપવાના અધિકારી છે (વિનયપિટક, મહાવજ્ઞ, ૧.૨૧).

૭ અહીં સ્પષ્ટ છે કે દેવતાની વાત, પાછળથી દાખલ થઈ છે તાત્ત્વિક રીતે તો વેશપરિવર્તન પણ આવશ્યક નથી, પણ ત્યારે કોઈ પણ ધર્મપરંપરા સુદૃઢ બને છે અને તેનો બાહ્યાચાર સુસ્થિર થઈ જાય છે ત્યારે વેશ એ પરંપરાનું અનિવાર્ય અંગ બની જાય છે, તેનું આ પણ એક ઉદાહરણ છે.

૮ ઉક્ત ત્રણેય વિષે જુઓ પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પત્ર ૧૬ વ થી

૯ પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પત્ર ૨૩ અ.

જૈન મતની જેમ જ પરચ્ચેકબોધિને પ્રાપ્ત કરનાર ખીજના ઉપદેશની અપેક્ષા રાખતા નથી, પણ તે સ્વયંસબુદ્ધ છે. તેઓ ઉપદેશ આપતા નથી, ખીજને સંબુદ્ધ કરી શકતા નથી; માત્ર ખીજ માટે તેમનું જીવન ઉદાહરણરૂપ બને છે.

સમ્માસબોધિને પ્રાપ્ત કરનાર પણ, પોતાના પ્રયત્નથી જ—ખીજના ઉપદેશ વિના જ—તે પ્રાપ્ત કરે છે અને ખીજને બોધિ પ્રાપ્ત કરાવવા સમર્થ હોય છે. જૈન મત પ્રમાણે તીર્થંકરની જે યોગ્યતા છે તેવી જ યોગ્યતા સમ્માસબોધિ ધરાવનાર સમ્માસબુદ્ધમાં હોય છે. સામાન્ય પરિભાષામાં આપણે તેમને બુદ્ધ તરીકે જાણીએ છીએ.^{૧૦}

સંસારી જીવો

પ્રજાપતાના પ્રથમ પદમાં સિદ્ધ જીવોનું નિરૂપણ કર્યા પછી સંસારી જીવોના ભેદ-પ્રભેદો ગણાવ્યા છે. એ ગણતરીનો મુખ્ય આધાર ઇન્દ્રિયો છે. તેના પ્રભેદોમાં જીવોની સૂક્ષ્મતા અને સ્થૂલતા તથા પર્યાપ્તિ અને અપર્યાપ્તિને ભેદે જીવોના પ્રભેદો થાય છે. વળી, જન્મના પ્રકારને લઈને ભેદ પડે છે. એકેન્દ્રિયથી ચતુરિન્દ્રિય સુધીના સમૂર્ચિષ્ઠ, તિર્યચપચ્ચેન્દ્રિય અને મનુષ્યમાં ગર્ભજ અને સમૂર્ચિષ્ઠ અને નારક તથા દેવનો ઉપપાત જન્મ છે. નારક અને સમૂર્ચિષ્ઠ નિયમત નપુંસક જ હોય, ગર્ભજમાં ત્રણે લિંગ હોય, દેવોમાં પુરુષ અને સ્ત્રી હોય છે. આમ લિંગભેદે પણ તે તે જીવોનો ભેદ છે. પચ્ચેન્દ્રિય જીવોમાં જે ભેદો પડે છે તેનો આધાર નરકાદિ ચાર ગતિ છે. ઉપરાંત, ગર્ભજ તથા સમૂર્ચિષ્ઠ એ પણ ભેદનિયામક છે. મનુષ્યના ભેદનિયામકોમાં દેશભેદ, સરકારભેદ, વ્યવસાયભેદ, જ્ઞાનાદિશક્તિભેદ જેવી બાબતો લેવામાં આવી છે. નારક અને દેવોનો ભેદ સ્થાન-ભેદથી છે.

આટલી સામાન્ય હકીકત જાણ્યા પછી જીવભેદ-પ્રભેદોની સૂચી, જે નીચે આપવામાં આવે છે, તે સમજવી સહેલી થઈ પડશે સૂચીમાં મૂળમાં જ્યાં—જેમ કે વનસ્પતિની બાબતમાં—મોટી સંખ્યામાં ભેદો આપ્યા છે, ત્યાં માત્ર સંખ્યાકે આપીને જ સંતોષ માન્યો છે. જિજ્ઞાસુએ તેવે સ્થળે મૂળ જોઈ લેવું જોઈએ. જીવોના આ જ ભેદ-પ્રભેદો વિષે દ્વિતીય આદિ પદોમાં અનેક બાબતો—જેવી કે તેમનાં રહેવાનાં સ્થાન, તેમનું પરસ્પર સંખ્યાની દૃષ્ટિએ તારતમ્ય, આયુ, તેમના વિશેષ-પર્યાયો ઇત્યાદિ અનેક બાબતો—નો વિચાર થયો છે. તેથી તે દૃષ્ટિએ આ સૂચી જરૂરી છે

૧. જીવ (સૂત્ર ૧૪)

૧. ૧ અસસારસમાપન્ન (સિદ્ધ) (૧૫)

૧. ૧. ૧ અનન્તરસિદ્ધ (૧૬)

૧. ૧. ૧. ૧ તીર્થસિદ્ધ

.૨ અતીર્થસિદ્ધ

.૩ તીર્થંકરસિદ્ધ

.૪ અતીર્થંકરસિદ્ધ

.૫ સ્વયંબુદ્ધસિદ્ધ

.૬ પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ

.૭ બુદ્ધબોધિતસિદ્ધ

.૮ સ્ત્રીલિંગસિદ્ધ

.૯ પુરુષલિંગસિદ્ધ

.૧૦ નપુંસકલિંગસિદ્ધ

.૧૧ સ્વલિંગસિદ્ધ

.૧૨ અન્યલિંગસિદ્ધ

૧૦ પ્રગતિત ચર્ચા માટે જુઓ ઉપાસકજ્ઞનાલંકારની પ્રસ્તાવના, પૃં ૧૬ અને તે જ પુસ્તકનું લોકુત્તરસંપત્તિ નિદેશ (પૃં ૩૪૦) નામનું પ્રકરણ (P. T S).

- .૧૩ ગૃહિલિગસિદ્ધ
- .૧૪ એકસિદ્ધ
- .૧૫ અનેકસિદ્ધ

૧. ૧. ૨. પરપરસિદ્ધ (૧૭)

- ૧. ૧. ૨. ૧ અપ્રથમસમયસિદ્ધ
- .૨ દ્વિસમયસિદ્ધ
- .૩ ત્રિસમયસિદ્ધ
- .૪ ચતુઃસમયસિદ્ધ
- .૫... . અ. અનતસમયસિદ્ધ

૧. ૨ સંસારસમાપ્ત (સસારી) (૧૮) [અ. પર્યાપ્ત, વ. અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. એકન્દ્રિય (૧૯) [અ. પર્યાપ્ત, વ. અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૧ પૃથ્વીકાયિક (૨૦) [(અ.) પર્યાપ્ત, (વ.) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૧. ૧. સૂક્ષ્મ-અ. પર્યાપ્ત, વ. અપર્યાપ્ત (૨૧)

૧. ૨. ૧. ૧. ૨. આદર-(૨૫) [અ. પર્યાપ્ત, વ. અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૧. ૨. ૧. શ્લક્ષણઆદરપૃથ્વી (૨૩)

૧. ૨. ૧. ૨. ૨. ૧. ૧ કૃણુમૃત્તિકા^{૧૧}

.૨ નીલમૃત્તિકા

.૩ લોહિતમૃત્તિકા

.૪ હારિદ્રમૃત્તિકા

.૫ શુક્લમૃત્તિકા

.૬ પાંડુમૃત્તિકા

.૭ પનકમૃત્તિકા

૧. ૨. ૧. ૧. ૨. ૨ ખરઆદર પૃથ્વી (૨૪)

૧. ૨. ૧. ૧. ૨. ૨. ૧ પૃથ્વી^{૧૨}

.૨ શર્કરા

.૩ વાલુકા

.૪ ઉપલ

.૫ શિલા

.૬ લવણ

.૭ ઊષ

.૮ અયસ્

.૯ તામ્ર

.૧૦ ત્રપુસ

.૧૧ સીસક

.૧૨ રૂપ્ય

.૧૩ સુવર્ણ

.૧૪ વજ્ર

.૧૫ હરિતાલ

.૧૬ હિંગુલક

.૧૭ મન શિલા

.૧૮ સાસંગ

.૧૯ અંજન

.૨૦ પ્રવાલ

.૨૧ અભ્રપટલ

.૨૨ અભ્રવાલુકા

.૨૩ ગોમેન્જકમણિ

.૨૪ રુચકમણિ

૧૧ ઉત્તરાં, અં ૩૬, ગાં ૭૩ મા આ સાતેયનો ઉલ્લેખ છે, મનકૃતાગ અને દશવૈકાલિકા મા નથી મૂલાચારમા પણ નથી પરંતુ અચારાગનિર્યુક્તિ (ગાં ૭૨)મા પાચ ભેદો છે.

૧૨. ઉત્તરાં, અં ૩૬, ગાં ૭૩-૭૮ મા 'ભેદો છત્રીગ છે' એમ કહ્યા છતાં ગાયાઓમા પ્રચુત ભેમ ૪૦ ભેદો છે મૂલાચાર-પચાચારાધિકારમા ગાં ૮-૧૨ મા ૩૬ ભેદો ગણાવ્યા છે. આચારાગનિર્યુક્તિમા પણ (ગાં ૭૩-૭૬) છત્રીસ ભેદો ગણાવ્યા છે.

.૨૫ અક્રમણિ	.૩૩ ગૈરિક્રમણિ
.૨૬ સ્ફટિકમણિ	.૩૪ હંસગર્ભમણિ
.૨૭ લોહિતાક્ષમણિ	.૩૫ પુલકમણિ
.૨૮ મરકતમણિ	.૩૬ સૌગન્ધિકમણિ
.૨૯ મસારગદ્ધમણિ	.૩૭ ચંદ્રપ્રભમણિ
.૩૦ ભુજમોચકમણિ	.૩૮ વૈદ્યમણિ
.૩૧ ધન્દ્રનીલમણિ	.૩૯ જલકાંતમણિ
.૩૨ ચન્દનમણિ	.૪૦ સૂર્યકાંતમણિ

ધત્યાદિ.

૧. ૨. ૧. ૨ અષ્ટાયિક (૨૬) [અ પર્યાપ્ત, વ અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૨. ૧ સૂક્ષ્મ-(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૨૭)

૧. ૨. ૧. ૨. ૨ બાદર-(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૨૮)

૧. ૨. ૧. ૨. ૨ .૧ ઓસ ^{૧૩}	.૧૦ ખટ્વોદક
.૨ હિમ	.૧૧ અમ્લોદક
.૩ મહિકા	.૧૨ લવણોદક
.૪ કરક	.૧૩ વારુણોદક
.૫ હરતનુ	.૧૪ ક્ષીરોદક
.૬ શુદ્ધોદક	.૧૫ ધૃતોદક
.૭ શીતોદક	.૧૬ ક્ષોદોદક
.૮ ઉષ્ણોદક	.૧૭ રસોદક
.૯ ક્ષારોદક	

ધત્યાદિ.

૧. ૨. ૧. ૩ તેજઃકાયિક (૨૯) [(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૩. ૧ સૂક્ષ્મ-(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૩૦)

૨. બાદર-(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૩૧)

૧. ૨. ૧. ૩. ૨ .૧ અંગાર ^{૧૪}	.૭ ઉલ્કા
.૨ જ્વાલા	.૮ વિદ્યુત
.૩ મુર્મુર	.૯ અશનિ
.૪ અર્ચિ	.૧૦ નિર્ધાત
.૫ અલાત	.૧૧ સર્વર્પસમુત્થિત
.૬ શુદ્ધાગ્નિ	.૧૨ સૂર્યકાંતમણિનિ સૂત

ધત્યાદિ

૧૩ ઉત્તરાં, અં ૩૬, ગાં ૮૬ મા પાત્ર અને આચારાગનિર્યુક્તિમા (ગાં ૧૦૮) પણ પાત્ર ૪ લેદ છે સૂત્ર-
કૃતાગ (૨ ૩ ૧૭)માં પ્રથમ છનો નિર્દેશ છે દશવં (૪ ૮)માં પ્રથમ છનો નિર્દેશ છે અને મૂલાચારમા
કરક સિવાયના પ્રથમ છ અને ધનોદકનો એમ કુલ ૬ નો ઉલ્લેખ છે, ગાં ૫ ૧૩

૧૪ આચારાગનિર્યુક્તિ, ગાં ૧૧૮માં પાત્ર, મૂલાચારમા પાત્ર (૫ ૧૪), ઉત્તરાં (૩૬ ૧૧૦, ૧૧૧)માં સાતનો
ઉલ્લેખ છે

૧. ૨. ૧. ૪ વાયુકાયિક (૩૨) [(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૪. ૧ સૂક્ષ્મ-(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૩૨)

.૨ બાદર-(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૩૪)

૧. ૨. ૧. ૪. ૨ .૧ પ્રાચીનવાત^{૧૫}

.૧૧ વાતમડલી

.૨ પ્રતીચીનવાત

.૧૨ ઉત્કલિકાવાત

.૩ દક્ષિણવાત

.૧૩ મડલિકાવાત

.૪ ઉદીચીનવાત

.૧૪ ગુળવાત

.૫ ઊર્ધ્વવાત

.૧૫ ઝંઝાવાત

.૬ અધોવાત

.૧૬ સવર્તકવાત

.૭ તિર્યગ્વાત

.૧૭ ધનવાત

.૮ વિદિગ્વાત

.૧૮ તનુવાત

.૯ વાતોદ્ભ્રમ

.૧૯ શુદ્ધવાત

.૧૦ વાતોત્કલિકા

ઇત્યાદિ

૧. ૨. ૧. ૫ વનસ્પતિકાયિક (૩૫) [(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૧. ૫. ૧ સૂક્ષ્મ-(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૩૬)

.૨ બાદર-(૩૭) (અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૫૪)

૧. ૨. ૧. ૫. ૨. ૧ પ્રત્યેકશરીર (૩૮)

૧. ૨. ૧. ૫. ૨. ૨ સાધારણશરીર (૫૪)

૧. ૨. ૧. ૫. ૨. ૧ પ્રત્યેકશરીર બાદરવનસ્પતિકાયિક (૩૮)

૧. ૨. ૧. ૫. ૨. ૧. ૧ વૃક્ષ^{૧૬} (૩૯)-(અ) એકાસ્થિક (૪૦), (વ) બહુબીજક (૪૧)

.૨ ગુચ્છ (૪૨)-અનેક પ્રકાર

.૩ ગુદ્મ (૪૩) „

.૪ લતા (૪૪) „

.૫ વદલી (૪૫) „

.૬ પર્વગા (૪૬) „

.૭ તૃણ (૪૭) „

.૮ વલય (૪૮) „

.૯ હરિત (૪૯) „

.૧૦ ઔષધિ (૫૦) „

.૧૧ જલરુહ (૫૧) „

.૧૨ કુહણ (૫૨) „

૧૫ ઉત્તરાં (૩૬.૧૧૬, ૧૨૦)મા પાચ, આચારાગનિં (ગાં ૧૬૫, ૧૬૬)મા પાચ અને મૂલાચારમા પણ પાચ છે (૫ ૧૫) ઉત્તરાધ્યયનમા તેજ અને વાયુને નસ ગણ્યા છે તેની પણ નોંધ લેવી વટે—૩૬ ૧૦૮ આચાં નિં, ગાં ૧૫૩મા તેજ-વાયુને લઘિધનસ કયા છે

૧૬ ઉત્તરાં, ૩૬ ૬૫-૬૬ ગાથામા કમભેદે આ જ ભેદો બતાવ્યા છે વનસ્પતિના ભેદો માટે જુદે ક્રમે જુઓ-મૂલાચાર, ૫ ૧૬-૧૮, મૂનકૃતાગ, ૨ ૩ ૧, ૨ ૩ ૧૨, ૨ ૩ ૧૩ દગવં ૪ ૧ પ્રવૃત્ત પ્રજાપનાની ગાં ૧૨ આચારાગનિર્યુક્તિમા પણ છે ગાં ૧૨૬. વળી, પ્રજાપનાની ગાં ૪૫-૪૬ આચારાગનિર્યુક્તિમા ગાં ૧૩૧-૧૩૨ છે

૧. ૨. ૧. ૫. ૨. ૨ સાધારણશરીર બાદરવનસ્પતિકાયિક—અનેક પ્રકાર^{૧૭} (૫૪)

૧. ૨. ૨. દ્વીન્દ્રિય—(૫૬) (અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૫૬)

૧. ૨. ૨ .૧ પાયુકૃમિ ^{૧૮}	.૧૦ જલોયા	.૧૯ કલુય
.૨ કુક્ષિકૃમિ	.૧૧ જલોદિયા	.૨૦ વાસ
.૩ ગંધ્યલક	.૧૨ સખ	.૨૧ એકાવર્ત
.૪ ગોલોમ	.૧૩ સખણુગ	.૨૨ ઉભયાવર્ત
.૫ જીર	.૧૪ ધુલ	.૨૩ નંદાવર્ત
.૬ સોમંગલગ	.૧૫ ખુલ	.૨૪ સવુક્ષ
.૭ વંશીમુહ	.૧૬ વરાડ	.૨૫ માધવાહ
.૮ સૂ ઇમુહ	.૧૭ સોત્તિય	.૨૬ શુક્તિસંપુટ
.૯ ગોજલોયા	.૧૮ મોત્તિય	૨૭ ચન્દનક ઇત્યાદિ

૧. ૨. ૩ ત્રીન્દ્રિય—(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૫૭)

૧. ૨. ૩ .૧ ઓવધય	.૧૧ તણાહાર	.૨૧ તઉસમિન્દ્રિય	.૩૧ ઇદિકાઇય
.૨ રોહિણીય	.૧૨ કટ્ટાહાર	.૨૨ કમ્પાસટિ-	.૩૨ ઇન્દ્રગોવય
		સમિન્દ્રિય	
.૩ કુંથુ	.૧૩ માલુય	.૨૩ હિલ્લિય	.૩૩ ઉરુલુચક
.૪ પિપીલિયા	.૧૪ પતાહાર	.૨૪ ઝિલ્લિય	.૩૪ કોત્થલવાહગ
.૫ ઉર્લસગ	.૧૫ તણવિટિય	.૨૫ ઝિગિર	.૩૫ જૂય
.૬ ઉદ્દેહિય	.૧૬ પત્તવિટિય	.૨૬ ઝિગિરિડ	.૩૬ હાલાહલા
.૭ ઉક્કલિય	.૧૭ પુષ્કવિટિય	.૨૭ પાહુય	.૩૭ પિસુય
.૮ ઉપ્પાય	.૧૮ ફલવિટિય	.૨૮ સુલગ	.૩૮ સતવાઇય
.૯ ઉક્કડ	.૧૯ ખીયવિટિય	.૨૯ સોવચ્છિય	.૩૯ ગોમ્હી
.૧૦ ઉપ્પડ	.૨૦ તેદુરણુ-	.૩૦ સુયવિટ	.૪૦ હત્થિસૌડ ^{૧૯}
	મન્દિજ્ય		ઇત્યાદિ

૧. ૨. ૪ ચતુરિન્દ્રિય—(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૫૮)

૧. ૨. ૪ .૧ અંધિયર ^{૨૦}	.૫ પયંગ
.૨ જીતિય	.૬ ઢિટુણ
.૩ મચ્છિય	.૭ કુક્કુડ
.૪ મગમિગકીડ	.૮ કુક્કુહ

૧૭ ઉત્તરાં ૩૬ ૬૭-૧૦૦. પ્રજ્ઞાપના ગાં ૬૬ ષટ્પદાગમમા ખ પ, પુસ્તક ૧૪ મા મણિદ કહીને ઉદ્ધત છે પૂં ૨૨૬, પ્રજ્ઞાં ગાં ૧૦૦ પણ ષટ્પદં પૂં ૨૨૮ મા ઉદ્ધત છે અને એ જ ગાથા આચાં નિં ગાં ૧૩૭ છે પ્રજ્ઞાં ગાં ૧૦૧ ષટ્પદં મા પૂં ૨૨૬ મા ઉદ્ધત છે. અને તે જ આચાં નિં મા ગાં ૧૩૬ છે.

૧૮. ઉત્તરાં ૩૬. ૧૨૬-૧૩૦ મા આથી ઓછા ભેદો છે.

૧૯ ઉત્તરાં ૩૬ ૧૩૮-૧૪૦ મા ઓછા ભેદો છે

૨૦ પ્રજ્ઞાં, ગાં ૧૧૦ અને ઉત્તરાં, ૩૬ ૧૪૭ મા થોડું સામ્ય છે ભેદો માટે ઉત્તરાં ૩૬ ૧૪૭-૧૪૯, તેમા ઓછા ભેદો છે

- .૯ નંદાવત્ત
- .૧૦ સિગિરિઃ
- .૧૧ કિણ્ણપત્ત
- .૧૨ નીલપત્ત
- .૧૩ લોહિયપત્ત
- .૧૪ હાલિદ્ધપત્ત
- .૧૫ સુચ્છિલપત્ત
- .૧૬ ચિત્તપકપ્પ
- .૧૭ વિચિત્તપકપ્પ
- .૧૮ ઓભંજલિય
- .૧૯ જલચારિય
- .૨૦ ગભીર
- .૨૧ હીણિય
- .૨૨ તંતવ
- .૨૩ અચ્છિરોઃ

- .૨૪ અચ્છિવેલ
- .૨૫ સારંગ
- .૨૬ ભેઉલ
- .૨૭ દોલ
- .૨૮ ભમર
- .૨૯ ભરિલી
- .૩૦ જરુલ
- .૩૧ તોફ
- .૩૨ વિચ્છુત
- .૩૩ પત્તવિચ્છુય
- .૩૪ છાણુવિચ્છુય
- .૩૫ જલવિચ્છુય
- .૩૬ પિયંગાલ
- .૩૭ કણ્ણ
- .૩૮ ગોમયકીઃ

ઇત્યાદિ

૧. ૨. ૫. પંચેન્દ્રિય-(૫૯) [(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત]

૧. ૨. ૫. ૧ નૈરયિક-(અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૬૦)

- ૧. ૨. ૫. ૧ .૧ રત્નપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
- .૨ શર્કરાપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
- .૩ વાલુકાપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
- .૪ પંકપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
- .૫ ધમપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
- .૬ તમ.પ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક
- .૭ તમસ્તમ પ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક

૧. ૨. ૫. ૨ તિર્યચ-(૬૧) [(અ) પર્યાપ્ત સંમૂર્જિતમ, (વ) અપર્યાપ્ત સંમૂર્જિતમ,
(ક) પર્યાપ્ત ગર્ભજ, (ઙ) અપર્યાપ્ત ગર્ભજ]

૧. ૨. ૫. ૨. ૧ જલચર પર્યાપ્ત ગર્ભજ^{૨૧}, (૬૨), (૬૮)

૧. ૨. ૫. ૨. ૧. .૧ મત્સ્ય (૬૩)

- (૧) સપ્પહ
- (૨) ખવલ્લ
- (૩) જુગ
- (૪) વિન્નિઝિય
- (૫) હલિ
- (૬) મગ્ગરિ

- (૭) રોહિય
- (૮) હલીસાગર
- (૯) ગાગર
- (૧૦) વડ
- (૧૧) વડગર
- (૧૨) તિમી

...[૪૨]...

(૧૩) તિમિગિલ
(૧૪) જુક
(૧૫) તદુલમચ
(૧૬) કણિકામચ

(૧૭) સાલિસચિયા
(૧૮) લંભણ
(૧૯) પડાગ
(૨૦) પડાગાતિપડાગ
ધત્યાદિ

.૨ કચ્છલ (૬૪)

(૧) અટ્ટિકચ્છલ

(૨) મસકચ્છલ

.૩ ગાહ (૬૫)

(૧) દિલી

(૪) પુલગ

(૨) વેઢલ

(૫) સીમાગાર

(૩) મુદ્ધય

.૪ મગર (૬૬)

(૧) સોડ

(૨) મટ

.૫ સુસુમાર (૬૭)

—એકાકાર

૧. ૨ ૫. ૨ ૨ સ્થલચર-(૬૯) [(અ) પર્યાપ્ત સંમૂર્ચિત, (વ) અપર્યાપ્ત સંમૂર્ચિત, (ક) પર્યાપ્ત ગર્ભજ, (ઙ) અપર્યાપ્ત ગર્ભજ (૭૫)]

૧. ૨. ૫. ૨. ૨. ૧ ચતુષ્પદ (૭૦)

૧ ૨. ૫ ૨. ૨. ૧. .૧ એગપુર (૭૧) ૨૨

(૧) અસ્સ

(૫) ગોરકખર

(૨) અસ્સતર

(૬) કંદલગ

(૩) ધોડગ

(૭) સિરિકંદલગ

(૪) ગદ્દલ

(૮) આવત

ધત્યાદિ

૨ દુખુર (૭૨)

(૧) ઉટ્ટ

(૯) વરાહ

(૨) ગોણુ

(૧૦) અય

(૩) ગવય

(૧૧) એલગ

(૪) રોજઝ

(૧૨) રુરુ

(૫) પસય

(૧૩) સરભ

(૬) મહિસ

(૧૪) ચમર

(૭) મિય

(૧૫) કુરંગ

(૮) સવર

(૧૬) ગોકર્ણ

ધત્યાદિ

.૩ ગંડીપદ (૭૩)

- (૧) હૃત્થી
- (૨) પૂયણ્ય
- (૩) મકુણ્હૃત્થી

(૪) ખગ્ગ

(૫) ગઃ

ઇત્યાદિ.

.૪ સણુપ્દ (૭૪)

- (૧) સીહ
- (૨) વગ્ધ
- (૩) દીવિય
- (૪) અચ્છ
- (૫) તરચ્છ
- (૬) પરસ્સર
- (૭) સિયાલ

(૮) ણિડાલ

(૯) સુણુગ

(૧૦) કોલસુણુગ

(૧૧) કોકંતિય

(૧૨) સસગ

(૧૩) ચિત્તગ

(૧૪) ચિત્તલગ

ઇત્યાદિ.

૧. ૨. ૫. ૨. ૨. ૧. ૨ પરિસર્પ (૭૬)

૧. ૨. ૫. ૨. ૨. ૧. ૨. ૧ ઉરપરિસર્પ (૭૭)

(અ) અહિર૩ (૭૮)

.૧ દબ્વીકર (૭૯)

- (૧) આસીવિસ
- (૨) દિટ્ટિવિસ
- (૩) ઉગ્ગવિસ
- (૪) ભોગવિસ
- (૫) તયાવિસ
- (૬) લાલાવિસ
- (૭) ઉસ્સાસવિસ

(૮) નિરસાસવિસ

(૯) કણ્હસપ

(૧૦) સેદ્ધસપ

(૧૧) કાઓદર

(૧૨) દબ્બપુપ્પ

(૧૩) કોલાહ

(૧૪) મેલિમિદ

ઇત્યાદિ.

.૨ મહિલી

- (૧) દિવ્યાગ
- (૨) ગોણુસ
- (૩) કસાહીય
- (૪) વધઉલ
- (૫) ચિત્તલિ

(૬) મહિલી

(૭) માલિ

(૮) અહિ

(૯) અહિસલાગ

(૧૦) પગગ

ઇત્યાદિ.

(વ) અયગર (એકાકાર) (૮૧)

(ક) આસાલિયા (૮૨)

(ઙ) મહોરગ (૮૩)

(વ) આર્ય (૯૯)

(A) ઋદ્ધિપ્રાપ્તિ (૧૦૦)

૧-અરિહત	૪-વામુદેવ
૨-અક્કવટ્ટી	૫-ચારણ
૩-ગલદેવ	૬-વિજ્ઞાનહર

(B) અનૃદ્ધિપ્રાપ્તિ (૧૦૧)

- ૧-ક્ષેત્રાર્ય (મગધાદિ સાગ પચીસ દેશના, સૂત્ર-૧૦૨)
- ૨-ભતિઆર્ય (અંબકુ આદિ ધ્રુવભતિ છે, સૂત્ર-૧૦૩)
- ૩-કુલઆર્ય (ઉગ્રાદિ ૭ કુલ, સૂત્ર-૧૦૪)
- ૪-કર્મઆર્ય (દોસ્તિય આદિ અનેક, સૂત્ર-૧૦૫)
- ૫-શિલ્પઆર્ય (તુણ્ણાગ આદિ અનેક, સૂત્ર-૧૦૬)
- ૬-ભાષાઆર્ય (સૂત્ર-૧૦૭)
- ૭-જ્ઞાનઆર્ય (સૂત્ર-૧૦૮)
- ૮-દર્શનઆર્ય૨૮ (સૂત્ર-૧૦૯)
- ૯-ચારિત્રઆર્ય (સૂત્ર-૧૨૦)

૧. ૨ પ. ૪ દેવ (૧૩૯) [(અ) પર્યાપ્તિ, (વ) અપર્યાપ્તિ]

૧. ૨. પ. ૪. ૧ ભવનવાસી (અ) પર્યાપ્તિ, (વ) અપર્યાપ્તિ (૧૪૦)

(૧) અસુરકુમાર	(૬) દ્વીપકુમાર
(૨) નાગકુમાર	(૭) ઉદ્ધધિકુમાર
(૩) સુપાર્ણકુમાર	(૮) દ્વિકુમાર
(૪) વિદ્યુત્કુમાર	(૯) વાયુકુમાર
(૫) અગ્નિકુમાર	(૧૦) સ્તનિતકુમાર

૧. ૨. પ. ૪. ૨ વ્યન્તર (અ) પર્યાપ્તિ, (વ) અપર્યાપ્તિ (૧૪૧)

(૧) દ્વિન્તર	(૫) યક્ષ
(૨) દ્વિપુરુષ	(૬) રાક્ષસ
(૩) મહોરગ	(૭) ભૂત
(૪) ગધર્વ	(૮) પિશાચ

૧. ૨. પ. ૪. ૩ ન્યોતિષ્ઠ (અ) પર્યાપ્તિ, (વ) અપર્યાપ્તિ (૧૪૨)

(૧) ચન્દ્ર	(૪) નક્ષત્ર
(૨) સૂર્ય	(૫) તાગ
(૩) ગ્રહ	

૧. ૨. ૫. ૪. ૪. વૈમાનિક (અ) પર્યાપ્ત, (વ) અપર્યાપ્ત (૧૪૩)

(૧) કલ્પોપગ (૧૪૪)

૧-સૌધર્મ	૭-શુક્ર
૨-ઈશાન	૮-સહસ્રાર
૩-સનતકુમાર	૯-આનત
૪-માહેન્દ્ર	૧૦-પ્રાણુત
૫-બ્રહ્મલોક	૧૧-આરણુ
૬-લાતક	૧૨-અચ્યુત

(૨) કલ્પાતીત (૧૪૫)

A-ત્રૈવેયક (નવ પ્રકાર)

B-અનુત્તરૌપપાતિક

૧-વિજય	૪-અપરાજિત
૨-વૈજયંત	૫-સર્વાર્થસિદ્ધ
૩-જયત	

+

ખીજું 'સ્થાન' પદ : જીવોનું નિવાસસ્થાન

જીવો જે પ્રકારના છે : સંસારી અને સિદ્ધ તેમના અનેક પ્રકાર પ્રથમ પદમાં ગણાવ્યા. હવે ખીજ પદમાં તે તે પ્રકારના જીવોનું નિવાસસ્થાન ક્યા છે તે જાણવું જરૂરી છે. તેથી તેનો વિચાર 'સ્થાન' પદમાં કરવામાં આવ્યો છે. સ્થાનના વિચારમાં કાયમી નિવાસસ્થાન અને પ્રાસંગિક, એમ બે પ્રકાર સહાય છે. પ્રસ્તુતમાં કાયમી નિવાસસ્થાનને—એટલે કે જીવ જન્મ ધારણ કર્યા પછી તે મરણ પર્યંત ક્યાં રહે છે તેને—'સ્વસ્થાન' નામે ઓળખાવ્યું છે. અને પ્રાસંગિક નિવાસસ્થાનનો વિચાર 'ઉપપાત' અને 'સમુદ્ધાત'—એમ બે પ્રકારે કરવામાં આવ્યો છે. જૈન શાસ્ત્રની પરિભાષા પ્રમાણે પૂર્વભવમાં મૃત્યુ થાય એટલે કે પૂર્વભવનું આયુ સમાપ્ત થાય એટલે નવા ભવનાં નામ, ગોત્ર અને આયુનાં નિયામક કર્મોનો ઉદય થઈ જતો હોવાથી મૃત્યુ પછી જીવ નવે નામે ઓળખાય છે, જેમ કે પૂર્વભવમાં દેવ હોય અને મરીને તે જીવ મનુષ્ય થવાનો હોય તો દેવાયુ સમાપ્ત થાય એટલે તે મનુષ્ય નામે ઓળખાય પણ જૈન મતે જીવ વ્યાપક નથી.^૧ તેથી મૃત્યુ પછી તેણે નવા જીવનનો સ્વીકાર કરવા માટે યાત્રા કરીને સ્વજન્મ-સ્થાનમાં જવું પડે છે. આવી યાત્રાના કાળમાં તેણે દેવલોક તો છોડી દીધો, મનુષ્યલોકમાં હજી આવ્યો નથી, તો તે યાત્રા દરમિયાન તેણે જે પ્રદેશની યાત્રા કરી તે પણ તેનું 'સ્થાન' તો કહેવાય. આ 'સ્થાન'ને 'ઉપપાત' સ્થાન કહ્યું છે. સ્પષ્ટ છે કે આ પ્રાસંગિક છે, છતાં પણ તે અનિવાર્ય તો છે જ. તેથી જીવના સ્થાનનો વિચાર કરતી વખતે તેને પણ લક્ષમાં લેવું તો જોઈએ. અને ત્રીજું 'સમુદ્ધાત' સ્થાન છે. આપણો અનુભવ છે કે જ્યારે કોઈ ક્રોધ કરતો હોય છે ત્યારે તેનો અહેરો લાલ-લાલ થઈ જાય છે, તે જ પ્રકારે જ્યારે કોઈ વેદના થતી હોય ત્યારે પણ

શરીરમાં વિકૃતિ જણાય છે. જૈન માન્યતા પ્રમાણે આવે પ્રસંગે જીવના પ્રદેશોનો વિસ્તાર થાય છે. તેને પરિભાષામાં ‘સમુદ્ધાત’ કહેવામાં આવે છે. આવા સમુદ્ધાત અનેક પ્રકારના છે. તેને વિષે વિશેષ નિરૂપણ પ્રજ્ઞાપનાના ૩૬ માં પદમાં છે જ. એટલે આ ‘સમુદ્ધાત’ની અપેક્ષાએ જીવના નિવાસસ્થાનનો વિચાર પણ જરૂરી બને છે. આમ પ્રસ્તુત પદમાં જીવોના જે નાના પ્રકારો છે તે વિષે સ્વસ્થાન, ઉપપાતસ્થાન અને સમુદ્ધાતસ્થાન એમ ત્રણે પ્રકારનાં નિવાસસ્થાનનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રસ્તુત સ્થાનપદમાં હવે પછી જીવોના જે ભેદોનાં સ્થાનોનો વિચાર અને ક્રમ જણાવ્યો છે તે ઉપરથી જણાશે કે પ્રથમ પદમાં જીવભેદોમાં નિર્દિષ્ટ ‘એકેન્દ્રિય’ જેવા કેટલાક સામાન્ય ભેદોનો વિચાર નથી કરવામાં આવ્યો, જ્યારે ‘પંચેન્દ્રિય’ જેવા સામાન્ય ભેદોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. વળી, વિશેષભેદ-પ્રભેદોમાંથી પણ બધાનો વિચાર નથી. આમ જીવના ભેદો અને તેના પ્રભેદો વિષે પ્રથમ પદમાં જે માહિતી છે, તે બધા વિષેનાં જુદા જુદાં સ્થાનોનો વિચાર પ્રસ્તુત પદમાં નથી, પણ તેમાંથી મુખ્ય મુખ્યનો છે. પ્રજ્ઞાપનામાં થયેલી આ વિચારણા સાથે અન્યત્ર થયેલી આ વિષયની વિચારણાની તુલના તેના સંક્ષેપ-વિસ્તારનો ઇતિહાસ જાણવામાં ઉપયોગી થશે અને ક્રમે કરી વિષયવિસ્તાર કેમ થતો ગયો તેનું અધ્યયન કરવામાં જ નહિ પણ તે તે ગ્રંથોના સમય-નિર્ધારણમાં પણ આ હકીકતો ઉપકારી થવા સંભવ છે. તેથી તેને અહીં આપવી જરૂરી જણાય છે.

પણ જીવના આ નિવાસસ્થાનનો વિચાર શા માટે જરૂરી છે એ પણ પ્રશ્ન છે. તેનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે માત્ર જૈન દર્શનમાં જ આત્માને શરીરપ્રમાણુ માન્યો છે; તે વ્યાપક નથી. તેથી સંસારમાં તેની નાના જન્મ વખતે ગતિ થાય છે અને નિયત સ્થાનમાં જ તે શરીર ધારણ કરી શકે છે. તેથી ક્યો જીવ ક્યા હોય તે વિચારવું પ્રાપ્ત થતું હોઈ તેનું વિવરણ જરૂરી બને છે અને તેથી જૈનધર્મની આત્માના પરિણામ વિષેની જે માન્યતા છે તેની પણ પુષ્ટિ આથી થાય છે. અન્ય દર્શનમાં આત્મા સર્વવ્યાપક મનાયો હોઈ તેમને નિવાસસ્થાનનો વિચાર માત્ર શરીરદૃષ્ટિએ જ કરવો પ્રાપ્ત છે, પણ જીવ તો સર્વત્ર સદૈવ લોકમાં ઉપલબ્ધ છે તેથી જીવના સ્થાનનો વિચાર તેમને અનિવાર્ય નથી.

બૌદ્ધ દર્શનમાં જીવ નથી પણ ચિત્ત તો છે જ અને તે ચિત્તની દૃષ્ટિએ લોકમાં તેનું સ્થાન નક્કી કરવામાં આવ્યું છે. તે માટેની વ્યવસ્થા જિજ્ઞાસુએ અભિધર્મપિટકમાં જોઈ લેવી.

જીવોના જે ભેદો-પ્રભેદો વિષે ‘સ્થાન’ વિચાર છે તે ત્રણે સ્થાનનો છે. પરંતુ સિદ્ધ વિષે માત્ર સ્વસ્થાનનો જ વિચાર છે. તેનું કારણ એ જણાય છે કે જે ઉપપાતદૃષ્ટિએ સ્થાન છે તે સિદ્ધોને ‘ઉપપાત’ ન હોવાથી હોઈ શકે નહિ. સિદ્ધોનો ઉપપાત એટલા માટે નથી કે બીજા જીવોને તે તે જન્મસ્થાન પ્રાપ્ત કરતાં પહેલાં તે તે નામ-ગોત્ર-આયુ-કર્મનો ઉદય હોય છે તેથી તે નામ ધારણ કરી નવો જન્મ લેવા તે ગતિ કરતા હોય છે. સિદ્ધોને તો કર્મનો અભાવ છે તેથી સિદ્ધરૂપે તેમનો જન્મ થતો નથી, પણ જીવ પોતાના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે છે તે જ સિદ્ધિ છે. વળી, નવો જન્મ લેતી વખતે અન્ય જીવોની જે ગતિ છે તે આકાશપ્રદેશોનો સ્પર્શ કરીને થતી હોઈ તે તે પ્રદેશોમાં તેનું ‘સ્થાન’ થયું એમ કહેવાય. પણ સિદ્ધના જીવોની સિદ્ધિમાં અથવા તો મુક્ત જીવોને રહેવાના સ્થાનમાં જે ગતિ થાય છે તે આકાશપ્રદેશોને સ્પર્શીને નથી થતી—એવી જૈન માન્યતા છે, તેથી તે ગતિ અસ્પૃશદ્ગતિ કહેવાય છે ? આમ મુક્ત જીવનું ગમન છતાં આકાશ-

પ્રદેશોનો સ્પર્શ ન હોઈ તે તે પ્રદેશમાં સિદ્ધોનું ‘સ્થાન’ થયું કહેવાય નહિ. આથી ઉપપાતસ્થાન સિદ્ધોને છે નહિ. સમુદ્ધાત પણ સિદ્ધજીવોને સંભવતો નથી. કારણ, તે સકર્મ જીવોને હોય છે; સિદ્ધ તો અકર્મ છે—કર્મ રહિત છે. તેથી સિદ્ધના સમુદ્ધાતસ્થાનનો વિચાર પણ અસ્થાને છે. આમ માત્ર સ્વસ્થાન—સિદ્ધિસ્થાન જ સિદ્ધજીવોને સંભવતું હોઈ તેનો જ વિચાર સિદ્ધના જીવો વિષે છે.

સામાન્ય રીતે એમ કહી શકાય કે એકેન્દ્રિય જીવો સમગ્ર લોકમાં પ્રાપ્ત થાય છે.^૩ પણ જ્યારે આમ કહીએ છીએ ત્યારે એ બાબત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે આ એક વ્યક્તિની વાત નથી પણ સમગ્રભાવે—સામાન્ય રૂપે એકેન્દ્રિય જાતિની છે. વળી, સમગ્ર લોકમાં પ્રાપ્ત થાય છે એમ કહીએ છીએ ત્યારે પણ તે જીવનાં ત્રણે સ્થાનોની જુદી જુદી દૃષ્ટિ રાખી નથી, પણ ત્રણે સ્થાનો સમગ્રભાવે સમજવાનાં છે. દ્વીન્દ્રિય જીવો સમગ્ર લોકમાં નહિ પણ તેના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં છે. એ જ બાબત ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયને પણ લાગુ પડે છે. પચૈન્દ્રિય^૪ વિષે તેમનું સ્થાન લોકના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં કહે છે. અને સિદ્ધો લોકોએ છે.^૫ તે પણ લોકનો અસંખ્યાત ભાગ જ સમજવો જોઈએ.

જીવલેદો

ક્યાં હોય

(૧) બાહ્યપૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત (૧૪૮)	ત્રણે લોકમાં સ્વસ્થાન ^૬ પ્રાપ્ત થાય છે ૭
અપર્યાપ્ત ^૮ (૧૪૯)	”
(૨) સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત (૧૫૦)	”
(૩) બાહ્યઅપ્કાયિક ” ” (૧૫૧-૨)	”
(૪) સૂક્ષ્મઅપ્કાયિક ” ” (૧૫૩)	”

૩ સૂત્ર ૧૫૦, ૧૫૩, ૧૫૬, ૧૫૯, ૧૬૨ માં “સર્વલોચપરિચાવર્ણના” કથા છે

૪ પચૈન્દ્રિય વિષે જે નિર્દેશ છે (સૂત્ર ૧૬૧) તે સામાન્ય પચૈન્દ્રિય વિષે છે એમ ટીકાકાર જણાવે છે અને તે યોગ્ય છે કારણ, તે પછી નારક, તિર્યચપચૈન્દ્રિય, મનુષ્ય અને દેવો વિષે પૃથક્ નિર્દેશ છે પરંતુ આ સૂત્રમાં એક અસંગતિ જણાય છે તે એ કે મનુષ્યસૂત્ર ૧૭૬માં—‘સમુગ્ધાણ સર્વલોચ’ એમ કહે છે. તેથી તેને અનુસરીને પ્રસ્તુત સૂત્ર ૧૬૬માં પણ તેમ જ હોવું જોઈએ, પણ તેમ નથી અને ‘સમુગ્ધાણ લોચસ્સ અસલેજ્જહમાગે’ એમ છે આ અસંગતિ દૂર કરવા માટે ટીકાકારે મનુષ્યસૂત્ર (૧૭૬)માં સમુગ્ધાણ સર્વલોચ આ સૂત્રપાઠની ટીકામાં કેવલિસમુદ્ધાતમવિકૃત્ય એમ છુલાસો કર્યો છે આથી એમ લાગે છે કે પચૈન્દ્રિયસૂત્ર (૧૬૬)માં અસલેજ્જહમાગે એમ જે જણાવ્યું છે તે છાન્નચિક સમુદ્ધાતને લક્ષીને જ છે. કેવલિસમુદ્ધાતનો વિષય અહીં હોવાથી ૧૬૬માં સૂત્રમાં તેની વિવક્ષા કરી નથી. પટ્ટપ્રકાશમાં (પૃ. ૭, મૂ. ૧૧-૧૨, પૃ. ૩૧૦-૧૧) આ વિષયનાં બે સૂત્રો જુદા કર્યા છે તે ઉપરથી પણ એમ સમજાય છે કે પ્રાચીન પરંપરામાં છાન્નચિક સમુદ્ધાતને લક્ષીને જ આ વસ્તુ કહેવામાં આવતી હશે

૫ સિદ્ધશિલા અથવા ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા પૃથ્વીનું વર્ણન તથા સિદ્ધોનું સ્વરૂપ, તેમનું સુખ અને તેમની જઘન્યાદિ અવગાહના વિષે મૂળમાં સુદર નિરૂપણ છે, તે સૂત્ર ૨૧૧માં જોઈ શકાય

૬ પ્રસ્તુતમાં માત્ર સ્વસ્થાનની નોંધ લીધી છે. કારણ, ખરી રીતે તે જ કાયમી હોઈ તેનું સ્થાન વિચારણીય છે ઉપપાત અને સમુદ્ધાતસ્થાન તો કાદાચિત્ક છે તેથી મૂળમાં તેનો નિર્દેશ છતાં પ્રસ્તુત સૂચીમાં તેનો નિર્દેશ કર્યો નથી વળી, સમુદ્ધાતપદ (૩૬) અને વ્યુત્કાન્તપદ (૬)ના કત્તોદ્ધાર (સૂત્ર-૬૩૯-૬૬૫)માં તે બાબતોનું વિશેષ વિવરણ છે જ

૭ પ્રસ્તુતમાં સામાન્ય નિર્દેશ કર્યો છે એટલે કે ભીર્વ, અધ અને તિર્યગ્લોકમાં ગમે ત્યાં સમગ્રમાં કે અશમાં તે પ્રાપ્ત થતા હોય તો તે ત્રણે લોકમાં છે એમ સામાન્ય નિર્દેશ કર્યો છે વિગતે જાણવા માટે મૂળ જોવું

૮ મૂળમાં નિર્દેશ છે કે જે સ્થાનો પર્યાપ્તના છે અપર્યાપ્તના પણ તે જ છે જુઓ સૂત્ર ૧૪૯ આદિ.

(૫) આદરતેજઃકાયિક પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત	(૧૫૪-૫)	ત્રણે લોકમાં સ્વસ્થાન પ્રાપ્ત થાય છે.
(૬) સૂક્ષ્મતેજઃકાયિક	” ” (૧૫૬)	”
(૭) આદરવાયુકાયિક	” ” (૧૫૭-૮)	”
(૮) સૂક્ષ્મવાયુકાયિક	” ” (૧૫૯)	”
(૯) આદરવનસ્પતિકાયિક	” ” (૧૬૦-૧)	”
(૧૦) સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયિક	” ” (૧૬૨)	”
(૧૧) દીન્દ્રિય	” ” (૧૬૩)	”
(૧૨) ત્રીન્દ્રિય	” ” (૧૬૪)	”
(૧૩) ચતુરિન્દ્રિય	” ” (૧૬૫)	”
(૧૪) પચ્ચેન્દ્રિય	” ” (૧૬૬)	”
(૧૫) નારક	” ” (૧૬૭)	અધોલોકની સાત પૃથ્વી
(૧૬-૨૨) પ્રથમથી સાતમીના નારકો		
પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત (૧૬૮-૧૭૪)		તે તે પૃથ્વીમાં
૨૩ પચ્ચેન્દ્રિયનિર્યય પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત (૧૭૫)		ત્રણે લોકમાં
(૨૪) મનુષ્ય, પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત (૧૭૬)		અઢી દ્વીપમાં, તિર્યગ્લોકમાં, મનુષ્યક્ષેત્રમાં
(૨૫) ભવનવાસી દેવ,	પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત (૧૭૭)	રતનપ્રભા પૃથ્વીના પ્રથમ કાંડમાં
(૨૬) અમુરકુમાર,	” ” (૧૭૮)	”
(૨૭) દક્ષિણના અમુરકુમાર,	” ” (૧૭૯) ^૯	”
(૨૮) ઉત્તરના અમુરકુમાર,	” ” (૧૮૦)	”
(૨૯-૩૧) નાગકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના		
નાગકુમાર,	” ” (૧૮૧-૮૩)	”
(૩૨-૩૪) સુપર્ણકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના		
સુપર્ણકુમાર,	” ” (૧૮૪-૮૬)	”
(૩૫-૩૭) વિદ્યુત્કુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના		
વિદ્યુત્કુમાર,	” ” (૧૮૭)	”
(૩૮-૪૦) અગ્નિકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના		
અગ્નિકુમાર,	” ” (૧૮૭)	”
(૪૧-૪૩) દ્વીપકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના		
દ્વીપકુમાર,	” ” ”	”
(૪૪-૪૬) ઉદધિકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના		
ઉદધિકુમાર,	” ” ”	”
(૪૭-૪૯) નિહુકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના		
નિહુકુમાર,	” ” ”	”
(૫૦-૫૨) વાયુકુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના		
વાયુકુમાર,	” ” ”	”

૯ અમુરકુમાર આદિ દેવ ભવનપતિના દક્ષિણ-ઉત્તરના ઇન્દ્રોનો પણ પૃથક્ નિર્દેશ છે, જેની અહીં જુદી નોંધ નથી.

(૫૩-૫૫) સ્તનિત કુમાર, દક્ષિણ-ઉત્તરના			
સ્તનિતકુમાર,	પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત	(૧૮૭)	રત્નપ્રભાપૃથ્વીના પ્રથમ કાડમાં
(૫૬) વ્યંતર,	”	(૧૮૮)	”
(૫૭) પિશાચ,	”	(૧૮૯)	”
(૫૮-૫૯) પિશાચ, દક્ષિણ અને ઉત્તરના ^{૧૦} ,	”	(૧૯૦)	”
(૬૦-૬૨) ભૂત, દક્ષિણના અને ઉત્તરના,	”	(૧૯૨)	”
(૬૩-૬૫) યક્ષ, દક્ષિણના અને ઉત્તરના,	”	”	”
(૬૬-૬૭) રાક્ષસ, દક્ષિણના અને ઉત્તરના,	”	”	”
(૬૮-૭૦) કિન્નર, દક્ષિણના અને ઉત્તરના,	”	”	”
(૭૧-૭૩) કિપુરુપ, દક્ષિણ-ઉત્તરના,	”	”	”
(૭૪-૭૬) ભુજગપતિ મહાકાય,			
દક્ષિણ-ઉત્તરના,	”	”	”
(૭૭-૭૮) ગર્ધર્વ ^{૧૧} દક્ષિણ-ઉત્તરના,	”	”	”
(૭૯) ન્યોતિષ્ઠદેવ- ^{૧૨}	”	(૧૯૫)	ઊર્ધ્વલોકમાં—[આ પછીના ઉત્તરોત્તર ઉંચે સમજવા]
(૮૦) વૈમાનિકદેવ—	”	(૧૯૬)	”
(૮૧) સૌધર્મદેવો	”	(૧૯૭)	”
(૮૨) ધર્શાનદેવો	”	(૧૯૮)	”
(૮૩) સનતકુમારદેવો	”	(૧૯૯)	”
(૮૪) માહેન્દ્રદેવો	”	(૨૦૦)	”
(૮૫) બ્રહ્મલોકદેવો	”	(૨૦૧)	”
(૮૬) લાંતકદેવો	”	(૨૦૨)	”
(૮૭) મહાશુક્રદેવો	”	(૨૦૩)	”
(૮૮) સહસ્રારદેવો	”	(૨૦૪)	”
(૮૯-૯૦) આનત-પ્રાણુતદેવો	”	(૨૦૫)	”
(૯૧-૯૨) આરણુ-અચ્યુતદેવો	”	(૨૦૬)	”
(૯૩) હેમકૃિ ઐવેયકદેવો	”	(૨૦૭)	”
(૯૪) મધ્યમ ” ”	”	(૨૦૮)	”
(૯૫) ઉવરિમ ” ”	”	(૨૦૯)	”
(૯૬) અનુત્તરૌપપાતિકદેવો ^{૧૩}	”	(૨૧૦)	”
(૯૭) સિદ્ધો		(૨૧૧)	સૌથી ઉપર

૧૦ પિશાચ આદિ વ્યતરના ઇન્દ્રોનો પણ પૃથક્ નિર્દેશ છે, તેની નોંધ અહીં જુદી લીધી નથી

૧૧ વ્યંતરના પિશાચાદિ આઠ પ્રકાર ઉપરાંત અણ્વણિય આદિ આઠ અવાન્તર પ્રકારનો પણ નિર્દેશ મૂળમાં છે (સૂત્ર ૧૮૮, ૧૯૪), પણ તેની જુદી નોંધ અહીં લીધી નથી

૧૨ તેમના ચન્દ્ર અને સૂર્ય બે ઇન્દ્રો છે સૂત્ર ૧૯૫[૨]

૧૩ વિજયાદિ પાચને જુદા ગણાવ્યા નથી મૂળમાં પાચને અનુત્તરસામાન્યમાં જ ગણાવી દીધા છે

...[પર]...

પ્રશ્ન થાય કે અજીવના સ્થાન વિષે વિચાર કેમ નથી કર્યો? એમ જણાય છે કે જેમ જીવોના પ્રભેદોમાં અમુક નિશ્ચિત સ્થાન કદપી શકાય છે તેમ પુદ્ગલ વિષે નથી. પરમાણુ અને સ્કંધો સમગ્ર લોકાકાશમાં છે અને તેમનું સ્થાન કોઈ નિશ્ચિત નથી. ગમે ત્યારે ગમે ત્યાં હોય એમ સભવે છે—જોકે પાંચમા પદમાં તેમની અવગાહનાનો અનેક રીતે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. એક રીતે તે તેમના સ્થાનનો વિચાર કહી શકાય. પણ ‘સ્થાન’માં જે પ્રસ્તુતમાં અભિપ્રેત છે તેવું નિશ્ચિત કોઈ સ્થાન પુદ્ગલો વિષે કદપી શકાતું નથી. તેથી તેમના સ્થાન વિષે પ્રસ્તુતમાં ચર્ચા જરૂરી નથી. વળી, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશના સ્થાનની જુદી ચર્ચા જરૂરી નથી, કારણ, પ્રથમ જોતે તો સમગ્રલોકવ્યાપી માનવામાં આવ્યા છે અને આકાશ તો અનંત છે. એટલે પ્રસ્તુતમાં છે તેવી ચર્ચા તેમને વિષે જરૂરી નથી.

ષટ્પગ્ગમમાં જીવોના સ્થાન-ક્ષેત્રની ચર્ચા આવે છે, પણ તેમાં જીવોનું ક્રમે કરી પ્રજાપનાની જેમ નહિ પણ ગતિ આદિના ભેદોમાં નિરૂપણ છે. પુસ્તક ૭, પૃ ૨૯૯ થી ખેત્તાણુગમના પ્રકરણમાં આ ચર્ચા છે, તેમાં પણ સ્વસ્થાન, ઉપપાત અને સમુદ્ધાતને લઈને સ્થાન-ક્ષેત્રનો વિચાર છે.

૧

ત્રીજું ‘અહુવક્તવ્ય’પદ : જીવો અને અજીવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય

પ્રસ્તુત ત્રીજા પદમાં તત્ત્વોનો સખ્યાની દૃષ્ટિએ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. ભગવાન મહાવીરના સમયમાં અને ત્યાર પછી પણ તત્ત્વોનો સખ્યાવિચાર મહત્ત્વ ધરાવે છે. ઉપનિષદોમાં સમગ્ર વિશ્વ એક જ તત્ત્વનો પરિણામ કે વિવર્ત છે એવો મત એક તરફ છે, તો બીજા તરફ જીવો અનેક પણ અજીવ એક જ એવો સાખ્યોનો મત છે. જૌદ્ધો ચિત્ત અનેક માને છે અને રૂપ પણ અનેક માને છે. આ વિષે જૈન મતનું સ્પષ્ટીકરણ આવશ્યક હતું તે આ પદમાં કરવામાં આવ્યું છે. અન્ય દર્શનોમાં માત્ર સખ્યાનું નિરૂપણ છે, જ્યારે પ્રસ્તુતમાં તે સંખ્યાનો વિચાર અનેક દૃષ્ટિએ કરવામાં આવ્યો છે. મુખ્ય વિચારતત્ત્વ તારતમ્યનું નિરૂપણ એટલે કોણ કોનાથી ઓછા કે વધારે છે, તે છે પરંતુ પ્રસ્તુતમાં એ વિચારણા અનેક રીતે કરવામાં આવી છે.

પ્રથમ પૂર્વાદિમાંથી કઈ દિશામાં જીવો વધારે છે અને કઈ દિશામાં ઓછા—એમ દિશાને આધારે વિચારણા છે. વળી, તેમાંની કઈ દિશામાં તે તે પ્રકારના જીવોમાં ઓછા-વધતા છે તેનો વિચાર છે, એટલું જ નહિ પણ જીવોના તે તે પ્રકારના ભેદ-પ્રભેદોમાં પણ પરસ્પર કઈ દિશામાં ઓછા વધતા છે, તેનું પણ નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે (૨૧૩-૨૨૪)

તે જ પ્રમાણે ગતિ (૨૨૫), ઇન્દ્રિય (૨૨૭), કાય (૨૩૨), યોગ (૨૫૨) ઇત્યાદિ અનેક રીતે જીવોના જે પ્રકારો છે તેમાં સંખ્યાનો વિચાર કરીને છેવટે સમગ્ર જીવોના જે વિવિધ પ્રકારો છે તેમાં કયો પ્રકાર ક્રમમાં સૌથી ઓછીસખ્યાવાળો અને સખ્યાક્રમે ઉત્તરોત્તર કયા જીવો વધારે છે અને છેવટે સૌથી વધારે કોણ છે તે રીતનો સમગ્ર જીવોનો સખ્યાક્રમ નિર્દિષ્ટ છે (૩૩૪).

માત્ર જીવોનું જ નહિ પણ ધર્માસ્તિકાય આદિ છ દ્રવ્યોનું પણ પરસ્પર સખ્યાગત તારતમ્ય નિરૂપવામાં આવ્યું છે અને તે તારતમ્ય દ્રવ્યદૃષ્ટિએ (૨૭૦) અને પ્રદેશદૃષ્ટિએ વિચારાયું છે (૨૭૧). પરસ્પર ઉપરાત તે તે ધર્માસ્તિકાય આદિ પ્રત્યેક દ્રવ્યમાં પણ ઉક્ત બે દૃષ્ટિથી સખ્યાવિચાર છે (સૂત્ર ૨૭૨) અને છેવટે બંને દૃષ્ટિએ જ્યે દ્રવ્યોના તારતમ્યનું નિરૂપણ છે (૨૭૩).

પ્રારંભમા દિશાને મુખ્ય રાખીને સખ્યાવિચાર છે તો આગળ જઈ ઊર્ધ્વ, અધઃ અને તિર્થગ્ લોક એમ ત્રણ લોકની દૃષ્ટિએ સમગ્ર જીવોના પ્રકારનો સખ્યાગત વિચાર છે (૨૭૬).

જીવોની જેમ પુદ્ગલોની સંખ્યાનુ તારતમ્ય પણ તે તે દિશામા, તે તે ઊર્ધ્વ લોકાદિ ક્ષેત્રમા તો નિરૂપિત થયુ જ છે, ઉપરાત દ્રવ્ય, પ્રદેશ અને બંને દૃષ્ટિએ પણ પરમાણુ અને સ્કંધોની સખ્યાનો વિચાર છે (૩૨૬-૩૩૦). અને તે પછી પુદ્ગલોની અવગાહના, કાલસ્થિતિ તથા તેમના પર્યાયોની દૃષ્ટિએ પણ સખ્યાવિચાર છે (૩૩૧-૩૩૩).

દ્રવ્યોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય

અહીં છયે દ્રવ્યોનું જે સખ્યાગત તારતમ્ય છે તેની સૂચી ચડિયાતા ક્રમે આપવામાં આવે છે, જેથી કયુ દ્રવ્ય કોનાથી સંખ્યામા સરખુ અથવા વધારે છે તે જણાઈ આવશે. જીવોનો જે સખ્યાની દૃષ્ટિએ ચડિયાતો ક્રમ છે તેની સૂચી પૃથક્ આપવામા આવી છે. તેથી આ સૂચીમા અજીવ દ્રવ્યોનો તે ક્રમ વિશેષરૂપે સમજવાનો છે (સૂત્ર-૨૭૩).

- ૧ (૧) ધર્માસ્તિકાયદ્રવ્ય
(૨) અધર્માસ્તિકાયદ્રવ્ય
(૩) આકાશાસ્તિકાયદ્રવ્ય } ધર્માસ્તિકાયાદિ પ્રત્યેક, દ્રવ્યથી એક હોઈ ત્રણે સરખા છે. અને સંખ્યામાં સૌથી થોડા.
- ૨ (૧) ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો
(૨) અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો } પ્રત્યેકના પ્રદેશોની સખ્યા અસખ્યાત-અસખ્યાત છે અને સરખી જ છે. પૂર્વ કરતા અસખ્યાતગુણુ અધિક.
- ૩ જીવાસ્તિકાય દ્રવ્યો.. જીવદ્રવ્યો અનંત સખ્યામાં છે તેથી પૂર્વ કરતા અનંતગુણુ
- ૪ જીવાસ્તિકાયપ્રદેશો ..પ્રત્યેક જીવના અસખ્યાત પ્રદેશ હોઈ પૂર્વ કરતાં અસખ્યાતગુણુ અધિક.
- ૫ પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્યો . અનંત પુદ્ગલદ્રવ્યો છે અને તે પૂર્વ કરતાં અનંતગુણુ અધિક છે.
- ૬ પુદ્ગલપ્રદેશો...અધા મળી પુદ્ગલપ્રદેશોની સખ્યા પુદ્ગલદ્રવ્યો કરતાં અસખ્યાતગુણુ અધિક છે.
- ૭ અદ્વાસમયદ્રવ્યો.. પૂર્વ કરતાં અનંતગુણુ છે. અદ્વાપ્રદેશ હોતા નથી.
- ૮ આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશો પૂર્વ કરતા અનંતગુણુ અધિક છે.

જીવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય

નીચે જણાવેલ ક્રમે નાના પ્રકારના જીવો ઉત્તરોત્તર અધિક સંખ્યામાં છે. કેટલીકવાર પૂર્વથી ઉત્તર વિશેષાધિક એટલે કે માત્ર થોડા અધિક હોય છે, તો વળી કેટલીકવાર સખ્યાતગુણુ અધિક હોય છે તો કેટલીકવાર અસખ્યાતગુણુ અને કેટલીકવાર અનંતગુણુ હોય છે. પ્રસ્તુત સૂચી તૃતીયપદ્ધત મહાદંડક (સૂત્ર ૩૩૪)ને આધારે છે.^૧ તૃતીયપદ્ધતે અંતે છેલ્લા સૂત્રમા આ સૂચી છે. સ્વયં તૃતીય પદ્ધમા ગત્યાદિ અનેક પ્રકારે વર્ગીકરણ કરીને અલ્પબહુત્વનો વિચાર કર્યો છે એ વિચારનો તાળો મેળવવાનો આમા પ્રયત્ન છે અથવા તો સમગ્રભાવે જીવોનુ અલ્પબહુત્વ કેવુ નક્કી થાય છે તે આ સૂચીથી ફલિત કરવામા આવ્યુ છે તેથી આનુ વિશેષ મહત્ત્વ હોઈ તે અહીં આપવી ઉચિત જણાય છે. વળી, સખ્યાની બાબતમા મૂળમા સામાન્ય સૂચન છે. પરંતુ ટીકાકારે તે તે સખ્યાઓ કેટલી છે તે સમજાવવા અને તેની સગતિ યુક્તિપૂર્વક બતાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે

૧ પ્રસ્તુત લાગની ટીકા માટે જુઓ પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પત્ર ૧૬૩ અ થા.

આ સૂચી ઉપરથી જે ફેટલીક બાબતો ફલિત થાય છે તે આ પ્રમાણે છે—તે કાળે પણ આચાર્યોએ જીવોની સંખ્યાનું તારતમ્ય બતાવવાનો આ પ્રકારે પ્રયત્ન કર્યો છે તે મુખ્ય બાબત છે વળી, પુરુષ કરતાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા—પછી તે મનુષ્ય હોય દેવ હોય કે તિર્યચ હોય—વધારે માનવામાં આવી છે. અધોલોકમા નારકોમાં પ્રથમથી સાતમી નરકમા ક્રમે ધટે છે. એટલે કે સૌથી નીચેના નરકમા સૌથી ઓછા જીવો છે. આથી ઊલટો ક્રમ ઊર્ધ્વલોકના દેવોમાં છે; તેમાં સૌથી નીચેના દેવોમા સૌથી વધારે જીવો છે એટલે કે સૌધર્મમાં સૌથી વધારે અને અનુત્તરમાં સૌથી ઓછા છે. પણ મનુષ્યલોકની નીચે ભવનવાસી દેવો છે તેથી તેમની સખ્યા સૌધર્મ કરતાં વધારે છે અને તેથી ઊંચે છતાં વ્યંતર દેવો સખ્યામા વધારે અને તેથી પણ વધારે જ્યોતિષ્કો છે, જેઓ વ્યંતર કરતા પણ ઊંચે છે.

સૌથી ઓછી સખ્યા મનુષ્યોની છે, તેથી તે ભવ દુર્લભ ગણાય તે સ્વાભાવિક છે. જેમ ઇન્દ્રિયો ઓછી તેમ જીવોની સખ્યા વધારે અથવા તો એમ કહી શકાય કે વિકસિત જીવો કરતાં અવિકસિત જીવોની સખ્યા વધારે. અનાદિ કાળથી આજ સુધીમા જેમણે પૂર્ણતા સાધી છે એવા સિદ્ધના જીવોની સખ્યા પણ એકેન્દ્રિય જીવો કરતા ઓછી જ છે. સસારીની સંખ્યા સિદ્ધોથી વધી જ જાય છે. તેથી લોક સંસારી જીવથી શન્ય થશે નહિ, કારણ, પ્રસ્તુતમાં જે સંખ્યાઓ આપી છે તેમા કદી પરિવર્તન થવાનું નથી; એ ધ્રુવસખ્યાઓ છે.

સાતમી નરકમાં અન્ય નરક કરતાં સૌથી ઓછા નારક જીવો છે, તો સૌથી ઊંચા દેવ. લોકે અનુત્તરમાં પણ અન્ય દેવલોકે કરતા સૌથી ઓછા જીવો છે. તે સૂચવે છે કે જેમ અત્યંત પુણ્યશાળી થવું દુષ્કર છે, તેમ અત્યંત પાપી થવું પણ દુષ્કર છે. પણ જીવનો જે ક્રમિક વિકાસ માનવામાં આવ્યો છે તે પ્રમાણે તો નિકૃષ્ટ કોટિના જીવો એકેન્દ્રિય છે. એકેન્દ્રિયમાંથી જ આગળ વધીને જીવો ક્રમે વિકાસ પામે છે.

એકેન્દ્રિય અને સિદ્ધોની સંખ્યા અનંત કોટિમા પહોંચે છે. અભવ્ય પણ અનંત છે, અને સિદ્ધ કરતા સમગ્રભાવે સસારીની સખ્યા પણ અધિક છે. અને તે સગત છે. કારણ, અનાગત કાળમા સસારીમાંથી જ સિદ્ધ થવાના છે; તે ઓછા હોય તો સસાર ખાલી થઈ જશે એમ માનવું પડે.

એકેન્દ્રિયથી પચેન્દ્રિય સુધી ક્રમે જીવોની સખ્યા ધટે છે—આ ક્રમ અપર્યાપ્તમાં (ન ૪૯-૫૩) જળવાયો છે, પણ પર્યાપ્તમાં વ્યુલ્કમ જણાય છે (ન ૪૪-૪૮). તેનું રહસ્ય જાણવામાં નથી.

સમગ્ર જીવોનું સંખ્યાગત તારતમ્ય

૧. ગર્ભજ મનુષ્ય પુરુષ સર્વથી થોડાં
૨. મનુષ્ય સ્ત્રી (સખ્યાતગુણ^૪ અધિક)
૩. બાદર તેજ કાય (અસંખ્યાતગુણઅધિક)
૪. અનુત્તરોપપાતિકદેવ (અસંખ્યાત , ,)

- ૨ મનુષ્યમા શ્રી-પુરુષનો ભેદ ધ્યાનમા લીધો છે, પણ નપુસક વિષે મૌન સેવ્યું છે, ભેદે સમૂર્જિતમ મનુષ્ય, જેઓ નપુસક છે, તેમને જુદા ગણ્યા છે જુઓ અંક ૨૪
- ૩ સખ્યેય કોટી x કોટી—એવી સખ્યા ટીકાકારે સૂચવી છે અને પછીના માટે પણ સંખ્યા અને તેની સગતિ ટીકાકાર સૂચવે છે તે ત્રિજાસુએ ટીકામાં ભેદ લેવું
- ૪ ટીકાકારે પુરુષ કરતા સ્ત્રીની સખ્યા ૨૭ ગણી વધારે જણાવી છે

૫. ઉપલા (ત્રણ) ગ્રેવેયકના દેવ	(સખ્યાતગુણઅધિક)
૬. મધ્યમ (ત્રણ) „ „	(સખ્યાત „)
૭. નીચલા (ત્રણ) „ „	(સખ્યાત „)
૮. અચ્યુત કલ્પના દેવો	(સંખ્યાત „)
૯. આરણ કલ્પના દેવો	(સખ્યાત ,)
૧૦. પ્રાણુત „ „	(સખ્યાત „)
૧૧. આનત „ „	(સંખ્યાત „)
૧૨. સાતમી નરકના નારકો	(અસખ્યાત „)
૧૩. ઊઠી નરકના નારકો	(અસખ્યાત „)
૧૪. સહસ્રાર કલ્પના દેવો	(અસખ્યાત „)
૧૫. મહાશુકના દેવો	(અસખ્યાત „)
૧૬. પાચમી નરકના નારકો	(અસખ્યાત „)
૧૭. લાંતક કલ્પના દેવો	(અસખ્યાત „)
૧૮. ચોથી નરકના નારકો	(અસખ્યાત „)
૧૯. બ્રહ્મલોક કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત „)
૨૦ તૃતીય નરકના નારકો	(અસખ્યાત „)
૨૧ માહેન્દ્ર કલ્પના દેવો	(અસંખ્યાત „)
૨૨ સનતકુમાર કલ્પના દેવો	(અસખ્યાત „)
૨૩. બીજી નરકના નારકો	(અસંખ્યાત „)
૨૪. સમૂર્ચ્ચિમ મનુષ્યો	(અસખ્યાત „)
૨૫ ઇશાન કલ્પના દેવો	(અસખ્યાત „)
૨૬. ઇશાન કલ્પની દેવીઓ	(સખ્યાત „)
૨૭ સૌધર્મ કલ્પના દેવો	(સખ્યાત „)
૨૮. „ કલ્પની દેવીઓ	(સખ્યાત ,)
૨૯. ભવનવાસી દેવ	(અસખ્યાત „)
૩૦ „ દેવીઓ	(સખ્યાત „)
૩૧ પ્રથમ નરકના નારકો	(અસંખ્યાત „)
૩૨ ખેચર પચેદ્રિય તિર્યચ પુરુષો	(અસખ્યાત „)
૩૩. „ „ „ સ્ત્રીઓ	(સખ્યાત ,)
૩૪. સ્થલચર „ „ પુરુષો	(સખ્યાત „)
૩૫. „ „ „ સ્ત્રીઓ	(સખ્યાત „)
૩૬. જલચર „ „ પુરુષો	(સખ્યાત „)
૩૭. „ „ „ સ્ત્રીઓ	(સખ્યાત „)
૩૮ બ્યન્તર દેવો	(સખ્યાતગુણઅધિક)
૩૯ „ દેવીઓ	(સખ્યાતગુણઅધિક)
૪૦. જ્યોતિષક દેવો	(સખ્યાત „)
૪૧. „ દેવીઓ	(સખ્યાત „)
૪૨. ખેચર પચેદ્રિયતિર્યચ નપુંસક	(સખ્યાત „)

૪૩. સ્થલચર પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ નપુંસક	(સખ્યાતગુણઅધિક)
૪૪. જલચર „ „ „	(સખ્યાત „)
૪૫. ચતુરિન્દ્રિય પર્યાપ્ત	(સખ્યાત „)
૪૬. પચ્ચેન્દ્રિય „	(વિશેષાધિક)
૪૭. દ્વીન્દ્રિય „	(„)
૪૮. ત્રીન્દ્રિય „	(„)
૪૯. પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત	(અસખ્યાતગુણઅધિક)
૫૦. ચતુરિન્દ્રિય „	(વિશેષાધિક)
૫૧. ત્રીન્દ્રિય „	(„)
૫૨. દ્વીન્દ્રિય „	(„)
૫૩. પ્રત્યેકબાહરવનરૂપિ પર્યાપ્ત	(અસખ્યાતગુણઅધિક)
૫૪. બાહર નિગોદ પર્યાપ્ત	„ „
૫૫. બાહર પૃથ્વી „	„ „
૫૬. બાહર અપ્કાય „	„ „
૫૭. બાહર વાયુકાય „	„ „
૫૮. બાહર તેજકાય અપર્યાપ્ત	„ „
૫૯. પ્રત્યેકબાહરવનરૂપિ અપર્યાપ્ત	„ „
૬૦. બાહર નિગોદ અપર્યાપ્ત	„ „
૬૧. બાહર પૃથ્વી „	„ „
૬૨. બાહર અપ્કાય „	„ „
૬૩. બાહર વાયુકાય „	„ „
૬૪. સૂક્ષ્મ તેજ કાયિક „	„ „
૬૫. સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક „	(વિશેષાધિક)
૬૬. સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક „	„
૬૭. સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક „	„
૬૮. સૂક્ષ્મ તેજ કાયિક પર્યાપ્ત	(સખ્યાતગુણઅધિક)
૬૯. સૂક્ષ્મ પૃથ્વી „	(વિશેષાધિક)
૭૦. સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક પર્યાપ્ત	(વિશેષાધિક)
૭૧. „ વાયુકાયિક „	(વિશેષાધિક)
૭૨. „ નિગોદ અપર્યાપ્ત	(અસખ્યાતગુણઅધિક)
૭૩. „ „ પર્યાપ્ત	(સખ્યાતગુણઅધિક)
૭૪. અભવસિદ્ધિક	(અનંતગુણઅધિક)
૭૫. પ્રતિપતિતસમ્યક્ત્વ	„
૭૬. સિદ્ધો	„
૭૭. બાહરવનરૂપિ પર્યાપ્ત	„
૭૮. બાહર પર્યાપ્ત	(વિશેષાધિક)
૭૯. બાહરવનરૂપિ અપર્યાપ્ત	(અસખ્યાતગુણઅધિક)
૮૦. બાહર અપર્યાપ્ત	(વિશેષાધિક)

૮૧. બાહર જીવો	(વિશેષાધિક)
૮૨. સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ અપર્યાપ્ત	(અસંખ્યાતગુણઅધિક)
૮૩. „ અપર્યાપ્ત	(વિશેષાધિક)
૮૪. સૂક્ષ્મવનસ્પતિ પર્યાપ્ત	(સંખ્યાતગુણઅધિક)
૮૫. સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત	(વિશેષાધિક)
૮૬. „ જીવો	(વિશેષાધિક)
૮૭. ભવસિદ્ધિ	„
૮૮. નિગોદ જીવ	„
૮૯. વનસ્પતિ	„
૯૦. એકેન્દ્રિય	,
૯૧. તિર્યચ	„
૯૨. મિથ્યાદષ્ટિ	„
૯૩. અવિરત	„
૯૪ સકષાય	,
૯૫. છન્નસ્થ	„
૯૬ સયોગી	„
૯૭. સસારી	„
૯૮. સર્વ જીવો	„

ષટ્ષંકાગમમાં પ્રસ્તુત પદ્ધતિ વિચાર જે રીતે કરવામાં આવ્યો છે તેની પણ નોંધ અહીં લેવી જરૂરી છે. પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર ૨૧૨માં અદ્યપ્યહુત્વનો વિચાર ૨૭ દ્વારો વડે કરવામાં આવ્યો છે; પરંતુ ષટ્ષંકાગમમાં ગત્યાદિ ૧૪ દ્વારો વડે જીવોના અદ્યપ્યહુત્વનો વિચાર છે (પુ. ૭, પૃ. ૫૨૦); જ્યારે પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનામાં તે ૧૪ દ્વારો ઉપરાંત પણ દ્વારો છે. આ ચર્ચા ષટ્ષંકાગમના પુ. ૭ માં દ્રવ્યપ્રમાણાનુગમ નામે પ્રકરણમાં પણ પૃ. ૨૪૪ થી છે વળી, તેમાં અસંખ્યાત જેવી સંખ્યાનુ સ્પષ્ટીકરણ પણ મૂળમાં જ છે, જે પ્રજ્ઞાપનાની ટીકામાં છે; ષટ્ષંકાગમ, પુ. ૭, પૃ. ૨૪૪ થી. વળી, ષટ્ષંકાગમમાં આ ચર્ચા અન્યત્ર પણ જોવા મળે છે. પુ. ૧૪, સૂત્ર ૫૬૮, પૃ. ૪૬૫ માં જીવોના અદ્યપ્યહુત્વનો વિચાર દ્રવ્યપ્રમાણ અને પ્રદેશપ્રમાણની દૃષ્ટિએ પણ કરવામાં આવ્યો છે. પ્રજ્ઞાપનાના અભિપ્રાય દ્વાર સૂત્ર ૨૭૦ માં દ્રવ્યાર્થિક અને પ્રદેશાર્થિક—એ બે દૃષ્ટિઓ છે, તે એ રીતે જુદી છે કે ષટ્ષંકાગમમાં ષટ્કાયનો વિચાર છે, જ્યારે પ્રજ્ઞાપનામાં પદ્ધતિને લઈને વિચાર છે. પ્રજ્ઞાપનાનો (સૂત્ર ૩૩૪) મહાદંડક અને ષટ્ષંકાગમનો મહાદંડક પણ તુલનીય છે (પુ. ૭, પૃ. ૫૭૫ થી—). બન્નેમાં સર્વ જીવની અપેક્ષાએ અદ્યપ્યહુત્વનો વિચાર છે.

ચોથું 'સ્થિતિ' પદ : જીવોની સ્થિતિ = આયુ

ચોથા પદમાં નાના પ્રકારના જીવોની સ્થિતિ અર્થાત્ આયુનો વિચાર છે.^૧ જીવોની તે તે નારકાદિરૂપે સ્થિતિ-અવસ્થાન કેટલો કાળ હોય તેની વિચારણા આમાં હોવાથી આ પદનું નામ 'સ્થિતિ' પદ છે અર્થાત્ આમાં જીવોના જે વિવિધ પર્યાયો છે, તેના આયુનો વિચાર છે. જીવદ્રવ્ય તો નિત્ય છે, પણ તે જે નાના રૂપો-નાના જન્મ-ધારણ કરે છે તે પર્યાયો તો અનિત્ય છે, તેથી તે ક્યારેક તો નષ્ટ થાય જ છે આથી તેમની સ્થિતિનો વિચાર કરવો પડે છે. અને તે પ્રસ્તુતમાં કરવામાં આવ્યો છે જઘન્ય આયુ કેટલું અને ઉત્કૃષ્ટ આયુ કેટલું એમ બે પ્રકારે તેનો વિચાર પ્રસ્તુતમાં છે આમાં માત્ર સસારી જીવોને જ આયુ હોઈ તેમના ભેદોનો વિચાર છે. સિદ્ધો તો 'સાદીયા અપજ્જવસિતા'—(પૃષ્ઠ ૭૮, પ. ૧૪, સૂત્ર ૨૧૧) કહ્યા છે, તેથી તેમના આયુનો વિચાર અપ્રાપ્ત હોઈ તે કયો નથી. વળી, અજીવદ્રવ્યના પર્યાયોની સ્થિતિનો વિચાર પણ આમાં નથી. કારણ, તેમના પર્યાયો જીવના આયુની જેમ અમુક મર્યાદામાં કાલની દૃષ્ટિએ મૂકી શકાય તેમ નથી. તેથી તે વિચાર જોડી દેવામાં આવે તે સ્વાભાવિક છે

પ્રસ્તુત પદમાં આયુનો નિર્દેશકમ આ પ્રકારે છે. પ્રથમ તે તે જીવોનો સામાન્ય પ્રકાર લઈને તેના આયુનો નિર્દેશ છે, પછી તેના અપર્યાપ્ત અને પર્યાપ્ત ભેદોનો નિર્દેશ છે, જેમ કે પ્રથમ સામાન્ય નારકનું આયુ, પછી નારકના અપર્યાપ્તનું અને ત્યાર પછી પર્યાપ્તનું આયુ નિર્દિષ્ટ છે. આજ ક્રમે એકેક નારક આદિ લઈને સર્વ પ્રકારના જીવોનો આયુવિચાર છે.

નીચે અપાતી સૂચીમાં સામાન્યનું આયુ આપવામાં આવ્યું છે, પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત ભેદોને આપ્યા નથી વળી, આયુનો વિચાર જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ એમ બે પ્રકારે છે, તેથી તે બન્ને પ્રકારનો સૂચીમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

સ્થિતિની જે સૂચી છે તે ઉપરથી પણ એ તો દ્વિલિત થાય જ છે કે પુરુષ કરતા સ્ત્રીનું આયુ ઓછું છે. નારક અને દેવોનું આયુ મનુષ્ય અને તિર્યચ કરતા વધારે છે. એકેન્દ્રિયમાં અગ્નિદાયનું આયુ સૌથી ઓછું માનવામાં આવ્યું છે તે, અગ્નિ ચોલવાઈ જતો અનુલવમાં આવે છે, તે ઉપરથી જણાય છે. એકેન્દ્રિયમાં પૃથ્વીકાયિકનું આયુ સૌથી વધારે છે, પણ દ્વીન્દ્રિય કરતા ત્રીન્દ્રિયનું આયુ ઓછું માનવા પાછળ શું કારણ હશે તે જણાતું નથી વળી, ચતુરિન્દ્રિયનું આયુ ત્રીન્દ્રિય કરતા વધારે છે, પણ દ્વીન્દ્રિય કરતા ઓછું છે, એ પણ રહસ્ય છે.

જઘન્ય	ઉત્કૃષ્ટ
૧ નારક (૩૩૫)	૩૩ સાગરોપમ
(૧) રત્નપ્રભા (૩૩૬)	૧ "
(૨) શર્કરાપ્રભા (૩૩૭)	૩ "
(૩) વાલુકાપ્રભા (૩૩૮)	૭ "
(૪) પકપ્રભા (૩૩૯)	૧૦ "

૧. ષટ્પદાગમમાં કાલાનુગમ નામે આ જ વિચાર છે (પુ. ૭, પૃ. ૧૧૪ અને ૪૬૨) ભેદ એ છે કે ગત્યાદિ ૧૪ કારો વડે એકેક જીવનો અને નાના જીવોની અપેક્ષાએ પણ વિચાર છે આ વિચારની તુલના ઉત્તરાં, ૩૬ ૮૦ આદિમાં સતતિની અપેક્ષાએ જે કાલવિચાર છે તેની સાથે છે

૨. નારકોમાં પ્રથમાદિ પૂર્વનારકનું જે ઉત્કૃષ્ટ આયુ તે જ પછીના દ્વિતીયાદિ નારકમાં જઘન્ય મનાયું છે તે ઉપરની સૂચીથી દ્વિલિત થાય છે

.. [૫૯]...

(૫) ધૂમપ્રભા (૩૪૦)	૧૦ સાગરોપમ	૧૭ સાગરોપમ
(૬) તમ પ્રભા (૩૪૧)	૧૭ „	૨૨ „
(૭) અધ.સત્તમ (૩૪૨)	૨૨ „	૩૩ „
૨. (અ) દેવ (૩૪૩)	દશ હજાર વર્ષ	૩૩ „
(વ) દેવી (૩૪૪)	„	૫૫ પદ્યોપમ
(૧) લવનવાસી દેવ (૩૪૫)	„	૧ સાગરોપમથી કુંઠકિ અધિક
„ દેવી (૩૪૬)૩	„	૪૬ પદ્યોપમ
[અસુરકુમારાદિ વિષે મૂળમાં જોવું]		
૩. પૃથ્વીકાયિક (૩૫૪)	અન્તર્મુહૂર્ત	૨૨૦૦૦ વર્ષ
(૧) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક (૩૫૫)૪	„	અન્તર્મુહૂર્ત
(૨) બાહર „ (૩૫૬)	„	૨૨૦૦૦ વર્ષ
૪. આકાયિક (૩૫૭)	„	૭૦૦૦ વર્ષ
૫. તેજ કાયિક (૩૬૦)	„	ત્રણ રાત-દિન
૬. વાયુ „ (૩૬૩)	„	૩૦૦૦ વર્ષ
૭. વનસ્પતિ „ (૩૬૬)	„	૧૦૦૦૦ વર્ષ
૮. ક્ષીન્દ્રિય (૩૬૯)	„	૧૨ વર્ષ
૯. ત્રીન્દ્રિય (૩૭૦)	„	૪૯ રાત-દિન
૧૦. ચતુરિન્દ્રિય (૩૭૧)	„	૭ માસ
૧૧. પચેન્દ્રિયતિર્યય (૩૭૨)	„	૩ પદ્યોપમ
(અ) સમૂર્ઞિમ (૩૭૩)	„	૧ પૂર્વકોટિ
(વ) ગર્ભજ (૩૭૪)	„	૩ પદ્યોપમ
(૧) જલચર (૩૭૫)૫	„	૧ પૂર્વકોટિ
(૨) ચતુષ્પદ સ્થલચર (૩૭૮)	„	૩ પદ્યોપમ
(૩) ઉરપરિસર્પ (૩૮૧)	„	૧ પૂર્વકોટિ
(૪) ભુજપરિસર્પ (૩૮૪)	„	„
(૫) ખેચર (૩૮૭)	„	પદ્યાસપ્તયેયભાગ
૧૨. મનુષ્ય (૩૯૦)૬	„	ત્રણ પદ્ય
૧૩. વ્યન્તર દેવ (૩૯૩)	૧૦૦૦૦ વર્ષ	૧ પદ્યોપમ
„ દેવી (૩૯૪)	„	૧ પદ્યોપમ
૧૪. ન્યોતિષ્ઠ દેવ (૩૯૫)	૧ પદ્યોપમ	૧ પદ્યોપમ + ૧ લાખ વર્ષ

૩ આ પછી સૂત્ર ૩૪૭-૩૫૩ સુધીમા અસુરકુમારાદિ દશ લવનપતિના દેવ-દેવીનુ આયુ છે

૪. સૂક્ષ્મ આકાય, તેજ કાય, વાયુ અને વનસ્પતિની ત્રિયતિ આ ૪ પ્રમાણે છે - સૂત્ર ૩૫૮, ૩૬૧, ૩૬૪, ૩૬૭

૫ જલચરાદિમા પણ ગર્ભજ અને સમૂર્ઞિમની ત્રિયતિ જુદી જુદી ગણાવી છે, પણ તે સૂચીમા નથી લખી, સૂત્ર ૩૭૬ આદિ

૬ મનુષ્યમા પણ ગર્ભજ અને સમૂર્ઞિમની ત્રિયતિ જુદી ગણાવી છે - સૂત્ર ૩૯૧-૯૨

જ્યોતિષક દેવી (૩૯૫)૭

૧૬ પદ્યોપમ

૧૬ પદ્યોપમ + ૫૦૦૦૦ વર્ષ

[ચન્દ્રાદિની વિગત મૂળમાં નેવી]

૧૫ વૈમાનિક દેવ (૪૦૭)

૧ પદ્યોપમ

૩૩ સાગરોપમ

„ દેવી (૪૦૮)

૫૫ પદ્યોપમ

[સૌંદર્યાદિની સ્થિતિ^૮ મૂળમાં નેવી]

પ્રસ્તુતમા અણ્વની સ્થિતિનો વિચાર નથી. તેનું કારણ એ જણાય છે કે ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ તો નિત્ય છે અને પુદ્ગલોની સ્થિતિ પણ એક સમયથી માડી અસંખ્યાત સમયની છે તે પાંચમા પદમાં કહ્યું જ છે (૫૧૫-૫૧૮). તેથી તેનો જુદો નિર્દેશ જરૂરી નથી. વળી, પ્રસ્તુતમા તો આયુર્કર્મકૃત સ્થિતિનો વિચાર છે, તે અણ્વમા અપ્રસ્તુત છે

પાંચમું ‘વિશેષ’ પદ : જીવ અને અજીવ દ્રવ્યના ભેદો અને પર્યાયો

પ્રસ્તુત પાંચમા પદનું નામ ‘વિશેષ’—વિશેષ પદ છે. વિશેષ એટલે જીવાદિ દ્રવ્યના વિશેષ અર્થાત્ પ્રકારો. અને બીજો અર્થ છે જીવાદિ દ્રવ્યના વિશેષ અર્થાત્ પર્યાયો. પ્રથમ પદમાં જીવ અને અજીવ એ બે દ્રવ્યોના પ્રકારો, ભેદ-પ્રભેદ સાથે, ગણાવી દીધા છે. તેનું અહીં પણ સક્ષેપમા પુનરાવર્તન કર્યું છે, તે એટલા માટે કે પ્રસ્તુતમા જે બાબત સ્પષ્ટ કરવાની છે તે એ કે જીવ અને અજીવના જે પ્રકારો છે તે પ્રત્યેકના અનંત પર્યાયો છે. જે પ્રત્યેકના અનંત પર્યાયો હોય તો સમગ્રના પણ અનંત હોય જ. અને દ્રવ્યના જે પર્યાયો—પરિણામો હોય તો તે દ્રવ્ય કૃતસ્થનિત્ય ન ધટી શકે, પણ તેને પરિણામિનિત્ય માનવું જોઈએ—આવું સૂચન પણ ફલિત થાય છે. અને વસ્તુનું સ્વરૂપ દ્રવ્ય અને પર્યાયરૂપ છે એ પણ આથી ફલિત થાય છે.

એક બાબત, જે ધ્યાનમાં રાખવાની છે, તે એ પણ છે કે પદનું નામ ‘વિશેષ’ આપ્યા છતાં તે શબ્દનો ઉપયોગ સૂત્રોમાં કર્યો નથી; પણ સમગ્ર પદમાં તેને માટે પર્યાય શબ્દ વાપર્યો છે (સૂત્ર ૪૩૮-). જૈન શાસ્ત્રમાં આ પર્યાય શબ્દનું વિશેષ મહત્ત્વ છે. અથકારે આથી પ્રથમ તો એ સૂચન કર્યું કે પર્યાય કહો કે વિશેષ કહો એમાં કાંઈ ભેદ નથી. જે નાના પ્રકારના જીવો દેખાય છે, કે અજીવો દેખાય છે, તે સૌ તે તે દ્રવ્યના પર્યાયો જ છે. પછી ભલે તે સામાન્યના વિશેષરૂપે—પ્રકારરૂપે—હોય અગર દ્રવ્યવિશેષના પર્યાયરૂપે હોય જીવના જે ભેદો ગણાવ્યા છે, જેમ કે નારકાદિ, તે બધા પ્રકારો તે તે જીવદ્રવ્યના પર્યાયો પણ છે. કારણ, અનાદિ કાળમાં જીવ અનેક વાર તે તે પ્રકારે અવતર્યો હોય છે અને જેમ કોઈ પણ એક જીવના તે પર્યાયો છે તેમ સકલ જીવોની સમાન યોગ્યતા હોઈ તે બધાએ પણ તે તે નારકાદિરૂપે જન્મ લીધો જ હોય છે. આમ જેને પ્રકાર કે ભેદ કે વિશેષ કહેવામાં આવે છે તે પ્રત્યેક જીવદ્રવ્યની અપેક્ષાએ પર્યાય જ છે, તે જીવની એક વિશેષ અવસ્થા જ છે, પર્યાય કે પરિણામ જ છે. પર્યાયશબ્દ દ્રવ્ય કદી હોતુ જ નથી. એટલે તે તે દ્રવ્ય તે તે પર્યાયઅવસ્થામાં જ હોય છે—આવું સૂચન પ્રસ્તુત પદમાંથી ફલિત થાય છે, કારણ, જેને દ્રવ્ય કહેવામાં આવે છે તેને પણ પ્રસ્તુતમાં પર્યાયના નામે જ ઓળખાવવામાં

૭ ચન્દ્રાદિના દેવો-દેવીઓની ગિણતિ પણ વર્ણિત છે - સૂત્ર ૩૯૭-૪૦૬.

૮ સૂત્ર ૪૦૯-૪૨૬

આવ્યાં છે (૪૩૯). સારાંશ કે દ્રવ્ય અને પર્યાયનો અભેદ છે, એવું સૂચન આમાં છે. તેથી જ ગ્રંથકારે દ્રવ્યના પ્રકાર માટે પણ પર્યાય શબ્દ વાપર્યો છે (૪૩૯, ૫૦૧). આ વસ્તુ આચાર્ય મહાયગિરિએ પણ નોંધી છે.^૧

આમ દ્રવ્ય અને પર્યાયનો અભેદ છતાં ગ્રંથકારને એ પણ સ્પષ્ટ કરવું હતું કે દ્રવ્ય અને પર્યાયનો ભેદ પણ છે, અને કોઈ એક જ દ્રવ્યના આ બધા પર્યાયો-પરિણામો નથી. આ બાબતની સૂચના જુદાં જુદાં દ્રવ્યોની સંખ્યા અને પર્યાયોની સંખ્યામાં જે ભેદ છે તે દર્શાવીને કરી છે, જેમ કે તેમણે નારકોને અસખ્ય કહ્યા (૪૩૯), પણ નારકના પર્યાયોને અનંત કહ્યા છે (૪૪૦). જીવોના જે નાના પ્રકારો છે, તેમાં વનસ્પતિ અને સિદ્ધ એ જે જ પ્રકારો એવા છે, જેના દ્રવ્યોની સંખ્યા અનંત છે તેથી સમગ્રભાવે જીવદ્રવ્યો અનંત કહી શકાય, પણ તે તે પ્રકારોમાં તો ઉક્ત બેના અપવાદ સિવાય બધાં જ દ્રવ્યો અસખ્યાત છે, અનંત નહિ અને છતાં તે બધા જ પ્રકારોના પર્યાયોની સંખ્યા અનંત છે તે વસ્તુ પ્રસ્તુત પદમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે.

ગ્રંથકારનાં આવા સૂચનોને આધારે જ જૈન દર્શનિકોએ તિર્યક્સામાન્ય અને ઊર્ધ્વતા-સામાન્યની માન્યતા સ્વીકારી છે. દૈશિક ભેદોનું જે સામાન્ય છે તે તિર્યક્સામાન્ય છે અને કાલિક ભેદોનું જે સામાન્ય છે તે ઊર્ધ્વતાસામાન્ય છે. ઊર્ધ્વતાસામાન્ય જ દ્રવ્યને નામે ઓળખાય છે. ઊર્ધ્વતાસામાન્ય એક છે અને તે અભેદજ્ઞાનમાં નિમિત્ત બને છે; જ્યારે તિર્યક્સામાન્ય અનેક છે, અને તે સમાનતામાં નિમિત્ત બને છે. જીવસામાન્ય એ અનેક જીવોની અપેક્ષાએ તિર્યક્સામાન્ય છે, પણ એક જ જીવના નાના પર્યાયોની અપેક્ષાએ તે ઊર્ધ્વતાસામાન્ય છે. કાલક્રમે દર્શનિકોએ દ્રવ્ય, પર્યાય, સામાન્ય અને વિશેષ એ બધાં વિશે અન્ય દર્શનોની તુલનામાં જે સ્પષ્ટીકરણો કર્યા છે, તેનાં મૂળ આ ગ્રંથમાં સ્પષ્ટપણે જોઈ શકાય છે. અને પ્રસ્તુતમાં પણ જે સ્પષ્ટતા કરવામાં આવી છે તેનું મૂળ ભગવતી જેવા અંગગ્રંથોમાં ઉપલબ્ધ છે જ.^૨

વેદાન્તની જેમ જૈન મતે જીવદ્રવ્ય એક નથી પણ અનંતસંખ્યામાં છે એટલે જીવસામાન્ય જેવી સ્વતંત્ર એક વસ્તુ કોઈ નથી, પણ અનેક જીવોમાં જે ચૈતન્યધર્મો દેખાય છે તે નાના છે, અને તે, તે તે જીવમાં જ પરિવ્યાપ્ત છે અને તે ધર્મો અજીવથી જીવને જુદો પાડનાર છે, તેથી નાના છતાં એકસરખી રીતે અજીવથી જીવને ભિન્ન સિદ્ધ કરવાનું કાર્ય કરતા હોવાથી સામાન્ય કહેવાય છે. આ સામાન્ય તિર્યક્સામાન્ય છે તે એક નથી પણ નાના છે, તેથી તેની સમાનતા છતાં એકતા એ ભ્રમ છે; અથવા કલ્પિત એકતા છે^૩—વાસ્તવિક એકતા નથી તે જ પ્રમાણે અજીવદ્રવ્ય કોઈ જુદું એક દ્રવ્ય નથી, પણ અનેક અજીવદ્રવ્યો-અચેતનદ્રવ્યો છે, તે બધાં જીવથી જુદાં છે માટે તે અર્થમાં તેમની સમાનતા અજીવદ્રવ્ય કહેવાથી વ્યક્ત થાય છે, તેથી તે સામાન્ય અજીવદ્રવ્ય તિર્યક્સામાન્ય છે. આ તિર્યક્સામાન્યના પર્યાયો-વિશેષો-ભેદો તે પ્રસ્તુતમાં જીવ અને અજીવના પર્યાયો-વિશેષો-ભેદો છે (૪૩૯, ૫૦૧) એમ સમજવાનું છે.

પણ જૈન મતે કોઈ પણ એક દ્રવ્ય અનેક રૂપે પરિણત થાય છે, જેમ કે કોઈ એક જીવદ્રવ્ય નારકાદિ અનેક પરિણામોને ધારણ કરે છે. આ પરિણામો કાળક્રમે બદલાયા કરે છે, પણ જીવદ્રવ્ય ધ્રુવ છે, અર્થાત્ તેનો જીવરૂપે કદી નાશ થતો નથી, નારકાદિ પર્યાયોરૂપે નાશ થાય છે. અનેક

૧ ટીકા, પૃષ્ઠ ૧૭૯ વ, ૨૦૨ અ

૨ આ વિષયની ચર્ચા માટે જુઓ ન્યાયાવતારવાર્તિકવૃત્તિની પ્રત્તાવના, પૃષ્ઠ ૨૫-૩૧, અને આગમ યુગકા જૈન દર્શન, પૃષ્ઠ ૭૬-૮૬

૩ આવી કલ્પિત એકતાની દૃષ્ટિએ જ સ્થાનાગમમાં આવતા ‘ણે આયા’ ઇત્યાદિ વાક્યો સમજવાના છે

નારકાદિ પર્યાયો ધારણ કરવા છતાં તે અચેતન બની જતું નથી. આ જીવદ્રવ્યને સામાન્ય-ઊર્ધ્વતાસામાન્ય-કહ્યું છે, અને તે એક છે. અને તે સામાન્યના નાના પર્યાયો-પરિણામો-વિશેષો-ભેદો છે. પ્રસ્તુતમા નૈરયિકાદિના જે પર્યાયોની ચર્ચા છે (૪૪૦, ૫૦૪), તે આ ઊર્ધ્વતાસામાન્યની અપેક્ષાએ કરવામાં આવી છે. તેથી તે તેના પર્યાયો-પરિણામો છે, એમ સમજવું.

આમ પ્રસ્તુતમા પર્યાય શબ્દ પ્રકાર-ભેદ અર્થમાં અને અવસ્થા કે પરિણામ એમ બે અર્થમાં પ્રયુક્ત છે. અને તે બંનેનું સામાન્ય જુદું જુદું છે, એ ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે. ભેદોનું તિર્યક્સામાન્ય વાસ્તવિક છતાં એક નથી, જ્યારે પર્યાયોનું ઊર્ધ્વતાસામાન્ય એક છે અને વાસ્તવિક છે.

જીવસામાન્યના નારકાદિ અનેક ભેદો-વિશેષો છે, તેથી તેને જીવના પર્યાયો કહ્યા છે. અને જીવસામાન્યના અનેક પરિણામો-પર્યાયો પણ છે, તેથી તેને જીવના પર્યાયો કહ્યા છે. આ જ પ્રકારે અજીવ વિષે પણ સમજી લેવાનું છે. આમ ગ્રંથકારે પર્યાય શબ્દને બે અર્થમાં વાપર્યો છે તે ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે. અને પર્યાય અને વિશેષ એ બંને શબ્દોને એકાર્થક જ સ્વીકાર્યા છે જૈનોમાં અંગગ્રંથમાં પર્યાય શબ્દ જ પ્રચલિત હતો તેથી તે શબ્દ વિવરણમાં રાખ્યો છે પરંતુ વૈશેષિક દર્શનમાં વિશેષ શબ્દનો પ્રયોગ થવા લાગ્યો હતો તેથી તે શબ્દનો પણ પ્રયોગ પર્યાય અર્થમાં અને વસ્તુના ભેદ અર્થમાં પણ થઈ શકે છે તે સૂચવવા આચાર્યે પ્રકરણનું નામ 'વિસેસ' એમ રાખ્યું હોય તેમ જણાય છે.

વળી, એક બીજી વાતનું ધ્યાન રાખવાનું છે તે એ કે સસારી અવસ્થાના જીવોમાં કર્મકૃત જે અવસ્થાઓ છે, એટલે કે જેને આધારે જીવ સાથે પુદ્ગલો સખ્દ થાય છે અને તે સખ્દને લઈને જીવની નાના અવસ્થાઓ-પર્યાયો બને છે, તે પૌદ્ગલિક પર્યાયો પણ જીવના પર્યાયો ગણવામાં આવ્યા છે. આમ સસારી અવસ્થામાં જીવ અને પુદ્ગલનો બાજુ કે અભેદ હોય તેમ માનીને જીવના પર્યાયોનું વર્ણન છે. જેમ સ્વતંત્ર રીતે વર્ણુ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શની વિવિધતાને કારણે પુદ્ગલના અનંત પર્યાયો થાય છે (૫૧૯-), તેમ જ્યારે તે પુદ્ગલ જીવસખ્દ હોય ત્યારે તે બધા જ જીવના પર્યાયો (૪૪૦-) પણ ગણવામાં આવ્યા છે. આનું કારણ એ છે કે જ્યારે જીવ સાથે તે સખ્દ હોય છે ત્યારે પુદ્ગલમાં થતા પરિણામનમાં જીવ પણ કારણ છે, તેથી તે પર્યાયો પુદ્ગલના છતાં જીવના છે એમ માનવામાં આવ્યું છે. અને આથી જ એ સ્પષ્ટ થાય છે કે સસારી અવસ્થામાં જીવ અને પુદ્ગલનો કથયિત્ અભેદ પણ છે. અનાદિ કાળથી આ અભેદ ચાલ્યો આવે છે અને તેને જ કારણે જીવોમાં આકાર, રૂપ આદિનું વૈવિધ્ય છે; અન્યથા સિદ્ધજીવોની જેમ સૌ જીવો એકસરખા જ રહે, માત્ર વ્યક્તિભેદ રહે, પરંતુ જે વિવિધ પ્રકારે સંસારી જીવોમાં નારકાદિ રૂપે ભેદ પડે છે તે પડે નહિ આથી તે ભેદના નિયામક તરીકે જીવ અને પુદ્ગલનો કથયિત્ અભેદ સ્વીકારવામાં આવ્યો છે. જ્યારે કર્મના આવરણથી જીવ મુક્ત થાય છે, ત્યારે જીવમાં કોઈ પણ પ્રકારનું પુદ્ગલનું બંધન રહેતું નથી તેથી તેમાં કોઈ પણ બાહ્યાકારનો ભેદ પણ-રૂપ આદિનો પણ-રહેતો નથી. જેમ કર્મના ઉદયને કારણે જીવમાં બાહ્ય આકાર-પ્રકારના ભેદ પડે છે અને નાના પર્યાયોનું સર્જન થાય છે, તેમ જીવમાં જે તેનું સ્વરૂપ જ્ઞાનાદિ છે, તેને કારણે પણ નાના પર્યાયોનું સર્જન થાય છે. આમ જીવના અનંત પર્યાયોની સગતિ ગ્રંથકારે જણાવી છે.

આ રીતે પ્રસ્તુત પદમાં જીવ અને અજીવ દ્રવ્યોના ભેદો અને પર્યાયોનું નિરૂપણ છે. ભેદો વિષે તો પ્રથમ પદમાં નિરૂપણ હતું જ, પણ તે પ્રત્યેક ભેદોમાં અનંત પચાયો છે, તેનું સૂચન કરવું એ પ્રસ્તુત પાંચમા પદની વિશેષતા છે પ્રથમ પદમાં ભેદો બતાવ્યા હતા અને ત્રીજા પદમાં તેમની

સંખ્યા જાણવી હતી, પણ તીજ પદમાં સંખ્યાગત તારતમ્યનું નિરૂપણ મુખ્ય હોઈ ક્યા વિશેષની કેટલી સંખ્યા છે તે જાણવાનું બાકી રહી જતું હતું, તેથી પ્રસ્તુતમાં તે તે ભેદોની સંખ્યા પણ જાણવી દીધી છે. અને પછી તે તે ભેદોના પર્યાયોની સંખ્યા પણ જાણવી દીધી છે પર્યાયોની સંખ્યા તો બધા જ દ્રવ્યભેદોની અનંત છે ભેદોની સંખ્યામાં કેટલાક અસંખ્યાત તો કેટલાક અનંત છે. માત્ર વનસ્પતિ અને સિદ્ધોની સંખ્યા જીવભેદોમાં અનંત છે, બાકીના બધા જીવભેદો અસંખ્યાત છે. વળી, પ્રસ્તુતમાં પ્રથમપદનિર્દિષ્ટ બધા જ ભેદ-પ્રભેદોને લઈને વિવરણ નથી, પણ સસારી જીવોમાં મુખ્ય મુખ્ય જીવભેદો, જેને ‘ચોવીસ દંડક’ નામે ઓળખવામાં આવે છે, તેમની તથા સિદ્ધોની સંખ્યા અને પર્યાયોનો વિચાર છે તે ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે. આગળ ઉપર એ સૂચી આપવામાં આવે છે, તે જોવાથી એ સ્પષ્ટ થશે. તેમાં ન ૧ થી ૨૪ સસારી જીવોના ભેદો છે, તેને ચોવીસ દંડક કહેવામાં આવે છે અને ૨૫મો નખર સિદ્ધોનો છે

જીવદ્રવ્યના નારકાદિ ભેદોના પર્યાયોનો વિચાર અનેક પ્રકારે—અનેક દૃષ્ટિથી—કરવામાં આવ્યો છે. અને તેમાં જૈનસમત અનેકાતદૃષ્ટિનો ઉપયોગ સ્પષ્ટ છે. જીવના નારકાદિ જે ભેદોના પર્યાયોનું નિરૂપણ છે, તેમાં દ્રવ્યાર્થતા (દૃવ્યદૃશ્યતા), પ્રદેશાર્થતા (પ્રદેશદૃશ્યતા), અવગાહનાર્થતા (ઓગાહનદૃશ્યતા), સ્થિતિ (ઠિઠ્ઠ), કૃણાદિ વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, જ્ઞાન અને દર્શન—આ દશ દૃષ્ટિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે (સૂત્ર ૪૪૦-૪૫૪)

વિચારણાનો ક્રમ આવો છે—પ્રથમ છે કે નારક જીવોના કેટલા પર્યાયો છે. ઉત્તરમાં જાણાવ્યું છે કે નારક જીવોમાં અનંત પર્યાયો છે. આ અનંત પર્યાયોની સંગતિ જાણાવવા માટે ઉક્ત દશ દૃષ્ટિથી તે પર્યાયોની સંખ્યા જાણાવી છે. તેમાં કેટલીક દૃષ્ટિથી સંખ્યાત તો કેટલીક દૃષ્ટિથી અસંખ્યાત અને કેટલીક દૃષ્ટિથી અનંત સંખ્યા થાય છે. અનંતદર્શક દૃષ્ટિને ધ્યાનમાં લઈને નારકના પર્યાયોને અનંત કહ્યા છે, કારણ કે તે દૃષ્ટિએ સૌથી વધારે પર્યાયો ઘટે છે વળી, તે તે સંખ્યાઓને સીધી રીતે નથી જાણાવી, પણ એક નારકની અન્ય નારક સાથે તુલના કરીને તે સંખ્યા ક્ષિત કરવામાં આવી છે, જેમ કે—

દ્રવ્યાર્થતા વડે કોઈ નારક અન્ય નારકોથી તુલ્ય છે, આમ કહ્યું. આનો અર્થ એ છે કે દ્રવ્યદૃષ્ટિએ કોઈ નારક એક દ્રવ્ય છે તેમ અન્ય નારક પણ એક દ્રવ્ય છે સારાંશ કે કોઈ પણ નારકને દ્રવ્યદૃષ્ટિથી એક જ કહેવાય, તેની સંખ્યા એકથી વધારે હોય નહિ અર્થાત્ તે સંખ્યાત છે તે જ રીતે—

પ્રદેશાર્થતા વડે પણ નારક જીવો પરસ્પર તુલ્ય છે. આનો અર્થ એ છે કે જેમ એક નારક-જીવના પ્રદેશો અસંખ્યાત છે, તેમ અન્ય નારકના પ્રદેશો પણ અસંખ્યાત છે. સારાંશ કે પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કોઈ પણ એક નારક અસંખ્યાત છે એમ કહેવાય.

અવગાહનાર્થતા વડે એટલે કે જીવના શરીરની ઊંચાઈની અપેક્ષાએ વિચારવામાં આવે તો એક નારક અન્ય નારકથી હીન પણ હોય, તુલ્ય પણ હોય અને અધિક પણ હોય જીવપ્રદેશોની દૃષ્ટિએ સરખા જતાં નારકોમાં શરીરની ઊંચાઈને લઈને જે ભેદ પડે છે, તે ઉક્ત ત્રણ પ્રકારનો છે સંખ્યાની પરિભાષામાં આ વસ્તુ જાણાવવી હોય તો એ જાણવું જરૂરી બને છે કે નારકની ઓછામાં ઓછી અવગાહના કેટલી ? રત્નપ્રભામાં જઘન્ય અવગાહના અંગુલનો અસંખ્યાતમો

૪ જીવદ્રવ્ય ધર્માસ્તિકાયાદિની જેમ સપ્રદેશ હોવાથી આ દૃષ્ટિએ વિચાર જરૂરી બને છે વળી, કાળ અને પરમાણુ અપ્રદેશી છે તેથી સમગ્ર જીવાજીવના વિચાર હોય ત્યાં પ્રદેશદૃષ્ટિએ વિચારણા જરૂરી છે

ભાગ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સાત ધનુષ, ત્રણ હાથ અને છ અંગુલ પ્રમાણ છે. આ અવગાહના ઉત્તરોત્તર બમણી વધતી જાય છે અને સાતમી નરકમાં ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પાંચસો ધનુષ છે.^૫ સારાંશ કે જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ ૫૦૦ ધનુષ; આ બે વચ્ચેની સંખ્યાઓનું તારતમ્ય તે હીનાધિકતાનું નિયામક બને છે તેથી કોઈ નારક અન્યથી હીન હોય તો અસંખ્યાત ભાગ કે સંખ્યાતભાગ હીન હોય; અથવા તો સંખ્યાતગુણ કે અસંખ્યાતગુણ હીન હોય. અધિક હોય તોપણ ઉક્ત પ્રકારની સંખ્યાથી જ અધિક હોય. આ રીતે નારકના અવગાહનાની દૃષ્ટિએ અસંખ્યાત પ્રકારના પર્યાયો બને છે.

સ્થિતિની અપેક્ષાએ વિચારવામાં આવે તોપણ અવગાહનાની જેમ જ છે. એટલે કે ઉક્ત અસંખ્યાતભાગહીન આદિ ચતુઃસ્થાનકે હીન અને અધિક હોય છે, અથવા તો તુલ્ય હોય છે. સારાંશ કે અસંખ્યાત પ્રકારે પર્યાયો બને છે.

કૃષ્ણાદિવર્ણની અપેક્ષાએ વિચારવામાં આવે તો તેના અનંત પર્યાયો બને છે, કારણ કે એકગુણ કૃષ્ણથી માહીતે અનંતગુણ કૃષ્ણ હોવાનો સભવ છે.

આ જ બાબત ગંધ, રસ અને સ્પર્શને પણ લાગુ પડે છે એટલે કે તે તે દૃષ્ટિએ નારકના અનંત પર્યાયો ધરી શકતા હોઈ તેના અનંત પર્યાયો છે.

આમ નારક જીવના અનંત પર્યાયોની સગતિ વર્ણ-રસ-ગંધ-સ્પર્શના પર્યાયો ધ્યાનમાં લેવામાં આવે તો છે, એમ ગ્રંથકારે સ્પષ્ટ કર્યું છે.

તે જ પ્રમાણે જ્ઞાન અને દર્શનની દૃષ્ટિએ પણ તેના અનંત પર્યાયો છે, તેમ ગ્રંથકાર જણાવે છે. વર્ણાદિ પર્યાયો પૌદ્ગલિક છતાં તે જીવના છે, તે સ્પષ્ટીકરણ પ્રથમ થઈ જ ગયું છે. અને જ્ઞાનાદિ તો જીવના સ્વરૂપગત જ પર્યાયો છે. તેથી પણ જીવના—નારક જીવના—અનંત પર્યાયોની સગતિ છે.

આચાર્ય મલયગિરિ નોંધે છે કે પ્રસ્તુત જે દશ દૃષ્ટિઓ છે તેને સંક્ષેપમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ—એ ચાર દૃષ્ટિમા વિભક્ત કરી શકાય છે. દ્રવ્યાર્થતા અને પ્રદેશાર્થતા એ દ્રવ્યમાં, અવગાહના એ ક્ષેત્રમાં, સ્થિતિ એ કાલમા અને વર્ણાદિ તથા જ્ઞાનાદિ એ ભાવમા સમાવિષ્ટ છે.^૬

આ જ ન્યાયે દંડકોનો વિચાર છે (૪૪૧-૪૫૪). અવગાહના અને સ્થિતિને લઈને તથા વર્ણાદિ અને જ્ઞાનાદિને લઈને જીવોમા હીનાધિકતા છે, એ આપણે જોયું. તેથી પુનઃ જઘન્ય-અવગાહનાવાળા, મધ્યમઅવગાહનાવાળા અને ઉત્કૃષ્ટઅવગાહનાવાળા નારકાદિ ચોવીશે દંડકો, અને તે જ પ્રમાણે સ્થિતિ-જ્ઞાન-દર્શનને લઈને ચોવીશે દંડકોના પર્યાયોની ક્રમે ચિતા કરવામાં આવી છે (સૂત્ર-૪૫૫-૪૬૯) અને તે અનંત છે એમ સિદ્ધ કર્યું છે. એ સમાપ્ત થયે અજીવ-પર્યાયોનો વિચાર છે.

જીવોની અને તેમના પર્યાયોની સંખ્યા

જીવલેદવિશેષ	દ્રવ્યસંખ્યા	પર્યાયસંખ્યા
જીવ	અનંત (૪૩૯)	અનંત ^૭

૫ પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પત્ર ૧૮૧ અ.

૬ પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પત્ર ૧૮૨ અ

૭ સૂત્ર ૪૩૯ માં સમગ્રભાવે જીવપર્યાયા (દ્રવ્યો)ને અનંત કહ્યા છે અને પછી ક્રમે ૪૪૦ આદિ સૂત્રોમા જીવના તે તે પ્રકારને અનંત પર્યાયવાળો જણાવ્યો છે આથી ફલિત થાય છે કે જીવના પર્યાયો અનંત છે.

૧. નારક	અસંખ્ય (૪૩૯)	અનંત (૪૪૦) ^c
૨. અસુર	" "	" (૪૪૧)
૩. નાગ	" "	" (૪૪૨)
૪. સુપર્ણ	" "	" "
૫. વિદ્યુત્કુમાર	" "	" "
૬. અગ્નિકુમાર	" "	" "
૭. દીપકુમાર	" "	" "
૮. ઉદધિકુમાર	" "	" "
૯. દિક્કુમાર	" "	" "
૧૦. વાયુકુમાર	" "	" "
૧૧. સ્તનિતકુમાર	" "	" "
૧૨. પૃથ્વીકાયિક	" "	" (૪૪૩)
૧૩. અપ્કાયિક	" "	" (૪૪૪)
૧૪. તેજઃકાયિક	" "	" (૪૪૫)
૧૫. વાયુકાયિક	" "	" (૪૪૬)
૧૬. વનસ્પતિ	અનંત	" (૪૪૭)
૧૭. દ્વીન્દ્રિય	અસંખ્ય	" (૪૪૮)
૧૮. ત્રીન્દ્રિય	" "	" (૪૪૯)
૧૯. ચતુરિન્દ્રિય	" "	" (૪૫૦)
૨૦. પચૈન્દ્રિયતિર્યંચ	" "	" (૪૫૧)
૨૧. મનુષ્ય	" "	" (૪૫૨)
૨૨. વ્યન્તર	" "	" (૪૫૩)
૨૩. જ્યોતિષ્ક	" "	" (૪૫૪)
૨૪. વૈમાનિક	" "	" (૪૫૪)
૨૫. સિદ્ધ	અનંત	—

અજીવના ભેદો અને પર્યાયો

પ્રથમ પદમાં અજીવના જે પ્રકારે ભેદો કર્યા છે (૪-૬), તે જ ભેદો પ્રસ્તુત પાંચમા પદમાં પણ છે. પણ ફરક એ છે કે પ્રથમમાં તે પ્રજ્ઞાપનાને નામે છે અને અહીં પર્યાયને નામે (૫૦૦-૫૦૨) છે. પ્રથમ પદમાં પુદ્ગલ એટલે કે રૂપી અજીવ, જે નાના પ્રકારે પરિણત થાય છે, તે પણ આપણે જોઈ ગયા છીએ. પ્રસ્તુતમાં તો મુખ્ય પ્રશ્ન છે તે ગણાવેલ ભેદોના પર્યાયોની સંખ્યાનો, એટલે તેનો ઉત્તર આપ્યો છે કે તે અનંત છે (૫૦૩). પણ રૂપી અજીવના સ્કંધાદિ જે ચાર ભેદો છે, તેમાં વિચારણામાં તો મુખ્યત્વે એ જ એટલે કે પરમાણુ અને સ્કંધ જ લેવામાં આવ્યા છે, કારણ, સ્કંધ-દેશ અને સ્કંધપ્રદેશ એ ખરી રીતે તો સ્કંધાન્તર્ગત જ છે. તેથી પરમાણુ, જે સ્કંધથી જુદો છે, તે અને અનેક પરમાણુ જ્યારે ભેગા મળે ત્યારે જે પિંડ બને છે તે સ્કંધ, એમ એ જ મુખ્ય ભેદ

c સૂત્ર ૪૩૯ નારકોને અસંખ્ય જણાવે છે અને ૪૪૦માં નારકના પર્યાયો અનંત જણાવે છે, તેથી પ્રથમ દ્રવ્ય-પરક છે અને બીજું પર્યાયપરક, એ સ્પષ્ટ છે

પુદ્ગલના બને છે. તેથી પ્રથમ સમગ્રભાવે રૂપી અણુવના પર્યાયોની સંખ્યા અનંત કહી (૫૦૩) અને પછી પરમાણુ (૫૦૪), દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ (૫૦૫), ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ (૫૦૬), યાવત્ દશપ્રદેશી (૫૦૭) અને સંખ્યાતપ્રદેશી (૫૦૮), અસંખ્યાતપ્રદેશી (૫૦૯) અને અનંતપ્રદેશી (૫૧૦) એ પ્રત્યેકના પર્યાયો અનંત કહ્યા છે.

તે સૌના પર્યાયોનો વિચાર જીવની જેમ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ અને ભાવથી કરવામા આવ્યો છે. તે ઉપરથી પરમાણુ વિષે જે બાબત ધ્યાનમા લેવા જેવી છે તે એ કે જ્યારે પરમાણુ સ્કંધથી જુદો હોય ત્યારે તેવા બધા જ સ્વતંત્ર પરમાણુની અવગાહના સમાન છે, એટલે કે સૌ સરખું ક્ષેત્ર રોકે છે (૫૦૪). પણ તેમની કાલિક સ્થિતિમાં ભેદ છે. કોઈ પરમાણુ એક જ સમયની સ્થિતિવાળો હોય છે, તો કોઈ બે સમયની સ્થિતિવાળો, યાવત્ અસંખ્યાત કાલની સ્થિતિવાળો હોય છે. 'પરમાણોઃ સમયાદારમ્ય ઉત્કર્ષતોઽસંઘયેયકાલમવસ્થાનમ્'—પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પત્ર ૨૦૨ ચ. પણ સ્વતંત્ર પરમાણુની અનંતકાળની સ્થિતિ નથી, તેથી એક પરમાણુ અન્ય પરમાણુની કાલિક સ્થિતિથી અપેક્ષાએ હીન પણ હોય, તુલ્ય પણ હોય અને અધિક પણ હોય. હીનાધિક હોય તો ચતુ સ્થાનપતિત છે, એટલે કે સંખ્યાતભાગ, અસંખ્યાતભાગ, સંખ્યાતગુણ અને અસંખ્યાતગુણ હીન કે અધિક હોય. પણ પરમાણુના વર્ણાદિ પર્યાયો—પરિણામો તો અનંત પ્રકારના છે, તેથી કોઈ એક પરમાણુ અન્ય પરમાણુની તુલનામાં હીન-અધિક હોય તો ષટ્સ્થાનપતિત કહેવાય છે એટલે કે અનંતભાગ, અસંખ્યાતભાગ, સંખ્યાતભાગ, સંખ્યાતગુણ, અસંખ્યાતગુણ અને અનંતગુણ હીન કે અધિક હોય છે (૫૦૪). આ રીતે પરમાણુના પર્યાયો ભાવની અપેક્ષાએ અનંત સિદ્ધ થતા હોવાથી અનંત કહેવાય છે.

દ્વિપ્રદેશી, ત્રિપ્રદેશી યાવત્ અનંતપ્રદેશી સ્કંધોની બાબતમાં જે ધ્યાનમા લેવાનું છે તે એ કે પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તે તે સ્કંધો સમાનપ્રદેશી સ્કંધો સાથે તુલ્ય હોવા છતાં પણ તેમની જે અવગાહના છે, એટલે કે ક્ષેત્રના જેટલા પ્રદેશો તે સ્કંધો રોકે છે, તેમાં તફાવત પડે છે. દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ આકાશના એક પ્રદેશમાં પણ રહી શકે છે અને બે પ્રદેશમાં પણ રહી શકે છે (૫૦૫). તે જ પ્રમાણે ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ ત્રણ, બે અથવા એકમા રહી શકે છે (૫૦૬). અને તે જ પ્રમાણે સંખ્યાત સુધીમાં જેટલા પ્રદેશો જે સ્કંધના હોય તે સ્કંધો પોતપોતાના પ્રદેશોની સંખ્યા જેટલા આકાશ-પ્રદેશો રોકે છે. અને ક્રમે ઘટે તો યાવત્ આકાશના એક પ્રદેશમાં પણ સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ સમાઈ શકે છે (૫૦૭-૮). અને અસંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ એક પ્રદેશથી માંડીને અસંખ્યાત પ્રદેશો રોકી શકે છે (૫૦૯). પણ અનંતપ્રદેશી સ્કંધ એકથી માંડી અસંખ્યાત પ્રદેશમાં જ સમાઈ શકે છે; તેને અનંત પ્રદેશની જરૂર નથી (૫૧૦). આમ માત્રવાનું કારણ એ છે કે લોકાકાશના પ્રદેશો તો અસંખ્યાત જ છે, તેથી અનંતપ્રદેશી સ્કંધને તેટલા જ પ્રદેશોમાં સમાઈ જવું પડે છે, કારણ કે લોકાકાશની બહાર તો આકાશ સિવાય કોઈ દ્રવ્ય છે જ નહિ. આ બાબતને પ્રદીપદષ્ટાંતથી પણ સમજાવવામાં આવે છે.^૯

પરમાણુની જેમ સ્કંધોની સ્થિતિ પણ એક સમયથી માંડી અસંખ્યાત કાળથી વધારે નથી. પરમાણુની જેમ સ્કંધોના પણ વર્ણાદિ પર્યાયો અનંત જ છે (૫૦૫-૫૧૦)

આમ પ્રથમ પરમાણુથી માંડીને અનંતપ્રદેશી સ્કંધોના પર્યાયોનો જે વિચાર થયો, તેમાંથી કલિત એ થયું કે પુદ્ગલો આકાશના એક પ્રદેશમાં, બે પ્રદેશમાં, યાવત્ સંખ્યાત પ્રદેશમાં અને અસંખ્યાત પ્રદેશમાં સમાવેશ પામે છે, તે જ પ્રમાણે એક સમયથી માંડીને યાવત્ અસંખ્યાત કાળની

સ્થિતિ ધરાવે છે તેથી એકપ્રદેશાવગાદથી માંડીને અસંખ્યાતપ્રદેશાવગાદ (૫૧૧-૫૧૪) અને એકસમયસ્થિતિકથી માંડીને અસંખ્યાતસમયસ્થિતિક પુદ્ગલોના પર્યાયો વિષે (૫૧૫-૫૧૮) પણ જુદી વિચારણા કરીને તે બધાયના પર્યાયો પણ અનંત છે તેમ જણાવી દીધું. આમા પણ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-સાવની દૃષ્ટિએ જ વિચાર છે. એ જ ન્યાયે વર્ણુ આદિકૃત પુદ્ગલના જે ભેદો છે, તેમાં પણ અનંત પર્યાયો સિદ્ધ કર્યા છે (૫૧૯-૫૨૪). આ ઉપરાંત અવગાહના, સ્થિતિ અને વર્ણુદિકૃત જે ભેદો છે તેના જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એવા માત્ર ત્રણ ભેદો પાડીને તેમના પર્યાયોને પણ અનંત કહ્યા છે (૫૨૫-૫૫૮). આમ અનેક રીતે એક જ વાત કહેવામાં આવી છે કે પુદ્ગલના પર્યાયો અનંત છે.

વિશેષમાં એ જાણવું જરૂરી છે કે પરમાણુવાદી ન્યાય-વૈશેષિકો પરમાણુને નિત્ય માને છે; તેના પરિણામો માનતા નથી; જ્યારે જૈનો પરમાણુને પરિણામી નિત્ય માને છે. તે સ્વતંત્ર હોય ત્યારે પણ તેમાં પરિણામો થાય છે, તે પ્રસ્તુત અને પ્રથમ પદના નિરૂપણથી સ્પષ્ટ થાય છે જ. વળી, જ્યારે તે સંઘના પ્રદેશરૂપે હોય છે ત્યારે પણ, સંઘ અને પરમાણુમાં, ન્યાય-વૈશેષિકના અવયવ અને અવયવીના અત્યંત ભેદની જેમ, અત્યંત ભેદ નથી. પરમાણુ સંઘરૂપે પરિણત થાય છે; અને તે સંઘના વળી પરમાણુઓ બને છે : આવી પ્રક્રિયા જૈનાભિમત છે.

વળી, પરમાણુ વિષે ખીજી એક વાત જે સ્પષ્ટ થાય છે તે એ કે પરમાણુમા નૈયાયિક-વૈશેષિકની જેમ જાતિભેદ નથી. એટલે કે પાર્થિવ પરમાણુ આદિરૂપે જુદી જુદી જાતિના પરમાણુઓ નથી, પણ કોઈ પણ એક પરમાણુ પૃથ્વી આદિ અનેક રૂપે પરિણત થઈ શકે છે. કોઈ પણ એક પરમાણુમા રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ એ ચારેય હોય છે. અને તે ચારેયના તારતમ્યને કારણે તેના અનંત પરિણામો બને છે. આથી વિરુદ્ધ ન્યાય-વૈશેષિકનો મત છે. તેમાં પ્રત્યેક પરમાણુમાં રૂપરસાદિ ચારેય અનિવાર્ય નથી.

છઠું 'વ્યુત્કાન્તિ' પદ : જીવોની ગતિ અને આગતિ

પ્રસ્તુત પદના વિષયની સૂચના પ્રારંભમાં વક્તિ-(સૂત્ર ૨) 'વ્યુત્કાન્તિ' એ શબ્દથી આપવામાં આવી છે. ટીકાકાર એ વિષે પ્રારંભમાં કશું જ વ્યાખ્યાન કરતા નથી, પણ છઠા પદના પ્રારંભમાં જે અધિકારગાથા આપવામાં આવી છે (સૂ. ૫૫૯) અને તેની જે વ્યાખ્યા છે, તે ઉપરથી સ્પષ્ટ છે કે પ્રસ્તુત પદનો વિષય નાના પ્રકારના જીવોની વ્યુત્કાન્તિ એટલે કે તે તે ગતિમાં ઉત્પત્તિ અને તે તે ગતિમાંથી અન્યત્ર ઉત્પત્તિને લગતા પ્રશ્નોની ચર્ચા કરવી એ છે. સારાશ કે જીવોની ગતિ અને આગતિનો વિચાર પ્રસ્તુત પદમા છે. અને તે વિચારણા નીચેના મુદ્દાઓ વિષે કરવામાં આવી છે—

૧. (અ) ઉપપાતવિરહકાલ—નારકાદિ તે તે પ્રકારના જીવો તે તે રૂપે ઉત્પન્ન થયા કરે છે, તેમા વચ્ચે ઉત્પત્તિશૂન્ય કાળ કેટલો, તેની ચર્ચા

(બ) ઉદ્વર્તનાવિરહકાલ—નારકાદિ જીવો મર્યા કરે છે તેમા વચ્ચે મરણશૂન્ય કાળ કેટલો, તેની ચર્ચા.

આમાં નારક, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવ એ ચારેય ગતિમા જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ બાર મુહુર્ત ઉપપાતવિરહકાળ અને ઉદ્વર્તનાવિરહકાળ હોવાથી પ્રથમ અધિકારનું નામ વારસ-બાર એમ રાખ્યું છે (૫૬૦-૫૬૮).

૨. અને તે તે ગતિના પ્રભેદોનો વિચાર કરવામાં આવે તો ઉપપાતવિરહકાળ અને ઉદ્વર્તના-વિરહકાળ પ્રથમ નરકમાં જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ ઓવીશ મુહૂર્ત હોવાથી ખીખ અધિકારનું નામ અઉવીસા-ઓવીશ એમ રાખ્યું છે (૫૬૯-૬૦૮).

સિદ્ધગતિમાં ઉપપાત તો છે, કારણ, મનુષ્યનું નિર્વાણ થાય છે ત્યારે તે સિદ્ધગતિમાં જાય છે, પણ સિદ્ધગતિમાંથી ઉદ્વર્તના નથી, એટલે કે જે જીવ સિદ્ધ થઈ ગયો છે તેને તે સિદ્ધગતિ કદી પણ છોડવાની નથી. આથી સિદ્ધગતિ વિષે ઉપપાતવિરહકાળનો પ્રશ્ન ઉપરિચિત થતો હોવાથી તેનો ખુલાસો કર્યો છે કે સિદ્ધગતિમાં ઉપપાતવિરહકાળ જઘન્ય એક સમય છે અને ઉત્કૃષ્ટ છ માસનો (૫૬૪), પણ ઉદ્વર્તનાવિરહકાળ વિષે તો પ્રશ્ન જ ઊઠતો નથી. આથી મોક્ષમાથી પુનરાગમન સસારમા નથી થતું એવી જૈનોની માન્યતા ફલિત થાય છે એ ચોક્કસ છે, તે ધ્યાનમા રાખવા જેવું છે.

આચાર્ય મલયગિરિએ હીક જ પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે કે આગામી સૂત્રોમાં એક પણ નરકનો ઉપપાતવિરહકાળ ૧૨ મુહૂર્ત જણાવ્યો નથી, પણ ૨૪ મુહૂર્ત અને તેથી વધારે છે, તો સામાન્યમાં ઉત્કૃષ્ટ ૧૨ મુહૂર્ત વિરહકાળ કેવી રીતે ઘટે? તેનો ખુલાસો તેમણે આપ્યો છે કે જ્યારે રત્ન-પ્રભાદિ એકેક નારકનો વિચાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ ૨૪ મુહૂર્ત આદિ વિરહકાળ છે, છતાં પણ સાતેય નરકોને એકસાથે રાખીને વિચાર કરીએ તો બાર મુહૂર્ત પછી તો ડોઈ ને ડોઈ નરકમાં જીવ ઉત્પન્ન થાય જ છે, તેથી તેમાં બાધ નથી. આ જ ન્યાય અન્ય ગતિ વિષે પણ છે — “યદ્યપિ હિ નામ રત્નપ્રભાદિષુ एकैकनिर्धारणेन चतुर्विंशतिमुहूर्तादिप्रमाण उपपातविरहो वक्ष्यते, तथापि यदा सप्तापि पृथिवी: समुदिता अपेक्ष्य उपपातविरहश्चिन्त्यते तदा स द्वादशमुहूर्तप्रमाण एव लभ्यते, द्वादशमुहूर्तान्तरमवश्यमन्यतरस्या पृथिव्यामुत्पादसम्भवात् । तथा केवलवेदसोपलब्धे: । यस्तु ‘प्रत्येकमभावे समुदायेऽप्यभाव:’ इति न्याय: स कारणकार्यधर्मानुगमचिन्तायां नान्यत्र—इत्यदोष: ।” પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પત્ર ૨૦૫ વ.

એ વસ્તુનું ધ્યાન રાખવું જરૂરી છે કે જીવપ્રભેદોમાં બધાને સરખી રીતે ઉત્કૃષ્ટ વિરહકાળ ૨૪ મુહૂર્ત નથી પણ ઓછો-વધતો પણ છે. અને છતાં અધિકારનું નામ ‘અઉવીસા’ રાખ્યું છે તેનું કારણ એ જણાય છે કે પ્રભેદોમાં રત્નપ્રભાથી ગણતરી શરૂ કરી છે અને તેનો ઉપપાત અને ઉદ્વર્તનાવિરહકાળ ઉત્કૃષ્ટ ૨૪ મુહૂર્ત છે, તેથી તે પ્રારંભનું પદ પકડીને અધિકારનું નામ આપ્યું હોય એવો સંભવ છે.

વળી, આર્ય શ્યામાચાર્ય એ ધ્યાનમાં લેવા જણાવે છે કે જ્યોતિષક અને વૈમાનિક દેવો વિષે ઉદ્વર્તના શબ્દનો પ્રયોગ કરવો નહિ પણ ‘અવન’ શબ્દનો પ્રયોગ કરવો (૬૦૮).

જીવપ્રભેદોમા ઉપપાતવિરહકાળ અને ઉદ્વર્તનાવિરહકાળ સમાન જ છે, તેથી સાથેની સૂચીમાં તે આપવામાં આવે છે અને બધા જ જીવોનો જઘન્ય વિરહકાળ તો એક સમય જ અભિપ્રેત છે તેથી તેનો જુદો નિર્દેશ જરૂરી નથી.

જીવોના ઉપપાતનો અને ઉદ્વર્તનાનો વિરહકાળ (ઉત્કૃષ્ટ)

૧. નિરયગતિ	૧૨ મુહૂર્ત	(૫૬૦) ^૧
૧-૧. રત્નપ્રભા નરક	૨૪ ”	(૫૬૯)
૧-૨. શર્કરાપ્રભા નરક	૭ રાત-દિન	(૫૭૦)

૧ બધાના ઉદ્વર્તનાવિરહકાળ માટે સૂત્ર ૬૦૭ અને ૬૦૮ લેવા કૌસમા આયેત્ર સૂત્રો ઉપપાતવિરહકાળ માટે છે

૧-૩. વાલુકાપ્રભા નરક	અર્ધમાસ	(૫૭૧)
૧-૪. પંકપ્રભા „	૧ માસ	(૫૭૨)
૧-૫. ધૂમપ્રભા „	૨ માસ	(૫૭૩)
૧-૬. તમા નરક	૪ માસ	(૫૭૪)
૧-૭. અધઃસપ્તમી નરક	૬ માસ	(૫૭૫)
૨. તિરિયગતિ	૧૨ મુહૂર્ત	(૫૬૧)
૨-૧. પૃથિવીકાયિક	અણુસમયમવિરહિયં = વિરહકાળ નથી ^૨	(૫૭૬)
૨-૨. અપ્કાયિક	„	(૫૮૦)
૨-૩. તેજઃકાયિક	„	(૫૮૦)
૨-૪. વાયુકાયિક	„	(૫૮૦)
૨-૫. વનસ્પતિ	„	(૫૮૦)
૨-૬. દ્વીન્દ્રિય	અન્તર્મુહૂર્ત	(૫૮૧)
૨-૭. ત્રીન્દ્રિય	„	(૫૮૨)
૨-૮. ચતુરિન્દ્રિય	„	„
૨-૯ સમૂર્ચિષ્ઠ પંચેન્દ્રિય	„	(૫૮૩)
૨-૧૦ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક પંચેન્દ્રિય	૧૨ મુહૂર્ત	(૫૮૪)
૩. મનુષ્યગતિ	„	(૫૬૨)
૩-૧. સમૂર્ચિષ્ઠ	૨૪ „	(૫૮૫)
૩-૨ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક	૧૨ „	(૫૮૬)
૪. દેવગતિ	૧૨ મુહૂર્ત	(૫૬૩)
૪-૧. અસુરકુમાર	૨૪ „	(૫૬૪)
૪-૨-૧૦. નાગકુમારાદિ	„ ,	(૫૬૫-૭૮)
૪-૧૧. વાણુમતર	„ „	(૫૮૭)
૪-૧૨. જ્યોતિષક	„ „	(૫૮૮)
૪-૧૩. સૌધર્મ	„ „	(૫૮૯)
૪-૧૪ ધર્શાન	„ „	(૫૯૦)
૪-૧૫. સનકુમાર	નવ રાતદિન + ૨૦ મુહૂર્ત	(૫૯૧)
૪-૧૬. માહેન્દ્ર	૧૨ રાતદિન + ૧૦ „	(૫૯૨)
૪-૧૭. અક્ષલોક	૨૨ $\frac{૧}{૨}$ રાતદિન	(૫૯૩)
૪-૧૮. લાંતક	૪૫ „	(૫૯૪)
૪-૧૯. મહાશુક્ર	૮૦ „	(૫૯૫)
૪-૨૦. સહસ્ત્રાર	૧૦૦ „	(૫૯૬)
૪-૨૧. આનત	સપ્ત્યાત માસ	(૫૯૭)
૪-૨૨. પ્રાણુત	„ „	(૫૯૮)
૪-૨૩. આરણુ	„ વર્ષ	(૫૯૯)

૨ તિર્યગગતિનો જથ્થો એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ આર મુહૂર્ત વિરહકાળ કહ્યો છે (૫૬૧), અને પ્રત્યુત્તમા વિરહકાળ નથી જ એમ કહિત થાય છે, તો આની સગતિ શી હોઈ શકે, તે બાબતમા આચાર્ય મલયગિરિ કશો ખુલાસો કરતા નથી.

૪-૨૪. અચ્યુત	સંખ્યાત વર્ષ	(૬૦૦)
૪-૨૫. હેટ્ટિમ ગ્રેવેયક	„ „ શત	(૬૦૧)
૪-૨૬. મજ્જિમ „	„ „ સહસ્ત્ર	(૬૦૨)
૪-૨૭. ઉવરિમ „	„ „ લાખ	(૬૦૩)
૪-૨૮-૩૧. વિજ્યાદિ	અસંખ્યાતકાળ	(૬૦૪)
૪-૩૨ સર્વાર્થસિદ્ધ	પત્યનો સંખ્યેયભાગ	(૬૦૫)

૫. સિદ્ધગતિ	છ માસ	(૫૬૪) } માત્ર ઉપપાત- વિરહ છે
૫-૧. સિદ્ધ	„	(૬૦૬) ઉદ્વર્તના સિદ્ધને નથી

૩. સાંતર દ્વારમાં એ નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે તે તે જીવપ્રભેદોમાં નિરંતર જીવોનો ઉપપાત અને ઉદ્વર્તના થયા કરે છે કે તેમાં વ્યવધાન પણ છે? આનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે સાતર એટલે કે વ્યવધાન પણ છે અને નિરંતર પણ છે=વ્યવધાન રહિત પણ છે. પ્રથમ બે દ્વારમાં જે જીવભેદોને લીધા છે, તે જ ભેદોને પ્રસ્તુતમાં પણ લીધા છે. ઉક્ત નિયમમાં અપવાદ માત્ર પૃથ્વાયિવીક, અપ્કાયિક, તેજઃકાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિકનો છે. તેમાં નિરંતર જ ઉપપાત થયા કરે છે અને ઉદ્વર્તના પણ નિરંતર જ છે (૬૧૭-૬૧૮, ૬૨૫); સાંતરનો વિકલ્પ સ્વીકાર્યો નથી.

અહીં પણ પ્રશ્ન થાય છે કે પ્રથમ બે દ્વારોમાં વિરહકાળનું વિધાન છે, તો પછી પ્રસ્તુત દ્વારમાં 'નિરંતર' કહેવાનું તાત્પર્ય શું છે? અહીં આચાર્ય મલ્લયગિરિએ પણ કંઈ ખુલાસો નથી કર્યો. અહીં પણ સભવ એવો જણાય છે કે સમગ્રભાવે નરકો લઈ એ તો નિરંતર હોય અને એ કેકે નરકગતિ લઈ એ તો તેમાં નારકનો ઉપપાત નિરંતર ન હોય પણ વ્યવધાન પડતુ હોય.

ષટ્ખંડાગમમાં આ ચર્ચા જુદી રીતે આવે છે તેની પણ અહીં નોંધ લેવી જોઈએ. અને વિવરણમાં તુલના કરતાં મતભેદ પણ જણાય છે, તે જિજ્ઞાસુએ તુલના કરી જોઈ લેવું જોઈએ. ષટ્ખંડાગમમાં અંતરાનુગમ પ્રકરણમાં એક જીવ તે તે ગતિ આદિમાં ફરી ક્યારે આવે તેના અંતરનો વિચાર (પુ. ૭, પૃ. ૧૮૭), નાના જીવોની અપેક્ષાએ અંતર છે કે નહિ તેનો વિચાર (પુ. ૭, પૃ. ૨૩૭), તથા નાના જીવની અપેક્ષાએ નરકો આદિમાં નારક જીવો આદિ કેટલો કાળ રહી શકે છે તેનો વિચાર (પુ. ૭, પૃ. ૪૬૨) છે. અને ષટ્ખંડાગમની પદ્ધતિ પ્રમાણે ગત્યાદિ ૧૪ માર્ગણાદ્વારોને લઈને એ વિચાર છે તે તેની વિશેષતા છે. ઉપરાંત, જુઓ ષટ્ખંડાગમ, પુ. ૫ માં અંતરાનુગમ પ્રકરણ, પૃ. ૧ થી.

૪. એકસમયદ્વારમાં એ નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે તે તે જીવોમાં એક સમયમાં કેટલાનો ઉપપાત અને કેટલાની ઉદ્વર્તના છે? આનું વિવરણ નીચેની સૂચી પ્રમાણે છે. ઉપપાત અને ઉદ્વર્તનાની સંખ્યામાં પણ ભેદ નથી, તે ધ્યાનમાં લેવાનું છે. પણ તેનો અર્થ એ નથી કે એક સમયમાં જેટલા ઉત્પન્ન થાય છે તેટલા જ મરણ પામે છે, કારણ, ઉપપાત અને ઉદ્વર્તનાની સંખ્યામાં વિકલ્પો છે.

એક સમયમાં કેટલા જીવોનો ઉપપાત અને ઉદ્વર્તના^૩

૧. નારકો (૧-૭) જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અથવા તો અસંખ્યાત (૬૨૬-૬૨૭).

૨. અસુરકુમારાદિ (૧-૧૦) જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અથવા તો અસંખ્યાત (૬૫૮-૯).

૩. પૃથ્વીકાયિક યાવત્ વાયુ પ્રત્યેક સમયમાં નિરંતર અસંખ્યાત (૬૩૦-૩૧).

૪. વનસ્પતિ (અ) સ્વસ્થાન અર્થાત્ વનસ્પતિમાથી મરીને વનસ્પતિરૂપે ઉત્પન્ન થનાર પ્રત્યેક સમયમાં નિરંતર અનત છે (૬૩૨).

(બ) પરસ્થાન અર્થાત્ પૃથ્વી આદિમાથી મરીને વનસ્પતિરૂપે ઉત્પન્ન થનાર પ્રત્યેક સમયમાં નિરંતર અસંખ્યાત છે (૬૩૨).

આ જ પ્રમાણે ઉદ્વર્તના વિષે પણ સમજવું (૬૩૮).

૫. દ્વીન્દ્રિય જઘન્ય એક, બે કે ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત કે અસંખ્યાત (૬૩૩).

૬. ત્રીન્દ્રિય	} જઘન્ય એક, બે ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત કે અસંખ્યાત (૬૩૪).
૭. ચતુરિન્દ્રિય	
૮. સંમૂર્ચિષ્ઠ પચેન્દ્રિયતિર્યચ	
૯. ગર્ભજ પચેન્દ્રિયતિર્યચ	
૧૦. સંમૂર્ચિષ્ઠ મનુષ્ય	

૧૧. ગર્ભજ મનુષ્ય જઘન્ય એક, બે, કે ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત (૬૩૫).

૧૨. વાણમંતર—

૧૩. જ્યોતિષ્ક—

૧૪. સૌધર્મ યાવત્ સહસ્રાર જઘન્ય એક, બે કે ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત કે અસંખ્યાત (૬૩૪).

૧૫. આનત યાવત્ અનુત્તર જઘન્ય એક, બે, ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત (૬૩૫).

૧૬. સિદ્ધ જઘન્ય એક, બે કે ત્રણ; ઉત્કૃષ્ટ ૧૦૮ (૬૩૬).

૫. કત્તો (કુત)⁴ દ્વારમાં જીવો તે તે પ્રલેદમાં ક્યાંથી મરીને ઉત્પન્ન થાય એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યો છે એટલે કે જીવના જે નાના પ્રકારો છે, તેમાં ઉત્પન્ન થવાની યોગ્યતા સૌની સરખી છે કે તેમાં કંઈ અપવાદ છે? સામાન્ય રીતે બધા જ જીવો નાના ભવ એટલે કે બધા જ ભવોને યોગ્ય છે. પરંતુ અમુક પ્રકારના જીવરૂપે ઉત્પન્ન થવાનું હોય તો અવ્યવહિત પૂર્વમાં તે જીવનો કયો ભવ હોવો જરૂરી છે તેનો નિર્ણય પ્રસ્તુતમા કરવામાં આવ્યો છે.

જીવો કયા ભવમાંથી આવે ?

૧. નારક (અ) તિર્યચપચેન્દ્રિય પર્યાપ્તના બધા જ ભેદોમાથી; સિવાય કે અસંખ્યાત વર્ષાયુવાળા ચતુષ્પદ સ્થલચર અને ખેચર (૬૩૯ [૧-૨૨]).

(આ) કર્મભૂમિજ સંખ્યાત વર્ષાયુવાળા ગર્ભજ પર્યાપ્ત મનુષ્યમાથી (૬૩૯ [૨૩-૨૬]).

(૧) પ્રથમ રત્નપ્રભામા સામાન્ય નારકની જેમ (૬૪૦).

(૨) શર્કરામાં સંમૂર્ચિષ્ઠ તિર્યચપચેન્દ્રિય સિવાયના ઉપર પ્રમાણે (૬૪૧).

(૩) વાલુકામાં ભુજપરિસર્પ સિવાયના શર્કરા પ્રમાણે (૬૪૨).

(૪) પકપ્રભામા ખેચર સિવાયના વાલુકા પ્રમાણે (૬૪૩).

⁴ જીવોની ગતિ-આગતિ વિષેની ચર્ચા ષટ્પાંડાગમમા પોતાની રીતે ૧૪ માર્ગેશ્વરો વડે કરવામા આવી છે —પુસ્તક ૬, પૃ. ૪૧૮ થી.

(પ) ધૂમપ્રભામાં ચતુષ્પદ સિવાયના પંકપ્રભા પ્રમાણે (૬૪૪)

(૬) તમામા સ્થલચર સિવાયના ધૂમપ્રભા પ્રમાણે (૬૪૫).

(૭) સપ્તમીમાં (અ) જલચર તિર્યચપંચેદ્રિય પર્યાપ્ત અને

(બ) ગર્ભજ પર્યાપ્ત.

(ક) કર્મભૂમિજ સંખ્યાતવર્ષાયુવાળા ગર્ભજ પર્યાપ્ત મનુષ્ય—પુરુષ અને નપુંસક (૬૪૬-૬૪૭).

૨. અસુરકુમારાદિ (૧-૧૦) (અ) પર્યાપ્ત તિર્યચપંચેદ્રિયમાંથી } (૬૪૮)
(બ) ગર્ભજ પર્યાપ્ત મનુષ્યમાંથી } (૬૪૯)

૩. પૃથ્વીકાયિક (અ) તિર્યચમાંથી (૬૫૦[૧-૧૦]).

(બ) મનુષ્યમાંથી (૬૫૦ [૧૧-૧૨]).

(ક) દેવોમાંથી; સિવાય કે સનતકુમારથી માંડીને અનુત્તરના દેવો

(૬૫૦[૧૩-૧૮]).

૪. અષ્ટાય ઉપર પ્રમાણે (૬૫૧).

૫. તેજ અને વાયુ (અ) તિર્યચ અને (બ) મનુષ્યમાંથી (૬૫૨).

૬. વનસ્પતિ પૃથ્વીકાયિકની જેમ (૬૫૩).

૭. દ્વીન્દ્રિય }
ત્રીન્દ્રિય } તેજ-વાયુ પ્રમાણે (૬૫૪)
ચતુરિન્દ્રિય }

૮. પંચેન્દ્રિયતિર્યચ (અ) નારકમાંથી

(બ) તિર્યચમાંથી.

(ક) મનુષ્યમાંથી.

(ઢ) દેવોમાંથી; સિવાય કે આનતથી માંડીને ઉપરના દેવો—(૬૫૫)

૯ મનુષ્ય (અ) નારકમાંથી; સિવાય કે સપ્તમી.

(બ) તિર્યચમાંથી; સિવાય કે તેજ અને વાયુ.

(ક) મનુષ્યમાંથી.

(ઢ) દેવોમાંથી.

(૬૫૬).

૧૦. વાણુમતર અસુરકુમારાદિની જેમ

(૬૫૭).

૧૧ ન્યોતિષ્ઠે (અ) ગર્ભજ તિર્યચપંચેદ્રિય, સિવાય કે અસંખ્યાત વર્ષાયુવાળા ખેચર.

(બ) મનુષ્યમાંથી, સિવાય કે અન્તરદ્વિપજ મનુષ્ય.

(૬૫૮).

૧૨. સૌધર્મ અને ઇશાન ન્યોતિષ્ઠ પ્રમાણે.

(૬૫૯)

૧૩ સનતકુમાર યાવત્ સહસ્રાર અસંખ્યાત વર્ષાયુવાળા અને અકર્મકભૂમિ સિવાયના

ઉપર પ્રમાણે.

(૬૬૦, ૬૬૧).

૧૪ આનત, યાવત્ અચ્યુત સમ્યગ્દષ્ટિ અથવા મિથ્યાદષ્ટિ પર્યાપ્ત સખ્યેય-

વર્ષાયુવાળા કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોમાંથી.

(૬૬૨-૬૬૩).

૧૫. ઐવેયક સયત મનુષ્યમાંથી.

(૬૬૪).

૧૬. અનુત્તરોપપાતિક અપ્રમત્ત સંયત મનુષ્યમાંથી.

(૬૬૫).

ઉપરની સૂચી ઉપરથી જે કેટલીક બાબતો ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે તે આ છે—

૧ સાતમી નરકમાં મનુષ્યસ્ત્રી જતી નથી,

બધા જ જીવો છ પ્રકારનો આયુષધ કરે છે (૬૮૫) અને બધા જ જીવો એકથી માંડીને ઉત્કૃષ્ટ આઠ આકર્ષમાં આયુના પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કરી લે છે (૬૮૭-૬૯૦). આકર્ષ એકથી માંડીને વિકલ્પે આઠ સુધી થાય છે એટલે વળી એક આકર્ષ કે તેથી વધારે આકર્ષ કરનારાઓનું તારતમ્ય પણ નિરૂપવામા આવ્યું છે. તેમાં ક્રમ એવો છે કે આઠ આકર્ષ કરનારા સૌથી થોડા છે. અને પછી જેમ જેમ આકર્ષ ઓછા તેમ તેમ તેમની સખ્યા ક્રમે સખ્યાત્મક છે, અર્થાત્ સૌથી વધારે સખ્યા એક આકર્ષ કરનારાઓની છે (૬૯૧-૬૯૨).

આયુષધના છ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે (૬૮૪):—

૧. જાતિનામનિધત્ત આયુ : નિધત્ત = નિષિક્ત. સામાન્ય નિયમ એવો છે કે જીવો એક સમયમા જેટલા કર્મપ્રદેશોનું ગ્રહણ કરે છે તેની ગોઠવણી કે રચના તે જે ક્રમે અનુભવમા આવવાના હોય છે તે પ્રમાણે કરી નાખે છે. આ રચના નિષેક કહેવાય છે. તેથી આવી રચનામા જે ગોઠવાયુ તે નિધત્ત = નિષિક્ત કહેવાય છે. નામકર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓમાં એકેન્દ્રિયાદિ પાંચ જાતિઓ છે. એ જાતિનામકર્મ સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે જાતિનામનિધત્ત આયુ છે.

૨. ગતિનામનિધત્ત આયુ : નામકર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓમાં નરકાદિ ચાર ગતિ છે. તે ગતિનામકર્મ સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે ગતિનામનિધત્ત આયુ છે.

૩. સ્થિતિનામનિધત્ત આયુ : તે તે ભવમા સ્થિર કરનાર જે કર્મ ઉદયમા હોય તે સ્થિતિનામ છે. તેને ગતિ, જાતિ અને શરીરાદિ નામકર્મથી ભિન્ન સમજવાનું છે, કારણ કે તેમનો જુદો ઉદ્દેશ્ય કરવામાં આવ્યો જ છે (જુઓ નં. ૧, ૨, ૪ આદિ). એ સ્થિતિ સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે સ્થિતિનામનિધત્ત આયુ છે.

૪. અવગાહનામનિધત્ત આયુ : અવગાહના એટલે જેમા જીવ અવગાહીને રહે તે. અર્થાત્ શરીર-ઔદારિકાદિ પાંચ શરીર-નામકર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ છે. તેમની સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે અવગાહનામનિધત્ત આયુ છે.

૫. પ્રદેશનામનિધત્ત આયુ : કર્મપરમાણુઓ પ્રદેશ કહેવાય છે જે કર્મોનો અનુભવ માત્ર પ્રદેશરૂપે થાય એટલે કે જેનો વિપાકોદય નહિ પણ પ્રદેશોદય હોય છે તેવા પ્રદેશો સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે પ્રદેશનામનિધત્ત આયુ છે.

૬. અનુભાવનામનિધત્ત આયુ : કર્મના વિપાક-ફળને અનુભાવ કહેવામા આવે છે. પ્રસ્તુતમા તે વિપાક તેના પ્રકૃષ્ટ રૂપમાં સમજવાનો છે. એટલે કે પ્રકૃષ્ટ વિપાક દેનારા કર્મની સાથે જે આયુ નિધત્ત હોય તે અનુભાવનામનિધત્ત આયુ છે.

પ્રસ્તુતમાં આચાર્ય મલયગિરિ સ્પષ્ટીકરણ કરે છે કે આયુના આ ભેદો કરવાનું રહસ્ય એ છે કે ઉક્ત જાતિ, ગતિ આદિમાં આયુકર્મ પ્રધાન છે, કારણ કે તેનો ઉદય થવાથી જ તે તે જાતિ આદિ કર્મનો ઉદય થાય છે.

સાતમું 'ઉચ્છ્વાસ' પદ : જીવોના શ્વાસોચ્છ્વાસ

આપણે જાણીએ છીએ કે જીવનધારણ માટે શ્વાસોચ્છ્વાસનું ધણું મહત્વ છે. પ્રસ્તુત સાતમા પદમા સિદ્ધ સિવાયના બધા જ સસારી જીવોના શ્વાસોચ્છ્વાસના કાલની ચર્ચા છે. આ સમગ્ર ચર્ચા ઉપરથી જે એક વાત ફલિત થાય છે તે તરફ આચાર્ય મલયગિરિએ ધ્યાન દોર્યું છે અને તે યથાર્થ જ છે કે જેમ દુઃખ વધારે તેમ શ્વાસોચ્છ્વાસ વધારે અને અસંત દુઃખીને તો તે નિરતર જ ચાલ્યા કરે^૧; અને જેમ સુખ વધારે તેમ શ્વાસોચ્છ્વાસની ક્રિયાનો વિરહકાલ વધારે^૨, કારણ કે શ્વાસોચ્છ્વાસની ક્રિયા એ પણ દુઃખ છે આ વાત આપણા અનુભવની છે, અને શાસ્ત્ર પણ તેનું સમર્થન કરે છે.

આચાર્ય મલયગિરિએ પ્રસ્તુત ચર્ચાને આધારે જે એક નિયમ તારવી આપ્યો છે તે એ છે કે દેવોમાં જેમની જેટલા સાગરોપમની સ્થિતિ છે તેમનો તેટલાં પખવાડિયાં શ્વાસોચ્છ્વાસનો વિરહકાળ સમજવાનો છે.^૩

મૂળ સૂત્રમાં “આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઝસસંતિ વા નીસસંતિ વા” એવો પાઠ છે આચાર્ય મલયગિરિ આણમંતિ અને ઝસસંતિને એકાર્થક ગણે છે અને પાણમંતિ અને નીસસંતિને પણ એકાર્થક ગણે છે. પણ તેમણે આ બાબતમા અન્યનો મત પણ નિર્દિષ્ટ કર્યો છે, જેમાં પ્રથમ બે પદોને આન્તરિક્ષ શ્વાસોચ્છ્વાસક્રિયાના અર્થમાં અભિપ્રેત કરવામા આવ્યા છે.^૪

જીવોની શ્વાસોચ્છ્વાસક્રિયાનો વિરહકાલ

૧. નારક	સતત ચાલ્યા કરે છે.		
૨. અસુરકુમાર	જઘન્ય સાત સ્તોક,	ઉત્કૃષ્ટ પખવાડિયાથી	થોડો વધારે.
૩. નાગકુમાર યાવત્ સ્તનિતકુમાર	જઘન્ય સાત સ્તોક,	„	મુહૂર્તપૃથક્ત્વ
૪. તિર્યચ અને મનુષ્ય	વિમાત્રાએ = અનિશ્ચિત,	„	વિમાત્રાએ
૫. વાણમતર	જઘન્ય સાત સ્તોક,	„	મુહૂર્તપૃથક્ત્વ
૬. જ્યોતિષક	જઘન્ય મુહૂર્તપૃથક્ત્વ	„	„
૭ વૈમાનિક	„	„	૩૩ પખવાડિયાં
(અ) ૧. સૌધર્મ	„	„	૨ „
૨. ઇશાન	„ થી અધિક	„	૨ „
૩ સનતકુમાર	જઘન્ય બે પક્ષ	„	૭ „
૪ માહેન્દ્ર	„ બે પક્ષથી અધિક	„	૭ પખવાડિયાં- થી અધિક

૧ “અતિદુ ચિતા હિ નેરયિકા , દુ ચિતાના ચ નિરન્તર ઉચ્છ્વાસનિ શ્વાસૌ, તયા લોકે દર્શનાત્ ।” પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પત્ર ૨૨૦ વ ।

૨ “સુચિતાના ચ યથોત્તર મહાનુચ્છ્વાસનિ શ્વાસક્રિયાવિરહકાલઃ ।” પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પત્ર ૨૨૧ અ

૩. યથા યથાઽઽયુષ સાગરોપમવૃદ્ધિસ્થથા તથોચ્છ્વાસનિ શ્વાસક્રિયાવિરહપ્રમાણસ્યાપિ પક્ષવૃદ્ધિઃ ।

૪. પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પત્ર ૨૨૦ .

પ. અક્ષરલોક	જઘન્ય ૭ પક્ષ	ઉત્કૃષ્ટ	૧૦	પખવાડિયાં
૬. લાંતક	„ ૧૦ પક્ષ	„	૧૪	„
૭. મહાશુક્ર	„ ૧૪ પક્ષ	„	૧૭	„
૮. સહસ્ત્રાર	„ ૧૭ પક્ષ	„	૧૮	„
૯. આનત	„ ૧૮ પક્ષ	„	૧૯	„
૧૦. પ્રાણત	„ ૧૯ પક્ષ	„	૨૦	„
૧૧. આરણ	„ ૨૦ પક્ષ	„	૨૧	„
૧૨. અચ્યુત	„ ૨૧ પક્ષ	„	૨૨	„
(વ) ૧. ઐવેયક નીચલાના નીચલા	„ ૨૨ પક્ષ	„	૨૩	„
૨. ઐવેયક નીચલાના મધ્યમ	„ ૨૩ પક્ષ	„	૨૪	„
૩. ઐવેયક નીચલાના ઉપલા	„ ૨૪ પક્ષ	„	૨૫	„
૪. ઐવેયક મધ્યમના નીચલા	„ ૨૫ પક્ષ	„	૨૬	„
૫. ઐવેયક મધ્યમના વચલા	„ ૨૬ પક્ષ	„	૨૭	„
૬. ઐવેયક મધ્યમના ઉપલા	„ ૨૭ પક્ષ	„	૨૮	„
૭. ઐવેયક ઉપલાના નીચલા	„ ૨૮ પક્ષ	„	૨૯	„
૮. ઐવેયક ઉપલાના વચલા	„ ૨૯ પક્ષ	„	૩૦	„
૯. ઐવેયક ઉપલાના ઉપલા	„ ૩૦ પક્ષ	„	૩૧	„
(ક) ૧. અનુત્તર વિજ્યાદિ ૧-૪	„ ૩૧ પક્ષ	„	૩૩	„
૨. સર્વાર્થસિદ્ધ	૩૩ પખવાડિયાં અજઘન્ય-અનુત્કૃષ્ટ (૬૯૩-૭૨૪)			

આઠમું ‘સંજ્ઞા’ પદ : જીવોની સંજ્ઞા

પ્રસ્તુતમાં જીવોની સજ્ઞા એટલે કે જેને લઈને તે જીવ છે તે જાણી શકાય છે તે, અર્થાત્ જીવોમાં થતી આહારાદિ પ્રાપ્તિની ક્રિયા એ સંજ્ઞા છે. પ્રારંભના સૂત્રમાં (૭૨૫) દશ સજ્ઞાઓ ગણાવી છે અને તે સસારી સર્વ જીવોમાં છે, એ પણ તે પછી સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે (૭૨૬-૭૨૯); પરંતુ ત્યાર પછી જે સજ્ઞા વિષે ચોવીશે દંડકની અપેક્ષાએ વિચાર કર્યો છે, તેમાં (સૂત્ર ૭૩૦, ૭૩૨ આદિ) અને સજ્ઞાસંપન્ન જીવોનો જે અલ્પગણ્યત્વ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે તેમાં (૭૩૧, ૭૩૩ આદિ) માત્ર પ્રથમની ચાર એટલે કે આહાર, ભય, મૈથુન અને પરિગ્રહને જ સ્વીકારી છે, તે બતાવી આપે છે કે વસ્તુતઃ પ્રાચીન કાળમાં ચાર સજ્ઞાઓ જ મનાતી હશે અને પછીથી તેની દશ સખ્યા કરવામાં આવી છે, તે આ પ્રમાણે છે —

૧. આહાર, ૨. ભય, ૩. મૈથુન, ૪. પરિગ્રહ, ૫. ક્રોધ, ૬. માન, ૭. માયા, ૮. લોભ, ૯. લોક અને ૧૦. ઓધ.

આહારાદિ સંજ્ઞાનો અર્થ નામથી જ સ્પષ્ટ છે. પણ લોક અને ઓધની વ્યાખ્યા જરૂરી અને છે. શબ્દાદિ અર્થનો સામાન્ય ઓધ હોવો તે ઓધ સજ્ઞા છે અને તેમનો વિશેષ અવબોધ તે લોકસજ્ઞા છે—એમ આચાર્ય મલ્લયગિરિએ વ્યાખ્યા કરી છે. પણ અન્ય મતે જે વ્યાખ્યા તેમણે નોંધી છે તે પ્રમાણે વક્ષી આદિનું જે (વગર વિચાર્યે) આરોહણ થાય છે તે ઓધસંજ્ઞા છે અને લોકમાં જે હેય પ્રવૃત્તિ છે તે લોકસંજ્ઞા છે

જીવોમાં સજ્ઞાનો વિચાર એક તો ઉત્સન્ન (ખાહુલ્ય)ની દૃષ્ટિએ અને ખીન્ને સંતતિભાવ (સાતત્ય)ની દૃષ્ટિએ કરવામાં આવ્યો છે, અને નોંધવામાં આવ્યું છે કે નારકોમાં ભય સજ્ઞાનુ ખાહુલ્ય છે અને સાતત્ય તો ચારેય સજ્ઞાનું છે (૭૩૦). તિર્થંચમાં આહારસજ્ઞાનુ (૭૩૨), મનુષ્યમાં મૈથુનનુ (૭૩૪) અને દેવોમાં પરિગ્રહનુ ખાહુલ્ય છે (૭૩૬). પણ તે બધામાં સાતત્ય તો ચારેય સજ્ઞાનું છે.

અલ્પખહુલ્યનો વિચાર નીચે પ્રમાણે છે :—

૧. નારકો — મૈથુનસજ્ઞાવાળા સૌથી થોડા, તેથી —

— આહારસજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ, તેથી —

— પરિગ્રહસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ, તેથી —

— ભયસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ છે (૭૩૧).

૨ તિર્થંચ — પરિગ્રહસજ્ઞાવાળા સૌથી થોડા, તેથી —

— મૈથુનસજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ, તેથી —

— ભયસજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ, તેથી —

— આહારસજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ છે (૭૩૩).

૩. મનુષ્ય — ભયસંજ્ઞાવાળા સૌથી થોડા, તેથી —

— આહારસજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ, તેથી —

— પરિગ્રહસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ, તેથી —

— મૈથુનસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ છે (૭૩૫).

૪. દેવ — આહારસંજ્ઞાવાળા સૌથી થોડા, તેથી —

— ભયસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ, તેથી —

— મૈથુનસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ, તેથી —

— પરિગ્રહસંજ્ઞાવાળા સંખ્યાતગુણ છે (૭૩૭).

*

નવમું ‘યોનિ’પદ : જીવોનું ઉત્પત્તિસ્થાન

એક ભવમાંથી મૃત્યુ પામે છે ત્યારે જીવ તેની સાથે કાર્મણ અને તૈજસ શરીર લઈને જાય છે, પણ જે સ્થાનમાં તે નવા જન્મને લાયક ઔદારિક આદિ શરીરના પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કરે છે, તેને યોનિ અથવા તો ઉત્પત્તિસ્થાન કહેવામાં આવે છે. પ્રસ્તુતમાં એ યોનિનો અનેક રીતે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. પ્રથમ શીતાદિ સ્પર્શને લઈને (૭૩૮), પછી તે સ્થાન સચિત્ત છે કે કેવું છે તેને લઈને (૭૫૪) અને ત્યાર પછી તે સવૃત્ત છે કે વિવૃત્ત (૭૬૪) ઇલાદિને લઈને સકલ જીવોની યોનિનો વિચાર પ્રસ્તુત પદમાં છે. વિશેષમાં, મનુષ્યજન્મની યોનિની જે વિશેષતા છે, તેનું પણ (૭૭૩) નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે, કે કૂર્મોન્નતા, શખાવર્તા અને વંશીપત્રા એ ત્રણ પ્રકારે પણ મનુષ્યની યોનિ છે. કૂર્મોન્નત યોનિમાં તીર્થંકરાદિ મહાપુરુષો જન્મધારણ કરે છે. સ્ત્રીરત્નને શખાવર્તા યોનિ હોય છે, પણ તેમાં અનેક જીવો આવે છે અને ગર્ભનું ચયન પણ થાય છે, પણ

તેમાંથી કોઈનો જન્મ થતો નથી; જન્મ પહેલાં જ તે બધા ચ્યવી જાય છે,^૧ કોઈની નિષ્પત્તિ થતી નથી. સામાન્ય રીતે મનુષ્યસ્ત્રીમાં વંશીપત્રયોનિ હોય છે (૭૭૩). તે તે જીવોમાં યોનિની અપેક્ષાએ અલ્પખલુત્વનો પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૭૫૩, ૭૬૩, ૭૭૨). મનુષ્યની જે વિશેષ યોનિની ચર્ચા છે (૭૭૩), તેમાં અલ્પખલુત્વનો વિચાર નથી.

(આ નિરૂપણનું કોષ્ટક પૃ ૭૮માં જુઓ)

યોનિની અપેક્ષાએ તારતમ્ય (૭૫૩, ૭૬૩, ૭૭૨)

૧. શીતોષ્ણયોનિવાળા જીવો સૌથી થોડા,
ઉષ્ણયોનિક તેથી અસંખ્યાતગુણ,
અયોનિક (સિદ્ધ) તેથી અનંતગુણ,
શીતયોનિક તેથી અનંતગુણ.
૨. મિશ્રયોનિક સૌથી થોડા,
અચિત્તયોનિક તેથી અસંખ્યાતગુણ,
અયોનિક તેથી અનંતગુણ,
સચિત્તયોનિક તેથી અનંતગુણ.
૩. સંવૃતવિવૃતયોનિક સૌથી થોડા,
વિવૃતયોનિક તેથી અસંખ્યાતગુણ,
અયોનિક તેથી અનંતગુણ,
સંવૃતયોનિક તેથી અનંતગુણ.

*

દસમું ‘ચરમ’ પદ : દ્રવ્યો વિષે ચરમ-અચરમનો વિચાર

ચરમ અને અચરમ — રત્નપ્રભા આદિનું

જગતમા રચના છે, તો તેમાં કોઈ ચરમ-અંતે હોય અને કોઈ અચરમ હોય = અંતે ન હોય = મધ્યમાં હોય એમ બને. આથી પ્રસ્તુતમાં વિલિન દ્રવ્યો વિષે તે બાબતનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે રત્નપ્રભા આદિ પૃથ્વી સમગ્ર લોકનો એક એક ખંડ છે, તેમ પરમાણુ અને તેના વિવિધ-સંખ્યાવાળા પ્રદેશોથી બનેલા સ્કંધો પણ જુદા જુદા ખંડો છે. તે જ રીતે જુદા જુદા જીવો પણ ખંડો છે. તેથી એ ખંડોનો એકેક ખંડ લઈને અને લોક-અલોકને સમગ્રભાવે પણ લઈને ચરમ-અચરમનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. ધ્યાનમાં રાખવાની બાબત એ છે કે કોઈને ચરમ કે અચરમ કહેવું હોય તો બીજા કોઈની અપેક્ષાએ ચરમ કે અચરમ કહેવાય, પણ તેવી અપેક્ષા વિના તો તેને ચરમ પણ ન કહેવાય અને અચરમ પણ ન કહેવાય (એકવચનમાં), અને ચરમો કે અચરમો (બહુવચનમાં) પણ ન કહેવાય ઇત્યાદિ નિરૂપણ પ્રસ્તુતમાં છે.

તેની હવે વિગતે ચર્ચા કરીએ —

સૌથી પ્રથમ રત્નપ્રભાદિ સાત અને આઠમી ઇપિત્રાગ્ભારા (સિદ્ધાલય) પૃથ્વીઓ ગણાવી છે

૧. આચાર્ય મહાયગિરિ વૃદ્ધ પ્રવાહ નોંધે છે કે સ્ત્રીરત્નમાં અતિપ્રબલ કામાગ્નિ હોઈને ગર્ભનો ધ્વંસ થઈ જાય છે પ્રજાપનાટીકા, પત્ર ૨૨૮ ઇ

(આ સમગ્ર ૭૯મા પૃષ્ઠનું અનુસંધાન ૭૮મા પૃષ્ઠની ચોથી પંક્તિ પછી સમજવું)

જીવોની યોનિઓ (૭૩૮-૭૭૨)

જીવલેદ	શીત	ઉષ્ણ	શીતોષ્ણ	સચિત	અચિત	મિશ્ર	સદૃત	વિદૃત	સદૃત-વિદૃત
૧. નારક	શીત	ઉષ્ણ	×	×	અચિત	×	સદૃત	×	×
૨. ભવનપતિ	×	×	શીતોષ્ણ	×	અચિત	×	સદૃત	×	×
૩. પૃથ્વી, અપ્સર, વાયુ, વનસ્પતિ	શીત	ઉષ્ણ	શીતોષ્ણ	સચિત	અચિત	મિશ્ર	સંદૃત	×	×
૪. તેજ	×	ઉષ્ણ	×	સચિત	અચિત	મિશ્ર	સદૃત	×	×
૫. દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય	શીત	ઉષ્ણ	શીતોષ્ણ	સચિત	અચિત	મિશ્ર	×	વિદૃત	×
૬. પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ	—	—	—	—	—	—	—	—	—
સમ્પૂર્ણિમ તિર્યંચ	શીત	ઉષ્ણ	શીતોષ્ણ	સચિત	અચિત	મિશ્ર	×	વિદૃત	×
ગર્ભજ તિર્યંચ	×	×	શીતોષ્ણ	×	×	મિશ્ર	×	×	સદૃત-વિદૃત
૭. મનુષ્ય	—	—	—	—	—	—	—	—	—
સમ્પૂર્ણિમ મનુષ્ય	શીત	ઉષ્ણ	શીતોષ્ણ	સચિત	અચિત	મિશ્ર	×	વિદૃત	×
ગર્ભજ મનુષ્ય	×	×	શીતોષ્ણ	×	×	મિશ્ર	×	×	સદૃત-વિદૃત
૮. વાણુમતર	×	×	શીતોષ્ણ	×	અચિત	×	સંદૃત	×	×
૯. જ્યોતિષક	×	×	શીતોષ્ણ	×	અચિત	×	સદૃત	×	×
૧૦. વૈમાનિક	×	×	શીતોષ્ણ	×	અચિત	×	સંદૃત	×	×
૧૧. સિદ્ધ	×	×	×	×	×	×	×	×	×

૨. તૈજસ્કાય સિવાયના એકેન્દ્રિયોની યોનિ જણાવતા સૂત્રો (૭૪૨-૪૩)ની ટીકાનો યાદ દ્યોન્દ્રિયાગમપ્રાધિકર્ણનાં ત્રિવિધા યોનિ: ‘આવો ખોટો છપાયો છે (પ્રજ્ઞાપના-ટીકા, પન ૨૨૫ વ, ૨૨૬ અ.). પણ ટીકાની સમગ્ર હસ્તલિખિત પ્રતિઓમા અહીં દ્યોન્દ્રિયાગમધિકાયવર્ણના ત્રિવિધા યોનિ: આવો મૂળ સૂત્રને સવાહી શુદ્ધ યાદ છે

(૭૭૪). તે આડેય પૃથ્વી, સૌધર્માદિ વિમાનો, લોક અને અલોક (૭૭૬) એ સૌ વિષે ચરમની બાબતમાં એકસરખો નિષેધ અને એક સરખું જ વિધાન છે (૭૭૫-૭૭૬). પ્રશ્નમાં નીચેના છ વિકલ્પ કયા છે—

૧. ચરમ છે ?

૪. અચરમો છે ?

૨. અચરમ છે ?

૫. ચરમાન્ત પ્રદેશો છે ?

૩. ચરમો છે ?

૬. અચરમાન્ત પ્રદેશો છે ?

અને એ છયે વિકલ્પનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે (૭૬૫). આતુ રહસ્ય, આચાર્ય મલયગિરિના કથન પ્રમાણે, એ છે કે જ્યારે તે તે રત્નપ્રભાદિને નિરપેક્ષ કરીને પ્રશ્ન કરવામાં આવે તો ઉત્તર નિષેધમાં જ હોય. અર્થાત્ રત્નપ્રભા આદિ અમુકથી ચરમ કે અચરમ છે એમ પૂછવામાં આવે તો ઉત્તર વિધિમાં મળી શકે, પરંતુ કેવળ રત્નપ્રભાદિને લઈ ને પ્રશ્ન હોય તો ઉત્તર નિષેધમાં જ મળે; કારણ, ચરમ અને અચરમ એ કોઈની અપેક્ષાએ ધટી શકે છે, વિના અપેક્ષાએ ધટી શકતા નથી.

આથી મૂળ સૂત્રમાં ઉક્ત છયે વિકલ્પોનો ઉત્તર નિષેધમાં જ આપવામાં આવ્યો છે; પરંતુ માત્ર નિષેધમાં જ ઉત્તર છે એમ નથી. તે છ વિકલ્પોનો નિષેધ કર્યા પછી સૂત્રમાં આ પ્રકારે વિધિ પણ છે—

ણિયમા અચરિમં ચ ચરમાણિ ચ; ચરિમંતપદેસા ચ અચરિમંતપદેસા ચ (૭૭૫).

આનો શો અર્થ કરવો એ વિચારણીય છે. ટીકાકારે જે સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે તે આ પ્રમાણે છે : જ્યારે રત્નપ્રભાને અખંડ એક માનવામાં આવે ત્યારે તો ઉક્ત છયે પ્રકારના નિષેધ જ કરવા પડે. પણ તેને જો તે અસંખ્ય પ્રદેશમાં અવગાઢ હોઈ અનેક અવયવોમાં વિભક્ત માનવામાં આવે તો તેને વિશે ઉક્ત વિધાન સંભવિત બને. એટલે કે તેને તેના ચરમ ભાગમાં રહેલા (બધી દિશામાં રહેલા) અવયવો (ચરમો) અને મધ્ય ભાગનો એક ખંડ (અચરમ) — તે બંનેના સમુદાયરૂપે વિવક્ષિત કરવામાં આવે અને એક અખંડ માત્ર અવયવી કે સ્કંધરૂપે વિવક્ષિત કરવામાં ન આવે, તો તે અચરમ એટલે કે મધ્યમ ખંડ અને ચરમો એટલે કે તેના સર્વે દિશામાં રહેલા ચરમ ખંડો, એ બંનેના સમુદાયરૂપ કહેવાય; આથી તેને “અચરિમં ચ ચરિમાણિ ચ” એમ ઉભય રૂપે નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવી છે. આને ચિત્રમાં બતાવવું હોય તો આ રીતે બતાવી શકાય :

ચારેય તરફથી ચાર લીટીઓ છે તે તેના ચરમો કહેવાય અને વચ્ચેનો ભાગ અચરમ કહેવાય, તેથી તે ‘અચરમ અને ચરમો’ એમ ઉભય રૂપ કહેવાય.^૨ આ ઉત્તર, દ્રવ્ય એટલે કે અવયવી તેના અનેક અવયવોમાં વિભક્ત છે એમ માનીને આપવામાં આવ્યો છે. આમાં દ્રવ્યને પ્રધાન માનવામાં આવ્યું.

પ્રદેશ એટલે કે તેના અવયવોને પ્રધાન માનવામાં આવે તો જે ઉત્તર મળે તે આ છે—

“ચરિમંતપદેસા ચ અચરિમંતપદેસા ચ” । એટલે કે રત્નપ્રભા પૃથ્વી અનેક પ્રદેશોરૂપ છે અને તે બે ભાગમાં વહેંચાયેલા છે. ચારેય લીટીમાં રહેલા પ્રદેશો તે ચરમાન્ત પ્રદેશો છે અને મધ્યમાં

૧. પ્રત્યુત્તરમાં ટીકાકારે બહુગ્રીહિ સમાસ નથી કર્યો, અર્થ એ છે કે રત્નપ્રભાને એક દ્રવ્યરૂપે નહિ પણ તે અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ હોઈ તેને માત્ર તેના પ્રદેશોરૂપ માનવામાં આવે તો તે અનેક પ્રદેશોરૂપ છે (૭૭૫).

૨. પ્રત્યુત્તર ચરમ અને અચરમ આદિની અન્ય બ્યાખ્યા પણ ટીકાકાર નોંધે છે પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પૃ. ૨૨૬ વ

રહેલા પ્રદેશો તે અચરમાન્ત પ્રદેશો છે : આમ એ બંને પ્રકારના પ્રદેશો મળીને રત્નપ્રભા પૃથ્વી કહેવાય, તેથી તેને “અચરમાન્તપ્રદેશો અને અચરમાન્તપ્રદેશો” એમ ઉભય રૂપે નિર્દિષ્ટ કરવી જોઈએ.

જૈનદર્શનમા સ્થિર થયેલ અવયવ અને અવયવીના ભેદાભેદવાદનું મૂળ પ્રસ્તુત ચર્ચામાં જોઈ શકાય છે.^૩

અચરમાદિનું અદ્યપબહુત્વ (તારતમ્ય)

પ્રારંભનાં સૂત્રો (૭૭૪-૭૭૬)માં રત્નપ્રભાદિ વિષે અચરમાદિનો વિચાર કર્યા પછી તેમના અદ્યપબહુત્વની ચિતા (૭૭૭-૭૮૦) કરવામાં આવી છે, તે આ પ્રમાણે છે—

૧ રત્નપ્રભા વિષે

(અ) દ્રવ્યાર્થિક નયથી

- (૧) અચરમ એક હોઈ સૌથી સ્તોક, તેથી—
- (૨) અરમો અસંખ્યાતગુણ, તેથી—
- (૩) અચરમ + અરમો વિશેષાધિક છે. પ્રસ્તુતમા પ્રથમ અને ત્રીજાનો સમજવાનો છે.

(વ) પ્રદેશાર્થિક નયથી

- (૧) અચરમાન્ત પ્રદેશો સૌથી સ્તોક, તેથી—
- (૨) અચરમાન્ત પ્રદેશો અસંખ્યાતગુણ, તેથી—
- (૩) અચરમાન્ત પ્રદેશો + અચરમાન્ત પ્રદેશો વિશેષાધિક છે

(ક) દ્રવ્ય-પ્રદેશ ઉભય નયથી—

આમા દ્રવ્યાર્થિક અને પ્રદેશાર્થિક બંનેનું પૂર્વોક્ત તારતમ્ય ક્રમે મૂકી દેવામાં આવ્યું છે, તેથી દ્રવ્યાર્થિકના ત્રણ + પ્રદેશાર્થિકના ત્રણ—એમ એકથી છના ક્રમમા તારતમ્ય છે. વિશેષમા એટલું કે દ્રવ્યાર્થિકમાના ત્રીજાના કરતાં પ્રદેશાર્થિકનો પ્રથમ અસંખ્યાતગુણ સમજવાનો છે.

૨-૩. જે પ્રકારનું તારતમ્ય ઉપર રત્નપ્રભા વિષે જણાવ્યું છે, તે જ પ્રકારનું તારતમ્ય શેષ છ નરકો, સૌધર્માદિ બધા વિમાનો, ઈપત્રાગ્લારા પૃથ્વી અને આ બધું મળીને થતો લોક—એ પ્રત્યેકનું સમજવાનું છે; કારણ, લોકના પ્રદેશો પણ અસંખ્યાતથી તો વધારે નથી જ.

જે ભેદ પડે છે તે અલોક વિષે છે, કારણ, પ્રદેશાર્થિકની દૃષ્ટિએ અલોકના પ્રદેશો અનંત સંખ્યામાં છે આથી અલોકની ચિતામાં અચરમાન્ત પ્રદેશો સંખ્યાતગુણને બદલે અનંતગુણ સમજવાના છે (૭૭૯) અને પછી લોક અને અલોકને સાથે રાખીને (૭૮૦) જે તારતમ્યની સૂચી આપી છે તે નીચે પ્રમાણે છે :—

૪. લોક-અલોક વિષે

(અ) દ્રવ્યાર્થિકથી

- (૧) બંનેનો એક-એક અચરમ સર્વસ્તોક, તેથી—

- (૨) લોકના ચરમો અસંખ્યાતગુણ, તેથી—
- (૩) અલોકના ચરમો અસંખ્યાતગુણ, તેથી—
- (૪) બંનેના અચરમો (૧) + બંનેના ચરમો (૨-૩) વિશેષાધિક છે.

(બ) પ્રદેશાર્થિકથી

- (૧) લોકના ચરમાન્ત પ્રદેશો સર્વસ્તોક છે, તેથી—
- (૨) અલોકના ચરમાન્ત પ્રદેશો વિશેષાધિક, તેથી—
- (૩) લોકના અચરમાન્ત પ્રદેશ સંખ્યાતગુણ, તેથી—
- (૪) અલોકના અચરમાન્ત પ્રદેશ અનંતગુણ, તેથી—
- (૫) લોક અને અલોકના ચરમાન્ત પ્રદેશો (૧-૨) + અચરમાન્ત પ્રદેશો (૩-૪) વિશેષાધિક છે.

(ક) ઉલ્લેખ નયથી

- (૧) લોક-અલોક બંનેના એક-એક અચરમ સર્વસ્તોક, તેથી—
- (૨) લોકના ચરમો અસંખ્યાતગુણ, તેથી—
- (૩) અલોકના ચરમો વિશેષાધિક, તેથી—
- (૪) લોક-અલોક બંનેના અચરમો અને ચરમો [= (૧) + (૨), (૩)] વિશેષાધિક, તેથી—
- (૫) લોકના ચરમાન્ત પ્રદેશો અસંખ્યાતગુણ, તેથી—
- (૬) અલોકના ચરમાન્ત પ્રદેશો વિશેષાધિક, તેથી—
- (૭) લોકના અચરમાન્ત પ્રદેશો અસંખ્યાતગુણ, તેથી—
- (૮) અલોકના અચરમાન્ત પ્રદેશો અનંતગુણ, તેથી—
- (૯) લોક અને અલોકના ચરમાન્ત (૫ + ૬) + અચરમાન્ત (૭ + ૮) પ્રદેશો વિશેષાધિક, તેથી—
- (૧૦) સર્વ દ્રવ્યો વિશેષાધિક, તેથી—
- (૧૧) સર્વ પ્રદેશો અનંતગુણ, તેથી—
- (૧૨) સર્વ પર્યાયો અનંતગુણ છે. (૭૮૦)

પરમાણુપુદ્ગલ અને પુદ્ગલસ્કંધ વિષે ચરમાદિ વિચાર

પરમાણુ અને સ્કંધના ચરમાદિ વિચાર પ્રસંગે પ્રશ્નમા છઠ્વીશ (૨૬) ભંગો કરવામાં આવ્યા છે. અને પછી પરમાણુ અને દ્વિપ્રદેશિક આદિ સ્કંધોમાં ઉક્ત ૨૬ ભંગોમાંથી કયાનું વિધાન કરવું અને કયા શેષનો નિષેધ કરવો, તે સ્પષ્ટ કર્યું છે (૭૮૧-૭૮૯) અને અતે તે ભંગોની બાબતમાં સગ્રહણીગાથાઓ પણ આપવામાં આવી છે (૭૯૦).

ચરમ, અચરમ અને અવક્તવ્ય એ ત્રણ મૂળ ભંગો છે. તેના એકવચન અને બહુવચનને લક્ષ્યને અને એ ત્રણેને પરસ્પર મેળવીને જો છઠ્વીશ ભંગો થાય છે તે આ પ્રમાણે છે (૭૮૧) —

(૧) ૧. ચરમ	૪. ચરમો
(૨) ૨. અચરમ	૫. અચરમો
(૩) ૩. અવક્તવ્ય	૬. અવક્તવ્યો

(૪) ૭. ચરમ અને અચરમ	૮. ચરમ અને અચરમો	} પ્રથમ ચતુર્ભંગી
	૯ ચરમો અને અચરમ	
	૧૦. ચરમો અને અચરમો	
(૫) ૧૧. ચરમ અને અવક્તવ્ય	૧૨. ચરમ અને અવક્તવ્યો	} દ્વિતીય ચતુર્ભંગી
	૧૩. ચરમો અને અવક્તવ્ય	
	૧૪. ચરમો અને અવક્તવ્યો	
(૬) ૧૫, અચરમ અને અવક્તવ્ય	૧૬. અચરમ અને અવક્તવ્યો	} તૃતીય ચતુર્ભંગી
	૧૭ અચરમો અને અવક્તવ્ય	
	૧૮. અચરમો અને અવક્તવ્યો	
(૭) ૧૯, ચરમ, અચરમ અને અવક્તવ્ય	૨૦. ચરમ, અચરમ અને અવક્તવ્યો,	
	૨૧. ચરમ, અચરમો અને અવક્તવ્ય,	
	૨૨ ચરમ, અચરમો અને અવક્તવ્યો,	
	૨૩. ચરમો, અચરમ અને અવક્તવ્ય,	
	૨૪. ચરમો, અચરમ અને અવક્તવ્યો,	
	૨૫ ચરમો, અચરમો અને અવક્તવ્ય,	
	૨૬. ચરમો, અચરમો અને અવક્તવ્યો.	

ઉપરના છઞ્વીશ ભગોને એ રીતે લખ્યા છે કે જેથી એકવચનમા પ્રયુક્ત ભગો જુદા તરી આવે. પ્રયોજન એ છે કે જૈન દાર્શનિકોએ સપ્તભગીને નામે જે સ્યાદ્વાદની પ્રરૂપણા કરી છે, તેનું મૂળ આ પ્રકારના ભંગોમાં રહેલું છે તે સ્પષ્ટ થાય. આ જ પ્રકારની સપ્તભગી ભગવતીસૂત્રમાં પણ મળે છે, તે અન્યત્ર સ્પષ્ટ કરવામા આવ્યું છે, તેથી તે વિષે વિશેષ વિચારણા અહીં જરૂરી નથી. આગમયુગ પછીના અનેકાંતયુગમા આ ભગોમાથી બહુવચનને લઈને જે ભગો થાય છે, તે દૂર કરીને જૈન દાર્શનિકોએ સપ્તભગીની પ્રરૂપણા કરી છે તે સ્પષ્ટ થાય છે, એટલું જ સૂચવવું અહીં પર્યાપ્ત છે.

હવે પરમાણુ આદિમાં આ ભગોભાથી ક્યા ભગો લાગુ પડે છે તે જોઈએ (૭૮૧-૭૮૯) :

૧. પરમાણુ માત્ર એક ભાગ નં. ૩.
૨. દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ બે ભાગ = નં. ૧, ૩.
૩. ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ ૪ ભાગ = નં. ૧, ૩, ૯, ૧૧.
૪. ચતુ પ્રદેશિક ૭ ભાગ = નં-૧, ૩, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૨૩.
૫. પચ્ચપ્રદેશિક ૧૧ ભાગ = નં. ૧, ૩, ૭, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૨૩, ૨૫.
૬. છપ્રદેશિક^૪ ૧૫ ભાગ = નં. ૧, ૩, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૯, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬.
૭. સપ્તપ્રદેશિક ૧૭ ભાગ = નં ૧, ૩, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬.
૮. અષ્ટપ્રદેશિક ૧૮ ભાગ = નં. ૧, ૩, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬
૯. નવ પ્રદેશી માંડીને સંખ્યાત, અસંખ્યાત અને અનંતપ્રદેશી, એ પ્રત્યેક સ્કંધોના ભાગો પણ ૧૮ જ છે; તે ઉપર પ્રમાણે-અષ્ટપ્રદેશિક સ્કંધની જેમ-સમજવાના છે (૭૮૯)

સંસ્થાન વિષે ચરમાદિ

પરિમંડલ આદિ પાંચ સંસ્થાન (૭૯૧), તેના પ્રભેદો (૭૯૨), તેના પ્રદેશો (૭૯૩), તેની અવગાહના (૭૯૪) અને તેના ચરમાદિ (૭૯૭)નો ક્રમે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે અને છેવટે અત્પગ્ન્યુત્પ પાણુ નક્કી કરવામાં આવ્યું છે (૮૦૨-૮૦૬), તેનો સાર નીચે પ્રમાણે છે :—

સંસ્થાનો પાંચ છે : પરિમંડલ, વૃત્ત, ત્ર્યસ્ર, ચતુરસ્ર અને આયત (૭૯૧).^૫ એ બધાં સંસ્થાનોમાંના પ્રત્યેક અનત છે (૭૯૨); અને સંખ્યાત અસંખ્યાત અથવા અનતપ્રદેશી છે (૭૯૩) અને સંખ્યાતપ્રદેશી સંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહ છે, અસંખ્યાતપ્રદેશી સંખ્યાત કે અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહ છે અને અનંતપ્રદેશી પણ સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહ છે. (૭૯૪-૭૯૬).

સંસ્થાનોમાં ચરમાદિ વિચારમાં પૂર્વોક્ત (૭૭૫) જેમ છ વિઢલ્પો કરીને તેનો નિષેધ તે જ પ્રમાણે કરવામાં આવ્યો છે અને વિધિ પણ પૂર્વવત્ (૭૭૫) છે (૭૯૭-૮૦૧). આનો ખુલાસો કરવામાં આવ્યો જ છે એટલે અહીં તેનું પુનરાવર્તન જરૂરી નથી.

અત્પગ્ન્યુત્પનો વિચાર પણ રત્નપ્રભાને (૭૭૭) અનુસરતો જ છે (૮૦૨-૮૦૬), તેથી તે વિષે પણ વિશેષ લખવું જરૂરી નથી; પણ એક વિશેષતા છે, તે છે—‘જવરં સક્ષમે અણંતગુણા’ (૮૦૫, ૮૦૬); આનું સ્પષ્ટીકરણ ટીકાકાર કરે છે કે જ્યારે ક્ષેત્રવિચારમાંથી દ્રવ્યવિચારમાં સક્ષમણ થાય ત્યારે ‘અનંતગુણ’નું વિધાન કરવું, તે આ પ્રમાણે—

૧. અચરમ સર્વસ્તોક છે; ૨. તેથી ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ ચરમો અસંખ્યાતગુણ છે; ૩. પણ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ ચરમો અનંતગુણ છે. અને ૪. અચરમ + ચરમો તેથી વિશેષાધિક છે પ્રજ્ઞાપના ટીકા, પત્ર ૨૪૪ વ.

જીવો વિષે ચરમાદિ

નારકાદિ ચોવીશ દંડકના જીવોનો, સગ્રહણીગાથામાં જણાવ્યા પ્રમાણે (૮૨૯), ગત્યાદિ અગિયાર અપેક્ષાએ ચરમાદિનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૮૦૭-૮૨૯), જેમ કે ગતિની અપેક્ષાએ ચરમ એ કહેવાય જે હવે અન્ય કોઈ ગતિમાં જવાનો નથી, મનુષ્યગતિમાંથી સીધો મોક્ષમાં જવાનો છે. પણ મનુષ્યમાંથી કાઈ બધા મોક્ષમાં જવાના નથી તેથી જેના ભવ હજી બાકી હોય તે બધા જીવો ગતિની અપેક્ષાએ અચરમ કહેવાય. આ પ્રમાણે સ્થિતિ આદિની અપેક્ષાએ પણ જીવોનો ચરમાચરમવિચાર પ્રસ્તુતમાં કરવામાં આવ્યો છે.

અગિયારમું ‘ભાષા’પદ : ભાષાવિચારણા

અગિયામુ ભાષાપદ ભાષાની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થાય છે, એ ક્યા રહે છે, તેની આકૃતિ કેવી છે, એ તથા તેનું સ્વરૂપ તથા ભેદો અને તેને બોલનાર ધત્યાદિ અનેક મહત્વના પ્રશ્નો ચર્ચે છે. અનેક ઠેકાણે થયેલ ભાષાવિચારના એકત્ર સગ્રહરૂપે હોય એમ જણાય છે. આ ભાષાવિચારને સરળતાથી સમજાવવા માટે સૂત્રો તેના ક્રમને બદલે વ્યુત્ક્રમમાં લેવાં પડ્યાં છે, તેની વાચક નોંધ લે

૫. સંસ્થાનો પાંચ છે તે પૂર્વગત સૂત્ર ૬ થી પણ ફલિત થાય છે.

ભાષાનું સ્વરૂપ અને ઉત્પત્તિ

ભાષા એટલે જે બોલાય છે તે^૧ અર્થાત્ અન્યને અવબોધ-જ્ઞાનમાં જે કારણ બને છે તે, એવો અર્થ ટીકાકાર કરે છે.^૨ એ ભાષાનુ આદિ કારણ જીવ છે (૮૫૮) અર્થાત્ મૂલ કારણ જીવ છે. જીવ ન હોય તો ભાષા ઉત્પન્ન ન થાય. પણ તે મૂલ કારણ ઉપાદાનકારણ સમજવાનું નથી. તેનું ઉપાદાનકારણ તો, પ્રજ્ઞાપના પ્રમાણે, ભાષાદ્રવ્યના પુદ્ગલો છે, જેમાં વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ છે (૮૭૭[૬]). તેવાં પુદ્ગલો પણ જ્યારે સ્થિતિશીલ હોય છે ત્યારે જ જીવ તેમનું ગ્રહણ (૮૭૭[૧]) કરે છે જીવ ભાષાપુદ્ગલોનું ગ્રહણ શરીર વડે કરે છે, અને ભાષારૂપે તેનું પરિણમન કરે છે. જૈન પરિભાષામાં તેને ‘કાયયોગ વડે ગ્રહણ કરે છે’, એમ કહેવાય છે એમ પ્રજ્ઞાપનામાં કહ્યું છે (૮૫૮, ૮૫૯) શરીર વડે ગ્રહણ કરાયેલાં ભાષાનાં પુદ્ગલો ભાષારૂપે પરિણત થઈને જ્યારે નીકળે છે, ત્યારે તેનો આકાર કેવો હોય છે તે પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જણાવ્યું છે કે તે વજ્રકાર છે (૮૫૮). ટીકાકાર જણાવે છે કે ભાષા જ્યારે નીકળે છે ત્યારે સમગ્ર લોકમાં તેનાં પુદ્ગલો વ્યાપી જાય છે અને લોકનો આકાર વજ્રકાર છે તેથી ભાષાને પણ વજ્રકાર કહી છે^૩ પ્રજ્ઞાપનામાં પણ એ સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે ભાષાનું પર્યવસાન લોકાન્તમાં છે (૮૫૮), એટલે કે ભાષાના પુદ્ગલો ફેલાઈને સમગ્ર લોકને ભરી દે છે. એ તેથી આગળ જઈ શક્તિ નથી તેનું કારણ એ છે કે ગમનમાં અહાયભૂત દ્રવ્ય ધર્માસ્તિકાય લોકમાં જ છે, તેથી બહાર નથી^૪

ગ્રહણ કરાયેલા ભાષાના પુદ્ગલો ભાષારૂપે પરિણત થઈને બહાર નીકળે એમાં માત્ર બે સમય જેટલો કાળ જાય છે (૮૫૯), કારણ કે પ્રથમ સમયમાં ગ્રહણ છે અને દ્વિતીય સમયમાં નિર્ગમન છે—બહાર નીકળે છે^૫

પુદ્ગલો પરમાણુથી માડીને અનતપ્રદેશી સ્કંધરૂપે હોય છે. તેમાંથી જે સ્કંધો અનત-પ્રદેશી છે તેનું જ ગ્રહણ ભાષા માટે ઉપયોગી છે (૮૭૭ [૩]) અને તે સ્કંધ પણ જો ક્ષેત્રની દૃષ્ટિએ અસખ્યાત પ્રદેશમાં સ્થિત હોય તો ભાષાને યોગ્ય છે (૮૭૭[૪]), અન્યથા નહિ. કાળની દૃષ્ટિએ ભાષાના પુદ્ગલો એક સમયથી માડીને અસખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા હોય છે^૬ (૮૭૭[૫]). અર્થાત્ તે પુદ્ગલોની ભાષારૂપે પરિણતિ એક સમય પણ રહે અથવા તો વધુમાં વધુ અસખ્યાત સમય સુધી પણ રહે છે. ગ્રહણ કરાયેલા ભાષાના પુદ્ગલોમાં રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શના જે પ્રકારો છે તે, પ્રત્યેક ભાષાપુદ્ગલોમાં એકસરખા નથી હોતા, પણ, સમગ્રભાવે વિચારવામાં આવે તો એટલે કે ભાષા માટે ગ્રહણ કરાયેલા સમગ્ર પુદ્ગલોનો વિચાર કરવામાં આવે તો, તે બધા જ પ્રકારોનો સમાવેશ એમાં થઈ જાય છે. અર્થાત્ પુદ્ગલનો રસાદિરૂપે કોઈ પણ પરિણામ ભાષાના પુદ્ગલમાં ન હોય એમ બનતું નથી; બધા જ પરિણામો તેમાં મળી આવે છે (૮૭૭[૬] થી ૮૭૭[૧૪]). પણ તેમાં અપવાદ છે તે પણ ધ્યાનમાં રાખવો જરૂરી છે, કારણ કે સ્પર્શની બાબતમાં વિરોધી સ્પર્શોમાંથી એક જ સ્પર્શનું ગ્રહણ થાય છે એથી પ્રત્યેકમાં

૧ “ભાષ્યતે ઇતિ ભાષા” —પ્ર૦ ટી૦, ૨૪૬ વ ।

૨ “ભાષા અવબોધવીજભૂતા” —પ્ર૦ ટી૦, ૨૫૬ અ

૩ પ્ર૦ ટી૦, ૨૫૬ વ

૪ પ્ર૦ ટી૦, ૨૫૬ વ

૫ આચાર્ય લદ્રબાહુના કથનાનુસાર કાયયોગથી ભાષાદ્રવ્યના પુદ્ગલોનું ગ્રહણ થાય છે અને વાયોગથી નિર્ગમન થાય છે —આવશ્યકનિર્ણયક્રિત, ગા૦ ૭, વિરોધા૦, ગા૦ ૩૫૩

૬ પ્રસ્તુતમાં ટીકાકાર બ્યાખ્યાલેક્ષની પણ નોંધ લે છે પ્ર૦ ટી૦, પૃ ૨૬૨ વ.

જેથી માંડી માત્ર ચાર સ્પર્શવાળાનું જ ગ્રહણ થાય છે. અને સમગ્રભાવે જોઈએ તો નિયમનઃ ચાર સ્પર્શવાળાનું ગ્રહણ થાય છે (૮૭૭[૧૩]).

પુદ્ગલો તો સમગ્ર લોકાકાશમાં ભર્યા પડ્યા છે, પણ આત્મા તો શરીર પ્રમાણ જ છે, તેથી પ્રશ્ન થાય કે તે ગમે ત્યાંથી ભાપાપુદ્ગલોનું ગ્રહણ કરે છે કે નહિ? આનો ખુલાસો પ્રજ્ઞાપનામાં એ છે કે માત્ર સ્પૃષ્ટ એટલે કે આત્મા સાથે સ્પર્શમાં આવેલા જ પુદ્ગલોનું ગ્રહણ થાય છે, બીજાનું નહિ (૮૭૭ [૧૫]). વળી, આત્માના પ્રદેશોનું અવગાહન આકાશના જેટલા પ્રદેશોમા હોય તેટલા જ પ્રદેશોમા રહેલ ભાપાના પુદ્ગલોનું ગ્રહણ થાય છે, અન્યનું નહિ (૮૭૭ [૧૬]). આત્માના તે તે પ્રદેશો વડે ભાપાપુદ્ગલોનું ગ્રહણ થાય છે. આથી સ્પૃષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે તે તે આત્મ-પ્રદેશથી જે ભાપાપુદ્ગલો નિરંતર હોય—એટલે કે આત્માના તે તે પ્રદેશમા અવ્યવહિત ભાવે જે ભાપાપુદ્ગલો હોય, તે તે આશુ^૭ કે બાદર રૂપે હોય—તેમનું જ ગ્રહણ થાય છે, વ્યવહિતનું નહિ (૮૭૭[૧૭-૧૮]). આવા ગ્રહણ કરાતાં દ્રવ્યો ઊર્ધ્વ, અધઃ કે તિર્યક્ દિશામાં સ્થિત હોય છે. અને આદિ,^૮ મધ્ય કે અંતમા પણ ગ્રહણ કરે છે (૮૭૭ [૧૯-૨૦]). ઇવ પોતાના વિષયમા—પ્રદેશમાં આવેલને = સ્પૃષ્ટાવગાહ અનન્તરાવગાહને ગ્રહણ કરે છે અને તે આનુપૂર્વી = ક્રમે = જે આસન્ન હોય તેને છયે દિશામાંથી આવેલને ગ્રહણ કરે છે (૮૭૭ [૨૧-૨૩]).

આ ભાપાપુદ્ગલોનું ગ્રહણ સાન્તર કે નિરંતર હોય છે, અર્થાત્ જોલવાનું ચાલુ ન રાખે તો ગ્રહણમાં વ્યવધાન પડે છે તેથી તે સાતર કહેવાય છે. અને જોલવાનું અમુક સમય સુધી સતત ચાલુ રાખે તો નિરંતર ગ્રહણ કરવું પડે છે. આમા સમજવાનું એ છે કે પ્રથમ સમયમાં તો ગ્રહણ જ છે, નિર્ગમ નથી, પણ બીજા સમયમા ગ્રહણ અને નિર્ગમ બન્ને સલવે છે, કારણ કે પ્રથમ સમયમા ગૃહીત પુદ્ગલોનું દ્વિતીય સમયમા નિર્ગમન છે અને તૃતીય સમયમાં જેનું નિર્ગમન થવાનું છે તેનું દ્વિતીય સમયમાં ગ્રહણ છે. આમ વચ્ચેના બધા જ સમયમાં ગ્રહણ અને નિર્ગમન બન્ને થાય છે^૯ અને અંતે માત્ર નિર્ગમન છે, ગ્રહણ નથી, તેમ પ્રથમ સમયમાં માત્ર ગ્રહણ છે, નિર્ગમ નથી (૮૭૮-૮૭૯), કારણ કે નિર્ગમ દ્વિતીય સમયથી શરૂ થાય છે.

લોકાન્તગમન

પ્રથમ એ કહેવાઈ ગયું છે કે ભાપા લોકાન્ત સુધી ગમન કરે છે, તેનો ખુલાસો કરતાં પ્રજ્ઞાપનામાં જણાવ્યું છે કે ગૃહીત પુદ્ગલોનું નિર્ગમન બે રીતે થાય છે. એક તો જે પ્રમાણમા ગૃહીત કર્યા હોય તે સર્વ પુદ્ગલોના પિંડનું એમ ને એમ નિ સરણ થાય છે—અર્થાત્ વક્તા ભાપા-વર્ગણાના પુદ્ગલોના પિંડને અખડ રૂપમા જ બહાર કાઢે છે. આ પિંડ અમુક યોજન ગયા પછી ધ્વસ પામે છે, અર્થાત્ તેનું ભાપારૂપ પરિણમન સમાપ્ત થાય છે. પણ બે વક્તા ગૃહીત પુદ્ગલોને

૭ ૮૭૭ [૩] મા માત્ર અનન્તપ્રદેશીનું જ ગ્રહણ થાય છે એમ સ્પષ્ટ કર્યું છે અને અહીં અણુનું પણ ગ્રહણ થાય છે તેમ જણાવ્યું છે આમા વિરોધ નથી સમજવાનો, કારણ કે પ્રત્યુત્તમા અણુશબ્દનો અર્થ પરમાણુ નથી, પણ અણુ એટલે ઓછા પ્રદેશમા રહેનાર, અને બાદર એટલે વધારે પ્રદેશમા રહેનાર એવો છે પ્ર૦ ટી૦, ૨૬૩ વ

૮ પ્ર૦ ટી૦, ૨૬૩ અંતર્મૂર્તકાળ પર્યંત તે પુદ્ગલ ગ્રહણયોગ્ય છે તેમા આદિ, મધ્ય કે અંત સમયે તે ગ્રહણ કરે છે, એમ સમજવું

૯ પ્ર૦ ટી૦, પૃ ૨૬૪ મા વિશેષાવગ્યકલાબ્ય (ગા૦ ૩૭૧) ને આધારે સ્પષ્ટ કર્યું છે કે એક જ સમયમા બે ક્રિયાનો વિરોધ નથી, માત્ર બે ઉપયોગનો વિરોધ છે

ભેદીને અર્થાત્ તેના વિભાગ કરીને બહાર કાઢે^{૧૦} (તો તે પિડો સૂક્ષ્મ થઈ જાય છે અને તેથી શીઘ્ર ધ્વંસ પામતા નથી, ઊલટું સંપર્કમા આવનાર અન્ય પુદ્ગલોને વાસિત કરે છે = ભાષારૂપે પરિણત કરી દે છે.) તો તેથી તે અનંતગુણ વૃદ્ધિ પામતાં પામતાં લોકના અંતને સ્પર્શે છે (૮૮૦)

પુદ્ગલોનું આવું ભેદન અનેક પ્રકારે થાય છે. તેના ખંડ, પ્રતર, ચૂર્ણિકા, અનુતટિકા અને ઉત્કરિકા એવા પાંચ ભેદ સૂત્રમાં દૃષ્ટાન્તો સાથે જણાવ્યા છે (૮૮૧-૮૮૭), એટલું જ નહિ પણ એ પાંચેયનું અદ્યબહુત્વ પણ નિર્દિષ્ટ છે. (૮૮૭)

ભાષાના પ્રકાર

પ્રસ્તુત પદમાં ભાષાના ભેદો અનેક રીતે વર્ણવ્યા છે (૮૩૦, ૮૪૯, ૮૫૯, ૮૭૦, ૮૯૬), પણ તે ભેદોનું વ્યવસ્થિત નિરૂપણ સૂ. ૮૬૦-૮૬૬ માં થયું છે, તેથી ભેદો માટે તે સૂત્રને મુખ્ય માનીને અહીં વિવરણ કરવામાં આવશે.

ભાષાના બે પ્રકાર છે : પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા (૮૬૦). ટીકાકારે આનું વિવરણ કર્યું છે, તદનુસાર જેના પ્રતિનિયત સ્વરૂપનો નિશ્ચય થઈ શકે છે, તે પર્યાપ્તા છે અને જેના વિષે એવો નિશ્ચય નથી થઈ શકતો તે અપર્યાપ્તા છે. નિશ્ચય યથાર્થ પણ હોય છે અને અયથાર્થ પણ હોય છે. યથાર્થ હોય તો સત્ય કહેવાય અને અયથાર્થ હોય તો મૃષા અથવા મિથ્યા કહેવાય. આથી જે ભાષા યથાર્થ નિશ્ચય કરાવતી હોય તે ભાષા સત્ય છે અને અયથાર્થ નિશ્ચય કરાવતી હોય તે મૃષા છે; આમ પર્યાપ્તાના ભેદ બે છે : સત્યભાષા અને મૃષાભાષા (૮૬૧). યથાર્થ કોને કહેવું એ પણ અપેક્ષાભેદથી નક્કી કરવું પડે છે. આથી સત્યભાષાના અપેક્ષાભેદે દશ ભેદો છે . ૧. જનપદસત્ય, ૨. સમ્મતસત્ય, ૩. સ્થાપનાસત્ય, ૪. નામસત્ય, ૫. રૂપસત્ય, ૬. પ્રતીત્યસત્ય, ૭. વ્યવહારસત્ય, ૮. ભાવસત્ય, ૯. યોગસત્ય અને ૧૦. ઔપમ્યસત્ય (૮૬૨).^{૧૧} અસત્ય અથવા તો મૃષા બોલવા પાછળ અનેક કારણો હોય છે, આથી એ કારણભેદે મૃષા અર્થાત્ અસત્યભાષાના જે ભેદો છે તે પણ દશ છે : ૧. ક્રોધનિ સૂત, ૨. માનનિ સૂત, ૩. માયાનિ સૂત, ૪. લોભનિ સૂત, ૫. પ્રેમનિ સૂત, ૬. દ્વેષનિ સૂત, ૭. હાસ્યનિ સૂત, ૮. ભયનિ સૂત, ૯. આખ્યાનિકાનિ સૂત, ૧૦. ઉપધાતનિ સૂત (૮૬૩).

અપર્યાપ્તા ભાષાના બે પ્રકાર છે : સત્યા-મૃષા અને અસત્યા-મૃષા (૮૬૪) આમાંથી સત્યા-મૃષાના દશ (૮૬૫) અને અસત્યા-મૃષાના બાર ભેદો છે (૮૬૬). જેમાં અર્ધસત્ય અભિપ્રેત હોય તે સત્યા-મૃષા કહેવાય. અને જેમાં સત્ય કે મિથ્યાનો સમ્બંધ ન હોય તે અસત્યા-મૃષા; એટલે કે કોઈને બોલાવવો હોય તો કહેવું કે એ દેવદત્ત ! ઇત્યાદિ. તેના ભેદોનું વિવરણ ટીકાકારે કર્યું છે, તેથી અહીં તેનો વિસ્તાર કરવાની જરૂર નથી (પ્ર. ૮૦, ૨૫૯).

‘માનું છું’, ‘ચિતવું છું’—આ પ્રકારની ભાષા અવધારણી-નિશ્ચયાત્મક કહેવાય છે (૮૩૦) અને તે સત્યાદિ ચારેય પ્રકારે સંભવે છે. જે ભાષા બોલવાથી ધર્મની આરાધના થાય તે સત્ય, જેથી ધર્મની વિરાધના થાય તે અસત્ય, મિશ્રણવાળી સત્ય-મૃષા ભાષાથી આરાધના વિરાધના બન્ને થાય છે, પણ અસત્યામૃષા ભાષાનો સમ્બંધ આરાધના કે વિરાધના સાથે નથી (૮૩૧, ૮૫૬).

૧૦. કોબકગત લાગ મૂળમાં નથી પણ સ્પષ્ટતા ખાતર જોડ્યો છે જુઓ, વિશેષાં, ગા. ૩૭૮ અને પ્ર. ૮૦, પૃ. ૨૬૫ વ

૧૧. સ્થાનાગ-સમવાયાગ, પૃ. ૧૨૨-૨૩, પ્ર. ૮૦ પૃ. ૨૫૭

પ્રજ્ઞાપત્ની ભાષા, જે અસત્યામૃપાનો એક ભેદ છે (૮૬૬), તે બાબતમા પ્રસ્તુત પદમાં વિગતે ચર્ચા છે તે આવી છે—(ભાષાના શબ્દોમાં તો સ્ત્રી, પુરુષ કે નપુંસકનો ભાવ હોતો નથી, છતાં પણ જાતિવાચક) ગો આદિ શબ્દોમા પુલ્લિંગનો પ્રયોગ થાય છે, તો તેવા શબ્દોને મૃષાભાષા ન કહેવાય, પણ તે પ્રજ્ઞાપત્ની ભાષાના નમૂના ગણાય (૮૩૨), (કારણ કે તે શબ્દોથી અમુક અર્થનું નિરૂપણ થાય છે. તે જ પ્રમાણે શબ્દોમાં લિંગ નથી, છતાં પણ) કેટલાક શબ્દો પુલ્લિંગી (૮૫૨) છે, કેટલાક સ્ત્રીલિંગી (૮૫૧) છે અને કેટલાક નપુંસકલિંગી (૮૫૩) છે, (પણ તેમનો પ્રતિપાદ અર્થ તો તે શબ્દગત લિંગ ધરાવતો નથી છતાં) તે પણ મૃષાભાષા ન કહેવાય, પણ પ્રજ્ઞાપત્ની કહેવાય (૮૩૩, ૮૫૪, ૮૫૭). (ભાષાના શબ્દો વડે ગમે તે લિંગ ધરાવનારને આજ્ઞા પણ કરવામાં આવે છે અને સાંભળનાર આજ્ઞા પ્રમાણે કરે કે ન કરે તેમ પણ બને છે, છતાં પણ)^{૧૨} આજ્ઞાપત્ની ભાષાને મૃષા ન કહેવાય, પણ માત્ર પ્રજ્ઞાપત્ની ભાષા કહેવાય (૮૩૪, ૮૫૫); પુરુષાદિ ત્રણે લિંગનાં લક્ષણોનું પ્રજ્ઞાપન કરનારી ભાષા પણ મૃષા ન કહેવાય, પણ પ્રજ્ઞાપત્ની કહેવાય (૮૩૫); (પછી ભલેને તે તે લિંગધારીમાં સમગ્રભાવે તે તે લક્ષણો ઉપલબ્ધ થતાં ન હોય). જાતિવાચક શબ્દોમા પુલ્લિંગાદિ ત્રણે લિંગો દેખાય છે (પણ જાતિમા તો કોઈ લિંગ નથી), તોપણ તે મૃષા નથી પણ પ્રજ્ઞાપત્ની છે (૮૩૬) તે જ પ્રમાણે જાતિને લક્ષ કરીને આજ્ઞા કરવામાં આવી હોય કે તેના પુલ્લિંગાદિ લક્ષણોનું નિરૂપણ થયું હોય તો તે ભાષા પણ મૃષા ન ગણાય, પણ પ્રજ્ઞાપત્ની કહેવાય (૮૩૭, ૮૩૮, ૮૫૬).

ભાષાના શબ્દોનું વર્ગીકરણ અન્ય રીતે પણ કરવામા આવ્યું છે અને તેના સોળ પ્રકાર જણાવ્યા છે. તેમાં લિંગ,^{૧૩} સખ્યા^{૧૪} અને કાળના ત્રણ-ત્રણ ભેદોને લઈને વચનના નવ પ્રકાર છે : પ્રત્યક્ષ વચન, પરોક્ષ વચન અધ્યાત્મવચન આદિ જેવા; શેષ પણ જુદી જુદી અપેક્ષાથી ભિન્ન છે (૮૯૬). આ બધા જ પ્રકારોનો સમાવેશ પ્રજ્ઞાપત્નીમાં કરવામા આવ્યો છે અને તે મૃષા નથી તેમ જણાવ્યું છે (૮૯૭).

*

બારમું પદ : જીવોનાં શરીર

પ્રસ્તુત બારમા પદમાં જીવોના શરીર વિષે ચર્ચા છે. શરીર પાંચ છે^૧ : ઔદારિક, વૈદ્યિ, આહારક, તૈજસ અને કર્મણુ (૯૦૧). ઉપનિષદોમાં આત્માના પાંચ^૨ કોષની ચર્ચા મળે છે, તેમા માત્ર અન્નમય કોષ સાથે ઔદારિક શરીરની તુલના થઈ શકે તેમ છે. અને પછીથી સાખ્ય આદિ દર્શનોમાં અવ્યક્ત, સૂક્ષ્મ કેટલે લિંગશરીર માનવામા આવ્યું છે તે જૈનસમત કર્મણુને સ્થાને છે.

૧૨ આજ્ઞાપત્ની એ અસત્યામૃપાનો પણ એક ભેદ છે સૂ. ૮૬૬

૧૩ લિંગભેદથી શબ્દભેદ માટે જુઓ સૂ. ૮૫૧, ૮૫૨, ૮૫૩

૧૪ સખ્યાભેદથી શબ્દનો ભેદ સૂ. ૮૪૬-૮૫૦મા પણ છે પણ ત્યાં સંસ્કૃતભાષાસમત દ્વિવચનનો નિર્દેશ નથી, કારણ કે પ્રાકૃતમા તે છે નહિ

૧ લગવતી, ૧૭-૧, સૂ. ૫૬૨

૨ તૈત્તિરીય ઉપનિષદ, મૃગુવહી; બેલવલકર અને રાનડે, History of Indian Philosophy, P. 250

૩ સાખ્યકારિકા ૩૬-૪૦, બેલવલકર અને રાનડે, History of Indian Philosophy, P 358, 430, 370, માલવણિયા “ગણધરવાદ”, પ્રસ્તાવના, પૃ. ૧૨૧-૧૨૩.

નારકાદિ ૨૪'દંડકોમા તે પાંચમાંથી ક્યાં ક્યાં કોને હોય છે તેનું નિરૂપણ કરીને (૯૦૨-૯૦૯) તે પાંચે શરીરોના બે ભેદો બદ્ધ = વર્તમાનમા બધાયેલ, અને મુક્ત = પૂર્વકાળે બાંધીને ત્યજી દીધેલાં શરીરો વિષે વિચારણા કરવામા આવી છે કે તેમનું સખ્યાપરિમાણુ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર અને કાલની અપેક્ષાએ કેટલું છે (૯૧૦) અને પછી ૨૪ દંડકોમા એ બન્ને પ્રકારના શરીરોની સખ્યાનો દ્રવ્યાદિની અપેક્ષાએ વિચાર છે (૯૧૧-૯૨૪).

કાલની દૃષ્ટિએ સંખ્યા એટલે સૂત્રમા જણાવેલ કાલમાનના જેટલા સમય થતા હોય તેટલા સમય જેટલી તે સખ્યા સમજવી અને તે જ પ્રમાણે ક્ષેત્ર એટલે તે તે સૂચિત ક્ષેત્રમા જેટલા આકાશપ્રદેશ હોય તેટલી સખ્યા ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સમજવાની છે. અસખ્યાત અને અનત સંખ્યા ક્રમશઃ અસખ્યાત અને અનતપ્રકારની સભવે છે, તેથી સામાન્ય રૂપે અસંખ્ય કે અનત કહેલ, છતાં તે સખ્યા ક્યા પ્રકારની અસખ્ય કે અનત સમજવી તે દર્શાવવા માટે વચ્ચે વચ્ચે અનેક જાતમા સમીકરણો સૂત્રમા સૂચવ્યા છે, તે ગણિતમાં રસ ધરાવનાર માટે પણ રસપ્રદ થઈ પડે તેવાં છે. ટીકાકારે તેની વિસ્તૃત સમજૂતી આપી છે.

ઔદારિક આદિ શરીરવાચક શબ્દોના અર્થ તેના પ્રયોજનની દૃષ્ટિએ ટીકાકારે સમજાવ્યા છે, તે પ્રમાણે જોઈએ તો જે માંસ-અરિથ-આદિયુક્ત સ્થૂલ શરીર છે તે ઔદારિક છે, છતાં તે શરીર પ્રધાન પણ છે, કારણ કે સૌથી ઊંચે વસનારા અનુત્તર વિમાનના દેવો કરતાં પણ તે શરીરનું મહત્ત્વ એટલા માટે વધારે છે કે તે ઔદારિક શરીર જ એવું છે જે તીર્થંકર આદિને હોય છે, અને દેવોને દુર્લભ તો શું પણ સભવતુ જ નથી; નારક અને દેવ સિવાયના જીવોને આ શરીર જન્મથી હોય છે.

વળી, ઔદારિક આદિ શરીરો જે ક્રમે નિર્દિષ્ટ છે તે ક્રમે જ ઉત્તરોત્તર સૂક્ષ્મ છે પ્રદેશોની સખ્યા ઉત્તરોત્તર શરીરોમા વધારે છતાં ક્રમે કરી ઉત્તરોત્તર સૂક્ષ્મ છે, એ વસ્તુ ટીકાકારે જણાવી છે.

જે શરીર વિવિધ પ્રકારની ક્રિયા કરી શકે છે, એટલે કે અનેક પ્રકારના રૂપો ધારણ કરી શકે છે, તે વૈક્રિય છે. આ શરીર દેવ-નારકને જન્મથી છે અને મનુષ્યને ઋદ્ધિરૂપે પ્રાપ્ત થાય છે.

ચતુર્દશપૂર્વી મુનિ પ્રયોજન ઉપસ્થિત થયે યોગબલથી જેની રચના કરે છે તે આહારક શરીર છે. કોઈ બાળતની શકા ઉપસ્થિત થયે સમાધાન અર્થે તીર્થંકર પાસે જવા માટે આ શરીરનો ઉપયોગ છે.

શરીરમાં જે તેજસ્ અર્થાત્ પાચન આદિમા અગ્નિનું કાર્ય કરે છે તે તૈજસ શરીર છે અને કર્મનિર્મિત જે સૂક્ષ્મ શરીર છે તે કાર્મણુ છે તૈજસ અને કાર્મણુ આ બે શરીર જીવથી કદી વિયુક્ત થતાં નથી; માત્ર સિદ્ધિ સમયે તેમનાથી જીવ વિમુક્ત બને છે. અનાદિ કાળથી આ બન્ને શરીર જીવ સાથે જોડાયેલા જ છે. પુનર્જન્મ માટે ગમન કરનાર જીવને પણ આ બે શરીરો તો હોય જ છે, અને પછી ઔદારિક આદિ શરીરોની રચના થાય છે.

પદ્મપ્રગમમાં જીવના આ શરીરોની વિચારણામા બદ્ધ અને મુક્ત-એવા ભેદોનો વિચાર નથી થયો, પરંતુ સત્પદ્મપ્રપણા, દ્રવ્યપ્રમાણાનુગમ આદિ આઠ અનુયોગદ્વારો વડે જીવના શરીરો સખધી વિસ્તૃત વિચાર જોવા મળે છે (પુસ્તક ૧૪, સૂ. ૧૨૯, પૃ. ૨૩૭), એટલું જ નહિ પણ શરીરપ્રપણા પણ કરવામા આવી છે, જેમા નામ, નિરુક્તિ આદિ છ અનુયોગદ્વારો વડે વિચાર છે (પુ. ૧૪, સૂ. ૨૩૬, પૃ. ૩૨૧).

...[૯૦]...

શરીર વિષેની એકત્ર માહિતી માટે જુઓ સ્થાનાગ-સમવાયાંગ, પૃં ૩૯૯. દંડકોમાં શરીરવિચાર બાહ્ય અને આભ્યંતર એમ બે ભેદે પણ થયો છે.

આ પદનો સાર નીચેના કોષકોથી મળી રહેશે.

સૂં ૯૦૧-૯૦૯

દંડકોમાં શરીરો

	ઔદારિક	વૈક્રિય	આહારક	તૈજસ	કાર્મણ
૧. નારક	×	”	×	”	”
૨-૧૧. અસુર યાવત્ સ્તનિત }	×	”	×	”	”
૧૨. પૃથ્વીકાય	”	×	×	”	”
૧૩. અપ્કાય	”	×	×	”	”
૧૪. તેજઃકાય	”	×	×	”	”
૧૫ વાયુકાય	”	”	×	”	”
૧૬ વનસ્પતિકાય	”	×	×	”	”
૧૭. દ્વીન્દ્રિય	”	×	×	”	”
૧૮. ત્રીન્દ્રિય	”	×	×	”	”
૧૯. ચતુરિન્દ્રિય	”	×	×	”	”
૨૦. પચેન્દ્રિયતિર્યચ	”	”	×	”	”
૨૧. મનુષ્ય	”	”	”	”	”
૨૨. વાણુવ્યંતર	×	”	×	”	”
૨૩. જ્યોતિષક	×	”	×	”	”
૨૪. વૈમાનિક	×	”	×	”	”

બાહ્ય અને મુક્ત શરીરોની સંખ્યા આદિ (૯૧૦)

શરીર	સંખ્યા		કાલસમીકરણ		ક્ષેત્રસમીકરણ		દ્રવ્યસમીકરણ
	૧. સંખ્ય ૨. અસંખ્ય ૩. અનંત	૧. અસંખ્ય ૨. અનંત ૩. અસંખ્ય	૧. અસંખ્ય ૨. અનંત ૩. અસંખ્ય	૧. અસંખ્ય ૨. અનંત ૩. અસંખ્ય	૧. અસંખ્ય ૨. અનંત ૩. અસંખ્ય	૧. અસંખ્ય ૨. અનંત ૩. અસંખ્ય	
૧. ઔદારિક	૧. બહુ	—	—	—	—	—	{ અભવ્યથી અનંત-ગુણ = સિદ્ધોનો અનંતભાગ
	૨. મુક્ત	—	—	—	—	—	
૨. વૈક્રિય	૧. બહુ	—	—	—	—	—	{ સિદ્ધથી અનંતગુણ = સર્વ જીવનો અનંતભાગ
	૨. મુક્ત	—	—	—	—	—	
૩. આહારિક	૧. બહુ	—	—	—	—	—	{ સિદ્ધથી અનંતગુણ = સર્વ જીવનો અનંતગુણ = જીવવર્ગનો અનંતભાગ
	૨. મુક્ત	—	—	—	—	—	
૪. તૈજસ	૧. બહુ	—	—	—	—	—	{ સિદ્ધથી અનંતગુણ = સર્વ જીવનો અનંતગુણ = જીવવર્ગનો અનંતભાગ
	૨. મુક્ત	—	—	—	—	—	
૫. કાર્મણુ	૧. બહુ	—	—	—	—	—	{ સિદ્ધથી અનંતગુણ = સર્વ જીવનો અનંતગુણ = જીવવર્ગનો અનંતભાગ
	૨. મુક્ત	—	—	—	—	—	

દંડકોમાં બદ્ધ અને મુક્ત શરીરોની સંખ્યા (૯-૧૧-૨૪)

ઔદારિક-બદ્ધ, મુક્ત વૈક્રિય-બદ્ધ, મુક્ત આહારિક-બદ્ધ, મુક્ત તેજસ-બદ્ધ, મુક્ત કાર્મણ્ય-બદ્ધ, મુક્ત

૧. નારક	×	અનંત	અસંખ્ય અનંત	×	અનંત	અસંખ્ય અનંત	અસંખ્ય અનંત
૨-૧૧. અસુર યાવત } સ્તનિત	×	”	”	×	”	”	”
૧૨ પૃથ્વીકાય	અસંખ્ય	”	×	”	”	”	”
૧૩. અપ્કાય	”	”	×	”	”	”	”
૧૪. તેજકાય	”	”	×	”	”	”	”
૧૫ વાયુકાય	”	”	અસંખ્ય	”	”	”	”
૧૬. વનસ્પતિકાય	”	”	×	”	અનંત	અનંત	”
૧૭ કીર્ણ્ય	”	”	×	”	અસંખ્ય	અસંખ્ય	”
૧૮ ત્રીન્દ્ર્ય	”	”	×	”	”	”	”
૧૯. ચતુરિન્દ્ર્ય	”	”	×	”	”	”	”
૨૦. પચૈદ્રિય તિથેય	”	”	અસંખ્ય	”	”	”	”
૨૧. મનુષ્ય	સંખ્ય અથવા	”	સંખ્ય	૧ થી માંડી	”	સંખ્ય અથવા	સંખ્ય અથવા
	અસંખ્ય			સહસ્રપૃથકત્વ		અસંખ્ય	અસંખ્ય
૨૨. વાણવ્યંતર	×	”	અસંખ્ય	×	”	અસંખ્ય	અસંખ્ય
૨૩. જ્યોતિષક	×	”	”	×	”	”	”
૨૪. વૈમાનિક	×	”	”	×	”	”	”

તેરમું ‘પરિણામ’ પદ : પરિણામવિચાર

ભારતીય દર્શનોમાં સાખ્ય આદિ પરિણામવાદી છે, જ્યારે ન્યાય આદિ પરિણામવાદી નથી. ધર્મ અને ધર્મીનો અત્યંત ભેદ માનનારે પરિણામવાદનો ત્યાગ કર્યો અને ધર્મ-ધર્મીનો અભેદ માનનારે પરિણામવાદનો સ્વીકાર કર્યો છે. આને જ કારણે ભારતીય દર્શનોમાં ત્રણ પ્રકારની નિત્યતાનો વિચાર દાખલ થયો છે. સાખ્ય, જૈન અને વેદાન્તીઓમાંથી રામાનુજ જેવાઓએ પરિણામિનિત્યતા સ્વીકારી; તેમાં પણ સાંખ્યોએ માત્ર પ્રકૃતિમાં પરિણામિનિત્યતા સ્વીકારી; પણ પુરુષમાં તો કૂટસ્થનિત્યતા માની.^૧ અને એ જ કૂટસ્થનિત્યતા નૈયાયિકાદિએ બધા પ્રકારની નિત્ય વસ્તુમાં માની અને પરિણામિનિત્યતાનો ત્યાગ કર્યો; કારણ કે તેમને મતે ધર્મ અને ધર્મીનો અત્યંત ભેદ હતો. જોદ્ધોએ ક્ષણિકવાદ માન્યા છતાં પુનર્જન્મ તો માન્યો છે. તેથી તેમને મતે નિત્યતાનો વળી એક ત્રીજો પ્રકાર થયો અને તે છે સંતતિનિત્યતા.

પ્રસ્તુતમાં જૈન મતે જીવ અને અજીવ બન્ને પ્રકારના પદાર્થોના પરિણામોરે ગણાવ્યા છે, તેથી સાખ્ય આદિ સંમત પુરુષકૂટસ્થવાદ જૈનોને અમાન્ય છે તે સૂચિત થાય છે (૯૨૫). પ્રથમ જીવના પરિણામોના ભેદ-પ્રભેદો ગણાવ્યા છે (૯૨૬-૯૩૭) અને પછી નારકાદિ ચોવીશે દંડકોમાં તે પરિણામોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૯૩૮-૯૪૬) અને અતે અજીવના પરિણામોના ભેદ-પ્રભેદોની ગણતરી આપી છે (૯૪૭-૯૫૭). આ ઉપરથી એક ધ્યાન દેવા જેવી વાત એ ફલિત થાય છે કે અજીવ-પરિણામોમાં માત્ર પુદ્ગલના પરિણામોની ગણના છે; ધર્માસ્તિકાયાદિ અર્પી દ્રવ્યોના પરિણામો ગણાવ્યા નથી. તે સૂચવે છે કે એક કાળ એવો હતો જ્યારે ધર્માસ્તિકાયાદિ અર્પી અજીવ દ્રવ્યોમાં પરિણામો મનાતા નહિ હોય. ભગવતી શ. ૨, ઉ. ૧૦ માં અને સ્થાનાગ (સૂ. ૪૪૧) માં ધર્માસ્તિકાયાદિના વર્ણનમાં “કાલઓ ન કયાહ નાસી, ન કયાહ ન મવતિ, ન કયાહ ન મવિસ્સહ ત્તિ, સુવિં મવતિ મવિસ્સતિ ચ ધ્રુવે ગિતિષ સાસતે અક્ષણ અવ્વણ અવદ્ધિતે ણિચ્ચે । મવતો અવન્ને અગંધે અરસે અફાસે ” ઇત્યાદિ ઉદ્દેશ્ય છે. તે પણ સિદ્ધ કરે છે કે તેમના પરિણામો વિષેની માન્યતા પ્રાચીન નથી, પરંતુ એ માન્યતા પછીના કાળે ક્યારેક શરૂ થઈ, જ્યારે વસ્તુનું લક્ષણ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રોવ્ય એ ત્રિપદી વડે કરવામાં આવ્યું. અને પરિણામ સ્વરૂપે આપણે તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં જોઈએ છીએ કે તેમાં ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રોવ્ય—એ સતતની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી (પ. ૨૯) એટલું જ નહિ પણ નિત્યની વ્યાખ્યા પણ તેને જ અનુસરીને કરવામાં આવી કે ‘તદ્વાવાવ્યયં નિત્યમ્’ (પ. ૩૦) આ લક્ષણ ઉપર પાતજલ યોગસૂત્રની પરપરાની છાપ ૨૫૪ છે. પાતજલના વ્યાસ-ભાષ્યમાં નિત્યની વ્યાખ્યા છે—‘યસ્મિન્ પરિણમ્યમાને તત્ત્વં ન વિહન્યતે તન્નિત્યમ્’—યોગભાષ્ય, ૪-૩૩. તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં પરિણામની વ્યાખ્યા છે—તદ્વાવઃ પરિણામઃ ।-પ. ૪૧.

ભગવતી અને સ્થાનાગમાં ધર્માસ્તિકાયાદિ ભાવો = પરિણામોના વિચારપ્રસંગે એટલું કહ્યું હતું કે તેમાં રૂપ, રસ આદિ નથી, પણ શું છે તે બાબત મૌન છે. સ્થાનાગસૂત્ર, ૪૪૧; ભગવતી, ૨-૧૦, સૂ. ૧૧૮.

પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનામાં અજીવના દશ પરિણામોમાં એક ‘અગુરુલઘુ’ પરિણામ પણ છે

૧ “દ્વયી ચેય નિત્યતા કૂટસ્થનિત્યતા પરિણામિનિત્યતા ચ । તત્ર કૂટસ્થનિત્યતા પુરુષસ્ય । પરિણામિનિત્યતા ગુણાનામ્ ।” પાત. ૦ ભાષ્ય, ૪, ૩૩.

૨. ભગવતીમાં પણ પન્નવણાની જેમ જ પરિણામો સમજી લેવાનું કહ્યું છે—પરિણામપદ નિરવસેસં માણિયવ્વં —૧૪. ૪, સૂ. ૫૧૪

(૯૪૭), પરંતુ તે વિષે સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે તે ‘દ્વાગારે’ (૯૪૬) છે. એટલે તેના વિશેષ પરિણામોનો સભવ ઘટે નહિ. ભગવતીમાં ગુરુલધુનો વિચાર અનેક ઠેકાણે છે. તે સમગ્ર ચર્ચાથી એક બાબત એ ક્લિત થાય છે કે સૂક્ષ્મ પુદ્ગલપરમાણુ અને અરૂપી દ્રવ્યોને ‘અગુરુલધુ’ કહ્યા છે એટલે એ પ્રમાણે જીવ, ધર્મ, અધર્મ, આકાશ અને કાલ એ ‘અગુરુલધુ’ સિદ્ધ થાય છે. અહીં એ ધ્યાનમાં લેવાનું છે કે સાપેક્ષ ગુરુ અને લધુને તો ‘ગુરુલધુ’ નામ આપ્યું જ છે, એટલે ‘અગુરુલધુ’ શબ્દથી તેનો નિષેધ જ સમજી શકાય. એટલે કે જે દ્રવ્યો ‘અગુરુલધુ’ તરીકે ઓળખાવ્યાં તેમાં ગુરુ કે લધુ એ એમાંથી એકેય કે સાપેક્ષ ‘ગુરુલધુ’ એ ભાવો નથી એમ જ સમજાય. ગુરુ-લધુની ચતુર્ભંગીમાં એ ચોથો ભંગ છે. તેથી પણ એ નિષેધ જ સૂચવે છે. આમ એ ધર્મથી કોઈ વિધિરૂપ ધર્મ કે ભાવ સૂચવાતો નથી, એમ ભગવતીની ગુરુલધુની ચર્ચા (૧. ૯. સૂ. ૭૩) થી સમજાય છે, પરંતુ ભગવતીમાં જ સંકેતના અધિકારમાં પાછું લોકના અનંત અગુરુલધુ પર્યાયો હોવાનું જણાવ્યું છે, એટલું જ નહિ પણ જીવ, સિદ્ધિ અને સિદ્ધના (૨. ૧. સૂ. ૯૧) અનંત અગુરુલધુ પર્યાયો કહ્યા છે. આમ શન્યમાંથી સર્જનની પ્રક્રિયા દેખાય છે અને તેથી ભગવતીમાં જુદા જુદા વિચારના સ્તરો હોવાનું જણાય છે. અને એથી એટલું કહી શકાય કે બધી વસ્તુના પર્યાયો-પરિણામો હોવા જોઈ એ, એ નવા વિચારના પરિણામ-સ્વરૂપે ધર્માસ્તિકાયાદિમાં પણ તે ઘટાવવાનો આ પ્રયાસ છે. આ વિચારવિકાસની એ પણ એક ભૂમિકા છે, જે તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં જોવા મળે છે, જ્યાં પરિણામોના અનાદિ અને આદિ એવા ભેદ કરીને (પ. ૪૨) અરૂપીમાં અનાદિ પરિણામો હોવાનું ભાષ્યમાં જણાવ્યું છે (પ. ૪૨) આ સૂત્રની માન્યતા અને વ્યાખ્યામાં જે મતભેદો થયા તેનું પણ એ જ કારણ છે કે આ વિચાર નવો હતો અને તેણે સ્થિરભૂમિકા પ્રાપ્ત કરી ન હતી.

ગુરુ, લધુ, ગુરુલધુ અને અગુરુલધુ વિષેની વિશેષ તાર્કિક વિચારણા માટે આચાર્ય જિનભદ્રનું વિશેષાવશ્યકભાષ્ય (ગા. ૬૫૪-૬૬૩) જોવું જોઈ એ.

પરિણામોનું ગણન આ પ્રમાણે છે :—

જીવના પરિણામો (૯૨૬-૯૩૭)

અજીવ પરિણામો (૯૪૭-૯૫૬)

૧. ગતિ (નરકાદિ ૪)
૨. ઇન્દ્રિય (શ્રોત્રાદિ ૫)
૩. ક્ષયાય (ક્રોધાદિ ૪)
૪. લેશ્યા (કૃણાદિ ૬)
૫. યોગ (મન આદિક ૩)
૬. ઉપયોગ (સાકાર-અનાકાર)
૭. જ્ઞાન (આભિનિબોધિક આદિ ૫)
૮. દર્શન (સમ્યગ્ આદિ ૩)
૯. આરિત્ર (સામાયિકાદિ ૫)
૧૦. વેદ (સ્ત્રી આદિ ૩)

૧. બંધન (રિનઝંઘ-રૂક્ષ)
૨. ગતિ (સ્પૃશદ્-અસ્પૃશદ્ અથવા દીર્ઘ-હૃસ્વ)
૩. સંસ્થાન (પરિમંડલાદિ ૫)
૪. ભેદ (ખંડ આદિ ૫)
૫. વર્ણ (કૃણા આદિ ૫)
૬. ગંધ (સુરસિ-દુરસિ)
૭. રસ (તિક્ત આદિ ૫)
૮. સ્પર્શ (કકખડ આદિ ૮)
૯. અગુરુલધુ (એક)
૧૦. શબ્દ (સુષિલ-દુષિલ)

અજીવપરિણામોના બંધનપરિણામ પ્રસંગે જે ગાથા ન ૨૦૦ છે તે જ ગાથા પટ્ટપડાગમમાં પણ ઉપલબ્ધ થાય છે. તેમાં પાઠાતર છે. (પુસ્તક ૧૪, સૂત્ર, ૩૬, ૫૦ ૩૩)

અજીવગતિપરિણામના જે એ પ્રકાર છે તે આ છે—સ્પૃશદ્ગતિપરિણામ અને અસ્પૃશદ્-ગતિપરિણામ (૯૪૯). જૈન માન્યતા પ્રમાણે આકાશપ્રદેશ તો સર્વત્ર વિદ્યમાન છે જ, પરંતુ પ્રસ્તુતમાં તે પ્રદેશને સ્પર્શ કરીને અને તે વિના—એમ એ પ્રકારની ગતિ છે એવો અર્થ નથી સમજવાનો એમ આચાર્ય મલયગિરિનો અભિપ્રાય છે પણ અન્ય મત પ્રમાણે તેથી બલકુ છે. તેને વિષે મલયગિરિ કહે છે કે આ કેમ સભવે તે અમને સમજતું નથી—અન્યે તુ વ્યાચક્ષતે સ્પૃશદ્ગતિપરિણામો નામ યેન પ્રયત્નવિશેષાત્ ક્ષેત્રપ્રદેશાન્ સ્પૃશન્ ગચ્છતિ, અસ્પૃશદ્ગતિપરિણામો યેન ક્ષેત્રપ્રદેશાન્સ્પૃશન્નૈવ ગચ્છતિ—તન્ન બુધ્યામહે, નમસઃ સર્વવ્યાપિતયા તત્પ્રદેશસંસ્પર્શવ્યતિરેકેણ ગતેરસમ્ભવાત્ । બહુશ્રુતેભ્યો વા પરિમાવનીયમ્” પ્ર૦ ટીકા, પૃ ૨૮૯ અ ।

આચાર્ય મલયગિરિએ સ્પૃશદ્ગતિ અને અસ્પૃશદ્ગતિનું દષ્ટાંત આપ્યું છે કે તળાવમાં જ્યારે હીકરી તિરછી દિશામાં ફેકવામાં આવે છે ત્યારે તે વચ્ચે વચ્ચે જલને સ્પર્શ કરતી અને સ્પર્શ ન કરતી એમ જાય છે. પ્રસ્તુતમાં મતાન્તર થવાનું કારણ એ જણાય છે કે આકાશનું અસ્તિત્વ સ્વીકારવામાં આવ્યું અને તેના પ્રદેશોને સ્વીકારવામાં આવ્યા, તે પહેલાંની પ્રસ્તુત ચર્ચા પરંપરામાં થઈ હશે તે એમની એમ ચાલી આવી છે. આ અસગતિનો તાર્કિક ખુલાસો કરવાનો પ્રયત્ન ઉપાધ્યાય યશોવિજયજીએ અસ્પૃશદ્ગતિવાદમાં કર્યો છે. આ ખુલાસો એટલા માટે પણ જરૂરી હતો કે એક તરફ એમ માનવામાં આવ્યું કે સિદ્ધના જીવો એક જ સમયમાં સિદ્ધિસ્થાને પહોંચી જાય છે, પરંતુ બીજી તરફ એમ કહેવામાં આવ્યું હતું કે જીવના મૃત્યુસ્થાન અને સિદ્ધિસ્થાન વચ્ચે અસખ્યાત આકાશપ્રદેશોનું અંતર હોય છે. અને ગતિનિયમ એવો છે કે એક પ્રદેશથી બીજા પ્રદેશમાં પહોંચતા એક સમય લાગે છે. એટલે સિદ્ધિગતિમાં પ્રસ્થાન કરનારા જીવને ઓછામાં ઓછા અસખ્યાત સમય તો થવા જ નોંધવો. આ અસગતિ ટાળવા માટે અસ્પૃશદ્ગતિનો આશ્રય લેવામાં આવ્યો છે આ સમગ્ર ચર્ચા એક મુદ્દા ઉપર તો આપણું ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે જ છે કે જૈનધર્મની માન્યતાઓમાં કોઈ એક જ કાળે બધું કહેવાઈ ગયું હતું અથવા તો મનાઈ ગયું હતું એમ માની લેવાનું નથી.

ચૌદમું 'કષાય' પદ : કષાયનિરૂપણ

આ પદમા ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચારે કષાયો (૯૫૮) જીવોના ચોવીશે દંડોમાં સહિત છે (૯૫૯) એમ જણાવીને કષાયની આત્મામાં, પરમાં, ઉભયમાં પ્રતિષ્ઠા અને અપ્રતિષ્ઠા ચોવીશે દંડોના સકલ જીવોની અપેક્ષાએ દર્શાવી છે (૯૬૦) આમા ક્રોધના ભાજન-અભાજનની અપેક્ષાએ પ્રતિષ્ઠા-અપ્રતિષ્ઠા શબ્દનો પ્રયોગ છે. ધણીવાર એવું બને છે કે અકારણ કષાય થાય છે સારે કષાયનું પાત્ર કોઈ હોતું નથી. તે અપ્રતિષ્ઠિત કષાય છે, એમ ટીકાકારે આ બાબતમાં સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે.

ક્ષેત્ર, વસ્તુ, શરીર અને ઉપધિને લઈને કષાયની ઉત્પત્તિ સકલ સસારી જીવોના ચોવીશે દંડોમાં છે (૯૬૧).

કષાયોના ઉત્તરભેદોમાં અનંતાનુબંધી, અપ્રત્યાખ્યાન, પ્રત્યાખ્યાન અને સજ્વલન એવા ઉત્તરોત્તર મંદ, મદતર કષાયો છે (૯૬૨). વળી, તેના આલોગનિર્વર્તિત, અનાલોગનિર્વર્તિત, ઉપશાંત અને અનુપશાંત—એવા પણ ભેદો છે (૯૬૩). તેમાં કારણ ઉપસ્થિત થયે, તેને સમજીને કષાય કરવો તે આલોગનિર્વર્તિત છે. અને વગર સમજીને કષાય કરવો તે અનાલોગનિર્વર્તિત છે. કષાયનો ઉદય ન થાય ત્યાં સુધી તે ઉપશાંત કહેવાય અને ઉદયાવસ્થામાં તે અનુપશાત કહેવાય છે.

જૈન આગમમા આત્માના દોષોનું વર્ણન અનેક રીતે કરવામા આવ્યું છે અને તે દોષોનો સંગ્રહ પણ જુદી જુદી રીતે કરવામાં આવે^૧ છે. તેમાંનો એક સંગ્રહપ્રકાર રાગ-દ્વેષ-મોહ એ છે, પરંતુ કર્મસિદ્ધાન્તમા ઉક્ત ચાર કષાયોને અને મોહને આધારે જ વિચારણા થઈ છે, તેથી તે સંગ્રહપ્રકાર જૈનસમત દોષવર્ણનનું અંતિમ રૂપ હોય એમ જણાય છે.^૨

આ પૂર્વેના પદમા આત્માના વિવિધ પરિણામો દર્શાવ્યા છે, તેમાંનો જ કષાય એ પણ એક પરિણામ છે તેની નોંધ લેવી જોઈએ (૯૨૬).

આ કષાયો જ મુખ્યરૂપે કર્મબંધનું કારણ છે, તેથી પ્રસ્તુતમા જણાવવામાં આવ્યું છે કે ત્રણેય કાળમાં આકેય કર્મપ્રકૃતિના ચયનનાં સ્થાનો—પ્રકારો ચોવીશે દંડોના જીવોમા ચારે કષાયો જ છે. માત્ર ચયન જ નહિ પણ ઉપચયન, બંધ, ઉદીરણા, વેદના અને નિર્જરાના પણ ચારેય કષાયો જ સ્થાનો છે (૯૬૪-૯૭૧).

કષાયપ્રકરણને અંતે વિષયનિર્દેશક સંગ્રહણીગાથા આપવામા આવી છે.

✱

પદરમું 'ઇન્દ્રિય' પદ : ઇન્દ્રિયનિરૂપણ

જીવના પરિણામોમા ઇન્દ્રિયપરિણામનો પણ નિર્દેશ છે ગણનામા કષાય પૂર્વે ઇન્દ્રિય-પરિણામનો નિર્દેશ છે (૯૨૬), પરંતુ નિરૂપણમાં પ્રથમ કષાયને ચૌદમા પદમા સ્થાન આપ્યું અને ઇન્દ્રિયને તે પછી પદરમા પદમાં. આથી સિદ્ધ થાય છે કે આર્ય શ્યામાચાર્યે જુદા જુદાં પ્રકરણો, જે પરંપરાપ્રાપ્ત હતાં, તેનું પોતાની રીતે સકલન-સપાદન કર્યું છે. આ જ બાબતના સમર્થનમા લેશ્યા (પદ ૧૭), સમ્યક્ત્વ (પદ ૧૯), ઉપયોગ (પદ ૨૯), ઓહી-અવધિજ્ઞાન (પદ ૩૩), એ પરિણામો

૧ ગણધરવાદ, પ્રગ્તાવના, પૃ. ૧૦૦

૨ પ્રેયસ્ અને દ્વેષ તથા ચાર કષાયોના વિસ્તૃત વર્ણન માટે 'કસાયપાહુક' તેની ટીકાઓ સાચે જોવું

છતાં ક્રમે એકસાથે તેમનું નિરૂપણ નથી એ પણ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. ૨૯ મા ઉપયોગ પદમાં ખરી રીતે અવધિજ્ઞાન પણ છે જ. પરંતુ અવધિજ્ઞાનને જુદા પદરૂપે લેવામાં આવ્યું છે તે સૂચિત કરે છે કે અવધિજ્ઞાન વિષેની જુદી સ્વતંત્ર વિચારણા ચાલી આવતી હશે, તેથી તેને સ્વતંત્ર પદમાં સંગૃહીત કરવાનું શ્યામાચાર્યે ઉચિત માન્યું છે.

અહીં ઇન્દ્રિયો વિષેની વિચારણા બે ઉદ્દેશોમાં કરવામાં આવી છે. તેમાં પ્રથમ ઉદ્દેશમાં ૨૪ દ્વારો અને બીજા ઉદ્દેશમાં ૧૨ દ્વારો છે. પ્રથમ ઉદ્દેશના પ્રારંભમાં જ તેના ૨૪ દ્વારોનો નિર્દેશ કરી દેવામાં આવ્યો છે (૯૭૨) સૌપ્રથમ ઇન્દ્રિયો પાત્ર છે (૯૭૩), એમ જણાવી તે ચોવીશે વિષયોની ચર્ચા ક્રમે કરી કરવામાં આવી છે. તેમાં પ્રથમ છ દ્વારની એટલે કે સંકલ્પ-સંસ્થાનથી માંડીને અદ્યપણહત્વ સુધી ચર્ચા સમાપ્ત કરીને તે છયે દ્વારોનો વિચાર ૨૪ દંડકોમાં કરવામાં આવ્યો છે (૯૮૩-૯૮૯). અને પછી સાતમા દ્વાર પુટ્ટ (સ્પૃષ્ટ) થી માંડીને વિષય નામના નવમા દ્વારનું વિવરણ કરવામાં આવ્યું છે (૯૯૦-૯૯૨). આ દ્વારોમાં દંડકવિચાર નથી. તે દ્વારોનો વિષય એવો છે, જેમાં ૨૪ દંડકને લગતો વિચાર અશક્ય જ છે એમ તો ન કહેવાય, પણ એ બાબતોની પરંપરા કાઠિસ્થિર નહિ થઈ હોય તેથી તે ચર્ચા કરવામાં નથી આવી એમ લાગે છે.

સૂ. ૯૯૩ માં મારણાન્તિક સમુદ્ધાત વખતે જે કર્મપુદ્ગલોની નિર્જરા થાય છે, એટલે જે પરમાણુઓએ પોતાના કર્મરૂપ પરિણામનો ત્યાગ કર્યો હોય છે, તે પરમાણુઓ સૂક્ષ્મ હોય છે, એવું વિધાન કરવામાં આવ્યું છે. અને એવું પણ વિધાન છે કે તેવા પરમાણુ સમગ્ર લોકમાં હોય છે. વળી, સૂ. ૯૯૪ મા એવું પણ વિધાન છે કે છદ્મસ્થ જીવો એ સૂક્ષ્મ પરમાણુઓને જાણી-દેખી શકતા નથી. કેટલાક દેવો પણ એવા છે, જે તે સૂક્ષ્મ પુદ્ગલોને જાણી-દેખી શકતા નથી, તો સામાન્ય મનુષ્યની તો વાત જ શું કરવી ?

તે પછી જીવના ૨૪ દંડકોની ચર્ચામાં જણાવ્યું છે કે કેટલાક જીવો તે સૂક્ષ્મ પરમાણુઓને જાણી-દેખીને આહારમાં લે છે અને કેટલાક જાણ્યા-દેખ્યા વગર (સૂ. ૯૯૫-૯૯૮).

સૂ. ૯૯૯ માં આદર્શ-દર્પણ, અસિ આદિ ચક્રચક્રિત પદાર્થોમાં જે પ્રતિબિંબ પડે છે તેને જ્ઞેનાર શું જુએ છે તે ચર્ચાપ્રસંગે આદર્શ આદિને અને પોતાને જ્ઞેતો નથી પણ માત્ર પ્રતિબિંબને જુએ છે એમ જણાવ્યું છે. અસ્તુતમા પ્રતિબિંબ માટે પ્રતિભાગ (વલ્લિમાગ) એ શબ્દનો પ્રયોગ છે. આ સૂત્રના પાઠમાં આદર્શને જુવે કે નહિ, તે બાબતમાં પાઠાંતર છે. આચાર્ય મલયગિરિને મતે આદર્શને પણ જુવે એવો પાઠ છે, પણ અન્ય બધી પ્રતોમાં અને જૂના ગુજરાતી ટિપ્પામાં તેથી વિરુદ્ધ પાઠ છે. આનુ સમાધાન એ હોઈ શકે કે માત્ર દૃશ્ય વિષયની અપેક્ષાએ આચાર્ય મલયગિરિએ બ્યાખ્યા કરી અને આદર્શ પણ દૃશ્ય છે એમ માન્યું. પરંતુ દૃશ્ય ગમે તે હોય, પણ જે વિષયનો ઉપયોગ અથવા તો વિકલ્પ આત્માને થાય તેને જ દૃશ્ય માનીએ તો પ્રતિબિંબ જ્ઞેતી વખતે આપણને ભાન-ઉપયોગ કે વિકલ્પ તો આદર્શગત પ્રતિબિંબ વિષયક જ હોય છે. આથી આદર્શને જ્ઞેતો નથી એમ કહેવું હોય તો ઉપયોગ-ભાનની દૃષ્ટિએ એમ પણ કહી શકાય

પ્રતિબિંબ વિષેની રોચક ચર્ચા નિશીથભાષ્યમાં ગા. ૪૩૧૮ થી છે અને સ્યાદ્વાદરત્નાકરમાં તો તે સમગ્ર ચર્ચા વિસ્તારથી છે, પૃ. ૮૫૮ થી. તત્ત્વાર્થસૂત્રની સિદ્ધસેનીય ટીકામાં પણ પ્રતિબિંબની રોચક ચર્ચા છે, પ. ૨૪, પૃ. ૩૬૪

કંબલસાટક (કામળો) ને ગાઢ વણવામાં આવે કે પાંખો વણવામાં આવે, પણ તે સરખા પ્રદેશોને જ સ્પર્શે છે, આ વાત ઇન્દ્રિયના પ્રકરણમાં સ્પર્શસામ્યને કારણે મૂકવામાં આવી હોય તેમ જણાય છે (૧૦૦૦)

થૂણા—સ્તંભ ભલો હોય કે આડો પડ્યો હોય પણ તે સરખી જ જગ્યા રોકે છે, એ હકીકતનો નિર્દેશ પણ ઇન્દ્રિયવિષયને લક્ષીને જ હશે (૧૦૦૧).

આ જ પ્રમાણે આગાસથિગ્ગલ = લોક વગેરે ભૌગોલિક પદાર્થો વિષે ધર્માસ્તિકાયાદિના સ્પર્શનો વિચાર પણ કરવામા આવ્યો છે (૧૦૦૨-૫), તેમા આચાર્ય મલયગિરિની વ્યાખ્યા પ્રમાણે આગાસથિગ્ગલ (૧૦૦૨) અને લોક (૧૦૦૪) એ બન્ને દ્વારોનો વિષય એક જ છે, માત્ર શબ્દો જુદા છે.^૧ પરંતુ જો તેમ હોય તો બે દ્વારો જુદા કેમ રાખ્યા એ પ્રશ્ન થાય છે. આચાર્ય મલયગિરિનો મત, બન્ને દ્વારોમા સ્પર્શ વિષેનું નિરૂપણ એકસરખું જ ગણવામા આવ્યું છે તેથી બધાયો હશે, પરંતુ મૂળકારને પણ માત્ર શબ્દભેદ જ અભિપ્રેત હશે કે નહિ તે પ્રશ્નનો ઉત્તર આપી મળતો નથી.

પ્રસ્તુત પંદરમા પદના બીજા ઉદ્દેશમા બાર દ્વારો છે, તેમનો નિર્દેશ પ્રારંભમાં જ છે (૧૦૦૬).

ઇન્દ્રિયોનો ઉપચય ૨૪ દંડકોમા વર્ણવવાના ઉદ્દેશો જેને જેટલી ઇન્દ્રિયો હોય તે જ તેટલી ઇન્દ્રિયોના નિર્માણ માટે પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કરે છે (૧૦૦૭-૧૦૦૮) તેમ જણાવીને તે જ પ્રમાણે ઉપચયન થયા પછી તે તે ઇન્દ્રિયોનું તે તે જ નિર્માણ કરે છે તે જણાવ્યું છે (૧૦૦૯) અને તેવા નિર્માણમા બધા જ જીવોને અસખ્યાત સમય જેટલા અંતર્મુહૂર્તનો કાળ લાગે છે (૧૦૧૦). ૨૪ દંડકોમાં ઇન્દ્રિયલબ્ધિનો નિર્દેશ કરીને (૧૦૧૧) તે તે ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગકાળ ૨૪ દંડકના જીવોમાં હોય છે તે જણાવ્યું છે (૧૦૧૨). ઇન્દ્રિયોના ઉપયોગકાળનું અલ્પબહુત્વ નીચે પ્રમાણે છે (૧૦૧૩) :—

૧. ચક્ષુનો	ઉપયોગકાળ	જઘન્ય છે તે સૌથી થોડો છે
૨ શ્રોત્રનો	,	” તે તેથી વિશેષાધિક
૩. ઘ્રાણેન્દ્રિયનો	”	” ” ”
૪. જિહ્વેન્દ્રિયનો	”	” ” ”
૫. સ્પર્શેન્દ્રિયનો	”	” ” ”

આ જ ક્રમ ઉત્તરોત્તર ઉત્કૃષ્ટમા પણ સમજ લેવાનો છે અને પરસ્પરમાં જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ વિષે પણ એમ સમજવાનું છે કે સ્પર્શેન્દ્રિયના ઉપયોગનો જે જઘન્ય કાળ છે તેથી વિશેષાધિક ચક્ષુનો ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગકાળ છે. પછી ક્રમે તેથી વિશેષાધિક ઉત્કૃષ્ટ કાળ શ્રોત્ર, ઘ્રાણ, જિહ્વા અને સ્પર્શેન્દ્રિયનો છે.

૨૪ દંડકોના જીવોમાં ઇન્દ્રિયો વડે ઓગાહણા (અવગ્રહણ) = પરિચ્છેદ, અવાય, ધહા, ઉગ્ગહ (અવગ્રહ)—અર્થ અને વ્યજન બન્ને પ્રકારો—વડે એનું નિરૂપણ છે (૧૦૧૪-૧૦૨૩). આમાં ધ્યાન દેવા જેવું એ છે કે જે દ્વારો પ્રારંભમા (૧૦૦૬) નિર્દિષ્ટ છે તેમા ધહા પછી વ્યજનાવગ્રહનો નિર્દેશ છે. પણ નિરૂપણમાં (૧૦૧૭) અવગ્રહના બે પ્રકારો જણાવી પછી બન્નેનું નિરૂપણ છે. વળી, જ્ઞાનનો જે ક્રમ તત્ત્વાર્થસૂત્ર, નંદી આદિમા સ્વીકૃત થઈ ગયો છે, તે ક્રમમાં પણ નિરૂપણ નથી પણ વ્યુત્ક્રમ છે. વળી, એ પણ ધ્યાનમાં લેવું કે માત્ર ચાર ઇન્દ્રિયોના જ વ્યજનાવગ્રહ

૧ “પૂર્વમાકાશચિગ્ગલશબ્દેન લોક પૃથોઽધુના લોકશબ્દેનૈવ તત્ત્વપિષ્ચિષ્ટપુરાહ” —પ્રજ્ઞાપના ટીકા, પત્ર ૩૦૮ અ સમગ્ર આકાશમા લોકલાગ સાવ થોડો હોવાથી તે થીગડા જેવો છે એવા અભિપ્રાયથી લોક માટે આકાશચિગ્ગલ શબ્દનો પ્રયોગ છે એમ આચાર્ય મલયગિરિએ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે, એજન, પત્ર ૩૦૭ અ

છે, ચક્ષુનો નથી (૧૦૧૮) અને અર્થાવગ્રહ તો છ પ્રકારનો છે, જેમાં પાંચ ઇન્દ્રિયો ઉપરાંત, નોઇન્દ્રિય=મન પણ સમાવિષ્ટ છે (૧૦૧૯). પરંતુ અવગ્રહણ (૧૦૧૪), ઇહા (૧૦૧૬) અને અવાય (૧૦૧૫) ના માત્ર ઇન્દ્રિયોના પાંચ ભેદે પાંચ પ્રકારોનું જ કથન છે. સારાંશ કે અવગ્રહણ, અવાય અને ઇહાને માત્ર ઇન્દ્રિયોના ગણાવ્યાં, અનિન્દ્રિયનાં નહિ; પરંતુ ઉગ્રહ (અવગ્રહ) માં ઇન્દ્રિય-અનિન્દ્રિય બન્નેને લક્ષમાં લીધા છે. આ ઉપરથી શું એમ સમજવું કે ઇહા, અવાય અને અવગ્રહણમાં મનનો ઉપયોગ અભિપ્રેત નથી? પછીના કાળે મનઃકૃત પણ ભેદ ઇહા અને અવાયનો પડે જ છે, જે આમાં નથી.^૨ વળી, ધારણા નામનો ભેદ તો સર્વથા નિર્દિષ્ટ નથી એ પણ ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે. શું એમ બને કે ૧૦૧૪ માં સૂત્રમાં ઓગાહણા-અવગ્રહણની જે વાત છે તેથી ધારણા અભિપ્રેત હોય? કારણ કે ઓગાહણા અને ઉગ્રહ-એ બન્નેને પ્રસ્તુતમાં જુદા ગણાવ્યા છે. અને ઉગ્રહના વ્યંજનાવગ્રહ, અર્થાવગ્રહ એવા જે ભેદો પાડ્યા તેથી તે તો અવગ્રહ સિદ્ધ થાય છે, અને ઓગાહણા-અવગ્રહણ તેથી જુદું નિર્દિષ્ટ છે, તો તેથી ધારણા અભિપ્રેત હોય એમ સંભવે. એટલું નક્કી કે પ્રસ્તુતમાં જ્ઞાનનિરૂપણનો આ સ્તર પ્રાચીન છે.

આ પછી ઇન્દ્રિયોના ભેદો વળી જુદી રીતે કર્યા છે : દ્રવ્યેન્દ્રિય અને ભાવેન્દ્રિય (૧૦૨૪); પરંતુ વિલક્ષણતા એ દેખાય છે કે તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં પાંચે દ્રવ્યેન્દ્રિયોના નિવૃત્તિ અને ઉપકરણ એવા બે ભેદો કર્યા છે, એટલે દશ દ્રવ્યેન્દ્રિય થાય (તત્ત્વાર્થસૂત્ર ૨. ૧૭).

પ્રજ્ઞાપનામાં ઇન્દ્રિયપદનાં દ્વારોમાં ઇન્દ્રિયોપચય, ઇન્દ્રિયનિર્વર્તન, ઇન્દ્રિયલઙ્ઘિ, ઇન્દ્રિયોપયોગાદ્યા એવાં જે દ્વારો છે તેની તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં વ્યવસ્થા કરીને દ્રવ્યેન્દ્રિયમાં પ્રથમ બેનો અને ભાવેન્દ્રિયમાં અંતિમ બેનો સમાવેશ કરી લીધો હોય એમ સંભવે છે. પરંતુ પ્રજ્ઞાપનામાં આગળ ચાલી દ્રવ્યેન્દ્રિયના આઠ ભેદો બતાવ્યા છે. જિહ્વા અને સ્પર્શ સિવાયની ઇન્દ્રિયોના જ બબ્બે ભેદો છે (૧૦૨૫). એ બન્ને ભેદોને તત્ત્વાર્થસૂત્રની જેમ કોઈ નામ અપાયા નથી. અને પછી ૨૪ દંડકોમાં એ આઠ દ્રવ્યેન્દ્રિયો કોને કેટલી છે તેનો નિર્દેશ છે (૧૦૨૬-૧૦૨૯). આથી પ્રસ્તુતમાં દ્રવ્યેન્દ્રિયના બે ભેદ તત્ત્વાર્થસૂત્રસૂચિત નિવૃત્તિ અને ઉપકરણ અભિપ્રેત હોય તેમ જણાતું નથી; અને પ્રજ્ઞાપનાગત ઉપચય અને નિર્વર્તન અભિપ્રેત હોય એમ પણ જણાતું નથી. કારણ કે તત્ત્વાર્થસૂત્ર અને પ્રજ્ઞાપના બન્નેમાં એ ભેદો બધી જ ઇન્દ્રિયોના છે, જ્યારે અહીં પ્રજ્ઞાપનામાં (સૂ. ૧૦૨૫) માત્ર ત્રણ જ ઇન્દ્રિયોના બે બે ભેદ જણાવ્યા છે.

ત્યાર પછી ૨૪ દંડકોના જીવોમાં એ પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે કે તે તે જીવોને અતીતમાં, વર્તમાનમાં અને ભવિષ્યમાં કેટલી દ્રવ્યેન્દ્રિયો હોય છે (૧૦૩૦-૧૦૫૪)^૩

ભાવેન્દ્રિયોના પાંચ પ્રકાર (૧૦૫૬) જણાવીને ૨૪ દંડકના જીવોમાં તેનો વિનિયોગ કર્યો છે (૧૦૫૬-૧૦૬૭).

ઇન્દ્રિયો વિષે ભારતીય દાર્શનિકોની વિચારણા માટે પ્રમાણભૂતમાંસા (સિદ્ધી જૈન ગ્રંથમાળા), ભાષાટિપ્પણ, પૃ. ૩૮-૪૧ જેવું.

સોળમું ‘ પ્રયોગ ’ પદ : પ્રયોગ-આત્માનો વ્યાપાર

મન-વચન-કાય એ ત્રણના આધારે થનાર આત્માના વ્યાપારને યોગ કહેવામાં આવે છે. તેનો જ નિર્દેશ પ્રસ્તુત પદમાં પ્રયોગ શબ્દથી છે. તે આત્મવ્યાપાર^૧ એટલા માટે કહેવાય છે કે આત્મા ન હોય તો એ ત્રણેની વિશિષ્ટ ક્રિયા થઈ શકતી નથી. જૈન પરિભાષા પ્રમાણે એ ત્રણે પુદ્ગલમય છે અને પુદ્ગલનો જે સામાન્ય વ્યાપાર ગતિ એ તો આત્મા વિના પણ તેમા હોઈ શકે, પરંતુ જ્યારે પુદ્ગલો મન-વચન-કાયરૂપે પરિણત થયા હોય છે ત્યારે તેમને આત્માના સહકારથી જે વિશિષ્ટ પ્રકારનો વ્યાપાર થાય છે, તે તો તે તે રૂપે અપરિણતમાં સભવે નહિ વળી, પુદ્ગલનો મન આદિ પરિણામ પણ આત્માના કર્મને જ અધીન છે. તેથી તેમના વ્યાપારને આત્મવ્યાપાર કહી શકાય છે. એ વ્યાપાર-પ્રયોગના ૧૫ ભેદ (૧૦૬૮)નો નિર્દેશ કરી સામાન્ય જીવમાં અને વિશેષ રૂપે ૨૪ દ્વંદ્વોમાં પ્રયોગની યોજના જણાવી છે (૧૦૬૯-૧૦૮૪). આ યોજનામાં અમુક પ્રયોગ હોય ત્યારે એની સાથે અન્ય કેટલા પ્રયોગ હોય એની પણ ભગવચના કરી બતાવી છે

પટ્ટખડાગમમા પણ યોગના, પ્રજ્ઞાપનાની જેમ જ, પદર ભેદો છે અને તેની યોજના જીવોને લગતા માર્ગણાદ્વારોને અવલખીને છે.—પુ૦ ૧, પૃ૦ ૨૭૮ થી પટ્ટખડાગમમા મન-વચન-કાય એ ત્રણ મૂળ ભેદોનો ‘ પ્રયોગકર્મ ’ મા સમાવેશ છે, પણ તેના ઉત્તર ભેદોની ગણના ધવલામા છે.—પુ૦ ૧૩, પૃ૦ ૪૩.

પ્રયોગના પંદર ભેદ નીચે પ્રમાણે છે (૧૦૬૮) :

૧. સત્યમન.પ્રયોગ.
૨. અસત્યમન.પ્રયોગ.
૩. સત્ય-મૃષામન.પ્રયોગ.
૪. અસત્ય-મૃષામન પ્રયોગ.
- ૫-૮ એ જ પ્રમાણે વચનના પ્રયોગના ચાર ભેદ
- ૯ ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગ ૨
૧૦. ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ
૧૧. વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગ.
૧૨. વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ.
૧૩. આહારકશરીરકાયપ્રયોગ.

૧ “ પ્રયોગ પરિસ્પન્દક્રિયા, આત્મવ્યાપાર इत्यर्थ ”—પ્રજ્ઞાપનાટીકા, પત્ર ૩૧૭

“ આત્મપ્રવૃત્તે કર્માદાનનિવન્ધનવીર્યોત્પાદો યોગ । અથવા આત્મપ્રદેશાના સદ્બોધવિકોચો યોગ ”
—વવળ, ૧, પૃ૦ ૧૪૦

આચારાગનિર્યુક્તિમા (ગા૦ ૧૮૩) કર્મના દશ ભેદોમા એક ‘ પ્રયોગકર્મ ’ એવો ભેદ છે તેની વ્યાખ્યામા આચાર્ય શીલાક ૧૫ ભેદો ગણાવે છે પત્ર ૯૪

૨ પટ્ટખડાગમમા ‘ કાયપ્રયોગ ’ મા ‘ શરીર ’ પદ નથી ‘ ઔરોલિયકાયજોગો ’ એવા પાઠો છે પટ્ટખડા૦ પુ૦ ૧, પૃષ્ઠ ૨૮૯ વળી, મનના ચાર, વચનના ચાર અને કાયના સાત એમ ભેદો ગણાવ્યા છે.

૧૪. આહારક્રમશીરકાયપ્રયોગ.

૧૫. કર્મશીરકાયપ્રયોગ.૩

આચાર્ય મલયગિરિએ સત્ય-મૃધામનઃપ્રયોગ અને એ જ પ્રકારના વચનપ્રયોગને વ્યાવહારિક-નયની અપેક્ષાએ મિશ્ર, પણ નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ તો અસત્ય જ જણાવ્યો છે અસત્ય-મૃધા-મનઃપ્રયોગ અને વચનપ્રયોગ સ્વરૂપમાત્રનું પર્યાલોચન અને વચન છે આજ્ઞાપરક વાક્યોનો પ્રયોગ, જેમાં સત્ય-અસત્યને કાંઈ સંબંધ નથી તે પણ અસત્ય-મૃધાવચનપ્રયોગ છે. નિશ્ચયનયે તો વિપ્રતારણબુદ્ધિથી આવો પ્રયોગ હોય તો તે અસત્ય જ ગણાય. કાયપ્રયોગમાં તૈજસકાયપ્રયોગનો ઉલ્લેખ નથી તે ધ્યાન દેવા જેવી વાત છે.

પ્રયોગ પદમાં પદર પ્રકારના પ્રયોગોની ચર્ચા સમાપ્ત કર્યા પછી ‘ગતિપ્રવાય’-ગતિપ્રપાત-નું નિરૂપણ છે (૧૦૮૬-૧૧૨૩); આ પ્રાસંગિક સગ્રહની દૃષ્ટિએ જણાય છે. આમાં જ્યાં ‘ગતિ’ નો સંબંધ છે તે બધા વ્યવહારનો સગ્રહ કરી તેના પાંચ પ્રકાર જણાવ્યા છે, તે આ છે—

૧. પ્રયોગગતિ, ૨ તતગતિ, ૩. બંધનછેદનગતિ, ૪. ઉપપાતગતિ. ૫. વિહાયોગતિ (૧૦૮૫). આમાંની પ્રયોગગતિની ૨૪ દંડકના શ્લોકોમાં યોજના કરી છે. બાકીની વિષે તેમ કહ્યું નથી.

આમાં પ્રથમ પ્રયોગગતિ તો તે જ છે, જેના પંદર પ્રકારની ચર્ચા પૂર્વે (૧૦૬૮-) થઈ જ ગઈ છે એનું અહીં પુનરાવર્તન જ છે (૧૦૮૬-૧૦૮૯).

તતગતિ વિષે જણાવ્યું છે કે જ્યાં પહોંચવાનું હોય ત્યાં પહોંચ્યા પહેલાંની બધી ગતિને તત-ગતિ કહે છે, તે એટલા માટે કે તે વિસ્તીર્ણ છે (૧૦૯૦).

શ્રવ અને શરીર વચ્ચેનું બંધન છૂટી જવાથી જે ગતિ તે બંધનછેદનગતિ છે (૧૦૯૧)

ભવોપપાતગતિના ચાર પ્રકાર છે, દેવ, નારક, મનુષ્ય, તિર્યચ; એ ચાર ભવમાં જે ગતિ એટલે કે શ્રવનો તે રૂપે કર્મજન્ય પર્યાય તે ભવોપપાતગતિ છે. પૂર્વનિર્દિષ્ટ ક્ષેત્રનો પાંચમો ભેદ સિદ્ધ-ગતિ આમાં નથી, કારણ કે અહીં કર્મજન્ય ગતિ વિવક્ષિત છે, જે સિદ્ધમાં નથી.

ઉપપાતગતિના ત્રણ ભેદ છે : ક્ષેત્રોપપાત, ભવોપપાત અને નોભવોપપાત ગતિ. શ્રવો તે તે ક્ષેત્રમાં ગતિ કરે તે ક્ષેત્રોપપાતગતિ. શ્રવોનો તે તે કર્મને આધારે નારકાદિ ગતિરૂપ ભવ થાય તે ભવોપપાતગતિ છે (૧૦૯૨-૯૯).

નોભવોપપાતગતિના એ ભેદ છે : પુદ્ગલોની અને સિદ્ધોની ગતિ. આ બન્નેની ગતિ કર્મજન્ય નથી તેથી તે ગતિને નોભવોપપાતગતિ કહી છે (૧૧૦૦).

કોઈ પણ દિશાના એક છેડેથી બીજા છેડે માત્ર એક સમયમાં પુદ્ગલની જે ગતિ થાય છે તેને પુદ્ગલની નોભવોપપાતગતિની સજ્ઞા આપી છે (૧૧૦૧), પરંતુ સિદ્ધ વિષે પ્રસ્તુતમાં સિદ્ધના

૩. આચાર્ય મલયગિરિને મતે ‘તૈજસ-કાર્મણશરીરપ્રયોગ’ એવું નામ અહીં અભિપ્રેત છે પરંતુ ષટ્પદ્મહાગમમાં પણ પાઠ છે — ‘કમ્મઢ્યકાયજોગો’ — પુ. ૧, પૃ. ૨૮૯ આચાર્ય મલયગિરિને શકા થઈ હશે કે કાય પ્રયોગમાં તૈજસનું કાય નામ આવતું નથી, તેથી કાર્મણ સાથે તૈજસ ભેડીને તેની વ્યાખ્યા કરી પ્રજ્ઞા ટીકા, પૃ. ૩૧૯ આવી કોઈ શકા ધવલામાં ભેલામાં આવી નહિ

૪ “ગમન ગતિ પ્રાપ્તિરિત્યર્થ । પ્રાપ્તિશ્ચ દેશાન્તરવિષયા પર્યાયાન્તરવિષયા ચ । ગતે પ્રપાતો ગતિપ્રપાતઃ . । ગતિશ્ચદ્રવૃત્તિરુપનિપતતીત્યર્થ. ”—પ્રજ્ઞા ટીકા, પૃ. ૩૨૮.

પૂર્વોક્ત ભેદો (સૂ. ૧૫-૧૭) જ ગણાવ્યા છે. તેમની પણ ગતિ પરમાણુની જેમ એક સમયમા થાય છે તેવો કોઈ નિર્દેશ પ્રસ્તુતમા નથી (૧૧૦૨-૪).

વિહાયોગતિના ૧૭ ભેદો છે (૧૧૦૫), જેનું વિવરણ નીચે પ્રમાણે છે :—

૧. સ્પૃશ્ઘગતિ—સ્વતંત્ર પરમાણુની અન્ય પુદ્ગલોને સ્પર્શ કરતાં કરતાં જે ગતિ થાય તે (૧૧૦૬).

૨. અસ્પૃશ્ઘગતિ—સ્પર્શ કર્યા વિના પરમાણુની જે ગતિ થાય તે (૧૧૦૭).

૩ ઉપસંપદ્ધમાનગતિ—કોઈનું અવલગ્ન લઈને જે ગતિ થાય તે, જેમ કે કોઈ રાજા વગેરેનો આશ્રય લઈને યાત્રા કરે તે (૧૧૦૮).

૪. તેથી વિરુદ્ધ કોઈના અવલગ્ન વિના સ્વતંત્ર ભાવે ગતિ કરવી તે અનુપસંપદ્ધમાનગતિ છે (૧૧૦૯).

૫. પરમાણુપુદ્ગલ યાવત્ અનતપ્રદેશી પુદ્ગલસ્કંધની જે ગતિ તે પુદ્ગલગતિ છે (૧૧૧૦).

૬. ફૂદી ફૂદીને ગતિ કરવી તે મૂઢ્ઢગતિ (૧૧૧૧).

૭. નૌકા દ્વારા ગતિ કરવી તે નૌગતિ (૧૧૧૨).

૮. નયગતિ—નૈગમાદિ એક નયે કરીને વિચારણા તે નયગતિ. અથવા સમગ્ર નયો વડે વિચારણા તે નયગતિ (૧૧૧૩).

૯ છાયાનું અવલગ્ન લઈને ગતિ કરવી તે છાયાગતિ (૧૧૧૪).

૧૦ વસ્તુ પ્રમાણેની છાયા પડે તે છાયાનુપાતગતિ (૧૧૧૫).

૧૧. એક કોઈ કૃણાદિ લેશ્યા અન્ય લેશ્યાના સપર્કથી તેરૂપે પરિણમે તે લેશ્યાગતિ (૧૧૧૬).

૧૨ લેશ્યાનુપાતગતિ તે છે કે જેમાં જે તે લેશ્યાને અનુસરીને મરણ પછી જીવની જે તે લેશ્યા થાય (૧૧૧૭)

૧૩. કોઈને નિમિત્તે—જેમ કે આચાર્ય આદિને ઉદ્દેશીને—ગતિ તે ઉદ્દિશ્યપ્રવિભક્તગતિ છે (૧૧૧૮).

૧૪. પ્રસ્થાન અને પર્યવસ્થિતિને લક્ષીને ચતુભગીની અપેક્ષાએ પુરુષની જે ગતિ તે ચતુપુરુષપ્રવિભક્તગતિ; જેમ કે ચાર પુરુષો સાથે આત્મા અને સાથે જ સ્થિર થયા; સાથે આત્મા પણ સ્થિરતામા સાથે રહ્યા નહિ; સાથે આત્મા નહિ પણ સાથે સ્થિર થયા; અને આત્મા પણ સાથે નહિ અને સ્થિર પણ સાથે થયા નહિ (૧૧૧૯).

૧૫ વક્ર ગતિના ચાર પ્રકાર—ઘટ્ટનતા એટલે લગડાતી ગતિ; સ્તભનતા એટલે ધમણ આદિનું સ્તબ્ધ થઈ જવું, અથવા સ્થિર થાય ત્યારે પોતાના શરીરના અગોનું સ્થિર થવું તે; શ્લેષણતા એટલે કે શરીરનાં અગોનો પરસ્પર શ્લેષ થવો તે; પતનતા એટલે કે ઊભા રહેતાં કે આલતા પડી જવું તે (૧૧૨૦).

૧૬. પંકગતિ એ છે કે જે કાદવમાં આલતી વખતે હોય છે તે.

૧૭. બંધનવિમોચનગતિ—ફળો પાકા થઈ બંધ છૂટી જવાથી જે નિમ્ન ગતિ થાય તે (૧૧૨૧)

આ ગતિના જે સત્તર ભેદ બતાવ્યા છે તે એવા નથી કે જે પરસ્પરને વ્યાવૃત્ત કરતા હોય, પણ ગતિની જે નાના પ્રકારની વિશેષતા દેખાય છે, તે તરફ ધ્યાન દોરવા માટે આ અનેક ભેદો વર્ણવ્યા છે.

સત્તરમું 'લેશ્યા' પદ : લેશ્યાનિરૂપણ^૧

લેશ્યાનું નિરૂપણ કરનાર પદના છ ઉદ્દેશો છે. ઉદ્દેશોમાં ઢોઈ વ્યવસ્થિત ધોરણે ક્રમનિયમન થયું હોય એમ જણાતું નથી. પ્રથમ ઉદ્દેશમાં તો વળી અનેક દ્વારોમાં એક લેશ્યાદ્વાર હોઈ તે પ્રકરણને લેશ્યાપદમાં સઘરવામાં આવ્યું હોય એમ જણાય છે. આ પદ એ સ્પષ્ટ કરે છે કે આર્ય શ્યામાચાર્યે કેટલાંક પ્રકરણો પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનામાં પરંપરામાં જે રીતે ચાલ્યાં આવતા હશે તેમ તેનો માત્ર સંગ્રહ જ કર્યો છે. આ વાતની પુષ્ટિ ભાષાપદથી પણ થાય છે.

પૃષ્ઠાગમમાં લેશ્યા ૧૪ માર્ગણસ્થાનમાં સ્થાન પામી છે, તેથી તેની ચર્ચા અનેક સ્થળોમાં મળે એ સ્વાભાવિક છે. પુ. ૧, પૃ. ૧૩૨, ૩૮૬ આદિ; પુસ્તક ૩, પૃ. ૪૫૯ આદિ; પુ. ૪, પૃ. ૨૯૦ આદિ; વગેરે.

પ્રથમ ઉદ્દેશમાં નારક આદિ ૨૪ દંડકો વિષે આહાર, શરીર, શ્વાસોચ્છ્વાસ, કર્મ, વર્ણ, લેશ્યા, વેદના, ક્રિયા અને આયુ—એ બધું વિષમ છે તે શા માટે, તેનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે (૧૧૨૪-૧૧૫૫). આ ઉપરથી કેટલીક જાણવા જેવી બાબતો એ ફલિત થાય છે કે નારકમાં જેનું શરીર મોટું તેના આહારાદિ વધારે અને જેનું નાનું તેના આહારાદિ થોડા (૧૧૨૪); જે પ્રથમના જન્મેલા હોય તેનાં કર્મ થોડા અને જે પછી જન્મેલા હોય તેના કર્મ વધારે (૧૧૨૫); પહેલા જન્મેલાનાં વર્ણ અને લેશ્યા વિશુદ્ધતર અને પછી જન્મેલાનાં વર્ણ અને લેશ્યા અવિશુદ્ધ (૧૧૨૬-૧૧૨૭); સજ્જીને મહાવેદના અને અસંજ્જીને અલ્પ^૨ (૧૧૨૮); સમ્યગ્દષ્ટિને ક્રિયા ઓછી અને અન્યને વધારે (૧૧૨૯); નારકોનું આયુ બધાનું સરખું હોતું નથી (૧૧૩૦).

ઉક્ત હકીકતો વિષે ક્રમે કરી લવનવાસી આદિ ૨૪ દંડકોમાં વિચારણા છે (૧૧૩૧-૪૪).

આ પછી સલેશ્ય જીવોને લઈ નારકાદિ ૨૪ દંડકોમાં ઉક્ત આહાર આદિ વિષે સમ-વિષમતાની ચર્ચા છે (૧૧૪૫-૧૧૫૫), અને તેને અંતે પ્રથમ ઉદ્દેશ સમાપ્ત થાય છે.

બીજા ઉદ્દેશમાં પ્રથમ લેશ્યાના છ ભેદ (૧૧૫૬) જણાવીને નારકાદિ ચાર ગતિના જીવોમાં કોને કેટલી લેશ્યા હોય, તેની ચર્ચા કરી છે (૧૧૫૭-૧૧૬૯), તે આ પ્રમાણે છે.—

	કૃણુ	નીલ	કાપોત	તેજ	પદ્મ	શુક્લ
૧. નારક	”	”	”	×	×	×
૨. તિર્યંચ	”	”	”	”	”	”
એકેન્દ્રિય	”	”	”	”	×	×
” પૃથ્વી	”	”	”	”	×	×
” અપ્	”	”	”	”	×	×

૧. લેશ્યાવિચાર જૈન આગમ અને કર્મસાહિત્ય તથા જૈન દર્શનગ્રંથોમાં અને જૈનેતરમાં કેવા પ્રકારનો છે તેની વિસ્તૃત માહિતી માટે જુઓ, લેશ્યાકોષ, સંપાદક મોહનલાલ બાહિયા તથા શ્રીચંદ ચોરડિયા, કલકત્તા, ૧૯૬૬, લેશ્યાશબ્દ વિષેની ચર્ચા માટે જુઓ Sehubring, Doctrin of the Jainas P 195

૨. નારકોના સજ્જી-અસજ્જી એવા ભેદ જે અહીં કરવામાં આવ્યા છે તેથી સૂચિત થાય છે કે આ પ્રકરણ તે શબ્દોની પરિભાષા નિશ્ચિત થયા પૂર્વે રચાયેલ છે આથી જ આચાર્ય મલયગિરિને આ શબ્દોની પ્રગટતા ન્યાખ્યા કરવામાં અનેક વિકલ્પો કરવા પડ્યા છે.

	કૃષ્ણ	નીલ	કાપોત	તેજ	પદ્મ	શુક્લ
એકેન્દ્રિય વનસ્પતિ	”	”	”	”	×	×
” તેજ	”	”	”	×	×	×
” વાયુ	”	”	”	×	×	×
દ્વીન્દ્રિય	”	”	”	×	×	×
ત્રીન્દ્રિય	”	”	”	×	×	×
ચતુરિન્દ્રિય	”	”	”	×	×	×
પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યચ	”	”	”	”	”	”
સમૂર્ચ્છિમ ”	”	”	”	×	×	×
ગર્ભજ ”	”	”	”	”	”	”
તિર્યચણી	”	”	”	”	”	”
૩. મનુષ્ય	”	”	”	”	”	”
— સમૂર્ચ્છિમ	”	”	”	×	×	×
— ગર્ભજ	”	”	”	”	”	”
મનુષ્યણી	”	”	”	”	”	”
૪. દેવ	”	”	”	”	”	”
દેવી	”	”	”	”	×	×
ભવનવાસી દેવ	”	”	”	”	×	×
” દેવી	”	”	”	”	×	×
વાણવ્યતર દેવ	”	”	”	”	×	×
” દેવી	”	”	”	”	×	×
જ્યોતિષ દેવ	×	×	×	”	×	×
” દેવી	×	×	×	”	×	×
વૈમાનિક દેવ	×	×	×	”	”	”
” દેવી૩	×	×	×	”	×	×

સૂત્ર ૧૧૭૦ મા લેશ્યાની અપેક્ષાએ જીવોના અલ્પખલુત્વનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે .—

૧. શુક્લલેશ્યાવાળા સૌથી થોડા.
૨. પદ્મલેશ્યાવાળા તેથી અસખ્યાતગુણા.
- ૩ તેજલેશ્યાવાળા ” ”
૪. અલેશ્ય , અનતગુણા.
૫. કાપોતલેશ્યાવાળા , ,
૬. નીલલેશ્યાવાળા ” વિશેષાધિક
૭. કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ” ”
- ૮ લેશ્યાવાળા ” ”

પરંતુ નરકના જીવોમાં અદ્વયબુદ્ધિનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે (૧૧૭૧) .—

૧. કૃષ્ણલેશ્યાવાળા સૌથી થોડા.
૨. નીલ „ તેથી અસખ્યાતગુણા.
૩. કાપોત „ „ „

આનુ કારણ એ છે કે જેમ જેમ નીચેની નરક તેમ તેમ તેમાં જનારની સખ્યા ઓછી. આથી સાતમી નરકમાં જનાર કૃષ્ણલેશ્યાવાળાની સખ્યા ઓછી હોય એ સ્વાભાવિક છે.

તિર્યચમાં અદ્વયબુદ્ધિનો ક્રમ વળી નારકથી ઊલટો છે. તે સામાન્ય ક્રમને (૧૧૭૦) અનુસરે છે. ફેર એટલો કે તેમાં અલેશ્ય નથી હોતા.

તિર્યચોમાં એકન્દ્રિય આદિનો જુદો વિચાર પણ કરવામાં આવ્યો છે (૧૧૭૩-૧૧૮૦), તેમાં ક્યાંઈક ક્યાંઈક સંખ્યાની દૃષ્ટિએ ભેદ પણ પડે છે. લેશ્યાની અપેક્ષાએ મનુષ્યો અને દેવોમાં પણ અદ્વયબુદ્ધિનો વિચાર છે (૧૧૮૧-૧૧૮૭). પણ આમાં ભવનવાસી આદિ ચારે પ્રકારના દેવોનું લેશ્યાની અપેક્ષાએ પરસ્પર અદ્વયબુદ્ધિ પણ વિચારાયું છે એ વિશેષતા છે (૧૧૮૮-૧૧૯૦) ઋદ્ધિની અપેક્ષાએ તે તે લેશ્યાવાળા જીવોમાં તારતમ્યનો વિચાર પણ છે. તેમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા આદિથી ઉત્તરોત્તર લેશ્યાવાળા મહર્દ્ધિ હોય છે. એટલે કે શુક્લલેશ્યાવાળા અન્ય પ્રકારની લેશ્યાવાળા જીવો કરતાં સર્વાધિક ઋદ્ધિવાળા હોય છે (૧૧૯૧), અને પછી ઉદ્દેશને અંતે ચારેય ગતિમાં લેશ્યાની અપેક્ષાએ જીવોની ઋદ્ધિનું અદ્વયબુદ્ધિ વિચારાયું છે (૧૧૯૨-૧૧૯૭).

અતિમ સૂત્ર છે “કેઙ મળંતિ—ચઙવીસદંડણં ઢઙ્ઙી માણિયવ્વા ।” (૧૧૯૮) એટલે કે ગતિની અપેક્ષાએ અહીં ઋદ્ધિનો વિચાર કર્યો છે તેને બદલે પ્રસ્તુતમાં ૨૪ દંડકના જીવોને લઈને લેશ્યાની અપેક્ષાએ ઋદ્ધિનું અદ્વયબુદ્ધિ કહેવું. આ ઉપરથી જણાય છે કે આ વાચનાભેદ પ્રજ્ઞાપનાના પાઠ વિષેનો છે. એથી એ પણ સિદ્ધ થાય છે કે પ્રજ્ઞાપનાના પુસ્તકનું સંકલન થયું ત્યારે આ બાબતમાં વાચનાભેદ ચાલુ હશે

તીજ્ઞ ઉદ્દેશ (૧૧૯૯-૧૨૧૭) માં તે તે જન્મ અને મૃત્યુ કાળની લેશ્યા વિષેની ચર્ચા (૧૧૯૯-૧૨૧૪) અને તે તે લેશ્યાવાળા જીવોના અવધિજ્ઞાનની વિષયમર્યાદા તથા તે તે લેશ્યાવાળા જીવને કેટલાં જ્ઞાન હોય તે પણ જણાવ્યું છે (૧૨૧૫-૧૭).

ચોથા ઉદ્દેશમાં એક લેશ્યાનું અન્ય લેશ્યારૂપે જે પરિણમન થાય છે, તે તથા તેના વર્ણ-રસ-ગંધ-સ્પર્શની વિસ્તૃત ચર્ચા છે (૧૨૧૯-૧૨૪૧). આ ચર્ચાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે લેશ્યા એ જીવોને નિમિત્તે થતા પુદ્ગલના પરિણામરૂપ છે.

સૂત્ર ૧૨૪૨માં લેશ્યાના વિવિધ રીતે થતા પરિણામોની ગણના છે. અને તે પછી તેના પ્રદેશ (૧૨૪૩), અવગાહનક્ષેત્ર (૧૨૪૪), વર્ગણા (૧૨૪૫), સ્થાન (૧૨૪૬) અને અદ્વયબુદ્ધિ (૧૨૪૭-૪૯) નો વિચાર સ્થાનની અપેક્ષાએ દ્રવ્ય અને પ્રદેશને લઈને કરવામાં આવ્યો છે.

પાંચમા ઉદ્દેશના પ્રારંભમાં તો ચોથા ઉદ્દેશના પરિણામ પ્રકરણની પુનરાવૃત્તિ છે અને પછી તે તે લેશ્યાનું અન્ય લેશ્યામાં પરિણમન નથી થતું એવું નિરૂપણ છે (૧૨૫૨-૧૨૫૫). આચાર્ય મહાયગિરિનું કહેવું છે કે ચોથા ઉદ્દેશમાં પરિણમનનો જે સ્વીકાર છે તે તિર્યચ અને મનુષ્યની અપેક્ષાએ સમજવાનો છે અને પ્રસ્તુતમાં પરિણમનનો અસ્વીકાર છે તે દેવ-નારકની અપેક્ષાએ

સમજવાનો છે (પ્રજ્ઞાં ટીં ૫૩ ૩૭૧). સૂત્ર ૧૨૫૨-૫૫ વિષે આચાર્ય મલયગિરિ જે નાધે છે તે ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે—

“અમૂનિ ચ સૂત્રાણિ સાક્ષાત્ પુસ્તકેષુ ન દૃશ્યન્તે કેવલમર્થતઃ પ્રતિપત્તવ્યાનિ, તથા મૂલટીકા-કારેણ વ્યાખ્યાનાત્”—પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૨.

છટ્ટા ઉદ્દેશમાં નાના ક્ષેત્રોમાં રહેતા મનુષ્ય અને મનુષ્યણીની લેશ્યાનો વિચાર છે (૧૨૫૬-૧૨૫૭). અને પછી જનક અને જનનીની લેશ્યા જે હોય તે જ જન્યની લેશ્યા પણ હોવી જોઈએ—એવો નિયમ નથી, એ આગતનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. જન્ય-જનક અને જન્ય-જનનીની સમ અને વિપમ લેશ્યા સભવી શકે છે એ દ્વિત કરવામાં આવ્યું છે (૧૨૫૮)

પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનાનું લેશ્યાસમ્બંધી પ્રકરણ આટલું વિસ્તૃત હતા તેમાં, તે તે લેશ્યાવાળા જીવોના અધ્યવસાયો કેવા હોય તે ચર્ચા, જે અન્યઃ ગ્રંથોમાં વિસ્તારથી જોવા મળે છે તેનો તથા લેશ્યાના દ્રવ્ય-ભાવ-એવા બે ભેદોની ચર્ચા જે અન્યત્ર છે^૫ તેનો સદતર અભાવ છે તે પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનાના સંકલનની પ્રાચીનતા તરફ ધ્યાન દોરવાનો જન્ય છે તે નોંધવું જોઈએ.

અદારમું ‘કાયસ્થિતિ’ પદ

પ્રસ્તુત પદમાં ‘કાય’માં સમાવિષ્ટ થતા જીવ અને અજીવ બંનેની સ્થિતિનો એટલે કે તે તે પર્યાયરૂપે^૪ રહેવાના કાળનો વિચાર છે એથી ‘સ્થિતિ’ પદમાં અને આ કાયસ્થિતિ પદમાં વિચારણાનો જે ભેદ છે તે પ્રથમ સમજી લેવો જરૂરી છે ‘સ્થિતિ’ પદમાં ૨૪ ટંકોમાં જીવોની ભવસ્થિતિ એટલે કે એક ભવના આયુનો વિચાર છે, ત્યારે આ અદારમાં પદમાં એક જીવ મરીને સતત પાછો તેના તે જ ભવમાં જન્મે તો તેવા સમગ્ર ભવોની પરંપરાની કાળમર્યાદા કેટલી અથવા તે સમગ્ર ભવોમાં ભોગવેલ આયુનો સરવાળો કેટલો હોઈ શકે તેનો વિચાર છે. વળી ‘સ્થિતિ’ પદમાં માત્ર જીવોના આયુનો જ વિચાર છે, જ્યારે પ્રસ્તુતમાં ધર્માસ્તિકાય આદિ અજીવદ્રવ્યો, જે ‘કાય’ તરીકે ઓળખાય છે, તેમના તે રૂપે રહેવાના કાળનો પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

પટ્ખંડાગમમાં ‘સ્થિતિ’ વિચારણા એક અને નાના જીવની અપેક્ષાએ કરવામાં આવી છે અને તે પણ ગતિ આદિ ૧૪ માર્ગશાસ્થાનોને લઈને અને ૧૪ ગુણુસ્થાનોની અપેક્ષાએ, પ્રસ્તુત ‘કાયસ્થિતિ’ના જેવી જ વિચારણા પણ પટ્ખંડાગમમાં તેની ઉપર જણાવેલી આગવી રીતે જ છે. જુઓ પટ્ખંડાગમગત ‘કાલાનુગમ’ પ્રકરણ, પુસ્તક ૪, પૃં ૩૧૩, ૩૫૭ અને પુસ્તક ૭, પૃં ૧૧૪, ૪૬૨.

પ્રસ્તુતમાં તો પટ્ખંડાગમગત ૧૪ માર્ગશાસ્થાનોને બદલે બાવીશ ‘પદો’ વડે કાયસ્થિતિનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. એ બાવીશ ‘પદો’ અને તેના જેવા અન્યત્ર નિર્દિષ્ટ અનેક દ્વારોને આધારે પટ્ખંડાગમમાં ૧૪ દ્વારોની સખ્યા સ્વીકારવામાં આવી છે, તે આ પ્રમાણે છે .

૪ ઉત્તરાધ્યયન, અં ૩૪, ૨૧-૩૨

૫ ભગવતી, શતક ૧૨, ઉદ્દેશ ૫, સૂં ૪૫૦, પત્ર ૫૭૨

૧. “કાય ઇહ પર્યાય પરિગૃહ્યતે”—પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૫.

અજ્ઞાપના

૧. જીવ
૨. ગતિ
૩. ઇન્દ્રિય
૪. કાય
૫. યોગ
૬. વેદ
૭. કપાય
૮. લેશ્યા
૯. સમ્યકત્વ
૧૦. જ્ઞાન
૧૧. દર્શન
૧૨. સયત
૧૩. ઉપયોગ
૧૪. આહાર
૧૫. ભાષક
૧૬. પરિત્ત
૧૭. પર્યાપ્ત
૧૮. સૂક્ષ્મ
૧૯. સરી
૨૦. ભવ (સિદ્ધિ)
૨૧. અસ્તિ (કાય)
૨૨. ચરિત્ર

પદ્મખંડાગમ

-
૧. ગતિ
૨. ઇન્દ્રિય
૩. કાય
૪. યોગ
૫. વેદ
૬. કપાય
૧૦. લેશ્યા
૧૨. સમ્યકત્વ
૭. જ્ઞાન
૮. દર્શન
૮. સંયમ
-
૧૪. આહારક
-
-
-
-
૧૩. સરી
૧૧. ભવ્ય
-
-

પ્રસ્તુતમાં એક બાબત સ્પષ્ટ કરવી જોઈએ કે નારક મરીને નારક થતો નથી અને દેવ મરીને દેવ થતો નથી એટલે તે બન્નેની 'સ્થિતિ' ભવસ્થિતિ-એક ભવની આયુર્મર્યાદા (જુઓ ચોથું 'સ્થિતિ' પદ)-અને 'કાયસ્થિતિ'માં કાઈ ભેદ પડતો નથી. તિર્યચ અને મનુષ્યમા^૨ ભવસ્થિતિ અને કાયસ્થિતિમા ભેદ પડે છે. એટલે જિજ્ઞાસુએ ચોથા પદ અને પ્રસ્તુતની તુલના કરી લેવી જોઈએ

૨૨ દ્વારોમાં પ્રથમ દ્વાર છે 'જીવ'. જીવનુ અસ્તિત્વ સર્વ કાળમાં છે (૧૨૬૦) એમ જણાવ્યું છે, એટલે કે જીવ અનાદિકાળથી છે; તે જીવરૂપે ક્યારેય ઉત્પન્ન થયા નથી અને જીવરૂપે કદી નષ્ટ પણ થશે નહિ-એવો સિદ્ધાન્ત આથી ફલિત થાય છે દીકાકારે 'પ્રાણધારણ' એવી વ્યાખ્યા જીવનની કરી છે અને પ્રાણની વ્યાખ્યામાં કહ્યું છે કે દ્રવ્ય-ઇન્દ્રિયાદિ અને ભાવ-જ્ઞાનાદિ એ બંને પ્રકારના પ્રાણ છે. ભાવપ્રાણમા જ્ઞાનનો સમાવેશ થતો હોઈ સિદ્ધોનો પણ જીવોમાં જ સમાવેશ છે.^૩

૨ સનિપચેન્દ્રિય તિર્યચ અને મનુષ્યના પણ ઉત્કૃષ્ટ આઠ ભવ જ સતત થાય છે — પ્રજા૦ દીકા, પત્ર ૩૭૬.

૩ પ્રજા૦ દીકા, પત્ર ૩૭૫

કાલનો વિચાર એ પ્રકારે મૂળમાં જોવા મળે છે (૧૨૬૨-૧૨૮૬ આદિ), તેનો ખુલાસો ટીકાકારે કર્યો છે કે કાલનો કાલ દષ્ટિએ અને ક્ષેત્ર દષ્ટિએ વિચાર કર્યો છે. સારાશ એ છે કે ‘અનત’ સખ્યા અનત પ્રકારની હોઈ કાલના સમયની સખ્યાની તુલના આકાશપ્રદેશની સખ્યા સાથે કરવાથી સખ્યાનુ તારતમ્ય સમજાઈ જાય છે.^૪

ટીકાકારે તિર્યચ યોનિમા નિર્દિષ્ટ કાયસ્થિતિ (૧૨૬૨) વિષે સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે આ સ્થિતિ વનસ્પતિની અપેક્ષાએ સમજવાની છે. શેષ તિર્યચમાં આટલી સ્થિતિ હોતી નથી.^૫

દેવીની કાયસ્થિતિ (૧૨૬૪) વિષે પણ ટીકાકારે જણાવ્યું છે કે આ સ્થિતિ ઇશાનની દેવીની અપેક્ષાએ સમજવાની છે.^૬

તિર્યચોની કાયસ્થિતિમા જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (૧૨૬૮) જણાવી છે તે દેવકુરુમાં થનાર તિર્યચની અપેક્ષાએ સમજવાની છે (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૭) દ્વીન્દ્રિયની કાયસ્થિતિ ‘સંખ્યાતકાળ’ કહી છે (૧૨૭૩). તેનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે તે ‘સંખ્યેયાનિ વર્ષસહસ્રાણિ’ સમજવી (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૮).

સૂત્ર ૧૨૭૭મા અપર્યાપ્તનો ઉલ્લેખ છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે પ્રસ્તુતમા લઘિધ અને કરણ-બન્ને પ્રકારના અપર્યાપ્ત સમજવા (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૮).

સૂત્ર ૧૨૭૯મા અને બીજા સૂત્રોમા પણ પર્યાપ્ત શબ્દથી લઘિધપર્યાપ્ત સમજવા (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૮).

કાયદ્વાર (૧૨૮૫-૧૩૨૦) માં કાય શબ્દ શરીરના અર્થમાં લેવાનો છે અને સૂત્ર ૧૨૮૫મા ‘કાય’ શબ્દથી કાર્મણ અને તૈજસ એ બે જ શરીરના અર્થમાં કાયશબ્દ પ્રયુક્ત છે એમ સમજવું (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૯).

સૂત્ર ૧૨૮૮મા વનસ્પતિની કાયસ્થિતિ ‘અસંખેજા પોગ્ગલપરિચટ્ટા’ જણાવી છે, તો તેનો અર્થ એ થાય કે કોઈ પણ વનસ્પતિ જીવ અનાદિ કાળથી વનસ્પતિરૂપે રહી શકે નહિ; તેણે વનસ્પતિ સિવાયનો પણ ભવ કર્યો હોવો જોઈએ. પરંતુ આ ભ્રમ દૂર કરવા માટે વનસ્પતિના વ્યવહારરાશિ અને અવ્યવહારરાશિ એવા બે ભેદ બતાવ્યા અને નિર્ગોદ જીવોનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું આ આખી રસપ્રદ ચર્ચા મરુદેવીનો જીવ અનાદિકાળથી વનસ્પતિમાં હતો એવી અને એના જેવી બીજી ઘટનાઓની પુષ્ટિમા કરવામા આવી છે (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૯ તથા પત્ર ૩૮૫)

સૂત્ર ૧૩૦૫મા પૃથ્વીકાય આદિના બાહરસામાન્ય સૂત્રમાં કહ્યું છે કે તેમની કાયસ્થિતિ અસખ્યાત ઉત્સર્પિણી જેટલો કાળ છે અને તેનું ક્ષેત્ર સાથે સમીકરણ કરતા જણાવ્યું છે કે અંગુલનો અસખ્યાતમો ભાગ એટલે સહેજે પ્રશ્ન થાય કે અંગુલના અસખ્યાતમા ભાગમા જેટલા આકાશ પ્રદેશ હોય તેટલા જ સમય અસખ્યાત ઉત્સર્પિણીના કેવી રીતે થાય? આનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે કાળ કરતા ક્ષેત્ર સૂક્ષ્મ છે તેથી એ શક્ય બને છે (પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૮૨)

સેન્દ્રિય જીવો (૧૨૭૧), સકાય જીવો (૧૨૮૫), સજ્નેગી જીવો (૧૩૨૧), સવેદ જીવો (૧૩૨૬) આદિના ભેદોમા અનાદિ અનંત જીવો એવો પણ એક ભેદ ગણવામા આવ્યો છે, તે સૂચવે છે કે જીવોમા કેટલાક જીવો અભવ્ય પણ છે, જે કદી મુક્ત થવાના નથી.

૪ પ્રજ્ઞાં ટીકા, પત્ર ૩૭૫

૫ એજન, પત્ર ૩૭૫

૬. એજન, પત્ર ૩૭૬.

યોગદ્વાર (૧૩૨૧-૨૫) મા ધ્યાન દેવા જેવી વાત એ છે કે મનોયોગ અને વચનયોગનો જઘન્ય કાળ એક સમય જેટલો કહ્યો છે અને ઉત્કૃષ્ટ કાળ અન્તર્મુહર્ત જેટલો દર્શાવ્યો છે; આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે સતત વચનયોગની અને મનોયોગની એટલે કે ધ્યાનની ઉત્કૃષ્ટ માત્રા અન્તર્મુહર્ત જ સંભવે. ત્યાર પછી વચનયોગ કે મનોયોગ ઉપરત થઈ જાય છે, એવો જીવનો સ્વભાવ છે. કાળ સૂક્ષ્મ હોવાથી એ ઉપરતિ જાણમાં આવતી નથી એમ સ્પષ્ટીકરણ ટીકાકારે કર્યું છે (પ્રજ્ઞા૦ ટીકા, પત્ર ૩૮૨).

વેદવિચારણામાં સ્ત્રીવેદના કાળ વિષે પાંચ મતભેદોનો ઉલ્લેખ ગૌતમ અને ભગવાનના સવાદરૂપે મૂળ સૂત્રમાં (૧૩૨૭) છે. તે પાંચે મતોનું સ્પષ્ટીકરણ આચાર્ય મલયગિરિએ કર્યું તો છે, પરંતુ એમાં કયો મત સમીચીન છે અને ભગવાન અને ગૌતમના સવાદમાં આવું કેમ બને?—એ બાબતમાં ટીકાકારે જે કહ્યું છે તે આ છે—

“અમીપા ચ પચ્ચાનામાદેશાનામન્યતમાદેશસમીચીનતાનિર્ણયોઽતિશયજ્ઞાનિમિઃ સર્વોત્કૃષ્ટશ્રુત-
લઘિસમ્પન્નૈર્વા કર્તુ શક્યતે । તે ચ ભગવદાર્યશ્યામપ્રતિપત્તૌ નાસીરન્ । કેવલં તત્કાલાપેક્ષયા યે પૂર્વ-પૂર્વતમાઃ
સૂરયઃ તત્તત્કાલમાવિગ્રન્યપૌર્વપર્યપર્યાલોચનયા યથાસ્વમતિ સ્ત્રીવેદસ્ય સ્થિતિં પ્રરૂપિતવન્તસ્તેષા સર્વેષામપિ
પ્રાવચનિકસૂરીણા મતાનિ ભગવાનાર્યશ્યામ ઉપદિષ્ટવાન્ । તે ચ પ્રાવચનિકસૂરયઃ સ્વમતેન સૂત્રં પઠન્તો
ગૌતમપ્રશ્નભગવન્નિર્વચનરૂપતયા પઠન્તિ । તતસ્તદવસ્થાન્યેવ સૂત્રાણિ લિખતા ગોતમા । ઇત્યુક્તમ્ । મન્યથા
ભગવતિ ગૌતમાય નિર્દેશરિ ન સંશયકથનમુપપદ્યતે, ભગવતઃ સકલસંશયાતીતત્વાત્ ।—પ્રજ્ઞા૦ ટીકા, પત્ર ૩૮૫.

પટ્ટખંડાગમમાં આ બાબતમાં એક જ મત આપવામાં આવ્યો છે; ત્યાં મતભેદોની ચર્ચા નથી.

સમ્યક્ત્વદ્વાર (૧૩૪૩-૪૫)માં ટીકાકારે સમ્યગ્દષ્ટિ, મિથ્યાદષ્ટિ અને સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે કરી છે જિનભગવાન પ્રણીત જીવાદિ સમગ્ર તત્ત્વો વિષે અવિપર્યસ્ત દષ્ટિ જેને હોય તે સમ્યગ્દષ્ટિ; ભગવાન પ્રણીત તત્ત્વોની બાબતમાં જેને જરા પણ વિપ્રતિપત્તિ હોય તે મિથ્યાદષ્ટિ, અને જેને તે બાબતમાં સમ્યક્શ્રદ્ધા પણ ન હોય અને તે બાબતમાં વિપ્રતિપત્તિ પણ ન હોય તે સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ છે. શતકચૂર્ણિને આધારે ચોખ્ખા આદિથી અગ્નિયા માણસને જેમ તે પ્રત્યે રુચિ કે અરુચિ એ બેમાંથી એકેય નથી તેમ આ સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિને જિનપ્રણીત પદાર્થોની બાબતમાં રુચિ પણ નથી તેમ જ અરુચિ પણ નથી. પ્રજ્ઞા૦ ટીકા, પત્ર ૩૮૮.

ટીકાકારે અવધિદર્શન (૧૩૫૬)ના કાળના પ્રસંગે વિભગજ્ઞાનીને અવધિદર્શન હોવા ન હોવા વિષેના સૂત્રકાર અને કાર્મગ્રન્થિકના મતભેદની ચર્ચા આચાર્ય જિનભદ્રને અનુસરીને કરી છે (પ્રજ્ઞા૦ ટીકા, પૃ ૩૯૧)

ઉપયોગદ્વાર (૧૩૬૨-૬૩) પ્રસંગે સૂત્રકારે જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ કાળ અન્તર્મુહર્ત જણાવ્યો છે તે બાબતમાં ટીકાકારે સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે આ કાળ સસારી જીવની અપેક્ષાનો છે, પરંતુ કેવળીને એક સમયનો ઉપયોગ હોય છે તે અહીં વિવક્ષિત નથી (પ્રજ્ઞા૦ ટીકા, પત્ર ૩૯૨). ખરી વાત એવી છે કે કે.ળીને જ્ઞાન-દર્શનોપયોગ ક્રમે હોય છે કે યુગપદ્ એ ચર્ચા જ્યારથી શરૂ થઈ ત્યાર પહેલાંની આ સૂત્રની રચના છે. એટલે તેમાં પછીથી એ બાબતમાં જે સ્પષ્ટીકરણ થયું તે આ સૂત્રમાં વિવક્ષિત હોવાનો સંભવ જ નથી.

આવી અનેક વિવક્ષાઓ આચાર્ય મલયગિરિએ પોતાની ટીકામાં સ્પષ્ટ કરી છે, તે માટે જિજ્ઞાસુએ ટીકામાં જોઈ લેવું. અહીં તો માત્ર કેટલાક નમૂના આપ્યા છે, તે એ સૂચવવા કે વિચારણા જેમ આગળ વધતી જાય છે તેમ વિચારમાં વ્યવસ્થા આવતી જાય છે.

૧૯મું ‘સમ્યક્ત્વ’ પદ : સમ્યક્ત્વ વિષે

આમાં જીવ સામાન્ય, સિદ્ધ અને ૨૪ દંડક્રમા જીવોમાં સમ્યગ્દષ્ટિ, મિથ્યાદષ્ટિ અને સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિની વિચારણા છે (૧૩૯૯-૧૪૦૫) તે આ પ્રમાણે—

	સમ્યગ્	મિથ્યા	સમ્યગ્મિથ્યા
જીવ	”	”	”
૧. નરકના જીવો	”	”	”
૨-૧૧. ભવનપતિ	”	”	”
૧૨. પૃથ્વીકાય	×	”	×
૧૩. અપ્કાય	×	”	×
૧૪. તેજ કાય	×	”	×
૧૫. વાયુકાય	×	”	×
૧૬. વનસ્પતિકાય	×	”	×
૧૭. દ્વીન્દ્રિય	”	”	×
૧૮. ત્રીન્દ્રિય	”	”	×
૧૯. ચતુરિન્દ્રિય	”	”	×
૨૦. પચૈન્દ્રિયતિર્યચ	”	”	”
૨૧ મનુષ્ય	”	”	”
૨૨. વાણુવ્યતર	”	”	”
૨૩. જ્યોતિષક	”	”	”
૨૪ વૈમાનિક	”	”	”
સિદ્ધ	”	×	×

આના ઉપર થી એમ ક્લિત થાય છે કે સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ માત્ર પચૈન્દ્રિય જ હોય છે, અને એકન્દ્રિય મિથ્યાદષ્ટિ જ હોય છે. દ્વિ-છન્દ્રિયથી માંડી ચતુરિન્દ્રિય સુધીમાં સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ હોતા નથી. ષટ્પાંગમમા સસી અને અસસી પચૈન્દ્રિય એવા ભેદો પાડીને અસંસી પચૈન્દ્રિયને માત્ર મિથ્યાદષ્ટિ જ કહ્યા છે.—ષટ્પાંગમ, પુસ્તક ૧, પૃં ૨૫૮, ૨૬૧, આ બધું આ વિચારણા કેવી રીતે આગળ વધી તે સૂચવે છે.

ષટ્પાંગમમા જીવો સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન કરે તો કયા કારણે તેની ચર્ચા પણ છે.—પુસ્તક ૬, પૃં ૪૧૮-૪૩૭. પછી મૃત્યુ વખતે તે બાળતમાં પરિસ્થિતિ કેવી હોય તેનું વર્ણન છે. —પૃં ૪૩૭.

વીશમું 'અન્તક્રિયા' પદ

ભવનો અંત કરનાર ક્રિયા તે અંતક્રિયા એ ક્રિયાથી જે પરિણામ આવે; નવો ભવ અથવા મોક્ષ. એટલે અન્તક્રિયા શબ્દ અહીં મોક્ષ અને મરણ એ બંને અર્થમાં વપરાયો છે. એ અંતક્રિયાનો વિચાર ચોવીશે દંડકના જીવોમાં દશ દ્વારો વડે કરવામાં આવ્યો છે :—

૧. નારકાદિ જીવો અંતક્રિયા (મોક્ષ) કરે છે ?
૨. નારકાદિ જીવો અનન્તર ભવમાં કે વ્યવધાનથી અન્તક્રિયા (મોક્ષ) કરે છે ?
૩. નારકાદિ જીવો અનન્તર ભવમાં અન્તક્રિયા (મોક્ષ) કરે તો એકસમયમાં કેટલા કરે ?
૪. નારકાદિ જીવો ઉદ્વૃત્ત થઈ (મરીને) કઈ યોનિમાં જાય ?
૫. નારકાદિ જીવો મરીને તીર્થંકર થઈ શકે ?
૬. „ „ „ ચક્રવર્તી થઈ શકે ?
૭. „ „ „ બ્રહ્મદેવ થઈ શકે ?
૮. „ „ „ વાસુદેવ થઈ શકે ?
૯. „ „ „ માંડલિક „ ?
૧૦. „ „ „ રત્ન „ ?

આ દ્વારોને આધારે કહી શકાય કે અન્તક્રિયા શબ્દ જે અર્થમાં વપરાયો છે. પ્રથમ ત્રણ દ્વારોમાં અન્તક્રિયા એટલે મોક્ષની ચર્ચા છે, અને પછીના દ્વારોનો સંબંધ પણ અન્તક્રિયા સાથે છે, પણ ત્યાં તેનો અર્થ મરણ લઈ એ તો ઘટે. ઉપરાંત, આ દ્વારોમાં અન્તક્રિયાનો અર્થ મોક્ષ પણ ઘટે, કારણ કે તે દ્વારોમાં તે તે યોનિમાં ઉદ્વર્તના આદિ કરનારને મોક્ષ સભવે કે નહિ એવો પ્રશ્ન પણ ઉપસ્થિત કર્યો છે.

પ્રથમ દ્વારનો સાર એ છે કે માત્ર મનુષ્યો જ મોક્ષ પામી શકે છે, અને તે પણ બધા જ નહિ—(૧૪૦૮ [૩]). જીવના નારકાદિ અનેક પર્યાયો થાય છે એટલે નારક આદિ પર્યાયમાં રહેલો જીવ મનુષ્યભવમાં જઈ મુક્ત થઈ શકતો હોઈ નારકાદિ વિષે પણ એમ તો કહી શકાય કે કોઈ નારકાદિ મુક્ત થાય છે અને કોઈ નથી થતા (૧૪૦૭ [૨]).

બીજા દ્વારમાં એ વિચારણા છે કે નારકાદિ જીવો અનન્તરાગત કે પરંપરાગત થઈને અન્તક્રિયા કરે છે ? એટલે કે નારકાદિ ભવમાંથી મરીને વ્યવધાન વિના જ મનુષ્યભવમાં આવીને મોક્ષ પામે છે કે નારકાદિ પછીના એક કે અનેક ભવો કરી પછી મનુષ્યભવમાં મુક્તિ પામે છે ? આનો ઉત્તર એ છે કે પ્રથમ ચાર નરકમાંથી આવનારમાં બંને પ્રકાર સભવે છે. પરંતુ પછીના ત્રણ નરકોમાંથી આવનાર માત્ર પરંપરાગત હોય તો (એક કરતા વધુ ભવ કરે તો) જ અંતક્રિયા કરે અર્થાત્ મોક્ષ પામે

બધા જ ભવનપતિ, પૃથ્વી, અપ્સરાય અને વનસ્પતિમાંથી આવનારમાં બંને પ્રકાર સભવે છે તેજ, વાયુ, દ્વિન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિયમાંથી આવનારમાં, જે માત્ર પરંપરાગત હોય તેમાં અને શેષ જીવોમાં બંને પ્રકાર સભવે છે (૧૪૧૦-૧૩).

આચાર્ય મલયગિરિએ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે તેજ અને વાયુ મરીને મનુષ્ય થતા જ નથી, માટે અને દ્વિન્દ્રિયાદિનો એવો સ્વભાવ છે માટે અનન્તરાગતની અન્તક્રિયા તેમને નથી (૫૦ ૩૬૭) હોતી.

અનન્તરાગત વિશે ત્રીજા દ્વારમાં પ્રશ્ન છે કે એક સમયમાં તેઓ કેટલી સંખ્યામાં અન્તક્રિયા કરે ? (૧૪૧૪-૧૬).

અનન્તરાગત ^૧	જઘન્ય સંખ્યા	ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યા
નારક	૧, ૨, ૩	૧૦
,, ૧-૩	,, ,, ,,	૧૦
,, ૪	,, ,, ,,	૪
ભવનપતિ દેવો	,, ,, ,,	૧૦
,, દેવીઓ	,, ,, ,,	૫
પૃથ્વી, અપ્	,, ,, ,,	૪
વનસ્પતિ	,, ,, ,,	૬
પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ	,, ,, ,,	૧૦
,, ,, સ્ત્રી	,, ,, ,,	૧૦
મનુષ્ય	,, ,, ,,	૧૦
,, સ્ત્રી	,, ,, ,,	૨૦
વાણવ્યતર	,, ,, ,,	૧૦
,, વ્યંતરી	,, ,, ,,	૫
જ્યોતિષક દેવ	,, ,, ,,	૧૦
,, દેવી	,, ,, ,,	૨૦
વૈમાનિક દેવ	,, ,, ,,	૧૦૮
,, દેવી	,, ,, ,,	૨૦

ચોથા ઉદ્ધર્તદ્વારમાં જીવ મરીને ક્યાં જઈ શકે તેનો વિચાર છે. પ્રજ્ઞાપનામા આ પ્રકરણમાં ઉદ્ધૃત શબ્દ બધી ગતિમાં થતા મરણને માટે પ્રયુક્ત છે. પરંતુ ષટ્પાગમમા તેને સ્થાને ઉદ્ધૃત, કાલગત અને ચ્યુત એવા ત્રણ શબ્દોનો પ્રયોગ છે નરક, ભવનવાસી, વાનવ્યતર અને જ્યોતિષક ગતિમાંથી મરીને જનાર માટે ‘ઉદ્ધૃત’નો, તિર્યચ અને મનુષ્યગતિમાંથી મરીને જનાર માટે ‘કાલગત’ શબ્દનો અને વૈમાનિકમાંથી અન્યત્ર જનાર માટે ‘ચ્યુત’ શબ્દનો પ્રયોગ દેખાય છે.^૨

મરીને તે તે સ્થાને ગયા પછી તે જીવ ક્રમે કરી૩ ધર્મનુ શ્રવણ, બોધ, શ્રદ્ધા, મતિ-શ્રુતજ્ઞાન, વ્રતગ્રહણ, અવધિજ્ઞાન, અણુગારત્વ, મન પર્યાયજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન અને સિદ્ધિ આ બધામાંથી શુ શુ પ્રાપ્ત કરી શકે છે તેની પણ ચર્ચા કરવામા આવી છે. ષટ્પાગમમાં ઉક્ત બાબતો ઉપરાત અન્ય બાબતોનો-જેવી કે તીર્થંકરપદ, ચક્રવર્તીપદ આદિનો--પણ સમાવેશ કરી લેવામા આવ્યો છે.^૪ પરંતુ પ્રજ્ઞાપનામા તીર્થંકર આદિ પદોની વિચારણા જુદા દ્વારો વડે કરવામા આવી છે,^૫ તે

૧ સૂત્ર ૧૪૧૦-૧૩ મા જે અનન્તરાગત અન્તક્રિયા કરે છે, તેમને વિષે જ આ વિચારણા છે

૨ ષટ્પાગમ, પુ. ૬, પૃ. ૪૭૭ માનો વિશેષાર્થ

૩ તુલના માટે ઉત્તરાં અં ૨૬મું જોડું તેમા સવેગથી માહી ૭૩ પદો છે તથા જુઓ સ્થાનાગ-સમવાયાગ, પૃ. ૩-૮

૪ પુસ્તક ૬, પૃ. ૪૮૪-૫૦૨.

૫ જુઓ પ્રસ્તુત વીસમા પદના પાંચમાંથી દશમા સુધીના દ્વારો

પ્રજ્ઞાપનાની વિચારણાનું મૂળ જુનું હોય એમ સૂચવી જાય છે, અને પદ્મપ્રગમમાં તે વધારે વ્યવસ્થિત છે. વળી, એક બાબત નોંધવા જેવી એ છે કે પ્રજ્ઞાપનાના પ્રસ્તુત દ્વારમા માણિક (દ્વાર ૬ મુ) અને રત્ન (દશમુ દ્વાર) એ પદો અધિક છે, જેનો અભાવ પદ્મપ્રગમના પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં છે. પદ્મપ્રગમમા જે પદોની પ્રાપ્તિ ગણાવી છે તેની ગણતરીનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે આભિ-નિયોધિક, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યાયજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન, સમ્યગ્મિથ્યાત્વ, સમ્યક્ત્વ, સયમાસયમ, સયમ, બલદેવત્વ, વાસુદેવત્વ, ચક્રવર્તિત્વ, તીર્થંકરત્વ, નિર્વાણ (પુસ્તક ૭, પૃ. ૪૯૪) આ સૂચિત કરે છે કે આ ક્રમ પ્રાપ્તિનો નથી, પણ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર અને અન્ય વિશિષ્ટ પદો-એ ક્રમે પરિગણના છે.

ચોથા ઉદ્ધૃત્તદ્વારનો સાર આ પ્રમાણે છે (૧૪૩૭-૪૩)

જીવ	મરી કયાં જઈ શકે	મરીને તવા જન્મમાં
		ધર્મશ્રવણાદિનો સંભવ
નારક	{ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ મનુષ્ય }	૬ દેશસયમી અને અવધિજ્ઞાન મોક્ષ
ભવનપતિ	{ પૃથ્વી, અપ્, વનરપતિ પંચેન્દ્રિયતિર્યચ મનુષ્ય }	X નારક જેમ નારક જેમ
પૃથ્વી, અપ્, વનરપતિ	{ પૃથ્વી, અપ્, તેજ, વાયુ દ્વિ-ત્રિ-ચતુરિન્દ્રિય પંચેન્દ્રિયતિર્યચ મનુષ્ય }	X નારક જેમ નારક જેમ
તેજ, વાયુ	{ પૃથ્વી યાવત્ ચતુરિન્દ્રિય પંચેન્દ્રિયતિર્યચ }	X ધર્મશ્રવણ
દ્વિન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય	{ પૃથ્વી યાવત્ પંચેન્દ્રિયતિર્યચ મનુષ્ય }	પૃથ્વી જેમ મન.પર્યાય
પંચેન્દ્રિયતિર્યચ	{ નારક ભવનપતિ એક યાવત્ ચતુરિન્દ્રિય પંચેન્દ્રિયતિર્યચ મનુષ્ય વાણવ્યંતર જ્યોતિષક વૈમાનિક }	{ સમ્યયત્વ અવધિજ્ઞાન પૃથ્વી જેમ નારક જેમ ,,
મનુષ્ય	ઉપર પ્રમાણે	,,
વાણવ્યંતર જ્યોતિષક વૈમાનિક ભવનપતિ જેમ		નારક જેમ

પાચમા તીર્થંકરદ્વારમાં નારકાદિ મરીને અનન્તર (મનુષ્યભવમાં) તીર્થંકરપદ પામી શકે કે નહિ તેની વિચારણા છે.^૭ સાથે જ તીર્થંકરપદ ન પામી શકે તો વિકાસક્રમમાં શુ પામી શકે તેનો પણ નિર્દેશ જેવા મળે છે. તેનો સાર આ પ્રમાણે છે (૧૪૪૪-૧૪૫૮) .

૬. મૂળમા “સીલ વા વય વા ગુણ વા વેરમણં વા પચ્ચક્કલાગ વા પોસહોવવાસ વા” (૧૪૨૦ [૬]) માં એવો પાઠ છે ૧૪૨૦ [૮] અણગારની વાત છે તેથી આ દેશસયમી ગણવા જોઈએ શીલાદિની વ્યાખ્યા માટે જુઓ ટીકા (પૃ. ૩૬૬)

૭. પ્રસ્તુત ૨૦મા પ્રજ્ઞાપનાપદની તીર્થંકર આદિ સંપદા વિષેના કોષ્ટક માટે જુઓ, યત્રપૂર્વક કર્માદિવિચાર, પૃ. ૧૧૮

મનુષ્યનો અનન્તર પૂર્વભવ
રત્નપ્રભા યાવત્ વાલુકાપ્રભા
પંકપ્રભા
ધૂમપ્રભા
તમા
સાતમી નરક
ભવનપતિ
પૃથ્વી, અપ
તેજ-વાયુ
વનસ્પતિ
દ્વિ-ત્રિ-ચતુરિન્દ્રિય
પચેન્દ્રિયતિર્યચ
મનુષ્ય
વાણવ્યંતર
જ્યોતિષક
વૈમાનિક

મનુષ્યમાં શેનો સંભવ ?
તીર્થંકરપદ
મોક્ષ
વિરતિ
વિરતાવિરતિ
સમ્યક્ત્વ
મોક્ષ
”
ધર્મશ્રવણ
મોક્ષ
મન-પર્યાય
મોક્ષ
તીર્થંકરપદ

આ ઉપરથી જણાય છે કે માત્ર નારકી અને વૈમાનિકમાંથી મરી મનુષ્ય થનાર જ તીર્થંકર-પદ પામી શકે છે.

ચક્રવર્તીપદને યોગ્ય પ્રથમ નરક અને દેવોમાંથી અનન્તર મનુષ્યભવમાં જન્મ લેનાર છે, અન્ય નહિ (૧૪૫૯-૬૩). તે જ પ્રમાણે બલદેવપદ વિષે છે. પરંતુ એમાં વિશેષતા એ કે શર્કરા-પ્રભામાંથી પણ જન્મ લેનાર આ પદની યોગ્યતા ધરાવે છે (૧૪૬૪). વાસુદેવપદ વિષે પણ બળદેવ જેમ જ છે, પરંતુ એમાં વિશેષતા એ કે વૈમાનિકોમાંના અનુત્તરોપપાતિકમાંથી જન્મ લેનાર વાસુદેવપદ પામતા નથી (૧૪૬૫). માડલિકપદ માત્ર સાતમી નરક, તેજ અને વાયુમાંથી જન્મ લેનાર પામતા નથી (૧૪૬૬)

દશમા રત્નદ્વારમાંની હકીકતનો સાર આ પ્રમાણે છે (૧૪૬૭-૬૯)—

સેનાપતિ, ગાથાપતિ, વર્ધકિ, પુરોહિત અને સ્ત્રીરત્નપદ માટે સાતમી નરક, તેજ, વાયુ અને અનુત્તરમાંથી આવનાર અયોગ્ય છે. અશ્વ અને હસ્તિરત્નપદ માટે નરકથી માંડી સહસ્રાર દેવલોક સુધીના યોગ્ય છે અને ચક્ર, છત્ર, ચર્મ, દડ, અસિ, મણિ, કાકિણી—આ બધા રત્નો માટે અસુરકુમારથી માંડીને ઇશાન દેવલોકમાંથી આવનાર યોગ્ય છે.

રત્નદ્વારને અતે અન્ય બાબતો વિશે ચર્ચા છે, જેનો રત્ન સાથે શું સબંધ છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ ટીકાકાર કરતા નથી. આમાં નીચેની વ્યક્તિઓ દેવલોકમાં ક્યાં જાય તેની ચર્ચા છે (૧૪૭૦) :

૧ અસ્યત ભવ્યદ્રવ્યદેવ

ભવનવાસીથી માંડી ઐવેયક.

૨ સયમનો અવિરાધક

સૌધર્મથી માંડી સર્વાર્થસિદ્ધિ.

૩ સયમનો વિરાધક

ભવનવાસીથી માંડી સૌધર્મ સુધી.

૮ આ શબ્દનો શુ અર્થ કરવો તેમાં વિવાદ છે કોઈને મતે એનો અર્થ સમ્યગ્દષ્ટિ થાય છે પરંતુ આચાર્ય મલયગિરિ એ અર્થને માન્ય કરતા નથી અને તેનો અર્થ મિથ્યાદષ્ટિ છતાં શ્રમણ વેશમાં રહી શ્રમણોની ચર્ચાનું પાલન કરનાર ભવ્ય કે અભવ્ય જીવો આવો આપે છે.—પ્રજ્ઞા ૦ ટી., પૃ ૪૦૪.

૪ સંયમાસંયમ (દેશવિરતિ)નો અવિરાધક	સૌધર્મથી અચ્યુત
૫. સયમાસયમનો વિરાધક	ભવનવાસીથી જ્યોતિષક.
૬. અસસી (અકામનિર્જરાવાળો)	ભવનવાસીથી વાણુવ્યંતર.
૭ તાપસ	ભવનવાસીથી જ્યોતિષક.
૮ કાન્દર્પિક ^{૧૦}	ભવનવાસીથી સૌધર્મ.
૯. ચરક-પરિવ્રાજક ^{૧૧}	ભવનવાસીથી બ્રહ્મલોક
૧૦. કિલિબધિક ^{૧૨}	સૌધર્મથી લાંતક
૧૧. તિર્યચ (દેશવિરત)	ભવનવાસીથી સહસ્રારકલ્પ.
૧૨. આબ્રવક ^{૧૩}	,, અચ્યુત.
૧૩. આભિયોગિક ^{૧૪}	,, ,
૧૪. સ્વલિંગ પણ દર્શનવ્યાપન્ન (નિહવ)	,, ઐવેયક

પ્રસ્તુત ચર્યાને આધારે જે કેટલાંક મન્તવ્યો ફલિત થાય છે તે આ છે અંદરની યોગ્યતા વિના પણ બાહ્યાચરણ શુદ્ધ હોય તો જીવ ઐવેયક સુધી દેવલોકમાં જાય છે. તેથી છેવટે જૈન લિંગ ધારણ કરવાનું પણ મહત્ત્વ છે તે બાબત નં. ૧ અને ૧૪થી ફલિત થાય છે આંતરિક યોગ્યતા-પૂર્વક સયમનુ યથાર્થ પાલન કરે તો સર્વાર્થસિદ્ધિ, જે વૈમાનિક દેવોમાં સર્વોચ્ચ પદ છે, તે પામે.

આ પદને અંતે વળી બીજી પણ ચર્યા કરવામાં આવી છે (૧૪૭૧-૭૩), તે છે અસસીના આયુતી. આમાં અસસી અવસ્થામાં નારક અને દેવાયુતો જે બધ થાય છે તેની તથા તે બાધનારના અલ્પબહુલની ચર્યા છે

~

૯ જેઓ માત્ર પાદકાં વગેરે ઉપર જીવે છે, તેવા તપસ્વી, તાત્પર્ય કે જેઓ જૈનસમત રીતે તપસ્યા નથી કરતાં. ભારતમા તાપસોની પરંપરા બહુ જૂની છે. જૈન પરિભાષામા તેઓની સજ્ઞા બાલતપસ્વી છે, જ્યારે જૈનસમત તપસ્યા કરનાર પંડિતતપસ્વી કહેવાય સર્વપ્રથમ તાપસનો ઉલ્લેખ બૃહદારણ્યકમા ૪ ૩ ૨૨ મા છે જુઓ, વૈદિક ઇન્ડેક્સ

૧૦ સંયમ છતાં જે હાચ્ચનક વચન કે ચેષ્ટા દ્વારા અન્યને હસાવે તે કાદર્પિક, એવું લક્ષણ બૃહત્કલ્પભાષ્ય ગાં ૧૨૯૪-૧૩૦૧ મા છે, જેનું અવતરણ આચાર્ય મલયગિરિએ પ્રજ્ઞાં દીં પન્ન ૪૦૫ મા કર્યું છે

૧૧ ટીકાકારે ચરક એવા પરિવ્રાજક અથવા ચરક અને પરિવ્રાજક એવો અર્થ કર્યો છે પ્રથમમા ત્રિદંડી અર્થ છે, અને બીજામા ચરક એટલે કચ્છોટક-કચ્છોટો મારીને રહેનાર, અને પરિવ્રાજક એટલે સાંખ્ય પરિવ્રાજકો એવો અર્થ કર્યો છે.

૧૨ જ્ઞાન, કેવળી, ધર્માચાર્ય અને સર્વ સાધુનો નિદક અને માથી તે કિલિબધિક કહેવાય છે તેનું લક્ષણ બૃહત્કલ્પભાષ્યમા (ગાં ૧૩૦૨-૧૩૦૭) છે, જેનું અવતરણ પ્રજ્ઞાં દીકામા આચાર્ય મલયગિરિ કરે છે જ્ઞાનની નિદાપ્રસંગે બૃહત્કલ્પભાષ્યની ટીકામા જણાવ્યું છે કે સૂર્યપ્રજ્ઞિત આદિ જ્યોતિષશાસ્ત્ર અને યાનિપ્રાણૂત જેવા ગ્રંથોની મોક્ષાર્થોને શુ જરૂર છે ?—આમ કહેનાર જ્ઞાનાવર્ણવાદી છે (ગાં ૧૩૦૩ ની ટીકા)

૧૩ ગોશાલકના અનુયાયી

૧૪ વિદ્યામંત્રાદિ વડે વશીકરણાદિ કરનાર તેનું વિવરણ બૃહત્કલ્પભાષ્ય (ગાં ૧૩૦૮-૧૩૧૪) મા છે. તેનું અવતરણ પ્રજ્ઞાં દીં માં આચાર્ય મલયગિરિએ કર્યું છે આણું કૃત્ય જે પોતાના ગૌરવ માટે કરે તો દોષાવક છે, અન્યથા નહિ—બૃહત્કલ્પભાષ્ય, ગાં ૧૩૧૪

૨૧ મું ‘અવગાહનાસંસ્થાન’ પદ : શરીરનું સંસ્થાન અને અવગાહના

આ પદમા જીવોનાં શરીર વિષે નીચેની બાબતો વિચારાઈ છે .—

૧. શરીરના ભેદો.
૨. સંસ્થાન—આકૃતિ.
૩. પ્રમાણ—શરીરનું માપ
૪. શરીરનિર્માણ માટે પુદ્ગલોનું ચયન.
- ૫ જીવમાં એકસાથે ક્યાં ક્યાં શરીરો હોય ?
૬. શરીરોના દ્રવ્ય અને પ્રદેશોનું અલ્પબહુત્વ.
૭. અવગાહનાનું અલ્પબહુત્વ.

આમાંના નં. ૧, ૨ અને ૩ ની વિચારણા શરીરના તે તે ભેદોના વર્ણન પ્રસંગે જ કરવામા આવી છે. અને એ વિચારણા પૂરી થયે ક્રમશઃ નં. ૪ થી ૭ દ્વારો લેવામા આવ્યાં છે. એ શરીર વિષેની વિચારણાની બે ક્રમિક ભૂમિકા સૂચવે છે.

ગતિ આદિ અનેક દ્વારો વડે જીવની વિચારણા પૂર્વકાળમા થતી (પ્રજ્ઞાપના, પદ ૩ અને ૧૮); અને જીવના ગતિ આદિ પરિણામોનો વિચાર થતો (પ્રજ્ઞાપના, પદ ૧૩); પરંતુ તે ગતિ આદિ દ્વારોમા શરીરદ્વાર નથી. પદ્મઅંગમમાં પણ સર્વપ્રથમ શરીરવિચારણા પ્રકૃતિસમુહીર્તન નામની ચૂલિકામાં આવે છે. શુઓ પુ. ૬, પૃ. ૫૦. નામકર્મની પ્રકૃતિમાં ગતિ અને જાતિ પછી શરીર સમ્બંધી અનેક પ્રકૃતિને સ્થાન મળ્યું છે

પ્રથમ ‘વિધિ’ દ્વારમા શરીરના પાંચ ભેદ—ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ, કાર્મણ (૧૪૭૪)—પછી ક્રમશઃ ઔદારિક આદિ શરીરના ભેદો વગેરેની ચર્ચા છે, તેમા ઔદારિક શરીરના ભેદોની ગણનામાં એકન્દ્રિયથી માંડી પચેન્દ્રિયમા મનુષ્ય સુધીના જેટલા જીવભેદ-પ્રભેદો? તેટલા જ ભેદ ઔદારિક શરીરના ગણાવ્યા છે (૧૪૭૬-૮૭). ઔદારિક શરીરનું સંસ્થાન—આકૃતિ પણ એટલા જ જીવભેદોની વિચારાઈ છે, તેમાં પૃથ્વીનો મસૂરની દાળ જેવો, અપ્કાયનો સ્તિષ્ઠુકગિન્દુ^૩ (સ્થિર જલગિન્દુ) જેવો, તેજસકાયનો સૂચીકલાપ (સોયોના સમૂહ) જેવો, વાયુકાયનો પતાકા જેવો, વનસ્પતિનો નાના પ્રકારનો આકાર છે દ્વીન્દ્રિયથી ચતુરિન્દ્રિય જીવોનું હુંડસંસ્થાન, અને સમૂર્ચ્છિમ સિવાયના બાકીના ઔદારિક શરીરવાળા પચેન્દ્રિયોને છયે પ્રકારનાં સંસ્થાનો હોય છે. સમૂર્ચ્છિમને હુંડસંસ્થાન છે (૧૪૮૮-૧૫૦૧) છ સંસ્થાનો આ છે—૪

૧. સમચતુરસ, ૨ ન્યગ્રોધપરિમંડલ, ૩ સાદિ^૫, ૪ વામન, ૫. કુબ્જ, ૬ હુંડ.

ઔદારિકાદિ શરીરના પ્રમાણનો અર્થાત્ ઊંચાઈનો વિચાર પણ એકેન્દ્રિયાદિ જીવોની અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યો છે (૧૫૦૨-૧૩).

૧ આ પૂર્વે પદ ૧૨ મુ શરીરપદ આવી ગયું છે તથા ૧૬ મુ પ્રયોગપદ પણ શરીરના પ્રયોગની ચર્ચા કરે છે

૨ એ ભેદો માટે પ્રજ્ઞાપના પદ પ્રથમ જોઈ

૩ “ સ્તિષ્ઠુકાકારો યો વિન્દુર્ન પુનરિતસ્તતો વાતાદિના વિક્ષિપ્ત ” ટીકા, પૃ. ૪૧૧

૪ અહીં ભૂજમા છ ગણાવ્યા નથી, ‘જલ’ શબ્દનો પ્રયોગ છે, એટલે પ્રથમ અને અતિમના નામ છે, -૧૪૯૭[૧] ‘પણ સૂ. ૧૬૯૪[૮] (પદ ૨૩)મા છયે સંસ્થાનના નામ આપેલા છે

૫ પાદાન્તર—સાચી.

ઔદારિકની જેમ જ વૈક્રિય શરીર વિષે પણ ઉક્ત બાબતોનો વિચાર છે, તેમા આદર પર્યાપ્ત વાયુ અને પંચેદ્રિય તિર્યગોમાં સખ્યાતવર્પાયુવાળા પર્યાપ્ત ગર્ભજોને તે શરીર હોય છે અને પર્યાપ્ત મનુષ્યમાં પણ તે જ નિયમ છે, પણ કર્મભૂમિના મનુષ્યને જ છે. અને બધા જ દેવોમા વૈક્રિય શરીર હોય છે (૧૫૧૪-૨૦), તે જણાવીને વૈક્રિયની આકૃતિ-સસ્થાન (૧૫૨૧-૨૬)નું વર્ણન કર્યું છે. તે પ્રસંગે ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય શરીર-એ બન્નેને લક્ષમાં લીધાં છે જન્મ સાથે મળે છે તે ભવધારણીય અને અન્ય આકૃતિનું નિર્માણ કરવું તે ઉત્તરવૈક્રિય છે. એ જ પ્રમાણ-ઉત્પાદિ અથવા અવગાહનાની વિચારણા પ્રસંગે પણ એ બન્ને પ્રકારના શરીરો લક્ષમાં લીધા છે (૧૫૨૭-૩૨).

આહારક શરીર એક જ પ્રકારનું છે અને તે કર્મભૂમિના ઋદ્ધિવાળા સયમી પણ પ્રમત્ત^૬ મનુષ્યને જ હોય છે (૧૫૩૩). તે સમયતુરસ્ત્ર સસ્થાનવાળું (૧૫૩૪) અને જઘન્ય દેશથી ન્યૂન રત્ની-હાથ અને ઉત્કૃષ્ટથી સપૂર્ણ રત્ની પ્રમાણ છે (૧૫૩૫).

તૈજસ શરીર એકેન્દ્રિયથી માંડી પચેદ્રિય સુધીના સકલ જીવોને હોય છે, તેથી તેના જીવ-ભેદો જેટલા જ ભેદ થાય (૧૫૩૬-૩૯). તૈજસ શરીરનું સસ્થાન વર્ણવીને (૧૫૪૦-૪૪) તેના પ્રમાણની ચર્ચા (૧૫૪૫-૫૧) કરવામાં આવી છે. અને તૈજસની જેમ જ કાર્મણ વિષે પણ સમજાવવાની લક્ષામણ કરી છે (૧૫૫૨). તૈજસ-કાર્મણની અવગાહનામા ખાસ કરી મારણાન્તિક સમુદ્ધાતને લક્ષમાં લઈને વિચાર છે. કારણ કે તે સિવાયના પ્રસંગે તો તેની અવગાહના જીવના ઔદારિક કે વૈક્રિય શરીરની અવગાહનાની સમાન જ હોય છે. મરણ વખતે જે જીવને મરીને જ્યાં જવાનું હોય છે, ત્યાં સુધીની અવગાહના કહેવામાં આવી છે. શરીરના નિર્માણ માટે પુદ્ગલોનું ચયન સામાન્ય રીતે જ્યે દિશાએથી થાય છે. તે જ પ્રમાણે ઉપચય (વધારે પ્રમાણમા ગ્રહણ) જ્યે દિશાએથી થાય છે અને અપચય (પુદ્ગલોનો શરીરમાંથી હ્રાસ) પણ જ્યે દિશામાં થાય છે (૧૫૫૩-૫૮).

એકસાથે એક જીવમા ઔદારિકાદિ કેટલા શરીર સભવે તેનો વિચાર સયોગદ્વાર (૧૫૫૯-૧૫૬૪) મા કરવામાં આવ્યો છે. તેનો સાર આ પ્રમાણે છે—

૧. ઔદારિક સાથે સંભવે^૭ વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ.
 ૨. વૈક્રિય સાથે ,, ઔદારિક, તૈજસ, કાર્મણ.
 ૩. આહારક સાથે ,, ઔદારિક, તૈજસ, કાર્મણ
 ૪. તૈજસ સાથે ,, ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, કાર્મણ.
 ૫. કાર્મણ સાથે ,, ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ.
- તૈજસ-કાર્મણ સાથે જ હોય છે.

શરીરના દ્રવ્ય-પ્રદેશોનું અદ્યપણહત્વ અને શરીરની અવગાહનાનું અદ્યપણહત્વ અંતિમ એ દ્વારમા વિચારાયું છે (૧૫૬૫-૬૬). તેમાની અવગાહનાના અદ્યપણહત્વની ચર્ચા પદ્મગંગમ, પુ. ૧૧, સૂ. ૩૩, પૃ. ૫૬ મા અવગાહનાના મહાદ્વકમાં છે તથા શરીરના પ્રદેશોનું અદ્યપણહત્વ તથા તેના ઉપચયનું અદ્યપણહત્વ પણ તેમા ચર્ચિત છે. જુઓ, પુ. ૧૪, પૃ. ૪૨૯.

૬. કાર્મણનિયંત્રોને મતે અપ્રમત્તને પણ હોય છે,—પ્રજ્ઞા. ૬. ૫૦ ૪૨૪,

૭. હોય જ એમ ન સમજવું

જૈનસમત કાર્મણ સાથે અન્ય દર્શનોમા જે સૂક્ષ્મ શરીર માનવામા આવ્યું છે, તેની તુલના માટે જુઓ ગણધરવાદ, પ્રસ્તાવના, પૃં ૧૨૧.

દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અલ્પબહુત્વનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે આહારક, વૈક્રિય, ઔદારિક, તૈજસ-કાર્મણ

પ્રદેશની અપેક્ષાએ તે આ પ્રમાણે છે આહારક, વૈક્રિય, ઔદારિક, તૈજસ, કાર્મણ.

દ્રવ્ય અને પ્રદેશ બન્નેને સાથે રાખીને તે ક્રમ આ પ્રમાણે છે આહારક દ્રવ્યો, વૈક્રિય દ્રવ્યો, ઔદારિક દ્રવ્યો, આહારક પ્રદેશો, વૈક્રિય પ્રદેશો, ઔદારિક પ્રદેશો, તૈજસ-કાર્મણ દ્રવ્યો, તૈજસ પ્રદેશો, કાર્મણ પ્રદેશો (૧૫૬૫).

અવગાહનાનું અલ્પબહુત્વ જઘન્ય, ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ વિચારાયું છે તે ક્રમે આ પ્રમાણે છે જઘન્યમાં—ઔદારિક, તૈજસ-કાર્મણ, વૈક્રિય, આહારક. ઉત્કૃષ્ટમાં—આહારક, ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ-કાર્મણ. જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટમાં—ઔદારિક (જ), તૈજસ-કાર્મણ (જ), વૈક્રિય (જ); આહારક (જ), આહારક (ઉ), ઔદારિક (ઉ), તૈજસ-કાર્મણ (ઉ) (૧૫૬૬)

†

૨૨ સું ^૧ 'ક્રિયા'પદ : ક્રિયાવિચારણા

કર્મ એટલે વાસના કે સસકાર, જેને કારણે પુનર્જન્મ થાય છે, તેની વિચારણા ભારતમા પ્રાચીન કાળથી થતી રહી છે આત્માના જન્મ-જન્માન્તરની કલ્પના કે સસારચક્રની કલ્પના સાથે કર્મની વિચારણા અનિવાર્ય હતી પ્રાચીન ઉપનિષદોમા કવચિત જ આ વિચારણા જોવા મળે છે. પરંતુ જૈન અને જૌદ્ધ સાહિત્યમાં, ખાસ કરી જૈન આગમોમાં, આ કર્મની વિચારણા વિસ્તારથી જોવા મળે છે ૨ તેની પણ બે ભૂમિકા તો સ્પષ્ટ જણાય છે. પ્રાથમિક ભૂમિકામા કર્મ માટે ક્રિયા શબ્દનો પ્રયોગ થતો હશે એમ લાગે છે, કારણ કે સુકૃત-દુષ્કૃત, પુણ્ય-પાપ, કુશલ અકુશલ કર્મ અને તેને માનનાર માટે જૂના શબ્દો છે કિરિયા અને કિરિયાવાઈ, જે સમાન રૂપે જૈન આગમ^૧ અને પાલિ પિટકમાં^૨ વપરાયા છે આથી જ આપણે જોઈએ છીએ કે જૈન આગમોમાં તે કાળના વાદોનું જે વર્ગીકરણ આપ્યું છે, તેમાં ક્રિયાવાદી, અક્રિયાવાદી ધત્યાદિ ચાર ભેદો છે^૩ અને જૌદ્ધ પિટકમાં જેઓ સુકૃત-દુષ્કૃત કે પુણ્ય-પાપને માને છે તેમને ક્રિયાના ઉપદેશક કહ્યા છે; અને સ્વયં ભગવાન બુદ્ધ પોતાને ક્રિયાવાદી તરીકે ઓળખાવે છે. અને તેમને કર્મવાદી અને ક્રિયાવાદી કહી તેમની પ્રશંસા કરવામાં આવી છે.—દીઘ^૪, સોણદસુત્ત. અને બુદ્ધના અનાત્મવાદને કારણે તેમને કોઈ અક્રિયાવાદી કહેતા હશે, એટલે અક્રિયાવાદ શબ્દનો બુદ્ધે પોતાની રીતે જ અર્થ કર્યો. અને તે અર્થમા બુદ્ધને કોઈ અક્રિયાવાદી કહે તો તેમા તેમને વાંધો હતો નહિ.^૫ તાત્પર્ય એટલું જ

૧ જૈન આગમોમાની ક્રિયાવિચારણા માટે જુઓ, ક્રિયાકોશ, સપાદક શ્રી મોહનલાલ આઠિયા તથા શ્રી શ્રીચંદ્ર ચોરડિયા, કલકત્તા, ૧૯૬૬

૨ ગણધરવાદ, પ્રસ્તાવના, પત્ર ૧૦૯

૩ સૂત્રકૃતાગ, ૧ ૧૨ ૧

૪ દીઘ^૦ સામવ્વલસુત્ત

૫ ભગવતી, ૩૦ ૧, ભગવતી સાર પૃં ૫૭૦, અન્ય પાઠો માટે જુઓ ક્રિયાકોષ, પૃં ૨૫૬

૬ વિનયપિટક, મહાવગ્ગ ૬. ૩૧, અગુત્તરનિકાય, ૪, ૧૭૯, તથા જુઓ, આગમ યુગકા જૈનદર્શન, પૃં ૭૪.

સમજવાનું છે કે તે કાળમાં ક્રિયાવાદ શબ્દ કર્મને માનનાર માટે અને અક્રિયાવાદ શબ્દ તેને નહિ માનનાર માટે પ્રચલિત હતો. પરંતુ ક્રમે કરી ક્રિયા શબ્દ ઉપરાંત કર્મ શબ્દનો પણ વ્યવહાર થવા લાગ્યો. ત્યારે પ્રારંભમાં તો ક્રિયાવાદ અને કર્મવાદ બન્ને શબ્દોનો એકબીજાના પર્યાયરૂપે એકસાથે પ્રયોગ થવા લાગ્યો^૭. અને જ્યારે એ નક્કી થઈ જ ગયું કે બન્ને એકાર્થક જ છે ત્યારે ક્રિયાવાદ શબ્દ તો ભૂસાઈ જ ગયો, અને કર્મવાદ શબ્દ જ પ્રચલિત થઈ ગયો. આમ થવાનું એક બીજું કારણ એ પણ છે કે કર્મવિચારની સૂક્ષ્મતા જેમ જેમ વધતી ગઈ તેમ તેમ જૂના ક્રિયાવિચારથી તે દૂર પણ થતો ગયો. એટલે અને જૂના ક્રિયાવિચારની પદ્ધતિ સાથે એની સગતિ રહી નહિ, પરિણામ એ આવ્યું કે ક્રિયાવિચાર એ કર્મવિચારની પૂર્વભૂમિકારૂપે એટલે કે એક ઐતિહાસિક ક્રીડારૂપે જ આપણી સમક્ષ ઉપસ્થિત છે.^૮ અને તે કેવો હતો તેની ઝાંખી પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનાનું ક્રિયાપદ, સૂત્રકૃતાંગત ક્રિયાસ્થાન (૨.૨) અને પ્રત્યાખ્યાનક્રિયા (૨.૪) એ બે અધ્યયનો તો કરાવે જ છે, ઉપરાંત ભગવતીમા^૯ અનેક પ્રસંગે જે ક્રિયા અને ક્રિયાવાદની ચર્ચા કરવામાં આવી છે તે પણ તે કાળે ક્રિયાચર્યાનું કેટલું મહત્ત્વ હતું તે સૂચવી જાય છે. ક્રિયાવિચારનું મહત્ત્વ ઘટી કર્મવિચારનું મહત્ત્વ વધ્યું, એ બાબતમાં એક એ પણ પ્રમાણ છે કે પટ્ટખંડાગમમાં કર્મવિચારણા તો ભરી પડી છે, પણ આગમોમાં—ખાસ કરી પ્રજ્ઞાપના અને ભગવતીમાં—જે પ્રકારની ક્રિયાવિચારણા છે તેવી વિચારણા પટ્ટખંડાગમમાં જોવામાં આવતી નથી

વળી, એ બાબત પણ જાણવી જરૂરી છે કે ક્રિયાવિચારકોમાં એવા પણ હતા, જેઓ ક્રિયાથી જુદું કોઈ કર્મરૂપ આવરણ માનતા નહિ^{૧૦}. તેમના જ્ઞાનને વિભંગજ્ઞાન કહેવામાં આવ્યું છે. આ સૂચવે છે કે પૌદ્ગલિક કર્મ, જે આત્માના આવરણરૂપે કર્મવાદમાં જૈન આગમમાં મનાયું છે, તે મૂળે ક્રિયાવિચારના પ્રારંભમાં મનાતું ન હતું. જો ક્રિયા-કર્મનું ક્ષણ મળવાનું હોય અને તે પણ લાંબા કાળે, તો ક્રિયા તો નષ્ટ થઈ જતી હોવાથી ક્રિયાજન્ય એક સસ્કાર, વાસના કે આવરણરૂપે કર્મ માનવામાં આવ્યું અને તે કર્મ પૌદ્ગલિક હોવું જોઈએ એવું પણ ક્રમે સ્થિર થયું આમ ક્રિયા અને કર્મ મૂળે એકબીજાના પર્યાયો હતા તે ભિન્નાર્થક થઈ ગયા. તે ભિન્નાર્થક થયા પહેલાની ભૂમિકા એ છે કે પ્રાણાતિપાતને જ ક્રિયા કહી તે પ્રથમ ભૂમિકા (૧૫૭૨) અને પ્રાણાતિપાત વડે થતી ક્રિયા (=કર્મ) તે બીજી ભૂમિકા (૧૫૭૪) અને પછી ક્રિયા સ્થાને કર્મનો પ્રયોગ, એ ત્રીજી ભૂમિકા (૧૫૮૫). તેથી કર્મવાદનો પર્યાયવાચી ક્રિયાવાદ શબ્દ પણ ભૂસાઈ ગયો અને માત્ર કર્મવાદ શબ્દ જ દાર્શનિકોમાં પ્રચલિત થઈ ગયો.

દષ્ટિવાદમાં પૂર્વગતમાં ક્રિયાવિશાલ નામે એક પૂર્વ છે, પણ કર્મપ્રકૃતિનો સમ્બંધ આગ્રાથણી પૂર્વ પટ્ટખંડાગમમાં જણાવાયો છે^{૧૧}, તે પણ સૂચવે છે કે પ્રથમ ભૂમિકામાં ક્રિયા જ કર્મ હતું અને ક્રમે કરી ક્રિયાથી કર્મ જુદું થઈ ગયું

પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનાનો ક્રિયાવિચાર^{૧૨} પણ ક્રિયા વિશે અનેક રીતે થયેલી વિચારણાનો સંગ્રહ

૭ આચારાગસૂત્રનો પ્રારંભિક ભાગ અને દીઘં નુ સોણદ્વસુત્ત, બન્નેમાં બન્ને શબ્દો એકસાથે જ વપરાયા છે
૮ ભગવતીમાં જણાવ્યું છે કે પ્રથમ ક્રિયા પછી વેદના. અને શ્રમણને પણ પ્રમાદ અને યોગને કારણે ક્રિયા છે મૂં ૧૫૧, ૧૫૨, (૩ ૩) વળી, કહ્યું છે કે ક્રિયા છે ત્યાં સુધી મુક્તિ પણ નથી —મૂં ૧૫૩
૯ ૧ ૧૦, ૩૦ ૧, ૩ ૩, ૭ ૧, ૭ ૧૦, ૨ ૮, ૧૮ ૮, ૬ ૩ જુઓ ભગવતીસાર, પૃં ૩૪, ૫૬૭

૧૦ મ્યાં ૫૪૨

૧૧ પુસ્તક ૬, મૂં ૪૫, પૃં ૧૩૪

૧૨ ક્રિયાવિચારણા માટે જુઓ—સ્થાનાગ સમવાયાગ, પૃં ૪૧૦, જ્યાં સમગ્રભાવે ક્રિયાવિચાર સંકલિત કરવામાં આવ્યો છે. અને સમજૂતી પણ કરવામાં આવી છે.

જ કરે છે, અને ક્રિયાવિચાર કેવા ક્રમે થયો હશે તેની ઝાંખી કરાવે છે—જેમ કે ક્રિયાના પ્રથમ પ્રકારે પાંચ ભેદ બતાવ્યા તે માત્ર અહિસા-હિસાના વિચારને લક્ષીને જ છે^{૧૩} (સૂ. ૧૫૬૭-૭૨; ૧૬૦૫) ક્રિયાની ખીજ રીતે વિચારણા થઈ તે વળી (સૂ. ૧૫૭૪-૮૦) માત્ર પાંચેય મહાવ્રતોને જ લઈ ને નહિ પણ તે જેમા સમાવિષ્ટ થઈ જાય છે તે અદાર પાપસ્થાનોને લઈ ને છે.^{૧૪} અને વળી ત્રીજા પ્રકારે ક્રિયાના જે પાંચ ભેદો વર્ણવ્યા છે તે તદ્દન જુદા જ પ્રકારે છે. તે પાંચેય પ્રકારો એક યા ખીજ રીતે અદાર પાપસ્થાનોમા સમાવી શકાય તેમ છે (૧૬૨૧). વળી, સૂત્રકૃતાંગમા પણ ક્રિયાસ્થાનોની ચર્ચા છે આમ ક્રિયાવિચાર અનેક રીતે થતો હતો; પણ તે વિચાર નિશ્ચિત ભૂમિકા પ્રાપ્ત કરે તે પહેલા કર્મવિચારણા વ્યવસ્થિત થઈ ચૂકી હતી અને તેમા દોષોની સુનિશ્ચિત વિચારણા થઈ, એટલે આ જૂના વિચારનો લાભ તો લેવાયો પણ તેને તે રૂપમાં જ મંજૂરી મળી નહિ.

જીવોમાં કોણ સક્રિય અને કોણ અક્રિય તેનો વિવેક કરવામાં આવ્યો છે અને નક્કી કરવામા આવ્યું છે કે સિદ્ધો તો અક્રિય જ છે, તેમને કોઈ પણ પ્રકારની ક્રિયા હોતી નથી સસારી જીવોમાં માત્ર શૈલેશી જ એટલે કે અયોગી કેવલી જ અક્રિય છે, શેષ સર્વ સક્રિય જ હોય છે (૧૫૭૩) ખરી રીતે જીવોના સક્રિય-અક્રિય ભેદો જણાવતુ આ સૂત્ર સર્વપ્રથમ હોવું જોઈતુ હતું અને પછી ક્રિયાના ભેદો અને તેમાંનો કયો ભેદ કયા જીવમા લાભે તેની ચર્ચા સંગત થાત. પણ, ઉપર જણાવ્યું તેમ, આ પદ ક્રિયા વિષેની જુદી જુદી વિચારણાનો સંગ્રહ હોઈ આમ બન્યું છે. તેથી પ્રથમ ક્રિયાના પાંચ ભેદો અને તેના ઉત્તર ભેદો જ ગણાવ્યા (૧૫૬૭-૭૨); પછી જીવો સક્રિય છે કે અક્રિય છે એ પ્રશ્નની ચર્ચા કરી (૧૫૭૩).

ક્રિયાના મૂળ અને ઉત્તર ભેદો પ્રજ્ઞાપનામાં નીચે પ્રમાણે ગણવામા આવ્યા છે—

પાંચ ક્રિયા ૧૫૬૭-૭૨^{૧૫}; ૧૬૦૫ અદાર પાપસ્થાન જે વડે પાંચ ક્રિયા (૧૬૨૧)
ક્રિયા (૧૫૭૪-૮૦)

૧. કાષ્ઠયા (કાયિકી)	૧. પ્રાણાતિપાત	૧ આરંભિયા
૧. આણુવરયકાષ્ઠયા	૨ મૃષાવાદ	૨ પારિગ્રહિયા
૨. દુષ્પ્રઉત્તકાષ્ઠયા	૩ અદત્તાદાન	૩. માયાવત્તિયા
૨. આહિગરણિયા (આધિકરણિકી ^{૧૬})	૪. મૈથુન	૪. અપચ્ચક્રખાણુકિરિયા
૧. સન્નેયણાહિગરણિયા	૫ પરિગ્રહ	૫. મિચ્છાદંસણુવત્તિયા
૨. નિવ્વત્તણાહિગરણિયા	૬. ક્રોધ	
૩. પાદોસિયા (પ્રાદેષિકી)	૭. માન	
૧ સ્વપ્રતિ અશુભમન	૮. માયા	
૨. પરપ્રતિ „	૯. લોભ	
૩. તદુભયપ્રતિ „	૧૦. પ્રેમ	

૧૩ ક્રિયાભેદોનો આ વિચાર જૂનો હોવા સભવ છે કારણ કે આગળના સૂત્ર ૧૫૮૫ વગેરેમા, જ્યાં માત્ર ક્રિયાનો નિર્દેશ છે ત્યાં, ક્રિયાના આ જ ભેદો અભિપ્રેત છે આ પાંચે ક્રિયાતુ સામાન્ય નામ આયોજિકા-સંસારમા જોડી રાખનારી—એવું પણ છે (૧૬૧૭)

૧૪ આની તુલના કરો, વેદનાપ્રત્યયવિધાન સૂત્રો સાથે, ષટ્ખંડાગમ, પુ. ૧૨, પૃ. ૨૭૫

૧૫ જુઓ, ભગવતીસાર, પૃ. ૩૪, ભગવતી, શતક ૩, ઉદ્દેશક ૩

૧૬. ભગવતી, ૧૬ ૧. ૫૬૪-૫૬૫, ભગવતીસાર, પૃ. ૩૬૭

૪ પારિવાવણિયા (પારિતાપનિકા)	૧૧. દ્વેષ
૧. સ્વને અસાતાની ઉદીરણા ^{૧૭}	૧૨. કલહ
૨. પરને અસાતાની „	૧૩. અભ્યાખ્યાન
૩. ઉભયને „ „	૧૪. પૈશુન્ય
૫. પાણાતિવાત (પ્રાણાતિપાત)	૧૫. પરપરિવાદ
૧. સ્વનો પાણાતિવાત	૧૬. અરતિ-રતિ
૨. પરનો „	૧૭. માયામૃવા
૩. ઉભયનો „	૧૮. મિથ્યાદર્શનશલ્ય

અહીં તુલના માટે સૂત્રકૃતાંગત (૨. ૨) ક્રિયાસ્થાનો તથા સ્થાનાંગત (૪૧૯) ક્રિયા આપવામા આવે છે—

૧૩ ક્રિયાસ્થાનો

૧. અર્થદઃ
૨. અનર્થદઃ
૩. હિંસાદઃ
૪. અકરમાત્ દઃ
૫. દષ્ટિવિપર્યાસદઃ
૬. મૃપાપ્રત્યયા
૭. અદત્તાદાનપ્રત્યયા
૮. અધ્યાત્મપ્રત્યયા
૯. માનપ્રત્યયા
૧૦. મિત્રદ્વેષપ્રત્યયા
૧૧. માયાપ્રત્યયા
૧૨. લોભપ્રત્યયા
૧૩. ધર્માપથિકે

૨૫ ક્રિયા

- (૧) ૧. આરંભિકા
૨. પારિગ્રહિકા
૩. માયાપ્રત્યયા
૪. અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા
૫. મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા
- (૨) ૬. કાયિકા
૭. આધિકરણિકા
૮. પ્રાદેષિકા
૯. પારિતાપનિકા
૧૦. પ્રાણાતિપાતક્રિયા
- (૩) ૧૧. દર્શનપ્રત્યયા
૧૨. પ્રશ્નપ્રત્યયા
૧૩. પ્રતીત્યક્રિયા
૧૪. સામન્તોપનિકા
૧૫. સ્વહરિતકા
- (૪) ૧૬. નિસૃજિકા
૧૭. આનાયનિકા
૧૮. વૈદારણિકા
૧૯. અનાભોગપ્રત્યયા
૨૦. અનવકાંક્ષાપ્રત્યયા
- (૫) ૨૧. પ્રેમપ્રત્યયા
૨૨. દ્વેષપ્રત્યયા
૨૩. પ્રયોગક્રિયા
૨૪. સમુદાનક્રિયા
૨૫. ધર્માપથિકા

૧૭ લોચ અને તપોતુષ્ઠાનથી થતી અસાતાનો આમાં સમાવેશ ન કરવો જોઈએ એવું સ્પષ્ટીકરણ ટીકાકાર કરે છે, કારણ કે લોચનું અતે ક્ષણ સારું છે અને અશક્ય તપોતુષ્ઠાન તો નિષિદ્ધ જ છે પૃ ૦ ૪૩૬

પ્રજ્ઞાપનામાં ક્રિયા શેમાં થાય છે તેનો વિચાર પણ કરવામાં આવ્યો છે; જેમ કે પ્રાણાતિપાત-થી થતી ક્રિયા^{૧૮} છ પ્રકારના જીવો વિષે થાય છે એટલે કે નારકાદિ ૨૪ દંડકના જીવો છયે પ્રકારના જીવોનો પ્રાણાતિપાત કરે છે (૧૫૧૪-૫) જીવો મૃપાવાદ સર્વ દ્રવ્યો વિષે કરે છે (૧૬૭૬). અદત્તાદાન, જે દ્રવ્યોનું ગ્રહણ થઈ શકે તેને વિષે કરે છે (૧૫૭૭). મૈથુનક્રિયા રૂપ અને રૂપવાળાં દ્રવ્યો વિષે (૧૫૭૮) કરે છે પરિગ્રહ પણ સર્વ દ્રવ્યોનો કરે છે (૧૫૭૯) આ જ પ્રમાણે શેષ ક્રોધ, માન આદિ પાપસ્થાનો વિષે પણ નારકાદિ જીવોમાં સમજી લેવાની ભલામણ કરવામાં આવી છે (૧૫૮૦)

જીવો એ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા આદિ અદ્વાર પાપસ્થાનોને કારણે કર્મની કેટકેટલી પ્રકૃતિનો બંધ કરે તે પણ વિચારાયું છે તેમાં સામાન્ય રીતે એ સમજવાનું છે કે મોટે ભાગે જીવો આયુ સિવાયની સાત મૂળ કર્મપ્રકૃતિનો બંધ કરતા હોય છે અને ક્વચિત્ આદ્ય કર્મપ્રકૃતિનો બંધ તે તે પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રિયા વડે કરે છે (૧૫૮૧-૮૪)

તેથી ઊલટી રીતે એમ પણ વિચારાયું છે કે જીવ જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મપ્રકૃતિનો બંધ કરતો હોય ત્યારે કેટલી ક્રિયાવાળો તે હોય (૧૫૮૫-૮૧)? આ વિચારણામાં ફેર એ છે કે ઉક્ત અદ્વાર પાપસ્થાનની ક્રિયાને ધ્યાનમાં લીધી નથી, પરંતુ પાંચ ક્રિયાઓને ધ્યાનમાં લીધી છે. પરંતુ એ પાંચ કઈ લેવાની તેનો નિર્દેશ મૂળમાં નથી, પરંતુ ટીકાકારે કાયિકી આદિ પાંચ ક્રિયાભેદો અભિપ્રેત છે એમ જણાવ્યું છે વળી, તેમણે એમ પણ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે જીવ જ્યારે પ્રાણાતિપાત વડે કર્મ બાધતો હોય ત્યારે એ પ્રાણાતિપાતની સમાપ્તિ કેટલી ક્રિયાથી થાય—એવો પ્રશ્ન અહીં અભિપ્રેત છે ૧૯ આના જવાબમાં મૂળમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે ત્રણ, ચાર કે પાંચ ક્રિયા હોય (૧૫૮૫-૮૭), પણ તે કઈ લેવી તેનો નિર્દેશ નથી. ટીકાકારે કાયિકી આદિ ક્રમે સમજવી એવો ખુલાસો કર્યો છે (ટીકા ૫૦ ૪૪૦ વ)

એક જીવ એક કે અનેક જીવોની અપેક્ષાએ અને અનેક જીવો એક કે અનેકની અપેક્ષાએ કેટલી ક્રિયાઓવાળા હોય છે, તેનો પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૧૫૮૮-૧૬૦૪) આમાં પણ કાયિકી આદિ ક્રિયાઓ અભિપ્રેત છે એમ ટીકાકાર જણાવે છે, અને સ્પષ્ટ કરે છે કે માત્ર વિદ્યમાન જન્મમાં થતી કાયિકી આદિ ક્રિયા જ અહીં અભિપ્રેત છે, એવું નથી, પણ અતીત જન્મના કાય-શરીરાદિ વડે અન્ય જીવો દ્વારા થતી ક્રિયા પણ અહીં અભિપ્રેત છે, કારણ કે એ અતીત કાય-શરીરાદિની વિરતિ જીવે સ્વીકારી નથી, અર્થાત્ તે શરીરાદિનું પ્રત્યાખ્યાન કર્યું નથી માટે તે શરીરાદિમાંથી જે કાઈ નિર્માણ થાય અને તે દ્વારા અન્ય જીવો જે કોઈ ક્રિયા કરે તે સૌને માટે જીવ જવાબદાર છે, કારણ કે જીવે તે શરીરાદિનો પરિત્યાગ કર્યો નથી, તે પ્રત્યેનું ભ્રમત્વ છોડ્યું નથી આ બાબતની વિસ્તૃત ચર્ચા માટે જુઓ ક્રિયાકોશ, પૃ ૪૫ થી તથા પૃ ૧૫૦ થી

પુનઃ સૂત્ર ૧૬૦૫ માં તે જ પાંચ ક્રિયા ગણાવી, જે આ પદના પ્રારંભમાં (સૂ. ૧૫૬૭) ગણાવી છે અને પછી ૨૪ દંડકમાં એ પાંચે ક્રિયા લાભે છે તેમ જણાવ્યું છે (૧૬૦૬)

કાયિકી આદિ પાંચે ક્રિયાના સહભાવની વિચારણા કરીને ૨૪ દંડકોમાં તેમના સહભાવનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૧૬૦૭-૧૬) વળી, એ જ પાંચે ક્રિયાઓને ‘આયોજિકા’ એવા

૧૮. લગવતીમાં જણાવ્યું છે કે એ ક્રિયા—“ પુટ્ટા કજ્જહ નો અપુટ્ટા કજ્જહ ” ૧૭ ૪ ૬૦૧, ૧ ૬ ૫૨ અહીં ક્રિયાગળ કર્મ (પૌદ્ગલિક) અર્થમાં વપરાયો છે એ સ્પષ્ટ છે

૧૯. ટીકા, ૫૦ ૪૪૦ વ

સામાન્ય નામે પણ ઓળખાવીને તેમના સહભાવની અને નારકાદિ જીવોમાં તેમના સહભાવની વિચારણા પૂર્વવત્ કરી છે (૧૬૧૭-૧૯), એટલું જ નહિ પણ તેમાં કાળ અને દેશની અપેક્ષાએ વિચારવાનું જણાવી દીધું છે અને સમયની દૃષ્ટિએ ક્રિયાઓના સહભાવના ભગોની ગણના પણ કરી દીધી છે (૧૬૨૦).

આ પછી આરંભિકી આદિ પાંચ ક્રિયાનો વિચાર છે, તેમાં તેના સ્વામી પ્રમત્ત સયત્ત આદિ જણાવ્યા છે (૧૬૨૨-૨૬). અને પછી ૨૪ દંડકના જીવોમાં સ્વામિત્વની પ્રશ્નણા છે (૧૬૨૭). અને આરંભિકી આદિનો સહભાવ પણ નારકાદિ જીવોમાં વિચારાયો છે (૧૬૨૮-૩૬) અને અતે સમય અને પ્રદેશની અપેક્ષાએ પણ સહભાવનો વિચાર કર્યો છે (૧૬૩૬)

આ પૂર્વે (૧૫૭૮-૮૦) પ્રાણાતિપાત આદિ અઢાર પાપસ્થાનોનો વિચાર થઈ ગયો છે અને પછી પ્રાણાતિપાતવિરમણ આદિનો વિચાર જીવોમાં કરવામાં આવ્યો છે (૧૬૩૭-૧૬૪૧), અને જણાવ્યું છે કે માત્ર મનુષ્ય સિવાય કોઈમાં પ્રાણાતિપાત આદિ ૧૭ બાબતોની વિરતિ નથી અને મિથ્યાદર્શનનું વિરમણ એકેન્દ્રિય-વિકલેન્દ્રિયમાં નથી, શેષમાં સભવે.

આ પછી અઢાર પાપસ્થાનમાંથી પ્રાણાતિપાત આદિ પ્રત્યેકની વિરતિને લઈને નિરૂપણ છે કે તે તે વિરતિ વખતે કેટલી કર્મપ્રકૃતિનો બંધ હોય તેના ૨૭ ભંગો જીવોમાં જણાવ્યા છે અને દંડકોમાં તે ભંગો કેટલા હોય તેની પણ વિચારણા કરી છે (૧૬૪૨-૧૬૪૯).

વળી, પ્રાણાતિપાત આદિથી વિરતને આરંભિકી આદિ ક્રિયાઓ હોય કે ન હોય અને હોય તો કેટલી તેનો વિચાર કર્યો છે (૧૬૫૦-૬૨).

અતે આરંભિકી આદિ ક્રિયાના અલ્પબહુત્વનો વિચાર છે, તેનો ક્રમ આ પ્રમાણે ચડિયાતા ક્રમે છે - મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા, પારિગ્રહિકી, આરંભિકી, માયાપ્રત્યયા (૧૬૬૩). આમ કહેવાનું તાત્પર્ય દીકાકારે સમજાવ્યું છે કે માત્ર મિથ્યાદૃષ્ટિને જ પ્રથમ મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા હોય છે, પણ અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા તો અવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટિ અને મિથ્યાદૃષ્ટિ બન્નેને હોય છે. તે જ ન્યાયે માયાપ્રત્યયા અપ્રમત્તસયત્ત, પ્રમત્તસયત્ત, દેશવિરત અને મિથ્યાદૃષ્ટિ એ સૌમાં હોય છે તેથી તે સર્વાધિક છે.—દીકા પત્ર ૪૫૨

આ આખા ક્રિયાવિવરણમાં સાંપરાયિક અને ઐર્થાપયિક એવા ક્રિયાના જે જે ભેદ પછીથી પ્રચલિત થયા છે તેને સ્થાન નથી મળ્યું, તે આ ચર્ચાના સ્તરની પ્રાચીનતા સૂચવે છે.

*

૨૩ થી ૨૭ કર્મપ્રકૃતિ-કર્મબંધ-કર્મબંધવેદ-કર્મવેદબંધ-કર્મવેદવેદક પદો : કર્મવિચાર

ષટ્ખંડગમનો ચોથો ખંડ વેદનાખંડ નામે ઓળખાય છે અને પાંચમો વર્ગણાખંડને નામે છે પણ ખરી રીતે કર્મપ્રકૃતિનાં જે ચોવીશ અનુયોગદ્વારો છે (પુ. ૯ સૂ. ૪૫ પૃ. ૧૩૪) તેમાં ખીજું દ્વાર વેદના છે તેના ઉપરથી વેદનાખંડ નામ પડ્યું^૧ અને છટું બંધનદ્વાર છે, તેની વિલાપા (વિવરણ) બંધ, બંધક, બંધનીય અને બંધવિધાનરૂપે છે (પુ. ૧૪, સૂ. ૧, પૃ. ૧), તેમાંના બંધનીયના વિવેચન પ્રસંગે વર્ગણાનું જે નિરૂપણ છે (પુ. ૧૪, સૂ. ૬૮, પૃ. ૪૮) તેને આધારે

સમગ્ર પાંચમા ખંડનું નામ વર્ગણાખંડ પડયું છે^૨ પદ્મખંડાગમમા પ્રથમના ત્રણ ખંડો પછી આવતા આ બે ખંડો ખરી રીતે એક, અખંડ અને સ્વતંત્ર પુસ્તકરૂપ સ્વીકારવા યોગ્ય છે. જેમ પ્રથમ-ખંડમાં પ્રારંભમા નમસ્કારમંગલ કરી તેમા ૧૪ જીવસમાસના ૧૪ માર્ગણાસ્થાન દ્વારા પ્રથમ ત્રણ ખંડમાં વિવેચના કરવામાં આવી છે, તેમ આ બન્ને ખંડોમાં પણ પ્રથમ નમસ્કારમંગલ કરી કર્મ-પ્રકૃતિનાં ૨૪ અનુયોગદ્વારોનો નિર્દેશ કરી એકેક અનુયોગદ્વારનું વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. આથી ભલે ગમે તેણે આ બે ખંડોનો વિભાગ કરી નિર્દેશ કર્યો, પરંતુ વસ્તુતઃ તે એક, અખંડ સ્વતંત્ર ગ્રંથ છે. અને છઠ્ઠા ખંડ મહાઅંધમા પણ છઠ્ઠા અંધનદ્વારના એક ભેદ અંધનવિધાનનું જ વિવેચન છે^૩

વેદનાખંડના પ્રારંભમા જણાવ્યા પ્રમાણે આગ્રાયણી પૂર્વની પાંચમી વસ્તુનું ચોથું પ્રાભૂત કર્મ-પ્રકૃતિ છે (પુ. ૯, સૂ. ૪૫, પૃ. ૧૩૪). અને એ જ કર્મપ્રકૃતિનું ૨૪ અનુયોગદ્વારો વડે વિવેચન પદ્મખંડાગમમા વિસ્તારથી કરવામાં આવ્યું છે. એ વિવેચન અને પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનાનાં ૨૩ થી ૨૭ માં પદોમા આવતી કર્મવિચારણાની તુલના કરીએ તો જણાય છે કે પ્રજ્ઞાપનાગત કર્મવિચારણાનો સ્તર પદ્મખંડાગમની વિચારણા કરતા પ્રાચીન છે, કારણ કે પદ્મખંડાગમમાં^૪ નિલ્લેપ કરીને વ્યાખ્યા કરવાની જેવી પદ્ધતિ અપનાવવામાં આવી છે, તેવી વ્યાખ્યાપદ્ધતિનાં દર્શન પ્રજ્ઞાપનામાં થતાં નથી. અને વિચારણાના અન્ય વિષયોની તુલના કરીએ તોપણ જણાય છે કે પ્રજ્ઞાપનાની ભૂમિકા પ્રાચીન છે. પ્રજ્ઞાપનામાં જે વિષયો ચર્ચાયા છે તે બહુ જ સ્થૂલ છે. અંધના પ્રકૃતિ આદિ ચાર પ્રકારોનો નિર્દેશ કરી, એ ક્રમે વિવેચન કરવાને બદલે પ્રકૃતિ, અનુભાવ અને સ્થિતિનું ક્રમ વિના સ્વતંત્ર નિરૂપણ છે. પ્રદેશઅંધની તો ચર્ચા જ નથી. એટલું જ નહિ પણ કર્મવિચારણાની સૂક્ષ્મ અને સ્થિર ભૂમિકા અને પરિભાષાઓ, જેનો સ્વીકાર પછીના સાહિત્યમાં શ્વેતામ્બર-દ્વિગમ્બર બન્નેએ કર્યો છે, તે ભૂમિકાનાં દર્શન પ્રજ્ઞાપનામાં થતા નથી. ઉદાહરણ તરીકે કર્મઅંધના કારણ તરીકે માત્ર રાગ અને દ્વેષને જણાવ્યા છે (૧૬૭૦) : આ બાબત સર્વમાન્ય હોવા છતાં કર્મઅંધના કારણોનો વિચાર પછીના શ્વેતામ્બર સાહિત્યમાં અને દ્વિગમ્બર સાહિત્યમાં જુદી જ રીતે છે અને જુદી જ ભૂમિકાએ થયો છે, એ નિર્વિવાદ છે પ્રસ્તુતમા યોગ પણ કર્મઅંધનું કારણ છે તેનો નિર્દેશ જ નથી એ ધ્યાનમાં લઈએ તો પ્રજ્ઞાપનાની વિચારણાનો સ્તર પ્રાચીન છે તે જણાયા વિના રહેશે નહિ. કર્મપ્રદેશની ચર્ચા પ્રજ્ઞાપનામાં છે જ નહિ^૫ તેથી તેના સાથે સકળાયેલ યોગની કારણતાનો નિર્દેશ પ્રજ્ઞાપનામાં ન હોય તે સ્વાભાવિક છે. અનુભાવઅંધની ચર્ચા પણ (૧૬૭૯) એના સ્તરની પ્રાચીનતા જ સૂચવે છે

પ્રજ્ઞાપનામાં કર્મપ્રકૃતિના મૂળ આઠ ભેદો અનેક વાર ગણાવ્યા છે (૧૬૬૫, ૧૬૮૭, ૧૭૫૪, ૧૭૬૯, ૧૭૭૫, ૧૭૮૭) અને એ ભેદો તે તે પ્રકરણના પ્રારંભે ગણાવ્યા છે તેથી અનુમાન થઈ શકે છે કે પ્રજ્ઞાપનાનું આ પદ અને પછીના કર્મ સમધી પદો જુદાં જુદાં પ્રકરણો હતાં, જેનો સંગ્રહ પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનામા કરી લેવામાં આવ્યો છે. એ પણ સ્પષ્ટ છે કે પ્રજ્ઞાપનાના ૨૩ માં પદનો પ્રથમ

૨ પુસ્તક ૧૩ નો વિષયપરિચય પૃ. ૧

૩ પુ. ૧, પ્રજ્ઞાપના, પૃ. ૬૭

૪ વેદનાના ૧૬ અનુયોગદ્વારો માટે જુઓ પદ્મખંડાગમ, પુસ્તક ૧૦, પૃ. ૧. કર્મના નિલ્લેપ માટે જુઓ પુસ્તક ૧૩, પૃ. ૩૮

૫ કર્મને બદલે અને સ્પષ્ટ તથા બદ્ધસ્પષ્ટ તથા સંચિત વગેરે વિશેષણો આપ્યા (૧૬૭૯) છે, પરંતુ કર્મના પ્રદેશમંધની ચર્ચા નથી. માત્ર પ્રકૃતિ, સ્થિતિ અને અનુભાવની ચર્ચા લેવા મળે છે

ઉદ્દેશ અને ખીન્ને ઉદ્દેશ એ બન્ને જુદા જુદા કાળની રચના છે. પ્રથમ ઉદ્દેશ પ્રાચીન છે અને પ્રાચીન સ્તર સૂચવે છે, જ્યારે ખીન્ને ઉદ્દેશ પ્રથમ ઉદ્દેશમા રહી ગયેલી ક્રમીને દૂર કરે છે તેથી તે પછીનો છે. આહી તેમનો પરિચય પણ એકસાથે જ દેવાનું ઉચિત માન્યું છે.

કર્મકૃતિના મૂળ અને ઉત્તર ભેદો (૧૬૮૮-૯૬) આ પ્રમાણે છે.—

કર્મકૃતિ મૂળભેદો^૬

(૧૬૬૫, ૧૬૮૭, ૧૭૫૪,
૧૭૬૯, ૧૭૭૫, ૧૭૮૭)

૧ જ્ઞાનાવરણીય^૭.

૨. દર્શનાવરણીય

૩ વેદનીય

ઉત્તર ભેદો

(૧૬૮૮-૧૬૯૬)

૧. આભિનિબોધિકજ્ઞાનાવરણીય

૨. શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય

૩. અવધિજ્ઞાનાવરણીય

૪. મનઃપર્યાયજ્ઞાનાવરણીય

૫. કેવલજ્ઞાનાવરણીય

૧. નિદ્રાપંચક :

૧. નિદ્રા

૨. નિદ્રાનિદ્રા

૩. પ્રચલા

૪. પ્રચલાપ્રચલા

૫. સ્ત્યાનર્દિ

૨. દર્શનચતુષ્ક :

૧. ચક્ષુર્દર્શનાવરણીય

૨. અચક્ષુર્દર્શનાવરણીય

૩. અવધિદર્શનાવરણીય

૪. કેવલદર્શનાવરણીય

૧. સાતા વેદનીય :

૧. મનોજ શબ્દ

૨. મનોજ રૂપ

૩. મનોજ ગંધ

૪. મનોજ રસ

૫. મનોજ સ્પર્શ

૬. મન સુખતા

૭. વચનસુખતા

૮. કાયસુખતા

૬ કર્મકૃતિના મૂળ આઠ ભેદોનો વિચાર રહ્યો પ્રથમ ઉદ્દેશમા છે તેમા કર્મબંધ શાથી થાય છે વગેરેની પણ ચર્ચા છે અને તેના મીઠા ઉદ્દેશમા ઉત્તર પ્રકૃતિને ગણાવીને પછી તેની જીવોમા ચિત્તિ આદિનો વિચાર છે

૭ ધીકાકારે પ્રત્યુત્તર કર્મનો જે ક્રમે નિદેશ છે તે ક્રમનું સમર્થન કર્યું છે — ટી. પત્ર ૪૫૪ બ

.. [૧૨૭]...

૨ અસાતાવેદનીય :

૧-૫. અમનોજ શઙ્ઘાદિ પાત્ર

૬. મન દુ ખતા

૭. વચનદુ ખતા

૮. કાયદુ ખતા

૪ મોહનીય

૧. દર્શનમોહનીય

૧ સમ્યકત્વવેદનીય.

૨. મિથ્યાત્વવેદનીય

૩. સમ્યક્-મિથ્યાત્વવેદનીય

૨. ચારિત્રમોહનીય .

૧. કષાયવેદનીય .

૧. અનન્તાનુબધી ક્રોધ

૨. „ માન.

૩. „ માયા.

૪. „ લોભ.

૫. અપ્રત્યાખ્યાન ક્રોધ.

૬. „ માન.

૭. „ માયા.

૮. „ લોભ

૯ પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ

૧૦. „ માન.

૧૧. „ માયા

૧૨. „ લોભ.

૧૩ સંવલન ક્રોધ

૧૪. „ માન.

૧૫. „ માયા.

૧૬. „ લોભ.

૨. નોકષાયવેદનીય

૧ સ્ત્રીવેદ

૨. પુરુષવેદ.

૩ નપુસકવેદ.

૪ હાસ્ય.

૫ રતિ

૬ અરતિ.

૭ ભય.

૮ શોક

૯ જુગુપ્સા

૫. આયુ

૧. નૈરયિકઆયુ
૨. તિર્યચઆયુ.
૩. મનુષ્યઆયુ.
- ૪ દેવઆયુ.

૬. નામ.

૧. ગતિનામ .

૧. નરકગતિ.
૨. તિર્યચગતિ.
૩. મનુષ્યગતિ.
૪. દેવગતિ.

૨. જાતિનામ .

૧. એકન્દ્રિય જાતિ.
૨. દ્વીન્દ્રિય જાતિ.
૩. ત્રીન્દ્રિય જાતિ.
૪. ચતુરિન્દ્રિય જાતિ
૫. પચ્ચેન્દ્રિય જાતિ.

૩. શરીરનામ :

- ૧ ઔદારિક શરીર.
૨. વૈક્રિય શરીર.
૩. આહારક શરીર.
૪. તૈજસ શરીર
૫. કાર્મણુ શરીર.

૪. શરીરાગોપાંગનામ .

- ૧-૩ ઔદારિકશરીરાગોપાંગ આદિ

૫. શરીરબન્ધનનામ .

- ૧-૫. ઔદારિકશરીરબન્ધન આદિ

૬. શરીરસંઘાતનામ

- ૧-૫. ઔદારિકશરીરસંઘાત આદિ

૭ સહનનનામ^૮ :

- ૧ વજ્રઋષભનારાયસહનન
૨. ઋષભનારાયસહનન.
૩. નારાયસહનન
૪. અર્ધનારાયસંહનન.
- ૫ કીલિકાસંહનન
- ૬ સેવાર્તસહનન.

૮. સસ્થાનનામ

- ૧ સમચતુરસ્રસંસ્થાન.
૨. ત્ર્યગ્રોધપરિમડલસસ્થાન.
- ૩ સાદ્દિસસ્થાન
૪. વામનસંસ્થાન
૫. દુષ્કસસ્થાન
- ૬ હુડસસ્થાન.

૯. વર્ણનામ

૧. કૃષ્ણ
૨. નીલ.
૩. રક્ત.
- ૪ પીત.
૫. શુકલ

૧૦ ગંધનામ .

૧. સુરભિગંધ.
૨. દુરભિગંધ

૧૧ રસનામ

૧. તિક્ત
- ૨ કટુ.
- ૩ કષાય.
૪. અમ્લ.
૫. મધુર.

૧૨. સ્પર્શનામ .

૧. કર્કશ
૨. મૃદુ.
- ૩ લઘુ.
- ૪ ગુરુ.
- ૫ સ્નિગ્ધ
૬. રક્ષ.
૭. શીત
- ૮ ઉષ્ણ.

૧૩ અગુરુલઘુનામ

૧૪ ઉપધાતનામ.

૧૫. પરાધાતનામ

૧૬. આનુપૂર્વીનામ :

૧. નૈરયિક આનુપૂર્વી
- ૨ તિર્યચ આનુપૂર્વી

૩. મનુષ્યઆનુપૂર્વી
૪. દેવઆનુપૂર્વી
૧૭. ઉચ્છ્વાસનામ.
- ૧૮ આતપનામ
- ૧૯ ઉદ્યોત
- ૨૦ વિહાયોગતિનામ
 - ૧ પ્રશસ્ત વિહાયોગતિ
 ૨. અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિ
- ૨૧ ત્રસનામ.
- ૨૨ સ્થાવરનામં
- ૨૩ સૃક્ષ્મનામ.
- ૨૪ બાદરનામ.
- ૨૫ પર્યાપ્તિનામ.
- ૨૬ અપર્યાપ્તિનામ.
- ૨૭ સાધારણશરીરનામ.
- ૨૮ પ્રત્યેકશરીરનામ.
- ૨૯ સ્થિરનામ.
- ૩૦ અસ્થિરનામ.
- ૩૧ શુભનામ.
- ૩૨ અશુભનામ.
- ૩૩ સુભગનામ.
- ૩૪ દુર્ભગનામ.
- ૩૫ સુસ્વરનામ
૩૬. દુઃસ્વરનામ
- ૩૭ આદ્યેયનામ
૩૮. અનાદ્યેયનામ
૩૯. યશ કીર્તિનામ
૪૦. અયશ કીર્તિનામ
- ૪૧ નિર્માણનામ.
૪૨. તીર્થકરનામ.

૭. ગોત્ર

૧. ઉચ્ચ ગોત્ર .
૧. જાતિવિશિષ્ટતા.
૨. કુલવિશિષ્ટતા.
૩. બલવિશિષ્ટતા.^૯

૯ અહીં એ ધ્યાન દેવા જેવું છે કે ઉચ્ચ ગોત્ર માત્ર જન્મને કારણે નથી પણ શરીરના બાહ્ય સૌંદર્ય ઉપરાંત આધ્યાત્મિક તપ વગેરેની અપત્તિને કારણે પણ છે તે જ પ્રમાણે નીચ ગોત્ર પણ માત્ર જન્મને કારણે નહિ પણ શારીરિક અને આધ્યાત્મિક સંપત્તિના અભાવને કારણે છે

૪. રૂપવિશિષ્ટતા.
૫. તપવિશિષ્ટતા.
૬. શ્રુતવિશિષ્ટતા.
૭. લાભવિશિષ્ટતા.
૮. ઐશ્વર્યવિશિષ્ટતા.

૨ નીચ ગોત્ર

૧. જાતિવિહીનતા.
૨. કુલવિહીનતા.
૩. બલવિહીનતા.
૪. રૂપવિહીનતા.
૫. તપવિહીનતા.
૬. શ્રુતવિહીનતા.
૭. લાભવિહીનતા.
૮. ઐશ્વર્યવિહીનતા.

૮. અંતરાય

૧. દાનાન્તરાય
૨. લાભાન્તરાય.
૩. ભોગાન્તરાય
૪. ઉપભોગાન્તરાય
૫. વીર્યાન્તરાય

કર્મની આઠે મૂળ પ્રકૃતિ નૈરયિકાદિ જીવના ચોવીશે દંડકમા હોય છે (૧૬૬૬) જીવો કેવી રીતે આઠેય કર્મપ્રકૃતિ બાંધે તેનો ખુલાસો કરતા જણાવ્યું છે કે જ્ઞાનાવરણીયનો ઉદય હોય ત્યારે દર્શનાવરણીયનું આગમન થાય છે.^{૧૦} દર્શનાવરણીયના ઉદયથી દર્શનમોહનું અને દર્શનમોહના ઉદયથી મિથ્યાત્વનું અને મિથ્યાત્વ ઉદયથી થયે આઠે કર્મનું આગમન થાય છે (૧૬૬૭) બધા જ જીવોમા આઠે કર્મના આગમનનો આવો જ ક્રમ છે (૧૬૬૮).^{૧૧} જીવો જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મ બાંધે છે તેનાં બે કારણો છે રાગ અને દ્વેષ રાગમા માયા અને લોભનો તથા દ્વેષમા ક્રોધ અને માનનો સમાવેશ છે (૧૬૭૦-૧૬૭૪) ^{૧૨} જીવો જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, મોહનીય અને અતરાય વેદે પણ ખરા અને ન પણ વેદે તે જ પ્રમાણે ચોવીશ દંડકમાંના મનુષ્યો વેદે પણ ખરા અને ન પણ વેદે; બાકીના જીવો વેદે જ. પરંતુ વેદનીય, આયુ, નામ, ગોત્ર-આ ચાર કર્મો તો ચોવીશે દંડકમા જીવો વેદે જ વેદે (૧૬૭૫-૭૮). આ સૂત્રમા કર્મવેદનાની વાત કહી છે. આની તુલના પટ્ટખડાગમનાં વેદનાસમિત સૂત્રો સાથે કરવી; પુસ્તક ૧૨, પૃં ૨૯૪ આ પછીના સૂત્રમા ‘વેદના’ માટે જ ‘અનુભાવ’ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે, તે પરિભાષાનો વિકાસ સૂચવે છે ‘અનુભાવ’ માટે ‘વેદના’ શબ્દ જૂનો

૧૦ આને માટે ‘નિચચ્છતિ’ શબ્દનો પ્રયોગ છે

૧૧ આચાર્ય મલયગિરિને આની વ્યાખ્યામા થોડી મુશ્કેલી જણાઈ છે તેથી તેઓ આ સૂત્રને ‘પ્રાયિક’ સમજવું એમ કહ્યું છે વળી, આ પ્રકારે કર્મના આગમનની ચર્ચા પછીના ગ્રંથોમા તો છૂટી જ ગઈ છે, તે ધ્યાનમા રાખવું જોઈએ પ્રત્યુત્ત સૂત્રનું તાત્પર્ય એટલું જ છે કે કર્મથી કર્મ આવે છે

૧૨ અહીં કર્મબંધના કારણમા યોગને ધ્યાન મળ્યું નથી, માત્ર કષાયને જ ધ્યાન મળ્યું છે, તે ધ્યાનમા લેવા જેવી વાત છે

છે. વળી, એ સૂત્રમા આવતી કર્મના બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, સચ્ચ વગેરેની વાત પણ એ સૂત્રને કાલની દૃષ્ટિએ પછીનું સૂચવે છે (૧૬૭૯). કર્મનો અનુભાવ^{૧૩}—વિપાક વર્ણવતાં જીવે બાધેલાં કર્મ-સંચિત કરેલાં કર્મ—વિપાક દેવા તૈયાર થાય એટલે કે ઉદયમા આવે તેટલા માત્રથી કામ સરતુ નથી, પણ વિપાક દેવા માટે તેને ગતિ, સ્થિતિ, ભવ અને પુદ્ગલની પ્રાપ્તિ પણ જરૂરી છે અને એ કર્મની ઉદીરણા પણ જરૂરી છે : આટલું હોય ત્યારે જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મનો અમુક વિપાક હોય છે—એમ જણાવ્યું છે (૧૬૭૯-૮૬)

જ્ઞાનાવરણીયનો અનુભાવ દશ પ્રકારે છે (૧૬૭૯) :

૧. શ્રોત્રનુ આવરણ
૨. શ્રોત્રવિજ્ઞાનનું આવરણ
૩. નેત્રનુ આવરણ
૪. નેત્રવિજ્ઞાનનુ આવરણ
૫. ઘ્રાણનુ આવરણ
૬. ઘ્રાણવિજ્ઞાનનું આવરણ
૭. રસાવરણ
૮. રસવિજ્ઞાનાવરણ
૯. સ્પર્શાવરણ
૧૦. સ્પર્શવિજ્ઞાનાવરણ

આ બધાં આવરણોના ઉદયથી જાણવાનું જાણી શકાતું નથી; જાણવાની ઇચ્છા છતાં જાણતું નથી. જાણ્યા છતાં તેનું જ્ઞાન રહેતું નથી; જ્ઞાન ઉત્સન્ન થાય છે. પછીના કાળે આ પ્રકારના અનુભાવની ચર્ચા બધ પડી છે. વળી, એ પણ ધ્યાન દેવાની વાત છે કે, આમા મન અને તેના વિજ્ઞાનનુ આવરણ નોંધ્યું નથી. વળી, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યાય અને કેવળજ્ઞાનના આવરણની પણ આમા નોંધ નથી, એ સૂચક છે. તેથી એમ નક્કી થાય છે કે આ સૂત્ર અત્યંત પ્રાચીન સ્તરનું અને કર્મસિદ્ધાંતની પરિભાષામાં પૂર્તિ થયા પૂર્વેનું છે. આચાર્ય મલ્લયગિરિએ આ બાબતમા કશો ખુલાસો કર્યો નથી.

દર્શનાવરણીય કર્મનો નવ પ્રકારનો અનુભાવ આ છે (૧૬૮૦) :

૧. નિદ્રા	૫. સ્ત્યાનર્દિ
૨. નિદ્રાનિદ્રા	૬. ચક્ષુર્દર્શનાવરણ
૩. પ્રચક્ષા	૭. અચક્ષુર્દર્શનાવરણ
૪. પ્રચક્ષાપ્રચક્ષા	૮. અવધિદર્શનાવરણ

૯ કેવલદર્શનાવરણ.

આ સૂત્રમા અવધિ આદિ દર્શનોની નોંધ લેવામા આવી છે, પરંતુ પૂર્વ સૂત્રમા અવધિ આદિ જ્ઞાનોને બાકાત રાખ્યાં છે, એ સૂચક વસ્તુ છે.

સાતાવેદનીયનો અનુભાવ આઠ પ્રકારે આ પ્રમાણે છે (૧૬૮૧[૧])

૧. મનોજ્ઞ શબ્દ ^{૧૪}	૫. મનોજ્ઞ સ્પર્શ

૧૩ અનુભાવ વિષેનું આ આખું પ્રકરણ (૧૬૭૯-૮૬) પ્રાચીન સ્તરનું છે.

૧૪ દીકાકાર વ્યાખ્યાએદ નોંધે છે પત્ર ૪૬૧

૨. મનોરૂ ૩૫	૬. મન-સુખતા
૩. મનોરૂ ગંધ	૭. વચનસુખતા
૪. મનોરૂ રસ	૮. કાયસુખતા

અસાતાવેદનીયનો અનુભાવ (૧૬૮૧ [૨])

સાતાવેદનીયથી વિપરીત અમનોરૂ શબ્દ આદિનો અનુભાવ થાય છે.

મોહનીયનો અનુભાવ પાંચ પ્રકારે છે (૧૬૮૨) :

૧ સમ્યક્ત્વવેદનીય	૩. સમ્યક્ મિથ્યાત્વવેદનીય.
૨ મિથ્યાત્વવેદનીય	૪. કષાયવેદનીય

૫. નોકષાયવેદનીય

આયુનો અનુભાવ ચાર પ્રકારે (૧૬૮૩) :

૧ નરકાયુ	૩ મનુષ્યાયુ
૨. તિર્યચાયુ	૪. દેવાયુ

શુભ નામનો^{૧૫} અનુભાવ ચૌદ પ્રકારે છે (૧૬૮૪ [૧]) :

૧ ઇષ્ટ શબ્દ ^{૧૬}	૮. ઇષ્ટ લાવણ્ય ^{૧૬}
૨ ઇષ્ટ રૂપ	૯. ઇષ્ટ યશ કીર્તિ
૩ ઇષ્ટ ગંધ	૧૦. ઇષ્ટ ઉત્થાન-કર્મ-બલ-વીર્ય-પુરુષકાર-પરાક્રમ
૪ ઇષ્ટ રસ	૧૧ ઇષ્ટ સ્વર
૫. ઇષ્ટ સ્પર્શ	૧૨. કાંત સ્વર
૬. ઇષ્ટ ગતિ ^{૧૬}	૧૩ પ્રિય સ્વર
૭. ઇષ્ટ સ્થિતિ ^{૧૬}	૧૪. મનોરૂ સ્વર

દુઃખ નામનો^{૧૫} અનુભાવ પણ શુભ નામના અનુભાવથી વિપરીત ૧૪ પ્રકારે છે (૧૬૮૪ [૨]) :

ઉચ્ચ ગોત્રનો અનુભાવ આઠ પ્રકારે છે (૧૬૮૫ [૧]) :

૧ જાતિવિશિષ્ટતા	૫. તપોવિશિષ્ટતા
૨. કુલવિશિષ્ટતા	૬. શ્રુતવિશિષ્ટતા
૩. બલવિશિષ્ટતા	૭ લાભવિશિષ્ટતા
૪. રૂપવિશિષ્ટતા	૮. ઐશ્વર્યવિશિષ્ટતા

નીચ ગોત્રનો અનુભાવ એથી વિપરીત રીતે આઠ પ્રકારનો છે (૧૬૮૫ [૨]); જેમ કે જાતિવિહીનતા આદિ.

અંતરાયકર્મનો અનુભાવ પાંચ પ્રકારે છે (૧૬૮૬) :

૧. દાનાતરાય	૩ ભોગાંતરાય
૨. લાભાંતરાય	૪ ઉપભોગાંતરાય

૫ વીર્યાંતરાય

૧૫ નામકર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિ તો ૪૨ ગણાવી, પણ અહીં અનુભાવમા ૧૪ પ્રકાર જ છે નામકર્મના અનુભાવની આ સૂચી પ્રાચીન સ્ત્રાંત્રી સૂચક છે

૧૬. ટીકાકાર વ્યાખ્યા ભેદ નોંધે છે — પત્ર ૪૬૩

કર્મપ્રકૃતિઓની સ્થિતિ અને તેના અગાધાકાળનું વર્ણન કરીને (૧૬૯૭-૧૭૦૪) એકેન્દ્રિયથી માંડી સસી પચેન્દ્રિય જીવોની તે તે કર્મની સ્થિતિનું નિરૂપણ કર્યું છે (૧૭૦૫-૧૪). પદ્મખંડાગમમાં ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય સ્થિતિના વર્ણન માટે જુઓ પુ ૬, ચૂલિકા ૬ અને ૭. અને અગાધા, નિષેક વગેરેની ચર્ચા માટે જુઓ પુ ૧૧ ની પ્રથમ ચૂલિકા, પૃ ૧૩૯.૧૭

આ પછી કર્મની જઘન્ય સ્થિતિના (૧૭૪૨-૪૪) અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના (૧૭૪૫-૫૨) બંધક જીવો કોણ છે તેનું નિરૂપણ છે.

કર્મનો બંધ એ ૨૪મા પદમા જ્ઞાનાવરણાદિમાથી કોઈ એકનો બંધ કરતો હોય ત્યારે જીવ અન્ય કેટલી કર્મપ્રકૃતિ બાંધે તેનો ચોવીશ દસકોમા વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૧૭૫૫-૬૮) તે જ પ્રકારે કોઈ એક કર્મના બંધ પ્રસંગે અન્ય કેટલી પ્રકૃતિની વેદના હોય તેનો વિચાર ૨૫મા કર્મબંધવેદ નામના પદમા છે અને તેથી ઊલટું એટલે કે અમુક કર્મની વેદના વખતે કેટલી પ્રકૃતિનો બંધ હોય તેનો વિચાર ૨૬મા કર્મવેદબંધ એ નામના પદમાં છે (૧૬૭૬-૮૬). અને છેવટે ૨૭મા કર્મવેદવેદક પદમા કોઈ એક પ્રકૃતિની વેદનાપ્રસંગે અન્ય કેટલી પ્રકૃતિની વેદના હોય તેનો વિચાર છે (૧૭૮૭-૯૨).

*

૨૮ મું ‘આહાર’ પદ : જીવોનો આહાર

પ્રજાપનામાં આહારપદ અલગ છે, ત્યારે પદ્મખંડાગમમા ૧૪ માર્ગણા દ્વારોમાં છેલ્લું દ્વાર આહાર છે^૧ તેથી એમ નિશ્ચય કરી શકાય છે કે આહારની વિચારણાનું મહત્ત્વ જૈન વિચારકોના મનમાં હતું

આહાર પદના એ ઉદ્દેશો છે. તેમાં પ્રથમ ઉદ્દેશમાં અગિયાર દ્વારો વડે અને બીજા ઉદ્દેશમાં તેર દ્વારો વડે આહાર સમ્બંધી વિચારણા છે. બીજા ઉદ્દેશના તેર દ્વારો સાથે પદ્મખંડાગમમાં ૧૪ માર્ગણાદ્વારોની તુલના કરવા જેવી છે—

પ્રજાપના ૧૮૬૫

૧. આહાર
૨. ભવ્ય
૩. સસી
૪. લેશ્યા

પદ્મખંડાગમ પુ ૧, પૃ ૧૩૨

૧. ગતિ
૨. ઇન્દ્રિય
૩. કાય
૪. યોગ (૯)^૨

૧૭ આચાર્ય મહાયગિરિએ “एतावता च यदुक्तमात्रायणीयाख्ये द्वितीयपूर्वे कर्मप्रकृतिप्राभृते बन्धविधाने स्थितिवन्धाधिकारे—चत्वार्यनुयोगद्वाराणि तद्यथा—स्थितिवन्धस्यानप्ररूपणा अवाधामण्डकप्ररूपणा उत्कृष्ट-निषेकप्ररूपणा अरूपद्वुत्वप्ररूपणा च इति” આ પ્રમાણે ટીકામા જે ઉલ્લેખ કર્યો છે (પત્ર ૪૭૯) તેને પદ્મખંડાગમના ઉપર જણાવેલા સ્થાનની સાથે સરખાવી શકાય

૧ પદ્મખંડાગમ, પુ ૧, પૃ ૧૩૨, ૪૦૬, પુ ૩, પૃ ૪૮૩, પુ ૪, પૃ ૧૩૭, ૩૦૮, ૪૮૬, પુ ૫, પૃ ૧૭૩, ૨૩૮, ૩૪૬, પુ ૭, પૃ ૨૪, ૧૧૨, ૧૮૪, ૨૩૬, ૨૪૩, ૨૬૮, ૩૬૫, ૪૬૧, ૪૭૭, ૪૬૩, ૫૧૮, ૫૭૮, પુ ૮, પૃ ૩૬૦

૨ ઝોગમા નખર પ્રજાપનાના છે

૫. દષ્ટિ	૫. વેદ (૧૧)
૬. સત્ય	૬. કષાય (૭)
૭. કષાય	૭. જ્ઞાન (૮)
૮. જ્ઞાન	૮. સંયમ (૬)
૯. યોગ	૯. દર્શન
૧૦. ઉપયોગ	૧૦. લેશ્યા (૪)
૧૧. વેદ	૧૧. ભવ્ય (૨)
૧૨. શરીર	૧૨. સમ્યક્ત્વ (૫)
૧૩. પર્યાપ્તિ	૧૩. સંજી (૩)
	૧૪. આહાર (૧)

ષટ્પાંગમમાનાં ૧૪માંથી દશ તો પ્રજ્ઞાપનામા એ જ નામે છે. પ્રારંભના ત્રણ પ્રજ્ઞાપનામા નથી, પરંતુ તેમા શરીર અને પર્યાપ્તિ વધારે છે. ષટ્પાંગમમા જ્ઞાન-દર્શન જુદાં જુદાં છે, પરંતુ પ્રજ્ઞાપનામાં જ્ઞાન અને ઉપયોગ જુદા જુદા છે, તેમાં આ સશોધન છે. ઉપયોગમા જ્ઞાન-દર્શન આવી જ જાય છે; પછી જ્ઞાનને જુદું કરવાની જરૂર રહેતી નથી. સમ્યક્ત્વ માટે દષ્ટિ શબ્દ પ્રાચીન છે તે પ્રજ્ઞાપનામા વપરાયો છે; જ્યારે ષટ્પાંગમમાં ‘સમ્યક્ત્વ’ શબ્દ પ્રયુક્ત છે. આહારની વિચારણામા આહાર એક જુદું દ્વાર હોય તે જરૂરી જણાતું નથી. આથી જણાય છે કે તેર દ્વારની એક સૂચી તૈયાર હતી તેનો જ ઉપયોગ પ્રસ્તુતમા કર્યો છે અને એ પણ સ્પષ્ટ જણાય છે કે ૧૪ દ્વારની સૂચી વધારે વ્યવસ્થિત છે તેથી તે ૧૩ દ્વારની સૂચી કરતાં પ્રાચીન હોઈ શકે નહિ.

પ્રથમ ઉદ્દેશનાં દ્વારોમા પ્રથમ દ્વારમા છે—૨૪ દડકોના જીવોને આહાર^૩ સચિત્ત હોય, અચિત્ત હોય કે મિશ્ર? —એ પ્રશ્ન એનો ઉત્તર છે કે વૈક્રિય શરીર ધરાવનાર જીવોનો આહાર અચિત્ત જ હોય, પરંતુ ઔદારિક શરીરી જીવો ત્રણે પ્રકારનો આહાર લે છે (૧૭૯૪). આ પછી નારક જીવો વિષે તેઓ આહારાર્થી છે કે નહિ? કેટલા કાળે આહારાર્થી હોય? આહારમાં શુ લે? બધી દિશામાંથી ગ્રહણ કરી બધું જ પરિણમાવે છે? લીધેલ પુદ્ગલોનો સર્વભાવે આહાર લે છે કે અમુક ભાગનો? ગ્રહણ કરેલ બધા જ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે? આહારમા લીધેલા પુદ્ગલોનું શુ થાય છે? —આટલા ૭ દ્વારોનો એકસાથે વિચાર કરીને (૧૭૯૫-૧૮૦૫) પછી અન્ય ભવનવાસી આદિ ૨૩ દડકોમા ક્રમે તે સાતેય દ્વારોનો વિચાર કરે છે (૧૮૦૬-૧૮૫૨) આમાં નોંધવા જેવી હકીકતો એ છે કે આહાર જે લેવામા આવે છે તે આભોગનિર્વર્તિત અને અનાભોગ-નિર્વર્તિત હોય છે. એટલે કે પોતાની ઇચ્છા થાય અને આહાર લે તે અને ઇચ્છા વિના જ આહાર લેવાનો રહે તે. ઇચ્છા થાય અને લેવાય તેમા, તે તે જીવોમા જુદી જુદી કાલમર્યાદા છે. પણ ઇચ્છા વિના લેવાતો આહાર તો નિરતર લેવાતો જ રહે છે (૧૭૯૬ અને ૧૮૦૬ આદિ).

આહારમા^૪ વર્ણુ-રસાદિસપ્ત પુદ્ગલો લેવાય છે તેનો રક્ષક ઓછામાં ઓછો અનંતપ્રદેશી, અસખ્યાતપ્રદેશી ક્ષેત્રમા અવગાહીને રહી શકે તેવો અને આત્મપ્રદેશથી સ્પષ્ટ હોવો જરૂરી છે (૧૭૯૭-૧૮૦૦). નારકમા મોટે ભાગે તો અશુભ વિપાકવાળા વર્ણુદિનુ ગ્રહણ થાય છે (૧૮૦૧).

૩ ધવલામા આહારમાર્ગણામા આહાર શબ્દથી કવલ, લેપ, ઉંમ, મન, કર્મ—એ આહાર નહી, પણ નોકર્મઆહાર અભિપ્રેત છે એમ ખુલાસો છે પુ. ૧, પૃ. ૪૦૯

૪ દીકાકાર સ્પષ્ટીકરણ કરે છે કે મૂળમા એક વર્ણુ આદિ કદું છે તે વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ તો પાચેય વર્ણુવાળો રક્ષક આહાર યોગ્ય છે,—પત્ર ૫૦૧

આહારના પુદ્ગલોનું ગ્રહણ સર્વ દિશાથી થાય છે (૧૮૦૨). થયા પછી આહાર અર્થે લીધેલા પુદ્ગલોમાંનો અસંખ્યાતમો ભાગ આહારરૂપે પરિણમે છે અને તેના અનંતમા ભાગનો આસ્વાદ લેવામા આવે છે (૧૮૦૩) આહાર માટે લીધેલા^૫ બધા જ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે (૧૮૦૪). આહારમાં લીધેલા પુદ્ગલોનો પાંચ ઇન્દ્રિયરૂપ પરિણામ થાય અને નારકને તો તે દુઃખજનક પરિણામરૂપે જ પરિણમે (૧૮૦૫), પરંતુ દેવાદિને તેનો સુખરૂપ પરિણામ થાય (૧૮૦૬). જેની જેટલી ઇન્દ્રિય હોય તેને તે આહાર તેટલી ઇન્દ્રિયના પરિણામરૂપે પરિણમે (૧૮૧૨, ૧૮૧૯, ૧૮૨૦, ૧૮૨૩, ૧૮૨૫).

નવમા દ્વારમાં આહારરૂપે ગ્રહણ કરેલા પુદ્ગલો એકેન્દ્રિયના શરીરરૂપ હોય છે કે પછી યાવત્ પચેન્દ્રિયના શરીરરૂપ હોય છે, તેની ૨૪ દંડકોમા ચર્યા છે. ચર્યાનો સાર એ છે કે જે પુદ્ગલોનું ગ્રહણ થતું હોય છે તે ભૂતકાળમાં તો ગમે તેના શરીરરૂપે હોય પણ વર્તમાનમાં તો તે જે જીવને જેટલી ઇન્દ્રિય હોય તેટલી ઇન્દ્રિયવાળાનું શરીર આહારરૂપે છે, તેમ સમજવું. કારણ કે લીધેલ આહાર લેનારના શરીરરૂપે પરિણત થાય છે તેથી તેટલી ઇન્દ્રિયવાળાનું શરીર છે તેમ કહેવાય (૧૮૫૩-૧૮૫૮).

દશમા દ્વારમા ૨૪ દંડકના જીવોમાં કોણુ લોમાહાર અને કોણુ પ્રક્ષેપાહાર કરે તેની ચર્યામાં જણાવ્યું છે કે નૈરયિક, દેવો અને એકેન્દ્રિય લોમાહારી છે (૧૮૫૯-૬૦).

દ્વીન્દ્રિયથી માંડી પચેન્દ્રિય મનુષ્ય બન્ને પ્રકારનો આહાર કરે છે (૧૮૬૧). એકેન્દ્રિયને મોટું હોતું નથી અને નારક-દેવના વૈક્રિયશરીરમાં મુખ છતાં તેમને પ્રક્ષેપની આવશ્યકતા ન પડે તેવો તે શરીરનો સ્વભાવ છે, માટે તેમને માત્ર લોમાહાર છે—એવું સ્પષ્ટીકરણ ટીકાકાર કરે છે (પત્ર ૫૦૯). વળી, લોમાહાર માત્ર પર્યાપ્તને જ હોય, અપર્યાપ્તને ન હોય એમ પણ ટીકાકારે ખુલાસો કર્યો છે (પત્ર ૫૦૯).

અગિયારમા દ્વારમાં કયા જીવને ઓજ આહાર અને મનથી ભક્ષણ હોય છે તેનો ખુલાસો કરતા જણાવ્યું છે કે નારકો માત્ર ઓજ આહાર કરે છે, મનથી ભક્ષણ કરતા નથી (૧૮૬૨). અને બધા જ ઔદારિક શરીરી વિષે પણ એ જ નિયમ છે (૧૮૬૩). માત્ર દેવો ઓજ આહારવાળા અને મનથી ભક્ષણ કરનારા છે (૧૮૬૪); એટલે કે તેમને જ્યારે મનમાં આહાર લેવાની ઇચ્છા થાય કે તરત તેમની આહારકામનાની પૂર્તિ થઈ જાય છે (૧૮૬૪). જે સ્થાને જીવની ઉત્પત્તિ થવાની હોય ત્યાં જે આહારયોગ્ય પુદ્ગલો હોય તેનો આહાર તે ઓજ આહાર. અપર્યાપ્ત જીવને આ આહાર જ સંભવે છે—એવું સ્પષ્ટીકરણ ટીકાકાર કરે છે (પત્ર ૫૧૦). આ ચર્યાને અંતે સૂત્રકૃતાગતી નિર્યુક્તિની નિમ્ન ગાથાઓ ટીકાકારે ઉદ્ધૃત કરી છે, તે આ પ્રકરણના સારરૂપ છે :

“સરીરેણોયાહારો તયાય ફાસેણ લોમઆહારો ।

પક્ષેવાહારો પુણ કાવલિયો હોઝ નાયવ્વો ॥ ૧૭૧ ॥

ઓયાહારા જીવા સવ્વે અપજત્તયા મુણેયવ્વા ।

પજત્તગા ય લોમે પક્ષેવે હોતિ મહ્યવ્વા ॥ ૧૭૨ ॥

एगिंदियदेवाणं नेरइयाणं च नत्थि पक्खेवो ।

સેસાણં જીવાણં સસારત્થાણ પક્ષેવો ॥ ૧૭૩ ॥”

૫ અહીં ટીકાકારે સૂત્રોમા પૂર્વાપર વિરોધ ન આવે તેમ વ્યાખ્યા કરવી જોઈએ એવું સૂચન કર્યું છે માટે ‘આહાર માટે લીધેલા’નો અર્થ પૂર્વસૂત્રમા જે અસંખ્યાતમો ભાગ કહ્યો છે તે જ અભિપ્રેત છે, ગ્રહણ કરેલા બધા જ પુદ્ગલો નહિ.—ટીકા, પત્ર ૫૦૪

લોમાહારા ઇન્દિયા ઉ નેરઙ્ગસુરગણા ચેવ ।

સેસાણં આહારો લોમે પવચેવઓ ચેવ ॥

ઓયાહારા મળમન્નિવળો ય સવ્વે વિ સુરગણા હોતિ ।

સેસા હવંતિ જીવા લોમે પવચેવઓ ચેવ ॥

અંતિમ બે ગાથાઓ મુદ્રિત સૂત્રકૃતાંગનિર્યુક્તિમાં મળતી નથી.

પ્રસ્તુત પદના ખીળ ઉદ્દેશમાં ૧૩ દ્વારોની અપેક્ષાએ (૧૮૬૫) જીવો આહારક છે કે અનાહારક, આ બે વિકલ્પોની ચર્ચા કરી છે. આમા આહારના પ્રથમ ઉદ્દેશમાં નિર્દિષ્ટ આહારના ભેદોની કોઈ ચર્ચા નથી (૧૮૬૬-૧૯૦૭). પણ વિશેષતા એ છે કે તેમા આહારક અને અનાહારક એ પદોને આધારે છ ભગોની રચના કરીને તે તે જીવમા કેટલા ભગો લાભે તેનું નિરૂપણ કર્યું છે. ઉત્કૃષ્ટ છ ભગોની રચના માટે જુઓ સૂ. ૧૮૮૦; આ રચનાનો આધાર એકવચન-બહુવચન છે.

તીળ ‘સંસી’ દ્વારમા ટીકાકારે શકા-સમાધાન કર્યું છે તેની નોંધ લેવી જરૂરી છે. સંસી એટલે સમનરક. વિગ્રહગતિમા જીવને મન તો હોતુ નથી, તો પછી વિગ્રહગતિમા અનાહારક જીવને સંસી કેમ કહેવાય? આનુ રપણીકરણ કર્યું કે જીવ વિગ્રહગતિમા હોય છે ત્યારે સંસી જીવના આયુર્કર્મની વેદના કરતો હોવાથી તેને સંસી કહી શકાય—ભલેને તેને મન ન હોય (૫૦ ૫૧૪) ખીજી શંકા એ છે કે નૈરયિક, ભવનપતિ અને વાનમતરને અસંસી કેમ કહ્યા (૧૮૧૮[૨], ૧૮૮૦)? ઉત્તર આપ્યો છે કે એ ત્રણેયમા ઉત્પન્ન થનારા જીવ અસંસીમાથી પણ મરીને આવે છે તે અપેક્ષાએ તેમને અસંસી કહી શકાય (૫૦ ૫૧૪).

૫

૨૯, ૩૦ અને ૩૩ મા ‘ઉપયોગ, પશ્યતા, અવધિ’ પદો : જીવોનો બોધવ્યાપાર

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં જીવોના બોધવ્યાપાર અથવા જ્ઞાનવ્યાપાર વિષે ત્રણ પદોમાં ચર્ચા છે : ઉપયોગ પદ ૨૯ મુ, પશ્યતા પદ ૩૦ મુ અને અવધિપદ ૩૩ મુ એટલે એ ત્રણેને અહીં એકસાથે લીધાં છે.

આચારાગ સૂત્રમાં—“જે આયા સે વિજ્ઞાયા, જે વિજ્ઞાયા સે આયા । જેણ વિજ્ઞાણં સે આયા” આચારાગસૂત્ર, પ. ૫, સૂત્ર ૧૬૫

સવ્વે સરા નિયટ્ઠંતિ, તક્કા જત્થ ન વિજ્ઞહ્ । મઈ તત્થ ન ગાહિયા । ઓણ અપ્પહદ્ધાણસ્સ સ્થેયન્ને । સે ન દીહે, ન હસ્સે, ન વટ્ઠે, ન તંસે, ન ચ્ચરસે, ન પરિમંડલે, ન કિણ્હે, ન નીલે, ન લોહિણ, ન હાલિદ્દે, ન સુક્કિલે, ન સુરમિગંધે, ન દુરમિગંધે, ન તિત્તે, ન કહુણ, ન કસાણ, ન અંબિલે, ન મહુરે, ન કક્કલ્લહે, ન મડણ, ન ગુરુણ, ન લહુણ, ન સીણ, ન ઉણ્હે, ન નિદ્દે, ન હુવચ્ચે, ન કારુ, ન રુદ્ધે, ન સંગે, ન ઇત્થી, ન પુરુસે, ન અન્નહા, પરિન્ને સન્ને ઉવમા ન વિજ્ઞહ્ । અરુઘ્વી સત્તા અપયસ્સ પયં નત્થિ । સે ન સદ્દે ન રુવે ન ગધે ન રસે ન ફાસે—હચ્ચેયાવંતિ—ત્તિ વેમિ ॥

આચારાગસૂત્ર, પ ૬. સૂત્ર ૧૭૦-૧૭૧

સારાંશ કે આત્મા એ વિજ્ઞાતા છે તેમા કોઈ પણ પ્રકારના રસ, રૂપ આદિ નથી તે અરૂપી હોવા છતાં સત્ છે

ભગવતીસૂત્રમા જીવોનુ લક્ષણ બતાવ્યું છે—

“અવળે અગંધે અરસે અફાસે અરુચી જીવે સાસણ અવદિષ્ટ લોગદવ્વે । સે સમાસઓ પંચવિદે પળણ્ણે । તેં જહા—દવ્વઓ જાવ ગુણઓ । દવ્વઓ ણં જીવત્થિકાણ અણંતાઈં જીવદન્વાઈ, સ્વેત્તઓ લોગપ્પમાણસ્વેત્તે, કાલઓ ન કયાઈ ન આસિ, ન કયાવિ નત્થિ, જાવ નિચ્ચે, ભાવઓ પુણ અવળે અગંધે અરસે અફાસે, ગુણઓ ઉવઓગગુણે ।” ૨. ૧૦. ૧૧૮.

આનો સાર પણ એ જ છે કે આત્મા અરૂપી છે, લોકપ્રમાણ છે, નિત્ય છે અને તેનો ગુણ ઉપયોગ છે. તેની સંખ્યા અનંત છે. આત્માનો ગુણ ઉપયોગ કહ્યો તે સર્વપ્રથમ અહીં મળે છે.

પ્રસ્તુતમાં યદ્યપિ ઉપયોગમા અવધિનો સમાવેશ થઈ જાય છે, તે છતાં તેનું શુદ્ધ પ્રકરણ રાખવાનું તાત્પર્ય એ જણાય છે કે તે કાળ મુધીમા અવધિ વિષે વિશેષ વિચાર થઈ ગયો હતો તેથી તેને શુદ્ધ પદમા સ્થાન મળ્યું છે

પ્રથમ આપણે ઉપયોગ અને પશ્યતા વચ્ચે શો ભેદ છે તે સમજવા માટે તેના જે ભેદો છે તેની તુલના કરીએ કારણ કે મૂળમા તે બન્નેની કોઈ વ્યાખ્યા છે નહિ. પ્રાચીન પદ્ધતિ પ્રમાણે ભેદો એ જ વ્યાખ્યા બની રહે છે

૧ ઉપયોગ (૧૯૦૮-૧૦)

૧ પશ્યતા (૧૯૩૬-૩૮)

૧. સાકારોપયોગ^૧

૧. સાકારપશ્યતા

૧. આલિનિયોધિકજ્ઞાનસાકારોપયોગ

... . X ...X.....

૨. શ્રુતજ્ઞાનસાકારોપયોગ

૧ શ્રુતજ્ઞાનસાકારપશ્યતા

૩. અવધિજ્ઞાનસાકારોપયોગ

૨. અવધિજ્ઞાનસાકારપશ્યતા

૪. મન પર્યયજ્ઞાનસાકારોપયોગ

૩. મન·પર્યયજ્ઞાનસાકારપશ્યતા

૫. કેવલજ્ઞાનસાકારોપયોગ

૪. કેવલજ્ઞાનસાકારપશ્યતા

૬. મતિઅજ્ઞાનસાકારોપયોગ

X X

૭. શ્રુતઅજ્ઞાનસાકારોપયોગ

૬ શ્રુતઅજ્ઞાનસાકારપશ્યતા

૮. વિભગજ્ઞાનસાકારોપયોગ

૬. વિભગજ્ઞાનસાકારપશ્યતા

૨. અનાકારોપયોગ

૨ અનાકારપશ્યતા

૧ અશ્વદર્શનઅનાકારોપયોગ

૧. અશ્વદર્શનઅનાકારપશ્યતા

૨ અઅશ્વદર્શનઅનાકારોપયોગ

X X

૩. અવધિદર્શનઅનાકારોપયોગ

૨. અવધિદર્શનઅનાકારપશ્યતા

૪. કેવલદર્શનઅનાકારોપયોગ

૩. કેવલદર્શનઅનાકારપશ્યતા

આચાર્ય અભયદેવસૂરિએ પશ્યતાને ઉપયોગવિગ્રેષ જ કહી છે; વળી સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે જે બોધમા કેવલ ત્રૈકાલિક અવબોધ હોય તે પશ્યતા, પરંતુ જે બોધમાં વર્તમાનકાલિક જ બોધ હોય તે ઉપયોગ છે. આ જ કારણે મતિજ્ઞાન અને મત્યજ્ઞાન સાકારપશ્યતાના ભેદોમા લીધા નથી. કારણ કે મતિજ્ઞાન અને મત્યજ્ઞાનનો વિષય વર્તમાનકાલિક અવિનષ્ટ પદાર્થ જ બને છે અનાકારપશ્યતામા અઅશ્વદર્શનનો સમાવેશ કેમ નથી—એનો ઉત્તર આચાર્યે આપ્યો છે કે પશ્યતા એ પ્રકૃષ્ટ ઈક્ષણ છે

૧ ભગવતીમા આ બન્ને વિષે પ્રજાપનાની ભલામણ છે ૧૬, ૭, ૫૮૨

૨ મૂળાચાર પચાચારાધિકાર ગાથા ૩૧ મા પણ સાકાર-અનાકાર ઉપયોગને જીવનુ લક્ષણ બતાવ્યું છે

(ପୃଷ୍ଠ ୧୪୦, ପଞ୍ଜିତ ୧୧ ଧଣି ଆ କୌଣସି ବାଞ୍ଛାୟା)

ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ୧	୧୦	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ୧	୧୦	"	"	"	"	"	"	X	X	X	X
ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ୧	୧୦	"	"	"	"	"	"	"	X	X	X
୧୧ମ ମନ୍ତ୍ରୀ—ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ											
ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ୧	୧୦	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ୧	୧୦	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ୧	୧୦	"	"	"	"	"	"	X	X	X	X
ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ୧	୧୦	"	"	"	"	"	"	X	X	X	X
ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ୧	୧୦	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ୧	୧୦	"	"	"	"	"	"	"	"	"	X
୧୨ମ ମନ୍ତ୍ରୀ—ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ											
ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ୧	୧୦	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ୧	୧୦	"	"	"	"	"	"	X	X	X	X
ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ୧	୧୦	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ୧	୧୦	"	"	"	"	"	"	"	X	X	X
୧୩ମ ମନ୍ତ୍ରୀ—ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ											
ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ୧	୧୦	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ୧	୧୦	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ୧	୧୦	"	"	"	"	"	"	X	X	X	X
ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ୧	୧୦	"	"	"	"	"	"	X	X	X	X
ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ୧	୧୦	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ୧	୧୦	"	"	"	"	"	"	"	"	"	X
ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ୧	୧୦	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ୧	୧୦	"	"	"	"	"	"	"	"	"	X
୧୪ମ ମନ୍ତ୍ରୀ—ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ											
ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ୧	୧୦	"	"	"	"	"	"	"	"	"	X

୧୧. ମନ୍ତ୍ରୀ
୧ ନାରଦ
୧୨. ଭବନପତି
୧୩. ବାଞ୍ଛାୟା
୧୪. ଶ୍ରୀମତୀ
୧୫. ବୈଶାଳିକ
୧୬. ପଦ୍ମେଶ୍ଵରୀ
୧୭. ଶ୍ରୀମତୀ
୧୮. ଶ୍ରୀମତୀ
୧୯. ଶ୍ରୀମତୀ
୨୦. ଶ୍ରୀମତୀ

અને પ્રેક્ષણ તો માત્ર ચક્ષુદર્શનમાં જ સંભવે છે, બીજી ઇન્દ્રિયો દ્વારા થતા દર્શનમાં નહિ. બીજી ઇન્દ્રિયો કરતાં ચક્ષુનો ઉપયોગ અલ્પકાલીન હોય છે અને જ્યાં અલ્પકાલીન ઉપયોગ હોય છે ત્યાં બોધક્રિયામાં ઝડપ વધારે હોય છે આ જ તેની પ્રકૃષ્ટતામાં કારણ છે.—ભગવતી ટીકા, પૃ ૭૧૪.

આચાર્ય મલયગિરિએ આચાર્ય અભયદેવનું જ અનુસરણ કર્યું છે; વિશેષમાં સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે પશ્યતા શબ્દ રૂઢિને કારણે ઉપયોગ શબ્દની જેમ સાકાર અને અનાકાર બોધનો પ્રતિપાદક છે, એમ સમજવું (પ્રજ્ઞાપના ટીકા, પૃ ૫૨૯) વિશેષમાં એ જણાવ્યું છે કે જ્યાં દીર્ઘકાલ ઉપયોગ હોય ત્યાં ત્રૈકાલિક બોધ સંભવે મતિજ્ઞાનમાં દીર્ઘ કાલનો ઉપયોગ નથી માટે તેથી ત્રૈકાલિક બોધ ન થાય, તેથી તેને પશ્યતામાં સ્થાન નથી.—પ્રજ્ઞાપના ટીકા, પૃ ૫૩૦.

આ સિવાય ઉપયોગ અને પશ્યતામાં શો ભેદ તે જાણવાનું કોઈ સાધન નથી.

ઉપયોગ અને પશ્યતા—એ બંનેની પ્રજ્ઞણા જીવોના ૨૪ દંડોમાં વિચારાર્થ છે તે આ પ્રમાણે છે—૧૯૧૨-૧૯૨૭; ૧૯૪૦-૧૫૫૩. (આ કોષ્ટક ૧૩૯ મેં પાને મૂક્યું છે.)

૨૪ દંડોમાં જીવોના ઉપયોગ અને પશ્યતાનો વિચાર કર્યા પછી બંને પદોમાં ઉપયોગવાળા જીવોનો વિચાર છે. હકીકતમાં કશો ભેદ પડતો નથી (૧૯૨૮-૧૯૩૫; ૧૯૫૪-૧૯૬૨). તેથી તે વિષે વિશેષ ચર્ચા જરૂરી નથી. પરંતુ પશ્યતા પદમાં અંતે કેવલીના જ્ઞાન-દર્શનનો ઉપયોગ યુગપત્ત છે કે ક્રમે છે, તેની ચર્ચા કરી છે, અને દલીલ કરી છે કે જ્ઞાન સાકાર છે અને દર્શન અનાકાર છે તેથી કોઈ પણ વસ્તુને એક સમયમાં જાણે-દેખે નહિ (૧૯૬૩-૬૪). આ ચર્ચા માટે સન્મતિપ્રકરણનો બીજો કાંડ જોવો જોઈએ, જ્યાં ઉપયોગમાં ક્રમ, યોગપદ્ય અને અભેદ એ એ ત્રણે પક્ષો રજૂ કરવામાં આવ્યા છે.

ઉપયોગ અને પશ્યતા વિષે અન્ય કશી જ ચર્ચા કરવામાં આવી નથી, પરંતુ અવધિપદમાં અવધિજ્ઞાન વિષે તેના ભેદો આદિ સાત મુદ્દાઓ લઈ અવધિજ્ઞાનની વિસ્તૃત ચર્ચા કરી છે.^૩ તે સાત બાબતો આ છે : ૧. ભેદ, ૨. વિષય, ૩. સસ્થાન, ૪. આભ્યંતર અને બાહ્ય અવધિ, ૫. દેશાવધિ, ૬. અવધિની ક્ષય-વૃદ્ધિ, ૭. પ્રતિપાતિ-અપ્રતિપાતિ (૧૯૮૧) પદ્મપગમમાં અવધિજ્ઞાનની ચર્ચા કર્મના આવરણ પ્રસંગે કરવામાં આવી છે અને ત્યાં અવધિના અનેક ભેદોની તથા સસ્થાન આદિની ચર્ચા છે (પુ૦ ૧૩, પૃ૦ ૨૮૯-૩૨૮) તેમાં ધ્યાન દેવાની વાત એ છે કે આવશ્યકનિર્ચુક્તિની અવધિની ચર્ચાનો જે કાળ છે તે પછીના કાળની ચર્ચા પદ્મપગમની હોવાનો સંભવ છે; કારણ કે ક્ષેત્રથી જઘન્યાવધિમાં આવશ્યકનિર્ચુક્તિમાં પણકનુ દૃષ્ટાત છે, જ્યારે પદ્મપગમમાં સૂક્ષ્મ નિગોદનુ છે (આવ૦ નિ૦ ૨૯; વિશેષાવશ્યક પ૮૫; પદ્મપગમ પુ૦ ૧૩, પૃ૦ ૩૦૧). વળી, આવશ્યકનિર્ચુક્તિગત ગાથાઓ ગાથાસૂત્રને નામે પણ પદ્મપગમમાં દેખા દે છે (આવશ્યકનિર્ચુક્તિ, ગા૦ ૩૧ થી ઘણી ગાથાઓ પદ્મપગમમાં છે; પુ૦ ૧૩ ને અતે જુઓ 'ગાથાસૂત્રાણિ' નામનું પરિશિષ્ટ, પૃ૦ ૧૧) ગાથાઓમાં પાઠાતરો નજરે પડે છે સંભવ છે કે આ ગાથાઓ પ્રાચીન નિર્ચુક્તિની હોય, જે આવશ્યકનિર્ચુક્તિ અને પદ્મપગમમાં લેવામાં આવી હોય.

જૈન આગમોમાં આચારાગ જેવા પ્રાચીન ગ્રંથમાં તો અવધિની ચર્ચા, નથી પરંતુ જ્યારથી અગઆગમોમાં ઉપાસક જેવા કથાગ્રંથોનો સમાવેશ થયો ત્યારથી તો અવધિજ્ઞાનની ચર્ચા શરૂ

૩ ભગવતીમાં આ પદના સૂત્ર ૧૯૮૨ થી પ્રારંભ કરી આખું અવધિપદ સમજી લેવાની સૂચના છે ૧૬, ૧૦, ૫૮૧.

થઈ ગઈ છે; અને એ ચર્ચાઓ ઉપરથી જણાય છે કે ઉપાસકને થતા અવધિજ્ઞાનની મર્યાદામાં સ્વયં ઇન્દ્રભૂતિને પણ શકા થાય છે, એ આશ્ચર્યજનક ઘટના છે (ઉવાસગદસાઓ - હોર્નેલ, ૧૮૪).

આપણે કર્મના પ્રકરણમાં પણ જોયું કે તેમાં એક ઠેકાણે માત્ર પાંચ ઇન્દ્રિયો અને તેથી થતા વિજ્ઞાનના આવરણની ચર્ચા છે, પરંતુ અવધિ આદિ જ્ઞાનો વિષે મૌન સેવાયું છે. આથી અવધિ આદિ જ્ઞાનોની ચર્ચા જૈન આગમોમાં પછીથી ક્રમે કરી દાખલ થઈ હોય એવો સંભવ રહે છે.

અવધિજ્ઞાનના બે ભેદ છે : એક તો જન્મથી પ્રાપ્ત થતું અને બીજું કર્મના ક્ષયોપશમથી મળતું. દેવ-નારકને તો જન્મથી જ હોય છે અને મનુષ્ય અને તિર્યંચ પર્વેન્દ્રિયને ક્ષયોપશમિક (૧૯૮૨) હોય છે.

અવધિજ્ઞાનના વિષયની ચર્ચાનો સાર આ પ્રમાણે છે. નારકો ક્ષેત્રની દૃષ્ટિએ જઘન્યથી અડધો ગાઉ અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર ગાઉ. પછી એકેકે કરી સાતેય નરકના જીવોના અવધિક્ષેત્રનું પણ નિરૂપણ છે, તેમાં નીચેની નરકમાં ઉત્તરોત્તર અવધિક્ષેત્ર ઓછું થતું જાય છે (૧૯૮૩-૧૯૯૦) ભવનપતિમાં અસુરકુમારનું અવધિક્ષેત્ર જઘન્ય ૨૫ યોજન અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત દ્વીપ-સમુદ્ર છે; અને બાકીના નાગકુમારાદિનું ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત છે (૧૯૯૧-૯૩) પર્વેન્દ્રિયતિર્યંચનું અવધિક્ષેત્ર જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત દ્વીપસમુદ્ર છે (૧૯૯૪). મનુષ્યનું ઉત્કૃષ્ટ અવધિક્ષેત્ર અલોકમાં પણ લોકપ્રમાણ અસંખ્યાત લોક જેટલું છે (૧૯૯૫). વાણમંતરનું નાગકુમાર જેમ જ્યોતિક્ષનું જઘન્ય સંખ્યાત દ્વીપ-સમુદ્રો. વૈમાનિક દેવોના અવધિક્ષેત્રની વિચારણામાં વિમાનથી નીચેનો, ઉપરનો અને વિમાનથી તિર્યંચ ભાગ—એ ત્રણેની દૃષ્ટિ રાખવામાં આવી છે. અને જેમ વિમાન ઉપર તેમ તેમનું અવધિક્ષેત્ર વિસ્તૃત. છેવટે અનુત્તરૌપપાતિક દેવ સમગ્ર લોકનાડીને જાણે છે, એમ જણાવ્યું છે (૧૯૯૬-૨૦૦૭). સૂત્ર ૨૦૦૮-૧૬ માં અવધિ-જ્ઞાનના ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ તપ્ર, (હોડી), પદ્મગ, ઝાલર, પડહ જેવા વિવિધ આકાર જણાવ્યા છે. આચાર્યમલયગિરિ એનો સાર એ તારવી આપે છે કે ભવનપતિ અને વ્યંતરને ઉપરના ભાગમાં અને વૈમાનિકોને નીચેના ભાગમાં, જ્યોતિક્ષ અને નારકોને તિર્યંચ દિશામાં વધારે હોય છે એટલે કે વિસ્તૃત હોય છે અને મનુષ્ય તથા તિર્યંચને અવધિનો આકાર વિચિત્ર હોય છે.—ટીકા, પત્ર ૫૪૨.

એ પણ જણાવ્યું છે કે નારક અને દેવ અવધિક્ષેત્રમાં છે, એટલે કે તેમનું અવધિજ્ઞાન પોતાની ચારે તરફ ફેલાયેલું હોય છે; તિર્યંચમાં તેમ નથી. પણ મનુષ્ય અવધિક્ષેત્રમાં પણ છે અને બાહ્ય પણ છે. તાત્પર્ય એમ છે કે અવધિજ્ઞાનનો પ્રસાર પોતે જ્યાં હોય ત્યાં હોય તો તે અવધિની અંદર (અંતઃ) ગણાય, પણ પોતાથી વિચ્છિન્ન પ્રદેશમાં અવધિનો વિષય હોય તો તે અવધિથી બાહ્ય ગણાય (૨૦૧૭-૨૦૨૧) માત્ર મનુષ્યને જ સર્વાવધિ સંભવે છે, બાકીનાને દેશઅવધિ જ સંભવે (૨૦૨૨-૨૬). નારકાદિમાં આનુગામિક-અનાનુગામિક, વર્ધમાન-હીનમાન, પ્રતિપાતી-અપ્રતિપાતી અને અવસ્થિત-અનવસ્થિત—આ ભેદોનો વિચાર છે (૨૦૨૭-૩૧).

અવધિજ્ઞાનની વ્યાખ્યા પ્રજ્ઞાપનામૂળમાં ક્રયાય આપવામાં આવી નથી, પણ અન્યત્ર જે અપાઈ છે તે એ છે કે ઇન્દ્રિય કે મનની સહાયતા વિના આત્માને થતું રૂપી પદાર્થનું જ્ઞાન તે અવધિજ્ઞાન છે

૩૧ મું ‘સંજ્ઞિ’ પદ : સંજ્ઞીવિચાર

આ પદમા સિદ્ધ સહિત સકલ જીવોનો સરી, અસરી અને નોસરીનોઅસરી એ ત્રણ ભેદ વિચાર કર્યો છે. તેમા સિદ્ધો નથી સરી કે નથી અસરી તેથી તેમની સજા નોસરીનોઅસરી આપવામા આવી છે (૧૯૭૩). મનુષ્યમાં પણ જે કેવળી થયા હોય તે આ બાબતમા સિદ્ધની સમાન જ છે, કારણ કે તેઓ પણ તેમને મન હોવા છતાં તેના વ્યાપાર વડે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા નથી. અન્ય મનુષ્યો સરી અને અસરી બંને પ્રકારના છે. એકેન્દ્રિયથી માડી ચતુરિન્દ્રિય સુધીના જીવો અસરી છે. નારક, ભવનપતિ, વાણવ્યંતર અને પંચેન્દ્રિયતિર્યચ સરી અને અસરી બંને પ્રકારના છે. જ્યોતિષક અને વૈમાનિક માત્ર સરી જ છે (૧૯૬૫-૭૩).

આ પદને અતે આપેલી ગાથામાં મનુષ્યને પણ સરી-અસરી જ કહ્યા છે. પરંતુ સૂત્ર ૧૯૭૦ માં તેમાં ત્રણે પ્રકાર સભવે એમ સ્પષ્ટ કહ્યું છે. આ માત્ર જગ્ગરથ મનુષ્યની અપેક્ષાએ વચન હશે એમ સમજવું જોઈએ.

સજ્ઞાનો અર્થ શો લેવો તે સૂત્રમા સ્પષ્ટ નથી કર્યું, પણ મનુષ્ય અને નારક તથા ભવનપતિ અને વ્યંતરને પણ અસરી કહ્યા એટલે મન જેને હોય તે સરી એ અર્થ પ્રગટતમા ધટે નહિ. આથી ટીકાકારને સજ્ઞા શબ્દના એ અર્થ કરવા પડ્યા છે, છતાં પણ પૂરું સમાધાન થતું નથી. એટલે નારકાદિને સંજી કે અસરી કહ્યા તેમાં તેના પૂર્વભવમા તે સરી કે અસરી હતો માટે સંજી કે અસરી કહ્યા—આવું સ્પષ્ટીકરણ ટીકાકારને કરવું પડ્યું છે (ટીકા, પત્ર ૫૩૪).

આથી સંજ્ઞા શબ્દ ખરેખર કયા અર્થમાં અભિપ્રેત છે તે સંશોધનનો વિષય છે.

આચારાગના પ્રારંભમાં જ વિશેષ પ્રકારના મતિજ્ઞાન માટે—ખાસ કરી આત્માના પૂર્વભવના જ્ઞાનપ્રસંગે—‘સજ્ઞા’ શબ્દ^૧ વપરાયો હોય એમ લાગે છે “इहमेगेसि नो सज्ज्ञा भवइ, तं जहा पुरत्थिमाओ वा दिसाओ आगओ अहमंसि” ઇત્યાદિ। દશાશ્રુતસ્કંધમા જ્યા દશ ચિત્તસમાધિ-સ્થાનોનું વર્ણન છે ત્યાં સણિણાણં વા સે અસમુપ્પન્નપુવ્વે સમુપ્પજ્જેજ્ઞા અપ્પણો પોરાણિયં જાઈં સુમરિત્તે” — દશા૦, પાંચમી દશા

ડો૦ શુધ્ધીગ સપાદિત આવૃત્તિમાં “જાહસરણે વા સે” એવો પાઠ છે, પરંતુ આ જ પાઠ સમવાયાગમા ઉદ્ધૃત છે (દશમ સમવાય), ત્યાં ઉપર પ્રમાણે પાઠ હોઈ દશાશ્રુતસ્કંધનો મૂળ પાઠ આવો જ હોવો જોઈએ એમ અમારું માનવું છે. વળી, આચાર્ય આત્મારામજીની આવૃત્તિ (૫૦ ૧૪૮) મા—“સણિ જાહસરણેણં સણિણાણં વા સે અસમુ” એવો પાઠ છે, તે પણ બરાબર જણાતો નથી એ ગમે તે હોય પણ તેમાં પણ સણિણાણં એ પાઠ તો છે જ, એટલે અહીં ‘સજ્ઞા’ મતિજ્ઞાનવિશેષના અર્થમાં લેવામાં કાંઈ વાંધો જણાતો નથી અને એ જ્ઞાનનો એક પ્રકાર કાળક્રમે જાતિસ્મરણને નામે ઓળખાયો છે; પણ તે છે તો મતિજ્ઞાનનો જ ભેદ. અને એ મતિજ્ઞાનનો વિશેષ એટલે જે જ્ઞાનમા સ્મરણ-પૂર્વ અનુભવનું સ્મરણ-જરૂરી હોય તેવું જ્ઞાન ‘સજ્ઞા’ શબ્દથી સમજાતું હતું. સજ્ઞા-સકેત પછી તે શબ્દરૂપે હોય કે બીજા ચિહ્નરૂપે હોય પણ તેના વડે જ્ઞાન થવામાં સ્મરણ આવશ્યક હોય છે. તેથી જેમાં સ્મરણ આવશ્યક હોય એવા જ્ઞાન-વિશેષને માટે ‘સજ્ઞા’ શબ્દ પ્રાચીન કાળમા પ્રયુક્ત થતો હોય તો આશ્ચર્ય પામવાનું નથી

૧ આવશ્યકનિયુક્તિમા સજ્ઞાને અભિનિબોધ = મતિજ્ઞાન કહ્યું છે — ગા ૧૨, વિશેષાવશ્યક, ૩૬૪

૨ બૌદ્ધમા ‘સજ્ઞા’ શબ્દના પ્રયોગ અને અર્થ માટે જુઓ Pali-English Dictionary (P T S) તથા Buddhist Hybrid Sanskrit Dictionary.

પણ જૈન આગમમાં આ ‘સજ્ઞા’ શબ્દના અર્થનો વિસ્તાર થયો હોય એમ જણાય છે. અને તેને કારણે ક્યા સજ્ઞા શબ્દનો શું અર્થ દેવો એ એક સમસ્યારૂપ બની બચ છે.

સ્થાનાગમા—“એગા તક્કા, એગા સન્ના, એગા મન્ના, એગા વિન્નૂ” (સ્ર. ૨૯-૩૨) એવો પાઠ આવે છે. એ ઉપરથી પણ જણાય છે કે ‘સજ્ઞા’ એ નામે કોઈ જ્ઞાન તે કાળે પ્રસિદ્ધ તો હતું જ. સ્થાનાંગમા જ અન્યત્ર સજ્ઞાના ચાર પ્રકાર જણાવ્યા છે આહાર, ભય, મૈથુન, પરિગ્રહ^૩ (સ્થા. ૩૫૬, સમવાયાગ ૪) વળી, અન્યત્ર સ્થાનાગમા જ સજ્ઞાના દશ ભેદ છે. ૧-૪ ઉપર પ્રમાણે, ૫. ક્રોધ, ૬. માન, ૭. માયા, ૮. લોભ, ૯. લોક, ૧૦. ઓધ અને આ દશે સજ્ઞા ૨૪ દડકના જીવોમા હોય છે તેમ પણ જણાવ્યું છે (સ્થા. ૭૫૨). આચારાંગનિર્યુક્તિમાં સજ્ઞા વિષે જણાવ્યું છે—

દલ્લે સચ્ચિત્તાર્થે માવે અણુભવણજાણના સળ્ળા ।

મતિ હોઈ જાણના પુણ અણુભવણા કમ્મસંજુત્તા ॥ ૩૮ ॥

આહાર મય પરિગ્રહ મેહુણ સુહ દુક્ખ મોહ વિતિગિચ્છા ।

કોહ માણ માય લોહે સોગે લોગે ય ધમ્મોહે ॥ ૩૯ ॥

અને અન્ય પ્રકારે પણ સંજ્ઞા શબ્દનો અર્થ બૃહત્કલ્પભાષ્ય અને વિશેષાવશ્યકભાષ્યમાં કરવામા આવ્યો છે. તેમાં કાલિક, હેતુ અને દષ્ટિવાદોપદેશ—એ ત્રણ સજ્ઞાને આધારે સરી-અસરીનો વિચાર છે. અને એનો નિષ્કર્ષ એ છે કે શાસ્ત્રમા પ્રાયઃ કાલિક-સજ્ઞાને આધારે સરી-અસરી એવો વિભાગ કરેલો છે અને તેનું તાત્પર્ય તો સમનસ્ક-અમનસ્કમા છે. બૃહત્, ગા. ૭૮-૮૭; વિશેષા. ૫૦૨-૭

પટ્ટપંગગમ મૂળમાં માર્ગણાદ્વારમા સરીદ્વાર છે પણ સજ્ઞાનો અર્થ શો અભિપ્રેત છે તે જણાવ્યું નથી. પરંતુ મિથ્યાદષ્ટિથી લઈ ક્ષીણકપાય-વીતરાગ-છદ્મસ્થ-ગુણસ્થાન સુધીના જીવો સરી હોય છે અને એકેન્દ્રિયથી માડી અસરી પચેન્દ્રિય સુધીના જીવો અસરી છે, એમ જણાવ્યું છે (પુ. ૧, પૃ. ૪૦૮) અને સજી ક્ષાયોપશમિક લબ્ધિથી, અસજી ઔદયિક લાવથી^૪ અને નસજી-નઅસજી ક્ષાયિક લબ્ધિથી થાય છે, એમ પણ જણાવ્યું છે (પુ. ૭, પૃ. ૧૧૧-૧૧૨). આના સ્પષ્ટીકરણમા ધવલામાં જે કહ્યું છે તે અને પ્રારંભમા સજ્ઞાનો જે અર્થ કર્યો છે તે ઉપરથી સામાન્ય ધારણા એવી બને કે મનવાળા સજી,^૫ પરંતુ ધવલામા પણ સજી શબ્દની બે પ્રકારની વ્યાખ્યા કરવામા આવી છે તે સૂચક છે : સમ્યગ્ જાનાતિ ઇતિ સંજ્ઞમ્-મનઃ, તદસ્યાસ્તીતિ સંજી । નૈકેન્દ્રિયાદિનાડતિપ્રસન્નઃ, તસ્ય મનસોડભાવાત્ । અથવા શિક્ષાક્રિયોપદેશાલાપગ્રાહી સજી । ઉક્તં ચ—

સિક્ષાકિરિયુવદેસાલાવગ્રાહી મણોવલંબેણ ।

જો જીવો સો સળ્ળી તલ્લિવરીદો અસળ્ળી દુ ॥—પુ. ૧, પૃ. ૧૫૨.

આ બીજી વ્યાખ્યામા પણ મનનું આલમ્બન તો સ્વીકૃત છે જ, એટલે તાત્પર્યમા કશો ભેદ પડતો નથી. આચાર્ય પૂજ્યપાદે તત્ત્વાર્થભાષ્યનું અનુકરણ કરી તત્ત્વાર્થની ટીકામા (૨૨૫) સજીની જે વ્યાખ્યા આપી છે તે પટ્ટપંગગમના સરી શબ્દના પ્રયોગને ધ્યાનમા લઈને છે; તેનું તાત્પર્ય એ છે કે ‘સંજ્ઞા’ શબ્દ અનેક અર્થમા છે તેથી અનિષ્ટની વ્યાવૃત્તિ સારું સૂત્રમા ‘સમનસ્કાઃ’ એવું વિશેષણ આપ્યું છે, જેથી સજ્ઞાવાળા છતાં જેને મન ન હોય તે સજી કહેવાય નહિ, પણ અસંજી કહેવાય.

૩ મૂલાચાર, શીલગુણાવિકાર, ૩

૪ તુલના કરો બૃહત્કલ્પભાષ્ય, ગા. ૮૭

૫ તુલના—“સજ્ઞિન સમનસ્કા” તત્ત્વાર્થસૂત્ર ૨ ૨૫—તેની વિવિધ દિગ્બંશીય ટીકાઓ સાથે

મૂલાચારમાં છ પર્યાપ્તિના વિવેચન પ્રસંગે અસંજીને પાત્ર અને સંજીને છ પર્યાપ્તિ કહી છે, તેથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જેને મન હોય તે સંજી ગણાય.—મૂલાચાર, પર્યાપ્ત્યધિકાર, ૫-૬, ૮૬.

સ્થાનાંગમાં સર્વ જીવોના સંજી, અસંજી અને નોસંજીનો અસંજી—એવા ત્રણ ભેદ બતાવ્યા છે, કારણ કે સિદ્ધોને પણ એમાં ગણી લીધા છે. પરંતુ તેમાંથી સંજી કોણ અને અસંજી કોણ એ ક્લિત થતું નથી (સૂ. ૧૬૨). સંસારી જીવમાં ૨૪ દંડકોમાં સંજી અને અસંજી એ બન્ને ભેદો હોય છે (સ્થા. ૭૬, સમવા. ૧૪૯), એમ કહ્યું ત્યારે પણ મનવાળા સંજી એવું સિદ્ધ થતું નથી, કારણ કે એકેન્દ્રિયાદિમાં તો મન નથી જ, છતાં તેમાં પણ સંજી-અસંજી એ બન્ને ભેદ જણાવ્યા. અને જ્યાં મન અવશ્ય હોય છે તેવા નારકાદિમાં પણ સંજી-અસંજી એવા બન્ને ભેદ જણાવ્યા છે.

આ ઉપરથી એક વાત નક્કી થાય છે કે પર્યાપ્તિનો વિચાર થયો તે પહેલા જ સંજીનો વિચાર થઈ ગયો હતો. તેથી પર્યાપ્તિના વિચાર સાથે એ સ્પષ્ટ થયું કે સંજી અને મન એ બન્ને જેને હોય તેને જ સંજી કહેવા.

સંજી-અસંજીની સમસ્યાનું સમાધાન કરવાનો પ્રયત્ન વાચક ઉમાસ્વામિએ તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં કર્યો છે. તેમણે સૂત્ર બતાવ્યું છે કે—“સજ્જિનઃ સમનસ્કાઃ (૨.૨૫); અર્થાત્ સંજી જીવો મનવાળા હોય છે. અને ભાષ્યમાં તેમણે સ્પષ્ટીકરણ કર્યું કે પ્રસ્તુતમાં સંજી શબ્દથી તે જ જીવો અભિપ્રેત છે, જેને સંપ્રધારણ સંજ્ઞા હોય. અર્થાત્ માત્ર સંપ્રધારણ સંજ્ઞાવાળા જીવોને મન હોય છે, અન્યને નહિ. સંપ્રધારણ સંજ્ઞાની વ્યાખ્યા કરી છે કે—“ઈહાપોહ્યુક્તા ગુણદોષવિચારણાત્મિકા સમ્પ્રધારણ-સંજ્ઞા ।”—તત્ત્વાર્થભાષ્ય ૨. ૨૫. આહારાદિ સંજ્ઞાને કારણે જે સંજી કહેવાય તેવા જીવો અહીં અભિપ્રેત નથી, એટલે કે મન તો તે જ સંજી જીવોને હોય, જેઓ સંપ્રધારણ સંજ્ઞાને કારણે સંજી કહેવાતા હોય.

૩૨મું ‘સંયમ’ પદ : સંયમવિચાર

સંયત, અસંયત, સંયતાસંયત અને નોસંયતનો અસંયતનો સંયતાસંયત—એવા સંયમના ચાર ભેદોનો વિચાર સકલ જીવોમાં કરવામાં આવ્યો છે. તેનો સાર એ છે કે નારક, એકેન્દ્રિયથી માંડી ચતુરિન્દ્રિય જીવો, વાણવ્યંતર, જ્યોતિષ્ઠ અને વૈમાનિક એ અસંયત હોય છે. પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અસંયત અને સંયતાસંયત હોય છે. મનુષ્યમાં પ્રથમ ત્રણ પ્રકાર છે, પણ સિદ્ધોમાં સંયમનો ચોથો પ્રકાર નોસંયતનો અસંયતનો સંયતાસંયત છે (૧૯૭૪-૮૦). પદને અંતે આપેલ ગાથામાં સિદ્ધનો વિચાર નથી. પટ્ટખંડાગમનાં ૧૪ માર્ગણાદ્વારમાં પણ એક દ્વાર સંયમ છે. આથી સંયમને આધારે જીવોનો વિચાર કરવાની પદ્ધતિ મહત્ત્વ ધરાવે છે, એમ કહી શકાય. પટ્ટખંડાગમમાં સંયમદ્વારમાં સામાયિકશુદ્ધિસંયત, છેદોપસ્થાપનશુદ્ધિસંયત, પરિહારશુદ્ધિસંયત, સૂક્ષ્મસંપરાયશુદ્ધિસંયત, યથાખ્યાત-વિહારશુદ્ધિસંયત, સંયતાસંયત અને અસંયત—એવા ભેદો કરીને ૧૪ ગુણસ્થાનોમાં તેનો વિચાર છે, પુ. ૧, ૫૦ ૩૬૮.

૩૪ મું ‘પ્રવિચારણા’ પદ : પરિચારણા (મૈથુનવિચાર)

પ્રજ્ઞાપનાના પ્રારંભમા જ્યાં વિષયસૂચી આપી છે, ત્યાં પ્રસ્તુત પદ માટે ‘પ્રવિચારણ’ (પ્રવિચારણ) શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે અને તે જ શબ્દ આચાર્ય ઉમાસ્વાતિના ‘પ્રવીચાર’ શબ્દનું મૂળ જણાય છે (તત્ત્વાર્થસૂત્ર ૪૦૮) પરંતુ પ્રસ્તુત પદના પ્રારંભમા જ્યાં દ્વારો ખતાવ્યાં છે ત્યાં ‘પરિચારણા’ (૨૦૩૨) અને મૂળમાં પણ ‘પરિચારણયા’ (પરિચારણતા) (૨૦૩૩) એવો પાઠ છે. અને એ દ્વારની ચર્ચા પ્રસંગે ‘પરિચારણા’^૧ ‘પરિચારણા’ (૨૦૫૨) શબ્દનો પ્રયોગ મળે છે. ઉપરાંત, ‘સપરિચારા’ (સપરિચારા:), ‘અપરિચારા’ (અપરિચારા:) (૨૦૫૧), કાયપરિચારણા (કાયપરિચારણા), ફાસપરિચારણા, રૂપપરિચારણા, સદ્વપરિચારણા, મણપરિચારણા (૨૦૫૨) જેવા પ્રયોગો મળે છે. તેથી જણાય છે કે પ્રવિચારણ, પરિચારણયા અને પરિચારણા એ ત્રણે શબ્દો એક જ અર્થ માટે વપરાયા છે. પરંતુ વધારે વપરાશ ‘પરિચારણા’ એ રૂપનો છે; ‘પ્રવિચારણા’નો પ્રયોગ માત્ર પ્રારંભમા અને અતે છે (પ્રવિચારણાપયં સમત્તં). ઉપનિષદોમાં ‘પરિચાર’નો પ્રયોગ મૈથુનસેવનના અર્થમાં મળે છે—इमा रामाः सरथाः सतूर्या न हीदृशा लम्भनीया मनुष्यैः। आभिर्मत्प्रत्ताभिः परिचारयस्व नचिकेतो मरणं मानुषाक्षीः। કઠોપ ૧.૨૫. પાલિમાં ‘પરિચરણ’, ‘પરિચરતિ’, ‘પરિચારણા’, ‘પરિચારેતિ’ જેવા પ્રયોગો છે—જુઓ પાલિકોપ (P.T.S). બૌદ્ધ સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં ‘પરિચરણા’, ‘પરિચર્યા’, ‘પરિચારણા’, ‘પરિચારયતિ’, ‘પરિચારેતિ’ જેવા શબ્દો મળે છે. ઉપરાંત ‘પ્રવિચાર’, ‘પ્રવિચારણ’, ‘પ્રવિચારણા’, ‘પ્રવિચારયતિ’, ‘પ્રવિચારેતિ’ આદિ પ્રયોગો પણ જેવા મળે છે. અને તે બધા પ્રયોગો પ્રજ્ઞાપનાના પ્રસ્તુત પદમાં જે અર્થ અભિપ્રેત છે, તે અર્થ માટે પણ જેવા મળે છે. એટલે કહી શકાય કે ક્રીડા, રતિ, ઇન્દ્રિયોના કામભોગ અને મૈથુન માટે સંસ્કૃતમાં પ્રવીચાર અથવા પ્રવિચારણા અને પ્રાકૃતમાં પરિચારણા અથવા પ્રવિચારણા શબ્દનો પ્રયોગ થયો છે. પરિચારણા ક્યારે કોને સભવે અને કયા પ્રકારની હોય, એ વિષયની મુખ્ય ચર્ચા પ્રસ્તુત પદમા દંડકોને આધારે કરી છે. તેમાં નારકોની બાબતમાં કહ્યું છે કે તેઓ ઉપપાત-ક્ષેત્રમાં આવીને તરત જ આહાર લેવાનું શરૂ કરે છે, એટલે તેમના શરીરની નિષ્પત્તિ થાય છે, એટલે ચારે તરફથી પુદ્ગલોનું ગ્રહણ શરીરના અગોપાગથી શરૂ કરે છે અને તે તે પુદ્ગલોને શરીરની ઇન્દ્રિયાદિ રૂપે પરિણત કરતા થઈ જાય છે. આમ ઇન્દ્રિયો પુષ્ટ થયે તેઓ પરિચારણા શરૂ કરે છે, એટલે કે શબ્દાદિ બધા વિષયોનો ઉપભોગ શરૂ કરે છે અને પરિચારણા કર્યા પછી જ વિકુર્વણા—નાના રૂપ ધારણ કરવાની પ્રક્રિયા—શરૂ કરે છે (૨૦૩૩). પરંતુ દેવોમા આ ક્રમમાં ભેદ એ છે કે વિકુર્વણા કર્યા પછી પરિચારણા છે (૨૦૩૪, ૨૦૩૭). એકેન્દ્રિયોમાં પરિચારણાનો ક્રમ નારક જેમ છે, પણ તેમાં વિકુર્વણા નથી પરંતુ વાયુકાયમાં વિકુર્વણા છે. દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિયમા એકેન્દ્રિય જેમ (૨૦૩૫-૩૬) પરિસ્થિતિ છે. પચેન્દ્રિયતિર્યચ અને મનુષ્યમાં નારક જેમ સમજવું (૨૦૩૬).

પ્રસ્તુત પ્રકરણમા પ્રાસંગિક^૨ ચર્ચા એ પણ કરવામાં આવી છે કે જીવોમા આહારનું ગ્રહણ આભોગનિર્વર્તિત હોય છે કે અનાભોગનિર્વર્તિત^૩ એકેન્દ્રિય સિવાયના બધા જીવો આભોગ-

૧. આને માટે પાઠાંતર છે—‘પરિચારણયા’ પૃ. ૪૨૧, ટિ. ૧

૨. “કાયપ્રવીચારો નામ મૈથુનવિષયોપસેવનમ્” તત્ત્વાર્થભાષ્ય, ૪૦૮, “પ્રવીચારો મૈથુનોપસેવનમ્” સર્વાર્થસિદ્ધિ, ૪૭.

૩. આ ચર્ચા ખરી રીતે આહારપદમા આવવી જોઈતી હતી, પણ આ પદમા આવી છે તેથી તેને પ્રાસંગિક કહી છે

નિર્વર્તિત અને અનાભોગનિર્વર્તિત આહાર લે છે. પરંતુ એકેન્દ્રિયમા માત્ર અનાભોગનિર્વર્તિત જ છે (૨૦૩૮-૩૯). પ્રસ્તુતમાં આભોગનિર્વર્તિતનો અર્થ ટીકાકાર “મનઃપ્રણિધાનપૂર્વમાહારં ગૃહ્ણન્તિ” —(પત્ર ૫૪૫) એવો કરે છે અને એકેન્દ્રિય વિષે સ્પષ્ટ કરે છે કે “एकेन्द्रियाणामतिस्तोका-पटुमनोद्रव्यलब्धिसम्पन्नत्वात् पटुतर आभोगो नोपजायते इति तेषा सर्वदाऽनाभोगनिर्वर्तित एव आहारो न पुनः कदाचिदप्याभोगनिर्वर्तितः”—(પત્ર ૫૪૫).

આમા આચાર્ય મલયગિરિ અપટુ પણ મન એકેન્દ્રિયને હોય છે—એવું લખે છે તે મનોલઙ્ઘિ બધા જીવોમાં છે એવી માન્યતાને આધારે છે. પરંતુ ખરી વાત તો એવી જણાય છે કે જીવો પોતાની ઇચ્છાપૂર્વક અને પોતાના ઉપયોગપૂર્વક આહાર લે તે આભોગનિર્વર્તિત અને ઇચ્છા ન હોય છતાં લોભાહાર વગેરે અન્ય પ્રકારના આહારનું સતત ગ્રહણ થયા કરે છે તે અનાભોગ-નિર્વર્તિત કહેવાય.

આહારપદમાં આભોગનિર્વર્તિત આહારની ચર્ચા છે, તેને આધારે આવો અર્થ કરી શકાય (૧૭૯૬, ૧૮૦૬ આદિ), પરંતુ મનઃપ્રણિધાનની વાત, જે આચાર્ય મલયગિરિએ લખી છે, તેનો સમન્વય કેવી રીતે કરવો એ એક પ્રશ્ન છે. કારણ કે જેમ એકેન્દ્રિયને અપટુ મન છે, તેમ દ્વીન્દ્રિયથી માડી ચતુરિન્દ્રિય સુધી પણ અપટુ મન જ છે; તો એકેન્દ્રિયમા જ કેમ અનાભોગ અને બીજામાં કેમ નહિ, એ પ્રશ્નનું સમાધાન થતું નથી. એમ લાગે છે કે રસનેન્દ્રિયવાળા પ્રાણીને મુખ હોય છે તેથી તેને ખાવાની ઇચ્છા થતી હોઈ તે બધામાં આભોગનિર્વર્તિત આહાર માન્યો હોય અને રસનેન્દ્રિય વિનાનાને અનાભોગનિર્વર્તિત માન્યો હોય એમ બંને

આહારમાં લેવાના પુદ્ગલો વિષે ચર્ચા છે કે આહાર કરનાર તે પુદ્ગલોને જાણે છે, દેખે છે કે જાણતો-દેખતો નથી?—તેના વિષેના વિકલ્પો કર્યા છે તેનો સાર આ પ્રમાણે છે—(૨૦૪૦-૪૬).

	જાણે	દેખે	ન જાણે	ન દેખે
નારક, ભવનવાસી, વાણવ્યંતર, જ્યોતિષક	૦	૦	”	”
એકેન્દ્રિયથી ત્રીન્દ્રિય	૦	૦	”	”
ચતુરિન્દ્રિયમા— ૧ કેટલાક	૦	”	”	૦
૨. ”	૦	૦	”	”
પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યચ, ૧. કેટલાક	”	”	૦	૦
તથા મનુષ્ય ૨. ”	”	૦	૦	”
૩. ”	૦	”	”	૦
૪. ”	૦	૦	”	”
વૈમાનિક— ૧ ”	”	”	૦	૦
૨. ”	૦	૦	”	”

અધ્યવસાનસ્થાનોની પણ પ્રાસંગિક ચર્ચા પ્રસ્તુત પદમાં છે પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત એવાં અધ્યવસાનસ્થાનો ૨૪ દંડકના જીવોમા અસંખ્યાત પ્રકારના હોય છે એમ જણાવ્યું છે (૨૦૪૭-૪૮). આટલી જ હકીકત પ્રજાપનામાં છે, પરંતુ આ વિષે પટ્વંડગમમા વિસ્તૃત ચર્ચા જેવા મળે છે. કર્મના સ્થિતિબદ્ધતાં અધ્યવસાનસ્થાનોની ચર્ચા માટે પ્રથમ ચૂલિકામા ધણો વિસ્તાર છે; તેમા ખાસ કરી સર્વસ્તોકબંધસ્થાનના સ્વામીથી માડી સર્વોત્કૃષ્ટબંધનુ સ્થાન કોને,

જીવોમાં સકલેશ અને વિશુદ્ધિનું તારતમ્ય, અલ્પબહુત્વ આદિની ચર્ચા છે (પુ. ૧૧, પૃ. ૧૩૯). બીજી ચૂલિકા તો સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયસ્થાનોની પૂરી ચર્ચા માટે જ છે (પુ. ૧૧, પૃ. ૩૦૮). આ પછી પણ ભાવવિધાન નામના પ્રકરણમાં બે ચૂલિકા છે, જેમાં એકમા ઉપશમ અને ક્ષપક-શ્રેણીનું તારતમ્ય (પુ. ૧૨, પૃ. ૮૦) અને બીજીમાં અનુભાગબંધનાં અધ્યવસાયસ્થાનોની વિસ્તૃત ચર્ચા છે (પુ. ૧૨, પૃ. ૮૭).

પરિચારણાદ્વારમાં દેવોની બાળતમા પરિચારણાની દૃષ્ટિએ આ પ્રમાણે ચાર વિકલ્પોનો સંભવ બતાવ્યો છે (૨૦૫૧) :

૧ દેવો	સદેવી	સપરિચાર
૨. „	„	અપરિચાર
૩. „	અદેવી	સપરિચાર
૪. „	„	અપરિચાર

પરંતુ જણાવ્યું છે કે એવું બનતું નથી કે દેવ સદેવી હોય છતાં પણ અપરિચાર હોય, એટલે કે ઉક્ત ચારમાથી બીજો વિકલ્પ સંભવતો નથી (૨૦૫૧). આનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે ભવનપતિ, વાણવ્યંતર, જ્યોતિષક અને વૈમાનિકોમાંથી પ્રથમનાં બે વિમાનો—સૌધર્મ અને ઇશાન—માં દેવીઓ હોય છે તેથી તે સૌમા પ્રથમ વિકલ્પ છે; એટલે કે તેમા કાયિક પરિચારણા છે—દેવદેવીનું મૈથુન હોય છે (૨૦૫૨). સનતકુમારથી માડી અચ્યુતકલ્પ સુધીનાં વિમાનોમાં માત્ર દેવો જ હોય છે, દેવી હોતી નથી, તેથી તેમાં ત્રીજો વિકલ્પ છે એટલે કે તે વિમાનોમા દેવીઓ નથી છતાં પરિચારણા છે (૨૦૫૧) પરંતુ ત્રૈવેયક અને અનુત્તર વિમાનોમા દેવી પણ નથી અને પરિચારણા પણ નથી. તેથી તેમાં ચોથો વિકલ્પ છે (૨૦૫૧)^૪

દેવી નથી છતાં પરિચારણા કેમ સંભવે તેનું સ્પષ્ટીકરણ એ છે કે (૨૦૫૨) :

૧. સનતકુમાર-માહેન્દ્રકલ્પમાં સ્પર્શપરિચારણા.
૨. બ્રહ્મલોક-કાતકકલ્પમાં રૂપપરિચારણા.
૩. મહાશુક્ર-સહસ્રારમા શબ્દપરિચારણા.
૪. આણુત-પ્રાણુત-આરણુ-અચ્યુતકલ્પમા મનપરિચારણા.

કાયપરિચારણામાં જ્યારે દેવોને ‘ઇચ્છામન’ ની ઉત્પત્તિ—એટલે કે કાયપરિચારણાની ઇચ્છા—થાય છે, ત્યારે દેવીઓ—અપ્સરાઓ મનોરમ રૂપ, ઉત્તરવૈક્રિય શરીર ધારણ કરીને હાજર થાય છે (૨૦૫૨ [૨]) અહીં ‘ઇચ્છામન’ શબ્દ ધ્યાન દેવા જેવો છે. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે હજી મનની બાળતની સ્પષ્ટ કલ્પના નિર્મિત થઈ ન હતી. પરિચારણા સમાપ્ત થયે ઇચ્છામન ચાલ્યું જાય છે.

અપ્સરાઓ સાથે દેવોની કાયપરિચારણાનું ટીકામા સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે કે મનુષ્ય જેમ જ મૈથુનસેવન (ટી. પત્ર ૫૪૯, ૫૫૦). મૂળમાં એ પણ જણાવ્યું છે કે એ દેવોમા શુક્રના પુદ્ગલો હોય છે અને તે અપ્સરામા જઈને પાચ ઇન્દ્રિયોરૂપે પરિણમે છે અને અપ્સરામા રૂપ-લાવણ્યના વર્ધક પણ બને છે. અહીં એ ધ્યાન દેવા જેવું છે કે આમા પણ પાચ ઇન્દ્રિયોનો ઉલ્લેખ છે, મનનો નથી (૨૦૫૨ [૨]) અહીં એ પણ જાણવું જરૂરી છે કે દેવના એ શુક્રથી અપ્સરામાં

૪ આ દેવોમા પરિચારણા નથી, છતાં તેમને બ્રહ્મચારી ન કહેવાય, કારણ કે તેમનામા ચારિત્રપરિણામ નથી. —ટી. પત્ર ૫૪૯.

ગર્ભાધાન થતુ નથી,^૫ કારણ કે દેવોને વૈક્રિયશરીર છે અને તેની ઉત્પત્તિ ગર્ભમાં નથી પણ ઔપપાતિક છે.

જ્યાં સ્પર્શાદિથી પ્રવિચારણા હોય છે તે તે દેવલોકમાં દેવી નથી હોતી, પણ જ્યારે ઇચ્છા થાય છે ત્યારે અપ્સરાઓ વિકૃત્વણા કરીને હાજર થાય છે^૬. અને તે દેવો અનુક્રમે સ્પર્શાદિથી જ સંતુષ્ટિ અનુભવે છે (૨૦૫૩[૫]); તે જ તેમની પરિચારણા છે. તે દેવોમાં પણ શુદ્ધવિસર્જન છે, પરંતુ ટીકાકારે ખુલાસો કર્યો છે કે “પુદ્ગલસક્રમો દિવ્યપ્રભાવાદવસેયઃ” અર્થાત્ દેવ-દેવીનો સપર્શ નહીં છતાં દેવીમાં દેવી પ્રભાવને ક્રમે શુદ્ધસંક્રમણ થાય છે અને તેનું પરિણમન પણ તેમના રૂપલાવણ્યમાં વૃદ્ધિકારક બને છે (ટી૦ પત્ર ૫૫૧).

આરણ્યથી માંડીને માત્ર મનપરિચારણા છે અને તેથી તે તે દેવોની પરિચારણાની ઇચ્છા થયે દેવીઓ પોતાને સ્થાને રહીને જ મનોરમ શૃંગાર ધારણ કરે છે અને તે તે દેવો પોતાને સ્થાને રહ્યા રહ્યા જ મનઃસંતુષ્ટિ મેળવે છે (૨૦૫૨[૬]). અને દેવીઓ પણ પોતાને સ્થાને રહી રહી રૂપલાવણ્યવતી બની જાય છે.

અંતે દેવોનું પરિચારણાની દૃષ્ટિએ અદ્યપ્યહુત્ય વિચારાય છે; તેમાં ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિગત ક્રમ આવો છે : અપરિચારકો, મનપરિચારકો, શબ્દપરિચારકો, રૂપપરિચારકો, સ્પર્શપરિચારકો, કાયપરિચારકો (૨૦૫૩).

પરંતુ પરિચારણામાં ઉત્તરોત્તર સુખની વૃદ્ધિની દૃષ્ટિએ આથી ઊંચડો ક્રમ છે; સૌથી ઓછું સુખ કાયપરિચારણામાં, પણ સૌથી વધારે સુખ અપરિચારણાવાળા દેવોમાં છે. (ટી૦ પત્ર ૫૫૨).

*

૩૫ મું ‘વેદના’ પદ : જીવોની વેદના

^૧દંડકોમાં જીવોને નાના પ્રકારની વેદનાનો જે અનુભવ થાય છે, તેની ચર્ચા આ પદમાં છે. વેદનાના અનેક રીતે પ્રકારો બતાવવામાં આવ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે :

- (૧) શીત, ઉષ્ણ, શીતોષ્ણ (૨૦૫૫).
- (૨) દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ (૨૦૬૬).
- (૩) શારીરિક, માનસિક, શારીરિક-માનસિક (૨૦૬૩).
- (૪) સાતા, અસાતા, સાતાસાતા (૨૦૬૬).
- (૫) દુઃખા, સુખા, અદુઃખા-અસુખા (૨૦૬૮).
- (૬) આભ્યુપગમિકી, ઔપક્રમિકી (૨૦૭૨).
- (૭) નિદા, અનિદા (૨૦૭૭) ૨.

૫ “કેવલં તે વૈક્રિયશરીરાન્તર્ગતા ઇતિ ન ગર્ભાધાનહેતવ ” — ટી૦, પત્ર ૫૫૦.

૬ આમ સહસ્રાર સુધી દેવીઓ જાય છે અને કયા સુધી કેટલા આયુષાળી દેવીઓ જાય તે માટે જુઓ ટીકા, પત્ર ૫૫૨ બ

૧ જુદા જુદા નરકો સંબંધી વેદના વિષે સૂ. ૨૦૫૭ ની ટીકામાં—‘પ્રતાવત્સૂત્ર ચિરન્તનેશ્વવિપ્રતિપત્ત્યા શ્રૂયતે । કેચિદાચાર્યા પુનરેતદ્વિષયમધિકમપિ સૂત્રં પઠન્તિ તતસ્તન્મતમાહ’—આચાર્ય મલયગિરીએ આ પ્રમાણે કહ્યું છે. ટીકા, પત્ર ૫૫૫

૨. ભગવતી, ૧૯ પ ૬૫૬ માં આ જ બાબત છે અને તે માટે પ્રજ્ઞાપનાની ભલામણ છે. અહીં મલયગિરિ કહે છે—‘નિદાનિદાદિગતસ્તુ વિશેષો ન સદ્ગૃહીતો વિચિત્રત્વાત્ સૂત્રગતે’—પત્ર ૫૫૪

પદ્મપ્રાગમમા વેદનાખંડ ચોથો છે તે પુ. ૯ થી ૨૩ થાય છે તેમા કર્મપ્રકૃતિનું વિવરણ ૨૪ અનુયોગદ્વારો વડે કરવામા આવ્યું છે. તેમાં ખીજું દ્વાર ‘વેદના’ નામે છે. તે ‘વેદના’ દ્વારનું વિવરણ પુસ્તક ૧૦ માં છે. અને તે વેદનાનું વિવરણ ૧૬ અનુયોગદ્વારો વડે કરવામા આવ્યું છે. તેમાં પ્રજ્ઞાપનાગત વેદનાનો ખીજો પ્રકાર, જે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ—એ રૂપે છે, તેનું વિસ્તારથી વિવરણ એ જ નામનાં ચાર દ્વારો વડે કરવામાં આવ્યું છે. (પુ. ૧૦, પૃ. ૧, ૧૮; પુ. ૧૧, પૃ. ૧, ૭૫; પુ. ૧૨, પૃ. ૧). વેદનાના સ્વામીની ચર્ચા પ્રજ્ઞાપનામા દંડકોને આધારે કરી છે, જ્યારે પદ્મપ્રાગમમા સ્વામિત્વનો વિચાર નયદષ્ટિએ ‘સ્થાત્’ શબ્દના યોગ વડે ભંગોમાં કર્યો છે (પુ. ૧૨, પૃ. ૨૯૪) ઉપરાત, દ્રવ્ય આદિ દ્વારોમા સ્વામિત્વનો વિચાર છે જ (પુ. ૧૦, પૃ. ૨૬૮; પુ. ૧૧, પૃ. ૧૧, ૧૩૨; પુ. ૧૨, પૃ. ૧૨).

એમ લાગે છે કે કર્મના વિપાકનો પૂરો વિચાર નિશ્ચિત રૂપ ધારણ કરે તે પહેલા તેનો વિચાર ‘વેદના’ નામે થતો હતો અને એ ‘વેદના’ વિષે જે વિવિધ વિચારણાઓ પ્રાચીનોએ કરી હતી તેનો સંગ્રહ પ્રસ્તુત પદમા છે. આ માટે વિશેષ રૂપે ભગવતી ૩ ૩ જોવું, જ્યાં ક્રિયા અને વેદનાનો વિચાર છે. અને વળી જુઓ, ભગવતી ૭ ૬ (ભગવતીસાર, પૃ. ૪૮૧); ૧૯ ૩; ૧૯.૪; ૧૯.૫; ૬.૧; ૧૬.૪ (ભગવતીસાર, પૃ. ૪૬-૫૦).

વેદનાના પ્રકારોમા નિદા-અનિદા એ પ્રકાર વિષે આચાર્ય અભયદેવ ભગવતીની ટીકામા જે સ્પષ્ટીકરણ કરે છે તે આ છે — “નિયતં દાનં શુદ્ધિર્જીવસ્ય ‘દૈવ્ શોધને’” इति वचनात् निदा ज्ञानमा-भोगः—इत्यर्थः । तद्युक्ता वेदनाऽपि निदा-आभोगवतीत्यर्थः । — ભગવતીટીકા, ૧૬. ૫. ૬૫૬. પૃ. ૭૬૯.

અને આચાર્ય મલ્લયગિરિએ તેનું વિવરણ આ પ્રમાણે કર્યું છે : “નિતરા નિશ્ચિતં વા સમ્યક્ દીયતે ચિત્તમસ્યામિતિ નિદા, बहुलाधिकारात् ‘उपसर्गादात्’ इत्यधिकरणे घञ्, सामान्येन चित्तवती—सम्यग्विवेकवती वा इत्यर्थः ।” ટીકા, પત્ર ૫૫૭.

‘નિદા’ ને પાદઅસદ્મહાણુવોમાં દેશ્ય શબ્દ જણાવ્યો છે.

શીતોષ્ણ વેદના વિષે ટીકાકારે શકા કરી છે કે ઉપયોગ ક્રમિક છે તો શીત અને ઉષ્ણ એ બન્નેનો યુગપદ્મભવ કેવી રીતે થાય ? એનું સ્પષ્ટીકરણ એ કર્યું છે કે વસ્તુતઃ ઉપયોગ ક્રમિક જ છે. પણ શીઘ્ર સત્ચારને કારણે અનુભવમા ક્રમ નથી જણાતો તેથી તે અપેક્ષાએ સૂત્રમા શીતોષ્ણની વેદના યુગપદ્મ સમજવી. — ટી. પત્ર ૫૫૫. આ જ ન્યાય શારીરિક-માનસિક સાતાસાતા વિષે પણ છે. પત્ર ૫૫૬ અ, ૫૫૬ બ.

અદ્વ ખા-અસુખા વેદનાનો અર્થ ટીકામા છે — સુખદુઃખાત્મિકા એટલે કે જેને સુખ સત્તા ન આપી શકાય, કારણ કે એમા દુઃખનો પણ અનુભવ છે; અને દુઃખ સત્તા પણ ન આપી શકાય, કારણ કે એમા સુખનો પણ અનુભવ છે — એવી વેદના. પત્ર ૫૫૬.

સાતા-અસાતા અને સુખ-દુઃખ, એમાં શો ભેદ છે ? — આ પ્રશ્નનો ટીકાકાર ઉત્તર આપે છે કે વેદનીય કર્મનાં પુદ્ગલોનો ક્રમપ્રાપ્ત ઉદય થવાથી જે વેદના થાય તે સાતા-અસાતા, પરંતુ જ્યારે ખીજો કોઈ ઉદીરણા કરે અને જે સાતા-અસાતાનો અનુભવ થાય તે સુખ-દુઃખ કહેવાય. ટી. પત્ર ૫૫૬.

પોતે જે શરીરપીડાને સ્વીકારે તે આભ્યુપગમિકી, જેમ કે દેશના લોચ આદિથી થતી પીડા. કર્મના ઉદીરણાકરણ વડે વેદનીયનો ઉદય કરવાથી થતી પીડા તે ઔપક્રમિકી. ટીકા, પત્ર ૫૫૬.

પ્રસ્તુતમાં પણ નારકીને સજી અને અસજી બન્ને પ્રકારના જણાવ્યા છે અને સજીને નિદા વેદના અને અસજીને અનિદા વેદના જણાવી છે, તે ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે (૨૦૭૮).

પટ્ટપંગમમાં સાતા-અસાતા એવા વેદનીયના ભેદોને આધારે વિપાકની ચર્ચા છે, પરંતુ વેદના-વિધાન પ્રકરણમાં નયોની અપેક્ષાએ વેદનાનું વર્ણન કરવાને પ્રસંગે—વજ્રમાળિયા વેયણા, હિદિણા વેયણા, હવસંતા વેયણા—એ પ્રકારો પણ કહ્યા છે અને તેને લઈ અનેક ભંગો થાય છે. પુ. ૧૨, પૃ. ૩૦૪-૩૬૩.

+

૩૬ મું ‘સમુદ્ધાત’પદ : સમુદ્ધાતવિચારણા^૧

પટ્ટપંગમમાં સ્વતંત્ર રીતે સમુદ્ધાતની ચર્ચા નથી. એટલે કે પ્રસ્તુતમાં પ્રજ્ઞાપનામાં જેમ ‘સમુદ્ધાત સાત છે’ એવો નિર્દેશ કરી તેની વિવિધ રીતે ચર્ચા દંડકોમાં છે, તેવું પટ્ટપંગમમાં નથી. પણ માર્ગણાદ્વારોમાં જ્યાં ક્ષેત્ર^૨ અને સ્પર્શની ચર્ચાનો પ્રસંગ છે ત્યાં સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ તે બન્નેનો વિચાર જોવા મળે છે; અને તેમાં પણ સામાન્ય સમુદ્ધાતની વાત છે, કોઈ વિશેષ સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ તે ચર્ચા નથી.—પુ. ૭, પૃ. ૨૯૯, ૩૬૯. આ ઉપરાંત પટ્ટપંગમમાં પ્રાસંગિક રીતે ‘વેયણસમુદ્ધાત’, ‘ઉમારણંતિયસમુદ્ધાત’ ‘કેવલિસમુદ્ધાત’—આ ત્રણ પ્રકારનો ઉલ્લેખ મળે છે.—પુ. ૧૨, પૃ. ૪૯૮, ૪૯૯, ૫૦૬, ૫૦૭.

પ્રજ્ઞાપનામાં વેદના, કપાય, મરણ, વૈક્રિય, તૈજસ, આહારક અને કેવલી આ સાત સમુદ્ધાતો ગણાવ્યા છે (૨૦૮૫, ૨૦૮૬), પરંતુ તેમની કોઈ વ્યાખ્યા આપી નથી. વળી, માત્ર કપાય-સમુદ્ધાતના ચાર ભેદો ક્રોધ, માન, માયા, લોભ સમુદ્ધાત જણાવ્યા છે (૨૧૩૩). વળી, પ્રથમના છની સામાન્ય સજ્ઞા છે—જનન, મરણ, સમુદ્ધાતો (૨૧૪૭). તે જાનસ્થિતિક સમુદ્ધાતોનો દંડકોમાં વિચાર છે (૨૧૪૮-૫૨).

સમુદ્ધાત શબ્દની વ્યાખ્યા આચાર્ય મલયગિરિએ આપી છે કે તે તે વેદના આદિના અનુભવરૂપ પરિણામો સાથે આત્માનો એકીભાવ, અર્થાત્ તદ્વિતર પરિણામોમાંથી વિરત થઈ તે તે વેદનીયાદિ કર્મના ધણા પ્રદેશોને ઉદીરણા વડે વહેલાં ઉદ્યમાં લાવી ભોગવી તેમની નિર્જરા કરવી તે, અર્થાત્ આત્માથી ખંખેરી નાખવા તે.—ટીકા, પૃ. ૫૫૯. તેમાં કયા કર્મને લઈને ક્યો સમુદ્ધાત છે તેનું વિવરણ આ પ્રમાણે છે :

૧. વેદનાસમુદ્ધાતમાં અસદ્વેદનીય કર્મની નિર્જરા.
૨. કપાયસમુદ્ધાતમાં કપાયમોહનીયની નિર્જરા
- ૩ મારણાન્તિક સમુદ્ધાતમાં આયુકર્મની (અતિમ અંતર્મુહૂર્ત શેષ હોય ત્યારે).
૪. વૈક્રિયસમુદ્ધાતમાં વૈક્રિયશરીરનામકર્મની.

૧. આ વિષે જુઓ આનાગ-સમવાયાગ, પૃ. ૩૮૮-૮૯, લગવતી ૨ ૨, લગવતીસાર, પૃ. ૬૨-૬૫ કેવલિસમુદ્ધાત માટે જુઓ વિશેષાવશ્યકલાખ્ય, ૩૬૪૧
 ૨. આને મળતી વિવૃત્ત ચર્ચા પ્રજ્ઞાપનામાં ધ્યાનપદમાં છે સૂ. ૧૪૮ થી
 ૩. પ્રજ્ઞાપનામાં જોવો તૈજસ અને કાર્મણ શરીરની મારણાતિકસમુદ્ધાતચર્ચા માટે જુઓ સૂ. ૧૫૪૫-૫૨,

૫. તૈજસ સમુદ્ધાતમાં તૈજસશરીરનામકર્મની.

૬. આહારક સમુદ્ધાતમાં આહારકશરીરનામકર્મની.

૭. કેવલિસમુદ્ધાતમાં સદસદ્વેદનીય કર્મ, શુભાશુભ નામકર્મ, ઊંચ-નીચ ગોત્રકર્મની.

—પ્રજ્ઞા ૦ ટી ૦, પત્ર ૫૫૯.

સમુદ્ધાતના સમયની મર્યાદા આ પ્રમાણે છે : કેવલિસમુદ્ધાત આઠ સમયનો છે, પરંતુ અન્ય અસંખ્યાત સમયના અન્તર્મુહૂર્તકાળના છે (૨૦૮૭-૮૮).

સાતમાંથી કેટલા કયા જીવોને હોય તેનું સ્પષ્ટીકરણ છે કે નારકમાં પ્રથમના ચાર; ભવનપતિ, પચેદ્રિય તિર્યચ, વાણવ્યંતર, જ્યોતિષ્ઠ અને વૈમાનિકમાં પ્રથમ પાંચ; વાયુ સિવાયના એકેન્દ્રિયથી માંડી ચતુરિન્દ્રિયમાં પ્રથમના ત્રણ; વાયુમાં પ્રથમના ચાર; અને મનુષ્યમાં સાતેય સમુદ્ધાત હોય છે (૨૦૮૯-૨૦૯૨).

એકેક જીવમાં અને તે તે દંડકોના નાના જીવોમાં^૪ અતીત કાલમાં કેટલી સંખ્યામાં કયા કયા સમુદ્ધાતો હોય અને ભવિષ્યમાં કેટલી સંખ્યામાં કયા કયા સભવે તેની સૂચના પ્રજ્ઞાપનામાં છે (૨૦૯૩-૨૧૦૦). ઉપરાંત, એક દંડકના એકેક જીવને કે તે તે દંડકના જીવોને તે તે રૂપે (સ્વસ્થાને) અને અન્ય દંડકના જીવરૂપે (પરસ્થાને) ભૂત-ભવિષ્યમાં કેટલા અને કયા સમુદ્ધાતો સભવે તેની ચર્ચા પણ કરવામાં આવી છે (૨૧૦૧-૨૧૨૪).

સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ જીવોનું અદ્યપ્તહૃત્વ વિચારાયું છે તેમાં જઘન્ય સંખ્યા આહારક સમુદ્ધાત કરનારની છે અને સૌથી વધારે સંખ્યા વેદનાસમુદ્ધાત કરનારની છે, પણ તેથી પણ અધિક એવા જીવો છે, જેઓ સમુદ્ધાત વિનાના છે (૨૧૨૫). દંડકોમાં પણ આવી સમુદ્ધાતની અપેક્ષાએ અદ્યપ્તહૃત્વની વિચારણા કરવામાં આવી છે (૨૧૨૬-૨૧૩૧).

કપાયસમુદ્ધાતના ચાર પ્રકાર જણાવ્યા છે અને એ ચારેની અપેક્ષાએ દંડકોમાં અતીત કાળ તથા ભવિષ્યકાળના સમુદ્ધાતોની વિચારણા એક જીવ અને નાના જીવોની અપેક્ષાએ કરવામાં આવી છે (૨૧૩૭-૨૧૩૮). આમાં પણ સ્વસ્થાન અને પરસ્થાનની અપેક્ષાએ એટલે કે નારક હોય તો નારકરૂપે અને ધરતર રૂપે તેને કેટકેટલા અતીત-ભવિષ્યમાં કપાયસમુદ્ધાતો સંભવે તેનો પણ વિચાર છે (૨૧૩૯-૨૧૪૧), એટલું જ નહિ પણ તેમાં અદ્યપ્તહૃત્વનો વિચાર પણ કરવામાં આવ્યો છે (૨૧૪૨-૪૬). કેવળી સિવાયના છ છાન્નસ્થિક સમુદ્ધાતો છે અને તેમાંના કયા કય તે તે દંડકોમાં હોય એની વિચારણા કરવામાં આવી છે (૨૧૪૭-૫૨).

પરંતુ ધ્યાન દેવા જેવી વાત એ છે કે સૂત્રમાં માત્ર અસુરકુમાર દેવો સિવાયના કોઈ પણ દેવોના દંડકોનો ઉલ્લેખ નથી સભવ છે કે આ તુટિને નિવારવા આચાર્ય મલયગિરિએ લખ્યું કે—
“અસુરકુમારાદીના સર્વેષામપિ દેવાનામાહારકસમુદ્ધાતવર્જાઃ શેષાઃ પચ્ચ સમુદ્ધાતા.”—ટી ૦, પત્ર ૫૬૦ અ.

આ પછી વેદના આદિ સમુદ્ધાતોનો અવગાહન અને સ્પર્શની દૃષ્ટિએ વિચાર છે, તેમાં તે તે સમુદ્ધાત વખતે તે તે જીવની અવગાહના અને સ્પર્શના કેટલી હોય તે જણાવ્યું છે, અને તે અવગાહના અને સ્પર્શ કેટલા કાળનાં હોય તે પણ જણાવ્યું છે (૨૧૫૩-૨૧૭૨) સાથે સાથે સમુદ્ધાત વખતે તે તે જીવને કેટલી ક્રિયા હોય તેનો પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે (૨૧૫૩

છત્યાદિ). આમાં વિશેષત ક્વલિસમુદ્ધાતની ચર્ચા વિસ્તારથી છે (૨૧૬૮-૨૧૭૫), તેમાં સયોગી તો સિદ્ધ થાય નહિ તેથી કરીને ક્રમે મન, વચન અને કાયયોગનો નિરોધ કરી અયોગી થયે તે સિદ્ધ થાય છે એમ જણાવ્યું છે, કારણ કે હવે નવા કર્મનું યોગ દ્વારા આગમન બંધ થાય છે અને જૂના કર્મોને ક્રમે કરી ક્ષીણ કરી નાખે છે, અને સાકાર ઉપયોગમા વર્તમાન સિદ્ધ થાય છે (૨૧૭૫). અંતે સિદ્ધના સ્વરૂપની ચર્ચા છે (૨૧૭૬).

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની વ્યાખ્યાઓ

(૧) ૧આચાર્ય હરિભદ્રકૃત પ્રદેશવ્યાખ્યા

આ પ્રદેશવ્યાખ્યા પ્રસિદ્ધ ભવવિરહ હરિભદ્રસૂત્રિએ લખી છે. પ્રારંભમાં ‘પ્રજ્ઞાપનાલ્પોપદ-પ્રદેશાનુયોગઃ પ્રારમ્ભ્યતે’ કહ્યું છે તેથી પ્રજ્ઞાપનાના અમુક અશોનો અનુયોગ-વ્યાખ્યાન અભિપ્રેત છે એમ સ્પષ્ટ છે આચાર્ય હરિભદ્ર પ્રજ્ઞાપનાનો ઉપાગ તરીકે ઉલ્લેખ કરે છે, પરંતુ આચાર્ય મલયગિરિની જેમ તે ‘સમવાયાગનું ઉપાગ છે’ તેમ જણાવતા નથી. આથી અમુક અંગનું અમુક ઉપાગ એવી વ્યવસ્થા ક્યારેક આચાર્ય હરિભદ્ર પછી, પણ આચાર્ય મલયગિરિ પૂર્વે, થઈ ગઈ હશે એમ માનવું રહ્યું.

વળી, આ વ્યાખ્યાને ‘અવચૂર્ણિકા’ એવું નામ પણ આપી શકાય તેમ છે, કારણ કે આચાર્ય હરિભદ્ર એક ઠેકાણે—“અભ્રમતિપ્રસન્નેન અવચૂર્ણિકામાત્રમેતદિતિ”—૫૦ ૨૮, ૧૧૩-આ પ્રમાણે જણાવે છે.

આચાર્ય હરિભદ્રે આ પ્રદેશવ્યાખ્યા લખી તે પહેલાં પણ કોઈ એ પ્રજ્ઞાપના ઉપર નાની-મોટી ટીકા અવશ્ય લખી હશે, અને તે ચૂર્ણિકાપે હશે એમ જણાય છે, કારણ કે ઘણે ઠેકાણે—‘एतदुक्तं भवति’, ‘किमुक्तं भवति’, ‘अयमत्र भावार्थः’, ‘इदमत्र हृदयम्’, ‘एतेसि भावणा’ ઇત્યાદિ શબ્દો સાથે કે તે વિના જે વિવરણ મળે છે તે પ્રાકૃતમાં હોય છે અને કવચિત્ સંસ્કૃતમાં પણ મળે છે.—૫૦ ૧૨, ૧૬, ૧૭, ૧૯, ૨૧, ૨૩, ૨૭, ૨૯, ૩૦, ૩૫, ૪૧, ૫૨, ૬૮, ૬૯, ૭૦, ૭૨, ૧૦૯, ૧૧૨ ઇત્યાદિ

એ ચૂર્ણિકાર કોણ હશે તે કહેવું કઠણ છે, પણ સભવ એવો છે કે તે આચાર્ય હરિભદ્રના ગુરુ હોય, કારણ કે ‘एवं तावत् पूज्यपादा व्याचक्षते’ ૫૦ ૭૫, ‘गुरवस्तु’ ૧૧૮, ‘इह तु पूज्याः’ ૫૦ ૧૨૨, ‘अत्र गुरवो व्याचक्षते’ ૫૦ ૧૪૧, ૧૪૭, ‘गुरवो व्यावर्णयन्ति’ ૫૦ ૧૫૨—એવા ઉલ્લેખો આ વ્યાખ્યામાં મળે છે.

વળી, એ વાત તો નિશ્ચિત જ છે કે આની ઉક્ત ચૂર્ણિ સિવાય પણ અન્ય એક કે અનેક વ્યાખ્યા આચાર્ય હરિભદ્ર પૂર્વે હશે જ, કારણ કે પ્રસ્તુત વ્યાખ્યામાં મતાંતરની વ્યાખ્યાનાં અનેક સ્થળો નોંધ્યા છે, જેમાં એવા કેટલાક સ્થળો હોવાનો સંભવ ખરો કે જે અન્ય ગ્રંથોની વ્યાખ્યા-માંથી લીધા હોય. ઉપરાત, એવા પણ અનેક સ્થળો છે, જે આ જ ગ્રંથની વ્યાખ્યાની સૂચના

૧. આચાર્ય હરિભદ્રના વિમ્વૃત પરિચય માટે ‘સમદર્શી આચાર્ય હરિભદ્ર’ જોવું.
૨. ચૂર્ણિનો ઉલ્લેખ આચાર્ય મલયગિરિ પણ કરે છે, —૫૩ ૨૬૯, ૨૭૧,

આપી દે તેવાં છે. આવાં મતાતરો માટે જુઓ ૫૦ ૧૩, ૧૪, ૧૬, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૩, ૩૬, ૩૭, ૬૦, ૬૧, ૬૫, ૭૧, ૭૫, ૭૮, ૭૯, ૮૩, ૧૧૬, ૧૧૭, ૧૧૯, ૧૨૦, ૧૩૩, ૧૩૪, ૧૪૫ ઇત્યાદિ

કેટલાંક મતાતરો વિષે તો આચાર્ય હરિભદ્રે પોતાનો સ્પષ્ટ નિર્ણય જણાવ્યા વિના માત્ર ગુરુનો મત રજૂ કર્યો છે — “एवं तावत् पूज्यपादा व्याचक्षते, अन्ये पुनरन्यथा, तदभिप्रायं पुनरति-
गम्भीरत्वान्न वयमवगच्छामः” — ૫૦ ૭૫, ૧૧૮; તો વળી કેટલીક જગ્યાએ કેટલાકના વિધાનને અસંગત જણાવેલ છે — “अत्र कैश्चिदतिगहनत्वात् प्रस्तुतस्य भ्रान्त्या लिखितं किलोपशमश्रेण्य-
नन्तरं क्षपकश्रेणी प्रतिपद्यत इति । एतदपकर्णयितव्यम्...” ૫૦ ૧૧૬.

વાચક ઉમાસ્વાતિના તત્ત્વાર્થસૂત્રનો નામ વિના ઉલ્લેખ અનેક સ્થાનોએ કર્યો છે અને ભાગ્યમાંથી પણ અવતરણો લીધા છે. — ૫૦ ૯૯, ૧૪૯, ૧૫૩, ૧૫૮ ઇત્યાદિ. વળી, વાચક ઉમા-
સ્વાતિને ‘સગ્રહકાર’ એવા સામાન્ય નામે ઉલ્લેખીને તત્ત્વાર્થસૂત્રમાથી સૂત્ર ઉદ્ધૃત કરે છે — ૫૦ ૧૦૧. તેઓ પોતાની આવશ્યકટીકા (૫૦ ૨) ઉપરાત ખીજા અનેક ગ્રંથોનો અને ગ્રંથકારોનો નામ દર્શાવે તે કે નામ વિના ઉલ્લેખ કરે છે — જેમ કે ‘નિર્યુક્તિકારેણ’ — ૫૦ ૧૦૫; સિદ્ધપ્રામૃત ૫૦ ૧૧; અનુયોગદ્વાર ૫૦ ૩૨; છવાભિગમ ૫૦ ૨૮; પ્રજ્ઞાપ્તિ (ભગવતી) ૫૦ ૩૩; ઉત્તરાધ્યયન — ૫૦ ૧૧૧; ‘વિવરણગ્રન્થેન’ ૫૦ ૧૦૫; ‘મણિય ચ વુદ્ધાયરિણિ’ ૫૦ ૨૯; ‘સદ્ગુહણિકાયામ્’ ૫૦ ૫૩; કર્મપ્રકૃતિસદ્ગુહણિકાયામ્ અથવા ‘કમ્મપયલીસંગહણી’ ૫૦ ૫૧, ૫૯, ૧૦૦, ૧૨૯, ૧૪૦; ‘સદ્ગુહણીકાર’ ૫૦ ૪૨; ‘વાદિમુખ્યેન’ ૫૦ ૪. આખી ટીકામાં ‘ઉક્તં ચ’ કહીને અનેક પ્રાકૃત ગાથાઓ આપવામાં આવી છે અને સંસ્કૃત કારિકાઓ પણ છે, જે આચાર્ય હરિભદ્રનું બહુમુખી પાડિય પ્રદર્શિત કરે છે.

આચાર્ય મલયગિરિએ આ વ્યાખ્યાનો સંપૂર્ણ રીતે ઉપયોગ કર્યો જ છે અને તેનો નિર્દેશ પણ કર્યો છે. જે કેટલાંક વાદસ્થળો આચાર્ય મલયગિરિની વ્યાખ્યામાં દેખાય છે તેનો આધાર પણ પ્રસ્તુત ટીકા છે એ બંનેની તુલના કરવાથી સહેજે સમજાઈ જાય તેમ છે.

આચાર્ય હરિભદ્રનો સમય લગભગ નિશ્ચિત જ છે અને તે ઈ. સ. ૭૦૦-૭૭૦ માનવામાં આવે છે.

✧

(૨) આચાર્ય અભયદેવકૃત પ્રજ્ઞાપનાતૃતીયપદસંગ્રહણી અને તેની અવચૂર્ણિ

પ્રજ્ઞાપનામાં સર્વ જીવોના અલ્પબહુત્વ વિષેની ચર્ચા ત્રીજા પદમાં છે. તે પદને ૧૩૩ ગાથામાં બદ્ધ કર્યું છે. આચાર્ય અભયદેવે (સ ૧૧૨૦-) જ તેને ‘સગ્રહ’ એવી સંજ્ઞા આપી છે —

“इय अट्टाणउइपयं सव्वजियप्पबहुमिइ पयं तइयं ।
पन्नवणाए सिरिअभयदेवसूरीहि सगहियं ॥”

પરંતુ તે ‘ધર્મરત્નસદ્ગુહણી’ એ નામે તથા પ્રજ્ઞાપનોદ્ધાર એ નામે પણ ઓળખાય છે. કારણ કે તેની સમાપ્તિને અંતે અને તેની અવચૂર્ણિને અંતે પણ એ નામનો નિર્દેશ છે; જુઓ, કુલમડનકૃત અવચૂર્ણિ — લા. ૬. સગ્રહ, લા. ૬ વિદ્યામદિર, હસ્તપ્રત ન, ૩૬૭૩ અને મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીનો સગ્રહ નં. ૬૬૪.

આ સપ્તહસ્ત્રીની અવચૂર્ણિ કૃત્તમંડન ગણિગે સં. ૧૪૪૧ માં રચી છે—

“શ્રીદેવસુન્દરગુરોઃ પ્રસાદતોડવગતજિનવચોડર્થલઘઃ ।

કુલમળનગણિરલિલ્લદવચૂર્ણિમેકાઘિધ્રુવનાઘ્ને ॥”

આ પ્રજાપનાતૃતીયપદ્મસપ્તહસ્ત્રી તેની અવચૂર્ણિસહિત વિં સં ૧૯૭૪માં શ્રી આત્માનંદ જૈન સભા (ભાવનગર) દ્વારા પ્રસિદ્ધ થયેલી છે. અહીં જણાવેલી કૃત્તમંડનગણિકૃત અવચૂર્ણિના બદલે આ મુદ્રિત અવચૂર્ણિ થોડા વિસ્તારથી લખાયેલી છે અને તેના કર્તાનું નામ નથી મળતું, એમ તેની પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યું છે. પણ સંભવ છે કે શ્રી કૃત્તમંડનગણિકૃત અવચૂર્ણિને જ વધુ સ્પષ્ટ કરવા ખાતર તેમા કોઈ વિદ્વાને થોડોક વધારો કર્યો હોય, એમ અમને લાગે છે.

(૩) આચાર્ય મલયગિરિકૃત વિવૃત્તિ

આચાર્ય હરિભદ્રની પ્રદેશવ્યાખ્યા કરતાં લગભગ ચારગણી વિસ્તૃત વ્યાખ્યા આચાર્ય મલયગિરિએ (લગભગ સ. ૧૧૮૮-૧૨૬૦) પ્રજાપનાની કરી છે અને તે સંપૂર્ણ પ્રજાપનાને સમજવા માટે ઉત્કૃષ્ટ સાધનભૂત છે. સ્વયં આચાર્ય મલયગિરિ કહે છે કે આ વ્યાખ્યાનો આધાર આચાર્ય હરિભદ્રની પ્રદેશ વ્યાખ્યા છે, પરંતુ એ વ્યાખ્યા ઉપરાંત આચાર્ય મલયગિરિએ^૪ અન્ય અનેક ગ્રંથોનો સ્વતંત્ર ભાવે ઉપયોગ કરીને આ વ્યાખ્યાને સમૃદ્ધ બનાવી છે; ઉ. ત. સ્ત્રી તીર્થકર થાય છે કે નહિ એ ચર્ચા આચાર્ય હરિભદ્રે માત્ર સિદ્ધપ્રાભૂતનો હવાલો આપી (પૃં ૧૧) સમાપ્ત કરી હતી, જ્યારે આચાર્ય મલયગિરિએ સ્ત્રીમોક્ષની ચર્ચા પૂર્વપક્ષ-ઉત્તરપક્ષ રચીને આચાર્ય શાકટાયનનો આધાર લઈને વિસ્તારથી કરી છે, પત્ર ૨૦. એ જ પ્રમાણે સિદ્ધના સ્વરૂપની ચર્ચા વખતે પણ અન્ય દાર્શનિકોના મતોની તુલના કરીને જૈનમતની સ્થાપના કરી છે, પત્ર ૧૧૨.

પ્રજાપનાના પાઠાન્તરોની ચર્ચા પણ અનેક ઠેકાણે મળે છે—પત્ર ૮૦, ૮૮, ૯૬, ૧૬૫, ૨૯૬, ૩૭૨, ૪૧૨, ૪૩૦, ૬૦૦.

આચાર્ય મલયગિરિએ પોતાની ટીકાઓના અને બીજા અનેક લેખકો અને ગ્રંથોના ઉદ્ધરણો આપ્યા છે તે બતાવે છે કે આચાર્ય મલયગિરિનું પાંડિત્ય બહુમુખી હતું—

‘પાણિનિઃ સ્વપ્રાકૃતવ્યાકરણે’—પત્ર ૫; ૩૬૫; ‘ઉત્તરાધ્યયનનિર્યુક્તિગાથા’—પત્ર ૧૨; ‘સવિસ્તર નન્દ્યધ્યયનટીકાયા વ્યાખ્યાતાનિ’ પત્ર ૨૪, ૨૯૮, ૩૧૧, ૩૭૬; ‘પ્રજાપનામૂલટીકાકૃત્’ કે મૂલટીકાકારઃ’ પત્ર ૨૫, ૧૧૪, ૧૯૪, ૨૦૨, ૨૬૩, ૨૮૦, ૨૮૩, ૨૯૪, ૩૦૫, ૩૨૫, ૩૬૨, ૩૭૨, ૩૮૩, ૩૮૪, ૩૯૧, ૪૭૦, ૪૯૦, ૫૪૬, ૫૪૭, ૫૬૪, ૫૬૮; ‘સદ્ગ્રહણીમૂલટીકાકારો હરિભદ્રસૂરિઃ’ પત્ર ૪૧૮, ૫૫૨; ‘મૂલટીકાયામ્’ પત્ર ૫૪૪, ૫૪૭; ‘જીવાભિગમટીકા’ પત્ર ૪૪, ૪૫, ૪૭, ૪૮, ૫૧; ‘જીવાભિગમે’ પત્ર ૧૯૫; ‘જીવાભિગમચૂર્ણા’ પત્ર ૩૦૮; ‘અન્નાક્ષેપપરિહારૌ ચન્દ્રપ્રજ્ઞતિટીકાયા સૂર્યપ્રજ્ઞતિટીકાયાં ચામિહિતૌ ઇતિ તતોડવધાયૌ’ પત્ર ૯૯; ‘ક્ષેત્રસમાસટીકા’ પત્ર ૧૦૭; ‘અનુયોગદ્વારેપુ’ પત્ર ૧૧૪; ‘વૃદ્ધાચાર્યૈઃ’ પત્ર ૧૩૫; ‘પ્રજ્ઞતૌ’ પત્ર ૧૪૧, ૧૪૯;

૩. જયતિ હરિભદ્રસૂરિટીકાકૃદ્ વિવૃત્તવિષયમાવાર્થ ।

યદ્વચનવશાદ્દહમપિ જાતો લેક્ષેન વિવૃત્તિકર. ॥ પ્રં ૮૧૦, પત્ર ૬૧૧

૪. આચાર્ય મલયગિરિ વિષેની વિસ્તૃત માહિતી માટે આચાર્ય મલયગિરિકૃત સપ્તહસ્ત્રાસનની પ્રસ્તાવના જોવી,

“વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞતૌ” પત્ર ૨૬૨; “તથા ચાહ અસ્યા એવ પ્રજ્ઞાપનાયાઃ સદ્ગ્રહણીકારઃ—” પત્ર ૧૬૭; “કર્મપ્રકૃતિસદ્ગ્રહણ્યામ્” પત્ર ૧૮૨; ‘સદ્ગ્રહણીગાથાઃ’ પત્ર ૨૦૭; ‘ધર્મસદ્ગ્રહણી’ પત્ર ૧૧૧; ‘ધર્મસદ્ગ્રહણીટીકાયામ્’ પત્ર ૨૨૯, ૩૦૭; ‘શાકટાયનઃ’ પત્ર ૫૯૯; ‘શકટસૂત્રરપિ’ પત્ર ૨૪૯; ‘શાકટાયનન્યાસકૃત્’ પત્ર ૫૬૩; ‘સ્વોપજ્ઞશબ્દાનુશાસનવિવરણે’ પત્ર ૨૫૦, ૨૫૧; ‘તત્ત્વાર્થટીકાયા ભાવિતમ્’ પત્ર ૨૫૧, ‘ભગવાન્ ભદ્રબાહુસ્વામી’ પત્ર ૨૫૬, ૨૫૭; ‘ભાષ્યકૃત્’ પત્ર ૨૬૪, ૨૬૫, ૩૦૦—૨, ૫૪૨, ૬૦૨, ૬૦૩, ૬૦૫, ૬૦૮, ‘^૫ચૂર્ણિકૃત્’ પત્ર ૨૬૯, ૨૭૧, ૨૭૨, ૨૭૭; ‘^૫પ્રજ્ઞાપનાયાશ્રૂણૌ’ પત્ર ૫૧૭; ‘પૂર્વાચાર્યાઃ’ પત્ર ૨૭૧; ‘પચ્ચસદ્ગ્રહે’ ૨૮૩; ‘મલ્લવાદિનઃ’ પત્ર ૨૮૪; ‘કર્મપ્રકૃતિટીકાયા પચ્ચસદ્ગ્રહટીકાયા ચ’ પત્ર ૨૯૨; ‘તત્ત્વાર્થસૂત્રકૃત્’ પત્ર ૨૯૩; ‘તત્ત્વાર્થટીકાદૌ’ પત્ર ૨૯૮, ૨૯૯; ‘આવશ્યકનિર્યુક્તૌ’ પત્ર ૨૯૮, ‘સ્તુતિકારોડ-પ્યાહ’ પત્ર ૩૦૩; ‘આવશ્યકપ્રથમપીઠિકાયામ્’ પત્ર ૫૪૭; આવશ્યકચૂર્ણૌ પત્ર ૬૧૦; ‘આવશ્યકે’ પત્ર ૩૦૪, ૪૩૮, ૬૦૬; ‘નન્દ્યધ્યયનચૂર્ણિકૃત્’ પત્ર ૩૧૦, ૩૧૧; ‘નિર્યુક્તિકારેણ’ પત્ર ૩૧૮; ‘કાર્મગ્રન્થિકાસ્તુ’ પત્ર ૩૧૯, ૩૯૧; ‘ભગવતા કર્મપ્રકૃતિકૃતા શિવશર્માચાર્યેણ શતકાલ્યે’ પત્ર ૩૩૧; ‘કર્મપ્રકૃતિટીકાદિષુ’ પત્ર ૩૩૧, ૪૮૦; ‘હરિભદ્રસૂરિ-પ્રભૃતિભિઃ’ પત્ર ૩૭૧; ‘શિવશર્માચાર્યઃ’ પત્ર ૩૩૯; ‘વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞતૌ’ પત્ર ૩૪૧; ‘ભાષ્યકારઃ’ પત્ર ૬૦૪, ૬૦૬, ૬૧૦; ‘જિનભદ્રગણિક્ષમાશ્રમણપૂજ્યપાદાઃ’ પત્ર ૩૮૦; ‘તથા ચાહ દુષ્પ્રમાન્ધકાર નિમગ્નજિનપ્રવચનપ્રદીપો ભગવાન્ જિનભદ્રગણિક્ષમાશ્રમણઃ’ પત્ર ૩૮૫; ‘શતકવૃહચૂર્ણૌ’ પત્ર ૩૮૮; ‘સદ્ગ્રહણીગાથા’—પત્ર ૩૪૪, ૩૪૯; ‘સિદ્ધપ્રાભૃતાદૌ’ પત્ર ૩૫૭; ‘ઉત્તરાધ્યયને’ પત્ર ૩૬૬; ‘આચારાઙ્ગે’ પત્ર ૩૬૭, ૫૦૩; ‘સૂત્રકૃતાઙ્ગનિર્યુક્તિઃ’ પત્ર ૫૧૧; ‘વિશેષણવત્યા જિનભદ્રગણિક્ષમા-શ્રમણપૂજ્યપાદૈઃ’ પત્ર ૩૯૧; ‘વસુદેવચરિતે’ પત્ર ૪૦૩; ‘ભાષ્યકૃત્ સ્વકૃતભાષ્યટીકાયામ્’ પત્ર ૪૨૪, ૫૪૧. ‘ગન્ધહરિત’ પત્ર ૪૬૭; ‘શ્રાવકપ્રજ્ઞસિમૂલટીકાયામ્’ પત્ર ૪૭૪; ‘યદુક્તમ્ આગ્રાયણીયાલ્યે દ્વિતીયપૂર્વે કર્મપ્રકૃતિપ્રાભૃતે’ પત્ર ૪૭૯; ‘કર્મપ્રકૃતિસદ્ગ્રહણીકારઃ’ પત્ર ૪૮૮, ૪૮૯; ‘સિદ્ધસેનદિવાકર’ પત્ર ૫૩૨; ‘વૃદ્ધવ્યાખ્યા’ પત્ર ૬૦૦; ‘જગ્બૂદ્ધીપ્રજ્ઞપ્રત્યાદૌ’ પત્ર ૬૦૦; ‘ધર્મસારમૂલટીકાયા હરિભદ્રસૂરિઃ’ પત્ર ૬૦૫; પચ્ચસદ્ગ્રહટીકા’ પત્ર ૬૦૯.

આ સૂચીને આધારે જે કેટલાક તથ્યો આપણી સમક્ષ આવે છે તે આ છે : પ્રજ્ઞાપનાની ચૂર્ણિ કોઈ પ્રાચીન આચાર્યે લખી હતી, જે આચાર્ય હરિભદ્ર અને આચાર્ય મલયગિરિ બન્નેએ જોઈ હતી.

પ્રજ્ઞાપના ટીકામાં આચાર્ય મલયગિરિજીએ પ્રજ્ઞાપના, સગ્રહણી, શ્રાવકપ્રજ્ઞપિત અને ધર્મસારની મૂલટીકાનો ઉલ્લેખ કરીને તેનાં અવતરણો આપેલા છે તેમા સગ્રહણી તથા ધર્મસારની મૂલટીકાના કર્તા આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરિને જણાવ્યા છે; જ્યારે શ્રાવકપ્રજ્ઞપિતની કેવળ મૂલ-ટીકાનો જ ઉલ્લેખ છે અને પ્રજ્ઞાપનાના સંબંધમા મૂલટીકા, મૂલટીકાકાર કે મૂલટીકાકૃતનો ઉલ્લેખ છે. અર્થાત્ પ્રજ્ઞાપના અને શ્રાવકપ્રજ્ઞપિતની મૂલટીકાના કર્તાના નામનો ઉલ્લેખ નથી કર્યો. આથી અમે પ્રજ્ઞાપના અને શ્રાવકપ્રજ્ઞપિતની હરિભદ્રી વૃત્તિ સાથે પ્રજ્ઞાપના-મલયગિરિયા વૃત્તિમાં આવેલાં સમગ્ર અવતરણો મેળવી જોયાં અને તેથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીએ જણાવેલી પ્રજ્ઞાપનામૂળટીકા અને શ્રાવકપ્રજ્ઞપિતમૂળટીકા તે આચાર્ય શ્રી હરિભદ્ર-સૂરિકૃત ટીકા જ છે અલબત્ત, કેટલાક અવતરણોમા અલ્પાધિક પાંદભેદ છે, તે તો સુદીર્ઘ

સમયના અતરના લીધે પ્રત્યંતરરૂપે સમજી શકાય. પ્રજાપનાની સંગ્રહણી ગાથાખંડ લખાઈ હતી અને ટીકા આચાર્ય હરિભદ્રે કરી હતી. આચાર્ય હરિભદ્રે ધર્મસારની પણ ટીકા લખી હતી. આચાર્ય જિનભદ્રે પોતાના ભાષ્યની રચય ટીકા લખી હતી, જે હવે મુદ્રિત થઈ ગઈ છે. આચાર્ય મહાયગિરિએ શબ્દાનુશાસન અને તેની સ્વોપજ ટીકા લખી હતી, જે મુદ્રિત થઈ છે.

સામાન્ય રીતે આચાર્ય મહાયગિરિએ વ્યાખ્યા વિષેના મતભેદોની નોંધ જ લીધી છે, પરંતુ કોઈ કોઈ વાર તે બાબતમાં પોતાનું મંતવ્ય પણ બતાવ્યું છે અને તે તે બાબતમાં ‘આપણે અજાની શો નિર્ણય લઈ શકીએ, એ તો કેવલિગમ્ય છે’ — એમ પણ જણાવ્યું છે. મતાતરો માટે જુઓ — પત્ર ૨૮, ૩૮, ૭૩, ૭૪, ૭૬, ૭૭, ૮૬, ૧૪૬, ૨૨૦, ૨૨૨, ૨૨૯, ૨૩૮, ૨૬૨, ૨૭૭, ૨૮૩, ૩૧૯, ૩૩૧, ૩૯૧, ૪૦૪, ૪૯૧.

‘તત્ત્વં પુનઃ કેવલિનો વિદન્તિ, વિશિષ્ટશ્રુતવિદો વા’ પત્ર ૭૩, ૭૬, ૨૩૯, ૪૦૩, અન્યે વ્યાચક્ષતે.... તન્ન બુવ્યામહે’ પત્ર ૨૮૯; ‘અમીપા પજ્ઞાનામાદેશાનામન્યતમાદેશનમીચીનતાનિર્ણયોડ-તિગયજ્ઞાનિમિઃ સર્વોક્ષુષ્ણતલધિસમ્યગ્નૈર્વા કર્તુ શક્યતે। તે ચ ભગવદાર્યધ્યામપ્રતિપત્તૌ નાસીરન્। કેવલં તત્કાલાપેક્ષયા યે પૂર્વતમાઃ સૂચસ્તત્કાલભાવિગ્રન્થપૌર્વાર્પયર્થાલોચનયા યથાસ્વમતિ સ્ત્રીવેદસ્ય સ્થિતિ પ્રરુપિતવન્તસ્તેપાં સર્વેપામપિ પ્રાવચનિકસૂરોણા મતાનિ ભગવાનાર્યધ્યામ ઉપદિષ્ટવાન્। તેડપિ ચ પ્રાવચનિકસૂરયઃ સ્વમતેન સૂત્રં પઠન્તો ગૌતમપ્રશ્નભગવન્નિર્વચનરૂપતયા પઠન્તિ। તતરતદવસ્થાન્યેવ સૂત્રાણિ લિખિત્વા ગૌતમા ઇત્યુક્તમ્। અન્યથા ભગવતિ ગૌતમાય નિર્દેશરિ ન સગયકથનમુપપન્નતે, ભગવતઃ સકલસશયાતીતત્વાત્ ॥” પત્ર ૩૮૫. અન્યે ત્વન્યથાડત્ર માવનિકાં કુર્વન્તિ। સા ચ નાતિશ્લિષ્ટેતિ ન લિખિતા, ન ચ દૂષિતા, ‘કુમાર્ગે ન હિ તિત્યક્તુઃ પુનસ્તમનુધાવતિ’ ઇતિ ન્યાયાનુસરણાત્।” — પત્ર ૪૨૯.

“તેન ય પ્રાહ સૂત્રે ‘શક્તિવિગેષ એવ સહનનમ્’ ઇતિ.....સ બ્રાન્તઃ.....ઇત્યલમ્ ઉત્સન્ન-પ્રરૂપકવિસ્મન્દિતેપુ” — પત્ર ૪૭૦

“એતાવત્સૂત્રં ચિરન્તનેપુ અવિપ્રતિપત્તયા શ્રૂયતે, કેચિદાચાર્યાઃ પુનરેતદ્વિપયમધિકમપિ સૂત્રં પઠન્તિ તતસ્તન્મતમાહ—‘કેઙ્.....’ પત્ર ૫૫૫

સૂત્રોની સગતિ સિદ્ધ કરવી એ પણ વ્યાખ્યાકારનો ધર્મ છે અને એ બાબતમાં આચાર્ય મહાયગિરિ સિદ્ધહસ્ત છે. અનેકવાર જુદી જુદી નયદષ્ટિનો ઉપયોગ કરીને સૂત્રોની સગતિ કરી બતાવે છે. — જુઓ પત્ર ૧૮, ૪૧, ૭૩, ૭૬, ૧૪૦, ૨૪૮, ૨૮૪, ૩૧૮, ૩૫૩, ૩૮૦, ૪૩૭, ૪૫૦, ૪૫૫, ૪૫૬, ૫૯૮, ૬૦૯, તો વળી અનેક બાબતોમાં તેઓ માત્ર પૂર્વાચાર્યોની વ્યાખ્યાનો કે પૂર્વસપ્રદાયનો હવાલો આપીને સતોષ લે છે — પત્ર ૪૧, ૪૪, ૭૬, ૧૧૧, ૧૩૫, ૨૨૮, ૨૪૨, ૨૭૧, ૨૮૧, ૨૯૦, ૨૯૪, ૩૦૧, ૩૩૩, ૩૪૧, ૩૮૦, ૩૮૫, ૩૪૯, ૩૯૧, ૪૪૧, ૫૨૪.

આચાર્ય મહાયગિરિની વ્યાખ્યાકુશળતાદર્શક કેટલાક સ્થાનો જોવા જેવાં છે, જેમ કે સમંધની ચર્ચા તર્કાનુસારી અને શ્રદ્ધાનુસારીની દષ્ટિએ પત્ર ૨; જિનવરેન્દ્ર શબ્દની વ્યાખ્યા પત્ર ૩; આચાર્ય હરિભદ્રનુ અનુસરણ કરીને અનેક સ્થળોએ નિર્દેશના ક્રમનુ યુક્તિથી સમર્થન કર્યું છે પત્ર ૯, ૨૬૯ આદિ; પ્રજાપનાની રચના આચાર્ય શ્યામે કરી છતાં એમાં ગૌતમ-મહાવીરનો સંવાદ કેમ ? તથા ગૌતમ-મહાવીરનો સંવાદ હોવા છતાં એમાં અનેક મતભેદોનો ઉલ્લેખ આવે

છે તે કેમ?—ઇત્યાદિ અથરચના સંબંધી પ્રક્રિયાના તાત્પર્યનું કથન પત્ર ૭, ૪૭, ૫૦, ૭૨, ૧૭૬, ૧૮૦, ૩૮૫; સિદ્ધના પદર ભેદની વ્યાખ્યા પત્ર ૧૯, અને તેની સમીક્ષા પત્ર ૨૩; સ્ત્રીમોક્ષચર્યા પત્ર ૨૦; સ્ત્રીઓ પણ પડાવશ્યક, કાલિક અને ઉદ્યાલિક સૂત્રોનું અધ્યયન કરતી એવો ઉદ્દેશ્ય પત્ર ૨૦; નિગોદચર્યા પત્ર ૩૯; આમનગરાદિની વ્યાખ્યા ૪૭, ૫૦; મ્લેચ્છની વ્યાખ્યા પત્ર ૫૫; આગમ પ્રાકૃતમાં કેમ? પત્ર ૬૦; સિદ્ધનું પરિમાણ પત્ર ૧૦૯; સિદ્ધિની ચર્યા પત્ર ૧૧૨; અસખ્યાત આકાશપ્રદેશમાં અનતપ્રદેશી સ્કંધનો સમાવેશ કેવી રીતે?—પત્ર ૨૪૨; વસ્તુધર્મની ચર્યા ૨૫૮; ભાષાના પુદ્ગલોના ગ્રહણ-નિર્ગમની ચર્યા પત્ર ૨૬૪; અનત જીવો છતાં શરીર અસખ્યાત કેમ? પત્ર ૨૭૧; રાજ, માંડલિક આદિની વ્યાખ્યા પત્ર ૩૩૦; લેશ્યા અને કષાયની વિચારણા પત્ર ૩૩૦; કલ્ક શબ્દનો વિચાર પત્ર ૩૩૧; વનસ્પતિ અને મરુદેવીના નિર્વાણની ચર્યા ૩૭૯; સાંવ્યવહારિક જીવ પત્ર ૩૮૦; કોષ્ટાદિ બુદ્ધિનું નિરૂપણ પત્ર ૪૨૪; તપ શક્યનુસાર કરવું પત્ર ૪૩૬—ઇત્યાદિ અનેક વિષયોનું સ્પષ્ટીકરણ આત્યાર્ય મલયગિરીએ કર્યું છે.

+

(૪) શ્રી મુનિચન્દ્રસૂરિકૃત વનસ્પતિવિચાર

શ્રી મુનિચન્દ્રસૂરિએ (સ્વર્ગવાસ સ ૧૧૭૮) પ્રજ્ઞાપનાના આઠ પદમાનો વનસ્પતિવિચાર ૭૧ ગાથામાં ‘વનસ્પતિસપ્તતિકા’માં લખ્યો છે અને તેની અવચૂરિ પણ મળે છે. તે કોની છે તે જાણવાનું સાધન નથી. આમાં ખાસ કરી પ્રત્યેક અને અનંત પ્રકારની વનસ્પતિના ભેદોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે, તેમ પ્રારંભમાં કહ્યું છે અને અંતે—

एवं पन्नवणाए पणवणाए लवो समुद्धरिओ ।

भवियाणऽणुगहकए सिरिमंमुणिचंदसूरिहिं ॥ ७१ ॥

इति वणप्फइसत्तरी ॥

આ ‘વનસ્પતિસપ્તતિકા’ની વિક્રમના ૧૬ મા શતકમાં લખાયેલી પ્રતિ શ્રી લા. દ. વિદ્યામદિરમાના પૃ. મુનિરાજ શ્રી કીર્તિમુનિજી મહારાજના ગ્રન્થસંગ્રહમાં છે અને તેનો ક્રમાંક ૧૦૬૦૧ છે. આ સિવાય પણ આ સંગ્રહમાં આની એક મૂળની અને એક અવચૂરિ-સહિતની પ્રતિ છે.

આની એક પ્રતિ શ્રી લા. દ. વિદ્યામદિરના ગ્રંથસંગ્રહમાં પણ છે. આ પ્રતિની ગાથાઓ ૭૭ છે. સભવ છે કે આમાં છ ગાથાઓ પ્રક્ષિપ્ત થઈ હોય. આ પ્રકરણને ‘સપ્તતિકા’ના નામે ઓળખાવ્યું છે એટલે ૭૧ ગાથા મૌલિક માનવી જોઈએ આ પ્રતિના અંતમાં ‘પ્રજ્ઞાપનાઘપદગતો વનસ્પતિવિચારઃ સમ્પૂર્ણઃ’ એમ લખેલું છે આ સંપૂર્ણ પ્રતમાં પ્રારંભમાં અચલગચ્છના મહેન્દ્ર-સૂરિકૃત વિચારસત્તરિ અને તેની અવચૂરિ, પછી ઉક્ત વનસ્પતિવિચાર અવચૂરિ સાથે અને અંતે પ્રજ્ઞાપનાતૃતીયપદસંગ્રહણી તેની અભયદેવીયા અવચૂરિ સાથે લખાયેલ છે આ અંતિમ અવચૂરિને અંતે કુલમડનસૂરિના કર્તૃત્વનો ઉદ્દેશ્ય છે. લા. દ. સંગ્રહની આ પ્રતનો ક્રમાંક ૩૬૭૪ છે અને લેખન સં. ૧૬૭૦ છે.

(૫) પ્રજ્ઞાપનાબીજક

૮ હર્ષકુલ ગણિએ રચેલા ભગવતીના બીજક સાથે પ્રજ્ઞાપનાબીજક પણ લખાયેલ જેવા મળે છે, એટલે તે પણ હર્ષકુલ ગણિની રચના હોવા સભવ છે—જોકે એ બાબતની કોઈ સૂચના પ્રારંભમાં કે અંતે આપવામાં આવી નથી. આમા પ્રજ્ઞાપનાના ૩૬ પદની વિષયસૂચી આપવામાં આવી છે. ભાષા સરકૃત છે. લા. ૬. વિદ્યામંદિરના લા. ૬. સંગ્રહની પ્રત નં. ૫૮૦૫ છે, તેમા પત્ર ૧૧ થી ૩૩ થઈ પત્ર ૧૪ અ માં તે સમાપ્ત થાય છે. લેખનસંવત્ છે—સં ૧૮૫૯.

*

(૬) શ્રી પદ્મસુંદરકૃત અવચૂરિ

આચાર્ય મલયગિરિની ટીકાને આધારે આ અવચૂરિ શ્રી પદ્મસુંદરે રચી છે. તેની એક હસ્તપ્રત લા. ૬ સંગ્રહમા નં. ૭૪૦૦ લા. ૬. વિદ્યામંદિરમા છે. તે હસ્તપ્રત સ. ૧૬૬૮ મા આગરાનગરમાં પાતશાહ જહાંગીરના રાજ્યકાલમાં લખાઈ છે. આ પદ્મસુંદર અકબર બાદશાહના મિત્ર હતા અને તેમણે અકબરને ઘણા જૈન-અજૈન પુસ્તકોની ભેટ આપી હતી. આ પદ્મસુંદર તપાગચ્છના હતા. તેમનું ‘અકબરશાહીશૃંગારદર્પણ’ નામનું પુસ્તક ગંગા ઓરિએન્ટલ ગ્રન્થમાલામાં સં ૨૦૦૦ મા પ્રકાશિત થયેલ છે. તેમના ‘યદુસુંદર’ નામના મહાકાવ્ય તથા ‘પાર્શ્વનાથચરિત’ મહાકાવ્યની હસ્તપ્રતો, તથા ‘પ્રમાણસુંદર’ નામના તત્ત્વજ્ઞાનના ગ્રંથની હસ્તપ્રત લાં ૬૦ વિદ્યામંદિરના સંગ્રહમા છે. વિશેષ માટે જુઓ ‘અકબરશાહીશૃંગારદર્પણ’ની પ્રસ્તાવના.

*

(૭) શ્રી ધનવિમલકૃત ટપો (ખાલાવખોધ)

આની એક હસ્તપ્રત શ્રી લાલભાઈ દલપતભાઈ ભારતીય સરકૃતિ વિદ્યામંદિરમા રહેલા શ્રી કીર્તિમુનિજીના ગ્રંથસંગ્રહમાં છે, તેનો ક્રમાંક ૧૧૦૭૯ છે. અને તેનો લેખનસંવત્ ૧૭૬૭ છે. આથી આ ટપાનો રચનાસમય સં ૧૭૬૭ પહેલાનો છે તે સ્પષ્ટ જ છે. પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના ભાષાનુવાદની કૃતિઓમા આ રચના સૌથી પ્રથમ હોવાનો સભવ છે. ટપાકારે આદિ અને અંતમાં પોતાનો જે ટૂંકો પરિચય આપ્યો છે તે આ પ્રતિમાં આ પ્રમાણે લખાયેલો છે—

આદિ—પ્રણમ્ય શ્રીમહાવીર નતાશેષસુરેશ્વરમ્ ।

પ્રજ્ઞાપનાપ્ય(સ્વ)સૂત્રસ્ય વક્ષે(ધ્યે)ડર્થ લોકવાર્તયા ॥ ૧ ॥

સરિ(તિ) વૃહટ્ટીકાયા(?)દયો ગ્રન્થા મનોહરા[:]

તથાપિ શ્વ(સ્વ)પરશિષ્યાના(ના) વિનોદાર્થ કરોમ્યહમ્ ॥ ૨ ॥

સદ્ગુરું બુદ્ધિદં નત્વા વિનયાદ્વિમલામિધમ્ ।

સ્વપરાત્મપ્રવોધાય સ્તિબુકો લિખ્યતે મયા ॥ ૩ ॥

૮ આ હર્ષકુલ ગણિએ સં ૧૫૭૭ મા કૂર્માપુત્રચરિતનું સંશોધન કર્યું હતું, સં ૧૫૮૩મા સૂત્રકૃતાગની દીપિકાની રચના કરી હતી, સં ૧૫૯૧ માં હુદિકાના રચયિતાને પ્રાકૃત વ્યાકરણ પણ હર્ષકુલે લખાવ્યું હતું, સં ૧૫૫૭ મા ‘વસુદેવ ચોપાઈ’ ની રચના કરી હતી —જૈન સાં ૬ તિહાસ, પૃ ૫૧૯, ૫૨૦, ૫૨૬.

અન્ત—શ્રીમત્તપાગણવિભાસનતાપનામઃ

મ્યવ્યાગ્રમહ(મવ્યાસુમદ્)હૃદયકૈરવરાત્રં(ત્ર)રત્નમ્ ।

આસીદ્ધુ[રુ]ર્વિમલસોમગણાધિરાજઃ

સૌન્દર્યધી(ધૈ)ર્યગુણમણ્ડલવારિરાશિઃ ॥ ૧ ॥

ગચ્છે તત્ર વિશાલસોમગુરુ(ર)વઃ શ્રીસૂર્યઃ સામ્પ્રત(તં)

વન્નીત(તંતે) મહી(હિ)મણ્ડલે ગણપદપ્રાપ્ત[પ્ર]તિષ્ઠાસ્ય(ષ્ટારપ)દં ।

નાનાવાહયયઃ(હ્મય)સાગરામ્બુતરણે સત્ત્વ(દ્વુ)દ્વિનાયા(વાં)ચિત્રા(તાઃ)

ચારિત્રાચરણેન દુષ્કરતપઃ(પાઃ) શ્રીસ્થૂલભદ્રોપમા[:] ॥ ૨ ॥

તદ્ગચ્છેઽમૃત્ ક્રિયાપાત્ર(ત્ર) વિદ્વજ(જ)નશિરોમણી(ણિઃ) ।

શ્રીમદ્વિ[નયવિ]મલ[:] પંડિતઃ પંડિતાગ્રણી[:] ॥ ૩ ॥

તત્ત્વિ(ચ્છિ)વ્યસેવક સાધુ (૧) સાધુધ(ર્ધ)નવિમલઃ સતઃ ।

પ્રજ્ઞાપનાપ્ય(સ્વ)સૂત્રસ્ય વાર્તા ચક્રે મનોહરા(રા) ॥ ૪ ॥

ઉપરની પ્રશસ્તિ ઉપરથી જાણી શકાય છે કે શ્રી સોમવિમલસૂરિ (સં ૧૫૯૧ થી ૧૬૩૩) ના ગચ્છમાં થયેલ શ્રી વિનયવિમળજીના શિષ્ય શ્રી ધનવિમળજીએ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રનો આ ટપ્પો રચ્યો છે. અહીં રચના સંવત્ આખ્યો નથી, પણ શ્રી સોમવિમળસૂરિનો સમય નિશ્ચિત છે તેથી અનુમાન કરી શકાય કે આ ટપ્પાની રચના વિક્રમના ૧૭મા શતકના ઉત્તરાર્ધમાં થયેલી હોવી જોઈએ.

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના ટપ્પા (ખાલાવખોધ)ની ખીજ એક હસ્તપ્રત પણ શ્રી લાં ૬૦ વિદ્યામદિરમાં રહેલા મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીના ગ્રંથસંગ્રહમાં છે. તેનો ક્રમાંક ૨૩૨૯ અને લેખનસંવત્ ૧૯૨૦ છે. આ પ્રતિમાં શ્રી ધનવિમલજીની સંપૂર્ણ પ્રશસ્તિ તથા આદિના ત્રીજા શ્લોકમા ટપ્પાકારે પોતાના ગુરુ શ્રી વિનયવિમળજીને વદન કર્યું છે તે શ્લોક નથી આમ છતાં શ્રી ધનવિમલજીના ટપ્પાના આદિના બે શ્લોક આ પ્રતિમા છે. આથી જો કે ધનવિમળજીના ટપ્પાની અક્ષરશઃ નકલ રૂપે આ પ્રતિ નથી જણાતી, છતાં સભવ છે કે ધનવિમલજીના ટપ્પાની જ નકલરૂપે આ પ્રતિ લખાયેલી હોવી જોઈએ.

*

(૮) શ્રી જીવવિજયકૃત ટપ્પો (ખાલાવખોધ)

આ ખાલાવખોધની હસ્તપ્રતો મળે છે તેની નોંધ જિનરત્નકોપમાં લેવાઈ છે. આ સ્તંભકની રચના સં ૧૭૮૪ માં થઈ છે તેમ જિનરત્નકોપમા નોંધ છે. લાં ૬૦ વિદ્યામદિરમા પણ આ ખાલાવખોધની એકાધિક પ્રતો છે—મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીના સંગ્રહમા નં. ૧૦૫૮-૫૯; લાં ૬૦ સંગ્રહમાં નં. ૨૦૯૪ અને શ્રી કીર્તિમુનિસંગ્રહમાં નં. ૧૦૨૧૪, ૧૧૦૭૬. આ જ મુનિએ વિં ૧૮૦૩ માં કર્મગ્રંથ ઉપર પણ ટપ્પાની રચના કરી છે તેમ જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ (૫૦ ૬૭૭) થી જાણવા મળે છે.

*

(૯) શ્રી પરમાનંદકૃત સ્તંભક

શ્રી પરમાનંદકૃત સ્તંભક—ટપ્પો રાય ધનપતિસિહ બહાદુરની પ્રજ્ઞાપનાની આવૃત્તિમાં છપાયેલ છે. આ ટપ્પાની રચના સં ૧૮૭૬ માં શ્રી પૂજ્ય લક્ષ્મીચંદ્રસૂરિના સમયમા શ્રી આનંદચંદ્રજીના શિષ્ય પરમાનંદે કરી છે એવો ઉલ્લેખ ગ્રંથાન્તે છે.

(૧૦) શ્રી નાનકચંદ્રકૃત સંસ્કૃત છાયા

રાય ધનપતિસિંહ બહાદુરની આવૃત્તિમાં ટાઈટલમાં લૉંગગચ્છીય રામચંદ્ર ગણિકૃત સંસ્કૃતાનુવાદ એમ છાપ્યું છે. પરંતુ પ્રશસ્તિમાં રામચંદ્ર ગણિના શિષ્ય નાનકચંદ્રજીએ સંસ્કૃતાનુવાદ કર્યો છે એમ સ્પષ્ટ કહેવામાં આવ્યું છે. અને એ પ્રજ્ઞાપનાનું સંપાદન-સંશોધન પણ શ્રી નાનકચંદ્રજીએ જ કર્યું છે; એટલે તેમનો અસ્તિત્વકાળ જે વર્ષમાં પ્રજ્ઞાપના છપાઈ પ્રકાશિત થયું તે હરે છે. અર્થાત્ ઈ. સ. ૧૮૮૪માં તેઓ વિદ્યમાન હતા.

*

(૧૧) અજ્ઞાતકર્તૃક વૃત્તિ (૧)

આનો ઉલ્લેખ જિનરત્નકોપમાં છે અને તેની અનેક હસ્તપ્રતો ઉપલબ્ધ છે, તેમ પણ ત્યાં જણાવ્યું છે.

*

(૧૨) પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર ભાષાંતર

પં. શ્રી ભગવાનદાસ હરખચંદે રચેલ આ ભાષાંતર વિ. સ. ૧૯૯૧માં મુદ્રિત થયું છે.

ઉપર સૂચવેલ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની વ્યાખ્યાઓ ઉપરાંત, આગળ જણાવ્યું તેમ, પ્રજ્ઞાપનાચૂર્ણ પણ હતી, પરંતુ તેની હસ્તપ્રત ઉપલબ્ધ નથી. અને પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રસારોદ્ધારની હસ્તપ્રતની નોંધ પિટર્સનના રિપોર્ટ ભાગ એકના પરિશિષ્ટ—ખંભાતના શ્રી શાંતિનાથ ભંડારની સૂચીમાં—પૃ. ૬૩માં છે. પણ તે પ્રત અમારા જોવામાં આવી નથી; અને તેની સૂચના મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીએ તૈયાર કરેલા નવા સૂચીપત્રમાં પણ નથી, એટલે એ પ્રત અત્યારે ખંભાતમાં પણ ઉપલબ્ધ નથી એમ માનવું રહે. આ અને આચાર્ય અભયદેવકૃત ‘પ્રજ્ઞાપનોદ્ધાર’ અથવા પ્રજ્ઞાપનાસંગ્રહણી બન્ને ગ્રંથો જુદા જ છે, કારણ કે પ્રજ્ઞાપનાસારોદ્ધાર તો ગદ્યરચના છે, જ્યારે ‘પ્રજ્ઞાપનોદ્ધાર’ ગાથાબદ્ધ છે.

*

(૧૩) પ્રજ્ઞાપનાપર્યાય

મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીસંગ્રહ, લા. દ. વિદ્યામંદિર, ન. ૪૮૦૧ ની હસ્તપ્રત છે ‘સર્વસિદ્ધાન્ત-વિષમપદપર્યાય’; તેમાં પ્રારંભમાં પચવસ્તુકના પર્યાયો આપ્યા છે. પછી આચારાંગ આદિના પર્યાયો પત્ર ૨-૩ થી શરૂ થાય છે. તેમાં પત્ર ૫-૭ થી પ્રજ્ઞાપનાના પર્યાયો શરૂ થાય છે. આમાં ગ્રંથકારની પદ્ધતિ એવી છે કે જેનો પર્યાય આપવો હોય તે પદ્ધતિ નામ આપી તે તે શબ્દનું વિવરણ કે પર્યાય આપે છે. પ્રસ્તુતમાં સૌથી પ્રથમ અઢારમાં પદ્ધતિની અનાહારક શબ્દનું વિવરણ છે અને પત્ર ૬-૭ માં તો પ્રજ્ઞાપનાના પર્યાયો સમાપ્ત કરી દીધા છે અને નિશીથચૂર્ણ આદિના પર્યાયો શરૂ કર્યા છે. પછી પત્ર ૬૩ અથવા પત્ર ૬૪ ૩ સુધીમાં પ્રજ્ઞાપનાવિવરણવિષમપદપર્યાયો છે.

આ પ્રતિના ૨૬માં પત્રમાં ‘પાક્ષિકસૂત્રપર્યાય’ પૂર્ણ થાય છે. આદિથી અહીં સુધીના (પાક્ષિકસૂત્રપર્યાય સુધીના) પર્યાયો જેની એક ત્રાડપત્રીય પ્રતિ ખંભાતના ભંડારમાં છે. જુઓ Catalogue of palm-leaf manuscripts in the Shantinath Jain Bhandara Cambay [Part one] પૃ. ૧૨૮ માં જણાવેલ ‘નિર્ણયસિદ્ધાન્તપર્યાય’. ખંભાતના ભંડારની આ પોથીના અંતમાં આ પેલી ગ્રંથકારની પ્રશસ્તિના આધારે જાણી શકાય છે

કે ઉક્ત 'પાક્ષિકસૂત્રપર્યાય' સુધીના પર્યાયોના કર્તા ચન્દ્રકીર્તિસૂરિ (વિ. સ. ૧૨૧૨) છે; આમ છતાં લા. દ. વિદ્યામંદિરની સૂચિત પ્રતિના ૨૬ માં પત્રમાં 'પાક્ષિકસૂત્રપર્યાય' પૂર્ણ થયા પછી અન્થકારની પ્રશસ્તિ આપી નથી પણ તે પછી 'નિરિયાવલિયાસૂત્રપર્યાય' આદિ અનેક અન્થોના પર્યાયો પત્ર ૨૬ થી ૬૯ સુધીમાં છે. સમગ્ર પ્રતિના અતમાં પણ આના કર્તા માટે કોઈ માહિતી નથી મળતી. આથી એમ જાણી શકાય છે કે લા. દ. વિદ્યામંદિરની પ્રતિમાં વિષમપદપર્યાયોની એ પ્રકારની કૃતિઓ સંગૃહીત થયેલી છે. આવી પ્રતિઓ પણ અન્યાન્ય ભંડારોમાં ઉપલબ્ધ છે.

*

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રટીકા અને ટીકાકાર

અમે પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની મૂળ વાચનાનું સંપાદન કર્યું છે તેથી ટીકા અને ટીકાકારના સંબંધમાં અમે વિચારી શકીએ એટલી સંપૂર્ણ હકીકતો આપવાનું અમારા માટે શક્ય ન હોય તે સ્વાભાવિક છે. આમ છતાં પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની મૂળ વાચના તૈયાર કરતા ટીકા જોવાનો પ્રસંગ ડગલે ને પગલે આવે જ, કારણ કે ટીકા જોયા વિના પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની અથવા તો કોઈ પણ આગમની પ્રામાણિક મૂળ વાચના તૈયાર કરવાનું કોઈનુંય ગળું નથી. આજ પર્યંત પ્રસિદ્ધ થયેલાં જે જે મૂળ સૂત્રોમાં વ્યાખ્યા-અથોની મદદ લેવાઈ નથી અને લેવાઈ હોય તો કેવળ કોઈકે સ્થળના અધૂરા અવલોકનરૂપે જ, આથી તે તે મૂળ સૂત્રોની વાચનાના સૂત્રપાઠોમાં એવાં અનેક સ્થળો છે કે જે પ્રામાણિક નથી. અસ્તુ.

અમારા પ્રસ્તુત સંપાદન-સંશોધન કાર્ય અન્વયે ટીકાના અવલોકનથી ટીકા^૧ અને ટીકાકાર માટેની જે અતિસ્વલ્પ માહિતી અમને મળી છે, તે અહીં જણાવીએ છીએ.

આગમસંશોધન કાર્ય માટે પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓ અને તેની વ્યાખ્યાઓ આ જે સામગ્રી તો મુખ્ય આધારરૂપે છે એમ અમે નિઃસંદેહ માનીએ છીએ અને આ અભિપ્રાય જ્યારે પણ પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે જણાવતા રહ્યા છીએ. સાથે સાથે અહીં અમે એ પણ જણાવીએ છીએ કે સંશોધનકાર્યમાં વ્યાખ્યાઅથોનો ઉપરછલો ઉપયોગ કરવાથી ક્યારેક કોઈકે પ્રસંગ એવો પણ આવે કે જ્યારે પ્રામાણિક વાચના તૈયાર કરવામાં મુખ્ય આધારરૂપ વ્યાખ્યાઅથ પણ આપણને પ્રામાણિક પાઠથી દૂર દોરી જાય. આનો અર્થ એ થયો કે સંપાદનકાર્ય કરનાર અભ્યાસીએ પ્રતિઓના પાઠની સાથે વ્યાખ્યાની સાધકતા-આધકતાનો સ્વતંત્રપણે વિવેકપૂર્વક વિચાર કરવો જ જોઈએ. પ્રસ્તુત અથના સંપાદનકાર્યમાં પણ અમને આ અનુભવ થયો છે. પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં કેટલાંક એવાં સ્થાન પણ છે, જ્યાં અમે ટીકાકારની વ્યાખ્યાથી વિરુદ્ધ જઈને પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓનો સૂત્રપાઠ સંગત માનીને તેને મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યો છે. આવાં સ્થાનોનો નિર્ણય કરતા અમને એમ જણાયું છે કે કાં તો ટીકાની રચના કર્યા પછી અંથકારે સમગ્ર ટીકાઅંથને શોધ્યો નથી અથવા શોધ્યો છે તો તે શોધેલા ટીકાઅંથના કુળનો આજે કોઈ આદર્શ ઉપલબ્ધ નથી.

અહીં મૂળ કથિતવ્યથી જરા દૂર જઈને પણ ટીકાકાર આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીની પ્રતિભા અને જીવનસરણીની પ્રસંગોપાત્ત અતિસંક્ષિપ્ત રૂપરેખા જણાવીએ છીએ :

પુણ્યનામધેય મહર્ષિ મલયગિરિજીએ જૈન આગમ આદિ સાહિત્ય ઉપર અનેક મહાકાય વ્યાખ્યાઅથો રચ્યા છે એટલું જ નહિ તેમનો દેહવિલય પણ વ્યાખ્યાઅથ રચતા રચતા જ થયો છે.

૧ અહીં આચાર્ય શ્રી મલયગિરિ અને તેમની ટીકા સમજવી

એ હકીકત તેમની અધૂરી રહેલી રચનાઓ દ્વારા સ્પષ્ટ જ છે. આવા અંતઃકાળ સુધી અવિરત અને અપ્રમત્ત રહીને જૈન આગમ આદિ સાહિત્યના વાચકો, ચિત્તકો અને શ્રોતાજનો ઉપર અસાધારણ ઉપકાર કરનાર આ મહાપુરુષના ચરણારવિદમાં આગમ આદિ વિષયના અભ્યાસીઓનું તો શુ સમગ્ર વિશ્વના વિદ્યાપ્રેમી કોઈ પણ વિદ્વાનનું મસ્તક નમી જાય તે તદ્દન સ્વાભાવિક છે. “શ્રુતજ્ઞાનની ભક્તિ માટે મેં શક્ય શ્રમ કર્યો છે અને તેમાં જે કંઈ ઊણુપ રહી હોય કે અનવધાન થયું હોય તેનું પરિમાર્જન સુયોગ્ય શ્રુતોપાસક વાચક કરશે જ.” આવી અપેક્ષાથી પ્રેરાઈને ખુદ આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીએ, પોતે રચેલા ગ્રંથોને ફરીથી સાદ્યત જોવા કરતાં, અન્યાન્ય જટિલ સૂત્રગ્રંથોની વ્યાખ્યાઓ રચવામાં પોતાની સર્વ શક્તિ અને સમય ખપાવ્યા હોય, એવું અનુમાન કરીએ તો તે અનુચિત નહીં કહેવાય. અને જો આ અનુમાન સાચુ હોય તો કોઈ પણ અભ્યાસીને આ પૂજ્યશ્રીના વ્યાખ્યાગ્રંથોમાં જવલ્લે જ કોઈકે સ્થાને અનવધાન જેવું લાગે તો તેનું સશોધન કરવામાં તો કશું જ અશુભ નથી; પણ આવી એકાદ સામાન્ય ક્ષતિ જોઈ ને, પોતાના અલ્પ જ્ઞાનના આવેશમાં, જો અનેક મહાકાય ગ્રંથોની દેણગી આપનાર આવા ઉપકારી વ્યાખ્યાકારો પ્રત્યે અવિવેક બતાવવામાં આવે તો તેને કોઈ પણ વિજ્ઞ વિચારક બાલિશતા જ કહેશે. અસ્તુ.

પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રનું સપાદન કરતાં અમે જે સ્થળોમા ટીકાકાર આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીની વ્યાખ્યાથી વિરુદ્ધ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલા સૂત્રપાઠ પ્રમાણે મૂળ વાચનાનો પાઠ સ્વીકાર્યો છે. આ જે સ્થળ પૈકીના ૧૪૨૦ [૪] ક્રમાંકવાળા સૂત્રના સંબંધમાં અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની આવૃત્તિઓમાં ટીકાકારની વ્યાખ્યાથી ભિન્ન સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલો પાઠ જ મૂળ વાચનામાં લેવાયો છે. પ્રસ્તુત જે સ્થાન આ પ્રમાણે છે :

૧. સૂત્રાંક ૯૯૯ [૧] મા (૫૦ ૨૪૬) ગોયમા ! નો અદ્વાયં પેહતિ આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ટપાકારો? પણ આ સૂત્રપાઠ પ્રમાણે જ અર્થ કરે છે (જુઓ ૫૦ ૨૪૬, ટિં ૨) અહીં આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજી ગોયમા ! અદ્વાય પેહતિ આવા સૂત્રપાઠ પ્રમાણે વ્યાખ્યા કરે છે. બધીય સૂત્રપ્રતિઓ ઉપરનો પાઠ આપે છે તેથી અને તે જ પાઠ અમને સુસંગત લાગવાથી ટીકાકારની વ્યાખ્યાથી વિરુદ્ધ જઈ ને પણ અમે ગોયમા ! નો અદ્વાયં પેહતિ પાઠને મૌલિક પાઠ-રૂપે સ્વીકાર્યો છે. વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ માટે જુઓ ૫૦ ૨૪૬, ટિં ૨. રાય શ્રી ધનપતિબાબુની તથા શ્રી અમોલકઋષિજીની આવૃત્તિમાં અહીં અમે સ્વીકાર્યો છે તેવો જ પાઠ છે. તેથી આ જે પ્રકાશનોમાં આધારરૂપે લેવાયેલી પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં પણ અમને મળેલી પ્રતિઓના જેવો જ પાઠ હોવો જોઈએ તે સ્પષ્ટ થાય છે, જ્યારે આગમોદય સમિતિની આવૃત્તિમાં અહીં ટીકાકારની વ્યાખ્યા પ્રમાણે નો પદ સિવાયનો સૂત્રપાઠ છે. ૫ શ્રી ભગવાનદાસજીની, શિલાગમની અને સુત્તાગમે ની આવૃત્તિમા આ સ્થાનમા સમિતિના પાઠનું જ અનુકરણ થયુ છે

૨. સૂત્રાંક ૧૪૨૦ [૪] નો પાઠ સમગ્ર હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં અને અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી આવૃત્તિઓમાં આ પ્રમાણે છે—

જે ણં મંતે ! કેવલં બોહિ બુદ્ધેજ્જા સે ણં સદ્દેજ્જા પત્તિજ્જા રોણજ્જા ? ગોયમા ! સદ્દેજ્જા પત્તિજ્જા રોણજ્જા । (૫૦ ૩૨૧)

આ સૂત્રની ટીકા આ પ્રમાણે છે—“પુનરપિ પ્રશ્નયતિ—યો ભદન્ત ! કેવલિકી બોધિમર્યતોડ-વગચ્છતિ સોડર્યતસ્તા ‘શ્રદ્ધધીત’ શ્રદ્ધાવિષયા કુર્યાત્ તથા ‘પ્રત્યયેત્’ પ્રતીતિવિષયા કુર્યાત્, ‘રોચયેત્’ ચિકીર્ષામિ હત્યેવમધ્યવસેત્ ? મગવાનાહ—અત્યેગદ્વયેત્ આદિ । (ટીકા, પત્ર ૩૯૯, પૃષ્ઠ ૨).

અહીં ટીકાકાર મહારાજે જણાવેલા અત્યેગદ્વય અવતરણના આધારે વિચાર કરતાં એમ લાગે છે કે ઉપરના સૂત્રખંડમાં પ્રશ્નનો ઉત્તર આ પ્રમાણે હોવો જોઈએ—ગોયમા ! અત્યેગદ્વય સદ્દેજા પત્તિજ્ઞા રોજ્ઞા ।

પ્રસ્તુત સૂત્રખંડ અને તેના પૂર્વાપર સંબંધનું વસ્તુ આ પ્રમાણે છે :

(૧) પ્રશ્ન — નારક જીવ નરકમાંથી અનંતર નીકળીને પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમા ઉત્પન્ન થાય ?

ઉત્તર — કોઈકે થાય અને કોઈકે ન થાય. (સૂ. ૧૪૨૦[૧]).

(૨) પ્રશ્ન — જે નારક જીવ નરકમાંથી અનંતર નીકળીને પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમા ઉત્પન્ન થયો હોય તે કેવલિપ્રજ્ઞત ધર્મને સાંભળે ?

ઉત્તર — કોઈકે સાંભળે અને કોઈકે ન સાંભળે (સૂ. ૧૪૨૦[૨]).

(૩) પ્રશ્ન — ઉપર જણાવેલો જે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ કેવલિપ્રજ્ઞત ધર્મને સાંભળે તે કેવળજ્ઞાનીએ ઉપદેશેલા ધર્મની પ્રાપ્તિને અર્થાત્ બોધિને અર્થથી જાણે ?

ઉત્તર — કોઈકે જાણે અને કોઈકે ન જાણે (સૂ. ૧૪૨૦[૩]).

(૪) પ્રશ્ન — ઉપર જણાવેલો પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, જે કેવલિપ્રજ્ઞત બોધિને અર્થથી જાણે તેનામાં શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને રુચિ હોય ?

ઉત્તર — તેનામાં શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને રુચિ હોય (સૂ. ૧૪૨૦[૪]).

અહીં ચોથા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ‘કોઈકે ને શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને રુચિ હોય અને કોઈકે ન હોય’ આવો નિર્દેશ ટીકાની વ્યાખ્યાથી જાણી શકાય છે. ઉપર જણાવેલા ચાર પ્રશ્નો પૈકીના પહેલા ત્રણ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મૂળ સૂત્રપાઠમાં અત્યેગદ્વય શબ્દ છે તે ચોથા પ્રશ્નની વ્યાખ્યા કરતાં ટીકાકાર મહારાજના અનવધાનથી આવ્યો હશે કે પછી ટીકાની પરિમાર્જિત શુદ્ધ પ્રતિની પરંપરાનો કોઈ આદર્શ આજે નથી રહ્યો એ કારણે આવ્યો હશે, એ એક વિચારણીય વસ્તુ છે.

રાય શ્રી ધનપતિઆણુની આવૃત્તિમાં આપેલા સસ્કૃત અને ગુજરાતી અનુવાદમાં બધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલા પાઠ પ્રમાણે અનુવાદ છે, જ્યારે તેમાં છપાયેલી ટીકાનો પાઠ ઉપર જણાવ્યો છે તેવો જ છે.

શ્રી અમોલકઋષિજીની આવૃત્તિમાં મૂળ પાઠ તો સર્વ પ્રતિઓએ આપેલા પાઠ જેવો જ છે, પણ તેમાં આપેલા હિંદી અનુવાદમાં ટીકાની વ્યાખ્યા મુજબ અર્થ કર્યો છે.

પં શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં મૂળ પાઠ સર્વ પ્રતિઓએ આપ્યો છે તેવો જ છે, મૂળ પાઠનો અનુવાદ પણ તેને અનુસરીને આપ્યો છે, પણ વિવેચનમાં ટીકાની વ્યાખ્યા પ્રમાણે અર્થ કર્યો છે.

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર ઉપર બે ટપ્પાગ્રન્થો રચાયા છે. તેમાં પં. શ્રી ધનવિમળજીરચિત પ્રાચીન છે, તેમાં પ્રસ્તુત મૂળ પાઠ સર્વ પ્રતિઓએ આપ્યો છે તેવો જ છે અને તેનો અર્થ પણ મૂળ પાઠને અનુસરીને જ આ પ્રમાણે લખ્યો છે—જે ભગવન(ન) કેવલબોધઈં બુ(બૂ)દ્ધિ તે સદ્દે

પ્રતીત આળે રુચિ મનમાં વસે ? ગૌતમ ! સદ્દેહે પ્રતીતઠં રુચિ (રોચે)૩; જ્યારે વિં સં ૧૭૮૪ માં પ. શ્રી જીવવિજયજીએ રચેલા પ્રજાપનાસૂત્રટીકામાં મૂળ પાઠ તો સર્વ પ્રતિઓ આપે છે તેવો જ છે, પણ તેનો અર્થ ટીકાની વ્યાખ્યાને અનુસરતો છે, તે આ પ્રમાણે—જેહ મગવન્ ! કેવલીપ્રણીત વોધ પ્રતે જાળે વૂજે તે વોધિ પ્રતે સદ્દેહે પ્રત્યય ધરે રુચ(ચિ) કરે ? હા ગૌતમ ! કોઈક સદ્દેહે પ્રત્યય ધરે રુચ(ચિ) ધરે કરે । ૪ અહીં એ વસ્તુ પણ જાણવી ઉપયોગી છે કે પં. શ્રી જીવવિજયજીએ પ્રસ્તુત ટીકાર્થ ટીકાને અનુસરીને બનાવ્યો છે તે તેમણે જ આદિમાં અને અંતમાં જણાવેલું છે.

પ્રજાપનાસૂત્રમાંના એક સ્થળનું વક્તવ્ય જીવાલિગમસૂત્રમાં પણ છે. આ બન્ને ગ્રંથોમાં આવેલા સમાન પદાર્થના નિરૂપણમાં એકસરખો પાઠ નથી. તે આ પ્રમાણે :

અમાસદ્દે તિવિદે પળ્લત્તે । તં જહા—અણાઈદ્દે વા અપજ્જવસિદ્દે ૧, અણાઈદ્દે વા સપજ્જવસિદ્દે ૨, સાદીદ્દે વા સપજ્જવસિદ્દે ૩ । (પ્રજાપનાસૂત્ર, સૂં ૧૩૭૫, પૂં ૩૧૫).

અમાસદ્દે દુવિદે પળ્લત્તે । તં જહા—સાતીતે વા અપજ્જવસિતે ૧, સાતીતે વા સપજ્જવસિતે ૨ । (જીવાલિગમસૂત્ર, પત્ર ૪૪૨, પૃષ્ઠ ૨).

અમે પ્રજાપનાસૂત્રના સશોધન માટે ઉપયોગમાં લીધેલી કાગળ ઉપર લખાયેલી પાંચ પ્રતિઓમાં આ સ્થાનમાં જીવાલિગમસૂત્રના પાઠ જેવો જ પાઠ છે તેમ જ પ. શ્રી જીવવિજયજીકૃત પ્રજાપનાસૂત્રના ટીકામાં પણ પ્રસ્તુત સ્થાનમાં જીવાલિગમસૂત્રના જેવો જ પાઠ સ્વીકારીને અભાપકના બે પ્રકાર જણાવ્યા છે. આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીકૃત પ્રજાપનાસૂત્ર અને જીવાલિગમસૂત્રની ટીકામાં પ્રસ્તુત સ્થાનમાં તે તે સૂત્રના મૂળ પાઠ મુજબ વ્યાખ્યા છે, અર્થાત્ પ્રજાપનાસૂત્રની ટીકામાં અભાપકના ત્રણ પ્રકાર મુજબ અને જીવાલિગમસૂત્રની ટીકામાં અભાપકના બે પ્રકાર મુજબ વ્યાખ્યા છે. આથી વિશેષમાં આ બે સૂત્રોનાં સૂચિત સ્થાનોના પાઠભેદની નોંધ આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીએ પોતાની કોઈ ટીકામાં લીધી નથી.

પ્રજાપનાસૂત્રની મુદ્રિત આવૃત્તિઓનો પરિચય

પ્રજાપનાસૂત્રની અમારી પ્રસ્તુત આવૃત્તિના પહેલાં એની છ આવૃત્તિઓ પ્રકાશિત થયેલી છે, તે આ પ્રમાણે

૧. વિક્રમ સવત્ ૧૯૪૦ માં ઋષિ શ્રી નાનકચદજી દ્વારા સંપાદિત થયેલું પ્રજાપનાસૂત્ર રાય શ્રી ધનપતિસિંહજી દ્વારા સર્વપ્રથમ પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું હતું આ ગ્રંથમાં પ્રજાપનાસૂત્ર મૂળ, શ્રી રામચદ્રગણિકૃત પ્રજાપનાસૂત્રના મૂળ પાઠનો સંસ્કૃત અનુવાદ, આચાર્ય શ્રી મલયગિરિચિત પ્રજાપનાસૂત્રટીકા તથા શ્રી પરમાનન્દપિંડિકૃત પ્રજાપનાસૂત્રની ભાષાટીકા પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે. આ પ્રકાશનમાં આવેલ પ્રજાપનાસૂત્રનો મૂળ પાઠ જોતાં તેમાં અશુદ્ધિઓ તો ઘણી છે જ, ઉપરાંત અનેક સ્થળે શબ્દોના પદચ્છેદો પણ ખોટા છે. આમ હોવા છતાં આ આવૃત્તિમાં પ્રકાશિત થયેલા પ્રજાપનાસૂત્રના મૂળ પાઠને તથાપ્રકારની કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિના પ્રામાણિક આધારવાળો

૩-૪ આ બે ટીકાર્થના પાઠ શ્રી લાલભાઈ દલપતભાઈ ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિર, અમદાવાદમાં સુરક્ષિત અનુક્રમે મુનિરાજ શ્રી પં કીર્તિમુનિજી તથા મુનિ પુણ્યવિજયજીના હસ્તલિખિત ગ્રંથસંગ્રહમાં રહેલી પોથીઓમાંથી લખેલ છે આ બેનો અનુક્રમે ક્રમાંક ૧૧૦૭૯ તથા ૧૦૫૮-૫૯ છે

કહેવામાં જરાય વાધા નથી. પ્રજાપનાના મૂળ પાઠ સિવાય આ આવૃત્તિમાં આવેલી ટીકા વગેરેનો અમે કોઈકે અપવાદ વિના ઉપયોગ કર્યો નથી. એટલે તે માટે અમે અહીં વિશેષ નથી લખતા.

૨. વિં સં ૧૯૭૪-૭૫ માં પૂં પાં આગમોદ્ધારક આચાર્ય શ્રી સાગરાનંદસુરિજી દ્વારા સંપાદિત અને શ્રી આગમોદ્ય સમિતિ દ્વારા બે ભાગમાં પ્રકાશિત થયેલી પ્રજાપનાસૂત્રની આવૃત્તિ. આ ગ્રંથમાં પ્રજાપનાસૂત્ર મૂળ તથા તેની આચાર્ય શ્રી મલયગિરિસુરિરચિત ટીકા પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે. આ ગ્રંથમાં પૂર્વના પ્રકાશનની અપેક્ષાએ પ્રમાણમાં શુદ્ધિનું પ્રમાણ ધણુ જ છે. અને આથી જ આ આવૃત્તિના પ્રકાશન પછી ચિકિત્સક અભ્યાસીઓએ આનો જ ઉપયોગ કર્યો છે. પૂં પાં આગમોદ્ધારકજીએ સંપાદિત કરેલા અનેક ગ્રંથો જેતા તેમના કાર્યની ઝડપ અને તાલાવેલી પારખી શકાય છે. આ અતિવેગમાં પ્રકાશિત કરેલા ગ્રંથોનું પ્રમાણ જેતાં તે તે ગ્રંથમાં રહેલી મૌલિક રખલનાઓનું પ્રમાણ ઓછું છે.

શ્રી આગમોદ્ધારકજી અને તેમનાં પ્રકાશનો માટે અમે અમારા આ અગાઉ સંપાદિત કરેલા નંદિસુત્તં અણુઓગદ્વારાઈં ચ ગ્રંથના સંપાદકીયમાં લખ્યું જ છે. અહીં અમે એટલું જણાવીએ કે પ્રસ્તુત આવૃત્તિમાં પણ પ્રજાપનાસૂત્રની મૂળ વાચનામાં કેટલાંક સ્થળે નાની-મોટી રખલનાઓ રહી ગઈ છે, જે અમે આગળ ચર્ચાશું.

૩. વીર સં ૨૪૪૫ (વિં સં ૧૯૭૫)માં મુનિ શ્રી અમોલકન્નપિજી દ્વારા સંપાદિત અને લાલા શ્રી સુખદેવસહાયજી દ્વારા પ્રકાશિત થયેલી આવૃત્તિ. આ ગ્રંથમાં પ્રજાપનાસૂત્ર મૂળ તથા મુનિ શ્રી અમલોકન્નપિજીકૃત પ્રજાપનાસૂત્રનો હિંદી અનુવાદ પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યા છે. આ ગ્રંથમાની પ્રજાપનાસૂત્રની મૂળ વાચના અતીવ અશુદ્ધ છે. મુનિ શ્રી અમોલકન્નપિજીએ તેમના પૂર્વની રાય શ્રી ધનપતિસિહજીની આવૃત્તિનું અનુકરણ નથી કર્યું, પણ તથાપ્રકારની કોઈ એક હસ્ત-લિખિત પ્રતિ કે પ્રતિઓના આધારે પોતાની પદ્ધતિએ આ સંપાદન કર્યું છે એમ કહી શકાય આ સમયમાં અમે આગળ લખેલી ચર્ચામાં આપેલા પાઠો ઉપરથી અભ્યાસીઓ વિશેષ જાણી શકશે. અમે પ્રજાપનાસૂત્રના સૂત્રપાઠોના સમયની ચર્ચામાં આ આવૃત્તિની મૂળ વાચનાનો જ મર્યાદિત ઉપયોગ કર્યો છે, આથી અહીં તેના હિંદી અનુવાદ વિષે કંઈ પણ જણાવવું પ્રસ્તુત નથી.

૪. વિં સં ૧૯૯૧ માં પં શ્રી ભગવાનદાસ હર્ષચંદ્ર દ્વારા સંપાદિત અને ત્રણ ભાગમાં પ્રકાશિત આવૃત્તિ. આ ગ્રંથમાં પ્રજાપનાસૂત્ર મૂળ, મૂળ વાચનાનો ગુજરાતી અનુવાદ તથા આચાર્ય શ્રી મલયગિરિરચિત પ્રજાપનાસૂત્રની ટીકાનો ગુજરાતી અનુવાદ પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે. આ આવૃત્તિની મૂળ વાચના તૈયાર કરવામાં સમિતિની આવૃત્તિને મુખ્ય રાખીને વિશેષ સશોધન માટે અમદાવાદના શ્રી શાતિસાગરજીના ભગરની એક સટીક અને ત્રુટિત પ્રજાપનાસૂત્રની હસ્તલિખિત પ્રતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે આ હકીકત પ્રસ્તુત પ્રકાશનની પ્રસ્તાવનામાં જણાવી છે આથી કેટલેક સ્થળે સમિતિની આવૃત્તિના પાઠના બદલે આ પ્રકાશનમાં મૌલિક શુદ્ધ પાઠ મળે છે ૧ આમ છતાં આ પ્રકાશનની મૂળ વાચનામાં પણ અનેક સ્થળે સમિતિના પ્રકાશન જેવી જ નાની-મોટી રખલનાઓ તો છે જ, પણ તે ઉપરાંત સમિતિની આવૃત્તિના સાચા પાઠને બદલે ખોટા પાઠ પણ થયા છે ૨ મૂળ અને ટીકાનો જેવો પાઠ તેવો અનુવાદ કરવામાં આવ્યો છે. આથી કોઈક

૧ જુઓ આગળ આવતા 'પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન' શીર્ષકવાળા વિભાગની ૬૧ મી અને ૭૮ થી ૧૦૫ સુધીની કડિકાઓ

૨. જુઓ એજન, ૪૨ મી, ૪૯ મી અને ૭૦ થી ૭૭ સુધીની કડિકાઓ.

સ્થળ એવું પણ છે કે જ્યાં એક જ સ્થાનમાં મૂળ અને ટીકાના અનુવાદની સગતિ સંવાઈ નથી. આ પ્રકાશનની મૂળ વાચનાની ક્ષતિઓ પણ આગળ લખેલી ચર્ચામાંથી અભ્યાસીઓ જાણી શકશે.

૫. વિ. સ. ૧૯૯૮ (વીર નિ. સ. ૨૪૬૮) માં આગમમંદિર (પાલીતાણા) માં શિલામાં ઉત્કીર્ણ સમગ્ર આગમોને તૈયાર કરવા માટે મર્યાદિત સખ્યામાં પ્રકાશિત કરેલા આગમરત્નમંજૂષા નામના મહાગ્રંથમાં પ્રકાશિત થયેલા પ્રજાપનાસૂત્રની આવૃત્તિ. સમિતિની આવૃત્તિના સ્ખલનાવાળા સ્થાનો પૈકીનાં કેટલાંક સ્થાનમાં આ આવૃત્તિમાં શુદ્ધ પાઠ કેમજો છે. બાકી તો આમાં કોઈક સ્થળ એવું પણ છે કે, જ્યાં સમિતિની આવૃત્તિથી વિરુદ્ધ જઈને ખોટું સંશોધન કરવામાં આવ્યું છે. પ્રસ્તુત આવૃત્તિની મૂળ વાચનાને અમે સાદત મેળવી નથી, પણ મૂળ પાઠની ચર્ચા લખવામાં એ અનેકવાર જોયેલી હોવાથી તેના સંબંધમાં નીચેની હકીકત સહજભાવે જાણવીએ છીએ :

૭૭ માં પૃષ્ઠની (મૂત્ર ૨૧૦) આદમી પંક્તિમાં આવેલા ડહું શબ્દથી દસમી પંક્તિમાં આવેલા જોયળકોડાકોડીઓ ના પૂર્વના વહુગીઓ સૂત્રપદ સુધીનો સૂત્રપાઠ પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં પડી ગયો છે. જુઓ આગમરત્નમંજૂષા શિલાકલક ૧૭૩-૪ ની છેલ્લી પંક્તિ. અહીં પડી ગયેલો પાઠ સમિતિની આવૃત્તિમાં છે. આ રીતે અન્યાન્ય સ્થાનોમાં પણ મૂળ વાચનાનો પાઠ પડી ગયો છે કે કેમ?— એ તો સમગ્ર આવૃત્તિને મેળવીએ તો જ જાણી શકાય. પ્રસ્તુત શિલાગમની આવૃત્તિની વિશેષતા તો એ છે કે તેમાં અનેક સ્થળે ° આવા પોલાં મીઝા કરીને નાના-મોટા સૂત્રસંદર્ભોને, કોઈ પણ પ્રાચીન પ્રતિ, પદ્ધતિ કે પરંપરાના આધાર વિના, પૂ. પા. આગમોદ્ધારકજીએ પોતાની આગવી શૈલીથી ટૂંકાવ્યા છે. દા. ત. ૬૪ માં પૃષ્ઠની સાતમી પંક્તિમાં આવેલા પુલ્લર શબ્દથી તે જ પૃષ્ઠની ૧૭ મી પંક્તિ સુધીનો સૂત્રસંદર્ભ છોડી દઈને આ સમગ્ર પાઠના સ્થાને ° આવું પોલું મીડું કર્યું છે આ છોડી દીધેલો પાઠ પ્રજાપનાસૂત્રની સમગ્ર હસ્તલિખિત પ્રતિઓ અને સમગ્ર પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં છે. અમારા કામ પૂરતા અન્વેષણમાં પણ અમે આવાં પોલાં મીઝાં અનેક જોયાં છે, જેમાં સક્ષેપ કરવાના આશયથી મૂળ વાચનાના નાના-મોટા સૂત્રસંદર્ભો છોડી દેવાયા છે આથી શિલાગમની પ્રસ્તુત મૂળ વાચનાને પૂ. પા. આગમોદ્ધારકજીએ બનાવેલી પ્રજાપનાસૂત્રની સક્ષિપ્ત વાચના કહી શકાય આ સક્ષેપમાં સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં અને પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં આવતા સુક્લેસ્સા કળ્હેલેસ્સા જેવા શબ્દોના સ્થાનમાં સુક્કા કળ્હા શબ્દો પણ છે. સૂત્રપાઠોનો આ રીતે સક્ષેપ કરવા જતાં પાઠોનું મૂળ સ્વરૂપ વિકૃત બની જવાનો પૂરેપૂરો સભવ હોવાથી આ પદ્ધતિ ચાલુ રહે એ કોઈ રીતે ઇષ્ટ નથી.

‘અંતિમ આવૃત્તિ પૂર્વનાં પ્રકાશનો કરતાં વધુ શુદ્ધ નહીં તોપણ તેથી ઊતરતા સ્વરૂપની તો ન હોવી જોઈએ’ આવી અપેક્ષા શિલાગમગત પ્રજાપનાસૂત્રની આવૃત્તિથી સતોષાતી નથી આ પ્રકાશન અંગેની વિશેષ વિગતો આગળ આવતી ચર્ચામાંથી જાણી શકાશે.

૬ મુનિરાજ શ્રી પુષ્કલિકાખૂ-પુષ્પલિકા-કૂલચંદ્ર દ્વારા સંપાદિત થયેલા સુત્તાગમે નામના ગ્રંથના બીજા અંશમાં અંગ આગમ સિવાયના ૨૧ આગમો પ્રકાશિત કર્યા છે, તેમાં પ્રસ્તુત પ્રજાપનાસૂત્ર પણ સંપાદિત કરેલું છે ઉક્ત સુત્તાગમેનો બીજો અંશ વિ. સ. ૨૦૧૧ માં સૂત્રાગમ સમિતિ ગુગાવ ળાવણી દ્વારા પ્રકાશિત થયો છે પ્રજાપનાસૂત્રની અમે જોયેલી મુદ્રિત આવૃત્તિઓમાં

૩ જુઓ એજન ૫, ૨૧, ૪૦, ૮૬, ૯૧, ૯૨, ૯૩, ૧૦૩ થી ૧૦૬ કંડિકાઓ તથા ૩૩ માં કંડિકાનો ચોથો પેરાલિલાગ

૪ જુઓ એજન ૩ જ, ૧૨ મી, ૧૬ મી, ૨૪ મી અને ૯૪ મી કંડિકાઓ.

સમયની દૃષ્ટિએ આ છેલ્લી આવૃત્તિ છે. આ આવૃત્તિમાં છપાયેલા પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની મૂળ વાચના જોતાં કેવળ તેના માટે જ નહીં પણ સુત્તાગમેના બે અંશમાં છપાયેલા સ્થાનકવાસી સપ્રદાયને માન્ય ૩૨ સૂત્રગ્રંથોની વાચનાની પ્રામાણિકતાના સંબંધમાં પણ પૂરો સદેહ થાય એવી સ્થિતિ છે. ‘કોઈ પણ ગ્રંથની ઉત્તરોત્તર પ્રકાશિત આવૃત્તિ ક્રમશઃ વધુ ને વધુ સારી હોવી જોઈએ’ આ એક-પ્રકારના સર્વજનસાધારણ અભિપ્રાયથી વિરુદ્ધ સુત્તાગમેનું પ્રકાશન થયું છે, એમ કહી શકાય. આ વસ્તુ સ્પષ્ટ કરવા માટે અમે આગળ જણાવેલા ‘પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન’ આ શીર્ષકમાં લખેલી ૧૦૭ કંડિકાઓ અને તેમાં જાસ કરીને ૪૨ મી, ૪૯ મી અને ૬૪ થી ૭૭ સુધીની કંડિકાઓ જોવા ભલામણ કરીએ છીએ. સુત્તાગમેના બે અંશની પ્રસ્તાવના-સપાદકીયતા કરેલા વિધાનો માટે પણ અહીં થોડો ઇશારો કરવો અમે ઉચિત માન્યો છે.

સુત્તાગમેના પહેલા અંશની પ્રસ્તાવનાના લેખક મુનિ શ્રી જિણચદલિકખૂ=જિનચદલિકખૂ છે; અને બીજા અંશના સંપાદકીયતા લેખક મુનિ શ્રી પુષ્પલિકખૂ પોતે છે. સુત્તાગમેના પહેલા અંશની પ્રસ્તાવનાના ૨૫ માં પૃષ્ઠમાં અને બીજા અંશના સપાદકીયતા ૬૫ માં પૃષ્ઠમાં પ્રસ્તુત પ્રકાશનકી વિશેષતા આ શીર્ષકમાં જણાવેલાં વિધાનો પૈકી ત્રણ વિધાન આ પ્રમાણે છે : (૧) પાઠશુદ્ધિકા પૂરા ૨ સ્વાલ રક્ષા ગયા છે. (૨) इसके सपादनमे शुद्ध प्रतियोका उपयोग किया है। (૩) पाठान्तर नवीन पद्धतिसे दिए हैं।

આ ત્રણ વિધાન પૈકીના પહેલા વિધાનમાં જણાવ્યું છે કે પાઠશુદ્ધિમાં પૂરેપૂરો ખ્યાલ રાખ્યો છે આ બાબતમાં અમે અહીં એટલું જ જણાવીએ છીએ કે અમે આગળ જણાવેલી સુત્તાગમે ગત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર માટેની નોંધ અને પાઠ્યર્યા જોવાથી વિજ્ઞ વાચકોને પ્રતીતિ થશે કે આગમોની પાઠશુદ્ધિની શાસ્ત્રીય પારખ સુત્તાગમેના સપાદકોમાં નથી, અર્થાત્ તેમનું આ વિધાન વસ્તુસ્થિતિથી વેગળું છે.

બીજા વિધાનમાં સુત્તાગમે ના સપાદનમાં શુદ્ધ પ્રતિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે, તેમ જણાવ્યું છે. આ વિધાન ઉપરથી ‘સુત્તાગમે ના સપાદકોએ શુદ્ધ હસ્તલિખિત પ્રતિઓનો ઉપયોગ કર્યો હશે’ આવું અનુમાન કોઈ કરે તો તે અસંભવિત નથી. હકીકતમાં આ બાબતમાં ભલે શ્રી પુષ્પલિકખૂએ સ્પષ્ટ નથી લખ્યું પણ અમે વિશ્વાસપૂર્વક કહી શકીએ કે તેમણે સુત્તાગમે માં છપેલી પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની મૂળ વાચનાને કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિ સાથે મેળવી નથી, અને કદાચ એકાદ હસ્તલિખિત પ્રતિ સાથે મેળવતાં કોઈકે મહત્વનો પ્રામાણિક પાઠ મળ્યો હશે તો તેની મૌલિકતા તેઓએ વિચારી નથી. આ હકીકત પણ અમે આગળ લખેલા ‘પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન’ આ શીર્ષકમાં આવતી ૧૦૭માંની એ સમઘી કંડિકાઓ જોતાં સુસ્પષ્ટ થઈ જશે. સુત્તાગમે ના સંપાદકોનું આવું શુદ્ધ પ્રતિઓના ઉપયોગ માટેનું સદિગ્ધ વિધાન વાચકને ગેરમાર્ગે દોરનારું છે એમ પણ કહી શકાય. મુનિ શ્રી પુષ્પલિકખૂ પોતાના આ વિધાનમાં જણાવેલી શુદ્ધ પ્રતિઓને હસ્તલિખિત પ્રતિઓરૂપે સ્પષ્ટ જણાવી નથી, અને જે શુદ્ધ પ્રતિઓનો તેમણે ઉપયોગ કર્યો છે તે શુદ્ધ પ્રતિઓનો કોઈ પરિચય પણ તેઓએ આપ્યો નથી, એટલે આ બાબતમાં સહજભાવે સદેહ જ રહે કે તેમણે જે શુદ્ધ પ્રતિઓનો ઉપયોગ કર્યો છે તે ‘કયું’?

ત્રીજા વિધાનમાં પાઠાન્તરની નવીન પદ્ધતિની વાત કરી છે તે સમજવા માટે તેઓએ કશું જ

સ્પષ્ટીકરણ કર્યું નથી, અર્થાત્ જે જે પાઠાન્તરો આપ્યા છે તે કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિના છે કે મુદ્રિત આવૃત્તિના એની કોઈ ચોખવટ એમણે કરી નથી.

ઉપર જણાવેલી હકીકતથી સુત્તાગમે ગત પ્રજાપનાસૂત્રની વાચના સંશોધનની દૃષ્ટિએ કેટલી પાંગળી છે તે સ્પષ્ટ થાય છે.

સુત્તાગમેના પહેલા અંશની પ્રસ્તાવનાના ૨૩મા પૃથ્થમા આગમોની પૂર્વપ્રદાશિત આવૃત્તિઓ માટે આ પ્રમાણે લખ્યું છે—इसके अतिरिक्त रायब्रह्मदुर धनपतसिंह (मकसूदावादवाले) और आगमोदय समिति आदिने भी आगमोंका प्रकाशन किया है पर वे भी अशुद्धिओंसे खाली नहीं। આમ જણાવીને પ્રસ્તાવનાના લેખકે સુત્તાગમેની આવૃત્તિને શેષ આવૃત્તિઓ કરતાં શુદ્ધ જણાવવાનો આગ્રહ કર્યો છે. અને આથી જ અમે સુત્તાગમેની આવૃત્તિને શેષ આવૃત્તિઓ કરતા વધુ શુદ્ધ અને પ્રામાણિક ધારીને તેનો વિશેષ ઉપયોગ કરવા તરફ લલચાયા, એટલું જ નહીં અમને જ્યારે જ્યારે મૂળ પાઠનો નિર્ણય કરવા માટે અન્યાન્ય સ્થળો જોવાની આવશ્યકતા જણાઈ ત્યારે ત્યારે સુત્તાગમે ગત પ્રજાપનાસૂત્રનાં અમે તે તે સમગ્ર સ્થાનો જોયા પણ ખરાં. આથી આ બાબતમા અમે એટલું નિઃશંકરીતે જણાવીએ છીએ કે સુત્તાગમે ગત પ્રજાપનાસૂત્રની વાચનામાં મૌલિક શાસ્ત્રીય શુદ્ધિ માટેનો કોઈ પ્રામાણિક પ્રયત્ન થયો નથી. અદ્યત્ત, સુત્તાગમેની આવૃત્તિમાં આગમોદય સમિતિની આવૃત્તિના પાઠના બદલે જે ૨૯ સ્થાનોમાં મૌલિક અને સગત પાઠ આપ્યા છે તે સુત્તાગમેના પ્રદાશન પૂર્વે દશ વર્ષ પહેલા વિ. સ. ૧૯૯૧માં પ. શ્રી ભગવાનદાસ હર્ષચંદ્ર દ્વારા સંપાદિત આવૃત્તિમાં સુધારીને આપેલા જ છે^૬. સુત્તાગમેના સંપાદકશ્રી પં. શ્રી ભગવાનદાસશ્રી કે આગમોદય સમિતિનું અનુકરણ ભલે ન કર્યું હોય, પણ આગમોદય સમિતિ અને પં. શ્રી ભગવાનદાસશ્રીની આવૃત્તિમાં જ્યાં જ્યાં ખોટા અને અમૌલિક પાઠ છે ત્યાં ત્યાં સર્વત્ર સુત્તાગમે માં તેવા જ પાઠ લીધા છે. આથી પણ વિશેષ ધ્યાનપાત્ર વાત તો એ છે કે આગમોદય સમિતિની વાચનાના સાચા અને મૌલિક પાઠના બદલે જ્યાં જ્યાં પં. ભગવાનદાસશ્રીની આવૃત્તિમાં ખોટા અને અમૌલિક પાઠ છે ત્યાં ત્યાં સુત્તાગમે માં પં. શ્રી ભગવાનદાસશ્રીની આવૃત્તિના જેવા જ ખોટા અને અમૌલિક પાઠ આપ્યા છે. આ ઉપરથી કોઈને એમ લાગે કે સુત્તાગમેના સંપાદકશ્રી મૂળ વાચનાનું સંશોધન કરવા માટે અન્યાન્ય પ્રદાશિત આવૃત્તિઓનો જ આધાર લીધો છે, તો એ માન્યતાને નિરાધાર જણાવી શકે એવી કોઈ રજૂઆત સુત્તાગમેના સંપાદકશ્રી કરી નથી. અમારા આ મર્યાદિત વક્તવ્યની ખાતરી તો આગળ જણાવેલા ‘પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્ર-પાઠોનું પર્યાલોચન’ આ શીર્ષકમાં આપેલી વિગતો જોતાં થશે જ. અહીં સાથે સાથે જણાવી દઈએ છીએ કે અમે પૂર્વનાં પ્રદાશનોના સૂત્રપાઠોના સ્થાનમાં જે કોઈ મૌલિક અને પ્રામાણિક પાઠ મેળવી શક્યા છીએ તે પૈકીનો માત્ર એક હળવો પણ પ્રામાણિક પાઠ (કાયજોગે ના બદલે પ્રામાણિક પાઠ—કાયજોગ) સુત્તાગમેની જ આવૃત્તિમાં સ્વીકારાયો છે, જે પૂર્વની અન્ય કોઈ પણ આવૃત્તિમાં નથી. જુઓ ‘પ્રજાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન’ આ શીર્ષકની ૧૦૭મી કડિકા અર્થાત્ આ એક સ્થાન સિવાય સુત્તાગમેના પ્રામાણિક પાઠવાળું એવું એક પણ સ્થાન નથી કે જે તેના પૂર્વની કોઈને કોઈ એક આવૃત્તિમાં ન હોય. બાકી, અહીં જણાવ્યા સિવાયની પણ સુત્તાગમેની નાની નાની આગવી ક્ષતિઓ તો સહજ ભાવે જોતા એવી જણાઈ છે કે જે તેના પૂર્વની કોઈ પણ આવૃત્તિમાં ભાગ્યે જ હોય.

૬ જુઓ એન ૬૧ માં અને ૭૮ થી ૧૦૬ સુધીની કંડિકાઓ

૭ જુઓ એન ૧ થી ૪૨, ૪૩ થી ૪૭, ૫૦ થી ૬૦, ૬૨ અને ૬૩ માં કંડિકાઓ.

૮ જુઓ એન ૬૧ માં તથા ૭૮ થી ૧૦૫ સુધીની કંડિકાઓ.

સુત્તાગમે માં છાપેલા આગમોમાંથી તેના સપાદકજીએ કેટલે સ્થળે પાઠો કાઢી નાખ્યા છે કે બદલ્યા છે તે તો તેમા છપાયેલા બધા આગમોને મેળવીએ ત્યારે જ કહી શકાય છતાં તેમણે છાપેલા પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં પાઠ કાઢી નાંખીને અને બદલીને જે ધાલમેલ કરી છે તે તો અમે આગળ લખેલા ‘પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન’ આ શીર્ષકમાની ૬૪ થી ૬૯ સુધીની કંડિકાઓ વાંચતાં જિજ્ઞાસુઓ સ્પષ્ટ સમજી શકશે. અને તેથી અમે એમ કહી શકીએ કે સુત્તાગમે ગત અન્ય આગમોમા પણ ધાલમેલ થઈ હોવી જોઈએ, આમ છતાં ‘ચોર કોટવાળને દહે’ એ ન્યાયે ધાલમેલ કરનાર મુનિશ્રી પોતે જ પ્રાચીન આગમિક સાહિત્યમાં ધાલમેલ થયાનો આક્ષેપ કરે એ એમની બલિહારી જ કહી શકાય !^૯

અહીં એક હકીકતની સ્પષ્ટતા કરી દેવી અમને ઉચિત લાગે છે કે સમગ્ર જૈન આગમોની હજારો પ્રતિઓ અમે ખારીકાર્થથી જોઈ છે. તેમાં તે તે આગમગ્રંથની મૂળ વાચનાના સંક્ષિપ્ત કે સંક્ષિપ્તતર મૌલિક સૂત્રપાઠને સરળતાથી સમજવા માટે જ, પ્રાયઃ તે તે આગમની ટીકાની વ્યાખ્યાના આધારે, કોઈક અભ્યાસી વિદ્વાન મુનિઓએ સૂત્રપદોનો પ્રક્ષેપ કર્યો છે. અહીં પણ આનું ઉદાહરણ અમે આગળ લખેલા ‘પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન’ આ શીર્ષકમા આવેલી ૩૪, ૪૪, ૫૩ અને ૫૭ માં કંડિકાઓ જોવાથી મળી રહેશે. કોઈવાર પ્રક્ષિપ્ત પાઠો એવા પણ હોય છે કે જે સગત ન હોય. આ વસ્તુ પણ અમે આગળ લખેલા ‘પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન’ આ શીર્ષકની ૪, ૫, ૧૦, ૧૬, ૧૭, ૨૨ અને ૩૮ આ કંડિકાઓ જોતાં સમજી શકે. આથી એ પણ ક્લિત થાય છે કે તે તે વિષયના અધિક્યર અભ્યાસીઓ દ્વારા પણ કદાચ આવા પાઠો ઉમેરાયા હોય. વળી, તે તે આગમગ્રંથના નાના-મોટા સૂત્રસંદર્ભોના વક્તવ્યની સમાપ્તિ પછી તે સમગ્ર વક્તવ્યને સંક્ષેપમા આવરી લેતી અન્યાન્યગ્રંથગત સગ્રહણીગાથા પણ તે તે સૂત્ર-સંદર્ભ પછી કોઈક વાર ઉમેરાઈ હોય તેવું પણ જાણ્યું છે. આવી ગાથા કોઈ વાર મૂળસૂત્રકારની પણ હોવાનો સંભવ હોઈ શકે, તો કોઈ વાર સ્વતંત્ર રીતે રચીને કોઈ વિદ્વાન મુનિએ પ્રક્ષિપ્ત કરી હોય તે પણ અસંભવિત નથી. આ રજૂઆતનું ઉદાહરણ પ્રસ્તુત પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમા પણ છે. જુઓ ૨૬ માં પૃષ્ઠની ૧૫-૧૬ પક્ષિતમાં આવેલી પ્રક્ષિપ્ત ગાથા. આ ઉપરાંત પ્રસ્તુત ગ્રંથના પ્રારંભમા આવતો પંચપરમેષ્ઠિનમસ્કારવાળો સૂત્રપાઠ તથા પ્રારંભની બે ગાથા પછી પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર-કારનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આપતી બે ગાથાઓ પણ પ્રક્ષિપ્ત છે

અમે સમગ્ર આગમગ્રંથોમા સગત કે અસગત હોય તેવા અનેકાનેક પ્રક્ષિપ્ત પાઠો જોયેલા હોવાથી તે બધાય પ્રક્ષિપ્ત પાઠો તે તે સ્પષ્ટ પ્રસ્તુતાર્થને સુસ્પષ્ટ કરવાના આશયથી જ ઉમેરાયા છે તે પણ ખાતરીપૂર્વક જણાવી શકીએ છીએ. આવા પ્રક્ષિપ્ત પાઠો પ્રાચીનતમ પ્રતિઓમાં પ્રાયઃ નહીં મળતા હોવાથી અને તે તે આગમના વ્યાખ્યાગ્રંથોના આધારે આ પ્રક્ષિપ્ત પાઠોની અમૌલિકતા તો દીવા જેવી સ્પષ્ટ થઈ જ જાય છે આ ઉપરાંત આ સમગ્ર પ્રક્ષિપ્ત પાઠોનો ખાસ પરિચય તો એ છે કે તેમાં કોઈ પણ વિદ્વાને પોતાની આગવી-અગત માન્યતાનો પાઠ બનાવીને ઉમેર્યો હોય તેવું એક પણ સ્થળ અમે સૂત્રપ્રતિઓમાં જોયું નથી. આગમોમા ધાલમેલ થઈ શકતી હોત તો તો વ્યાખ્યાકારો મૂંઝાત જ નહીં

આ ઉપરાંત ‘પ્રજ્ઞાપનોપાદ્ધાની આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરિકૃત પ્રદેશવ્યાખ્યાને પૂર્વ ભાગ અને ઉત્તર ભાગરૂપે અનુક્રમે ઈ. સ. ૧૯૪૭ માં ઋષભદેવ કેસરીમલ, રતલામ, દ્વારા અને ઈ. સ.

૯ આ સંબંધમા ૫ શ્રી કલ્યાણવિજયજીરચિત ‘પદ્માવલીપરાગસંગ્રહ’ પૃ ૪૪૯ માં “જૈન આગમો મે કાટછાટ” શીર્ષક વક્તવ્યને જુઓ.

૧૯૪૯ માં જૈન પુસ્તક પ્રચારક સરથા, સુરત દ્વારા પ્રકાશિત કરી છે. આ પ્રકાશનમાં પ્રજ્ઞાપના-સૂત્રની મૂલ વાચના આપવામાં આવી નથી.

૫

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના કેટલાક સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન

આ સદર્શ લખવાનો આશય, આગમસંશોધન માટે વિવિધ પ્રત્યંતરોના પાઠોની ધીરજ-પૂર્વક વિવિધ રીતે ચકાસણી કરવા માટેની અમારી આગમસંશોધનપદ્ધતિ આગમ આદિનું સપાદન કરનાર અભ્યાસીઓને કોઈ ને કોઈ રીતે પ્રેરણારૂપ થશે, તે જ છે. આથી પૂર્વનાં પ્રકાશનોની વાચનાના વિપમ પાઠોનું નિરૂપણ અહીં આનુષંગિક રીતે જ જરૂરી બની ગયું હોઈ જે કોઈ મહાનુભાવોની એ સમ્બંધમાં લાગણી દુભાય તેઓ સૌને અમારો મુખ્ય ઉદ્દેશ અવધારવા ક્ષમાપનાપૂર્વક વિનંતિ કરીએ છીએ.

અહીં જણાવેલી કુલ ૧૦૭ કંડિકાઓનું વર્ગીકરણ આ પ્રમાણે છે—

(અ) ૨૦, ૪૩, ૫૧, ૫૨, ૫૪, ૫૬, ૫૮, ૫૯, ૬૦, ૬૨ અને ૬૩—આ અગિયાર કંડિકાઓમાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠના બદલે અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં ખોટા પાઠ છે, જેમાંથી ૨૦, ૪૩, ૫૧, ૫૬, ૫૮, ૫૯, ૬૦ અને ૬૩—આ આઠ કંડિકાઓમાં જણાવેલા ખોટા પાઠ અમને એક કે એકથી વધુ પ્રત્યંતરોમાં મળ્યા છે.

(આ) ૪૫ મી અને ૫૦ મી કંડિકામાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠના બદલે રાય શ્રી ધનપતિસિહજીની આવૃત્તિ સિવાયની શેષ પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં ખોટો પાઠ છે. આ ખોટો પાઠ અમને પણ પ્રત્યંતરોમાં મળ્યો છે.

(ઇ) ૩૨, ૩૭ અને ૫૫ મી કંડિકામાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠના બદલે મુનિ શ્રી અમોલકઋષિજીની આવૃત્તિ સિવાયની શેષ પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં ખોટા પાઠ છે, જેમાંથી ૩૭ મી કંડિકામાં જણાવેલો ખોટો પાઠ અમને પણ પ્રત્યંતરોમાં મળ્યો છે.

(ઈ) ૧૮, ૨૩, ૨૫ અને ૪૬ મી કંડિકામાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠને બદલે તેને અનુસરતા (જેને પ્રામાણિક પાઠભેદ કહી શકાય તેવા) સૂત્રપાઠો રાય શ્રી ધનપતિસિહજીની તથા મુનિ શ્રી અમોલકઋષિજીની આવૃત્તિમાં છે.

(ઉ) ૧, ૨, ૩, ૬, ૮, ૯, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૮, ૨૧, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬, ૨૭, ૨૯, ૩૧, ૩૬, ૩૯, ૪૬ અને ૧૦૬—આ બાવીસ કંડિકાઓમાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠના બદલે આગમોદય સમિતિની, ૫૦ શ્રી ભગવાનદાસજીની, આગમરત્નમંજુષાની—શિલાગમની અને સુત્તાગમેની આવૃત્તિમાં ખોટા પાઠ છે. આ પૈકીની ૩૯મી અને ૪૬મી કંડિકામાં જણાવેલા ખોટા પાઠ અમને પ્રત્યંતરોમાં મળ્યા છે. અહીં ફરક એટલો જ છે કે ૨૧ અને ૧૦૬ ક્રમાંકવાળી કંડિકામાં જણાવેલો મૌલિક પ્રામાણિક સૂત્રપાઠ શિલાગમની આવૃત્તિમાં છે.

(ઝ) ૪, ૫, ૧૦, ૧૬, ૧૭, ૨૨ અને ૩૮—આ કંડિકાઓમાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠ ઉપરાંત અપ્રામાણિક વધારાના પાઠ આગમોદય સમિતિની, ૫૦ શ્રી ભગવાનદાસજીની, શિલાગમની અને સુત્તાગમેની આવૃત્તિમાં છે. અહીં ફરક એટલો જ છે કે પાંચમી કંડિકામાં જણાવેલો વધારાનો ખોટો પાઠ મુનિ શ્રી અમોલકઋષિજીની આવૃત્તિમાં પણ છે તેમ જ અમને પણ એક પ્રત્યંતરમાં મળ્યો છે, જ્યારે પાંચમી કંડિકાનો વધારાનો ખોટો પાઠ શિલાગમની આવૃત્તિમાં નથી.

(ક્ર) ૩૪, ૪૪, ૫૩ અને ૫૭ મી કંડિકામાં જણાવેલા વધારાના સૂત્રપાઠ પ્રસ્તુતાર્થને વિશેષ સ્પષ્ટ કરે છે, પણ તે સ્પષ્ટીકરણ માટે પાછળથી ઉમેરાયા હોવાથી તેને પ્રમાણભૂત ન કહેવાય. આમાંની ૫૩ મી અને ૫૭ મી કંડિકામાં જણાવેલો વધારાનો સૂત્રપાઠ અદ્વાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં છે, જ્યારે ૩૪મી અને ૪૪મી કંડિકામાં જણાવેલો વધારાનો સૂત્રપાઠ આગમોદય સમિતિની, પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની, શિલાગમની અને સુત્તાગમે ની આવૃત્તિમાં છે. અહીં માત્ર ૫૭ મી કંડિકામાં જણાવેલો વધારાનો સૂત્રપાઠ જ અમને એક પ્રત્યક્ષમાં મળ્યો છે.

(ઋ) ૭, ૧૪, ૧૫, ૧૯, ૨૮, ૩૦, ૩૩, ૩૫, ૩૭, ૪૦ અને ૪૧—આ અગિયાર કંડિકાઓમાં જણાવેલા મહત્ત્વના સૂત્રપાઠો આગમોદય સમિતિની, પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની, શિલાગમની અને સુત્તાગમે ની આવૃત્તિમાં નથી, જે અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યા છે. અહીં ફરક એટલો જ કે ૭, ૩૦ અને ૩૭ મી કંડિકામાં જણાવેલો સૂત્રપાઠ તથા ૧૯ મી કંડિકામાં જણાવેલા સૂત્રપાઠવાળું સમગ્ર વાક્ય રાય શ્રી ધનપતિસિંહજીની આવૃત્તિમાં પણ નથી, જ્યારે ૩૩મી કંડિકામાં જણાવેલા પાંચ વિભાગ પૈકીના ચોથા વિભાગમાં જણાવેલો તથા ૪૦ મી કંડિકામાં જણાવેલો સૂત્રપાઠ શિલાગમની આવૃત્તિમાં છે.

(લ) ૬૪ થી ૬૯ સુધીની કંડિકાઓમાં—સુત્તાગમે ની આવૃત્તિમાંથી એના સંપાદકશ્રીએ સ્વેચ્છાએ જે પાઠો કાઢી નાંખ્યા છે તે (કંડિકા ૬૪ ૬૫-૬૬), સૂત્રાર્થને ન સમજવાથી સ્વેચ્છાએ સૂત્રપદોની વિભક્તિ બદલીને ખોટો પાઠ બનાવ્યો છે તે (કંડિકા ૬૭), સૂત્રપદોનું અમૌલિક પરિવર્તન સ્વેચ્છાએ કર્યું છે તે (કંડિકા ૬૮) અને મુદ્રણમાં થયેલ અનવધાનનું એક ઉદાહરણ (કંડિકા ૬૯) —આ હકીકતો જણાવી છે.

(ણ) ૪૨ મી, ૪૯ મી અને ૭૦ થી ૭૭ સુધીની કંડિકાઓ પૈકીની ૭૧ મી કંડિકા સિવાયની કંડિકાઓમાં જણાવેલા સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓના અને પૂર્વની આગમોદય સમિતિ આદિની આવૃત્તિઓના મૌલિક અને પ્રામાણિક પાઠના બદલે પં. શ્રી. ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં જ્યાં જ્યાં ખોટા પાઠ (કંડિકા ૭૦, ૭૫.), અપ્રમાણિત પાઠ (કંડિકા ૪૯, ૭૩, ૭૪), અમૌલિક પદવિપર્યાસ (કંડિકા ૭૬), પ્રક્ષિપ્ત પાઠ (કંડિકા ૭૨) અને અશાસ્ત્રીય સંશોધન (કંડિકા ૪૨, ૭૭) છે તે જણાવ્યું છે. ઉપરાંત, આગમોદય સમિતિની આવૃત્તિ પ્રમાણે જ પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં સૂત્રોનો તદ્દન ખોટો ઉત્ક્રમ તેમ જ પાઠપતન છે તે ૭૧ મી કંડિકામાં જણાવ્યું છે. આ ૭૧ મી કંડિકામાં આગમોદય સમિતિની આવૃત્તિની ક્ષતિ ઉપરાંત એક સ્થળે પ. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં એક વધુ પાઠપતન થયું છે તે પણ જણાવ્યું છે. આ દશ કંડિકાઓમાં નિર્દિષ્ટ સ્થાનોમાં કેવળ પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિના જેવી જ અમૌલિક વાચના સુત્તાગમે ની આવૃત્તિમાં છે, તેમાય ૭૧ મી કંડિકામાં પડી ગયેલા પાઠના સ્થાનમાં સુત્તાગમે માં સ્વમતિએ નવો અશાસ્ત્રીય પાઠ બનાવીને મૂક્યો છે તે પણ જણાવ્યું છે.

(ટ) ૬૧ મી અને ૭૮ થી ૧૦૫ સુધીની કંડિકાઓમાં જણાવેલા મૌલિક પ્રામાણિક પાઠોના સમ્બંધમાં આગમોદય સમિતિની આવૃત્તિની ક્ષતિ જણાવી છે અને પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત મૌલિક પ્રામાણિક પાઠો છે તે પણ જણાવ્યું છે. પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં સ્વીકારાયેલા આ ૨૯ કંડિકાઓમાં જણાવેલા મૌલિક સૂત્રપાઠો સુત્તાગમે ની આવૃત્તિમાં પણ છે. અહીં ફરક એટલો જ કે ૮૦ મી કંડિકામાં જણાવેલા મૌલિક પાઠનો પ. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં સંશોધનમાન્ય રીતે ધશારો કરાયો છે, જ્યારે સુત્તાગમે માં તે મૌલિક પાઠ સ્પષ્ટપણે સ્વીકારાયો છે. તથા ૯૯ મી કંડિકામાં પ. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમાં જે એ સૂત્રપદો વધારે છે, જેને પ્રમાણિત કહી શકાય નહિ, તે પ્રમાણે જ સુત્તાગમે માં પણ એ સૂત્રપદો વધારે છે.

પ્રસ્તુત કંડિકાઓ પૈકીની ૮૯, ૯૧, ૯૨, ૯૩ અને ૧૦૩ થી ૧૦૫ સુધીની કંડિકાઓમાં જણાવેલા મૌલિક પાઠ શિલાગમની આવૃત્તિમાં પણ છે, ખાટીના આગમોદય સમિતિ પ્રમાણે છે.

(ઓ) ૧૦૭મી કંડિકામાં જે મૌલિક પ્રામાણિક પાઠ જણાવ્યો છે તે સુત્તાગમે સિવાયની તેના પહેલાંની ડોઈ પણ આવૃત્તિમાં નથી તે જણાવ્યું છે.

અર્ચિત આવૃત્તિઓની સંજ્ઞા

નીચેની કંડિકાઓમાં પ્રજાપનાસૂત્રની જે જે મુદ્રિત આવૃત્તિઓની ચર્ચા કરી છે તે આવૃત્તિઓની સંજ્ઞા નીચે મુજબ છે :—

ઘ : રાય શ્રી ધનપતિસિદ્ધાંતની આવૃત્તિ. મ : પ. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિ.
સ : આગમોદય સમિતિની આવૃત્તિ. શિ : શિલાગમ (આગમરત્નમજૂપા)ની આવૃત્તિ
અ : મુનિ શ્રી અમોલકઋષિજીની આવૃત્તિ. સુ : સુત્તાગમેની આવૃત્તિ.

સૂત્રપાઠોનું પર્યાલોચન

૧. ૧૮૮ માં સૂત્રમાં આવેલો સાળં સાળ મોમેજ્ઞગરાવાસસતસહસ્તાણં (૫૦ ૬૫, પં. ૧૦) આ પાઠ અમને બંધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે, ઉપરાંત હવાહવાભિગમસૂત્રની ટીકામાં આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજીએ પ્રજાપનાસૂત્રગત આ સમગ્ર વાનવ્યન્તરસૂત્ર આપ્યું છે તેમાં પણ પ્રસ્તુત પાઠ અહીં જણાવ્યા પ્રમાણે જ છે. સ આવૃત્તિમાં અને તદનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પણ આ પાઠ આ પ્રમાણે છે—સાળં સાળં અસંખેજ્ઞમોમેજ્ઞગરાવાસસતસહસ્તાણં, જ્યારે ઘ અને અ આવૃત્તિમાં અહીં સ આવૃત્તિના પાઠની મતલબનો પાઠ આ પ્રમાણે છે—સાળં સાળં મોમેજ્ઞગરાવાસસયસહસ્તા અસંખેજ્ઞાણં.

૨. ૫૦૭ માં સૂત્રમાં દસપદસિદ્ધિ જવપદસહીણે ત્તિ (૫૦ ૧૫૨, ૫૦ ૧૫) આ સૂત્રપાઠ બંધીય પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. આ સ્થાનમાં સ આવૃત્તિમાં આવો પાઠ છે—દસપદસિદ્ધિ નવરં જવપદસહીણે ત્તિ । આવો પાઠ ડોઈ પણ પ્રતિ આપતી નથી, અને તેની જરૂર પણ નથી. ઘ અને અ આવૃત્તિમાં અહીં દસપદસિદ્ધિ જવર પદસહીણે ત્તિ આવો પાઠ છે, અર્થાત્ અમે સ્વીકારેલા પાઠમાં જવ શબ્દ છે તેના બદલે આ બે આવૃત્તિઓમાં જવર શબ્દ છે. સંશોધન-શૈલીથી ટેવાયેલા વિદ્વાનો અહીં જાણી શકશે કે સાચા જવ શબ્દનું અશુદ્ધ સ્વરૂપ જવર થયું અને તેમાંથી કેવળ જવ ના બદલે જવર અને જવ આવા બે શબ્દો બન્યા. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં સમિતિના પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે.

૩. ૧૧૧૯ માં સૂત્રમાં ચતુર્પુરુષપ્રવિભક્ત ગતિના ચાર પ્રકારો આ પ્રમાણે છે—સમગં પદ્ધિતા સમગં પજ્જવદ્ધિતા ૧, સમગં પદ્ધિયા વિસમં પજ્જવદ્ધિયા ૨, વિસમં પદ્ધિયા સમગં પજ્જવદ્ધિયા ૩, વિસમં પદ્ધિયા વિસમં પજ્જવદ્ધિયા ૪ (૫૦ ૨૭૨-૭૩). આ પાઠ અમે ઉપયોગમાં લીધેલી બંધી જ સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. સ આવૃત્તિમાં મૂળ વાચના સાથે ટીકા પણ પ્રકાશિત કરેલી છે અને આ સ્થાનની ટીકાનો પાઠ પૂ. પા આગમોદ્ધારકજીને ખંડિત મળ્યો, તેથી શ્રી આગમોદ્ધારકજીએ આ સ્થાનના ઉક્ત પાઠને આગળપાછળ મૂકી દીધો હોય એમ લાગે છે. સ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠની ટીકા આ પ્રમાણે છે—તત્ત્વતુદ્ધર્ત્વં ‘સમગં પજ્જવદ્ધિયા’ इत्यादिना ग्रन्थेन स्वयमेव वक्ष्यति (ટીકા, પત્ર ૩૨૯, પૃષ્ઠ ૧-૨). ટીકાના આ પાઠના આધારે સ આવૃત્તિમાં મૂળ પાઠ આ પ્રમાણે છે—સમગં પજ્જવદ્ધિયા સમગં પદ્ધિયા ૧, સમગં પજ્જવદ્ધિયા વિસમં પદ્ધિયા ૨, વિસમં પજ્જવદ્ધિયા વિસમં પદ્ધિયા ૩, વિસમં પજ્જવદ્ધિયા સમગં પદ્ધિયા ૪ । ટીકાની પ્રાચીન તાડપત્રીય પ્રતિઓમાં આ સ્થાનની વ્યાખ્યામાં ઉપર જણાવેલી મુદ્રિત આવૃત્તિના ટીકાપાઠના બદલે સમગ્ર

સૂત્રપ્રતિઓના મૂળપાઠનો નિર્દેશ કરતો ટીકાપાઠ આ પ્રમાણે છે—તત્ત્વતુર્દ્ધાત્વં ‘સમગં પઢિયા સમગં પજ્જવહિયા’ इत्यादिना ग्रन्थेन स्वयमेव वक्ष्यति। ટીકાના આ શુદ્ધ પાઠ ઉપરથી સમગ્ર શકાશે કે પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની બધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલો અમારા પ્રકાશનનો જ પાઠ પ્રામાણિક છે. આવાં ઉદાહરણોથી સશોધનમાં રસ ધરાવનાર અભ્યાસીઓએ એટલો ધડો તો અવશ્ય લેવો જ કે કોઈ પણ ગ્રંથની ટીકાની મુદ્રિત આવૃત્તિના પાઠના આધારે સામાન્ય રીતે બધીય મૂળ સૂત્રની પ્રતિઓના પાઠને પરાવર્તિત કરવાને બદલે ટીકાનાં પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રત્યંતરો જેવા જેઈએ ટીકાના હસ્તલિખિત પ્રત્યંતરો મળવાનો સર્વથા અસંભવ હોય તોપણ મૂળ સૂત્રના પાઠને પરાવર્તિત કરવો એ તો કોઈ રીતે યોગ્ય નથી. ઘ આવૃત્તિમાં અહીં જણાવેલો સૂત્રપાઠ શબ્દસામ્યના લીધે વિચિત્ર રીતે ખંડિત થયો છે અને અ આવૃત્તિમાં આમ તો સ આવૃત્તિના જેવો જ પાઠ છે, પણ તેમાં ત્રીજા અને ચોથા પ્રકારમાં ફરક છે. મ અને સુ આવૃત્તિમાં કેવળ સ આવૃત્તિનું જ આ સ્થાનમાં અનુકરણ છે. પ્રસ્તુત સૂત્રમાં જ્યાં જ્યાં પજ્જવહિયા પાઠ છે તેના બદલે શિ આવૃત્તિમાં ‘પજ્જુવહિયા’ આવો ખોટો પાઠ મૂકીને નિરાધાર એક અશુદ્ધિનો વધારો કર્યો છે. આ સિવાય આ સ્થાનમાં શિ આવૃત્તિનો પાઠ પણ સ આવૃત્તિના જેવો જ છે.

૪. ૨૯૪ મા પૃથ્વી ૧૩ મી ટિપ્પણીમાં ૧૬૬ગોવે હ વા પાઠ છે તે સૌપ્રથમ કેવળ સ આવૃત્તિમાં મૂળ વાચનામાં લેવાયો છે. અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં આ પાઠ મળ્યો નથી, અને ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ આ વધારાનો પાઠ નથી. ટીકાની વ્યાખ્યાના વક્તવ્યને બરાબર ન સમજવાના કારણે આ વધારાનો પાઠ અહીં કોઈ વિદ્વાને ઉમેર્યો હોય તેમ લાગે છે; આ હકીકત ટીકાનો પાઠ જોતા સમજાશે. મૂળ સૂત્રમાં વાલિદગોવે હ વા પાઠ છે તેની ટીકા આ પ્રમાણે છે—
 વાલેન્દ્રગોપકઃ સઘો જાતઃ ઇન્દ્રગોપકઃ, સ હિ પ્રવૃદ્ધઃ સન્ રૂપત્વાણ્ડુરક્તો ભવતિ તતો વાલગ્રહણમ્; ઇન્દ્રગોપકઃ—પ્રાવૃટ્પ્રથમસમયમાત્રી કીટવિશેષઃ। પ્રસ્તુત સ્થાનમાં મૂળ સૂત્રની સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓની વાચના અને તદનુસારી ટીકાકારની વ્યાખ્યા ઉપરથી સ્પષ્ટ જ છે કે અહીં ઇન્દ્રગોપ નહીં પણ વાલેન્દ્રગોપ જ પ્રસ્તુત છે. વાલિદગોવ-વાલેન્દ્રગોપ માં સૂચવાયેલા ઇન્દ્રગોપનો પરિચય ટીકાકારે આપ્યો તેના ઉપરથી જ કોઈએ મૂળ અને ટીકા-કારને અનભિપ્રેત ૬૬ગોવે હ વા આ પાઠ મૂળમાં ઉમેરી દીધો હોય તેમ લાગે છે. સ આવૃત્તિ પછીની મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત વધારાનો ખોટો પાઠ સ આવૃત્તિની વાચના પ્રમાણે જ લેવાયો છે.

૫. ૧૨૩૮ મા સૂત્રમાં આવેલા અણોવમા હ વા (૫૦ ૨૯૭) આ સૂત્રપાઠના પહેલાં ઉવમા હ વા આવો વધારાનો સૂત્રપાઠ અમને મં સજક સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો છે. અને પુ ૨ સજક પ્રતિમાં આ વધારાનો પાઠ પાછળથી શોધકે ઉમેરેલો છે. આ સિવાયની અમે ઉપયોગમાં લીધેલી સર્વ સૂત્રપ્રતિઓમાં આ વધારાનો ઉવમા હ વા પાઠ નથી. સ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત વધારાનો પાઠ મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યો છે ટીકામાં પ્રસ્તુત સૂત્રમાં જણાવેલા મિષ્ટ ખાદ્ય પદાર્થો પૈકીના ગુલે ક્લંડે અને મચ્છંડિયા શબ્દનો પરિચય આપ્યો છે પગ્ગડમોચ્છ પદ્ધતી અણોવમા સુધીના સૂત્રપદો માટે ટીકાકારે પર્વતમોદકાદયઃ સમ્પ્રદાયાદવસેયાઃ આમ લખીને તજ્જ દ્વારા જાણી લેવાની ભલામણ કરી છે. પ્રસ્તુત સૂત્રમાં જણાવેલાં ઉદાહરણદર્શક પદો મિષ્ટ ખાદ્ય પદાર્થનાં છે એટલી વાત નક્કી છે. અને આથી જવલ્લે જ કોઈક પ્રતિમાં મળતો હોવા છતાં ઉવમા હ વા સૂત્રપાઠ અનુપયોગી અને પાછળથી ઉમેરાયેલો જણાય છે. ઉવમા નો અર્થ ઉપમા છે, જે આજે પણ મદ્રાસી વાનગી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. ઉપમા ખારી હોય છે, એટલે આ સદર્ભમાં ઉવમા શબ્દ બરાબર નથી, પણ

ઉપમાથી વિપરીત સ્વાદ અર્થાત્ મિષ્ટ સ્વાદ જેનો હોય તે વાનગી અનુપમાના નામે પ્રાચીન કાળમાં પ્રચલિત હશે, જે અહીં મૂળ સૂત્રમાં અણોવમા શબ્દથી સૂચવાઈ છે. પ્રસ્તુત વધારાનો અપ્રમાણિત સ્વમા ઇ વા પાઠ ધ અને શિ આવૃત્તિમાં નથી, જ્યારે અ અને તે પછીની મ તથા સુ આવૃત્તિમાં છે અહીં અનુપમાના ઉલ્લેખથી ઉપમા નામની વાનગીની પ્રાચીનતા આનુબંગિક રીતે અનુપમા જેટલી જ નિશ્ચિત થાય છે.

૬. ૧૨૪૭ માં સૂત્રમાં આવેલું અણંતગુણ સૂત્રપદ અમને બીધીય સૂત્રપ્રતિઓમાં મળ્યું છે, ધ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ આ સ્થાનમાં આવો જ પાઠ છે; ટીકામાં પણ આ પાઠ પ્રમાણે જ વ્યાખ્યા છે; જ્યારે સ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં અસત્ત્વેજગુણ આવો ખોટો પાઠ છે. મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સ આવૃત્તિના ખોટા પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે.

૭. ૧૬૨૦ માં સૂત્રનો ચોથો ભાગ આ પ્રમાણે છે.—અત્યેગૃહ્ય જીવે ઇગૃહ્યાઓ જીવાઓ જ સમયં કાઠ્યાઃ આહિગરણિયાઃ પાઓસિયાઃ કિરિયાઃ અપુદ્ધે તં સમયં પારિવાવણિયાઃ કિરિયાઃ અપુદ્ધે પાણાઠ્ઠાવકિરિયાઃ અપુદ્ધે ૪ । (૫૦ ૩૫૭, ૫૦ ૬-૮). અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલો આ સૂત્રપાઠ અ સિવાયની અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી કોઈ પણ આવૃત્તિમાં નથી. જે હસ્ત-લિખિત પ્રતિના આધારે મુદ્રિત થયેલી આવૃત્તિમાં આ પાઠ નથી તે હસ્તલિખિત પ્રતિમાં ટીકાની વ્યાખ્યા ઉપલક્ષ્ય દૃષ્ટિએ જોવાથી કદાચ પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ ન લેવાયો હોય તેવું અનુમાન કરી શકાય. પ્રસ્તુત સમગ્ર સૂત્રની ટીકા આ પ્રમાણે છે — ‘જીવે ણં મતે ! જ સમયં કાઠ્યાઃ આહિગરણિયાઃ’ इत्यादि । अत्रापि समयग्रहणेन सामान्यतः कालो गृह्यते, प्रश्नसूत्रं सुगमम्, निर्वचनसूत्रे भङ्गत्रयी— कश्चिज्जीवमधिकृत्य कश्चिज्जीवो यस्मिन् समये—काले क्रियात्रयेण स्पृष्टस्तस्मिन् समये पारितापनिक्यापि स्पृष्टः प्राणातिपातक्रियया चेत्येको भङ्गः, पारितापनिक्या स्पृष्टः प्राणातिपातेनास्पृष्ट इति द्वितीयः, पारितापनिक्या प्राणातिपातक्रियया चास्पृष्ट इति तृतीयः एष च तृतीयो भङ्गो बाणादेर्लक्ष्यात् परिभ्रंशेन घात्यस्य मृगादेः परितापनाद्यसम्भवे वेदितव्यः । यस्तु यस्मिन् समये यं जीव-मधिकृत्याद्यक्रियात्रयेणास्पृष्टः स तस्मिन् समये तमधिकृत्य नियमात् पारितापनिक्या प्राणातिपातक्रियया चास्पृष्टः, कायिक्याद्यभावे परितापनादेरभावात् । (ટીકા, પત્ર ૪૪૬, પૃષ્ઠ ૧). આ ટીકાપાઠમાં આવેલો ખોટા અક્ષરવાળો ટીકાપાઠ અહીં સૂચવેલા ચોથા ભાગની જ વ્યાખ્યા છે પ્રસ્તુત સૂત્રના પ્રશ્નવાક્યોનો ઉત્તર ૧ થી ૩ ભાગમાં આવી જાય છે, એટલે જ ટીકામાં નિર્વચનસૂત્રે ભઙ્ગત્રયી આમ જણાવ્યું છે જેને આ સૂત્રનો પ્રશ્ન સ્પર્શતો નથી તે ચોથા ભાગનું પણ સ્પષ્ટ નિર્ણય કરવું તે એક વિશિષ્ટ રચનાશૈલીનો પ્રકાર છે અમને લાગે છે કે ઉપર જણાવેલા ટીકાપાઠમાં આવેલા ભઙ્ગત્રયી શબ્દના આધારે કોઈ કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિમાં પ્રસ્તુત ચોથો ભાગ ન પણ લેવાયો હોય.

૮ ૧૮૯૮ [૧] સૂત્રના પ્રારંભમાં આવતો આમિણિબોહિયણાણિ-સુત્તણાણીસુ આ પાઠ બીધીય સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે, અને અર્થસંગતિની દૃષ્ટિએ, પૂર્વાપરના સૂત્રો જોતાં પણ, આ જ પાઠ પ્રામાણિક છે. ધ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ અમારા પ્રકાશન જેવો જ શુદ્ધ પાઠ છે. સ આવૃત્તિમાં છપાયેલી ટીકામાં પ્રસ્તુત પાઠનું ‘આમિણિબોહિયણાણી સુયણાણી ચ’ આવું ખોટું અવતરણ હોવાને કારણે સ આવૃત્તિના મૂળ પાઠમાં પણ પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાને આમિણિબોહિયણાણી સુયણાણી ચ આવો અપ્રમાણિત

૨. અમારા પ્રકાશનમાં દૃષ્ટિદોષથી ° સુત્તણાણિસુ છપાયું છે, જેની પ્રસ્તુત બીજા ભાગના શુદ્ધપત્રકમાં નોંધ લીધા છે.

પાઠ સ્વીકારાયો છે. ખંભાત અને જેસલમેરના ભંડારની ટીકાની તાડપત્રીય પ્રતિઓમા ટીકાપાઠનું ઉક્ત અવતરણ આ પ્રમાણે છે—આભિણિવોહિયણાણીસુ સુચનાણીસુ ય, જે સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓના શુદ્ધ પાઠને સંવાદી છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં સ આવૃત્તિના ખોટા પાઠનું અહીં અનુકરણ જ છે.

૯. ૪૩૬ મા પૃષ્ઠની પહેલી પકિતના પ્રારંભમા આવેલા સંસ્થેજગુણા (સૂ. ૨૧૨૯ [૧]) સૂત્રપદના અદલે સ આવૃત્તિમા અસંસ્થેજગુણા પાઠ છે. સ આવૃત્તિમાં પ્રકાશિત થયેલી ટીકામા પણ આ સૂત્રપદની અસંસ્થેજગુણાઃ આવી વ્યાખ્યા છે. પણ એક તો અમે મૂળ વાચનામા સ્વીકારેલો પ્રસ્તુત પાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે, તે ઉપરાંત ખંભાત-જેસલમેરના ભંડારની તાડપત્રીય પ્રતિઓ સહિત અમે જોયેલી ૧૬ મા-૧૭ મા શતકની કાગળ ઉપર લખાયેલી ટીકાની પ્રતિઓમા પણ આ સ્થાનની વ્યાખ્યામા સંસ્થેજગુણાઃ પાઠ જ છે, આથી અમે મૂળમાં રાખેલો પાઠ પ્રમાણભૂત માન્યો છે. આ સ્થાનમા ઘ અને અ આવૃત્તિમા અમે સ્વીકારેલા પાઠ જેવો જ પાઠ છે, જ્યારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં સ આવૃત્તિના પાઠનું જ અનુકરણ છે.

૧૦ ૨૧૭૫ મુ સૂત્ર પૂર્ણ થયા પછી (પૃ. ૪૪૫) સ આવૃત્તિમાં આ પ્રમાણે વધારે પાઠ છે—તથા સિદ્ધો ભવતિ । આ પાઠ અમે ટિપ્પણીમાં નોંધ્યો છે, જુઓ પૃ. ૪૪૫, ટિ. ૬. અમને આ વધારાનો પાઠ કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિએ આપ્યો નથી, અને તેની ઉપયોગિતા પણ નથી ઘ તથા અ આવૃત્તિમા પણ આ વધારાનો પાઠ નથી ટીકામાં પણ આ વધારાના પાઠની વ્યાખ્યા નથી પ્રસ્તુત ૨૧૭૫ મા સૂત્રની ટીકા પૂર્ણ થયા પછી ૨૧૭૬ મા સૂત્રની ઉત્થાનિકાનો ટીકાપાઠ આ પ્રમાણે છે—તદેવં કેવલી યથા સિદ્ધો ભવતિ તથા પ્રતિપાદિતમ્, હ્રદાની સિદ્ધા યથાસ્વરૂપાસ્ત્રાવતિષ્ટન્તે તથા પ્રતિપાદયતિ । ટીકાની આ ઉત્થાનિકામા આવેલા યથા સિદ્ધો ભવતિ પાઠ ઉપરથી કોઈ સૂત્રપ્રતિમાં કોઈએ પ્રસ્તુત વધારાનો પાઠ પ્રક્ષિપ્ત કર્યો હોય તેવી પ્રતિ પૂ. પા. આગમોદ્ધારકજીને મળી હશે તેમ લાગે છે; જોકે અમે જે પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓ જોઈ તેમા આ અપ્રમાણિત પાઠ નથી જ. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં સ આવૃત્તિનું જ અનુકરણ છે.

૧૧ ૧૭૩૭ [૨] સૂત્રમા સત્ત ય વાસસહસ્સાઈં અબાહા । પાઠ છે તેના અદલે દૃષ્ટિદોષથી કે અનવધાનથી સ આવૃત્તિમા સત્તરિ ય વાસસહસ્સાઈં અબાહા આવો ખોટો પાઠ છપાયો છે, અને તેનું જ અનુકરણ મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમા થયું છે. પં શ્રી ભગવાનદાસજીએ આ પાઠનો અર્થ તો સાત હજાર જ લખ્યો છે. સય=સો અને સહસ્સ=હજાર-આ બે સખ્યાની પ્રતિપાદ્ય વિષયમાં સંગતિ વિચારાઈ હોત તો પ્રસ્તુત પાઠમા સત્ત ના અદલે ખોટો સત્તરિ પાઠ ન બનત. અમે જોયેલી સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમા, ઘ તથા અ આવૃત્તિમા પણ આ સ્થાનમા સત્ત જ પાઠ છે

૧૨. બીજા સૂત્રમા આવેલી છઠ્ઠી ગાથાનું ઉત્તરાર્ધ અમારી આવૃત્તિમા સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓના પાઠ મુજબ આ પ્રમાણે છે—કમ્મસ્સ બંધણ ૨૪ કમ્મવેદણ ૨૫ વેદસ્સ બંધણ ૨૬ વેયવેયણ ૨૭ ॥ ૬ ॥ (પૃ. ૪). ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ આવો જ પાઠ છે. આના અદલે સ આવૃત્તિમા તથા તદનુસારે મ અને સુ આવૃત્તિમા [કમ્મસ્સ] બંધણ [કમ્મસ્સ] વેદ[ણ] વેદસ્સ બંધણ વેયવેયણ ॥ આવો પાઠ છે. અહીં [] આવા કોષ્ટકમાં પાઠ મૂકવાનો આશય તો આર્યાજીવનું ઉત્તરાર્ધ માત્રા-મેળથી બંધ બેસતું કરવાનો જણાય છે. પણ આગમગ્રંથોમા અનેક સ્થળે છદોભંગ સ્વીકારીને રચાયેલી ગાથાઓ ઠીક ઠીક પ્રમાણમા ઉપલબ્ધ થાય છે, તેનો ખ્યાલ રાખીને આપણે પ્રતિઓના પાઠની સાધક-આધકતા વિચારવી જોઈ એ. ટીકાકારની વ્યાખ્યા પણ સર્વ સૂત્રપ્રતિઓના પાઠ મુજબ જ છે, અર્થાત્ અહીં અમે સ્વીકારેલો પાઠ જ મૌલિક છે. આ સ્થાનમા સ આવૃત્તિમા [] આવા કોષ્ટકમાં મૂકેલા સાચા પાઠનું અનુકરણ થતા થતાં છેવટે એ અનર્થ થયો કે શિ આવૃત્તિમા છંદોમેળ

બંધનેસતો કરવા ખાતર આ કોષ્ટકમા મૂકેલો પાઠ પણ રૂઢ કરીને પ્રત્યુત ઉત્તરાર્થ આ પ્રમાણે
છાયુ છે—વંધણ વેદવેદરસ વંધણ વેયવેયણ ॥ શિક્ષાગમનો—આગમમંદિરનો આ પાઠ મોટી
ક્ષતિયુક્ત છે. પ્રસ્તુત સ્થાનમા સ આવૃત્તિમાં અમારા પ્રકાશનના કમ્પેટરના બદલે [કમ્પેસ]
વેદ[ણ] પાઠમા જે રસ છે તે કોઈ પણ પ્રતિ આપતી નથી.

૧૩. ૩૬૯ મા પૃષ્ઠની ચોથી અને એકવીસમી પંક્તિમાં આવતું સરીરગોવંગણમે (સૂ. ૧૬૯૩
તથા સૂ. ૧૬૯૪[૪])—આ સૂત્રપદ તેમ જ આ જ પૃષ્ઠની ૨૨-૨૩ પંક્તિઓમા આવતું 'સરીર-
ગોવંગણમે (સૂ. ૧૬૯૪[૪]) આ સૂત્રપદ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ધ તથા ઇ આવૃત્તિમા
પણ આ પાઠ અમારી વાચના જેવો જ છે. ટીકામા પણ આ પ્રમાણિત પાઠને અનુસરીને જ
વ્યાખ્યા કરી છે, તે આ પ્રમાણે—'શરીરગોવંગણમેતિ શરીરસ્યાદ્દાન્યદ્યૌ શિરઃપ્રમુર્તાનિ, ઉક્ત
ચ—'સીસમુરોયરપિટ્ટી દો વાહુ ઝરુયા ય અદ્દંગા' ઈતિ, ડનાદ્દાનિ ચ અદ્દાવયવમૂતાન્યદ્દુલ્યાદીનિ,
જેવાણિ તત્પ્રત્યયવયવમૂતાન્યદ્દુલ્પિર્વરેલાદીનિ અદ્દોવાદ્દાનિ, 'સ્વાદાવસન્નવેયે' ઇત્યેકજેપઃ, તન્નિમિત્તં
નામ 'શરીરગોવંગણમે' (ટીકા, પત્ર ૪૬૯, પૃષ્ઠ ૨) પ્રત્યુત સરીરગોવંગણમે સૂત્રપદના બદલે સ
આવૃત્તિમા અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પણ સર્વત્ર સરીરગોવંગણમે આવો ખોટો
પાઠ છે આ પ્રમાણે ૧૭૦૨[૧૪]મા સૂત્રમા આવેલા 'સરીરગોવંગણમાણ આ સૂત્રપદના બદલે સ
આવૃત્તિમા અને તદ્દનુસારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમા 'સરીરગોવંગણમાણ આવો ખોટો પાઠ છે.
અહીં ધ તથા ઇ આવૃત્તિમાં આ સૂત્રપદ (૧૭૦૨[૧૪])નો પાઠ પડી ગયો છે.

૧૪. ૩૬૦ મા પૃષ્ઠની ૨૩ મી પંક્તિમા આવેલો જહા કિરિયાસુ પાણાડવાયવિરતરસ (સૂ. ૧૭૮૪[૩]) આ સૂત્ર સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. પ્રત્યુત સ્થાનમા મૂળ વાચનામા બધા ભંગદો
ન જણાવતા, આ બધા ભંગદો બાવીસમા 'ક્રિયા' નામના પદમાં આવેલા ૧૬૪૩ મા સૂત્રથી
જાણી લેવાની ભલામણ કરવા માટે અહીં મૂળ વાચનામા પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ છે. ધ તથા ઇ
આવૃત્તિમાં પણ આ મૌલિક પાઠ છે જ. પણ સ આવૃત્તિમા પ્રસ્તુત પાઠ નથી સ્વીકારાયો. અને
મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમા સ આવૃત્તિનું અનુકરણ કરીને આ પાઠ સ્વીકારાયો નથી. અમને
વિશ્વાસ છે કે જેમાં આ પાઠ ન હોય તેવી સૂત્રપ્રતિ મળવાનો સંભવ નથી.

૧૫ ૧૭૮૬ મા સૂત્રમા પ્રજાપનાસૂત્રના પચીસમા 'બધ' નામના પદને જણાવતું વંધે
સૂત્રપદ (પૂ. ૩૬૦) બધીય સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ધ તથા ઇ આવૃત્તિમાં પણ આ પદ છે. અને
ટીકાકારે પણ આ ૧૭૮૬ માં આપ્યું જ સૂત્ર ટીકામાં લખ્યું છે; તેમા પણ પ્રસ્તુત 'બધે' સૂત્રપદ
છે જ (શુઓ ટીકા, પત્ર ૪૬૭, પૃષ્ઠ ૧). આ વંધે શબ્દ જે ન હોય તો ૧૭૮૬ મા સૂત્રનું શું વ્યક્તવ્ય
છે તેની કોઈ સમજ પડે તેમ નથી ટીકાની મુદ્રિત આવૃત્તિમા ટીકાકારે આપેલા આ સૂત્રમાં આવતો
વંધે શબ્દ [] આવા કોષ્ટકમા મૂક્યો છે. પૂ. પા. આગમોદ્ધારકજીને તેમણે ઉપયોગમાં
લીધેલી મૂળ સૂત્રની પ્રતિમા વંધે શબ્દ નહીં મળ્યો હોય તેથી ટીકામાં આવતો આ સૂત્રપાઠ
કોષ્ટકમાં મૂક્યો હશે કે બીજા કોઈ કારણે, તે સમજાવતું નથી સ આવૃત્તિની મૂળ વાચનામા પ્રત્યુત
વંધે સૂત્રપદ નથી મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમા અહીં સ આવૃત્તિનું અનુકરણ જ કર્યું છે. આ બે-
અક્ષરપરિમિત સૂત્રપદ ન હોવાને કારણે તેનો અનુવાદ પં. શ્રી ભગવાનદાસજીની આવૃત્તિમા
આ પ્રમાણે છે—'જેમ જ્ઞાનાવરણીયને વેદતાં જેટલી પ્રકૃતિનો બધ કહ્યો છે તેમ મોહનીય કર્મ
વેદતાં કહેવો' આનું તાત્પર્ય એ થયું કે મોહનીય કર્મ વેદનાર સમવિધબધક પણ હોય, અષ્ટવિધબધક

૩-૪ આ બે ગ્રાંથોમા મુદ્રિત ટીકામા અનુક્રમે સરીરોપાદ્દાનમેતિ અને શરીરોપાદ્દાનમા આવો પાઠ છે ઉપરનો
પાઠ અમને ટીકાની અનેક પ્રાચીન પ્રતિઓમાથી મળ્યો છે

પણ હોય, પડ્વિધળંધક પણ હોય અને એકવિધળંધક પણ હોય (જુઓ જ્ઞાનાવરણીયવેદક જીવને લગતુ સૂત્ર ૧૭૭૬ મુ). અહીં ફક્ત એકક્ષરપરિમિત બંધે સૂત્રપદથી જાણી શકાય છે કે મોહનીય કર્મનો વેદક એકવિધળંધક હોતો નથી, જુઓ સૂ. ૧૭૫૫ (૫૦ ૩૮૫).

૧૬. ૧૨૫૨ મા સૂત્રમા આવેલો કળહલેસા જં સા, જો લલુ સા જીલલેસા, તત્થ ગતા ઉસ્સક્કતિ (૫૦ ૩૦૦, પ. ૨૦) આ સૂત્રપાઠ બંધી ય હસ્તલિખિત સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ આવો જ પાઠ છે. ટીકાકાર પણ આ પાઠને અનુસરતી જ વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે કરે છે—પરમાર્થતઃ પુનઃ કૃષ્ણલેશ્યૈવ, નો લલુ નીલલેશ્યા સા સ્વસ્વરૂપાપરિત્યાગાત્, ન લલ્વાદર્શાદયો જપાકુસુમાદિસન્નિધાનતસ્તત્પ્રતિવિમ્બમાત્રમાદધાના^૫ નાદર્શાદય ઇતિ પરિભાવનીયમેતત્, કેવલં સા કૃષ્ણલેશ્યા ‘તત્ર’ સ્વસ્વરૂપે ‘ગતા’ અવસ્થિતા સતી ઉત્પ્વજ્જતે તદાકારભાવમાત્રધારણતસ્તત્પ્રતિવિમ્બમાત્રધારણતો વોત્સર્પતીત્યર્થઃ । (ટીકા, પત્ર ૩૭૨, પૃષ્ઠ ૧) આ પ્રમાણે મૂળ પાઠની સુરૂપ વ્યાખ્યા હોવા છતાં સ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠનું અતિમ વાક્ય આ રીતે છપાયું છે—તત્થ ગતા ઓસક્કહ ઉસ્સક્કહ વા. સ આવૃત્તિના આ પાઠમા જે ઓસક્કહ શબ્દ વધારે છે તે તદ્દન ખોટો, કોઈ પણ હસ્તલિખિત પ્રતિના આધાર વિનાનો છે, કારણ કે કૃષ્ણલેશ્યાથી હીન ખીજી કોઈ લેશ્યા નથી, જેથી તેનું અવબધ્ધણ બતાવતા ઓસક્કહ શબ્દની ઉપયોગિતા હોય. જેમ ૧૨૫૫ મા સૂત્રમા શુકલ લેશ્યાના સંબધમાં તેનું અવબધ્ધણ જણાવ્યું છે, પણ ઉત્તવધ્ધણ જણાવ્યું નથી, કારણ કે શુકલ લેશ્યાથી કોઈ ઉચ્ચ લેશ્યા નથી, તેમ કૃષ્ણલેશ્યા માટે અવબધ્ધણ હોઈ શકે જ નહીં. અમે નિઃશંકપણે માનીએ છીએ કે ઉપર જણાવેલા ૧૨૫૨ મા સૂત્રમાં સ આવૃત્તિમાં જે વધારાનો ઓસક્કહ શબ્દ છે તે ખોટો છે. સ આવૃત્તિના આ ખોટા પાઠનું જ અનુકરણ મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં થયું છે આથી ભલે સ આવૃત્તિની પછી પ્રકાશિત થયેલી મ આવૃત્તિના પ્રકાશનમા હસ્તલિખિત પ્રતિનો ઉપયોગ થયો હોય તોપણ આવાં કેટલાંય સ્થળે મૌલિક પાઠોની ચકાસણી કોઈએ કરી નથી. શિ આવૃત્તિમાં ઉપર જણાવેલા ૧૨૫૨ મા સૂત્રના વધારાના ખોટા પાઠનું સ આવૃત્તિ પ્રમાણે અનુકરણ તો થયું જ છે; આ ઉપરાંત શુકલલેશ્યા સંબધિત ૧૨૫૫ મા સૂત્રમાં આવતા તત્થગતા ઓસક્કહ આ સૂત્રપાઠની પછી પોલુ મીડું છાપીને શુકલલેશ્યાના ઉત્તવધ્ધણસૂચક ઉસ્સક્કતિ શબ્દ સમજવા માટેનો નવો ભ્રમ ઊભો કર્યો છે.

૧૭. ૩૧ મા પૃથમાં આવેલા ૭૨ મા સૂત્રના અંતમા °ગોકળ્ણમાદી । સે ત્તં દુલ્લુરા આ સૂત્રપાઠ છે. અમે ઉપયોગમાં લીધેલી બંધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આ પાઠ આપ્યો છે તેમજ ઘ તથા અ આવૃત્તિમા પણ આવો જ પાઠ છે; જ્યારે સ આવૃત્તિમા આ સ્થાનમાં ગોકળ્ણમાદિ । જે યાવળ્ણે તહપ્પગારા । સે ત્તં દુલ્લુરા આવો પાઠ છે. એટલે કે આ સ્થાનમા જે યાવળ્ણે તહપ્પગારા આટલો પાઠ સ આવૃત્તિમાં વધારે છે. અલબત્ત, પ્રસ્તુત સૂત્રની આશુબ્બાશુનાં સૂત્રોમાં (સૂ. ૬૩, ૬૭, ૭૧, ૭૪) અને અન્યત્ર પણ તે તે પ્રતિપાદ્ય લેદોને જણાવ્યા પછી જે યાવળ્ણે તહપ્પગારા આવો સૂત્રપાઠ નિરપવાદરૂપે મળે છે, પણ સાથે સાથે એ વસ્તુ પણ રૂપ જ છે કે જ્યાં જ્યાં જે યાવળ્ણે તહપ્પગારા સૂત્રપાઠ છે ત્યાં તેના પહેલાં આદિ કે આહ આલુ ‘વગેરે’ અર્થને જણાવતું સૂત્રપદ નથી જ. પ્રસ્તુત સ્થાનમાં બંધીય હસ્તલિખિત સૂત્રપ્રતિઓમાં ગોકળ્ણમાદી સૂત્રપદમાં જે આદી શબ્દ છે તે જ જે યાવળ્ણે તહપ્પગારા આ સૂત્રપાઠના સ્થાને છે. અર્થાત્ અહીં આદી શબ્દ છે તેથી તેના પછી જે યાવળ્ણે તહપ્પગારા પાઠ હોય જ નહીં. સ આવૃત્તિમાં અહીં જણાવેલો વધારાનો સૂત્રપાઠ પૂર્વાપર

૫. ટીકાની મુદ્રિત આવૃત્તિમા °માત્રામાદધાના પાઠ છે ઉપર ટીકાની પ્રાચીન પ્રતિઓને અનુસરીને શુદ્ધ પાઠ મૂક્યો છે.

સૂત્રોના આધારે સ્વયં ઉમેરાયો હશે કે તેવી કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિ મળી હશે, તેની અમને ખબર નથી. અહીં અમે એટલું જ જણાવીએ છીએ કે આ વધારાનો પાઠ અમૌલિક અને વધારે પડતો છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં સ આવૃત્તિના ખોટા પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે.

૧૮. ૧૦૭ મા સૂત્રમાં આવેલા દામિલી (૫૦ ૩૮) નામના લિપિલેહના બદલે માત્ર પ્ર૦ સંજક પ્રતિમાં દોમિલી પાઠ છે. અહીં દામિલી શબ્દના પહેલાં આવેલો '૧' આવો દંડ જેને જોઈ જાય તો પરિમાત્રા બનીને દોમિલી બની જાય : આયું અનુમાન અસ્થાને નથી. પ્ર૦ સંજક પ્રતિ સિવાયની બધી જ સૂત્રપ્રતિઓમાં અહીં દામિલી પાઠ છે અને તે દ્રાવિડી લિપિ સૂચવે છે તેમ સમજી શકાય છે. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં આ સ્થાનમાં દોમિલી શબ્દ છે. સ આવૃત્તિમાં તથા તેને અનુસરીને મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં આ સ્થાનમાં^૬ દોમિલિલી પાઠ છે, જે અમને કોઈ પણ પ્રતિએ આપ્યો નથી

૧૯. ૧૦૪૯ મા સૂત્રમાં આવતું સદ્દાણે (૫૦ ૨૫૮, ૫૦ ૬)—સૂત્રપદ સ આવૃત્તિમાં પડી ગયું છે અને તદનુસારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પણ એ નથી. અ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદ છે. ઘ આવૃત્તિમાં આ સૂત્રપદ સાથેનું આખું વાક્ય પડી ગયું છે અર્થાત્ વણસ્સતિકાદ્દયાણં સદ્દાણે વ્રહેહ્મગા ઋણંતા આટલો સૂત્રપાઠ નથી

૨૦. ૧૦૫ મા સૂત્રમાં આવતો જરદાવણિયા (૫૦ ૩૮) શબ્દ પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. અહીં મ૦ અને પ્ર૦ સંજક પ્રતિમાં જરવાવણિયા પાઠ છે. અને તેની શુદ્ધ સ્મૃતિ કરી હોય તેવો પુ ૨ સંજક પ્રતિમાં જરવાહણિયા પાઠ છે. અમારા સંશોધનકાર્યના અનુભવના આધારે અહીં અમે એટલું જણાવી શકીએ કે જરદાવણિયા શબ્દમાં આવેલા દા નો લિપિલેહ વા થવાનો અસંભવ નથી અને તેથી મ૦ અને પ્ર૦ સંજક પ્રતિમાં જરવાવણિયા પાઠ થયો હોય તેમ લાગે છે. પુ ૨ સંજક પ્રતિના લેખક વિચક્ષણ છે એટલું તો તેની સમગ્ર વાચના જોતા સમજી શકાય છે. આ કારણે જ તેમને મળેલો જરવાવણિયા શબ્દ બધે બેસે તેવો ન લાગતાં તેમણે જરવાહણિયા શબ્દ લખ્યો હોય તેવું અનુમાન કરી શકાય. આવી જ એટલે પુ ૨ પ્રતિ જેવી જ કોઈ વિરલ પ્રતિના આધારે અદ્યાવધિ પ્રકાશિત સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં અહીં જરવાહણિયા શબ્દ છે. પ્રસ્તુત જરદાવણિયા શબ્દની સવિશેષ મૌલિકતા તો પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓના આધારે નિર્ણય થઈ જ છે. આ ઉપરાંત અનુયોગદ્વારસૂત્રમાં અમને જરદાવણિય શબ્દ મળ્યો છે, જુઓ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય દ્વારા પ્રકાશિત નંદિસુત્તં અણુઓગદ્વારાઈં ચ ગ્રંથનું ૫૦ ૧૩૧, ૫૦ ૩૦૩.^૭

૬ શ્રી આગમોદય સમિતિ દ્વારા પ્રકાશિત સમવાયાગસૂત્રના ૧૮ મા સમવાયમાં પ્રસ્તુત લિપિલેહનો નામ ૧૮ ના બદલે ૨૦ છપાયા છે તેમાં મૂલ્યલિલી શબ્દને ક્રમાંક આપ્યો નથી તોપણ લિપિલેહનો સંખ્યાનો ક્રમાંક ૧૮ ના બદલે ૧૯ નો બતાવ્યો છે. સુત્તાગમે ની સમવાયાગની વાચનામાં પણ સમિતિ પ્રમાણે જ છે તેમાં મૂલ્યલિલી શબ્દને [] આવા કોષ્ટકમાં મૂકીને પણ સમિતિપ્રમાણે કુલ ૧૯ લેહો જ જણાવ્યા છે

૭ અનુયોગદ્વાર સૂત્રના સંશોધનમાં ઉપયોગમાં લીધેલી પ્રતિઓ પૈકીની જેસલમેરના લહારની જે૦ સંજક પ્રતિ અને શ્રી સપલંકાર-પાટણની સ૦ સંજક પ્રતિ, આ બે તાડપત્રીય પ્રતિઓ અને અન્ય બે કાગળ ઉપર લખાયેલી પ્રતિઓ સિવાયની અનુયોગદ્વારસૂત્રની મોટા ભાગની સૂત્રપ્રતિઓમાં અને તેની અમારા ત્રિવાચની સમગ્ર પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં ઉપર જણાવેલો જરદાવણિય શબ્દ નથી. પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં આવતા જરદાવણિયા શબ્દને લક્ષમાં રાખીને અમે અનુયોગદ્વારમાં અત્પ પણ પ્રાચીન પ્રતિઓએ આપેલા જરદાવણિય શબ્દને મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યો છે

૨૧. ૯૨૨ મા સૂત્રમાં આવેલો વાળમતરાણં જહા જેરઙ્યાણં ઓરાલિયા આહારગા ય (૫૦ ૨૨૮, પં ૮)—આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે, એવ અદ્વાવધિ પ્રકાશિત થયેલી બધીય આવૃત્તિઓમાં પણ આ પ્રમાણે જ આ સૂત્રપાઠ છે. આ પાઠમાં વાનવ્યંતર દેવોના ઔદારિક અને આહારક શરીરના સંબંધમાં નારકો પ્રમાણે જાણી લેવાની ભલામણ કરી છે. હવે વાનવ્યંતર દેવ સળધી આ જ સૂત્રમાં આગળ આવતા તેયાન્કમ્મયા (૫૦ ૨૨૮, પં ૧૧) આ સૂત્રપાઠના પહેલાં સ આત્તિમાં આહારગસરીરા જહા અસુરકુમારાણ (અર્થાત્ વાનવ્યંતરના આહારક શરીરોનું વક્તવ્ય અસુરકુમારની પેઠે જાણી લેવું) આટલો સૂત્રપાઠ વધારે છે એક જ સૂત્રમાં અને તે પણ ૧૩-૧૪ શબ્દોના જ અતરે એક જ વક્તવ્યની બે વાર ભલામણ કરવી પડે તે બરાબર નથી, અને તેથી જ પુ ૨ સિવાયની પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓમાં અને ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં આ વધારાનો સૂત્રપાઠ નથી. મ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં સ આવૃત્તિ જેવો વધારાનો અપ્રમાણિત પાઠ છે. શિ આવૃત્તિમાં આ વધારાનો બિનજરૂરી પાઠ નથી લેવાયો

૨૨. ૯૮૫ [૭] સૂત્રના પ્રશ્નવાક્યમાં આવેલો ઓગાહણપણસદ્વ્યાય પાઠ અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. આ પ્રશ્નવાક્યના ઉત્તરવાક્યમાં-જવાબમાં પણ આ બે પદોનું પ્રાધાન્ય છે. આમ છતાં સ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં ઓગાહણદ્વ્યાય પણસદ્વ્યાય ઓગાહણ-પણસદ્વ્યાય આવો પાઠ છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં આ સ્થાનમાં ઉક્ત સ આવૃત્તિના ખોટા પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં ઓગાહણદ્વ્યાય પદેસદ્વ્યાય આમ બે પદ અલગ અલગ છે, અર્થાત્ સ આદિની આવૃત્તિમાં જે વધારાનું ત્રીજું પદ છે તે નથી.

૨૩. ૧૧૧૧ મા સૂત્રમાં મંઢૂણ ઉપ્પિઙ્ગિયા આ પાઠ છે. અહીં ઉપ્પિઙ્ગિયા શબ્દને અનુસરીને ટીકામાં ઉત્પ્લુત્ય અર્થ ક્યો છે. આ સ્થાનમાં અમને પ્રત્યંતરોમાં મંઢૂણ-ઉપ્પિઙ્ગિયા, ઉપ્પિઙ્ગિયા અને ઓપ્પિઙ્ગિયા આવા પાઠભેદ મળ્યા છે ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં આ સ્થાનમાં મંઢૂણ ઉપ્પિઙ્ગિયા પાઠ છે; જ્યારે સ આવૃત્તિમાં તથા તેને અનુસરીને મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં આ સ્થાનમાં મંઢૂઓ પિઙ્ગિયા આવો અશુદ્ધ પાઠ છે.

૨૪. ૧૧૩૧ મા તથા ૧૧૪૫ મા સૂત્રમાં (૫૦ ૨૭૫ તથા ૨૭૮) આવેલા સ ચેવ પુચ્છા પાઠમાં ચ અને વ ના લિપિદોષનો ખ્યાલ ન આવવાના કારણે સ આવૃત્તિમાં અનુક્રમે એવં સવ્વે વિ પુચ્છા અને સવ્વે વિ પુચ્છા આવો ખોટો પાઠ થઈ ગયો છે ૧૧૪૫ મા સૂત્રમાં અમે સ આવૃત્તિનો પાઠભેદ ટિપ્પણીમાં આપ્યો નથી. અહીં હકીકતમાં સ ચેવ પાઠના બદલે હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં મળેલા સવ્વે વ પાઠને ઉતાવળથી શુદ્ધ કરવા જતાં સવ્વે વિ પાઠ બની ગયો લાગે છે. બાકી, રચના અને અર્થની દૃષ્ટિએ આ બે સ્થાનોમાં સવ્વે વિ પાઠ ઉપયોગી નથી. કોઈ સૂત્રપ્રતિ આવો પાઠ આપતી પણ નથી. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત બે સ્થાનના પાઠના સ્થાને અનુક્રમે આ પ્રમાણે પાઠ છે—સો ચેવ પુચ્છા અને સવ્વે વ પુચ્છા । અહીં શિ આવૃત્તિમાં અનુક્રમે એવં સવ્વેસિ પુચ્છા અને સવ્વે વ પુચ્છા આવો પાઠ છે. અહીં સવ્વે વ પાઠ બરાબર ન જણાતાં તેને આધાર વિના શુદ્ધ કરવાની કોશિશ પૂરતો જ સવ્વેસિ પાઠ બનાવી દેવાયો છે, જે સંગત ન કહેવાય. અસ્તુ મ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત બન્ને સ્થાનમાં સ આવૃત્તિના જેવો જ પાઠ છે.

૨૫. ૧૨૧૮ મા સૂત્રમાં આવતા પદેસાવગાહ (૫૦ ૨૯૧, પં ૨૬) પાઠના બદલે સ આવૃત્તિમાં પદેસોગાહ પાઠ છે. અમે ઉપયોગમાં લીધેલી સૂત્રપ્રતિઓ પૈકીની પુ ૧, પુ ૨ અને પુ ૩ આ ત્રણ પ્રતિઓ સિવાયની શેષ હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં પદેસા આટલો જ પાઠ

છે. અર્થાત્ અવગાહ-અધિકારને જાણવતો સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે. પ્રસ્તુત પાઠની ટીકા આ પ્રમાણે છે—‘एकादशः प्रदेशप्ररूपणाधिकारः, द्वादशोऽवगाहाधिकारः (ટીકા, પત્ર ૩૫૮, પૃષ્ઠ ૧). આથી ઉપર જાણાવેલી ત્રણ પ્રતિઓએ અગિયારમા અને બારમા અધિકાર માટે જે પદેસાવગાહ પાઠ આપ્યો છે તેને શુદ્ધ અને પ્રામાણિક પાઠ કહી શકાય. આગળ ૧૨૪૪ માં સૂત્રના (૫૦ ૨૯૯) કण्हलेस्सा णं मंते कइएसोगाढा आ पाठमां ओगाढ शण्ड आवे છે તેના આધારે કોઈ સૂત્રપ્રતિમાં ઓગાઢ શબ્દ લખાયો હોય તેવી પ્રતિના આધારે કે સ્વયં સંગતિ વિચારીને સ આવૃત્તિમાં પદેસોગાઢ પાઠ સ્વીકારાયો હોય તેમ લાગે છે. ઘ તથા ઝ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં અનુક્રમે પદેસોવગાહ અને પદેસોવગાઢ આવો પાઠ છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સ્થાનમાં સમિતિની આવૃત્તિનું અનુકરણ થયું છે.

૨૬. ૧૨૨૮ માં સૂત્રમાં આવેલા તંવચ્છિવાહિયા ઇ વા (૫૦ ૨૯૪, ૫૦ ૨) આ પાઠના બદલે સ આવૃત્તિમાં તથા તદનુસારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પણ તંવચ્છિવાહિયા ઇ વા પાઠ છે. આ પાઠમાં ઇકાર વધારાનો અને નિરર્થક જ છે. ઘ તથા ઝ આવૃત્તિમાં આ સ્થાને અનુક્રમે આવો અશુદ્ધ પાઠ છે—તંવચ્છિવા વિઢાહવા અને તંવચ્છિવા વિઢાહિતિવા.

૨૭. ૧૨૩૦ માં સૂત્રમાં આવેલો કણિયારકુસુમે ઇ વા (૫૦ ૨૯૪) આ સૂત્રપાઠે સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ઘ તથા ઝ આવૃત્તિમાં પણ આવો જ પાઠ છે. અહીં સ તથા તદનુસારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં કણિયારકુસુમે ઇ વા પાઠ છે. આ પાઠ કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિ આપતી નથી. સમિતિ દ્વારા પ્રકાશિત થયેલી ટીકામાં કણિયારકુસુમે ઇ વા આવું પ્રતીક છે તેના આધારે સ આવૃત્તિમાં કણિયારકુસુમે ઇ વા પાઠ આવ્યો હોય તેમ લાગે છે. કદાચ તેવી કોઈ મૂળ સૂત્રની પ્રતિ મળી પણ હોય, તોપણ સમિતિના પાઠને પ્રમાણિત ન કહી શકાય, કારણ કે ટીકાની ખંભાતના લંકારની તાડપત્રીય પ્રતિમાં કણિયારકુસુમે ઇ વા આવું સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓને સવાદિ પ્રતીક મળે છે.

૨૮. ૧૨૩૧ માં સૂત્રમાં આવેલો સિંદુવારવરમહાદામે આ સૂત્રપાઠે સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ઘ અને ઝ આવૃત્તિમાં પણ અહીં આવો જ પાઠ છે. આ સ્થાનમાં સ આવૃત્તિમાં અને તદનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પણ સિંદુવારમહાદામે પાઠ છે. અર્થાત્ અમે સ્વીકારેલા પાઠમાંનો વર શબ્દ તેમાં નથી. ટીકામાં પ્રસ્તુત સૂત્રમાં આવેલા સાલિપિટ્ટરાસી પદ્યથી સેયચંદ્રુજીવણ સુધીનાં પદોની સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે—‘शालिपिट्टराशि-कुटजपुष्कराशि-सिन्दुवारमाल्यदाम-श्वेतकणवीर-श्वेतबन्धुजीवाः प्रतीताः । અહીં ટીકાની કોઈ પણ પ્રતિમાં સિંદુવારવરમાલ્યદામ આવો મૂળ સૂત્રપદને અનુસરતો પાઠ મળતો નથી, પણ આનો અર્થ એ નથી કે સામાન્ય રીતે બંધીય સૂત્રપ્રતિઓમાં મળતો વર શબ્દ મૂળ વાચનામાંથી દૂર કરવો. ટીકામાં વર શબ્દ નથી તેનું સમાધાન એ રીતે થઈ શકે : ૧ સિંદુવારના અતમાં રહેલો ર અને વર શબ્દનો ર, આ બે રકારે લેખકને ચુકાવી દીધો હોય, અર્થાત્ વર શબ્દ પડી ગયો હોય. આમ સ્વીકારીએ તો ટીકાનો પાઠ આ રીતે જાણવો જોઈ એ—‘सिन्दुवार[वर]माल्यदाम. ૨. મૂળસૂત્રનાં છ પદોનો નામોલ્લેખ કરતું સામાસિક વાક્ય છે, તેથી સુપરિચિત વર શબ્દને આ વાક્યમાં લેવાની આવશ્યકતા ટીકાકારને ન

૮ આગમોદયસમિતિ તરફથી પ્રકાશિત થયેલી આવૃત્તિમાં આ ટીકાપાઠના પ્રારંભનો પાઠ આ પ્રમાણે છે—
एकादशोऽप्रदेश प्रदेशप्ररूपणाधिकार अही उपर ज्ञावेलो पाठ टीकानी जेसलमेर અને ખંભાતના લંકારની તાડપત્રીય પ્રતિઓએ આપ્યો છે

પણ લાગી હોય અહીં તો અમે એટલો જ આગ્રહ રાખીએ કે મૂળ સૂત્રની બધીય પ્રતિઓ પાઠ આપતી હોય તેને દૂર કરવો તે બરાબર નથી.

૨૯. ૧૩૬૨ માં સૂત્રમાં આવેલો સાગારોવડત્તે (૫૦ ૩૧૪) આ સૂત્રપાઠ અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. ઘ અને ઙ આવૃત્તિમાં પણ અહીં આવો જ પાઠ છે. સ આવૃત્તિમાં અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં આ સ્થાને સાગારોવઓગોવડત્તે પાઠ છે. આ પાઠ કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિ આપતી નથી. અમને લાગે છે કે કદાચ મુદ્રિત ટીકામાં છપાયેલા સાગારોવઓગોવડત્તે ણં મંતે ! (ટીકા, પત્ર ૩૯૨, પૃષ્ઠ ૧) આ અવતરણ ઉપરથી સ આવૃત્તિમાં આ પાઠ સ્વયં સુધારીને સ્વીકારાયો હોય જેસલમેરના લઝારની ટીકાની તાડપત્રીય પ્રતિમાં આ સ્થાને સાગારોવડત્તે ણં મંતે ! આવું સૂત્રપ્રતિઓના પાઠને સવાદિ અવતરણ છે, આથી અહીં સ આવૃત્તિનો પાઠ આદરણીય નથી. પ્રસ્તુત સૂત્રના પછીના ૧૩૬૩ માં સૂત્રમાં અણાગારોવડત્તે પાઠ છે. આ પાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે અને સમિતિની આવૃત્તિ સહિત સમગ્ર પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં પણ આવો જ-અણા-ગારોવડત્તે પાઠ છે. આથી પણ અમે અહીં જણાવેલા સાગારોવડત્તે પાઠની મૌલિકતા સ્પષ્ટ થાય છે.

૩૦. સૂત્રાક ૧૫૯૭[૨] થી ૧૫૯૯[૧] સુધીનો સૂત્રપાઠ (અર્થાત્ ૩૫૪ માં પૃષ્ઠની ત્રીજીથી નવમી પંક્તિ સુધીનો સૂત્રપાઠ) અમે ઉપયોગમાં લીધેલી આઠ પૈકીની માત્ર ત્રણ જ સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. પ્રસ્તુત પાઠ તે તે લેખકોની ચૂકથી તેમની હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં પડી ગયો છે. ઘ તથા સ આવૃત્તિમાં અને તદ્દનુસારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પણ આ સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે; જ્યારે ઙ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ છે. આથી એ સ્પષ્ટ જ છે કે આપણે અન્યાન્ય પ્રત્યંતરો જોવાનો કંટાળો લાવીએ તો આવા સ્થાનોમાં મૂળ વાચના ખંડિત રહેવાનો સંભવ રહે જ.

૩૧. ૨૦૫૨ [૬] ક્રમાંકવાળા સૂત્રમાં આવેલો પહારેમાળીઓ (૫૦ ૪૨૩, પં. ૪) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ઘ તથા ઙ આવૃત્તિમાં પણ અહીં આવો જ પાઠ છે; જ્યારે સ આવૃત્તિમાં અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં સંપહારેમાળીઓ પાઠ છે.

૩૨. ૨૧૭૦ માં સૂત્રની પહેલી અને બીજી કંડિકામાં અનુક્રમે આવેલો સમોહણ્ણતિ (૫૦ ૪૪૩, પં. ૨૫) અને સમોહણ્ણતિ (૫૦ ૪૪૩, પં. ૨૬) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ટીકામાં પણ ‘સમોહણ્ણ’ इति समवहन्ति (ટીકા, પત્ર ૬૦૨ અ) આ પ્રમાણે મૂળ પાઠનું પ્રતીક છે. આમ છતાં ઘ આવૃત્તિમાં અને સ આવૃત્તિમાં તેમ જ તેને અનુસરતી મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત બે શબ્દોના સ્થાનમાં અનુક્રમે સમોહણ્ણ અને સમોહણ્ણતિ શબ્દો છે. આવો પાઠ કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી તેથી તેને સગત કહી શકાય નહીં.

૩૩. સ આવૃત્તિમાં નીચેના પાંચ સ્થાનોમાં વર્ણુસામ્યના લીધે સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે અને તે પછીની મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પણ તે તે સ્થાનમાં સ આવૃત્તિની જેમ સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે. ફક્ત શિ આવૃત્તિમાં આ પાંચ સ્થાન પૈકીના એક સ્થાનમાં પાઠપતન નથી થયું. આ સ્થાનો નીચે પ્રમાણે છે.—

(૧) ૧૩૮ સૂત્રમાં આવેલો સે સ્તં આરિયા (૫૦ ૪૪, પં. ૧૩) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે, અને તે જોઈએ પણ ખરો. પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ સ આવૃત્તિમાં વર્ણુસામ્યના લીધે પડી ગયો છે. અહીં ટીકામાં બધાં નિગમનો સુગમ જણાવ્યાં છે. ઘ તથા ઙ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ છે.

(૨) ૪૭૮ મા સૂત્રમાં આવેલો મતિઅણ્ણાણો વિ આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે અને ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ આ સૂત્રપાઠ છે. સ અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં વર્ણસામ્યના લીધે પ્રસ્તુત પાઠ પડી ગયો છે.

(૩) ૪૮૧[૨] સૂત્રમાં આવેલો તિહિ અણ્ણાણેહિં (૫૦ ૧૪૬, પં ૨૧) આ સૂત્રપાઠ પણ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે, અને ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ એ છે; ન્યારે સ અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં વર્ણસામ્યના લીધે પડી ગયો છે.

(૪) ૬૬૬[૨] સૂત્રમાં આવેલો પંચિદિણ્ણસુ ઉવવજ્જંતિ (૫૦ ૧૭૯, પં ૫) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ ઘ, સ તથા તદ્દનુસારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં વર્ણસામ્યના લીધે પડી ગયો છે. અ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રના પ્રથમવિભાગ પછીના સમગ્ર ઉત્તરવિભાગનો પાઠ પડી ગયો છે શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠ લેવાયો છે.

(૫) ૧૬૮૪[૨] સૂત્રમાં આવેલું અણિદ્દસરયા (૫૦ ૩૬૭, પં ૬) આ સૂત્રપદ વર્ણસામ્યના લીધે સ આવૃત્તિમાં અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પડી ગયું છે. ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠ છે.

૩૪. ૬૫૯ મા સૂત્રનો પાઠ અમને બીજીય સૂત્રપ્રતિઓએ આ પ્રમાણે આપ્યો છે—एवं चेव वेमाणिया वि सोहम्मीसाणगा भाणियव्वा । घ तथा अ आवृत्तिमां पणु अही आवो ण पाः छे. आथी सडण रीते स्पष्ट ण छे डे डोर्ध विरल प्रनि सिवायनी समग्र सूत्रप्रतिओमां अही उपर णणुआव्या प्रमाणेनो ण पाः छे आ सङ्क्षिप्त पाःना स्थानमां स आवृत्तिमां तथा तदनुसारे म, शि અને સુ આવૃત્તિમાં આ પ્રમાણે વિસ્તૃત પાઠ છે — वेमाणिया णं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति ? कि नेरइएहितो कि तिरिक्खजोणिएहितो मणुरसेहितो देवेहितो उववज्जंति ? गोयमा ! णो णेरइएहितो उववज्जंति, पंचिदियतिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति, मणुरसेहितो उववज्जंति, णो देवेहितो उववज्जंति । प्रारंभमा णणुआवेला समग्र सूत्रप्रतिओना सङ्क्षिप्त पाःथी पतिपाद्य वस्तुनु वक्तव्य स्पष्ट थाय छे. आभ छता प्रस्तुत सङ्क्षिप्त सूत्रपाःना (सु ६५९) प्रारंभमां आवेला एवं शब्दथी ६५७ मुं सूत्र नेवानी અને ६५७ મા સૂત્રના વક્તવ્યને સમજવા માટે તેમાં (૬૫૭ મા સૂત્રમાં) ૬૪૮ મા સૂત્રને (અર્થાત્ અસુરકુમારના વક્તવ્યને) નેવાની તદ્દલીકમાંથી મુક્ત થવા માટે અહીં ડોર્ધ વિદ્વાને સમગ્ર સૂત્રપાઠ નોંધ્યો હશે તેવી જવલ્લે જ મળતી સૂત્રપ્રતિના આધારે સમિતિની વાચનામાં પ્રસ્તુત વિસ્તૃત સૂત્ર આવ્યું હોય તેમ લાગે છે. અહીં વિસ્તૃત સૂત્રથી ડોર્ધ અશાસ્ત્રીય વસ્તુ બની જાય છે તેમ નથી; ફક્ત સૂત્રપ્રતિઓની પ્રામાણિક વાચના આપવી હોય તો અમે જે પાઠ સ્વીકાર્યો છે તે બરાબર લાગે છે.

૩૫ ૧૬૪ મા પૃથ્વી પાચમી પક્ષિતમાં આવેલું દ્વવ્વદ્યાણ (સૂ ૭૭૯) આ સૂત્રપદ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. તથા ઘ અને અ આવૃત્તિમાં પણ અહીં જણાવેલું સૂત્રપદ છે જ; ન્યારે સ આવૃત્તિમાં તથા તદ્દનુસારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદ પડી ગયું છે.

૩૬. ૮૫૮ મા સૂત્રમાં આવેલું કિપવહા (૫૦ ૨૧૩) સૂત્રપદ પુ ૨ સંજક પ્રતિ સિવાયની બીજીય સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે; ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ અહીં આવું જ સૂત્રપદ છે. ટીકામાં પણ પ્રસ્તુત સૂત્રપદની ‘કિપમવા’ કસ્માત્ પ્રમવઃ—उवादो यस्याः सा किंप्रमवा (ટીકા, પત્ર ૨૫૬, પૃષ્ઠ ૨) આવી સ્પષ્ટ બતાવ્યા છે અહીં પુ ૨ સંજક પ્રતિનો પાઠ કિપવહા (૫૦ ૨૧૩, ટિ. ૧) છે. આ પાઠભેદ ડોર્ધ સાચો પાઠભેદ નથી પણ લેખકની ક્ષતિ છે. અનેક ગ્રંથોની હસ્તપ્રતિઓમાં જોડાજોડ આવેલા તે તે વર્ણના સ્વરોને જેમના તેમ રાખીને બંધનનો આગળપાછળ લખવા એ

લેખકની સહજ ક્ષતિ છે. સંશોધનકાર્યમાં હસ્તલિખિત પ્રતિઓનો ચોક્કસાધર્થી ઉપયોગ કરનાર સૌકોર્મને આ હકીકત સહજ સમજાશે. આ વસ્તુના ઉદાહરણ માટે પ્રસ્તુત સૂત્રમાં આવેલા સરીરપ્પહવા અને ૮૫૯ માં સૂત્રની ૧૯૨ મી ગાથામાં આવેલા પ્પહવતિ તથા ૧૯૩ મી ગાથામાં આવેલા સરીરપ્પહવા આ ત્રણ સૂત્રપદોના બદલે અનુક્રમે મં સ્ત્રક પ્રતિ સરીરપ્પહવા, ઘં સ્ત્રક પ્રતિ પ્પહવતિ અને સરીરપ્પહવા આવા પાઠભેદ આપે છે તે (૫૦ ૨૧૩, ટિ. ૨ થી ૪) જોવાથી ખ્યાલ આવશે. અસ્તુ. સ આવૃત્તિમાં અહીં પ્રારંભમાં જણાવેલા કિપ્પહવા સૂત્રપદના સ્થાનમાં કિપ્પહવા પાઠ છે અર્થાત્ અમને પુ ૨ સ્ત્રક પ્રતિએ આપ્યો છે તેવો પાઠ છે. અહીં જણાવેલા ૮૫૮ માં સૂત્રમાં બીજી વાર આવેલું સરીરપ્પહવા, અને ૮૫૯ માં સૂત્રનાં પ્પહવતિ અને સરીરપ્પહવા આ ત્રણ સૂત્રપદો સ આવૃત્તિમાં અમે સ્વીકાર્યા છે તેવાં જ, એટલે સ આવૃત્તિમાં ૮૫૮ માં સૂત્રના પ્રારંભમાં આવેલો જે કિપ્પહવા પાઠ છે તે પૂર્વાપરની સંગતિ વિનાનો પાઠ છે એમ કહી શકાય. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં સ આવૃત્તિના પ્રસ્તુત અશુદ્ધ પાઠનું જ અનુકરણ થયું છે.

૩૭. ૧૨૧૫ [૩] સૂત્રમાં આવેલો દુરુહિત્તા રુક્સં દુરુહતિ (૫૦ ૨૯૧) આ સૂત્રપાઠ અમને બધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. ઘ, સ અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે. અ આવૃત્તિમાં આ પાઠ છે.

૩૮. ૧૩૮ માં પૃષ્ઠની બારમી પદ્ધિમાં આવેલો ઠિતીય સિય હીણે આ સૂત્રપાઠ અમને બધીય સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે ઘ તથા અ આવૃત્તિમાં પણ અહીં આવો જ પાઠ છે; જ્યારે સ આવૃત્તિમાં અને તદ્દનુસારે મ, શિ તથા સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં આ પ્રમાણે પાઠ છે—ઠિતીય તિદ્ધાણવડિય સિય હીણે. સ આદિ આવૃત્તિના પાઠમાં આવેલું વધારાનું આ તિદ્ધાણવડિય સૂત્રપદ અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યું નથી.

૩૯. ૨૧૧૯ [૩] સૂત્રમાં મળૂસેસુ સૂત્રપદ છે તેના બદલે ઘં મં પ્રં સ્ત્રક પ્રતિઓમાં મળૂસ્સાણં પાઠ છે. અહીં ટીકામાં સામાન્ય ઇશારો જ છે, કારણ કે આ સૂત્રનું વક્તવ્ય સમજવા માટે આ સદર્ભની પહેલાં ટીકાકારે વ્યાખ્યા કરી જ છે. આ સૂત્રની આગળ-પાછળના સૂત્રો વાંચતાં અભ્યાસી જિજ્ઞાસુઓને આ સ્થાનમાં મળૂસેસુ પાઠ સુસંગત જણાશે જ. ઘ અને અ આવૃત્તિમાં પણ અહીં મળૂસેસુ પાઠ છે; જ્યારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં સ આવૃત્તિના પાઠનું અનુકરણ થયું છે.

૪૦. ૧૦૫૦ [૩] સૂત્રના અત્તમાં આવેલા વિ । (૫૦ ૨૫૮, ૫૦ ૧) થી આરંભી ૧૦૫૨ માં સૂત્રમાં આવેલા સ્વવદ્ધસિદ્ધિદેવત્તે સુધીનો સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે તથા ઘ, અ અને શિ આવૃત્તિમાં પણ પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ છે જ; જ્યારે સૂચિત સૂત્રપાઠ સ આવૃત્તિમાં અને તદ્દનુસારે મ તથા સુ આવૃત્તિમાં પણ પડી ગયો છે.

૪૧ ૧૨૦૨ સૂત્રમાં આવેલું તેડલેસ્સા (૫૦ ૨૮૮, ૫૦ ૨) આ સૂત્રપદ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. અહીં સ આવૃત્તિમાં તથા તદ્દનુસારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં કેવળ લેસ્સા આવું અર્થહીન સૂત્રપદ છે. તેમ જ ૧૨૦૩ [૩] સૂત્રમાં આવેલો તેડલેસ્સે પુઢવિક્કાહ્ણ (૫૦ ૨૮૮ ૫૦ ૧૦) આ સૂત્રપાઠ પણ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. સ આવૃત્તિમાં તથા તદ્દનુસારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે. ઘ, અ તથા શિ આવૃત્તિમાં આ કંડિકમાં જણાવેલાં જે સ્થાન અમારી વાચનાના જેવાં જ છે.

૪૨ ૧૩૦૭ માં સૂત્રમાં આવતો જાવ બાદરવાડકાહ્ણ વિ । (૫૦ ૩૦૮) આ સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે, ઘ અને અ આવૃત્તિમાં પણ આવો જ સૂત્રપાઠ છે; જ્યારે સ આવૃત્તિમાં

અને તદ્દનુસારે શિ આવૃત્તિમાં આ પાઠના સ્થાને જાવ વાદરત્તેઝકાઈવિ વિ વાદરવાઝકાઈવિ વિ । આવો અસંગત પાઠ છે. મ અને સુ આવૃત્તિમાં સ આવૃત્તિના પાઠમાં રહેલો જાવ શબ્દ અસંગતિ-કારક જાણતાં નિરાધાર રીતે તેને દૂર કરીને, એટલે વાદરત્તેઝકાઈવિ વિ વાદરવાઝકાઈવિ વિ । આવો પાઠ રાખીને, સંગતિ જાળવવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

૪૩. ૧૭૯૪ [૩] સૂત્રના પ્રારંભમાં આવેલું ઓરાલિયસરીરી (પૃં ૩૯૨) આ સૂત્રપદ મં અને પુ ૨ સંજક પ્રતિ સિવાયની પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે આ પાઠના સ્થાનમાં અઘાવધિ પ્રેક્ષાશિત થયેલી સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં ઓરાલિયસરીરા આવો પાઠ છે. જોઈ મુદ્રિત ટીકામાં આ સ્થાનની વ્યાખ્યામાં ઓરાલિયસરીરા આવુ પ્રતીક છે (જુઓ ટીકા, પત્ર ૫૦૦ પૃષ્ઠ ૨), પણ ખંભાતના ભંડારની ટીકાની તાડપત્રીય પ્રતિમા, પ્રાચીન પ્રતિઓના પાઠ મુજબ, ઓરાલિયસરીરી આવુ પ્રતીક મળવાથી અમે પ્રસ્તુત પાઠ મૂળમાં સ્વીકાર્યો છે.

૪૪. ૧૨૧૭ માં સૂત્રના અંતમાં આવેલો ઇગમ્મિ હોમાળે (પૃં ૨૯૧, પં ૨૦) આ પાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. ઘ તથા ઝ આવૃત્તિમાં આ પાઠના સ્થાને ઇગમ્મિ હોજમાળે આવો પાઠ છે, અર્થાત્ ક્ષત હોમાળે ના સ્થાને હોજમાળે આવો ખોટો પાઠ છે, જ્યારે સ તથા શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાને ઇગમ્મિ નાળે હોજા આવો અસંગત પાઠ છે, અને મ તથા સુ આવૃત્તિમાં ઇગમ્મિ નાળે હોમાળે પાઠ છે. અહીં સ આવૃત્તિમાં આવેલો નાળે શબ્દ અમને ડોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો નથી. આ વધારાનો નાળે શબ્દ સ આવૃત્તિ પછીની બધી આવૃત્તિઓમાં આવ્યો છે.

૪૫. ૧૬૭ માં સૂત્રમાં આવેલો પૂય-રુહિર (પૃષ્ઠ ૫૦, પં ૨૦) આ સૂત્રપાઠ જેમ અને મં સંજક પ્રતિઓ સિવાયની સૂત્રપ્રતિઓનો છે. ઘ આવૃત્તિમાં અહીં આવો જ પાઠ છે. શેષ આવૃત્તિઓમાં અહીં ટિપ્પણીમાં આપેલા જેમ અને મં પ્રતિના પાઠ જેવો પૂયપઢલ-રુહિર પાઠ છે. ટીકાકારે ટીકામાં અમે મૂળમાં સ્વીકારેલા પાઠનું જ પ્રતીક લીધું છે (જુઓ ટીકા પત્ર ૮૦, પૃષ્ઠ ૨). તેથી અને બહુસંખ્ય પ્રતિઓમાં હોવાને કારણે પણ અમે અહીં પૂય-રુહિર પાઠને મૂળ વાચનારૂપે સ્વીકાર્યો છે.

૪૬. ૧૮૮ માં સૂત્રમાં આવેલા વિયસંત (પૃં ૬૪, પં ૨૫) શબ્દ પ્રમાણે ટીકાની વ્યાખ્યા છે અને તે જેમ તથા પુ ૨ સિવાયની સૂત્રપ્રતિઓ આપે પણ છે. આથી જેમ અને પુ ૨ સંજક પ્રતિઓએ પ્રસ્તુત પાઠના બદલે આપેલા વિહસંત શબ્દને અમે નીચે ટિપ્પણીમાં આપ્યો છે. સ આવૃત્તિમાં તથા તદ્દનુસારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં વિહસંત શબ્દ છે. ઘ અને ઝ આવૃત્તિમાં અહીં અનુક્રમે વિયસિય અને વિયસિત પાઠ છે, અર્થાત્ અમારી વાચના સાથે સંવાદી પાઠ છે.

૪૭. ૧૯૫ [૧] સૂત્રમાં આવેલા ગગનતલમણુલિહમાળ (પૃં ૬૮, પં ૧૬) આ સૂત્રપાઠમાં જે અણુલિહમાળ શબ્દ છે તેના બદલે જેમ ઘં અને પુ ૨ પ્રતિઓમાં અહિલંઘમાળ શબ્દ છે. અહીં ટીકામાં આ પ્રમાણે વ્યાખ્યા છે—અનુલિખત્-અતિલઙ્ઘયત્. આથી અમે મૂળ વાચનામાં અણુલિહમાળ શબ્દ સ્વીકાર્યો છે. ઝ આવૃત્તિમાં અહીં અમારા જેવો જ મૂળ પાઠ છે, જ્યારે શેષ આવૃત્તિઓમાં અહિલંઘમાળ પાઠ છે. ક્રમ એટલો જ કે સુ આવૃત્તિમાં અમિલંઘમાળ પાઠ છે.

૪૮. ૧૯૬ અને ૨૧૦ માં સૂત્રમાં આવેલા ગહ-ગમ્મલ્લ (પૃં ૬૯, પં ૨) અને ગહ-નમ્મલ્લ (પૃં ૭૭, પં ૮) આ બે સૂત્રપાઠમાં આવેલા ગહ શબ્દના બદલે ૧૯૬ માં સૂત્રમાં માત્ર ઘં સંજક પ્રતિ અને ૨૧૦ માં સૂત્રમાં પ્રં તથા પુ ૨ સંજક પ્રતિઓ ગહગળ શબ્દ આપે છે. અહીં ડોઈ બાંધક કારણ ન હોવાથી અમે બહુસંખ્ય પ્રતિઓના પાઠનું પ્રાધાન્ય ગણીને મૂળ વાચનામાં પ્રસ્તુત બન્ને સ્થળે એકમત્રતા જાળવી છે. ઝ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત બન્ને સ્થાનોમાં ગહગળ શબ્દ છે. અને તે સિવાયની

અન્ય આવૃત્તિઓમાં પ્રસ્તુત બે સ્થાનોમાં અનુક્રમે ગહ (સૂ. ૧૮૬) અને ગહગણ (સૂ. ૨૧૦) પાઠ છે. ફરક એટલો જ કે શિ આવૃત્તિમાં ૨૧૦ માં સૂત્રના સ્થિત સ્થાનવાળો પાઠ પડી ગયો છે.

૪૯. ૬૫૭ માં સૂત્રના અંતમાં આવેલો જેહિતો અસુરકુમારા । (૫૦ ૧૭૭) આ પાઠ અમને પ્ર. સંસ્કૃત પ્રતિ સિવાયની બધી પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. આ પાઠથી પ્રસ્તુત સૂત્રગત પ્રશ્નના ઉત્તરને સમજવામાં જરાય મુશ્કેલી પડતી નથી, એટલું જ નહીં, રચનાની દૃષ્ટિએ સૂત્રપાઠ આવો હોવો વધારે સગત પણ લાગે છે. પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં સ તથા શિ આવૃત્તિમાં જેહિતો અસુરકુમારા તેહિતો માણિયવા આવો પાઠ છે. સમિતિની મુ. સંસ્કૃત પ્રતિનો આ પાઠ અમારી આવૃત્તિમાં નોંધવો રહી ગયો છે, તેથી તેને પ્રસ્તુત ગ્રંથના પહેલા ભાગના શુદ્ધિપત્રકમાં જણાવ્યો છે. ધ તથા ઝ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં અનુક્રમે આવો પાઠ છે—જેહિતો અસુરકુમારા તેહિતો વિ માણિયવા । તથા જેહિતો અસુરકુમારા તેહિતો વાળમંતરા વિ માણિયવા । અહીં પ્ર. સંસ્કૃત પ્રતિનો પાઠ નીચે ટિપ્પણીમાં આપ્યો છે તે મુજબ મ તથા મુ આવૃત્તિમાં જેહિતો અસુરકુમારા તેહિતો વાળમંતરા ઉવવજાવેયવા । આવો પાઠ છે.

૫૦ ૧૭૬૫ [૨] સૂત્રના અંતમાં આવેલો એવં જવ મંગા । (૫૦ ૩૮૭) આ સગત સૂત્રપાઠ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. ધ આવૃત્તિમાં અહીં આવો જ પાઠ છે. અને તે સિવાયની અન્ય આવૃત્તિઓમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાને એવં એ જવ મંગા માણિયવા પાઠ છે. અહીં ટિપ્પણીમાં મુ. સંસ્કૃત પ્રતિનો પાઠ અનવધાનથી મંગા માણિયવા આવો છપાયો છે તેના બદલે એવં એ જવ મંગા માણિયવા આવો પાઠ સમજવો.

૫૧. ૧૮૬૪ માં સૂત્રમાં બે વાર આવેલું પ્પ્પા (૫૦ ૪૦૦, પં. ૯-૧૦) સૂત્રપદ અમને પ્ર. અને પુ. ર સંસ્કૃત પ્રતિઓ સિવાયની અન્ય પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યું છે. અહીં પ્ર. અને પુ. ર સંસ્કૃત પ્રતિમાં અને અદ્યાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં પ્પ્પ શબ્દ છે પ્રાચીન બહુસખ્ય પ્રતિઓના પાઠની દૃષ્ટિએ અને પ્રાચીન પ્રયોગની દૃષ્ટિએ પ્રસ્તુત પ્પ્પા શબ્દનું આગવું મહત્ત્વ છે. અભ્યાસીની અનુકૂળતા માટે કોઈવાર વિદ્વાન લેખકે કે શોધકે લખેલી કે શોધેલી પ્રતિઓમાં પ્રાચીન પ્રયોગનું પરિવર્તન થતું તેના ઉદાહરણરૂપે પ્રસ્તુત પાઠભેદ સૂચવી શકાય.

૫૨. ૧૩૧૯ માં સૂત્રમાં આવેલું દોણિ (૫૦ ૩૦૯) સૂત્રપદ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે. પ્રસ્તુત સૂત્ર જેમાં છે તે ચોથા દ્વારના પ્રારંભથી સૂત્રો જોવાથી પણ અહીં પ્રથમ વિલક્ષિત અર્થાત પ્રસ્તુત દોણિ પાઠ સગત જ જણાય છે. આમ છતાં અદ્યાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં પ્રસ્તુત શબ્દના બદલે દોણ શબ્દ છે. ષથી વિલક્ષિતથી પણ અર્થસગતિ યદ્ શકે તેમ છે જ, છતાં અમે ઉપયોગમાં લીધેલી પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓનો પૂર્વાપર સૂત્રસંદર્ભને અનુસરતો આ પાઠ સાચો છે.

૫૩ ૧૩૬૦ માં સૂત્રમાં આવેલો સંજયાસંજણ જહણ્ણેણં આ સૂત્રપાઠ અમે ઉપયોગમાં લીધેલી સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે તેથી તે મૌલિક પાઠ છે; જ્યારે અદ્યાવધિ પ્રકાશિત થયેલી આવૃત્તિઓમાં આ પાઠના સ્થાનમાં સંજયાસંજણં પુચ્છા । મો. જહણ્ણેણં આવો પાઠ છે. અર્થની દૃષ્ટિએ જરાય બાધક નહીં એવો આ પાઠભેદ વિરલ પ્રતિમાં મળતો હોવો જોઈએ.

૫૪ ૧૭૫૧ માં સૂત્રમાં આવેલો ઉક્કોસસંકિલિટ્ઠરિણામે વા તપ્પાડગ્ગવિમુજ્જમાણપરિણામે વા (૫૦ ૩૮૪, પં. ૧૩) આ સૂત્રપાઠ અમે ઉપયોગમાં લીધેલી સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બંધકના નિરૂપણરૂપ સંદર્ભમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠ છે. આ પાઠની ટીકા આ પ્રમાણે છે

—ઉક્લિષ્ટસક્લિષ્ટપરિણામો નારકાયુર્વન્ધકઃ, તત્પ્રાયોગ્યવિશુદ્ધ્યમાનપરિણામોઽનુત્તરસુરાયુર્વન્ધક (ટીકા, પત્ર ૪૯૧) આ પ્રમાણેની ટીકાની વ્યાખ્યાથી પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠની મૌલિકતા સ્પષ્ટ જ છે. આમ છતાં કોઈ પણ પ્રતિમા નહીં મળતો અને ન જ નોંધ એ તેવો અસક્લિષ્ટપરિણામે વા આવો ખોટો પાઠ અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આવૃત્તિઓમા છપાયો છે, તે આ પ્રમાણે ડૉ સક્લિષ્ટપરિણામે વા અસક્લિષ્ટપરિણામે વા તપ્પાઝગવિસુદ્ધમાણપરિણામે વા. આ પાઠમા ડૉ છે તેના બદલે ઘ તથા ઙ આવૃત્તિમા ઉક્લેષણ, મ આવૃત્તિમાં ઉક્લેષ અને સુ આવૃત્તિમાં ઉક્લેષ છે. અભ્યાસી વાચકો સહજ સમજી શકે તેમ છે કે તપ્પાઝગવિસુદ્ધમાણપરિણામે વા પાઠ જ અસક્લિષ્ટપરિણામે પાઠને ગિતજરૂરી સાગિત કરે છે.

૫૫ ૧૪૦૯ મા સૂત્રમાં આવેલો ઇવમેતે ચઙવીસં ચઙવીસદંડગા ૫૭૬ મવતિ । આ સગત અને મૌલિક સૂત્રપાઠ પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓ આપે છે. આ પાઠમા આવેલા ઇવમેતે પાઠના બદલે મૉ, પુ ૧, પુ ૩ સગત પ્રતિઓ ઇવમેવ પાઠ આપે છે ઙ આવૃત્તિ સિવાયની સમગ્ર આવૃત્તિઓમા અહીં ઇવમેવ પાઠ છે. અહીં અર્થની દૃષ્ટિએ પણ બેતાં ઇવમેતે પાઠ સુસગત છે.

૫૬. ૧૦૭ મા સૂત્રમા આવેલા પહરાહ્યાઓ (૫૦ ૩૮) આ સૂત્રપદના સ્થાનમા કેવળ મૉ સગત પ્રતિમાં પહરાહ્યા પાઠ છે અહીં એક સિવાયની પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓ પહરાહ્યાઓ પાઠ આપે છે, તેથી પહરાહ્યા પાઠને સ્વીકારવાની લાલચ જતી કરીને પણ બહુસખ્ય પ્રતિઓના પાઠને પ્રાધાન્ય આપ્યું છે. અઘાવધિ પ્રકાશિત બંધીય આવૃત્તિઓમાં અહીં પહરાહ્યા પાઠ છે.

૫૭ ૧૨૨૪ મા સૂત્રના અંતમાં આવેલા સુક્લેસ્સં । આ સૂત્રપદના બદલે પુ ૨ સગત પ્રતિમા આ પ્રમાણે વિસ્તૃત પાઠ છે—સુક્લેસ્સં પાપ જાવ મુજો મુજો પરિણમઃ? હંતા ગોયમા! તં ચેવ । અહીં અભ્યાસી વાચકોને ૧૨૨૦ થી ૧૨૨૩ સુધીના સૂત્રો બેતા સહજભાવે જ જણાશે કે ૧૨૨૪ મા સૂત્રના પ્રારંભમા આવેલો એવં શબ્દ જ અમે મૂળ વાચનામા સ્વીકારેલા પાઠને સુસગત સાગિત કરે છે. અહીં જણાવેલો પુ ૨ પ્રતિનો વંધારાનો પાઠ કોઈ વિદ્વાને પ્રતિપાદ્ય વિષયને અતિ સુગમ કરવા ખાતર પાછળથી ઉમેરેલો છે એમ સ્પષ્ટ થાય છે. અઘાવધિ પ્રકાશિત સમગ્ર આવૃત્તિઓમા અહીં જણાવેલા પુ ૨ પ્રતિના જેવો વિસ્તૃત પાઠ છે. આ પાઠને મૌલિક માની શકાય નહિ.

૫૮. ૨૦૩૩ મા અને ૨૦૩૫ મા સૂત્રમાં આવેલા પરિયાહ્યણયા આ સૂત્રપદના સ્થાનમાં માત્ર પુ ૨ પ્રતિ અનુક્રમે પરિયાયણયા અને પરિયાહ્યણયા પાઠ આપે છે. અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં પ્રસ્તુત બંને સ્થાનમા પરિયાહ્યણયા પાઠ છે, જે પછીના સમયની કોઈકે જ પ્રતિ આપે છે, તેથી અમે મૂળ વાચનામા તે સ્વીકાર્યો નથી. અહીં મુદ્રિત ટીકાના અવતરણમા પણ પરિયાહ્યણયા પાઠ છે, છતાં ખભાત અને જેસલમેરના ભઠારની ટીકાની તાડપત્રીય પ્રતિઓમા પરિયાહ્યણયા અવતરણ છે. આથી અમે સ્વીકારેલો પાઠ સુસંગત છે.

૫૯. ૯૮ મા સૂત્રમા આવેલા ચુંચુયા (૫૦ ૩૬) શબ્દના બદલે અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં વંચુયા શબ્દ છે. અહીં બેકે જેૉ, મૉ, પ્રૉ અને પુ ૨ સગત પ્રતિઓ પણ વંચુયા પાઠ આપે જ છે, છતાં અમે મૂળમા સ્વીકારેલો પાઠ મૌલિક છે તેમ કહી શકીએ. પ્રસ્તુત સમગ્ર પાઠ ઉપરની ટિપ્પણીમાં પ્રવચનસારોદ્ધારનો મૂળ અને ટીકાનો પાઠ આપ્યો છે, તેમા અનુક્રમે વંચુય અને ચંચુકાઃ પાઠ છે, તેથી અહીં જણાવેલા ચુંચુયા શબ્દને અમે મૂળમા સ્વીકાર્યો છે. અન્યાન્ય ગ્રંથો પણ આપણને મૂળ વાચનાના નિર્ણયમા ક્યારેક ઉપયોગી ઉકેલ આપે છે, એ આ ઉપરથી નોંધ શકાય છે.

૬૦. ૧૮૦૬ મા સૂત્રમાં આવેલા જવરં ઓસણકારણં જ ભવતિ (૫૦ ૩૯૫, ૫૦૪) આ સૂત્રપાઠગત ભવતિ શબ્દના બદલે જે૦ સિવાયની સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં અને અદ્યાવધિ પ્રકાશિત સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં મળતી શબ્દ છે. ટીકામાં આ સૂત્રપાઠનું પ્રતીક લીધું છે તેમાં હવદ્ (ટીકા, પત્ર ૫૦૬, પૃષ્ઠ ૧) પાઠ હોવાથી અમે અહીં મૂળ વાચનામાં જે૦ પ્રતિનો ભવતિ શબ્દ સ્વીકાર્યો.

૬૧. ૧૫૯૧ મા સૂત્રના અંતમાં આવેલા માણિયવ્વો । આ સૂત્રપદ પછી માત્ર પુ ૨ સજ્ઞક પ્રતિમાં જાવ વેમાણિય ત્તિ । આટલો પાઠ વધારે છે. ઘ, મ અને તદ્દનુસારે સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સ્થાનની વાચના અમારા પ્રમાણે છે; જ્યારે શેષ ત્રણ આવૃત્તિઓમાં અહીં જણાવેલો પુ ૨ પ્રતિનો વધારાનો પાઠ છે.

૬૨. ૨૦૩૨ મા સૂત્રના પ્રારંભમાં આવેલો અણંતરાય આહારે (૫૦ ૪૧૬) આ સૂત્રપાઠ અમને કેવળ જે૦ સંજ્ઞક પ્રતિએ જ આપ્યો છે; શેષ હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં તથા સ અને શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં અણંતરાગયાહારે પાઠ છે. આ સિવાયની અન્ય પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં આ સ્થાનમાં આવેલો અણંતરાગયાહારે પાઠ અમને કોઈ પણ પ્રતિએ આપ્યો નથી. મુદ્રિત ટીકામાં અને અમે જોયેલી ટીકાની કેટલીક હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદનું અવતરણ અણંતરાગયાહારે છે. આની વ્યાખ્યા પણ ટીકાની મુદ્રિત આવૃત્તિમાં અનંતરાગતાહારકો છે. આ ઉપરથી કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નહીં હોવા છતાં જે તે આવૃત્તિની મૂળ વાચનામાં અણંતરાગયાહારે પાઠ લેવાયો હશે એમ લાગે છે. પણ ટીકાની પ્રાચીન તાડપત્રીય પ્રતિઓમાં આ પદનું અવતરણ અણંતરાહારે છે અને આની વ્યાખ્યામાં પણ અનંતરાહારકો છે. તેમ જ પ્રસ્તુત સૂત્ર પછીના ૨૦૩૩ મા સૂત્રમાં આવેલા અણંતરાહારા સૂત્રપદની મુદ્રિત ટીકામાં અનંતરાગતાહારા: પાઠ છે, જ્યારે ટીકાની તાડપત્રીય પ્રતિઓમાં અનંતરાહારા: પાઠ છે. આથી મૂળ વાચનામાં અમે રાખેલા સૂત્રપદને મૌલિક ગણવું જોઈએ.

૬૩. ૨૧૬૫ મા અને ૨૧૬૬ [૧] સૂત્રમાં આવેલા અસંખેજ્ઞતિમાગં (૫૦ ૪૪૨, ૫૦ ૧ અને પં ૮) પાઠના બદલે ઘ૦, મ૦ અને પ્ર૦ પ્રતિઓમાં સંખેજ્ઞતિમાગં પાઠ છે, (જે નીચે પહેલી અને ત્રીજી ટિપ્પણીએ નોંધ્યો છે) તેને મૂળમાં લઈને મૂળમાં સ્વીકારેલા અસંખેજ્ઞતિમાગં પાઠને ટિપ્પણીમાં લેવાનો સુધારો અમે પ્રસ્તુત ગ્રંથના પહેલા લાગના શુદ્ધિપત્રકમાં જણાવ્યો છે. અદ્યાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં આ સ્થાનમાં અસંખેજ્ઞતિમાગં પાઠ છે. અહીં અમે સંખેજ્ઞતિમાગં પાઠની મૌલિકતા આ કારણે માની છે — મુદ્રિત ટીકામાં આ સ્થાનની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે . તૈજસસમુદ્ઘાતમારમમાણના જઘન્યતોઽપિ ક્ષેત્રમાયામતોઽજ્જુલાસજ્જ્વેયમાગપ્રમાણં ભવતિ ન તુ સજ્જ્વેયમાગમાનમ્ । (ટીકા, પત્ર ૫૯૭, પૃષ્ઠ ૨). ટીકાની આ વ્યાખ્યાથી તો મૂળ વાચનામાં અહીં અસંખેજ્ઞતિમાગં પાઠ બંધ બેસે છે. પણ અમે ખભાત-જેસલમેરના ભગરની તેમ જ અન્ય બીજી જે કોઈ કાગળ ઉપર લખાયેલી ટીકાની પ્રતિઓ જોઈ તેમાં ઉક્ત ટીકાના પાઠમાં ન તુ સજ્જ્વેયમાગમાનમ્ આ પાઠના બદલે ન ત્વસજ્જ્વેયમાગમાનમ્ આવો પાઠ છે. અમને એટલો વિશ્વાસ છે કે ટીકાની હસ્તલિખિત સમગ્ર પ્રતિઓમાં પણ ન ત્વસજ્જ્વેયમાગમાનં પાઠ હશે ઘ તથા સ આવૃત્તિમાં પ્રકાશિત થયેલી ટીકામાં તેમની સામેની ટીકાની હસ્તલિખિત પ્રતિમાં તો પ્રસ્તુત ન ત્વસજ્જ્વેયમાગમાનં પાઠ જ હશે, પણ તે બંનેએ ઉપયોગમાં લીધેલી સૂત્રપ્રતિઓના મૂળ પાઠમાં તેમને સંખેજ્ઞતિમાગં પાઠ નહિ મળ્યો હોય, એટલે કે અસંખેજ્ઞતિમાગં પાઠ મળ્યો હશે, તેથી તેમણે ટીકાના ન ત્વસજ્જ્વેયમાગમાનં પાઠને સ્વયં સુધારીને ન તુ સજ્જ્વેયમાગમાનં ઠાપ્યો લાગે છે. અલગત, ટીકાની બંધી પ્રતિઓ અહીં જે ન ત્વસજ્જ્વેયમાગમાનં પાઠ આપે છે તે પાઠની સાર્થકતા તો અહીં જણાવેલા

ટીકાના પાઠમાં આવતા ક્ષેત્રમાયામતોડદુલાસંખ્યેયમાગપ્રમાણં આ પાઠના બદલે ક્ષેત્રમાયામતોડદુલ-
સંખ્યેયમાગપ્રમાણં પાઠ આપે તો જ થાય છે. પણ ટીકાની કોઈ પણ પ્રતિ આવો સવાદી પાઠ
આપતી નથી. અમારા મતવ્ય પ્રમાણે આ કંડિકામા આપેલા ટીકાના પાઠનું મુદ્રણ આ પ્રમાણે
કરવું જોઈએ — તૈજસસમુદ્ઘાતમારમમાણાના જગન્યતોડપિ ક્ષેત્રમાયામતોડદુલા(લ)સંખ્યેયમાગપ્રમાણં
મવતિ, ન ત્વસંખ્યેયમાગમાનમ્ ।

૬૪. ૨૨૧મા પૃષ્ઠમાં આવેલા ૮૯૮ અને ૮૯૯, આ બે મૂત્રો પ્રજાપતામૂત્રની પ્રાચીન-અર્વાચીન
સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં નિરપવાદરૂપે મળે છે અને તેથી જ સુ સિવાયની અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી
પ્રજાપતામૂત્રની સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં આ બે મૂત્રો છે જ. સુ આવૃત્તિમાં આ બે મૂત્રો નથી.
આ બે મૂત્રો પૈકીનું ૮૯૮ સુ સૂત્ર ૮૭૦ માં સૂત્ર સાથે અક્ષરશઃ મળતું હોવાથી ૮૯૮ માં સૂત્રની
ઉત્થાનિકામાં ટીકાકારે આ પ્રમાણે જણાવ્યું છે : સમ્પ્રતિ પ્રાગુક્તમેવ સૂત્ર સૂત્રાન્તરસમ્બન્ધનાર્થ મૂયઃ
પઠતિ । આથી ૮૯૮ માં સૂત્રની મૌલિકતા એવં ઉપયોગિતા સહજસિદ્ધ થાય જ છે. સુત્તાગમેના
સપાદકજીને ૮૭૦ સુ સૂત્ર ફરી ૮૯૮ માં સૂત્રરૂપે આવે તે બરાબર નહીં લાગતા તેમણે તેની
મૌલિકતાને તપાસ્યા વિના જ કાઢી નાખ્યું તે તેમનો સંપ્રમ કદાપી શકાય તેવો છે.

૬૫ ૨૯૬-૯૭ માં પૃષ્ઠમાં આવેલા ૧૨૩૭ માં સૂત્રમાંથી અનેક સૂત્રપદો સુ આવૃત્તિમાં
ધરાદાપૂર્વક લેવાયા નથી એમ જણાય છે. પ્રત્યુત મૂત્રપદો આ છે : ૨૯૬ માં પૃષ્ઠની ૧૫ મી
પંક્તિમાં બે વાર આવેલો તથા ૧૮ મી પંક્તિમાં આવેલો વર શબ્દ, ૧૮-૧૯ મી પંક્તિમાં આવેલો
આસલા માસલા પેસલા ર્સીઓઢાવલંચિણી ર્સિં વોચ્છેયકદુર્ઢે ર્સી તંવચ્છિકરણી આ સૂત્રપાઠ, અને
૨૯૭ માં પૃષ્ઠની પહેલી પંક્તિમાં આવેલો આસાયણિજા વીસાયણિજા પીણણિજા વિંહણિજા
દીવણિજા આ સૂત્રપાઠ તથા બીજી પંક્તિમાં આવેલું સન્નિવંદિયપત્ત્થાયણિજા આ મૂત્રપદ. અહીં કોઈ
પણ સમજદાર વાચક સહજ સમજી શકે તેમ છે કે પ્રાચીન-અર્વાચીન સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં નિરપ-
વાદરૂપે મળતાં તેમ જ સુત્તાગમે સિવાયની સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં સ્વીકારાયેલા ઉપરના (૧૨૩૭ માં
સૂત્રનાં) સૂત્રપદો દષ્ટિદોષ (પ્રુક્વાચન સંબંધિત) કે અનવધાનથી નહીં પણ પોતાને ઇષ્ટ પાઠ રજૂ
કરવાની બુદ્ધિથી જ સુ આવૃત્તિમાં લેવાયાં નથી.

૬૬. સૂત્ર ૯૭૨, ગાં ૨૦૩ માં જણાવેલા અદા ય અસી ય મળી હડુવાળે તેહ્ ફાણિય
વસા ય આ સાત દારોના બદલે સ આવૃત્તિમાં હડુવાળે ના બદલે દુદ્ધ અને પાળે બે દારો હોવાથી
આઠ દાર મળે છે આવો આઠ દારવાળો પાઠ પણ અનેક હસ્તલિખિત પ્રચંતરોમાં મળે છે. અહીં
પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓમાં મળતો હડુવાળે પાઠ પ્રામાણિક હોવાથી અમે સ્વીકાર્યો છે. કેવળ
પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓ આપે છે એટલા જ કારણથી અમે આ પાઠને પ્રાધાન્ય આપ્યું છે તેમ
પણ નથી; તદન્યથે વધુ સ્પષ્ટીકરણ કરીએ છીએ : આગળ ૯૯૯ માં સૂત્રમાં પ્રસ્તુત દારોનું નિરૂપણ
છે. ત્યાં અદા ય દારની વ્યાખ્યા કર્યા પછી અસિ દારથી વસા દાર સુધીનાં દારો માટે આચાર્ય
શ્રી મલયગિરિજીની ટીકામાં એવમસિ-મળ્યાદિવિષયાણ્યપિ ષટ્ સૂત્રાણિ માવનીયાનિ આવી સ્પષ્ટ
વ્યાખ્યા છે આથી આ સદર્શમાં, હડુવાળે દાર જ મૌલિક અને પ્રમાણિત છે; તેના બદલે દુદ્ધ
પાળે એમ બે દાર કરીએ તો ટીકાકારે જણાવેલાં ષટ્ સૂત્રાણિ = ૭ સૂત્રના બદલે સાત સૂત્ર થઈ
જાય પ્રસ્તુત દારગાથામાં આવેલા હડુવાળે શબ્દની વ્યાખ્યા, ટીકાની પ્રાચીન-અર્વાચીન સમગ્ર
હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં પડી ગઈ છે જો કે સમિતિ તરફથી પ્રકાશિત થયેલી ટીકાની આવૃત્તિમાં
હડુવાળેના બદલે તેના મૂળ પાઠમાં સ્વીકારેલા દુદ્ધ અને પાળે આ બે પદની વ્યાખ્યા છાપી છે,
પણ તે ટીકાનો મૌલિક પાઠ નથી, પણ કોઈક વિદ્વાને તે સ્વયં બનાવીને ઉમેરેલો છે, એ તો ઉપર

જાણાવેલા ૯૯૯મા સૂત્રની ટીકાના પાઠથી જ સ્પષ્ટ છે. આ બાબતની વિશેષ ચોખવટ અમે પ્રથમ ભાગના ૨૩૭મા પૃષ્ઠની ટિપ્પણીમાં કરી છે, તે જિજ્ઞાસુઓને જોવા લલામણુ છે.

પ્રસ્તુત પાઠના નિર્ણયમા બીજો આધાર પણ અમને મળ્યો છે, જે નિશીથસૂત્રમાં આવે છે. નિશીથસૂત્રના ૧૩ મા ઉદ્દેશમા મત્તદ અદ્વાદ અસીદ મણીદ ઉદ્ધુપાણે તેહ્લે ફાણિદ અને વસાદ આ સૂત્રપદો છે. અહીં પણ મુખ્ય જોવાનો વિષય પ્રસ્તુત હોઈ જેમાં જેમા મુખ્ય જોઈ શકાય તે તે પદાર્થો જાણાવ્યા છે. પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર તથા નિશીથસૂત્રના પ્રસ્તુત સદ્ભો જોતા ઉદ્ધુપાણે પાઠની એકાંત મૌલિકતા દેરે છે. અહીં એક વસ્તુ જાણાવીએ છીએ કે આચાર્ય શ્રી વિજયપ્રેમસૂરિજી તથા આચાર્ય શ્રી વિજયજંબૂસૂરિજી દ્વારા સંપાદિત નિશીથચૂર્ણિની સાધકલોસ્તાધલ કોપીમાં અને તદનુસારે શ્રી કમલમુનિજીએ સંપાદિત કરેલી નિશીથચૂર્ણિની મુદ્રિત આવૃત્તિમાં આપેલી નિશીથ-સૂત્રની મૂળ વાચનામાં ઉપર જાણાવેલા ઉદ્ધુપાણેના બદલે કુઙ્ઘાપાણે પાઠ છે અને તેના પાઠાંતરમા કુંડપાણિદ પાઠ આપ્યો છે. આ કુઙ્ઘાપાણે કે કુંડપાણિદ એ ઉદ્ધુપાણેનુ લિપિદોષથી થયેલુ સ્વરૂપ છે અને તે ચૂર્ણિની વ્યાખ્યાની અસરથી દોષ એ કદપીને બનાવેલો શબ્દ છે. સશોધનમા રસ ધરાવનાર અભ્યાસીઓની જાણ ખાતર નિશીથસૂત્રના પ્રસ્તુત પાઠના સબધમાં પણ સવિશેષ માહિતી આપવી ઇષ્ટ માની છે. નિશીથસૂત્રના પ્રસ્તુત સૂત્રસદ્ભવની અમે ત્રણ પ્રકારની વાચના જોઈ છે, તે આ પ્રમાણે :

(૧) જેમ મત્તદ અપ્પાણં દેહતિ દેહંતં વા સાતિજ્જતિ । एवं अद्वाए असीए मणीए उद्धुपाणे तेह्ले फाणिए वसाए अप्पाणं देहति देहंतं वा सातिज्जति । નિશીથસૂત્રનો આ પાઠ અમે પ્રાચીન તાડપત્રીય પ્રતિઓના આધારે તૈયાર કરેલી કોપીમાંથી નોંધ્યો છે.

(૨) જે મિક્ખૂ મત્તદ અત્તાણં દેહતિ દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ સૂ. ૩૧ ॥ જે મિક્ખૂ અદ્વાદ અપ્પાણં દેહતિ, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૩૨ ॥ જે મિક્ખૂ અસીદ અપ્પાણં દેહતિ, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૩૩ ॥ જે મિક્ખૂ મણીદ અપ્પાણં દેહતિ, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૩૪ ॥ જે મિક્ખૂ કુઙ્ઘાપાણે અપ્પાણ દેહતિ, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૩૫ ॥ જે મિક્ખૂ તેહ્લે અપ્પાણં દેહતિ, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૩૬ ॥ જે મિક્ખૂ મહુદ અપ્પાણં દેહતિ, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૩૭ ॥ જે મિક્ખૂ સપ્પિદ અપ્પાણં દેહતિ, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૩૮ ॥ જે મિક્ખૂ ફાણિદ અપ્પાણં દેહતિ, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૩૯ ॥ જે મિક્ખૂ મજ્જદ અપ્પાણં દેહતિ, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૪૦ ॥ જે મિક્ખૂ વસાદ અપ્પાણ દેહતિ, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૪૧ ॥ નિશીથસૂત્રનો આ પાઠ આચાર્ય શ્રી વિજયપ્રેમસૂરિજી અને આચાર્ય વિજયજંબૂસૂરિજી મહારાજ દ્વારા સંપાદિત થયેલી નિશીથચૂર્ણિની સાધકલોસ્તાધલ કોપીમાંથી અને તદનુસારે શ્રી કમલમુનિજીએ સંપાદિત કરેલી નિશીથચૂર્ણિની મુદ્રિત આવૃત્તિમાંથી અમે નોંધ્યો છે. આ પાઠમાં ૩૧ મા સૂત્રમા આવતા અત્તાણં દેહતિ દેહંતં આ પાઠના પાઠાંતરરૂપે અપ્પાણં પલોદ્દ પલોયતં આવો પાઠભેદ તેમ જ ૩૫ મા સૂત્રમા આવેલા કુઙ્ઘાપાણેના પાઠાંતરરૂપે કુંડપાણિદ આવો પાઠભેદ શ્રી કમલમુનિજીની આવૃત્તિમાં છે. આચાર્ય વિજયપ્રેમસૂરિજીએ આ પાઠભેદ પૈકીના કુંડપાણિદ પાઠને પ્રત્યતરના પાઠરૂપે નહીં પણ અર્થદર્શક ટિપ્પણીરૂપે નોંધ્યો છે.

(૩) જે મિક્ખૂ મત્તદ અત્તાણં દેહતિ, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ સૂ. ૩૧ ॥ જે મિક્ખૂ અદ્વાદ અપ્પાણં દેહતિ, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૩૨ ॥ જે મિક્ખૂ અસીદ અપ્પાણં દેહતિ, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૩૩ ॥ જે મિક્ખૂ મણીદ અપ્પાણં દેહતિ, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૩૪ ॥ જે મિક્ખૂ કુઙ્ઘાપાણે અપ્પાણ દેહતિ, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૩૫ ॥ જે મિક્ખૂ તેહ્લે અપ્પાણં દેહતિ, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૩૬ ॥ જે મિક્ખૂ મહુદ અપ્પાણં દેહતિ, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૩૭ ॥ જે મિક્ખૂ સપ્પિદ અપ્પાણં દેહતિ, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૩૮ ॥ જે મિક્ખૂ ફાણિદ અપ્પાણં દેહતિ, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૩૯ ॥ જે મિક્ખૂ મજ્જદ અપ્પાણં દેહતિ, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૪૦ ॥ જે મિક્ખૂ વસાદ અપ્પાણ દેહતિ, દેહંતં વા સાતિજ્જતિ ॥ ૪૧ ॥ નિશીથસૂત્રનો આ પાઠ આચાર્ય શ્રી વિજયપ્રેમસૂરિજી અને આચાર્ય વિજયજંબૂસૂરિજી મહારાજ દ્વારા સંપાદિત થયેલી નિશીથચૂર્ણિની સાધકલોસ્તાધલ કોપીમાંથી અને તદનુસારે શ્રી કમલમુનિજીએ સંપાદિત કરેલી નિશીથચૂર્ણિની મુદ્રિત આવૃત્તિમાંથી અમે નોંધ્યો છે. આ પાઠમાં ૩૧ મા સૂત્રમા આવતા અત્તાણં દેહતિ દેહંતં આ પાઠના પાઠાંતરરૂપે અપ્પાણં પલોદ્દ પલોયતં આવો પાઠભેદ તેમ જ ૩૫ મા સૂત્રમા આવેલા કુઙ્ઘાપાણેના પાઠાંતરરૂપે કુંડપાણિદ આવો પાઠભેદ શ્રી કમલમુનિજીની આવૃત્તિમાં છે. આચાર્ય વિજયપ્રેમસૂરિજીએ આ પાઠભેદ પૈકીના કુંડપાણિદ પાઠને પ્રત્યતરના પાઠરૂપે નહીં પણ અર્થદર્શક ટિપ્પણીરૂપે નોંધ્યો છે.

પ્રથમ તો આપણે નિશીથસૂત્રના એક જ સૂત્રપાઠની ઉપર જણાવેલી ત્રણ પ્રકારની વાચનાઓના સમ્બંધમાં વિચારીએ

(૧) પ્રાચીનતમ પ્રતિઓમાંથી મળેલી પ્રથમ વાચનામા મત્તદ પદોનાં અદ્વાદ આદિ સાત પદો સખ્યા અને ક્રમની તુલનાએ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના પદો સાથે તદ્દન મળી રહે છે. પ્રજ્ઞાપના-સૂત્રમાં નથી એવું આદિમા આવેલું મત્તદ સૂત્રપદ નિશીથસૂત્રનું આગવું અને મૌલિક સૂત્રપદ છે, અને તેના ઉદ્દેશ્યથી ઉપલક્ષણથી અન્ય પાત્રોનું સૂચન સમજવું જોઈએ. અમને અમારા સંશોધન એવ પાઠપરીક્ષણના અનુભવથી આ પ્રથમ વાચના શુદ્ધ પ્રામાણિક એવં મૌલિક જણાય છે.

(૨) બીજી વાચનામાં આવેલા વધારાના સૂત્રપદો, પ્રસ્તુત સૂત્રસંદર્ભની ચૂર્ણિ, નિશીથ-ભાષ્યાન્તર્ગત સગ્રહણીગાથા અને તે ગાથાની ચૂર્ણિના વ્યાખ્યાનના આધારે પ્રક્ષિપ્ત થયા હોય તેમ જણાય છે, તે આ પ્રમાણે—પ્રથમ મત્તદ પદની વ્યાખ્યા કરીને ચૂર્ણિમાં એવં પઢિગ્ગહાદિસુ વિ । આવી ઉપલક્ષણથી સમજવા માટેની વ્યાખ્યા છે, તેના આધારે આ નિશીથસૂત્રની બીજી વાચનાના સૂત્રપાઠમા એવં જે પઢિગ્ગહે આ પાઠ ઉમેરાયો હોય તેમ લાગે છે. પ્રસ્તુત સૂત્રસંદર્ભની અર્થઘોષક નિશીથભાષ્યાન્તર્ગત સગ્રહણીગાથા આ પ્રમાણે છે—

દષ્ણ મણિ આમરણે સત્થ દદ માયણડણ્ણતરણ વા ।

તેહ્-મહુ-સપ્પિ-ફાણિત-મજ્જ-વસાસુત્તમાદીસુ ॥

આ ગાથામાં આવતા બધાંય પદો સૂત્રપદો છે તેમ માનવાને કોઈ કારણ નથી. અલગત, સૂત્રસ્પર્શિક નિર્ણયિતગાથામા સૂત્રપદોનો જ નિર્દેશ હોય છે, પણ આ સગ્રહણીગાથા હોવાથી સૂત્રપદો ઉપરાંત પ્રસ્તુતને ઉપયોગી પદોનો તેમાં ઉપલક્ષણથી નિર્દેશ કર્યો હોય તેમ લાગે છે. આ અનુમાન અસંગત નથી. અર્થાત્ પ્રસ્તુત બીજી વાચનામા આવેલો જેઠ આમરણંસિઠ જે ઉદયકુંમેઠ જે મહુકુંમેઠ જે વયકુંમેઠ આ સૂત્રપાઠ ઉપર જણાવેલી સગ્રહણીગાથા અને તેની ચૂર્ણિની વ્યાખ્યાના આધારે ઉમેરાયેલો હોય તેમ જણાય છે.

(૩) ત્રીજી નજરની વાચનામા ૩૫ મા સૂત્રમા આવેલું કુઢ્ડાપાણે સૂત્રપદ તો કુઢ્ડાપાણેનુ બ્રહ્ ૩૫ જ છે, જે વિદ્વાન વાચકો અને શોધકો સહજ સમજી શકશે. બીજી વાચનાના વક્તવ્યમાં જણાવેલી સગ્રહણીગાથામા આવતા દદ શબ્દની ચૂર્ણિના વ્યાખ્યાનને આધારે આચાર્ય શ્રી વિજય-પ્રેમસૂરિજીની આવૃત્તિમા કુઢ્ડાપાણે પાઠ ઉપર અર્થદર્શક ટિપ્પણી ૩૫ કુંડપાણિ શબ્દ આપ્યો છે. શ્રી કમલમુનિજીએ તેમની આવૃત્તિમા પ્રસ્તુત કુંડપાણિ શબ્દને પ્રત્યતરના પાઠભેદરૂપે આપ્યો અને સુત્તાગમે ગત નિશીથસૂત્રની વાચનામા તો એથી પણ આગળ વધીને કુંડપાણિ શબ્દને જ મૂળ વાચનાના મૌલિક પાઠરૂપે પ્રકાશિત કર્યો. હકીકતમા નિશીથસૂત્રની કોઈ પણ હસ્તલિખિત પ્રતિમાં કુંડપાણિ શબ્દ છે જ નહિ ઉપર જણાવેલા દદ શબ્દની ચૂર્ણિ આ પ્રમાણે છે — ‘દગં’ પાનીયં, તત્ત્વ અણ્ણતરે કુઢ્ડાદિમાજ્ઞે સ્થિતમ્ । અત્તુ. આ ત્રીજી નજરની વાચનામા જણાવેલાં પ્રથમ (૩૧ મુ) નૃત્ર અને પ્રક્ષિપ્ત સૂત્ર સિવાયના સૂત્રોમાં આવેલાં મિક્ષૂ તથા અપ્પાણં થી સાતિજ્જતિ સુધીનાં સૂત્રપદો નિશીથસૂત્રની સૂત્રપ્રતિઓમા મળતાં નથી. સૌ પ્રથમ અ આવૃત્તિમાં વિશેષ ૨૫૪ કરવા માટે મત્તદ અદ્વાદ આદિ પ્રત્યેક સૂત્રપદનું સંપૂર્ણ સૂત્ર કોઈ પણ પ્રતિના આધાર વિના સ્વયં આપેલું હોય એમ લાગે છે ત્યાર પછી પ્રસિદ્ધ થયેલી આચાર્ય શ્રી વિજયપ્રેમસૂરિજીની, શ્રી કમલમુનિજીની, સુત્તાગમેની અને મુનિ શ્રી નથમલજીની આવૃત્તિમા પણ પ્રસ્તુત સૂત્રપદોના બદલે સંપૂર્ણ સૂત્રો જ આપેલા છે. આમ છતાં અ અને મુનિશ્રી નથમલજીની આવૃત્તિમા અમે પહેલા જણાવેલી પ્રસ્તુત સૂત્રસંદર્ભની પહેલી વાચનામા આપેલા મૌલિક સૂત્રપદો જેટલાં જ સૂત્રો છે.

અર્થાત્ બીજી અને ત્રીજી વાચનામા પ્રક્ષિપ્ત થયેલાં સૂત્રપદો પૈકીનું એક પણ વધારાનું સૂત્રપદ આ બે આવૃત્તિઓમા નથી. ડો. વોલ્ટર શુશ્રીગસંપાદિત નિશીથસૂત્રની વાચનામા આવી અમે પહેલી વાચનામાં જણાવ્યા પ્રમાણે જ સૂત્રપદો છે, અર્થાત્ એક એક સૂત્રપદનું સંપૂર્ણ સૂત્ર બનાવીને નથી આપ્યું, પણ હસ્તલિખિત પ્રતિઓની વાચના મુજબ જ પ્રમાણિત વાચના આપી છે. પહેલી વાચનામાં આવેલા સ્તુપાણે સૂત્રપદના બદલે ડો. વોલ્ટર શુશ્રીગની વાચનામાં સ્તુપાણે છે, જે તે યુગમા જર્મનીમાં વિશિષ્ટ પ્રત્યંતરો અને સંદર્ભગ્રંથોના અભાવે થાય તે સ્વાભાવિક છે. બાકી, તેમણે જે સાધનોથી નિશીથ આદિ સૂત્રોની વાચનાઓ તૈયાર કરી છે તેવી પણ વિપુલ સાધનોથી પણ જવદ્દે જ કોઈ કરી શકે એમ કહેવામાં જરાય અતિશયોક્તિ નથી. ઇ આવૃત્તિમા સ્તુપાણે ના બદલે સ્તુપાણે છે, જ્યારે સૌપ્રથમ મુનિ શ્રી નથમલજી સંપાદિત આવૃત્તિમા પ્રસ્તુત સ્તુપાણે સૂત્રપદ મૂળ વાચનામા સ્વીકાર્યું છે, તેમનો આ પાઠનિર્ણય પ્રામાણિક અને મૌલિક છે.

પ્રજ્ઞાપના તથા નિશીથસૂત્રના ઉપર જણાવેલા સૂત્રપાઠોના સ્થાનમા મુનિશ્રી પુષ્પલિપ્તજીએ સુત્તાગમે માં જે પાઠો આપ્યા છે તેમાં તો એમની મનસ્વિતા જ કામ કરી ગઈ છે, તે જણાવીએ છીએ :

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની અમારી આવૃત્તિના ૨૩૭ મા પૃષ્ઠમાં આવેલા ૯૭૨ મા સૂત્રની ૨૦૩ ક્રમાક્રવાળી ગાથાના પૂર્વાર્ધનો પાઠ કોઈપણ આધાર વિના સુત્તાગમે માં આ પ્રમાણે પ્રકાશિત કર્યો છે—અદાય અસી ય મણી દુદ્ધ પાણિય તેહ્ણ ફાણિય તહા ય । અને આગળ ૯૯૯ [૨] સૂત્રના સ્થાનમાં એવં એવં અમિલાવેણં અસિ મણિ દુદ્ધં પાણિયં તેહ્ણં ફાણિયં । જ્યારે પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રાદર્શોનો મૌલિક શુદ્ધ પાઠ અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે—અદાય અસી ય મણી સ્તુપાણે તેહ્ણ પાણિય વસા ય । અને એવં એવં અમિલાવેણં અસિ મણિ સ્તુપાણં તેહ્ણં ફાણિયં વસ । નિશીથસૂત્રમાં આવતા આ સંદર્ભમા પણ આવી અમે સ્વીકારેલાં સૂત્રપદોની મૌલિકતા માટે અમે ઉપર જણાવી ગયા છીએ. સુત્તાગમે ગત નિશીથસૂત્રમા પણ વસાસૂત્ર સ્વીકાર્યું નથી પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર તથા નિશીથસૂત્રમા આવતો વસા શબ્દ સુત્તાગમે ના સંપાદકજીને ગમ્યો નહિ હોય તેથી તેને સ્વેચ્છાએ કાઢી નાખ્યો છે. અલબત્ત, પદાર્થની દૃષ્ટિએ વસા ચરખી એ આપણને સ્પષ્ટ આવે તેવો પદાર્થ છે જ, પણ તેનો એવો અર્થ નથી કે આપણે સૂત્રપાઠોમા આવતા શબ્દોને સ્વેચ્છાએ સ્વીકારીએ અને સ્વેચ્છાએ કાઢી નાખીએ. પ્રત્યેક સમયની સાથે એનો આધ્યાત્મિક ઉપરાંત સામાજિક અને રાજકીય આદિ અનેક પ્રકારનો ઇતિહાસ સકળાયેલો હોય છે. આ ઇતિહાસ તેના સમયમા રચાયેલા ગ્રંથોની પ્રાચીનતા આદિ વિવિધ બાબતોની સાક્ષી માટે એક પ્રકારના પુરાવારૂપ ગણાય છે.

અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રની આવૃત્તિઓ પૈકીની ઘ અને અ આવૃત્તિમાં ૯૭૨ મા સૂત્રમા આવતા સ્તુપાણે શબ્દના બદલે પુદ્ગલાણે શબ્દ છે, જે સ્તુપાણેનું લિપિદોષજન્ય સ્વરૂપ છે. ૯૯૯ [૨] ક્રમાક્રવાળા સૂત્રમા તો સ્તુપાણ ના બદલે સર્વ પ્રકાશનોમા દુદ્ધ પાણં પાઠ છે.

૬૭. ૧૮૧૭ મા સૂત્રમાં આવેલો જે પોગલે પક્ખેવાહારત્તાણે ગેપ્પંતિ તેસિ અસલ્લેજ્જમાગમા-હારેતિ પેગાહ ચ ણં માગસહસ્સાઈ અફાસાહ્જમાણાણં અણાસાહ્જમાણાણં વિહંસમાગચ્છંતિ (૫૦ ૩૯૬) આ સૂત્રપાઠ પ્રાચીન-અર્વાચીન સમગ્ર હસ્તલિખિત સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે; તેમ જ અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી સુ સિવાયની સમગ્ર આવૃત્તિઓમાં પણ આ પાઠ આવી જ છે. આ સૂત્રપાઠને અનુસરતી ટીકાની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે—યાન્ પુદ્ગલાન્ પ્રક્ષેપાહારત્તયા ગૃહ્ણન્તિ તેપામસદ્ધયેયત્તમ માગમાહારયન્તિ ‘અનેકાનિ પુનર્માગસહસ્રાણિ’ વહ્વોડસદ્ધયેયમાગા ઇતિ અરપ્પવ્યનાનાનામનારવાદ્ય-માનાના વિધ્વંસમાગચ્છંતિ । (ટીકાપત્ર ૫૦૮ પૃષ્ઠ ૧). પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠમા આવેલા અફાસાહ્જમાણાણં

અને અણાસાહજમાણાં આ બે સૂત્રપદોનું અનુસંધાન પોગલે પદની સાથે છે, તે ટીકાની વ્યાખ્યા ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે. આમ છતાં સુ આવૃત્તિમા પ્રસ્તુત બે સૂત્રપદોને કોઈપણ આધાર વિના સ્વેચ્છાએ બદલીને અણાસાહજમાણાં અને અણાસાહજમાણાં આવા બે ખોટા સૂત્રપદો મૂળ વાચનામા સ્વીકાર્યા છે. ઉપર જણાવેલા સૂત્રપાઠમાં માગસસ્સાઈ શબ્દ છે તેના વિશેષણરૂપે આ બે સૂત્રપદોને માનીને, સૂત્રકારના હાર્દને સમજ્યા વિના જ, સુત્તાગમેમાં આ બે સૂત્રપદોની પછીના બદલે પ્રથમા વિભક્તિ કરી હોય તેમ લાગે છે. અહીં સુત્તાગમેના સંપાદકશ્રેણે ૧૮૧૭મા સૂત્રના પ્રસ્તુત સૂત્રપાઠના માત્ર એક જ શબ્દ પછી શરૂ થતા ૧૮૧૮મા સૂત્રનો એતેસિ જં મંતે ! પોગલણ અણાસાહજમાણાણ અણાસાહજમાણાણ ચ (૫૦ ૩૯૬) આ સૂત્રપાઠ જે સુત્તાગમેમા પણ છે જ, વાસ્તવિક શોધક દૃષ્ટિથી જોયો-વિચાર્યો હોત તોપણ તેઓ ખોટો પાઠ બનાવતાં કદાચ અચકાત.

૬૮. ૧૨૧૭મા સૂત્રમાં આવેલા ગોયમા ! દોસુ વા તિસુ વા ચડસુ વા ઇગમ્મિ વા હોજ્જા, દોસુ હોમાણે આભિણિવોહિયણાણં એવં જહેવ કણ્હલેસાણં (સ્. ૧૨૧૬ [૧]) તહેવ માણિયલ્લં જાવ ચડહિં, ઇગમ્મિ હોમાણે ઇગમ્મિ કેવલ્લણાણે હોજ્જા । આ સૂત્રપાઠમા પ્રથમ આવેલું ઇગમ્મિ સૂત્રપદ સ તથા મ આવૃત્તિમાં પડી ગયું છે અર્થાત્ પ્રારંભનો પાઠ આ બે આવૃત્તિમા આવો છે—ગોયમા ! દોસુ વા તિસુ વા ચડસુ વા હોજ્જા; જ્યારે સુ આવૃત્તિમા અહીં ગોયમા ! ઇગંસિ વા દોસુ વા તિસુ વા ચડસુ વા હોજ્જા । આવો સ્વેચ્છાએ સુધારેલો પાઠ છે અહિં પ્રસ્તુતમાં પ્રતિપાદિત વ્યક્તવ્યના સ્પષ્ટીકરણ માટે ઉપર નોંધેલા સૂત્રપાઠના ઉત્તરભાગના ભર્મનો વિચાર કરવામા આવ્યો હોત તોપણ પ્રત્યંતર જોવાની જિજ્ઞાસા થાત અને વાસ્તવિક પાઠ મેળવી શકાત.

૬૯. ૨૮૩મા પૃષ્ઠમા આવેલું ૧૧૮૧ સુ સૂત્ર સુ આવૃત્તિમાં અનવધાનથી પડી ગયું છે. પ્રસ્તુત સૂત્ર સમગ્ર પ્રતિઓ અને પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં છે.

૭૦. ૪૬૪મા સૂત્રની ખીજી કંડિકાનો એવં ડકોસોગાહણવ વિ । એવં અજહન્નમણુકોસોગાહણવ વિ । નવરં ડકોસોગાહણવ વિ અસુરકુમારે ઠિત્તીણ ચડદ્ધાણવડિણ । (૫૦ ૧૪૩) આ સૂત્રપાઠ અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે. આ પાઠમાં જે લખાણ મોટા અક્ષરોમા મૂક્યું છે, તેના સ્થાનમાં મ આવૃત્તિમાં નવર સદ્ધાણે ચડદ્ધાણવડિણ આવો ભ્રામક અને ખોટો પાઠ છે. સુ આવૃત્તિમા સમગ્ર પ્રતિઓમાં મળતા મૌલિક પાઠ પ્રમાણે છપાયેલા સ આવૃત્તિના પાઠથી વિરુદ્ધ જઈને મ આવૃત્તિના ખોટા પાઠનું અનુકરણ કેમ થયું ? તે સમજી શકાતું નથી પ્રસ્તુત સ્થાનમા ઘ, સ અને શિ આવૃત્તિમાં અમારી વાચના જેવો જ પાઠ છે; જ્યારે અ આવૃત્તિમા પ્રસ્તુત સ્થાનમા તો મ આવૃત્તિ જેવો જ પાઠ છે, પણ તે પાઠ (એટલે જવર સદ્ધાણે ચડદ્ધાણવડિણ ।) પૂર્ણ થયા પછી તરત જ આવતો, સમગ્ર સૂત્રાદર્શો અને મુદ્રિત આવૃત્તિઓનો એવં જાવ થણિયકુમારા (સૂ. ૪૬૫) આ પાઠ છે, તેના બદલે અ આવૃત્તિમા એવં જહા નેરહ્યા તહા અસુરકુમારા એવં જાવ થણિયકુમારા । આવો અનુપયોગી વધારે પાઠ છે. આ કારણે અહીં અમે સુત્તાગમેના પાઠનું મ આવૃત્તિ સાથે સામ્ય જણાવ્યું

૭૧. ૫૦ ૩૦૬ માં આવેલા ૧૨૮૫મા સૂત્ર પછી સ આવૃત્તિમા ૧૨૮૬ થી ૧૨૯૩ સુધીના સૂત્રો (૫૦ ૩૦૭, પં. ૬ થી ૧૪) છે અને ત્યાર પછી ૧૨૮૬, ૧૨૮૭ અને ૧૨૮૮ સુ સૂત્ર અને તેના પછી ૧૨૯૪ સુ સૂત્ર છે. અર્થાત્ અમારી વાચનાના ૧૨૮૫થી ૧૨૯૪ સુધીના ક્રમિક સૂત્રોનો સ આવૃત્તિની વાચનામા આ પ્રમાણે ઉલ્ક્રમ છે—૧૨૮૫-૧૨૮૬-૧૨૯૦-૧૨૯૧-૧૨૯૨-૧૨૯૩-૧૨૮૬-૧૨૮૭-૧૨૮૮-૧૨૯૪. અભ્યાસી વાચકો અહીં સહજ સમજી શકે તેમ છે કે સ આવૃત્તિમા છપાયેલો આ ઉલ્ક્રમ તદ્દન અશાસ્ત્રીય છે. આવો ઉલ્ક્રમ પ્રજાપનાસૂત્રની કોઈ પણ

હસ્તલિખિત પ્રતિમાં નથી; ન જ હોય તે સ્વાભાવિક છે. અર્થાત્ સ આવૃત્તિમાં અહીં અનવધાન થયું છે. ટીકામાં પણ સમગ્ર પ્રતિઓની વાચના મુજબ અમે સ્વીકારેલા મૌલિક ક્રમ પ્રમાણે જ આ સૂત્રોની વ્યાખ્યા છે. વળી, વિશેષમાં સ આવૃત્તિમાં ઉપર જણાવેલા ઉલ્કમથી આવેલા ૧૨૮૯ માં સૂત્રના પ્રારંભમાં આવતો તસકાઈ૯ નં તસકાઈ૯ ત્તિ પુચ્છા । ગોયમા । (૫૦ ૩૦૭, પં. ૬) આટલો સૂત્રપાઠ પડી ગયો છે. મ આવૃત્તિમાં પણ અહીં સમિતિની આવૃત્તિ પ્રમાણે તો ઉલ્કમ અને પાઠપતન છે જ. ઉપરાંત, તેમાં ૧૨૯૩ માં સૂત્રના પ્રારંભમાં આવેલો સકાઈ૯પજ્જત્ત૯ નં આટલો પાઠ પડી જવાથી ૧૨૯૨ અને ૧૨૯૩ આ બે સૂત્રના બદલે સાવ ખોટી રજૂઆતરૂપે એક સૂત્ર બની ગયું છે, તે આ પ્રમાણે— એવં તસકાઈ૯અપજ્જત્ત૯ પુચ્છા । ગોમયા । મ આવૃત્તિના આ ખોટા પાઠના બદલે તેના પહેલાંની પ્રકાશિત આવૃત્તિઓમાં છપાયેલ અને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓમાં નિરપવાદરૂપે વિદ્યમાન સૂત્રપાઠને અમે અમારી વાચનામાં આ પ્રમાણે સ્વીકાર્યો છે—૧૨૯૨. એવં તસકાઈ૯અપજ્જત્ત૯ । ૧૨૯૩. સકાઈ૯પજ્જત્ત૯ નં પુચ્છા । ગોયમા । અહીં વિદ્ય વાચકો સમગ્ર શકશે કે શાસ્ત્રકાર સ્થવિર ભગવંતે જે સમાધાન સકાયિક પર્યાપ્ત માટે કર્યું છે તે સમાધાનને મ આવૃત્તિનો પાઠ અપર્યાપ્ત ત્રસકાયના સંબંધમાં લઈ જાય છે, અર્થાત્ અપર્યાપ્ત ત્રસકાયની ઉલ્કૃષ્ટી કાયસ્થિતિ સાગરોપમપૃથક્ત્વની છે તેમ જણાવે છે. પ્રસ્તુત ૧૨૯૨-૯૩ માં સૂત્રના સંબંધમાં સુત્તાગમેના સંપાદકશ્રીએ પ. ભગવાનદાસજીની ઉક્ત રખલનાને તો તેમની મૂળ વાચનામાં કાયમ રાખી છે જ, ઉપરાંત, આ કંડિકામાં જણાવેલો પાંચ સૂત્રોનો ઉલ્કમ સ અને મ આવૃત્તિના જેવો જ સુત્તાગમેમાં છે. વિશેષમાં અહીં પણ એક સ્થાનમાં સુત્તાગમે ના સંપાદકશ્રીએ સ્વેચ્છાએ ખોટો પાઠ ભરેલો છે, તે આ પ્રમાણે—સ તથા તદ્દનુસારે મ આવૃત્તિમાં ૧૨૮૯ માં સૂત્રના પ્રારંભનો તસકાઈ૯ નં મતે! તસકાઈ૯ ત્તિ પુચ્છા । ગોયમા । આટલો સૂત્રપાઠ પડી ગયેલો છે. અહીં સુત્તાગમેના સંપાદકશ્રીએ કંઈક ધટે છે તેમ જણાતાં તેમણે પોતાની સ્વેચ્છાએ જ પ્રસ્તુત પાઠના બદલે તત્થ નં જે સે અં સં સે આટલો અશાસ્ત્રીય ખોટો પાઠ ભરેલી દીધો છે. સરવાળે કહેવાનું એટલું જ કે સ આવૃત્તિમાં અને તદ્દનુસારે મ આવૃત્તિમાં આ કંડિકામાં જણાવેલો પાંચ સૂત્રોનો ઉલ્કમ છે તેવો જ ઉલ્કમ સુ આવૃત્તિમાં પણ છે, જે તત્ત્વ સૂત્રસંબંધને તોડી નાખે છે અને જે સમગ્ર હસ્તલિખિત સૂત્રપ્રતિઓમાં નથી, તેમ જ મ આવૃત્તિમાં ૧૨૯૩ માં સૂત્રનો આદિ ભાગ પડી ગયો છે (જે સ આવૃત્તિમાં છે), તેવી જ રીતે સુત્તાગમેની આવૃત્તિમાં પણ પડી ગયો છે, જે સમગ્ર હસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં છે. તેમ જ ૧૨૮૯ માં સૂત્રના પ્રારંભનો સૂત્રપાઠ, જે સમિતિની આવૃત્તિમાં તથા તદ્દનુસારે મ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે તેના બદલે સુત્તાગમેમાં સ્વેચ્છાએ રચીને ગોઠવી દીધેલો અશાસ્ત્રીય ખોટો પાઠ છે જે સમગ્ર હસ્તલિખિત સૂત્રપ્રતિઓમાં નથી. ઘ, અ તથા શિ આવૃત્તિમાં આ કંડિકામાં જણાવેલા સૂત્રપાઠો અમારી વાચના જેવા જ મૌલિક છે.

૭૨. ૬૩૫ માં સૂત્રના અંતમાં આવેલા ઉવવજ્જંતિ (૫૦ ૧૬૯, પં. ૬) શબ્દ પછી મ અને તદ્દનુસારે સુ આવૃત્તિમાં ન અસંસ્વેજા ઉવવજ્જંતિ આટલો સૂત્રપાઠ વધારે છે. આ વધારાનો સૂત્રપાઠ અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો નથી, તેમ જ અઘાવધિ પ્રકાશિત શેષ આવૃત્તિઓમાં પણ નથી. અહીં ટીકાકારે વ્યાખ્યામાં વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે નાસદ્ધ્યેવાઃ લખ્યું છે તેના આધારે, અથવા તો ટીકાની વ્યાખ્યાને અનુસરીને, કોઈક પ્રતિમાં કોઈએ મૂલ વાચનામાં પ્રસ્તુત પાઠ ભરેલો હોય તેવી પ્રતિના આધારે, પ્રસ્તુત વધારાનો પાઠ મ આવૃત્તિમાં મૂળમાં આવ્યો હોય તેમ લાગે છે.

૭૩. ૧૯૩ માં પૃષ્ઠની ૨૧ મી પંક્તિમાં આવેલા વિસેસાહિયાહં (સૂ. ૭૭૭) આ મત્રપદ

પછી અને ચરિતપણા સૂત્રપદના પહેલાં મ અને તદ્દનુસારે સુ આવૃત્તિમાં વર્ણવ્યા આટલો સૂત્રપાઠ વધારે છે, જે અમને કોઈ સૂત્રપ્રતિમાં નથી મળ્યો, અને આ જે સિવાય પ્રકાશિત કોઈ પણ આવૃત્તિમાં નથી. અહીં ટીકામાં મૂળ પાઠનું પ્રતીક છે તેમાં પણ અમે સ્વીકારેલા પાઠના જેવો જ સૂત્રપાઠ છે (ટીકા, પત્ર ૨૩૧ બ).

૭૪. ૧૪૪૧ મા સૂત્રમાં આવેલો ઉવવ [? જે] જ ત્તિ પુચ્છામ મળિયામ (૫૦ ૩૨૪) આ સૂત્રપાઠ અમને માત્ર સ્વં સંજ્ઞક પ્રતિયો આપ્યો છે, તેમાં પણ ઉજે અક્ષર નથી. આ સ્થાનમાં અન્ય પ્રતિયોના પાઠભેદો અમે નીચે ટિપ્પણીમાં આપ્યા છે, તેમાં મુ. સંજ્ઞક આદર્શનો એટલે સ આવૃત્તિનો જે પાઠ નોંધ્યો છે તે અનવધાનથી મ આવૃત્તિનો અપાર્થ ગયો છે. અહીં સ આવૃત્તિનો પાઠ [ઉવવજ્ઞ] પુચ્છામ મળિયામ આવો છે, જે અમે પ્રથમ ભાગના શુદ્ધિપત્રકમાં જણાવ્યો છે. અસ્તુ પ્રસ્તુત સ્થાનમાં મ આવૃત્તિનો ઉવવજ્ઞ પુચ્છામ મળિયામ પાઠ અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી મળ્યો. અહીં સુ આવૃત્તિમાં મ આવૃત્તિ જેવો જ પાઠ છે. ઘ અને અ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સ્થાનમાં અનુક્રમે આ પ્રમાણે પાઠ છે—ઉવવજ્ઞ પુચ્છામ મળિયામ અને ઉવવજ્ઞંતિ પુચ્છામ મળિયામ. શિ આવૃત્તિમાં તો પ્રસ્તુત ૧૪૪૧ મા અને તેના પછીના ૧૪૪૨ મા સૂત્રનો પાઠ અનવધાનથી પડી ગયો છે. જુઓ શિલાગમગત પ્રજ્ઞા. શિલાફલક ૧૮૮-૨, પંક્તિ ખીજી.

૭૫ ૧૫૮૦ મા સૂત્રમાં આવેલો જીવ-જેરહ્યમેદેસુ માણિયવ્વં આ પ્રાચીનતમ પ્રતિયોનો સૂત્રપાઠ સંગત અને પ્રામાણિક છે ઘ અને અ આવૃત્તિમાં પણ અહીં જણાવેલો જ પાઠ છે. આ પાઠના બદલે અમને પ્રત્યંતરોમાં જીવા જેરહ્યમેદેણ માણિયવ્વા આવો અશુદ્ધ પાઠ મળ્યો છે, જે અમે ટિપ્પણીમાં નોંધ્યો છે. સ અને શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત ટિપ્પણીમાં આપેલો જ પાઠ મૂળ વાચનામાં છે, જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં જીવજેરહ્યમેદેણ માણિતવ્વા આવો ખોટો પાઠ છે, જે કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી.

૭૬. ૯૨૧ [૧] સૂત્રમાં આવેલો અહવણં છદ્ધો વગ્ગો પંચમવગ્ગપહુવ્વણો આ સૂત્રપાઠ અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિયોમાં મળ્યો છે. ઘ, અ અને શિ આવૃત્તિમાં પણ અહીં આ પ્રમાણે જ પાઠ છે. સ આવૃત્તિમાં આ પાઠમાંનું પંચમવગ્ગપહુવ્વણો સૂત્રપદ અનવધાનથી પડી ગયું છે; જ્યારે મ અને તદ્દનુસારી સુ આવૃત્તિમાં આ સ્થાનમાં આ પ્રમાણે પદવિપર્યાસ છે—અહવણં પંચમવગ્ગપહુવ્વણો છદ્ધો વગ્ગો, જે કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં નથી.

૭૭ ૧૮૦૫ મા સૂત્રમાં આવેલું અમિહ્વિજ્ઞયત્તામ (૫૦ ૩૯૪ પ. ૬) આ સૂત્રપદ સમગ્ર સૂત્રપ્રતિયો આપે છે ઘ, અ અને સ આવૃત્તિમાં પણ આ સ્થાનમાં આવો જ પાઠ છે. અહીં ટીકાની મુદ્રિત આવૃત્તિમાં આ પ્રમાણે વ્યાખ્યા છે—‘અમિહ્વિજ્ઞયત્તામ’ અમિધ્યા-નમમિધ્યા, અમિલાપ इत्यर्थः, અમિધ્યા સજ્ઞાતા યેષ્વિતિ^૯ અમિધ્યાતાસ્તારકાદિદર્શનાદિતપ્રત્યયઃ, તદ્વાવસ્તત્તા તયા, કિમુક્તં ભવતિ ? એ ગૃહીતા આહારતયા પુદ્ગલા ન તે તૃપ્તિહેતવોઽભૂવન્નિતિ ન પુનરમિલપનીયત્વેન પરિણમન્તે । (ટીકા, પત્ર ૫૦૪, પૃષ્ઠ ૨). ટીકાના આ પાઠમાં મોટા અક્ષરમાં મૂકેલા પાઠના આધારે મ આવૃત્તિમાં મૂળ પાઠમાં પ્રસ્તુત સૂત્ર આ પ્રમાણે આપ્યું છે—અ(ળ)મિહ્વિજ્ઞયત્તામ; ત્યાર પછીની શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદ આ પ્રમાણે છે—અ(પ્ર. અળ)મિહ્વિજ્ઞયત્તામ, અર્થાત્ પ શ્રી ભગવાનદાસજીએ જે પાઠને પોતાના સશોધનરૂપે () આવા કોષ્ટકમાં મૂક્યો તે પાઠને શિલાગમમાં પ્રત્યતરના પાઠભેદરૂપે મૂકવામાં આવ્યો, જે સમગ્ર

સૂત્રાદર્શોમા નથી. આ સ્થાનામા સુ આવૃત્તિમા મ આવૃત્તિના જેવો જ પાઠ છે. જેસલમેર અને ખંભાતના ભગરમા ઉપલબ્ધ ટીકાની પ્રાચીનતમ તાડપત્રીય પ્રતિઓમા ઉપર જણાવેલા ટીકા-પાઠમા મોટા અક્ષરમાં મૂકેલો પાઠ આ પ્રમાણે છે—યે ગૃહીતા આહારતયા પુદ્ગલા ન તે તૃપ્તિદેતવોઽભૂવન્નિતિ પુનરભિલપણીયત્વેન પરિણમન્તે અર્થાત્ અગાઉ નોંધેલા પાઠમાં બીજી વાર આવલો ન શબ્દ પ્રાચીનતમ પ્રતિઓમાં નથી. તેથી અને પ્રસ્તુત ટીકાપાઠમા અભિજ્ઞયત્તાદ સૂત્રપદ લખીને વ્યાખ્યા કરી છે તેથી, અહીં સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓ આપે છે તે અભિજ્ઞયત્તાદ પાઠ જ બરાબર માનવો જોઈએ. આ વિષયમા એક વસ્તુ વિચારણીય છે : અહીં નારકોના આહારપુદ્ગલોના પરિણમનના નિરૂપણમા અભિજ્ઞયત્તાદ શબ્દ છે. આવો જ શબ્દ ૧૮૦૬ [૧] સૂત્રમાં અસુરકુમાર દેવોના આહારપુદ્ગલોના પરિણમનના નિરૂપણમાં છે. જોકે શિલાગમ^{૧૦} સિવાયની પ્રકાશિત સર્વ આવૃત્તિઓમાં પ્રસ્તુત ૧૮૦૬ [૧] સૂત્રમા અભિજ્ઞયત્તાદ ના બદલે મિજ્ઞયત્તાદ પાઠ છે, પણ અમે જોયેલી સમગ્ર પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓમા ૧૮૦૬ [૧] સૂત્રમાં પણ અભિજ્ઞયત્તાદ જ પાઠ છે, તેથી અમે પ્રસ્તુત બંને સૂત્રોમા એકસરખો અભિજ્ઞયત્તાદ પાઠ જ સ્વીકાર્યો છે અહીં વિચારણીય વસ્તુ એ બંને છે કે નારકોના વિષયમા વપરાયેલા દુઃખાનુભૂતિસૂચક સૂત્રપદોથી ઊલટાં એટલે સુખાનુભૂતિસૂચક સૂત્રપદો અસુર-કુમાર દેવોના વિષયમાં છે. કેવળ પ્રસ્તુત અભિજ્ઞયત્તાદ આ એક જ સૂત્રપદ નારક અને અસુરકુમારના આહારપરિણમનના નિરૂપણમાં એકસરખું છે અહીં “નારકોનો આહાર એવો તુચ્છ હોય કે જે લીધા પછી તેમને તૃપ્તિ અનુભવાતી નહીં હોય તેથી તેમની અભિલાષા આહારમા જ રહે, જ્યારે દેવોને એટલો સુદર આહાર હોય કે તે લીધા પછી પણ તેની સુખદ યાદરૂપે તેમની અભિલાષા તે તરફ રહે” સમાધાન માટે આવું અર્થઘટન કરી શકાય. અહીં અમે એટલું જ જણાવીએ છીએ કે પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ સૂત્રાદર્શોને અનુસરીને અમે ૧૮૦૫ અને ૧૮૦૬ [૧] સૂત્રમા અભિજ્ઞયત્તાદ પાઠ મૂળ વાચનામાં સ્વીકાર્યો છે

૭૮. ૧૩૦૪ ક્રમાંક વાળા સૂત્રનો વજ્જત્તિયાણ વિ એવં ચેવ । આ પાઠ અમને સમગ્ર સૂત્ર-પ્રતિઓએ આપ્યો છે, અને આ સૂત્રપાઠથી પ્રસ્તુતનો સંપૂર્ણ અર્થ સમજી શકાય છે. સ તથા જિ આવૃત્તિમા આ પાઠ પછી જહા ઓહિયાણં । આટલો પાઠ વધારે છે, જે અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમા મળ્યો નથી, આથી જ આ વધારાનો પાઠ વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ માટે કોઈએ પાછળથી પ્રક્ષિપ્ત કર્યો હોય એમ લાગે છે. આ વસ્તુ તો એવં ચેવ આવા સૂત્રપાઠથી પણ સ્પષ્ટ જ છે, કારણ કે જહા ઓહિયાણં પાઠ પણ જો મૌલિક હોય તો તેના પહેલાં એવં ચેવ આવો સૂત્રપાઠ હોવો ન જોઈએ. એવી જ રીતે અહીં એવં ચેવ લખ્યા પછી જહા ઓહિયાણં પાઠ નિર્રર્થક સિદ્ધ થાય છે. સ આવૃત્તિનો આ વધારાનો સૂત્રપાઠ કોઈ પણ મૂત્રપ્રતિમા નથી. મ તથા સુ આવૃત્તિમા અહીં અમારા જેવો જ મૌલિક પાઠ છે; જ્યારે ઘ તથા ઙ આવૃત્તિમાં અહીં પ્રસ્તુત મૌલિક પાઠને સવાદી પાઠ આ પ્રમાણે છે—વજ્જત્તિ(ત્ત)યાણં જહા ઓહિયાણં ।

૭૯. ૧૪૦૬ ક્રમાંકવાળા સૂત્રની ૨૧૩મી ગાથામા આવેલો વલ વાસુદેવ આ સૂત્રપાઠ અમને પ્રાચીન-પ્રાચીનતમ પ્રતિઓએ આપ્યો છે; જ્યારે ત્રણ સૂત્રપ્રતિઓએ અહીં વલદેવ વાસુદેવ પાઠ આપ્યો છે, અને તે ઘ, ઙ, સ તથા જિ આવૃત્તિની મૂળ વાચનામા પણ છે, જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમા અમે સ્વીકાર્યો છે તે સગત પાઠ છે.

૮૦ ૧૮૧૬ મા સૂત્રનું વેદંદિયા ણં મંતે જે પોગલે આહારત્તાએ ગેળંતિ તે ણં તેણિ પોગલાણં સેયાલંસિ કતિમાગં આહારેતિ કતિમાગં અસ્સાએતિ ? (૫૦ ૩૯૫) આ પ્રશ્નવાક્ય જ સંગત અને મૌલિક છે અહીં પુ ૨ સંજક પ્રતિ સિવાયની સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ ઉપરનો પાઠ આપ્યો જ છે; જ્યારે પુ ૨ સંજક પ્રતિમાં તેમ જ અ, સ અને શિ આવૃત્તિમાં ઉપરના પાઠના પ્રારંભનો ભાગ આ પ્રમાણે છે, જે અસંગત છે—વેદંદિયાણં મંતે ! પુચ્છા । ગોયમા ! જે પોગલે..... અર્થાત્ આ અસંગત પાઠમાં ચાલુ પ્રશ્નવાક્યને પુચ્છા શબ્દથી પૂર્ણ કર્યું છે અને તેમાં ગોયમા ! શબ્દથી સમાધાનરૂપ ઉત્તરવાક્યનો પ્રારંભ કર્યો છે, જેનો કોઈ મેળ ખેડી શકે જ નહીં. ઘ આવૃત્તિમાં અહીં વેદંદિયાણં મંતે ! પુચ્છા । જે પોગલે.. આ પ્રમાણે છે; અહીં પણ પુચ્છા । શબ્દ અર્થહીન અને અમૌલિક છે; જ્યારે મ આવૃત્તિમાં ઘ આવૃત્તિના જેવો જ પાઠ છે, પણ તેમને પુચ્છા । શબ્દ ખટક્યો લાગે છે, જેથી [] આવા કોષકમાં પુચ્છા । શબ્દ આપીને તેની અનુપયોગિતા જણાવી છે. તે પછીની સુ આવૃત્તિમાં આ પુચ્છા । શબ્દને સ્વીકાર્યો નથી તેથી આ સ્થાનમાં અમારી વાચના જેવો પાઠ છે.

૧૧ ૮૧. ૪૧ મા સૂત્રમાં આવતા તયા વિ અને પવાલા વિ (૫૦ ૧૮, પં ૧) આ એ સૂત્રપદો સ અને શિ આવૃત્તિમાં પડી ગયાં છે; જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત એ સૂત્રપદો છે.

૮૨. ૪૫૨ મા સૂત્રના અંતમાં આવેલો તિહિં અણ્ણાણેહિં (૫૦ ૧૪૦, પં ૩) આ સૂત્રપાઠ સ તથા શિ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે; જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં છે.

૮૩. ૧૦૧૯ મા સૂત્રમાં આવતું ઘાણિંદિયઅત્યોગ્ગહે (૫૦ ૨૫૧, પં ૨૫-૨૬) આ સૂત્રપદ સ તથા શિ આવૃત્તિમાં પડી ગયું છે; મ અને સુ આવૃત્તિમાં છે.

૮૪. ૧૦૪૬ [૮] સૂત્રમાં આવેલો કેવતિયા વ્હેલ્લગા ? ગોયમા ! ણત્થિ આ સૂત્રપાઠ સ તથા શિ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે; જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં છે.

૮૫ ૧૩૧૦ મા સૂત્રમાં આવેલો અણંત કાલં (૫૦ ૩૦૮, પં ૨૧) આ સૂત્રપાઠ સ તથા શિ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે, જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં છે.

૮૬. ૧૫૬૬ મા સૂત્રમાં આવેલો આહારગસરીરસ્સ જહ્ણિયા ઓગાહ્ણા અસલ્લેજ્જગુણા આ સૂત્રપાઠ સ તથા શિ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે, જ્યારે મ તથા સુ આવૃત્તિમાં છે.

૮૭. ૧૮૬૦ મા સૂત્રમાં આવેલો જાવ વેમાણિયા આ સૂત્રપાઠ સ તથા શિ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે; મ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠ છે.

૮૮ ૧૯૩[૧] સૂત્રમાં આવેલું અદ્દસુ (૫૦ ૬૭, પં ૮) આ સૂત્રપદ સ આવૃત્તિમાં પડી ગયું છે, જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં છે. શિ આવૃત્તિમાં તો પ્રસ્તુત સૂત્રના સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપેલા ઉવરિં દેદ્દા ય ઇગ જોયણસયં વજ્જેત્તા મજ્જે અદ્દસુ જોયણસત્તેસુ આ મૌલિક સૂત્રપાઠના બદલે માત્ર ઉવરિ જાવ અદ્દજોયણસણસુ આવો સંક્ષિપ્ત પાઠ આપીને કોઈ પણ આધાર વિના વાચના દૂકાવી છે.

૮૯. ૧૦૬ મા પૃષ્ઠમાં આવેલા ૩૧૬ મા સૂત્રનો સમગ્ર સૂત્રપાઠ સ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે; જ્યારે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં છે.

૧૧ ૮૧ મીથી ૧૦૫ મી કડિકામાં જણાવેલા પાઠો ઘ અને ઝ આવૃત્તિમાં નથી આ કડિકાઓમાં જણાવેલા સ્થાનોની અમારી ભૂળ વાચનાના પાઠ અમને સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યા છે

૯૦. ૩૩૨ મા સૂત્રમાં આવેલું સંસ્કૃતસમયઠિતીયાણં (પૃ૦ ૧૦૮, પં૦ ૪) આ સૂત્રપદ સ આવૃત્તિમાં પડી ગયું છે મ તથા સુ આવૃત્તિમાં છે; જ્યારે શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદનું સંસ્કૃત-સમય૦ આવું ટૂંકું રૂપ છે.

૯૧. ૪૫૨ મા સૂત્રમાં આવેલા ંમણપજ્જવનાણપજ્જવેહિ ય છદ્ધાણવહિ (પૃ૦ ૧૪૦, પં૦ ૨) આ પાઠનો અંતિમ પજ્જવેહિ ય છદ્ધાણવહિ આટલો સૂત્રપાઠ સ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં આ પાઠ છે.

૯૨. ૯૨૩ મા સૂત્રમાં આવેલો જોતિસિયાણં एवं ચેવ । ણવરં (પૃ૦ ૨૨૮, પં. ૧૩) આ સૂત્રપાઠ સ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠ છે

૯૩. પૃ૦ ૩૦૨ ની બીજીથી ચોથી પંક્તિમાં આવેલો સૂત્રાક ૧૨૫૭ [૭] તથા ૧૨૫૭ [૮] નો સમગ્ર સૂત્રસંદર્ભ સ આવૃત્તિમાં પડી ગયો છે મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રસંદર્ભ છે.

૯૪. ૧૭૨૩ મા સૂત્રમાં આવેલું રાહંદિણિં (પૃ૦ ૩૮૦, પં૦ ૧૦) આ સૂત્રપદ સ આવૃત્તિમાં પડી ગયું છે મ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદ છે; જ્યારે શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત સૂત્રપદના બદલે દિવસેહિં આવું સૂત્રપદ છે.

૯૫. ૪૩ મા સૂત્રની ૨૬ મી ગાથાના પૂર્વાર્ધમાં આવેલા ચંપગજાતી ણવણીઙ્ઘયા ય કંદો આ પાઠના જેવો જ પાઠ મ અને સુ આવૃત્તિમાં છે; જ્યારે સ અને શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં ચંપકજીઙ્ઘ ણિઙ્ઘયા કુંદો(કંદો) આવો ખોટો પાઠ છે.

૯૬. ૨૪૭ મા સૂત્રમાં આવેલા સુહુમવણસ્સઙ્કાઙ્ઘયા અસંસ્કૃત્તગુણા (પૃ૦ ૯૩, પં૦ ૪) આ પાઠના જેવો જ પાઠ મ અને સુ આવૃત્તિમાં છે; જ્યારે સ અને શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના અસંસ્કૃત્તગુણા સૂત્રપદના સ્થાનમાં અણંતગુણા આવું ખોટું સૂત્રપદ છે. અહીં ટીકામાં પણ સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયિકા અસંસ્કૃત્તગુણાઃ (ટીકા પત્ર ૧૩૧ પૃષ્ઠ ૧ પં૦ ૭) આવી રૂપે વ્યાખ્યા છે.

૯૭. ૧૭૪૪ મા સૂત્રમાં આવેલા પજ્જત્તાપજ્જત્તિયં (પૃ૦ ૩૮૩, પં૦ ૧૧-૧૨) આ સૂત્ર-પદના જેવો જ પાઠ મ તથા સુ આવૃત્તિમાં છે; જ્યારે સ અને શિ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત પાઠના સ્થાનમાં અપજ્જત્તાપજ્જત્તિયં આવો ખોટો પાઠ છે.

૯૮. ૨૧૬૯ મા સૂત્રમાં આવેલા ઇસુહુમા ણં (પૃ૦ ૪૪૩ પં. ૧૭) આ સૂત્ર પાઠના જેવો જ પાઠ મ અને સુ આવૃત્તિમાં છે. ટીકામાં પણ ‘ઇસુહુમા ણં’તિ ઇતાવત્સૂક્ષ્માઃ આવી મૂળ પાઠાનુસાર વ્યાખ્યા છે; જ્યારે અહીં સ અને શિ આવૃત્તિમાં સુહુમા ણં આવો અમૌલિક પાઠ છે.

૯૯. ૧૭૧૭ મા સૂત્રમાં અમને બધી પ્રતિઓમાં મળેલા ઝણા, સેસં ત ચેવ, (પૃ૦ ૩૭૯) આ સૂત્રપાઠના બદલે સ આવૃત્તિમાં ઝણા સેસા, (૩૦) ત ચેવ પહિપુણ્ણં બંધંતિ આવો પાઠ છે. શિ આવૃત્તિમાં અહીં સમિતિની વાચના જેવો જ પાઠ છે, પણ તેમાં ડકોસેણં પાઠનો નિર્દેશ કરતો કોષમાં મૂકેલો (૩૦) નથી; જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં ઝણા, સેસં તં ચેવ પહિપુણ્ણં બંધંતિ આવો પાઠ છે. આ પાઠના અંતમાં આવેલા પહિપુણ્ણં બંધંતિ આ બે સૂત્રપદો અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિએ આપ્યાં નથી.

૧૦૦. ૪૪૦ મા સૂત્રમાં આવેલા હાલ્લિદ્ધવણપજ્જવેહિં (પૃ૦ ૧૩૭ પં૦ ૭) આ સૂત્રપદના પહેલાં સ આવૃત્તિમાં અનવધાનથી પ્રસ્તુત સ્થાનમાં કોઈક પ્રતિનો વધારાનો પાઠ પણ મૂળ

વાચનામા દાખલ થઈ ગયો છે, એટલે કે પ્રસ્તુત સૂત્રપદના બદલે પીયવન્નપજ્જવેહિં હાલિદ્વવ્વણપજ્જવેહિં આવા બે સૂત્રપદો છે શિ આવૃત્તિમા પ્રસ્તુત સૂત્રપદના સદર્ભના ણીલવવ્વણપજ્જવેહિં લોહિયવવ્વણ-પજ્જવેહિં હાલિદ્વવ્વણપજ્જવેહિં સુક્કિલ્લવવ્વણપજ્જવેહિં ચ છદ્ધાણવડિણ (પૃ૦ ૧૩૭, પં૦ ૭-૮) આ સમગ્ર પ્રતિઓએ આપેલા સૂત્રપાઠના બદલે નીલલોહિયપીયહાલિદ્વસુક્કિલે૦ છદ્ધાણવડિણ આવો ટૂંકો પાઠ છે. આમાંય પીય શબ્દ તો બિલકુલ અમૌલિક છે. આગમોમાં કાલ, નીલ, લોહિત, હાલિદ્વ અને શુક્લ આ પાંચ વર્ણો જ જણાવ્યા છે. આમાંનું કાલવર્ણસંબંધિત વક્તવ્ય પ્રસ્તુત સૂત્રપદના પહેલાં આવી ગયું છે (શુઓ પૃ૦ ૧૩૭, પં૦ ૨). આથી અહીં સ અને શિ આવૃત્તિનો પાઠ સાચો નથી, જ્યારે મ અને સુ આવૃત્તિમાં અમારી વાચના જેવો જ પાઠ છે.

૧૦૧ ૧૯૭ મા સૂત્રમા આવેલા સાળં સાળં વિમાણાવાસસત્તસહરસાળં (પૃ૦ ૭૦, પં૦ ૧૯) આ સૂત્રપાઠ પછી સ અને શિ આવૃત્તિમાં સાળ સાળ અગ્ગમહિસીણં આટલો સૂત્રપાઠ વધારે છે, જે અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો પણ નથી, અને અસંગત હોવાથી તેની જરૂર પણ નથી, પ્રસ્તુત વધારાનો બિનજરૂરી પાઠ મ અને સુ આવૃત્તિમા નથી.

૧૦૨. ૨૭ મા પૃષ્ઠની છઠ્ઠી પંક્તિમાં આવેલા સે ત્ત સાહારણસરીરવાદરવણસ્સદ્કાઢ્યા આ સૂત્રપાઠ પછી સ આવૃત્તિમા સે ત્ત સાહારણવણસ્સદ્કાઢ્યા આટલો સૂત્રપાઠ વધારે છે. પ્રસ્તુત વધારાનો સૂત્રપાઠ અમને કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળ્યો નથી, તેથી અને પ્રસ્તુત સ્થાનની ટીકાની વ્યાખ્યામાં સે ત્તમિત્યાદિનિગમનચતુષ્ઠયં સુગમમ્ (ટીકા, પત્ર ૪૧, પૃષ્ઠ ૧) આવું સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે તેથી પણ પ્રસ્તુત વધારાનો પાઠ બિનજરૂરી છે એમ કહી શકાય, કારણ કે તેને જે સ્વીકારીએ તો ચારના બદલે પાંચ નિગમન થાય છે. મ અને સુ આવૃત્તિમાં આ બિનજરૂરી વધારાનો સૂત્રપાઠ નથી.

૧૦૩ ૬૩૫ મા સૂત્રમા આવેલા એકો (પૃ૦ ૧૬૯, પં૦ ૫) આ સૂત્રપદના બદલે સ આવૃત્તિમાં એકં પાઠ છે, જે કોઈ પણ પ્રતિમાં નથી અને બિનજરૂરી છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં અહીં મૌલિક એકો પાઠ જ છે.

૧૦૪. ૧૨૩૬ મા સૂત્રમાં આવેલા પરિયાવવ્વણાણં આ સૂત્રપદના બદલે સ આવૃત્તિમા અનવધાનથી થયેલો પરિયાવવ્વણં પાઠ છે, જ્યારે મ શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પરિયાવવ્વણાણં આવો શુદ્ધ પાઠ છે.

૧૦૫. ૧૨૭૭ મુ અને ૧૨૭૮ મુ આ બે સૂત્રો સ આવૃત્તિમા ૧૨૮૪ મા સૂત્રની પછી છે. આવો ઉલ્લભ કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમા નથી અને તે અસંગત પણ છે. મ, શિ અને સુ આવૃત્તિમાં પ્રસ્તુત બે સૂત્રો અમારી વાચના પ્રમાણે યથાર્થાને જ છે.

૧૦૬. ૧૮૬૪ મા સૂત્રમાં આવેલા મળમક્કલ્લે કત્તે (પૃ૦ ૪૦૦, પં૦ ૧૦) આ સૂત્રપાઠના બદલે સ, મ અને સુ આવૃત્તિમાં મળમક્કલીકત્તે પાઠ છે, જે કોઈ પણ સૂત્રપ્રતિમાં મળતો નથી. ઘ, ઝ તથા શિ આવૃત્તિમાં અહીં મૌલિક મળમક્કલ્લે કત્તે પાઠ છે.

૧૦૭. ૨૧૭૩ [૨] સૂત્રમા આવેલો કાયજોગણં (પૃ૦ ૪૪૪) અથાત્ કાયજોગં ણં આ સૂત્રપાઠ પુ ૨ સિવાયની સમગ્ર સૂત્રપ્રતિઓએ આપ્યો છે અહીં પ્રસ્તુત પાઠના બદલે પુ ૨ પ્રતિનો જે કાયજોગે ણં પાઠ છે તે જ પાઠ સુ સિવાયની અઘાવધિ પ્રકાશિત થયેલી આવૃત્તિઓમાં મૂળ પાઠરૂપે છે અહીં અમે મૂળમા સ્વીકારેલા પાઠ પ્રમાણે જ ટીકાની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે —કાયયોગં પુનર્યુજ્જાનઃ. સુત્તાગમે ની આવૃત્તિમા તેના પૂર્વની આવૃત્તિમાં ન છપાયો હોય તેવો માત્ર આ એક જ શુદ્ધ પાઠ અમે જાણી શક્યા છીએ.

.. [૧૯૯] ..

ઋણસ્વીકાર

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના પ્રથમ ભાગના ‘સપાદકીય’ (૫૦ ૧૮-૧૯)માં જેમનો નિદેશ કર્યો છે તે શાસ્ત્રાભ્યાસી મુનિવરો, વિદ્વાનો અને અન્ય મહાત્માઓના ઋણસ્વીકારનો નિર્દેશ અહીં પણ અમે તથાપ્રકારે જાણી લેવાની લક્ષામણ કરીએ છીએ.

મુગ્ધ

સં. ૨૦૨૭ ફાગણ સુદ ૭

બુધવાર, તા. ૩-૩-૭૧

મુનિ પુણ્ય વિજય

દલમુખ માલવણિયા

અમૃતલાલ લોજક

INTRODUCTION

ĀṄGABĀHYA WORKS AND THEIR RELATION TO ĀṄGA WORKS

The *Āgamas* considered to be extant by the Śvetāmbara Jaina tradition have undergone different stages of composition. In the first stage the *Anga* works were composed or compiled. According to the tradition it is *ganadharas*, the direct principal disciples of a *Tīrthankara*, who compose the *Anga* works. So, it can be said that out of the extant Jaina *Āgamas* the oldest are the *Anga* works. In these *Āṅga* works the *ganadharas* have collected the preachings and teachings of Lord Mahāvīra and have also described the episodes of his life-story. The extant *Anga* works are composed or compiled by a *ganadhara* named Sudharmā. And through tradition they have come down to us in the form of *śruta*. We have a reason to believe that a tradition of that sort of preachings which Mahāvīra delivered had run its course and was present even in the days of Lord Mahāvīra, he followed it, and having made selection, additions and alterations in it proper to his time and place he prepared his own preachings and gospels. The tradition explicitly states that the composition of twelve *Anga* works (*dvādaśāṅgī*) is based on the 'Pūrva' literature.

The *Āgama* literature known by the name of 'Pūrva' is not extant. Only a list of the titles of the 'Pūrva' works and only a table of their contents are available. The term 'Pūrva' itself suggests that a literature known by that term might have been traditionally prevalent before the days of Lord Mahāvīra. Moreover, the tradition informs us that the 'Pūrva' literature was included in the twelfth *Anga* work named *Drstivāda* which too is unfortunately lost to us. But there are many extant works and chapters in which or about which it is clearly stated that they are composed on the basis of *Drstivāda* or that they are composed on the basis of a particular 'Pūrva' included in *Drstivāda*.¹

It is difficult to deduce from the works of Dr. Schubring as to what his exact opinion is about *Drstivāda* and 'Pūrva' literature. But this much is certain that he was of the opinion that the story that there was ancient literature called by the name of 'Pūrva' on the basis of which certain works have been composed represents a false view or a misunderstanding.² He is not able to decide as to

1. *Āgama Yugakā Jaina Darśana*, p. 20

2. Schubring. *Doctrine of the Jainas*, § 38, p. 74 'It is in harmony with the misunderstanding according to which...'

whether various *pravādas* (schools) ('*Purva*' literature is described as representing a *pravāda*) were really a fact or merely a fiction³ But he opines that certain obscure names given to these *pravādas* go to corroborate the position holding them to be fiction⁴

But it is not possible for us to agree with him on his above-mentioned view It is so because regarding *Drstivāda*, its chapters, etc and especially regarding the *Pūrvas* there is a trifling difference between the views of Śvetāmbaras and Dīgambaras This suggests that before the schism both the traditions possessed one common tradition following which both of them present the uniform facts regarding *Drstivāda* and *Pūrvas*. It is really difficult to understand why one should regard as false view or misunderstanding the statement (occurring in the *Āgama* works) that *Anga* and *Angabāhya* works are based on either *Drstivāda* or a particular *Pūrva* It is so because this statement occurs even in the *Niryuktis* and also in the works like *Prajñāpanā* Moreover, the argument adduced to prove *pravādas* to be fiction is not at all convincing

About the relation of *Angas* and *Pūrvas* the conclusion drawn by Dr Schubring on the basis of a passage from Abhayadeva's commentary on Samavāyāṅgasūtra does not seem cogent One thing he arrived at is that according to Abhayadeva *Pūrvas* do not constitute the basis of *Anga* works and the other thing he arrived at is that *Pūrvas* and *Angas* were two independent literatures and hence the former does not form the basis of the latter We quote below the passage in point in order to decide whether his above-mentioned two conclusions⁵ are proper. We request the scholars to decide for themselves as to what the view of Abhayadeva himself is and also as to whether the conclusion drawn by Dr. Schubring on the basis of the passage does really follow from it

“*atha kim tat pūrvagatam ? ucyate—yasmāt tīrthakaraḥ tīrthapravartanakāle ganadharānām sarvasūtrādhāratvena pūrvam pūrvagatam sūtiārthaṁ bhāṣate, tasmāt pūrvānīti bhanitāni/ganadharāḥ punaḥ śrutaracanām vidadhānā ācārādīkramena racayanti, sthāpayanti ca/matāntarena tu pūrvagatasūtrārthaḥ pūrvam aḥatā bhāṣito ganadharair api pūrvagataśrutam eva pūrvam racitam paścād ācārādi / nanv evam yad ācāra-niryuktyām abhihitam—*

3 Ibid, § 38, p 75 “Whether the *pavāyas* of the *Dīṭhivāya* (the 12th *Anga*) were fiction or fact we do not know ”

4 Ibid, § 38, p 75 “The names of two *Aggeniya* . for their obscurity all speak in favour of their fictitious nature ”

5. Ibid, § 37, p 74 “But he does not derive the *Angas* from the *Pūrvas* . Hence it follows that the two series were parallel to, not dependent on, each other.”

‘savvesim āyāro padhamo’⁶ ityādi tat katham ? ucyate/tatra sthāpanām āśritya tathoktam / iha tu aksararacanām pratītya bhanitam ‘pūrvam pūrvāni kī tāni’ iti /”

—Samavāyānga-tīkā, pp 130–31

What Āc Abhayadeva has said in Sanskrit had already been said, even prior to Abhayadeva, by Jinadāsa in his *Nandī-cūṛṇi*. And Āc Haribhadra has bodily taken this *Nandī-cūṛṇi* passage in his commentary (p 88) on *Nandī*. *Nandī-cūṛṇi* passage runs as follows

“se kim tam purvagatam ? ti, ucyate—jamhā tittakaro tittapavattanakāle ganadharāna savvasutādhārattanato purvam purvagatasutattham bhāsati tamhā purvatti bhanitā/ ganadharā puna suttarayanam karenā āyāri-kamena rayanti thaventi ya/ annāyariyamatenam puna purvagatasuttattho purvam aīhatā bhāsito, ganaharehi vi purvagatasutam ceva purvam iaitam pacchā āyārā/evam ukte codaka āha—nanu purvā vaīaviruddham/ kamhā ? jamhā āyāriyuttie bhanitam “savvesim āyāro” gāhā [Ācārāṅganiryukti, gāthā 8] / ācārya āha—satyamuktam/ kintu sā thavanā/imam puna akkhararayanam paducca bhanitam—purvam purvā katā ity arthaḥ/

—Nandīsutta-cūṇi (PTS) p 75

Moreover, the view accepted in Jinabhadra’s *Viśeṣāvaśyaka-bhāṣya* along with the auto-commentary, being noteworthy, is given below :

āha—śrūyate hi pūrvam pūrvāny evopanibadhyante pūrvapranayanād eva ca pūrvāni iti/ tatīa ca samastam asti vānmayam ataḥ kim iha śeṣāṅgair angabāhyaś ceti ? ucyate—

‘jati vi ya bhūtāvāde savvassa vayogatassa otāro |
nirjūhanā tadhā vi hu dummedhe pappā itthi ya || 548 ||

‘jati’ gāhā | yady api drstivāde samastavānmayāvatāraḥ, tathāpi durmedhasām ayogyānām strīnām cānugrahārtham anyā-śrutaviśeṣopadeśaḥ, śrāvakānām ca ||

—Viśeṣāvaśyakabhāṣya, p 115

We give below the references where we are told about the works studied by a particular disciple of a particular Tīrthankara who flourished before Lord Mahāvīra

In *Jñātādharmakathā* it is mentioned that Thāvaccāputta and

6 Ācārāṅganiryukti, gāthā 8

7 This gāthā occurs in *Brhatkalpabhāṣya* also (gāthā 145) See also *Āvaśyakacūṛṇi*, p 35

five Pāṇḍava brothers⁸ (sū 128 and 130) (disciples of Lord Aristanemi), Śukaparivṛāja⁹ (a disciple of Thāvaccāputta) (sū. 55), and disciples of Mallijina (sū. 78)—all of them studied fourteen *Pūrvas* beginning with *Sāmāyika* (*sāmāyamāyāim coddasapuvvām*)¹⁰

Bhagavatīsūtra (sū 617) informs us that Kārtika Śetha, a disciple of Lord Munisuvrata, had studied fourteen *Pūrvas* beginning with *Sāmāyika* (*sāmāyamāyāim coddasapuvvām*). Again, regarding Mahabbala, a principal disciple of Tīrthankara Vimala, it furnishes the same information (sū 432).

Antakrddasā (sū 4, 5, 7) too relates that all the disciples of Tīrthankara Aristanemi, except Gautama, had studied fourteen *Pūrvas*. About Gautama it informs us that he had studied eleven *Angas* beginning with *Sāmāyika* (*tate nam se goyame. . sāmāyamāyāim ekkārāsa angāim ahijjati, sū 1*)

On the basis of the above references we can safely conclude that before the days of Lord Mahāvīra it was the *Pūrva* literature—and not the *Anga* literature—that was prevalent and prominent. And from those references we can deduce that in the eyes of the compiler of the *Āgamas* '*Pūrva*' literature was comparatively older than the *Anga* literature. This is the reason why there is no scope of contradiction in believing that '*Pūrva*' literature was collected and included in the *Drstivāda* under the head of *Pūrvagata*.

The importance of *Pūrva* is proved by the fact that in the Karma literature and elsewhere where there occurs the discussion on *Śruta* it is '*Pūrva*'—and not '*Anga*'—that is accepted as the measure of *samyakśruta*. Now if *Pūrva* literature were absolutely a non-entity, then how can we account for the importance attached to it in the above-mentioned works? Grades of the '*Śruta*' are discussed in *Viśeṣāvaśyakabhāṣya* on the basis of *Āvaśyakanir-yukti*. Therein occurs the term '*pūrvadhara*' (knower of *Pūrvas*) and not the '*śrutadhara*' or '*angadhara*' (*gāthas* 141, 531, 536, 555). From among the *gāthās* referred to above, the *gāthā* 536 occurs even in the *Brhatkalpabhāṣya* (*gāthā* 138). And even in the *Nandī-sūtra* (sū 71) it is stated: "*icceyam duvālasamgam ganipidagam*

8 In *Mahāsamādhiprakārnaka* (*gāthā* 459) it is stated that Yudhiṣṭhira possessed the knowledge of fourteen *Pūrvas* while the remaining four brothers possessed the knowledge of eleven *Angas*.

9 There is a reference in *Jñātā* (sū 56) to the effect that Śelaka, a disciple of Śuka, had studied eleven *Angas* beginning with *Sāmāyika*.

10 In *Mallī-adhyayana* of *Jñātā* (sū 64) it is mentioned, in the course of the story of the previous birth, that Bala who was initiated in the order of the monks by a *Sthavira* had studied eleven *Angas*, viz *Sāmāyika* etc.

coddasapuvvissa sammāsutam, abhinnaḍasapuvvissa sammāsutam, tena paraṃ bhīnnesu bhayaṇā” Here also ‘Pūrvas’ are accepted as a measure of *samyakśruta*. This cannot be accounted for in the utter non-existence of the *Pūrva* literature.

In the opinion of Āc. Haribhadra and Śīlāṅka and other commentators the meanings of the terms ‘śrutakevalī’ and ‘caturdaśapūrvī’ are identical. That is, nothing of the ‘Śruta’ remains unknown to a *caturdaśapūrvī* ¹¹

In *Vyavahārabhāṣya* it is stated that in olden days the possessor of the knowledge of fourteen *Pūrvas* was considered to be a *gītārtha* but now (i.e. in the days of *Vyavahārabhāṣya*) one who possesses the knowledge of *prakalpas* is considered to be so.¹² This too can become possible if at one time or other the existence and importance of *Pūrva* literature was recognised.

Āc. Malayagiri in his commentary on *Praññāpanā* considers Gautama *ganadhara* to be a *caturdaśapūrvī* (p. 72). Moreover, in *Kalpasūtra*¹³ is given the number of Lord Mahāvīra’s disciples who possessed the knowledge of fourteen *Pūrvas*. But the number of those disciples who possessed the knowledge of twelve *Angas* is not given. This shows that those who possessed the knowledge of fourteen *Pūrvas* were considered to be *śrutadhara* and as such they were given importance. Similarly, in the case of the disciples of Lord Pārśva etc. the number of only those who possessed the knowledge of fourteen *Pūrvas* is given¹⁴; the number of those who possessed the knowledge of twelve *Angas* is not given. This too proves that there existed scriptures known by the name of *Pūrva*.

Not only *Kalpasūtra* but also *Jambūdvīpaprañapti* (su 31) gives the number of only those disciples of Rśabhadeva, who possessed the knowledge of fourteen *Pūrvas*.

Nandītherāvalī, in the *gāthā* (35) devoted to the praise of Āc Nāgārjuna, considers him to be the knower of *kālīka śruta* (i.e. *Angas*) and *Pūrvas*. This reference proves that *kālīka śruta* i.e. *Anga*¹⁵ literature is different from *Pūrva* literature. Moreover, *Nandī* (sū. 78) informs us that by ‘*gamika*’ is to be understood *Drstivāda* and by ‘*agamika*’ is to be understood *Kālīka* i.e. eleven

11 “na caturdaśapūrvavīdāḥ praññāpanīyam kiñcid avidītam asti” *Praññāpanā*, Haribhadravṛtti, p. 18, Śīlāṅka’s *Acārāṅgatīkā*, pp. 183, 185, *Praññāpanā*, Malayagirivṛtti, p. 72.

12. *Uddeśa* 3 *gāthā* 173.

13 *Kalpasūtra* (Ed. Punyavijayaājī) sū. 137.

14 Ibid, sū. 157, 166, etc.

15. ‘*kālīkaśrutam ācārādī*’ *Nandī-Haribhadriya-ṭīkā*, p. 69.

remaining *Angas*, etc —which means that they are two different literatures

The fact that the following *gāthā* of *Catuḥśaranaprakīrnaka* mentions *caturdaśapūrvadhara* side by side with *dvādaśāṅgadhara* proves *Pūrvas* to be different from *Angas*

caudasa-dasa-navapuvvī duvālasikkārasamgino je a |
jīnakappāhālamdia pariḥāravisuddhisāhū ya || 33 ||

While explaining *bhāsā*, *viḥāsā*, *vārtika* etc, the different types of commentary or exposition, *Āvaśyakacūrnī* says that *viḥāsā* means that type of commentary or exposition which explains the words constituting the *sūtra* in various ways while *vārtika* means that type of commentary or exposition which explains the same in all the possible ways, and further that *Caturdaśapūrvī* is capable of the former while only *kevalī* is capable of the latter ¹⁶

Gautama, a *ganadhara* of Lord Mahāvīra, is considered to be the knower of fourteen *Pūrvas* (*caturdaśapūrvī*). But all other disciples of Lord Mahāvīra, excepting *ganadharas*, are seldom referred to as knowers of fourteen *Pūrvas*. Almost all of them are mentioned as knowers of eleven *Angas* (*sāmāyamāyām ekkārasa angām*) ¹⁷ In contrast to this, the disciples of *Tīrthankaras* prior to Lord Mahāvīra are referred to as knowers of fourteen *Pūrvas*. From this we can possibly infer that only that *Śruta* which existed before the advent of Lord Mahāvīra has been given the name 'Pūrvā'. As we have already seen, the *Angas* are derived from the *Pūrvas*. Thus the *Pūrvā* literature served as the basis of the *Anga* literature, though it was different from and independent of the *Anga* literature. And at sometime it was included in the twelfth *Anga* under the head of 'Pūrvagata'. This is the right view.

One thing is noteworthy that there is an old belief, as previously referred to, that the *Angas* were composed on the basis of *Pūrvas* for the benefit of women, etc. And wherever the topic of the study by nuns occurs, we are given, in connection with the study by the nuns either of the times of Lord Mahāvīra or of the times earlier than Lord Mahāvīra, the same information that they studied eleven *Angas*, but none of them is reported to have studied *Pūrvas*. This fact corroborates the above-mentioned old belief. In the *Jñātā* (*sū* 129) we are told that Draupadī studied eleven *Angas* while Pāṇḍavas studied fourteen *Pūrvas*. Āryā Padmāvatī, a disciple of Aristanemi, is also reported to have studied eleven

¹⁶ *Āvaśyakacūrnī*, folio 115 (*gāthā* 35)

¹⁷ *Bhagavatī Sū* 93, 382, 385, 418, *Vipākasūtra* 33, *Jñātā Sū* 28, 105, *Anuttaro* 3 etc

Angas (*Antagada Su. 9*) In the days of Mahāvīra the wives of Śreṇika became Jaina nuns About them we are informed in *Antagada* (*Sū. 16*) that they possessed the knowledge of eleven *Angas*

Pūrvas being held very important scriptural texts it is no wonder if its knowledge were considered to be a kind of *labdhi* or *rddhi* (super-normal power). *Āvaśyakaniryukti* includes even the *pūrvadhara*s (knowers of *Pūrvas*) in the list of *labdhīhara*s (possessors of *labdhis*). This suggests that in the *Śrūta* 'Pūrva' literature had special and important place.¹⁸

Where there occurs a discussion either on *āgamavyavahāra* or *parokṣavyavahāra* the knowers of 14, 10 or 9 *Pūrvas* and also Gandhastī are found mentioned as *āgamavyavahārī*¹⁹ Moreover, Āc Jinabhadra referred to those who were of the opinion that *Prāyaścitta* became extinct as soon as knowers of fourteen *Pūrvas* left the mortal world.²⁰ And he refuted this view²¹ All this discussion would be meaningless if there existed, in the tradition, no *Pūrva* literature. So, we should maintain that at one time or another there existed the *Śrūta* known by the name of 'Pūrva' There is no ground to regard it as fiction. The traditional view that *Pūrvas* are included in *Drstivāda* under the head of *Pūrvagata* is not baseless

It is natural to raise the question as to why Saiddhāntika (Doctrinal) and some Āgamic texts were based on the *Pūrvas* or *Drstivāda* only and not on the extant *Angas* This can be answered as follows. If *Angas* themselves were believed to be based on *Pūrvas* and thus if the latter were considered to be definitely more important than the former then the authors of doctrinal and Āgamic texts would naturally prefer *Pūrvas* to *Angas* to draw upon Moreover, there is no reason to believe that what is non-existent at present was also non-existent even at that time It is so because it existed at one time and it became extinct only gradually Again, the title *Drstivāda* itself suggests that the text bearing this title would have contained the expositions of the various philosophical views—the Jaina or non-Jaina or both Hence, if the source of the philosophical or doctrinal discussions is sought in *Drstivāda* rather than in any *Anga* work, then the attempt should be regarded as proper And the attempt has been made in this direction Generally it is stated that all those *Angabāhya* works

18. *Āvaśyakaniryukti*, *gāthā* 69, *Viśeṣā*, *gāthā* 776

19 *Jītakalpabhāṣya*, *gāthās* 112, 113

20 *Ibid*, *gāthas* 256-262

21 *Ibid*, *gāthas* 263 ff

that are devoted to the doctrinal or philosophical discussions have *Drstivāda* as their source. The relation of *Satkhandāgama* and *Kasāyapāhuda*, the doctrinal works of Dīgambara school, with *Drstivāda* and *Pūrvas* has been established. *Pūrvas* have also been recognised as the source of *Karmaprakṛti*, *Pañcasangraha* and such other old works devoted to the doctrine of Karma and accepted by both the schools, Śvetāmbara and Dīgambara. Similarly, even the present doctrinal text *Prajñāpanā* has relation with *Drstivāda*. The only difference is that it is the commentator of *Satkhandāgama* who explicitly states, in his commentary *Dhavalā*, that *Drstivāda* constitutes the source of *Ṣatkhandāgama* while regarding the present work *Prajñāpanā* the author himself informs us of *Prajñāpanā*'s relation with *Drstivāda*.

Now there naturally arises a question as to why *Pūrvas* were neglected and became extinct if they really existed. The answer is very simple. It is as follows. When more systematic works came to be composed the *Pūrvas* were put into oblivion and hence they gradually became extinct. It is proper to believe in this natural order. Dīgambaras considered *Āgamas* recognised by the Śvetāmbaras to be extinct, but they too held the doctrinal works like *Satkhandāgama* as supreme authority and attached to them supreme importance. In spite of this only one manuscript of the text of *Satkhandāgama* is available and the text itself has not been taught or studied for the last 1000 years. If we seek the reason to explain this situation we shall get an answer to our question regarding *Pūrvas*. It is natural that *Ṣatkhandāgama* should become oblivious and remain extant in one manuscript only, when the systematic and compact works like *Gommatasāra* came to be composed on the basis of *Ṣatkhandāgama*, similarly *Pūrvas* gradually became extinct, first went out of curriculum and at last became extinct inspite of their recognised authority and importance, when *Anga* and other works came to be composed on the basis of *Pūrvas*. Of course, such works remain historically important but their study is neglected. And this is the only reason of their being extinct.

According to the old Dīgambara view the large portion of *Angas*, being subjected to this process, became extinct and only partial *Angas* have remained extant. According to the modern Dīgambara view the *Angas* have become completely extinct. But Śvetāmbaras are of the opinion that they have not become completely extinct, only some portions of them have become extinct.

The *Angabāhya* works were gradually composed on the basis of *Anga* works, just as *Anga* works were composed on the basis of

Pūrvas It is *Sthaviras* who composed these *Āṅgabāhya* works It is natural that *Āṅgabāhya* works should have more structural and compositional beauty than the *Anga* works on which they are based, just as *Angas* should have more structural and compositional beauty than *Pūrvas* on which they are based Hence in presenting the subject-matter, the system adopted by *Āṅgabāhya* works should naturally be better i.e more easy to understand and grasp than the one adopted in *Anga* works. Not that it is only to-day that we give to the *Āṅgabāhya* works the certificate of the systematic presentation but that has been given to them years ago in the final redaction of *Āṅga* works. And the *Anga* works give this certificate indirectly by recommending the readers to refer to those concerned *Āṅgabāhya* works for the details of the concerned subject This is the reason why we find in the important *Anga* works like *Bhagavatī* recommendation to consult *Āṅgabāhya* works like *Nandī*, *Anuyoga-dvāra* or *Prajñāpanā* for the details of the concerned subject though chronologically the latter are later than the former. Thus from the point of view of the systematic treatment of the subject-matter *Āṅgabāhya* works are more important than the *Pūrvas* and *Angas* though from the point of view of authority the latter are more important than the former. This is the point worthy of note.

It cannot be said that *Anga* works are completely devoid of doctrinal discussions. But in *Sthānāṅga-Samavāyāṅga* they are conducted on the basis of number and not on the basis of subjects whereas in *Bhagavatī* they, though preponderate, are not systematic and orderly but are scattered and conducted as and when the occasion arises. The case with *Āṅgabāhya* works is quite different They concentrate on the presentation of the subject-matter Hence therein the subjects are discussed systematically and in a definite order It is on account of this characteristic feature of *Āṅgabāhya* works that a special importance has been attached to them for study.

In *Anga* works doctrinal discussions are mixed with the descriptions of the episodes of Lord Mahāvira's tour and life. Hence it is difficult to find in *Anga* works the uninterrupted treatment of a particular subject. Ācāryas removed this deficiency by composing *Āṅgabāhya* works The same is the case with *Pāli Pitakas* In *Sutta Pitakas* doctrinal discussions are interspersed with Lord Buddha's preachings Hence on that account the true nature of the entire Buddhist philosophy does not emerge from *Sutta Pitakas* In *Abhidharma pitaka* this deficiency has been removed So, the study of *Āṅgabāhya* works like *Prajñāpanā* and *Jīvābhigama* is inevitable for those who want to know true nature of Jaina philosophy, just as the study of *Abhidharma* is inevitable for

those who want to know the true nature of Buddhist philosophy Hence, the second stage of the composition of Jaina Āgamas, that is, the age of systematic presentation of the subject-matter is identical with the age of the composition of *Angabāhya* works And *Prajñāpanā* belongs to this age

Title—Prajñāpana

The author himself has given the general title 'adhyayana' to *Prajñāpanāsūtra*²² And the particular title '*Prajñāpanā*' follows from the author's statement that he is to undertake *prajñāpanā* (description) of all the entities in the manner of Lord Mahāvīra²³ So, like the title '*Uttarādhyayana*' the complete title of the present work comes to be '*Prajñāpanā-adhyayana*'. It is necessary to note that this work has only one *adhyayana* (chapter) whereas *Uttarādhyayana* contains so many *adhyayanas* At the end of every '*Pada*' there occurs a phrase '*pannavanāe bhagavatīe*' This suggests that among *Upāngas* *Prajñāpanā*, like *Vyākhyā-prajñapti*, acquired special importance. It seems that epithet '*bhagavatīe*' is not given to *Prajñāpanā* by the author himself It is so because at the end of the work we have this much—'*Pannavanā samattā*'

Usage and Meaning of the term '*prajñāpanā*'

As is said in the *Prajñāpanā* itself (Sū 3), treatment of *jīva* (soul) and *ajīva* (non-soul) is meant by the term '*prajñāpanā*' Hence that scripture which describes *jīva* and *ajīva* could be called *Prajñāpanā*.

Lord Mahāvīra dreamt ten dreams before he attained omniscience (*kevalajñāna*) In the description of the third dream *Bhagavatī* points out the results or fruits suggested by it and at this occasion there occurs the following sentence .

'*samane bhagavam mahāvīre vicittam sasamaya-parasamayam duvālasamgam ganipidagam āghaṇeti pannaveti parūveti.* .' (S 16 U 6) From this it becomes clear that Lord Mahāvīra's preaching activity is here described by the verbs '*prajñāpayati*', '*prarūpayati*' Hence it is natural to describe, on this basis, his preachings by the term '*prajñāpanā*' or '*prarūpanā*' And even the work that is composed on the basis of these preachings can well be given the name '*Prajñāpanā*'. So, Ārya Śyāmācārya has done proper in giving the title '*Prajñāpanā*' to his own work.

22 '*ajjhayanamnam cittam*' gā 3

23 '*uvadamsiyā bhagarayā pannanāṇā savabhāvānam jaha vanniyam bhagarayā ahamavī taha vannāissāmi*' gā 2-3

Again, the *Anga* works, while quoting Lord Mahāvīra as an authority, employ the term ‘*pannatte*’ (‘*prajñaptah*’) meaning ‘stated or described’. Thus the prominent use of the term ‘*prajñāpanā*’ is characteristic of the style of Jaina scriptures. So, the choice of the term ‘*prajñāpanā*’ for the title of the present work by its author is quite appropriate.

It is noteworthy that Lord Mahāvīra himself employs this term to designate his preachings. The instance in point is “*evam khalu mae khamdayā cauvvīhe loe pannatte*” (*Bhagavatī* 2 1 90). Such usages are found at many places in the scriptures like *Ācārāṅgī*. Moreover, the fact that for the preachings of Lord Mahāvīra the term ‘*prajñāpanā*’ is mainly used is suggested by the title ‘*Vyāhapaṇatti*’ (Sk. *Vyākhyāprajñapti*) given to the fifth *Anga* work which is considered to be very important among the *Angas*. That is why it is natural that the term *prajñāpanā* should acquire a special importance in the Jaina tradition. As is pointed out by the commentator prefix ‘*pra*’ in the term ‘*prajñāpanā*’ points to the speciality of the preachings of Lord Mahāvīra. In other words, the import of the term in question is that Lord Mahāvīra’s description of the *tattvas* (entities) like *jīva*, *ajīva* is unique; this type of description is not to be met with in the scriptures of any other philosophical system. And this is a fact. Nowhere in any non-Jaina scripture belonging to that period of time do we find such a treatment of *tattvas*.

Again, in the *Bhāsāpada* of the present work there occurs a description of the various divisions of *Bhāsā* (Speech). Among them one is called ‘*pannavanī*’ (832). The commentator etymologically explains it as follows: “*prajñāpanī—prajñāpyate ’rtho ’nayeti prajñāpanī*” (folio 249 A). Further he clarifies that the speech which describes the thing (or event) as it is is called *prajñāpanī* (*yathāvasthātārthābhīdhanād iyam prajñāpanī*” (folio 249 B)). Again, in this very *Bhāsāpada* two broad divisions of the Speech are given, viz. ‘*pañjattiyā*’ and ‘*apañjattiyā*’ (860). And while explaining *apañjattiyā* speech it enumerates twelve divisions of ‘*asaccāmosā*’ speech, a speech which has nothing to do with norm (validity or invalidity) but which only describes the thing (or event). Among these twelve divisions, the fifth one is called *pannavanī* (866) which means the speech that intends to describe the thing. This is the general meaning of the term ‘*prajñāpanā*’. To be more explicit, the speech which has nothing to do with religious dos and do-nots but which simply describes the thing is called *Prajñāpanī*. The explanation of this speech offered by the commentator makes it even more clear as to what is meant by this *prajñāpanī* speech. Here to illustrate this type of speech he

quotes a *gāthā* which is not his own composition It runs as follows .

pāṇivahāu nyattā havamti dīhāuyā arogā ya |
emāi pannattā pannavanī vīyarāgehim²⁴ ||

The gist of the *gāthā* is . “ Those who refrain from killing living beings live long and enjoy good health (in the next birth).” This is an example of *prajñāpanī* speech The preachings or statements of this type come under the head of *prajñāpanī* speech The *gāthā* in point contains no command ‘do not kill’ but simply describes the fact that those who do not kill live long and remain healthy. Hence the speech embodied in this *gāthā* is called *Prajñāpanī* The present work too contains simply this type of description (*prajñāpanā*) of *jīva* and *ajīva* Hence its title *Prajñāpanā* is quite appropriate

In the Buddhist Pāli *Pitakas* there is a work bearing the title *Puggalapaññatti* Therein occurs the description, conducted in various ways, of *puggala* (person, man) The import of the terms *paññatti* (in the title *Puggalapaññatti*) and *prajñāpanā* (*pannavanā*) (the title of the present work) is identical

The Pāli counterparts, viz *paññāpana*, *paññatta*, etc of the Prakrit *pannavanā*, *pannatta*, etc are used in the Pāli literature

Drstivāda—the Source of Prajñāpanā

Prajñāpanāsūtra is the fourth *Upāṅga*. In the Jaina Āgama literature, there are twelve *Anga* works, the twelfth being *Drstivāda* which is lost to us The number of *Upāṅgas* is also twelve and unlike *Angas* all of them are extant. It is very difficult to decide as to when the relation of a particular *Anga* to a particular *Upāṅga* has been established But this type of relation has been demonstrated since the time when Jaina commentators started to write their commentaries in Sanskrit According to this tradition commentator Malayagiri points out that the present *Upāṅga* *Prajñāpanā* is an *Upāṅga* of *Samavāya*, the fourth *Anga* work²⁵. But in olden days no attempt had been made to establish such a connection between *Samavāyāṅga* and *Prajñāpanā*. And it is clear that there had existed no such connection between them. To corroborate this view we quote a *gāthā* occurring in the beginning of *Prajñāpanā*, wherein the author himself explicitly

²⁴ *Prajñāpanātīkā*, folio 259 B

²⁵ ‘īyaṃ ca samavāyākkhyasya caturthāṅgasyopāṅgam, taduktārthapratipādanāt’
Prajñāpanātīkā, folio 1

declares that *Prajñāpanā* is a stream-of-knowledge flowing from *Drstivāda*²⁶ The *gāthā* in point is as follows

ajjhayanaminam cittam suyarayanam dīttivāyanīsamdam |
jaha vānnyam bhagavayā ahamavi taha vannaissāmi || 3 ||

It is certain that Ārya Śyāmācārya has established its direct connection with *Drstivāda*. But *Drstivāda* is lost to us. So, we have no other alternative but to guess a particular *prakarana* (of *Drstivāda*) to which *Prajñāpanā* is related. And according to this guess it is possible to relate the subject-matter of *Prajñāpanā* with the following *Pūrvas* out of the fourteen *Pūrvas* of *Drstivāda*: *Jñāna-pravāda*, *Ātmapravāda* and *Karma-pravāda*.

But *Dhavalā*, a commentary on *Śatkhandāgama*, has established a connection of *Śatkhandāgama* with *Āgrāyanī Pūrva*.²⁷ Considering this fact and also the fact that the subject-matter of *Prajñāpanā* is similar to that of *Śatkhandāgama* it is quite possible that even *Prajñāpanā* might have its connection with *Āgrāyanī Pūrva* also.

According to Āc Malayagiri *Prajñāpanā* is an *Upānga* of *Samavāya Anga* because the former describes the same things which the latter deals with. But the author himself has not suggested anything like this. On the contrary, he in so many words declares that it has its connection with *Drstivāda*. And this is proper for the following reason. *Drstivāda* was mainly devoted to the treatment of *drstis*—philosophical doctrines. Hence it is quite appropriate if *Prajñāpanā* which systematically describes the entities recognised by the Jaina philosophy has its relation with *Drstivāda*.

And there is no incongruity in considering *Prajñāpanā* to be the *Upānga* of *Samavāya Anga*, following Āc Malayagiri's view which is based on well established tradition because *Samavāya Anga* too is devoted to the description of entities like *jīva*, *ajīva*, etc.

Style and Structure of *Prajñāpanā*

Prajñāpanā opens with a *mangala* (benediction) of the form of a *stuti* (devotional adoration). Thereafter comes the author's declaration to compose the present work. This is followed by some *gāthās* that indicate the subject-matter of the work. Therein thirtysix subjects are pointed out. Accordingly the text of the present work is divided into thirtysix chapters and a general name '*Pada*' is given to each and every chapter. This is clear

26 When the state of affairs is like this, it becomes necessary for us to ponder over the suggestion, made in *Satkhandāgama* (Introduction to Book I, p. 71), that in the Śvetāmbara tradition the twelfth *Anga Drstivāda* was absolutely non-existent.

27. *Satkhandāgama*, Book I, Introduction p. 72.

from the complete title of a particular chapter, occurring at its end. It contains the term '*pada*' along with the term suggestive of the topic dealt with in that particular chapter. Āc Malayagiri explains the term '*pada*' as follows: "*padam prakaranam arthādhikāra itī paryāyāḥ*" (*Prajñāpanātīkā* folio 6 A). That is, by the term '*pada*' is here meant *prakaraṇa*²⁸ or *arthādhikāra* (topic).

The whole work is written in question-answer style. Upto 81st *sūtra* there is no suggestion as to who is the questioner and who is the answer-giver, there are simply questions and answers. But *sū* 82 constitutes a dialogue between Lord Mahāvīra and Gautama. Again, *sū* 83-92 contain simply questions and answers without the mention of characters, that is, persons who question and answer. And suddenly in *sū* 93 we meet Gautama who puts questions before Mahāvīra who, in turn, answers them. Thereafter, again, there occur simply questions and answers without the mention of characters. And this is continued upto *sū* 147. The *sūtras* where the questions and answers between Gautama and Mahāvīra occur in the remaining portion of the text are as follows: *sū* 148-211 i.e. the entire second *Pada*, *sū* 225-275, 325, 330-333 of the third *Pada*, all the *sūtras* of all the *Padas* beginning with the fourth one—excepting the *gāthās* occurring at the beginning, in the middle or at the end and *sū* 1086.

And again there is one more exception. It is *sū* 334. It begins with '*aha bhante! sava-jīvappabāhum mahādamdayam vattaissāmi* |'. This is a declaration of a disciple (it is difficult to decide as to who this disciple is) before his teacher that he is determined to compose *Mahādamdaka*²⁹ describing the relative numerical strength of (the classes of) living beings. While commenting on this sentence Āc Malayagiri has given the following explanation:

"*anena etad jñāpayati—tīrthakarānujñāmātrāsāpekṣa eva bhagavān ganadharaḥ sūtraracanām prati pravartate, na punaḥ śrutābhyāsapuraḥsaram itī | yad vā etad jñāpayati—kuśale'pi karmanī vineyena gurum anāpicchya ca na pravartitavyam, kintu tadānujñāpuraḥsaram | anyathā vineyatvāyogāt |*" *Pannavanātīkā*, folio 163 A.

Āc Malayagiri is not certain about the identity of the person who has made the declaration³⁰. Hence he has put before us two

28 "*sūtrīsamūhah prakaranam*" *Nyāyavārtika*, p. 1

29 *Mahādamdaka* of this very type occurs in *Śaikhandāgama*. We shall discuss it in due course.

30 In the beginning of *Prajñāpanā* Ārya Śyāma declares that he has composed it on the basis of *Drṣṭivāda*. Hence it is possible that a portion under consideration might be a part of *Anga*. And as a result, it might be regarded as a composition of a *gaṇadhara*.

alternatives According to the first one it is Gautama *ganadhara* who is meant here According to the second one simply a disciple of a teacher is meant here

Moreover, some *Padas* begin with the *gāthās* indicating the topics to be treated of in them, just as the whole work begins with the *adhikāra-gāthās* that give the synopsis of the whole work³¹ Similarly, we find in the concluding part of *Padas sangraha* (= recapitulating) *gāthās*, for example the concluding part of tenth *Pada* Even in the midst of the text the Ācārya puts the *gāthās* if he finds it necessary

The extent of the entire work is equivalent to 7887 verses And it contains 222 *gāthās*³² excluding the interpolated ones So it can safely be said that the entire work is mainly written in prose

Generally the divisions and numbers of living beings are found in *gāthās*³³ But at times even the nature of the thing under consideration is also described in *gāthās*, an instance in point is the description of the nature of *Siddha* in *sū* 211 These *gāthās* about *Siddha* are almost identical with those occurring at the end of *Uvavārya* Hence possibly not all the *gāthās* found in *Prajñāpanā* are from the pen of Ārya Śyāma. It is so because in the text itself sometimes a statement 'imāo gāhāo anugamtavvāo'³⁴ is followed by *gāthās* This means that those *gāthās* came down to him through tradition Generally *gāthās* are given after the phrase 'tam jahā' (= 'they are as follows')³⁵ It is quite possible that even among them some are his own³⁶ and some are borrowed Ārya Śyāma has called some *gāthās* 'sangrahanigāthā'³⁷ Possibly they are borrowed Āc Malayagiri has given to some *gāthās* the name 'sangrahagāthā' or 'sangrahanigāthā'³⁸ It is difficult to know as to who their author is

After the thorough study of the *prajñāpanā* certain features of the style of its presentation emerge They are as follows The

31. See the beginning of *Padas* 3, 18, 20, 23 etc

32. Number 217 is given twice to two different *gāthās*

33. *Sū* 24, 40, 102 etc

34. *Sū* 55 3, 187

35. *Sū* 24, 38, 40-43, 50, 54, 102, 110, 167 etc

36. The following comments of Āc Malayagiri suggest that they are his own composition "tāvat sangrahātukāma āha 'atthattaram ca' ityādigāthādvayam" *Prajñāpanātīkā* folio 84 A "sangrahārtham idam āha 'nānā-vihe'tyādi" folio 33 A "gāthādaśakam āha" folio 35 B And see also folios 113 B, 292 B, 396 A, 498 A etc

37. *Sū* 194, 206 [2]

38. *Prajñāpanātīkā* folios 50 A, 84 A, 105 A, 258 A-B, 292 B, 414 A, 534 B

literary divisions of the text are named *Padas*. There are in all thirtysix *padas*. Various classes of *jīvas* are described in the first *Pada*. First the *jīvas* (souls) are divided into two main divisions, viz *siddha* (liberated) and *samsārī* (not-liberated). Thereafter on the basis of the numbers of sense-organs which the *jīvas* possess they are divided into five classes, viz one-sensed (*ekendriya*), two-sensed (*dvīndriya*), three-sensed (*trīndriya*), four-sensed (*caturindriya*) and five-sensed (*pañcendriya*). All the not-liberated souls are included in these five classes. Thus here the principle of division is the orderly increase in the number of sense-organs. The second *Pada* yields information as to which parts of the world are inhabited by this or that class of living beings. The scheme of division that is found in the first *Pada*—that is, the scheme of division based on the numbers of sense-organs—is adopted in this second *Pada* also. The only difference is that here the term *prthvikāya* (earthbodied beings) is employed in place of *ekendriya* (one-sensed beings) because the author wants to give information regarding the dwelling places of the different classes of the *ekendriya* beings, viz *prthvikāya* etc., one by one in due order. But the order of presentation is the same, that is, from *ekendriya* to *pañcendriya*. Even in the third *Pada* (viz. *Bahuvaktavya*) this scheme of division is followed. But afterwards the divisions of living beings made on the basis of *gati*, etc. are also made use of. From sū 216 onward the divisions of *jīvas* on the basis of *gati* are thought of. And again from sū 225 onward all the possible divisions of living beings based on *gati* (class of animate beings), *indriya* (sense-organ), *kāya* (body), *yoga* (activity), *veda* (sexual behaviour), *kaśāya* (certain vices), *leśyā* (mental temperament), *samyaktva* (right faith), *jñāna* (determinate cognition), *darśana* (indeterminate cognition), *samyama* (moral discipline), *upayoga* (cognition), *āhāra* (undertaking nourishment), *bhāṣaka* (capable of speaking), *paritta* (having one body each), *paryāpta* (fully developed), *sūksma* (subtle), *sañjñī* (possessing higher cognitive capacity), *bhava*, *astikāya*, *carīma*, *jīva*, *ksetra*, *bandha* are adopted in the discussion of the relative numerical strength of the different classes of living beings. But in all the remaining *Padas*, barring certain exceptions³⁹, the discussion is conducted taking into consideration the 24 *dandakas*⁴⁰ (classes) of *jīvas* (living beings).

39 For the exceptions one may refer to chapters 13th, 18th and 21st

40 The classification of living beings into 24 *dandakas* is really nothing but an elaboration of the classification based on *gati* (conditions of existence), of course, in the 24 *dandakas* the *gati* is viewed from the geographical standpoint and the *gatis* are arranged in accordance with the geographical regions from the lowest to the highest.

beginning with *nāraka* (infernal beings) In other words, the divisions of living beings made on the basis of above-mentioned *gati*, etc are not adopted in the discussions contained in these *Padas* But they are adopted in discussions found in *Ṣatkhandāgama*. In short, in all these *Padas*, for the discussions, only one classification based on the 24 *dandakas* is followed On the contrary, in *Satkhandāgama* the discussions are conducted having adopted all the twelve classifications based on *gati*, *indriya*, *kāya*, *yoga*, etc. That is, in *Ṣatkhandāgama* we find an attempt of cross-checking in various ways Thus the concerned discussions in *Satkhandāgama* are subtler than those in *Prajñāpanāsūtra*

✧

ANALYSIS OF THE CONTENTS

(a) into seven tattvas

Āc. Malayagiri, while commenting on *gāthā* 2, analyses the contents of *Prajñāpanā* into seven *tattvas* (entities), viz. *jīva*, *ajīva*, etc It is as follows :

Tattvas	Padas	Total Padas
1-2 <i>jīva</i> , <i>ajīva</i>	I, III, V, X, XIII	5
3 <i>āsrava</i>	XVI, XXII	2
4 <i>bandha</i>	XXIII	1
5-7 <i>samvara</i> , <i>nirjarā</i> , <i>moksa</i>	XXXVI	1

And the remaining *Padas* occasionally describe this or that entity “*śesesu tu sthānādīpadesu kvacit kasyacid iti*”—*Prajñāpanā-tīkā*” folio 5 A

(b) into four dravya, etc.

All the seven *tattvas* recognised by the Jainas could be covered by the four heads, viz *dravya*, *ksetra*, *kāla* and *bhāva* Hence Āc Malayagiri has pointed out as to where in *Prajñāpanā* these four are treated of.

Treatment of <i>Dravya</i>	I Pada
Treatment of <i>Ksetra</i>	II Pada
Treatment of <i>Kāla</i>	IV Pada
Treatment of <i>Bhāva</i>	Remaining Padas

—*Prajñāpanātīkā* folio 5 A

The system of discussing the subject-matter under four heads, viz. *dravya*, *ksetra*, *kāla* and *bhāva* seems to be old¹. In *Bhagavatī*

1. Introduction to *Nyāyāvartāra-vārtika-vṛtti*, pp 50-51.

we notice this system employed in the treatment of various subjects. But the classification of the real into seven *tattvas* itself being late the system of discussing the subject-matter under seven heads corresponding to seven *tattvas* could not be regarded as old. Hence we cannot believe that Ārya Śyāmācārya really intended to present the content of *Praññāpanā* under seven heads corresponding to seven *tattvas*. It is Āc Malayagiri who attempted an analysis of *Praññāpanā* content into those seven heads which were crystallised in his own times. And thus he viewed the old content from a new system. In this connection it is really noteworthy that there is no mention of seven *tattvas* in a *gāthā* (120) occurring in the definition of *usargaruci jīva* in the treatment of the topic of *sarāga-darśanārya*.

Literary Division of the Text into Padas And the System of Treatment

A characteristic feature of the literature belonging to the Sūtra period is that in the beginning of a work there occurs a list of the topics dealt with in the text. The technical name of such a list is *uddeśa*. The works like *Nyāyasūtra* follows this system. Even in *Praññāpanā* in the beginning (sū 2) the topics to be discussed in the text are enumerated Pada-wise. And accordingly thereafter the topics—one topic in each Pada—are taken up for discussion.

Generally the order of topics adopted in enumeration (*uddeśa*) is followed in the actual treatment. In the present work the treatment of the subject-matter in the thirty-six *Padas* follows that very order which is indicated in *uddeśa*. But here let us remember one thing that while treating of the subject-matter the present work concentrates not on the nature and definition of the things but on their divisions. In other words, the thing under consideration is not discussed first having given its definition, but simply its divisions, sub-divisions and sub-subdivisions are pointed out. Thus there occurs simply the enumeration of its divisions and sub-divisions. Generally in the very order in which the divisions are mentioned their sub-divisions are described. But the author of *Praññāpanā* describes those divisions first which demand brief treatment and then proceeds on to treat of those sub-divisions which themselves have various sub-divisions and as a result demand more space in the work. For instance, in sū 3 first the *jīva praññāpanā* is mentioned and then *ajīva-praññāpanā*, but the author actually first describes the *ajīva* in the 4th sūtra and then only from the 14th sūtra onwards describes the sub-divisions of *jīva*. Again, in the 4th sūtra *rūpī-ajīva-praññāpanā* is mentioned first and

then only *ai ūpi-ajīva-prajñāpanā*, but in the 5th *sūtra* the latter is described first and then only in the 7th *sūtra* the former is described. Following this same rule, the description of *asamsārī jīvas* being brief is taken up first in the 15th *sūtra* and then only the description of *samsārī jīvas*, though in the 14th *sūtra* on *jīvaprajñāpanā* the division of *samsārī jīva* is mentioned before that of *asamsārī jīvas*. Such a breach of order is due to, as is pointed out by Āc Malayagiri, the desire on the part of the author to dispose of first the treatment of that subject which demands brief description and then to take up the treatment of that subject which demands lengthy description,² and this is quite appropriate.

To speak technical language, we can say that the present work contains *uddeśa* (Enumeration), *nirdeśa* (Specific mention) and *vibhāga* (Division) but it contains no *parīksā* (Examination). In the philosophical works like *Nyāyasūtra* there is always *parīksā* over and above *uddeśa*, *nirdeśa* and *vibhāga*. So, we should bear in mind that in the present work there is an absence of *parīksā*.

Bhagavatī and Prajñāpanā Bhagavatī

Though the title of the fifth *Anga* work is *Vyākhyāprajñapti*, in practice it is specially known by the name of *Bhagavatī*. The epithet 'bhagavatī' is given to *Prajñāpanā* also. This suggests the special importance of *Prajñāpanā*. Again, *Bhagavatī* recommends the reader to refer to 1st, 2nd, 5th, 6th, 11th, 15th, 17th, 24th, 25th, 26th, and 27th *Padas* of *Prajñāpanā* for details.³ This suggests that presentation of those concerned topics is more systematic in *Prajñāpanā* than in *Bhagavatī*. On the other hand, *Prajñāpanā* never recommends the reader to refer to *Bhagavatī*. This too means that though *Prajñāpanā* is based on the *Anga* work, yet its presentation of the subject-matter is more systematic than the one found in the *Anga* work. This is the reason why there arises no need of supplementing the *Prajñāpanā* account of topics.

In the Mahāyāna Buddhism the works devoted to the treatment of *Prajñāpāramitā* being of supreme importance, it was a practice prevalent among the Mahāyānists to mention *Astasūhasrikā prajñāpāramitā* by the name *Bhagavatī*.⁴ This is a point worthy of notice.

2 "ādaṃ alpamuktavyatī ād ajīva-prajñāpanām prativ-pādaṃ vā" *Pr. jñāpanā* 11 folio 7 B. Also refer to folios 8 A, 18 B.

3 Refer to *Bhagavatī-sūtra* pp. 291, 312, 361-62, 396-97, 401, 457, 627, 688, 727.

4 Refer to *Śikṣāsamuccaya*, pp. 101, 112 etc. and p. 202 (Index).

Prajñāpanā and Jīvājīvābhigama⁵

In *Prajñāpanā* there is a *prajñāpanā* (description) of *jīva* and *ajīva* (sū 3) In *Jīvājīvābhigama* too there is an *abhigama* (treatment) of those very entities. The import of the terms *prajñāpanā* and *abhigama* is identical Both the works under consideration belong to *angabāhya* class And both of them are composed by a *sthavira* Again, both of them are the composition known by the general name *adhyayana* In the Middle Ages *Prajñāpanā* came to be regarded as an *upāṅga* of *Samavāyāṅga*, the fourth *Anga* work, whereas *Jīvājīvābhigama* came to be regarded as an *upāṅga* of *Sthānāṅga*, the third *Anga* work Though the subject-matter—the main subject-matter—of both the texts is identical, yet the connection of one is established with *Samavāyāṅga* and that of another with *Sthānāṅga*

It is necessary to investigate if there is any chronological order between these two works In the beginning of *Jīvājīvābhigama* its main subject-matter, viz *jīva* and *ajīva* is treated of in the same manner as in *Prajñāpanā* In *Jīvājīvābhigama* too out of *jīva* and *ajīva*, the latter is described first and then only the former In the entire text of *Jīvājīvābhigama* we notice that the order of presenting the topic of *jīva* is mainly in accordance with the various divisions of *jīva*. That is, first there is a description of 2 divisions, 3 divisions upto 10 divisions of *samsārī jīvas* and then occurs the description of 2 divisions, 3 divisions upto 10 divisions of all the *jīvas* Thus the description of the *jīva* proceeds gradually following mainly its various divisions and finally it ends in the ten divisions of all *jīvas* It is noteworthy that in *Sthānāṅga* too there are ten *sthānas* That is, therein one point, two points, three points upto ten points about *jīva* and *ajīva* are described according to the numerical order And in *Jīvājīvābhigama* two, three upto ten divisions of *jīvas*—first of *samsārī jīvas* and then of all *jīvas*—are dealt with Thus the treatment of 2, 3, 4 upto 10 divisions or points is identical in both the texts. Thus though *Jīvājīvābhigama* account of *jīva* and *ajīva* is similar to the one found in *Prajñāpanā*, its method of treatment (through 2, 3, 4 upto 10 divisions or points) is identical not with that of *Prajñāpanā* but with that of *Sthānāṅga* This might possibly be the reason of considering *Jīvājīvābhigama* to be the *upāṅga* of *Sthānāṅga*

The solution of the problem of establishing the chronological order between *Prajñāpanā* and *Jīvājīvābhigama* remains to be

⁵ The sūtra-numbers given here are in accordance with Devchand Lal-bhai edition (1919 A D)

arrived at. *Jīvājīvābhigama* several times⁶ refers to *Prajñāpanā* and its *Padas*. Again, it refers to *Rājaprasānīya*⁷ and *Aupapātika*⁸. Out of these references, one to *Aupapātika* belongs to the days when *Āgamas* were penned down, that is, to the age of Valabhī redaction and it was made for the convenience of the reader. This is what we can say about that particular reference. But it is necessary to fix, following some other method, the chronological order between *Jīvājīvābhigama* and *Prajñāpanā* in order to decide the question as to whether reference to *Prajñāpanā* was included at the time of Valabhī redaction or the author of *Jīvājīvābhigama* himself made it.

The general structure of *Jīvājīvābhigama* is such that in it the divisions of *jīvas* are gradually treated of and while dealing with a particular division the *sthiti* (life-span), *antara* (gap), *alpabāhuvā* (relative numerical strength) etc of the *jīvas* forming that division are discussed. Generally it can be said that the entire text is divided into two parts. In the first part there occurs the description of *ajīva* and the various divisions of *samsārī jīvas* whereas in the second part there occurs the description of the divisions of all *jīvas*, that is, here in this second part the divisions are so made and described as to include *samsārī* as well as *siddha jīvas*. While dealing with those 2 divisions, 3 divisions upto 10 divisions, the *sthiti* (life-span) etc of the *jīvas* of the concerned division are pointed out.

Though *Prajñāpanā* deals mainly with this very subject, its method is different from that of *Jīvājīvābhigama*. As we already know *Prajñāpanā* is divided into 36 *Padas*. And the description of the divisions occurs only in the 1st *Pada*. In other words, the complete picture of the divisions and sub-divisions of *jīva* and *ajīva* could be had from the first *Pada* (viz *Prajñāpanā Pada*). *Sthāna* (dwelling place or location), *alpabāhuvā* (relative numerical strength), *sthiti* (life-span), etc of *jīvas* are discussed one by one in the remaining *Padas*—one in each *Pada*. In fine, in *Jīvājīvābhigama* the information about the *sthiti*, etc of the *jīvas* of a particular division is found at the occasion of the description of that particular division, whereas in *Prajñāpanā* in one *Pada* all the information about the *sthiti* of the *jīvas* of all the divisions is found at one place, in another *Pada* all the information about *sthāna* of all the *jīvas* of all divisions is given and so on and so forth. In other words, *Jīvājīvābhigama* conducts its discussion

6 Sū 4, 5, 13, 15, 20, 35, 36, 38, 41, 86, 91, 100, 106, 113, 117, 119-122.

7. Sū 109, 110

8 Sū 111

division-wise whereas *Prajñāpanā* conducts its discussion item-wise. Moreover, the discussion on so many subjects that occurs in the remaining 35 (2-36) *Padas* is not there in *Jīvājīvābhigama*. Thus these two texts differ from one another from the point of view of the method of presentation. Again, let us note that in *Prajñāpanā* the discussion is comparatively more detailed than the one found in *Jīvājīvābhigama*.

From all this we are inclined to believe that *Jīvājīvābhigama* is prior to *Prajñāpanā*. And the reference to *Prajñāpanā* found in *Jīvājīvābhigama* seems to have been introduced therein at the time of Valabhī redaction for the sake of brevity as the reference to *Prajñāpanā* found in the *Anga* work *Bhagavatī* definitely is.

Like *Anga* works, *Jīvājīvābhigama* also does not have the *mangala* in the beginning. But there we are told this much that having favourably pondered over *jnamata* (Jina's own View), *jnānumata* (Jina-supported View), *jnadeśita* (Jina-preached View), *jnaprasāsta* (Jina-praised View) and having full faith in it the revered *Sthaviras* have composed this *adhyayana* of the name of *Jīvājīvābhigama*. This way of starting the work suggests the imitation of *Anga* composition. In the beginning of *Anga* works Sudharmā says, "Such is the knowledge embodied in *Śruta* that I have acquired" (*evam me suyam*⁹) and then he imparts that knowledge to Jambū. Similarly, in the beginning of *Jīvājīvābhigama* we are told that *Sthaviras* having acquired the preachings of Jina and having placed faith in them have composed it.

But *Prajñāpanā* opens with a *mangala*. That is in the beginning of *Prajñāpanā* homages are paid to *Siddhas* (Liberated souls), etc. Then it is indicated that the work has been composed on the basis of the preachings of Jina. Thus the beginning of *Prajñāpanā* does not follow the pattern of *Anga* works while that of *Jīvājīvābhigama* does. The text of *Prajñāpanā* commences only after the performance of *mangala*. From this we surmise that *Prajñāpanā* belongs to that period when the practice of invariable performance of *mangala* before the commencement of a particular work was already established and current, whereas *Jīvājīvābhigama* belongs to the period when this practice was not still established.

9 Lit "This is what I have heard "

PRAJÑĀPANĀ AND SATKHANDĀGAMA

The *Anga Sūtra Drstivāda* is the common source of both *Prajñāpanāsūtra* and *Satkhandāgama*. That is, both these works have drawn upon the *Drstivāda* for the material contained in them. Again, both these works are of the nature of compilation. But their style of presentation is different. One should note the points of this difference. *Prajñāpanāsūtra* contains 36 literary divisions called 'Padas'. It keeps living being in the forefront. *Ṣatkhandāgama*, in the first *Khanda* called *Jīvasthāna*, investigates, through various points viz *gati* etc., the 14 stages of spiritual evolution (*gunasthāna*, here the term *jīvasamāsa* is employed for *gunasthāna*), resulted from the destruction of Karmas. Of the remaining part *Khuddābandha*, *Bandhasvāmītra*, *Vedanā*—these *Khandas* could be said to deal with living being keeping Karma in the forefront. In the *Varganākhanda* too the main topic treated of is the *varganā* (class) of *karma*. The *varganā* of others is discussed in so far as it is conducive to the understanding of *Karma-varganā*. The 6th *Khanda* is known by the name of *Mahābandha*. Hence there too the discussion about *Karma* is the main.

Out of the 36 'Padas' contained in *Prajñāpanāsūtra*, the names of six 'Padas' (23-27, 35) occurring in the *Prajñāpanāsūtra* itself are 'Karma' (23), *Karmabandhaka* (24), *Karmavedaka* (25), *Vedabandhaka* (26), *Vedavedaka* (27), *Vedanā* (35). It is interesting to compare these names with those of the concerned *Khandas* of the *Ṣatkhandāgama*, suggested by the commentator. The concerned *Khandas* of the *Satkhandāgama* discuss the topics more in detail and more minutely than the *Padas* of *Prajñāpanāsūtra*. Thus in *Prajñāpanāsūtra*, the discussions centre round the *Jīva* while in *Satkhandāgama* they centre round the *Karma*.

Prajñāpanāsūtra prominently employs question-answer style adopted in *Anga Sūtras*. And at many places it is clear that the questions and answers are of Gautama and Mahāvīra respectively. But *Satkhandāgama* employs the scientific method the constituents of which are *Uddeśa*, *Nirdeśa* and *Vibhāga*. Only occasionally we come across the questions and answers.¹

Prajñāpanāsūtra which is of the nature of compilation is a work of one Ācārya. But the case with *Ṣatkhandāgama* is different. *Prajñāpanā* contains no *Cūlikā*. But in *Ṣatkhandāgama* *Cūlikās* have been added.² We know not as to who made this additions and

1 The topics like 'Bandhasāmittavācayā', *Satkhandāgama* Book VIII, occasionally employ question-answer style.

2 *Satkhandāgama* Book VI contains 9 *Cūlikas*, Book X, 1, Book XI, 2 and Book XII, 3. In the Sū 581 (Book XIV) it is explicitly stated that—
"etto u arimagamitho cūlikā nāma"

when But the term *Cūlikā* itself suggests that it is a later addition The similar thing has happened even in case of *Āgamas* like *Daśavarkālika*

Prajñāpanāsūtra is written in the style of original *Sūtra* while *Ṣaṭkhaṇḍāgama* employs commentarial or expository style in addition to it In the *Ṣaṭkhaṇḍāgama* many a time the discussion is conducted through 'entrances' to exposition, this suggests commentarial style That is to say, after having suggested the entrances to exposition by the words '*anioagddārāṇi*', the exposition is conducted through all those 'entrances' one by one³ Moreover, the terms like *kṛti*, *vedanā*, *karma* are explained through the method of *Niksepas*, viz. *nāma*, *sthāpanā*, *dravya* and *bhāva* In doing so it has clearly followed the style of exposition found in the *Niryukti* of Jaina *Āgamas*⁴ The employment of terms like '*anugama*'⁵, '*saṃtaparūvanā*'⁶, '*niddesa*'⁷, '*viḥāsā*'⁸ (*viḥāsā*)⁹ also points to its commentarial style The various lists of *anuyogadvāras* ('points of investigation' or 'entrances to exposition') and the treatment of the subject through their application that we find in the first chapter of *Tattvārthasūtra* were not still crystallised in *Prajñāpanā*. It is so because *Prajñāpanā* does never discuss the subject through *anuyogadvāras*, first giving the list of them. But in *Saṭkhaṇḍāgama* eight *anuyogadvāras* are first enumerated¹⁰ and then according to them the discussion of the subject proceeds on Of course, in *Prajñāpanā* a certain stage necessary for the establishment of the lists of *anuyogadvāras* as also for the treatment of the subject according to them is already reached On its basis, later on, the lists of *anuyogadvāras* came to be crystallised and the subjects were treated of according to them *Tattvārthasūtra* (I. 8) enumerates eight *anuyogadvāras*, viz *sat*, *sankhyā* etc Such an enumeration of *anuyogadvāras* is not found in *Prajñāpanā* But it is possible to construct a list of *anuyogadvāras* which are scattered in the different *Padas* of *Prajñāpanā* And such a constructed list of *anuyogadvāras* has been utilised in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* This fact

3 *Ṣaṭkhaṇḍāgama* Book I Sū 5; Book IX Sū. 45, Book X Sū. 1; Book XI Sū 1 & 165. Book XII Sū 1, Book XIII Sū 2 etc

4 The employment of this method is noticed in *Ṣaṭkhaṇḍāgama* from Book IX Sū 45 to Book XIV.

5 *Ibid*, Book I Sū. 7, Book III Sū. 1 etc

6. *Ibid*, Book I Sū 7; Book IX Sū 71

7. *Ibid*, Book I Sū 8, Book III Sū 1 etc.

8 *Ibid*, Book VI Sū 2 (p 4), Book VI Sū 1 (p 145), Book XIV Sū 1

9 Let us note that in Buddhism the school that attaches utmost importance to *Viḥāsā* is known as *Vaḥāsika* school.

10. *Saṭkhaṇḍāgama*, Book I, sū 7, p. 155

throws light on the date of their composition and proves that *Ṣatkhandāgama* has most probably been composed or compiled later than *Prajñāpanā*. Everywhere in *Ṣatkhandāgama* a discussion on those particular *māṅganādvāras* (topics of investigation) begins through the words ‘*gadiyānuvādena*’, ‘*imdiyānuvādena*’, ‘*kāyānuvādena*’ etc.¹¹ This system is rarely found in the *Prajñāpanāsūtra*. Only two words ‘*disānuvādena*’ and ‘*khettānuvādena*’¹² occur in it. But the word ‘*garanuvādena*’ has not been employed in the discussion on *gati*, etc.

Over and above the similarity of treatment we find, at various places, similarity of expression in both the works. This suggests that they had a common tradition as their basis. By similarity of treatment is meant the agreement on different points and it is easily noticed at many places in both the works. Hence it is not necessary for us to note all such places where the similarity of treatment is found. But we should note the places where the similarity of expression occurs.

Generally we can say that both the works are composed in prose but they contain *gāthās* also. Out of these *gāthās* some, it seems, should be traditional *sangrahanī gāthās*. *Gāthās* 99-101 of *Prajñāpanā* occur in *Ṣatkhandāgama*. The *gāthās* as found in *Ṣatkhandāgama* are as follows.

Book XIV

Sū. 121 “*tattha imam sahāranalakkhanam bhaṇidam—*

Sū. 122 *sāhāṇanamāhāro sāhāranamānapānagahanam ca/
sāhāranajīvānam sāhārānalakkhanam bhaṇidam//*

Sū. 123 *eyassa anuggahanam bahūna sāhāṇānameyassa/
eyassa jam bahūnam samāsado tam pi hodi eyassa//*

Sū. 124 *samagam vakkamtānam samagam tesim sarīranippattī/
samagam ca anuggahanam samagam ussāsanissāso//*

It is noteworthy that *Ṣatkhandāgama* quotes these *gāthās* having employed the term ‘*bhaṇidam*’ suggestive of quotation, while *Prajñāpanāsūtra* does not use any such term. In *Prajñāpanāsūtra* they are given in a reverse order. Moreover, the *gāthā* occurring in the concerned *sūtra* 122 gives the reading ‘*lakkhanam bhaṇidam*’, while *Prajñāpanā gāthā* 101 gives the reading ‘*lakkhanam eyam*’. Though the *gāthā* occurring in the *Sūtra* 123 and *Prajñāpanā gāthā* no 100 are identical, the reading of this *gāthā* yielded by *Prajñāpanā* is more correct than the one offered in

11. *Ibid*, Book I Sū. 24, 33, 39, etc.

12. *Prajñāpanāsūtra* 213-224, 276-324, 326-329.

Ṣatkhandāgama The reading as we find in *Ṣatkhandāgama* is in disorder and corrupt. Once again the *gāthā* occurring in *sūtra* 124 and *Prajñāpanā gāthā* 99 are one and the same but both the works yield different readings In this case too *Prajñāpanā* gives correct reading.

At the occasion of discussing the topic of *alpa-bahutva* (numerical variation) of *jīva* (living beings), the beginning of 'Mahādamdaya' in *Prajñāpanā* is as follows :

"*aha bhante savvajīvappabahuṃ mahādamdayaṃ vattaissāmi-savva-tthovā gabbhavakkamtiyā manussā.....*". And the end is as follows "*sajogī viśesāhīyā* 96, *samsāratthā viśesāhīyā* 97, *savvijīvā viśesāhīyā* 98." *Sūtra* 334.

Even in *Ṣatkhandāgama* there occurs *Mahādamdaa*. There its beginning is—"etto savvajīvesu mahādamdao kādavvo bhavadī | savvatthovā manussapajjattā gabbhovakkamtiyā " And its end is—"nigodajīvā viśesāhīyā " Book VII, *Sūtras* 1-79.

The difference that we find in the two expositions—one in *Ṣatkhandāgama* and another in *Prajñāpanāsūtra*—is that *Prajñāpanāsūtra* mentions 98 divisions of living beings while *Ṣatkhandāgama* mentions 78 divisions. The fact that some divisions are primary and some secondary should be considered to be the reason of this difference But the important thing is that both the works give one name 'Mahādandaka'¹³ to this discussion. This suggests the common tradition. Moreover, the usage of the term 'vattaissāmi' and that of 'kādavvo' are also noteworthy in this connection

The second Pada of *Prajñāpanāsūtra* is 'Sthānapada'. Therein it is described as to where in the Universe living beings of various types or grades—beginning with those possessed of one sense-organ and ending with those who are emancipated souls—dwell In the chapter called 'Ksetrānugama' of the second part (*Khanda*) of *Ṣatkhandāgama* (Book VII, pp 299 ff.) this very topic is discussed The only difference that we find is that *Ṣatkhandāgama* discusses this topic through points of investigation (*mārganāstāna*), viz. *Gatī* etc ; while *Prajñāpanā* discusses this topic taking one by one various grades of living beings—from those possessed of one sense-organ to the liberated In *Prajñāpanā*, the treatment of this topic is lengthy while in *Ṣatkhandāgama* it is brief

In *Prajñāpanā alpa-bahutva* (numerical variation) is discussed through various 'entrances' to exposition. Therein both the living

13. At other places also the word *Mahādandaka* is used in *Ṣatk h* See Book XIV, *Sū.* 643, XI, *Sū* 30, VI, *Su.* 1, pp 140, f42,

and non-living substances are treated of *Satkhandāgama* too, while treating of the 14 stages of spiritual evolution (*gunasthānas*), discusses the *alpa-bahutva* of living beings through various points of investigation viz *Gatī* etc ¹⁴ This discussion contained in *Satkhandāgama* is deeper than the one found in *Prajñāpanāsūtra* Moreover, *Ṣatkhandāgama* deals with this topic purely through the points of investigation, *Gatī* etc ¹⁵ According to *Prajñāpanāsūtra* the points of investigation are 26, while according to *Satkhandāgama* they are 14 These 14 points of investigation, viz *Gatī* etc are common to both the works This can be seen from the following lists

Prajñāpanāsūtra

Satkhandāgama

1	<i>Diśā</i> ¹⁶	—
2	<i>Gatī</i>	1 <i>Gatī</i>
3	<i>Indriya</i>	2 <i>Indriya</i>
4	<i>Kāya</i>	3 <i>Kāya</i>
5	<i>Yoga</i>	4 <i>Yoga</i>
6	<i>Veda</i>	5 <i>Veda</i>
7	<i>Kasāya</i>	6 <i>Kasāya</i>
8	<i>Leśyā</i>	10 <i>Leśyā</i>
9	<i>Samyaktva</i>	12 <i>Samyaktva</i>
10	<i>Jñāna</i>	7 <i>Jñāna</i>
11	<i>Darśana</i>	9 <i>Darśana</i>
12	<i>Samyata</i>	8 <i>Samyama</i>
13	<i>Upayoga</i>	—
14	<i>Āhāra</i>	14 <i>Āhāraka</i>
15	<i>Bhāsaka</i>	—
16	<i>Paritta</i>	—
17	<i>Paryāpta</i>	—
18	<i>Sūksma</i>	—
19	<i>Samjñī</i>	13 <i>Samjñī</i>
20	<i>Bhava</i>	11 <i>Bhavya</i>
21	<i>Astikāya</i>	—
22	<i>Carima</i>	—
23	<i>Jīva</i>	—
24	<i>Ksetra</i>	—
25	<i>Bandha</i>	—
26	<i>Pudgala</i>	—

The point worthy of note is that at the end of this treatment occurs, in both the works, the 'Mahādandaka.' (Satkha Book VII,

14. *Saṭkhandāgama*, Book V, p 241 ff

15. *Ibid*, Book VII, p 520 ff

16. In *Prajñāpanāsūtra* Pada 18 we find only 22 out of these 26 Nos. 1, 24-26 are left out, see Sū 1259.

p 575). As has been already said, *Prajñāpanā* mentions in *Mahādandaka*, 98 divisions of living beings, while *Satkhandāgama* mentions 78. From the list given above it becomes clear that the points of investigation that are employed in *Prajñāpanā* in this topic are more in number than those employed in *Ṣatkhandāgama*. This leads us to conclude that the treatment of the concerned topic in *Prajñāpanā* suggests the fluid stage of investigation while the same in the *Satkhandāgama* suggests the crystallized stage. The crystallized stage that resulted from fluid stage is represented by 14 stages of spiritual evolution (*gunasthāna*), 14 points of investigation (*mārganāsthāna*) and 14 divisions of living beings (*Jivasthāna*) which are accepted in the later works.

The real thing seems to be that in the first *Khanda* named 'Jīvas hāna' the 14 points of investigation are employed in the investigation of each of the 14 stages of spiritual evolution. But in the second *Khanda* 'Khuddābandha' the system is changed. Therein the *bandhaka* (=living being) etc are treated of through 14 points of investigation. There the discussion is not conducted from the point of view of *gunasthāna* (keeping in view the 14 stages of spiritual evolution). This is the reason why the style of the treatment of this topic is similar in both the works.

The *sthitṛ* (life-span) of living beings is expounded in various ways in the *Satkhandāgama*. In the *Kālānugama* (Book VII, pp 114 ff) the *kālasthitṛ* (life-span) of living beings is expounded through 14 *dvāras* (points of investigation) beginning with *garṇ*. But in the *Prajñāpanā* it is discussed through 24 divisions and sub-divisions of living beings—known as 24 *dandakas* (*Prajñāpanā*, *Sthitipada* IV).

Again, similarity of treatment in regard to *aragāhanā* (occupation of space), *antara* (gap) etc is found in both the works. We refrain from dealing with this point. It will suffice to suggest that the detailed and fine comparison of these two works is worth undertaking. That is to say, these two works are the solid means to know the stages of development of thought regarding living beings and Karma. We want to draw the attention of the scholars to this fact.

The fact that *Niryukti gāthās* occur in both the works suggests that *Niryukti* itself has borrowed them from some common source. Thus it is an interesting and even challenging problem to find out as to which *gāthās* of *Niryukti* are from the pen of Bhadrabāhu—Senior or Junior whoever he may be—and which are borrowed from an old tradition. See *Satkhandāgama* Vol. XIII, Sū. 4-9, 12, 13, 15, 16 etc, *Āvaśyakaniryukti gāthās*—31 ff, *Viśesāvaśyaka gāthās* 604 ff.

Moreover, one striking point of similarity is to be noted. In

the discussion on *gatyāgati* (transmigration) there occurs, in both the works, the discussion on the acquisition of the position of *Tīrthankara*, *Caṅkṛavartī*, *Baladeva*, *Vāsudeva*. The only difference is that *Prajñāpanā* adds two more positions viz *Māṇḍalikā* and *Ratna* (*Prajñāpanā Sū* 1466-69) *Satkha*. VI, *Sū*. 216, 220 etc.

Upāṅga Prajñāpanāsūtra is a work of Ārya Śyāmācārya. But this does not mean that all the material contained in it is thought out by Śyāmācārya himself. It is so because his objective was to compile and arrange in a certain way the material came down to him from the tradition of *śruta*. This is the reason why he has not followed the same classification of living beings occurring in the first Pada while discussing the points of investigation *sthiti* etc. The exposition of the *dvāras*—*sthāna* etc., which had been variously developed by the former Ācāryas, was before him. So, his task was to collect and compile all the ideas and thoughts in proper *dvāras*. Though the exposition performed in the *dvāras* beginning with 'sthāna' has bearing on all the living beings, there is no unanimity regarding the point as to which *dvāras* are to be treated of in which type of divisions of living beings. Keeping in view the point as to how the treatment of a particular subject can be easy, subdivisions of living beings to be described at the occasion of dealing with a particular *dvāra*—are determined. If one and the same individual were to describe it after considering all the points, then it is quite possible that he might describe it altogether differently. But this is not the case with *Prajñāpanā*. Ārya Śyāma has acquired, through tradition, the legacy of whatever the earlier Ācāryas had thought. And in *Prajñāpanā* Ārya Śyāma collected the thoughts and ideas that arose in the tradition from time to time. If we look at *Prajñāpanā* from this view-point it is nothing but a systematic collection of ideas and thoughts accumulated in tradition upto that period. This is the reason why the readers were asked to refer to *Prajñāpanā* for complete discussion when the *Āgamas* were put down in writing.

Living being and Karma (moral causation)—these are the two main subjects dealt with in the Jaina *Āgamas*. One trend of thinking keeps living being in the centre while discussing various topics viz as to how many divisions of living beings there are, as to how long a living being of a particular type can live, as to where it dwells, in which class it can take birth after death, as to how many sense-organs it can possess, as to which sex it can have, as to how many knowledges it can possess, as to which karmas it can bind, etc. Another trend of thinking keeps Karma in the centre and discusses, in the main, different types of Karma and their role in the spiritual evolution or degradation of a living

being Hence this trend, keeping in view the spiritual evolution of a living being, determines the 14 points of investigation (*mārganāsthāna*) for the examination of and search for the 14 stages of spiritual evolution of living beings (*gunasthāna*) which are known as *Jīvasamāsa* These 14 points of investigation are the different divisions of living beings due to their *gati* etc.

Prajñāpanā represents the first trend while old works on Karma like *Karmaprakṛti*, *Satkhandāgama*, etc. represent the second trend The state of affairs being what it is, it becomes very difficult for us to determine the chronological order of these works. In the 15th Century and even after when the *Sthānakavāsī* tradition tried to present in the form of *thokadā* works, written in Gujarātī, the ideas and thoughts of Āgamas, it presented the *mārganāsthānas* etc in such a way as could be easily grasped by an ordinary reader And in the *Anga* work named *Sthānānga* too a particular item is presented keeping in view the number of its constituents But let us remember that even in the days of *Sthānānga* the ideas relating to living beings and Karma were presented in a complicated manner So, style of treatment—i. e. its simplicity or otherwise—cannot be a determining factor in fixing up the chronological order of these works This is so because the nature of the style was dependent on the objective of the author and on the nature of the subject-matter—simple or subtle Hence we would be making a great blunder in fixing up the chronological order of *Prajñāpanā* and *Ṣatkhandāgama* if we were guided only by the fact that the treatment of the subject-matter in the *Satkhandāgama* is more detailed and subtle than that found in *Prajñāpanā-sūtra* Therefore we should tackle differently the problem of their chronological order We should first study such works independently and only afterwards we should try to fix their chronological order According to both these works, literature of both these types is rooted in *Drstivāda* This means that innumerable Ācāryas have variously presented the subject-matter of *Drstivāda* itself to achieve different objectives This presents one more difficulty in fixing up the chronological order of the works on the basis of the nature of the treatment of the subject-matter—simple or subtle If one were not to take into consideration all these facts he can easily—but wrongly—conclude that as the discussions in *Prajñāpanā* are more simple and brief than those in *Satkhandāgama* the former is prior to the latter But on account of the difficulty as already pointed out it is not proper to fix *Prajñāpanā* prior to *Satkhandāgama* So, we have given up this manner of fixing up the chronological order of the works on the basis of the nature of their treatment Now, it becomes

necessary for us to employ the different method for fixing up their chronological order. Only after we have done so, we can utilise the argument based on the nature of treatment.

One thing is certain that the system of exposition through *anuyogadvāras* which we find in several parts of *Satkhandāgama* clearly follows the system of exposition demonstrated in *Anuyogadvārasūtra*. Nothing of the sort is found in *Prajñāpanā*. This fact indisputably proves *Prajñāpanā* to be older than *Ṣatkhandāgama*. Moreover, as we shall see, *Prajñāpanā* belongs to the period preceding the commencement of Christian era, whereas *Satkhandāgama* belongs to the period which in no case precedes 683 V N. (= 156 A D) So, we can definitely conclude that *Prajñāpanā* is prior to *Satkhandāgama*.

In olden days the subject was investigated through various *dvāras* (entrances to investigation). Later on a list of 14 *jīvasthānas*, 14 *gunasthānas* came to be established and the investigation was conducted through them instead of those *dvāras*. In *Prajñāpanā* we do not find this tradition of conducting the discussion through 14 *jīvasthānas* and 14 *gunasthānas*. But in *Satkhandāgama* this tradition is clearly there. This too proves that *Satkhandāgama* is later than *Prajñāpanā*. Thus we can establish in various ways that *Prajñāpanā* is a work earlier than *Satkhandāgama*.

The Author of *Prajñāpanā* and His Date

In the original text of *Prajñāpanā* there occurs no reference to its author. But in the beginning, after benedictory verses, there are two *gāthās* which have some connection with this problem. Āc Haribhadra and Āc Malayagiri have commented on them. But they consider them to be of the nature of interpolation. These two *gāthās* mention Ārya Śyāma as the author of *Prajñāpanāsūtra*. This means that even before the time of Āc Haribhadra, *Prajñāpanā* was known as a work of Ārya Śyāma.

Āc Malayagiri uses an epithet 'Bhagavān' for Ārya Śyāma. The passages in point are as follows: "bhagavān Āryaśyāmo'pi ittham eva sūtram racayati" (Comm folio 72). "bhagavān Ārya-Śyāmaḥ pathati" (Ibid, folio 47). "sarvesām opī prācānakasūrīnām matānī bhagavān Āryaśyāma upadīstātīn" (Ibid, folio 385). "bhagavad-Ārya-Śyāma pratīpattau" (Ibid, folio 385)¹⁷ This points out his greatness. From these two *gāthās* it becomes clear that Ārya Śyāma belonged to *Vācaka* lineage (*vamśa*), and was well versed in *Pūrvāśruta*. In the composition of *Prajñāpanāsūtra*

17 All these references have been noted by Pt. Bechardasaji in his note in *Bhagavatīsūtra*, Pt. II, p 135

he had displayed his talent to such an extent that even *Anga* and *Upāṅga* works recommend the readers to refer to *Prajñāpanā* for detailed discussions on various subjects

The *Nandīsūtra Pattāvalī* enumerates the names beginning from Sudharmā. There the eleventh name is of Ārya Śyāma. The actual words of the *Pattāvalī* are “*vamāmo hāṇyam sūmajam*”. Thus according to this *Pattāvalī* he belonged to *Hāritagotra*. But the above mentioned two interpolated gāthās regard him as 23rd in the line of *Vācakavamśa*. Following these two gāthās Āc Malayagiri too considers him to be 23rd in the line. But it is to be borne in mind that therein we are told this much that he is 23rd in the line, there we find no enumeration of the names from Sudharmā to Ārya Śyāma.

From the *Pattāvalīs* we know the fact that there were three persons bearing the same name Kālakācārya. The first Kālaka is that whose death (according to *Dharmasāgarīya Pattāvalī*, birth according to *Kharataragacchīya Pattāvalī*¹⁸) occurred in 376 V N. (i.e. 376 years after the death of Lord Mahāvīra). The second Kālaka is that who destroyed the king Gardabhilla and who flourished in V. N. 453 (= 17 years before the commencement of Vikrama Era). The third Kālaka is that who flourished in V. N. 993 (= 523 V S) and who changed the day of Samvatsarī from the 5th day of Bhādrapada to the 4th.

According to the tradition represented by the *Pattāvalīs* the first Kālaka and Śyāmācārya, the author of *Prajñāpanā*, are identical. But in the *Pattāvalīs* Śyāmācārya is not regarded as 23rd in the line while in the two gāthās, under consideration, he is so regarded. Hence it becomes necessary for us to regard the references to his number in the line as secondary, while tackling the problem of his date.

The third Kālaka who flourished in 993 V N (= 523 V S) could in no way be the author of *Prajñāpanā* because *Nandī* which was written before 993 V N (= 523 V S) mentions *Prajñāpanā* in the list of *Āgamas*.

Now what remains for us to decide is as to who out of the first two Kālakas is identical with Śyāmācārya. Dr U P Shah opines that Śyāmācārya mentioned 11th in the line and Kālakācārya, destroyer of King Gardabhilla, become identical, if the first two Kālakas were regarded as one identical person. In the *Pattāvalīs* where these two Kālakas are considered to be two different persons, the date of one is 376 V N and that of another

18 *ādyaḥ prajñāpanākṛt indrasya agre nigodavācāravaktā Śyāmācāryāpanāmā |*
sa tu vīrāt 376 varṣair jātah |

is 453 Though it is written there that 376 V.N is the year of birth, elsewhere it is considered to be the year of death Similarly, 453 V.N too seems most probably the year of death (of second Kālaka) Thus there is no long gap between the dates of the two Kālakas. If we take 376 V N to be the year of birth (of the first Kālaka) even then there will be a gap of only 77 years between the dates of two Kālakas These two Kālakas may or may not be identical but it is certain that *Prajñāpanā* is a work of that Kālaka who flourished before the commencement of Vikrama Era

Some *gāthās* of *Prajñāpanā* occur even in *Sūtrakṛtāṅga*, *Uttarādhyayana*, *Āvaśyakasūtra-niryukti* and *Ācārāṅganiryukti* A comparison of all these *gāthās* occurring in the abovementioned different works being necessary we give it below.

<i>Prajñāpanā</i>	<i>Sūtrakṛtāṅga</i>	<i>Uttar Adhya 36</i>	<i>Ācāra Niryukti</i>
<i>Sū</i> 24 <i>gā</i> 8	2.3.19 <i>gā</i> 1	<i>gā</i> 74	<i>gā</i> 73
<i>Sū</i> 24 <i>gā</i> 9	2.3.19 <i>gā</i> 2	<i>gā</i> 75	<i>gā</i> 74
<i>Sū</i> 24 <i>gā</i> 10	2.3.19 <i>gā</i> 3	<i>gā</i> 76	<i>gā</i> 75
<i>Sū</i> 24 <i>gā</i> . 11	2.3.19 <i>gā</i> 5	<i>gā</i> 77	<i>gā</i> 76

Ācārāṅga-niryukti (*gā* 72, 76) and *Uttarādhyayanasūtra* (*gā* 73) clearly state that there are 36 divisions But in *Uttarādhyayana* occur 40 divisions whereas in *Ācārāṅganiryukti* occur 36 divisions And in *Sūtrakṛtāṅga* and *Prajñāpanā* occur 40 divisions. This proves that originally there were 36 divisions¹⁹ and only later on in those concerned *gāthās* four more divisions were added to the 36. Hence we should consider the concerned *gāthās* occurring in *Prajñāpanā* to be a quotation from some other work What is more, we should believe that they have undergone some correction These very *gāthās* occur in *Sūtrakṛtāṅgasūtra*. And we can legitimately opine that the oldest form of these *gāthās* is found in *Ācārāṅganiryukti* It is quite possible that *Sūtrakṛtāṅga* too quotes these *gāthās* from some other work²⁰ Even if we consider Āc Bhadrabāhu, senior or junior, to be the author of *Niryuktis*, it is well nigh impossible that all the *gāthās* of *Niryuktis* are composed by him It would be proper to believe that he included in the

19 *Mūlācāra* (5 8-12) too enumerates 36 divisions only And the concerned *gāthās* found in the work are almost the same with some different readings

20 These *gāthās* seem to be borrowed in *Sūtrakṛtāṅga*, This is so because therein they occur after the remark 'imāo gāhāo anugamtavvāo'. Moreover, therein they are followed by a statement 'eyāo eesu bhanīyavvāo gāhāo jāva sūtrakamtattāe vuttamti' Compare this statement with the one occurring in *Prajñāpanāsūtra* sū 55 The *Prajñāpanā* statement is 'eesi nam imāo gāhāo anugamtavvāo'

Niryuktis so many *sangrahanī* (recapitulatory) *gāthās* from other sources. So, it is not proper to discuss the problem of the date of *Prajñāpanā* on the basis of *Niryuktis*.

Comparison of the 36th *Adhyayana* (viz. *Jīvājīvanabhakti*) of *Uttarādhyayana* with the first *Pada* of *Prajñāpanā* makes it clear that *Prajñāpanā* discussion on *jīva* is conducted on a higher level than *Uttarādhyayana* discussion on the same subject. So, the 36th *Adhyayana* in its present form is earlier than *Prajñāpanā*. But the scholars consider *Uttarādhyayana* not to be a work of one author but to be a compilation. So, it is really difficult to arrive at the date of *Prajñāpanā* on the basis of *Uttarādhyayana* too

The *gāthās* about *Siddhas* (liberated souls) are found in *Prajñāpanā* and *Uvavāya* as well. And some of them occur even in *Uttarādhyayana* and *Āvaśyakaniryukti*. Let us have a look at the following table .

<i>Prajñāpanā</i> Sū 211	<i>Uvavāya</i>	<i>Uttar Adh. 36</i>	<i>Āvaśyaka Nr</i> (<i>Viśeṣa</i>)
<i>gā</i> 158	×	×	×
<i>gā</i> 159	§ 168	56	678 (3978)
<i>gā</i> 160	§ 169	57	679 (3779)
<i>gā</i> 161	§ 171	65 (Compare)	964 (Dī.) (3810)
<i>gā</i> 162	§ 170	×	963 (Dī)
<i>gā.</i> 163	§ 172	×	965 (Dī) (3811)
<i>gā</i> 164	§ 173	×	966 (Dī.) (3812)
<i>gā</i> 165	§ 174	×	967 (Dī) (3813)
<i>gā.</i> 166	§ 175	×	968 (Dī.) (3814)
<i>gā</i> 167	§ 176	×	680 (3828)
<i>gā</i> 168	§ 177	×	681 (3829)
<i>gā</i> 169	§ 178	×	682 (3835)
<i>gā</i> 170	§ 179	×	683 (3836)
<i>gā</i> 171	§ 180	×	685 (3847)
<i>gā</i> 172	§ 181 (Compare)	67 (Compare)	686 (3848)
<i>gā</i> 173	§ 182	×	687 (3849)
<i>gā</i> 174	§ 183	×	688 (3850)
<i>gā</i> 175	§ 184	67 (Compare)	689 (3851)
<i>gā</i> 176	§ 185	×	690 (3852)
<i>gā</i> 177	§ 186	×	691 (3853)
<i>gā</i> 178	§ 187	×	692 (3889)
<i>gā</i> 179	§ 188	×	693 (3890)
×	§ 189	×	×

The above comparison makes it clear that *Uttarādhyayana* *gāthās* about *siddhas* have served as the basis for the elaboration of the subject dealt with in the *gāthās* occurring in other works.

This proves that this portion of *Uttarādhyayana* which has special connection with *Prajñāpanā* is prior to *Prajñāpanā*. The first and the last *gāthās* of *Uvavārya* differ from those of *Prajñāpanā*. It is highly possible that *Prajñāpanā* is older than *Uvavārya*.

Tradition believes, on the basis of the identical meaning of the two names, that Kālaka who explained *Nigoda* and Ārya Śyāma are not two different persons. According to tradition he secured the status of *Yugapradhāna* in 335 V. N. and lived upto the year 376 V. N. Now, if *Prajñāpanā* were the work of this Kālaka, then it might have been composed in the period 335–376 V. N. (i.e. 135–94 years before the commencement of Vikrama Era, 78–37 B. C.)²¹ If we were to consider the *Niryukti* to be the work of Senior Bhadrabāhu and also to think that there is a reason to believe that the *Niryukti* follows the *Uttarādhyayana* in mentioning 36 divisions then *Prajñāpanā* is proved later than the *Niryukti*, and the date of *Prajñāpanā* is not in conflict with that of Senior Bhadrabāhu because he is believed to be earlier than *Prajñāpanā*.

Śatkhandāgama, in its present form, is a work of two Ācāryas Bhadanta Puspadanta and Bhūtabali who are posterior to Dharasena who, in turn, flourished sometime after 683 V. N. From this we can safely conclude that *Prajñāpanā* is prior to *Śatkhandāgama*. Maturity of thought, systematic treatment and employment of commentarial style—all these that are found in *Śatkhandāgama* are due to its being lately composed. *Prajñāpanā* is mentioned in the list of Āgamas, given in the *Nandīsūtra* which belongs to the period of time prior to 523 V. S. Thus even the date of *Nandīsūtra* is not in conflict with our proposed date of *Prajñāpanāsūtra*.

Prajñāpanā Benediction And Pañcanamaskāra-Mantra

In the beginning of *Prajñāpanā* there are benedictory verses. Therein salutation is offered first to *Siddha* and then to Lord Mahāvīra. According to the author of *Dhavalā* even *Śatkhandāgama*, in its beginning, implicitly perform salutation to the five holy personages. In all the manuscripts containing only the text of *Prajñāpanāsūtra* there is an indication of salutation to the five holy personages. But Āc. Haribhadra and Āc. Malayagiri have not commented on it. So, the editors are of the opinion that it does not constitute a part of the text²². The following seems to be the basis of this opinion. Since the time when *Pañcanamaskāra-Mantra* gained ground and was held important, the practice of

21 D^r. Chaipentier is of the opinion that Ārya Śyāma flourished round about 60 B. C. Introduction to *Uttarādhyayana*, p. 27

22 Refer to the foot-note 1 on p. 1 of this edition

writing down the *Mantra* first before the commencement of the text proper came to be adopted, so it is always necessary to determine as to whether or not the author himself has put *Pañcanamaskāra-Mantra* before the commencement of the text

It is noteworthy that in the benedictory verses of *Prajñāpanā* the salutation is offered first to *Siddha* and then to *Arihanta*. It is noteworthy because in *Pañcanamaskāra* the salutation is offered first to *Arihanta* and then to *Siddha*. According to old references, *Tīrthankaras* offer salutation to *Siddha* only, when they enter into the order of monks. If we take this fact into consideration we can legitimately conclude that there had been already in vogue a tradition of offering salutation to *Siddha* in the beginning of the performance of *Mangala* (benediction). But later on in *Pañcanamaskāra-Mantra* the first place came to be accorded to *Tīrthankaras*—*Arihantas*—considering them to be directly helpful to the souls in bondage²³. Since then the authors, following *Pañcanamaskāra-Mantra*, in the benedictory part of their works offer salutation first to *Arihanta*

How the order of the five *Padas* (dignitaries) got established in *Pañcanamaskāra-Mantra*?—if we ponder over this question we feel that something like this might have happened. So long as *Tīrtha* (Order) is not founded, *Siddhas* (liberated souls) only are worthy of salutation. Accordingly, when *Tīrthankara* renounces the world he offers his salutation to ideal *Siddha* only. But it is quite natural that *Tīrthankara* is held important in his life-time. And when he leaves this mortal world, he can well be regarded as belonging to the class of *Siddhas*. But he is remembered only as a *Tīrthankara*, though he has attained *Siddha*-hood. It is so because he is our immediate helper. *Logassa* provides an instance of this tradition. And it is followed in so many old benedictions (*mangalas*). When thus both *Arihanta* and *Siddha* are proved worthy of salutation, there might have started a practice, following old tradition, of saluting first *Siddha* and then *Arihanta*. But afterwards having included *Arihantas* proper in one class and *Arihantas* who have attained *Siddhahood* and all *Siddhas* in the other class the Jainas reversed the order of salutation. And this

23 In the edicts of Khāravēla, which belong to the period preceding the commencement of Christian Era, we find salutation first to *Arihanta* and then to *Siddha*. This means that the tradition of offering salutation first to *Siddha* and then to *Arihanta* might have been prevalent before the Age of Khāravēla. Again, it is noteworthy that in the edicts of Khāravēla the salutation is offered to only two holy personages. It is interesting to note in this connection that in the beginning of the edicts of Ashoka there occurs no salutation to holy personages

reversed order of salutation had already been prevalent before Christian Era as is indicated by the Edict of Khāravela. But this does not necessarily mean that at that time this order of salutation alone was followed by all. Salutation is a question of individual liking. Hence for a long period of time we do not find one uniform tradition of salutation—some authors wrote benediction in the beginning of their works, some did not and even among those who wrote there was no unanimity regarding the order of salutation, that is, some saluted first this holy personality and some that and so on. But this much is certain that the tradition of saluting *Āṛihanta* before *Siddha* had already come into existence before the commencement of Christian Era, it developed into the benediction of the form of salutation to five holy personages and finally it in its developed form got established. When *Tīrthankara* leaves the mortal world *Ācārya* and *Upādhyāya* gain importance as the protector and custodian of the religious tradition which *Tīrthankara* has bequeathed to the Order. As soon as they attain the status worthy of salutation, even Scriptures and the script in which they are written become worthy of adoration and worship, and as protectors and custodians of Scriptures *Ācārya* and *Upādhyāya* come to be regarded as important personages. It is a general rule that the protectors are held more important than the thing protected. According to this rule, instead of Scriptures and the script of the Scriptures the possessors and protectors of them, viz *Ācārya* and *Upādhyāya* were given importance and were considered to be worthy of salutation; they found place in *Pañcanamaskāra* and Scriptures, etc were held of secondary importance. At last there remained only a class of monks from among the self-controlled persons. And they too were accorded a place in Salutation. Really speaking, for lay-votaries they are worthy of salutations. But they were accorded a place in Salutation as personages worthy of salutation of all. Such stages seem to have been there in the evolution of the phenomenon of *Pañcanamaskāra*.

The discussion on the problem of the authorship of *Namaskāra-sūtra* alias *Pañcanamaskāra-mantra* has been in a way started first of all in *Āvaśyakaniryukti*. The name of the first chapter (*adhyayana*) of *Āvaśyakasūtra* is *Sāmāyika*. So, there arose the first question as to who composed the *Sāmāyika-adhyayana* and as to why he composed it. At this occasion Āc Bhadrabāhu clearly stated .

“*tīthakaro kīṃ kārana bhāsatī sāmāyikaṃ tu ajghayanam |*
tīthakaranāmagottam baddham me vedītavvam tī || 526 ||

tam ca kadham vetījati agīlāe dhammadesanādīhi |
bajjhati tam tu bhagavato tatīyabhavosi kkaṭṭānaṃ || 527 ||

gotamamātī sāmāyam tu kim kāranam nisāmentī |
nānassī tam tu sumdaramamgulabhāvāna uvaladdhī || 528 || "

—*Viśeṣāvaśyaka*, 2594-96

The gist of these *gāthas* is as follows Lord Mahāvīra preached *Sāmāyika-Adhyayana*. He preached the meaning embodied in *Sāmāyika-Adhyayana*, and his direct principal disciples (*ganadharas*) Gautama etc listened to it. Thus according to Āc Bhadrabāhu *Tīrthankara* is the author of the meaning embodied in *Sāmāyika-Adhyayana* whereas *Ganadhara* is the author of the *Sūtras*. In other words, *Tīrthankara* preaches the principles, and *Ganadharas* put them into writing.²⁴

Namaskāramantra constitutes the opening of *Sāmāyika-adhyayana*. Or, it can be said that the lesson of *Sāmāyika-śruta* is imparted to a pupil after he has saluted the five holy personages through the recitation of *Pañcanamaskāra-mantra*²⁵, this is the reason why this *Mantra* is placed in the beginning of *Sāmāyika-adhyayana*. Now there arises a question as to whether it is a part and parcel of *Sāmāyika-adhyayana* or is it borrowed from some other work.

The answer to this question is given by Āc Jinabhadra. It is as follows. In *Nandīsūtra* *Pañcanamaskāra* is not regarded as an independent *śrutaskandha*. Yet it is a fact that it is a *Sūtra* and what is more a *mangala* also. Hence it should be regarded as forming a part of all *Sūtras*²⁶. This is the only reason why it is expounded first and then only *Sāmāyika-adhyayana*²⁷. This same order is followed by him also in his *Viśeṣāvaśyakabhāṣya*.

From his discussion it definitely emerges that *Namaskāra-mantra* is not a part of *Āvaśyakasūtra* alone, but that it might have been placed, first of all, in *Āvaśyakasūtra* since the time when the tradition of performing, in the beginning of all *śruta* works, a *mangala* of the form of salutation to holy personages started. It is so because there is a tradition to impart a lesson of *Sāmāyika* first from among the entire *śruta* literature. And before imparting its lesson to a pupil performance of benediction in the form of salutation to five holy personages being necessary *Pañcanamaskāra-mantra* came to be looked upon as a part of *Sāmāyika-adhyayana*.

24 According to general belief all *Tīrthankaras* preach *Sāmāyika* — *Niryukti*, gā 238, *Viśeṣāvaśyaka*, gā 1676. But Lord Mahāvīra is the preacher of the extant *śruta*. So, from this standpoint he alone is considered to be the author of *Sāmāyika* also. — *Viśeṣāvaśyakabhāṣya*, gā. 1544, *Niryukti*, gā 89-90, *Viśeṣāvaśyakabhāṣya* gā 1091-92.

25 *Katapañcanamokkārassa denti sāmāyam viddhiṇā | Viśeṣāvaśyaka*, gā 5.

26. Auto-commentary on *Viśeṣāvaśyakabhāṣya*, gā. 10.

27 Ibid, gā 11.

But it is not a part of *Sāmāyika-adhyayana* alone Whenever the occasion arises of imparting a lesson of whatever *śrūta* work, salutation to five holy personages in the beginning is always necessary, and hence *Pañcanamaskāramantra* came to be regarded as a part of each and every *Śrūta* work Thus it is certain that it is not a part of any one *śūtra* work alone, nor is it ever regarded as an independent *śūtra* work. But its importance was recognised in olden days and with the passage of time it grew more and more. So, it became necessary to give it a place in *śrūta* or *sūtra*. As a result of it, it ultimately came to be regarded as a part of each and every *śrūta* work. This *Pañcanamaskāra-Mantra* might have been composed by some one author Or, it might have evolved in its present form through the passage of time In his *Niryukti* Āc. Bhadrabāhu has recorded no definite tradition about the authorship of *Pañcanamaskāra-Mantra* He has only noted the points of investigation through which the exposition of this *Mantra* should be conducted Among them the first one is *Utpattidvāra* That is, here the discussion on the origination or otherwise of this *Mantra* is conducted from the various view-points (*nayas*). But from this discussion we know nothing about the author and date of the *Mantra* Therein the question as to whether or not the *Mantra* has a beginning and an end is discussed from different standpoints, just as it is discussed in regard to the entire *śrūta* literature²⁸ And in his *Bhāṣya* Āc. Jinabhadra has devoted much more space to this discussion Here he mainly discusses, from the philosophical standpoint, the problem of eternity or otherwise of words The question as to which out of the three causes, viz *samutthāna* (readiness, desire), *vācanā* (oral transmission) and *labdhi*²⁹ (internal capacity) is the main in their origination is also elaborately discussed in the *Bhāṣya* This discussion too is conducted through the method of *nayas*³⁰ Hence the main question pertaining to the authorship and date of *Namaskāra-Mantra* remains unanswered Or, generally it can be said that Lord Mahāvīra preached it and *ganadhara*s (direct principal disciples) gave it a form of a *Sūtra* It is so, because this is what is generally held about the authorship of the entire *śrūta* literature In short, according to Āc. Jinabhadra the author of *Pañcanamaskāra-Mantra* is not different from the author of other *śrūta* works, the reason being that it is considered to be a part of each and every *śrūta* work

But there occurs a discussion on the problem of restoration

28. *Āvaśyakaniryukti*, gā. 644-46, *Viśeṣāvaśyaka*, gā 3335-37 and the *Bhāṣyagāthās* thereon Also see *Viśeṣāvaśyaka*, *gāthā* 3338 ff

29. *Āvaśyakaniryukti*, gā 646, *Viśeṣāvaśyaka*, gā. 3337

30. *Viśeṣāvaśyaka*, gā 3357 ff

—not of the authorship—of this *Mantra* in *Mahānīśītha* (Chapter V) which itself, it is believed, is restored by Āc Haribhadra³¹ And therein Ārya Vajra is given the credit of restoring the *Mantra* But it is surprising to know that the author of *Dhavalā* commentary who flourished after Āc. Haribhadra considers Puspadantācārya to be the author of *Namaskāra-Mantra*³² We have no means to know if this tradition was recorded in some work belonging to the period earlier than the author of *Dhavalā* But we think that the manuscript of *Satkhandāgama* which Vīrasena, the author of *Dhavalā*, utilised might have contained in its beginning *Pañcanamaskāra* and hence he might have considered it to be a *mangala* composed by the author himself This is how Virasena seems to have arrived at the conclusion that the author of *Pañcanamaskāra* is Puspadanta Or, it is also possible that Vīrasena might have before him a tradition considering Puspadanta to be the author of *Pañcanamaskāra* But no suggestion to this effect we find in any other work From this discussion it becomes quite clear that originally this *Mantra* was not in the *Āgama*, that is, the *Anga Āgama*; and that it was composed after the composition of *Anga works*. Opinions differ on the question of its authorship Having taken into consideration the importance attached to *Namaskāra-Mantra* Āc. Jinabhadra regarded it as a part of each and every *śrūta* work And following the *Niryukti* he proved it to be the work of *Tīrthankaras* and *Ganadharas* On the other hand, Vīrasena regards Āc Puspadanta as the author of *Pañcanamaskāra-Mantra* But Āc Abhaya-deva regards this *Mantra* occurring in the beginning of *Bhagaratīsūtra* as constituting the beginning of *Bhagaratīsūtra* proper and hence he comments on it

31 It is necessary to note that Ārya Vajra is regarded as the restorer of *Namaskāra-mantra* Nowhere is he mentioned as the author of the *Mantra* According to the old tradition *Tīrthankaras* and *ganadharas* alone are the authors of the *Mantra*

32 *Dhavalātīkā*, Book I, p 41 For further discussion refer to Introduction to *Dhavalātīkā*, Book II, pp 33-41 It is necessary to remove one misunderstanding In this introduction it is written that the *Namaskāra-Mantra* at the beginning of *Bhagaratīsūtra* contains the fifth line 'namo bambhīe lvīe' instead of 'namo loe savvasāhunam'. But in fact it contains 'namo loe savvasāhunam' and in addition also contains the line in which the salutation is offered to *Brahmī* Script

CLASSES OF LIVING SUBSTANCE AND NON-LIVING SUBSTANCE

Treatment of Non-living Substance

The first *Pada* of *Prājñāpanāsūtra* systematically classifies the fundamental entities into various divisions and sub-divisions. All the remaining *Padas* lucidly treat of these very entities. Throughout the text first divisions and sub-divisions of the subject under consideration are pointed out and then the subject is described. Accordingly, the description is divided into two parts, viz. description of Living Substance (*jīva*) and that of Non-living Substance (*ajīva*) (*Sūtra* 3). First Non-living Substance is taken up for description (*Sūtras* 4-13) because it demands brief treatment. And the remaining entire text, barring some exceptions, elaborately treats of *jīvas* in various ways.

In the treatment of Non-living substance, first its twofold classification viz. *rūpī* (having physical qualities, viz. colour, taste, etc.) and *arūpī* (having no physical qualities) is pointed out and then its exposition is conducted. In the *rūpī* class is included the *Pudgala* (Matter) Substance only and in the *arūpī* class the remaining Substances, viz. *Dharmāstikāya* (Medium of Motion) etc. It deserves notice that while describing the fundamental divisions no general term, viz. *dravya* (substance), *tattva* (entity) or *padārtha* (category) is employed. This proves the antiquity of the present work.

Further the divisions of *Dharma*, *Adharma* and *Ākāśa* are made on the basis of *deśa* and *pradeśa*. But nowhere in the entire work do we come across their definitions. Nor is the meaning in the text given of the term '*astikāya*' which the author uses compounded with these three terms, '*Dharma*' etc. But it is noteworthy that the term *astikāya* is never compounded with the term *Addhāsamaya*. This definitely suggests that there is some difference between those three substances on the one hand and *Addhāsamaya* on the other. Moreover, the term *astikāya* is not found compounded with the term *jīva*. But this does not mean that the author by so doing meant to deny the *pradeśas* in the case of *jīvas*. It is so because in the 5th *Pada* there certainly occurs a discussion based on the belief in the *pradeśas* of *jīva* (*Sūtra* 440 etc.)

Those divisions of *jīva* and *ajīva* that are considered to be fundamental in the 1st *Pada* are called by the names of *pariyāya* and *prīnāma* (*jīvapariyāya*, *jīvaparināma* and *ajīvapariyāya*, *ajīvaparināma*)

Ajīva

1 Arūpī									
(1) Dharmāstikāya	(4) Adharmāstikāya	(7) Ākāśastikāya	(10) Addhāsamaya						
(2) " -deśa	(5) " -deśa	(8) " -deśa							
(3) " -pradeśa	(6) " -pradeśa	(9) " -pradeśa							
2 Rūpī									
(1) Skandhas	(2) Skandhadeśas	(3) Skandhapradeśas	(4) Paramānupadgalas						
(1) Varnaparinata	(2) Gandhaparinata	(3) Rasaparinata	(4) Sparśaparinata						
1 Kṛṣṇavarṇa-parinata	1. Surabhigandha-parinata	1 Tiktarasaparinata	1 Karkaśasparśaparinata						
2. Nīlavarnaparinata	2 Durabhigandha-parinata	2 Katukarasa-parinata	2. Mr̥dusparśaparinata						
3 Lohitavarṇa-parinata	2+ parinata	3 Kasāyārasa-parinata	3. Gurukasparśaparinata						
4 Hāndravārṇa-parinata	2+ parinata	4. Anīlarasaparinata	4. Laghukasparśaparinata						
5. Śuklavārṇa-parinata	parinata	5. Madhurarasa-parinata	5. Śītasparśaparinata						
5+ parinata		5+ parinata	6. Usnasparśaparinata						
			7. Snigdhasparsaparinata						
			8 Rūksasparśaparinata						
			8+						
			5 = 25						

$$5 + 2 + 5 + 8 + 5 = 25$$

in the 5th and the 13th *Padas* respectively ¹ *Nāṛaka* (class of infernal beings), etc, the divisions of *jīva* enumerated in the 1st *Pada* are included in *jīvapaṇyāyas* and *jīvapaṇmāmas* mentioned in the 5th and the 13th *Padas* respectively ² *Rūpī* and *arūpī*, the main divisions of *ajīva*, and their sub-divisions, enumerated in this first *Pada*, are named as *ajīvapaṇyāyas* in the 5th *Pada* ³

A black material thing, while remaining black, can assume in all 20 various transformations (2 odours, 5 flavours, 8 touches and 5 structures) through the passage of time. So, the modes or transformations of black colour are considered to be 20 in number. Similarly, the remaining four colours, blue etc also have 20 possible transformations each. Thus the possible transformations of a physical quality colour are in all $5 \times 20 = 100$. On this same line we are to understand the transformations of odour etc. The table is given below

5 colours	$\times 20$ modes of the rest odour etc	= 100
2 odours	$\times 23$ modes of the rest colour etc	= 46
5 flavours	$\times 20$ modes of the rest colour etc	= 100
8 touches	$\times 23$ modes of the rest colour etc	= 184
5 structures	$\times 20$ modes of the rest colour etc	= 100

Total modes 530

These 530 modes or transformations of matter are enumerated by their names in the *Sūtra* proper (9-13). The commentator describes these modes by the technical term '*parasparasamvedha* of *Varṇa*, etc' ('mutual penetration of colour etc') (*Tīkā* folio 13A). There are 5 colour, 2 odours, 5 flavours, 8 touches and 5 structures. Thus they are 25. Out of them let us take 8 touches. The divisions of these 8 touches, based on *samvedha*, are more than those of others. It is so because a mode of touch viz hard touch can coexist with the other modes of touch except the soft touch which is its contradictory. But a mode of colour can never co-exist with any other mode of colour. The same logic applies to the modes of odour etc.

At this juncture the commentator makes it clear that the modes of colour etc are to be counted from the standpoint of an aggregate also (folio 17 B). In an aggregate a part of it may have a mode of black colour while its another part may have a mode of another colour. Thus from this standpoint the alternatives should be more than what are given above. But they are

1 Sū 438

2 Sū 439 ff

3 Sū 500 ff The difference between the subject-matters of these two *Padas* will be brought out in due course

not taken into account in this description. Those above-mentioned alternatives are to be understood from the standpoint of such an aggregate as is called black—e. g. a particular portion of an eye from the whole body—i. e. from the practical standpoint (*vyavahāranaya*). Moreover, this particular number of the alternatives is to be understood from the *paristhūla* (gross) standpoint. It is so because even a mode of black colour can have infinite types. Such types of modes are not taken into account here.

In the text proper no thought is given to the question as to how much time a particular mode persists. But the commentator (folio 18 A) explicitly states that a mode persists for one moment (minimum duration), two moments upto infinite moments (maximum duration). The clarification of this point is necessary because the minimum and maximum limits of time for the persistence of a mode given in Buddhist Pitakas which actually employ the term '*parināma*' for a mode differ from those given in Jaina texts. According to the old Buddhist Abhidharma⁴ tradition a mode of cognition persists for 3 moments whereas that of matter for 51 moments, afterwards they necessarily perish. Again, there is an important philosophical question as to whether or not a thing perishes along with its modes (*parināma*). All the Jaina and non-Jaina philosophers upholding the doctrine of transformation or modification, except the Buddhist, are of the opinion that a thing does never perish, only its modes perish, whereas Buddhists who make no distinction between a thing and its modes think that a thing perishes along with its modes and altogether novel thing comes into existence depending upon the immediately preceding one (*tam praiṣṭya*). In Mahāyāna Buddhism a thing is considered to be momentary with the result that the moment of its origination and that of its destruction are regarded as simultaneous rather identical. Moreover, the Jaina view on this matter differs even from the Nyāya-Vaiśeṣika view on the same. According to Nyāya-Vaiśeṣikas colour, etc. are not the modes of a thing, they are the qualities residing in a thing which is absolutely different from them. On the other hand, Jainas consider colour, etc. to be the modes of a thing which, according to them, is relatively identical with them. So, the present account of colour, etc. in the terminology of modification is quite appropriate or true to the Jaina theory of modification (*parināma*) that had already been crystallised in those days.

The text proper in this context employs the terms '*vannaparinayā* (*varnaparinatāḥ*)', '*gamdhaparinayā* (*gandhaparinatāḥ*)', etc.

⁴ Abhidhammathasamgaḥ 4 8

Āc. Malayagiri explains them as follows “*varnataḥ parinatāḥ varnaparināmabhāja ity arthaḥ | ..parinatā ity atītakālanirdeśo vartamānānāgatakālopalaksanam... tato varnaparinatā itī varnarūpa-tayā parinatāḥ parinamanti parinamisyantīti drastavyam | evam gandhaparinatā ityādy api bhāvanīyam | Tīkā, folio 10*

Thus what Āc Malayagiri wants to drive at is that material things transform themselves into those different colours, flavours, etc. In other words, all those colours, etc. are the modes of matter, material things

All the *parināmas* (modes) that this account imply or mean are mentioned in the 5th *Pada* by the term ‘*paryāya*’ Again, let us note that though the title of this 5th *Pada* is *Viśesapada* it does not employ the term ‘*viśesa*’ while pointing out these divisions or modes but in its place it employs the term ‘*paryāya*’ Moreover, in the 13th *Pada* these very modes are called ‘*parināma*’. Hence there arises a question as to whether or not the terms ‘*parināma*’, ‘*viśesa*’ and ‘*paryāya*’ are synonyms

From the above-quoted commentary it follows that according to Āc Malayagiri various states of a substance are its *parināmas* While enumerating *Padas* in the 2nd *Sūtra* he gives no meaning whatsoever of ‘*Viśesapada*’ And in the beginning of the 5th *Pada* he starts his commentary in such a way as if it were *Paryāyapada* This means that in his opinion the terms ‘*viśesa*’ and ‘*paryāya*’ are synonyms And even the author of the *Sūtra* holds this view It is proved by the fact that though in his list of 36 *Padas* (*Sū* 2) the author mentions the name *Viśesapada* of this concerned *Pada*, the first question put in the beginning of this *Viśesapada* is “*kaivihā nam bhante pajjavā pannattā ?*” (*Sū* 438) Āc Malayagiri in his explanation of the term *paryāya* explicitly says “*tatra paryāyā gunā viśesā dharmā ity anarthāntaram*”⁵ (terms *paryāya*, *guna*, *viśesa* and *dharma* are synonyms) Here Āc Malayagiri has included the term ‘*guna*’ in the list of synonyms of ‘*paryāya*’ The reason for this is that colour, flavour, etc which are really *paryāyas* (modes) of a thing are considered by others to be its *gunas* (qualities) They are *paryāyas* because they are obviously concerned with the *parināma* (transformation or change of a thing), this is clear from the 1st *Pada* All this proves that according to the author of the *Sūtra* the terms ‘*paryāya*’, ‘*guna*’, ‘*viśesa*’ are synonyms Buddhists employ the term ‘*dharma*’ to denote colour, taste, etc Hence the term ‘*dharma*’ too is included in the list of synonyms of ‘*paryāya*’

Though Āc Malayagiri here regards 'guna' as a synonym of 'paryāya', we should take a note of it that there has raged a controversy over the question of identity or difference of *guna* and *paryāya*. The view that they are different has its source in *Uttarādhyaṇasūtra* and *Tattvārthasūtra*. In *Uttarādhyaṇasūtra* 28.5 *dravya* (substance), *guna* (quality) and *paryāya* (mode) are separately mentioned, not only that but even their definitions are formulated there. *Tattvārtha* aphorism 5.37—*gunaparyāyavad dravyam*—expressly mentions *guna* and *paryāya* as two separate constituents of the definition of *dravya*. Further in his *Bhāṣya* on the same *sūtra* he clearly states that the thing in which both of them exist is substance (*tadubhayam yatra vidyate tad dravyam*). Thus according to *Uttarādhyaṇasūtra* and *Tattvārthasūtra* *guna* is different from *paryāya*. But commentator Siddhasena held them to be identical (*vastutaḥ paryāyā gunā ity aikātmyam*) and this made the way of Āc. Malayagiri very easy. For the full discussion on the problem of identity or difference of *guna* and *paryāya* one should refer to *Sanmatitarkaprakaraṇa*, Vol V, p 631, foot-note no 4. Again, for the discussion on the various senses in which the term 'guna' is employed under different situations, viz *dravyaniksepa*, etc. it is necessary to consult *Ācārāṅga-Niryukti gā* 169 ff.

Then there arises a question as to why one should not consider the subject-matter of *Padas* I and V to be identical, in other words, as to why one should not consider chapter V to be a repetition of chapter I. The answer to this question is that it is not so because in *Pada* I *Dravya* (Substance) is the main subject and hence the *dravyas* (substances) that undergo different modifications are enumerated whereas in *Pada* V the *paryāyas* (modes) of the concerned substances are enumerated.

Jīva-ajīva-pannavanā (treatment of Living Substance and Non-living Substance) in *Prajñāpanāsūtra* deserves comparison with the one found in *Jīvājīvavibhakti-adhyāyana* of *Uttarādhyaṇasūtra* and *Pañcācāra-adhikāra* of *Mūlācāra*. In *Mūlācāra* there occurs first the description of *jīva* and then that of *ajīva* whereas in *Prajñāpanā* and *Uttarādhyaṇa* the order of treatment is reverse. Like *Prajñāpanā* and *Uttarādhyaṇa* *Mūlācāra* also gives the twofold division of *Jīvas*, viz *samsārī* (souls in bondage) and *siddha* (souls freed from bondage), but unlike them it gives no sub-divisions of *siddha jīvas*. In *Prajñāpanā* there are enumerated 15 sub-divisions of *siddha jīvas*. But in *Uttarādhyaṇa* they are less in number. The following table will make this point clear.

<i>Prajñāpanā Sū</i> 16-17		<i>Uttarādhyaṇa Adh</i> 36 gā 50 ff
(A)	1 <i>Tuttha</i>	×
	2 <i>Atuttha</i>	×

3	<i>Titthagara</i>	×
4	<i>Atitthagara</i>	×
5	<i>Sayambuddha</i>	×
6	<i>Patteyabuddha</i>	×
7	<i>Buddhabohiya</i>	×
8	<i>Itthīlīṃga</i>	<i>Itthī</i>
9	<i>Purīsalīṃga</i>	<i>Purīsa</i>
10	<i>Napumsakalīṃga</i>	<i>Napumsaga</i>
11	<i>Alīṃga</i>	<i>Salīṃga</i>
12	<i>Annalīṃga</i>	<i>Annalīṃga</i>
13	<i>Gīhīlīṃga</i>	<i>Gīhīlīṃga</i>
14	<i>Ega</i>	{ <i>Gāthā</i> 52 gives the number of souls that attain Siddhahood in one <i>samaya</i> and have the same <i>līṃga</i> in their last birth
15	<i>Anega</i>	
(B) 1	<i>Prathamasaṃmayādi</i>	×

From this it naturally follows that 36th chapter of *Uttarādhyāyana* is earlier than *Prājñāpanāsūtra*.

Divisions and Sub-Divisions of Jīvas (Living Beings) Divisions of Siddhas

We are to understand that all the *jīvas* are always existent either as the members of this or that class out of so many enumerated here. Again, the *loka* (universe) was not, is not and will never be devoid of even a single class out of so many mentioned here

There are two main divisions of *jīvas*, viz. *samsārī*⁶ (souls in bondage) and *siddha*⁷ (souls liberated). The sub-divisions enumerated here of the *siddha* division are not its real sub-divisions. They are simply based on the temporal considerations, that is, on the number of moments that have elapsed after their attainment of siddha-hood. Those *siddhas* who have attained the state of liberation in the immediately preceding moment (*samaya*) are technically called *anantara-siddha* (Sk. *anantara-siddha*) or *prathamasaṃmaya-siddha*.

On the basis of different conditions in which *anantara-siddhas* attained siddha-hood they are divided into fifteen divisions (*sūtra*-16). The *siddhas* in whose case two or more *samayas* have elapsed since their attainment of siddha-hood are called *parampara-siddha* (Sk. *parampara-siddha*). Of these *parampara-siddhas* there are infinite divisions because *jīvas* have been attaining siddha-hood

6 *samsārasamāvanṇajīva* = *samsārasamāpanṇajīva* |

7 *asamsārasamāvanṇajīva* = *asamsārasamāpanṇajīva* |

since time immemorial. These divisions of *parampara-siddhas* are thus purely based on temporal considerations (*sūtra*-17).

The 15 divisions enumerated of *anantara-siddhas* (*sūtra*-16) make it crystal-clear that a soul in bondage attains siddhahood, that is, liberation even without listening to the preachings and teachings of a spiritual teacher, it can attain liberation irrespective of dress, sex, creed, etc. This is the original, fundamental and essential nature of Jain religion. The upholder of a particular religious creed will attain liberation and none else—such a restriction is not found there in Jain religion. The persons had attained liberation even before Lord Rṣabha founded Jain Religion which is like a Ford to cross the river of worldly existence. They are known by the name *atīṇtha*. Several persons have attained liberation even without the acceptance of the dress prescribed by and prevalent in Jain religion; they are recognised as *anya-linga-siddha*. Again, those who have not abandoned the dress of a lay-votary, that is, who have not accepted the dress of a Jain monk and yet have attained liberation are called *gṛhīṅga-siddha* (Sk *grhīṅgasiddha*). From this account emerges the original pristine nature of Jain religion.

There are two sects of Jain religion, viz. Śvetāmbara and Digambara. Śvetāmbaras firmly contend that even a woman can attain liberation. But Digambaras, due to their emphasis on nakedness, deny the worth of a woman to attain it. As a matter of fact, this denial of the ability to attain liberation in the case of a woman was not present in the beginning of this sect. This is corroborated by its doctrinal work, viz. *Satkhandāgama*⁸. But on account of Digambaras entering into controversies with Śvetāmbaras as also on account of their undue persistence to the rejection of clothes Āc Kundakunda and others began to deny the worth of a woman to attain liberation. This reaction is echoed in *Dhavalā*, a commentary on *Satkhandāgama*, and since then the explanation and interpretation of the original text has been offered differently. And in the opposite Śvetāmbara camp too there began vigorous and rigorous defence of the case for the worth of a woman to attain liberation. Āc Malayagiri's defence of this case is elaborate (*Sūtra*-16 Commentary folio 20B). This he does because in the original *sūtra* among so many divisions of liberated souls there is one division called *utthīṅgasiddha* (liberated souls who have attained liberation while they were in their last birth women).

In the above-mentioned 15 divisions of *anantara-siddhas* there

⁸ Also see *Mūlācāra*, 4 196, p 168.

occur three divisions, viz *sayambuddha-siddha*, *patteyabuddha-siddha* and *buddhabohiya-siddha*. Hence the explanation of these three is necessary. On the basis of *Nandī-Cūṛṇī Āc Malayagiri* has explained them. The gist of his explanation is as follows. *Sayambuddha* is that liberated soul who has attained *bodhi* (enlightenment) without depending upon any external cause or condition, the memory of the past lives might be there as an internal cause giving rise to the enlightenment. There are two classes of *svayambuddhas* (self-enlightened souls), viz a class of *tīrthankaras* and a class of not-*tīrthankaras*. Of course, in the present list of 15 divisions by *svayambuddha* is meant only not-*tīrthankara svayambuddhas* because therein a division of *tīrthankara-siddhas* is separately mentioned. *Svayambuddha* attains enlightenment without the help of external cause whereas *pratyeka-buddha* attains it with the help of external cause. *Pratyekabuddhas* are so called because lonely they tour and lonely they stay, like *gacchavasīs* they do not tour and stay in company with others. The enlightenment of the two is distinguished mainly on the basis of the presence or otherwise of the external cause in its origination. Again, the distinction between *svayambuddha* and *pratyekabuddha* is drawn on the basis of their paraphernalia, dress and *Śrūta* (scriptural knowledge). *Svayambuddhas* possess 12 types of paraphernalia, viz food-bowls etc. whereas *pratyekabuddhas* possess 2 to 9 types of paraphernalia which never include cloth. *Svayambuddha* may or may not have scriptural knowledge before the attainment of enlightenment. If he has the scriptural knowledge then he approaches a spiritual teacher and accepts a dress from him, or he is offered the dress by gods⁹ who approach him. Such a *svayambuddha* tours and stays either single or in company with others, it depends upon his will. If he does not possess scriptural knowledge before the attainment of enlightenment then he necessarily and invariably approaches a spiritual teacher and accepts a dress from him only and again he necessarily and invariably tours and stays in company with others. He never tours or stays alone. *Svayambuddhas* may or may not have scriptural knowledge before the attainment of enlightenment, whereas *pratyekabuddhas* positively and necessarily possess the scriptural knowledge—minimum of eleven *Angas* and maximum

9 It is obvious that the story of the divine intervention has been invented afterwards. From the standpoint of the essence of true religion, adoption of a particular dress is not necessary for the spiritual progress. But it is generally noticed that as soon as a religious order or tradition becomes strong its outward practices too become well-established and consequently the special type of dress become an inevitable part of the order.

of ten *Pūrvas*—before the attainment of enlightenment Dress (of a monk) is not inevitable for him He may or may not put on a dress If he puts on it, it will be the one offered by gods only

Neither *svayambuddhas* nor *pratyekabuddhas* require the help of the preachings of somebody else for the attainment of enlightenment But different is the case with *buddhabohīyas* (Sk *buddha-bodhitas*). They are enlightened by the preachings of some spiritual teacher who himself is enlightened. In other words, their attainment of enlightenment is not the result of spontaneous outburst of their inward wisdom. Enlightenment is not worked out by them through the application of their own wisdom; they are enlightened by the gospels preached to them by others. Hence they are known by the term *buddhabodhita-siddha* ¹⁰

As a matter of fact, all the divisions of *siddhas* get included in the two divisions, viz. *tīrtha-siddhas* and *atīrtha-siddhas* But if of *siddhas* these two divisions only are made then it would not be possible for us to have an idea of the special features which they possess in the state previous to their attainment of *siddha*-hood So, in order to give an idea of these special features, many divisions of *siddhas* have been made and described.¹¹

It will be instructive to know the Buddhist counterparts of the above concepts According to Buddhism (*Sthavīravāda*) the enlightenment is of three types, viz *sāvakabodhi*, *pacceka-bodhi* and *sammāsambodhi* (Sk *śrāvaka-bodhi*, *pratyeka-bodhi* and *samyak-sambodhi*) The possessor of *samyak-sambodhi* is called *samyak-sambuddha* That person who attains arhat-hood (in Jaina terminology *kevalīpada*) after having listened to the preachings of *samyak-sambuddha* is the possessor of *sāvakabodhi*. Thus that enlightenment which is attained on account of listening to preachings delivered by others is called *sāvaka-bodhi*. And its possessor is *sāvaka-sumbuddha* He is entitled to preach the religion¹²

In Buddhist tradition, as in Jaina one, the enlightenment that dawns upon a person without depending upon the preachings delivered by some spiritual teacher is called *pacceka-bodhi* and the person who possesses it is known as *pacceka-buddha* Thus *pacceka-buddha* is *svayam-sambuddha* (self-enlightened one) He never preaches the religion and hence he is not able to enlighten others His life is simply exemplary for others The person who

10 For the information about all these three types of persons one may refer to *Prajñāpanāṭikā* folio 19B ff

11 *Prajñānanāṭikā* folio 23 A

12 *Vinayapīṭaka*, *Mahāvagga*, 1 21

possesses *sammāsambodhi*, like the one who possesses *paccekabodhi*, attains the enlightenment without depending upon the preachings of some spiritual teacher but he, unlike the latter, is efficient in helping others to attain enlightenment. Again, he possesses those very qualifications which a Jaina *tīrthankara* possesses. In common parlance we know him by the name Buddha¹³

Souls in Bondage

In the first *Pada* of *Prājñāpanā* the divisions and sub-divisions of souls in bondage are enumerated after having described the liberated souls. The divisions are mainly based on the number of sense-organs which the souls have. The sub-divisions are made on the basis of subtleness or grossness and full development or otherwise of their bodies. Again, they are divided on the basis of the different types of births. There are three types of births—by spontaneous generation (*sammūrcchima*), from the uterus (*garbhaja*) or by instantaneous rise in special beds (*upapāda*). The living beings possessing one to four sense-organs have *sammūrcchima* type of birth, the sub-human beings possessing five sense-organs and human beings have either *garbhaja* or *sammūrcchima* type of birth, and infernal and celestial beings have *upapāda* type of birth. The infernal beings and the spontaneously generated beings (*sammūrcchima*) are necessarily of the neuter sex, those living beings who are born from uterus (*garbhaja*) can have any of the three sexes, the celestial beings can have any of the two sexes, male or female. Thus the living beings are also divided on the basis of the sexes they have. The living beings possessing five sense-organs are again divided into four classes on the basis of four kinds of transmigratory existence, viz. celestial existence, infernal existence, sub-human existence and human existence. Again, they are divided on the basis of the types of birth—some having *garbhaja* birth whereas the others having *sammūrcchima* birth. The different principles on the basis of which the human beings are divided into several classes are—the countries they live in, customs they follow, professions they pursue, cognitive powers they possess, etc. The divisions of infernal beings and celestial beings are made on the basis of the regions they inhabit.

After having learnt this general information regarding the divisions and sub-divisions of living beings it will be easy for us to understand the table given below. In the table wherever there occur so many divisions, e.g. in the case of *vanaspati* (vegetation),

13. Introduction to *Upāsakajanālanakāra* (P T S), p 16, also the chapter 'Lokuttarasampattiniddesa' of the same work, p 340

we have remained satisfied with giving the numbers only. At such places a reader should refer to the text proper. Thus many details regarding these divisions and sub-divisions, viz their dwelling places, their relative numerical strength, their life-span, their species, etc are discussed in the *Padas* beginning with the second one. Hence even from this standpoint the following table is very useful.

1 *Jīva* (*Sūtra* 14)

1 1 *Asamsārasamāpanna* (*siddha*) (15)

1 1 1 *Anantarasiddha* (16)

1 1 1 1 *Tīrthasiddha*

2 *Atīrthasiddha*

3 *Tīrthakarasiddha*

4 *Atīrthakarasiddha*

5 *Svayambuddhasiddha*

6 *Pratyekabuddhasiddha*

7 *Buddhabodhisiddha*

8 *Strīlingasiddha*

9 *Purusalingasiddha*

10 *Napumsakalingasiddha*

11 *Svalingasiddha*

12 *Anyalingasiddha*

13 *Grhīlingasiddha*

14 *Ekasiddha*

15 *Anekasiddha*

1 1 2 *Paramparasiddha* (17)

1 1 2 1 *Aprathamāsamayasiddha*

2 *Dvīsamayasiddha*

3 *Trīsamayasiddha*

4 *Catuḥsamayasiddha*

5 *A. Anantasamayasiddha*

1 2. *Samsārasamāpanna* (*samsārī*) (18) [*A. Paryāpta*, *B. Aparyāpta*]

1. 2 1 *Ekendriya* (19) [*A. Paryāpta*, *B. Aparyāpta*]

1 2 1 1 *Prthvīkāyika* (20) [*A. Paryāpta*, *B. Aparyāpta*]

1 2 1 1. 1 *Sūksma*—*A. Paryāpta*, *B. Aparyāpta* (21)

1 2 1 1 2 *Bādara* (25) *A. Paryāpta*, *B. Aparyāpta*

1 2 1. 1 2 1 *Ślaksna bādara pṛthvī* (23)

1 2 1 2 2 1 1 *Kṛsnamṛttikā*¹⁴

2 *Nīlamṛttikā*

3 *Lohitamṛttikā*

4 *Hārīdramṛttikā*

5 *Śuklamṛttikā*

6 *Pāṇḍumṛttikā*

7 *Panakamṛttikā*

1. 2 1 1 2 2 *Khara bādara pṛthvī* (24)

1 2 1 1 2 2 1 *Prthvī*¹⁵

2 *Śarkarā*

3 *Vālukā*

4 *Upala*

14 All these seven divisions are mentioned in *Uttarādhyayana* 36 73 *Ācārāṅganiryukti* (gā 72) enumerates only five of them. But *Sūtiakṛtāṅga* and *Dasavaikālīka* and even *Mūlācāra* mention none of them.

15 Though *Uttarādhyayana* 36 73-78 explicitly states that there are 36 divisions (*bheyā chattisamāhṛyā*), it, in the actual *gāthās*, enumerates 40 divisions. *Mūlācāra* (*Pañcācārādhikāra* gā 8-12) and *Ācārāṅga-Niryukti* too (gā 73-76) mention 36 divisions only.

5 Śilā	23 Gomejjakamani
6 Lavana	24 Rūcakamani
7 Usa	25 Ankamani
8 Ayas	26 Sphatikamani
9 Tāmra	27 Lohitāksamani
10 Trapusa	28 Marakatamani
.11 Sīsaka	29 Masāragallamani
.12 Rūpya	.30 Bhujamocakamani
13 Suvarna	.31 Indranīlamani
14 Vajra	32 Candanamani
.15 Haritāla	33 Gairīkamani
.16 Hingulaka	34 Hamsagarībhmani
17 Manaḥśilā	35 Pulakamani
18 Sāsaga	36 Saugandhīkamani
.19 Añjana	37 Candraprabhamani
.20 Pravāla	.38 Vaidūryamani
21 Abhrapatala	39 Jalakāntamani
22 Abhravāluka	.40 Sūryakāntamani
	—etc.

- 1 2. 1 2 *Apkāyika* (26) [(a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta*]
 1. 2. 1. 2 1 *Sūksma* (a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta* (27)
 1. 2. 1. 2. 2 *Bādara* (a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta* (28)

1. 2. 1. 2. 2 1 <i>Osa</i> ¹⁶	10 <i>Khattodaka</i>
2 <i>Hīma</i>	.11 <i>Amlodaka</i>
3 <i>Mahīkā</i>	12 <i>Lavanodaka</i>
4 <i>Karaka</i>	13 <i>Vārunodaka</i>
5 <i>Haratanu</i>	14 <i>Ksīrodaka</i>
6 <i>Śuddhodaka</i>	15 <i>Ghītodaka</i>
7 <i>Śītodaka</i>	16 <i>Ksododaka</i>
8 <i>Usnodaka</i>	17 <i>Rasodaka</i>
9 <i>Ksārodaka</i>	etc

- 1 2 1. 3 *Tejāḥkāyika* (29) [(a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta*]
 1 2 1 3 1 *Sūksma*, (a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta* (30)
 .2 *Bādara* (a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta* (31)
 1 2.1 3 2.1 *Angāra*¹⁷ 4 *Arci*
 2 *Jvālā* 5 *Alāta*
 3 *Murmura* 6 *Śuddhāgni*

16. *Uttarādhyayana* (36 86) and *Ācārāṅganiryukti* (gā 108) mention five divisions only *Sūtrakṛtāṅga* (2 3.17) and *Daśavaikāṇika* (4 8) enumerate the first six divisions *Mūlācārā* (gā 5 13) mentions six divisions, viz *osa*, *hīma*, *mahīkā*, *haratanu*, *śuddhodaka* and *ghanodaka*
 17. *Ācārāṅganiryukti* (118) and *Mūlācāra* (5 14) mention five divisions whereas *Uttarādhyayana* (36 110, 111) mentions seven divisions.

7 <i>ulkā</i>	.11 <i>Sangharsasa-</i>
8 <i>Vidyut</i>	<i>mutthita</i>
9 <i>Aśani</i>	12 <i>Sūryakāntaman-</i>
10 <i>Nirghāta</i>	<i>niḥsrta etc</i>
- 1 2 1 4. *Vāyukāyika* (32) [(a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta*]
 1 2 1 4 1 *Sūksma* – (a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta* (32)
 2 *Bādara* – (a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta* (34)
 1 2.1 4 2 1 *Prācīnavāta*¹⁸ 11 *Vātamandalī*
 2 *Pratīcīnavāta* 12 *Utkalīkāvāta*
 3 *Dakṣīnavāta* 13 *Mandalīkāvāta*
 4 *Udīcīnavāta* 14 *Guñjāvāta*
 5 *Urdhvavāta* 15 *Jhañjāvāta*
 6 *Adhovāta* 16 *Samvartakavāta*
 7 *Tiryagvāta* 17 *Ghanavāta*
 8 *Vidigvāta* 18 *Tanuvāta*
 9 *Vātodbhrama* 19 *Śuddhavāta*
 .10 *Vātotkalīkā* etc
1. 2. 1. 5 *Vanaspatīkāyikā* (35) [(a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta*]
 1. 2 1 5 1 *Sūksma* (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (36)
 2 *Bādara* (37) (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (54)
 1 *Pratyekaśarīra* (38)
 2 *Sādhānanaśarīra* (54)
1. 2. 1. 5 2. 1 *Pratyekaśarīra-bādara-vanaspatīkāyika* (38)
 1. 2. 1. 5 2 1 1 *Vrksa*¹⁹ (39) (a) *Ekāsthika* (40), (b) *Bahubījaka* (41)
 2 *Guccha* (42) *Anekaprakāra*
 3 *Gulma* (43) „
 4 *Latā* (44) „
 5 *Vallī* (45) „
 6 *Parvagā* (46) „
 7 *Trna* (47) „
 8 *Valaya* (48) „
 9 *Harita* (49) „
 10 *Ausadhī* (50) „
 11 *Jalaruha* (51) „
 12 *Kuhana* (52) „

18 *Uttarādhyayana* (36 119, 120), *Ācārāṅganīryukti* (gā 165, 166) and *Mūlācāra* (5 15) mention five divisions only. Moreover, it is noteworthy that *Uttarādhyayana* (36 108) considers *Teja* and *Vāyu* to be *trasa*. *Ācārāṅganīryukti* (153) calls them *labdhitrasa*.

19 *Uttarādhyayana* (36 95-96) refers to these very divisions of *vanaspati*. For the divisions of *vanaspati* mentioned in different orders one may refer to *Mūlācāra* (5 16-18), *Sūtrakṛtāṅgā* (2 3 1, 2 3 12, 2 3 13), *Daśava-* 4 1. The gāthā 12th of *Prajñāpanā* is found in *Ācārāṅganīryukti* (gā 129). Again, gāthās 45-46 of *Prajñāpanā* occur in *Ācārāṅganīryukti* (gā 131-132).

1 2. 1. 5 2 2 *Sādhāṇaśāstra-bādarā-Vanaspatikāyika—Aneka
prākāśa* (54) ²⁰

1 2. 2 *Dvīndriya* (56) (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (56)

1 2 2 1	<i>Pāyukimī</i> ²¹	14	<i>Ghulla</i>
	2 <i>Kuksikimī</i>	15	<i>Khulla</i>
	.3 <i>Gandūyalaka</i>	.16	<i>Varāda</i>
	.4 <i>Goloma</i>	.17	<i>Sottiya</i>
	5 <i>Neura</i>	18	<i>Mottiya</i>
	6 <i>Somangalaga</i>	19	<i>Kaluya</i>
	7 <i>Vamsimūha</i>	.20	<i>Vāsa</i>
	8 <i>Sūmūha</i>	21	<i>Ekāvarita</i>
	9 <i>Gojaloyā</i>	22	<i>Ubhayāvarita</i>
	10 <i>Jaloyā</i>	23	<i>Nandyāvarita</i>
	11 <i>Jalouyā</i>	24	<i>Samvukka</i>
	.12 <i>Sankha</i>	.25	<i>Mārvāha</i>
	.13 <i>Sankhanaga</i>	26	<i>Śuktisamputa</i>
		.27	<i>Candanaka etc.</i>

1 2. 3 *Trīndriya* (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (57)

1 .2 .3 .1	<i>Ovāya</i>	21	<i>Tausamimjya</i>
	.2 <i>Rohinīya</i>	22	<i>Kappāsattḥisamimjya</i>
	3 <i>Kumthu</i>	.23	<i>Hillya</i>
	4 <i>Pipīlyā</i>	.24	<i>Jhillya</i>
	5 <i>Uddasaga</i>	25	<i>Jhimgira</i>
	6 <i>Uddehaya</i>	26	<i>Kimginda</i>
	7 <i>Ukkalya</i>	27	<i>Pāhuya</i>
	8 <i>Uppāya</i>	.28	<i>Subhaga</i>
	9 <i>Ukkada</i>	29	<i>Sovacchya</i>
	10 <i>Uppada</i>	.30	<i>Suyavimta</i>
	11 <i>Tanāhāra</i>	.31	<i>Imdikāya</i>
	.12 <i>Katthāhāra</i>	.32	<i>Imdagovaya</i>
	13 <i>Māluya</i>	33	<i>Urulumcaka</i>
	14 <i>Pattāhāra</i>	34	<i>Kotthalavāhaga</i>
	15 <i>Tanavimtiya</i>	35	<i>Jūya</i>
	16 <i>Pattavimtiya</i>	36	<i>Hālāhalā</i>
	.17 <i>Pupphavimtiya</i>	37	<i>Pisuya</i>
	18 <i>Phalavimtiya</i>	38	<i>Satavārya</i>
	19 <i>Bīyavimtiya</i>	39	<i>Gomhī</i>
	20 <i>Teduranamajjya</i>	40	<i>Hatthiṣomda</i> ²² etc

20 *Uttarādhyayana* 36 97-100 The 99th *gāthā* of *Prajñāpanā* is quoted in *Saṭkhanḍāgama* (Part V, Book XIV, p 229) wherein the term 'bhanīdam' ('it is said') precedes the *gāthā*. And this same *gāthā* occurs in *Ācārāṅganīryukti* (137) Again, the 101st *gāthā* of *Prajñāpanā* is quoted in *Saṭkhanḍāgama* (p 226) and this same *gāthā* is found in *Ācārāṅganīryukti* (gā 136)

21 The divisions mentioned in *Uttarādhyayana* (36 129-130) are less in number than the ones we find here.

22 The number of divisions is less in *Uttarādhyayana* 36. 138-140.

1 2 4. *Caturindriya* (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (58)

1 2 4 1	<i>Amdhriya</i> ²³	.20	<i>Gambhīra</i>
	.2		<i>Nētiya</i>
	.3		<i>Macchīya</i>
	.4		<i>Magamīgakīda</i>
	5		<i>Payamga</i>
	6		<i>Dhīmkuna</i>
	7		<i>Kukkuda</i>
	8		<i>Kukkuha</i>
	9		<i>Nandāvatta</i>
.10	<i>Simgrīda</i>	.27	<i>Dola</i>
11	<i>Kīnhapatta</i>	28	<i>Bhamara</i>
.12	<i>Nīlapatta</i>	29	<i>Bharilī</i>
13	<i>Lohīyapatta</i>	30	<i>Jarūla</i>
14	<i>Hāliddapatta</i>	31	<i>Tottha</i>
15	<i>Sukkilapatta</i>	.32	<i>Vicchuta</i>
16	<i>Cittapakka</i>	33	<i>Pattavicchuya</i>
17	<i>Vicittapakka</i>	34	<i>Chānavicchuya</i>
18	<i>Obhamjālīya</i>	35	<i>Jalavicchuya</i>
19	<i>Jalacārīya</i>	36	<i>Piyamgāla</i>
		37	<i>Kanaga</i>
		38	<i>Gomayakīda</i>
			etc

1.2 5 *Pañcendriya* (59) [(a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta*]

1 2 5 1 *Nairayika* (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (60)

1.2 5.1.1 *Ratnaprabhāprthvīnairayika*

2 *Śarkanāprabhāprthvīnairayika*

3 *Vālukāprabhāprthvīnairayika*

4 *Pankaprabhāprthvīnairayika*

5 *Dhūmaprabhāprthvīnairayika*

6 *Tamaḥprabhāprthvīnairayika*

7 *Tamastamaḥprabhāprthvīnairayika*

1 2. 5 2 *Tīryañca* (61) [(a) *Paryāpta sammūrcchīma* (b) *Aparyāpta sammūrcchīma* (c) *Paryāpta garbhaja* (d) *Aparyāpta garbhaja*]

1 2. 5. 2 1 *Jalacara paryāpta garbhaja*²⁴ (62), (68)

1 2 5 2 1 1 *Matsya* (63)

23 The 110th *gāthā* of *Prajñāpanā* somewhat resembles the 36 147 of *Uttarādhyayana*. For the divisions one may refer to *Uttarādhyayana* 36 147-149. Therein the divisions are less in number.

24 The five divisions of *Jalacara* living beings, viz *Matsya* etc are mentioned in *Uttarādhyayana* 36 173, but therein their sub-divisions are not referred to.

1 <i>Sanha</i>	11 <i>Vadagara</i>
2 <i>Khavalla</i>	.12 <i>Timi</i>
3 <i>Juga</i>	13 <i>Timimgila</i>
4 <i>Vijjhidiya</i>	14 <i>Nakka</i>
5 <i>Hali</i>	15 <i>Tamdulamaccha</i>
6 <i>Maggari</i>	16 <i>Kanikkāmaccha</i>
7 <i>Rohiya</i>	17 <i>Sālisacchuyā</i>
8 <i>Halīsāgara</i>	18 <i>Lambhana</i>
9 <i>Gāgara</i>	.19 <i>Padāga</i>
10 <i>Vada</i>	20 <i>Padāgātṛpadāga</i>
	etc.

2 <i>Kacchabha</i> (64)	
.1 <i>Atthikacchabha</i>	2 <i>Mamsakacchabha</i>
3 <i>Gāha</i> (65)	
1 <i>Dilī</i>	4 <i>Pulaga</i>
2 <i>Vedhala</i>	5 <i>Sīmāgāra</i>
3 <i>Muddhaya</i>	
4 <i>Magara</i> (66)	
1 <i>Somda</i>	2 <i>Mattha</i>
5 <i>Sumsumāra</i> (67)	
- <i>Ekākāra</i>	

1 2. 5 2 2 *Sthalacara* (69) [a *Paryāpta-sammūrcchima*, b *Aparyāpta-sammūrcchima*, c *Paryāpta-garbhaja*, d. *Aparyāptagarbhaja* (75)]

1 2 5 2. 2. 1 *Catuspada* (70)
1. 2 5 2 2 1 1 *Egakhura* (71)²⁵

1 <i>Assa</i>	5 <i>Gorakkhara</i>
2 <i>Assatara</i>	6 <i>Kamdalaga</i>
3 <i>Ghodaga</i>	7 <i>Snikamdalaga</i>
4 <i>Gaddabha</i>	8 <i>Āvatta</i>
	etc

2 <i>Dukkhura</i> (72)	
1 <i>Uttā</i>	9 <i>Varāha</i>
2 <i>Gona</i>	10 <i>Aya</i>
3 <i>Gavaya</i>	11 <i>Elaga</i>
4 <i>Rojjha</i>	12 <i>Ruru</i>
5 <i>Pasaya</i>	13 <i>Sarabha</i>
6 <i>Mahisa</i>	14 <i>Camara</i>
7 <i>Miya</i>	15 <i>Kuramga</i>
8 <i>Samvara</i>	16 <i>Gokarna</i>
	etc.

25 Though *Sūyagaḍa* (2 3 15) enumerates the primary divisions, viz *egakhura* etc, it does not mention their sub-divisions.

3 *Garudāpāda* (73)

1 <i>Haṭṭhī</i>	.4 <i>Khagga</i>
.2 <i>Pūyanaya</i>	5 <i>Gamda</i>
3 <i>Mamkunahatthī</i>	etc

4 *Sanapphāda* (74)

.1 <i>Sīha</i>	.8 <i>Bīdāla</i>
.2 <i>Vaggha</i>	.9 <i>Sunaga</i>
.3 <i>Dīviya</i>	.10 <i>Kolasunaga</i>
.4 <i>Accha</i>	11 <i>Kokamtiya</i>
.5 <i>Taraccha</i>	.12 <i>Sasaga</i>
6 <i>Parassara</i>	.13 <i>Cittaga</i>
.7 <i>Siyāla</i>	14 <i>Cittalaga</i>
	etc.

1 2. 5. 2. 2 1 2 *Parīsarpa* (76)

1 2 5 2. 2. 1 2 1 *Uraparīsarpa* (77)

(a) *Ahi*²⁶ (78)

(1) *Davvīkara* (79)

1 <i>Āsīvīsa</i>	8 <i>Nissāsavīsa</i>
2 <i>Ditṭhivīsa</i>	9 <i>Kanhasappa</i>
3 <i>Uggavīsa</i>	10 <i>Sedasappa</i>
4 <i>Bhogavīsa</i>	11 <i>Kāodara</i>
5 <i>Tayāvīsa</i>	12 <i>Dajjhapuppha</i>
6 <i>Lālāvīsa</i>	13 <i>Kolāha</i>
7 <i>Ussāsavīsa</i>	14 <i>Melīmimda</i>
	etc.

(2) *Maulī*

.1 <i>Dīvāga</i>	6 <i>Mamdalī</i>
.2 <i>Gonasa</i>	7 <i>Mālī</i>
.3 <i>Kasāhīyā</i>	8 <i>Ahi</i>
.4 <i>Vanula</i>	.9 <i>Ahīsalāga</i>
5 <i>Cittalī</i>	.10 <i>Padāga</i>
	etc.

(b) *Ayagāra* (*Ekākāra*) (81)

(c) *Āsāliyā* (82)

(d) *Mahoraga* (83)

1. 2 5. 2 2 1 2. 2 *Bhuyaparīsarpa* (85)

.1 <i>Ṇaula</i> ²⁷	3 <i>Saradā</i>
2 <i>Gohā</i>	4 <i>Sallā</i>

26. *Sūyagaḍa* (2 3 15) refers to the primary divisions of *uraparīsappa*, viz. *Ahi*, etc., it does not notice their sub-divisions

27. *Sūtrakṛtāṅga* (2 3. 15) mentions these 15 divisions, but it yields different readings.

5 <i>Saramtha</i>	11 <i>Mamgūsa</i>
6 <i>Sāra</i>	12 <i>Payalāya</i>
7 <i>Khārā</i>	13 <i>Chīravirāhyā</i>
8 <i>Dharoilā</i>	14 <i>Jāha</i>
9 <i>Vissambharā</i>	15 <i>Cauppāyā</i>
10 <i>Mūsa</i>	etc

1 2. 5. 2. 3. *Khecara* (86)

1. 2 5. 2. 3 1 *Cammapakkhī*²⁸ (87)

1 <i>Vaggulī</i>	5 <i>Jīvamjīva</i>
2 <i>Jaloyā</i>	6 <i>Samuddavāyasa</i>
3 <i>Adilā</i>	7 <i>Kannattiya</i>
4 <i>Bhāramda</i>	8 <i>Pakkhībīrālī</i>
	etc

.2 *Lomapakkhī* (88)

1 <i>Dhamka</i>	21 <i>Gahara</i>
.2 <i>Kamka</i>	.22 <i>Pomdarīya</i>
3 <i>Kurala</i>	23 <i>Kāga</i>
.4 <i>Vāyasa</i>	.24 <i>Kāmamjuga</i>
.5 <i>Cakkāga</i>	25 <i>Vamjulaga</i>
.6 <i>Hamsa</i>	26 <i>Tittira</i>
7 <i>Kalahamsa</i>	.27 <i>Vattaga</i>
.8 <i>Pāyahamsa</i>	.28 <i>Lāvaga</i>
.9 <i>Rāyahamsa</i>	.29 <i>Kavoya</i>
.10 <i>Ada</i>	30 <i>Kavimjala</i>
.11 <i>Edī</i>	31 <i>Pārevaya</i>
12 <i>Baga</i>	32 <i>Cidaga</i>
.13 <i>Balāga</i>	33 <i>Cāsa</i>
.14 <i>Pārīppava</i>	34 <i>Kukkuda</i>
.15 <i>Komca</i>	.35 <i>Suga</i>
.16 <i>Sārasa</i>	36 <i>Barahina</i>
17 <i>Mesara</i>	37 <i>Madanasalāga</i>
.18 <i>Masūra</i>	38 <i>Koila</i>
.19 <i>Mayūra</i>	39 <i>Seha</i>
20 <i>Satavaccha</i>	40 <i>Varellaga</i>

.3 *Samuggappakkhī* (89)

4 *Vitatapakkhī* (90)

1. 2. 5. 3 *Manusya*²⁹ (92) [(a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta*]

28 In *Sūyagaḍa carmapaksī*, *lomapakṣī*, *samudgagakapsī* and *vitatapaksī* are mentioned as the divisions of *jalacara pañcendriya*. The reading 'jalacara' yielded by the text (2 3 15) does not seem to be correct. Again, we should note that *Sūyagaḍa* does not refer to the sub-divisions of *carmapakṣī*, etc.

29 *Sūyagaḍa* (2 3 14) notices the main divisions of *manusya*, viz. *karmabhūmika*, *akarmabhūmika*, *antardīpaka*, *ārya* and *mleccha*. But it does not refer to their sub-divisions.

1. 2. 5. 3. 1 *Sammūrcchima* (Having enumerated 14 divisions that are born in dirt we are told that 'and others' (etc))

2 *Garbhavyutkrāntika*³⁰

(1) *Antardvīpaka* (of 28 kinds, Sū. 95)

(2) *Akarmabhūmika* (of 30 kinds, Sū. 96)

(3) *Karmabhūmika* (of 15 kinds, Sū. 97)

(3) *Karmabhūmika*

(A) *Mleccha* (98)

.1 <i>Saga</i>	29 <i>Pausa</i>
.2 <i>Javana</i>	.30 <i>Malaya</i>
.3 <i>Cilāya</i>	31 <i>Cumcuya</i>
.4 <i>Sabara</i>	32 <i>Mūyali</i>
.5 <i>Babbara</i>	.33 <i>Komkanaga</i>
6 <i>Kāya</i>	.34 <i>Meya</i>
.7 <i>Murumda</i>	35 <i>Palhava</i>
8 <i>Udda</i>	36 <i>Mālala</i>
9 <i>Bhadaga</i>	37 <i>Maggara</i>
.10 <i>Ninnaga</i>	38 <i>Abhāsīya</i>
.11 <i>Pakkanīya</i>	39 <i>Nakka</i>
12 <i>Kulakkha</i>	40 <i>Cīna</i>
13 <i>Gomda</i>	41 <i>Hasīya</i>
14 <i>Simhala</i>	42 <i>Khasa</i>
.15 <i>Pārasa</i>	43 <i>Khāsīya</i>
.16 <i>Gomdha</i>	44 <i>Nedūra</i>
17 <i>Udamba</i>	45 <i>Mamdha</i>
18 <i>Damila</i>	46 <i>Dombilaka</i>
.19 <i>Cillala</i>	.47 <i>Lausa</i>
20 <i>Pulimda</i>	48 <i>Bausa</i>
21 <i>Hārosa</i>	49 <i>Kekkaya</i>
.22 <i>Domba</i>	50 <i>Arabāga</i>
23 <i>Vokkāna</i>	51 <i>Hūna</i>
24 <i>Gamdahāhāraka</i>	52 <i>Rosaga</i>
25 <i>Bahalva</i>	53 <i>Bharuga</i>
26 <i>Ajjala</i>	54 <i>Ruya</i>
27 <i>Roma</i>	.55 <i>Vilāya</i>
.28 <i>Pāsa</i>	

(B) *Ārya* (99)

(1) *Rddhīprāpta* (100)

.1 <i>Arihamita</i>	4 <i>Vāsudeva</i>
.2 <i>Cakkavatti</i>	5 <i>Cārana</i>
3 <i>Baladeva</i>	.6 <i>Vijjāhara</i>

³⁰ These three divisions are enumerated in *Uttarādhyayana* (36 195) But their sub-divisions are not mentioned there by name Only their numbers are indicated in *gāthā* 196.

(11) *Anrddhiprāpta* (101)

- 1 *Ksetrārya* (born in any one of 25½ countries like Magadha etc Sū. 102)
- 2 *Jātīārya* (six *jātis* like Ambattha Sū. 103)
- 3 *Kulārya* (six *kulas* Ugra etc Sū. 104)
- 4 *Karmārya* (many *karmas* like *dossiya* etc. Sū. 105)
- 5 *Śilpārya* (many *śilpas* like *tunnāga* etc. Sū. 106)
- 6 *Bhāsārya* (Sū. 107)
- 7 *Jñānārya* (Sū. 108)
- 8 *Darśanārya*³¹ (Sū. 109)
- 9 *Cāritrārya* (Sū. 120)

1. 2. 5. 4 Deva (139) [(a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta*]

1. 2 5. 4. 1. *Bhavanavāsī* (*Paryāpta*-*Aparyāpta*-140)

.1 <i>Asurakumāra</i>	6 <i>Dvapakumāra</i>
2 <i>Nāgakumāra</i>	.7 <i>Udadhikumāra</i>
.3 <i>Suparnakumāra</i>	8 <i>Dikkumāra</i>
4 <i>Vidyutkumāra</i>	.9 <i>Vāyukumāra</i>
5 <i>Agnikumāra</i>	10 <i>Stanitakumāra</i>

1. 2. 5 4 2 *Vyantara* (a) *Paryāpta*, (b) *Aparyāpta* (141)

.1 <i>Kinnara</i>	.5 <i>Yaksa</i>
2 <i>Kimpurusa</i>	.6 <i>Rāksasa</i>
.3 <i>Mahoraga</i>	.7 <i>Bhūta</i>
.4 <i>Gandharva</i>	.8 <i>Piśāca</i>

1. 2 5 4 3 *Jyotiśka* (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (142)

.1 <i>Candra</i>	.4 <i>Naksatra</i>
.2 <i>Sūrya</i>	5 <i>Tārā</i>
.3 <i>Graha</i>	

1. 2. 5. 4. 4 *Vaimānika* (a) *Paryāpta* (b) *Aparyāpta* (143)

(1) *Kalpopaga* (144)

1 <i>Saudharma</i>	.7 <i>Śukra</i>
2 <i>Īśāna</i>	.8 <i>Sahasrāra</i>
.3 <i>Sanatkumāra</i>	.9 <i>Ānata</i>
.4 <i>Māhendra</i>	.10 <i>Prānata</i>
.5 <i>Brahmaloka</i>	.11 <i>Ārana</i>
.6 <i>Lāntaka</i>	12 <i>Acyuta</i>

31. The four *gāthās* 119-122 of *Prajñāpanā* are identical with the four *gāthās* 28 16-19 of *Uttarādhyayana*. The 123rd *gāthā* of *Prajñāpanā* is found in *Uttarādhyayana* (28 20), with different readings. Again, the eight *gāthās* 124-131 of *Prajñāpanā* are identical with the eight *gāthās* 28 21-28 of *Uttarādhyayana*. Moreover, the 132nd *gāthā* of *Prajñāpanā* is identical with the 28 31st *gāthā* of *Uttarādhyayana*. That is, the two *gāthās* 28.29-30 of *Uttarādhyayana* do not occur in *Prajñāpanā*.

(2) *Kalpātīta* (145)

(1) *Graiveyaka* (of nine kinds)

(11) *Anuttaraupapātika*

.1 *Vijaya*

2 *Varjaya*

3 *Jayanta*

.4 *Aparājita*

.5 *Sarvārthasiddha*

*

CHAPTER II

DWELLING PLACES OF LIVING BEINGS

There are two main classes of living beings, i. e. those that are in bondage and those that are liberated. Various sub-classes of these two are mentioned in the first *Pada*. Now next it is necessary to know as to which parts of the world are inhabited by this or that class of living beings. So, this topic is discussed in the *Sthāna Pada*. There are two types of dwelling places, viz. permanent and temporary. Here the permanent dwelling place, that is, the dwelling place which a living being inhabits from its birth to death is described as '*svasthāna*'. A living being becomes the inhabitant of a temporary dwelling place in two ways. Hence two types of temporary dwelling places are recognised, viz. *upapāta* and *samudghāta*. According to Jaina philosophy, as soon as a living being dies in his previous life, that is, as soon as the life-span of the previous birth of a living being ends, karmas determining personality (*nāmakarma*), social status (*gotrakarma*) and life-span (*āyukarma*) of that living being in its new birth start operating and hence that living being is known by a new name no sooner than the life-span of its previous birth ends. For instance, suppose there is a living being who is a god in this life and is to become a human being in the next life. Now as soon as its life-span of this birth as a god ends it is known as a human being. Let us note that according to the Jainas soul is not ubiquitous.¹ Hence after death it is required to travel from the place of its death to the place of new birth. Before the living being of our present instance starts its journey, it has left *devaloka* (celestial regions) and before it ends the journey it has not reached *manusyaloka* (regions where human beings dwell). So, the space it passes through in its journey from *devaloka* to *manusyaloka* is also called its *sthāna* (dwelling place). This dwelling place is termed *upapātasthāna*. It is obvious that this dwelling place is temporary and occasional. But even then it is inevitable. Hence while discussing the topic of dwelling places of living beings, we should take it into account. The third type of dwelling place is called *samudghātasthāna*. It is our daily experience that when a man gets angry his face becomes red, similarly, when one experiences some pain, there occur changes in his bodily system. According to Jaina philosophy, at such occasions the *pradeśas* (units) of a living being get expanded. In technical language this expansion is

1 For the discussion about the magnitude or size (*parimāna*) of soul one may refer to Introduction to *Ganadharavāda* (Malyania), p. 92.

'*samudghāta*' *Samudghāta* is of many types. A detailed treatment of all its types occurs in *Pada XXXVI*. Hence the treatment of a dwelling place of living beings from the standpoint of *samudghāta* becomes necessary. Here in this second *Pada* all the three types of dwelling places which living beings of different classes inhabit are described.

The classes of living beings whose dwelling places are described here are already mentioned in *Pada I*. It is clear that some main classes of living beings, like that of one-sensed beings (*ekendriya*), enumerated in *Pada I* are not discussed here, whereas some main classes like that of five-sensed beings are discussed here. Again, not all the sub-classes of living beings are discussed here. Thus in this *Pada* are described not all the classes and sub-classes of living beings enumerated in *Pada I* but only some main ones from among them. The comparison of the treatment of this topic in *Prajñpanā* with the same in other works will be useful to trace the history of the expansion or otherwise of this topic. This comparison will help us not only in our study of how the treatment of the topic became more and more elaborate but also in fixing the dates of the concerned works. Hence we shall attempt the comparison.

Someone might raise a question as to why it is necessary to give thought to the discussion of the dwelling places of the living beings of various classes. The answer to this question is as follows. According to Jaina philosophy the size of soul is identical with that of the body; it does not consider soul to be all-pervading. This makes possible the movement of soul, in its transmigratory condition, from one place to another for taking a new birth and for assuming a new body in a particular pre-determined place. So, it is necessary to give thought to and elaborately discuss the question as to which class of living beings inhabit which regions or places. Thus the Jaina theory of the size of soul necessitates the discussion about the various regions that soul inhabits in its various transmigratory existences. According to other Indian philosophical systems, soul is all-pervading. Hence they treat the question of dwelling places from the standpoint of body only. For them, soul is always there in the universe everywhere. Hence it is not inevitable for those systems to discuss the question of dwelling place of soul.

According to Buddhist Philosophy there is no soul. But the Buddhists certainly believe in *citta* (consciousness, rather stream of consciousness). Hence they raise and answer the question of its dwelling places in the universe. Readers are requested to refer to *Abhidharmapiṭaka* for the Buddhist treatment of this topic.

All the three types of dwelling places of each of the various classes and sub-classes of living beings are described here. But let us note that in the case of the class of liberated beings (*siddha*) there occurs the discussion of *svasthāna* only. It is so because there is no possibility of the other two types of dwelling places in connection with the beings belonging to this class. The liberated souls have no '*upapāta*' and hence no dwelling place of *upapāta* type. Other living beings have *upapāta* because before they reach the new birth-places the karmas determining personality, social status and life-span of those living beings in their new births start operating with the result they assume the name of that class of existence in which they are to be born and migrate from the place of death to that of new birth. But the liberated souls are free from these karmas. Hence they are not born as *siddhas*. They simply realise their true pristine nature. And that is their final and highest achievement. Again, when the living beings other than *siddhas* migrate to their new birth-place their journey involves their contact with the different spacepoints of Space substance. Hence those space-points in whose contact the living beings come in their migration to their new birth-place are regarded as their dwelling places. But neither the journey of the *siddhas* to the highest region of *Loka* called *Siddhaśīlā*—the journey which starts as soon as all the karmas are dissociated and ends for ever as soon as the region of *Siddhaśīlā* is reached—nor their movement in that highest region involves contact with the space-points of Space substance. Hence the movement of the *siddha* is called *asprśadgati*.² Thus though a liberated soul (*siddha*) moves, it does not come into contact with the space-points and consequently those space-points could not be called its dwelling place. So the possibility of *upapāta-sthāna* is ruled out in the case of liberated souls. Now let us see as to why there is no possibility of the third type of dwelling place, viz *samudghāta-sthāna* in their case. *Samudghāta-sthāna* is one of the results of karmas. Hence it is possible only in the case of souls bound up with karmas. But liberated souls, being what they are, are completely dissociated from karmas. Hence they could not have *samudghāta-sthāna*. So, the discussion of this particular dwelling place of the liberated souls has absolutely no scope. Thus there being the possibility of *svasthāna* only in the case of liberated soul, we find in this *Paḍa* at this juncture the discussion of that *sthāna* only.

Generally it can be said that one-sensed beings are found

2 *Bhagavatī Ś 14 U 4*. *Bhagavatīśāra* p 313. Upādhyāya Yaśovijayaājī has written a small tract having the title '*Asprśadgatīvāda*'.

in the whole of *loka* (universe).³ But while saying so we should remember that our statement has in view the entire class of those beings and not one single individual of that class. Again, when it is said that they are found in the whole universe, all the three types of dwelling places are taken into consideration not separately and successively but jointly and simultaneously. Two-sensed beings are available not in the whole universe but only in one of the *asamkhyāta* equal parts of *Loka* (universe). The same thing is applicable to three-sensed and four-sensed beings. Even about five-sensed beings this very thing is said⁴. The liberated souls are there in the highest region of *Loka* (universe)⁵, this region too is to be understood equal in size to one of the *asamkhyāta* equal parts of *Loka*.

Classes of Living beings	Their Svasthāna ⁶
(1) <i>Bādara-pṛthvī-kāyika Paryāpta</i> (148) } <i>Aparyāpta</i> (149) ⁷ }	Three Lokas
(2) <i>Sūksma-pṛthvī-kāyika Paryāpta-Aparyāpta</i> (150)	„

3. Sū 150, 153, 156, 159, 162 describe them by the phrase 'saviśvālopa-pari-yāvannagā'
4. The commentator points out (sū 166) that the statement about the five-sensed beings has in view all the *pañcendriyas* without any discrimination. And this is true because it is only afterwards that the infernal beings, the five-sensed sub-human beings, the human beings and the celestial beings are separately mentioned. But there seems to be one discrepancy in this sūtra. In the *maṇuṣyasūtra* 176 it is stated, 'samugghāena savvaloe'. Following this sūtra the sūtra under consideration (i.e. sū. 166) should contain 'samugghāena savvaloe'. But as a matter of fact, we have in its place 'samugghāena loyassa asaṃkhejjaibhāge'. To resolve this discrepancy the commentator, while explaining the phrase 'samugghāenam savvaloe' occurring in Sū 176, points out that this is said about *kevalisaṃudghāta* (*kevalisaṃudghātam adhikītya*). Hence we feel that the phrase 'asaṃkhejjaibhāge' occurring in Sū 166 is to be construed with *chādmasthikaṣaṃudghāta* alone (*Chādmastha* means non-omniscient being, and *chādmasthika* means 'of non-omniscient being'). The details of *kevalisaṃudghāta* being very few Sū. 166 does not intend to deal with it. *Saṭkhaṇḍāgama* contains two separate sūtras dealing with these two *saṃudghātas*, viz *chādmasthika-saṃudghāta* and *kevalisaṃudghāta* (Book VII, Sū 11-12, pp 310-311). From all this we deduce that in olden days theoreticians used to deal with *chādmasthika-saṃudghāta* alone.
5. The text proper (sū 211) contains excellent description of *Siddhasilā* (otherwise called *Iṣaṭprāgbhārā Pīṭhī*), the nature of *Siddhas*, their happiness, and all the degrees of their *anagāhanā* (pervasiveness).
6. Here only *svasthāna* is taken note of, because it is this *sthāna* that is permanent and hence worthy of paying attention to. The other two *sthānas*, viz *upapāta* and *saṃudghāta* are occasional and temporary. So, though they are mentioned in the text proper, they are not included in this list. Moreover, the exposition of these two *sthānas* definitely

Classes of Living beings			Their Svasthāna
(3) <i>Bādara-apkāyika</i>	<i>Paryāpta</i>	<i>Aparyāpta</i> (151-2)	Three Lokas
(4) <i>Sūksma-apkāyika</i>	„	„ (153)	„
(5) <i>Bādara-tejah-kāyika</i>	„	„ (154-55)	„
(6) <i>Sūksma-tejah-kāyika</i>	„	„ (156)	„
(7) <i>Bādara-vāyu-kāyika</i>	„	„ (157-8)	„
(8) <i>Sūksma-vāyu-kāyika</i>	„	„ (159)	„
(9) <i>Bādara-vanaspati-kāyika</i>	„	„ (160-61)	„
(10) <i>Sūksma-vanaspati-kāyika</i>	„	„ (162)	„
(11) <i>Dvīndriya</i>	„	„ (163)	„
(12) <i>Trīndriya</i>	„	„ (164)	„
(13) <i>Caturindriya</i>	„	„ (165)	„
(14) <i>Pañcendriya</i>	„	„ (166)	„
(15) <i>Nāraka</i>	„	„ (167)	{ 7 <i>Prithvīs</i> of Adholoka
(16-22) <i>Nārakas</i> dwelling in 1 to 7 hells <i>Paryāpta-Aparyāpta</i>		(168-174)	{ In those con- cerned <i>Prithvīs</i>
(23) <i>Pañcendriya Tīryaṇca</i>	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	(175)	Three lokas
(24) <i>Manusya</i>	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>		{ 2½ <i>Dvīpas</i> , <i>Tīryakloka</i> , <i>Manusyaksetra</i>
(25) <i>Bhavanavāsīdeva</i>	„	„ (177)	{ First <i>kāṇḍa</i> of <i>Ratnaprabhā</i> <i>Prithvī</i>
(26) <i>Asurakumāra</i>	„	„ (178)	„
(27) <i>Asurakumāra</i> of South	„	„ (179) ⁸	„
(28) <i>Asurakumāra</i> of North	„	„ (180)	„
(29-31) <i>Nāgakumāra</i> of South & North <i>Nāgakumāra</i>	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	(181-83)	„
(32-34) <i>Suparnakumāra</i> of South-North <i>Suparnakumāra</i>	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	(184-86)	„
(35-37) <i>Vidyutkumāra</i> of South-North <i>Vidyutkumāra</i>	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	(187)	„

occurs in *Samudghātapada* (36) and in *Katodvāra* (sū. 639-665) of *Vyutkrāntipada* (6) Hence it is not necessary to duplicate the account.

Here simply the general statement is made That is, if they are found in the upper region, lower region or middle region and there too in that entire region or in a part thereof, they are generally held to be dwelling in all the three regions For details one may refer to the text proper

7 In the text proper it is stated that those very *sthānas* which are of *paryāpta* beings are also the *sthānas* of *aparyāpta* beings See sū 149 ff

8 The *Indras*—of South and North—of the ten divisions of *Bharanapati* gods are separately mentioned, but we have not noted them here

(38-40)	<i>Agnikumāra</i> of South-North <i>Agnikumāra Paryāpta-Apariyāpta</i>	(187)	„
(41-43)	<i>Dvīpakumāra</i> of South-North <i>Dvīpakumāra Paryāpta-Apariyāpta</i>	„	„
(44-46)	<i>Udadhikumāra</i> of South-North <i>Udadhikumāra Paryāpta-Apariyāpta</i>	„	„
(47-49)	<i>Dīkkumāra</i> of South-North <i>Dīkkumāra Paryāpta-Apariyāpta</i>	„	„
(50-52)	<i>Vāyukumāra</i> of South-North <i>Vāyukmāra Paryāpta-Apariyāpta</i>	„	„
(53-55)	<i>Stanitakumāra</i> of South-North <i>Stanitakumāra Paryāpta-Apariyāpta</i>	„	„
(56)	<i>Vyantara Paryāpta-Apariyāpta</i>	(188)	„
(57)	<i>Piśāca Paryāpta-Apariyāpta</i>	(189)	„
(58-59)	<i>Piśāca</i> of South & North ⁹ <i>Piśāca Paryāpta-Apariyāpta</i>	(190)	„
(60-62)	<i>Bhūta</i> , of South & North, <i>Paryāpta-Apariyāpta</i>	(192)	„
(63-65)	<i>Yaksa</i> , of South & North <i>Paryāpta-Apariyāpta</i>	„	„
(66-67)	<i>Rāksasa</i> , of South & North, <i>Paryāpta-Apariyāpta</i>	„	„
(68-70)	<i>Kinnara</i> , of South & North, <i>Paryāpta-Apariyāpta</i>	„	„
(71-73)	<i>Kimpurusa</i> , of South & North, <i>Paryāpta-Apariyāpta</i>	„	„
(74-76)	<i>Bhujagapati Mahākāya</i> , of South & North, <i>Paryāpta-Apariyāpta</i>	„	„
(77-78)	<i>Gamdharva</i> ¹⁰ of North South, <i>Paryāpta-Apariyāpta</i>	„	„
(79)	<i>Jyotiskadeva</i> ¹¹ <i>Paryāpta-Apariyāpta</i>	(195)	„
			wards listed according to higher and higher regions they inhabit in it]
(80)	<i>Varmānikadeva</i>	„	„
(81)	<i>Saudharmadeva</i>	„	„
(82)	<i>Īśānadeva</i>	„	„
(83)	<i>Sanatkumāradeva</i>	„	„
		(196)	<i>Ūrdhvaloka</i>
		(197)	„
		(198)	„
		(199)	„

9 Even the *Indras* of the different divisions of *Vyantara* gods are separately referred to, but we have not noted them here

10 Over and above the eight main divisions of *Vyantara* gods, viz *Piśāca* etc, the eight sub-divisions, viz *Anaranniya* etc are also enumerated in the text proper (*Sū* 188, 194) But we have not noted them here

11 Their two *Indras* are *Sūrya* (the Sun) and *Candra* (the Moon) *Sū* 195 [2]

(84)	<i>Māhendra</i>	<i>Paryāpta-Aparyāpta</i>	(200)	<i>Ūrdhvaloka</i>
(85)	<i>Brahmaloka</i>	„ „	(201)	„
(86)	<i>Lāmtaka</i>	„ „	(202)	„
(87)	<i>Mahāsuka</i>	„ „	(203)	„
(88)	<i>Sakṣārā</i>	„ „	(204)	„
(89-90)	<i>Ānata-piānatadeva</i>	„ „	(205)	„
(91-92)	<i>Ānata-Acūtatadeva</i>	„ „	(206)	„
(93)	<i>Heṭṭhima</i>	<i>Gaiveyaka</i>	(207)	„
(94)	<i>Madhyama</i>	„ „	(208)	„
(95)	<i>Upama</i>	„ „	(209)	„
(96)	<i>Anuttaraupapātika</i>	<i>deva</i> ¹²	(210)	„
(97)	<i>Siddha</i>		(211)	the highest region

There arises a question as to why there is no discussion about the *sthāna* of *a-jīva* (Non-living substances). The reason seems to be that unlike the classes of living beings, the classes of *pudgala* (Matter) cannot be located to a definite region of *Loka*. The atoms and aggregates of atoms are available in any part of *Loka*. Of course, in *Pada V* then *avagāhanā* (extent of their pervasiveness) is discussed in various ways. In a way this could be taken as the discussion about then *sthāna*. But in *Pada II* by '*sthāna*' is meant definite region of *Loka*. And in this sense we cannot imagine any definite *sthāna* of atoms and their aggregates. Hence the discussion about their *sthāna* is neither possible nor necessary. Again, the separate discussion about the *sthāna* of *Dharma*, *Adharma*, *Ākāśa* is not required. It is so because the first two pervade the whole *Loka* and the last one is infinite.

The *Satkhanda-gama* contains the discussion about the *Sthāna* (= *ksetra*) of the living beings. But there it is conducted according to the divisions, *gati*, etc. and not according to the classes of living beings. In the chapter *khettānugamanā* (Book VII pp 299ff) there occurs this discussion. Therein all the three types of *sthānas*, viz *svasthāna*, *upapāda* and *samudghāta* are described and discussed.

12 The five divisions, viz *Vijaya*, etc. are not separately mentioned. The text proper simply enumerates them when it deals with the general class.

CHAPTER III

RELATIVE NUMERICAL STRENGTH OF LIVING
BEINGS AND OF NON-LIVING SUBSTANCES

This third *Pada* yields information about the relative numerical strength of all substances. In the age of Lord Mahāvīra and also thereafter the idea of exact number of reals has assumed importance. *Upanisads* record a view that what is real is only one in number and the world of plurality is either a real or an illusory transformation of that real One. On the other hand, Sāṅkhya philosophers maintain the plurality of self and unity of not-self, Buddhist philosophers believe in the plurality of *citta* (conscious principle) as well as *rūpa* (matter). So, it was necessary to clarify what the Jaina view is on this point. This is exactly what we find in this *Pada*. All other schools of Indian philosophy give merely the numbers of reals whereas this *Pada* fixes the numbers of reals from various standpoints. Main trend of this *Pada* is to discuss the relative numerical strength of the substances, in other words, it discusses the question as to which substance is more or less in number than which substance. This discussion is conducted from various stand-points.

First, it is pointed out as to which direction out of various directions like East etc. contains more living beings and which less. Further, it is made clear as to the living beings belonging to which class are more in number and those belonging to which class are less in number in a particular direction. Not only that but the relative numerical strength of even the sub-classes (of living beings) in a particular direction is demonstrated (213-224).

Similarly, the numerical strength of the various classes of living beings that are formed on the basis of *gati* (225), *indriya* (227), *kāya* (232), *yoga* (252) etc. is described. And finally we are told as to which class contains the lowest number of living beings and which class contains the highest number of them. And the other classes are arranged according to the gradual rise in number of the living beings they contain (334).

The mutual relative numerical strength not only of the classes of living beings but also of the six substances is discussed here from the standpoints of *dravya* (270) and *pradeśa* (271). And the relative numerical strength of the various divisions of each substance is also described here from these two standpoints (272). And at last the relative numerical strength of all the six substances is given from these very two standpoints (273).

In the beginning the discussion on the numerical strength of the classes of living beings is conducted mainly on the basis of directions. Afterwards it is conducted on the basis of three *lokas* (worlds), viz *ūrdhva* (Upper), *adhaḥ* (Lower) and *ūryak* (Middle) (276)

As of different classes of living beings so of the atoms and their aggregates the relative numerical strength is described on the basis of directions and three *lokas*. In other words, number of *puṭgalas* (atoms and aggregates) contained in a particular direction and a particular world (*Loka*) is given. Moreover, numerical strength of atoms and aggregates is also given from the standpoints of *dravya* and *pradeśa* severally and jointly (326-330). And after that the same point is discussed keeping in view their extent of pervasiveness (*avagāhanā*), duration of time (*kālasthiti*) and modes (*paryāya*) (331-333).

Relative Numerical Strength of Substances

Here we give a list of all the six substances according to their progressive numerical strength. From this one can know as to which substances have the numerical strength equal, which have it more in relation to which and which have it less in relation to which. A list of the classes of living beings according to their progressive numerical strength is given separately. So, the following list mainly concentrates on the progressive numerical strength of non-living substances (*Sūtra* 273)

1	(1) <i>Dharmāstikāya-dravya</i>
(2) <i>Adharmāstikāya-dravya</i>
(3) <i>Ākāśastikāya-dravya</i>	{	These three <i>dravyas</i> have equal numerical strength because each of them has only one individual or member. And hence their numerical strength is the lowest.
2	(1) <i>Dharmāstikāya-pradeśas</i>
(2) <i>Adharmāstikāya-pradeśas</i>	{	Both these <i>dravyas</i> have equal number of <i>pradeśas</i> . They have <i>asamkhyāta pradeśas</i> . Thus this number is <i>asamkhyāta</i> times more than the immediately preceding one.
3	<i>Jīvāstikāya-dravya</i>	{	The number of <i>jīvas</i> is <i>ananta</i> . Hence this number is <i>ananta</i> times more than the immediately preceding one.
4	<i>Jīvāstikāya-pradeśas</i>	{	Each and every <i>jīva</i> has <i>asamkhyāta pradeśas</i> . Hence this number is <i>asamkhyāta</i> times more than the immediately preceding or

- 5 *Pudgalāstikāya-dravyas* { The number of *Pudgala dravyas* is *ananta*. And this number is *ananta* times more than the immediately preceding one
- 6 *Pudgala pradeśas* { The total number of all the *pradeśas* of all the *pudgala dravyas* is *asamkhyāta* times more than the immediately preceding one
- 7 *Addhāsamaya-dyavyas* { The number of these *dravyas* is *ananta* times more than the immediately preceding one *Addhāsamaya* has no *pradeśas*.
8. *Ākāśāstikāya-pradeśas* { The number of these *pradeśas* is *ananta* times more than the immediately preceding one

Relative Numerical Strength Of the Classes of Living Beings

The classes of living beings are listed below according to their progressive numerical strength. Therein the beings of the succeeding class are sometimes slightly more in number (*viśeśādhika*), sometimes *samkhyāta* times more, sometimes *asamkhyāta* times more and sometimes *ananta* times more than those of the immediately preceding one. The present list is based on the *Mahādandaka* occurring in *Pada* III (*Sūtra* 334) ¹. This list is there in the third *Pada* at the end. It attempts to check up the relative numerical strength, arrived at in the third *Pada*, of the classes (of living beings) formed on the basis of *gati*, etc. Or, it attempts to arrive at the final relative numerical strength of the classes of living beings after having taken into account all the standpoints. Thus this list is very important. Hence we deem it proper to give it below. Again, the text proper merely suggests the numerical strength whereas the commentator gives and explains the exact numerical strength and attempts to demonstrate its propriety and logical consistency through reasoning.

The facts that emerge from this list are as follows. Even at those early times the Jaina monks (*ācāryas*) have made an attempt to demonstrate in the above manner the relative numerical strength of the different classes of living beings. This is an important fact. Again, the numerical strength of females—be they human beings, sub-human beings or celestial beings—has been considered to be always exceeding that of the males. In *Adholoka* (Nether world) the numerical strength of the classes of infernal beings decreases as we go down and down from the first

1. For the detailed exposition refer to *Prajñāpanāṭikā*, folio 163 A ff.

to the seventh hell That is, among the classes of infernal beings, that class of the infernal beings that inhabit the lowest hell (i. e the seventh hell) has the lowest numerical strength. In other words, among different hells the seventh one has the lowest number of infernal beings. But this order is reversed in regard to the classes of celestial beings inhabiting different celestial regions of *Urdhvaloka* In *Urdhvaloka* the numerical strength of the celestial beings inhabiting the lowest celestial region called *Saudharma* is the highest and it decreases as we go higher and higher with the result that the highest celestial region called *Anuttara* has the lowest number of celestial beings The numerical strength of *Bhavanavāsī* celestial beings is even more than that of those inhabiting *Saudharma* celestial region It is so because the former is situated below *Manusyaloka* which in turn is situated below *Saudharma* celestial region. *Vyantaradevas*, though inhabiting the region higher than that the *Bhavanavāsī devas* inhabit, are more in number than the latter Again, the *Jyotiskadevas*, though inhabiting the region higher than that *Vyantaradevas* inhabit, are more in number than the latter.

Among all the classes of living beings the class constituted by human beings has the lowest numerical strength, that is, it has the lowest number of living beings This is the reason why the birth in this class is considered to be very difficult to attain Again, more the number of sense-organs possessed by living beings, less is their numerical strength In other words, undeveloped living beings are more in number than the developed ones The living beings that have already attained liberation in the infinite past are less in number than one-sensed beings The number of all the transmigratory living beings taken together is more than that of those who have attained liberation This is the reason why the world (*loka*) will never be empty of the transmigratory living beings The other reason of its not becoming devoid of transmigratory living beings is that numbers of living beings constituting different classes are never variable but ever constant, in other words, they are eternal.

The living beings inhabiting the lowest hell and the highest heaven are lowest in number among the living beings inhabiting different hells and different heavens respectively This suggests that it is very difficult to be either the most virtuous or the most vicious. According to the recognised Jaina view of evolution (of living beings), the lowest stage of evolution is that of one-sensed beings. From this stage the evolution starts and gradually progresses

The number of one-sensed beings as also of the liberated beings reaches to *anantakoti*. The number of the *abharayas* (= Non-elect living beings destined to remain in bondage for ever) is *ananta*. The number of transmigratory living beings all taken together exceeds that of the liberated living beings. This view has good logic. It is so because some of the living beings that are bound at present will attain liberation in future. So, if we were to consider the number of liberated souls more than that of transmigratory ones, then there would arise the contingency of the world becoming empty of the transmigratory living beings at one time.

The numerical strength of the living beings decreases with the increase in the number of sense-organs possessed by them. This order is maintained in the *aparyāpta* (undeveloped) living beings (No 49-53), but it is reversed in the *paryāpta* (developed) ones (No 44-48). The secret behind this is not known to us.

Relative Numerical Strength of All the Classes of Living Beings

1. The number of male ² human beings born from uterus is the lowest ³	
2. <i>Manusya-strī</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>) ⁴
3. <i>Bādhara-tejahkāya</i>	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
4. <i>Anuttaropapātikadeva</i>	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
5. Gods of Upper (three) <i>Graveyakas</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
6. Gods of Middle (three) <i>Graveyakas</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
7. Gods of Lower (three) <i>Graveyakas</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
8. Gods of <i>Acyutakalpa</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
9. Gods of <i>Āṇanakalpa</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
10. Gods of <i>Prānatakalpa</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
11. Gods of <i>Ānatakalpa</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
12. Infernal beings of VII hell	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
13. Infernal beings of VI hell	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
14. Gods of <i>Sahasrārakalpa</i>	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
15. Gods of <i>Mahāśukra</i>	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
16. Infernal beings of V hell	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)

2 While dealing with the class of human beings the text takes note of males and females. But it observes silence about the division of the neuters. Of course, it separately mentions the *sammūcchima* human beings who are invariably neuters. See No 24.

3 The commentator has suggested the number '*samkhyeṇa koṭi × koṭi*'. For others too he points out the numbers and their propriety. The readers interested in the problem may refer to the pertinent portion of the commentary.

4 The commentator points out that the number of females is 27 times more than the number of males.

17	Gods of <i>Lāntaka Kalpa</i>	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
18	Infernal beings of IV hell	(<i>asamkhyāta gna adhika</i>)
19.	Gods of <i>Brahmalokakalpa</i>	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
20	Infernal beings of III hell	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
21	Gods of <i>Māhendrakalpa</i>	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
22	Gods of <i>Sanatkumārakalpa</i>	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
23	Infernal beings of II hell	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
24	Sammūrcchima human beings	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
25	Gods of <i>Isānakalpa</i>	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
26	Goddesses of <i>Isānakalpa</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
27	Gods of <i>Saudharmakalpa</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
28	Goddesses of <i>Saudharmakalpa</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
29	<i>Bhavanavāsī</i> gods	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
30	<i>Bhavanavāsī</i> goddesses	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
31	Infernal beings of I Hell	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
32	Males of <i>Khecara Pañcendriya Tiryañca</i>	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
33	Females of „ „ „	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
34	Males of <i>Sthalacara</i> „ „	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
35	Females of „ „ „	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
36	Males of <i>Jalacara</i> „ „	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
37	Females of „ „ „	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
38	<i>Vyantara</i> gods	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
39	„ goddesses	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
40	<i>Jyotiska</i> gods	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
41	„ goddesses	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
42	Neuters of <i>Khecara Pañcendriya Tiryañca</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
43	„ of <i>Sthalacara</i> „ „	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
44	„ of <i>Jalacara</i> „ „	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
45	<i>Caturindriya Paryāpta</i>	(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
46	<i>Pañcendriya</i> „	(<i>viśesādhika</i>)
47	<i>Dvīndriya</i> „	(<i>viśesādhika</i>)
48	<i>Trīndriya</i> „	(<i>viśesādhika</i>)
49	<i>Pañcendriya Aparyāpta</i>	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
50.	<i>Caturindriya</i> „	(<i>viśesādhika</i>)
51	<i>Trīndriya</i> „	(<i>viśesādhika</i>)
52	<i>Dvīndriya</i> „	(<i>viśesādhika</i>)
53	<i>Pratyeka Bādara Vanaspati Paryāpta</i>	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
54	<i>Bādara Nigoda</i> „	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
55	<i>Bādara Pīthvī</i> „	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
56	<i>Bādara Apkāya</i> „	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
57	<i>Bādara Vāyukāya</i> „	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
58	<i>Bādara Tejahkāya Aparyāpta</i>	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
59	<i>Pratyeka Bādara Vanaspati Aparyāpta</i>	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
60	<i>Bādara Nigoda Aparyāpta</i>	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)

61.	<i>Bādara Pṛthvī</i>	„	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
62	<i>Bādara Apkāya</i>	„	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
63	<i>Bādara Vāyukāya</i>	„	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
64	<i>Sūksma Tejahkāyika</i>	„	(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
65	<i>Sūksma Pṛthvīkāyika</i>	„	(<i>viśesādhika</i>)
66	<i>Sūksma Apkāyika</i>	„	(<i>viśesādhika</i>)
67	<i>Sūksma Vāyukāyika</i>	„	(<i>viśesādhika</i>)
68	<i>Sūksma Tejahkāyika Paryāpta</i>		(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
69	<i>Sūksma Pṛthvī</i>	„	(<i>viśesādhika</i>)
70	<i>Sūksma Apkāyika</i>	„	(<i>viśesādhika</i>)
71	<i>Sūksma Vāyukāyika</i>	„	(<i>viśesādhika</i>)
72	<i>Sūksma Nigoda Aparyāpta</i>		(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
73	<i>Sūksma Nigoda Paryāpta</i>		(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
74	<i>Abhavasiddhika</i>		(<i>ananta guna adhika</i>)
75	<i>Pratīpatita-samyaktva</i>		(<i>ananta guna adhika</i>)
76	<i>Siddhas</i>		(<i>ananta guna adhika</i>)
77	<i>Bādara Vanaspati Paryāpta</i>		(<i>ananta guna adhika</i>)
78	<i>Bādara Paryāpta</i>		(<i>viśesādhika</i>)
79	<i>Bādara Vanaspati Aparyāpta</i>		(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
80	<i>Bādara Aparyāpta jīvas</i>		(<i>viśesādhika</i>)
81	<i>Bādara jīvas</i>		(<i>viśesādhika</i>)
82	<i>Sūksma Vanaspati Aparyāpta</i>		(<i>asamkhyāta guna adhika</i>)
83	<i>Sūksma Aparyāpta</i>		(<i>viśesādhika</i>)
84	<i>Sūksma Vanaspati Paryāpta</i>		(<i>samkhyāta guna adhika</i>)
85	<i>Sūksma Paryāpta</i>		(<i>viśesādhika</i>)
86	<i>Sūksma jīvas</i>		(<i>viśesādhika</i>)
87	<i>Bhavasiddhika</i>		(<i>viśesādhika</i>)
88	<i>Nigoda jīvas</i>		(<i>viśesādhika</i>)
89	<i>Vanaspati</i>		(<i>viśesādhika</i>)
90	<i>Ekendriya</i>		(<i>viśesādhika</i>)
91	<i>Tīryāñca</i>		(<i>viśesādhika</i>)
92	<i>Mithyādrsti</i>		(<i>viśesādhika</i>)
93	<i>Avirata</i>		(<i>viśesādhika</i>)
94	<i>Sakasāya</i>		(<i>viśesādhika</i>)
95	<i>Chadmastha</i>		(<i>viśesādhika</i>)
96	<i>Sayogī</i>		(<i>viśesādhika</i>)
97	<i>Samsārī</i>		(<i>viśesādhika</i>)
98	<i>Sarvajīvas</i>		(<i>viśesādhika</i>)

It is interesting to note the way in which this topic is treated of in *Ṣatkhandāgma*. In *Prajñāpanā sūtra* 212 the relative numerical strength of the classes of living beings is discussed through 27 points of investigation (*dvāras*) whereas in *Ṣatkhandāgama* (Book VII, pp 520) it is discussed through 14 points of investigation, viz *gati*, etc. This means that *Prajñāpanā* discusses this topic through

13 points of investigation in addition to those 14 employed in *Satkhandāgama*. This discussion occurs also in *Dravyapramānā-nugama-prakarana* of *Satkhandāgama* (Book VII pp 244 ff) *Ṣatkhandāgama* (Book VII pp 244 ff) itself offers the explanation of the numerical terms like *samkhyāta* whereas it is not *Prajñāpanā* itself but its commentary that offers this explanation. This discussion of the relative numerical strength of living beings occurs in *Satkhandāgama* at other places also. Book XIV, *Sū* 568 (p 465) of *Ṣatkhandāgama* gives an account of the relative numerical strength of living beings even from the standpoints of *dravya-pramāna* and *pradeśapramāna*. *Prajñāpanā* too in its *Atthikāyadvāra sū* 270 gives an account of the relative numerical strength of the living beings from two standpoints, viz *dravyārthika* and *pradeśārthika*. This account in *Prajñāpanā* is different from that occurring in *Satkhandāgama* in that the former account considers the relative numerical strength of *saddravya* whereas the latter that of *Satkāya*. The *Mahādandaka* occurring in *Prajñāpanā* (*sū* 334) and that occurring in *Satkhandāgama* (Book VII pp 575 ff) deserves comparison. Both the *Mahādandakas* discuss the topic of relative numerical strength of all the classes of living beings.

LIFE-DURATION OF LIVING BEINGS

This *Pada* gives an account of life-duration of the different classes of living beings¹ This *Pada* is given the name *Sihitipada* because it tells us as to how much time a living being can live in different classes when born in them Living being as substance is eternal But the modes like infernal, celestial, sub-human, human which it assumes are non-eternal That is, these modes come into existence and go out of existence at some time So, the need arises to discuss the duration of various kinds of modes Such a discussion is met with in this *Pada*. Maximum and minimum life-durations of each and every mode or class of living beings are pointed out Life-duration is possible in the case of transmigratory living beings only Hence while discussing the topic of life-duration, the classes of transmigratory living beings only are taken into consideration About liberated living beings it is stated that they have beginning but no end (*sādhīyā aparjavarasitā*—p 78 line 14 sū 211) So, the question of their life-duration does not arise This is the reason why it is not taken up for discussion in this *Pada* Again, this *Pada* does not give an account of the 'life-duration' of the modes of non-living substances It is so because different varieties of the modes of non-living substances could not have the fixed maximum and minimum limits of their existence

In this *Pada* an account of life-durations of the classes of living beings is given in the following order Life-durations of general classes are given first and only afterwards those of their sub-classes, viz *pariyāpta* and *aparīyāpta*, are given To illustrate, the life-duration of the general class of infernal beings is stated first, and afterwards the life-durations of its two sub-classes, viz *pariyāpta* and *aparīyāpta*, are stated This very order is followed in giving an account of life-durations of other classes of living beings

In the table given below life-durations of general classes are given Here sub-classes, viz *pariyāpta* and *aparīyāpta* are not taken into account Moreover, the question of the life-duration of the classes of living beings is discussed with a view to indicating the

1 *Saṭkhaṇḍāgama* too discusses this topic under the heading of '*kālānugama*' (Book VII, pp 114 and 462) The speciality of *Saṭkhaṇḍāgama* account is that it expounds the topic through 14 *dvāras* keeping in view first a single member of this or that class of living beings and then the members of this or that class all taken together This *Saṭkhaṇḍāgama* account is worth comparing with the *Uttarādhyayana* (36 80 ff) account of *kāla* given from the standpoint of *santati* (continuum)

maximum and minimum limits of their life-durations. Hence these two limits of their life-durations are included in the table.

From the table it becomes clear that life-duration of females is shorter than that of males as also that the life-duration of infernal and celestial beings is lengthier than that of the human and sub-human beings. Among one-sensed beings the fire-bodied ones have the shortest life-duration. This fact could be corroborated by our experience of the fire getting extinguished. Again, among the one-sensed beings, the earthbodied are possessed of the lengthiest life-duration. But we do not know the reason behind the view that the life-duration of the three-sensed beings is shorter than that of the two-sensed beings. Moreover, the life-duration of the four-sensed beings is lengthier than that of the three-sensed but shorter than that of the two-sensed ones. This has also remained a mystery for us.

Classes of living beings	Life-Duration	
	Minimum	Maximum
1. Infernal beings (335)	10 thousand years	33 sāgaropama
(1) <i>Ratnaprabhā</i> (336)	..	1 ,
(2) <i>Śarkaraprabhā</i> (337)	1 <i>Sāgaropama</i>	3 „ ²
(3) <i>Vālukāprabhā</i> (338)	3 „	7 „
(4) <i>Paṅkaprabhā</i> (339)	7 „	10 „
(5) <i>Dhūmaprabhā</i> (340)	10 „	17 „
(6) <i>Tamaḥprabhā</i> (341)	17 „	22 „
(7) <i>Adhaḥsaptama</i> (342)	22 „	33 „
2. (a) God (343)	10 thousand years	33 sāgaropama
(b) Goddess (344)	..	55 <i>palyopama</i>
(1) <i>Bhavanavāsī</i> gods (345)	..	somewhat more than one sāgaropama
„ goddesses (346) ³	..	4½ <i>palyopama</i>
[For <i>Asurakumāra</i> and others refer to the original text]		
3. Earth-bodied (354)	<i>Antarmuhūrta</i>	22,000 years
(1) <i>sūkṣma</i> earth-bodied (355) ⁴	..	<i>Antarmuhūrta</i>
(2) <i>bādara</i> „ (356)	..	22,000 years

2. The maximum life-span possible in the 1st hell is identical with the minimum life-span possible in the 2nd hell, the maximum life-span possible in the 2nd hell is identical with the minimum life-span possible in the 3rd hell, and so on and so forth. This is deduced from the above Table.

3. *Sū.* 347-353 contain the account of the life-span of the gods and goddesses of ten different divisions of *Bharanapati* celestial beings.

4. *Sū.* 358, 361, 364, 367 contain the account of the life-span of subtle water-bodied, fire-bodied, air-bodied and plant beings.

4.	Water-bodied (357)	,	7,000 years
5	Fire-bodied (360)	„	3 days and nights
6	Air-bodied (363)	„	3,000 years
7	Plant-bodied (366)	„	10,000 years
8.	Two-sensed beings (369)	„	12 years
9	Three-sensed „ (370)	„	49 days and nights
10	Four-sensed „ (371)	„	6 months
11	Five-sensed sub-human beings (372)	„	3 palyopama
	(a) <i>sammūrcchima</i> (373)	„	1 pūrvakoti
	(b) <i>garbhaja</i> (374)	„	3 palyopama
	(1) <i>jalacara</i> (375) ⁵	„	1 pūrvakoti
	(2) <i>catuspada-sthalacara</i> (378)	„	3 palyopama
	(3) <i>uraparīsarpa</i> (381)	„	1 pūrvakoti
	(4) <i>bhujaparīsarpa</i> (384)	„	„
	(5) <i>khechara</i> (387)	„	<i>palyāsamkhyeyabhāga</i>
12	<i>Manuṣya</i> (390) ⁶	„	3 palya
13	<i>Vyantara</i> gods (393)	10,000 years	1 palyopama
	„ goddesses (394)	„	$\frac{1}{2}$ „
14	<i>Jyotiṣka</i> gods (395) $\frac{1}{8}$	<i>palyopama</i>	1 palyopama +
	„ goddesses (395) ⁷	„	1 one lakh years
	[For <i>Candra</i> etc refer to the original text]		
15	<i>Vaimānika</i> gods (407)	1 palyopama	33 sāgaropama
	„ goddesses (408)	„	55 palyopama
	[For <i>Saudharma</i> etc ⁸ refer to the original text]		

In this *Pada* no thought is given to the problem of 'life-duration' of modes or classes of non-living substances. The reason behind this seems to be the fact that *Dharma*, *Adharma* and *Ākāśa* are eternal; and it is stated in *Pada* V that matter exists from one or two or three and so on upto *asamkhyāta samayas* (515-518), so, the separate treatment of the *sthiti* of the modes of matter (*Pudgala*) is not necessary. Moreover, this *Pada* considers that *sthiti* only which is the result of *āyukarma* and such a *sthiti* is not possible in the case of non-living substances.

5 While giving an account of the life-spans of the *jalacara*, etc the text separately mentions the life-spans of *garbhaja* and *sammūrcchima* beings (Sū 376 ff), but in the present Table we have not done so.

6 Again, while dealing with the life-span of the human beings, the text separately notes the life-spans of *garbhaja* and *sammūrcchima* human beings (Sū. 391-92).

7 The text describes the life-spans of gods and goddesses of the celestial classes viz *Candra* etc (Sū 397-406).

8. Sū. 409-426,

CHAPTER V

CLASSES AND MODES OF LIVING AND NON-LIVING SUBSTANCES

The name of this *Pada* is 'visesa'. The term 'visesa' means classes as well as modes. Here in the present context it means classes and modes of living and non-living substances. In *Pada* I classes and sub-classes of these two substances have already been enumerated. They are, in brief, repeated here. It is so because the object of this *Pada* V is to clarify the point that whatever classes and sub-classes these two substances are divided into have each infinite modes. Now if even a class of a substance have infinite modes, it naturally and inevitably follows that this particular substance taken in its entirety has infinite modes. From the fact that a substance has modes it naturally follows that it can never be absolutely changeless but it can only be variable constant. This, again, means that reality is neither substance alone, nor modes alone, but it is both at the same time. Nature of reality is constituted by both substance and modes.

It is noteworthy that though the name *Visesa* is given to this *Pada*, the term 'visesa' is not used in the *sūtras* of the *Pada*. In its place the term '*pariyāya*' is employed in the entire *Pada* (su. 438-). In Jaina doctrinal works this term has special importance. The author has suggested that two terms '*pariyāya*' and '*visesa*' are not at all different in meaning. Various classes of living and non-living substances are nothing but modes of those concerned substances. Thus classes or particulars of a substance or universal as well as modes of a particular individual or lower universal are here known as *pariyāyas*. The classes of infernal beings, etc. are also *pariyāyas*—modes—of an individual living being. It is so because an individual living being has been born many a time as an infernal being, celestial being, etc. in the infinite past. And just as they are the *pariyāyas* of one individual living being even so they are the *pariyāyas* of each and every individual living being because all living beings are potentially equal. Thus what are called *prakāras* (types), *bhedas* (divisions), *viśesas* (particulars) from the standpoint of *jīva* substance or universal are modes only when viewed from the standpoint of an individual living being. Substance can never be without mode. That is, substance always has this or that relevant mode. Such a suggestion is there in this *Pada* because what is known as *dravya* is here called *pariyāya* (439). In fine, the suggestion is that *dravya* and *pariyāya* are identical. This is the reason why the author has employed the term '*pariyāya*'

for different types or classes of a *dravya* (439, 501) This point has been noted by Āc Malayagiri also ¹

The author wanted to clarify that though *dravya* and *paryāya* are identical they are different also and that all the *paryāyas* or *parināmas* are not of one substance only This has been suggested by pointing out the difference between the numbers of *dravyas* and *paryāyas* For instance, he states that the number of infernal beings is *asamkhyāta* (439) but that of their *paryāyas* is *ananta* (440) Again, out of various classes of living beings the class of vegetation and that of liberated ones contain *ananta* number of *dravyas* Thus *jīva dravyas* all taken together could be regarded as *ananta* but *jīva dravyas* of any one class except the above-mentioned two classes are *asamkhyāta* Yet the number of *paryāyas* of any one class is *ananta* All this is explained clearly in the present *Pada*

On the basis of such suggestions of the author, the Jaina theoreticians postulated two kinds of universals, one is called *tīryaksāmānya* (horizontal universal) and the other *ūrdhvatāsāmānya* (vertical universal) That universal which runs through spatially different individuals is called *tīryaksāmānya* whereas that universal which runs through temporally different modes of one individual is called *ūrdhvatāsāmānya* *Urdhvatāsāmānya* is nothing but *dravya* itself One individual thing has one *ūrdhvatāsāmānya* which is responsible for the notion of its identity. On the other hand, one individual has many *tīryaksāmānyas* which are responsible for the notion of its similarity with different individuals *Jīvatva* universal is *tīryaksāmānya* when viewed as a common characteristic running through different individual *jīvas* but it is also *ūrdhvatāsāmānya* when viewed as a characteristic persisting in one individual *jīva* inspite of this *jīva* undergoing different modifications The roots of the clarifications and interpretations of the terms and concepts *dravya*, *paryāya*, *sāmānya*, *viśeṣa* offered by Jaina theoreticians in the course of time while comparing their concepts with the corresponding ones found in other systems of Indian philosophy are clearly visible in this work The clarifications and explanations of these terms and concepts, met with in this work, have in turn their roots in the *Anga* works like *Bhagavatī* ²

Unlike Vedāntins, Jainas believe in the plurality of *Jīva* (Soul) substance The number of *jīvas* are *ananta* Hence, in Jainism

1 Commentary, folios 179 B, 202 A

2. For the discussion of this topic readers may refer to Introduction to *Nyāyātāravārtikavṛtti*, pp 25-31, also *Āgama Yuga kā Jaina Darsana*, pp 76-86

there is nothing like one independent entity called Universal Soul. The characteristic of consciousness that we find in one *jīva* is numerically different from that found in another and pervades that particular *jīva* only. Again, it is this characteristic that differentiates soul from not-soul. Thus this characteristic, though numerically different in different souls, performs one common function of differentiating soul from not-soul. And hence in this sense it is considered to be a universal. This universal is of the kind of *tiryak-sāmānya*. It is not numerically identical in all individual souls. It is numerically different in all of them. Hence there is similarity only among souls, there is no identity or oneness of all souls, identity of all souls or One Soul is an illusion. Identity of all souls or One Soul is a logical abstraction and not a concrete reality³. Similarly, non-living substance (*ajīva*) is not One. There is a plurality of it. There are many non-living substances. All these non-living substances differ from the living substances in that they do not have the characteristic of consciousness. And in this sense there is similarity among all the non-living substances. This similarity is indicated by the common term '*ajīva*' employed for them all. This similarity or universal is again of the type of *tiryak-sāmānya*. By *pariyāyas* (modes), *bhedas* (divisions) and *viśesas* (particulars) of these *tiryaksāmānyas* we are to understand here *pariyāys*, *bhedas* and *viśesas* of the two substances living and non-living (439, 501).

According to Jaina philosophy any one individual substance undergoes so many transformations or modifications. For instance, any one soul assumes so many transformations like the state of infernal being etc. These transformations being what they are come and go but the soul substance being eternal persists for ever in the midst of these changes. In other words, soul is never deprived of its true nature, it, as a substance, is never destroyed with the result that it never becomes not-soul. Origination and destruction are predicated of it simply from the standpoint of its transformations or modes. Its modes originate and perish. Each individual soul is a universal. It is a universal of the kind of *ūrdhvatāsāmānya*. This universal is one in one individual living being. It runs through various modes, transformations or states of that individual living being. In this *Pada* the discussion about the *pariyāyas* of *narayika* (infernal being) etc (440, 504) is conducted from the standpoint of *ūrdhvatāsāmānya*. So, those *pariyāyas* of *Narayika* etc are to be understood as its modes.

3 We are to understand the statements like '*ege āyā*' occurring in *Sthānānga* from the standpoint of such mentally constructed, ideal or conceptual Unity.

Thus in this *Pada* the term *paryāya* is employed in two senses. According to one sense it means types, divisions, classes or particulars. According to another sense it means modes, states, transformations. And it is to be noted that the universal characterising types, divisions or particulars and the universal characterising modes, states or transformations are of two different kinds. The former is called *tiryak-sāmānya* and the latter *ūrdhvatāsāmānya*. Both of them are real. But there are many *tiryak-sāmānyas* in one individual whereas there is only one *ūrdhvatāsāmānya* in one individual.

Nāraka (class of infernal beings) etc. are the various divisions, classes, particulars or species of the universal soul which is a *tiryaksāmānya* and hence they are considered to be the *paryāyas* of *jīva*. Again, these *nāraka* etc. could be viewed as the modes of one individual soul substance which is *ūrdhvatāsāmānya* and hence even from this standpoint they are called *paryāyas* of *jīva*. The similar consideration is there in the case of non-living substance (*ajīva*) also. Thus the author has used the term *paryāyas* in two different senses and he has regarded the two terms '*paryāya*' and '*viśesa*' as synonyms. In the Jaina *Anga* works the term *paryāya* alone was employed. This is the reason why the author has used this term only in his exposition. But in the Vaiśeṣika system the term *viśesa* was already current. And the author seems to have given the name '*Viśesa*' to this *Pada* in order to point out that the term *viśesa* can very well be employed in the sense of *paryāya* (mode, state, transformation) as well as in the sense of *bheda* (particular, division, species).

The transmigratory souls undergo modifications or transformations that are the results of karmas. It is on account of karmas that soul comes into contact with matter. And it is this contact that in its turn causes various states, modes or transformations of the soul. These transformations which are *paudgalika* or 'of matter' are also predicated of the soul. And the assumption that the transmigratory soul is somewhat identical with matter is underlying our author's discussion of its *paryāyas*. The *ananta paryāyas* which the *pudgala* (matter) independently undergoes due to the various degrees of *varṇa* (colour), *rasa* (flavour), *gandha* (odour) and *sparsā* (touch) (519-) are predicated of the soul also when matter is in contact with it (440-). The reason for this view is that soul is also the cause of these modes of matter when the latter is in contact with the former. From this it is clear that the soul, in its transmigratory state, is relatively identical with matter. This identity is beginningless and it is due to this identity that there arises difference among living beings with regard to their

structure, colour, etc. Were there no identity of this sort, then all the transmigratory souls, like the liberated ones, would have no difference whatsoever among them, they would have only numerical difference, and all the classes of transmigratory souls would become an impossibility. Hence the relative identity of transmigratory soul with matter has been posited as a ruling principle underlying those different classes of living beings or transmigratory souls. When a soul becomes completely dissociated or free from karmas, it has no contact whatsoever with matter and as a consequence has no external differentiating characteristics like structure, colour, etc. Due to the rise of karmic matter just as there arise external differences like structure, colour etc. and thus come into existence various modes even so there arise internal differences pertaining to knowledge, etc. and thus come into existence various other modes of a transmigratory soul. In this manner the author has justified the view that a number of modes of a living being is *ananta*.

As we have seen, this *Pada* is devoted to the treatment of the classes and modes of *jīva* as well as *ajīva*. The classes are already described in *Pada* I. But the suggestion that each class possesses *ananta* modes is found in this *Pada* V. Thus it constitutes the salient feature of this *Pada*. *Pada* I enumerated the classes, *Pada* III gave us mainly the relative numerical strength of those classes. So, there remained to be answered a question as to what the actual number of the *viśesas* or particulars (individuals) each class contained. The answer to this question is found in this *Pada* V. Not only that, this *Pada* has given also the numbers of modes that are possible in each class. The number of modes possible in each class is *ananta*. But the number of individuals contained in each class differs. Some classes contain *asamkhyāta* individuals whereas some *ananta*. The class of vegetation (*vanaspati*) and that of liberated souls contain *ananta* individuals. Each of the remaining classes contains *asamkhyāta* individuals. Again, this *Pada* does not take into account all the classes and sub-classes enumerated in *Pada* I, when it discusses the question of the number of individuals contained in a particular class as also the number of modes possible in the individuals of a particular class. It takes into account the main classes of transmigratory souls—the main classes which are known by the name of ‘24 *Dandakas*’—and the class of liberated souls. This will be clear from the Table given ahead. Therein items No 1 to 24 are the classes of transmigratory souls. There 24 classes are called 24 *dandakas*. And item No 25 is the class of liberated souls.

The discussion about the modes of each of the different classes

of soul substance is conducted here from various standpoints Thus therein the employment of the non-absolutistic standpoint recognised by the Jainas is obvious While expounding the different modes of each of the classes of souls or living beings the ten standpoints of substance (*davvatthayā*), space-points (*padesa-tthatā*), extent of pervasiveness (*ogāhanatthatā*), life-duration (*thi*), colour, odour, flavour, touch, knowledge (*jñāna*) and indeterminate cognition (*darśana*) are employed (*Sū* 440-54)

The discussion is conducted in the following order First the question as to how many modes the class of infernal beings have is raised In answer to this question it is stated that their number is *ananta* To demonstrate the plausibility or propriety of this number *ananta* of these modes, the numbers of the modes of the class of infernal beings, yielded by those ten standpoints, are given Some standpoints yield *samkhyāta* modes, some *asamkhyāta* and some *ananta* Taking into consideration the standpoint yielding *ananta* number of modes—as it is the highest number—the modes of the class of infernal beings are declared to be *ananta* It is to be noted that those numbers are not actually and directly stated but are indirectly suggested through the comparison of one infernal being with another Let us elucidate the point It is said that from the standpoint of substance one infernal being is similar to all other infernal beings This means that from this standpoint any infernal being could be regarded as one only Thus from this standpoint the number of an infernal being can never be more than one, that is, it is *samkhyāta*

Similarly, from the standpoint of space points⁴ one infernal being is similar to another This means that each and every infernal being has *asamkhyāta* space-points In short, it can be said that from this standpoint any infernal being is *asamkhyāta*

From the standpoint of the height of the body, one infernal being is either shorter than or equal to or taller than another infernal being Though there is no difference among the infernal beings from the standpoint of space-points, they fall into three groups when the heights of their bodies are compared with the height of any one of them. In *Ratnaprabha* hell the lowest height is found, the lowest height is equal to one part of the *asamkhyāta* equal parts of an *angula* The maximum height found in this hell is equal to

⁴ Like *Dharmāstikāya*, etc the *Jīva* substance too possesses *Pradesas* Hence it is necessary to expound the *Jīva* substance from the standpoint of *pradeśas* Moreover, Time and material atoms are considered to be *apradeśī* (i.e. having one *pradesa* only) Hence in the total account of all the substances, *jīva* as well as *a-jīva*, the exposition from the standpoint of *pradesa* becomes necessary

7 *dhanus*, 3 *hasta* and 6 *angula*. This *avagāhanā* (height of body) becomes double as we go in the lower and lower hells and in the hell VII the highest *avagāhanā* is 500 *dhanus* ⁵ The relative strength of the intervening numbers of measurement units between the measurement equivalent to one part of *asamkhyāta* equal parts of an *angula* (the minimum *avagāhanā* of infernal beings) and the measurement equivalent to 500 *dhanus* (the maximum *avagāhanā*) govern the relative *avagāhanā* of the infernal beings inhabiting other hells. So, if an infernal being is superior or inferior to another from the standpoint of *avagāhanā*, then it is so by $\frac{1}{asamkhyāta}$ or by $\frac{1}{samkhyāta}$ or *samkhyāta* times or *asamkhyāta* times. Thus from the standpoint of *avagāhanā*, modes (*paryāys*) of an infernal being are of *asamkhyāta* kinds.

From the standpoint of *sthiti* too, one infernal being is either equal or inferior or superior to another infernal being. When one infernal being is superior or inferior to another from this standpoint, it is so by $\frac{1}{asamkhyāta}$ or by $\frac{1}{samkhyāta}$ or *samkhyāta* times or *asamkhyāta* times. In fine, from this standpoint also, the modes (*paryayas*) of an infernal being are of *asamkhyāta* types.

From the standpoint of black and other colours taken one by one, the modes of an infernal being are *ananta* because there are *ananta* degrees of each colour.

Similarly, from the standpoints of odour, flavour, touch taken one by one the modes of an infernal being are *ananta*. It is so because all these physical qualities severally have *ananta* degrees.

Thus the author has made it clear that the view that an infernal being possesses *ananta* modes seems quite plausible when we take into account the *ananta* modes of colour, flavour, odour, touch severally.

Similarly, the author points out that even from the standpoints of knowledge and indeterminate cognition the possible modes of an infernal being are infinite. It has already been explained as to why the modes of colour, etc. which naturally belong to matter are predicated of soul. And knowledge etc. are the modes natural to soul. And even from the abovementioned two standpoints the view that the modes of an infernal being are *ananta* is proved legitimate, intelligible and plausible.

Āc Malayagiri notes that these ten standpoints can be reduced to four, viz *dravya*, *ksetra*, *kāla* and *bhāva*. Standpoints of

dravyārtha and *pradeśārtha* are included in *dravya*, that of *avagāhanā* in *ksetra*, that of *sthiti* in *kāla*, and those of *varna* etc and *jñāna* etc in *bhāva* ⁶

On this same line the discussion about *Dandaka* is conducted (441-454) As we have already seen, when taken into consideration *avagāhanā* and *sthiti* as also *varna* etc. and *jñāna* etc one *jīva* is inferior or superior to another So, again all the 24 *dandakas* (classes of living beings) each having either minimum or maximum or intervening *avagāhanā* are described In similar manner the modes of each of 24 *dandakas* are discussed from the standpoints of *sthiti*, *jñāna* and *darśana* one by one and they are proved to be *ananta* in each case (*Sū* 455-499) Having finished the discussion on the modes of living substance the topic of the modes of non-living substances is taken up for discussion.

Numbers of the Living Beings Contained in Different Classes and Numbers of the Modes of the Living Beings

Classes of Living beings	No of Living beings contained in the classes	No of modes of the Living beings contained in the classes
<i>Jīva</i>	<i>Ananta</i> (439)	<i>Ananta</i> ⁷
1 <i>Nāraka</i>	<i>Asamkhya</i> (439)	„ (440) ⁸
2 <i>Asura</i>	„ „	„ (441)
3 <i>Nāga</i>	„ „	„ (442)
4 <i>Suparna</i>	„ „	„ „
5 <i>Vidyutkumāra</i>	„ „	„ „
6 <i>Agnikumāra</i>	„ „	„ „
7 <i>Dīpakumāra</i>	„ „	„ „
8 <i>Udadhikumāra</i>	„ „	„ „
9 <i>Dik-kumāra</i>	„ „	„ „
10 <i>Vāyukumāra</i>	„ „	„ „
11 <i>Stanitakumāra</i>	„ „	„ „

⁶ Ibid, folio 182 A

⁷ In *sū* 439 we are told that the *pariyāyas* (*dravyas* or divisions) of the *Jīva* class are *ananta* and thereafter in *sū* 440 those different divisions are taken up one by one and we are again told that the *pariyāyas* (modes) of this or that division are *ananta* From this it follows that the *pariyāyas* (modes) of the entire *jīva* class are *ananta*

⁸ In *sū* 439 we are told that the *pariyāyas* of the class of infernal beings are *asamkhya* whereas in *sū* 440 we are told that they are *ananta* This means that *sū* 439 gives the number of members (*pariyāyas*) of the class of infernal beings whereas *sū* 440 gives the number of the modes (*pariyāya*) of living beings contained in the entire class of infernal beings

<i>Jīva</i>	<i>Asamkhyā</i> (439)	<i>Ananta</i>
12 <i>Prthvīkāyika</i>	„ „	„ (443)
13 <i>Apkāyika</i>	„ „	„ (444)
14. <i>Tejāhkāyika</i>	„ „	„ (445)
15. <i>Vāyukāyika</i>	„ „	„ (446)
16. <i>Vanaspatī</i>	<i>Ananta</i> „	„ (447)
17. <i>Dvīndriya</i>	<i>Asamkhyā</i> „	„ (448)
18 <i>Trīndriya</i>	„ „	„ (449)
19. <i>Caturīndriya</i>	„ „	„ (450)
20 <i>Pañcendriya-tulyāñca</i>	„ „	„ (451)
21 <i>Manusya</i>	„ „	„ (452)
22 <i>Vyantara</i>	„ „	„ (453)
23. <i>Jyotiśka</i>	„ „	„ (454)
24 <i>Varmāñika</i>	„ „	„ (454)
25 <i>Siddha</i>	<i>Ananta</i> „	—

Classes and Modes of Non-living Substance

Those very classes of Non-living substance that are mentioned in *Pada* I (4-6) are found here in this *Pada* V too. The only difference is that in *Pada* I they are given the name '*prajñāpanā*' whereas in *Pada* V they are given the name '*paryāya*' (500-502). In *Pada* I we have already met with the description of *pudgala* (Matter) which undergoes various modifications. This *pudgala* is a non-living substance. It is called *rupī* because it is this non-living substance that has physical qualities, viz. colour etc. This *Pada* V considers the question of the total number of modes (*paryāyas*) of all the classes of *pudgala* taken together. And the answer given is that it is *ananta* (503). There are four classes of matter, viz. *paramānu* (atom), *skandha* (aggregate of atoms), *skandhadeśa* (part of an aggregate) and *skandha-pradeśa* (space-point of an aggregate). But in the discussion mainly the first two are taken into account, the last two being really included in the class *skandha* itself. Atom is different from aggregate because the latter is formed when many atoms get chemically combined. Thus really speaking there are two main classes of matter. First the number of modes of all the classes taken together is given and it is *ananta* (503). Then the modes of the class of atoms are said to be *ananta* (504). Afterwards we are told that modes of each of the secondary classes of aggregates of 2 or 3 or 4 or 5 or 6 or 7 or 8 or 9 or 10 or *samkhyāta* or *asamkhyāta* or *ananta* atoms are *ananta*.

Like modes of the classes of living beings, modes of all these classes are considered from the standpoints of *dravya*, *ksetra*, *kāla* and *bhāva*. The noteworthy thing about atoms is that any two discrete atoms occupy the same extent of space (504) but they possess different durations. In other words, though any two discrete atoms

are of the same size, they cover different durations of time. An atom can have various durations, viz. duration of one *samaya* upto the duration of *asamkhyāta samayas*. (*paramānoḥ samayād ārabhya utkarsato' samkhyeyakālam avasthānam* | *Prajñāpanāṭikā* folio 202 B) No atom taken independently has the duration of *ananta samayas*. Hence any one atom is either equivalent or superior or inferior to another in respect of duration. When it is superior or inferior to another atom (say x), then it is so by one part of *samkhyāta* or *asamkhyāta* equal parts of x's duration, or *samkhyāta* times or *asamkhyāta* times x's duration. But the modes of atoms from the standpoint of property (rather degree-of-property) are *ananta*. Hence one atom is either equal, superior or inferior to another from this standpoint. The concerned superiority or inferiority, that is, difference can exhibit the four above-enumerated ways and two more. The two more ways involve the number *ananta* (504). The modes of atoms are considered to be *ananta* because it is proved that from the standpoint of property their modes are *ananta*.

In connection with aggregates of two atoms upto *ananta* atoms it is necessary to note that though all the aggregates of two (or three upto *ananta*) atoms are equal from the standpoint of the number of the constituent atoms they differ from the standpoint of the spacepoints they occupy. An aggregate of two atoms can occupy either one space-point or two (505); an aggregate of three atoms can occupy one space-point or two or three (506); and so on. This rule applies to all aggregates except those made of *ananta* atoms (507-510). That is, an aggregate of *ananta* atoms can occupy one or two or three upto *asamkhyāta* space-points but never *ananta* space-points. The reason for this is that no substance except Space is found outside *Lokākāśa* which has *asamkhyāta* space-points. Hence an aggregate of *ananta* atoms has to accommodate itself in the *asamkhyāta* (or less) space-points of *Lokākāśa*. This has been explained by the instance of a lamp.⁹

Like atoms, aggregates have different durations from one *samaya* upto *asamkhyāta samayas*. Again, like atoms they too have *ananta* modes of properties (505-510).

Thus in this *Pada* first of all the *pariyāyas* (modes) of atoms as well as of different aggregates are considered. From this exposition it naturally follows that forms of matter occupy one space-point or two space-points upto *asamkhyāta* space-points. Similarly, they have duration of either one *samaya* or two *samayas* upto

⁹ For the argument and instance of a lamp one may refer to *Prajñāpanāṭikā* folio 242 A.

asamkhyāta samayas In this way having conducted independent exposition about the forms of matter occupying one space-point upto *asamkhyāta* space-points (511-514) and having duration of one *samaya* upto *asamkhyāta samayas* (515-518) it is concluded that each of these forms of matter has *ananta paryāyas*. Here also this exposition is conducted through the standpoints of *dhavya*, *ksetra*, *kāla* and *bhāva* On this same line the classes formulated on the basis of (degrees of) properties are proved to have *ananta paryāyas* each (519-524) Moreover, the author has divided each of the classes formulated on the basis of the difference in their *avagāhanā* (size or occupying space-points), *sthiti* (duration) and degrees of property into three, viz. having highest, medium and lowest counts. And each of these divisions are proved to have *ananta paryāyas* (525-558) Thus in various ways he brings home that the *paryāyas* of matter are *ananta*

Let us note that the Nyāya-Vaiśeṣika atomists consider an atom to be eternal They do not maintain that it undergoes changes On the other hand, Jaina theoreticians consider an atom to be variable constant In other words, according to them it undergoes changes while not giving up its essential nature Even a discrete and solitary atom undergoes changes All this becomes certainly clear from the exposition in *Padas* I and V. Again, the Nyāya-Vaiśeṣika philosophers consider an atom, not discrete and solitary but forming a part of an aggregate, to be absolutely different from the aggregate On the other hand, Jaina theoreticians consider it to be relatively identical with an aggregate of which it is a part Moreover, they contend that the atoms themselves get transformed into an aggregate and that an aggregate, when it disintegrates, produces atoms

Let us note one more point about atoms According to Nyāya-Vaiśeṣika philosophers there is qualitative difference among atoms That is, atoms of earth are qualitatively different from those of water, fire and air, and consequently an atom of earth can never become an atom of water, etc This again means that according to them all the four physical qualities, viz colour, flavour, odour and touch are not necessarily present in each and every atom On the other hand, Jaina theoreticians maintain no qualitative difference among atoms An atom of earth can transform itself into that of water and so on Any one atom possesses all the four physical qualities, viz colour, etc It is only on account of the difference in the degrees of these qualities that the two atoms can differ from one another

CHAPTER VI

TRANSMIGRATION OF A LIVING BEING FROM ONE CLASS TO ANOTHER

The subject-matter of this *Pada* is indicated in its beginning by the term *vakkamti* (*sū* 2) = Sk 'vyutkrānti'. The commentator in the beginning offers no explanation whatsoever of it. But he comments on the *adhikāra gāthā* that occurs in the beginning of *Pada* VI (559). This commentary makes it clear that the subject-matter of this *Pada* pertains to *vyutkrānti* (transmigration) of a living being from one class to another. It discusses the following points

1 (a) *Upapātavirahakāla* (Period of time devoid of any birth of living beings). There are four classes of existence, viz *deva*, *nāraka*, *manusya*, *tiryāṇca*. In each class the living beings are being born. So, there arises a question as to how much duration of time is completely devoid of any birth whatsoever in each of the classes.

(b) *Udvartanāvirahakāla* (Period of time devoid of any death whatsoever) : Similarly, in each of the four classes the living beings are dying. So, here also there arises a question as to how much duration of time is completely devoid of any death in each of the classes.

And in connection with each of the classes we are here given the minimum and maximum periods during which no birth takes place, again the minimum and maximum periods during which no death takes place. In regard to both the cases the minimum period is the same and it is one *samaya*. Again, in regard to both the cases the maximum period is the same and it is twelve *muhūrtas*. This is the reason why *Adhikāra* I is given the name 'Bārasa' (Twelve) (560-68).

2 If even the sub-classes of those four classes are taken into account, then in the First Hell the minimum period in regard to both the cases is one *samaya* but the maximum period in regard to both the cases is twentyfour *muhūrtas*. This is the reason why *Adhikāra* II is given the name 'Cauvīsā' (Twenty-four) (569-608).

Living beings from the *manusya* class only can enter into the class of liberated souls after their death in the former class. In this sense there is possibility of *upapāta* in the class of liberated souls. But there is no possibility of *udvartanā*. That is, no soul from this class migrates into another class. In other words, a

living being that enters this class can never leave it. As there is possibility of *upapāta* in connection with this class, the question naturally arises as to what are the minimum and maximum periods during which no new entry takes place. And we are told that in this connection the minimum period of time is one *samaya* and the maximum period of time six months (564). But as there is no possibility of *udvartanā*, there does not arise the question of *udvartanāvīrahakāla* in connection with this class. It is possible that the present *sūtra* 564 is a later interpolation. The reason for this view is that the name 'Bārasa' of this *Adhikāra* clearly suggests that only those classes that yield the maximum period of 12 *muhūrtas* are in place here. Be that as it may, but from this naturally follows the established tenet of the Jaina theoreticians that no soul that has entered the class of liberated ones comes back in the transmigratory existence.

Āc Malayagiri has rightly raised the question as to how the maximum period of time during which no birth takes place can be 12 *muhūrtas* in connection with the general class of infernal beings when in the forthcoming *sūtras* in connection with any one of seven hells this maximum period is declared to be 24 *muhūrtas* and even more. The explanation offered is that it is 24 *muhūrtas* when seven hells are considered severally and it is 12 *muhūrtas* when all the seven hells are considered jointly. Hence there is no discrepancy. The same logic applies to other three classes of existence — "*yadyapi hi nāma ratnaprabhādīsu ekaikanīrdhāranena caturvīmśatimuhūrtādīpramāṇa upapātaviraho vaksyate, tathāpi yadā saptāpi prthivīḥ samudītā apeksya upapātavirahaś cintyate tadā sa dvādaśa-muhūrtapramāṇa eva labhyate, dvādaśa-muhūrtānantaram avaśyam anyatarasyām prthivyām utpādasambhavāt | tathā kevalaveda-sopalabdheḥ | yas tu 'pratyekam abhāve samudāye'py abhāvaḥ' ity nyāyaḥ sa kāranakāryadharmānugamacintāyām nānyatra—ity adosaḥ*" —*Prajñāpanātikā*, folio 205 B.

It is necessary to note that this maximum period of 24 *muhūrtas* is not uniform for all the sub-classes. That is, in regard to some of them it is more or less also. And yet the name given to this *Adhikāra* is 'Cauvīsā.' The reason for this seems to be as follows. The exposition starts with the *Ratnaprabhā* hell in which the maximum period of time during which no birth takes place is 24 *muhūrtas* as also the maximum period of time during which no death takes place is also 24 *muhūrtas*, and taking into account this first *pada* (word) alone the title of this *Adhikāra* seems to have been fixed.

Moreover, Ārya Śyāma asks us to note that in the case of *Jyotiśka* and *Vaimānika* gods one should not employ the term *udvartanā*, in its place he should employ the term 'cyavana' (608).

The maximum period during which no birth takes place and the maximum period during which no death takes place are always equal in any one of the classes But the maximum period during which no birth takes place differs in different classes Similarly, the maximum period during which no death takes place differs in different classes Hence in the following table we give in connection with various classes the maximum periods during which no birth takes place as also the maximum periods during which no death takes place. But the minimum period during which no death takes place is the same in different classes, hence it is not necessary to mention it in the table

Maximum Duration in which no Birth (or no Death) Takes Place

1	<i>Nirayagatī</i>	12 <i>Muhūrtas</i>	(560) ¹
	1-1 <i>Ratnaprabhānaraka</i>	24 <i>Muhūrtas</i>	(569)
	1-2 <i>Śaṅkarāprabhānaraka</i>	7 days & nights	(570)
	1-3 <i>Vālukāprabhānaraka</i>	½ month	(571)
	1-4 <i>Pankaprabhānaraka</i>	1 month	(572)
	1-5 <i>Dhūmaprabhānaraka</i>	2 months	(573)
	1-6 <i>Tamānaraka</i>	4 months	(574)
	1-7. <i>Adhaṣṭasaptamīnaraka</i>	6 months	(575)
2	<i>Tiryagatī</i>	12 <i>muhūrtas</i>	(561)
	2-1. <i>Prthivīkāyika</i>	Nil (<i>anusakamayamavirahiyam</i>) ²	(579)
	2-2 <i>Apkāyika</i>	„ „	(580)
	2-3 <i>Tejāḥkāyika</i>	„ „	(580)
	2-4 <i>Vāyukāyika</i>	„ „	(580)
	2-5 <i>Vanaspatī</i>	„ „	(580)
	2-6 <i>Dvīndriya</i>	<i>Āntarmuhūrta</i>	(581)
	2-7 <i>Trīndriya</i>	„	(582)
	2-8 <i>Caturīndriya</i>	„	(582)
	2-9 <i>Sammūrccchīma-pañcendriya</i>	„	(583)
	2-10 <i>Garbhavyutkrāntika-pañcendriya</i>	12 <i>Muhūrtas</i>	(584)
3	<i>Manusyagatī</i>	12 <i>Muhūrtas</i>	(562)
	3-1 <i>Sammūrccchīma</i>	24 <i>Muhūrtas</i>	(585)
	3-2 <i>Garbhavyutkrāntika</i>	12 <i>Muhūrtas</i>	(586)

1 For the *udvartanā-viraha-kāla* of all these classes and sub-classes one may refer to sū 607-608 The *sūtras* referred to in brackets give an account of *upapāta-viraha-kāla*

2 It is stated in sū 561 that in the case of the *tīryaṅca-gatī* the minimum *viraha-kāla* is one *samaya* only and the maximum *viraha-kāla* is 12 *muhūrtas* But from the present *sūtra* it follows that in the case of *tīryaṅca-gatī* there is no *viraha-kāla* Āc Malayagiri does not account for this inconsistency

4	<i>Devagatī</i>	12	<i>Muhūrtas</i>	(563)
4-1.	<i>Asurakumāra</i>	24	,,	(564)
4-2-10	<i>Nāgakumāra</i> etc.	24	,,	(565-78)
4-11.	<i>Vānamamtara</i>	24	,,	(587)
4-12.	<i>Jyotiska</i>	24	,,	(588)
4-13	<i>Saudharma</i>	24	,,	(589)
4-14.	<i>Īsāna</i>	24	,,	(590)
4-15.	<i>Sanatkumāra</i>	9 days & nights + 20	<i>Muhūrtas</i>	(591)
4-16	<i>Māhendra</i>	12 ,,	+ 10 ,,	(592)
4-17.	<i>Brahmaloka</i>	22½	days & nights	(593)
4-18.	<i>Lāmtaka</i>	45	,,	(594)
4-19	<i>Mahāśukra</i>	80	,,	(595)
4-20	<i>Sahasrāra</i>	100	,,	(596)
4-21.	<i>Ānata</i>	<i>Samkhyāta</i> months		(597)
4-22.	<i>Prānata</i>	,,	,,	(598)
4-23	<i>Āraṇa</i>	,,	years	(599)
4-24	<i>Acyuta</i>	,,	,,	(600)
4-25.	<i>Hetthima-graveyaka</i>	,,	,, <i>śata</i>	(601)
4-26.	<i>Majjhima-graveyaka</i>	,,	,, <i>sahasra</i>	(602)
4-27.	<i>Uvarima-graveyaka</i>	,,	,, <i>lakh</i>	(603)
4-28-31	<i>Vijayādi</i>	<i>Asamkhyātakāla</i>		(604)
4-32.	<i>Sarvārthasiddha</i>	<i>Palya Samkhyeya bhāga</i>		(605)

5.	<i>Siddhagatī</i>	6 Months (564)	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Upapātaviraha only} \\ \text{Udvartanāvīraha is} \\ \text{not possible in the} \\ \text{case of Siddha class} \end{array} \right.$
5-1.	<i>Siddha</i>	6 Months (606)	

3. In *Sāntara Dvāra* the question as to whether or not there is temporal gap between any two successive births or any two successive deaths taking place in those classes. The answer given is that there is as well as is not the gap. Those very classes that are considered in the first two *Dvāras* are also considered here. The exception to the above-mentioned general rule is found in the case of only earth-bodied, water-bodied, fire-bodied, air-bodied and vegetation-bodied. In these five classes successive births as well as successive deaths do not allow any temporal gap to intervene between them. In other words, in connection with these five classes *upapāta* and *udvartanā* are *nirantara*. The alternative of *sāntara* is not accepted in connection with these five classes (617-618, 625). In the first two *Dvāras* we are told that in each of the classes there are periods that are devoid of any birth and there are periods that are devoid of any death. And in this *Dvāra* we are told that it is also possible that there is no temporal gap between any two successive births as also between

any two successive deaths. Now there arises a problem of reconciling these two seemingly contradictory statements. Here Āc. Malayagiri has offered no solution. In this case also the possible explanation seems to be as follows · if the entire general class of infernal beings is taken into account then any two successive births or any two successive deaths will have no temporal gap between them; and if the sub-classes of this general class are severally taken into account then any two successive births or any two successive deaths will have temporal gap between them.

In *Satkhandāgama* this discussion is conducted in a different way. We should take note of it here. We have noticed some points of difference between the *Satkhandāgama* account and the *Prañāpanā* account. Readers are advised to make the comparison themselves. In the *Antarānugama* chapter of *Satkhandāgama* the following questions are considered (1) as to how much time a living being will take to be born again in the concerned *gati*, etc (Book VII p. 187), (2) as to whether or not there is temporal gap (between any two successive births occurring) in different classes (Book VII, p. 237), (3) as to how much time a living being once born in a particular class remains in that class (Book VII, p. 462) And according to the method employed in *Satkhandāgama* this exposition is conducted through 14 points of investigation, viz *gati*, etc. This constitutes the salient feature of *Satkhandāgama* account of this topic. Moreover, readers are advised to consult *Antarānugama* chapter of *Satkhandāgama* (Book V p 1 ff)

4 In the *Samayadvāṇa* we are given the maximum and minimum numbers of living beings that can simultaneously be born in one class, again the maximum and minimum numbers of living beings that can simultaneously die in it. The table given below very well explains this. We should note that the maximum number of living beings that can simultaneously be born in one class and the maximum number of living beings that can simultaneously die in it are identical, and again that the minimum number of living beings that can simultaneously be born in it and the minimum number of living beings that can simultaneously die in it are also identical. But that does not mean that the number of living beings that are born in one *samaya* in one class is identical with the number of living beings that die in that very *samaya* in that very class. This is so because there are so many intervening alternatives

Numbers of Living Beings That Can Simultaneously Be Born And Also Numbers of Living Beings That Can Simultaneously Die³ In Different Classes :

	Minimum	Maximum
1. <i>Nārakas</i> (Infernal beings) (1-7)	1, 2, or 3	<i>Samkhyāta</i> or <i>Asamkhyāta</i> (626-627)
2. Gods <i>Asurakumāra</i> & others (1-10)	1, 2, or 3	<i>Samkhyāta</i> or <i>Asamkhyāta</i> (658-659)
3. Earth-bodied, water-bodied, fire-bodied and air-bodied	<i>Nirantara</i>	<i>asamkhyāta</i> in every <i>samaya</i>
4. <i>Vanaspati</i> (a) <i>Svasthāna</i> , i e those living beings of the class of <i>vanaspati</i> that after having been dead are born again in this very class— <i>nirantara ananta</i> in every <i>samaya</i> (632). (b) <i>parasthāna</i> , i e. those living beings of the class of <i>vanaspati</i> that belonged to other classes in their previous birth— <i>nirantara asamkhyāta</i> in every <i>samaya</i> (632). About <i>udvartanā</i> of the living beings in this class this same thing is to be repeated (638).		
5. <i>Dvīndriya</i>	Minimum 1, 2 or 3 & Maximum	<i>samkhyāta</i> and <i>asamkhyāta</i> (633).
6. <i>Trīndriya</i>	} Minimum 1, 2 or 3 and Maximum <i>samkhyāta</i> or <i>asamkhyāta</i> (634)	
7. <i>Caturīndriya</i>		
8. <i>Sammūrcchima Pañcendriya Tīryaṇca</i>		
9. <i>Garbhaja Pañcendriya Tīryaṇca</i>		
10. <i>Sammūrcchima Manusya</i>		
11. <i>Garbhaja Manusya</i>	Minimum 1, 2 or 3 and Maximum	<i>samkhyāta</i> (635)
12. <i>Vānamantara</i>		
13. <i>Jyotiska</i>		
14. From <i>Saudharma</i> to <i>Sahasrāra</i>	} Minimum 1, 2 or 3 and Maximum <i>samkhyāta</i> or <i>asamkhyāta</i> (634)	
15. From <i>Ānata</i> to <i>Anuttara</i>		
16. <i>Siddha</i>	Minimum 1, 2 or 3 and Maximum	108 (636)

5 *Katto* (*Kutaḥ*⁴ = From where) *Dvāra* gives an answer to the question as to from which class a living being can transmigrate to

3 The *sūtras* referred to in brackets give an account of *upapāta* For *udvartanā* refer to *sū* 637-638

4 *Saṭkhaṇḍāgama* conducts, in its characteristic way, the discussion about the process of transmigration (*gati-āgati*) of living beings, employing 14 *mārganādvāras* (points-of-investigation), (Book VI pp 418 ff)

and take birth in a particular class It is also a question as to whether or not all living beings are equally qualified to be born in all classes Generally speaking all living beings can take birth in any of the classes But here it is determined as to what class a living being should necessarily belong to in its immediately preceding birth if it is to take birth in a particular class. We give below the table

Classes which living beings of the classes mentioned to the left should belong to in their immediately preceding births.

1 <i>Nāṇaka</i> (class of infernal beings)	1(a) All the classes of the <i>Tiryāñca pañcendriya paryāpta</i> excepting <i>sthalacara</i> and <i>khecara</i> quadrupeds having the life-span of <i>asamkhyāta</i> years
(639[1-22])
	1(b) A class of <i>garbhaja paryāpta</i> human beings born in <i>Kārmabhūmi</i> and having their life-span of <i>samkhyāta</i> years (639[23-26])
(i) A class of infernal beings born in hell I called <i>Ratnaprabhā</i>	(i) The above (a) & (b) to be repeated here (640)
(ii) A class of infernal beings born in <i>Śarkarā</i> hell	(ii) All the classes mentioned in the above (a) and (b) except a class of <i>sammucchima tiryāñca pañcendriya</i> (641)
(iii) A class of infernal beings born in <i>Vālukā</i> hell	(iii) All the classes that are covered by (ii) except the class of <i>bhujapariśarpa</i> (642)
(iv) A class of infernal beings born in <i>Panka-prabhā</i> hell	(iv) All the classes that are covered by (iii) except the class of <i>khecara</i> (643)

(v) A class of infernal beings born in <i>Dhūmaprabhā</i> hell.	(v) All the classes that are covered by (iv) except the class of quadrupeds (644)
(vi) A class of infernal beings born in <i>Tamā</i> hell	(vi) All the classes that are covered by (v) except the class of <i>sthalacara</i> (645)
(vii) A class of infernal beings born in the seventh hell.	(vii) (a) <i>Jalacara-tīryaṇcapañcendriya paryāpta</i> and
(b) <i>Garbhaja paryāpta</i>
(c) Males and neuters belonging to the class of <i>garbhaja paryāpta</i> human beings and having the life-span of <i>samkhyāta</i> years and also born in <i>karmabhūmis</i> only (646-47)
2. <i>Asurakumāra</i> , etc. (1-10)	2 (a) <i>Paryāpta-Tīryaṇca-Pañcendriya</i> (648)
(b) <i>Garbhaja-Paryāpta-Manusya</i> (648)
3. A class of earth-bodied	3 (a) <i>Tīryaṇca</i> (650 [1-10])
(b) <i>Manusya</i> (650 [11-12])
(c) All classes of celestial beings except the class of <i>Sanatkumāra</i> , the class of <i>Anuttara</i> gods and the classes of gods that intervene in between these two (650 [13-18]).
4 A class of water-bodied	All the classes that are covered by the above (3). (651)
5. A class of fire-bodied and a class of air-bodied	5 (a) <i>Tīryaṇca</i>
(b) Human beings (652)
6. A class of vegetation	All the classes that are covered by (3) (653)
7 A class of two-sensed beings
A class of three-sensed being
A class of four-sensed beings	} All the classes that are covered by the above (5) (654)

8. A class of <i>pañcendriyatīrya-ñca</i>	<p>8 (a) A class of infernal beings
(b) A class of <i>tīryañca</i>
(c) A class of human beings
(d) A class of celestial beings except the sub-classes of celestial beings born in <i>Ānata</i> regions and in the regions above <i>Ānata</i> (655)</p>
9 A class of human beings	<p>9 (a) All classes of infernal beings except the class of infernal beings born in hell VII
(b) All classes of <i>tīryañca</i> except the classes of fire-bodied and air-bodied
(c) A class of human beings
(d) A class of celestial beings (656)</p>
10. A class of <i>Vānamantara</i>	The same as (2)
11 A class of <i>Jyotiśka</i>	<p>11 (a) All classes of <i>garbhajātīryañcapañcendriya</i> except the class of <i>khecara</i> having the life-span of <i>asamkhyāta</i> years
(b) All classes of human beings except the one of those human beings born in <i>antaradvīpa</i> (658).</p>
12. A class of <i>Saudharma</i> celestial beings and a class of <i>Īśāna</i> celestial beings.	12 The same as the above (11) (659)
13 A class of <i>Sanatkumāra</i> celestial beings, a class of <i>Sahasrāra</i> celestial beings and the intervening classes of celestial beings	13 The same as above (12) except the classes formed by the living beings having life-span of <i>asamkhyāta</i> years and born in <i>Akarmabhūmis</i> (660, 661)
14 A class of <i>Ānata</i> celestial beings, a class of <i>Acyuta</i> celestial beings and the intervening classes	14 A class of <i>garbhajapanyāpta</i> human beings born in <i>karmabhūmis</i>, having life-span of <i>samkhyeya</i> years and having right faith or wrong faith (662-663)

15. A class of <i>Graiveyaka</i> celestial beings	15 A class of self-controlled human beings (664).
16. A class of <i>Anuttaropapātika</i>	16 A class of self-controlled human beings spiritually vigilant (665)

From the above table following note-worthy facts emerge .

1. No female of the class of human beings takes birth in hell VII.
2. A living being belonging to the class of infernal beings cannot again be born in this very class in its immediately next birth. Similarly, a living being belonging to the class of celestial beings cannot again be born in this very class in its immediately next birth
3. A living being belonging to the class of celestial beings cannot be born, in its next birth, in the classes of celestial beings, fire-bodied beings, air-bodied beings and *vikalendriya* beings but can be born in the classes of earth-bodied, water-bodied, plant-bodied and human beings
4. A living being having sense-organs less than five cannot take its immediately next birth in the class of infernal beings or in the class of celestial beings.
5. A living being belonging to the class of infernal beings can possibly take its immediately next birth in the class of *pañcendriya tiryāñca*. An infernal being inhabiting any of the first six hells can possibly take its immediate next birth in the class of human beings But no infernal being can take its immediately next birth in the classes of the one-sensed, the two-sensed, the three-sensed and the four-sensed living beings.
- 6 The case of the fire-bodied and the air-bodied beings is different from that of the earth-bodied etc. A living being taking birth in any one of these two classes should necessarily belong, in its immediately previous birth, to the class either of *tiryāñca* or of human beings But a living being once born in any one of the above-mentioned two classes, viz. a class of fire-bodied and that of air-bodied cannot be born in the class of human beings in its next birth.
- 7 Human beings that are under the influence of wrong faith cannot take their immediately next birth in the celestial regions higher than *Sahasrāra*
8. Human beings that are not self-controlled (*asamyata*) or are only partly self-controlled (*samyatāsamyata*) cannot take their immediately next birth in *Graiveyaka* or *Anuttara*.

9 A living being belonging to the class of human beings can take its next birth in any one of the four classes of existence But it is noteworthy that a living being born in the seventh hell cannot take its next birth in the class of human beings.

6 *Uvvattanā*—Its Sanskrit counterpart is 'udvartanā'. In this *Dvāra* VI we are told as to in which class a living being belonging to a particular class can take its next birth. The Fifth *Dvāra* provides us with an answer to this question if we read it with a view to finding out an answer to this question. In the 5th *dvāra* we are told as to which class a living being belonging to a particular class in its present birth could have belonged to in its previous birth. From this it naturally becomes clear as to which class a living being belonging to a particular class in its present birth can belong to in its next birth. Hence it is not necessary to give a separate table for that (666-676).

7 *Parabhaviyāuyam*—This *dvāra* discusses the question as to when a living being binds the *karma* determining the life-span of its next birth. The life-span-determining *karma* determines even the class in which it is to be born in its next birth. Hence the above-mentioned question is closely related to the question of 'katto' and 'udvartanā'. The answer to this question is given in this *Dvāra*.

Life-span is of two types—(1) *sopakrama* (that can be shortened) (2) *nirupakrama* (that cannot be shortened)⁵ Celestial and infernal beings have the second type of life-span. This means that their life-spans cannot be shortened by accidents. That is, they never meet with accidents that can terminate their life-span. They bind the *karma* determining the life-span of their next birth when there remain six months for the end of their present life-span (677, 678, 683).

A living being belonging to any of the classes of the one-sensed, the three-sensed or the four-sensed beings can have either *sopakrama* or *nirupakrama* life-span. If its life-span is of the *nirupakrama* type then it binds the *karma* determining the life-span of its next birth when there remains 1/3 of its present life-span. And if its life-span is of the *sopakrama* type then it binds the *karma* determining the life-span of its next birth when there remains 1/3 or 1/9 or 1/27 of its present life-span (679, 680). *Pañcendriya-tiryāñcas* (the five-sensed sub-human beings) and human beings both having the life-span of *asamkhyāta* years in their present birth bind the *karma* determining the life-span of their next birth, only when there remains six months for the end of their present life-span. From among the *Pañcendriya-tiryāñcas* and human beings those that have

5. *Yogasūtra* 3 22 and the *Bāṣya* thereon

the life-span of *samkhyāta* years bind the *karma* determining the life-span of their next birth when there remains 1/3 of their present life-span, provided their present life-span is of the *nirupa-krama* type. And those same beings bind the same when there remains 1/3 or 1/9 or 1/27 of their present life-span, provided their present life-span is of the *sopakrama* type (681-682).

8 *Āgarīsa* (Sk *Ākarsa*) *Ākārsa* means grasping *karma* through the instrumentality of the concerned types of activity. When we are given a glass of water, we drink it in one sip or in many sips. Similarly, karmic material particles are grasped either in one *ākarsa* or in many *ākarsas*. Here first we are told as to what types of *āyukarma* are possible in the different classes of living beings. Afterwards we are given the information as to how many *ākarsas* are required for the grasping of the particles of *āyukarmas* of different types.

The bondage of *āyukarma* is of six kinds in the case of all the living beings (685). All the living beings grasp the material particles of *āyukarma* in one to eight *ākarsas* (687-690). Thus as there are eight alternatives in the grasping of the material particles of *āyukarma*, eight groups of living beings are formed on the basis of those alternatives and then their relative numerical strength is calculated. The number of those who grasp these concerned particles in eight *ākarsas* is the smallest. And with the decrease in the number of *ākarsas*, the numerical strength of the groups increases *asamkhyāta* times. So, the number of those who grasp the karmic matter by one *ākarsa* is the greatest (691-692).

Following are the six types of bondage of *āyukarma* (684) .

1 *Jāti-nāma-nidhatta-āyu* The Sanskrit counterpart of *nidhatta* is *nisikta*. Generally a living being arranges the karmic atoms grasped in one *samaya* in the order in which they are to be experienced. This arrangement is called *niseka*. And that which gets arranged in this way is called *nidhatta* (Sk *nisikta*). In the sub-types of *nāma-karma* occur the classes, viz. a class of the one-sensed, a class of the two-sensed, a class of the three-sensed, a class of the four-sensed and a class of the five-sensed living beings. The *āyukarma* that is arranged with the *jāti-nāma-karma* (= *nāma-karma* determining the class in which a living being is to take birth) is known as *jāti-nāma-nidhatta-āyu*.

2. *Gati-nāma-nidhatta-āyu* : In the sub-types of *nāmakarma* there occur the four classes of existence, viz. a class of celestial beings, a class of infernal beings, a class of human beings and a class of sub-human beings. That *āyu-karma* which is arranged with the *gati-nāma-karma* (the *nāma-karma* determining the class of

existence in which a living is to take birth) is known as *gati-nāma-nidhata-āyu*

3 *Sthiti-nāma-nidhata-āyu* : That *karma* the rise or operation of which causes the sustenance or stability of a living being in a particular birth is called the *sthitī-nāma-karma*. It is different from *jāti-nāma-karma*, *gati-nāma-karma*, *śarīra-nāma-karma* etc. because it is separately mentioned (See No. 1, 2, 4, etc) That *āyukarma* which is arranged with the *sthitī-nāma-karma* is called the *sthitī-nāma-nidhata-āyu*

4 *Avagāhanā-nāma-nidhata-āyu* *Avagāhanā* means that which a soul pervades and inhabits. Thus by *avagāhanā* is here meant *śarīra* (body). In the sub-types of *nāma-karma* there occur five types of bodies viz *audārika*, etc. That *āyukarma* which is arranged with the *avagāhanā-nāma-karma* is known as *avagāhanā-nāma-nidhata-āyu*

5 *Pradeśa-nāma-nidhata-āyu* : Karmic atoms are known as *pradeśas*. That *karmas* which are experienced as *pradeśas* only, that is, which can have the rise of their *pradeśas* (*pradeśodaya*) but not of their fruit (*vipāka*) are called *pradeśa-nāma-karma*. The *āyukarma* which is arranged with them is called *pradeśa-nāma-nidhata-āyu*.

6 *Anubhāva-nāma-nidhata-āyu* The fruit or result of *karma* is called *anubhāva* Not any *anubhāva* but that of the highest degree is meant in this particular context. That *āyukarma* which is arranged with the *karma* of the highest *anubhāva* is known as *anubhāva-nāma-nidhata-āyu*.

Here Āc. Malayagiri offers clarification that the objective behind the classification of the *āyukarma* into six types is to suggest that between the two members of each pair, viz. *jātināma-karma-āyukarma*, etc it is the *āyukarma* that is primary. It is primary because the rise of *jātināmakarma*, etc. is governed by or dependent on the rise of *āyukarma* ⁶

*

CHAPTER VII

BREATHINGS OF LIVING BEINGS

We all know that breathing is very important and essential for the sustenance of life. The present chapter VII describes the maximum interval possible between one breathing and another breathing of a living being belonging to different classes except the class of liberated ones. From the discussion one noteworthy fact emerges. Āc. Malayagiri draws our attention to it. It is this that the more is the misery a living being suffers from, the more is the number of breathings it performs. And the breathings of the most miserable living being are without any interval¹. Conversely, more the happiness a living being experiences, much more is the interval between its one breathing and another breathing². It is so because the activity of breathing itself is a kind of misery. This is a fact of experience and scriptures also corroborate it.

Āc Malayagiri has arrived at a general rule on the basis of this discussion. The rule is that in connection with a living being belonging to the class of celestial beings the same is the number of fortnights intervening between its one breathing and another as is the number of *sāgaropamas* its life-span consists of³.

In the text proper there occurs *ānamamti vā pānamamti vā ūsasamti vā nīśasamti vā*" Āc Malayagiri considers 'ānamamti' and 'ūsasamti' to be synonyms. Again he regards 'pānamamti' and 'nīśasamti' as synonyms. But he has recorded another view also. According to this other view, the first member of each pair (*ānamamti-ūsasamti*, *pānamamti-nīśasamti*) refers to internal breathing whereas the second member of it refers to external breathing.

Temporal Interval Between One Breathing And Another of a Living Being Belonging To Different Classes

Classes	Temporal Interval	
1. Infernal beings	Uninterrupted	Nil
2. <i>Asurakumāra</i>	7 <i>stoka</i> (Min)	Somewhat more than a fortnight (Max.)

1. "atīduhkhītā hi narayukāh, duhkhītānām ca nīrantaram ucchvāsaniśvāsau, tathā loke darśanāt |" *Prajñāpanāṭikā*, folio 220 B.

2. "sukhītānām ca yathottaram mahān ucchvāsanīśvāsakṛiyāvīrahakālah" *Ibid* folio 221 A.

3. *yathā yathā*"*yuṣaḥ sāgaropamavṛddhiḥ tathā tathocchvāsaniśvāsakṛiyāvīrahapramānasyāpi pakṣavṛddhiḥ*

4. *Prajñāpanāṭikā*, folio 220 A

3	From <i>Nāgakumāra</i> to <i>Stanītakumāra</i>	}	7 stoka (Min)		<i>Muhūrtapīthaktva</i>
4	Sub-human beings and human beings	}	Indefinite (Min)		Indefinite (Max)
5	<i>Vānamamtara</i>		7 stoka (Min)		<i>Muhūrtaprthāktva</i> (Max)
6	<i>Jyotiska</i>		<i>Muhūrtaprthāktva</i> (Min)		<i>Muhūrtaprthāktva</i> (Max)
7	<i>Varmānika</i>		„	„	33 fortnights (Max)
(A)	1 <i>Saudharma</i>		„	„	2 „
	11 <i>Īsāna</i> somewhat more than	„	„	2 „	„
	111 <i>Sanatkumāra</i> 2 fortnights	„	„	7 „	„
	1v <i>Māhendra</i> somewhat more than 2 fortnights	„	„	7 fortnights	„
	v <i>Brahmaloka</i> 7 fortnights	„	„	10 fortnights	„
	v1 <i>Lāmtaka</i> 10	„	„	14 „	„
	v11 <i>Mahāśukra</i> 14	„	„	17 „	„
	v111 <i>Sahasrāra</i> 17	„	„	18 „	„
	1x <i>Ānata</i> 18	„	„	19 „	„
	x <i>Prānata</i> 19	„	„	20 „	„
	x1 <i>Ārana</i> 20	„	„	21 „	„
	x11 <i>Acyuta</i> 21	„	„	22 „	„
(B)	1 Those in the lower region of the lower <i>Graveyaka</i> 22	„	„	23 „	„
	11 Those in the middle region of the lower <i>Graveyaka</i> 23	„	„	24 „	„
	111 Those in the upper region of the lower <i>Graveyaka</i> 24	„	„	25 „	„
	1v Those in the lower region of the middle <i>Graveyaka</i> 25	„	„	26 „	„
	v Those in the middle region of the middle <i>Graveyaka</i> 26	„	„	27 „	„

vi	Those in the upper region of the middle <i>Graiveyaka</i>	27 fortnights	(Min)	28 fortnights	(Max.)
vii	Those in the lower region of the upper <i>Graiveyaka</i>	28	„	29	„
viii	Those in the middle region of the upper <i>Graiveyaka</i>	29	„	30	„
ix	Those in the upper region of the upper <i>Graiveyaka</i>	30	„	31	„
(C) 1	<i>Anuttara Vajaya</i> etc. 1-4	31	„	33	„
11	<i>Sarvāṁthasiddha</i>	33 fortnights		<i>ajaghanya-anutkrsta</i>	(693-724)

SIGNS OR INSTINCTS OF LIVING BEINGS

This *Pada* is devoted to the treatment of *jīvasaṅjñā*. Here by *saṅjñā* is meant the sign which points to the existence of a living being. In the beginning of the *Pada* ten signs are enumerated (725). Afterwards we are told that all these ten signs are present in each and every transmigratory living being (726-729). But in the discussion on *saṅjñā* conducted from the standpoint of 24 *Dandakas* (730, 732) as also in the discussion on the relative numerical strength of living beings possessed of *saṅjñās* (731, 733), the first four alone, viz. *āhāra* (food-seeking instinct), *bhaya* (fear), *maithuna* (mating instinct) and *parigraha* (acquisitive instinct) are taken into account. This suggests that in olden days these four *saṅjñās* had been recognised and it is only afterwards that their number has been raised to ten. These ten *saṅjñās* are as follows

- (1) *āhāra* (food-seeking instinct)
- (2) *bhaya* (fear)
- (3) *maithuna* (mating instinct)
- (4) *parigraha* (acquisitive instinct)
- (5) *krodha* (anger)
- (6) *māna* (pride)
- (7) *māyā* (deceit)
- (8) *lobha* (greed)
- (9) *loka*
- (10) *ogha*

In the present context the meanings of the terms '*āhāra*' upto '*lobha*' are clear but those of '*loka*' and '*ogha*' are not clear. Āc. Malayagiri explains the terms '*lokasaṅjñā*' and '*oghasaṅjñā*' as follows. *Oghasaṅjñā* means cognition of generality whereas *lokasaṅjñā* means cognition of particularity. But he has recorded another interpretation also. According to this interpretation, *oghasaṅjñā* means instinctive activity of climbing a creeper etc. whereas *lokasaṅjñā* means activity which one should avoid though prevalent in the world or among the common people.

The composition of these *saṅjñās* is performed from the standpoint of prominence and continuity. It is noted that in infernal beings the instinct of fear (*bhaya*) is prominent, though each of the first four *saṅjñās* are present always uninterruptedly (730). In subterranean beings (*tyāgāra*) the food-seeking instinct is prominent (731) and in human beings the mating instinct (734) and in celestial

beings the acquisitive instinct (736). But each of these four *sañjñās* are uninterruptedly present in all living beings

Relative Numerical Strength

- 1 Infernal beings (a) The number of those who (prominently) possess mating instinct is the lowest
 (b) The number of those who possess food-seeking instinct is *samkhyāta* times that of (a)
 (c) The number of those who possess acquisitive instinct is *samkhyāta* times that of (b).
 (d) The number of those who possess fear is *samkhyāta* times that of (c) (731)
2. Sub-human beings (a) The number of those who possess acquisitive instinct is the lowest
 (b) The number of those who possess the mating instinct is *samkhyāta* times that of (a).
 (c) The number of those who possess fear is *samkhyāta* times that of (b)
 (d) The number of those who possess food-seeking instinct is *samkhyāta* times that of (c) (733)
- 3 Human beings (a) The number of those who possess fear is the lowest
 (b) The number of those who possess food-seeking instinct is *samkhyāta* times that of (a).
 (c) The number of those who possess acquisitive instinct is *samkhyāta* times that of (b).
 (d) The number of those who possess the mating instinct is *samkhyāta* times that of (c) (735)
- 4 Celestial beings (a) The number of those who possess food-seeking instinct is the lowest
 (b) The number of those who possess fear is *samkhyāta* times that of (a).
 (c) The number of those who possess the mating instinct is *samkhyāta* times that of (b)
 (d) The number of those who possess the acquisitive instinct is *samkhyāta* times that of (c). (737)

CHAPTER IX

BIRTH-PLACES OF DIFFERENT CLASSES OF
LIVING BEINGS

When a death of a living being takes place it migrates, with subtle bodies viz *tanuśa* and *kārmana*, to the new place where it takes in material particles suitable for the *audārīka* or the *vaiṣṇava* body whichever is fit for the new birth. This place is known by the term '*yonī*'. In this chapter the problem of *yonis* (birth-places) of different classes of living beings is considered from various standpoints. First their touches are considered (738). Then the question as to whether they are animate or inanimate is considered (754). And then the questions as to whether they are concealed or otherwise (764) and so on and so forth are discussed. Moreover, speciality of the human birth-place (*yonī*) is described in this chapter (773). We are told that human birth-place is of three types, viz *kūrmonnatā*, *śāṅkhāvatī* and *vamśīpatrā*. The three terms denoting these three types of human birth-place are descriptive and self-explanatory. The term '*kūrmonnatā*' suggests its tortoise-like curve, the term '*śāṅkhāvatī*' suggests its conch-like coiled shape, and the term '*vamśīpatra*' suggests its bamboo-leaf-like shape.

The *kūrmonnatā yonis* serve as the birth-place of great personalities like *Tīrthankara*. A woman-jewel (*strī-ratna*) has invariably the *śāṅkhāvatī-yonī*. Many living beings descend to this *yonī* but they invariably leave it before their actual birth.¹ In other words, all living beings that descend to this *yonī* suffer pre-natal death, so to say. That is, none is born from this *yonī*. Generally women have *yonis* of *vamśīpatra* type (773). The question of relative numerical strength of the classes of living beings is considered here from the standpoint of different types of *yonis* (753, 763, 772). But the question of relative numerical strength of different groups of human beings is not considered from the standpoint of three types of *yonis* that human beings have (773).

1 Āc Malayagiri records an old view that *strīratna*'s embryo gets destroyed on account of her excessive heat of sex passion. *Prajñāpanātīkā*, folio 228-A.

Birth-places of different classes of Living beings

Classes of living beings	Cold	Hot	Cold-cum-hot	Animate	Inanimate	Mixed	Concealed	Revealed	Concealed-cum-revealed
1. Infernal beings	Cold	Hot	x	x	Inanimate	x	Concealed	x	x
2 Bhavanapatī celestial beings	x	x	Cold-cum-hot	x	Inanimate	x	Concealed	x	x
3 Earth-bodied, water-bodied ¹ , air-bodied and plants	Cold	Hot	Cold-cum-hot	Animate	Inanimate	Mixed	Concealed	x	x
4 Fire-bodied	x	Hot	x	Animate	Inanimate	Mixed	Concealed	x	x
5 The two-sensed, the three-sensed, the four-sensed	Cold	Hot	Cold-cum-hot	Animate	Inanimate	Mixed	x	Revealed	x
6 Five-sensed sub-human beings	--	--	--	--	--	--	--	--	--
<i>Sammūrcchma</i> sub-human beings	Cold	Hot	Cold-cum-hot	Animate	Inanimate	Mixed	x	Revealed	x
<i>Garbhaja</i> sub-human beings	x	x	Cold-cum-hot	x	x	Mixed	x	x	Concealed-cum-revealed
7 Human beings	--	--	--	--	--	--	--	--	--
<i>Sammūrcchma</i> human beings	Cold	Hot	Cold-cum-hot	Animate	Inanimate	Mixed	x	Revealed	x
<i>Garbhaja</i> human beings	x	x	Cold-cum-hot	x	x	Mixed	x	x	Concealed-cum-revealed
8 <i>Vānāmantara</i>	x	x	Cold-cum-hot	x	Inanimate	x	Concealed	x	x
9 <i>Jyotiska</i>	x	x	Cold-cum-hot	x	Inanimate	x	Concealed	x	x
10 <i>Varmānika</i>	x	x	Cold-cum-hot	x	Inanimate	x	Concealed	x	x
11 <i>Siddha</i> (Liberated souls)	x	x	x	x	x	x	x	x	x

1 *Sūtras* 742-43 describe the birth-places (*yonis*) of the one-sensed except the fire-bodied But the printed text of the commentary on these *sūtras* contain the wrong reading, viz 'ekendriyānām apkūyikavarjānām ..trividhā yonih' (*Prajñāpanāṭikā*, folio 225 B, 226 A). It is noteworthy that all the manuscripts yield the reading, 'ekendriyānām agnikūyavarjānām trividhā yonih.' And this is the correct reading and hence it fits well in the context.

Relative Numerical Strength of Living beings from the Standpoint of yoni (birthplace). (753, 763, 772)

- 1 (a) Number of living beings having hot-cold birth-places is the lowest
(b) Number of living beings having hot birth-place is *asamkhyāta* times (a)
(c) Number of living beings having no birth-place, that is, liberated souls is *ananta* times (b).
(d) Number of living beings having cold birth-place is *ananta* times (c)
2. (a) Number of living beings having animate-inanimate birth-places is the lowest
(b) Number of living beings having inanimate birth-places is *asamkhyāta* times (a)
(c) Number of living beings having no birth-place is *ananta* times (b)
(d) Number of living beings having animate birth-places is *ananta* times (c)
- 3 (a) Number of living beings having concealed-revealed birth-places is the lowest
(b) Number of living beings having revealed birth-places is *asamkhyāta* times (a)
(c) Number of living beings having no birth-place is *ananta* times (b).
(d) Number of living beings having concealed birth-places is *ananta* times (c)

CHAPTER X

DISCUSSION ON CARAMA-ACARAMA FEATURES
OF ALL SUBSTANCES

Carama-acarama Features of Ratnaprabhā etc.

The world exhibits arrangement. Hence some things are on the border region (*carama*) and some are on the intermediary region (*acarama*). The former are called *carama* and the latter *acarama*. In this chapter the question of *carama-acarama* features is discussed in connection with different substances. Earths, viz. *Ratnaprabhā* etc. are different parts of the whole world (*loka*). Similarly, atoms and the composite aggregates constituted of different number of atoms are also the different parts. And the different living beings also are the parts. The question of *carama-acarama* features is discussed in connection with these parts one by one and then in connection with the whole *loka-aloka* together. One thing to be borne in mind is that something is called *carama* or *acarama* not absolutely but only in relation to some other things. Similarly, something is called *caramas* (i. e. many *caramas*) or *acaramas* (i. e. many *acaramas*) not absolutely but only in relation to some other things.

Let us elucidate the point. First of all eight earths—*Ratnaprabhā* and others (7) and the eighth *Īsatprāgbhāra* (= *Siddhālaya* = Abode of the liberated)—are enumerated (774). The *carma* feature is uniformly affirmed as well as negated in connection with each of the following : eight earths, celestial regions beginning with *Saudharma*, *loka* and *aloka* (775–776). The following six alternatives are framed :

1. Is it 'a *carama*' ?
2. Is it 'an *acarama*' ?
3. Is it 'many *caramas*' ?
4. Is it 'many *acaramas*' ?
5. Is it '*caramāntapradeśas*' ?¹
6. Is it '*acaramāntapradeśas*' ?

And all these six alternatives are negated in the case of each one of the above-mentioned items (775). Āc Malayagiri here says that when the absolute question is put, the answer is definitely

1. The commentator does not take it as a *bahuvrīhi* compound. This means that if *Ratnaprabhā* is viewed not as one *dravya* (substance) but as *pradeśas* (constituent units) of that *dravya* on the basis of its pervading *asamkhyāta pradeśas* then it is of the nature of many *pradeśas* (775).

negative and when the relative question is put the answer may be affirmative. When the question, viz 'is *Ratnaprabhā carama* or *acarama*?' is put, then the answer is 'it is neither *carama* nor *acarama*'. In other words, it is wrong to ask 'is *Ratnaprabhā carama* ? *acarama* ?' But when the question, viz 'is *Ratnaprabhā carama* or *acarama* in relation to this or that?' then the answer may be affirmative. In other words, such questions are the right questions. This is so because a particular thing can be *carama* or *acarama* not absolutely but only in relation to some other things.

Hence in the text proper the answers given to the above-mentioned six questions are certainly negative. But it is not that they are negative only. After having answered them in negation they are answered in affirmation. They are answered in affirmation as follows

'*nyāmā acarimam ca carimāni ya,*
carimamtapadesā ya acarimamtapadesā ya ' (775)

The meaning of this statement is worth considering. The explanation offered by the commentator is as follows. There is no go but to answer in negation all the six questions when *Ratnaprabhā* is viewed as one impartite whole. But when it is viewed as the one divided into many parts on account of its pervading *asamkhyāta* space-points, then all the six questions could be answered in affirmation as in the above-noted quotation. When it is viewed not as one impartite whole but as a physical combination of 'many *caramas*' (= parts lying on the border regions) and 'one *acarama*' (a part lying in the intermediate region), it could be called 'many *caramas*' as well as 'one *acarama*'. In a diagram we can demonstrate it by a quadrilateral

The four boundary

lines are called many *caramas* and the portion surrounded by them is called one *acarama*. Hence it could be called 'many *caramas*' as well as 'one *carama*'². This answer is given from the standpoint which views the *dravya* or substance or whole as divided into parts. Here our attention is mainly directed towards *dravya*.

But if the *avayavas* or parts of which the *dravya* is made is concentrated upon then the answer will be—"carimamtapadesā ya acarimamtapadesā ya". This means that *Ratnaprabhā* Earth consists of many units (*pradeśas*). All these units are divided into two groups. Those that lie on the four boundary lines are called *caramāntapradeśas*, and those that lie in the region surrounded by four lines are called *acaramānta-pradeśas*. And *Ratnaprabhā* Earth,

² The commentator has recorded different interpretations of the terms 'carama', 'acarama', etc. *Prajñāpanaṭīkā*, folio 229 B

being made of both these types of *pradeśas*, could be called 'caramānta-pradeśas' and 'acaramāntapradeśas.'

The roots of the crystallised Jaina doctrine of identity-cum-difference of parts and whole are obvious here.³

Relative Numerical Strength of Carama etc.

The *sūtras* occurring in the beginning of the chapter (774-776) are devoted to the discussion on the features *carama* etc. in connection with *Ratnaprabhā* etc. After that in *sūtras* 777-780 is given the calculation of the relative numerical strength of those features *carama* etc. It is as follows :

1. About *Ratnaprabhā*

(a) From the standpoint of *dravya* (substance)

- (i) *Acarama*, being one in number, is the lowest in numerical strength
- (ii) Number of 'many *caramas*' is *asamkhyāta* times that of (i)
- (iii) *acarama* (i) + 'many *caramas*' (ii) = somewhat more than (*viśeṣādhika*) that of (ii)

(b) From the standpoint of *pradeśas* (parts)

- (i) The number of *caramāntapradeśas* is the lowest.
- (ii) The number of *acaramāntapradeśas* is *asamkhyāta* times that of (i)
- (iii) *Caramāntapradeśas* + *acaramāntapradeśas* = somewhat more than (*viśeṣādhika*) that of (ii)

(c) From the standpoints of *dravya* and *pradeśa* taken together

- (a) (i), (ii) and (iii) yielded by *dravyārthika* standpoint and
- (b) (i), (ii) and (iii) yielded by *pradeśārthika* standpoint are here enumerated in the same order giving the serial number (i) to (vi). To link (iii) yielded by *dravyārthika* standpoint to (i) yielded by *pradeśārthika* standpoint we are told that the latter is *asamkhyāta* times the former

2-3. The above account of the relative numerical strength applies to each of the remaining six infernal regions, each of the celestial regions beginning with *Saudharma*, and *Īsatprāgbhārā* Earth. And even *Loka* which contains all these is not an exception because the space points of *Loka* are not more than *asamkhyāta*

But the account differs in the case of *Aloka* because from the *pradeśārthika* standpoint it has *ananta* space points. Hence in its

account the number of *acaramānta-pradeśas* is to be understood as *ananta* times—instead of *asamkhyāta* times—that of the *caramānta-pradeśas* (779)

The catalogue of the relative numerical strength of the features *carama* etc of *Loka* and *Aloka* taken together is given below (780)

4 About *Loka-aloka*

(a) From the standpoint of *dravya*

- (1) The number of *acarāma* of each of the two is the lowest.
- (11) The number of *caramas* of *Loka* is *asamkhyāta* times (1)
- (111) The number of *caramas* of *Aloka* is *asamkhyāta* times (11)
- (1v) *Acaramas* of both (1) + *caramas* of both (11) – (111) = somewhat more than (*viśesādhika*) (111)

(b) From the standpoint of *pradeśa*

- (1) The number of the *caramānta-pradeśas* of *Loka* is the lowest
- (11) The number of the *caramānta-pradeśas* of *Aloka* is somewhat more than (*viśesādhika*) (1)
- (111) The number of *acaramānta-pradeśas* of *Loka* is *asamkhyāta* times (11)
- (1v) The number of *acarimānta-pradeśas* of *Aloka* is *ananta* times (111)
- (v) The *caramānta-pradeśas* of *Loka* (1) and of *Aloka* (11) + *acaramānta-pradeśas* of *Loka* (111) and of *Aloka* (1v) = somewhat more than (*viśesādhika*) (1v)

(c) From both the standpoints

- (1) The number of *acarāma* of each of the two is the lowest
- (11) The number of *caramas* of *Loka* is *asamkhyāta* times (1)
- (111) The number of *caramas* of *Aloka* is somewhat more than (11)
- (1v) *Acaramas* of the each of the two *Loka* and *Aloka* (1) + *caramas* of *Loka* and of *Aloka* (11) – (111) = somewhat more than (111)
- (v) The number of *caramānta-pradeśas* of *Loka* is *asamkhyāta* times (1v)
- (v1) The number of *caramānta-pradeśas* of *Aloka* is somewhat more than (v)
- (v11) The number of *acaramānta-pradeśas* of *Loka* is *asamkhyāta* times (v1)
- (v111) The number of *acaramānta-pradeśas* is *ananta* times (v11)
- (1x) *Caramāntapradeśas* of *Loka* and of *Aloka* (v) – (v1) + *acaramāntapradeśas* of *Loka* and of *Aloka* (v11) – (v111) = somewhat more than (v111)

(x) The number of all the substances is somewhat more than (1x)

(x1) The number of all the *pradeśas* is *ananta* times (x)

(x11) The number of all the modes is *ananta* times (x11) (780)

Consideration of the Features *carama* etc. in connection with physical Atom and physical Aggregate

In this exposition 26 alternatives are considered in connection with a loose atom as also in connection with the different aggregates having different number of constituent atoms and it is demonstrated as to which out of those alternatives is to be affirmed or negated in connection with each of them (781-789) At the end of this topic recapitulatory (*sangrahanī*) verses are given (790)

The primary alternatives are three, viz *carama*, *acarama* and *avaktavya*. Then on the basis of plurality or otherwise they are raised to six And at last mathematical permutation and combination yield in all 26 alternatives which are as follows

(1) 1 <i>carama</i>	4 <i>caramas</i>	
(2) 2 <i>acarama</i>	5. <i>acaramas</i>	
(3) 3. <i>avaktavya</i>	6 <i>avaktavyas</i>	
(4) 7. <i>carama</i> and
<i>acarama</i>	8. <i>carama</i> and <i>acaramas</i>
9 <i>caramas</i> and <i>acarama</i>
10 <i>caramas</i> and <i>acaramas</i>	} The first set
of four alter-
natives
(5) 11 <i>carama</i> and
<i>avaktavya</i>	12. <i>carama</i> and <i>avaktavyas</i>
13 <i>caramas</i> and <i>avaktavya</i>
14 <i>caramas</i> and <i>avaktavyas</i>	
(6) 15. <i>acarama</i> and
<i>avaktavya</i>	16. <i>acarama</i> and <i>avaktavyas</i>
17 <i>acaramas</i> and <i>avaktavya</i>
18 <i>acaramas</i> and <i>avaktavyas</i>	
(7) 19 <i>carama</i> , <i>acarama</i>
and <i>avaktavya</i>	20 <i>carama</i> , <i>acarama</i> and <i>avaktavyas</i>
21 <i>carama</i> , <i>acaramas</i> and <i>avaktavya</i>
22 <i>carama</i> , <i>acaramas</i> and <i>avaktavyas</i>
23. <i>caramas</i> , <i>acarama</i> and <i>avaktavya</i>
24 <i>caramas</i> , <i>acarama</i> and <i>avaktavyas</i>
25 <i>caramas</i> , <i>acaramas</i> and <i>avaktavya</i>
26 <i>caramas</i> , <i>acaramas</i> and <i>avaktavyas</i>	

In the above catalogue the 26 alternatives are written in such a way that those which are in singular could easily be marked off The objective behind it is to make it clear that the roots of *Saptabhangī* propounded by Jaina theoreticians in their treatment of *Syādvāda* doctrine are visible in the alternatives of this type The *Saptabhangī* of this very sort occur in *Bhagavatīsūtra* We

have elucidated and clarified it elsewhere. So, we refrain from its detailed treatment here. The age of *Āgamas* is followed by the age of *Anekānta* or Logic. The Jaina theoreticians of the Age of Logic excluded the alternatives in plural and formulated the wellknown *Saptabhaṅgī*. It suffices to suggest this much at this juncture.

Now let us see as to which of the alternatives are applicable in the case of an atom etc (781–789).

- 1 Any loose atom 1 alternative No 3
- 2 A physical aggregate of 2 atoms 2 alternatives = Nos 1 and 3
- 3 A physical aggregate of 3 atoms 4 alternatives = Nos. 1, 3, 9, 11
- 4 A physical aggregate of 4 atoms 7 alternatives = Nos 1, 3, 9, 10, 11, 12, 23
- 5 A physical aggregate of 5 atoms 11 alternatives = Nos 1, 3, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 23, 24, 25
- 6 A physical aggregate of 6 atoms 15⁴ alternatives = Nos 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 23, 24, 25, 26
- 7 A physical aggregate of 7 atoms 17 alternatives = Nos 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26
- 8 A physical aggregate of 8 atoms 18 alternatives = Nos 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26
- 9 A physical aggregate of 9 to *samkhyāta* atoms, of *asamkhyāta* atoms and of *ananta* atoms 18 alternatives = Nos 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26

The Problem of Features *carama* etc in connection with Structure or Figuration

The five classes of structures viz a class of globular structures etc (791), their sub-classes (792), the number of their constituent atoms (793), their extent of pervasiveness (or size) (794) and their features *carama* etc (797) are considered in the order of their mention here. And at last relative numerical strength of their features *carama* etc is also calculated (802–806). The summary of all this exposition is as follows.

The five classes of structure are (1) a class of globular structures, (2) that of circular structures, (3) that of triangular structures, (4) that of quadrangular structures, (5) that of oblong structures⁵ (791). Each class consists of *ananta* individual

⁴ According to some theoreticians here there are 14 alternatives. Hence they reject the 8th one. *Ibid*, folio 238 B

⁵ Even the 8[5]th *sūtra* suggests that there are five types of structure

structures (792) And each individual structure consists of *samkhyāta* or *asamkhyāta* or *ananta* atoms (793). A structure constituted of *samkhyāta* atoms occupies *samkhyāta* space-points, the one constituted of *asamkhyāta* atoms occupies *samkhyāta* or *asamkhyāta* space-points, and even the one constituted of *ananta* atoms occupies *samkhyāta* or *asamkhyāta* space-points only (but never *ananta* space-points) (794-796)

In the consideration of the features *carama* etc in connection with the various structures (797-801) those six alternatives (775) are negated as well as affirmed in that very manner (775) We have already clarified the point So we need not repeat here what we have already said

The exposition of the relative numerical strength of the features *carama* etc in connection with these five structures (802-806) closely follows that very exposition conducted in connection with *Ratnaprabhā* (777) Hence we need not repeat the account in connection with the structures But there is one point of difference which we should note. The text proper in this connection says, '*navaram samkame anamtagunā*' (805, 806) The commentator points out that the above-mentioned statement asks us to employ the phrase '*ananta* times' when we switch over from the consideration of *ksetra* to the consideration of *dīavya* It is as follows .

- 1 The number of 'one *acarama*' is the lowest.
- 2 From the standpoint of *ksetra* the number of *caramas* is *asamkhyāta* times (1)
- 3 But from the standpoint of *dīavya* the number of *caramas* is *ananta* times (1)
- 4 'One *acarama*' + *caramas* = somewhat more than (3)

—*Prajñāpanātikā*, folio 244 B

Features *carama* etc. of Living beings

The discussion on the features *carama* etc in connection with the 24 classes (24 *dandakas*) of living beings is here (807-829) conducted from the eleven standpoints of *gati* (condition of transmigratory existence), etc enumerated in the recapitulatory verse in Sūtra no 829 From the standpoint of *gati*, only that living being who is destined to go directly from its present condition of transmigratory existence to the Abode of the Liberated without making any station in any condition of transmigratory existence could be called *carama* All the human beings are not destined to go directly to the Abode of the Liberated Many of them are required

to make stations in the conditions of transmigratory existence In other words, before their final release they will have to take many births in different conditions of transmigratory existence. Hence from the standpoint of *gatī* they are considered to be *acāramas*. Similarly, here in this chapter the features *cārama* etc. are considered in connection with living beings from the standpoints *sthiti*, etc also

CHAPTER XI

ON SPOKEN LANGUAGE

This chapter is named *Bhāsāpada* because it is devoted to the exposition of spoken language. It deals with the problems of its origination, form, nature, types and speaker. It seems to be a collection of scattered materials pertaining to spoken language. In order to make the speculation on spoken language easily understandable we have reversed the order of *sūtras* in our account. Readers are requested to take note of this fact

Nature and Origination of Spoken Language

Bhāsā means that which is spoken.¹ The commentator explains this statement by stating that that which gives rise to knowledge in the hearer is *bhāsā*². Thus *bhāsā* means spoken language. The first or primary cause of spoken language or speech is a living being (858). That is, in the absence of a living being, its origination does not take place. But by first or primary cause is not meant here the material cause. According to *Prajñāpanā*, the material cause of spoken language is the material-particles-of-the-form-of-spoken-language the defining characteristics of which are colour, odour, flavour and touch (877 [6]). A soul or living being receives those particles only when they are in the condition of immobility (877[1]). It receives those particles through the instrumentality of body and afterwards transforms them into spoken language or speech. In the Jaina terminology it is said that 'it receives them through bodily activity (*kāya-yoga*)' (858, 859). There has been raised a question as to what form or shape these particles transformed into speech assume when they are expelled out by a living being. And in the answer we are told that they assume the vajra-shape (858). The commentator explains as to why they assume that shape. The shape of *Loka* (universe) resembles that of a *vajra*, and the particles transformed into language pervade the whole *Loka* as soon as they are expelled out. This is the reason why they assume vajra-shape as soon as they are expelled out by a speaker.³ *Prajñāpanā* itself explicitly states that the material-particles-of-the-form-of-spoken-language once thrown out by a speaker reaches up to the end of *Loka* (858). They could not proceed further, because beyond the limits of *Loka* there does not exist 'the medium of motion (*Dharma*)'.⁴

1 "bhāṣyate itī bhāṣā" *Prajñāpanāṭīkā*, folio 246 B

2 "bhāṣā avabodhabhijabhūtā" *Ibid*, folio 256 A

3 *Ibid*, folio 256 A

4 *Ibid*, folio 256 B

The material particles-of-the-form-of-spoken-language require two moments only for the process beginning with their reception and ending with their expulsion (859) It is so because in the first moment they are received and in the second moment they are expelled out⁵.

Matter is available in the form of loose atoms as well as aggregates constituted of two upto *ananta* atoms. Only those aggregates that are constituted of *ananta* atoms are amenable to the reception meant for the transformation into spoken language (877 [3]). Again, not all such aggregates but only those that occupy *asamkhyāta* space-points are amenable to the reception (877 [4]). The material-particles-of-the-form-of-spoken-language persist for one moment upto *asamkhyāta* moments (877 [5])⁶ In other words, the material particles once transformed into spoken-language remain in that state for one moment upto *asamkhyāta* moments. Each material-particle-of-the-form-of-spoken-language does not possess all the types of colour, flavour, odour and touch And the types that one particle possesses are not necessarily identical with those that another particle possesses. But when they are taken jointly then we can say that they possess all the types of colour, flavour, odour and touch In other words, in the class of these material-particles-of-the-form-of-language, all types of colour, flavour, odour and touch are available (877 [6]–877[14]) But we should note one exception in this connection This exception is due to the fact that out of each pair of contradictory touches one touch only could be grasped. Hence each of the particles received for the transformation into spoken-language possesses 2 or 3 or 4 touches But when they are taken jointly, they can be said to have four touches only, that is, neither more nor less than four touches (877 [13]).

Material particles are found everywhere in the entire *Loka* But the size of a soul is equal to the size of a body it inhabits Hence there arises a question as to whether the soul receives the material particles-of-the-form-of-spoken-language from any part of the world The answer given to the question is that only those particles that are in touch with the soul are received by it(877[15]). Moreover, only those material-particles-of-the-form-of-spoken-language that occupy the space-points occupied by the units of

5 According to the statement of Āc Bhadrabāhu in the reception of the material particles-of-the-form-of-spoken-language the bodily activities are required whereas in their expulsion the vocal ones *Āvaśyakanīryukti gā* 7, *Viśeṣa gā* 353.

6. In this context the commentator records different explanations offered by others, *Prajñāpanāṭikā*, folio 262 B.

soul are received by it (877[16]). These particles are received by the concerned units of soul. Hence it is said that the particles which are not separated from the concerned units of soul by the intervening points and which are either atomic⁷ or gross are received by the soul. Those particles that are separated from the concerned units of soul by intervening space-points are not received by the soul (877[17-18]) Again, the material-particles-of-the-form-of-spoken-language are in the upward direction or in the downward direction or in the horizontal direction. And they are received in the⁸ beginning or in the middle or in the end of the duration for which they are amenable to reception (877 [19-20]) The particles that are not separated from the units of soul by spatial gap are received from all the six directions by the soul according to their spatial order (877 [21-23]).

The material-particles-of-the-form-of-spoken-language are received incessantly or intermittently. When a speaker does not speak continuously, there are intervals in the process of reception of particles. Hence this reception is called intermittent reception. But when he speaks continuously for a specific duration of time, he receives the particles incessantly. Hence this reception is known as incessant reception. Here we should note some points. In the first moment of the process there is reception only because there is no possibility of expulsion in this moment. But in the second moment both the reception and the expulsion become possible. It is so because in this second moment the particles received in the first moment are expelled out and at the same time new particles that are to be expelled out in the third moment are received. Thus in all the moments intervening between the first and the last both reception and expulsion take place⁹. In the last moment there is only expulsion but no reception (878-879)

7. In 877 [3] it is clearly stated that the material aggregate which is amenable to reception is *ananta-pradeśī* (i.e. constituted of *ananta pradeśās*—atoms) whereas here we are told that even *anus* are received. But let us note that there is no contradiction between the two statements. It is so because the term '*anu*' is here used not in the sense of an atom but in the sense of 'an aggregate occupying *pradeśas* (space-points) less in number than the *pradeśas* (atoms) of which it is constituted'. And the term '*bādhara* aggregate' means 'an aggregate occupying *pradeśas* (space-points) comparatively more in number than the *pradeśas* (atoms) of which it is constituted' *Prajñāpanāṭikā* folio 263 B

8. They are amenable to reception for the period of an *antarmuhūrta*. And hence we are required to understand that they are received in the beginning, or in the middle or in the end of an *antarmuhūrta* only *Prajñāpanāṭikā*, folio 263.

9. On the basis of *Viśeṣāvaśyakabhāṣya* (gā. 371) Āc. Malayagiri in his

Journey of the particles upto the end of Loka

We have already said that spoken words travel upto the end of Loka. While explaining this point *Prajñāpanā* states that the particles are expelled out in two ways. Let us explain the two ways as follows. The particles are expelled out in one whole mass in which they are received as also in the quantity in which they are received. This mass gets destroyed, that is, its form-of-the-spoken-language comes to an end when it has travelled some miles. The second way is to expel the particles in many masses resulted from the division of that original mass in which they are received.¹⁰ (The masses arrived at by the process of division are very subtle and hence they do not get destroyed very soon. They retain their form-of-spoken-language for long. Not only that, they transform into the form of words or spoken-language the other material particles which come in their contact). Thus they go on increasing by infinite times as they travel or spread and at last reach the end of *Loka* (889).

The material things are divided into parts in various ways. Hence here the five divisions are mentioned with their illustrations. These five divisions are—*khandā*, *pratara*, *cūrnīkā*, *anutatīkā* and *utkarīkā* (881-887). Not only that but even the account of the relative numerical strength of these five divisions is given here (887).

Types of Spoken Language

Different types of spoken language are described in this chapter (830, 849, 859, 870, 896). These types are systematically expounded in *sūtras* 860-866. Hence depending mainly on these *sūtras* we explain those types.

There are two main types of spoken language, viz *paryāpta* (fully developed) and *aparyāpta* (undeveloped) (860). The commentator explains them as follows. That spoken language (rather speech) the nature or meaning of which could be determined as true or false is called *paryāptā*. On the other hand, that speech the nature or meaning of which could not be determined as true or false is called *aparyāptā*. If its meaning is true it is

commentary on *Prajñāpanā* clarifies that though there cannot take place two cognitions (*upayoga*) simultaneously yet there can take place two activities (*kriyā*) simultaneously. *Prajñāpanāṭīkā*, folio 264.

¹⁰ The portion put into brackets is not found in the text. But we have added it for clarification. Refer to *Viśeṣā. gā. 378* and *Prajñāpanāṭīkā* folio 265 B.

regarded as true speech. If its meaning is false, it is regarded as false speech. In other words, that speech which enables us to know the thing as it is is true speech, and that speech which leads us to know the thing as it is not is false speech. Thus *pariyāptā* speech has two sub-types, viz. true speech (*satya-bhāsā*) and false speech (*mṛsābhāsā*) (861). The truth or validity of the speech depends on various situations and conditions. These situations and conditions being ten, the types of true or valid speech are also ten. They are · 1. *Janapada-satya*, 2. *Sammata-satya*, 3. *Sthāpanā-satya*, 4. *Nāma-satya*, 5. *Rūpa-satya*, 6. *Pratītya-satya*, 7. *Vyavahāra-satya*, 8. *Bhāva-satya*, 9. *Yoga-satya*, 10. *Aupamya-satya* (862)¹¹. There are so many reasons or conditions that lead a person to speak untruth. And on the basis of these conditions the untrue or false speech is also divided into ten classes. They are · 1. *Krodhanīḥsrta*, 2. *Mānanīḥsrta*, 3. *Māyānīḥsrta*, 4. *Lobhanīḥsrta*, 5. *Premanīḥsrta*, 6. *Dvesanīḥsrta*, 7. *Hāsyānīḥsrta*, 8. *Bhayanīḥsrta*, 9. *Ākhyānikānīḥsrta*, 10. *Upaghātānīḥsrta* (863).

The *apariyāptā* speech is of two types, viz. *satyā-mṛsā* (true-as-well-as-false) and *a-satyā-mṛsā* (neither-true-nor-false) (864). The former is again of ten types (865) and the latter of twelve types (866). The speech which contains half-truth or partial truth is *satyā-mṛsā* speech. On the other hand, that speech to which the standard of truth or falsity is not applicable is called *a-satyā-mṛsā* speech. For instance, when a person wanting John to come near him says 'O ! John', his speech could be described as *a-satyā-mṛsā* (neither-true-nor-false). Similarly, when a person says to another person, 'Go ahead', his speech could be described as *a-satyā-mṛsā*. This means that the statements of address, order and the like are neither valid nor invalid. And such statements come under the head of *a-satyā-mṛsā* speech. The commentator has explained its various types, hence we need not enter into the details thereof (Comm. folio 259).

The speech characterised by the phrases 'I believe', 'I think' and the like is called *avadhāranī* (determinate) speech (830). This *avadhāranī* speech is fourfold. That *avadhāranī* speech which enhances religion is true, that which does harm to the cause of religion is false, that which does both is true-as-well-as-false and that which does neither is neither-true-nor-false (831, 856).

Prajñāpanī (descriptive) speech which is one of the types of *a-satyā-mṛsā* speech (866) is discussed at length in this chapter. Let us explain it. (Though all the words themselves are without any gender), the words like 'go' (cow) (which express universals) are

11 *Sthānāṅga-samavāyāṅga*, pp. 122-123, *Prajñāpanātikā*, folio 257. .

employed in masculine gender. But the speech that employs these words in masculine gender could not be regarded as false. It is a specimen of *Prajñāpanī* (descriptive) speech (832). (It is so because it describes the real state of the objects expressed. In other words, the gender in which a word is employed corresponds to the actual gender of the object denoted by that word.) Even when the gender of the word used in the speech does not correspond to the gender of the object denoted by that word, the speech could not be regarded as false. It should be considered to be a case of *Prajñāpanī* speech (851-53, 833, 854, 857). (Moreover, by the verbal speech we order a person of any gender and this person may or may not carry out our orders). This ¹²*ājñāpanī* (imperative) speech too could not be held as false. It should be regarded as a case of *Prajñāpanī* speech (834-855). The speech that describes the characteristics of things possessing different genders could not be regarded as false even though the characteristics described by it are not entirely available in the concerned persons or things. It is simply a case of *prajñāpanī* speech (835). The words which express universals are found employed in genders, (but the universals have no gender at all). Even the speech containing these words could not be regarded as false. It is also a case of *prajñāpanī* speech (836). Similarly, the speech that delivers orders keeping in view the class or universal could not be regarded as false. It is a case of *prajñāpanī* speech. Again, the speech which describes the characteristics of a class, viz. masculine, feminine, neuter could not be considered to be false. This is also a specimen of *prajñāpanī* speech (837-838, 856).

Words of speech are classified on the basis of different principles. According to this classification there are 16 types of words. Out of them the nine are yielded by 3 genders¹³, 3 numbers¹⁴ and 3 tenses. Some are *pratyaksavacana*, *paroksavacana*, *adhyātmavacana*, etc. The remaining types are yielded by other standpoints or principles of classification (896). All these types are included in the *prajñāpanī* speech which is not a false speech. (897)

12. *Ājñāpanī bhāṣā* is a type of *asatyamrāsā bhāṣā* (sū 866)

13. For the classification of words on the basis of gender (*linga*) one may refer to sū 851-853

14. In sū 849-850 there occurs the classification of words on the basis of number. But therein the *dvivacana* (dual number) which is found in Sanskrit language is not mentioned. It is so because in Prakrit language there is no *dvivacana*.

CHAPTER XII

BODIES OF LIVING BEINGS

The twelfth chapter is devoted to the discussion on the bodies of living beings. There are five types of bodies¹—(1) *audārika* (the gross), (2) *vaikriya* (the transformable), (3) *āhārika* (the projectable), (4) *tañasa* (the electric) and (5) *kārmana* (the karmic) (901). In *Upanisads* we come across the doctrine of five sheaths of a soul.² Out of the five one is made up of food (*anna-mayakośa*) We can compare the *audārika* body with the sheath made up of food. Afterwards, philosophical systems like Sāṅkhya posited a subtle body (*avyakta*-, *sūkṣma*- or *linga-śarīra*)³ It resembles the *kārmana* body recognised by the Jainas.

The chapter takes up the 24 classes (*dandakas*) of living beings one by one answering in each case the question as to which types out of these five it has (902-909) Having done this it considers two sub-types of each of the five bodies These two sub-types are—the bodies that living beings possess at present (*baddha*) and those that they possessed in the past (*mukta*) And the numerical strength of these two sub-types is calculated from the standpoints of *dravya*, *ksetra* and *kāla* (910). Again the chapter takes up those 24 classes one by one in each case asking as to how many bodies of this or that type it possesses at present, how many it possessed in the past. This calculation too is made from the standpoints of *dravya*, *ksetra*, and *kāla* (911-924)

The number of bodies from the standpoint of time is here to be understood as equal to the number of moments of temporal duration mentioned in the *sūtra* Similarly, the number of bodies from the standpoint of space is to be understood as equal to the number of units of that much space which is pointed out in the *sūtra* The number *asamkhyāta* and also the number *ananta* are of many types But here we have used those terms in the general sense So, to know the exact type of the number *asamkhyāta* and the number *ananta* employed in a particular context the readers interested in mathematics are requested to refer to the equations given in the *sūtras* at the concerned places. The commentator has explained those equations at length

1. *Bhagavatī* 17 1 sū 592.

2. *Taittirīya Upaniṣad*, Bhṛguvalli, *History of Indian Philosophy*, Belvalkar and Ranade, p 250.

3. *Sāṅkhyakārikā* 39-40, *History of Indian Philosophy*, Belvalkar and Ranade pp 358, 430, 370, Introduction to *Gaṇadhāravāda*, Malvania, pp 121-123

The meanings of the terms '*audārika*' etc. denoting the five types of bodies are explained by the commentator keeping in view the special function each one of them performs.

That gross body which is full of flesh, bones, etc. is *audārika-śarīra*. Yet it is an important or principal body. Its importance is even more than that of the body possessed by the celestial beings of the highest celestial region. It is so because this is the body which *Tīrthankara* and other great souls possess. Celestial beings cannot possess this body. All the living beings except celestial beings and infernal beings possess this body from their very birth.

Moreover, in the above enumeration the succeeding one is subtler than the preceding one. Though the number of the constituent atoms of the succeeding body is greater than the number of constituent atoms of the preceding body, the succeeding one is subtler than the preceding one. This is pointed out by the commentator.

That body which can assume various forms is called *vaikṛīya*. The infernal and celestial living beings possess this type of body from their very birth. And human beings can attain it as supernatural power.

On some special occasion a monk possessed of the knowledge of fourteen *Pūrvas* creates, by the force of yogic powers, a body. This body is known as *āhāraka-śarīra*. With the help of this body the monk approaches a *tīrthankara* (the final authority in matters religious) to resolve a doubt occurred to his mind.

That body the function of which is to digest or consume the food materials we take is called *Taijasa-śarīra*. Thus its function in a way corresponds to that of fire. And the body composed of karmic matter is the *kārmana* body. Both the *taijasa* and the *kārmana* bodies are ever associated with the soul. Only when it attains liberation it is freed from these two bodies also. These two bodies are associated with the soul from the beginningless time. Even during the period of soul's transmigration from one birth to the next they remain associated with it. But during the period of this journey it has no body other than these two. Only after having reached the new birth-place the soul starts constructing *audārika* or *vaikṛīya* body.

In the *Satkhandāgama* account of the bodies the *baddha* and *mukta* types are not discussed. Therein at one place (Book XIV *Sū* 129, p. 237) the discussion about the bodies is conducted through ten points-of-investigation, viz. *satprarūpanā*, *dravyapramānā-nugama*, etc. whereas at another place (Book XIV, *Sū* 236, p. 321)

it is conducted through six points-of-investigation, viz. *nāma-niryukti*, etc.

For the information about bodies, at one place, readers may refer to *Sthānāṅga-Samavāyāṅga* p. 399 While considering the question of types of bodies which each of the 24 classes of living beings has, the bodies are also divided into two broad divisions, viz. external bodies and internal bodies.

The whole chapter is summarised in the following tables.

Number of the types of bodies that are possible in this or that class of living beings

Sū. 901-909	<i>Audārīka Vairīkriya Āhāraka Taijasa Kārmana</i>				
1 Infernal beings	×	„	×	„	„
2-11. <i>Asura</i> upto } <i>Stanita</i>	×	„	×	„	„
12. Earth-bodied	„	×	×	„	„
13 Water-bodied	„	×	×	„	„
14. Fire-bodied	„	×	×	„	„
15. Air-bodied	„	„	×	„	„
16. Plant-bodied	„	×	×	„	„
17 Two-sensed	„	×	×	„	„
18 Three-sensed	„	×	×	„	„
19. Four-sensed	„	×	×	„	„
20. Five-sensed Sub- } human beings	„	„	×	„	„
21 Human beings	„	„	„	„	„
22 <i>Vānavyantara</i> } celestial beings	×	„	×	„	„
23. <i>Jyotiska</i> } celestial beings	×	„	×	„	„
24 <i>Varmānika</i> } celestial beings	×	„	×	„	„

Numerical Strength of Baddha and Mukta Bodies (Sū 910)

Śarīra	Number		Temporal Equation			Spatial Equation		Substantial Equation
	1. Sam-2	3	Ananta	1	2	Asamkhyāta	2	
	khya	khya	Ut	Av	Ut	Av	prātara	Loka
1 Audārika								
1 Baddha	—	—	—	—	—	—	—	—
2 Mukta	—	—	—	—	—	—	—	—
2. Vairiṇya								
1 Baddha	—	—	—	—	—	—	—	—
2. Mukta	—	—	—	—	—	—	—	—
3 Āhāraka								
1 Baddha	Zero or minimum	1 to ma-						
2 Mukta	ximum	sahasra	prthaktva					
4. Tanṇasa								
1 Baddha	—	—	—	—	—	—	—	—
2 Mukta	—	—	—	—	—	—	—	—
5. Kārmana								
1 Baddha	—	—	—	—	—	—	—	—
2 Mukta	—	—	—	—	—	—	—	—

Repeat whatever is said in No 4

Number of the Baddha and Mukta bodies found in this or that class of living beings (Su. 911-924)

	<i>Audārikā</i> <i>Baddha, Mukta</i>	<i>Varikruya</i> <i>Baddha, Mukta</i>	<i>Āhāraka</i> <i>Baddha, Mukta</i>	<i>Taijasa</i> <i>Baddha, Mukta</i>	<i>Kārmana</i> <i>Baddha, Mukta</i>
1 Infernal beings	×	<i>Ananta</i>	<i>Asamkhyāta Ananta</i>	×	<i>Ananta Asamkhyāta Ananta Asamkhyāta Ananta</i>
2-11 <i>Asura</i> upto <i>Stanita</i> }	×	”	”	”	”
12 Earth-bodied	<i>Asamkhyāta</i>	”	×	”	”
13. Water-bodied	”	”	×	”	”
14. Fire-bodied	”	”	×	”	”
15 Air-bodied	”	<i>Asamkhyāta</i>	×	”	”
16. Plant-bodied	”	”	×	”	”
17 Two-sensed	”	”	×	<i>Ananta</i>	<i>Ananta</i>
18 Three-sensed	”	”	×	<i>Asamkhyāta</i>	<i>Asamkhyāta</i>
19. Four-sensed	”	”	×	”	”
20 Five-sensed sub-human beings }	”	”	×	”	”
21 Human beings	<i>Samkhyāta</i> or <i>Asamkhyāta</i>	”	1 upto <i>Sahasra</i> <i>prathaktva</i>	”	<i>Samkhyāta</i> or <i>Asamkhyāta</i>
22 <i>Vānavyantara</i>	×	”	×	”	<i>Asamkhyāta</i>
23. <i>Jyotiska</i>	×	”	×	”	”
24. <i>Vamānika</i>	×	”	×	”	”

CHAPTER XIII

ON TRANSFORMATION (OR CHANGE)

In Indian Philosophy the systems like Sāṅkhya, etc. believe that a substance undergoes change. On the other hand, the systems like Nyāya etc. believe that a substance undergoes no change. That is, those who maintained the identity of substance and property accepted change in a substance, and those who maintained the difference between the two rejected the change in a substance. On this account three types of eternality or permanence came to be recognized in Indian philosophy. The Sāṅkhya, the Jaina and the Vedāntins like Rāmānuja upheld the view of permanence-in-change (*parināmītyatā*), but we should note that the Sāṅkhya in connection with *Prakṛti* (Matter) upheld this view whereas in connection with *Puruṣa* (Soul) it upheld diametrically opposite view, viz. that of absolute permanence (*kūṭasthānītyatā*).¹ The Naiyāyikas considered all the permanent substances to be absolutely permanent and rejected the view of permanence-in-change. This is natural and necessary corollary of their contention that substance and its properties are absolutely separate. Buddhists voted for momentarism. Yet they stuck to the belief in rebirth. Thus there came into existence the doctrine of *santatītyatā*. According to Buddhists there is no permanence other than the permanence of a continuum. This is the third type of permanence.

In this chapter the modes or transformations² of both the living and the non-living substances are calculated. From this it follows that the Jainas reject the absolute permanence of soul (925). First the divisions and sub-divisions of the modes of the living substance are enumerated (926-937). Afterwards the chapter takes up 24 classes of living beings in each case calculating the modes it undergoes (938-946). And at last the divisions and sub-divisions of the modes of the non-living substance are mentioned (947-957). But here the modes of *pudgala* (matter) only are mentioned and calculated, the modes of *dharma* (medium of motion), *adharma* (medium of stoppage) and *ākāśa* (medium of location) are not mentioned at all. This suggests that in olden days the possibility of change or modification was not admitted in the case of these three non-living substances. This is corroborated by the following passage describing *dharma* etc. and occurring in *Bhagavatī* 2 10 and *Sthānānga* 441. The passage runs as follows

1 "dvayī ceyam nītyatā kūṭasthānītyatā parināmītyatā ca | tatra kūṭasthānītyatā puruṣasya | parināmītyatā guṇānām |" *Pāta Bhāṣya* 4 33
 2 *Bhagavatīsūtra* asks us to understand *parināmas* as described in *Pannavanā* 'parināmapadam niravasesam bhāṇīyavram' (14 4. sū 514)

"*kālo na kayāi nāsī, na kayāi na bhavati, na kayāi na bhavissati tti bhuvim bhavati bhavissati ya dhuve nīte sasāte akkhae avvae avatthite nīce | bhāvato avanne agamdhe arase aphāse*" etc The belief in the modes of *dharma*, etc came into existence later on when the triad of origination, destruction and persistence came to be looked upon as the essential characteristic of reality in general And we actually come across in *Tattvārthasūtra* the definition of reality (*sat*) (5.29). It is as follows . That which is characterised by origination, destruction, and permanence is real. Even the definition of permanence (*nitya*) is formulated in conformity with this definition of reality. It runs as follows '*tabdhāvavyayam nityam*' (Permanence means non-deviation from the essential nature)(5.30) This definition bears the clear stamp of the tradition represented by *Pātāñjalayogasūtra* The definition of permanence formulated by Vyāsa in his *Bhāṣya* on *Yogasūtra* is noteworthy in this connection. It is as follows: "*yasmin parinamyamāne tattvam na vihanate tan nityam*" (4.33). Moreover, let us note the definition of *parināma* given in *Tattvārthasūtra* It is . '*tadbhāvaḥ parināmaḥ*' (5.41).

Bhagavatī and *Sthānānga*, while discussing the modes of *Dharmāstikāya* etc., state this much that *Dharmāstikāya* etc do not possess colour, flavour, odour and touch. But they observe silence about what they positively possess³

Among ten modes of non-living substances enumerated in *Prajñāpanā* there is one called '*agurulaghu*' (neither-heavy-nor-light) (947). In its connection it is explicitly stated that it is only of one form (*egāgāre*) (956). Hence there is no possibility of its varied modes or degrees In *Bhagavatī* there occurs, at many places, the discussion about *guru-laghu* (heavy-as-well-as-light) From this whole discussion contained in *Bhagavatī* we can naturally deduce that the fine material atom and substances other than matter are considered to be *agurulaghu* Thus soul substance, medium of motion, medium of stoppage, medium of location and time are by implication proved '*agurulaghu*' At this juncture we should note that relatively heavy and relatively light are here described by the term '*gurulaghu*' and hence by the term '*agurulaghu*' is meant its negation This means that substances that are described as *agurulaghu* are bereft of the mode or property '*guru*' or '*laghu*' or relative '*gurulaghu*' Among the four alternatives formulated about the modes *guru* and *laghu* this is the fourth one This also points to the fact that *agurulaghu* means the negation of all the three *guru*, *laghu* and *gurulaghu* Thus the mode or property *agurulaghu* is not positive. This becomes clear from the *Bhagavatī* (19 sū. 73) account of *gurulaghu* But the same

Bhagavatī in *Skandaka-Adhikāra* states that *Loka* has infinite *aguru-laghu* modes. Infinite *agurulaghu* modes are predicated not only of *loka* but also of soul substance (*jīva*), liberation (*siddhi*), and the liberated (*siddha*) (2 1 sū 91). Thus we have here a suggestion of the process of creation out of nothing. From this it becomes clear that *Bhagavatī* contains different strata of thought. Hence we can say this much that here an attempt is made to demonstrate that even *dharma*, *adharma* and *ākāśa* undergo changes or modifications. This attempt is the result of the emergence of a novel thought that reals without exception should undergo changes. A stage in the development of this novel thought is represented by the aphorism 5 42 of *Tattvārthasūtra* and the *Bhāṣya* thereon wherein we are told that transformation is of two kinds, without beginning and with beginning, and further that the transformation of *arūpī* (non-material) substances is of the first kind. The difference of opinion regarding the authenticity of this *sūtra* as also regarding its interpretation is due to the emergence of this novel thought which has not yet been crystallised.

One should refer to Āc Jinabhadra's *Viśeṣāvaśyakabhāṣya* (gāthā 654-663) for the logical treatment of the properties viz. *guru*, *laghu*, *gurulaghu* and *agurulaghu*.

Calculation of Modes

Modes of living substance

- 1 *Gatī* (States of trans migratory existence, viz state of infernal beings etc 4)
- 2 *Indriya* (Sense-organs viz Ear etc 5)
- 3 *Kasāya* (Passions, viz Anger etc 4)
- 4 *Leśyā* (Mental colourations, viz black etc 6)
- 5 *Yoga* (Activity, viz mental etc. 3)
- 6 *Upayoga* (Cognition—determinate and indeterminate 2)
- 7 *Jñāna* (Knowledge—*Ābhinirodhika* etc 5)
8. *Daśana* (Faith—right, etc 3)
- 9 *Cāritra* (Conduct—right, etc 3)
- 10 *Veda* (Sexual behaviour, 3)

Modes of non-living substance

- 1 *Bandhana* (Bondage—smooth and arid)
- 2 *Gatī* (Movement, involving touch and not involving touch, or short and long)
3. *Samsthāna* (Structure—spherical etc 5)
- 4 *Bheda* (divisions—*khandā* etc 5)
- 5 *Varna* (Colour—black, etc 5)
- 6 *Gandha* (Odour—fragrant, not-fragrant)
- 7 *Rasa* (Flavour—pungent, etc 5)
- 8 *Sparsā* (touch—*kakkhada*, etc 8)
- 9 *Agurulaghu* (neither-heavy-nor-light 1)
- 10 *Śabda* (Word—sound *subbhidubbhi*)

The *gāthā* No. 200 that occurs in the explanation of *bandhana parināma* occurs in *Saṭkhandāgama* also. Of course, there it contains some different readings ⁴

Ajīvagatiparināma (movement of non-living substance) is of two kinds, viz. *sprśadgati* (movement involving touch) and *asprśadgati* (movement not involving touch). According to the Jaina view units of space are everywhere. Hence Āc. Malayagiri is of the opinion that *sprśadgati* does not mean the movement involving touch with the units of space, and the *asprśadgati* the movement not involving touch with the units of space. But there is another view which contradicts the view upheld by Āc. Malayagiri. Let us quote the words of Āc. Malayagiri, “*anye tu vyācaksate sprśadgatiparināmo nāma yena prayatnaviśesāt ksetrapradeśān sprśān gacchati, asprśadgatiparināmo yena ksetrapradeśān asprśān eva gacchati—tan na budhyāmahe, nabhasaḥ sarvavyāpitayā tatpradeśasamsparśavyatirekena gater asambhavāt | bahuśrutebhyo vā paribhāvanīyam*” ||⁵

Āc. Malayagiri has given the following instance to explain these two kinds of movement. When a person throws a pot-sherd in a pond in horizontal direction, it moves touching water at some periods of time and not touching water at some other periods of time. The difference of opinion regarding the interpretation of the terms *sprśadgati* and *asprśadgati* seems to suggest the fact that the conception of *sprśadgati-asprśadgati* belonged to the period when the conception of *ākāśa* as an independent substance and consequently of its units was not yet formulated, and it has traditionally retained its former position even after the formulation of those conceptions which are not consistent with it. Upādhyāya Yāsovijayaḥ has tried to resolve logically the inconsistency by writing a treatise ‘*Asprśadgativāda*’. Again, the Jainas maintain that the soul that is being liberated reaches, in one moment only, the Abode-of-the-liberated which is invariably *asamkhyāta* units of space away from the place of its death and also that a thing takes one moment to travel from one unit of space to its next. And one naturally feels the contradictions or inconsistency in these two contentions. According to the rule that a thing takes one moment to travel from one unit of space to its next, the soul that is being liberated should take at least *asamkhyāta* moments to reach the Abode-of-the-liberated. To resolve this discrepancy the conception of *asprśadgati* is employed. This whole discussion draws our attention to the fact that the conceptions or doctrines known collectively as Jaina philosophy and religion took their own time for crystallisation. All the doctrines were not enunciated in their final form at once. Nor were they believed in their final form from the very start.

4 *Saṭkhandāgama*, Book XIV, sū 36 p 33

5 Malayagiri's Commentary, folio 289 A

Modes Possible in this or that class of

	1. Gati (Condition of Existence)	2. Indriya (Sense- organs)	3. Kasāya (Passions)	4. Leśyā (Mental colouration)
1 Infernal beings	Infernal	Five	Anger, Pride, Deceit, Greed	Black, Green, Grey,
2-11 <i>Bhavanavāsī</i>	celestial	„	„	„ „ „ Red
12 Earth-bodied	Sub-human	One	„	„ „ „ „
13. Water-bodied				
14 Plant-bodied				
15 Fire-bodied	„	„	„	Black Green Grey
16 Air-bodied				
17 Two-sensed	„	Two	„	„ „ „
18. Three-sensed	„	Three	„	„ „ „
19 Four-sensed	„	Four	„	„ „ „
20 Fivesensed sub-human beings	„	Five	„	All the six
21 Human beings	Human	Five+mind	„ free from <i>kasāyas</i>	„ free from all the six }
22 <i>Vānavyantara</i>	Celestial	Five	Four <i>kasāyas</i>	Black, Green, Grey, Red }
23 <i>Jyotiska</i>	„	Five	„	Red
24 <i>Varmānika</i>	„	Five	„	Red, Pink, White

Living Beings (938-946)

5 Yoga (Activity)	6 Upayoga (Cognition)	7. Jñāna (Knowledge)	8. Darśana (Faith)	9. Cāritia (Conduct)	10 Veda (Sex)
mental, vocal, bodily	deter- minate- indeter- minate	{ Ābhi., Śruta, Avadhī, Matī-ajñāna, Śruta- ajñāna, Vibhanga	right, wrong, right-cum- wrong }	acāritrī	Neuter
"	"	"	"	"	Male, Female
bodily	"	Matī-ajñāna, Śruta-ajñāna }	wrong	"	Neuter
"	"	"	"	"	"
bodily, vocal	"	{ Ābhi., Śruta, Matī-ajñāna, Śruta-ajñāna }	right, wrong	"	"
" "	"	"	" "	"	"
" "	"	"	" "	"	"
mental, vocal, bodily	"	{ Ābhi., Śruta, Avadhī, Matī-ajñāna, Śruta- ajñāna, Vibhanga }	right, wrong, right-cum- wrong }	{ acāritrī, cāritrī- cāritrī }	All the three
free from all the three }	"	Five jñānas & three ajñānas }	"	{ cāritrī, acāritrī, cāritrā- cāritrī- }	"
All the three	"	{ Ābhi., Śruta, Avadhī, Matī-ajñāna, -Śruta ajñāna, Vibhanga }	"	acāritrī	Male, Female
"	"	"	"	"	" "
"	"	"	"	"	" "

CHAPTER XIV

ON PASSIONS

This chapter contains information about four passions (*kasāya*), viz anger, pride, deceit and greed (958) We are told that they are possible in each of the 24 classes of living beings (959) Again, the question of their *pratisthā* or *apratisthā* in soul, not-soul and the both is also discussed keeping in view those 24 classes of living beings (960) The terms '*pratisthā*' and '*apratisthā*' are employed here in the sense of 'having an object' and 'not having an object' respectively. Many a time it so happens that passions arise without any specific cause And hence in these cases they are having no object of their own They are called here *apratisthita* This is the explanation offered by the commentator

We are informed that in each of the 24 classes of living beings the rise or origination of passions takes place depending upon *ksetra* (place), *vastu* (thing), *śarīra* (body) and *upādhi* (paraphernalia) (961)

The sub-types of each of these four passions are again four, viz *anantānubandhī*, *apratyākhyānāvarana*, *pratyākhyānāvarana* and *saṃjvalana* In this enumeration the succeeding sub-type is milder than the preceding sub-type (962) Again, each of the four passions are differently divided into four groups, viz *ābhoganīrvartita*, *anābhoganīrvartita*, *upāsānta* and *anupāsānta* (963) When there is a cause for the rise of passions and when a person having the cause in view gives way to the rise of passions, then those passions are called *ābhoganīrvartita* On the contrary, when a person gives way to passions without there being any cause whatsoever, then the passions are called *anābhoganīrvartita*. So long as the passions do not rise or operate (but remain in the state of subsidence) they are called *upāsānta* And when they rise and operate, they are called *anupāsānta*

In Jaina Āgamic texts the vices of living beings are variously described And they are grouped differently¹ One system of grouping is to bring all the vices under three heads, viz *rāga* (attachment), *dvesa* (aversion) and *moha* (delusion or infatuation) But in the Jaina Karma doctrine all the vices are grouped under the heads of the abovementioned four passions (*kasāyas*) and delusion or infatuation (*moha*) Hence this system of grouping

¹ Introduction to *Ganadharavāda* (Ed Pt Malvania), p 100.

the vices seems to be finally crystallised in the Jaina treatment of vices ²

We should make a note that passion (*kasāya*) is one of the modes of a soul, mentioned in the preceding chapter (926).

Passions are the main causes of karmic bondage. The causes of reception or collection of all the eight types of karmas in all the 24 classes of living beings in all the three divisions of time ultimately resolve into four passions. The causes not only of the reception or collection of karmas but also of accumulation, bondage, premature realization, realization or rise, and dissociation of karma resolve into these four passions only (964-971)

At the end of this chapter there occurs a recapitulatory verse mentioning the topics of treatment. This suggests that this whole chapter might have come down to Ārya Śyāmācārya through tradition

†

2. Study '*Kasāyapāhuda*' with its commentaries for the detailed account of *preyas* and *dvesa* and four *kasāyas*.

CHAPTER XV

ON SENSE-ORGANS

Among the modes of a living substance or being, sense-organ is mentioned. In the list of these modes, sense-organ is mentioned prior to passions (926). But the passions are treated of first in chapter XIV and afterwords in chapter XV sense-organs are treated of. This proves that these chapters have come down to Śyāmācārya through tradition and he has simply compiled and edited them in his own way. This is again corroborated by the fact that the modes, viz *leśyā* (mental colouration) (chapter XVII), *samyaktva* (right faith) (chapter XIX), *upayoga* (cognition) (chapter XXIX), *ohī-avadhījñāna* (clairvoyance) (chapter XXXIII) are treated of neither in due order nor at one place. Some information regarding *avadhījñāna* is contained in the chapter on *Upayoga* (XXIX). Really speaking, this chapter on *upayoga* provides an occasion for the full treatment of *avadhījñāna*. In spite of this a separate chapter is devoted to its treatment. This suggests that there might have been a tradition current in the days of Ārya Śyāmācārya to discuss independently the topic of *avadhījñāna*. Hence Ārya Śyāmācārya might have deemed it necessary to collect data relating to *avadhījñāna* in an independent chapter.

In this chapter the discussion about sense-organs is divided into two sections. The first section consists of 24 *dvāras* (topics) and the second consists of 12 *dvāras*. In the very beginning of the first section 24 *dvāras* are pointed out (972). We are told that sense-organs are five (973). Then those 24 *dvāras* (topics) regarding them are discussed one by one in due order. Having completed the discussion about the first six topics from *samsthāna* (structure) to *alpabahutva* (relative numerical strength), all these six topics are again expounded keeping in view the 24 classes of living beings (983-989). After that the topics 7th (*Puttha-Spṛṣṭadvāra*) to 9th (*Viśayadvāna*) are discussed (990-992). These topics are not expounded keeping in view the 24 classes of living beings. This is so not because these topics are such as could not be discussed in connection with 24 classes of living beings but because there was, it seems, no crystallised or established tradition of discussing these topics in connection with those 24 classes.

In sū 993 we are told that the material karmas that are dissociated from the soul at the time of *māranāntika samudghāta* are subtle. In other words, the material atoms that abandon the form of *karma* are subtle. Further it is stated that these subtle

atoms are everywhere in *Loka*. Again, in *sū* 994 there occurs a statement to the effect that ordinary beings (*chadmastha*) are not able to know or to see these subtle atoms. When even some celestial beings are not capable of knowing or perceiving them then what to talk of the ordinary human beings !

Then it takes up 24 classes one by one in each case considering the question as to whether or not it knows and sees those subtle atoms while receiving them as food (*sū*. 995-998)

Sū. 999 discusses the question as to what a person perceives when he sees the reflection of a thing placed before shining things like a looking-glass, a sword, etc. In reply we are told that he perceives neither the looking-glass etc. nor his own self but the reflection alone. Here the term '*pratibhāga*' (*palibhāga*) is employed in the sense of reflection (*pratibimba*). The sentence meaning 'whether or not he perceives a looking-glass' occurring in the *sūtra* has a different reading also. According to Āc. Malayagiri it has the reading yielding the meaning that he may perceive a looking-glass also. The contradiction in the two meanings could be resolved as follows. Āc. Malayagiri's explanation is from the standpoint of the perceptible nature of the object. From this standpoint he considers the looking-glass also to be perceptible. But if we were to regard as perceptible that object which is actually perceived in the concerned instance then we can definitely say that it is only the reflection borne by the looking-glass that is perceived. Hence when it is said that he does not perceive the looking-glass it is said from the standpoint of the cognitional awareness,

Interesting discussion about the cognition of reflection occurs in *Nisītha-Bhāṣya* (*gāthā* 4318 ff). And even *Syādvādaratnākara* (p. 858 ff) extensively discusses this problem. Again, Siddhasenagani's commentary on *Tattvārthasūtra* (v. 24 p. 354) contains this interesting discussion.

A blanket, be it thickly woven or thinly woven, touches the same number of units of space. This information is included in this chapter, it seems, on account of its involving the point of uniformity-of-touch (1000).

Moreover, the information that a post, be it standing or lying down, occupies the same number of units of space seems to be included here on account of its being related to the object of sense-organ (1001).

Similarly, here we find the discussion about the touch of *dharmāstikāya* etc. by the geographical objects like *āgāsathiggaḷa* =

loka, etc (1002-5). According to the explanation offered by Āc Malayagiri the subject-matter of both the *dvāras*, viz *Āgāsathiggala* (1002) and *Lokadvāra* (1004) is the same, merely the terms 'āgāsathiggala' and 'loka' differ¹ But if it were so, there arises a question as to why the two *dvāras* are separately treated of or written. The basis of Āc. Malayagiri's view seems to be the uniform treatment of and uniform details about the touch in both the *dvāras* But we have no means to answer the question as to whether or not the author himself meant the difference merely of terms but not of the subject-matter

The second section of this chapter consists of 12 *dvāras* which are mentioned in the beginning of this section (1006)

With a view to describing in connection with 24 classes of living beings the accumulation of the concerned material particles proper for the construction of the concerned sense-organs the author has given the following information A living being receives the material particles for those sense-organs alone which are possible in the class to which it belongs (1007-8) After having accumulated the material particles proper for those sense-organs alone a living being constructs them (1009) Each and every living being requires for the construction of sense-organs due to it one *antarmuhūrta* consisting of *asamkhyāta* moments (1010) Having pointed out the possibility or otherwise of *indriyalabdhi* (internal capacity to have sense experience of this or that type) in each of the 24 classes of living beings (1011) we are told as to how much time the process of cognition ensued by this or that sense-organ requires for its completion in each of the 24 classes of living beings (1012). A calculation of the relative temporal duration required by the process of cognition ensued by this or that sense-organ for its completion is given below (1013).

Sense-organ	Minimum time the process of cognition requires for its completion
1. Organ of vision	(1) The shortest duration (when compared with others)
2. Organ of hearing	(2) Somewhat longer duration than (1)
3. Organ of smell	(3) Somewhat longer duration than (2)
4. Organ of taste	(4) Somewhat longer duration than (3)
5. Organ of touch	(5) Somewhat longer duration than (4)

1 "pūrvam ākāśathiggalaśabdena lokah prṣṭo'dhunā lokaśabdenāva tam pṛp-
ṛcchīsur āha | Prajñāpanāṭikā, folio 308 A Loka, being very small in
extension, looks like a patch in Space (Ākāśa) taken as a whole To
suggest this idea the term 'ākāśathiggala' has been used for loka This
is the clarification offered by Āc Malayagiri in his commentary on
Prajñāpanāsūtra (folio 307 A).

Regarding the maximum time we are to understand in continuation with the above the progressive rise in the same order

6. Organ of vision	(6) somewhat longer duration than (5)
7. Organ of hearing	(7) somewhat longer duration than (6)
8. Organ of smell	(8) somewhat longer duration than (7)
9. Organ of taste	(9) somewhat longer duration than (8)
10. Organ of touch	(10) somewhat longer duration than (9)

Then there occurs the description of the stages the sensory cognition involves, viz *ogāhanā* (*avagrahana* = *pariccheda*), *avāya* (determination or exclusion of the non-existing characteristics), *ihā* (cogitation), *uggaha* (*avagraha*, grasping)—*arthāvagraha* (final grasping of the object) and *vyañjanāvagraha* (initial grasping of the object). All these stages are discussed in connection with 24 classes of living beings (1014-23). It is noteworthy that though among the *dvāras* (topics) enumerated in the beginning (1006) *vyañjanāvagraha* alone is mentioned after *ihā*, in the actual exposition (1017) two types of *avagraha* are mentioned and explained. Again, the order of treatment that is accepted in *Tattvārthasūtra* and *Nandī* in connection with these stages is reversed here. It is interesting to note the following points gathered from this *Prajñāpanā* account. *Vyañjanāvagraha* is possible in the case of cognition had through each of the four sense-organs only, viz. organs of hearing, smell, taste and touch. It is not possible in the case of cognition had through visual sense-organ or mind (*manas*) (1018). On the other hand, *arthāvagraha* is possible in the case of cognition had through each of the five sense-organs and also through the sixth *manas* (mind) which is considered to be a quasi-sense-organ (*noṃdriya*) (1019). Thus *arthāvagraha* is of six kinds. But *avagrahana* (1014), *ihā* (1016) and *avāya* (1015)—each of the three is possible in the case of cognition had through each of the five sense-organs only. This means that they are not possible in the case of cognition had through mind. Does this mean that mental cognitive function is not possible in these three stages? In later days it was accepted that *ihā* and *avāya* are possible even in the case of cognition had through mind². It is noteworthy that in this *Prajñāpanā* account the stage called *dhāranā* is not even mentioned. Is it that by *avagrahana* (1014) *Prajñāpanā* means *dhāranā*? This question occurs to our mind because *ogāhanā* (*avagrahana*) and *uggaha* (*avagraha*) are here separately mentioned. By *uggaha* is here definitely meant *avagraha* because it is divided into two types, viz. *arthāvagraha* and *vyañjanāvagraha*. And, as we have already pointed out, *ogāhanā* is here separately mentioned. So, we feel that the term *avagrahana* is here used for

the stage known as *dhāranā* in later works. This much is certain that this *Prajñāpanā* account of *jñāna* represents the old stratum of thought

Then follows a different classification of sense-organs. Here they are classified into two types, viz. *dravyendriya* (physical sense-organ) and *bhāvendriya* (psychic sense-organ) (1024). But in *Tattvārthasūtra* each of the five *dravyendriyas* are again divided into two sub-types, viz. *nirvṛti* (the organ itself) and *upakarana* (the protective environment). Thus, according to *Tattvārthasūtra* in all there are ten *dravyendriyas*.

In this chapter of *Prajñāpanā* there occur four *dvāras* (topics), viz. *indriyopacaya*, *indriyanirvartana*, *indriyalabdhi* and *indriyopayogāddhā*. It is not impossible that *Tattvārthasūtra* has systematised the classification of sense-organs by considering the first two to be the sub-types of *dravyendriya* and the last two to be the sub-types of *bhāvendriya*. *Prajñāpanā* recognises in all eight types of *dravyendriyas*. It does not recognize the two sub-types of *dravyendriya* in the case of the organs of taste and smell (1025). It does not name the two sub-types of *dravyendriya*. After this it takes up 24 classes of living beings one by one in each case showing as to how many and as to which *dravyendriyas* out of the eight are possible in it (1026–1029). From all this we feel that the two sub-types of *dravyendriya* which are recognised in *Prajñāpanā* are not identical with *nirvṛti* and *upakarana* recognised in *Tattvārthasūtra*, nor are they the same as *indriyopacaya* and *indriyanirvartana* mentioned in *Prajñāpanā* itself. It is so because according to *Tattvārthasūtra* *nirvṛti* and *upakarana* are possible in the case of all the *indriyas* and according to *Prajñāpanā* *indriyopacaya* and *indriyanirvartana* are possible in the case of all the *indriyas* whereas two sub-types of *dravyendriya* recognised in *Prajñāpanā* (1025) are possible in the case of three sense-organs only.

Then it again takes up 24 classes of living beings one by one in each case pointing out as to how many *dravyendriyas* it possessed in the past, how many it possesses at present and how many it will possess in future (1030–1054).

After that five types of *bhāvendriyas* are mentioned. And we are told as to how many of them are possible in the case of each of the 24 classes of living beings (1056–1067).

For the various views about sense-organs upheld by different systems of Indian philosophy one may refer to Hindi Notes (pp 38–41) given at the end of the text of *Pramānamīmāṃsā* (Sriṃghī Jaina Series).

CHAPTER XVI

ACTIVITY OF SOUL

Activity of a soul, which depends upon mind, speech and body is technically called *yoga*. In this chapter the term '*prayoga*' is used in place of '*yoga*'. This threefold activity is considered to be of the soul (*ātmavyāpāra*)¹ because it does not take place in its absence. According to Jaina philosophy mind, speech and body are material or physical. The activity that is commonly found in all forms of matter is motion. This activity is possible even in the absence of the soul. But the special activities of physical particles transformed into mind, speech and body are possible only when the soul cooperates with this concerned matter. Again, these special activities in question are not possible in matter which is not transformed into mind, speech and body. And even the transformation of matter into mind, speech and body depends on the *karma* of the soul. This is the reason why this threefold activity of material mind, speech and body is regarded as belonging to the soul. These three types of activity are divided into 15 sub-types. We are told as to which of these sub-types can possibly be present in a living being in a particular situation. We are also informed as to which of these 15 sub-types can possibly be present in each of the 24 classes (*dandaka*) of living beings (1069-1084). In this exposition there also occur various alternatives showing as to which sub-types are possible along with a particular sub-type.

Like *Prajñāpanā*, *Ṣaṭkhandāgama* also enumerates the 15 sub-types of threefold activity and examines the possibility of these sub-types in different classes of living beings, employing the scheme of *mārganāsthānas* of living beings (Book I p 278 ff). In *Ṣaṭkhandāgama* three main types of activity, viz mental, vocal and bodily are included under the head '*Prayoga Karma*', but their sub-types are mentioned in *Dhavalā* (Book XIII, p 43).

The 15 sub-types are as follows (1068) .

- (1) *Satya-manaḥ-prayoga* (True activity of mind)
- (2) *Asatya-manaḥ-prayoga* (False activity of mind)

1 " *prayogah paṇḍarakriyā, ātmavyāpāra ity arthah* |" *Prajñāpanātīkā*, folio 317 " *ātmapravṛttih karmādānanibandhanavīryotpādo yogah* | *athavā ātmapradesānām sankocavikoco yogah* " *Dhavalā*, I, p 140

Among the ten types of karma enumerated in *Ācarāṅganiryukti* (*gāthā* 183) there is one called '*prayoga-karma*'. While explaining it Āc Śīlāṅka enumerates its 15 types (p 94).

- (3) *Satya-mṛsā-manaḥ-prayoga* (True-as-well-as-false activity of mind)
- (4) *A-satya-mṛsā-manaḥ-prayoga* (Neither-true-nor-false activity of mind)
- (5)-(8) The same four types are possible in the case of vocal activity
- (9) *Audārikaśarīra-kāya-prayoga*² (Bodily activity of the *audārika* (gross) body)
- (10) *Audārika-mṛśra-śarīra-kāya-prayoga* (Activity of *audārika* body when it is in association with other bodies)
- (11) *Vaikṛīya-śarīra-kāya-prayoga* (Bodily activity of the transformable body)
- (12) *Vaikṛīya-mṛśra-śarīra-kāya-prayoga* (Bodily activity of *Vaikṛīya* body when it is in association with other bodies).
- (13) *Āhāraka-śarīra-kāya-prayoga* (Bodily activity of the projectable body)
- (14) *Āhāraka-mṛśra-śarīra-kāya-prayoga* (Bodily activity of *Āhāraka* body when it is in association with other bodies)
- (15) *Karmaśarīra-kāyaprayoga*³ (Bodily activity of the karmic body)

Āc Malayagiri considers *satyamṛsā* (true-as-well-as-false) activity of mind as well as speech to be a mixture of truth and falsity (*mṛśra*) from the practical standpoint, but he considers it to be false (*asatya*) only from the definitive standpoint. *A-satya-mṛsā* (neither-true-nor-false) activity of mind as well as speech ponders over the nature of the thing or describes the thing. Imperative statements have nothing to do with truth or falsity. Hence they too are included in *a-satya-mṛsā* activity of speech. From the definitive standpoint even these statements are to be regarded as false if they are spoken with the intention of deceiving others. Among bodily activities, mention is not made of the bodily activity of the electric body (*tañjasa-śarīra*). This is really noteworthy.

. In *Saṭkhaṇḍāgama* there does not occur the term 'śarīra' along with the term 'kāyaprayoga'. Therein we find the readings like 'orāḷiyakāyajoḡo' (*Saṭkhaṇḍāgama*, Book I, p 289). Again, it mentions 4 types of mental activity, 4 types of vocal activity and 7 types of bodily activity.

Āc Malayagiri is of the opinion that here the name '*tañjasa-kārmana-śarīraprayoga*' is intended. But even *Saṭkhaṇḍāgama* yields the above-mentioned reading — '*kammarīya-kāyajoḡo*' (Book I, p. 289). In the mind of Āc Malayagiri there might have arisen a doubt as to why there should not occur the mention of *tañjasa-śarīra* in these 15 types. Hence he, having conjoined the term '*tañjasa*' with the term '*kārmana*', has explained the point (*Prajñāpanāṭīkā*, folio 319). But such a doubt does not occur in *Dhavalā*.

After having discussed 15 sub-types of the threefold activity of mind, speech and body the chapter takes up the exposition of 'Gatippavāya' (Gatiprapāta) (1086-1123) This seems to be a collection of secondary matter. All those activities that involve movement or motion (*gati*)⁴ are collected here and are grouped under five different heads, viz. 1 *prayogagati*, 2 *tatagati*, 3 *bandhana chedana-gati*, 4 *upapāttagati* and 5 *vihāyogati* (1085)

Out of the activities of these five groups, those of the first group are discussed in connection with the 24 classes of living beings In other words, about the activities of the first group only we are told as to which of them are found in each of the 24 classes of living beings. But the activities of the remaining groups are not discussed in connection with the 24 classes of living beings That is, about the activities of these four groups we are not told as to which of them are possibly present in each of the 24 classes of living beings.

Let us take the activities of the first group They are called 'prayoga-gati' (1086-1089) We have already discussed (1068) 15 sub-types of the activities of this group Hence we need not repeat here what we have already said

All the movement that one performs before he reaches the destination is called *tata-gati* It is so called because it is long drawn out (1090)

The movement which results on account of the bondage of soul and body being cut off is called *bandhana-chedana-gati* (1091)

Bhavopapāta-gati means soul's transformation into celestial being or infernal being or human being or sub-human being Accordingly, this *gati* is of four types The transformation of soul into any one of the above-mentioned four beings is caused by its own *karma* The movement of the liberated soul (*siddhagati*) is not included in the *bhavopapāttagati* because the former is not caused by the *karma* whereas the latter is caused by the *karma*

Upapāta-gati is of three types, viz *ksetropapāta*, *bhavopapāta* and *no-bhavopapāta*. The movement of a living being in the concerned space is called *ksetropapāttagati* The transformation of a soul into the concerned states of transmigratory existence, viz the state of infernal beings etc is called *bhavopapāttagati* (1092-99)

The movement called *nobhavopapāttagati* is of two types, one characterising matter and another characterising liberated souls

4 "gamanam gatih prāpti ity arthah | prāptiś ca desāntaravīśayā paryāyāntaravīśayā ca | gateh prapāto gatiprapātah . | gatisabdapravṛttirupanipatatīty arthah"—*Prajñāpanāṭikā*, folio 328

This movement is called *nobhavopapātagatī* because it is not caused by *karma* (1100).

Matter can move from one end of a direction to its another end in one moment only. This movement of matter is called *nobhavopapātagatī* of matter (1101). But regarding the *nobhavopapātagatī* of liberated souls, simply the types (Sū 15-17) of liberated soul are enumerated. It is noteworthy that here there is no suggestion whatsoever to the effect that the movement of a liberated soul from one end of a direction to its another end takes place in one moment only (1102-4).

Vihāyogatī is divided into 17 types (1105) which are explained as follows :

- 1 *Sprśadgatī*—This is the movement of a loose atom and it involves touch with other material things (1106)
- 2 *Asprśadgatī*—This is the movement of a loose atom and it does not involve touch with other material things (1107)
- 3 *Upasampadyamānagatī*—This is the movement of a thing which depends on some other thing. A man's journey to a religious place with the (financial) assistance of a king is an instance in point (1108)
- 4 *Anupasampadyamānagatī*—This is the independent movement of a thing without the assistance of any other thing (1109)
- 5 *Pudgala-gatī*—This is the movement that characterises an atom as well as an aggregate composed of two or three upto *ananta* atoms (1110)
- 6 *Mandūkagatī*—This is the movement which resembles that of a frog. Thus this movement involves jumpings of a special type (1111)
- 7 *Naugatī*—This is the movement which characterises a thing in a boat in motion (1112)
- 8 *Nayagatī*—When thought employs one standpoint, its movement is called *Nayagatī*. Or, when it employs all the standpoints its movement is called *nayagatī* (1113)
- 9 *Chāyāgatī*—The movement that depends on shade is called *chāyāgatī* (1114)
- 10 *Chāyānupātagatī*—Formation of shade which accords with the size of a thing is called *chāyānupātagatī* (1115)
- 11 *Leśyāgatī*—This is a transformation of a *leśyā* (mental colouration) which takes place in its association with another *leśyā* (1116)

12. *Leśyānupātagati*—Formation of *leśyā* (mental colouration) after death in accordance with the concerned *leśyā* (before death) is called *leśyānupātagati* (1117)
13. *Uddiśyavibhaktagati*—The movement for the sake of some body, say, a spiritual teacher, etc , is called *Uddiśyavibhaktagati* (1118).
14. *Catuḥpurusaprabhaktagati*—The movement of four persons about the start and the stoppage of which four alternatives are possible is called *Catuḥpurusaprabhaktagati*. The four alternatives are as follows · (1) the four persons start walking at the same moment, (2) they start walking at the same moment but do not stop walking at the same moment, (3) they do not start walking at the same moment but stop walking at the same moment, (4) they do not start walking at the same moment, nor do they stop walking at the same moment (1119)
15. *Vakragati*—It is of four types, viz *ghattanatā*, *stambhanatā*, *ślesanatā* and *patanatā*. *Ghattanatā* is a limping movement *Stambhanatā* means that movement which gets arrested in its course, e g. the movement of bellows, or that movement of the limbs of a body, which is getting arrested. *Ślesanatā* is that movement which causes union of the limbs of the body. *Patanatā* is that movement which characterises a person who falls down while standing or walking (1120)
16. *Pankagati*—This is the movement which characterises a person who walks in mire
17. *Bandhavimocanagati*—This is the movement which takes place when a ripened fruit falls from a tree (1121)

These 17 groups or classes are not mutually exclusive They are meant simply to indicate the special features of various movements

CHAPTER XVII

COLOUR-INDEXES TO TEMPERAMENT (LEŚYĀ)¹

This chapter is devoted to the exposition of *leśyā* (colour-indexes to temperament) It contains six sections (*uddeśas*) There is no system governing the arrangement and order of these sections First section contains one *leśyādvāra* among other *dvāras* This seems to be the reason why the entire discussion occurring in this first section has been included in the chapter on *leśyā* This chapter makes it clear that some *prakaranas* (topical discussions) contained in *Praññāpanā* might have traditionally come down to Ārya Śyāmācārya who seems to have simply collected and compiled them in their original form. This is corroborated by the chapter on spoken language (ch XI)

Ṣatkhandāgama includes *leśyā* in the list of 14 *mārganāsthānas* (points-of-investigations) Hence it is but natural that its discussion should occur at various places in *Ṣatkhandāgama* (Book I, pp 132, 136, etc , Book III, p 459 etc , Book IV, p 290 etc , etc).

The first section discusses food, body, breathing, karma, colour, colour-index to temperament, emotional experience (*vedanā*), activity and life-span of the living beings belonging to 24 different classes Thus here we are shown that there is no uniformity among living beings regarding these items And here we are told as to what the cause of this variety is (1124-1155). From this whole discussion we gather the following interesting information The bigger the body an infernal being possesses the more quantity of food it takes (1124) Again, the earlier is the birth, the less quantity of *karmas* it has (1125) Moreover, the earlier is the birth, purer are its colour and colour-index to temperament (1126-27) *Sañjñī* infernal beings suffer great or intense misery whereas *asañjñī* infernal beings suffer miseries of low intensity (1128) ² The activities performed by an infernal being possessed of right faith are less than those performed by the one devoid of it (1129) And the life-spans of different infernal beings are not uniform (1130)

1 For the detailed information about the *leśyā*-speculation available in Jaina Āgama and Karma literature as also in Non-Jaina works one may refer to *Leśyāṅkosa* edited by Mohan Lal Banthia and Shrichand Choradia, Calcutta, 1966 For the interpretation of the term '*leśyā*' one may consult Schubring *Doctrine of the Jainas* p 195

2 The fact that the infernal beings are here divided into two classes, viz *sañjñī* and *asañjñī* suggests that this chapter has been written in the period of time when these two terms had still not acquired the final technical sense This is the reason why Āc Malayagiri has to give many alternative explanations of these two terms while commenting on them

All the abovementioned items are considered in connection with each of the 24 classes of living beings, viz. a class of *Bhavanavāsī* gods, etc (1131-44)

After that it demonstrates with respect to above items the similarity or otherwise obtaining between living beings having different *leśyās* and belonging to 24 different classes (1145-55). With this ends the first section

Second section begins with the enumeration of six types of *leśyā*. Then it takes up four *gatīs* (states of transmigratory existence) one by one in each case discussing the question as to how many types of *leśyās* it can possibly have (1157-1169). The concerned table is given below

Classes	black	blue	grey	yellow	pink	white
1 Infernal beings	„	„	„	×	×	×
2 Sub-human beings	„	„	„	„	„	„
One-sensed	„	„	„	„	×	×
„ Earth	„	„	„	„	×	×
„ Water	„	„	„	„	×	×
„ Plant	„	„	„	„	×	×
„ Fire	„	„	„	×	×	×
„ Air	„	„	„	×	×	×
Two-sensed	„	„	„	×	×	×
Three-sensed	„	„	„	×	×	×
Four-sensed	„	„	„	×	×	×
Five-sensed <i>tiryāṇca</i>	„	„	„	„	„	„
<i>Sammūrcchima</i> „	„	„	„	×	×	×
<i>Garbhaja</i> „	„	„	„	„	„	„
<i>Tiryāṇcanī</i>	„	„	„	„	„	„
3 Human beings	„	„	„	„	„	„
– <i>Sammūrcchima</i>	„	„	„	×	×	×
– <i>Garbhaja</i>	„	„	„	„	„	„
– Females (<i>Manusyanī</i>) „	„	„	„	„	„	„
4 Celestial beings (Male) „	„	„	„	„	„	„
„ „ (Female) „	„	„	„	„	×	×
<i>Bhavanavāsī</i> Gods	„	„	„	„	×	×
„ Goddesses	„	„	„	„	×	×
<i>Vānavyamtara</i> Gods	„	„	„	„	×	×
„ Goddesses	„	„	„	„	×	×
<i>Jyotiśa</i> Gods	×	×	×	„	×	×
„ Goddesses	×	×	×	„	×	×
<i>Vaimānika</i> Gods	×	×	×	„	„	„
„ Goddesses ³	×	×	×	„	×	×

3. For clarification of this point refer to the Commentary.

In *sūtra* 1170 there occurs the calculation of the relative numerical strength of the living beings possessed of this or that type of *leśyā*. It is as follows :

1	Living beings possessed of white <i>leśyā</i>	(1) the lowest number
2	„ „ „ „ pink „	(2) <i>asamkhyāta</i> times (1)
3	„ „ „ „ yellow „	(3) <i>asamkhyāta</i> times (2)
4	„ „ „ „ devoid of <i>leśyā</i>	(4) <i>ananta</i> times (3)
5	„ „ „ „ possessed of grey <i>leśyā</i>	(5) <i>ananta</i> times (4)
6	Living beings possessed of blue <i>leśyā</i>	(6) somewhat more than (5)
7	„ „ „ „ black „	(7) „ „ „ (6)
8	„ „ „ „ <i>leśyā</i>	(8) „ „ „ (7)

But the calculation of the relative numerical strength of the infernal beings possessed of this or that type of *leśyā* (*sū.* 1171) is as follows

1	Infernal beings possessed of black <i>leśyā</i>	(1) the lowest number
2	„ „ „ „ blue „	(2) <i>asamkhyāta</i> times (1)
3	„ „ „ „ grey „	(3) <i>asamkhyāta</i> times (2)

This is so because the lower is the hell, smaller is the number of beings residing in it. Hence the infernal beings residing in the seventh hell have the black *leśyā* and their number is the lowest among the infernal beings residing in different hells

In the case of *tiryāñcas* (sub-human beings) the principle underlying the relative numerical strength is quite opposite to the one underlying the same in the case of infernal beings, but it follows the general and normal principle (1170) which is obvious in the calculation given in *sūtra* 1170, the only difference being that here there is no *tiryāñca* which is free from *leśyā*

Regarding the relative numerical strength of the sub-human beings possessed of this or that *leśyā*, a separate calculation is given according to the number of sense-organs possessed by them (1173-1180) Sometimes the relative numerical strength in this calculation does not tally with the same in the other Relative numerical strength of human beings possessed of this or that type of *leśyā* is also calculated (1181-87) And the relative numerical strength of celestial beings possessed of this or that type of *leśyā* is also calculated But here the speciality is that the mutual relative numerical strength of the four classes of celestial beings viz *Bhavanavāsī*, etc is also calculated from the standpoint of *leśyā* (1188-90) Moreover, here we are told as to how many supernatural powers (*rddhis*) a living being possessed of this or that *leśyā* can possible have It is made clear that living beings possessed of black, blue, gray, yellow or pink *leśyā* can have many supernatural powers (*maharddhika*) This implies that the beings possessed of

white *leśyā* can have all the possible supernatural powers (1191) At the end the section takes up four *gatis* one by one in each case showing the relative numerical strength of the supernatural powers possessed by its living beings having this or that type of *leśyā* (1192-97).

The last *sūtra* runs as follows “*kei bhanamti — cauvīśadamdaenam ıddhī bhāṇiyavvā*” (1198) This *sūtra* records a view that here in the above case we should take up 24 classes instead of 4 *gatis*, and in each case one should calculate the relative numerical strength of supernatural powers (*ıddhī*) that can possibly be possessed by its beings having this or that type of *leśyā* From this it becomes clear that this difference of version pertains to the reading of *Prajñāpanā*. It also proves that this difference of version might have been present at the time of compilation of *Prajñāpanā*

The third section (1199-1217) contains the discussion about the type of *leśya* which a living being has at the time of its birth and death (1199-1214) Again, we are told that the spatial and temporal range the physical object lying within which is perceived directly by *avadhiyñāna* (clairvoyance) differs according to the difference in *leśyā* of a cognizer And we are shown the exact range which is determined by this or that type of *leśyā* Moreover, this section yields information regarding the number of *ñānas* which a living being possessed of this or that type of *leśyā* can possibly have (1215-17)

The fourth section is devoted to a description of *leśyā* viewed as a physical substance It demonstrates as to how a *leśyā* is converted from this type into that type Again, it extensively expounds as to what types of colour, flavour, odour and touch a particular type of *leśyā* can possibly have (1219-1241). All this shows that *leśyā* is nothing but a sort of transformation or modification of matter, which takes place depending on soul

Sūtra 1242 calculates various modes of *leśyā*. Then it takes up its types one by one in each case explaining its units (*pradeśas*) (1243), extent of pervasiveness (*avagāhanāksetra*) (1244), groups of particles (*varganā*) (1245), resting place or substratum (*sthāna*) (1246) and relative numerical strength (*alpabahutva*) (1247-49) All these points are explained from the standpoint of its substratum (*sthāna*) and at the same time keeping in view its substance (*dravya*) and units (*pradeśa*)

In the beginning of the fifth section there occurs the repetition of what has already been said in the fourth section regarding the transformation of *leśyā* Afterwards it is explained that a *leśyā* could not be converted from one type into another (1252-55) If

this be the case, then how can we reconcile this view with the one given in the fourth section ? Āc Malayagiri reconciles this view with that as follows. The possibility of transformation of a *leśyā* from one type into another is accepted in the fourth section not in the case of all the four classes but in the case of two classes only, viz that of human beings and of sub-human beings. And the possibility of such a transformation is rejected in this fifth section not in the case of all the four classes but in the case of two classes only, viz that of infernal beings and of celestial beings (*Prajñāpanātīka* folio 371). Āc Malayagiri's remark about *sūtras* 1552-55 is worthy of note. His remark runs as follows. '*amūnī ca sūtrānī sāksāt pustakesu na dīśyante kevalam arthataḥ pratīpattavyānī, tathā mūlatīkākāṇa vyākhyānāt*'—*Prajñāpanātīkā*, folio 372

The sixth section contains information about the *leśyās* of male and female human beings residing in different regions (1256-57). After that it expounds the fact that there is no rule that the *leśyā* of one should necessarily be identical with that of one's father and/or mother. It concludes that one may or may not have the *leśyā* similar to the *leśyā* of one's father or mother. In other words, one does not necessarily inherit a *leśyā* from one's father or mother. This amounts to saying that mental temperament is not necessarily an inherited characteristic (1258)

Though this chapter is of a considerable length, it does not contain the following two topics which are extensively dealt with in other works⁴. It does not discuss the question as to what type of thoughts occurs to a living being possessed of this or that type of *leśyā*. Moreover, it does not even mention the two sub-types of each main type of *leśyā*, viz. *dravyaleśyā* and *bhāvaleśyā*. This points to the early date of the compilation of *Prajñāpanā*

५

4 *Uttarādhyaṇa*, 34 21-32 *Bhagavatīsūtra*, sataka 12, uddeśa 5, sū 450, p 572

CHAPTER XVIII

PERIOD OF CONTINUOUS PERSISTENCE OF
ONE MODE

This chapter is devoted to the consideration of the question as to how much period of time a substance—living or non-living—which is included in the 'kāya' group can continuously have one particular mode¹ In other words, it lays down the minimum and maximum periods for which one individual substance can continuously belong to a particular class from among so many possible in its case First it is necessary to understand the difference between the subject-matter of the fourth chapter called '*Sthitipada*' and that of the present chapter called '*Kāyasthitipada*' The subject-matter of the former is *bhavasthiti* whereas that of the latter is *kāyasthiti* *Bhavasthiti* means a period of time for which a living being lives in its one birth only On the other hand, *kāyasthiti* means a period of time for which a living being can continuously be a member of one class in its several consecutive births Moreover, the fourth chapter considers the question of *bhavasthiti* in connection with living beings only whereas the present chapter considers the question of *kāyasthiti* in connection with even non-living substances, viz *dharmāstikāya* etc which are known as *kāya* (*astikāya*) That is, this present chapter discusses also the question as to how long a particular non-living substance can continuously have a particular mode.

Satkhandāgama discusses the question of *sthit* (*bhavasthiti*) keeping in view one living being as also many living beings Moreover, therein the enquiry is conducted in terms of 14 *mārganāsthānas*, viz *gat* etc as also in terms of 14 *gunasthānas*. *Satkhandāgama* too contains an exposition of *kāyasthiti* similar to the one found in the present chapter But it conducts this exposition too in terms of 14 *mārganāsthānas* and 14 *gunasthānas*²

The present chapter conducts its exposition of *kāyasthiti* in terms of 22 '*padas*' instead of 14 *mārganāsthānas* employed in *Ṣatkhandāgama* The list of 22 '*padas*' is given below And the list of 14 *dvāras* (*mārganāsthānas*) accepted in *Satkhandāgama* on the basis of similar *dvāras* mentioned elsewhere is also given below

1 '*kāya iha paṇi yāyah paṇigrhyate*'—*Praññāpanātīkā*, folio 375

2 Refer to *Ṣatkhandāgama* ('*Kālānugama*'), Book IV, pp 313, 357 & Book VII, pp 114, 462

Prajñāpanā

Satkhandāgama

1	<i>Jīva</i> (Animate being)	—
2	<i>Gatī</i> (class of animate beings)	1 <i>Gatī</i>
3	<i>Indriya</i> (sense-organ)	2 <i>Indriya</i>
4	<i>Kāya</i> (body)	3. <i>Kāya</i>
5	<i>Yoga</i> (activity)	4. <i>Yoga</i>
6	<i>Veda</i> (sexual behaviour)	5. <i>Veda</i>
7	<i>Kasāya</i> (passions)	6 <i>Kasāya</i>
8	<i>Leśyā</i> (mental temperament)	10 <i>Leśyā</i>
9	<i>Samyaktva</i> (faith)	12. <i>Samyaktva</i>
10	<i>Jñāna</i> (determinate cognition)	7. <i>Jñāna</i>
11	<i>Darśana</i> (indeterminate cognition)	9 <i>Darśana</i>
12	<i>Samyata</i> (self-controlled)	8. <i>Samyama</i>
13	<i>Upayoga</i> (cognition)	—
14	<i>Āhāra</i> (nourishment)	14 <i>Āhāraka</i>
15	<i>Bhāsaka</i> (capable of speaking)	—
16	<i>Paritta</i> (having one body each)	—
17	<i>Paryāpta</i> (fully developed)	—
18.	<i>Sūksma</i> (subtle)	—
19	<i>Sañjñī</i> (possessing higher cognitive capacity)	13 <i>Sañjñī</i>
20	<i>Bhava</i> (- <i>Siddhi</i>)	11. <i>Bhavya</i>
21.	<i>Astī</i> (- <i>kāya</i>)	—
22	<i>Carima</i> (capable of attaining mokṣa)	—

Here one point should be made clear. An infernal being can never be born in its next birth as infernal being. Nor a celestial being can ever be born in its next birth as celestial being. Hence there is no difference between their *bhavasthiti* and *kāyasthiti*. Only in the case of human and sub-human beings there is the possibility of difference between ³*bhavasthiti* and *kāyasthiti*. As a matter of fact, we should say that there is no possibility of *kāyasthiti* in the case of infernal beings and celestial beings. Readers interested in this point should compare the fourth chapter with the present one.

From among 22 *dvāras*, the first one is 'jīva'. We are told that *jīva* exists in all the three divisions of time (1260). This means that it has no beginning and no end, it is neither originated nor will it be destroyed, it is eternal. The commentator has defined *jīva* as that which possesses *prāṇas*. And he has told us that *prāṇas* are of two types, viz *dravya prāṇas* (external or physical *prāṇas*) and *bhāva prāṇas* (internal or psychic *prāṇas*). Sense-organ, etc. are the instances of *dravya-prāṇa* and knowledge etc.

³ A living being belonging either to the class of *sañjñī* sub-human beings with five senses or to the class of human beings can at the most have 8 continuous births in the same class. *Prajñāpanātīkā*, folio 376

are the instances of *bhāva-prāna*. And knowledge being included in *bhāva-prāna*, *siddhas* (liberated beings) too could be said to possess *prānas* and consequently be included in the class of *jīvas* ⁴

In the text proper the discussion about *Kāla* (Time) is conducted in two ways (1262, 1286 etc) In this connection the commentator observes that the discussion about *Kāla* is here conducted from the temporal as well as spatial standpoints. The number *ananta* (infinite) being of various kinds or degrees, the comparison of the number of the moments of time with the number of space-points helps our understanding of those degrees ⁵

About the *kāyasthiti* of the sub-human beings given in the text proper (1262) the commentator remarks that it is the *kāyasthiti* of only a section of the class of sub-human beings, viz. plant beings Other sub-human beings could not have that much *kāyasthiti* ⁶

About the *kāyasthiti* of goddesses given in the text proper (1264) the commentator observes that it is to be understood of the goddesses of *Īśāna* ⁷

Again, he informs us that the maximum *kāyasthiti* of sub-human beings given in the text (1268) is to be understood of those sub-human beings only that belong to *Devakuru* (*Paññā Vr* p 377) The text proper tells us that the *kāyasthiti* of two-sensed beings is 'samkhyātakāla' (1273) He points out that by 'samkhyātakāla' we should here understand 'samkhyeyāni varasahasrāni' (*Paññāpanātīkā* fol 378)

Sūtra 1277 mentions *aparyāpta* beings The commentator observes that by *aparyāpta* we are to understand both the types of *aparyāpta* beings, viz *labdhi-aparyāpta* and *karana-aparyāpta* (*Paññāpanātīkā*, folio 378)

On the other hand, he asks us to take the term *paryāpta* used in *sūtra* 1279, etc. in the sense of *labdhyparyāpta* only (*Paññā tīkā*, folio 378)

The term '*kāya*' employed in *Kāyadvāra* (1285-1320) is to be understood in the sense of body But in *sūtra* 1285 it means not body in general but its two special kinds, viz *kārmana* and *tañjasa* (*Paññā. tīkā*, folio 379)

Sūtra 1288 lays down that the *kāyasthiti* of plant beings is '*asamkhejjā poggalapariyattā*' This implies that there is no possi-

4. *Paññāpanātīkā*, folio 375

5 Ibid, p 375

6 Ibid, p. 375

7 Ibid, p 376

bility of a plant being belonging to the class of plant beings from the beginningless time. In the past it must have belonged to other classes also. To remove this possible misunderstanding the theoreticians have pointed out two divisions of plant beings, viz. *vyavahārarāśi* and *avyavahārarāśi* and have also described the nature of *nigoda* beings.

This whole interesting discussion is conducted here in order to corroborate the view that the soul of Marudevī was in plant from the beginningless time as also similar other views (*Prañā tīkā*, folios 379 and 385)

The *sūtra* 1305 referring to the *bādarasāmānya* of the earth-bodied, etc states that their *kāyasthiti* is *asamkhyāta utsarpīnis* (ascending time-cycles) and it equates this period of time with one of the equal *asamkhyāta* parts of an *angula*. Here there arises a question as to how the number of the spacepoints covered by one of the *asamkhyāta* equal parts of an *angula* be equal to the number of moments of *asamkhyāta* ascending time-cycles. The solution offered is that the space is subtler or finer than time and hence that becomes possible (*Prañā tīkā*, folio 382)

Among the divisions made of the *śendriya* beings (1271), *sakāya* beings (1285), *śajogī* beings (1321) and *śaveda* beings (1326) etc we find one division called *anādi-ananta* beings. This suggests that some beings are *abhavya* who, being not capable of attaining *mokṣa*, will never attain it.

It is noteworthy that in *Yogaśāstra* (1321-25) we are told that the minimum and maximum periods of mental or vocal activity are one moment and an *antarmuhūrta* respectively. This means that vocal activity or mental activity, that is, concentration can continue at the most for an *antarmuhūrta*. After that it necessarily comes to an end. This is the characteristic of a living being. This period being very short we are not able to notice it. This is the clarification offered by the commentator (*Prañā tīkā*, folio 382)

In the discussion about the period for which a living being can continuously have a female sex five views are recorded. And in the text proper this discussion occurs in the form of a dialogue between Lord Mahāvīra and his chief disciple Gautama (1327). Āc. Malayagiri has explained these five views. What he has said about the rightness of a particular view as also about the propriety of this dialogue is noteworthy. He says, “*amīsām ca pañcānām ādeśānām anyatamādeśasamīcīnatānīrṇayo’ṛīśayajñānibhiḥ sarvotrasta-śrūtalabdhisampannair vā kartum śakyate | te ca bhagavadāryaśyāmapratipattaū nāśīran | kevalam tatkalāpeksayā ye pūrvapūrvatamāḥ sūrayaḥ tatkalābhāvigranthapaurvāparyaparyālocanayā yathāśvamatī*

*strīvedasya sthītiṃ prarūpitavantas tesāṃ sarvesāṃ api prāvacaṇī-
kasūrinām matāni bhagavānāryaśyāma upadīstavān | te ca prāvacaṇīka-
sūrayaḥ svamatena sūtriṃ pathanto gautamaprasna-bhagavannirva-
canarūpatayā pathanti | tatas tadavasthāny eva sūtriāni likhatā
Gotamā' ity uktam | anyathā bhagavataḥ gautamāya nirdestarī na
samśayakathanam upapadyate bhagavataḥ sakalasamśayātītatvāt | "*

—*Prajñā. tīkā*, folio 385

Satkhandāgama gives one view only in this context. It neither records nor discusses the various views.

In *Samyaktvadvāra* (1343-1345) the commentator has explained the terms *samyagdr̥ṣṭi*, *mithyādr̥ṣṭi* and *samyag-mithyādr̥ṣṭi* as follows. The living being that has the right faith in the categories propounded by *Tīrthankara* or *Jina* is called *samyagdr̥ṣṭi*, the one who doubts these categories is called *mithyādr̥ṣṭi*, and the one who has neither faith in nor doubt about these categories is called *samyag-mithyādr̥ṣṭi*. On the basis of *Śataka-cūṛṇi* he states that the *samyag-mithyādr̥ṣṭi* neither likes nor dislikes the categories propounded by a *Jina* just as a person ignorant of rice, etc. neither likes nor dislikes them (*Prajñā tīkā*, folio 391).

While expounding the question of the period for which a living being can continuously have *avadhīdarśana* (extrasensory indeterminate knowledge of the spatially and temporally distant material objects) (1356), the commentator has discussed, after Āc Jīnabhadra, the difference of opinion between the *sūtrakāra* and *kārmagranthika* regarding the question as to whether or not the *avadhīdarśana* is possible in the case of a living being possessed of *avadhī-ajñāna* (extrasensory determinate cognition of the spatially and temporally distant material objects by a cogniser having no faith in the categories propounded by a *Jina*) (*Prajñā. tīkā*, folio 391).

In *Upayogadvāra* (1362-63) the *sūtrakāra* has laid down that the minimum or maximum period for the continuous operation of cognitive faculty is an *antarmuhūrta*. The commentator observes that this statement is from the standpoint of transmigratory souls, and that the *sūtrakāra* does not mean to apply it to the case of the liberated and omniscient beings in whose case it is one moment only (*Prajñā tīkā*, folio 392). Really speaking, this *sūtra* belongs to the period prior to that when Jaina theoreticians started discussing the question as to whether omniscient's *ajñāna* and *darśana* operate simultaneously or alternately. The *sūtrakāra* could not have meant what the later Jaina theoreticians arrived at in connection with this problem, the problem itself being of late origin.

At various places in his commentary Āc Malayagiri points out that the *sūtrakāra* could not have meant the tenets or theories which Jaina theoreticians of later times arrived at. These places are so many. The interested reader should consult the commentary for all such instances. We have given here only some of them in order to bring home the fact that maturity and consistency of thought is attained gradually.

CHAPTER XIX

RELIGIOUS FAITH

Samyaktva means religious faith in the Jaina doctrine. In the present chapter, a threefold distinction is made between *samyagdrsti* (i.e. one possessing *samyaktva*), *mithyādrsti* (i.e. one lacking *samyaktva*), and *samyag-mithyādrsti* (i.e. one partially possessing *samyaktva*). First it demonstrates as to which of these three types are possibly present in the general class of living beings. Then it takes up 24 classes of living beings one by one in each case discussing the question as to which of these three types are possibly present in it. At last it tells us as to which of these three types are possible in the class of liberated souls (1399-1405). The table is as follows:

The general class of	Samyag.	Mithyā	Samyagmithyā.
all living beings	„	„	„
1 Infernal beings	„	„	„
2-11. <i>Bhavanapati</i> gods	,	„	„
12 Earth-bodied	×	„	×
13 Water-bodied	×	„	×
14 Fire-bodied	×	„	×
15 Air-bodied	×	„	×
16 Plant-bodied	×	„	×
17 Two-sensed	„	„	×
18 Three-sensed	„	„	×
19 Four-sensed	„	„	×
20 Fivesensed sub-human beings	„	„	„
21 Human beings	„	„	„
22 <i>Vānavyantara</i>	„	„	„
23 <i>Jyotiska</i>	„	„	„
24 <i>Vaīmānika</i>	„	„	„
<i>Siddha</i>	„	×	×

From this table it becomes clear that *samyag-mithyādrsti* is possible in the case of five-sensed beings only and that all one-sensed beings are necessarily *mithyādrsti* only. Again, *samyag-mithyādrsti* is not possible in the classes of the two-sensed, three-sensed and the four-sensed. Having divided the five-sensed beings into *sañjñī* and *asañjñī* *Satkhandāgama* states that *asañjñī* five-sensed beings are necessarily *mithyādrsti* only (*Satkhandāgama*, Book I, pp 258, 261). This shows how the thought gradually developed.

Satkhandāgama discusses also the causes of the *samyaktva* (Book VI, pp 418-437). It also describes the mental conditions of different beings regarding *samyaktva* or religious faith when they are on the point of death (p 437).

END-CAUSING ACTIVITY

The activity that causes the end of the present birth is called *antakriyā* (end-causing-activity). There follows from this activity either of the two results, viz. new birth or emancipation (*mokṣa*). Thus the term '*antakriyā*' is here used in the sense of death as well as emancipation. The chapter takes up 24 classes of living beings one by one in each case discussing the question of end-causing activity employing the following ten *dvāras*

- (1) Can a living being belonging to this or that class perform end-causing activity (emancipation)?
- (2) Can it perform end-causing activity (emancipation) in the immediate next birth or in the birth after many births?
- (3) If it can perform end-causing activity (emancipation) in the immediate next birth, then how many can do so simultaneously?
- (4) In which class a living being belonging to this or that class can possibly take birth after death?
- (5) Can a living being belonging to this or that class become a *tīrthankara* after death?
- (6) Can it become a *cakravartī* (world-conqueror) after death?
- (7) Can it become a *baladeva* after death?
- (8) Can it become a *vāsudeva* after death?
- (9) Can it become a *māṇḍalikā* after death?
- (10) Can it become a *ratna* after death?

On the basis of these ten *dvāras* we can say that here the term '*antakriyā*' is employed in two senses. In the first three *dvāras* the discussion is about *mokṣa* (emancipation). And the remaining *dvāras* too pertain to *antakriyā* but here the term '*antakriyā*' has the sense of death. It is also possible to take it in the sense of *mokṣa* because in these 4-10 *dvāras* there occurs the discussion about the question as to whether or not the *mokṣa* is possible in the case of a living being taking birth in this or that class (*yonī*) after death.

The essence of the first *dvāra* is that it is only the human beings that can attain *mokṣa*, but it does not mean that all the human beings attain *mokṣa* (1408[3]). A living being can belong

to any class. Hence a living being belonging to the class of infernal beings, celestial beings or sub-human beings can after death belong to the class of human beings. So, we can say that some living beings belonging to these three classes attain *moksa* (of course, having born in the class of human beings) and some do not (1407[2])

The second *dvāra* discusses the question as to whether a living being belonging to this or that class performs *antakīṛyā* with interval or without interval. In other words, it discusses a question as to whether a living being belonging to this or that class attains liberation in the immediately next birth which is necessarily human or in the birth which it takes after one or many intervening births and which too is necessarily a human birth. The answer given to this question is as follows. In the case of living beings belonging to the first four hells both the ways are possible. But in the case of living beings belonging to the next three only one way is possible and that is of attaining emancipation in the human birth which is separated by one or many intervening births.

In the case of living beings belonging to the classes of *Bhavanapati* gods, earth-bodied beings, water-bodied beings and plant-bodied beings both the ways are possible. In the case of fire-bodied, air-bodied, two-sensed, three-sensed and four-sensed beings only one way is possible and that is of attaining liberation in the human birth separated by one or more births. And in the case of the remaining living beings both the ways are possible (1410-13)

Āc Malayagiri accounts for the impossibility, in the case of fire-bodied, air-bodied, two-sensed, three-sensed and four-sensed beings, of the way of attaining liberation in the immediately next birth which is necessarily a human birth. Fire-bodied and air-bodied beings cannot have their next birth in the class of human beings. And it is the nature of the two-sensed, three-sensed and four-sensed beings not to be emancipated in the immediately next human birth even though they can have their next birth in the class of human beings (*Praññāpanātīkā* folio 397)

The third *dvāra* discusses the question as to how many living beings attaining liberation in immediately next human birth and belonging to this or that class of living beings attain liberation simultaneously (1414-16)

Classes to which living beings attaining liberation in the next human birth belong (anantarāgata) ¹	Minimum Number	Maximum Number
Infernal beings	1, 2, 3,	10
Infernal beings of 1-3 hells	„ „ „	10
Infernal beings of 4-7 hells	„ „ „	4
<i>Bhavanapati</i> Gods	„ „ „	10
„ Goddesses	„ „ „	5
Earth-bodied, Water-bodied	„ „ „	4
Plant-bodied	„ „ „	6
Five-sensed sub-human beings	„ „ „	10
Five-sensed sub-human beings (female)	„ „ „	10
Human beings	„ „ „	10
„ (female)	„ „ „	20
<i>Vānavyantara</i>	„ „ „	10
<i>Vānavyantara</i> (female)	„ „ „	5
<i>Jyotiska</i> gods	„ „ „	10
„ goddesses	„ „ „	20
<i>Vaimānika</i> gods	„ „ „	108
<i>Vaimānika</i> goddesses	„ „ „	20

The fourth *Udvartadvāra* discusses the question as to which are the possible classes in which a living being belonging to this or that class is born in its next birth. In this discussion *Prajñāpanā* uses the term *udvṛtta* for the death that takes place in any of the classes of living beings. But *Ṣaṭkhandāgama* employs three terms *udvṛtta*, *kālagata* and *cyuta* in this context. It uses the term *udvṛtta* for the death of infernal beings, *Bhavanavāsī* gods, *Vānavyantara* gods and *Jyotiska* gods, *kālagata* for the death of sub-human beings and human beings, and *cyuta* for the death of *Vaimānika* gods.²

This *dvāra* discusses also the question as to which items from among *dharmaśravaṇa* (listening to religious preachings), *bodha* (cognition), *śraddhā* (religious faith), *matijñāna* (sensory cognition), *śrutajñāna* (scriptural knowledge), *viatagrahana* (determination to practise vows), *avadhijñāna* (extra-sensory cognition of spatially and temporally distant physical objects), *anagāratva* (state of homeless monk), *manahparyāyajñāna* (extra-sensory cognition of the mind), *kevalajñāna* (omniscience) and *siddhi* (liberation) a living being after having born in a particular class can acquire.³

- 1 This account has in view only those *anantarāgata* living beings about whom we are told in *sū* 1410-13 that they perform *antakriyā*
- 2 *Ṣaṭkhandāgama*, Book VI, p. 477 (*Viśeṣārtha*)
- 3 For comparison refer to *Uttarādhyayana*, *Adhya* 29th (73 *padas* beginning from *Samvega*). See also *Sthānāṅga-Samavāyāṅga*, pp. 3-8.

Satkhandāgama adds to the abovementioned items several others, viz tirthankara-hood, cakravartī-hood, etc ⁴ But *Prajñāpanā* discusses tirthankara-hood etc in and through other *dvāras* ⁵ This suggests the early date of the *Prajñāpanā* account And we find that *Satkhandāgama* account is more systematic than the *Prajñāpanā* account Again, it is noteworthy that in the present *daāra* of *Prajñāpanā* there occurs the account of māṇḍalika-hood (9th *dvāra*) and *ratnas* (jewels) (10th *dvāra*) which are conspicuous by their absence in the concerned *Satkhandāgama* account Again, *Satkhandāgama* enumerates the items in the following order *ābhini-bodhika* (sensory cognition), *śrutajñāna*, *manaḥparyāyajñāna*, *kevalajñāna*, *samyagmithyātva* (partial religious faith), *samyaktva*, *samyamāsamya* (partial self-control), *samyama* (self-control), baladeva-hood, cakravartī-hood, tirthankara-hood, emancipation (Book VI, p 494). This is not the order in which they are acquired First the items related to *jñāna* are mentioned, then those related to *darśana*, afterwards those related to *cāritra* and at last the other special items.

The summary of the *Udvṛtta-dvāra* (1417-43) is as follows

Class to which a living being belongs	Class in which it is born after death	Items which it can acquire in New birth
1 Infernal beings	<div style="display: inline-block; vertical-align: middle;"> <div style="font-size: 3em; vertical-align: middle; margin-right: 5px;">{</div> <div> Five-sensed sub-human beings Human beings </div> </div>	<i>Deśa-samyama</i> ⁶ and <i>Avadhijñāna</i> <i>Moksa</i>
2. <i>Bhavanapati</i> gods	<div style="display: inline-block; vertical-align: middle;"> <div style="font-size: 3em; vertical-align: middle; margin-right: 5px;">{</div> <div> Earth-bodied, Water-bodied, Plant-bodied, Five-sensed sub-human beings Human beings </div> </div>	<div style="display: inline-block; vertical-align: middle;"> <div>×</div> The same as in 1 „ </div>
3. Earth-bodied, Water-bodied, Plant-bodied	<div style="display: inline-block; vertical-align: middle;"> <div style="font-size: 3em; vertical-align: middle; margin-right: 5px;">{</div> <div> Earth-bodied, Water-bodied, Fire-bodied, Air-bodied, Twosensed, Three-sensed, Foursensed, Five-sensed subhuman beings Human beings </div> </div>	<div style="display: inline-block; vertical-align: middle;"> <div>×</div> The same as in 1 „ </div>
4 Fire-bodied, Air-bodied	<div style="display: inline-block; vertical-align: middle;"> <div style="font-size: 3em; vertical-align: middle; margin-right: 5px;">{</div> <div> From earth-bodied upto Four-sensed beings Five-sensed sub-human beings </div> </div>	<div style="display: inline-block; vertical-align: middle;"> <div>×</div> <i>Dharma-śravaṇa</i> </div>

4 Book VI pp. 484-502.

5 Refer to *dvāras* 5-10 of this *Pada* XX.

6 The text proper yields the following reading “*sīlam vā vāyam vā guṇam vā veramanam vā paccakkhānam vā posahovavāsam vā*” (1420 [6]) *Sūtra* 1420 [8] speaks about *anagāra* (monk) Hence these beings should be regarded as *deśasamyamī* (i e having partial self-control) For definitions of *śīla* etc one may refer to the commentary (folio 399)

5	Two-sensed, three-sensed, four-sensed	{ From earth-bodied upto Five-sensed sub-human beings Human beings	The same as in 3 <i>Manahparyāya</i>
6	Five-sensed sub- human beings	{ Infernal beings <i>Samyaktva</i> and <i>Avodhyāñāpa</i> <i>Bhavanapati</i> gods One-sensed upto four-sensed Five-sensed sub-human beings, human beings <i>Vānavyantara</i> , <i>Jyotiska</i> <i>Vaimānika</i>	The same as in 3 The same as in 1 ,,
7	Human beings		The same as in 6 ,,
8	<i>Vānavyantara</i> , <i>Jyotiska</i> , <i>Vaimānika</i>	{ The same as in 2	,,

In the fifth *Tīrthankaradīrā* is considered the question as to whether or not a living being belonging to this or that class can possibly attain Tīrthankara-hood in its immediate next human birth⁷ If tīrthankara-hood is not possible in its case, then what is possible in the course of its spiritual development is mentioned here The gist of this account (1444-58) is as follows .

The immediate preceding birth of a human being	What is possibly attained by a human being
An infernal being belonging to the hell <i>Ratnaprabhā</i> up to the hell <i>Vālukāprabhā</i> }	Tīrthankara-hood
Infernal being belonging to <i>Pankaprabhā</i> hell }	<i>Moksa</i> (emancipation)
Infernal being belonging to <i>Dhūmaprabhā</i> hell }	<i>Virati</i> (practice of vows)
Infernal being belonging to <i>Tamā</i> hell }	<i>Viratāvirati</i> (partial practice of vows)
Infernal being belonging to Seventh hell }	<i>Samyaktva</i> (religious faith)
<i>Bhavanapati</i> gods	<i>Moksa</i>
Earth-bodied and water-bodied	,,
Fire-bodied and Air-bodied	Listening to religious preachings
Plant-bodied	<i>Moksa</i>

⁷ *Yantra-pūrvaka-karmādi-vicāra* (p 118) contains a Table about the excellences like tīrthankara-hood, etc which are dealt with in this chapter XX of *Prajñāpanāsūtra*

Two-sensed, three-sensed or four-sensed being	}	<i>Manahparyāyajñāna</i>
Five-sensed sub-human being, human being, <i>Vānavyantara</i> or <i>Jyotiṣka</i>	}	<i>Moksa</i>
<i>Vaimānika</i>		Tirthankara-hood

From this it becomes clear that it is possible for a living being belonging to the class of infernal beings or to that of *vaimānika* celestial beings to attain tirthankara-hood in its immediate succeeding birth provided it is a human birth

Cakravartī-hood is possible only in the case of living beings who belong to the first hell or to the class of celestial beings and who take their next immediate birth in the class of human beings (1459-63) The qualifications required for the attainment of baladeva-hood are the same as those required for the attainment of tirthankara-hood, the only difference being that even a living being belonging to *Śaṅkarāpiabhā* hell and taking its immediate succeeding birth in the class of human beings can possibly attain baladeva-hood (1464) The qualifications required for the attainment of vāsudeva-hood are the same as those required for the attainment of baladeva-hood, the only difference being that it is not possible for a living being belonging to *Anuttaropapātika* to attain vāsudeva-hood in its immediate succeeding birth (1465) It is not possible for a living being belonging to the class of infernal beings of 7th hell or of fire-bodied beings or of air-bodied beings to attain māṇḍalika-hood in the immediate succeeding birth (1466).

The summary of the tenth *Ratnadvāna* (1467-69) is as follows It is not possible for a living being belonging to the class of infernal beings of VII hell or of fire-bodied beings or of air-bodied beings or of *anuttaravimāna* gods to become *senāpati* (commander-in-chief), *gāthāpati* (a rich man), *vardhaki* (carpenter), *purohita* (royal-priest) or *strīratna* (queen) in its immediate succeeding birth We are told that a living being belonging to the regions from infernal region upto *sahasrāra* celestial region can possibly become horse-jewel or elephant-jewel in its immediate succeeding birth And we are further told that a living being belonging to the celestial regions from *Asurakumāra-devaloka* to *Īśāna-devaloka* can possibly become any one of the following 'jewels' in its immediately succeeding birth *cakra* (royal discus), *chatra* (royal umbrella), *carma* (royal shield), *danda* (royal staff), *asī* (royal sword), *manī* (royal diamond), *kākinī* (royal coin) (These 'jewels' enumerated here are earth-bodied beings).

At the end of *Ratnadvāra* there occurs a discussion pertaining to the question as to in which celestial region a particular living being who has attained this or that spiritual qualification in the present birth is born after death. The commentator says nothing about the connection of this discussion with *Ratnas*. The gist of this discussion (1470) is as follows :

1. <i>Asamyata bhavya dravya</i> ⁸ <i>deva</i>	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Graveyaka</i>
2 One not opposed to <i>samyama</i>	From <i>Saudharma</i> to <i>Sarvārthasiddhi</i>
3 One opposed to <i>samyama</i>	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Saudharma</i>
4 One not opposed to <i>samyamā-samyama</i>	From <i>Saudharma</i> to <i>Acyuta</i>
5 One opposed to <i>samyamā-samyama</i>	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Jyotiska</i>
6 <i>Asañjñī</i> (having <i>akāmanirjā</i>)	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Vānavyantara</i>
7 <i>Tāpasa</i> ⁹	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Jyotiska</i>
8 <i>Kāndarpika</i> ¹⁰	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Saudharma</i>
9. <i>Caraka-parivrājaka</i> ¹¹	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Brahmaloka</i>

-
- 8 There is a difference of opinion regarding the meaning of this term. According to some it means a *samyagdrsti* (i.e. a person possessed of right faith). But Āc. Malayagiri does not accept this interpretation. According to him the term stands for *Bhavya* (capable of attaining liberation) and *Abhavya* living beings who, in the guise of *Śramana* follow the practices of *Śramana* in spite of their being *mithyādrsti* (possessed of wrong faith) — *Prajñāpanātīkā*, folio 404
- 9 By the term *tāpasa* are meant ascetics like those who live on leaves. That is, they do not practise penances laid down in Jaina works. In India the tradition of *tāpasa* is very old. In Jaina terminology they are called 'bāla-tapasvī', whereas those who perform penances recognised in Jaina tradition are called 'pañḍita-tapasvī'. *Brhadāranyaka* (4.3.22) reference to *tāpasa* is the oldest one. See *Vedic Index*
- 10 A person who, though himself *samyata* (self-controlled), makes others laugh by his humorous speech and action is called *kāndarpika*. This definition of *kāndarpika* occurs in *Bṛhatkalpabhāṣya*, gā. 1294-1301. It is quoted by Āc. Malayagiri in his *Prajñāpanātīkā*, folio 405
- 11 The commentator explains the term '*carakaparivrājaka*' in two ways. According to the first, the term '*caraka*' qualifies the term '*parivrājaka*' and the compound term means *Tridaṇḍī*, a class of wandering mendicants. According to the second, the terms '*caraka*' and '*parivrājaka*' are on equal footing and the whole compound means '*caraka* and *parivrājaka*'. Here by the term *caraka* is meant a class of ascetics who wear

10	<i>Kilbīśika</i> ¹²	From <i>Saudharma</i> to <i>Lāmtaka</i>
11.	<i>Tīryañca</i> (<i>deśavīrata</i>)	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Sahasrāra kalpa</i>
12.	<i>Ājīvaka</i> ¹³	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Acyuta</i>
13.	<i>Ābhīyogika</i> ¹⁴	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Acyuta</i>
14.	<i>Svaliṅgī</i> but <i>darśana-vyāpanna</i> (i e <i>nihṇava</i>)	From <i>Bhavanavāsī</i> to <i>Graiveyaka</i>

The following facts emerge from the above account Even without the internal purity merely by the external pure conduct a living being can acquire the desert of being born in the celestial regions upto *Graiveyaka* The importance of the acceptance of the external marks like dress, etc. of a Jaina monk is implied in items 1 and 14. With internal purity the practice of moral discipline makes it possible for a living being to take its next birth in *Sarvārthasiddhi* celestial region which is the highest position among the *Vaimānika* gods. The comparison of items 7, 9, 12 with the items 1, 14 makes it clear that a person (who has no faith in it but) who simply bears the external marks of the Jaina monk is on a higher plane than a follower of a non-Jaina religion Thus here the emphasis is on the external marks and behaviour than on the internal purity

At the end of this chapter there occurs an enquiry about the life-spans of *asañjñī* living beings (1471-73) We are given the information regarding the *nāraka-āyukarma* and *deva-āyukarma* that they bind, as also their relative numerical strength. The commentator has given no reason for the inclusion of this discussion in this chapter

simply a loin-cloth the end of which, after being carried round the body, is gathered up behind and tucked into the waist-band, whereas by the term *parivṛājaka* is meant a class of Sāṅkhya mendicants

12 A person of deceitful nature who abuses *jñāna* (knowledge), *kevalī* (an omniscient being), *dharmācārya* (religious preceptor) and monks is called *kilbīśika* This definition of *kilbīśika* occurs in *Brhatkalpabhāṣya* (*gāthās* 1302-1307). Āc Malayagiri has quoted this definition in his commentary on *Prajñāpanāsūtra* The commentary on *Brhatkalpabhāṣya* tells us that such a person, while condemning knowledge, declares that works like *Sūryaprajñapti* (dealing with Astronomy) and *Yoniprābhṛta* are of no use to those who want to attain liberation (Commentary on *gāthā* 1303).

13 Followers of Gośālaka

14. *Ābhīyogika* means a person who performs *vaśīkarana* (subjugation of other persons) etc with the help of magical skill and chants etc A description of an *ābhīyogika* occurs in *Brhatkalpabhāṣya* (*gāthās* 1308-14) Āc Malayagiri quotes it in his *Prajñāpanātīkā* Practice of such magical performances causes demerit when they are practised with a view to acquiring fame (*Brhatkalpabhāṣya*, *gā* 1314)

BODILY STRUCTURE AND SIZE

In this chapter the following points about the bodies (*śarīra*)¹ of living beings are discussed .

- (1) Types of bodies
- (2) Their structure or form
- (3) Their size or magnitude
- (4) Accumulation of particles for their construction
- (5) Number of bodies that can simultaneously be possessed by a living being
- (6) Relative numerical strength of their substances (i e. of the different types of bodies) and also of the atomic particles that constitute them.
- (7) Relative numerical strength of their sizes

From among these points, Nos 1, 2 and 3 are expounded while describing the various types of bodies. And after that points Nos. 4-7 are taken up for discussion This suggests two different successive stages of the treatment of the problem of the body In olden days the problem of living beings was usually discussed through various points-of-investigation like *gati*,² etc , and on this line the different classes of living beings were formed and discussed³ But among those points-of-investigations (*dvāras*) we do not find *śarīra-dvāra* The fact that the discussion about the body in *Satkhandāgama* first of all occurs in its *cūlikā* named *Prakṛti-samutkīrtana* (Book VI p 50) also corroborates our above-mentioned conclusion Therein among the sub-types of *Nāmakarma*, body and many items related to body have found place after the mention of *gati* and *jāti*

In the first *Vidhi-dvāra* five types of bodies are enumerated They are . *audārīka* (the gross), *vaikṛīya* (the transformable), *āhāraka* (the projectable), *taṇḍasa* (the electric) and *kārmana* (the karmic) (1474). After this enumeration they are taken up one by one for exposition Here the sub-types of each of these five types are pointed out While enumerating the sub-types of the *audārīka* body we are told that they are as many as are the classes of living beings beginning

1. The chapter XII of *Prajñāpanā* is 'Śarīrapada'. It deals with the topic of body (*śarīra*) The chapter XVI of *Prajñāpanā* (*Prayogapada*) yields information about bodily activities.

2. *Prajñāpanā*, Padas III & XVIII

3. Ibid, Pada XIII

from the one-sensed and ending with the human beings who are five-sensed⁴ (1476-87). Hence while discussing the form of the *audārika* body all those forms which are found in the bodies possessed by the above-mentioned classes of living beings are discussed. The form of the body possessed by an earth-bodied being resembles that of *Masūra* pulse, that of the body possessed by a water-bodied being resembles that of a stable water-drop (*stibukabindu*)⁵, that of the body possessed by a fire-bodied being resembles that of a multitude of needles, that of the body possessed by an air-bodied being resembles that of a flag, and that of the body possessed by a plant-bodied being is of various types. The structure or form which is found in the body possessed by a living being belonging to any of the classes beginning with the class of the two-sensed upto that of the four-sensed is *hunda* (every limb and every feature unsymmetrical). The bodies possessed by living beings belonging to all the remaining classes of living beings having *audārika* bodies—except the class of *sammūrcchima* beings—can have all the six types of bodily forms. The body possessed by a *sammūrcchima* being invariably has *hunda* form (1488-1501). The following are the six bodily forms⁶ .

- (1) *samacaturasra* (Symmetrical from all angles).
- (2) *nyagrodhaparimandala* (Upper part symmetrical, lower part unsymmetrical).
- (3) *sādi*⁷ (Reverse of (2))
- (4) *vāmana* (Dwarfish).
- (5) *kubja* (Hunch-backed)
- (6) *hunda* (Every limb and every feature unsymmetrical)

The classes of the one-sensed, the two-sensed etc. are taken up one by one and we are told as to what height the concerned type of body found in that class has (1502-13)

Those very points that are discussed in connection with the *audārika* body are also discussed in connection with the *vaikṛīya* body too. This *vaikṛīya* body is found in the classes of fully developed (*paryāpta*) gross (*bādhara*) air-bodied beings, five-sensed

4 For the treatment of these divisions one may refer to the chapter I of *Prajñāpanā*

5. "*stibukākāro yo bindur na punar itastato vātādīnā vikṣiptah* " Commentary, folio 411

6 The text proper, at this place, does not enumerate all the six structures; it employs the term '*jāva*' (suggesting abridgement) and hence it mentions the first and the last alone (1497[1]) But sū. 1694 [8] (Chapter XXIII) enumerates all the six.

7. Different reading—*sācī*

sub-human beings and five-sensed human beings. It is to be noted that not all the beings belonging to these three classes possess this body. Only those beings that are *garbhaja* (born from uterus), *paryāpta* and having the life-span of *samkhyāta* years can possess this body. In the case of human beings one more limiting condition is given. Only those human beings that inhabit *Karmabhūmi* (Land of Action) can have it. But all the celestial beings invariably possess it (1514-20). After this account occurs the description of the form of this body (1521-26). While describing the form both the sub-types of it viz *bhavadhāranīya* and *uttara vaikriya* are taken into account. The *vaikriya* body that one acquires as soon as one is born is called *bhavadhāranīya*. And this body is known as *uttara vaikriya* as and when it assumes afterwards different forms. Again, while discussing the height or size of this body both these sub-types are taken into account (1527-32).

The *Āhāraka* body has no sub-types. Only that human being who inhabits the Land of Action (*Karmabhūmi*), who is endowed with supernatural powers and who is self-controlled though spiritually lethargic (*pramatta*)⁸, can acquire this body (1533). It has *samacaturasra* form (1534). Its minimum height is somewhat less than a *ratnī* (= one hand) and maximum height is one full *ratnī* (1535).

We are told that the *Tarjasa* body is found in all the classes of living beings beginning with the one-sensed and ending with the five-sensed. Hence its sub-types are as many as are the classes of living beings (1536-39). Then follows the description of its form (1540-44). And after that we are informed about its height (1545-51). We are told that all this applies in toto to the *Kārmana* body (1552). The size of these two bodies is given keeping in view especially the *māranāntikasamudghāta*. It is so because leaving this special occasion their size is always equal to that of the *aūdārīka* or the *vaikriya* body. On death a living being leaves its present body and migrates to the place where it has to take new birth. During this journey these two bodies alone are associated with the transmigrating soul. Hence while considering the size of these two bodies the size which they can have during this journey is discussed. The material particles are accumulated for the construction of the body generally from all the six directions. Similarly, incremental accumulation as well as the dispersion of the particles take place from or into all the six directions (1553-58).

⁸ According to *kārmagranthikas* even those who are not spiritually lethargic can possibly have this body. *Prajñāpanātikā*, folio 424

In the *Samyogadvāra* (1559–1564) the question as to how many bodies from among the five, viz *audārīka* etc., a living being can simultaneously possess is discussed. The gist of the discussion is as follows.

1. The *Audārīka* is possible⁹ with the *Vaikrīya*, the *Āhāraka*, the *Taijasa* and the *Kārmana*
2. The *Vaikrīya* is possible with the *Audārīka*, the *Taijasa* and the *Kārmana*
3. The *Āhāraka* is possible with the *Audārīka*, the *Taijasa* and the *Kārmana*
4. The *Taijasa* is possible with the *Audārīka*, the *Vaikrīya*, the *Āhāraka* and the *Kārmana*
5. The *Kārmana* is possible with the *Audārīka*, the *Vaikrīya*, the *Āhāraka* and the *Taijasa*

The *Taijasa* and the *Kārmana* are always found together

The last two *dvāras* (1565–66) are devoted to the calculation of the relative numerical strength of their substances and constituent atoms as also of their sizes. It is noteworthy that the discussion about the relative numerical strength of their sizes occurs even in the *Satkhandāgama* (*Avagāhanā-mahādandaka*, Book XI, Sūtra 33, p. 56). Again, the relative numerical strength of their constituent atoms as also of their incremental accumulation is found discussed therein (Book XIV, p. 429).

For the comparison of the *Kārmana* body with the subtle body recognised in other systems of Indian philosophy one may refer to the introduction to *Ganadharavāda*, (Ed. Malvania), p. 121.

From the standpoint of substance the order of their relative numerical strength is as follows: the *Āhāraka*, the *Vaikrīya*, the *Audārīka*, the *Taijasa*, the *Kārmana*.

From the standpoint of their constituent atoms the order of their relative numerical strength is as follows: the *Āhāraka*, the *Vaikrīya*, the *Audārīka*, the *Taijasa*, the *Kārmana*.

When both the standpoints are taken together, the order of the relative numerical strength is as follows: *āhāraka* substances, *vaikrīya* substances, *audārīka* substances, *āhāraka* atoms, *vaikrīya* atoms, *audārīka* atoms, *taijasa-kārmana* substances, *taijasa* atoms, *kārmana* atoms (1565).

9. This means that it does not necessarily and invariably accompany them.

The relative numerical strength of their sizes is calculated from the standpoints of maximum, minimum and the both From the standpoint of the *minimum* size, the order is as follows the *Audārika*, the *Taijasa-Kārmana*, the *Vaikriya*, the *Āhāraka* From the standpoint of *maximum* size, the order is as follows · the *Āhāraka*, the *Audārika*, the *Vaikriya*, the *Taijasa-Kārmana* From the standpoint of the maximum and the minimum sizes taken together, the order is as follows : the *Audārika* (mini.), the *Taijasa-Kāmana* (mini), the *Vaikriya* (mini), the *Āhāraka* (mini), the *Āhāraka* (max), the *Audārika* (max.), the *Vaikriya* (max.), the *Taijasa-Karmana* (max) (1566)

*

CHAPTER XXII

ON ACTIVITY¹

Karma means disposition or impression (*vāsanā*, *samskāra*) which causes rebirth. From the very early times in India thinkers pondered over it. The speculation of the *Karma* goes inevitably hand in hand with the conception of the cycle of births and deaths. In the old set of *Upanisads* this speculation occasionally occurs. But in the Jaina and the Buddhist literature—especially in the Jaina *Āgamas*—it occupies large space². Therein we also notice its two clear-cut stages. In its first or primary stage the term *kriyā* might have been employed in place of the term *karma*. We surmise this because in the Jaina *Āgamas*³ and Pāli *Pitakas*⁴ the term *kriyā* has been used for *sukṛta-dusṛta* (good or bad acts), *punya-pāpa* (merit-demerit) and *kuśala-akuśala karma* (auspicious or inauspicious acts) whereas the term *kriyāvāī* has been used for the believer in those acts. Hence in the classification of doctrines, found in the *Āgamas* of that period of time, occur the four broad classes, viz. *Kriyāvādī*, *Akriyāvādī* etc.⁵ And in the Pāli *Pitakas* the believers in the good and bad acts are described as ‘the preachers of *Kriyā*’. Moreover, therein the Buddha calls himself a *Kriyāvādī*, and he is praised by employing the terms *Kriyāvādī* and *Karmavādī*. Some thinkers might have dubbed him as *Akriyāvādī* on account of his doctrine of No-Soul. Hence he interpreted the term *Akriyāvāda* in his own way. And if somebody were to describe him as *Akriyāvādī* in this sense he would not have objected to the description⁶. In fine, in those days the term *Kriyāvādī* was prevalent in the sense of ‘the one who believes in the *Karma*’ and the term *Akriyāvādī* in the sense of ‘the one who does not believe in the *Karma*’. But the term *Karma* gradually ousted the term *kriyā*. First both the terms were employed side by side as interchangeable terms or as synonyms⁷. But when it was finally determined

1 For the account of Āgamic speculation on *Kriyā* (Activity) one may refer to ‘*Kriyākośa*’ edited by Shri Mohan Lal Banthiya and Shri Shrichand Choradiya, Calcutta, 1969.

2 Introduction to *Ganadharavāda* (Ed. Malvania), p. 109.

3 *Sūtrakṛtāṅga*, 1. 12. 1.

4 *Dīghanikāya*, *Sāmaññaphalasutta*.

5 *Bhagavatī* 30. 1, *Bhagavatīsāra*, p. 570. For other readings refer to *Kriyākośa*, p. 256.

6 *Vinayapitaka*, *Mahāvagga* 6. 31. *Anguttaranikāya* 4. 179. Also refer to ‘*Āgama yuga kā Jaina Darsana*’ p. 74.

7 These two terms are employed side by side in *Ācārāṅgasūtra* (the portion in the beginning of the text) and *Dīghanikāya* (*Sonadamdasutta*).

that both mean the same thing, the term *kriyāvāda* became oblivious and the term *karmavāda* alone remained in the field. There is another reason also for this happening. It is that with the increase of subtlety and depth of *Karma* speculation the old *Kriyā* speculation drifted far away from the former. And at last the old *kriyā* speculation could not keep pace with the new *karma* speculation. So, now we have before us the *kriyā* speculation simply as a background of or as a historical link with the *karma* speculation.⁸ We can have a glimpse into its nature through *Kriyāpada* of *Prajñāpanā*, and *Kriyāsthāna* (2.2) and *Pratyākhyāna-kriyā* (2.4) of *Sūtrakṛtāṅga*. Moreover, the discussions about *kriyā* and *kriyāvāda*, that we come across in *Bhagavatī*,⁹ also suggest the importance of the *Kriyā* speculation in those ancient days. Gradually the importance of the *Kriyā* speculation waned and that of the *Karma* speculation increased. *Satkhandāgama* provides an evidence to this fact. It is replete with the *Karma* speculation. But therein we do not come across the *kriyā* speculation of the type found in the *Āgamas*, especially *Prajñāpanā* and *Bhagavatī*.

Again, it is necessary to note that there were believers in the *Kriyā*, who did not accept material veil of the *karma* over and above acts (*kriyā*).¹⁰ Their knowledge is described by the derogatory term, viz. *vibhangaajñāna*. This suggests that the tenet of the material veil of the *karma*, recognised in the *Karma* doctrine propounded in the *Āgamas*, was not originally present in the *Kriyāvāda* at its early stages. If *kriyā* or *karma* (act) were regarded as giving its fruit and that too after a gap of so many years or lives, then *kriyā* (act) being destroyed as soon as it is performed the theoreticians could not help postulating *karma* as a veil or impression or disposition (*āvarana*, *vāsanā*, *samskāra*) resulting from the *kriyā* (act); and gradually it was concluded and determined that this *karma* which is viewed as a veil or impression should be material. Thus the two terms *kriyā* and *karma* which at one time conveyed the identical sense came to mean different things. Before they came to mean different things they had passed through various stages. First *prānātipāta* (injury to life) itself was known as *kriyā* (1572), then the *kriyā* (= *kriyāphala* = *karma*) generated by *prānātipāta* came

8 In *Bhagavatīsūtra* we are told that *kriyā* precedes *vedanā*, further that even a *śramana* (a monk) has *kriyā* which is caused by *pramāda* (spiritual lethargy) and *yoga* (mental, vocal and bodily activity) (*Sū* 151, 152 (3.3)). Moreover, we are told that a person cannot attain liberation so long as he is possessed of *kriyā*—*Sū*. 153.

9 *Ibid*, 1. 10, 30 1, 3 3, 7 1, 7 10, 2. 8, 18. 8, 6, 3. Also see *Bhagavatīsūtra* pp. 34, 597.

10. *Sthānāṅga*, 542.

to be known as *kṛiyā* (1574) and after that the term *karma* became current in place of *kṛiyā* (1585) The term *kṛiyā* which was a synonym of the term *karma* got out of use and the term *karmavāda* alone became current in the circles of thinkers

In the *Pūrvagata* of *Dīstivāda* there is one *Pūrvā* named *Kṛiyā-viśāla* But *Satkhandāgama* establishes the connection of *Karma-prakṛiti* with the *Pūrvā* called *Āgrāyanī*.¹¹ This too corroborates our conclusion that in the first stage *kṛiyā* itself was regarded as *karma* but afterwards *karma* gradually acquired the sense quite different from that of *kṛiyā*.

The chapter on *Kṛiyā*¹², contained in the *Prajñāpanā*, is merely a collection of discussions about *Kṛiyā* conducted variously in those days It gives us an idea as to how the *Kṛiyā* speculation might have developed For instance, the one way of treating of *Kṛiyā* is to demonstrate its five types based on the conception of violence-nonviolence¹³ (sū 1567-72, 1605). The second way of treating of *Kṛiyā* takes into account 18 *pāpasthānas* (types of bad acts), but this treatment is such as it includes the treatment of five great vows¹⁴ (sū 1574-80) The third way of treating of it is to form and describe its five types which could somehow be included in 18 *pāpasthānas* (1621) Moreover, *Sūtrakṛtāṅga* too contains the discussion about *kṛiyāsthānas* (types of vicious acts). Thus the topic of *Kṛiyā* was variously discussed in those early days But before the *Kṛiyā* speculation could assume its concrete form, *Karma* speculation got systematised and it finalised the *dosas* (vices) Thus *Karma* speculation took the advantage of the old *Kṛiyā* speculation But the former had not adopted the latter in its original form

In this chapter it is determined as to which living beings are active and which inactive And it is finally concluded that the liberated souls (*siddhas*) are inactive, they perform no act whatsoever From among the non-liberated (*samsārī*), only those who have attained the *śaśleśī* or *ayogī* state are inactive And all the rest

11 *Satkhandāgama*, Book IX, sū 45 p, 134

12. For the exposition of *Kṛiyā* one may refer to *Sthānāṅga-Samavāyāṅga*, p 410 Therein various details about *Kṛiyā* are systematically presented and explained

13 The speculation regarding these types of *Kṛiyā* is possibly very old. It is so because these types alone are meant in sū 1585 etc. where occurs the reference to *Kṛiyā* alone The common name given to these five types is *Āyogikā* (= that keeps one involved in the cycle of births and deaths) (1617-)

14 Compare this account with the one found in *Satkhandāgama* (*Vedanā-pratyayavidhāna Sūtras*), Book XII, p. 275

non-liberated souls are active (1573) Really speaking, the *sūtra* mentioning the two-fold divisions of souls, viz. the active and the inactive should occur first and only afterwards should come the exposition of the types of *kriyā* as also the discussion about the question as to which types of *kriyā* are found in this or that class of living beings This is the natural order of treatment It is not followed in the *Prajñāpanā* account Here first the five main types of *kriyā* and their subtypes are enumerated (1567-72) and only afterwards the question as to which living beings are active and which inactive is discussed (1573) This is so because the chapter is of the nature of collection of various discussions about *kriyā*.

The types and sub-types of *kriyā*, as enumerated in *Prajñāpanā*, are as follows .

Five Kriyas (1567-72, ¹⁵ 1605)	Eighteen vices by which the Kriyas are generated	Five kriyas
1 <i>Kāīyā</i> (<i>Kāyikī</i>)	1 <i>Prānātipāta</i>	1 <i>Ārambhīyā</i>
1 <i>Anuvarayakāīyā</i>	2. <i>Misāvēda</i>	2 <i>Pāṇḍīgahīyā</i>
2 <i>Duppauttakāīyā</i>	3 <i>Adattādāna</i>	3 <i>Māyāvattīyā</i>
2 <i>Āhīgarānīyā</i> (<i>Ādhī-</i> <i>karanīkī</i>) ¹⁶	4 <i>Maithuna</i>	4 <i>Apaccakkhā-</i> <i>nakīyā</i>
1 <i>Samjōyanāhīgarānīyā</i>	5 <i>Parīgraha</i>	5 <i>Micchādam-</i> <i>sanavattīyā</i>
2 <i>Nivvattanāhīgarānīyā</i>	6 <i>Krodha</i>	
3 <i>Pādosīyā</i> (<i>Pradvēsīkī</i>)	7. <i>Māna</i>	
1 <i>Sva-pratī aśubhamana</i>	8. <i>Māyā</i>	
2 <i>Parāpratī aśubhamana</i>	9 <i>Lobha</i>	
3 <i>Tadubhayapratī aśubha-</i> <i>mana</i>	10 <i>Prema</i>	
4 <i>Pāīyāvanīyā</i> (<i>Pāītāpanīkī</i>)	11 <i>Dvesa</i>	
1 ¹⁷ <i>Sva-asātā-udīranā</i>	12 <i>Kalaha</i>	
2 <i>Para-asātā-udīranā</i>	13. <i>Abhyākhyāna</i>	
3 <i>Ubhaya-asātā-udīranā</i>	14 <i>Paśunya</i>	
5 <i>Pānātivāta</i> (<i>Prānātipāta</i>)	15 <i>Parapāivāda</i>	
1 <i>Sva-pānātivāta</i>	16 <i>Aratī-ratī</i>	
2 <i>Para-pānātivāta</i>	17 <i>Māyāmrśā</i>	
3 <i>Ubhaya-pānātivāta</i>	18 <i>Mithyādarsanasalya</i>	

15. *Bhagavatīsāra*, p 34, *Bhagavatī*, sataka 3, uddeśaka 3

16 *Bhagavatī*, 16 1 564-565, *Bhagavatīsāra*, p 367

17. *Asātā* (pain) caused by pulling off one's own hairs and the practice of penances should not be included in this This is so because the result of the pulling off one's own hairs is good The practice of penances beyond one's capacity is prohibited in the doctrinal works This is the clarification offered by the commentator in his commentary (folio 436).

For the sake of comparison we give below lists of *kriyāsthānas* (vices) and *kriyās* (vicious acts), contained in the *Sūtrakṛtāṅga* (22) and *Sthānāṅga* (419) respectively.

13 Kriyāsthānas

1. *Arthadanda*
2. *Anarthadanda*
3. *Himsādanda*
4. *Akasmātdanda*
5. *Drstvīparyāsadanda*
6. *Mrsāpratyayā*
7. *Adattādānapratyayā*
8. *Adhyātmapratyayā*
9. *Mānapratyayā*
10. *Mitrādvēsapratyayā*
11. *Māyāpratyayā*
12. *Lobhapratyayā*
13. *Iryāpathika*

25 Kriyās

- (1) 1. *Ārambhikī*
2. *Pārigrāhikī*
3. *Māyāpratyayā*
4. *Apratyākhyānakriyā*
5. *Mithyādarśanapratyayā*
- (2) 6. *Kāyikī*
7. *Ādhikaranikī*
8. *Prādvēsikī*
9. *Pāritāpanikī*
10. *Prānātipātakriyā*
- (3) 11. *Darśanapratyayā*
12. *Praśnapratyayā*
13. *Pratītyakriyā*
14. *Sāmantopanikā*
15. *Svāhastikī*
- (4) 16. *Nisījikā*
17. *Ānāyanikā*
18. *Vaidāranikī*
19. *Anābhogapratyayā*
20. *Anavakānksāpīatyayā*
- (5) 21. *Premapratyayā*
22. *Dvēsapratyayā*
23. *Prayogakriyā*
24. *Samudānakriyā*
25. *Iryāpathikī*

Prajñāpanā discusses the question as to with regard to which things the vicious acts are performed. For instance, the act of doing injury¹⁸ to life could be performed with regard to all the six types of living beings. That is, a living being belonging to this or that from among 24 classes can do injury to a living being of this or that type from among the six types (1574-75). Living beings tell falsehood with regard to all the substances (1576). They can steal all the things that can be grasped (1577). They can perform the sexual act on *rūpa* or substances having *rūpa* (1578). They can accumulate and possess all the substances (1579). Regarding the remaining vices, viz anger, pride etc we

18 The following statement occurs in *Bhagavatī* (17.4.601, 1.6.52) “*putṭhā kajjaṁ no aputṭhā kajjaṁ*” It is obvious that here the term ‘*kriyā*’ is employed in the sense of (material) karma.

are asked to repeat the same thing in the case of each and every class of living beings (1580)

We are also told as to how many types of karmas a living being binds if it performs this or that from among 18 types of vicious acts. It is stated that a living being generally binds the seven out of the eight main types of karmas (excluding the eighth type, viz *āyukarma*) and seldom binds all the eight types of karmas when it is under the influence of this or that vice enumerated in the list of 18 (1581-84)

Prajñāpanā has also discussed the question as to how many vicious acts a living being performs when it binds this or that type of karmas, viz *jñānāvaranīya*, etc (1585-87). The speciality of this discussion is that it has not taken into account those 18 vicious acts, in their place we find the five acts. But the text proper does not tell us as to which those five acts are. But the commentator points out that they are *kāyikī* etc. Moreover, he clarifies that the following question is in the mind of the author of the text proper, though he has not formulated it in so many words. How many acts are required for the completion of *prānātipāta*, if a living being were to bind karmas through *prānātipāta*¹⁹? In answer to this question the text proper states that the acts required are 3, 4, or 5 (1585-87). But it does not tell us as to which these acts are. The commentator asks us to understand acts *kāyikī* etc in due order (Commentary, folio 440 B)

Further we are told as to how many vicious acts one or many living beings can have with respect to one or many living beings (1588-1604). Here again the commentator points out that the vicious acts meant here are those beginning with the *kāyikī*. Further he clarifies that we are to include in these vicious acts not only those that are performed in the present life but also those that were performed in the past lives. This is so because the living being has not abandoned his attachment to the past body, etc through the instrumentality of which it performed the vicious acts in the past lives. Whatever is produced by those body, etc and whatever is done by other souls with them—for all that the living being is held responsible because it has not left its attachment to them. For the extensive treatment of this topic, one may refer to *kriyākośa*, pp 45 ff and 150 ff

Sūtra 1605 again enumerates those five vicious acts which are mentioned in the beginning of this chapter (Sū 1567). And in *sūtra* 1606 we are told that all these five vicious acts are available in the 24 classes of living beings (1606)

¹⁹ Commentary, folio 440 B

First, the question as to the possibility of the simultaneous existence of the five vicious acts is discussed in a general way. Then, we are informed as to whether or not the simultaneous existence of these five vicious acts is possible in this or that from among the 24 classes of living beings (1607-16). These five vicious acts are given a common name 'āyoykā'. Again, the possibility of their simultaneous existence in general and then in the class of infernal beings etc is discussed in the same way as is done in the immediately preceding *sūtras* (1617-19). Not only that but we are also asked to ponder over the problem of their simultaneity from the standpoints of space and time. And all the alternatives that could be formulated from the standpoint of time are enumerated (1620).

After this the chapter gives an account of the other five vicious acts beginning with *ārambhikā* *Pramattasamyata*, etc. are here mentioned as the possessor of these vicious acts (1622-26). This is followed by the treatment of the question as to in which classes of living beings from among the 24 classes these vicious acts are found (1627). The problem of their simultaneity is also discussed (1628-36). And at last there occurs the treatment of this same from the standpoints of space and time (1636).

Eighteen vicious acts have already been treated of in *sū.* 1578-80. Now the question of the possibility of the refrainment from this or that vicious act in a particular class of living beings is discussed (1637-41). And we are informed that the refrainment from 17 vicious acts beginning with *prānātipāta* is possible in the class of human beings alone, and that the refrainment from *mithyādarśana* is not possible in the class of the one-sensed as also in that of the *vikalendriya* whereas in the remaining classes it is possible.

Then we are told as to how many types of karmas are bound at the time of the refrainment from this or that vice from among the 18. In this connection 27 alternatives possible in the living beings in general are enumerated. And it is discussed as to how many alternatives are possible in this or that class of living beings from among the twentyfour (1642-49).

Again, we are told as to whether or not the vicious acts *ārambhikā* etc are possible in the case of living beings refrained from vicious acts, viz *prānātipāta* etc, and if they are possible how many of them are possible (1650-62).

At the end of the chapter there occurs the account of relative numerical strength of the vicious acts, viz *ārambhikā* etc. They are mentioned below according to the ascending order of their

relative numerical strength . *mithyādarśanapratyayā*, *apratyākhyānakriyā*, *pārigrahikī*, *ārambhikī*, *māyāpratyayā* (1663) The meaning of this order is brought out by the commentator as follows Only those living beings that are possessed of *mithyādrsti* can have the *mithyādrstipratyayā kriyā*, but the *apratyākhyāna kriyā* is possible in both the *avirata samyagdrsti* and *mithyādrsti*. *Māyāpratyayā kriyā* is possible in *apramattasamyata*, *pramattasamyata*, *deśavirata* and *mithyādrsti* Hence among all the *kriyās* this *kriyā* has the highest numerical strength (*sarvādhika*) (Commentary, folio 452).

The twofold division of *kriyā*, viz. *sāmparāyika* and *airyāpathika* which we come across in later works is not found in the whole of the discussion contained in this chapter

SPECULATION ON KARMA

The fourth and the fifth parts (*khandas*) of *Satkhandāgama* are known as *Vedanākhanda* and *Varganākhanda*. Among the 24 points-of-investigation (Book IX, sū 45, p 134) of the types of *karmas* the second is called *Vedanā*. And on the basis of this point-of-investigation called *vedanā* the whole fourth part (*khandā*) is given the title *Vedanākhanda*¹. Again, among those 24 points-of-investigation the sixth one is *bandhana-dvāra*. The *bandhana-dvāra* has four constituents, viz *bandha*, *bandhaka*, *bandhanīya* and *bandhanavidhāna*. That is, *bandhana-dvāra* contains the explanation of these four sub-points (Book XIV, sū 1 p 1). At the occasion of the exposition of *bandhanīya* from among these four there occurs the treatment of *varganā* (Book XIV, sū 68, p 48). And on the basis of the treatment of *varganā* the entire fifth part is given the name *Varganākhanda*². These two parts that are placed after the first three deserve to be recognised as one independent work. This is supported by the fact that like the first part, the fourth one opens with a *mangala* (benediction). Having pointed out the 24 points-of-investigation of the topic of the types of *karmas* these two parts expound them one by one whereas the first three parts contain the exposition conducted through 14 *mārganāsthānas* (points-of-investigation) of 14 *jīvasamāśas*. Thus these two parts constitute one independent work even though it has been included in the contents and body of the text *Satkhandāgama*. Here it is to be noted that the sixth part called *Mahābandha* contains the exposition of *bandhanavidhāna* alone from among the four, viz, *bandha*, *bandhaka*, *bandhanīya* and *bandhanavidhāna*³.

According to the statement occurring at the beginning of *Vedanākhanda Karmaprakṛti* is the fourth *Prābhṛta* of the fifth *vastu* (item) of *Āgrāyanī Pūṛva* (Book IX, sū 45, p 134), and the extensive exposition of that very topic of *Karmaprakṛti* is conducted here through 24 points-of-investigation. The comparison of this *Satkhandāgama* account with the one found in the chapters 23-27 of *Prājñāpanā* makes it clear that the stage represented by the latter is earlier than the one represented by the former. This is again supported by the fact that the *niksepa* method employed

1 *Viśayparicaya* (substance) of Book IX, p 1

2 *Viśayparicaya* (substance) of Book XIII, p 1.

3 Book I, Introduction, p 67.

in the exposition contained in *Satkhandāgama*⁴ is not found employed in the corresponding exposition contained in *Prajñāpanā*. And even the comparison of the items expounded in the one with those expounded in the other suggests the same thing. *Prajñāpanā* treatment of this topic is not subtle and deep. It does not enumerate four types of *bandha*, viz *prakṛti-bandha*, etc. in due order, nor does it explain all the four. It explains only the three types of *bandha*, viz. *prakṛti-bandha*, *anubhāvabandha* and *sthiti-bandha* and that too not in a proper order. It does not at all contain the discussion about the *pradeśa-bandha*. The crystallised and subtle stage as well as terminology of the Karma speculation which we come across in the later works written by Śvetāmbara and Digambara theoreticians are not present in the *Prajñāpanā* version of Karma speculation. For instance, *Prajñāpanā* considers *rāga* (attachment) and *dvesa* (aversion) alone to be the cause of Karmic bondage (1670). Though this view is recognised by all the Jaina theoreticians, the discussion about the causes of Karmic bondage has been conducted, by both Śvetāmbara and Digambara theoreticians of later days, in quite a different manner and on altogether a different plane. This fact is beyond controversy. The *Prajñāpanā* account does not mention *yoga* (activity) which is really one of the causes of Karmic bondage. This account does not contain the discussion about *karmapradeśa*⁵. Hence it is but natural that it could not mention *yoga* which is the cause of *pradeśa-bandha*. This proves beyond doubt that the *Prajñāpanā* account represents the old stage of Karma speculation. *Prajñāpanā* exposition of *anubhāva-bandha* (1679) also points to its antiquity.

Prajñāpanā very often (1665, 1687, 1754, 1769, 1775, 1787) enumerates the eight basic types of Karma. And these types are enumerated again and again at the beginning of the discussions of the concerned items. From this we can legitimately infer that the twentythird chapter and succeeding ones devoted to the Karma speculation were originally written as separate independent tracts and that they have been collected in *Prajñāpanā*. A closer study reveals that the two sections of 23rd chapter are in fact an earlier and a later draft of the solution of the same problem. First section belongs to the ancient period of time and represents the primary stage of the speculation whereas the second section

4 For the 16 *anuyogadvāras* of *vedanā* refer to *Satkhandāgama*, Book X, p 1. For the *nikṣepas* of karma refer to Book XIII, p 38.

5 The adjectives, viz *baddha* (bound) and *sañcita* (accumulated), etc are given to *karmas* (1679). But here does not occur the discussion about *pradeśa-bandha*. Only *prakṛti-bandha*, *sthiti-bandha* and *anubhāva-bandha* are dealt with.

belongs to the later period of time and represents the developed stage of speculation. The second section supplements the first one. So, we deem it proper to deal with them here at one place jointly.

The types and sub-types of Karmas are as follows .

Basic types of karma⁶ (1665, 1687, 1754, 1769, 1775, 1787) **Sub-types** (1688-1696)

1. <i>Jñānāvaranīya</i> ⁷	1. <i>Ābhiniibodhikajñānāvaranīya</i>
2. <i>Śrutajñānāvaranīya</i>
3. <i>Avadhijñānāvaranīya</i>
4. <i>Manahparyāyajñānāvaranīya</i>
5. <i>Kevalajñānāvaranīya</i>
2. <i>Darśanāvaranīya</i>	1. <i>Nidrāpañcaka</i>
1. <i>Nidrā</i>
2. <i>Nidrānīdīā</i>
3. <i>Pracalā</i>
4. <i>Pracalāpracalā</i>
5. <i>Styānarddhi</i>
2. <i>Darśanacatuska</i> .
1. <i>Caksudarśanāvaranīya</i>
2. <i>Acaksudarśanāvaranīya</i>
3. <i>Avadhidarśanāvaranīya</i>
4. <i>Kevaladarśanāvaranīya</i>
3. <i>Vedanīya</i>	1. <i>Sātāvedanīya</i>
1. <i>Manojñasābda</i>
2. <i>Manojñarūpa</i>
3. <i>Manojñagandha</i>
4. <i>Manojñarasa</i>
5. <i>Manojñasparśa</i> .
6. <i>Manahsukhatā</i>
7. <i>Vacanasukhatā</i>
8. <i>Kāyasukhatā</i>
2. <i>Asātāvedanīya</i>
1-5. <i>Amanojñasābdādā</i>
6. <i>Manahduḥkhatā</i>
7. <i>Vacanaduḥkhatā</i>
8. <i>Kāyaduḥkhatā</i>

6 The exposition of eight primary types of *karmas* occurs in the first section of 23rd chapter. Therein we are also told as to what are the causes of karmic bondage. The second section of the same chapter first enumerates the secondary types of *Karmas* and afterwards calculates their duration etc. found in each of the classes of living beings.

7. The commentator has supported the order in which they are enumerated here. Refer to the commentary, folio 454 A

4. *Mohanīya*

1. *Darśanamohanīya* :

1. *Samyaktvavedanīya*
2. *Mithyātvavedanīya*
3. *Samyak-mithyātvavedanīya*

2. *Cāritramohanīya* :

1. *Kasāyavedanīya* .

1. *Anantānubandhī krodha*
2. „ *māna*
3. „ *māyā*
4. „ *lobha*
5. *Apratyākhyāna krodha*
6. „ *māna*
7. „ *māyā*
8. „ *lobha*
9. *Pratyākhyānāvarana krodha*
10. „ *māna*
11. „ *māyā*
12. „ *lobha*
13. *Samjvalana krodha*
14. „ *māna*
15. „ *māyā*
16. „ *lobha*

2. *Nokasāyavedanīya* :

1. *Strīveda*
2. *Purusaveda*
3. *Napumsakaveda*
4. *Hāsyā*
5. *Ratī*
6. *Aratī*
7. *Bhaya*
8. *Śoka*
9. *Jugupsā*

5. *Āyu*

1. *Nairayika āyu*
2. *Tīryañca āyu*
3. *Manusya āyu*
4. *Deva āyu*

6. *Nāma*

1. *Gatīnāma* :

1. *Narakagatī*
2. *Tīryañcagatī*
3. *Manusyagatī*
4. *Devagatī*

2. *Jātināma* :

1. *Ekendriya jāti*
2. *Dvīndriya jāti*
3. *Tīndriya jāti*
4. *Caturindriya jāti*
5. *Pañcendriya jāti*

3. *Śaiṛanāma* :

1. *Audārikaśaiṛa*
2. *Vaikriyaśaiṛa*
3. *Āhārakaśaiṛa*
4. *Taijasaśaiṛa*
5. *Kārmanaśaiṛa*

4. *Śaiṛāṅgopāṅganāma* :

- 1-3. *Audārikaśaiṛāṅgopāṅgādi*

5. *Śaiṛibandhananāma* .

- 1-5. *Audārikaśaiṛibandhanādi*

6. *Śaiṛasanghātanāma* .

- 1-5. *Audārikaśaiṛasanghātādi*

7. *Samhanananāma*⁸ .

1. *Vajrasabhanā ācasamhanana*
2. *Ṛsabhanārācasamhanana*
3. *Nārācasamhanana*
4. *Ardhanārācasamhanana*
5. *Kīlīkāsamhanana*
6. *Sevārtasamhanana*

8. *Samsthānanāma* .

1. *Samacaturasrasamsthāna*
2. *Nyagrodhaparimandalasamsthāna*
3. *Sādisamsthāna*
4. *Vāmanasamsthāna*
5. *Kubjasamsthāna*
6. *Hundasamsthāna*

9. *Varnanāma*

1. *Kṛṣṇa*
2. *Nīla*
3. *Rakta*
4. *Pīta*
5. *Śukla*

8 The commentator refutes a view upheld by Āc Jinavallabha. Commentary, folio 470.

- 10 *Gandhanāma* :
 - 1 *Surabhigandha*
 - 2 *Durabhigandha*
11. *Rasanāma* .
 1. *Tikta*
 2. *Kaṣu*
 3. *Kasāya*
 4. *Amla*
 5. *Madhura*
- 12 *Sparśanāma* :
 - 1 *Karkaśa*
 - 2 *Mrdu*
 - 3 *Laghu*
 - 4 *Guru*
 - 5 *Smigdha*
 - 6 *Rūksa*
 7. *Śīta*
 8. *Usna*
13. *Agurulaghunāma*
- 14 *Upaghātanāma*
- 15 *Parāghātanāma*
- 16 *Ānupūrvīnāma* .
 - 1 *Nairayika ānupūrvī*
 - 2 *Tīryañca ānupūrvī*
 3. *Manusya ānupūrvī*
 4. *Deva ānupūrvī*
17. *Ucchvāsanāma*
18. *Ātapanāma*
- 19 *Udyota*
- 20 *Vihāyogatīnāma* .
 - 1 *Praśastavihāyogati*
 - 2 *Apraśastavihāyogati*
21. *Trasanāma*
- 22 *Sthāvaranāma*
- 23 *Sūksmanāma*
- 24 *Bāدارanāma*
- 25 *Parīyāptanāma*
26. *Aparyāptanāma*
27. *Sādhāranaśarīranāma*
28. *Pratyekaśarīranāma*
- 29 *Sthīranāma*
30. *Asthīranāma*
- 31 *Śubhanāma*

- 32 *Aśubhanāma*
33. *Subhaganāma*
- 34 *Durbhaganāma*
- 35 *Susvaranāma*
- 36 *Duḥsvaranāma*
37. *Ādeyanāma*
- 38 *Anādeyanāma*
39. *Yaśaḥkīrtināma*
40. *Ayaśaḥkīrtināma*
41. *Nirmānanāma*
42. *Tīrthankaranāma*

7. *Gotra*

- 1 *Uccagotra* :
 - 1 *Jātivīśīstatā*
 2. *Kulavīśīstatā*
 - 3 *Balavīśīstatā*⁹
 - 4 *Rūpavīśīstatā*
 5. *Tapavīśīstatā*
 6. *Śrutavīśīstatā*
 - 7 *Lābhavīśīstatā*
 8. *Aśvāryavīśīstatā*
- 2 *Nīcagotra* :
 1. *Jātivihīnatā*
 2. *Kulavihīnatā*
 - 3 *Balavihīnatā*
 4. *Rūpavihīnatā*
 5. *Tapavihīnatā*
 6. *Śrutavihīnatā*
 7. *Lābhavihīnatā*
 8. *Aśvāryavihīnatā*

8. *Antarāya*

- 1 *Dānāntarāya*
- 2 *Lābhāntarāya*
3. *Bhogāntarāya*
- 4 *Upabhogāntarāya*
5. *Vīryāntarāya*

All the eight basic types of karmas are available in each of the 24 classes of living beings (1666) While explaining as to how a living being binds each of these eight types of karmas, we are told that at the time of the rise (*udaya*) of *gñānāvaranīya karma*, the influx (*āgamana*) of *darśanāvaranīya karma* takes place ¹⁰ The

9 It is noteworthy that *uccagotra* does not mean merely birth in high-class family, it also means beauty of the body and even spiritual excellences. Similarly, *nīcagotra* does not mean merely birth in low-class family, it also means absence of bodily and spiritual excellences,

10 For this the term '*nyacchatī*' is employed

rise of *darśanāvaranīya* is followed by the influx of *darśanamoha* the rise of which is, in turn, followed by *mithyātva*. And as soon as the *udīranā* of *mithyātva* comes into existence, the influx of all the eight types of karmas takes place (1667). This order of influx of the eight types of karmas is found in connection with all the living beings (1668).¹¹ Attachment (*rāga*) and aversion (*dvesa*) are mentioned as the two causes of Karmic bondage. Deceit (*māyā*) and greed (*lobha*) are included in attachment. Anger (*krodha*) and pride (*māna*) are included in aversion (1670-74).¹² A living being may or may not experience *jñānāvarana*, *darśanāvarana*, *mohanīya* and *antarāya*. Similarly, from among 24 classes of living beings, the class of human beings may or may not experience them. But the living beings belonging to the remaining classes invariably and necessarily experience them. The remaining four types of karmas, viz *vedanīya*, *āyu*, *nāma* and *gotra* are invariably experienced by living beings belonging to all the 24 classes (1675-78). This *sūtra* is devoted to the exposition of *karma vedanā* (Experience of karmas). Scholars are advised to compare this account with the one found in *Vedanā Sāmīttā Sūtras* of *Satkhandāgama* (Book XII p 294). The *sūtra* that follows the present one employs the term '*anubhāva*' for '*vedanā*'. This points to the development of terminology. The term '*vedana*' in the sense of '*anubhāva*' was current in the earlier stage of *Karma* speculation. Again, the treatment of *baddha*, *sprsta*, *sañcaya* etc—the items related to *karma*—suggests that the *sūtra* belongs to the later period of time (1679). While describing the fruition (*anubhāva—vipāka*)¹³ of *karma* we are told that a bound or accumulated *karma* cannot give its fruit simply because it is ready to do that. In addition to that it requires the attainment of proper *gati*, *stṭiti*, *bhava* and *pudgala*. Not only that but it should also attain the state of *udīranā* if it were to give its fruit. When the karmas, viz *jñānāvaranīya* etc fulfil all these conditions, they can give their proper fruits (1679-86).

11 Āc Malayagiri has experienced some difficulty while commenting on this *sūtra*. Hence he asks us to consider it to be '*pīyāika*'. It is to be noted that this type of discussion about the influx (*āgamana*) of *karmas* does not occur in later works. The present *sūtra* wants to suggest this much that *karma* causes the influx of *karma*.

12 In these *sūtras* *yoga* (activity) is not mentioned as one of the causes of Karmic bondage. Here *kaśāya* alone is mentioned as the cause of karmic bondage. This is noteworthy.

13 This whole portion dealing with *anubhāva* (1679-86) represents the old stage of speculation.

There are ten types of fruits which *jñānāvaranīya* can give (1679):

1. <i>Śrotra-āvarana</i>	6. <i>Ghrānavijñāna-āvarana</i>
2. <i>Śrotravijñāna-āvarana</i>	7. <i>Rasa-āvarana</i>
3. <i>Netra-āvarana</i>	8. <i>Rasavijñāna-āvarana</i>
4. <i>Netravijñāna-āvarana</i>	9. <i>Sparśa-āvarana</i>
5. <i>Ghrāna-āvarana</i>	10. <i>Sparśavijñāna-āvarana</i>

Due to the rise of all these *āvaranas* (veils) we cannot know the objects which we would have known otherwise, we cannot know them inspite of our desire to know them, we cannot retain the knowledge even if we have known them, that is, the knowledge completely fades away. Again, it is noteworthy that the *āvarana* of *manas* (mind) as also that of knowledge due to it are not mentioned here. Moreover, the *āvaranas* of *śrutajñāna*, *avadhijñāna* and *manahparyāyajñāna* are also not mentioned here. This proves that the *sūtra* represents very old stage of *karma* speculation—the stage preceding the period of time when the terminology of Karma doctrine got established. Āc Malayagiri has not explained as to why the concerned *āvaranas* are not mentioned here.

The nine types of fruits which *darśanāvaranīya karma* can give are as follows (1680).

1. <i>Nidrā</i>	6. <i>Caksurdarśanāvarana</i>
2. <i>Nidrānidrā</i>	7. <i>Acaksurdarśanāvarana</i>
3. <i>Pracalā</i>	8. <i>Avadhidarśanāvarana</i>
4. <i>Pracalāpracalā</i>	9. <i>Kevaladarśanāvarana</i>
5. <i>Styānrddhi</i>	

One noteworthy thing is that though this *sūtra* takes note of *avadhidarśana*, etc., the preceding *sūtra* does not take note of *Avadhijñāna*, etc.

The eight types of fruits which *sātāvedanīya* can give are as follows : (1681[1])

1. <i>Manojña-śabda</i> ¹⁴	5. <i>Manojña-sparśa</i>
2. <i>Manojña-rūpa</i>	6. <i>Manah-sukhatā</i>
3. <i>Manojña-gandha</i>	7. <i>Vacana-sukhatā</i>
4. <i>Manojña-rasa</i>	8. <i>Kāyasukhatā</i>

The Karma opposite to *sātāvedanīya* can give the fruits, viz. *amanojña-śabda*, etc (1681[2]).

14. The commentator records different explanations offered by others (folio 461).

The five types of fruits which *mohanīya-karma* can give are as follows (1682) :

1. <i>Samyaktvavedanīya</i>	4. <i>Kasāyavedanīya</i>
2. <i>Mithyātvavedanīya</i>	5. <i>Nokasāyavedanīya</i>
3. <i>Samyak-mithyātvavedanīya</i>	

The four types of fruits which *āyu-karma* can give are as follows (1683) :

1. <i>Narakāyu</i>	3. <i>Manusyāyu</i>
2. <i>Tiryāñcāyu</i>	4. <i>Devāyu</i>

The fourteen types of fruits which *Śubhanāmakarma*¹⁵ can give are as follows (1684[1]) :

1. <i>Istaśabda</i> ¹⁶	8. <i>Istalāvanya</i>
2. <i>Istarūpa</i>	9. <i>Istayaśahkīrti</i>
3. <i>Istagandha</i>	10. <i>Ista-utthāna-karma-bala-vīrya-purusakāra-parākrama</i>
4. <i>Istarasa</i>	11. <i>Istasvara</i>
5. <i>Istasparśa</i>	12. <i>Kāntasvara</i>
6. <i>Istagatī</i> ¹⁶	13. <i>Prīyasvara</i>
7. <i>Istasthiti</i> ¹⁶	14. <i>Manojñasvara</i>

The fourteen types of fruits which *duḥkhanāmakarma* can give are the opposites of the 14 fruits of *Śubhanāmakarma* (1684 [2]).

The eight types of fruits which *uccagotrakarma* can give are as follows (1685 [1]).

1. <i>Jātivīśīstatā</i>	5. <i>Tapovīśīstatā</i>
2. <i>Kulavīśīstatā</i>	6. <i>Śrutavīśīstatā</i>
3. <i>Balavīśīstatā</i>	7. <i>Lābhavīśīstatā</i>
4. <i>Rūpavīśīstatā</i>	8. <i>Aīśvaryavīśīstatā</i>

The eight types of fruits which *nīcagotrakarma* can give are the opposites of the eight which *uccagotra* can give, for example, *jātivihīnatā*, etc (1685 [2]).

The five types of fruits which *antarāyakarma* can give are as follows (1886)

1. <i>Dānāntarāya</i>	4. <i>Upābhogāntarāya</i>
2. <i>Lābhāntarāya</i>	5. <i>Vīryāntarāya</i>
3. <i>Bhogāntarāya</i>	

¹⁵ It has been stated that there are 42 sub-types of *Nāmakarma*. But at this place, only 14 types are enumerated. This suggests that the present list represents the old stage.

¹⁶ The commentator records different interpretations of these terms (folio 463).

Then follows the treatment of *sthiti* and *abādhākāla* (1697-1704) About *Abādhākāla* we are told as to how long a particular type of karma can remain associated with a living being without giving its proper fruit. After that it describes as to how long a particular karma can abide in the living beings belonging to the classes of the one-sensed upto the five-sensed having higher cognitive faculty (1705-14) For the description of maximum and minimum duration of karmas one may refer to *Ṣaṭkhandāgama*, Book VI, *Cūlikas* 6 & 7 And for the treatment of *abādhā*, *niseka*, etc one may again consult the same work, Book XI, *Cūlikā* I, p 139 ¹⁷

Then we are told as to which living beings can bind the karmas of maximum (1745-52) or minimum duration (1742-44)

Karmabandhapada (24th chapter) discusses the question, viz. *bandha* of which karmas takes place along with the *bandha* of this or that karma ? This question is discussed in connection with 24 classes of living beings (1755-68) Similarly, *Karmavedanapada* (25th chapter) treats the question, viz. *vedana* of which karmas takes place along with the *bandha* of this or that karma ? And *Karmavedabandhapada* (26th chapter) discusses the question, viz. *bandha* of which karmas takes place along with the *vedana* of this or that karma (1776-86) ? At last *Karmavedavedakapada* (27th chapter) treats the question, viz. *vedana* of which karmas takes place along with the *vedana* of this or that karma (1787-92) ?

*

17. Study the following passage from Āc Malayagiri's commentary :
 "etāvatā ca yad uktam āgrāyanīyākhye dvitīyapūrve karma prakṛti prābhṛte
 bandha-vidhāne sthiti-bandhādhikāre—catvāry anuyogadārāni tadyathā—
 sthiti-bandha-sihānaprarūpanā abādhākandakaprarūpanā utkṛṣṭaṇīṣekaprarū-
 panā alpabahutvaprārūpanā ca یتی" (folio 479). Compare this with the
 abovementioned portion of *Ṣaṭkhandāgama*.

CHAPTER XXVIII

ON FEEDING

Prajñāpanā contains a separate chapter on feeding whereas *Satkhandāgama* mentions *āhāra* (feeding) as the 14th item in the list of 14 *mārganāsthānas* (points-of-investigation).¹ This definitely points to the fact that the Jaina theoreticians had recognised the importance of the exposition of this topic since olden days

There are two sections (*uddēśas*) of this chapter. The first section deals with the topic through eleven *dvāras* whereas the second one deals with it through 13 *dvāras*. Let us compare the list of these 13 *dvāras* with that of 14 *mārganāsthānas* found in *Satkhandāgama*

Prajñāpanā 1865

1. *Āhāra*
2. *Bhavya*
3. *Sañjñī*
4. *Leśyā*
5. *Drsti*
6. *Samyata*
7. *Kasāya*
8. *Jñāna*
9. *Yoga*
10. *Upayoga*
11. *Vēda*
12. *Śarīra*
13. *Paryāpta*

Satkhandāgama, Book I, p. 132

1. *Gatī*
2. *Indriya*
3. *Kāya*
4. *Yoga* (9)²
5. *Vēda* (11)
6. *Kasāya* (7)
7. *Jñāna* (8)
8. *Samyama* (6)
9. *Darśana*
10. *Leśyā* (4)
11. *Bhavya* (2)
12. *Samyaktva* (5)
13. *Sañjñī* (3)
14. *Āhāra* (1)

Out of the 14 points-of-investigation found in *Satkhandāgama* 10 occur in *Prajñāpanā*, having indentical names. The first three out of those 14 do not occur in *Prajñāpanā* list. But the points, viz *śarīra* and *paryōptī* which are mentioned in *Prajñāpanā* are not found among those 14. *Satkhandāgama* mentions *jñāna* and *darśana* separately whereas *Prajñāpanā* mentions *jñāna* and *upayoga* separately. We observe here that *jñāna* and *darśana* are in fact covered by *upayoga* and hence there is no need of mentioning *jñāna* separately. *Drsti* is an ancient term for *samyaktva* and it is used here in

1. *Satkhandāgama*, Book I, pp 132, 409, Book III, p 483, Book IV, pp 137, 308, 486, Book V, pp 173, 238, 446, Book VII, pp 24, 112, 184, 236, 243, 298, 365, 461, 477, 493, 518, 574, Book VIII, p 390

2. Numbers given in brackets refer to *Prajñāpanā* items

Prajñāpanā. But *Satkhandāgama* employs the term *samyaktva*. We do not deem it necessary for *Prajñāpanā* to mention *āhāra* as a separate point-of-investigation because the whole topic itself pertains to *āhāra*. It seems to us that *Prajñāpanā* utilised a list of 13 *dvāras* which already existed at that time. And it is clear that a list of 14 *dvāras* being more systematic than the one of 13 *dvāras*, the former cannot be older than the latter.

The first point-of-investigation taken up for discussion in the first section is the question as to whether the food (*āhāra*)³ of the living beings belonging to this or that class from among the 24 is *sacitta* (alive), *acitta* (not-alive), or both. In answer to this question we are told that the living beings possessed of *vaikriya* body take *acitta* food whereas the living beings possessed of *audārika* body take all the three types of food (1794). After this seven points-of-investigation are discussed jointly. These seven points cover the following seven questions: Do the infernal beings have the desire to undertake feeding? When do they desire to undertake it? What do they take in their feeding? Do they transform all that they have received from all the directions? Do they undertake feeding of all the material particles which they have received or only a part thereof? Do they undertake feeding of all the material particles received by them? What happens to the material particles after they undertake them in their feeding? After discussing these seven *dvāras* in connection with the class of infernal beings (1795–1805), *Prajñāpanā* discusses them in connection with the remaining 23 classes one by one (1806–52). The noteworthy facts that emerge from this discussion are as follows: *Āhāra* (feeding) is two-fold, viz *ābhoganirvartita* and *anābhoganirvartita*. That is, here we find the distinction between voluntary feeding and involuntary feeding. Voluntary feeding involves different time-gaps (between one feeding and another) in different classes of living beings whereas involuntary feeding is incessant (1786 and 1806 etc.)

Living beings undertake feeding of material particles characterised by colour⁴, flavour etc. The aggregate of these particles should be such as could have at least infinite atoms as its constitu-

3 *Dharmalā* clarifies that by the term 'āhāra' are meant not the *karala-āhāra*, *lepa-āhāra*, *uṣma-āhāra*, *manah-āhāra* and *karma-āhāra* but is meant the *nokarma-āhāra*. Book I, p 409

4 The text proper, at this place, states that an aggregate proper for feeding is characterised by one colour etc. The commentator points out that this is said from the practical standpoint (*vyavahāranaya*), but from the definitive standpoint (*niscayanaya*) it does have all the five colours (folio 501).

ents, could pervade *asamkhyāta* space-points and could be in touch with the units (*pradeśas*) of soul (1797-1800). Infernal beings mostly receive the material particles colour, etc of which have inauspicious effects (1801). Living beings receive these material particles for their feeding from all directions (1802) Only one out of the *asamkhyāta* equal parts of the thus received material particles gets actually transformed into *āhāra*, food. Again, only one out of *ananta* equal parts of the particles actually transformed into *āhāra* could be relished by a living being (1803) But in the next *sūtra* we are told that all the particles that are received by a living being are transformed into *āhāra* (1804). In other words, all the particles that are received for feeding are undertaken in feeding⁵ The material particles received in the act of feeding get transformed into five sense-organs. And this transformation gives rise to painful or miserable consequences alone in the case of infernal beings (1805) whereas it may give rise to pleasant consequences in the case of celestial beings, etc (1806) The material particles grasped in feeding get transformed into as many senses as are possible in the class to which the concerned living being belongs (1812, 1819, 1820, 1823, 1825)

The ninth *dvāra* takes up 24 classes one by one and discusses the question as to whether the material particles utilised in feeding by a living being belonging to this or that class are in the form of the body of the one-sensed or the two-sensed or the three-sensed or the four-sensed or the five-sensed. The gist of the discussion is as follows . In the past these material particles might be of the form of the body of any being but in the present they do have the form of that body alone which is proper in the class to which the being who undertakes the feeding of those particles belong That is, those particles get transformed into the body having as many sense-organs as are possible in the class to which the concerned living being belongs This is so because the material particles utilised in feeding get transformed into the body of that living being only who utilises them in its feeding (1853-1858)

In the tenth *dvāra* we are told as to in which class from among the 24 the feeding through skin is possible and in which the feeding through mouth is possible Here we learn that infernal beings, celestial beings and one-sensed beings undertake feeding through

5 At this juncture the commentator makes a suggestion that the *sūtra* should be explained in such a way as there might not arise any conflict among them Hence he positively says that by the phrase 'particles received for feeding' is here intended the phrase 'one out of the *asamkhyāta* equal parts of particles received for feeding' Refer to the commentary, folio 504

skin (1859-60). The two-sensed up to the five-sensed human beings undertake the feeding through skin as well as mouth (1861) The one-sensed beings have no mouth. And though the *vaikṛīya* body possessed by infernal and celestial beings have a mouth yet its nature is such as they do not require the mouth in the process of undertaking feeding. Hence the beings belonging to these three classes undertake feeding through skin. This is the clarification offered by the commentator (folio 509). Again, he makes it clear that feeding through skin is possible only in the case of *paryāpta* living beings whereas it is not possible in the case of the *aparyāpta* (Commentary, folio 509)

The eleventh *dvāra* discusses the question as to which class of living beings undertakes pre-birth feeding (*oja-āhāra*) and which feeding through sheer desire. We are told that infernal beings undertake pre-birth feeding only; they do not undertake feeding through desire (1862) The same thing applies to all those who possess *audārika* body (1863) Celestial beings alone undertake both pre-birth feeding and feeding through sheer desire (1864) The desire of celestial beings to undertake feeding is fulfilled as soon as it arises in their minds (1864) To undertake feeding of the proper material particles at the place where a living being is to take its new birth is called pre-birth feeding This pre-birth feeding alone is possible in the case of the *aparyāpta* This, again, is the clarification offered by the commentator (folio 510) At the end of this discussion the commentator quotes the following *Sūtrakṛtāṅga Niryukti gathās* which contain the essence of the discussion

sarīrenoyāhāro tayā ya phāsenā lomaāhāro |
pakkhevāhāro puna kāvalīyo hoī nāyavvo || 171 ||
oyāhārā jīvā savve apajjattayā muneyavvā |
pajjattagā ya lome pakkheve homti bhāyavvā || 172 |
egimdiyadevānam nerayānam ca natthi pakkhevo |
sesānam jīvānam samsāratthāna pakkhevo || 173 ||
lomāhārā egimdiyā u nerayasuraganā ceva |
sesānam āhāro lome pakkhevao ceva ||
oyāhārā manabhakkhīno ya savve vi suraganā homti |
sesā havamti jīvā lome pakkhevao ceva ||

The last two *gāthas* are not found in the text of *Sūtrakṛtāṅga-niryukti*.

The second section of the chapter is devoted to the discussion of the question as to whether or not living beings undertake feeding This discussion is conducted here through 13 *dvāras* (1865) The different types of feeding which we have met with in the first section are neither mentioned nor discussed here (1866-1907)

But the speciality of this section is that it first formulates six alternatives on the basis of two terms, viz 'āhāraka' and 'anāhāraka' and then it discusses as to which alternative is possible in this or that class of living beings. For the highest possible expansion of these six alternatives one may refer to sū 1880. The basis of this expansion is a couple of two terms, viz 'singular', 'plural'.

In the third *Sañjñī-dvāra* the commentator removes the possible doubts that may arise in the mind of a reader. This is noteworthy. The term 'sañjñī' means *samanaska* (possessor of a mind). In the process of transmigration a living being does not possess mind. So, how can a living being which is in the process of transmigration be called 'sañjñī'? The commentator removes this doubt by offering the following explanation. The living being which is in the process of transmigration can be called 'sañjñī' even though it does not possess *manas* (mind) at that time because it experiences even at that time the *āyukarma* of a *sañjñī* living being (Commentary, folio 514). The second doubt that may possibly arise in the mind of readers is as follows. How can infernal beings, *Bhavanapati* gods and *Vānamambara* gods be regarded as 'asañjñī' (1878 [2], 1880)? In answer to this question we are told that living beings that are born in these three classes might have been *asañjñī* in their previous birth. And keeping this fact in mind the living beings belonging to these three classes could be called *asañjñī* (Commentary, folio 514).

COGNITIVE ACTIVITY OF LIVING BEINGS

Three chapters of *Prajñāpanā* are devoted to the exposition of cognitive activities of living beings. They are the 29th chapter (*Upayogapada*), the 30th chapter (*Paśyattāpada*) and the 33rd chapter (*Avadhīpada*). Hence we deal with them at one place.

Let us study the following pertinent passages from *Ācārāṅgasūtra*.

“*je āyā se vinnāyā, je vinnāyā se āyā | jena vijānaḥ se āyā*” — *Ācārāṅgasūtra*, 5 5, su 165

“*savve sarā nuyattamti, takkā jattha na vijjati | māṇi tattha na gāhryā | oe appatthānassa kheyanne | se na dīhe, na hasse, na vatte, na tamse, na cauramse, na parimamdāle, na kinhe, na nīle, na lohīe, na hālidde, na sukkile, na surabhīgamdhe, na durabhīgamdhe, na tittē, na kadue, na kasāe, na ambile, na mahure, na kakkhade, na maue, na gurue, na lahue, na sīe, na unhe, na niddhe, na lukkhe, na kāū, na rūhe, na samge, na itthi, na puruse, na annahā, parinne sanne uvamā na vijjati | arūvī sattā apayassa payam natthi | se na sadde na rūve na gamdhe na rase na phāse—icceyāvamti—tti bema ||*” — *Ācārāṅgasūtra*, 5 6, sū. 170–171

The gist of these passages is that the soul is the knower, it is absolutely devoid of flavour, etc. of any sort, it is *arūvī* (bereft of physical qualities). Though it is *arūvī*, it is real.

Bhagavatīsūtra enumerates the characteristics of soul in the following passage

“*avanne agamdhe arase aphāse arūvī jīve sāsae avatthie logadavve | se samāsao pamcavihe pannatte | tam jahā—davvao jāva gunao | davvao nam jīvattikāe anamtāim jīvadavvāim, khettao logappamānakhetta, kālao na kayāṇi na āsī, na kayāvi natthi, jāva nicce, bhāvao puna avanne agamdhe arase aphāse, gunao uvaoga gune*” — 2 10 118

This passage too informs us that souls are *arūvī* (devoid of physical qualities, viz. colour, flavour, etc.), they are eternal, their defining quality is *upayoga* (cognition), they are infinite (*ananta*) in number. For the first time here in this passage we are told that the defining characteristic of soul is *upayoga* (cognition).

Though *avadhī* is simply a form of *upayoga*, a separate chapter is devoted to its treatment because at that time its details had already been worked out.

First let us understand the distinction between *upayoga* and *paśyattā*. For gaining this understanding we shall have to compare the divisions of the one with those of the other. This is so because the text proper does not give the definition of either of them. According to the ancient methodology, divisions of a particular thing themselves serve as a definition of that thing.

Upayoga ¹ (1908-10)	Pasyattā ² (1936-38)
1. <i>Sākāropayoga</i>	1. <i>Sākārapaśyattā</i>
1. <i>Ābhini-bodhika-jñānasākāropayoga</i>	× ×
2. <i>Śrutajñānasākāropayoga</i>	1 <i>Śrutajñānasākārapaśyattā</i>
3. <i>Avadhijñānasākāropayoga</i>	2 <i>Avadhijñānasākārapaśyattā</i>
4. <i>Manahparyāyajñānasākāropayoga</i>	3 <i>Manahparyayajñānasākārapaśyattā</i>
5. <i>Kevalajñānasākāropayoga</i>	4 <i>Kevalajñānasākārapaśyattā</i>
6. <i>Matī-ajñānasākāropayoga</i>	× ×
7. <i>Śruta-ajñānasākāropayoga</i>	5. <i>Śruta-ajñānasākārapaśyattā</i>
8. <i>Vibhangajñānasākāropayoga</i>	6 <i>Vibhangajñānasākārapaśyattā</i>
2. <i>Anākāropayoga</i>	2. <i>Anākāra-paśyattā</i>
1. <i>Caksudarśana-anākāropayoga</i>	1 <i>Caksudarśana-anākārapaśyattā</i>
2. <i>Acaksudarśana-anākāropayoga</i>	× ×
3. <i>Avadhidarśana-anākāropayoga</i>	2 <i>Avadhidarśana-anākārapaśyattā</i>
4. <i>Kevaladarśana-anākāropayoga</i>	3 <i>Kevaladarśana-anākārapaśyattā</i>

Āc Abhayadeva considers *paśyattā* to be a special form of *upayoga*. Again, he explicitly states that the cognition which cognises objects belonging to all the three divisions of time is *paśyattā* whereas the cognition which cognises objects belonging to the present alone is called *upayoga*. This is the reason why *matījñāna* and *matī-ajñāna* are not included among the divisions of *sākāra-paśyattā*. *Matījñāna* and *matī-ajñāna* cognise objects belonging to the present only. But then why is *acaksudarśana* not included among the divisions of *anākāra-paśyattā*? In answer to this question he observes that *paśyattā* means *prakṛsta īksana* and this *prakṛsta īksana* is possible in the *darśana* had through visual sense-organ (*caksu*) alone, it is not possible in the *darśana* had through

1 *Bhagavatī* (16.7.582) recommends the readers to consult *Prajñāpanā* for the exposition of these two topics
2 *Mūlācāra* (*Pañcācārādhikāra gāthā* 31) too considers *sākāra-anākāra-upayoga* (determinate-indeterminate cognition) to be a special quality of soul.

any other sense-organ The duration of visual cognitive process is very short and the cognition which involves the cognitive process of short duration is quick. Thus the quick cognitive activity involved in *darśana* had through visual sense-organ provides the reason for calling it *prakṛsta* ³

Āc. Malayagiri follows Āc Abhayadeva But in addition he observes that like the term '*upayoga*,' '*paśyattā*', by convention, means both *sākāra* and *nirākāra bodha* (*Prajñāpanātikā*, folio 529). Moreover, he states that that cognition alone which involves the cognitive activity of long duration can cognise objects belonging to all the three divisions of time. *Matijñāna* does not involve the cognitive activity of long duration This is the reason why it does not cognise objects belonging to all the three divisions of time And hence it has no place among the divisions of *paśyattā* (*Prajñāpanātikā*, folio 530)

There are no other sources to know the distinction between *upayoga* and *paśyattā*

Here we are informed as to which divisions of *upayoga* and *paśyattā* are possible in this or that class of living beings The account is summarised in the Table on p 402 (1912-1927, 1940-1553).

In both the chapters this account is followed by the account of living beings possessed of *upayoga* But no new information is found in the account (1928-1935, 1954-1962). Hence we do not enter into its exposition But at the end of *Paśyattāpada* there occurs discussion about the question as to whether *jñāna* and *darśana* of a *kevalī* take place alternately or simultaneously And we are told that *jñāna* being *sākāra* and *darśana* being *nirākāra* none can have *jñāna* and *darśana* simultaneously (1963-64) For the extensive discussion of this problem one may consult the second part (*kāṇḍa*) of *Sanmatitarkaprakaraṇa* where three different views on the point are presented. One view upholds their alternation another their simultaneity and the third one their identity

Avadhīpada discusses nothing about *upayoga* and *paśyattā* It discusses fully the extra-sensory perception known as *avadhī*,⁴ taking one by one seven points of investigation, viz *bheda* (divisions), *viśaya* (object), *samskāra* (shape), *avadhī* (limits—internal and external), *deśa-avadhī* (partial *avadhī*), *ksaya-vṛddhī* (increase-decrease) of *avadhī*, *pratīpātī-apratīpātī* (steady-unsteady) (1981)d

3. *Bhagavatī-tīkā*, folio 714

4. *Bhagavatī* (16 10 588) wants its readers to place bodily, at the concerned place, the whole *Avadhīpada* (of *Prajñāpanā*) beginning with the *sūtra* 1942.

While discussing the veil (*āvarana*) of *karma* *Satkhandāgama* explains *avadhiṣṭhāna*. And there we find the exposition of its divisions and shapes (Book XIII, pp 289–328) This *Satkhandāgama* account possibly belongs to the period of time succeeding the one to which the exposition of *avadhi* contained in *Āvaśyakaniryukti* belongs This is so because *Āvaśyakaniryukti* gives an example of *panaka* while explaining the minimum spatial limit of *avadhiṣṭhāna* whereas *Satkhandāgama* gives an example of *sūksma nigoda* while explaining the same⁵ Moreover, the *gāthās* from *Āvaśyakaniryukti* are found in *Satkhandāgama* which calls them *gāthāsūtras*.⁶ These *gāthās* yield different readings This suggests that both *Āvaśyakaniryukti* and *Satkhandāgama* might have borrowed these *gāthās* from some old *niryukti*

From among the Jaina *Āgamas* the old ones like *Ācārāṅgasūtra* do not contain the discussion about *Avadhi* But the discussions about *avadhi* started as soon as the works of didactic stories like *Upāsakadaśā* came to be included in the class of *Anga* works And from those discussions we come to know that even *Indrabhūti* himself entertained doubt regarding the range of *avadhiṣṭhāna* acquired by a layman This is really a very remarkable event narrated in those discussions (*Uvāsagadasāo*, Hornle, p 184)

While summarising the *Pannavanā* account of *karma* we have already noted that in the account the *āvaranas* (veils) of sense-organs and of the cognitions due to them alone are enumerated whereas those of *avadhi*, etc are conspicuous by their absence This shows that the speculation about *avadhiṣṭhāna*, etc might have later on gradually crept in the *Āgamas*

There are two main types of *avadhiṣṭhāna*, viz innate *avadhi* and acquired *avadhi* Infernal beings and celestial beings possess innate *avadhi* whereas sub-human beings and human beings can possibly possess acquired *avadhi* (1982)

The summary of *Pannavanā* exposition of *avadhiṣṭhāna* is as follows The minimum spatial range of *avadhi* possessed by infernal beings is $\frac{1}{2}$ *gāu* whereas the maximum spatial range of the same possessed by them is 4 *gāus* Then all the seven hells are taken up one by one and we are told about the maximum and minimum spatial ranges of *avadhi* possessed by living beings of this or that hell The spatial range of *avadhi* possessed by a living being decreases as it moves downward from the 1st to the 7th hell

5 *Āvaśyakaniryukti* 29, *Viśeṣāvaśyaka* 585, *Satkhandāgama*, Book XIII, p 301)

6. Many *gāthās* from *Āvaśyakaniryukti* (*gāthās* 31 ff) are found in *Satkhandāgama* See an appendix 'Gāthāsūtrāni' (p 11) given at the end of Book XIII

(1983–1990). The minimum and maximum spatial ranges of *avadhi* possessed by *Asurakumaras* from among *Bhavanapati* gods are 24 *yojanas* and *asamkhyāta dvīpasamudras* respectively; and the maximum spatial range of the *avadhi* possessed by the remaining gods, viz. *Nāgakumara*, etc. is *samkhyāta dvīpasamudras* (1991–93). The minimum spatial range of *avadhi* possessed by sub-human beings having five sense-organs is equivalent to one part of *asamkhyāta* equal parts of an *angula* whereas the maximum spatial range of the same possessed by them is *asamkhyāta dvīpa-samudras* (1994). Though *avadhi* possessed by human beings is confined to *loka* alone the maximum spatial range of their *avadhi* is *asamkhyāta loka* (1995). Regarding maximum and minimum spatial ranges of *avadhi* possessed by *Vānamamīra* one is to repeat what is said about the maximum and minimum spatial ranges of *avadhi* possessed by *Nāgakumara* gods. The minimum and maximum spatial ranges of *avadhi* possessed by *Jyotiska* gods do not differ. They are *samkhyāta dvīpasamudras*. While considering spatial range of *avadhi* possessed by *Vaimānika* gods all the three parts of their *vimānas*, viz. the upper, the middle (*tiryak*) and the lower are taken into account. And higher is the situation of *vimāna* wider is the spatial range of *avadhi* possessed by gods of the *vimāna*. At last we are told that *Anuttarapapātika* gods possess *avadhiṣṭhāna* cognising the entire *Nādi Loka* (1996–2007). *Sūtras* 2008–16 inform us about the shapes had by *avadhi* (really speaking about the shapes had by the region falling within the range of *avadhi*) in these different cases. These shapes resemble those of *tapra*, *pallaga*, *ghālara*, *padaha* etc. The following facts are deduced by Āc. Malayagiri from the discussion about the shapes of *avadhi*. The upper part of (the region falling within the range of) *avadhi* possessed by *Bhavanapati* and *Vyantara* gods is wider than its other parts. The lower part of (the region falling within the range of) *avadhi* possessed by *Vaimānika* gods is wider than its other parts. The middle part of (the region falling within the range of) *avadhi* possessed by *Jyotiska* gods and infernal beings is wider than its other parts. And the shapes of (the region falling within the range of) *avadhi* possessed by human beings and sub-human beings are varied and diverse (Commentary, folio 542).

Again, we are told that infernal beings and celestial beings must stand within the range of their *avadhi*, sub-human beings must stand outside it, while human beings can behave either (2017–2021). Moreover, infernal beings, celestial beings and sub-human beings must have partial *avadhi* but human beings can have either partial or complete *avadhi* (2022–26). Then eight types of *avadhi* are mentioned. They are *ānugāmika* (accompanying),

anānugāmika (unaccompanying), *vardhamāna* (increasing), *hīyamānā* (decreasing), *pratipātī* (fallible), *apratipātī* (infallible), *avasthita* (steady) and *anavasthita* (unsteady) And at last we are told as to which type is possible in this or that class of living beings (2027-31)

Nowhere in *Prajñāpanā* we come across the definition of *avadhijñāna*. But in other works we find it It is as follows. *Avadhijñāna* is that cognition which cognises *rūpī* (material objects) without the help of sense-organs and mind

*

CHAPTER XXXI

SAÑJÑĪ LIVING BEINGS

This chapter discusses the threefold division of living beings, viz. *sañjñī*, *asañjñī* and *no-sañjñī-no-asañjñī* *Siddhas* (liberated souls) being neither *sañjñī* nor *asañjñī* are called *no-sañjñī-no-asañjñī* (1973). From this standpoint even human beings who have attained *kevalajñāna* are considered to be on par with *siddhas*. This is so because though they possess mind, they do not require the operation of mind in cognising objects. All other human beings can be either *sañjñī* or *asañjñī*. The one-sensed, the two-sensed, the three-sensed and the four-sensed living beings are *asañjñī*. The infernal beings, *Bhavanapati* gods, *Vānavyamtara* gods and the five-sensed sub-human beings can be either *sañjñī* or *asañjñī*. But *Jyotiska* and *Vaimānika* gods are *sañjñī* only (1965-71).

The *gāthā* occurring at the end of the chapter states that human beings can be either *sañjñī* or *asañjñī*. But in *sū* 1970 we are explicitly told that all the three divisions are possible in the case of human beings. This means that the *gāthā* in point possibly has in view *chadmastha* (non-*kevalī*, non-omniscient) human beings alone.

The *Sūtra* (the text proper) does not clearly state the meaning of the term '*sañjñā*'. But it considers human beings, infernal beings, *Bhavanapati* gods and *Vānavyamtara* gods to be *asañjñī*. So, the meaning viz. 'one who has *manas* (mind) is *sañjñī*' does not fit in the context. This is the reason why the commentator has to give two different meanings of the term '*sañjñā*'. And yet he could not fully remove the inconsistency. Hence he has to offer the clarification that infernal beings and celestial beings are here called *sañjñī* or *asañjñī* not on the basis of their possession or non-possession of *manas* in this life (for in this life they all possess *manas*) but on the basis of their possession or non-possession of *manas* in their previous life (Commentary, folio 534).

Thus it is a matter of research as to what is the meaning of the term *sañjñā* employed here.

In the beginning of *Ācārāṅgasūtra*, especially at the occasion of describing the knowledge of previous birth, the term *sañjñā*¹ seems to have been employed for a special type of *matijñāna*² "ihome-

1 For the usage and meaning of the term '*sañjñā*' in Buddhist literature refer to '*Pali-English Dictionary*' (PTS) and '*Buddhist Hybrid Sanskrit Dictionary*'.

2 *Āvaśyakāniryukti* (*gāthā* 12) interprets the term '*sañjñā*' in the sense of *abhimibodha*=*matijñāna* (i.e. cognition had through senseorgans and mind). Also *Viśeṣāvasyaka*, 394.

gesim no sannā bhavāi, tam jahā puratthimāo vā disāo āgao ahamamsi”
ityādi | The term occurs in *Daśāśrutaskandha* where occurs the
description of ten *cittasamādhīsthānas* “*Sanninānam vā se asamu-*
ppannapuvve samuppajjējjā appano porāṇiyam jāim sumaritte”—
Daśā, 5th *Daśā*.

In the text edited by Dr Schubring the reading is ‘*jāisarane vā se*’ But the reading we have given here occurs in the passage quoted in *Samavāyāṅga* (10th *Samavāya*) Hence we are of the opinion that the reading we have given here is correct and genuine Moreover, the text edited by Āc Ātmārāmaḥ (p 148) yields the reading “*sannijāisaranenam sanninānam vā se asamu.*” But it also seems to be corrupt Whatever it may be, it is a fact that therein occurs also the reading ‘*sanninānam*’ Hence there is no difficulty in interpreting the term ‘*sañjñā*’ in the sense of a special type of *matijñāna* And this special type of knowledge gradually came to be known by the term *jātismarana* But we should note that it is nothing but a form of *matijñāna* Thus by the term *sañjñā* they meant this special type of *matijñāna*, that is, knowledge which necessarily involves memory of previous experience The cognition that takes place with the help of *sañjñā-sanketa* 1 e convention—be it in the form of words or in the form of any other sign—necessarily involves memory So, we are not to wonder if in olden days the term *sañjñā* would have been in vogue for the knowledge which necessarily involves memory

The expansion of the meaning of the term ‘*sañjñā*’ seems to have taken place in *Jaina Āgamas* And on this account it becomes a problem for us to determine the meaning of the term ‘*sañjñā*’ employed there at different places in different contexts

In *Sthānāṅga* there occurs ‘*egā takkā, egā sannā, egā mannā, egā vinnū*’ (sū 29–32) This shows that at that time the term ‘*sañjñā*’ was in vogue for a particular type of knowledge At another place in *Sthānāṅga* four types of *sañjñā* are mentioned. They are as follows *āhāra* (hunger), *bhaya* (fear), *maithuna* (sex-instinct) and *parigraha* (acquisitive instinct)³ (*Sthānāṅga* 356, *Samavāyāṅga* 4) Again, at a third place it enumerates ten types of *sañjñā* viz *āhāra*, *bhaya*, *maithuna*, *parigraha*, *krodha* (anger), *māna* (pride), *māyā* (deceit) *lobha* (greed), *loka* and *ogha* And we are told that they are found in all the 24 classes of living beings (*Sthā* 752) *Ācārāṅganiryukti* contains the following *gāthās* about *sañjñā*

davve saccittāi bhāve’nubhavanajānanā sannā |
matī hoī jānanā puna anubhavanā kammāsammuttā || 38 ||

3 *Mūlācāra, Śīlaguṇādhikāra* 3.

*āhāra-bhaya-pariggaha-mehuna-suha-dukhha-moha-vitigicchā |
koha-māna-māya-lohe soge loge ya dhammohe || 39 ||*

Brhatkalpabhāṣya and *Viśeṣāvaśyakabhāṣya* explain the term 'sañjñā' in a different manner. They expound the concept of *sañjñī-asañjñī* on the basis of three *sañjñās*, viz *kālīka-sañjñā*, *hetu-sañjñā* and *drstivādupadeśasañjñā*. And from this exposition we arrive at the conclusion that in *śāstras* (scriptures) *kālīka-sañjñā* is accepted as the basis of the division of *sañjñī-asañjñī* which ultimately coincides with that of *samanaska-amanaska*⁴

In *Satkhandāgama* proper there occurs *sañjñī-dvāra* among the *mārganādvāras*. But there too we are not told as to what is meant by the term 'sañjñā'. Of course, it is stated that those living beings that are in the *gunasthānas* from *mithyādrsti* to *ksīnakasāyachādmastha* are *sañjñī* whereas those that belong to the classes from the one-sensed to the *asañjñī pañcendriya* are *asañjñī* (Book I, p. 408). Further it is said that *ksāyopāśamika labdhī* makes a living being *sañjñī*, *audayika bhāva*⁵ makes it *asañjñī* and *ksāyika labdhī* makes it *nasañjñī-naasañjñī* (Book VII p. 111-112). On the basis of the clarification, offered by *Dhavalā*, of what is said in *Satkhandāgama* as also on the basis of the description of *sañjñī* and *asañjñī* given in the beginning we are generally inclined to conclude that the term 'sañjñī' means 'living beings possessed of *manas* (mind)'⁶. But it is noteworthy that even *Dhavalā* gives two alternative interpretations of the term 'sañjñī'. They are as follows.

'samyak jñānāti iti sañjñam manaḥ, tad asyāstīti sañjñī | naikendriyādīnā'tiprasaṅgaḥ, tasya manaso' bhāvāt | athavā śikṣākriyopadeśālāpagrāhī sañjñī | uktam ca—

*sikṣhākiriyuvadeśālāvaggāhī manolāmbena |
jo jīvo so sannī tavvivarīdo asannī du ||* Book I, p. 152

At least the second interpretation accepts operation and non-operation of mind as the basis of *sañjñī* and *asañjñī* divisions of living beings. Hence this second interpretation is not essentially different from the first. While explaining the term 'sañjñī' in his *Sarvārthasiddhīkā* (2.24) after the manner of *Tattvārthabhāṣya* Āc Pūjyapāda takes into account the usage of that term in *Satkhandāgama*. The gist of the explanation is as follows. The term 'sañjñā' yields many senses. Hence to exclude the unwanted senses in the context the qualifying term 'samanaska' has been employed

4 *Brhatkalpa. gā* 78-87, *Viśeṣā* 502-7

5 Compare with *Brhatkalpabhāṣya, gā*, 87.

6 Compare with 'sañjñīnaḥ samanaskāḥ,' an aphorism (2.28) of *Tattvārthasūtra* along with the commentaries thereon by *Digambarācāryas*.

in the aphorism Thus those living beings who do not possess *manas* could not be called *sañjñī* even though they have *sañjñā* (name, instinct); they are to be considered *asañjñī*.

At the occasion of the exposition of six *paryāptis* *Mūlācāra* tells us that *asañjñī* living beings possess five *paryāptis* whereas *sañjñī* living beings possess six *paryāptis* From this it becomes clear that a living being possessing mind could be called *sañjñī* ⁷

Sthānānga mentions three divisions of living beings, viz. *sañjñī*, *asañjñī* and *nosañjñī-noasañjñī*. This is so because it takes into account *siddhas* too while formulating these three divisions But from this it does not emerge as to who are *sañjñī* and who are *asañjñī* (*sū* 162) From its statement that both the divisions could be found in each of the 24 classes of living beings (*Sthānānga* 79, *Samavāyānga* 149) it does not follow that the living beings who possess *manas* (mind) are *sañjñī* It is so because we are told that both the divisions, viz *sañjñī* and *asañjñī* are found not only in the classes in which mind (*manas*) is not possible at all (i e *eken-dryādī*) but also in those in which it is invariably present

From this we can certainly conclude that speculation of *sañjñā* had already taken place even before that of *paryāpti* came into existence Hence with the speculation of *paryāpti* it became clear that those living beings who possess both *sañjñā* and *manas* could be called *sañjñī*

Vācaka Umāsvāti has attempted in his *Tattvārthasūtra* the solution of the problem of *sañjñī-asañjñī*. He has formulated an aphorism '*sañjñīnaḥ samanaskāḥ*' (II 25). This aphorism means that the living beings who possess mind are called *sañjñī* While explaining the aphorism in his *Bhāṣya* Umāsvāti states that by *sañjñī* living beings are meant those living beings who possess *sampradhāraṇa sañjñā* (faculty of discrimination). That is only those living beings who possess *sampradhāraṇa sañjñā* possess *manas* (mind) His definition of *sampradhāraṇa sañjñā* is '*ihā-pohayuktā gunadosavicāranātmikā sampradhāraṇasañjñā*' (*Tattvārthabhāṣya* II 25). The living beings that are called *sañjñī* on account of their possessing *sañjñās* (i e instincts) like *āhāra* etc are not meant by the term '*sañjñī*' employed in the aphorism. Only those living beings that possess *sampradhāraṇā-sañjñā* possess *manas* and it is they who are meant by the term '*sañjñī*' occurring in the aphorism

CHAPTER XXXII

GRADES OF MORAL DISCIPLINE

This chapter contains information about four types of morally disciplined beings, viz perfectly disciplined (*samyata*), undisciplined (*asamyata*), imperfectly disciplined (*samyatāsamyata*) and beyond all sorts of morality and immorality (*nosamyata-noasamyata-nosamyatāsamyata*) and we are told as to which of these types can be possibly present in this or that class of living beings. The infernal beings, the beings from the one-sensed to the four-sensed, *Vānavyantara* gods, *Jyotiṣka* gods and *Vaimānika* gods are *asamyata*. The sub-human beings having five senses can be *asamyata* or *samyatāsamyata*. The first three types are possible in the class of human beings. The fourth one is found in the class of liberated souls (*siddhas*) alone (1974–80). The *gāthā* given at the end of the chapter does not take into account the class of *siddhas*. In *Satkhandāgama* there occurs one *dvāra* called *samyama* among the fourteen *mārganāsthānas*. This shows that the method of dividing living beings on the basis of *samyama* (moral discipline) has its own importance. *Satkhandāgama* enumerates in its *Samyamadvāra* seven types of morally disciplined beings, viz *sāmāyikaśuddhisamyata*, *chedopasthāpanaśuddhisamyata*, *parihāraśuddhisamyata*, *sūksmasāmparāyaśuddhisamyata*, *yathākhyātarihāraśuddhisamyata*, *samyatāsamyata* and *asamyata* and tells us as to which of these types are found in 14 *gunasthānas* (14 stages of spiritual evolution)¹

•

1. *Saṭkhaṇḍāgama*, Book I, p 368

CHAPTER XXXIV

SEXUAL BEHAVIOUR

The term 'paviyārana' (Sk *pranāraṇa*) is employed in the table of contents given in the beginning of *Prajñāpanā*. And this is the source of the term 'pravīcāra' used by Āc Umāsvātī in his *Tattvārthasūtra* (IV 8). The reading 'pariyāranā' is found at the opening of this chapter where *dāras* are mentioned (2032). Again, in the text proper there occurs reading 'pariyāranayā' (Sk *paricāranatā*) (2033). While discussing that *dāra* *Prajñāpanā* uses the term 'pariyāranā'¹ (Sk *paricāranā*) (2052). Moreover, therein we come across the usages like 'sapiyārā' (Sk *sapricārā*), 'apiyārā' (Sk *apricārā*) (2051), *kāyapariyāranā* (Sk *kāyapricāranā*), *phāsapariyāranā*, *rūvapariyāranā*, *saddapariyāranā*, *manapariyāranā* (2052). From all this we conclude that the three terms, rather forms, viz 'paviyārana', 'pariyāranayā' and 'pariyāranā' have the identical meaning. But the usage of the term 'pariyāranā' is frequent whereas the term 'paviyārana' occurs only in the beginning and at the end of the chapter (*paviyāranāpayam samattam*). In Upanisads the term 'paricāra' is employed in the sense of sexual behaviour

'mā rāmāḥ sarathāḥ satūryā na hīdrśā lambhanīyā manusyaḥ |
ābhīr matprattābhīḥ paricārayasva naciketo maranam mānuprāksīḥ ||
Kathop. I 25.

In Pāli works we meet with the usages like 'paricarana', 'paricarati', 'paricāranā', 'paricāreti'. (Consult *Pāli Dictionary*, P T S). And even in Buddhist Sanskrit works there occur usages like 'paricarana', 'paricaryā', 'paricāranā', 'paricārayati' and 'paricāreti'. Moreover, we come across the usages like 'pravīcāra', 'pravīcārana', 'pravīcārayati', 'pravīcāreti', etc. And all these usages mean the same thing which is meant by the corresponding usages in *Prajñāpanā*. Hence it can be said that the Prakrit terms, rather forms, viz 'pariyāranā' and 'paviyāranā' and also Sanskrit terms, rather forms, viz 'pravīcāra'² and 'pravīcārana' have been employed in the sense of amorous plays, erotic enjoyment through different sense-organs and sexual union. This chapter describes as to which type of sexual enjoyment is possible in this or that from among 24 classes of living beings, also as to when it becomes possible. Regarding infernal beings we are told that as soon as they reach

1 The different reading is 'pariyāranayā' p 421, footnote 1

2. "kāyapravīcāro nāma maithunavīśayopasevanam" *Tattvārthabhāṣya*, 48
"pravīcāro maithunopasevanam" *Sarvārthasiddhi*, 47

the *upapāta ksetra* they undertake feeding. That is, as soon as they reach the *upapāta ksetra* they start constructing their body, in other words, they receive material particles from all the four directions and transform them into sense-organs, etc. And when their sense-organs become mature they start *paricāranā*, that is, they begin enjoying the objects of senses. And only after having enjoyed them, they start the process of assuming different forms (2033). But the order in the case of celestial beings differs from the one given above in that the celestial beings start enjoying the objects of senses only after having assumed different forms (2034, 2037). The order in the case of the one-sensed is the same as found in the case of infernal beings, the only difference being that there is no possibility of *vikurvanā* (the act of assuming various bodily forms) in the case of the onesensed. But let us note that in the case of the air-bodied beings belonging to the class of the one-sensed even this *vikurvanā* is possible. The order available in the two-sensed, the three-sensed and the four-sensed beings is identical with the one found in the one-sensed (2035–36), whereas the order available in the sub-human and human beings is identical with the one found in infernal beings (2036).

During the course of the main discussion about sexual behaviour we meet with a secondary discussion³ about *āhāra* (feeding). There has been raised a question as to whether the feeding the living beings undertake is *ābhoganīrvartita* or *anābhoganīrvartita*. We are told that the feeding that all the living beings, except the one-sensed, undertake is of both the types, viz *ābhoganīrvartita* and *anābhoganīrvartita*. But the one-sensed beings undertake the *anābhoganīrvartita* feeding only (2038–39). The commentator explains the term '*ābhoganīrvartita-āhāra*' as follows. '*manah-pranīdhānapūrvam āhāram (grhṇanti)*' (folio 545). And he offers the following explanation of the statement that the feeding the one-sensed beings undertake is *anābhoganīrvartita* only. "*eken-driyānām atistokāpatumanodravyalabdhisampannatvāt patutara ābhogo nopajāyate iti tesām sarvadā anābohganīrvartita eva āhāro na punaḥ kadācid apy ābhoganīrvartitaḥ*" (Folio 545).

Here Āc Malayagiri writes that even the one-sensed beings possess *manas*, howsoever unmanifest or undeveloped (*apatu*) it may be. This opinion of his is based on the belief that each and every living being possesses *manolabdhi* (potential thinking faculty). But we feel that the feeding undertaken by living beings with the desire and knowledge is to be regarded as

3 This exposition should really occur in *Āhārapada*. Hence we call it *prāsangika* (secondary).

ābhoganirvartita whereas the same undertaken by them without any desire or knowledge on their part is to be regarded as *anābhoganirvartita*. In short, *ābhoganirvartita-āhāra* means voluntary feeding whereas *anābhoganirvartita-āhāra* means involuntary feeding. The cases of involuntary feeding are feeding through skin etc. And this involuntary feeding is incessant and uninterrupted. In the chapter on feeding there occurs discussion about *ābhoganirvartita* and *anābhoganirvartita āhāra*. And on the basis of that discussion we can interpret the terms *ābhoganirvartita-āhāra* and *anābhoganirvartita-āhāra* in the above-mentioned sense. But it is a problem for us to reconcile with this interpretation the statement of Āc Malayagiri that the feeding undertaken by living beings possessed of *manahpranīdhāna* is *ābhoganirvartita*. It is so because like the one-sensed beings, even the two-sensed, the three-sensed and the four-sensed possess *apatu* (undeveloped) *manas* only; and hence there arises a question as to why the feeding undertaken by the one-sensed alone is considered to be *anābhoganirvartita*. The following seems to be the plausible answer to the question. The living beings that possess organ of taste (*rasanendriya*) possess mouth and hence they entertain the desire to undertake feeding. On this ground their feeding might have been regarded as *ābhoganirvartita*. And we know that the two-sensed, the three-sensed and the four-sensed beings possess the organ of taste. But the one-sensed beings possess organ of touch alone, they do not possess organ of taste.

Regarding the material particles received by the living beings while undertaking feeding we are told as to whether or not they are cognised determinately (*jānāti*) by the living beings undertaking feedings, also as to whether or not they are cognised indeterminately (*paśyati*) by them. The following table summarises the account.

	jānāti	paśyati	na jānāti	na paśyati
<i>Nāraka, Bhavanavāsī,</i> }				
<i>Vānavyantra, Jyotiṣka</i> }	0	0	„	„
<i>Ekendriya</i> upto <i>Trīn-</i> }				
<i>driya</i> }	0	0	„	„
<i>Caturindriya</i>				
1 Some	0	„	„	0
2 Some others	0	0	„	„
<i>Pañcendriya Tiryāñca</i>				
and human beings				
1 Some	„	„	0	0
2. Some	„	0	0	„

3	Some	0	„	„	0
4	Some	0	0	„	„

Varmāṇika

1	Some	„	„	0	0
2	Some	0	0	„	„

Again, this chapter contains secondary information about the *adhyavasāyasthānas* (grades of mental states). We are told that mental states, auspicious as well as inauspicious, that are found in the 24 classes of living beings are of *asamkhyāta* types or grades. This much information is available in *Prajñāpanā*. But *Satkhaṇḍāgama* deals with this point at length. Extensive exposition of the *adhyavasāyasthānas* (mental states) responsible for the different durations of karmic bondage occurs in the first *Cūlikā*. Especially the following points are discussed in this *Cūlikā*: the possessor of mental states responsible for the karmic bondage from the *sarvastaka* (lowest) to the *sarvotkṛsta* (highest), degrees of *sankleśa* (mental impurity and purity), relative numerical strength of the living beings having this or that mental state. The entire second *Cūlikā* is devoted to the discussion about the different mental states that are responsible for the bondage of the different durations. After this in the section called *Bhāvaśādhāna* there occur two *cūlikās*—one dealing with the relative numerical strength of the persons on *upaśamaśrenī* and those on *ksapakaśrenī* and the other expounding extensively different mental states responsible for the bondage of different intensity.

Four alternatives are possible in the case of sexual behaviour of celestial beings

1	Gods	with goddesses	have sexual behaviour
2	Gods	with goddesses	have no sexual behaviour
3	Gods	without goddesses	have sexual behaviour
4	Gods	without goddesses	have no sexual behaviour

But we are told that it never happens that though the gods are with goddesses yet they do not have any sexual behaviour. That is, out of the four alternatives mentioned above the second one is quite impossible. The classes of *Bhavanapati* gods, *Vānavyantara* gods, *Jyotiṣka* gods, *Saudharma* gods and *Īśāna* gods (the last two being the sub-classes of *Varmāṇika* gods) do contain goddesses also. Hence bodily sexual behaviour, that is, sexual union of gods and goddesses, is possible in those classes. The sub-classes of the *Varmāṇika* class of gods from the *Sanaikumāra* to the *Acyutakalpa* do not contain goddesses. Hence, in these sub-classes the third alternative is possible. That is, though these sub-classes do not

contain goddesses, the gods belonging to these sub-classes have sexual behaviour. But in the *Graiveyaka* and the *Anuttara-vaimānika*, the two sub-classes of the *Vaimānika* class, we find neither goddesses nor sexual behaviour. Thus in these sub-classes the fourth alternative is possible ⁴

The answer to the question as to how the sexual behaviour can be possible without goddesses is given as follows (2052)

1. <i>Sanatkumāra-Māhendrakalpa</i>	Sexual satisfaction through touch only
2. <i>Brahmaloka-Lāntakakalpa</i>	Sexual satisfaction through sight only
3. <i>Mahāśukra-Sahasrāra</i>	Sexual satisfaction through hearing only
4. <i>Ānata-piānata-ārana-acyutakalpa</i>	Sexual satisfaction through sheer desire

In connection with the bodily sexual union of celestial beings we are told that when in gods there originate the '*icchāmana*', that is, the desire to have sexual intercourse with goddesses, the latter present themselves before the former, having assumed charming *uttaravaikrīya* body. The term '*icchāmana*' used here is noteworthy. This suggests that till the days of *Prajñāpanā* the conception of '*manas*' had not been crystallised. As soon as a god completes his sexual intercourse with a goddess his '*icchāmana*' vanishes.

The commentator in his commentary states that sexual intercourse of a god with a goddess is identical with that of a man with a woman. The text proper even tells us that the material particles in the form of semen of a god enter into the body of a goddess, get transformed into five sense-organs and ultimately enhance the beauty of the goddess. Let us note that here also mention is made of five sense-organs alone, *manas* is not mentioned here. At this juncture it is necessary to note that the semen entered into the body of a goddess does not develop into an embryo. That is, goddesses never conceive ⁵. It is so because celestial beings possess *vaikrīya* (transformable) body which is constructed not in a womb but in a special type of bed.

4. Though these gods are without any sexual behaviour, they could not be regarded as practising continence (i.e. *brahmacārins*). This is so because there is no possibility of *cāritra-parīnāma* (moral conduct) in their case. Commentary, folio 549.

5. "*Kevalam te vaikrīyasārīrāntargatā iti na garbhādhānahetarah*"

The celestial regions where the sexual desire is fulfilled through mere touch, sight, etc. do not contain goddesses. Hence whenever gods of these regions desire sexual enjoyment goddesses from other regions present themselves before them, having assumed beautiful body.⁶ And the gods of these regions get full sexual satisfaction through mere touch, sight, etc. of the body of the goddesses. Thus the sexual behaviour of these gods is confined to mere touch, etc. Even in the case of these gods we are told that the transmission of their semen into goddesses takes place. The commentator accounts for the transmission of semen into goddesses even in the absence of actual sexual union by postulating some supernatural influence (*divya-prabhāva*). Moreover, he tells us that the semen entered into the body of a goddess causes the increase in its beauty and charm.

In the celestial regions beginning with *Āraṇa* the gods satisfy their sexual needs by mere desire. When these gods entertain the sexual desire, the goddesses from other regions do not appear before them but they remain in their own regions and assume erotic beauty. And the gods experience the sexual satisfaction through mere desire, even though they are far away from the goddesses. And the goddesses, having remained confined to their own regions (which are far away from the regions of gods whose sexual desire they satisfy), become more and more charming (on account of the transmission of semen into their bodies, the transmission taking place through super-natural forces).

At the end of the chapter there occurs an account of the relative numerical strength of the living beings having this or that type of sexual behaviour. The following is the ascending order: *aparicāraṇas*, *manahparicāraṇas*, *śabdaparicāraṇas*, *rūpaparicāraṇas*, *sparsaparicāraṇas* and *kāyaparicāraṇas*. But the order is reverse when we have in view the degrees of pleasure. The degree of pleasure derived from actual sexual intercourse is the lowest whereas the degree of that pleasure which does not depend on any sort of sexual behaviour is the highest.

†

⁶ In this way goddesses go upto *Sahasrāra* celestial region. For the exposition of the question as to which regions the goddesses of different life-spans can visit refer to the commentary, folio 552 A.

FEELINGS

This chapter is devoted to the exposition of various types of feelings (*vedanā*) experienced by living beings belonging to this or that from among 24 classes.¹ The following are the types of *vedanā*.

- (1) Hot, Cold, Hot-cum-Cold
- (2) *dravya-vedanā*, *ksetra-vedanā*, *kāla-vedanā* and *bhāva-vedanā*
- (3) Bodily, Mental, Bodily-cum-Mental
- (4) *Sātā*, *Asātā*, *Sātā-asātā*
- (5) Pleasant, Painful, Pleasant-cum-Painful (*Sukhā*, *Duḥkhā*, *Aduḥkhā-asukhā*)
- (6) Voluntary, Involuntary
- (7) Self-conscious, Not-self-conscious²

The title of the fourth part of *Satkhandāgama* is *Vedanākhanda*. It starts from Book IX. Therein *Vedanā* part contains the exposition of the types of *karmas*. The exposition is based on 24 *anuyogadvāras* (points of investigation). Among these 24 *dvāras* there occurs a *dvāra* called '*Vedanā*.' The exposition of this *Vedanādvāra* is contained in Book X. And that *vedanā* is expounded on the basis of 16 *anuyogadvāras*. The second type of *vedanā* (viz *dravya-vedanā*, *ksetra-vedanā*, *kāla-vedanā* and *bhāva-vedanā*) mentioned in *Prajñāpanā* is fully expounded here on the basis of 4 *dvāras* of identical names. The question as to who is possessor of this or that type of *vedanā* is discussed in *Prajñāpanā*, keeping in view the 24 classes of living beings whereas in *Satkhandāgama* it is discussed on the basis of alternatives yielded by the method of *naya*, the method which requires the employment of '*syāt*'. Again, in the *dvāras dravya* etc. there occurs the consideration of this question.

The speculation about the fruition (*vipāka*) of *karma* was known by the name of *Vedanā* before it attained crystallised form. And the old theoreticians had pondered over the problem of *vedanā* from various standpoints. All these thoughts are collected

1. The commentator in his commentary (folio 555) on sū 2057 writes as follows '*etāvatsūtram cīrantaneṣu avipratipattiyā śrūyate | kecid ācāryāḥ punar etadvīṣayam adhikam api sūtram paṭhanti | tatas tanmatam āha |*

2. This very information is contained in *Bhagavatī* (19.5.656) which asks its readers to consult *Prajñāpanā* for further clarification. At this place Malayagiri states '*nīdānīdānīgatā tu viśeṣo na sangrhitō vicītrātvaṁ sūtragateḥ*'—Commentary, folio 554

in the present chapter of *Prajñāpanā* Again, to have clear idea of the old speculations about *vedanā* (and *kriyā*) one may consult *Bhagavatī* 3 3 For further details about the same one may refer to *Bhagavatī* 7 6 (*Bhagavatīsāra* p. 481); 19.3; 19.4; 19 5; 6.1, 16 4 (*Bhagavatīsāra* pp 46-50).

Āc Abhayadeva in his commentary on *Bhagavatīsūtra* explains *nīdā-anīdā* (self-conscious, not-self-conscious) type of *vedanā* as follows : “*nyatam dānam śuddhir jīvasya ‘dvaip śodhane’ itī vacanāt nīdā jñānam ābhogaḥ ity arthaḥ | tadyuktā vedanā’pi nīdā ābhogavatīty arthaḥ ||*” *Bhagavatī-tīkā* 16.5. 656, folio 769.

And Āc. Malayagiri explains this type of *vedanā* as follows : “*ntarām niścītam vā samyak dīyate cittam asyām itī nīdā, bahulādhi-kārāt ‘upasaṅgādāta’ ity adhīkarane ghañ, sāmānyena cittaratī samyagvivekavatī vā itī arthaḥ*”—*Tīkā* folio 557.

Pārasaddamahannavo considers the term ‘*nīdā*’ to be a *deśya* word.

In connection with the feeling of Hot-cum-Cold the commentator raises a question as to how there can be the simultaneous cognitions of hotness and coldness because it is a rule that two cognitions cannot take place simultaneously He himself answers this question by saying that though the concerned cognitions do take place alternately, their alternation being quick and speedy is not noticed by us, and from this standpoint only the *Sūtra* considers the cognitions of hotness and coldness to be simultaneous This same logic applies to the cases of the feelings of Bodily-cum-Mental and *sātāsātā*

The commentator explains *aduḥkhā-asukhā vedanā* as follows It could not be called ‘*sukhā-vedanā*’ because it involves the experience of ‘*duḥkha*’ also. At the same time it could not be called ‘*duḥkhavedanā*’ because it involves the experience of *sukha* also Thus *aduḥkhā-asukhā vedanā* means the experience of both *sukha* and *duḥkha*

What is the difference between *sātā-asātā* and *sukha-duḥkha* ? The answer to this question is given by the commentator It is as follows. The feeling of pleasure and pain that we experience on account of the due rise of *vedanīya* karmas is called *sātā-asātā* type of *vedanā* whereas the feeling of pleasure and pain that we experience on account of the instigation (*udīranā*) by other person is *sukha-duḥkha* type of *vedanā*.

The voluntary experience of bodily pain is called *ābhyupagā-mikī vedanā* Pulling off hairs, etc are the instances of this type of *vedanā*. On the other hand, the experience of pain which we

have on account of the rise of *vedanīya karma* effected before its destined time by the special process of instigation (*udīranā*) is called *aupakramikī vedanā* (*Tīkā*, folio 556).

Here we are told that both the divisions, viz *sañjñī* and *asañjñī* are found in the class of infernal beings and further that *sañjñī* infernal beings have *nidā-vedanā* whereas *asañjñī* infernal beings have *anidā-vedanā*

Satkhandāgama discusses the fruition (*vipāka*) of *karma* on the basis of the types of *vedanā*, viz *sātā-asātā*, etc. But in its *Vedanā-vidhāna* section while dealing with *vedanā* it employs the method of *naya* and enumerates the following types of *vedanā*, viz *bajjhamanīyā veyanā*, *udinnā veyanā*, *uvasamtā veyanā* and formulates many alternatives on their basis (Book XII, pp 304-363)

*

CHAPTER XXXVI

ON SAMUDGHĀTA¹

Satkhandāgama contains no independent discussion about *samudghāta*. *Prajñāpanā*, having enumerated seven types of *samudghātā*, informs us as to which of them is possible in this or that from among 24 classes of living beings. But *Ṣatkhandāgama* neither enumerates nor discusses them. In its account of *mārga-nādvāras* there occurs the discussion about *ksetra*² and *spaśa*. And it discusses them from the standpoint of *samudghāta*. There too it yields general information about *samudghāta*; it does not contain information about particular types of *samudghāta* (Book VII, p. 299, 369). Moreover, it occasionally refers to the three types of *samudghāta*, viz. 'veyanasamugghāda, 'māraṇamtiyasamugghāda, 'kevalīsamugghāda.' (Book XII, p. 498, 499, 506, 507)

The present chapter of *Prajñāpanā* classifies *samudghātas* into the following seven types: (1) *vedanāsamudghāta* (2) *kaśāyasamudghāta* (3) *maranasamudghāta* (4) *vaikṛīyasamudghāta* (5) *taṇhasamudghāta* (6) *āhāraśāsamudghāta* (7) *kevalīsamudghāta* (2085, 2086). But no definition of *samudghāta* is formulated here. Again, it enumerates four sub-types of *kaśāyasamudghāta*, viz. *krodhasamudghāta*, *māna-samudghāta*, *māyā-samudghāta*, *lobha-samudghāta* (2133). A common term 'samudghātas-possible-in-non-omniscient (*chad-mastha*) beings' is given to the first six types (2147). We are told as to which of these six types are possible in this or that from among 24 classes (2148-52).

Āc Malayagiri defines *samudghāta* as the process through which soul becomes one with the fruits of *vedanā*, etc., the fruits being in the form of experiences. This means that *samudghāta* is nothing but expulsion (*nirjarā*) of very many particles of the *karmas* of one particular type, causing their early rise through the special process of *udīranā*; this necessarily involves the previous refrainment from the experience of the fruits of the *karmas* of all other types (Commentary folio 559)

1 *Sthānāṅga-Samavāyāṅga*, pp 388-89; *Bhagavatī* 2 2; *Bhagavatīsāra*, pp 92-95. For the description of *kevalīsamudghāta*, refer to *Viśeśāvśyakabhāṣya* 3641

2 Similar discussion occurs in *Sthānapada* of *Prajñāpanā*, sū 148 ff. It is elaborate

3 For the exposition of *māraṇāntika-samudghāta* pertaining to *taṇasa* and *kārmara* bodies refer to sū. 1545-52

We are told as to which type of *samudghāta* is due to the expulsion of this or that type of *karma*. The following table makes the point clear.

1. *Vedanāsamudghāta* involves the expulsion of *asadvedanīya-karma*.
2. *Kasāyasamudghāta* involves the expulsion of *kasāyamohanīya-karma*
3. *Mānanantika-samudghāta* involves expulsion of *āyukarma* (This expulsion takes place only when there remains the last *antarmuhūrta* of the present life-span)
4. *Vaikrīyasamudghāta* involves the expulsion of *vaikrīyaśarīranāmakarma*.
5. *Tarjasa-samudghāta* involves the expulsion of *tarjasaśarīranāmakarma*
6. *Āhāraśamudghāta* involves the expulsion of *āhāraśarīranāmakarma*
7. *Kevalīsamudghāta* involves the expulsion of *sad-asadvedanīya-karma*, *śubha-aśubhanāmakarma*, *ucca-nīcagotrakarma* (*Prajñāpanātikā*, folio 559)

We are told as to how much time a particular type of *samudghāta* requires for its completion. *Kevalīsamudghāta* requires 8 *samayas* (moments) for its completion whereas other *samudghātas* require an *antarmuhūrta* consisting of *asamkhyāta samayas* (2087-88)

We are informed as to how many from among the seven are possible in this or that class. The first four are found in the class of infernal beings; the first five in the classes of *Bhavanapati* celestial beings, sub-human beings with five senses, *Vānavyantara* celestial beings, *Jyotiśka* celestial beings, and *Vaimānika* celestial beings, the first three in the class of the one-sensed up to the four-sensed beings except the air-bodied; the first four in the class of the air-bodied beings, all the seven in the class of human beings (2089-92)

Afterwards it is calculated as to how many times in past could this or that type of *samudghāta* have been performed by a member of this or that class, also as to how many times in future can that be done. Similarly, it is calculated as to how many times in past could this or that type of *samudghāta* have been performed by the members of this or that class all taken together, also as to how many times in future can that be done⁴ (2093-2100). Moreover, we

⁴ The method of calculation which takes into account first a single member of the class and then all the members of that class taken together occurs even in *Saṅkhandāgama*, Book VII, p 25.

are told as to how many times this or that type of *samudghāta* could have been performed in the past and can be performed in future by a living being as a member of the class to which it belongs at present (*svasthāna*) and also as a member of the classes to which it belonged in the past and to which it will belong in future (*parasthāna*) (2101-2124).

This is followed by an account of the relative numerical strength of the living beings performing this or that type of *samudghāta*. We are told that the numerical strength of the living beings performing *vedanāsamudghāta* is the highest. But the living beings who perform no *samudghāta* whatsoever are even more in number than those who perform *vedanāsamudghāta* (2125). Again, we are told as to how many living beings performing this or that type of *samudghāta* belong to this or that class of living beings from among the 24 (2126-2131).

Four types of *kasāyāsamudghāta* are mentioned. And it is calculated as to how many times in past could this or that type of *kasāya-samudghāta* have been performed by a member of this or that class, also as to how many times in future can that be done. Similarly, it is calculated as to how many times in past could this or that type of *kasāyasamudghāta* have been performed by the members of this or that class all taken together, also as to how many times in future can that be done (2137-38). In connection with these four sub-types of *kasāyasamudghāta* it is calculated as to how many times this or that sub-type could have been performed in the past and can be performed in future by a living being as a member of the class to which it belongs at present (*svasthāna*) and also as a member of the classes to which it belonged in the past and to which it will belong in future. This point has been explained by an instance of a living being that belongs at present to the class of infernal beings (2139-41). Not only that but the text gives even the account of the relative numerical strength of the living beings performing this or that sub-type of *kasāyasamudghāta* (2142-46). *Kevalīsamudghāta* is not possible in the living beings other than the *kevalī*. That is, the remaining six *samudghātas* are possible in the living beings that are not *kevalī* (omniscient). We are told as to which of these six types are possible in this or that class from among the 24 (2147-52).

But it is worth noting that the *sūtra* does not mention the different classes of celestial beings except that of *Asurakumaras*. Possibly to make up this deficiency Āc. Malayagiri adds

“*Asurakumārādīnām sarvesām api devānām āhārakasamudghāta-varjāḥ śeśāḥ pañca samudghātāḥ*”—Commentary, folio 590 A

Afterwards all the seven *samudghātas* are considered from the standpoints of *avagāhna* (extension or pervasiveness) and *sparśana* (touch-on-all-the-directions or volume). That is, we are told as to how much extension and volume a living being can possibly assume while performing this or that type of *samudghāta*. Again, we are told as to how long a living being, having assumed them, can retain them (2153-72). Moreover, it is calculated as to how many activities (*krīyā*) a living being can have while performing this or that type of *samudghāta* (2153 ff). At this juncture there occurs a detailed description of *kevalīsamudghāta* (2168-2175). Here we are told that a *kevalī* cannot become *siddha* (liberated soul) so long as he performs activities. Hence, he stops the mental, vocal and bodily activities in due order and becomes absolutely free from all sorts of activities. And as soon as he becomes free from all sorts of activities he becomes a *siddha*. It is so because he does not acquire new *karmas* (as the cause of the acquisition of new *karmas* is activity) and at the same time he dissociates gradually the accumulated ones. When he attains *siddhahood* his cognition is *sākāra* (determinate) (2175). At the end of the text there occurs discussion about the nature of a *siddha* (2176).

COMMENTARIES ON PRAJÑĀPANĀSŪTRA

(1) Pradeśa-vyākhyā by Āc. Haribhadra¹

This *Pradeśa-vyākhyā* is written by Āc. Haribhadra who was well known by the name 'Bhavavīrahasūri.' It opens with the words : ' *prajñāpanākhyopāṅgapradeśānuyogaḥ prārabhyate* ' This clearly points to its scope. It intends to explain some portions of *Prajñāpanā*. Thus it is not a running and continuous commentary. Āc. Haribhadra considers *Prajñāpanā* to be an *Upāṅga*. But unlike Āc. Malayagiri he does not state that it is an *Upāṅga* of *Samaśyāṅga*. So, we cannot but conclude that the arrangement that a particular *Upāṅga* is attached to a particular *Anga* took place in the period of time that intervened between Āc. Haribhadra and Āc. Malayagiri.

We can call this commentary by a generic name '*avacūrnīkā*' It is so because at one place Āc. Haribhadra says, '*alam atiprasangena avacūrnīkā mātram etad itī*' (p. 28, 113).

There might have existed a commentary—short or long whatever it may be—even before Āc. Haribhadra wrote his *Pradeśa-vyākhyā*. And this commentary² might be of the form of *cūrnī*. This surmise is made on the basis of the following observation. In *Pradeśa-vyākhyā* the explanatory passages that commence with the phrases like '*etad uktam bhavati*', '*kim uktam bhavati*', '*ayam atra bhāvārthaḥ*', '*idam atra hrdayam*', '*etesam bhāvanā*' are mostly couched in Prakrit and occasionally in Sanskrit also.

It is very difficult to determine as to who had written that *cūrnī*. But it is possible that the author of that *cūrnī* might have been Haribhadra's spiritual teacher. It is so because in the *Pradeśa-vyākhyā* we come across the expressions like '*evam tāvat pūjyapādā vyācaksate*' (p. 75), '*guravas tu*' (p. 118), '*iha tu pūjyāḥ*' (p. 122), '*atra guravo vyācaksate*' (p. 141, 147), '*guravo vyāvarṇayanti*' (p. 152).

Again, this much is certain that there existed before Āc. Haribhadra one or more commentaries besides this *cūrnī*. This can be deduced from the fact that at so many places Āc. Haribhadra has recorded the explanations offered by others. Of course, we do not rule out the possibility, in some cases, of these explanations being quotations from commentaries on the works other than *Prajñāpanā*. But there are certain explanations which are definitely quotations from commentaries on *Prajñāpanā*. For this

1 For the detailed account of Āc. Haribhadra one may refer to 'Sama-darsī Ācārya Haribhadra.'

2 Āc. Malayagiri also mentions the *Cūrnī*, folios 269, 271.

second type of quotations refer to pp 13, 14, 16, 19, 20, 21, 23, 36, 37, 60, 61, 65, 71, 75, 78, 79, 83, 116, 117, 119, 120, 133, 134, 145, etc.

Regarding certain views recorded by him Āc Haribhadra has not told us as to what his reaction to them is; he simply gives the view of his own teacher side by side with those views. The following passage is an instance in point ‘*evam tāvat pūjyapādā vyācaksate, anye punar anyathā, tadabhiprāyam punar atigambhīratvān na vayam avagacchāmaḥ*” pp 75, 118. But at some places he points out the discrepancy or inconsistency inherent in the views upheld by others. The following passage is an instance in point “*atra kaiścid atigahanatvāt prastutasya bhrāntiyā likhitaṃ kilopaśamaśrenyanantaram kṣapakaśrenīm pratipadyata iti | etad apakarnayitavyam ..*” p 116

Āc Haribhadra frequently draws upon *Tattvārthasūtra* of Vācaka Umāsvāti. But he does not refer to it by name. Moreover, he has quoted passages from *Tattvārthasūtrabhāṣya* (Refer to pp 99, 149, 153, 158 etc). While quoting an aphorism from *Tattvārthasūtra* he describes its author by the general name ‘*sangraha-kāra*’ (‘compiler’) (p. 101). He quotes many works (including even his own commentary on *Āvaśyakasūtra* (p. 2) and authors, sometimes by mentioning their names and sometimes not. All such instances are given below ‘*niryuktikārena*’ (p 105); *Siddhaprabhṛta* (p 11), *Anuyogadvāra* (p 32), *Jīvābhigama* (p 28); *Prajñapti* (*Bhagavati*) (p. 33), *Uttarādhyayana* (p. 111), ‘*vivaranagranthena*’ (p. 105), ‘*bhāṣyam ca vuddhāyariheṣam*’ (p. 29), ‘*sangrahanikāyām*’ (p 53), ‘*karmaprakṛtisangrahanikāyām*’ or ‘*karmapayadisamgahanīe*’ (pp. 51, 59, 100, 129, 140); ‘*sangrahanikāra*’ (p 42), ‘*vādimukhyena*’ (p 4). Throughout this commentary Āc Haribhadra quotes Prākṛit and Sanskrit verses (*gāthās*) preceded by the phrase ‘*uktam ca*’ which indicates that what follows is a quotation. This is the proof of Āc Haribhadra’s versatile genius.

Āc Malayagiri has fully utilised this commentary. And he has even referred to it. Whatever *vādashthalas* (polemical discussions, or explanations of knotty problems) we come across in Malayagiri’s commentary are based on those occurring in Haribhadra’s. This will be clear from the comparison of *vādashthalas* of one commentary with those of the other.

The date of Āc Haribhadra is almost certain. The scholars are generally of the opinion that he flourished between 700–770 A D.

(2) *Prajñāpanā-trītiyapada-sangrahanī*
by Āc. Abhayadeva and its *avacūni*

The third chapter of *Prajñāpanā* contains an account of the relative numerical strength of the classes of living beings. Āc Abhayadeva (V.S 1120-) has summarised this whole chapter in 133 verses (*gāthās*) He himself calls it a *sangraha* (compilation, or recapitulatory work) The *gāthā* in point is as follows :

īya atthānaupayam savvajñyappabakum payam tīyam |
pannavanāe sriabhayadevasūrīhim samgahiyam ||

But it is also known by the titles ' *Dharmaratnasangrahanī* ' and ' *Prajñāpanoddhāra* ' We can say this because at the end of the work as also of its *avacūrnī* these titles are mentioned To ascertain the fact one may refer to the two manuscripts of the *avacūrnī*, one belonging to L. D Collection (no 3673) and the other to Muni Shri Punyavijaya's Collection (no 664). Both these collections are preserved in L. D Vidyamandir, Ahmedabad.

The *avacūrnī* on the *Samgrahani* was composed by Kulamandanaganī in the year 1441 V S. This information is contained in the following *gāthā* :

"śrīdevasundaraguroḥ prasādato'vagatajñanavaco'rthalaṇḍaḥ |
kulamandanaganīr alikhaḍ avacūrnīm ekābdhībhuvaṇābde ||

Prajñāpanā-trītiyapada-sangrahanī along with an *avacūrnī* thereon has already been published by Shri Atmananda Jaina Sabha, Bhavanagar, in the year 1974 V S This published *avacūrnī* is somewhat more extensive than the one by Kulamandanaganī. And in the introduction to this published *avacūrnī* we are told that the name of its author is not known. We feel that some learned person might have made the *avacūrnī* by Kulamandanaganī somewhat elaborate for the sake of clarity And it seems to us that the published *avacūrnī* is nothing but the enlarged version of Kulamandanaganī's *avacūrnī*

(3) *Vivrti* by Āc. Malayagiri

Āc Malayagiri (c 1188-1260 V. S) has written a commentary on *Prajñāpanā* In extense it is four times Āc Haribhadra's *Pradeśa-vyākhyā* And it is the best means to understand the whole of the text of *Prajñāpanā* Āc. Malayagiri³ himself declares that

3 For the detailed account of Āc Malayagiri's life and works one may refer to the Introduction to his *Śabdānuśāsana* (L. D Series No 13, 1967)

though the basis of his commentary is Āc Haribhadra's *Pradeśa-vyākhyā*⁴, he has made his commentary rich by independently and intelligently utilising many a work other than that *Pradeśa-vyākhyā*. His claim is justified. Following are the instances that go to prove the rightness of his claim. Āc Haribhadra has concluded his discussion on the worth of a woman for the attainment of Tirthankarahood by producing an evidence of *Siddhaprābhīta*, whereas Āc Malayagiri has conducted the discussion having formulated opponent's view (*pūrvapaksa*) and proponent's view (*uttarapaksa*) and having quoted Āc. Śākatāyana. And Āc. Malayagiri's discussion about this problem is very rich and elaborate (folio 20). Similarly, while describing the nature of liberated soul (*siddha*) he first presents a comparative account of the various views upheld by different schools of Indian philosophy and finally establishes the Jaina position (folio 112).

It is noteworthy that *Vivṛiti* at many places discusses the different readings of *Prajñāpanā* (folio 80, 88, 96, 165, 296, 372, 412, 430, 600).

Āc Malayagiri has quoted in his commentary many a work and authors. This proves his scholarship in many branches of learning.

Let us record the names of works and authors referred to by him in his commentary - 'pāṇiniḥ svapīākṛtavyākharane' (5pp 5, 365) 'uttarādhyayananyuktigāthā' (p 12), 'savistaram nandyadhyayana-tīkāyām vyākhyātānī' (pp 24, 298, 311, 375), 'prajñāpanāmūlatīkākr̥t' or 'mūlatīkākārah' (pp. 25, 114, 194, 202, 263, 280, 283, 294, 305, 325, 362, 372, 383, 384, 391, 470, 490, 546, 547, 564, 568), 'sangrahanāmūlatīkākāro haribhadrasūriḥ' (pp 418, 552), 'mūlatīkāyām' (pp 544, 547), 'jīvājīvābhigamatīkā' (pp 44, 45, 47, 48, 51), 'jīvābhigame' (p 195); 'jīvābhigamacūṇau' (p 308); 'atrāksepaparihārau candraprajñaptitīkāyām sūryaprajñaptitīkāyām cābhīhitau itī tato'vadhāryau' (p 99), 'ksetrasamāsatīkā' (p 107), 'anuyogadvāresu' (p. 114), 'vrddhācāryaḥ' (p 135), 'prajñaptau' (pp 141, 149); 'vyākhyā-prajñaptau' (p 262), 'tathā cāha asyā eva prajñāpanāyāḥ sangrahanīkārah' (p 167); 'karmaprakṛtisangrahanīyām' (p 182); 'sangrahanī-gāthāḥ' (p. 207), 'dharmaasangrahanī' (p 611), 'dharmaasangrahanī-tīkāyām' (p 229, 307), 'śākatāyana' (p 599), 'śakatasūnur api' (p 249), 'śākatāyananyāsakṛt' (p 563), 'svopajñāśabdānuśāsanavivarane' (p 250, 251); 'tattvārthatīkāyām bhāvitam' (251), 'bhagavān bhadrabāhusvāmī' (pp 256, 257); 'bhāsyakṛt'

4 jayati haribhadrasūris tīkāḥ d vivṛtavisamabhāvārthah |
yadvacanavaśād aham api jātō leśena vivṛtikarah || *Prajñāpanātīkā*, folio 611

5 p = folio.

(pp 264, 265, 300-302, 542, 602, 603, 605, 608), *cūṇīnikṛt*⁶ (pp 269, 271, 272, 277), 'prajñāpanāyāś cūṇīnau' (p. 517), 'pūrvācāryāḥ' (p 271), 'pañcasangrahe' (p 283), 'mallavādīnaḥ' (p 284), 'karmaprakṛtīkāyām pañcasangrahaṭīkāyām ca' (p 292), 'tattvāṇītha-sūtrakṛt' (293), 'tattvārthatīkādaḥ' (pp. 298, 299), 'āvaśyakaniryuktau' (p 298), 'stutikāro'pyāha' (p 303); 'āvaśyakaprathamapīṭhīkāyām' (p. 547), 'āvaśyakacūṇīnau' (p 610), 'āvāśyāke' (pp. 304 438, 606) 'nandyadhyayanacūṇīnikṛt' (pp 310, 311), 'niryuktīkārena' (p 318); 'kārmagranthīkāś tu' (pp 319, 391); 'bhagavatā karmaprakṛtīkṛtā śivaśarmācāryena śatakākhye' (p 331); 'karmaprakṛtīkādisu' (pp 331, 480), 'haribhadrasūriprabhṛtibhiḥ' (p 371), 'śivaśarmācāryaḥ' (p 339), 'vyākhyāprajñāptau' (p 341), 'bhāsyakāraḥ' (pp 604, 606, 610), 'jñabhadraganīksamāśramanapūjyapādāḥ' (p 380), 'tathā cāha dussamāndhakāraṇīmagnajñanapravacanapradīpo bhagavān jñabhadraganīksamāśramanaḥ' (p 385), 'śatakabrhad-cūṇīnau' (p 388), 'sangrahanīgāthā' (pp 344, 349), 'siddhaprābhī-tādaḥ' (p 357), 'uttarādhyayane' (p 366), 'ācārāṅge' (pp. 367, 503), 'sūtrakṛtāṅganiryukti.' (p. 511), 'viśesanavatyām jñabhadraganīksamāśramanapūjyapādāḥ' (p 391), 'vasudevacarite' (p 403), 'bhāsyakṛt svakṛtabhāsyatīkāyām' (pp 424, 541), 'gandhahastī' (p 467); 'śrāvaka-prajñāptimūlatīkāyām' (p 474), 'yaduktam āgīṇānīyākhye dvitīyapūrve karmaprakṛtiprābhṛte' (p. 479), 'karmaprakṛtisangrahanīkāraḥ' (pp 488, 489), 'siddhasenadīvākara' (p 532), 'vṛddhavyākhyā' (p 600); 'jambūdvīpaprajñāptyādaḥ' (p 600); 'dharmaśāramūlatīkāyām haribhadrasūriḥ' (p 605), 'pañcasangrahaṭīkā' (p 609)

The following facts emerge from the above list of works and authors. There existed a *cūṇī* on *Prajñāpanā*, written by an ancient Ācārya and both Āc Haribhadra and Āc Malayagiri have consulted it. In his commentary on *Prajñāpanā* Āc Malayagiri has quoted passages from *Prajñāpanāmūlatīkā*, *Sangrahanīmūlatīkā*, *Śrāvaka-prajñāptimūlatīkā* and *Dharmasāramūlatīkā*, mentioning the sources by name. At these places he declares that Āc. Haribhadra is the author of *Sangrahanīmūlatīkā* and *Dharmasāramūlatīkā*. But he mentions *Śrāvaka-prajñāptimūlatīkā* alone by name. He does not refer to its author. In connection with *Prajñāpanāmūlatīkā* he mentions it by its name and its author by the general terms 'mūlatīkākāra,' 'mūlatīkākr̥t'. That is, he does not mention the names of the authors of *Prajñāpanāmūlatīkā* and *Śrāvaka-prajñāptimūlatīkā*. Hence we compared all the passages quoted from these two works in Malayagiri's commentary on *Prajñāpanā* with the

⁶ All the quotations from this *Cūṇī*, given in Malayagiri's commentary, are in Prakrit. These very quotations occur in Āc Haribhadra's commentary also and therein too they are in Prakrit, pp 85-87, 91, 148

corresponding ones occurring in Haribhadra's commentaries (*vṛttis*) on *Prajñāpanā* and *Śrāvaka-prajñapti*. On the basis of this comparison we arrived at the conclusion that *Prajñāpanāmūlatikā* and *Śrāvaka-prajñaptimūlatikā* mentioned by Āc Malayagiri are nothing but the above mentioned *Vṛttis* of Āc Haribhadra. Of course some passages yield different readings. But this is merely due to the difference in manuscripts copied by two different hands at two different dates the period intervening between these two dates also being very long. *Prajñāpanā-sangrahaṇī* was written in verses and Āc Haribhadra wrote a commentary on it. Āc. Haribhadra commented on *Dharmasāra* also. Āc Jinabhadra has written a commentary on his own *Bhāṣya*. This commentary has already been published⁷ Āc Malayagiri has composed '*Śabdānuśāsana*' and he himself has written a commentary on it. This *Śabdānuśāsana* along with the auto-commentary has already been published⁸

Generally Āc. Malayagiri simply notes the different views regarding the explanation of the text of *Prajñāpanā*. But at times he gives his own view also, and he even remarks that the point is revealed to the omniscient person only and we being ignorant cannot decide as to what is truth. For the different views recorded by him one may refer to : folios 28, 38, 73, 74, 76, 77, 86, 146, 220, 222, 229, 238, 262, 277, 283, 319, 331, 391, 404, 491 '*tattvam punaḥ kevalino vidanti, viśiṣṭaśrutavido vā*' (folios 73, 76, 239, 403), '*anye vyācaksate. . . tan na budhyāmahe*' (folio 289); '*amīśām pañcānām ādeśānām anyatamādeśasamīcīnatānirṇayo'tiśayajñānibhiḥ sarvotkrstaśrutalabdhi-sampannair vā kartum śakyate | te ca bhagavadāryaśyāmapratipattau nāsīran | kevalatatkālāpekṣayā ye pūrvatatamāḥ sūrayas tatkālābhāvigranthapaurvāparyaparyālocanayā yathāsvamatī strīvedasya sthītim prarūpitavantas tesām sarvesām api prāvacaṇikasūrīnām matāni bhagavān āryaśyāma upadīstavān | te'pi ca prāvacaṇikasūrayaḥ svamatena sūtrīm pathanto gautamaprasnabhagavannirvacanarūpatayā pathanti | tatas tadavasthāny eva sūtrāni likhītvā gotamā ity uktam | anyathā bhagavati gautamāya nirdestarī na samśayakathanam upapadyate, bhagavataḥ sakalasamśayātītāt ||*' (folio 385); "*anye tv anyathā'tra bhāvanīkām kurvanti | sā ca nātīśīsteti na likhītā, na ca dūṣitā, 'kumārgam na hi tityaksuḥ punas tam anudhāvati' iti nyāyānusaranāt |*" (folio 429), "*tena yaḥ prāha sūtre 'śaktiviśesa eva samhananam' iti. sa bhrāntaḥ. . . ity alam utsūtraprarūpakavispaṇḍitesu*" (folio 470), '*etāvatsūtram cirantanesu avipratipattiyā śrūyate, kecid ācāryaḥ punar etadvisayam adhīkam api sūtram pathanti tatas tanmatam āha 'kei . . '*' (folio 555)

7-8 These two works have already been published in L D Series (Nos 13, 10, 14, 21) by L D. Institute of Indology, Ahmedabad-9

To establish consistency among different *sūtrās* is one of the functions of a commentator. And in this matter Āc. Malayagiri is an expert. Many a time he, having employed different stand-points (*nayadrsti*), demonstrates consistency among different *sūtras* (Refer to folios 18, 41, 73, 76, 140, 248, 284, 318, 353, 380, 437, 450, 455, 456, 598, 609). And at many other places he simply quotes in support old tradition or the views of ancient *Ācāryas*.

Āc. Malayagiri is an expert in explaining the text. He is a commentator of first water. Following are some of the noteworthy instances that justify the above statement. exposition of Relation conducted from the standpoint of a logician and also from that of a man of faith (p. 2), explanation of the term '*jñavarendra*' (p. 3); justification, after Āc. Haribhadra, of the order of *Nirdeśa* (enumeration) through reasoning (pp. 9, 269), the answer to the question as to why there occur dialogues between Lord Mahāvīra and Gautama though the author of the work is Ārya Śyāma, the answer to the question as to why different views are found mentioned in the dialogue though it is a dialogue between Lord Mahāvīra and Gautama, and other such answers to the possible questions, the purpose of undertaking the task of writing a work (pp. 7, 47, 50, 72, 179, 180, 385), survey of the fifteen divisions of the class of liberated souls (*siddhas*) (p. 19), and examination of those divisions (p. 23); discussion about the worth of a woman for the attainment of liberation (p. 20), references and evidences to the effect that even women used to study *Sadāvaśyaka*, *Kālīka Sūtras* and *Utkālīka Sūtras* (p. 20), discussion about *Nṛgoda* (p. 39); interpretation of the terms '*grāma*, *nagara*' etc (pp. 47, 50), explanation of the term '*mleccha*' (p. 55), why *Āgamas* are written in Prakrit language (p. 60); size of a liberated soul (p. 112), how a physical aggregate constituted of *ananta* atoms can accomodate itself in *Lokākāśa* having only *asamkhyāta* space-points (p. 242), exposition of the nature of reality (p. 358); explanation of the processes of reception and expulsion of the material-particles-of-the-form-of-spoken-language (p. 264), answer to the question as to why are the bodies *asamkhyāta* only though the souls are *ananta* (p. 271), explanation of the terms '*rājā*' '*māṇḍalīka*' etc (p. 330), exposition of *leśyā* (colour-indexes to mental temperaments) and *kaśāya* (basic passions) (p. 330), interpretation of the term '*kalka*' (p. 331), plant-beings and the attainment of liberation by Marudevī (p. 379), *sāmvyavahārika* (those that are in the process of evolution and hence amenable to practically useful description) and *asāmvyavahārika* (those that are at the lowest stage of evolution and hence not amenable to practically useful description) living beings (p. 380), exposition of different kinds of intelligence, viz.

kostha etc. (p 424); performance of penances according to one's ability (p. 436); etc Thus Āc. Malayagiri has thrown light on many interesting and important points.

(4) Vanaspativicāra by Municandrasūri (Death in 1178 VS)

The exposition of plant-life contained in the first chapter of *Prajñāpanā* is restated in Municandrasūri's *Vanaspatisaptatikā* consisting of 71 verses Its *avacūri* is also available But we have no means to know as to who has written this *avacūri* *Vanaspatisaptatikā* begins with the declaration that it expounds different divisions of plant-bodied beings, especially *pratyekavanaspati* and *ananta-vanaspati* At the end of the work there occurs the following verse :

evam pannavanāe pannavanāe lavo samuddharo |
bhaviyāna'nuggahakae sūmammunicamdasūrihim || 71 ||
—iti Vanapphaisattari ||

A manuscript of *Vanaspatisaptatikā* is available in Pūjya Munirāja Śrī Kīrtimuni's collection (Serial No. 10601) preserved in L D. Vidyamandır. It belongs to 16th century of Vikrama Era Other two manuscripts of the same work are also available in the same collection. Out of these two, one contains the text of *Vanaspatisaptatikā* alone whereas the other contains *avacūri* also

There is one manuscript belonging to L D Collection (serial No. 3674) It contains, along with other works, this work also Here we find that the work consists of 77 verses The six out of these 77 are possibly the interpolated verses The title of the work contains the term '*saptatikā*' which definitely points to the fact that the text of the work originally consisted of 71 verses only In this manuscript at the end of this particular work there occurs a statement : '*prajñāpanādyapadagato vānaspativicāraḥ sampūrṇaḥ*' As has already been said, the manuscript contains many works The manuscript begins with *Vicārasattari* by Mahendrasūri of Añcalagaccha, along with its *avacūri*, after that we find the above-mentioned *Vanaspativicāra* along with its *avacūri* and at last there occurs *Prajñāpanā-ti tīyapadasangrahanī* (along with its *avacūri*) by Abhayadeva The manuscript has been written in 1670 V S

(5) Prajñāpanābījaka

There is one manuscript in L D Collection (Serial No 5805) of L D Vidyamandır It contains, along with *Bhagavatībījaka* of

Harsakulaganī⁹, *Prajñāpanābījaka* Hence is the conjecture that this *Prajñāpanābījaka* may be the work of that very author. Of course, neither in the beginning nor at the end of the work we find any suggestion to this effect. This *Prajñāpanābījaka* contains the subject index of the chapters of *Prajñāpanā*. It is written in Sanskrit. The work begins from the folio 11 B and ends in the folio 14 A. The manuscript has been written in 1869 V S.

(6) *Avacūri* by Padmasundara

Padmasundara composed this *Avacūri* on the basis of Āc Malayagiri's commentary on *Prajñāpanā*. A manuscript of this *avacūri* is found in L. D. Collection (Serial No 7400) of L. D. Vidyamandir. This manuscript has been written in Āgarānagara in the year 1668 V.S. when Emperor Jahangira ruled over Delhi. Padmasundara was a friend of Emperor Akbar and he had presented to him so many Jaina and non-Jaina works. He belonged to Tapāgaccha. His work having the title *Akabaraśāhī Śrngāradarpaṇa* has already been published in Ganga Oriental Series in 2000 V. S. The manuscripts of his 'Yadusundarn-mahākāvya', 'Pārśvanāthacarita' and 'Pramānasundara' are available in L. D. Collection of L. D. Vidyamandir. For details one may refer to the introduction to 'Akabaraśāhī Śrngāradarpaṇa'.

(7) *Ṭabo* (Bālāvabodha) by Dhanavimala

A manuscript of this work is found in Śrīkīrtimuni's collection preserved in Lalbhai Dalpatbhai Vidyamandir, Ahmedabad. It bears No. 11079. It has been written in 1767 V S. This means that the work has been composed before that date. It is probably the first translation of *Prajñāpanā* into vernacular language. The author has given his personal account at the beginning and at the end of the work. It is as follows

Beginning—*pranamya śrīmahāvīram natāśesasureśvaram |*

prajñāpanāsyā(nākhya)sūtrasya

vakse(ksye)'rtham lokavārtayā || 1 ||

samrī(ti) brhattikāyā(?) dayo granthā manoharā[h.] |

tathāpi ś(s)vaparaśisyān(n)ām vinodārtham karomy aham || 2 ||

9. This Harṣakulaganī composed 'Vasudevācoparī' in 1557 V S, corrected 'Kurmāputracarita' in 1577 V S, wrote a commentary called *Dīpikā* on *Sūtrakṛtāṅga* in 1583 V. S, and taught Prakrit Grammar to the author of *Dharmāhikā* in 1591. Jaina Sāhityano Samkṣipta Itihāsa, pp. 519-520, 529.

sadgurum buddhidam natvā vinayād vimalābhīdham |
svapaṇātmābodbhāya stibuko likhyate mayā || 3 ||

End—śīṁmattapāganavibhāsanatāpanābhāḥ

bhya(bha)vyāśu(su)maha(mad)-

hrdayakairavarātram(a)(tara)tnam |

āsīd gu[ru]r vimalasomaganādhīrājāḥ

saundaryadhī(dhar)ryagunamandalavārīrāśīḥ || 1 ||

gacche tatīa viśālasomaguru(a)vaḥ śrīsūriayaḥ sāmprata(tam)
vannīta(vartante) mahī(hi)mandale ganapadaprāpta[pra]-
tīsthāsyā(sthāspa)dam |

nānāvānyayaḥ(a)(nmaya)sāgarāmbutarane sabu(dbu)-

ddhīnāyām(nāvām)citrā(tāḥ)

cāritī ācaranena duṣkaratapaḥ(pāḥ)

śīsthūlabhadropamā[h] || 2 ||

tadgacche'bhūt kīriyāpātīa[m] vidvaja(jja)naśīomanī(niḥ)

śīmadvi[nayavi]mala[h] panditāḥ panditāgranī[h] || 3 ||

tatśī(tacchī)syasevaka sādhu (?) sādhu[r]dhanavimalaḥ
sataḥ |

prajñāpanāsyā(khya)sūtrasya vārtām cakre

manoharā[m] || 4 ||

From the colophon we gather that this *Tabo* has been composed by Dhanavimalajī, a pupil of Vinayavimalajī who flourished in the Gaccha of Somavimalasūri (1591–1633 V S). The manuscript does not mention the year of composition. But the date of Somavimalasūri is fixed. On its basis we can legitimately assign it to the later half of 17th century V.S

Another manuscript of this work is available in Muni Shri Punyavijayajī's collection preserved in Lalbhai Dalpatbhai Vidyamandir. It is numbered 2329. It has been written in 1920 V S. The entire colophon which we find in the abovementioned manuscript is absent here. Moreover, the third verse (Beginning) in which the author has offered salutation to Vinayavimalajī, his spiritual teacher, is also not found in this manuscript. But the first two verses (Beginning) do occur in this manuscript also. This means that though this manuscript is not the verbatim copy of Dhanavimalajī's *Tabo*, it is nothing but the copy of Dhanavimalajī's *Tabo*.

(8) *Tabo* (Bālāvabodha) by Jivavijaya

Jinaratnakosa notes that the manuscripts of this work are available. Again, it gives the date of its composition. It is 1784

V S More than one manuscripts are in possession of L D. Vidyamandır—two (Nos 1058–59) in Munī Shri Puṇyavijayajī's Collection, one (No 2094) in L D. Collection and two (Nos 10214, 11079) in Shri Kīrtimuni's collection. Jivavijaya, the author of this work, has also composed *Tabo* on *Karmagrantha* in 1803 V. S (Refer to 'Jaina Sāhityano Samksipta Itihāsa' p 677).

(9) Stabaka by Paramānanda

This *Stabaka* (*Tabo*) has already been printed in Ray Dhanapatisimha Bahadur's edition of *Prajñāpanā*. At the end of the work we are told that it has been composed in 1876 V. S. in the life-time of Shri Pūjya Laksmīcandrasūri by Paramānanda, a pupil of Śrī Ānandacandrajī.

(10) Sanskrit Chāyā (translation) by Nānakacandrajī

In the title of Ray Dhanapatisimha Bahadur's edition of *Prajñāpanā* there occurs 'Lonkāgacchīya Rāmacandraganīkṛtā Samskrītānuvāda' (i. e. Sanskrit translation by Rāmacandraganī of Lonkāgaccha). But in the *praśasti* it is clearly stated that this Sanskrit translation is done by Nānakacandra, a pupil of Rāmacandraganī. And it is again Nānakacandra who has critically edited the text of *Prajñāpanā* contained in this edition. Hence it follows that he was alive when this edition of *Prajñāpanā* was published. That is, he was alive in the year 1884 A. D.

(11) Vṛtti by an anonymous author (?)

Jinaratnakosa mentions this *vṛtti* and gives information about the various manuscripts available in different collections.

(12) Translation of *Prajñāpanāsūtra*

This translation by Pt Bhagavandas Harakhchand has been printed in 1991 V. S.

Besides the commentaries mentioned above there existed, as has already been said, one *cūṛṇī* also. But no manuscript of this *cūṛṇī* is available. Moreover, a manuscript of *Prajñāpanāsūtra-sāroddhāra* has been noticed in 'List of manuscripts preserved in Śāntinātha Bhandāra, Cambay'—an appendix to Peterson's Report,

Pt II, p 63. But we have not come across this manuscript And we do not find the mention of this manuscript in the catalogue of the manuscripts preserved in this very Bhandāra—the catalogue recently prepared by Munī Shri Punyaviṣayaṣī So, we have to believe that at present the concerned manuscript is not there in this Bhandāra. This ‘*Praṣṇāpanāśūtrasāroddhāra*’ and Āc Abhaya-deva’s ‘*Praṣṇāpanoddhāra*’ alias ‘*Praṣṇāpanāśangrahaṇī*’ are two different works This is so because *Praṣṇāpanāśāroddhāra* is in prose whereas *Praṣṇāpanoddhāra* is in verses

(13) Praṣṇāpanāparyāya

The title of the manuscript in Munī Shri Punyaviṣayaṣī’s Collection (No. 4801) preserved in L D. Vidyamandir is *Sarvasiddhāntaviśamapadaparyāya*’ The work is that type of commentary which gives simply the synonyms (*paryāya*) of difficult terms (*viśamapada*). It begins with the *paryāyas* of the terms from *Pañcavastuka* Then from folio 2B there occur the *paryāyas* of the terms from *Ācārāṅga* etc. Therein from folio 5A there occur the *paryāyas* of the terms from *Praṣṇāpanā* First the author gives the term which he wants to explain Then he gives its explanation. The explanation is mainly in the form of synonyms First of all it takes up for explanation the term ‘*anāhāraka*’ from chapter XVIII And in folio 6B the author finishes *Praṣṇāpanāparyāya* and starts to give *paryāyas* of the terms from *Niśīthacūṛṇa* etc Folios 63A to 64B contain the *paryāyas* of difficult terms from *Praṣṇāpanāvivaraṇa*. ‘*Pāksikasūtraparyāya*’ ends in 26th folio There exists, in the Bhandāra of Cambay, one palm-leaf manuscript resembling this much portion (i e. folios 1 to 26) of the present manuscript. Refer to ‘Catalogue of Palm-leaf manuscripts in the Śāntinātha Jaina Bhandara, Cambay [part one]’ p 128. Therein the title is ‘*Niḥśesasiddhāntaparyāya*’. On the basis of the author’s *praśasti* found at the end of the manuscript in Śāntinātha Bhandara we know that the author of the *Paryāyas* upto ‘*Pāksikasūtraparyāya*’ is Candrakīrtisūri (1212 V S) But in the concerned manuscript in L D Vidyamandir there does not occur author’s *praśasti* on folio 26th wherein ends ‘*Pāksikasūtraparyāya*.’ Not only that, but it contains, after ‘*Pāksikasūtraparyāya*,’ other *Paryāyas* (*Nirvyāvalyāsūtraparyāya*, etc) And the last folio is 69th. Even at the end of the entire manuscript of 69 folios we are not told as to who is the author So, we surmise that this manuscript in L D Vidyamandir is a collection of two different works of the same nature In other Bhandāras too such manuscripts are available.

MALAYAGIRI AND HIS COMMENTARY ON PRAJÑĀPANĀSŪTRA

We have edited merely the original text of *Prajñāpanāsūtra*. Hence it is not possible for us to give exhaustive details about the commentary and its author. While editing the original text of *Prajñāpanāsūtra* we had to consult the commentary every now and then. It is to be borne in mind that none can prepare the critical and faithful edition of *Prajñāpanāsūtra* or any *Āgama* without consulting commentaries thereon. Out of the critical editions of the original *sūtras* that have been published down to this day those that have been prepared with scant and cursory consultation of their respective commentaries or without the consultation of them contain at many places unauthentic readings.

While editing the original text of *Prajñāpanā* we got the opportunity to study the commentary. As a result of this study whatever information we gathered about the commentary and its author¹ is presented here. We firmly believe that old manuscripts of *Sūtras* and the commentaries on *Sūtras* constitute the solid bases depending on which one can prepare the authentic texts of *Sūtras*. We are harping on this point whenever the occasion arises. Even though commentaries constitute one of the solid means for preparing critical edition of *Āgamas*, they lead the editor astray in selecting the authentic readings when they are consulted half-heartedly and cursorily. From this follows that the editor should independently ponder over as to whether the readings yielded by the commentary are in tune with those found in the manuscripts. In other words, he should see as to whether the readings yielded by the commentary are consistent with the line of thought presented in the text of original *Sūtra*. While editing the present work we have experienced that this sort of weighing is really necessary. In this edition of *Prajñāpanāsūtra* there are places where we have accepted readings found in old manuscripts having gone against the commentary because we have deemed them proper and consistent. But then there arises a question as to why the commentary contains unauthentic readings. The answer is as follows. The commentator seems not to have corrected the commentary after having written it. Or, if he would have corrected it, we are not at present in possession of the manuscripts representing the corrected version.

1. Here we are to understand Āc Malayagiri and his commentary.

At this occasion we seize the opportunity to give, even digressing from the main topic in hand, a sketch of Āc. Malayagiri's life and works

Rev. Maharsī Malayagiriḥ has written voluminous commentaries on Jaina Āgamas and other works. Even his death took place when he was engaged in writing commentaries. This is proved by the fact that some commentaries of his are incomplete. He has done great service to the cause of learning by having remained constantly engaged, till his death, in the task of composing works. Thus he deserves respect not only of the scholars of Āgamas but also of those who are the lovers of learning. He states that he has done the service of *Śrutajñāna* to the best of his ability and requests the readers devoted to *Śruta* to correct the mistakes of omission and commission that he might have committed inadvertently. From this we may infer that he might have deemed it proper to devote his time in the composition of new commentaries rather than in correcting the commentaries once composed by him. If we are correct in our inference then there is nothing improper in correcting the text of his commentary when one finds some solitary mistake inadvertently committed. It is really childish on the part of one who on finding some solitary and ordinary mistake runs down, in the heat of his little knowledge, a person whose contribution to learning and literature is so great.

In this edition at two places we have accepted the reading found in all the manuscripts of the original *Sūtra* even though the reading yielded by the commentary is different. Out of these two places one is sū 1420 [4]. Regarding this *sūtra* we notice that all the printed editions of the *Prajñāpanāsūtra* contain the reading available in all the manuscripts of the *sūtra*. This reading, as we have already said, is different from the one found in the commentary. The two places under consideration are as follows :

1 In sū. 999 [1] (p. 246) there occurs the reading '*goyamā* ' *no addāyam pehatī*'. All the manuscripts yield this reading. The authors² of vernacular commentaries (*Tabo*) also explain the text according to this reading. Ācārya Malayagiriḥ follows the reading '*goyamā* ' *addāyam pehatī*' in his commentary. We have considered the reading '*goyamā* ' *no addāyam pehatī*' to be authentic because each and every manuscript of the text of *Prajñāpanāsūtra* contains it as also because it seems to us consistent with the line of thought presented in the *sūtra*. For further clarification one may refer to p. 246 foot-note 2. Ray Dhanapatībabu's and Shri Amolakarsī's editions contain the reading we have accepted. This means that the

manuscripts that served as the basis of these two editions must have contained the reading yielded by the manuscripts utilised by us. But in Āgamodaya Samiti edition we find the reading accepted by Āc Malayagiri Pt Bagavandas's edition, Śīlāgama edition and Suttāgame edition—all these three editions follow the reading printed in Āgamodaya Samiti edition

2 The reading of sū. 1420 [4], that is available in all the printed editions is as follow. “*je nam bhamte' kevalam bohim bujhejjā se nam saddahejjā pattiejjā roejjā' goyamā! saddahejjā pattiejjā roejjā* |” (p. 231)

The commentary on this sūtra runs as follows. “*punar api praśnayati—yo bhadanta' kevalikīm bodhim arthato'vagacchati so'rthatas tām 'śraddadhīta' śraddhāvisayām kuryāt tathā 'pratya yet' pratīti visayām kuryāt, 'rocayet' cikīṣāmi ity evam adhyavaset' bhagavān āha—atthegaie ityādi* |” (Comm folio. 399 B).

When we think on the basis of the phrase ‘*atthegaie*’ quoted by the commentator we feel that the answer contained in the concerned sūtra-portion should be as follows. “*goyamā' atthegaie saddahejjā pattiejjā roejjā* |”

Now let us explain the context in which the concerned sūtra-portion occurs.

(1) Question—Can a living being belonging to the class of infernal beings take its next birth in the class of sub-human beings with five senses ?

Answer—Some can, and some cannot (sū 1420 [1])

(2) Question—Do the infernal beings that are born in their next birth as sub-human beings with five senses get opportunity to hear Religion propounded by Kevali ?

Answer—Some get the opportunity, and some do not

(3) Question—Do the concerned sub-human beings who get the opportunity to hear the Religion understand its meaning ?

Answer—Some understand, and some do not.

(4) Question—Do the concerned sub-human beings who understand the meaning have faith in, conviction of and predilection for that meaning ?

Answer—They have faith in, conviction of and predilection for the meaning

According to the commentary the answer to the fourth question is : ‘Some have faith in, conviction of and predilection for the meaning whereas some do not have’ The answers to the first

three questions contain the phrase 'atthegare'. While explaining the fourth question the commentator suggests that in the body of the text proper the same phrase occurs in the answer to the fourth question also. Is this the result of the inadvertency on the part of the commentator? Or, it might be that the manuscripts copied from the corrected original manuscript of the commentary are altogether lost to us. The learned should ponder over this matter

The Sanskrit and Gujarati translations printed in Ray Dhana-patibabu's edition follow the reading available in all the manuscripts of *Prajñāpanāsūtra* whereas the commentary printed in the same edition yields the above-mentioned reading

The edition prepared by Shri Amolak Rsiji accept the reading yielded by all the manuscripts of *Prajñāpanāsūtra* whereas the Hindi translation given in this edition follows the commentary.

The edition prepared by Pt Bhagavandas accepts the reading found in all the manuscripts of *Prajñāpanāsūtra*. Even the translation printed in this edition follows this reading. But *Vivecana* contained in this edition follows the commentary

There are two *Tabas* (vernacular commentaries) on *Prajñāpanāsūtra*—one by Pt. Dhanavimalajī and another by Pt Jivavijaya-jajī. The text of *Prajñāpanāsūtra*, given along with the *Tabo* by Pt Dhanavimalajī, contains the reading found in all the manuscripts utilised by us in the preparation of the present edition. And even the explanation given in this *Tabo* follows the same reading. The explanation is as follows 'je bhagavana(van) kevalabodharm bu(ū)jhim te saddahem pratīta ānem ruci manamām vasm ? gautama' saddaharm pratītarm rucim(rocem)³. Though the text of *Prajñāpanāsūtra*, given along with Jivavijaya-jajī's *Tabo* (1784 V. S. date of composition), contains the reading yielded by all the manuscripts utilised by us, the explanation follows the commentary. The explanation is as follows 'jeha bhagavan' kevalīpranīta bodha prate jāne būjhe te bodhi prate saddahem pratyaya dhare ruca(ci) karem ? hā gautama' koika saddahem pratyaya dharem ruca(ci) dhare karem |⁴'. In the beginning and at the end of this *Tabo*, Jivavijaya-jajī declares that in composing it he has followed the commentary by Āc Malayagiri

There is one common topic dealt with in both the works, viz *Prajñāpanāsūtra* and *Jivābhigama*. Though they treat of the same

3-4 The readings given here are from the manuscripts of these two *Tabā* works, belonging to Munirāja Kirtimunjī's Collection (No. 11079) and Munirāja Puṇyavijaya-jajī's Collection (1058-59) preserved in L. D. Institute of Indology, Ahmedabad-9

topic, their expressions are different Let us note the difference of expression

“*abhāsae tivrīhe pannatte | tam jahā—anāie vā apajjavasie 1 anāie vā sapajjavasie 2 sādīe vā sapajjavasie 3 |*” (*Prajñāpanāsūtra*, sū 1375 p 315).

“*abhāsae duvrīhe pannatte | tam jahā—sātīte vā apajjavasite 1 sātīte vā sapajjavasite 2 |*” (*Jīvābhigamasūtra*, Folio 442 B).

The five paper-manuscripts which we have utilised in the preparation of this critical edition contain the expression identical with the one found in *Jīvābhigamasūtra* Even Pt Jivavijayaḥ in his *Tabo* on *Prajñāpanāsūtra* accepts the reading or expression identical with the one found in *Jīvābhigamasūtra* and accordingly mentions two types of *ābhāsaka*. Āc Malayagiri in his commentaries on *Prajñāpanāsūtra* and *Jīvābhigamasūtra* follows the readings found in the original texts of the respective *Sūtras*. That is, in his commentary on *Prajñāpanāsūtra* he mentions three types of *ābhāsaka* whereas in his commentary on *Jīvābhigama* he mentions two types But he does not note in either of these two commentaries the difference between the two readings found in the two *Sūtras*.

ACCOUNT OF THE PRINTED EDITIONS OF PRAJNAPAÑĀPANĀSŪTRA

Before the present edition, there have been published six editions of *Prajñāpanāsūtra* We give below an account of these six editions

1 In 1940 V. S Ray Dhanapatiśimhaḥ, for the first time, published *Prajñāpanāsūtra* edited by Rśī Shri Nānakacandrajī This edition contains the text of *Prajñāpanāsūtra*, Sanskrit translation of the *Sūtra* prepared by Shri Rāmacandraganī, Āc Malayagiri's commentary and the vernacular commentary by Shri Paramānanda Rśī The text of *Prajñāpanāsūtra* printed in this edition is fraught with unauthentic readings. Moreover, punctuation marks are wrongly placed and word-divisions are wrongly made We think that this printed text is based on some manuscript of the same nature We have mainly utilised the text of *Prajñāpanāsūtra* printed in the edition under review And only rarely have we consulted the commentary, etc contained in it.

2. In 1974-75 V. S. Shri Āgamodaya Samiti published, in two parts, *Prajñāpanāsūtra* edited by Rev Āgamoddhāraka Ācārya Shri Sāgarānandasūriji. This edition is superior to the one published by Ray Dhanapatisimhaaji's from the standpoint of correct readings as well as correct printing. Hence after its publication the scholars have utilised this edition alone. Merely a glance at the vast number of works edited by him makes us realise the great speed with which he would have worked and also the irrepressible eagerness he would have entertained for bringing out editions of different Āgamic works. In comparison with the vast literature edited by him with great speed, the number of major mistakes that we find in this or that work edited by him is very small.

We have already written about Shri Āgamoddhāraka Sāgarānandasūriji and his editions in Editors' Note to '*Nandisutta Anuogaddārāṃ Ca*', a work edited by us. Here we point out this much that in his edition of *Prajñāpanāsūtra* there do occur major and minor mistakes which we shall discuss at proper place.

3. In Vira Nirvāna Samvat 2445 (= V. S. 1975) Lala Sukhadeva Sahaya has published *Prajñāpanāsūtra* edited by Shri Amolak Rsi. This edition contains the text of *Prajñāpanāsūtra* and its Hindi translation by Shri Amolak Rsi. The text of *Prajñāpanāsūtra* contained in this edition is very corrupt. Though Amolakji has not followed Ray Dhanapatisimhaaji's edition in preparing the text of *Prajñāpanāsūtra*, it is almost certain that he has utilised a manuscript or manuscripts belonging to that very group to which belonged the manuscript which constitutes the basis of Ray Dhanapatisimha's edition. Readers will know more about this from our discussion about different readings. While discussing the readings we have utilised, in a limited measure, the text of *Prajñāpanāsūtra* alone contained in this edition. Hence it is out of place to say anything about its Hindi translation.

4. In 1991 V. S. Pt Bhagvandas Harshachandra has edited, in three parts, the text of *Prajñāpanāsūtra*. It contains the text of *Prajñāpanāsūtra* and Gujarati translation of *Prajñāpanāsūtra* and also of Āc Malayagiri's commentary thereon. This edition is mainly based on Āgamodaya Samiti's edition. But the editor has pointed out in the introduction that he has utilised two manuscripts belonging to Śāntisāgaraji Bhandāra, Ahmedabad. Out of the two one contained the text proper along with its commentary whereas the other contained the text proper alone, the latter manuscript being mutilated (*trutita*). Hence at some places where Āgamodaya Samiti edition yields unauthentic readings this edition yields

authentic readings¹ In spite of this it too, like Āgamodaya Samiti edition, does contain, at many places, major and minor mistakes. Not only that, but there are places where the editor having rejected the correct readings yielded by Āgamodaya Samiti edition has accepted corrupt ones in their stead.² Translation of the text proper as also that of the commentary follow the respective versions of the texts printed therein Hence many a time the translation of the text proper is not in tune with that of the commentary The defects of the version (of the text proper) found in this edition are pointed out by us at proper place in this introduction

5 The text of *Prajñāpanāsūtra* contained in voluminous *Āgamaratnamañjūsā* published in limited number in the year 1998 V S (2468 Vira N. S) for the purpose of inscribing all the Āgamas on marble stone walls of Agama Mandir, Palitana We shall call it Śilāgama edition. Its editor has corrected some of the wrong readings of Samiti edition³ But at the same time he has even changed the correct readings found in Samiti edition⁴ Though we have not compared the text of this edition, word by word, with our press copy, we have very often consulted it while writing notes on different readings Hence we would like to point out the special features of this edition

The portion of the *sūtra* from the word 'uddham' (sū 210 p 77, line 8) to the word 'bahugīo' preceding the word 'joyanakodākodīo' (line 10) has been dropped in the edition under consideration Refer to the last line of stone-plate 173-4 of *Āgamaratnamañjūsā* The dropped portion is there in Samiti edition We can know as to whether or not at other places too this edition drops lines or words of the original text provided we compare the text printed in this edition with our edition The characteristic feature of this edition is that at various places the text of the *Sūtra* has been abridged by placing the sign of zero (0) In doing so Rev Āgamoddhārakajī, the editor, has not followed any old manuscript, method or tradition It is his own invention. For instance, he has dropped the *sūtra*-portion from the word 'pukkhara' (occurring at the end of 7th line on p 64) to line 17th and in its place he has put a sign of zero indicating abridgement. This dropped portion is found in all the old handwritten manuscripts of *Prajñāpanāsūtra* as also in all the printed editions of the same We have

1. Refer to paragraphs 61, 78-105 occurring under the forthcoming topic 'Examination of some of the Readings of *Prajñāpanāsūtra*'.

2. Ibid, paragraphs 42, 49, 70-77

3. Ibid, paragraphs 5, 21, 40, 89, 91, 92, 93, 103-106 and 33 (4)

4. Ibid, paragraphs 3, 12, 16, 24, 94

noticed such abridgements at many places in this edition even though we have consulted it for our limited purpose. Rev. Āgamoddhāra-kajī has dropped long or short portions of the *Sūtra* in order to abridge the text. Hence this edition could be described as the abridged *Praññāpanāsūtra* prepared by Rev. Āgamoddhāra-kajī. This abridged version contains the words 'sukkā', 'kanhā' etc. in place of 'sukkalessā', 'kanhalessā' etc. found in all the handwritten manuscripts and the printed editions. But this way of abridging the original *Sūtra* text may possibly lead to the corruption of the original text itself. Hence the continuation of this method is not desirable at all. The latest edition should not be at least more corrupt than the previous ones, if not better than those. This is what we expect. But this Śīlāgama edition does not come up to our expectation. The forthcoming discussion will yield other details about this edition.

6. Munirāja Śrī Puṣṭhabhikkhū (Puṣṭabhikṣu = Phulchandji) has edited the Āgamas in two parts under the common title 'Suttāgame'. The second part of *Suttāgame* contains 21 Āgamas excluding the *Angas*. And among these 21 Āgamas is found *Prajñāpanāsūtra*. This second part of 'Suttāgame' has been published in 2011 V. S. by Sūtrāgama Prakāśaka Samiti, Gudagāmva, Chāvanī. This is the latest edition of all that we have consulted. On examining the version of *Prajñāpanāsūtra* contained in *Suttāgame* we have come to entertain doubt regarding the authenticity not only of the text of *Prajñāpanāsūtra* contained therein but also of the texts of other Āgamas contained therein. In *Suttāgame* Muni Śrī Puṣṭhabhikkhujī has edited 32 Āgamas recognised by the followers of Sthānakavāsī sect. The later edition should be better than the former. This is what we generally expect. But *Suttāgame* does not come up to our expectation. For the elucidation of this point we request the readers to study 107 paragraphs written under the heading 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*', especially paragraphs No 42, 49 and 64-77. It would not be improper if we say something about the statements occurring in the Introduction (Prastāvanā) and Editor's Note (Sampādakīya) to the first and the second parts of *Suttāgame* respectively.

The introduction to the first part has been written by Muni Śrī Jinacandabhikkhū (Jinacandrabhikṣuḥ) And the Editor's note to the second part has been written by Muni Śrī Puspabhikṣuḥ himself On the 25th page of the introduction and on the 65th page of the Editor's note there occurs the heading 'Special features of this Edition' Under this heading there occur the following three statements (1) 'We have taken sufficient pains in selecting

correct readings'. (2) 'While editing the *Āgamas* we have utilised correct manuscripts' (3) 'Novel method has been employed by us in noting down the different readings'.

The first claim of the editor of *Suttāgame* is not justified. Our notes on the readings accepted in *Suttāgame* and our 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*', on the contrary, prove that the editor of *Suttāgame* has no critical acumen required for the selection of correct readings. Thus the first statement is far from the truth.

On the basis of the second statement readers may come to believe that the editor of *Suttāgame* might have utilised correct handwritten manuscripts while preparing the edition of *Āgamas*. But we confidently say that the editor has not compared the printed text of *Prajñāpanāsūtra* with any old handwritten manuscript of the same. And if we suppose that he has compared the printed text with some solitary old manuscript then we will have to say that he has not been able to assess the value of the important and authentic readings yielded by the manuscript. We have thrown light on this point in 107 paragraphs written under the heading 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*'. The statement under consideration is ambiguous. Muni Śrī Pupphabhikkhuji has not explicitly stated that by 'correct manuscripts' he means 'correct handwritten manuscripts'. Nor has he given the description of the correct manuscripts he has utilised. Hence there naturally arises in our mind the doubt as to what might have been the manuscripts that he has used⁵.

The third statement is also ambiguous. We are simply told that the editor has employed the novel method of noting down the different readings. But he has not explained as to what novelty is there in the method. Moreover, he has not clarified as to whether the readings he has noted are yielded by the printed editions or by the old handwritten manuscripts.

From all this it becomes crystal-clear that this edition is very defective from the standpoint of correct readings.

In the Introduction to the first part of *Suttāgame* (p 23) there occurs a statement about the previous editions. Therein we are told that the *Āgamas* have been published by Ray Bahadur Dhana-patasimha (of Maksudabad), by Āgamodaya Samiti and by others also but those editions are not free from corruptions. By saying

5 Even after reading this introduction if the editor of *Suttāgame* gives authentic description of the manuscripts he has utilised in editing *Suttāgame*, his attempt will be most welcome.

so the editor has indirectly suggested that *Suttāgame* edition is more correct and authentic than any of the previous ones. This is the reason why we were tempted to utilise it mainly, considering it to be so. Not only that but whenever the need arose to examine different places for finalising the authentic readings, we have studied all those places of the *Suttāgame* edition. Hence we are in a position to say positively that the editor of *Suttāgame* has not made any honest attempt whatsoever to prepare the critical and authentic version of *Prajñāpanāsūtra*. Of course, the *Suttāgame* edition of *Prajñāpanāsūtra* contains 29 correct readings in place of the incorrect ones yielded by Āgamodaya Samiti edition. But it is noteworthy that these 29 correct readings are already there in the text of *Prajñāpanāsūtra* edited by Pt. Bhagavandas Harshachandra in 1991 V. S. i.e 10 years before the publication of *Suttāgame*⁶. It may be that the editor has not followed the editions published by Pt. Bhagavandas and by Āgamodaya Samiti. But it is a fact that *Suttāgame* edition contains all the corrupt readings yielded by both these editions⁷. It is specially noteworthy that the editor of *Suttāgame* has not accepted the correct and authentic readings of the Āgamodaya Samiti edition, but in their place he has accepted all the corrupt and unauthentic readings of Pt. Bhagavandas's edition⁸. This may lead someone to conclude that he has utilised these two editions alone for the purpose of correcting the text of *Prajñāpanāsūtra*. And the editor has said nothing that may disprove the conclusion. The truth of whatever we have said here in brief will be realised by the readers when they will study the details given under the heading 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*'. At this juncture we would like to point out that out of so many correct and authentic readings we have been able to find out in place of the corrupt and unauthentic ones accepted in the previous editions there is one which has been accepted in *Suttāgame* edition. This reading, though not very important, is nevertheless authentic. It is *kāyajogam* in place of the unauthentic *kāyajoge*. This authentic reading '*kāyajogam*' is not found in any other edition of *Prajñāpanāsūtra*. Refer to paragraph No 107 under the heading 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*'. It is noteworthy that all the authentic readings except the one just referred to are found in this or that edition published before the publication of *Suttāgame*. Over and above the defects pointed out by us there are also minor defects which are peculiar to this

6 'Examination of some of the Readings of *Prajñāpanāsūtra*', paragraphs 61, 78-106

7. Ibid, paragraphs 1-42, 43-47, 50-60, 62, 63

8 Ibid, paragraphs 61, 78-105.

Suttāgame edition alone. Regarding the text of all the *Āgamas* printed in *Suttāgame* we can say as to how many are the places where the editor of *Suttāgame* has either altogether dropped the reading or changed it, provided we compare the text of each and every *Āgama* contained therein with the concerned text contained in old manuscripts. When the readers will study paragraphs No 64-69 written under the headings of 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*', they will have a clear idea of what mischief he has played with the text of *Prajñāpanāsūtra* by either dropping the readings or changing them. So, we feel that he must have played mischief with the texts of other *Āgamas* also. Though the state of affair is like this, the editor who has played mischief with the texts of *Āgamas* has charged others with that unscholarly and unholy action. This is really wonderful!⁹

We deem it proper to elucidate one point at this juncture. We have critically examined thousands of manuscripts of *Āgamas*. Therein some learned and studious monks have added words or phrases, mostly on the basis of commentaries, simply to make the original laconic text easily understandable. For instances, one may refer to paragraphs No 34, 44, 53 and 57, written under the heading, 'Examination of some of the readings of *Prajñāpanāsūtra*'. Sometimes the manuscripts contain the interpolated readings which do not fit in the context. We have given the instances of interpolated readings of this type in paragraphs No 4, 5, 10, 16, 17, 22 and 38 written under the above-mentioned heading. Study of these interpolated readings makes it clear that they might have been incorporated in the body of the text proper by the students who did not possess the thorough knowledge of the concerned subject. Again, at the end of a particular topic there occur in the body of the text proper recapitulatory verse (*sangrahanī gāthā*). Sometimes it is from the pen of the author himself, sometimes it is borrowed from some other works by the author himself and sometimes it is interpolated in the body of the text proper by some learned monk after having composed it. In *Prajñāpanāsūtra* there are instances of interpolated recapitulatory verses. Refer to the verse in lines 15-16 on page 26th. This is an interpolated verse. The *sūtra*-portion containing the *Pañcananamaskāra* mantra is also an interpolation. The two verses which occur in the beginning of *Prajñāpanāsūtra* and contain the information about the author are again interpolation.

As we have critically examined so many interpolated readings,

9 In this connection one may refer to Pt Shri Kalyanavijayaji's 'Paṭṭa-valīparāga-sangraha', p 449.

consistent or inconsistent with the textual context, we can definitely declare that all these interpolations have been incorporated in the body of the text proper with a view to clarifying the meaning of the concerned text-portion. We can positively say that they are interpolations only because no old handwritten manuscript yields them. And the study of the commentaries corroborates our above-mentioned view. Moreover, no interpolation is such as would suggest an attempt on the part of its interpolator to introduce his own peculiar views in the text proper.

Āc. Haribhadra has written a commentary named '*Pradeśa-vyākhyā*.' It has been published in two parts. The first part has been published in 1947 A.D. by Rishabhdev Kesarimal, Ratlam. And the second part has been published in 1949 A.D. by Jaina Pustaka Pracāraka Sabhā, Surat. No part contains the original text of *Prajñāpanāsūtra*.

EXAMINATION OF SOME OF THE READINGS OF PRAJÑĀPANĀSŪTRA

We would like to give an idea of our critical method of editing *Āgamas* in order that persons who work in this field of learning may get inspired. We have utilised the printed editions also. So, it is necessary to say something, by the way, about the readings accepted in these editions. We humbly request the concerned persons to remember our main objective in writing what follows. We have no mind to hurt the feelings of these persons.

We classify the forthcoming 107 paragraphs as follows.

(a) The correct and authentic readings mentioned in the eleven paragraphs (20, 43, 51, 52, 54, 56, 53, 59, 60, 62, 63) are not found in the editions published till the present day. In their place they contain corrupt and unauthentic readings. It is to be noted that out of these corrupt and unauthentic readings those mentioned in paragraphs 20, 43, 51, 56, 58, 59, 60 and 63 occur in more than one manuscript we have utilised.

(b) No printed edition except the one published by Ray Dhanapatisimha contains the correct and authentic readings mentioned in paragraphs 45 and 50. In their stead they yield unauthentic and corrupt readings which we have come across even in manuscripts.

(c) All the printed editions except the one prepared by Muni Śrī Amolak Ṛṣijī yield corrupt and unauthentic readings instead of

the correct and authentic ones mentioned in paragraphs 32, 37, 55. The corrupt and unauthentic reading given in paragraph No. 37 is available in manuscripts also.

(d) The Ray Dhanapatīsimha's edition and Muni Śrī Amolak Rṣijī's edition, at concerned places, contain readings which closely follow the correct and authentic readings mentioned in paragraphs 18, 23, 25, 46 (Hence these readings can be described as the different versions of authentic readings)

(e) The Āgamodaya Samitī edition, Pt Bhagavandas's edition, the Śīlāgama edition (contained in *Āgamaśāstramañjūsā*), the Suttāgame edition contain corrupt and unauthentic readings in place of the correct and authentic ones mentioned in paragraphs 1, 2, 3, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 18, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 31, 36, 39, 46 and 106. Out of all these corrupt and unauthentic readings those mentioned in paragraphs 39 and 46 are found in manuscripts also. It is to be noted that the correct and authentic readings mentioned in paragraphs 21 and 106 are found in the Śīlāgama edition.

(f) The Āgamodaya Samitī edition, Pt Bhagavandas's edition, the Śīlāgama edition and the Suttāgame edition contain unauthentic readings over and above the authentic ones mentioned in paragraphs 4, 5, 10, 17, 22 and 38. It is noteworthy that the corrupt reading mentioned in paragraph 5 occurs in Muni Śrī Amolak Rṣijī's edition and also in one of the manuscripts we have consulted, whereas it does not occur in the Śīlāgama edition.

(g) The interpolated readings mentioned in paragraphs 34, 44, 53, 57 clarify the meaning of the concerned *sūtra*-portions. But as they are interpolations inserted in the text proper for the purpose of elucidating the meaning of the original text-portions, they could not be regarded as authentic readings. The interpolated readings mentioned in paragraphs 53 and 57 occur in all the printed editions whereas those mentioned in paragraphs 34 and 44 occur in the Āgamodaya Samitī edition, in Pt Bhagavandas's edition, in the Śīlāgama edition and in the Suttāgame edition. Moreover, the interpolated reading mentioned in paragraph 57 has been found in one of the manuscripts utilised by us.

(h) The important readings mentioned in paragraphs 7, 14, 15, 19, 28, 30, 33, 35, 37, 40 and 41 are not found in the Āgamodaya Samitī edition, in Pt Bhagavandas's edition, in the Śīlāgama edition and in the Suttāgame edition. But they are available in each and every manuscript we have consulted. Here we should note that the readings mentioned in paragraphs 7, 30, 37 and the whole sentence of the *sūtra*-portion mentioned in the paragraph 19 are not found in Ray Dhanapatīsimha's edition whereas the readings

mentioned in paragraphs 33 (4) and 40 are found in the Śīlāgama edition.

(i) In paragraphs 64 to 69 we have given the following information. We have pointed out the readings that have been dropped by the editor of *Suttāgame* according to his own sweet will (paragraphs 64-66). We have pointed out the unwanted change made by the editor in the case-ending of the authentic reading on account of his inability to comprehend the meaning of the sutra-portion (paragraph 67). We have also given an instance of the printing mistake that has escaped the notice of the editor (paragraph 69). We have also given instances of the unwanted changes introduced by the editor in the authentic readings according to his own sweet will (paragraph 68).

(j) The original and authentic readings mentioned in paragraphs 42, 49, 70, 72-77 occur in all the manuscripts and also in some of the previous editions, viz. Āgamodaya Samiti edition etc. But in place of these original and authentic readings Pt. Bhagavandas's edition contains corrupt readings (paragraphs 70, 75) or unauthentic readings (paragraphs, 49, 73, 74) or readings involving unauthentic interchange of the places of words (paragraph 76) or interpolated readings (paragraph 72) or readings unscientifically corrected (paragraphs 42, 77). Moreover, we have pointed out, in paragraph 71, that Pt. Bhagavandas's edition follows the Āgamodaya Samiti edition in giving wrong and reverse order of some sūtras and in dropping the concerned reading. In this paragraph we have even noted one place of Pt. Bhagavandas's edition, where the editor has dropped the reading occurring even in the Āgamodaya Samiti edition. At the places mentioned in these ten paragraphs the *Suttāgame* edition closely follows the unauthentic version of Pt. Bhagavandas's edition. But it is noteworthy that in place of the reading dropped by Pt. Bhagavandas in his edition (paragraph 71) the editor of the *Suttāgame* has coined, according to his own sweet will, an altogether novel and unauthentic reading.

(k) We have pointed out the defects of the Āgamodaya Samiti edition in connection with the original and authentic readings mentioned in paragraphs 61, 78-105. In these paragraphs we have also shown that these original and authentic readings are accepted in Pt. Bhagavandas's edition. Again, we have pointed out that all these authentic readings given in the abovementioned 29 paragraphs occur in the *Suttāgame* edition also, the only difference being that Pt. Bhagavandas's edition simply suggests the authentic reading given in paragraph 80 whereas the *Suttāgame* edition

positively accepts it. Moreover, we have pointed out that Pt Bhagavandas's edition contains two interpolated words in the correct reading mentioned in paragraph 99. At this place too the Suttāgame edition follows Pt. Bhagavandas's edition. At the place referred to in the seven out of the 29 paragraphs (89, 91, 92, 93, 103, 104, 105) the Śīlāgama edition accepts the authentic readings whereas at the places referred to in the remaining 22 paragraphs it follows the Āgamodaya Samitī edition.

(1) The original and authentic reading mentioned in paragraph 107 is found in none of the previous printed editions except the Suttāgame.

For the sake of convenience we give the following abbreviations for the printed editions of *Prajñāpanāsūtra*, which we intend to discuss in the forthcoming 107 paragraphs.

ध० : The edition published by Ray Dhanapatīśimhji

स० : The Āgamodaya Samitī edition

अ० : The edition prepared by Muni Srī Amolak Rājī

भ० : The edition prepared by Pt Bhagavandas

शि० : The Śīlāgama edition (contained in Āgamaratnamañjūsā)

सु० : The Suttāgame edition

1. In sū 188 (p 65, l 10) there occurs the reading 'sānam sānam bhomejjanagarāvāsasatasahassānam'. All the manuscripts we have consulted yield this reading. This reading occurs even in Āc Malayagiri's commentary on *Jīvājīvābhigamasūtra* at the place where it quotes the whole *vānavyantarāsūtra* from *Prajñāpanāsūtra*. The स० edition yields the following reading 'sānam sānam asamkhejjabhamejjanagarāvāsasatasahassānam'. And the ध०, शि० and सु० editions follow the स० edition in this matter. But ध० and अ० editions contain the reading—'sānam sānam bhomejjanagarāvāsasayasahassā asamkhejjānam.' The meaning of this reading is not different from that of the reading yielded by the स० edition.

2. In sū 570 we have accepted the reading 'dasapaesie navapae-sahīne ttī' (p 152, l 15). All the old manuscripts yield it. In its place स० edition contains the reading 'dasapaesie navaram navapae-sahīne ttī'. But in no manuscript this reading is available. And it is also not necessary. At this concerned place ध० and अ० editions yield the reading 'dasapaesie navaram padesahīne ttī'. This means that these two editions contain the word 'navaram' in place of 'nava'. Scholars who are constantly engaged in critically editing old Agamic texts will at once notice that the word 'navaram' is a corrupt form of the correct word 'nava' and further that both

these words 'navaram' and 'nava' have found place in a reading where there should have been 'nava' only The म०, सि० and सु० editions follow ष० edition in this matter.

3. Sū. 1119 mentions four types of *catuḥpuruṣaprabhaktagatī*. The reading that we have accepted is as follows : 'samagam patthitā samagam pajjavatthitā 1 samagam patthiyā visamam pajjavatthiyā 2 visamam patthiyā samagam pajjavatthiyū 3 visamam patthiyā visamam pajjavatthiyā 4 (pp. 272-73) All the handwritten manuscripts that we have utilised yield this reading The ष० edition contains both *Prajñāpanāsūtra* and a commentary thereon There was something missing in the concerned portion of the commentary available to Rev Āgamoddhārakajī This seems to be the reason why he has interchanged the places of words and phrases of the original reading The commentary on this concerned reading is as follows : "taccaturddhātvam 'samagam pajjavatthiyā' ityādinā grathena svayam eva vaksyati" (Commentary, folio 329). On the basis of this wording of the commentary the ष० edition yields the following reading : 'samagam pajjavatthiyā samagam patthiyā 1 samagam pajjavatthiyā visamam patthiyā 2 visamam pajjavatthiyā visamam patthiyā 3 visamam pajjavatthiya samagam patthiyā 4 The old palm-leaf manuscripts of the commentary yield the following reading : "taccaturdhātvam 'samagam patthiyā samagam pajjavatthiyā' ityādinā grathena svayam eva vaksyati" From this reading it becomes clear that the reading which all the manuscripts yield and which we have accepted is the authentic one. From the instances like this we should learn that no changes should be introduced in the readings of the text proper merely depending on the printed edition of the commentary thereon For correcting the text proper one should consult the old manuscripts of the commentary Suppose no manuscript of the commentary is available, even then one should not change the readings of the text proper simply on the basis of the printed edition of the commentary. Some portion of the reading under consideration has been strangely dropped in the ष० edition on account of the repetition of the same words in the concerned portion of the text proper. Though the अ० edition contains the reading similar to the one found in the ष० edition, it describes the third and the fourth alternatives as follows *visamam pajjavatthiyā samagam patthiyā 3 visamam pajjavatthiyā visamam patthiyā 4*. At this place the म० and the सु० editions simply follow the ष० edition The सि० edition accepts the corrupt reading 'pajjavatthiyā' in place of 'pajjavatthiyā'. Except this it closely follows the ष० edition.

4. In the foot-note 13th on p. 294 we have noted the reading 'indagove i vā'¹. For the first time the ४० edition has accepted it in the body of the text proper. But no manuscript which we have consulted yields this reading. And the ३० and ३० editions too do not contain this additional reading. Some scholar seems to have added this reading in the body of the text proper on account of not understanding the import of the concerned commentarial passage. This will be clear as soon as we read the passage. The text proper contains the reading 'bāḷmdagove i vā'. And the commentary explains it as follows: 'bāḷendragopakāḥ sadyo jātāḥ indragopakāḥ, sa hi pravṛddhāḥ san īsatpāndurakto bhavati tato bālagrahanam, indragopakāḥ—prāvṛtprathamasaṁmayabhāvi kīṭaviśeśaḥ'. All the manuscripts yield the reading 'bāḷemdagove'. And the commentary also follows this reading. Hence what is intended here is the *balendragopa* and not the *indragopa*. The commentator has explained the main term 'indragopa' from among the whole compound 'bāḷendragopa'. So, somebody added the reading 'indagove i vā' in the body of the text proper wrongly considering that the authors of *Praññāpanāsūtra* and the commentary intended it also. All the three editions viz. ३०, ३० and ३० that have been published after the publication of the ४० edition follow the ४० edition.

5 In *sūtra* 1238 there occurs the reading 'anovamā i vā' (p. 297). But the ४० manuscript contains the additional reading 'uvamā i vā' before the above-mentioned one. And somebody has corrected the ३० manuscript, having added this additional reading. But all other manuscripts utilised by us do not contain this additional reading. The ४० edition has accepted the additional reading in the body of the text proper. The commentator explains the 'gule khamde' and 'macchamdiyā' from among those terms denoting sweet dishes. But for the meanings of the terms from 'pappadamoyae' to 'anovamā' he asks us to consult the person expert in the concerned science. His actual words . *parpatamodakādayaḥ sampradāyād avaseyāḥ*. This much is certain that the terms enumerated in the text proper at this place refer to sweet dishes. Hence the reading 'uvamā i vā' rarely found in manuscripts seems to be an unwanted addition. 'Uvamā' means upamā, a Madrasī dish. It is a saulty dish. So, the term 'uvamā' does not fit in the context. But in olden days there might have been some *anupamā* dish so called on account of its taste being quite opposite to that of *uvamā*. This dish is meant by the term 'anuvamā'.

1 The ४ edition contains the reading 'indagove i vā'. That is, here we have ३ for ३

occurring in the text proper. The additional unauthentic reading 'uvamā i vā' is not there in the ष० and the शि० editions whereas it is there in the अ०, म० and सु० editions. By the mention of *anupamā* it is indirectly proved that the dish called *uvamā* is as old as the one called *anuvamā*

6 The word '*anamtagunā*' occurs in *sūtra* 1247 It is available in all the manuscripts of the *Sūtra*, that we have consulted The ष० and the अ० editions contain this very reading at this concerned place The commentator also follows this reading But the स० edition yields the wrong reading '*asamkhejjagunā*' in place of the abovementioned authentic reading. The म०, शि०, and सु० editions follow the स० edition in this matter.

7 The reading of the concerned fourth alternative in *sūtra* 1620 is as follows: *atthegāre jīve egariyāo jīvāo jam samayam kāriyāe āhigaranīyāe pāosiyāe kiriyāe aputthe tam samayam pāriyāvanīyāe kiriyāe aputthe pānārvāyakiriyāe aputthe* 4 | (p. 357 lines 6-8) All the editions published so far, except the अ० one, do not contain this reading which is yielded by all the manuscripts we have utilised We may surmise that the manuscript which served as the model of those editions has dropped the concerned readings on account of its writer's cursory consultation of the commentary The commentary on the particular *sūtra* is as follows—'*jīve nam bhamte* ' *jam samayam kāriyāe āhigaranīyāe* ' *ityādi atrāpi samayagrahanena sāmānyataḥ kālo grhyate, praśnasūtram sugamam, nirvacanasūtre bhangatrayī—kañciḥ jīvam adhikṛtya kaściḥ jīvo yasmin samaye kālē kiriyātrayena sprstas tasmīn samaye pāritāpanīkyāpi sprstah prānātipātakriyayā cety eko bhangaḥ, pāritāpanīkyā sprstah prānātipātenā-sprsta iti dvitīyaḥ, pāritāpanīkyā prānātipātakriyayā cāspṛsta iti tritīyaḥ, esa ca tritīyo bhango bānāder laksyāt paribhramśena ghātyasya mīgādeh paritāpanādyasambhave veditavyah* | *yas tu yasmin samaye yam jīvam adhikṛtyādyakriyātrayenāspṛstah sa tasmīn samaye tam adhikṛtya nīyamāt pāritāpanīkyā prānātipātakriyayā cāspṛstah, kāyikyādyabhāve paritāpanāder abhāvāt* | (Commentary, folio 446A)

The underlined portion of the above-quoted commentarial passage contains the explanation of the fourth alternative suggested here The answer to the *sūtra*-question is contained in 1 to 3 alternatives This is the reason why the commentator says, '*nirvacanasūtre bhangatrayī* ' To describe the fourth alternative with which the *sūtra*-question has no concern points to the characteristic feature of the style. On the basis of the term '*bhangatrayī*' occurring in the above-quoted passage some manuscripts might have dropped the concerned fourth alternative

8. The reading 'ābhiniḥohiyaṇānī-²sutanānīsu' occurs in the beginning of the sūtra 1898[1]. All the manuscripts yield this reading. When we examine the sūtras occurring before and after this sūtra we find that this reading is authentic from the standpoint of consistent meaning. The ५० and the ३० editions too accept this correct reading. The commentary contained in the ३० edition quotes the concerned portion of the text proper. The quotation is as follows: 'ābhiniḥohiyaṇānī suyaṇānī ya.' This is a wrong reading. And it is on this account that the text proper printed in this ३० edition accepts this wrong and unauthentic reading. The palm-leaf manuscripts of the commentary, belonging to Jesalmer and Cambay Bhandāras, yield the following reading of the concerned quotation: 'ābhiniḥohiyaṇānīsū suyaṇānīsū ya.' And all the manuscripts of the text proper yield this correct reading. The ५०, ३० and ३० editions follow the wrong reading of the ३० edition.

9. The ३० edition contains the reading 'asamkhejjagunā' in place of the reading 'samkhejjagunā' occurring in the beginning of the first line on p 436 (sūtra 2129 [1]). The commentary printed in this ३० edition also gives the Sanskrit translation of this very reading, viz. *asamkhyātagunāḥ*. But we have considered 'samkhejjagunā' to be the authentic reading on the following ground. All the manuscripts of the text proper yield this reading. Even the palm-leaf manuscripts belonging to Cambay and Jesalmer Bhandāras as also the paper manuscripts belonging to 16th-17th centuries of Vikrama Era contain this reading. The ५० and the ३० editions accept the reading similar to the one accepted by us, whereas the ५०, ३० and ३० editions follow the ३० in this matter.

10. After the completion of sūtra 2175 (p 445) the ३० edition contains the additional reading 'tathā siddho bhavati'. We have noted this reading in the foot-note 6th on page 445. None of the manuscripts of the text proper, consulted by us, contains this additional reading. This additional reading is unnecessary and unwanted. It is not found in the ५० and the ३० editions. Moreover, the commentary too does not explain it. After the completion of the commentary on 2175 sūtra the portion of the commentary containing the introductory remarks to sūtra 2176 is as follows: 'tad evam kevalī yathā siddho bhavati tathā pratipāditam, idānīm siddhā yathāsvārupās tatrāvatisthante tathā pratipādayati |' The manuscript utilised by Rev Āgamoddhārakjī seems to have contained the additional reading and this addition or interpolation might have been made in the manuscript on the basis of the phrase 'yathā siddho

2. The reading 'sutanānīsu' is printed in our edition due to oversight. We have corrected it in Śuddhipatraka

bhavati’ occurring in the introductory commentarial remark to sūtra 2176. Of course, all the old manuscripts which we have utilised do not contain this unauthentic additional reading. The म०, शि० and सु० editions follow the ष० edition in this matter.

11. Sūtra 1737 [2] contains the reading ‘*satta ya vāsasahassāṁ abāhā*’. But the ष० edition in its place yields the reading ‘*sattari ya vāsasahassāṁ abāhā*’. This might be the result of oversight or inadvertence on the part of the editor. The म०, शि० and सु० editions follow the ष० edition in this matter. But it is noteworthy that Pt Bhagavandas translates the concerned term as ‘seven thousand’ *saya* = hundred and *sahassa* = thousand. If the propriety of these two numbers were considered in the present context, then ‘*satta*’ would not have been turned into ‘*sattari*’, a corrupt reading. All the manuscripts we have utilised and even the व० and अ० editions contain ‘*satta*’ reading at this place.

12 The second half of the 6th verse occurring in the second sūtra in our present edition is as follows : *kammassa bamdhae 24 kammavedae 25 vedassa bamdhae 26 veyaveyae 27 || 6 ||* (p 4) It is yielded by all the manuscripts we have utilised. The व० and the अ० editions too contain this reading. The ष० edition and the म० and सु० editions which follow the ष० contain the following reading in its place : [*kammassa*] *bamdhae* [*kammassa*] *veda[e] vedassa bamdhae veyaveyae*. The words put in angular brackets [] suggest the attempt of the editor to make the prosodial instants equal to those found in the regular Āryā metre. But one should remember that Āgamic works contain at many places the irregular metres which possess prosodial instants more or less than those found in regular or standardised metres. Having borne this fact in mind the editor of Āgamic texts should ponder over as to whether or not the particular metrical reading yielded by this or that manuscript fits in the context. The explanation found in the commentary is also in consonance with the reading available in all the manuscripts. That is, the reading accepted by us is original and authentic. Though the reading put in angular brackets in the ष० edition follows the authentic reading, at last the शि० edition dropped the reading put in angular brackets with a view to bringing the Āryā metre of this half verse in line with the regular Āryā metre. The concerned half verse given in शि० edition is as follows : ‘*bamdhae vedavedassa bamdhae veyaveyae*.’ This reading is very defective. At this place in our edition we have accepted the reading ‘*kammavedae*’. But the ष० edition contains ‘[*kammassa*] *veda[e]*’ in its place. It is noteworthy that no manuscript yields ‘*ssa*’ at this concerned place.

13. The reading 'sarīṃgovamganāme' (sū. 1693 and sū. 1694[4]) (p. 369, lines 4th and 21st) and also the reading '°sarīramgovamganāme' (sū. 1694[4]) (p. 369, lines 22-23) are yielded by no manuscript of the text proper. The ४° and the ३° editions contain the readings similar to the ones accepted by us. Even the commentary follows these readings. Let us quote the concerned portion of the commentary: 'śarīṃāṅgopāṅganāmeti śarīrasyāṅgāṇy astau śiraḥprabhātīni, uktam ca—'sīsamuroyarapitthī do bāhū uruyā ya atthamgā' iti, upāṅgāni ca aṅgāvayavabhūtāṇy aṅgulyādīni, śesāni tatpratyaavayavabhūtāṇy aṅguliparvarekhādīni aṅgopāṅgāni, 'syādāva-sankhyeye' ity ekaśesaḥ, tannimitam nāma 'śarīrāṅgopāṅganāma' (commentary, folio 469 B). The २° edition accepts the corrupt reading 'sarīrovamganāme' in place of 'sarīramgovamganāme.' The ४°, ३° and २° editions follow the २° edition in this matter. Similarly, the २° edition contains the wrong reading '°sarīrovamganāmāe' in place of '°sarīramgovamganāmāe' (1702[14]). At this place also the ४°, ३° and २° editions follow the २° edition. The concerned reading of sū. 1702[14] is missing in the ४° and the ३° editions.

14. The reading 'jahā kṛiyāsu pānāvāyaviratassa' (sū 1784 [3]) printed on p 390 (line 23) of the present edition is yielded by all the manuscripts we have consulted. The original version of the concerned text asks us to know all the alternatives from the sū 1643 occurring in the chapter XXII called 'Kṛiyāpada'. This is the reason why we have accepted above-mentioned reading in the text proper at this place. Even ४° and the ३° editions contain this original reading. But the २° edition does not accept this reading. And ४°, ३° and २° editions follow the २° edition in this matter. We are confident that there is no manuscript that does not contain this reading.

15. In sūtra 1786 all the manuscripts yield the reading 'bandhe' (p 390) which refers to the chapter XXV called 'Bandhapada'. The ४° and the ३° editions also contain this reading. The commentator reproduces this entire sūtra (1786) in his commentary. Therein also we find the reading 'bandhe' (See commentary, folio 497 A). In the absence of this word 'bandhe' it becomes impossible for the reader to know as to which is the subject-matter of the sūtra 1786. In the printed text of the commentary the term 'bandhe' has been put in angular brackets []. We do not understand as to why

3-4 At these two places the printed text of the commentary contains the readings 'sarīropāṅganāmeti' and 'śarīropāṅganāma' respectively. The reading we have given above is yielded by many old manuscripts of the commentary.

Rev. Āgamoddharakajī has put it in the brackets. Is it that the manuscript of the text proper utilised by him did not contain it ? Or, is there any other reason for his doing so ? We cannot positively answer these questions. In the text proper contained in the ४० edition this reading is missing. The ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter. This reading being not there in the ५० edition, its editor Pt Bhagavandas translates into Gujarati the concerned portion of the text proper as follows. ‘*jema jñānāvaranīyane vedatām jetalī prakṛitino bandha kahyo che tema mohanīya karma vedatām kahevo*’. The purport of this translation is that the person who experiences [the fruits of] Mohanīya-karma binds seven or eight or six or even one type of karma. (Refer to sūtra 1776). But the reading ‘bandhe’ clearly points out that the person who experiences the fruits of Mohanīya-karma can never bind karmas of one type only.

16 The concerned reading as we have accepted in *sūtra* 1252 (p. 300 line 20) is as follows “*kanhalesā nam sā, no khalu sā nīlaleśā, tattha gatā ussakkaṭi*’. All the manuscripts of the text proper yield this reading. Even the ३० and the ३१ editions contain this reading. The commentator also follows this reading while explaining the concerned portion of the text proper. The commentarial passage in point is as follows “*paramāṛthataḥ punah kṛsna-leśyaiva, no khalu nīla-leśyā sā svasvarūpā-parityāgāt, na khalv ādarśādayo japa-kusumādisannidhānatas tatpratibimbamātram⁵ ādadhānā nādarśādaya itī paribhāvanīyam etat, kevalam sā kṛsna-leśyā ‘tatra’ svasvarūpe ‘gatā’ avasthitā satī utsvaskate tadākārabhāvamā-tradhāranatas tatpratibimbamātradhāranato votsarpatīty arthaḥ*” (Commentary, folio 372 A). Though the commentary clearly explains the concerned original reading of the text proper, the last sentence of the *sūtra* under consideration is wrongly printed in ३० edition as follows. ‘*tattha gatā osakkaṭi ussakkaṭi vā*’. Thus the ३० edition contains additional unwanted wrong word ‘*osakkaṭi*’. No manuscript yields it. Moreover, there is no *leśyā* (mental temperament) which is lower than *kṛsna-leśya* (black coloured mental temperament). Hence the additional word ‘*osakkaṭi*’ at this concerned place is useless and misleading. *Sūtra* 1255 mentions the *leśyā* lower than the *śukla* (the white coloured one). But it does not refer to the *leśyā* higher than the *śukla*. It is so because there is no *leśyā* which is higher than the *śukla*. The *śukla leśyā* is the highest (i.e. the purest) *leśyā*. We believe, without a shadow

5. The printed text of the commentary contains the reading 'mātrāmāda-dhānā'. But we have given here the correct reading on the basis of the old manuscripts of the commentary

of doubt, that the additional word 'osakkar' found in the ४० edition at this place is unwanted and wrong. The ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter. Even if the editor of the ५० edition has utilised the manuscript of the text proper in its editing, he seems not to have pondered over the authenticity or otherwise of the readings at many places. The ६० edition no doubt closely follows the ४० edition. But it has committed a mistake in sū 1255, which is not there in the ४० edition. It contains a zero sign after 'tatthagatā osakkar'. This misleads the reader to believe that there is the word 'ussakkar' for which the zero sign is put and this, in turn, would wrongly suggest that there is a *leśyā* higher than the *śukla*.

17. At the end of the sūtra 72 we have accepted the reading 'gokannamādī | se ttam dukhurā' (p. 31). All the manuscripts that we have consulted yield this reading. Moreover, the ५० and the ७० editions also contain this reading. But in the ४० edition in its place we find 'gokannamādī | je yāvanne tahappagārā | se ttam dukhurā'. This means that it contains at this place the additional words 'je yāvanne tahappagārā'. Of course, in the sūtras coming before and after this concerned sūtra and even elsewhere we invariably find 'je yāvanne tahappagārā' after the enumeration of the concerned divisions. But at the same time it is also clear that wherever there occurs 'je yāvanne tahappagārā' it is definitely not preceded by the word 'āi' or 'ādī' (= etc). All the manuscripts contain 'ādī' in the word 'gokannādī' occurring in the sūtra under consideration. And this term 'ādī' here stands for the phrase 'je yāvanne tahappagārā'. Thus the occurrence of the term 'ādī' rules out the possibility of the presence of 'je yāvanne tahappagārā'. Whether the editor of the ४० edition has interpolated the phrase 'je yāvanne tahappagārā' on the basis of its occurrence in other sūtras or he has done so on the basis of some manuscript yielding the concerned phrase at this place we do not know. But this much is certain that the phrase is an interpolation. The ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter.

18 In sūtra 107 there occurs the term 'dāmīlī' (p. 38). But the ५० manuscript yields the reading 'domīlī'. It might be that the *danda* (|) preceding the term 'dāmīlī' has been here wrongly joined to the term. In the old method of manuscript writing ८ is written as ८. For instance, दो is to be written as ८८. All the manuscripts except the ५० yield the reading 'dāmīlī'. This term 'dāmīlī' stands for Drāvidī Script. The ५० and the ७० editions accept the reading 'domīlī'. In the ४० edition at this place we find the reading 'domīlī'. And the ५०, ६० and ७० editions follow the ४०

edition in this matter. But no manuscript yields the reading 'domahvī'⁶.

19. The word 'satthāne' occurring in *sūtra* 1049 (p. 258, line 9) is missing in the ४० edition. And in the ४०, ५० and ६० editions too it is not found. The ३० edition contains it. But in the ३० edition the whole sentence in which the word 'satthāne' occurs is missing. That is, therein we do not find the following sentence: 'vanassatikāyānam satthāne baddhellaḡā anamtā.'

20. All the old manuscripts yield the reading 'naradāvanīyā' occurring in *sūtra* 105 (p. 38). But ४० and ५० manuscripts yield the reading 'naravāvanīyā'. On the basis of our experience in the field of Āgamic research we can say that there is every possibility of misreading ३ for २. And this type of error on the part of a copyist seems to have turned the reading 'naradāvanīyā' into 'naravāvanīyā.' And the ७०२ manuscript contains the reading 'naravāhanīyā' which suggests an attempt to correct the reading 'naravāvanīyā'. The copyist of this manuscript seems to be an intelligent scholar. This is the reason why he has written 'naravāhanīyā' in place of 'naravāvanīyā' which was available to him and which he found not fitting in the context. This is what we surmise. All the printed editions contain at this place the reading 'naravāhanīyā' on the basis of some rare manuscript belonging to the ७०२ group. The very old manuscripts yield the reading 'naradāvanīyā.' This proves its authenticity and originality. Moreover, we have come across the term 'naradāvanīe' in 'Nandīsuttam Anuogaddārāṃ ca', published by Shri Mahavira Jaina Vidyalaya, Bombay, sū 303, p. 131⁷.

21. The reading 'vānamamtarānam jahā neravīyānam orāḡiyā āhāragā ya' (*sūtra* 922, p. 228, line 8) is yielded by all the manuscripts. And all the editions published so far contain this reading.

6 In the 18th samavāya of *Samavāyāṅga* published by Āgamodaya Samiti 20 instead of 18 names of different scripts are printed. Therein the word 'Bhūyahvī' is not numbered. Even then the number 19 is printed in place of number 18. Even the Suttāgame version of *Samavāyāṅga* follows the Samiti edition in this matter. But Suttāgame edition puts the word 'Bhūyahvī' in square brackets. Even then the number of the scripts enumerated here is nineteen.

7 The word 'naradāvanīe' does not occur in the hitherto printed editions of *Anuyogadvārasūtra* and in most of the manuscripts of the same that we have utilised except the two paper manuscripts and the two palm-leaf manuscripts, one belonging to Jesalmara Bhandāra and another belonging to Shri Sangha Bhandāra, Patan. Taking into account the fact that the word 'naradāvanīyā' occurs in *Prajñāpanāsūtra* we accepted in our edition of *Anuyogadvārasūtra* the reading 'naradāvanīe' yielded by very old manuscripts though they are few in number.

The reading asks the readers who want to know about the *audārika* and the *āhāraka* bodies of *vānavyamtara* gods to reproduce what has been said elsewhere in the work about these bodies of infernal beings. The १० edition contains in this very *sūtra* (922) the reading ‘*āhāragasarīrā jahā asurakumārānam*’ (=‘for details about the *āhārakaśarīra* of *vānavyamtara* gods readers should repeat here whatever has been said about this body of *Asurakumāra* gods’). This reading in the १० edition occurs before the reading ‘*teyā-kammayā*’ It is an unwarranted addition. It is not proper to ask readers twice in one and the same *sūtra* to consult two different portions of the text for the same details. All the old manuscripts except the ५० २ do not contain this additional reading, nor do the ४० and the ३० editions contain it. But the ४० and the ५० editions following the १०, include this additional reading in the body of the text proper. But the ११० edition does not contain this unwanted additional reading.

22. In the interrogative sentence of *sūtra* 985[7] there occurs the reading ‘*ogāhanapaesatthāe*’ All the manuscripts yield this reading. Even in the portion containing the answer to the question these two words are mainly used. In spite of this the १० edition in its place contains the wrong reading *ogāhanatthayāe paesatthayāe* *ogāhana-paesatthayāe*. The ४०, ११० and ५० editions follow the १० edition in this matter. In the ४० and ३० editions at the concerned place the two words are separately written as follows ‘*ogāhanatthayāe paesatthayāe*’. That is, the third word found in the १० edition is not there in these two editions.

23. In *sūtra* 1111 we have accepted the reading ‘*mamdūe upphidyā*’. The commentator follows it and translates the term ‘*upphidyā*’ into Sanskrit as ‘*utplutya*’. The manuscripts yield in its place ‘*mamdūe-uppaditā*’ or ‘*upphaditā*’ or ‘*ophidittā*’. The ४० and the ३० editions contain the reading ‘*mamdūe uppadittā*’ at this place, whereas the १० edition contains the unauthentic reading ‘*mamdūo phidittā*’. The ४०, ११० and ५० editions follow the १० edition in this matter.

24. In *sūtra* 1131 and 1145 (pp 275 and 278) we have accepted the reading ‘*sa cceva pucchā*’. But the १० edition contains at these two places the wrong readings ‘*evam savve vi pucchā*’ and ‘*savve vi pucchā*’ respectively. These wrong readings are the results of mistaking च for व. In *sūtra* 1145 we have not noted down in the foot-note the reading available in the १० edition. At these two places the corrupt reading ‘*savve va*’ yielded by manuscripts utilised by the editor of १० edition seems to have been turned into

'*savve vi*' due to haste in correcting it or due to slip of pen. But from the standpoint of construction and meaning the reading '*savve vi*' is useless. No manuscript utilised by us yields it. The ५० and ३० editions contain at these two places the readings '*so ceva pucchā*' and '*savve va pucchā*' respectively. The ३१० edition contains at these places readings '*evam savvesim pucchā*' and '*savve va pucchā*'. Not finding the reading '*savve va*' to be correct the editor has attempted to correct it as '*savvesim*' which itself is not proper. The ५० and the ३३० editions follow the ३० edition in this matter.

25 In *sūtra* 1218 we have accepted the reading '*padesāvagāha*' (p 291, line 26). In its place the ३० edition contains the reading '*padesogādha*'. All the manuscripts except ५१, ५२ and ५३ yield the reading '*padesā*' for '*padesāvagāha*'. That is, the '*vagāha*' part of the reading '*padesāvagāha*' is missing in these manuscripts. The commentarial passage throwing light on the authentic reading is as follows. ⁸'*ekādaśaḥ pradeśapīrūpanādhikāraḥ, dvādaśo'vagāhādhikāraḥ*' (commentary, folio 358 A). On the basis of this passage we definitely say that the reading '*padesāvagāha*' yielded by the abovementioned three manuscripts is authentic and correct. There occurs the word '*ogādha*' in the reading '*kanhalessā nam bhamte kaipaesogādhā*' found in *sūtra* 1244 (p 299). Keeping this in mind the editor of the ३० edition seems to have accepted the reading '*padesogādha*'. It is also possible that he might have before him a manuscript which itself contained the reading '*padesogādha*'. The ५० and the ३० editions contain at this place the readings '*padesovagāha*' and '*padesovagādha*' respectively. The ५०, ३१० and ३३० editions follow the ३० edition in this matter.

26. In *sūtra* 1228 we have accepted the reading '*tambacchivādyā i vā*' (p. 294, line 2). The ३० edition contains the reading '*tambacchivādyāe i vā*'. The 'ए' letter occurring in this reading is redundant and interpolated. The ५०, ३१० and ३३० editions follow the ३० edition in this matter. The ५० and ३० editions contain at this place the readings '*tambacchivā vidāivā*' and '*tambacchivā vidāitvā*' respectively.

27 In *sūtra* 1230 we have accepted the reading '*kanvāarakusume i vā*' (p 294). All the manuscripts which we have utilised yield this reading. Even the ५० and the ३० editions contain it. But the

8. The first part of this reading occurring in the edition of the commentary published by Āgamodaya Samiti is as follows *ekādaśo'pradeśaḥ pradeśapīrūpanādhikāraḥ*. The reading which we have given here is yielded by the palm-leaf manuscripts of the commentary belonging to Jesalmara Bhandāra and Cambay Bhandāra.

४० edition contains at this place the reading 'kanniyāarakusume १ vā'. And the ५०, ६० and ७० editions, after the ४० edition, accept it. But no manuscript yields it. So it could not be regarded as authentic. The commentary printed in the ४० edition contains the following *pratīka* (the word or phrase quoted in the commentary from the original text in order to help the reader in easily finding out the concerned portion of the original text) : 'kanniyāarakusume १ vā'. It seems that the ४० edition, on the basis of this *pratīka*, has accepted the reading 'kanniyāarakusume १ vā'. It is also possible that a manuscript utilised by its editor might have contained this reading. Even then this reading could not be regarded as authentic. It is so because the palm-leaf manuscript belonging to the Cambay Bhandāra yields the reading 'kanīyāarakusume १ vā' which is identical with the one yielded by all the manuscripts utilised by us.

28. In *sūtra* 1231 we have accepted the reading 'sīṁduvāravarāmalladāme'. All the manuscripts yield this reading. The ५० and ७० editions also contain this reading. But the ४० edition contains in its place the reading 'sīṁduvārāmalladāme'. Thus this reading does not contain the word 'vara' which occurs in the reading accepted by us. The ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter. The commentary gives the brief explanation of the terms from *sālipittharāsi* to *seyabamdhujīrae*. It is as follows : 'sālipistarāsi-kutajapusparāsi-sīṁduvārāmālyadāma-śvetāsoka-śvetakanavīra-śvetabandhujīvāḥ pratītiḥ'. No manuscript of the commentary contains the reading 'sīṁduvāravarāmālyadāma' which is in harmony with the reading occurring in the text proper. But this does not mean that we should drop the word 'vara' from the text proper. We can explain the non-occurrence of the term 'vara' in the commentary in the following two ways: (1) 'र' letter occurring at the end of the terms 'सिन्दुवार' and 'वर' might have caused the oversight on the part of the copyist. That is, on that account he might have dropped the term 'vara'. If we accept this view, then the concerned reading of the commentary should be written as follows : 'sīṁduvāra[vara]mālyadāma'. (2) The text proper contains the compound of six names. On this account the commentator might not have deemed it necessary to include the well known term 'vara' in this sentence. We strongly believe that the reading which is yielded by all the manuscripts of the text proper should not be dropped.

29. In *sūtra* 1362 we have accepted the reading 'sāgārovautte' (p 314). All the manuscripts yield this reading. The ५० and ७० editions too contain this reading. But the ४० edition contains, in

its place, the reading 'sāgārovaogovautte'. No manuscript yields this reading. We are of the opinion that the editor of the ४० edition has here followed the quotation of the text proper, occurring in the printed commentary (folio 392 A), of course, he has made some correction in the quotation. The quotation is as follows. 'sāgārovaogovautte nam bhamte'. But the version of this quotation, yielded by the palmleaf manuscript belonging to Jesalmara Bhaṇḍāra, is as follows: 'sāgārovautte nam bhamte'. This version is in harmony with the reading yielded by the manuscripts of the text proper. This conclusively proves that the reading accepted in the ४० edition is not authentic. The ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter. In *sūtra* 1363 which follows the *sūtra* under consideration contains the phrase 'anāgārovautte'. All the manuscripts yield it. And all the editions including even the ४० contain it. This shows the authenticity and originality of the reading 'sāgārovautte' accepted by us in *sūtra* 1362.

30. The portion from *sūtra* 1597 [2] to *sūtra* 1599 [1] (i.e. page 354 lines 3 to 9) is contained only in the three manuscripts out of eight utilised by us. This means that the copyists of the concerned manuscripts have dropped this portion through oversight. The ५० and the ४० editions too do not contain it. And the ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter. But the ८० edition contains it. From this we learn that if we do not consult different manuscripts on account of the task being tiresome and tedious then there is always a possibility of our recension of the text edited missing phrases, sentences and even passages.

31. In *sūtra* 2052[6] we have accepted the reading 'pahāremāṇīo' (p 423, line 4). All the manuscripts yield it. Even the ५० and the ८० editions have accepted it. But the ४० edition contains in its place the reading 'sāpahāremāṇīo'. And the ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter.

32. In the 1st and the 2nd paragraph of *sūtra* 2170 we have accepted the readings 'samohannatī' (p 443, line 25) and 'samohannamtī' (p 443, line 26) respectively. All the manuscripts yield these readings. The commentary too contains the following as the *pratīka* from the original text: 'samohannatī' itī samavahantī (folio 602 A). In spite of this, the ५० and the ४० editions contain at these two places the readings 'samohannatī' and 'samohannamtī' respectively. The ५०, ६० and ७० editions follow the ४० edition in this matter. But no manuscript of the text proper yields these readings. Hence they should not be regarded as authentic.

33. In the ॢ edition at five places the phrases of the text proper have been dropped due to oversight caused by the same letter occurring at different places not far removed from one another. The ॡ, ॣ and ॥ editions, following the ॢ has dropped the concerned phrases at those concerned places. It is to be noted that out of these five places there is one place where the ॣ edition has not dropped the concerned phrase. These five places are as follows :

- (1) In *sūtra* 138 there occurs the phrase 'se ttam āriyā' (p. 44, line 13). All the manuscripts yield it. And it should occur at this place But it has been dropped in the ॢ edition. The commentary, at this place, tells us that all the conclusions are easily derivable The ॡ and the ॥ editions contain this reading
- (2) The reading 'matīannānī vi' occurring in *sūtra* 478 is yielded by all the manuscripts And ॡ and ॥ editions contain it. But it does not occur in the ॢ edition The ॡ, ॣ and ॥ editions follow the ॢ edition in this matter.
- (3) The reading 'tīhīm annānehīm' which we have given in *sūtra* 481 [2] (p 146, line p 21) is found in all the manuscripts The ॡ and ॥ editions too contain it whereas the ॢ edition does not contain it The ॡ, ॣ and ॥ editions follow the ॢ edition in this matter
- (4) The reading 'pamcīmdīesu uvavajjamti' occurring in *sūtra* 666 [2] (p 179, line 5) is yielded by all the manuscripts It has been dropped in the ॡ and the ॢ editions And the ॡ and the ॥ editions follow the ॢ edition in this matter In the ॥ edition the entire portion containing the answer to the preceding question has been dropped But the ॣ edition contains the reading under consideration.
- (5) In *sūtra* 1684 [2] there occurs the reading 'anīthassariyā' (p. 367, line 6) It has been dropped in the ॢ edition. The ॡ, ॣ and ॥ editions follow the ॢ edition in this matter. But the ॡ and the ॥ editions contain it

34 In *sūtra* 659 we have accepted the reading 'evam ceva vemānyā vi sohammīsānagā bhāṇīyavvā' All the manuscripts yield it. The ॡ and ॥ editions also contain it But in the ॢ edition there occurs its enlarged version It is as follows. 'vemānyā nam bhamte' kaohimto uvavajjamti? kim neraiehimto kim tīrīkkhajonehimto manussehimto devehimto uvavajjamti? goyamā' no neraiehimto uvavajjamti, pamcīmdīyatīrīkkhajonehimto uvavajjamti,

manussehimto uvavajjamtī, no devehimto uvavajjamtī The original unenlarged reading makes the subject-matter quite clear. The term 'evam' with which this reading starts suggests the reader to consult *sūtra* 657. And *sūtra* 657 asks the reader to refer, for details, to *sūtra* 648 which contains information about *Asurakumāra* gods. To free readers from the tedious task of consulting two different *sūtras* some learned person seems to have enlarged the original reading incorporating necessary details from these two concerned *sūtras*. There might have existed some rare manuscript containing this enlarged reading. On the basis of such a rare manuscript the editor of the १० edition seems to have accepted the above quoted enlarged version of the original reading in the body of the text proper. This enlarged version does not give wrong information. But the version accepted by us is the original and authentic version because it is yielded by all the manuscripts.

35. The reading '*davvatthayāe*' occurring in *sūtra* 779 (p. 194, line 5) is yielded by all the manuscripts. The १० and the ३० editions also contain it. But it is missing in the १० edition and in the २०, ३० and ४० editions which follow the १०.

36. In *sūtra* 858 we have accepted the reading '*kimpahavā*' (p. 213). All the manuscripts except ५२ yield it. The १० and the ३० editions too contain it. In the commentary we find the following explanation of it. '*kimpṛabhavā*' *kasmāt prabhavaḥ—utpādo yasyāḥ sā kimpṛabhavā* (folio 256 B). Instead of '*kimpahavā*' ५२ contains the reading '*kimpavahā*' (p. 213, n. 1). This is not a real variant. Interchange of the successive consonants keeping the vowels at their original places is the common mistake committed by copyists of the old manuscripts. All those who carefully utilise the old manuscripts in their editing work know this fact very well. Let us give some instances of this type of mistake. In *sūtra* under consideration there occurs the reading '*sarīrapahavā*'. In its place १० manuscript contains '*sarīrapavahā*'. Again in *gāthas* 192 and 193 of *sūtra* 859 there occur *pahavati* and '*sarīrappahavā*' respectively. The १० manuscript contains in their place '*pavahati*' and '*sarīrappavahā*' respectively. Refer to foot-notes 2-4 on page 213. The १० edition contains the reading '*kimpavahā*' instead of '*kimpahavā*'. That is, the reading of the १० edition is identical with the one yielded by ५२ manuscript. But the १० edition contains '*sarīrapahavā*' (occurring second time in the same *sūtra*) in *sū* 858, '*pahavati*' and '*sarīrappahavā*' in *sū* 859. This means that at these places the १० edition contains the readings accepted by us. This again shows that the reading '*kimpavahā*' accepted

in the ॢ० edition is not consistent with the abovementioned similar readings found in its vicinity. The ॡ०, ॣ० and ॥० editions follow the ॢ० edition in accepting these corrupt readings.

37 In *sūtra* 1215 [3] we have accepted the reading '*durūhittā rukkham durūhatī*' (p.291). And it is yielded by all the manuscripts which we have utilised. It is missing in the ॡ० and the ॢ० editions. The ॡ०, ॣ० and ॥० editions follow the ॢ० edition in this matter. But the ॡ० edition contains the reading under consideration.

38 We have accepted the reading '*thitīe siya hīne*' (p 138, line 12). All the manuscripts yield it. The ॡ० and the ॡ० editions also contain it. But the ॢ० edition contains in its place the reading '*thitīe titthānavadīe siya hīne*'. The ॡ०, ॣ० and ॥० editions following the ॢ० edition contain this reading. The additional word *titthānavadīe* is not found in the manuscripts.

39 In *sūtra* 2119[3] we have accepted the reading '*manūsesu*'. The ॡ०, ॢ० and ॡ० manuscripts yield the reading '*manussānam*'. At this place we find faint indication in the commentary because elsewhere it has already explained the subject-matter of the concerned portion of the text proper. If one were to examine *sūtras* preceding and succeeding the present one, one will find the reading '*manūsesu*' correct and fitting in the context.

40. The portion beginning with '*vi |*' (*sūtra* 1050[3], p 258, line 1) and ending with '*savvatthasiddhadevatte*' (*sūtra* 1052) is found in all the manuscripts we have consulted. Even the ॡ०, ॡ० and ॣ० editions contain it. But it is missing in the ॢ० edition. The ॡ० and the ॥० editions following the ॢ० edition do not contain it.

41 In *sūtra* 1202 we have accepted the reading '*teulessā*' (p 288, line 2). All the manuscripts yield it. But the ॢ० edition contains in its place the reading '*lessā*' which is meaningless in the context. The ॡ० and the ॥० editions follow the ॢ० edition in this matter. Again, in *sūtra* 1203[3] we have accepted the reading '*teulesse pudhavikkāre*' (p 288, line 10). And all the manuscripts yield it. But it is missing in the ॢ० edition. And even the ॡ० and the ॥० editions which follow the ॢ० edition do not contain it. The ॡ०, ॡ० and ॣ० editions contain at both these places readings which we have accepted.

42. In *sūtra* 1307 we have accepted the reading '*jāva bādara-vāukkāre vi |*' (p 308). All the manuscripts yield it. Even ॡ० and ॡ० editions contain it. But the ॢ० edition has in its place the reading '*jāva bādarateukāre vi bādaravāukkāre vi |*'. This reading

does not fit in the context The शि० edition, after the ष० edition, contains this reading Having found the term 'jāva' occurring in this reading redundant and unwanted the editors of the म० and the हु० editions have dropped it without any basis Thus these two editions contain the reading 'bādarateukāne vi bādaravāukāne vi |.' This suggests an attempt on the part of their editors to make the reading accepted in the ष० edition consistent with the sūtra

43 In sūtra 1794[3] we have accepted the reading 'orāḥyasarīrī' (p 392). All the old manuscripts except म० and पु२ yield it. All editions published so far contain in its place the reading 'orāḥyasarīrā.' Though the printed text of the commentary contains at this place 'orāḥyasarīrā' as a pratīka (folio 500 B), its old palmleaf manuscript belonging to Cambay Bhandāra contains 'orāḥyasarīrī' as a pratīka Hence we have accepted the reading 'orāḥyasarīrī'

44 In sūtra 1217 we have accepted the reading 'egammī homāne' (p 291, line 20). All the manuscripts yield it The ष० and the अ० editions contain in its place the reading 'egammī hojja-māne' This is a corrupt reading The ष० and the शि० editions contain at this place the reading 'egammī nāne hojjā' This reading also is not proper The म० and the हु० editions have at this place the reading 'egammī nāne homāne' The word 'nāne' occurring in the concerned reading found in the ष० edition is yielded by no manuscript This additional word 'nāne' is found in all the editions published after the ष० edition.

45 In sūtra 167 we have accepted the reading 'pūya-ruhira' (p. 50, line 20) All the manuscripts except जे० and म० yield it The ष० edition also contains it All the remaining editions contain at this place the reading 'pūyapadala-ruhira' which is the same as is found in जे० and म० manuscripts The commentator too in his commentary puts 'pūya-ruhira' as a pratīka (folio 80 B). And majority of the manuscripts contain 'pūya-ruhira' Hence we have accepted it, considering it to be original and authentic

46 In sūtra 188 we have accepted the reading 'vīyasamta' (p 64, line 25) The commentary too follows this reading All the manuscripts except जे० and पु२ yield it These two manuscripts yield the reading 'vīhasamta' which we have given in a foot-note The ष० edition contains this reading And म०, शि० and हु० editions follow the ष० edition in this matter The ष० and the अ० editions contain 'vīyasiya' and 'vīyasita' respectively These two readings are very near to the one accepted by us

47 In *sūtra* 195 [1] we have accepted the reading 'gaganatala-manulīhamāna' (p 68, line 16). In this reading we find the word 'anulīhamāna'. In its stead जे०, ष० and पु० manuscripts yield the word 'ahīlamghamāna'. The commentary contains the following explanatory remark: 'anulīkhat—atīlanghayat'. On this account we have accepted the word 'anulīhamāna'. The reading contained in the अ० edition is identical with the one accepted by us, whereas the remaining editions contain the reading 'ahīlamghamāna'. The ष० edition differs from these editions in that it contains the reading 'abhīlamghamāna'.

48 In *sūtras* 196 and 210 we have accepted the readings 'gahanakkhatta' (p 69, line 2) and 'gaha-nakkhatta' (p. 77, line 8) respectively. Only the ष० manuscript yields the reading *gahagananakkhatta* in place of *gaha-nakkhatta* occurring in *sūtra* 196. The ऋ० and पु० manuscripts yield the reading *gahagana-nakkhatta* in place of *gaha-nakkhatta* occurring in *sūtra* 210. As the majority of the manuscripts yield 'gaha' only in place of 'gahagana' we too have accepted 'gaha' only in place of 'gaha-gana' at both these places. The अ० edition contains 'gahagana' instead of 'gaha' at both the places. All the remaining editions contain at these two places 'gaha' (*sū* 196) and 'gahagana' (*sū* 210) respectively. Of course, it is to be noted that the concerned reading of *su* 210 is altogether missing in the शि० edition.

49 In *sūtra* 657 we have accepted the reading 'jehimto asurakumārā |' (p 177). All the manuscripts except the ऋ० yield it. This reading does not create any difficulty in understanding the answer to the question put in the *sūtra* under consideration. Even from the standpoint of construction this reading seems to be more fitting. The ष० and the शि० editions contain in its place the reading 'jehimto asurakumārā tehimto vi bhāṇiyavvā'. We have inadvertently forgotten to note down in the footnote this reading yielded by पु० manuscript, hence we have mentioned it in the errata appended to the first part of this volume. The ष० and the अ० editions contain at this place the readings 'jehimto asurakumārā tehimto vi bhāṇiyavvā |' and 'jehimto asurakumārā tehimto vānamamtarā vi bhāṇiyavvā'. The ऋ० and पु० editions contain the reading 'jehimto asurakumārā tehimto vānamamtarā uvavajjāveyavvā' which is identical with the one yielded by the ऋ० manuscript. The reading yielded by the ऋ० manuscript has been noted down in the foot-note.

50 In *sūtra* 1765[2] we have accepted the reading 'evam nava bhamgā' (p. 387). It is a correct reading. It is yielded by

all the manuscripts Even the ५० edition contains this reading All the remaining editions at this place contain in its place the reading 'evam ee nava bhamgā bhāṇīyavvā' We have inadvertently given in the footnote 'bhamgā bhāṇīyavvā' as the reading available in ५० manuscript. As a matter of fact it yields the reading 'evam ee nava bhamgā bhāṇīyavvā'

51 In *sūtra* 1864 there occurs twice the reading 'pappā' (p 400 lines 9-10). All the manuscripts except ५० and ५२ yield it The ५० and ५२ manuscripts as also the editions published so far contain in its place the reading 'pappa' From the standpoint of the reading yielded by the majority of manuscripts as also from that of old usage the reading accepted by us is very important Sometimes for the convenience of the reader a learned writer or reader of manuscripts changes the old usage into the current one The present case provides an instance of such a change

52 In *sūtra* 1319 we have accepted the reading 'donnī' (p. 309) And all the manuscripts yield it Moreover, on examining the *sūtras* from the beginning of the 4th *Dvāra* in which the present *sūtra* occurs one will find that the nominative case-ending in 'donnī' is fitting This means that the reading 'donnī' which we have accepted is proper In spite of this all the editions published so far contain the reading 'donha' which has the genitive case-ending It is not that the genitive case-ending does not give the desired meaning. But the reading 'donnī' having nominative case-ending is the original one because it is available in all the manuscripts as also because it fits well in the context.

53 The reading 'samjayāsamjāe jahannenam' which we have accepted in *sūtra* 1360 is the original one because it is yielded by all the manuscripts we have utilised But the editions published so far contain in its place the reading 'samjayāsamjāenam pucchā | gōo jahannenam' From the standpoint of meaning there is nothing objectionable in this reading which might have been available in some rare manuscript

54 The reading 'ukkosasamkīlthaparīnāme vā tappāuggavissu-jghamānaparīnāme vā' which we have accepted in *sūtra* 1751 (p. 384, line 13) is yielded by all the manuscripts we have utilised This reading occurs in the description of the one who binds the highest āyusya (karma) The commentary on this concerned text is as follows 'utkīstasamkīlthaparīnāmo nārakāyurbandhakaḥ, tatprāyog-yaviśuddhyamānaparīnāmo'nuttarasurāyurbandhakaḥ' (folio 491) This explanation clearly proves the originality and authenticity of the reading accepted by us. In spite of this all the editions

published so far contain the unwanted additional phrase 'asamkīlitthaparīnāme vā' which none of manuscripts yields. Thus the entire reading printed in these editions is as follows. 'u° samkīlitthaparīnāme vā asamkīlitthaparīnāme vā tappāuggavīsujjhamānaparīnāme vā'. In place of u° occurring in this reading, the ୩° and the ୩° editions contain *ukkosenam*, the ୩° edition contains *ukkosam* and the ୩° edition contains *ukkosa*. The learned readers easily understand that the reading 'tappāuggavīsujjhamānaparīnāme vā' itself proves the reading 'asamkīlitthaparīnāme' to be an unnecessary and unwanted interpolation.

55 The reading 'evamete cauvīsam cauvīsadamdagā 576 bhavanti' which we have accepted in *sūtra* 1409 is original and authentic. All the manuscripts yield it. In place of the word 'evamete' found in this reading the ୩°, ୩? and ୩? manuscripts contain the word 'evameva'. From the standpoint of meaning the word 'evamete' is proper.

56 The reading 'paharāyāo' which we have accepted in *sūtra* 107 (p 38) is yielded by all the manuscripts except the ୩° wherein we find 'paharāyā'. All the editions published so far contain at this place the reading 'paharāyā'.

57 The reading 'sukkalessam|' has been accepted by us in *sūtra* 1224. In its place ୩? manuscript yields the following enlarged reading 'sukkalessam pappā jāva bhujjo bhujjo parīnamā? hamtā goyamā' tam ceva|'. On examining the *sūtras* 1220 to 1223 the learned readers will naturally realise that the term 'evam' occurring in the beginning of *sūtra* 1224 proves the authenticity and propriety of the reading accepted by us. The enlarged reading yielded by ୩? manuscript is an attempt on the part of some scholar to make the original reading easy to understand by adding many words to it. All the editions published so far contain the enlarged reading almost identical with the one yielded by ୩? manuscript. The enlarged reading could not be regarded as original and authentic.

58 In *sūtras* 2333 and 2035 we have accepted the reading 'pariyāyanayā'. All the old manuscripts except ୩? yield at these two places the same reading 'pariyāyanayā' which we have accepted. But ୩? yields in their places the readings 'pariyāyanayā' and 'pariyāinayā' respectively. All the editions published so far contain at these two places the same reading 'pariyāinayā' which is yielded by manuscripts of later dates. The quotation from the text proper, given in the printed commentary, contains the reading 'pariyāinayā'. But the palm-leaf manuscripts of the commen-

tary, belonging to Cambay and Jesalmera Bhandāras, contain at this place 'pariyāyanayā.' This proves that the reading accepted by us is authentic and proper

59. The reading 'cumcuyā' has been accepted by us in *sūtra* 98 (p 36) But all the editions published so far contain in its place the reading 'bamdhuyā' Though ૐ, ૐ, ૐ, and ૐ manuscripts yield the reading 'bamdhūyā', we have considered the reading 'cumcuyā' to be correct and authentic. In selecting the correct and proper reading we are here helped by *Pravacanasārcddhāra* and its commentary In the footnote we have given the concerned passages from *Pravacanasāroddhāra* and its commentary, wherein occur the terms 'camcuya' and 'cañcukāḥ' respectively This is the reason why we have accepted the reading 'cumcuyā', rejecting the reading 'bamdhuyā' This case provides an instance of other works helping the editor in selecting correct readings

60 In *sūtra* 1809 there occurs 'navaram osannakāṇanam na bhavati' (p. 395, line 4). All the manuscripts except ૐ and all the editions published so far contain 'bhannati' instead of 'bhavati' But in the *pratīka* of the text proper, given in the commentary, there occurs 'havaṭi' (folio A). Hence we have accepted 'bhavati' yielded by ૐ manuscript.

61 After the reading 'bhāṇiyavvo|' occurring at the end of *sūtra* 1591 there occurs the additional reading 'jāvavemāṇiya tti|' in ૐ manuscript only. The ૐ and the ૐ edition contain the version identical with the one accepted by us The ૐ edition follows these two editions. On the other hand, the remaining three editions contain the additional reading yielded by ૐ manuscript.

62. The reading 'anamtarāya āhāre' which we have accepted in *sūtra* 2032 (p. 419) is yielded by ૐ manuscript alone The remaining manuscripts as also the ૐ and ૐ editions contain in its place the reading 'anamtaragayāhāre' The remaining editions contain the reading 'anamtarāgayāhāre' which is yielded by no manuscript The printed text of the commentary as also some of the manuscripts of the same contain the quotation of the concerned *sūtrapada*, viz *anamtarāgayāhāre*. Even the explanation of this reading, given in the commentary, is as follows 'anantarāgatāhārako' On this basis the concerned editions might have accepted the reading 'anamtarāgayāhāre' even though it is not found in a single manuscript But the old palm-leaf manuscripts of the commentary yield the quotation 'anamtarāhāre' and contain 'anantarāhārako' as its explanation Moreover, the printed text of the commentary contains the reading 'anantarāgatāhārāḥ' in the explanation of the term 'anamtarāhārā' occurring in the next *sūtra* 2033

But the palm-leaf manuscripts at this place contain the reading 'anantarāhārāḥ'. So, the reading accepted by us at this place should be regarded as original.

63. In sūtras 2165 and 2166[1] there occurs the reading *asamkhejjatibhāgam* (p 442, lines 1 and 8). The ३०, ३० and ३० manuscripts yield, in its place, the reading *samkhejjatibhāgam* (which we have recorded in the footnote) But in errata to the first part of this work we have requested the readers to interchange the places of these two readings, that is, to bring in the body of the text proper the reading noted down in the foot-note All the editions published so far contain at this place the reading '*asamkhejjatibhāgam*'. The following are the reasons for considering the reading '*samkhejjatibhāgam*' to be original and authentic In the printed text of the commentary there occurs at this place the following explanation · '*tarjasasamudghātam ārabhamānānām jaghanyato'pi ksetramāyāmato'ngulāsankhyeyabhāgapramānam bhavati na tu sankhyeyabhāgamānam* | (folio 597 B) The reading '*asamkhejjatibhāgam*' occurring in the text proper is consistent with this explanation But the manuscripts belonging to Cambay and Jesalmer Bhandāras and other paper manuscripts of the commentary, that we have utilised, contain the reading '*na tv asamkhyeyabhāgamānam*' instead of the reading '*na tu sankhyeyabhāgamānam*' We are confident that all the manuscripts of the commentary must be containing the reading '*na tv asamkhyeyabhāgamānam*' The manuscripts of the commentary, utilised by the editors of the ३० and ३० editions, must have contained the reading '*na tv asamkhyeyabhāgamānam*'. But they might not have found the reading '*samkhejjatibhāgam*' in the manuscripts of the Sūtra That is, they might have found in its place the reading '*asamkhejjatibhāgam*' This might have led them to correct, rather to corrupt, the commentarial reading '*na tv asamkhyeyabhāgamānam*' to '*na tu sankhyeyabhāgamānam*'. This seems to be the reason why we find the reading '*na tu sankhyeyabhāgamānam*' in the printed text of the commentary contained in these two editions Of course, the commentarial reading '*na tv asamkhyeyabhāgamānam*' yielded by all the manuscripts of the commentary acquires meaning if they yield the reading '*ksetram āyāmato'ngulasamkhyeyabhāgapramānam*' instead of '*ksetram āyāmato'ngulāsankhyeyabhāgapramānam*' But no manuscript of the commentary yields it We are of the opinion that the reading given in this paragraph should be printed as follows '*tarjasasamudghātam ārabhamānānām jaghanyato'pi ksetram āyāmato'ngulā(la)sankhyeyabhāgapramānam bhavati, na tv asamkhyeyabhāgamānam*'.

64 All the manuscripts of *Prajñāpanāsūtra*, old and new, without

any exception, contain *sūtras* 898 and 899 which we have accepted in the body of the text proper (p. 221). Hence all the editions published so far, except the ॐ, contain them. But in the ॐ edition they have been dropped. Out of these two *sūtras*, *sūtra* 898 is identical with *sūtra* 870 word by word. Hence in the introductory remarks to the *sūtra* 898 the commentator says, 'sampratī prāguktam eva sūtram sūtrāntarasambandhanāṁ thām bhūyaḥ pathatī'. This naturally proves originality and utility of *sūtra* 898. Considering the repetition of *sūtra* 870 as *sūtra* 898 to be improper the editor of *Suttāgame* dropped *sūtra* 898 without examining its propriety and utility.

65. It seems that several phrases occurring in *sūtra* 1237 (pp. 296-297) have been intentionally dropped in the ॐ edition. They are as follows. the word 'vara' which occurs twice in 15th line (p. 296), and once in 18th line (p. 296), the *sūtra*-portion 'āsālā māsālā pesālā īsīotthāvalambinī īsim voccheyakaduī īsī tambacchīkaranī' occurring in lines 18-19 (p. 296), the *sūtra*-portion 'āsāyanījjā vīsāyanījjā pīnanījjā vimhanījjā dīvanījjā' occurring in 1st line (p. 297) and the 'savvimdiyapalhāyanījjā' occurring in 2nd line (p. 297). All these are found in the old manuscripts as also in all the editions except the ॐ. Thus it is quite obvious that these cases of omission are not the result of oversight (in proof-reading), nor are they the result of inadvertence. As a matter of fact, the editor of *Suttāgame* has intentionally dropped these portions of *sūtra* 1237.

66. The reading 'addā ya asī ya manī udupāne tella phānīya vasā ya' which we have accepted in *gāthā* 203 of *sūtra* 972 mentions seven *dvāras*. But the ॐ edition mentions two *dvāras* 'duddha' and 'pāne' in place of one *dvāra* 'udupāne', thus making the total number of *dvāras* eight instead of seven. The reading mentioning eight *dvāras* is yielded by several manuscripts belonging to different groups. But the reading 'udupāne' is yielded by very old manuscripts. And it is this reading that is authentic. Hence we have accepted it. The authenticity of this reading is proved as follows. In *sūtra* 999 there occurs the treatment of these *dvāras*. After having explained *addāya dvāra* Āc. Malayagiri writes the following sentence regarding the *dvāras asī to vasā* 'evam asī manyādīvīsayāny api sat sūtrāni bhāvanīyāni'. Hence in this context the reading 'udupāne' is authentic and original. If one were to accept two *dvāras* 'duddha' and 'pāne' instead of the one 'udupāne', then there would be seven *sūtras* instead of six, whereas the commentator expressly states that they are six. The portion containing the explanation of the term 'udupāne' of the concerned *gāthā* is missing in all the manuscripts of the commentary. Though

the text of the commentary printed in the १० edition explains the terms 'duddha' and 'pāne' accepted in the text proper in place of 'udupāne', this commentarial passage containing the explanation is not original. It has been interpolated in the body of the text of the commentary by some learned person. This has been clearly suggested by the commentary on *sūtra* 999. We have offered special clarification of this point in a foot-note on p 237 of the first part of this work. Readers are requested to refer to it.

In the selection of this reading we are helped by *Niśīthasūtra*. In 13th Uddeśa of *Niśīthasūtra* there occur the terms *mattae*, *addāe*, *asīe*, *manīe*, *udupāne*, *telle*, *phānie* and *vasāe*. Here also the topic in hand pertains to the question as to how one sees one's own face. Hence all the objects that can bear the reflection of the face are enumerated here. The concerned contexts of *Prajñāpanāsūtra* and *Niśīthasūtra* establish absolute originality of the reading 'udupāne'. Let us note that the cyclostyle copy of *Niśīthacūṛṇi* edited by Āc. Vijayapremasūriji and Āc. Vijayajambūsūriji yields the reading 'kuddāpāne' in place of 'udupāne' and gives a variant 'kumdapānie' in the foot-note. The text of *Niśīthasūtra* printed along with the *Niśīthacūṛṇi* edited by Kamalamuniji follows the cyclostyle copy in this matter. These *kuddāpāne* and *kumdapānie* are the corrupt forms of 'udupāne'. These corrupt forms are the result of scriptological error. Somebody under the influence of explanation contained in *Cūṛṇi* has imagined them. It is necessary to give further details about the concerned reading of *Niśīthasūtra*. We have come across the three versions of the concerned portion of *Niśītha-sūtra*. They are as follows :

(1) *je° mattae appānam dehatī dehamtam vā sātījati | evam addāe asīe manīe udupāne telle phānie vasāe appānam dehatī dehamtam vā sātījati |* This reading is reproduced here from the copy prepared on the basis of old palm-leaf manuscripts.

(2) *je bhikkhū mattae attānam dehatī de° 2 evam je padiggahe° je ādamsae° je° manimmi° je āsimmī° je ābharanamsī° je udda(uddu)-pāne° je udayakumbhe° je mahukum° je tellakum° je ghayakum° je phānie° je vasāe° |* This version is found in some of the later manuscripts belonging to the period prior to 16th-17th centuries A. D.

(3) *je bhikkhū mattae attānam dehatī, dehamtam vā sātījati || Sū 31 || je bhikkhū addāe appānam dehatī, dehamtam vā sātījati || 32 || je bhikkhū asīe appānam dehatī, dehamtam vā sātījati || 33 || je bhikkhū manīe appānam dehatī, dehamtam vā sātījati || 34 || je bhikkhū kuddāpāne appānam dehatī, dehamtam vā sātījati || 35 || je bhikkhū telle appānam dehatī, dehamtam vā sātījati || 36 || je bhikkhū mahue appānam dehatī, dehamtam vā sātījati || 37 || je bhikkhū sappie*

appānam dehai, dehamtam vā sātījati || 38 || je bhikkhū phānie appānam dehai, dehamtam vā sātījati || 39 || je bhikkhū majjae appānam dehai, dehamtam vā sātījati || 40 || je bhikkhū vasāe appānam dehai, dehamtam vā sātījati || 41 || This version occurs in the cyclostyle copy of *Nīśīthacūṛṇi* edited by Āc Vijayapremasūriṇī and Āc Vijayajambūsūriṇī and also in the printed text of *Nīśīthacūṛṇi* edited by Kamalamuniṇī. In Kamalamuniṇī's edition the variants '*appānam paloe paloyamtam*' and '*kumdapānie*' of the readings '*attānam dehai dehamtam*' (sū 31) and '*kuddāpāne*' respectively are given. Out of these two variants '*kumdapānie*' is noted down in the foot-note by Āc Vijayapremasūriṇī who regards it not as a variant of '*kuddāpāne*' but as its explanatory term.

Now let us discuss these three versions of one and the same *sūtra*-portion of *Nīśīthasūtra*.

(1) The number (seven) and the order of the terms *addāe* etc occurring after the term *mattae* in very old manuscripts of *Nīśīthasūtra* exactly tally with those of the same found in *Prājñāpanāsūtra*. The term *mattae* which is mentioned first in *Nīśīthasūtra* is absent in *Prājñāpanāsūtra*. It is the original *sūtra*-term characteristic of *Nīśīthasūtra*. It is meant to indicate other utensils (*pātras*) also. Our experience in critically editing the Āgamic works and in the selection of readings tells us that this version is authentic and original.

(2) The additional *sūtra*-terms that occur in the second version seem to have been interpolated on the basis of the concerned *cūṛṇi* passage, recapitulatory (*sangrahanī*) *gāthā* in *Nīśīthabhāṣya* and the *cūṛṇi* explanation of this *gāthā*. Having explained the term *mattae*, *Cūṛṇi* remarks '*evam paḍiggahāḍiesu vi*'. On the basis of this remark the reading '*evam je paḍiggahē*' seems to have been interpolated in the second version. The recapitulatory *gāthā* in *Nīśīthabhāṣya*, which throws light on the meaning of the concerned *sūtra* is as follows

dappana maṇi ābharane sattha dae bhāyana'nnataṛae vā |
tella-mahu-sappi-phānita-majja-vasāsutta-māḍisu ||

There is no reason to believe that all the terms that occur in this *gāthā* are the *sūtra*-terms. Of course, in the *sūtra-sparśika* *Niryukti-gāthā* the *sūtra*-terms alone are mentioned. But this is a *sangrahanī-gāthā*. And a *sangrahanī-gāthā* contains other terms (*padas*) also that are conducive to our understanding the *sūtra* terms. Hence it seems that the *gāthā* under consideration contains terms over and above the *sūtra*-terms. This inference is not improper. Thus it naturally follows that the *sūtra*-reading '*je ābharanamso je udayakumbhe je mahakumbhe je ghayakumbhe*'

occurring in the second version is an interpolation made on the basis of the above-quoted *sangrahanī-gāthā* and *Cūṛṇi* explanation.

(3) The term '*kuddāpāne*' (sū. 35) occurring in the third version is the corrupt form of '*udupāne*'. Āc. Vijayapremasūriji has noted down in a foot-note on the reading '*kuddāpāne*' the term '*kumdapāne*' which is regarded by him not as a variant but as an explanatory term. He has done so on the basis of the *cūṛṇi* explanation of the term *dae* occurring in the *sangrahanīgāthā* quoted in our discussion about the second version. Kamalamuniji, in his edition, notes the term '*kumdapāne*' as a variant. The editor of *Suttāgame* goes a step further and accepts it in the body of the text of *Nisīthasūtra*. But in fact no manuscript of *Nisīthasūtra* yields the reading '*kumdapāne*'. The *cūṛṇi* explanation of the term '*dae*' is as follows '*dagam*' *pāṇīyam, tac ca annatare kundā-dibhājane sthitam*'. The term '*bhikkhū*' and the terms from '*appānam*' to '*sāṭṭijati*', which are all available in the *sūtras* except the first (31st) and the interpolated one and which are mentioned in the third version are not found in the manuscripts of *Nisīthasūtra*. For the sake of clarity each and every *sūtra-pada* from among *mattae*, *addāe*, etc. is expanded into a complete *sūtra* first of all in the ॐ edition. This has been done without the support of any manuscript. Āc. Vijayapremasūri's edition, Kamalamuni's edition, *Suttāgame* edition and Muni Nathmalji's edition—all these editions which are published after the ॐ edition give complete *sūtras* instead of *sūtra-padas*. In spite of this the ॐ edition and Muni Nathmalji's edition contain *sūtras* as many as the original *sūtrapadas* found in the first version. That is, neither of the two editions contains even a single interpolated *sūtra-pada* from among those found in the second and the third versions. Dr. Schurbring's version of the text of *Nisīthasūtra* contains only those *sūtra-padas* which are found in the first version. It does not expand each *sūtra-pada* into a complete *sūtra*. It gives an authentic text strictly in accordance with manuscripts. It yields the reading '*uddāpāne*' in place of '*udupāne*' found in the first version. This is due to the unavailability of manuscripts belonging to different groups and also of the reference works in Germany of those days. There is no exaggeration in saying that the versions he prepared with scant means could hardly be prepared by any person even though plenty of means are easily available to him. The ॐ edition contains '*uddāpāne*' instead of '*udupāne*'. But Muni Nathmalji's edition for the first time accepts the reading '*udupāne*'. Thus he has selected the authentic and original reading.

The readings that Muni Puspabhikṣuḥ has given at these concerned places in the body of the texts of *Prajñāpanāsūtra* and

Nisīthasūtra contained in *Suttāgame* suggest the fact that he does not seek any support from the manuscripts, he simply follows his own sweet will. This will be clear from what follows

The reading of the first half of *gāthā* 203 of *sūtra* 972 on page 237 of our edition of *Prajñāpanāsūtra*, as accepted in the *Suttāgame* without any basis, is as follows : ‘*addāya asīya manī duddha pāṇiya tella phāṇiya tahā ya.*’ And further in place of *sūtra* 999 [2] therein we find ‘*evam eenam abhīlāvenam asim manim duddham pāṇiyam tellam phāṇiyam*’ But all the old manuscripts at these places yield the readings ‘*addāya asīya manī udupāne tella phāṇiya vasā ya*’ and ‘*evam eenam abhīlāvenam asim manim udupānam tellam phāṇiyam vasam*’ respectively We have already discussed the authenticity and originality of *sūtra-padas* that occur in *Nisīthasūtra* in the parallel context Even in *Nisīthasūtra* contained in *Suttāgame* the *vasā-sūtra* has not been accepted Perhaps the editor of *Suttāgame* might not have liked the term ‘*vasā*’ occurring in *Prajñāpanā* and *Nisītha* And hence he has dropped this term Of course, the term ‘*vasā*’ means flesh which is a disgusting thing But this does not mean that we should accept or reject the readings according to our likes and dislikes Terms occurring in old texts throw light on the spiritual, social, political, economic, and other conditions of the society of those days. Again, the historical facts suggested by those terms serve as a proof of the antiquity etc of the works

Out of the editions published so far the ५० and the ३० editions contain in *sūtra* 972 the reading ‘*putthapāne*’ This ‘*putthapāne*’ is a corrupt form of ‘*udupāne*’, resulted from scriptographical error All the editions contain in *sūtra* 999 [2] the reading ‘*duddham pānam*’ instead of ‘*udupānam*’

67 In *sūtra* 1817 we have accepted the reading ‘*je poggale pakkhevāhārattāe genhamti tesim asamkhejjaibhāgamāhāremti negāim ca nam bhāgasahassāim aphāsāṇṇamānānam anāsāṇṇamānānam viddhamsamāgacchamti*’ (p. 396). All the old manuscripts yield this reading. And all the editions published so far, except the ३० edition, contain this reading The commentary also follows it The commentarial explanation in point is as follows “*yān pudgalān praksepākāratayā grhṇanti tesām asamkhyeyatamam bhāgam āhārayanti ‘anekāni punar bhāgasahasrāni’ bahavo’samkhyeyabhāgā itī asprśyamānānām anāsvādyamānānām vidhvamsam āgacchamti* |” (Commentary, folio 508 A) It becomes clear from this explanation that the two terms ‘*aphāsāṇṇamānānam*’ and ‘*anāsāṇṇamānānam*’ occurring in the reading accepted by us have relation with the term ‘*poggale*’ In spite of this the ३० edition has corrupted them to ‘*aphāsāṇṇamānāim*’ and ‘*aṇāsāṇṇamānāim*’ respectively, and has

accepted them without any support whatsoever. There occurs in the concerned *sūtra*-portion the term '*bhāgasahasāim*'. The editor of *Suttāgame*, unable to understand the purport of the author of the *Sūtra*, has regarded these two terms under consideration as the qualifying terms to the term '*bhāgasahasāim*'. Hence he seems to have changed their case-endings from the genitive to the nominative. Had he carefully scrutinised the reading '*etesi nam bhamte*' *poggalānam anāsāṇṇamānāna aphāsāṇṇamānāna ya*' (p. 396, *sū* 1818) which is accepted even in *Suttāgame* and is separated from the reading under consideration by a single intervening word, he would have at least hesitated in corrupting these two terms.

68 In *sūtra* 1217 we have accepted the reading '*goyamā*' *dosu vā tisu vā causu vā egammī hojjā, dosu homāne ābhiniḃohiṇṇanāna evam jaheva kanhalesānam* (*sū*. 1216 [1]) *taheva bhāṇiyavram jāva cauḥim, egammī homāne egammī kevalanāne hojjā* | The 𑀓 and the 𑀔 editions drop the word '*egammī*' which occurs after '*causu vā*' in the above-quoted reading. That is, the former part of the above-quoted portion is as follows in the two editions '*goyamā! dosu vā tisu vā causu vā hojjā*'. The 𑀓 edition accepts in its place the reading '*goyamā*' *egamsi vā dosu vā tisu vā causu vā hojjā*'. The editor of the 𑀓 edition seems to have changed the reading according to his sweet will. Had he tried to understand the meaning of the latter part of the above-quoted portion, he would have felt it necessary to consult different manuscripts and would have consequently obtained the correct and authentic reading.

69 *Sūtra* 1181 which occurs in this edition on page 283 has been inadvertently dropped in the 𑀓 edition. All the manuscripts and all other printed editions contain it.

70. The reading which we have accepted in the second paragraph of *sūtra* 464 (p. 143) is as follows: '*evam ukkosogāhanae vi | evam ajahannamanukkosogāhanae vi | navaram ukkosogāhanae vi asurakumāre thitīe cautthānavadīe*' | This reading is yielded by all the manuscripts. In place of the portion underlined the 𑀓 edition contains the misleading and corrupt reading '*navaram satthāne cautthānavadīe*'. We do not understand as to why the editor of the 𑀓 edition has accepted this wrong reading of the 𑀓 edition, having rejected the correct and authentic reading already available in the 𑀓 edition and even yielded by all the manuscripts. The 𑀓, 𑀔 and 𑀕 editions contain the reading identical with the one accepted by us. But the 𑀓 edition contains the reading identical with the one found in the 𑀓 edition. In the 𑀓 edition after this reading (i.e. *navaram satthāne cautthānavadīe*) there occurs the reading '*evam jāva thanṇyakumārā*' (*sū* 465) which is

yielded by all the manuscripts and which is accepted in all other printed editions. But the ॐ edition in its place accepts the reading 'evam jahā nerariyā tahā asurakumārā, evam jāva thaniyakumārā'. This reading contains useless additions. This is the reason why we have considered the concerned reading available in the ॐ edition to be similar to the one found in the ॐ edition instead of the one found in the ॐ edition.

71. In the ॐ edition after *sūtra* 1285 (p 306) there occur *sūtras* 1289 to 1293 (p 307, lines 6-14) which are followed by *sūtras* 1286, 1287, 1288 and then there is given *sūtra* 1294. That is, *sūtras* 1285-1294 of our version are given in the following order in the ॐ edition : 1285, 1289, 1290, 1291, 1292, 1293, 1286, 1287, 1288, 1294. This order of the *sūtras*, as we find in the ॐ edition, is unscientific and unauthentic. No manuscript of the *Prajñāpanāsūtra* yields this order. Even the commentary explains these *sūtras* according to the original order accepted by us. Moreover, the reading 'tasakāie nam tasakāie tti pucchā | goyamā !' (p 307, line 6) occurring at the beginning of *sūtra* 1289 is missing in the ॐ edition. The ॐ edition accepts the order of those *sūtras* which is given in the ॐ edition. Moreover, it drops the above-mentioned reading. In addition, it does not contain the reading 'sakāya-pajjattāenam.' occurring at the beginning of *sūtra* 1293. Hence it wrongly presents two *sūtras* (1292-1293) as one. It is as follows 'evam tasakāyaapajjattae pucchā | goyamā !'. The reading that we have accepted is as follows '1292 evam tasakāyaapajjattae | 1293 sakāyapajjattae nam. pucchā | goyamā !'. This reading is accepted in all the editions published so far. Again, it is yielded by all the manuscripts without exception. The intelligent readers will at once understand that the clarification which the learned author of the *Sūtra* has offered in connection with *sakāya paryāpta* has been construed with the *aparyāpta trasakāya* by the editor of the ॐ edition. That is, the ॐ edition contains the statement to the effect that the maximum life-span of *aparyāpta trasakāya* is *sāgaropama prthaktva*. The editor of *Suttāgame* repeats the mistake committed by the editor of ॐ edition in connection with the concerned *sūtras* 1292-93. He has even accepted the wrong order of the *sūtras*, which is given in the ॐ and ॐ editions. Again, he has interpolated a wrong reading at one place. The ॐ and ॐ editions do not contain the reading 'tasakāie nam bhamte' tasakāie tti. pucchā | goyamā !' occurring at the beginning of *sūtra* 1289. The editor of *Suttāgame* found that something is missing here in these editions. Hence he added without any authority the wrong reading 'tattha nam je se a. sa. se.' at this place.

In brief, the wrong order of the concerned five *sūtras* which we find in ष० and म० editions is there in the सु० edition also. This wrong order breaks the natural connection of *sūtras*. This order is not yielded by the manuscripts which we have utilised. Again, the beginning of *sūtra* 1293, which is missing in the म० edition (but present in the ष० edition) is not found in the Suttāgame edition also. It is noteworthy that the beginning of *sūtra* 1293 is available in all the manuscripts. Moreover, in place of the beginning of *sūtra* 1289, which is missing in ष and म० editions, the Suttāgame edition contains a wrong and unscientific reading constructed by its editor according to his sweet will. The readings accepted in ष०, अ० and शि० editions are identical with the ones accepted by us.

72 The म० and सु० editions contain an additional reading '*na asamkhejjā uvavajjamti*' after the word '*uvavajjamti*' occurring at the end of *sūtra* 635 (p. 169, line 6). No manuscript yields this additional reading, nor do the editions printed so far contain it. There might have existed some manuscript in which somebody might have inserted this additional reading on the basis of one word '*nāsamkhyeyāḥ*' written by the commentator in his commentary for clarification or on the basis of complete commentarial explanation of the concerned textual portion. And the editor of म० edition seems to have utilised such a manuscript.

73 The म० edition yields the additional reading '*paesatthayāe*' in between '*visesāhīyāim*' and '*carimamtapaesā*' (p. 193, line 21) (sū. 777). The सु० edition follows the म० edition in this matter. But no manuscript yields this additional reading. And all other printed editions also do not contain it. The concerned *prāṭīka* of the original text, given in the commentary (folio 231 B), tallies with the reading accepted by us.

74. The reading '*uvava[? jje]jja tti pucchāe bhanīyāe*' (p. 324) occurring in sū. 1441 is yielded by ष० manuscript only. It is to be noted that even this manuscript does not contain the letter '*jje*' which we have put in square brackets. At this place we have noted down in a foot-note different readings available in different manuscripts. The reading found in the अ० edition is here inadvertently printed as the one found in the ms सु० that is, in the ष० edition. The concerned reading contained in the ष० edition is '*[uvavajjai] pucchā bhanīyā*'. We have corrected the mistake in the errata to the first part of the work. The reading '*uvavajjā pucchā bhanīyā*' accepted in the म० edition is not found in any manuscript. Even सु० edition follows the म० edition in this matter. The ष० and अ० editions contain at this place the readings

‘*uvavajjai pucchā bhāṇiyāe*’ and ‘*uvavajjamti pucchā bhāṇiyā*’ respectively. In the 𑀲𑀺 edition *sūtras* 1441 and 1442 are inadvertently dropped. Refer to *Prajñā* plate 188-2, line 2.

75 The reading ‘*jīva-nerāyabhedesu bhāṇiyavvam*’ which we have accepted in *sūtra* 1580 is yielded by all the very old manuscripts. It is consistent with the context and it is authentic. The 𑀲𑀺 and 𑀲𑀺 editions too yield it. Some manuscripts contain in its place the corrupt reading ‘*jīvā nerāyabhedenam bhāṇiyavvā*’. This corrupt reading is noted in the foot-note. The 𑀲𑀺 and 𑀲𑀺 editions accept it in the body of the text proper. The 𑀲𑀺 and 𑀲𑀺 editions contain in its place another corrupt reading, viz. ‘*jīvanerāyabhedenā bhāṇitavvā*’. No manuscript yields it.

76 The reading ‘*ahavanam chattho vaggo pamcamavaggapaduppano*’ which we have accepted in *sūtra* 921[1] is yielded by all the manuscripts which we have utilised. The 𑀲𑀺, 𑀲𑀺 and 𑀲𑀺 editions also accept this reading. The 𑀲𑀺 edition inadvertently drops the word ‘*pamcamavaggapaduppano*’ occurring in this reading. The 𑀲𑀺 edition contains in place of the reading accepted by us the following reading ‘*ahavanam pamcamavaggapaduppanno chattho vaggo*’. That is, in this reading the phrase ‘*chattho vaggo*’ which should actually precede ‘*pamcamavaggapaduppanno*’ is printed after it. This reading is not found in any manuscript. The 𑀲𑀺 edition follows the 𑀲𑀺 one in this matter.

77. The reading ‘*abhijjhayattāe*’ (p. 394, line 9) which we have accepted in *sūtra* 1805 is yielded by all the manuscripts. The 𑀲𑀺, 𑀲𑀺 and 𑀲𑀺 editions also accept it. The printed text of the commentary contains at this concerned place the following explanation: ‘*abhijjhayattāe*’ *abhidhyānam abhidhyā, abhilāsa ity arthaḥ, abhidhyā sañjātā⁹ yesv iti abhidhyātāstāarakādīdarśanād.tapratyayaḥ, tadbhāvas tattā tayā, kim uktam bhavati? ye gṛhītā āhāratayā rudgalā na te trptihetavo*’ *bhuvann iti na punar abhilasanīyatvena parinamante* | (Commentary, folio 504 B). On the basis of the portion underlined the 𑀲𑀺 edition accepts in the body of the text proper the *sūtra-pada* ‘*a(na)bhijjhayattāe*’, the 𑀲𑀺 edition contains in its place the *sūtra-pada* ‘*a(praṇa)bhijjhayattāe*’. That is, the reading which Pt. Bhagavandas has put in round brackets has been given by the editor of the 𑀲𑀺 edition as a variant available in manuscripts. But as a matter of fact not a single manuscript out of those we have utilised yields this reading. The 𑀲𑀺 edition follows the 𑀲𑀺 edition in this matter. The old palm-leaf manuscripts of the commentary, belonging to Jesalmara and Cambay Bhandāras,

9. The printed edition of the commentary contains the reading ‘*eṣv iti*’

contain the following reading in place of the above-given underlined one 'ye gihītā āhāratayā pudgalā na te trptihetavo'bhuvann itī punar abhīlāsānīyatvena paṇṇamante'. Here we do not find the second 'na' before 'punar'. Again the concerned commentarial explanation begins with the sūtra-pada 'abhijjhiyattāe'. Moreover, all the manuscripts we utilised have yielded the reading 'abhijjhiyattāe'. Taking all this into consideration we should conclude that the reading 'abhijjhiyattāe' is authentic. In this connection let us take note of one point. The term 'abhijjhiyattāe' occurs in the treatment of the transformation of material particles undertaken by infernal beings as their feeding. The same term occurs in sūtra 1806 [1] which deals with the transformation of material particles undertaken by Asurakumāra gods as their feeding. Though all the printed editions except the 𑀧𑀺𑀓¹⁰ one accept in sūtra 1806 [1] the reading 'bhijjhiyattāe' in place of 'abhijjhiyattāe', all the manuscripts which we have utilised yield the reading 'abhijjhiyattāe'. Hence in both the sūtras we have accepted the uniform reading, viz 'abhijjhiyattāe'. It is to be noted that in the case of infernal beings the terms expressing miserable experiences are used whereas in the case of gods terms expressing pleasant experiences are used. Only the term 'abhijjhiyattāe' is common to both the treatments. The following interpretation will remove the possible doubt that may arise in our mind: 'The food taken by infernal beings being very light they are not satisfied with it and hence their desire for food remains constant, whereas the food gods take being very delicious they could not forget it and hence even their desire for food remains constant'. On the authority of old manuscripts we have accepted the reading 'abhijjhiyattāe' in sūtras 1805 and 1806 [1].

78 The reading 'paṇṇattayāna vi evam ceva |' which we have accepted in sūtra 1308 is yielded by all the manuscripts. This reading fits well in the sūtra and helps us in understanding its total meaning. The 𑀧𑀺 and 𑀧𑀺𑀓 editions contain after this reading an additional phrase 'jahā ohīyānam |' which no manuscript yields. We feel that for clarification some one might have inserted it in the body of the text proper. This is corroborated by the phrase 'evam ceva' occurring in the sūtra. If the reading 'jahā ohīyānam' were original then there should not occur 'evam ceva' before it. Thus the reading 'jahā ohīyānam' which occurs after the phrase 'evam ceva' is proved redundant. The reading accepted in 𑀧𑀺 and 𑀧𑀺𑀓 editions is identical with the one accepted by us. The 𑀧𑀺 and 𑀧𑀺𑀓 editions contain the reading 'paṇṇatti(tta)yānam jahā ohīyānam |'.

10. The 𑀧𑀺 edition contains at this place the reading 'bhi (prā abhi)jjhiyattāe',

79 The reading 'bala vāsudeva' which we have accepted in *gāthā* 213 of *sūtra* 1406 is yielded by the very old manuscripts. But the three manuscripts contain in its place the reading 'bala-deva vāsudeva' which is accepted in the ४०, ५०, ६० and ७० editions. The ८० and ९० editions accept the reading which we have accepted

80 In *sūtra* 1816 there occurs an interrogative sentence, viz. 'beimdyā nam bhamte je poggale āhāratthāe genhamti te nam tesim poggalānam seyālamasi katibhāgam āhāremti katibhāgam assāemti ?' (p 395) This interrogative sentence is original and fits in the context. All the manuscripts except १२ yield the above-quoted reading. But १२ manuscript and the ५०, ६० and ७० editions, in its place, contain the wrong reading 'beimdyānam bhamte' pucchā | goyamā' je poggale...'. Here the interrogative sentence is completed by adding 'pucchā |' after 'bhamte'', and a sentence containing an answer to the question starts with 'goyamā'' which is added before 'je poggale'. But this will not yield proper sense. The ४० edition, in its place contains, the reading 'beimdyānam bhamte' pucchā | je poggale...'. In this reading also 'pucchā |' occurs, but it is a meaningless addition. The ८० edition follows the ४० edition in this matter. But editor of the ८० edition has put 'pucchā |' in square brackets and has noted that 'pucchā' is useless and redundant. The ९० edition has not accepted it. Hence the reading accepted in the ९० edition is identical with the one accepted by us.

1181 The two phrases, viz, 'tayā vi' and 'pavālā vi' which occur in *sūtra* 41 (p 18, line 1) are missing in the ६० and ७० editions. But they are there in the ८० and ९० editions.

82 The phrase 'tūhm annānehim' which occurs at the end of *sūtra* 452 (p 140, l 3) is missing in the ६० and ७० editions. But it is there in the ८० and ९० editions.

83 The word 'ghānīmdryaatihoggahe' which occurs in *sūtra* 1019 (p 251, l 25-26) is missing in the ६० and ७० editions. But it is there in the ८० and ९० editions.

84 The reading 'kevatryā baddhellagā' goyamā' natthi' which occurs in *sūtra* 1046[8] is missing in the ६० and ७० editions. But it is there in the ८० and ९० editions.

85 The reading 'anamtam kālam' which occurs in *sūtras* 1310 (p 308, l 21) is missing in the ६० and ७० editions. But it is there in the ८० and ९० editions.

11 The readings mentioned in paragraphs 81-105 are missing in the ४० and ५० editions. The readings that we have accepted at these concerned places are yielded by all the manuscripts which we have utilised.

86 The reading 'āhāragasarīrassa jahannīyā ogāhanā asamkhejjagunā' which occurs in sūtra 1566 is missing in the સં and શિં editions But it is there in the મં and સું editions

87 The reading 'jāva vemānīyā' which occurs in sūtra 1860 is missing in the સં and શિં editions. But it is there in the મં and સું editions

88 The word 'atthasu' which occurs in sūtra 193[1] (p 67, l 8) is missing in the સં edition But it is there in the મં and સું editions The શિં edition shortens, without any authority, the reading 'uvarim hetthā ya egam joyanasayam vajjettā majjhe atthasu joyanasatesu' (sūtra 193) which is yielded by all the manuscripts, and in its place accepts the abridged reading, viz 'uvarim jāva atthajoyanasatesu'

89 The entire sūtra 316 (p 106) is missing in the સં edition But it is there in the મં, શિં and સું editions.

90. The term 'samkhejjasamayathitīyānam' which occurs in sūtra 332 (p 109, l 4) is missing in સં edition But it is there in the મં and સું editions The શિં edition contains its abridged form, viz 'samkhejjasamaya'.

91 In sūtra 452 there occurs '°manapajjavanānapajjavehi ya chatthānavadie' (p 140, l 2) The ending portion of this reading, viz 'pajjavehi ya chatthānavadie' is missing in the સં edition But it is there in the મં, શિં and સું editions

92 The reading 'jotisīyānam evam ceva | navaram' which occurs in sūtra 923 (p 228, l. 13) is missing in the સં edition But it is there in the મં, શિં and સું editions

93 The portion of sūtra 1257, marked by [7] and [8] and printed on p. 302 (lines 2-4) is missing in the સં edition. But it is there in the મં, શિં and સું editions.

94. The word 'rāmdīhim' which occurs in sūtra 1723 (p. 380, l 10) is missing in the સં edition But it is there in મં and સું editions The શિં edition in its place contains the word 'divasehim'

95 In the first half of the verse 26th of sūtra 43 we have accepted the reading 'campagajātī navanīyā ya kamdo'. The reading accepted in મં and સું editions is not different from the one we have accepted. The સં and શિં editions contain in its place the corrupt reading 'campakajū nūyā kumdo (kamdo)'

96 In sūtra 247 we have accepted the reading 'suhumavannassaikānya asamkhejjagunā' (p 93, l. 4). The reading accepted in મં and સું editions is not different from the one accepted by us

The स० and शि० editions contain in place of the word 'asamkhejja-gunā' the wrong word 'anamtagunā'. The commentary also clearly gives 'sūksmavanaspatikāyikā asamkhyeyagunā' (folio 131 A, line 7).

97 In sūtra 1744 we have accepted the reading 'pajjattāpajjattiyam' (p 383, l. 11-12). The reading accepted in the म० and सु० editions is identical with the one we have accepted. But the स० and शि० editions contain in its place the wrong reading 'apajjattāpajjattiyam'.

98. In sūtra 2169 we have accepted the reading 'esuhumā nam' (p 443, l. 17). The reading accepted in म० and सु० editions is identical with it. The commentary also contains 'esuhumā nam'ti etāvatsūksmāḥ'. This commentarial portion is in accord with our accepted reading. But the स० and शि० editions contain the unauthentic reading 'suhumā nam'.

99 In sūtra 1717 we have accepted the reading 'ūnā, sesam tam ceva', (p 379). All the manuscripts which we have utilised yield it. But the स० edition in its place contains 'ūnā sesā, (u) tam ceva padipunnam bamdhamti'. The reading accepted in the शि० edition is identical with the one found in the स० edition, the only difference being that it does not contain (u) which is an abbreviation of 'ukkosenam'. The reading accepted in the म० and सु० editions is as follows: 'ūnā, sesam tam ceva padipunnam bamdhamti'. The last two words, viz 'padipunnam bamdhamti' occurring in this reading are yielded by no manuscript.

100 In sūtra 440 we have accepted the reading 'hāliddavanna-pajjavehim' (p 137 l 7). But there seems to have inadvertently crept into the body of the text proper given in स० edition the additional reading 'pīyavannapajjavehim' which might have been found in some manuscript. This additional reading precedes the original one. Thus the स० edition contains 'pīyavannapajjavehim hāliddavannapajjavehim'. The शि० edition contains the abridged version of the reading 'nīlavannapajjavehim lohīyavannapajjavehim hāliddavannapajjavehim sukkīlavannapajjavehim ya chatthānavadī' (p 137, lines 7-8). The abridged version is as follows: 'nīlaloḥīya-pīyahāliddasukkīle chatthāpavadi'. The word 'pīya' occurring in this abridged version is quite unauthentic. In Āgamas only five colours are enumerated, viz kāla, nīla, lohita, hālīdīa and śukla. The portion pertaining to kāla colour precedes the sūtra-pada under consideration (See p 137, l 2). Thus the reading accepted in the स० and शि० editions is not authentic and correct whereas the reading accepted in the म० and सु० edition is identical with the one accepted by us.

101. In *sūtra* 197 there occurs the reading 'sānam sānam vimānāvāsasatasahassānam' (p 70, l 14). The ॠ० and ॡ० editions contain after it an additional reading 'sānam sānam aggamahisīnam'. No manuscript yields this additional reading. This unwanted additional reading is not there in the ॢ० and ॣ० editions

102 On p 27, l 6 there occurs the reading 'se ttam sāhāranasārīnabādanavanassakāryā' The ॠ० edition contains after it an additional reading 'se ttam sāhāranavanassakāryā' No manuscript yields this additional reading Moreover, the commentary at this place remarks that the four *nigamanas* (conclusions) contained in the textual passage beginning with 'se ttam' requires no explanation (*se ttam ityādīnigamanacatustayam sugamam*—Commentary, folio 41 A) If we accept the additional reading then the *nigamanas* will be five instead of four. This proves that the additional reading is unauthentic and unnecessary. The ॢ० and ॣ० editions do not contain it.

103 In *sūtra* 635 we have accepted the reading 'ekko' (p 169, l 5) The ॠ० edition accepts in its place the reading 'ekkam' which is yielded by no manuscript and hence unauthentic The ॢ०, ॡ० and ॣ० editions too accept the reading 'ekko'

104 In *sūtra* 1236 we have accepted 'pariyāvannānam' The ॠ० edition in its place inadvertently gives the reading 'pariyāvannenam' But the ॢ०, ॡ० and ॣ० editions accept the correct reading 'pariyāvannānam'

105. In the ॠ० edition *sūtras* 1277 and 1278 occur after *sūtra* 1284. This irregularity in order is not supported by any manuscript The order of the *sūtras*, accepted in ॢ०, ॡ० and ॣ० editions, is the same as we have accepted in the present edition

106 In *sūtra* 1864 we have accepted the reading *manabhakkhane kate* (p 400, l 18) The ॠ०, ॢ० and ॣ० editions contain in its place the reading 'manabhakkhīkate' which no manuscript yields The ॡ०, ॣ० and ।० editions accept the original reading which we have accepted

107. In *sūtra* 2173 [2] there occurs the reading 'kāyayogannam' (p 444) which could also be written as 'kāyayogam nam' All the manuscripts except ॣ२ yield it The ॣ२ manuscript contains in its place *kāyayoge nam* All the editions published so far except the ॣ० edition accept this reading But the commentarial explanation viz 'kāyayogam punar yuñjānaḥ' supports our reading The ॣ० edition contains the correct reading which is not found in the previous editions To the best of our knowledge, this is the only

.. [487]...

correct reading which, though found in the Suttāgame edition, is not there in the editions published before Suttāgame

Acknowledgements

Once again we acknowledge our indebtedness to the learned Jaina monks, scholars and other persons whose names we have gratefully noted in the first part of the present edition of *Prajñāpanāsūtra* for the help they have rendered to us in our task of critically editing the text. Our sincere thanks are due to Dr Nagin J Shah, Dy. Director of L D Institute of Indology, for preparing 'Introduction'—English translation of our 'Prastāvanā' originally written in Gujarati

Bombay
3-3-1971

MUNI PUNYAVIJAYA
DALSUKH MALVANIA
AMRITLAL MOHANLAL

पणवणासुत्तपरिसिद्धाई

१. पढमं परिसिद्धं

गाहाणुकमो

गाहा	सुत्तकाइ
अगंतूण समुग्घायं	२१७० [२] गा. २३०
अच्छि पव्वं बलिमोढओ	५४ [८] गा. ९३
अज्जोरुह वोढाणे	४९ गा. ३९
अज्झयणमिणं चित्तं	१ गा. ३
अडहुत्तरं च १ तीसं २	१७४ गा. १३४
अणभिग्गहियकुदिट्ठी	११० गा. १२९
अणभिग्गहिया भासा	८६६ गा. १९७
अणवन्निय १ पणवन्निय २	१९४ गा. १५१
अणंतरायआहारे १	२०३२ गा. २२३
अत्थिय तिदु कविट्ठे	४१ गा. १६
अट्ठाया १२ असी १३ य मणी १४	९७२ गा. २०३
अद्धतिवण्णसहस्सा	१७४ गा. १३५
अप्फोया अइमुत्तय	४५ गा. ३०
अयसी १५ कुसुंभ १६ कोट्ठव १७	५० गा. ४३
अलोए पडिहता सिद्धा	२११ गा. १६०
अवए पणए सेवाले	५४ [१] गा. ४७
असरीरा जीवघणा	२११ गा. १६९
असुरा १ नाग २ सुवण्णा ३	१७७ गा. १३७
असुरेसु होंति रत्ता	१८७ गा. १४७
अस्सण्णी खलु पढमं	६४७ गा. १८३
अंधिय पेत्तिय मच्छिय	५८ [१] गा. ११०
अंबट्ठा १ य कलिंदा २	१०३ गा. ११८
आणय-पाणयकप्पे	२०६ [२] गा. १५५
आभरण-वत्थ-गंधे	१००३ [२] गा. २०५
आमंतणि १ याऽऽणमणी २	८६६ गा. १९६
आयपइट्ठिय खेत्तं	९७१ गा. २०१
आसीतं १ बत्तीसं २	१७४ गा. १३३
आहार १ भविय २ सण्णी ३	१८६५ गा. २१९
आ ९ [२]-१	

गाहा	सुत्तकाइ
आहार सम सरीरा	११२३ गा. २०९
आहारे २८ उवओगे २९	२ गा. ७
इक्खू य इक्खुवाडी	४६ गा. ३३
इय सव्वकालत्तित्ता	२११ गा. १७७
इय सिद्धाणं सोक्खं	२११ गा. १७५
इंदियउवचय १ णिव्वत्तणा य २	१००६ गा. २०७
उत्तत्तकणगवन्ना	१८७ गा. १४६
एएहिं सरीरेहि [प्र. गा.]	२६ [११] गा. [१]
एक्कस्स उ जं गहणं	५४ [१०] गा. १००
एक्कारसुत्तरं हेट्ठिमेसु	२०९ गा. १५७
एगपएऽणेगाइं	११० गा. १२५
एगस्स दोण्ह तिण्ह व	५४ [१०] गा. १०३
एगा य होइ रयणी	२११ गा. १६५
एगिदिसरीराडी ९	१७९३ गा. २१८
एते चेव उ भावे	११० गा. १२२
एरंडे कुरुविंदे	४७ गा. ३६
एसो पंचनमुक्कारो [प्र. गा.]	पृ ३ टि २
ओगाहणसंठाणे २१	२ गा. ६
ओगाहणा ७ अवाए	१००६ गा. २०८
ओगाहणाए सिद्धा	२११ गा. १६६
कणहे कंदे वज्जे	५४ [१] गा. ५३
कत्ति पगडी १ कह बधत्ति २	१६६४ गा. २१७
कहिं पडिहता सिद्धा	२११ गा. १५९
कंगूया कट्ठइया	४५ गा. २९
कंदा य १ कंदमूला य २	५५ [३] गा. १०७
कंबू य कण्हकडवू	५४ [१] गा. ४९
काला असुरकुमारा	१८७ गा. १४५

गाहा	सुत्तकाइ
काले य महाकाले	१९२ गा. १४९
किण्णर किंपुरिसे खलु ५	१९२ गा. १५०
किमिरासि भद्दमुत्था	५४[१] गा. ५२
कुत्थुभरि पिप्पलिया	४२ गा. २०
कुरु-मंदर-आवासा	१००३[२] गा. २०६
केक्कप-किराय-इयमुह	पृ ३६ टि ३
केवलणाणुवउत्ता	२११ गा. १७०
कोहे १ माणे २ साया ३	८६३ गा. १९५
गति ठिति भवे य भासा	८२९[२] गा. १९१
गूहछिरागं पत्त	५४[७] गा. ८५
गोमेजए य २३ रुयए २४	२४ गा. १०
चउरासीइ १ असीइ २	२०६[२] गा. १५६
चउसट्ठी १ सट्ठी २ खलु	१८७ गा. १४२
चक्कागं भज्जमाणस्स	५४[७] गा. ८४
चत्तारि य रयणीओ	२११ गा. १६४
चमरे १ धरणे २ तह वेणुदेव	१८७ गा. १४३
चंदण ३२ रोस्य ३३ हंसे ३४	२४ गा. ११
चंपगजाती णवणीइया	४३ गा. २६
चोत्तीसा १ चोयाला २	१८७ गा. १४०
चोवट्ठिं असुराणं	१८७ गा. १३८
छट्ठिं च इत्थियाओ	६४७ गा. १८४
जणवय १ सम्मत २ ठवणा ३	८६२ गा. १९४
जत्थ य एगो सिद्धो	२११ गा. १६७
जस्स कंदस्स कट्ठाओ छल्ली	
तणुयतरी	५४[६] गा. ८१
जस्स कंदस्स कट्ठाओ छल्ली	
वहलतरी	५४[५] गा. ७७
जस्स कंदस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ५७
" " " हीरो	५४[४] गा. ६७
जस्स खंधस्स कट्ठाओ छल्ली	
तणुयतरी	५४[६] गा. ८२
जस्स खंधस्स कट्ठाओ छल्ली	
वहलतरी	५४[५] गा. ७८
जस्स खंधस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ५८
" " " हीरो	५४[४] गा. ६८
जस्स पत्तस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ६२
" " " हीरो	५४[४] गा. ७२

गाहा	सुत्तकाइ
जस्स पवालस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ६१
" " " हीरो	५४[४] गा. ७१
जस्स पुप्फस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ६३
" " " हीरो	५४[४] गा. ७३
जस्स फलस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ६४
" " " हीरो	५४[४] गा. ७४
जस्स वीयस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ६५
" " " हीरो	५४[४] गा. ७५
जरस्स मूलस्स कट्ठाओ छल्ली	
तणुयतरी	५४[६] गा. ८०
जस्स मूलस्स कट्ठाओ छल्ली	
वहलतरी	५४[५] गा. ७६
जस्स मूलस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ५६
" " " हीरो	५४[४] गा. ६६
जस्स सालस्स भग्गस्स समो	५४[३] गा. ६०
" " " हीरो	५४[४] गा. ७०
जस्साउएण तुल्लाईं	२१७०[२] गा. २२९
जह अयगोलो धंतो	५४[१०] गा. १०२
जह णाम कोइ मेच्छो	२११ गा. १७४
जह वा तिलपप्पडिया	५३ गा. ४६
जह सगलसरिसवाणं	५३ गा. ४५
जह सच्चकामगुणितं	२११ गा. १७६
जंबुदीवे लवणे	१००३[२] गा. २०४
जं संठाणं तु इहं	२११ गा. १६२
जाई सोगर तह जूहिया	४३ गा. २५
जाउलग माल परिली	४२ गा. २३
जीव १ गतिदिय २-३ काए ४	१२५९ गा. २११
जीसे तयाए भग्गाए समो	५४[३] गा. ५९
" " " हीरो	५४[४] गा. ६९
जीसे सालाए कट्ठाओ छल्ली	
तणुयतरी	५४[६] गा. ८३
जीसे सालाए कट्ठाओ छल्ली	
वहलतरी	५४[५] गा. ७९
जे केइ नालियावद्धा	५४[८] गा. ८७
जो अत्थिकायधम्मं	११० गा. १३०
जो जिणटिट्ठे भावे	११० गा. १२१
जोणिब्भूए वीए	५४[९] गा. ९७

गाहा	सुत्तंकाइ
जोयणसहस्स गाउयपुहत्त	१५१२ गा २१६
जोयणसहस्स छग्गाउयाइं	१५१२ गा. २१५
जो सुत्तमहिजंतो	११० गा १२४
जो हेउमयाणंतो	११० गा १२३
णग्गोह णंदिरुक्खे	४१ गा १७
णाणाविहसंठाणा	५३ गा. ४४
णिच्छिण्णसव्वदुक्खा	२१७६ गा. २३१
णिच्छिन्नसव्वदुक्खा	२११ गा १७९
णिद्धस्स णिद्धेण दुयाहिण्णं	९४८ गा २००
णिंबं वं जुं कोंसंब	४० गा १३
णीलाणुरागवसणा	१८७ गा १४८
णेरइय अंतकिरिया १	१४०६ गा २१३
णेरइय-तिरिय-मणुया	१९७३ गा २२०
तणमूल कंदमूले	५४[२] गा ५४
तथ वि य ते अवेदा	२११ गा १५८
तय-छलि-पवालेसु य	५५[३] गा १०९
ताल तमाले तक्कलि	४८ गा ३७
तिण्णि सया तेत्तीसा	२११ गा १६३
तिलए. लउए छत्तोह	४१ गा. १८
तीसा १ चत्तालीसा २	१८७ गा. १४१
तीसा य १ पण्णवीसा २	१७४ गा १३६
तुलसी कण्ह उराले	४९ गा ४१
दगपिप्पली य दव्वी	४९ गा ४०
दव्वाण सव्वभावा	११० गा १२७
दंसण-णाण-चरित्ते	११० गा १२८
दिसि १ गति २ इंदिय ३ काए	२१२ गा १८०
दीव-दिसा-उदहीणं	१८७ गा १३९
दीहं वा हुस्सं वा	२११ गा १६१
हुंबिलय-लउस-बोक्स	पृ ३६ टि ३
न वि अत्थि माणुसाणं	२११ गा १७१
निस्सग्गुवएसुई १-२	११० गा ११९
निस्संकिय १ निक्कंखिय २	११० गा १३२
पउमलता नागलता	४४ गा २७
पउमुप्पल-नलिणाणं	५४[८] गा ९०
पउमुप्पल ९-१० संघाडे ११	५५[३] गा. १०८
पउमुप्पलिणीकंदे	५४[८] गा ८८
पढमो तत्तिओ नवमो	७९० गा १८६

गाहा	सुत्तंकाइ
पढमो तत्तिओ सत्तम	७९० गा १८७
पण्णवणा १ ठाणाइं २	२ गा ४
पत्तउर सीयउरण	४२ गा २१
पत्तेया पज्जत्ता	५४[११] गा १०६
परमत्थसंथवो वा	११० गा १३१
परमाणुम्मि य तत्तिओ	७९० गा १८५
परिणाम १ वण्ण २ रस ३	
गंध ४	१२१८ गा २१०
पलंहु-ल्हसणकंदे य	५४[८] गा ८९
पाठा मियवालुंकी	५४[१] गा ५०
पुट्टोगाढ अणंतर	८७७[२३] गा १९८
पुढवी य १ सक्करा २ वालुया	२४ गा ८
पुत्तंजीवयऽरिट्ठे	४० गा. १४
पुप्फा जलया थलया	५४[८] गा ८६
पुस्सफलं कालिंगं	,, गा ९४
पूईकरज सेण्हा(सण्हा)	४० गा १५
पूसफली कालिंगी	४५ गा २८
फुसइ अणंते सिद्धे	२११ गा १६८
वत्तीस अट्टवीसा	२०६[२] गा १५४
वलि १ भूयाणंदे २ वेणुदालि ३	१८७ गा १४४
वारवती य सुरट्ठा	१०२ गा ११४
वारस १ चउवीसाइं २	५५९ गा १८२
वि चउत्थ पंच छट्ठं	
(उत्तरार्धम्-वीसेक्कवीस)	७९० गा १८८
वि चउत्थ पंच छट्ठं	
(उत्तरार्धम्-त्रावीसइम)	७९० गा १८९
वि चउत्थ पंच छट्ठं	
(उत्तरार्धम्-एते वज्जिय)	७९० गा १९०
भासग १५ परित्त १६ पज्जत्त १७	
(उत्तरार्धम्-जीवे य)	२१२ गा १८१
भासग १५ परित्त १६ पज्जत्त १७	
(उत्तरार्धम्-एतेसि तु)	१२५९ गा. २१२
भासा कओ य पव्वति	८५९ गा १९२
भासा ११ सरीर १२ परिणाम १३	२ गा ५
भुयस्सुक्ख हिगुस्सुक्खे	४८ गा ३८
भूअत्थेणाधिगया	११० गा १२०
भेड १ विसय २ संठाणे ३	१९८१ गा २२२

गाहा	मुत्तकाऽ
महुरा य सूरसेणा २१	१०२ गा ११६
मासपण्णी मुगपण्णी	५८[१] गा. ५१
मुहिय धप्पा भल्ली	८५ गा ३१
रायगिह मगह १ चंपा	१०२ गा ११२
रुक्ता १ गुच्छा २ गुम्मा ३	३८ गा १०
रुरु कंदुरिया जारु	५८[१] गा ८८
लोगागासपण्से णिओयजीवं	५८[११] गा १०८
„ परित्तजीवं „	गा १०५
वहराड वच्छ १६ वरणा	१०२ गा ११५
ववगयजर-मरणभण्	१ गा १
वंसे चेल्ल कणण्	४६ गा ३४
वाइंगण सल्लद् वोंडह	८० गा १९
वायगवरवंसाओ [प्र गा]	१ गा [१]
विसम समं करेति	२१७०[१] गा २२८
विहि १ संधाण २ पमाणं ३	१४७४ गा. २१४
विट समंस-कडाहं	५४[८] गा ९५
वेणु णल इक्खुवाडिय	५४[८] गा. ९२
वेयण १ कसाय २ मरणे ३	२०८५ गा. २०७
वंटे वाहिरपत्ता	५४[८] गा ९१
सग-जवण-सवर-वववर	पृ. ३६ टि ३
सच्चित्ताऽऽहारट्टी १-२	१७९३ गा २१७
सण वाण कास महग	८२ गा २२
सण्णिहिया सामाणा	१९४ गा १५२
सत्तट्ठ जातिकुलकोडिलक्ख	९१[४] गा १११
सप्पाण सज्जाण	५४[८] गा. ९६

गाहा	मुत्तकाऽ
ममणिदयाण् वंधो	९४८ गा. १९९
ममयं वत्तंताणं	५८[१०] गा. ९९
ममत्तस्य अभिगमे	२०३२ गा २२६
मरीरपहवा भावा	८५९ गा. १९३
मन्त्रो वि विमन्त्रो मल्ल	५८[९] गा ९८
ममविट्ठु मोत्तफुमिया	८५ गा ३२
मंजय धम्मंजय मीमगा	१९८० गा. २२१
मठाणं १ वाहलं २	९७२ गा. २०२
माण्य कोमला ६ गयपुं	१०२ गा ११३
सातममानं मये	२०५४ गा. २२६
मात्ती १ वीही २ गोभूम ३	५० गा ४२
माहारणमाहारो	५४[१०] गा. १०१
मिद्ध त्ति य मुद्ध त्ति य	२११ गा. १७८
मिद्धस्य सुहो गली	२११ गा. १७३
मिमाडगस्य मुत्तो	५४[२] गा ५५
मीता १ यद्व २ मारीर ३	२०५४ गा. २२५
मुखरयणनिहाणं जिणवरेण	१ गा. २
मुखमागरा विणेउण [प्र गा]	१ गा [२]
सुरगणमुहं ममत्तं	२११ गा १७२
सेडिय भत्तिय होत्तिय	४७ गा. ३५
सेयविया वि य णयरी	१०२ गा. ११७
सेरियण् णोमालिय	४३ गा. २४
सो होइ अहिगमरुई	११० गा. १२६
हरियाले १५ हिंमुलुण् १६	२४ गा. ९
हासे हासरई वि य ६	१९४ गा. १५३

२. बीयं परिसिद्धं

सदाणुकमो-सकयत्थसहिओ

[शब्दादौ ० ईदृक् चिह्नं सामासिकपदान्त्यशब्दसूचकम्, शब्दान्ते ० ईदृक् चिह्नं सामासिकपदाद्यशब्दसूचकम्, शब्दादौ + ईदृक् चिह्नं लुप्तविभक्तिपदसूचकम्, शब्दस्यादौ अन्ते आद्यन्तयोश्च - एतादृक् चिह्नं पृथकृतस्वर-सन्धिसूचकम्, शब्दादौ ' ईदृक् चिह्नं प्रारम्भगतसयुक्तव्यजनात् पृथकृतैकव्यजनारब्धशब्दसूचकम्, शब्दादौ < ईदृक् चिह्नमलक्षणिकमकारागमात् पृथकृतादिस्वरशब्दसूचकम् । ० -, - ०, + -, + ० - एतानि चिह्नानि तत्तत्सङ्केतलक्षणसूचकानि । अव्ययव्यतिरिक्ता विभक्तिरहिताश्च शेषशब्दाः सामासिकवाक्य-मध्यगताः शेषाः ।]

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ	मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
	अ		अकण्णा	अकर्णा -	
+ अइकाय	अतिकाय -			अन्तर्द्वीपमनुष्या	९५
	महोरगेन्द्रः १९२ गा. १५०		अकम्मभूमण्हितो	अकर्मभूमकेभ्य	६४५[३]
अइकाय०	अतिकाय-		अकम्मभूमग	अकर्मभूमक	६४८, ६६०
	महोरगेन्द्र १९२		अकम्मभूमग०	,,	६३९[२४],
अइगरा	अजगरा पृ. ३२ टि. ७			६५०[१२], ६७२[६],	
- अइछत्त	अतिच्छन्न	१९५[१]		१५३३[४]	
अइमुत्तगचंद-			अकम्मभूमगगवभ-	अकर्मभूमकगर्भ-	
संठाण०	अतिमुक्तकचन्द्रसंस्थान	९७४[३]	वक्कंतियमणूसपं-	व्युत्क्रान्तिकमनु-	
			चेदियवेउव्वि-	ष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
अइमुत्तय	अतिमुक्तक-वल्ली		यसरीरे	शरीरम्	१५१९[२]
	४५ गा ३०		अकम्मभूमगा	अकर्मभूमका	९४, ९६
अइमुत्तयलता०	अतिमुक्तकलता		अकम्मभूमगेहिंतो	अकर्मभूमकेभ्य	६६२[३]
	४४ गा २७		अकम्मभूमय०	अकर्मभूमक	१२५८[८]
अइवइत्ता	अतिव्रज्य	२०५२[२]	०अकम्मभूमय-	अकर्मभूमकमनुष्या-	
अइवइत्ताण	,,	१८६४	मणूसानं	णाम्	१२५७[१३-१४]
अईया	अतीतानि	१०४०	अकम्मभूमय-	,,	१२५७[९]
० - अईया	अतीता	१४७[२]	मणूसानं		
अउज्झा	अयोध्यानि	१७७	०अकम्मभूमय-	,,	१२५७[१२]
अउणापण्णे	एकोनपञ्चाशदधिके	२११	मणूसान		
अउलं	अतुलम्	पृ ७९ टि ४	अकम्मभूमय-	अकर्मभूमकमानुषीणाम्	
अए	अज	८४४, ८४६	मणूसीण		१२५७[१०]
अओगतं	अयोगताम्	पृ ४४५ टि ३	अकम्मभूमिसु	अकर्मभूमिषु	९३, १७६
अओज्झा	अयोध्यानि		अकसाई	अकषायी	१३३४, १८९६
	१७८[१], १८८		,,	अकषायिण,	९४३

मूलसदो	मयगव्यो	मुत्तमाष्ट	मूलसदो	मयगव्यो	मुत्तमाष्ट
अकसाईण	अकपाणिणाम्	२५४	अकसायं	१०३[१], १०८[१], १९९[१], २००[१], २०३[१], २०४[१], २०५ त. २०९.	
अकसायसमुवाण	अकपायसमुवातेन	२१८२			
अकसायी	अकपायिणः	२५४			
अकंततरिया	अकान्ततरिया	१०२६, पृ. २९.४ टि १२	अकसायं	१०३[२], १०८[२], ६८[२], ६९[२], १६७, १७८[१], २०५[१], २०६[१],	
अकंतत्ताण	अकान्ततया	१८०५			
अकंतस्सरया	अकान्तरवरता	१६८८[२]	अकपीणा	अकपीणा	२१७०[१]
अकाहण	अकायिकः	१२९०	०-अकरो	अकरो	१०७[२]
अकाहया	अकायिका.	२३२	अकरोडयाग	अकरोडकानाम्	पृ. २९६ टि ६
अकाहयाण	अकायिकानाम्	२३२	अकरोडाण	अकरोडानाम्	११२२
अकिरिण	अक्रियः	१५८८, १५८९, [१], १५९०, १५९१, १६०८[१]	अकरोलाण	अकरोलानाम्	१०३५, पृ २७३ टि. ७
अकिरिया	अक्रिया	११८०, १५७३, १५९०, १५९४, १५९५[१], १६०४[१]	+ अगघाडग	अपामार्गः - गुच्छविशेष	४२ गा. २२
- अकेसरं	अकेसरम्	५८[८] गा. ९५	अगडाण	अवटानाम्	८८५
+ अक	अक - गुच्छविशेष	४२ गा. २१	अगडेसु	अवटेषु	१५१, १६०, १६३ त. १६६, १७५
अकघोदी	अकघोदीविशेष	४५ गा. ३२	अगणि	अग्नि	१६७ त. १७२
अकखरपुट्टिया	अकखरपुट्टिका- लिपिविशेष.	१०७	अगणि०	॥	५४[१०] गा. १०२
+ अकखाइय	अकखायिकायाम्	८६३ गा. १९५	०-अगणी	अग्निः	३१[१]
अकखाइयाणिस्सिया	अकखायिकानि मृता	८६३	अगुरुलहुय- परिणामे	अगुरुलघुक-	परिणाम
अकखातं	अकखातम्	५६[२], ७५[४], ८४[४], ९१[४], १६८ त. १७३, १७७, १७९[१], १८० [१], १८१[१], १८२ [१], १८३[१], १८४ [१], १८८, १८९[१], १९०[१], १९३[१], १९५[१], १९६,	अगंतानं	अगत्वा	पृ. ४४४ टि. १
			अगंतूणं	॥	२१७०[२] गा. २३०
			अगाराजो	अगारान्	१४२०[८], १४२१[२-३]
			अगुरुलहुअणामे	अगुरुलघुकनाम	१६९४[१३]
			अगुरुलहुण	अगुरुलघुक - स्पर्शविशेष	१००५
			अगुरुलहुणामाण	अगुरुलघुनाम्	१७०२[३३]

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाह
अगुरुलुहय०	अगुरुलुहय ९५६, १००५	
अगुरुलुहयणामे	अगुरुलुहयणाम १६९३	
अगमहिंसी०	अग्रमहिषी १९९[२]	
अगमहिंसीओ	अग्रमहिष्य १९९[१]	
अगमहिंसीणं	अग्रमहिषीणाम् १७७, १७८[१-२], १७९[२], १८०[२], १८२[२], १८८, १९५[१-२], १९६, १९७[२], १९८[२]	
- अगमहिंसीणं	अग्रमहिषीणाम् १९०[२]	
०- अगसो	अग्रशः २५[३], २८[४], ३१[४], ३४[४], ५५[३]	
०- अगहत्या	अग्रहस्ता १७८[१]	
,,	अग्रहस्तौ १७८[२]	
०- अगाओ	अग्रात् २११	
अगिगकुमारा	अगिगकुमाराः १४०[१], ४३९	
अगिगकुमाराणं	अगिगकुमाराणाम् ५७८	
अगिगद्वडाणं	अगिगद्वधानाम् २१७६	
+ अगिगमाणव	अगिगमाणव - अगिगकुमारेन्द्र १८७ गा. १४४	
अगिगसीहे	अगिगसिंह - अगिगकुमारेन्द्र. १८७ गा. १४३	
अगिगी	अगिग[कुमारा.] १७७ गा १३७, १८७ गा. १४६ गा १४८	
० अगिगीणं	अगिगीणाम्-अगिगकुमाराणाम् १८७ गा १३९	
+ अगिगडाग	अगिगमार्ग - गुच्छविशेष. पृ १८ टि १०	
अगिगति	अगिगप्रति ९९०[३], ९९२[३]	
अचक्खुदंसण	अचक्खुदर्शन ४४४ त	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाह
	४४८, १९२८, १९२९	
अचक्खुदंसण०	अचक्खुदर्शन ४४०, ४४१, ४४३, ४६२[१], ४६६[१], ४६७[१], ४६८[१], ४७०[१], ४७३[१], ४७४[१], ४७५[१], ४७७[१], ४८५[१], ४८७[१],	
अचक्खुदंसण-	अचक्खुदर्शनानाकारोपयोग	
अणागारोवओगे	१९१०, १९१४, १९१८, १९२२, १९२४	
अचक्खुदंसणं	अचक्खुदर्शनम् ४५०	
अचक्खुदंसणावरणे	अचक्खुदर्शनावरणम् १६८०	
अचक्खुदंसणि-	अचक्खुदर्शनी पृ ३१३ टि १	
अचक्खुदंसणी	,, ४६३, ४७१, ४७८, ४८८, ४९६, १३५५	
अचक्खुदंसणी-	अचक्खुदर्शनी १३५५	
अचक्खुदंसणी	अचक्खुदर्शनेन २६०	
अचक्खुदंसणीणं	अचक्खुदर्शनीणाम् २६०	
अचक्खुदंसणो-	अचक्खुदर्शनोपयुक्ता वत्ता १९३२[१]	
अचरिती	अचारित्रिण ९३८, ९४०, ९४३	
अचरिमसमय०	अचरिमसमय ११२, ११५, ११६, ११८, ११९, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, १३२	
अचरिमसमय-	अचरिमसमयसयोगि-	
सज्जोगिकेवलि०	केवलित् ११८	
अचरिमस्त	अचरिमस्य ७७७, ७७९, ७८०, ८०२ तः ८०६	
अचरिमं	अचरिमम् ७७५, ७७७, ७७९, ७८०, ७९७, ८०२, ८०३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
अचरिमंतपणसा	अचरमान्तप्रदेशा	७७५,
„	अचरमान्तप्रदेशा	७७७,
	७७९, ७९७, ८०२,	८०३
अचरिमंतपणसाण	अचरमान्तप्रदेशानाम्	७७७, ७७९, ७८०,
		८०३, ८०४
अचरिमंतपदेसा	अचरमान्तप्रदेशा	७७५,
„	अचरमान्तप्रदेशा	७७९,
	७८०, ७९७, ८०२	
अचरिमंतपदेसाण	अचरमान्तप्रदेशानाम्	८०२
अचरिमा	अचरमा	७७५,
„	अचरमा	२७४,
		८०९[१],
		८११[१], ८१३[१],
		८१५[१], ८१७[१],
		८१९[१], ८२१[१],
		८२३[१], ८२५[१],
		८२७[१], ८२९[१]
अचरिमाहं	अचरमौ	७८१, ७८३ त
		७८८
„	अचरमाणि	७७५, ७९७
अचरिमाण	अचरमाणाम्	२७४
अचरिमे	अचरम	७८१ त ७८८,
		८०२, ८०७, ८०८[१],
		८१०[१], ८१२[१],
		८१४[१], ८१६[१],
		८१८[१], ८२०[१],
		८२२[१], ८२४[१],
		८२६[१], ८२८[१],
		१३९८
„	अचरमम्	७७७, ७७९,
		७८०, ७९७, ८०३
अचित्तजोणिया	अचित्तयोनिका.	७६३
अचित्तजोणीणं	अचित्तयोनीनाम्	७६३

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
अचित्ता	अचित्ता - योनिभेदः	७५४ त. ७५६, ७५८,
		७६१
अचित्ताहारा	अचित्ताहारा	१७९४[१,३]
अचिमालि०	अचिर्मालिन	१९७[१]
अचिमाली०	„	२०१[१],
		२०५[१], २०६[१],
		२०७
अची	अचि	३१[१]
अचीण्	अचिया	१७७,
		१७८[१-२], १८८, १९६
अच्युण्	अच्युते	४२६[१-२],
		१४७०, १८४१
०-अच्युण्	अच्युतयोः	२०६[२] गा.
		१५५
०-अच्युण्सु	अच्युतेषु	१५३२[५],
		२०५१, २०५२[१]
अच्युणहितो	अच्युतेभ्यः	६५०[१८],
		६५५[४]
अच्युणो	अच्युत.	६६३, १५३२
		[५], १५५१[४,६]
अच्युत	अच्युत	१९६
अच्युतवडेसण्	अच्युतवतंसक	२०६[१]
अच्युता	अच्युता	१४४[१]
०-अच्युता	„	२०६[१]
०-अच्युताणं	अच्युतयो	२०७
„	अच्युतानाम्	२०६[१]
अच्युते	अच्युत	२०६[२]
अच्युते	अच्युते	३३४, ४२६[३]
अच्युय	अच्युत	२१०, ६२२,
		६३५, १०३५
अच्युयदेवसरीरे	अच्युतदेवशरीरम्	१५२६[५]
अच्युयदेवस्स	अच्युतदेवस्य	१५५१[८]
अच्युयदेवा	अच्युतदेवा	७१३
०-अच्युयदेवा	„	२००४

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अच्युदेवानं	अच्युतदेवानाम्	६००, २०१४[२]
अच्युयं	अच्युतम्	१९६३
०-अच्युया	अच्युतौ	२०६[१]
०-अच्युयाणं	अच्युतानाम्	२०६[१]
अच्छर	अप्सरस्	१८८
अच्छर०	,, १७७, १७८[१]	
अच्छराओ	अप्सरसः	२०५२[२,६]
अच्छराणं	अप्सरसाम्	२०५२[२]
अच्छराणिवातेहिं	अप्सरानिपातै - चप्पुटिकानिपातै	२१६९
अच्छराहिं	अप्सरभिः	२०५२ [२,४-६]
अच्छा	ऋक्षाः - सनखपदविशेष	७४
,,	अच्छा	२११
,,	अच्छा	१९७[१], १९९[१], २०५[१]
,,	अच्छौ	२०६[१]
,,	अच्छानि	१७७, १७८[१], १८८, १९६, १९७[१], २०६[१], २१०
,,	अच्छा-अच्छानगरी	१०२ गा ११५
-अच्छि	अक्षिन्	१२३७
अच्छिण्णे	अच्छिन्नान्	९९२[१-३]
अच्छिरोडा	अक्षिरोडा - चतुरिन्द्रिया	५८[१]
अच्छिवेहा	अक्षिवेधा - ,,	५८[१]
अच्छि	अक्षि	५४[८] गा ९३, ८५३
अच्छी	ऋक्षी-सनखपदविशेष	८५१
अच्छे	अच्छः	१९७[१]
,,	ऋक्ष - सनखपदविशेष	८४९, ८५२

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अच्छेज्ज	तिष्ठेत्-तिष्ठति	२११ गा. १७६
अच्छो	ऋक्षः - सनखपदविशेष	पृ २१२ टि ४
अजरा	अजरा	२११ गा १७८
अजसोकिन्ति-	अयश कीर्तिनाम्	१७०२ [५५]
णामाए		
अजसोकिन्तिणामे	अयश कीर्तिनाम्	१६९३
अजहणमणुक्कोस-	अजघन्यानुत्कृष्ट-	
गुणकक्खडे	गुणकर्कश	५४५[३]
अजहणमणुक्कोस-	अजघन्यानुत्कृष्ट-	
गुणकालए	गुणकालक	४५७[३], ४६८[३], ४७५[३], ४८३[३], ४९१[३], ५३९[३], ५४१[३], ५४२[३], ५४३[३], ५५७[३]
- अजहणमणु-	अजघन्यानुत्कृष्ट-	
क्कोसगुणकालए	गुणकालक	५३८[३]
अजहणमणुक्कोस-	अजघन्यानुत्कृष्ट-	
गुणसीए	गुणशीतः	५५०[३]
अजहणमणुक्कोस-	,,	५४७[३], ५४८[३], ५५१ [३], ५५२[३]
गुणसीते		
अजहणमणुक्कोस-	अजघन्यानुत्कृष्टचक्षुर्दर्शनी	४६२[३]
चक्खुदंसणी		
अजहणमणुक्कोस-	अजघन्यानुत्कृष्टस्थितिक	५३५[३]
द्वितीए		
अजहणमणुक्कोस-	अजघन्यानुत्कृष्टस्थितिकः	
ठितीए		४६७[३], ४७४[३], ४८२[३], ४९०[३], ५३२[३], ५३३[३], ५३६[३], ५३७[३], ५५६[३]
अजहणमणुक्कोस-	अजघन्यानुत्कृष्टप्रदेशिक	
पदेसिए		५५४[३]
अजहणमणुक्कोस-	अजघन्यानुत्कृष्टप्रदेशिकस्य	
पदेसियस्स		५५४[३]

मूलसदो	रक्षयत्यो	सुत्तकाइ
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्ट-	
पदेसियाणं	प्रदेशिमानाम् ५५,४[३]	
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्टमत्यजानी	
मइअण्णाणी	४७०[३]	
अजहणमणुकोस-	अजघन्यानुत्कृष्टरुद्ध	
लुन्हे	५५,८	
अजहणमणुकोसा-	अजघन्यानुत्कृष्टाभिनि-	
भिणिवोहि-	वोविकजानी ४५,९[३],	
यणाणी	४७७[३], ४९३[३]	
अजहणमणुकोसेणं	अजघन्यानुत्कृष्टेन ४३७	
	[१,३], ७२४, १३७२,	
	१६९९[१], १८५२	
अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्टाव-	
सोगाहणए	गाहनक. ४६६[३],	
	४७३[३], ४८१[३],	
	४८९[३], ५२६[३],	
	५२७[३], ५२९[३],	
	५३०[३], ५३१[३]	
अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्टाव-	
सोगाहणओ	गाहनकः ५,२५[३]	
अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्टाव-	
सोगाहणगस्स	गाहनकस्य ५,३१[३],	
	५५,५[३]	
अजहणमणुकोसो-	अजघन्यानुत्कृष्टावगाहन-	
गाहणगाणं	कानाम् ५,३१[३],	
	५५,५[३], पृ १४०	
	टि २-५	
अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्टा-	
सोहिणाणी	वधिज्ञानी ४९,५[३]	
अजहणुकोस-	अजघन्योत्कृष्ट-	
द्वितीए	स्थितिक ४५,६[३]	
अजहणुकोसाभि-	अजघन्योत्कृष्टाभिनि-	
णिवोहियणाणी	वोविकजानी ४८,५[३]	
अजहणुको-	अजघन्योत्कृष्टाव-	
सोगाहणए	गाहनक ४५,५[३]	
- अजहणुको-	"	
सोगाहणए		५,२८

मूलसदो	रक्षयत्यो	सुत्तकाइ
अजहणुको-	अजघन्यो कृष्टाव-	
सोगाहणगस्स	गाहनकस्य ४५,५[३]	
अजहणुको-	अजघन्योत्कृष्टावगाहन-	
सोगाहणगाण	कानाम् ४५,५[३]	
अजहणुको-	अजघन्योत्कृष्टावधिज्ञानी	
सोहिणाणी	४८७[३]	
अजहणो	अजघन्य १७४२ तः	
	१७४४	
अजहणमणुको-	अजघन्यानुत्कृष्टाव-	
सोगाहणए	गाहनक ४६,४[३]	
- अजीव -	अजीव पृ. ३९ टि. २	
अजीवद्वन्द्वेसे	अजीवद्वन्द्वदेश १००,५	
अजीवपजवा	अजीवपर्यवाः ४३८,	
	५००, ५५८	
० अजीवपजवा	,, ५०० त. ५०२	
अजीवपणवणा	अजीवप्रज्ञापना ३, ४,	
	१३[५]	
० अजीवपणवणा	,, ५, ६, १३[५]	
अजीवपरिणामे	अजीवपरिणामः ९२,५,	
	९४७, ९५७	
अजीवमिस्रिया	अजीवमिथिता -	
	भाषाप्रमेद ८६,५	
० अजीवं	अजीवम् ११० गा. १२०	
- अजीवे	अजीवान् पृ ३९ टि. २	
अजोगत	अयोगताम् २१७,५	
अजोगतां	,, पृ. ४४५ टि. ३	
अजोगत्तं	अयोगत्वम् पृ. ४४५,	
	टि. २-३	
अजोगयं	अयोगताम् २१७,५	
अजोगिकेवल्लि०	अयोगिकेवल्लिन् ११७,	
	११९, १३२	
अजोगिभवत्थ-	अयोगिभवत्थ-	
केवल्लिअणाहारए	केवल्ल्यनाहारक-	
	१३७१, १३७२	
अजोगी	अयोगी १३२,५	
,,	अयोगिन २५२,	
	९४३, १९००[४]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अजोगी-	अयोगी	१३२५
अजोगीण	अयोगिनाम्	२५२
अजोगिया	अयोनिका	७५३, ७६३, ७७२
अजोगियाण	अयोनिकानाम्	७६३, ७७२
अजोगीण	अयोनीनाम्	७६३
अज्जण	अर्जक-वनस्पतिविशेषः	४९ गा ४१
अज्जजातितो	आर्यजातय	पृ. ३८ टि ३
अज्जल	आर्यल - म्लेच्छविशेष	९८
अज्जसामस्स[च.ष]	आर्यश्यामाय	१[गा २]
-अज्जुण	अर्जुन - सुवर्णविशेष	२११
+अज्जुण	अर्जुन - बहुव्रीजविशेष	४१ गा. १८
+अज्जुण	अर्जुनम् - तृणविशेष	४७ गा ३५
+अज्जोरुह	वनरपतिविशेष	
अज्जत्थवयणे	अध्यात्मवचनम्	८९६
अज्जयणं-	अध्ययनम्	१ गा. ३
अज्जल	म्लेच्छविशेषपृ	३६ टि ११
अज्जवसाणा	अध्यवसानानि	२०३२, २०४७
अट्टई	गुच्छविशेष	४५ गा २१
-अट्टालय	अट्टालक	१७७, १७८[१], १८८
अट्ट	अष्ट ५.७[२], ११० गा	१३२, २००[१], २०६[२] गा. १५४, २११, ४५८, ४६९, ४७६, ४८४, ४९२, ७७४, ८९५, ९६४[१], ९६५[१], ९६६[१], ९६७[१], ९७०[१], १०२५, १०२६[१], १०३०, १०३१[१], १०३४, १०३६, १०३७,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अट्ट	१०४१ [१-२, ४, ६, ९] १०४३ [१, ३, ५-६], १०४५ [१], १०४६ [३, ५, ७-८], १०४७ [२-४], १०६६ [३], १०७७, १०८३, १६४३, १६६५, १६६७ त १६६९, १६८७, १७०० [१०], १७०२ [२०, ५४], १७०३ [१], १७३९ [२-३], १७५४ [१], १७६७ [१], १७६९ [१], १७७० [१], १७७३ [२], १७७५ [१], १७८१, १७८७ [१], १७९२ [१], १८०० [२], पृ. ३५२ टि. ३	
अट्ट	अष्ट ५३१ [३], ५३७ [१], ५४३ [१], ५५४ [२-३], ५५५ [३], ५५६ [१]	
अट्ट-	अष्ट १७४, १७४ गा १३३	
-अट्ट	अष्ट ९१ [४] गा १११	
अट्ट-	,, २११ गा १६५, ५५९ गा. १८२	
अट्टगति०	अष्टगति	२२६
अट्टजोयणिण	अष्टयोजनिकम्	२११
अट्टण्हं	अष्टानाम्	१९७ [२], १९८ [१], २०० [२]
०-अट्टताण	अर्थतया	८८०, ४४४, ८५९ [१], ४६७ [१], ४८७ [१], ४८९ [१]
अट्टत्तर	अष्टसप्ततम्	पृ ५.८ टि. ३
अट्टत्तीस	अष्टत्रिंशत्	१८५ [१] १८७ गा १४०
अट्टपदेग्गिण	अष्टप्रदेशिण	७८८, ७८९
,,	अष्टप्रदेशिके	३८८

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाट
अट्टपिट्ठणिट्ठिया	अट्टपिट्ठनिट्ठिता	१२३७
अट्टफासाइ	अट्टरपर्णानि	८७७[१३], १८००[१]
० अट्टफासेहि	अट्टस्पर्श	५१८, ५१५
अट्टभंगा	अट्टभङ्गा.	१०८३
अट्टभाग०	अट्टभाग	४०५[१, ३] ४०६[१, ३] पृ १२५, टि. १
०-अट्टभागो	अट्टभागः	३९५[१, ३], ३९६[१, ३]
अट्टमभत्तस्स[स.प.]	अट्टमभक्ते	१८२६
अट्टमं	अट्टमम्	पृ १८९ प २५
अट्टमे	अट्टमे	२१७२
अट्टमेसु	अट्टमयो.	२१७३[२]
०-अट्टयाण	अर्थतया	४४०, ४४१, ४४३ त. ४४८, ४५०, ४५३, ४५५[१-३], ४५६[१], ४५७[१], ४५९[१], ४६०[१], ४६४[१], ४६६[१], ४६७[१], ४६८[१], ४६९[१], ४७०[१], ४७३[१], ४७४[१], ४७५[१], ४७७[१], ४८१[१], ४८२[१], ४८३[१], ४८५[१], ४८९[१], ४९०[१], ४९१[१], ४९३[१], ४९५[१], ४९७[१], ५०९ त ५११, ५१३ त. ५१५, ५१९, ५२५[१], ५३०[१], ५३१[१, ३], ५३२[१], ५३३[१], ५३५[१], ५३६[१], ५३७[१], ५३८[१], ५३९[१], ५४१[१],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाट
०-अट्टयाण	५१२[१], ५४३[१], ५४५[१], ५४७[१], ५४८[१], ५४९[१], ५५१[१], ५५२[१], ५५४[१-३], ५५५[१, ३], ५५६[१, ३], ५५७[१]	
०-अट्टयाते	अर्थतया ५११, ५१५, ५२९[१], ५३०[१], ५३६[१], ५४१[१]	
अट्टविह०	अट्टविह १५८७[१], १७८८[२]	
अट्टविहवंधण	अट्टविधवन्धक. १५८१[१], १६४६, १६४७[१], १७५५, १७५६[१], १७६०, १७६१, १७६३[१], १७६५[२], १७७६, १७७७[१], १७८१, १७८३[१], १७८४[३]	
अट्टविहवंधगा	अट्टविधवन्धका. १५८०, १५८३[१], १६४३, १६४९[१], १७५७, १७५८[१], १७५९[१], १७६०, १७६१, १७६३[३], १७६४, १७६५[२], १७६६, १७७८, १७८०, १७८१, १७८३[२], १७८४[१]	
अट्टविहवंधगे	अट्टविधवन्धकः १५८३[१], १६४०, १६४३, १६४९[१], १७५८[१], १७६१, १७८१	
अट्टविहवेदण	अट्टविधवेदक १७८८[१]	
अट्टविहवेदगा	अट्टविधवेदकाः १७७४[१], १७८९	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
अट्टविहवेयण	अष्टविधवेदक	१७७३[१]
अट्टविहा	अष्टविधाः	८[४], १४१[१]
अट्टविहाणं	अष्टविधानाम्	१५२०[४]
अट्टविहे	अष्टविधः	९५५, १६८१[१-२], १६८५[१-२], १६९०[२-३], १६९४[१२], १६९५[२], १९०९
अट्टवीसा	अष्टाविंशतिः	२०६[२] गा १५४
अट्टसत्तं	अष्टाधिकं शतम्	६३६, १४१६[२]
अट्टसमइण	अष्टसामयिक	२०८८, २१७२
अट्टसहिया	अर्थसहिता	१९३२[१]
अट्टसु	अष्टसु	१४८, १८८, १८९[१], १९०[१], १९३[१]
अट्टहत्तरे	अष्टसप्तते	१६८, १७८[१], १७९[१], १८०[१], १८१[१], १८२[१], १८३[१], १८५[१]
० अट्टहत्तरे	अष्टसप्तते	१७७
अट्टहिं	अष्टभिः	५१९, ६८७, ६८८, ६९१
अट्टारस	अष्टादश	१७४ गा १३३-१३४, ४२२[१,३], ४२३[१,३] ९७१, १०४१[४], १३२७, १५८०, १७०२[६-८, २१, ४५]
+ अट्टारस	अष्टादशम्	१७४ गा १३३-३४
अट्टारस-	अष्टादश	१७२

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
अट्टारसण्हं	अष्टादशभ्योऽष्टादशभिर्वा	
	[पतृ. ष]	७०९, ७१०
„	[स. ष] अष्टादशसु	
		१८३७, १८३८
अट्टारसम	अष्टादशम् पृ ३१७ पं. १०	
अट्टारसविहे	अष्टादशविधानि	१०७
अट्टारसुत्तरे	अष्टादशोत्तरस्मिन्	१७१, २१०
- अट्टारं	अष्टादशम्	७९० गा. १८८ त १९०
अट्टावीस०	अष्टाविंशति	१९८[२]
अट्टावीसइमं	अष्टाविंशतितमम्	
		पृ. ४०६ पं २०
अट्टावीसति०	अष्टाविंशति	१९५[१]
अट्टावीसतिभागा	अष्टाविंशतिभागा	१७०२[२५, २७], १७१२
अट्टावीसतिविहा	अष्टाविंशतिविधा	९५
अट्टावीसं	अष्टाविंशम् १७४ गा १३३	
„	अष्टाविंशतिः	१९८[१], ४३२[१, ३], ४३३[१], २१६९
अट्टावीसाण	अष्टाविंशतेः	१९८[२]
„	अष्टाविंशतेरष्टा-	
	विंशत्या वा ७१९, ७२०	
„	अष्टाविंशतौ	१८४७, १८४८
अट्टावीसुत्तर०	अष्टाविंशत्युत्तर	१७०
अट्टिकच्छभा	अस्थिकच्छपा	६४
अट्टियाइं	अस्थितानि	८८८[१], ८९०
०- अट्टी	अर्थिनः	१७९५
- अट्टे	अर्थ ९९४, ११०४ त	
	११२६, ११२८ त	
	११३२, ११४२,	
	१२२६ त १२३१,	
	१२३३ त १२३५,	

मूलसद्वो

सकयत्थो

सुत्तंकाइ

-अट्टे

१२३७, १२२८,
 १४०८[२], १४१७ त
 १४१९, १४२०[८],
 १४२२ त १४२४,
 १४२५[२], १४२६[१],
 १४२७[२], १४२८[२],
 १४३०[१], १४३१[२],
 १४३२[३], १४३३,
 १४३६[२], १४३७[६],
 १४४६ त १४५०,
 १४५२, १४५४ तः
 १४५६, १४६०, १४६२,
 १४६५, १४६९,
 १६३८[१], १६३९,
 १६४१, १६५३, १६५४,
 १९६३, २१८९,
 २१७०[२], २१७४[१],
 २१७५

-अट्टेणं

अर्थेन ४३९ त ४४१,
 ४४३ त ४४८, ४५२,
 ४५५१-[३], ४५६[१],
 ४५७[१], ४५९[१],
 ४६२[१], ४६४[१],
 ४६६[१], ४६७[१],
 ४६८[१], ४७०[१],
 ४७३[१], ४७४[१],
 ४७५[१], ४७७[१],
 ४८१[१], ४८२[१],
 ४८३[१], ४८५[१],
 ४८७[१], ४८९[१],
 ४९०[१], ४९१[१],
 ४९३[१], ४९५[१],
 ४९७, ५०३ त ५०५,
 ५०८ त ५११, ५१३ त.
 ५१५, ५१९, ५२५[१],
 ५२६[१], ५२९[१],
 ५३०[१], ५३१[१-३],

मूलसद्वो

सकयत्थो

सुत्तंकाइ

-अट्टेणं

५३२[१], ५३३[१],
 ५३५[१], ५३६[१],
 ५३७[१], ५३८[१],
 ५३९[१], ५४१[१],
 ५४२[१], ५४३[१],
 ५४५[१], ५४७[१],
 ५४८[१], ५५०[१],
 ५५१[१], ५५२[१],
 ५५४[१-३], ५५५
 [१,३], ५५६[१],
 ५५७[१], ८३१, ८६७,
 ८६८, ९९४, ९९६, ९९८,
 ११२४ त ११२६,
 ११२८ त ११३०,
 ११३२, ११३३[१],
 ११३८, ११३९, ११४२,
 १२१५ [१-३], १२२०,
 १२२२, १२५२, १२५३,
 १२५५, १४४४, १४५९,
 १५१३, १९२८, १९२९,
 १९३१, १९३७[१],
 १९५४, १९५७[१],
 १९५८, १९६०, १९६३,
 १९६४, २०४६, २०५१,
 २०५२ [१], २०७८,
 २०८०, २०८३, २१६९,
 २१७६, पृ १३७ टि ३,
 पृ. २७५ टि ६,
 पृ. २७६ टि २

अठियाइं

अस्थितानि ८७७[१]
 ८८९, ८९१

अडयाल०

अष्टचत्वारिंशत् १७७,
 १७८[१], १८८

अडयाल०

प्रशस्त १७७, १७८[१],
 १८८

अडहुत्तरं

अष्टसप्ततम् १७४गा १३४

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
अडा	रोमपक्षिविशेषः	८८	+ अणवन्निय	अणपन्निक १९४गा १०१	
अडिला	चर्मपक्षिविशेषः	८७	अणवन्निया	अणपन्निका १९३[१]	
अडिल्ला	,, पृ. ३३ टि ४		अणवन्नियाणं	अणपन्निकानां १९३[१]	
- अडु	अर्ध	१९७[२], १९८[२]	अणस्साइज्जमाणा	अनास्वाद्यमाना १८२१	
अडुइज्जा	अर्धतृतीयाः	१३१०	अणस्साइज्जमाणाइं	अनास्वाद्यमानानि १८२०	
अडुइज्जाइं	अर्धतृतीयानि	१५२९ [६-७], १९८६, १९८७	अणहिया	कुहणजातीयवनस्पति- विशेषः पृ २१ टि ७	
अडुइज्जाओ	अर्धतृतीया १५२९[२-३]		अणंतओ	अनन्तक. ५४[९] गा. ९८	
अडुइज्जेसु	अर्धतृतीयेषु ८२, ९३, १५४, १७६		अणंतगुणकक्खडाइं	अनन्तगुणकर्कशानि १८००[२]	
+ अणगार	अनगार ९७२ गा २०२		अणंतगुणकालए	अनन्तगुणकालकः ५२३	
अणगारस्स	अनगारस्य ९९३, २१६८		अणंतगुणकालगाण	अनन्तगुण- कालकानाम् ३३३	
अणगारियं	अनगारताम् १४२०[८], १४२१[२-३]		अणंतगुणकालाइं	अनन्तगुणकालानि ८७७[८], १९७८[२]	
अणग्वाइज्जमाणा	अनाघ्रायमाणा १८२१		अणंतगुणतित्तरसाइं	अनन्तगुण- तित्तरसानि ८७७[१२]	
अणग्वाइज्जमाणाइं	अनाघ्रायमानानि १८२०		अणंतगुणपरिवट्टीए	अनन्तगुणपरिवृद्ध्या ८८०	
अणभिग्गहिओ	अनभिगृहीत ११० गा १२९		अणंतगुणमप्पमहिण	अनन्तगुणाभ्यधिकः ५०४	
अणभिग्गहिय-	अनभिगृहीत-		अणंतगुणलुक्खाइं	अनन्तगुणरूक्षाणि ८७५[१५], १८००[२-३]	
कुडिट्टी	कुहट्टि ११० गा १२९		अणंतगुणलुक्खे	अनन्तगुणरूक्ष ५२४	
अणभिग्गहिया	अनभिगृहीता-भाषाप्रभेद ८६६ गा १९७		अणंतगुणसीयाइं	अनन्तगुण- शीतानि ८७७[१४]	
अणवट्टिए	अनवस्थितः २०२७, २०२९		अणंतगुणसुव्विभ-	अनन्तगुणसुर- गंधाहं भिगन्धानि ८७७[१०]	
अणवण्णिय०	अणपन्निक, अप्रज्ञप्तिक, ऋणपर्णिक-वानव्यन्तर- देवजाति १८८		अणंतगुणहीणे	अनन्तगुणहीन ४४०, ५०४	
अणवण्णियकुमार०	अणपन्निककुमार १९३[२]		अणंतगुणं	अनन्तगुणम् २११ गा. १७२	
अणवण्णियरायाणो	अणपन्निकराजानौ पृ ६७ टि १		अणंतगुणा	अनन्तगुणाः २२५ त. २२९, २३१ त २३४, २३६ त २३९, २४१ त २४४, २४६ तः २४९,	
अणवण्णिया	अणपन्निका १९३[१]				
अणवण्णिदा	अणपन्नान्द्रौ १९३[२]				

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ	मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
अणंतगुणा	२५१ त २६२, २६४ त २६९, २७४, २७५, ३२६, ३३०, ३३४, ७५३, ७६३, ७८०, ८०५, ८०६, ९००, ९१०[१], ९८२, ९८५[९], ९८७[४], ११७०, ११७३, ११८०[१०], १८१८, १८२१, १८२५, २१४२		अणंतपणसिए	अनन्तप्रदेशिक ५१०, ५३१ [१-३], ५३७[१], ५४३[१], ५४५ [१]	
„	अनन्तगुणानि ९१०[४] ९१४[१], १२४७, १२४९, १५६५		„	अनन्तप्रदेशिके ७८९	
अणंतगुणाई	अनन्तगुणानि ३२८, ३२९, ८८७		„	अनन्तप्रदेशिकम् ७९३, ७९७[१], ९८५[५]	
अणंतगुणे	अनन्तगुण २७०, २७१, २७२[३], २७३		अणंतपणसियस्स	अनन्तप्रदेशिकस्य ५१०, ५३१ [१], ५३५[१], ५४३[१], ५४५[१], ५५२[१], ८०५, ८०६	
„	अनन्तगुणम् ९७९, ९८५[७], ९८७[२], पृ २४० टि. १		अणंतपणसियाई	अनन्तप्रदेशिकानि ८७७ [३]	
अणंतजीवं	अनन्तजीवम् ५४[७] गा ८४ ८५		अणंतपणसियाणं	अनन्तप्रदेशिकानाम् ५१०, ५३१ [१, ३], ५४३ [१], ५४५ [१], १११०	
अणंतजीवा	अनन्तजीवा ५४[१] गा. ५३, ५४[८] गा ८८ गा ९६		अणंतपणसोगाढे	अनन्तप्रदेशावगाढम् ७९४, ७९६	
—अणतजीवा	„ ५४[२] गा ५४,		अणंतपणसिए	अनन्तप्रदेशिक ५५२[१]	
अणतजीवा	अनन्तजीवा ५४[३] गा. ५९, ५४[७] गा ७६ त ७९		„	अनन्तप्रदेशिकम् ७९३, ८०१	
„	अनन्तजीवानि ५४[८] गा ८६-८७		अणंतपणसियस्स	अनन्तप्रदेशिकस्य ५३१[३]	
अणतजीवे	अनन्तजीव ५४[३] गा ५७-५८ गा ६१		अणंतपणसियं	अनन्तप्रदेशिकम् १९६३, १९६४	
„	अनन्तजीवा ५४[३] गा ६०		अणंतपणसिया	अनन्तप्रदेशिका १२४३	
„	अनन्तजीवम् ५४[३] गा ५६ गा ६० त ६५		„	अनन्तप्रदेशिका ३३०, ५०३	
			अणंतपणसियाई	अनन्तप्रदेशिकानि १७९७	
			अणंतपणसियाणं	अनन्तप्रदेशिकानाम् ३३०	
			अणंतपणसियाणं	अनन्तप्रदेशि- ५३७[१], कानाम् ५५२[१], ११०६	
			अणतपणसोगाढे	अनन्तप्रदेशावगाढम् ७९५	
			अणतभागमन्महिते	अनन्तभागाभ्यधिक ५०४	

मूलसद्यो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अणंतभागहीणे	अनन्तभागहीन.	४४०, ५०४
अणंतभागं	अनन्तभागम्	१८०३, १८१०
० अणंतभागूणा	अनन्तभागोनानि	९१० [४]
अणंतभागूणे	अनन्तभागोनम्	१००५
अणंतभागो	अनन्तभाग ९१० [१,४], ९१४ [१]	
-अणंतभागो	,, पृ.२२३ टि १	
अणंतमिस्सिया	अनन्तमिश्रिता-	
	भाषाप्रभेदः	८६५
अणंतर	अनन्तरम्	८७७ [२३] गा १९८
अणंतरगयाहारे	अनन्तरगताहार	पृ ४१९ टि १
अणंतरसिद्ध-	अनन्तरसिद्धा	
असंसारसमा-	समारसमा-	
वण्णजीव-	पन्नजीव-	
पण्णवणा	प्रज्ञापना	१५, १६
अणंतरसिद्धणो-	अनन्तरसिद्धनोभवोप-	
भवोववातगती	पातगति	११०२, ११०३
अणंतरं	अनन्तरम्	२११, ६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१], १४०६ गा. २०७, १४१७, १४१८, १४२० [१-२], १४२१ [१], १४२२ त १४२४, १४२५ [१], १४२६ [१], १४२७ [१], १४२८ [१], १४३० [१], १४३० [१], १४३५, १४३७ [१], १४४४, १४४६, १४५२, १४५७, १४५९, १४६०, २१७५

मूलसद्यो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अणंतरागता	अनन्तरागता	१४१० [१], १४१४ [३]
अणंतरागया	,, १४१० [१,३]	१४११ त १४१३, १४१४ [१], १४१५ [१], १४१६ [१]
अणंतरागयाओ	,, १४१५ [२]	
अणंतरायआहारे	अनन्तरागताहार	२०३२ गा २२३
अणंतराहारा	अनन्तराहारा	२०३३, २०३४ [१], २०३५
अणंतरोगाढाई	अनन्तरावगाढानि	८७७ [१७-१८]
अणंतरोववन्नगा	अनन्तरोपपन्नका	९९८
-अणंतवग्ग०	अनन्तवर्ग	२११ गा १७३
अणंतसमय०	अनन्तसमय	११०४
अणंतसमयसिद्धा	अनन्तसमयसिद्धा	१७
अणंतं	अनन्तम्	१२६२ [१], १२७२, १२८८, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३५९, १३७८
अणंता	अनन्ता	५४ [११] गा १०४, ५५ [३], २११ गा १६७, ४३९ त ४४१, ४४३ त ४४८, ४५२, ४५७ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१] ४९५ [१],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अणंता	४९७, ५०३ त ५०५, ५०८ त ५११, ५१३ त ५१५, ५१९, ५२५[१], ५२६[१], ५२९[१], ५३०[१], ५३१[१,३], ५३२[१], ५३३[१], ५३५[१], ५३६[१], ५३७[१] ५३८[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५४३[१], ५४५[१], ५४७[१], ५४८[१], ५५०[१], ५५१[१], ५५२[१], ५५४[१-३], ५५५[१,३], ५५६[१], ५५७[१], ८९१[१], ९१०[१,४], ९८०[१], ९८५[८], ९८७[३], १०६२[१], १२८८, २०९३[१], २०९७[१], २०९९[२] २१०१[१], २१०२, २१०३[१], २१०५ त २१०९, २११२, २११३, २१२१[१], २१२३[३], २१२४[३], २१३५[१], २१३७[१], २१३९, २१४०[१], २१७०[२] गा २३०			[१-४,६-७], १०४३ [१,३], १०४६[१,३,५], १०४७[१-२], १०४८ [१-२], १०४९, १०५० [१-२], १०५४[१-२], १०५५[१,३], १०५८ तः १०६०, १०६३ त १०६५, १०६६[२-३] अनन्ता १२४५, १२६२ [१], १२८८, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३५९ अनन्तानाम् ५४[१०] गा. १०३ अनन्तानुबन्धि ९७१ गा २०१ अनन्तानुबन्धी ९६२[१], १६९१[४] अनन्ताभिः ९१० [१-२,४], ९१४[१] २११ गा १७० अनन्तान २११ गा १६८ अनन्तै १००५ अनन्त ५४[९] गा. ९८ अनादिक् १२७१ १३४४, १३७५ अनादेयनाम् १७०२[५३] अनागताद्धम् २११ २१७६ अनागतवचनम् ८९६ अनाकारपश्यत्तिन १९५४, १९५५, १९५७ [१], १९५८, १९६० अनाकारपश्यता १९५०, १९५१ अनाकारपश्यत्तया १९५५	
-अणंता	अनन्ता ५४[११] गा १०६		-अणंताओ	अनन्ता १२४५, १२६२ [१], १२८८, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३५९	
अणंता	अनन्तानि ७९२, ९१० [१-४], ९११ [१], ९१४[१], १०३०, १०३१[१], १०३४, १०३६ त १०३८[१], १०३९, १०४०, १०४१		-अणंताणं	अनन्तानाम् ५४[१०] गा. १०३	
			-अणंताणुबंधि	अनन्तानुबन्धि ९७१ गा २०१	
			अणंताणुबंधी	अनन्तानुबन्धी ९६२[१], १६९१[४]	
			अणंताहिं	अनन्ताभिः ९१० [१-२,४], ९१४[१]	
			-अणंताहिं	२११ गा १७०	
			अणते	अनन्तान २११ गा १६८	
			अणंतेहिं	अनन्तै १००५	
			अणंतो	अनन्त ५४[९] गा. ९८	
			अणाइए	अनादिक् १२७१	
			अणाईए	१३४४, १३७५	
			अणाएज्जणामाए	अनादेयनाम् १७०२[५३]	
			-अणागतद्धं	अनागताद्धम् २११	
			-अणागतद्धं	२१७६	
			अणागतवचनम्	८९६	
			अणागारपरसी	अनाकारपश्यत्तिन १९५४, १९५५, १९५७ [१], १९५८, १९६०	
			अणागारपासणता	अनाकारपश्यता १९५०, १९५१	
			अणागारपासणताए	अनाकारपश्यत्तया १९५५	

मूलसदो	सकृत्प्रत्यो	सुत्तंकाइ
अणागारपासण्या	अनाकारपश्यत्ता	१९३६, १९३८, १९४०, १९४२
० अणागार- पासण्या	अनाकार- पश्यत्ता	१९३८, १९४२ १९५१
०- अणागार	अनाकारम्	२११ गा. १६९
अणागारे	अनाकार	१९२०, १९६३, १९६४
अणागारेहि	अनाकारै	१९६४
अणागारोवउत्ता	अनाकारोपयुक्ता	२६२, ३२५, ९३८, १९२८, १९२९, १९३१, १९३२[१]
अणागारोवउत्ताण	अनाकारोपयुक्तानाम्	२६२
अणागारोवउत्ताणं	,,	३२५
अणागारोवउत्ते	अनाकारोपयुक्तः	१३६३
०-अणागारोव- उत्तेसु	अनाकारोपयुक्तेषु	१९०१[१]
अणागारोवओग- परिणामे	अनाकारोपयोग- परिणामः	९३२
अणागारोवओगे	अनाकारोपयोगः	१९०८, १९१०, १९१२, १९१४, १९१६, १९१८, १९२२, १९२४, पृ ४०८ टि २
० अणागारोवओगे	अनाकारोपयोग	१९१०, १९१४, १९२२, १९२४
०-अणागारोव- ओगे	अनाकारोप- योग	१९१८
अणाघाइज्जमाणाणं	अनाघ्रायमाणानाम्	१८२१
अणाणत्ता	अनानात्वाः	१५०, १५३, १५६, १५९, १६२
अणाणुगामिण्	अनानुगामिक	२०२७
अणाणुपुब्बि (कि वि)	अनानुपूर्वि	८७७[२२]
अणादीण्	अनादिक	१२७१, १२८५, १३२१, १३२६, १३३१, १३३५, १३४४, १३५२, १३५५, १३५९,

मूलसदो	सकृत्प्रत्यो	सुत्तंकाइ
अणादीण्	१३८१, १३९२, १३९३, १३९७, १३९८	
अणादेज्जणामे	अनादेयनाम	१६९३
अणाभोगणिव्वत्तिण्	अनाभोगनिर्वर्तित	९६३[१], १७९६, २०३८, २०३९
अणासाइज्जमाणा	अनास्वाद्यमाना	१८१८
अणासाइज्जमाणाण	अनास्वाद्यमानानाम्	१८१७, १८१८, १८२१
अणाहारण्	अनाहारकः	१३६७, १८६६[१], १८६७, १८७१[१], १८७४[१], १८७८[१], १८८०[१], १८८१[१, ३], १८८३ [१], १८८७[१], १८८९[१], १८९०[१], १८९१[१], १८९४[१], १९०५[१-२]
० अणाहारण्	अनाहारकः	१३६७ त. १३७३
अणाहारगा	अनाहारका	२६३, १८६८, १८६९[१], १८७०, १८७२, १८७५[१], १८७७, १८७९, १८८०[१], १८८२[१, ३], १८८४, १८८६, १८८७[३], १८९२, १८९३, १८९८[२-३], १८९९[२], १९००[४], १९०१[२], १९०३ [३-४, ६], १९०४[२]
अणाहारगाण	अनाहारकाणाम्	२६३
अणाहारगे	अनाहारक	१८६९[१], १८७६[१], १८८०[१]
अणाहारया	अनाहारका	१८६८
अणिच्छियत्ताण्	अनीप्सिततया	१८०५
अणिजिण्णा	अनिर्जीर्णा	२१७०[१]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अणिट्ठरिया	अनिष्टतरिका	पृ २९३ टि ८
अणिट्ठतरिया	,,	१२२६, १२२८, १२३३
अणिट्ठत्ताए	अनिष्टनया	१८०५
अणिट्ठस्सरया	अनिष्टस्वरता	१६८४[२]
अणिट्ठा	अनिष्टा	१६८४[२]
अणिट्ठिपत्तअपमत्त-	अनृद्धिप्राप्ताप्रमत्त-	
संजतेहिंतो	सयतेभ्यः	६६५[३]
अणिट्ठिपत्तपमत्त-	अनृद्धिप्राप्तप्रमत्तसयत-	
संजयसम्महिट्ठि०	सम्यग्दृष्टि	१५३३[१०]
अणिट्ठिपत्तारिया	अनृद्धिप्राप्तार्या	९९, १०१, १३८
-अणित्थं	अनित्थस्यम्	२११ गा १६६
अणिडा	अनिदा-वेदनाभेद	२०५४ गा २२५, २०७७
अणिडायं	अनिदाम्-वेदनाभेदम्	२०७८, २०८०, २०८३
अणिययं	अनियतम्	११३८
अणियाणं	अनीकानाम्	१७७, १७८ [१-२], १७९[२], १८०[२], १८२[२], १८८, १९०[२], १९५[१-२], १९६, १९७[२], १९८[२]
अणियाधिवतीणं	अनीकाविपतीनाम्	१७७, १७८[१-२], १७९[२], १८०[२], १८२[२], १८८, १९०[२], १९५, [१-२], १९६, १९७[२], १९८[२]
अणिडा	अनिन्द्रा	२०७, २१०
अणिट्ठिप्	अनिन्द्रिय	१२७६
अणिट्ठिया	अनिन्द्रिया	२२७, २४३
अणिट्ठियाण	अनिन्द्रियाणाम्	२७७
अणुक्खे	कुहणजातीयवन्स्पति- विशेष	पृ २१ टि ३

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अणुक्कोसअज-	अनुत्कृष्टाजघन्यावगाहनक-	
हण्णोगाहणए		पृ. १४३ टि १
अणुगच्छति	अनुगच्छति	१११५
अणुगंतच्चं	अनुगन्तव्यम्	१८७
अणुगंतच्चा	अनुगन्तव्या	१००३[२]
अणुगंतच्चाओ	अनुगन्तव्या	५५[३]
अणुतडियाए	अनुतटिकया	८८५
अणुतडियाभेए	अनुतटिकाभेद-	८८१
अणुतडियाभेदे	,,	८८५
अणुतडियाभेदेणं	अनुतटिकाभेदेन	८८७
अणुत्तरविमाणा	अनुत्तरविमानानि	२०९ गा १५७, ७७६, १९६३
अणुत्तरविमाणे	अनुत्तरविमानम्	पृ ४१२ टि २
अणुत्तरा	अनुत्तराः	१७४, १७४ गा. १३६, १५२०[५]
,,	अनुत्तराणि	२१०
अणुत्तराई	,,	२०५२[६]
,,	अनुत्तरान्	२०५७[५]
अणुत्तरेसु	अनुत्तरेषु	१९६
अणुत्तरोववाइय-	अनुत्तरोपपातिका	१५४४ [३], १५५२
अणुत्तरोववाइय०	अनुत्तरोपपातिक	१४६७
अणुत्तरोववाइय-	अनुत्तरोपपातिक-	
देवा	देवा-	२००७
०-अणुत्तरोव-		
वाइयदेवा	,,	२०५१
अणुत्तरोववाइय-	अनुत्तरोपपातिकदेवानाम्	
देवाणं		१५३२[७]
अणुत्तरोववाइयस्स	अनुत्तरोपपातिकस्य	१५५१[१०]
अणुत्तरोववाइया	अनुत्तरोपपातिका	१४५, १४७[१-२], २१०, ३३४ ६०८, ६३८, ६६५[१], ६७६, १५२०[५]

मूलसदो	सक्यत्थो	सुत्तकाइ
० अणुत्तरोववाइया	अनुत्तरोपपातिका	६३५, २०५२ [१]
०- अणुत्तरो-	,,	१९६
ववाइया		
अणुत्तरोववाइयाणं	अनुत्तरोपपातिकानाम्	२१०, २०१६
अणुत्तरोववात्ति०	अनुत्तरोपपातिक	१४६५
अणुत्तरोववात्ति-	अनुत्तरोपपाति-	
याण	कानाम्	१५२६ [७]
अणुपरियट्ठित्ता	अनुपरिवर्त्य	२१६९
अणुभावणामणि-	अनुभावनामनिधत्तायुष्कं	
हत्ताउण्		६८४
अणुभावणामनि-	,,	
हत्ताउण्		६८५, ६९०
अणुभावनिहत्ताउयं	अनुभावनिधत्तायुष्कम्	६९२
अणुभावे	अनुभावः	१६७९, १६८०, १६८१ [१-२], १६८२, १६८३, १६८४ [१-२], १६८५ [१-२], १६८६
अणुभावो	अनुभाव	१६६४ गा २१७
अणुमयाओ	अनुमता	८५९ गा १९३
,,	अनुमते	८५९ गा १९३
०- अणुरूवं	अनुरूपम्	८२
- अणुलित्त	अनुलित्त	१७८ [१-२]
- अणुलिहमाण	अनुलिखत् - अतिलङ्घयत्	१९५ [१]
- अणुलेवण	अनुलेपन	१६७ त १७४, १७७, १७८ [१], १८८, १९६, ५७०
०- अणुलेवणा	अनुलेपनौ	१७८ [२]
,,	अनुलेपना	१९६
अणुवउत्ता	अनुपयुक्ता.	९९६, ९९८
अणुवमाहि	अनुपमाभि	१९६४
अणुवरयकाइया	अनुपरतकायिकी	१५६८

मूलसदो	सक्यत्थो	सुत्तकाइ
अणुववेत्ताणं	अनुपपेतानाम्	१२३५
अणुववेयाणं	,,	१२३५
अणुवसंते	अनुपशान्त	९६३ [१]
अणुवसंपज्ज-	अनुपसम्पद्यमान-	
माणगती	गति	११०५, ११०९
अणुवसंपज्जित्ता	अनुपसम्पद्य	११०९
०- अणुवाणं	अनुपातेन	२१३, २१४ [१-५], २१५ [१-३], २१६ [१-४, ७-८], २२३ [५, ७], २७६ त २९६, २९८ त ३०३, ३०५ त ३२४, ३२६ त ३२९
०- अणुवातेणं	अनुपातेन	२१६ [५-६], २१८ त २२२, २२३ [१-४, ६, ८], २२४, २९७, ३०४
- अणुवाय	अनुपात	११०५, १११७
अणुसमयं	अनुसमयम्	५८०, ६३०, ८७८, १८०८
अणुसमयं-	अनुसमयम्	५७९, १७९६
०- अणुसारेणं	अनुसारेण	१५४३
अणुहुंती	अनुभवन्ति	२११गा १७९
अणू	अणु	८७७ [२३] गा १९८
अणूइ	अणूनि	८७७ [१८-१९]
अणेग०	अनेक	१८८, २११
अणेगजीवा	अनेकजीवानि	पृ १७ टि १०
अणेगजीवाइ	,,	५४ [८] गा ९३
अणेगजीविया	अनेकजीवकानि	४०, ४१
अणेगजीवो	अनेकजीव	५४ [२] गा ५५
अणेगविहा	अनेकविधा	२४, २८ [१], ३१ [१], ३४ [१], ४० त ४३, ४६, ५१, ५२, ५४ [१], ६३, ७१ त ७४, ७९, ८०, ८३, ८५ [१], ८७, ८८, ९८, १०५, १०६

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अणेगविहा	अनेकविधा १७, ५६[१], ५७[१], ५८[१], १०९८, ११०४		अण्णाणपरिणामेणं	अज्ञानपरिणामेन ९३८, ९४०[१], ९४१[१], ९४३	
„	अनेकविधानि ४७ त ४९		अण्णाणा	अज्ञानानि ४६०, ४६१, ४७८, ४८२[३], ४८७ [१], ४८८, ४९६, ९४३	
अणेगविहाओ	अनेकविधा ४४, ४५, ५०		„	अज्ञाने ४८९[२], ४९०[२]	
अणेगसिद्ध०	अनेकसिद्ध ११०३		अण्णाणी	अज्ञानी ८२, १३५२, १७५१, १८९९[१]	
अणेगसिद्धा	अनेकसिद्धा १६		० अण्णाणी	अज्ञानिनः ९३८, ९४०[१], ९४१[१]	
—अणेगाइं	अनेकानि ११० गा १२५		अण्णाणी०	अज्ञानिन १३५२	
—अणेगागारा	अनेकाकारा ४३ गा २६		० अण्णाणीणं	अज्ञानिनाम् २५८	
अणेगिडिया	अनेकेन्द्रिया ८६७		अण्णाणेहिं	अज्ञानैः ४५२, ४५५[१-३], ४५६[१], ४५७[१], ४६२[१], ४८१[२], ४८३[१], ४९०[३], ४९१[१]	
अणेरइण	अनैरयिक ११९९[१], १२००[१]		„	अज्ञानान्याम् ४६६[१], ४६८[१], ४७३[१], ४७४[१], ४७५[१], ४८१[१], ४८२[१], ४८९[१], ४९०[१]	
अणेगाढाइं	अनवगाढानि ८७७[१६]		अण्णे	अन्यान् १८०१	
अणोवमं	अनुपमम् २११ गा. १७५		—अण्णे	अन्ये २४, २८ [१], ३१ [१], ३४[२], ४०, ४१ गा १८, ४२, ४६, ५१, ५२, ५४ [१] गा ५३, ५४[३] गा ५७-५८, ५४ [४] गा ६७ ६८, ५४[८] गा ८९, ५४[११], ५६ [१], ५७[१], ५८[१], ६३, ६७, ७१, ७३, ७४, ७९, ८०, ८३, ८५[१], ८७, १०५, १०६, ८४९, ८५२	
अणोवमा	अनुपमा—मिष्टखाद्य- विशेष १२३८				
अण्णतरकाल-	अन्यतरकालस्थिति-				
ठितियाइं	कानि पृ. ३९२ टि २				
अण्णतर-	अन्यतर-				
ठितियाइं	स्थितिकानि १७९७				
—अण्णत्थ	अन्यत्र ८३९ त ८४८, ८७५				
अण्णमण्णं	अन्योन्यम् ११०६, ११०९				
अण्णयरस्स-	अन्यतरस्स १६२२ त १६२६				
अण्णयरे	अन्यतर १७४२, १७४३				
अण्णालिंगसिद्धा	अन्यलिङ्गसिद्धा १६				
—अण्णह	अन्यथा ११० गा १२१ गा १२३				
—अण्णा	अन्या ५४[५] गा ७६ त ७९, ५४[६] गा ८० त ८३				
„	अन्याः ५० गा ४३, ५४[३] गा ५९, ५४[४] गा ६९, ८५०, ८५१				
„	अन्यानि पृ २० टि ८				
अण्णाणपरिणामे	अज्ञानपरिणाम ९३४				

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
-अणगे	अन्याः ४४, ४५, ५४[३]	
	गा. ६०, ५४[४] गा ७०	
„	अन्यानि ४७ तः ४९, ५४	
	[३] गा. ५६ गा. ६१ त ६६,	
	५४[४] गा ७१ त ७५,	
	५४[८] गा. ८७, ८५३	
अणोसिं	अन्येषाम् १७७, १७८	
	[१-२], १७९[२], १८०	
	[२], १८२[२], १८८,	
	१९०[२], १९५[१-२],	
	१९६, १९७[१-२],	
	१९८[२], २०१[२],	
	२०२[२], २०५[२],	
	२१५३[६], २१६६[४]	
अणो	अन्य ५४[९] गा ९७	
अणोण्ण०	अन्योन्य २११ गा. १६७	
अतसी	अतसी - गुच्छविशेष ४२	
	गा २०	
अतिथ्यगरसिद्धा	अतीर्थकरसिद्धा १६	
अतिथ्यसिद्धा	अतीर्थसिद्धा १६	
अतिराउले	स्वामिकुलम् ८४२, ८४७	
अतिवत्तिता	अतिव्रज्य २०५२[२]	
अतीता	अतीता २०९३[१],	
	२०९५[१-२], २०९६	
	[२], २०९७ [१],	
	२०९९[२], २१००[२],	
	२१०२, २१०८, २११२,	
	२११३, २१२४[२],	
	२१३५[१]	
„	अतीतानि १०३१[१],	
	१०३७, १०३९, १०४१	
	[२], १०४३[६], १०४६	
	[१], १०४८[२, ४],	
	१०५०[१-३], १०५२,	
	१०५४[१, ३-४], १०५५	
	[१, ३-५], १०५८,	
	१०६३, १०६५, १०६७	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
०-अतीता	अतीता. १४३, १४५	
अतीया	„ २०९६[१],	
	२०९९[१], २१००[१],	
	२१०१[१], २१०३[१],	
	२१०५ त २१०७,	
	२१०९, २११९[१-२,	
	४], २१२०[१-३],	
	२१२१[१], २१२३	
	[१-३], २१२४[१, ३],	
	२१३७[१], २१३९,	
	२१४०[१]	
„	अतीतानि १०३०,	
	१०३६, १०३८[१],	
	१०४१[१, ३-४, ७-९],	
	१०४३[१, ३, ५], १०४६	
	[३, ५, ७-८], १०४७	
	[१, ४], १०४८[१],	
	१०५४[२], १०६३,	
	१०६४	
०-अतीया	अतीता १४५	
अतुलं	अतुलम् २११ गा १७७	
अत्ताणं	आत्मानम् ९९९[१]	
अत्य	अत्र १७९[२], २१०,	
	पृ ६१ टि २	
-अत्य	„ १७८[२], १८०[२],	
	१८२[२], १८३[२],	
	१८४[२], १८५[२],	
	१८६[२], १८९[२],	
	१९०[२], १९१[२],	
	१९३[७], १९५[२],	
	१९७[१-२], १९८[१],	
	१९९ त २०४, २०५	
	[२], २०६[१-२],	
	पृ ७१ टि २	
अत्यओ	अर्थत ११० गा १२६	
अत्यि	अस्तिकाय. १२५९ गा	
	२१२	

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
अदुखसुहं	अदु खसुखाम् - वेदनाभेदम्	पृ ४२५ टि २
अदुखसुहा	अदु.खसुखा - वेदनाभेद.	पृ ४२५ टि १
अदूरसामंते	अदूरसमीपे	२०५२[४-५]
अदेवीया	अदेवीका.	२०५१
अद०	आर्द्र	१७८[१-२]
+ अद्वसक	आटरूपक	पृ १८ टि ११
+ अद्वरुसग	,,	४२ गा २२
अदाइं	आदर्शम्	पृ. २४६ टि ३
अदाए	आदर्श	९९९[१]
अदातिं	आदर्शम्	पृ २४६ टि. ३
+ अदाय	आदर्श.	९७२ गा. २०३
अदायं	आदर्शम्	९९९[१]
अदारिट्टण	आर्द्रारिष्टक	१२२६
अद्वकविट्टग-	अर्धकपित्थक-	
संठाण०	सस्थान	१९५[१]
अद्वगाउयं	अर्धगव्यूतम्	१९८३, १९९०
- अद्वचंद	अर्धचन्द्र	१९५[१]
अद्वचं३संठाण०	अर्धचन्द्रसस्थान	१९७ [१], २०५[१], २०६[१]
अद्वल्वीसतिविहा	अर्धषड्विंशतिविधा	१०२
अद्वट्टारस	अर्धाष्टादश	१७०२[२७]
अद्वणाराय-	अर्धनाराचसं	
संघयणणामस्स	हनननाम्न	१७०२[२०]
अद्वणाराय-	अर्धनाराच-	
संघयणणामे	संहनननाम	१६९४[७]
अद्वतिवण्ण०	अर्धत्रय पञ्चाशत्	१७४ गा १३५
अद्वतेरस	अर्धत्रयोदश	६८[४], १७०२[२५]
अद्वतेरसाइं	अर्धत्रयोदशानि	९१[४] गा १११
अद्वतेवण्ण	अर्धत्रिपञ्चाशत्	१७४
अद्वतेवीसं	अर्धत्रयोविंशति	५९३

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
अद्वद्धा०	अद्वद्धा - दिनस्य रात्रेवैक देश.	८६५
अद्वद्धामिस्सिया	अद्वद्धामिश्रिता-	
	भापाप्रभेद	८६५
अद्वपलिओवसं	अर्धपल्योपमम्	३९४, [१, ३], ३९६[१, ३], ३९८[१, ३], ४०० [२-३], ४०२[१, ३], ४०३[१, ३]
०- अद्वपचिट्ठे	अद्वप्रविष्ट	१७४४
अद्वपंचमाइ	अर्धपञ्चमानि	३४६[१, ३], ३४८[१, ३]
अद्वमागहाए	अर्धमागध्या	१०७
अद्वमासं	अर्धमासम्	५७१, १७००[७]
अद्वमासो	अर्धमासः	१७३७[४]
०- अद्वं	अद्वम्	२११
,,	अद्वाम्	१२६०, १३९५
अद्वंगुल	अर्धाङ्गुलम्	२१६९
- अद्व	अद्व	१००६ गा. २०७
८- अद्व	,,	१०१२[१]
८- अद्व-	,,	२११गा १७२-१७३
- अद्व-	,,	८२
०- अद्वए	अद्वया	१०१३
,,	अद्वयाः	१७४४
अद्वामिस्सिया	अद्वामिश्रिता-	
	भापाप्रभेदः	८६५
अद्वसमए	अद्वसमयः	५, २७०, २७१, २७२[६], २७३, ५०१, १३९६
अद्वसमएणं	अद्वसमयेन	१००२, १००३[१-२], १००५
अद्वसमया	अद्वसमया.	२७५
अद्वसमयाण	अद्वसमयानाम्	२७५
०अद्वसमयाणं	,,	२७०, २७१, २७२
०- अद्वहितो	अद्वया.	१०१३

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
अद्धुद्वाइं	अर्धचतुर्थानि	१९८४, १९८५	अधेसत्तमपुढवि०	अधःसत्तमपृथ्वी	३४२[१]
अधम्मत्थिकाए	अधर्मास्तिकायः ५, २७०, २७१, २७२[२], २७३, ५०१		अधेसत्तमाए	अधःसत्तम्याम्	३३४
अधम्मत्थिकाएण	अधर्मास्तिकायेन	१००२	अधेसत्तमापुढविने-	अधःसत्तमपृथ्वी-	
अधम्मत्थिकाएणं	„	„	रइणसु	नैरयिकेणु	६७२[२]
अधम्मत्थिकाय	अधर्मास्तिकाय	२७०, २७१, २७३	अधेसत्तमापुढ-	अधःसत्तमपृथ्वी-	
			विनेरइय०	नैरयिक	६५६[३]
अधम्मत्थिकायस्स	अधर्मास्तिकायस्य	५, २७२[२], ५०१, १००३[१]	अधेसत्तमापुढ-	अधःसत्तमपृथ्वी-	
			विनेरइया	नैरयिकाः ५७५, ६४६	
अधिगया	अधिगता. ११० गा. १२०		अधोलोए	अधोलोके २८४, २८५, २८७, २९२, २९३, २९९, ३०१	
०-अधिवती	अधिपति १९७[२], १९८[२]		अधोलोय०	अधोलोक २८५, त. २८७, २९०, २९३, २९४, ३०१, ३०२, ३०४, ३०६ त. ३०८, ३२०, ३२१	
०-अधिवतीणं	अधिपतीनाम् १७८ [१-२], १७९[२], १८० [२], १८२[२], १८८, १९०[२], १९५[१ २], १९६, १९७[२], १९८[२]		अज्जाणा	अजाने ४८२[२]	
अधेदिसाए	अधोदिशायाम् ३२७, ३२९		-अज्जे	अन्ये ८५२	
अधेलोए	अधोलोके २७८ त. २८३, २८८ त. २९१, २९५ त. २९८, ३००, ३०२, ३०४ त. ३०७, ३०९, ३११ त. ३२४, ३२६, ३२८		अपइट्ठागे	अप्रतिष्ठान. १७४	
अधेलोय०	अधोलोक २७९ त. २८४, २८८, २८९, २९१, २९२, २९५ त. २९९, ३०५, ३०९ त. ३१९, ३२३, ३२४, ३२६, ३२८		अपक्काणं	अपक्कवानाम् पृ २९६ टि ९	
अधेलोय-०	अधोलोक ३००		अपक्कखाणकिरिया	अप्रत्याख्यानक्रिया ११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १६२१, १६२५, १६३०, १६३४, १६३५ [४], १६५७, १६५८, १६६०	
अधेसत्तमपुढवि	अधःसत्तमपृथ्वी ३४२[२-३]		अपक्कखाण-	अप्रत्याख्यान-	
			किरियाओ	क्रियाः १६६३	
			अपक्कखाण-	अप्रत्याख्यान-	
			वत्तिया	प्रत्यया १६५३	
			अपक्कखाणिग्या	अप्रत्याख्यानिकी पृ ३५८ टि १	
			अपक्कखाणिस्स	अप्रत्याख्यानानि १६२५	
			अपक्कखागे	अप्रत्याख्यान ९६२[१], १६९१[४]	

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ	मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
—अपञ्चवखाय	अप्रत्याख्यात	८९९	उयगवभवक्क-	व्युत्क्रान्तिक-	
अपज्जत्त	अपर्याप्त ३५३, ४२७[२]		तियतिरिक्ख-	तिर्यग्योनिक-	
अपज्जत्त०	,, १५८, ३६५		जोणियपंचेदिय-	पञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
	[२], ३६६[२], ३६८		वेउव्वियसरीरे	शरीरम्	१५१८[५]
	[२], ३६९[२], ३७०		अपज्जत्तगणामाए	अपर्याप्तकनाम.	
	[२], ३९९[२], ४००				१७०२[४७]
	[२], ४०३[२], ४०५		अपज्जत्तगरयणप्प-	अपर्याप्तकरत्तनप्रभा-	
	[२], ४०९[२], ६५०[५]		भापुढविणेइय-	पृथ्वीनैरयिक-	
—अपज्जत्त—	अपर्याप्त १५२०[५]		पंचेदियवे-	पञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
अपज्जत्तए	अपर्याप्तक १३०२, १३८४		उव्वियसरीरे	शरीरम्	१५१७[२]
० अपज्जत्तए	,, १२७७, १२७८,		अपज्जत्तगसम्म-	अपर्याप्तकसम्मूर्छिम-	
	१२९१, १२९२		च्छिमतिरिक्ख-	तिर्यग्योनिक-	
०—अपज्जत्तए	,, १२६६[१],		जोणियपंचेदिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
	१९०५[१-२]		ओरालियसरीरे	शरीरम्	१४८४[२]
अपज्जत्तएसु	अपर्याप्तकेषु ६६८[५],		अपज्जत्तगसंखेज-	अपर्याप्तकसङ्खेय-	
	१९०७		वासाउयकम्म-	वर्षायुष्कवर्मभूमक-	
अपज्जत्तएहिंतो	अपर्याप्तकेभ्य. ६३९		भूमगवभवक्क-	गर्भव्युत्क्रा-	
	[१५, १७-१८, २०,		तियमणूसपंचे-	न्तिकमनुष्य-	
	२२, २६], ६४५[५],		दियवेउव्विय-	पञ्चेन्द्रियवै-	
	६५०[६, १२], ६६२[५]		सरीरे	क्रियशरीरम्	१५१९[४]
अपज्जत्तग	अपर्याप्तक ३८२[२],		अपज्जत्तगसंखेज-	अपर्याप्तकसङ्खेयवर्षायुष्क-	
	६३९[११]		वासाउयगवभ-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
अपज्जत्तग०	,, ३४४[२], ३८३		वक्कंतियतिरिक्ख-	तिर्यग्योनिक-	
	[२], ३९०[२], ६३९		जोणियपंचेदिय-	पञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
	[६, ९, ११, १४-१५],		वेउव्वियसरीरे	शरीरम्	१५१८[३]
	१५३३[६]		अपज्जत्तगसुहुमपुढ-	अपर्याप्तकसूधम-	
अपज्जत्तगअसुर-	अपर्याप्तकासुर-		विक्काइयएणिं-	पृथ्वीकायि-	
कुमारभवण-	कुमारभवन-		दियओरालिय-	कैकेन्द्रियौदारिक-	
वासिदेव-	वासिदेव-		सरीरे	शरीरम्	१४७८[२]
पंचेदियवे-	पञ्चेन्द्रिय-		अपज्जत्तगसुहुम-	अपर्याप्तवसूधम-	
उव्वियसरीरे	वैक्रियशरीरम् १५२०[३]		वाउकाइया	वायुकायिका.	३३
अपज्जत्तग-	अपर्याप्तक-		अपज्जत्तगा	अपर्याप्तकाः	२५[१-३],
गवभवक्कतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-			२८[२-४], ३०, ३१	
मणूसपंचेदिय-	मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिक-			[२-४], ३४[२-३], ५५	
ओरालियसरीरे	शरीरम् १४८७[२]			[१-३], ५६[२], ५७	
अपज्जत्तगजलयर-	अपर्याप्तकजलचरस-			[२], ५८[२], ६०, ९३,	
संखेजवासा-	ह्वेयवर्षायुष्कगर्भ-			१८०[२], १८१[२],	

मूलसदो	मङ्गयथो	सुत्तकाठ
अपजत्तगा	१४२[२], १४४[२], १४६[२], १४७[२], १५०, १५३, १५६, १५९, १६२, २२८, २३० [१-६], २३३, २३५, [१-७], २३६, २३८, २४०[१-२, ६-७], २४१, २४३, २४५[१-३, ५, ७-९], २४६, २४८, २५०[१-४, ६-७], २६६, २९३, २९९, ३०२, ८६८, ९९८, १३१३	
० अपजत्तगा	अपर्याप्तका	२४६
०-अपजत्तगा	,,	१४९८[३-४]
अपजत्तगाण	अपर्याप्तकानाम्	१५०, १५६, १६२
-अपजत्तगाण	,,	५४[११] गा. १०६
०-अपजत्तगाण	,,	१५०१[३]
अपजत्तगाणं	,,	१४९, १५२, १५५, १५८, १५९, १६१, २२८, २३३, २४८, १५०६[२], पृ ४७ टि ३, पृ ४८ टि १
०अपजत्तगाणं	अपर्याप्तकानाम्	२३८, २४३
-अपजत्तगाणं	,,	१६३
०-अपजत्तगाणं	,,	२३०[४], २३५[६], २४३
अपजत्तगेहितो	अपर्याप्तकेभ्यः	६३९ [१४, २६], ६५०[१०]
०अपजत्तगेहितो	,,	६५०[१०]
अपजत्तगामे	अपर्याप्तनाम	१६९३
अपजत्तवाटरवा-	अपर्याप्तवाटरवायुकायिकै-	
उक्काइयणुगिदिय-	केन्द्रियवैक्रिय-	
वेउव्वियसरीरे	शरीरम्	१५१५[३]

मूलसदो	मङ्गयथो	सुत्तकाठ
अपजत्तवायर-		
वाउक्काइयणुगि-		
दियवेउव्वियसरीरे	,,	,,
अपजत्तवेउव्विय-	अपर्याप्तान्द्रियैदागिक-	
ओराव्वियसरीरे	शरीरम्	१४८०
अपजत्तय	अपर्याप्तक	१२८[२]
अपजत्तय०	,,	३३५, तं ३४३
	सूत्राणा द्वितीयं गिउवा,	
	३४५[२], ३४७[२],	
	३५१[२], ३५५[२]	
	३५६[२], ३५७[२],	
	३५९[२], ३६२[२],	
	३६३[२], ३६४[२],	
	३७१ तं ३८१ सूत्राणा	
	३८८ तं ३८९, सूत्राणा च	
	द्वितीयकण्डिका ३५२[२],	
	३९३[२], ३९५[२],	
	३९७[२], ४०७[२],	
	६३९[५-६, ११, १७],	
	६५०[८], ६६८[५]	
अपजत्तयस्य	अपर्याप्तवरय	२१७५
अपजत्तया	अपर्याप्तका	३१[४], २२८, २३८, २४० [३-५], २४१, २४३, २४५[४, ६], २४६, २४८, २५०, [२-३ ५-७], २५१, २९६, ३०५, ३११, ३१४, ३१७, ३२०, ३२३, ३२५, ३३४, ८६७
० अपजत्तया	अपर्याप्तका	२५१
अपजत्तयाण	अपर्याप्तकानाम्	१५० ४[२]
०-अपजत्तयाण	,,	२३८
अपजत्तयाणं	,,	२४८, ३४९ [२], ३५१[२], ३५८, ३६० [२], ३६१, १५०७[२]

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० अपजत्तयाणं	अपर्याप्तकानाम्	२४३, २४८
०-अपजत्तयाणं	,, २३८, २४० [१],	२४८
अपजत्तसम्मच्छिम-	अपर्याप्तसम्मच्छिमोर-	
उरपरिसप्पथल-	परिसंस्थलचरतिर्य-	
यरतिरिक्ख-	ग्योनिकपञ्चेन्द्रि-	
जोणियपंचेदिय-	यौदारिक-	
ओरालियसरीरे	शरीरम्	१४८५ [७]
अपजत्तसम्मच्छिम-	अपर्याप्तसम्मच्छिम-	
चउप्पयथलयर-	चतुष्पदस्थलचर-	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिक-	
पंचेदियओरालिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
सरीरे	शरीरम्	१४८५ [३]
अपजत्तसुहुमआ-	अपर्याप्तसूक्ष्मा-	
उक्काइया	प्कायिका.	२७
अपजत्तसुहुमपुढ-	अपर्याप्तसूक्ष्मपृथ्वी-	
विकाइया	कायिका	२१
अपजत्तसुहुम-	अपर्याप्तसूक्ष्मवनस्पति-	
वणस्सइकाइया	कायिका.	३६
अपजत्ता	अपर्याप्ता.	१४८६ [२-३]
०अपजत्ता	,,	१४८५ [९]
अपजत्ताण	अपर्याप्तानाम्	१५१३ [२]
०-अपजत्ताण	,, २५० [२], १४९०	
	[४], १४९१ त १४९५	
	सूत्राणा द्वितीयकण्डिका,	
	१४९७ [१-३], १४९८	
	[२], १५०१ [२],	
	१५०४ [४], १५०६ [५]	
अपजत्ताणं	अपर्याप्तानाम्	१५२, २६६,
	३२५, ३६७, ४१३ [२],	
	४१७ त ४२६ सूत्राणा	
	४२९ त. ४३७ सूत्राणा च	
	द्वितीयकण्डिका, १५०६	
	[४], १५१८ [७], पृ ८४	
	टि १	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
०-अपजत्ताणं	अपर्याप्तानाम्	५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ७५ [४], ८४ [४], ८५ [५], ९१ [४], १५३, १६३ त १७७, १७८ त १८६ सूत्राणा प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०० [१], २०१ [१-२], २०३ त २०६ सूत्राणा प्रथम- कण्डिका, २०७ त २१०, २३० [१-४, ६], २३१, २३५ [१-५, ७], २३६, २४० [२-७], २४१, २४३, २४५ [१-९], २४६, २५० [१, ३-७], २५१, १५०४ [३], पृ. ४८ टि २
अपजत्तिया	अपर्याप्तका	१२६६ [२]
,,	अपर्याप्तका - भाषाभेद.	
	८६०, ८६४ त ८६६	
अपजत्तियाणं	अपर्याप्तकानाम्	३४६ [२], ३४८ [२], ३५० [२], ३५२ [२], ३९४ [२], ३९६ [२], ३९८ [२], ४०० [२], ४०२ [२], ४०४ [२], ४०६ [२], ४०८ [२], ४१० [२], ४११ [२], ४१२ [२], ४१४ [२], ४१५ [२]. ४१६ [२]
अपजत्तीसु	अपर्याप्तिपु	१९०५ [३]

मूलसद्वो	सक्यथो	सुत्तकाद
अपज्जवसिणु	अपर्यवसित०	१२६५, १२७१, १२७६, १२८५, १२९०, १३२१, १३२५, १३२६, १३३०, १३३१, १३३४, १३३५, १३४२, तः १३४४, १३४६, १३५१, १३५२, १३५५, १३५७, १३५९, १३६१, १३७०, १३७५, १३८१, १३८२, १३८५, १३८८, १३९१, १३९३, १३९४, १३९८
अपज्जवसिता	अपर्यवसिता	२११
अपज्जवसिते	अपर्यवसित	पृ ३१५ टि. २
अपडिवाई	अप्रतिपाती	२०२७, पृ ४१५ टि. १
—अपडिवाई	,,	१९८१ गा २२२
अपडिवाती	अप्रतिपातिनः	१२३
अपडिवादी	अप्रतिपाती	२०२७
—अपडिहय—	अप्रतिहत	८९९
अपडोणारेहिं	अप्रत्यवतारै	१९६४
अपढमसमय	अप्रथमसमय	११६
अपढमसमय०	,,	११२, ११५, ११८, ११९, १२२, १२५, १२८, १२९, १३१, १३२, ११०४
अपढमसमयसिद्धा	अप्रथमसमयसिद्धा	१७
अपदेसट्टयाण	अप्रदेशार्थतया	३३०, ३३२
० अपदेसट्टयाण	,,	३३०, ३३२
०—अपदेसट्टयाण	,,	पृ १०१ टि १
अपमत्तसंजणुहितो	अप्रमत्तसयतेभ्य	६६५ [२-३]
अपमत्तसंजय-	अप्रमत्तसयत-	
सम्मट्टि०	सम्यग्दृष्टि	१५३३ [९]
अपमत्तसंजयरस	अप्रमत्तसयतस्य	१६२४
अपमत्तसंजया	अप्रमत्तसयता	११४२

मूलसद्वो	सक्यथो	सुत्तकाद
अपमत्ता	अप्रमत्ताः	११५२
अपमाणेहि	अप्रमाणै.	१९६४
० अपराजिणुमु	अपराजितेषु	४३६ [१]
अपराजित	अपराजित	६२२
—अपराजित	,,	७२३
अपराजिता	अपराजिता०	१४७ [१]
अपराजिते	अपराजित.	२१०
अपराजिय	अपराजित	४३६ [२-३], १०३६, १०३९, १०४१ [८]
—अपराजिय	अपराजित	६०४, १०४३ [५]
० अपराजियत्ते	अपराजितत्वे	१०४५ [१], १०४६ [७]
अपराजियदेवत्ते	अपराजितदेवत्वे	१०८८ [४]
० अपराजियदेवत्ते	,,	१०४७ [३], १०४९, १०५० [३], १०५२
०—अपराजिय-	अपराजितदेवत्वे	१०५५ [४]
देवत्ते		
० अपराजिय-	अपराजितदेवस्य	१०४६ [१, ८], १०६३
देवस्स		
० अपराजिय-	अपराजितदेवानाम्	१०५४ [१]
देवाणं		
० अपराजियाण	अपराजितानाम्	१८५१
अपरिग्गहियाण	अपरिगृहीतानाम्	४१२ [१-३], ४१६ [१-३]
अपरित्ता	अपरीता०	२६५
अपरित्ताणं	अपरीतानाम्	२६५
अपरित्ते	अपरीत	१३७९
० अपरित्ते	,,	१३७९ त १३८१
अपरियागाणं	अपरिपाकानाम्	१२३५
अपरियारगा	अपरिचारका०—	अप्रवीचारका २०५२ [१], २०५३

मूलसद्वो	सक्यत्थो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सक्यत्थो	सुत्तकाइ
अपरियारगाण	अपरिचारकाणाम्—		अप्पतराए	अल्पतरान	११२४, ११४२
	अप्रवीचारकाणाम्	२०५३	अप्पतिट्ठिण्	अप्रतिष्ठितः	९६० [१]
अपरियारा	अपरिचारा —		अप्पबहुं	अल्पबहुत्वम्	२०३२ गा.
	अप्रवीचारा	२०५१			२२४
अपरिसेसए	अपरिशेषान्	पृ ३९४	—अप्पबहुं	„	१२१८ गा. २१०
		टि. २	०—अप्पबहुं	„	३३४, १४७४
					गा २१४
अपरिसेसिए	„	१८०४	अप्पवेढणतरागा	अल्पतरवेदना	११२८,
अपरिसेसे	„	१८१७			११४४
अपविट्ठाइं	अप्रविष्टान्	९९१ [१-३]	अप्पसत्था	अप्रशस्तानि	२०४७
अपसत्थ	अप्रशस्त	१२१८	अप्पसत्थाओ	अप्रशस्ता.	१२४१
		गा. २१०	अप्पसरीरा	अल्पशरीराः	११२४,
अपसत्थविहाय-	अप्रशस्तविहायोगतिनाम्न				११४२
गतिणामस्स	१७०२ [४३, ४६, ५५],		अप्पा	वल्लीविशेषः	४५ गा. ३१
	१७०३ [२]		„	अल्पा	२२५ त २७२
अपसत्थविहाय-	अप्रशस्तविहायोगति-			[५], २७३ त २७५,	
गतिणामे	नाम	१६९४ [१८]		३२५, ३३० त ३३३,	
अपसत्था	अप्रशस्ता	१७०२ [३२]		६९१, ७३१, ७३३,	
अपिकाणं	अपक्वानाम्	१२३५		७३५, ७३७, ७५३,	
अपुट्ठाइं	अस्पृष्टानि	८७७ [१५],		७६३, ७७२, ७७७,	
	९९० [२], १८०० [३]			७७९, ७८०, ८०२ त.	
„	अस्पृष्टान्	९९० [१, ३]		८०५, ९००, ९८२,	
अपुट्ठे	अस्पृष्ट	१६२०		९८५ [९], ९८७ [४]	
„	अस्पृष्टान	९९२ [२]		१०१३, ११७० तः	
अपुरोहिता	अपुरोहिता	२१०		११७४, ११७६, ११८०	
अपुरोहिया	„	२०७		[१, ५-१०], ११८२	
अपुब्बे	अपूर्वान्	१८०१		[१-३], ११८३ [१-३],	
अपूय	अपूप	२१६९		११८५ त ११९०,	
अपेसा	अप्रेष्याः	पृ ७६ टि २		१५६६, १६६३, १८२१,	
अपेस्ता	„	२१०		२०५३, २१२५, २१२६,	
अप्पकम्मतरागा	अल्पतरकर्मकाः	११२५,		२१२७ [१], २१२९ [१],	
		११३२		२१३०, २१३१, २१४२,	
अप्पड्डिया	अल्पद्विका.	पृ. २८६ टि १		२१४३	
०—अप्पड्डिया	„	पृ २८६			
		टि १-२-६-९	„	अल्पानि	८८७, ९७९,
०—अप्पणयाए	आत्मना	१८०१		९८५ [७] ९८७ [२],	
अप्पणो	आत्मनः	१५७०, १५७१		१२४७ त १२४९,	
०—अप्पणो	„	९९३, २१६८		१४७३, १५६५	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
अप्पाणं	आत्मानम्	१५७२
+ अप्पावहु	अल्पवहुत्वम्	९७२ गा. २०२
अप्पावहुए	अल्पवहुत्वे	१००६ गा. २०७
अप्पावहुगं	अल्पवहुत्वम्	११८० [१०], ११८१
अप्पावहुगा	अल्पवहुत्वानि	११८० [१०], ११८१
अप्पावहुडडा	अल्पवहुत्वदण्डका	६९२
अप्पावहुयं	अल्पवहुत्वम्	८०४, ८८८[१]
अप्पावहुयाणि	अल्पवहुत्वे	९८३[२], ९८४
अप्पिड्डिया	अल्पद्विका	११९१ त ११९४, ११९७
०-अप्पिड्डिया	,,	११९१, ११९२, ११९४
अप्पियतरिया	अप्रियतरिका	१२२६
अप्पियत्ताए	अप्रियतया	१८०५
अप्पेस्सा	अप्पेष्सा	२०७
अप्फोया	वल्लीविशेषः	४५ गा ३०
अफासाइज्जमाणा	अस्पृश्यमाना	१८१८, १८२१
अफासाइज्जमाणाई	अस्पृश्यमानानि	१८२०
अफासाइज्जमाणाण	अस्पृश्यमानानाम्	१८१८, १८२१
अफासाइज्जमाणाणं	,,	१८१७
अफुण्णे	आपूर्णम्	२१५३[१-२], २१५६[१-२], २१५७, २१५९[१-२], २१६५, २१६६ [१]
अफुसमाणगति-	अस्पृशद्गति	
परिणामे	परिणाम	९४९
अफुसमाणगती	अस्पृशद्गति	११०५, ११०७
अफुसमाणगतीए	अस्पृशद्गतिक	२१७५

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
अफुसित्ता	अरपृष्ठा	११०७
अवंधण	अवन्धकः	१६४२, १६४३, १६४६, १७८३ [१], १७८४[१, ३]
अवंधगा	अवन्धका.	३२५, १६४३
अवंधगाणं	अवन्धकानाम्	३२५
अवंधगे	अवन्धकः	१६४३
अवंधगेण	अवन्धकेन	१७८४[१]
अवाहा	अवाहा	१६९७, १६९८ [१-२], १६९९[१-२], १७०० [२, ४, ९-१३], १७०२ [३, ५-९, ११, १३, १८-२२, २४-२७, ३६-३९, ४२-४३, ४५, ५६, ५८], १७०३[१], १७०४, १७३४, १७३५, [१], १७३७[२-३], १७३९[२], १७४१
अवाहाए	अवाधया	२११
अवाहाणिया	अवाधोनिका - अवाधोना	१६९७, १६९८[१], १७००[२], १७०४, १७४१
अवभइए	अभ्यधिक	४४३, ४५५ [३], ५०८, ५२७ [३], पृ १५२ टि.१
-अवभइए	अभ्यधिक	पृ.१५२ टि १
० अवभइए	,,	४४०, ४४३, ४४८, ४५५ [२-३], पृ.१५२ टि.१
०-अवभइए	,,	४४०, ४४८
अवभइते	अभ्यधिक	५२७[३]
०-अवभइते	,,	,,
अवभइयं	अभ्यधिकम्	१९३२[२]
० अवभइयं	,,	१३२७
०-अवभइयं	,,	१७३० [१]

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
अवभइया	अभ्यधिकाः	४७२[२], १२०२
अवभइयाइं	अभ्यधिकानि	१३५३
० अवभइयाइं	,,	१२६२[२], १२८९, १३१२, १३२७
०-अवभइयाइं	,,	१३३६ तं १३४१, १७०१, [१-२], १७३०[१]
अवभकलाणेणं	अभ्याख्यानेन	१५८०
अवभतिण	अभ्यधिकः	४४०, ४४३, ४५५ [३], ५०४, ५३३[१], ५३९[१], ५५४[१], पृ १३८ टि १
० अवभतिण	अभ्यधिक	४४३, ४५५ [३], पृ १५२ टि. १
०-अवभतिण	,,	५२७[३], ५३९[१]
अवभतिते	,,	५३९[१]
०-अवभतिते	,,	५३३[१], ५४८ [१], ५५४[१]
अवभतियं	अभ्यधिकम्	४८०
+ अवभपडल-	अभ्रपटलम्	२४ गा. ९
अवभपडलाण	अभ्रपटलानाम्	८८३
०-अवभरागे	अभ्ररागः	१२२९
-अवभवालुय	अभ्रवालुका	२४ गा ९
अवभहिण	अभ्यधिकः	४४०, ४४८, ४५५[२-३], ४८९[२], ५३३[१], ५४८[१]
० अवभहिण	अभ्यधिकः	४४३, ४५५ [३], ५०४
०-अवभहिण	,,	४४०, ४५५[२]
अवभहिते	,,	४८९[२], ५०४ तं ५०६, ५०८, ५४८[१]
०-अवभहिते	,,	४८९[२], ५०५, ५०६
अवभहियं	अभ्यधिकम्	३९६ [३], ३९८[३], ४००[३], पृ १४६ टि १

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
-अवभहियं	अभ्यधिकम्	३९५[१], ३९८[१], ३९९[१]
०-अवभहियं	,,	३९५[३], ३९६ [१], ३९७[१, ३], ३९९[३], ४००[१]
० अवभहियाइं	अभ्यधिकानि	पृ ३०४ टि २
०-अवभंतराण	अभ्यन्तरकः	२१६९
अविंभतरगा	अभ्यन्तरकाणि	५४[८] गा. ९१
अविंभतरपुक्खरद्धे	आभ्यन्तरपुष्करार्ध	१००३[२]
अविंभतर-वाहिरे	आभ्यन्तर-वाह्यम्	१९८१ गा २२२
अवभुगगय०	अभ्युद्गत	१९५[१]
अवभुवगमोवक्क-	आभ्युपगमिक्यौपक्रमिकी	२०५४ गा. २२५
मिया		
+ अवभोरुह	हरिजातिवनस्पतिविशेष.	पृ. २० टि ११
अवभोवगमियं	आभ्युपगमिकीम्	२०७३
अवभोवगमिया	आभ्युपगमिकी	२०७२
अभवसिद्धिण	अभवसिद्धिक	१३९३, १८७३
अभवसिद्धिणहिंतो	अभवसिद्धिकेभ्य.	९१०[१], ९१४[१]
अभवसिद्धिया	अभवसिद्धिका	२६९, ३३४
अभवसिद्धियाणं	अभवसिद्धिकानाम्	२६९
अभंगयं	अभङ्गकम्	१७८४[२], १८८०[३]
अभासण	अभाषक.	१३७५
अभासगा	अभाषका.	२६४, ८६७, ८६८, ९००
अभासगाण	अभाषकाणाम्	२६४, ९००
अभिकखणं	अभीक्षणम्	११२४, ११४७, १८०७

મૂલસદ્ધો	સક્રયત્થો	સુત્તકાંઠ
૦-અભિગમી	અવિગમિનઃ	૨૦૪૯, ૨૦૫૦
અભિગમે	અવિગમઃ	૨૦૩૨ ગા ૨૨૪
અભિગ્ગહમ્મિ	અભિગ્ગહે	૮૬૬ ગા ૧૯૭
અભિલ્લિયત્તાણ	અભિલ્લિયતતથા	૧૮૦૫, ૧૮૦૬ [૧]
અભિણ્ણાં	અભિજ્ઞાનિ	૮૮૦
અભિનિવિદ્ધાં	અભિનિવિદ્ધાનિ	૧૪૪૪
અભિજ્ઞાં	અભિજ્ઞાનિ	૮૮૦
૦-અભિરામા	અભિરામાણિ	૧૭૭, ૧૭૮ [૧], ૧૮૮
અભિરુવા	અભિરુપૌ	૨૦૬ [૧]
”	અભિરુપા	૨૧૧
”	અભિરુપાણિ	૧૭૭, ૧૭૮ [૧] ૧૮૮, ૧૯૫ [૧], ૧૯૬, ૨૦૬ [૧], ૨૧૦
અભિલાવવિસેસો	અભિલાવવિગેષઃ	૧૨૪૯
અભિલાવેણં	અભિલાપેન	૩૫૩, ૬૪૧ [૨], ૬૯૨, ૮૯૧, ૯૯૯ [૨], ૧૧૯૬, ૧૨૨૧, ૧૬૧૯, ૧૭૪૨
-અભિલાવેણં	અભિલાપેન	૧૫૨૦ [૫]
અભિલાવો	અભિલાપ	૬૨૫, ૬૩૮, ૬૭૪, ૯૯૦ [૪], ૧૨૦૦ [૨], ૧૨૦૭ [૨], ૧૨૪૮
૦-અભિલાવો	અભિલાપ.	૨૧૫૪ [૧]
અભિવંદિઝ્ઞ	અભિવંદ્ય	૧ ગા ૧
અભિસમણ્ણાગયાહં	અભિસમન્વાગતાનિ	૧૪૪૪
અભિહંતિ	અભિગ્નન્તિ	૨૧૫૩ [૪], ૨૧૬૬ [૩]
-અભિહિયં	અભિહિતમ્	૧૧૦ ગા. ૧૩૦
અમણાપતરિયા	અમનઆપતરિકા	પૃ. ૨૯૩ ટિ ૯
અમણામતરિયા	અમનોડમતરિકા	૧૨૨૬, ૧૨૩૪

મૂલસદ્ધો	સક્રયત્થો	સુત્તકાંઠ
અમણામત્તાણ	અમનોડમતથા	૧૮૦૫
અમણામતરિયા	અમનોડમતરિકા	૧૨૨૭, ૧૨૨૮, ૧૨૩૩, ૧૨૩૫
અમણુણતરિયા	અમનોજતરિકા	૧૨૨૬
અમણુણત્તાણ	અમનોજતથા	૧૮૦૫
અમણુણા	અમનોજાઃ	૧૬૮૧ [૨] ૧૬૯૦ [૩]
અમણૂસઝાહારગ- સરીરે	અમણૂપ્યાહારક- ઝરીરમ્	૧૫૩૩ [૨]
-અમર	અમર	૧૭૭, ૧૭૮ [૧] ૧૮૮
અમરવહ	અમરપતિ - વાનવ્યન્તરેન્દ્ર	૧૯૨ ગા. ૧૪૯
અમરા	અમરા	૨૧૧ ગા. ૧૭૮
અમાહસમ્મદ્દિટ્ઠિ- ઉવવળ્ણગા	અમાયિસમ્યગ્દ્દિટ્ઠુ- પપ્પક્કાઃ	૯૯૮, ૧૧૪૪, ૨૦૪૬, ૨૦૮૩
અમાહસમ્મદ્દિટ્ઠોવ- વળ્ણગા	”	૧૧૪૬
અમાતિસમ્મદ્દિટ્ઠિ- વળ્ણગા	”	પૃ. ૪૨૭ ટિ. ૪
અમાદિં	અમાયિન	પૃ. ૪૨૦ ટિ ૩
અમાયસમ્મદ્દિટ્ઠિ- ઉવવળ્ણગા	અમાયિસમ્યગ્દ્દિટ્ઠુપપ્પક્કાઃ	પૃ ૪૨૭ ટિ. ૨
+અમિય	અમિત -દિક્કુમારેન્દ્રઃ	૧૮૭ ગા. ૧૪૩
અમિયં	અમૃત	૨૧૧ ગા ૧૭૬
+અમિયવાહળ	અમૃતવાહનઃ-દિક્કુમારેન્દ્ર	૧૮૭ ગા ૧૪૪
અમૂહદિટ્ઠી	અમૂહદિટ્ઠિ	૧૧૦ ગા. ૧૩૨
અમ્માપિયરો	માતાપિતરૌ	૮૪૧, ૮૪૬
+અય	અય	૨૪ ગા. ૮
અયં	અજ	૭૭
અયલ્લંઢાળ	અય લ્લંઢાનામ્	૮૮૨
અયગરા	અજગરાઃ	૭૭, ૮૧

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अयगोलो	अयोगोल.	५४[१०] गा.१०२
अयसि	अतसी	पृ.२१ टि.१
अयसिकुसुम	अतसीकुसुम	१७८[२]
अयसिकुसुमए	अतसीकुसुमकम्	१२२७
अयसी०	अतसी	५० गा.४३
अयं	अयम्	८४२, ८४३, ८४६ त ८४८
अयं-		२१६९
अयं	इमौ	८४१
अयाणंतो	अजानानः	११० गा १२३
अयोमुहा	अयोमुखा - अन्तर्द्वीप	
	मनुष्याः	९५
अरइ०	अरति	१७००[१३]
अरति०	,,	१७०८[१०]
अरतिरतीए	अरतिरत्या	१५८०
अरती	अरति.	१६९१[५]
अरवाग	अरवाक - म्लेच्छजाति-	
	विशेष	पृ.३६ टि.३
अरय-०	अरजस्	१९७ त २०१
	सूत्राणा द्वितीयकण्डिका	
अरवागा	अरवाकाः - म्लेच्छजाति-	
	विशेषः	९८
अरविंद०	अरविन्द	५४[८] गा.९०
अरविंदे	अरविन्दम्	५१
अरहंता	अर्हन्त	१००, ७७३[२]
अरिष्टए	अरिष्टक	पृ २९३ टि ४
-अरिष्टे	अरिष्ट	४० गा १४
अरिहंताणं (च.ष.)	अर्हद्वय	ग्रन्थादौ
अरुणवरे	अरुणवर - द्वीप समुद्रश्च	
		१००३[२] गा २०४
अरुविअजीव-	अरुण्यजीवपर्यवा	
पज्जवा		५००, ५०१
अरुविअजीव-	अरुण्यजीवप्रजापना	
पणवणा		४, ७
०-अलंकिया	अलङ्कृतानि	१९५[१]
अलाए	अलातम्	३१[१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
+ अलिसंद	वनस्पतिविशेषः	५० गा ४२
अलेस्स०	अलेइय	११७२, पृ.२८१ टि.१
अलेस्सा	अलेइयाः	२५५, ९४३, ११७०, १८८६
अलेस्साण	अलेइयानाम्	२५५, ११७०
अलेस्से	अलेइयः	१३४२
अलोए	अलोके	२११ गा १६०, १००५, १९९५
अलोगस्स	अलोकस्य	७७९, ७८०
अलोगे	अलोके	७७६
-अलोगे	अलोक	९७२ गा २०३
अलइकुसुमे	अलकीकुसुमम्	१२३०
अवए	अवक - प्रत्येकवनस्पति	५१
अवए	अवकः - साधारण-	
	वनस्पति	५४[१]
		गा.४७, ५५[३], गा.१०८
-अवगाह	अवगाह	१२१८ गा.२१०
अवचिजंति	अपचीयन्ते	१५५८
अवट्टिए	अवस्थित.	२०२७
अवहुं	अपार्धम्	१३२६, १३३१, १३४४, १३५२, १३५९, १३७८
-अवणीय	अपनीत	८९६
अवणीय-	अपनीतोपनीतवचनम्	
उवणीयवयणे		८९६
अवणीयवयणे	अपनीतवचनम्	८९६
अवण्णेहि	अवणै	१९६४
अवत्तवए	अवक्तव्यक	७८१, तः ७८८
अवत्तवयाइं	अवक्तव्यकौ	७८१, ७८३ त ७८८

मूलसदो	सक्यत्वो	सुत्तंकाइ
अवदालेति	अवदालयति — उत्पाटयति	२१६९
अवदालेत्ता	अवदाल्य — उत्पाट्य	२१६९
अवरविदेह	अपरविदेह	१०९८, १२५७[७]
अवरवेयालिं	अपरतटम्	१११२
०—अवरा	अपरा	५४[१] गा ५०
—अवरे	अपराणि ५५[३] गा १०७	
—अवरे	अपरम् २गा ६, ५४[२]	गा ५४
०—अवलंविणी	अवलंविनी	१२३७
०—अवसाणाणं	अवसानानाम्	७२९
अवसिद्धं	अवशिष्टम्	१७३३
अवसेस०	अवशेष ५०४, ५३९[१]	
अवसेस—	,,	६७९, ६८१
—अवसेस—	,,	६८१
अवसेसं	अवशेषम्	११३५
अवसेसा	अवशेषा ३३३, ४५८, ५३८[१], ५४४, १५८३[४], १७६५[१], १७८३[२], १७८८[२], १९०३[३], १९०४[२], १९६२	
०—अवसेसाडया	अवशेषायुष्का	६७७, ६७९
अवसेसाणं	अवशेषाणाम्	१७७९, १८८७[४], १८९५[३], १९०४[३], १९०५[३]
अवसेसेसु	अवशेषेषु १४२६[१], १८९५[४], १८९८ [१-२], १८९९[२], २१०४[१]	
अवसेसेहि	अवशेषै ४५७[१], ४६८[१], ४७५[१], ४८३[१], ४९१[१], ५१९, ५४१[१],	

मूलसदो	सक्यत्वो	सुत्तंकाइ
	५४२[१], ५४३[१], ५४५[१], ५५२[१], ५५७[१]	
अवहारो	अपहारः	९०१[१]
अवहिया	अपहृतानि	९१६[२], ९२१[२]
अवहीरति	अपहियते	९१८[१], ९२१[१]
अवहीरमाणा	अपहियमाणानि	९१६ [२], ९२१[२]
अवहीरंति	अपहियन्ते	९१०[१२, ४], ९११[२], ९१२ [२], ९१४[१], ९१६ [२], ९१८[१], ९२१ [१-२]
अवाउक्काइयण्णि-	अवायुकायिकैकेन्द्रिय-	
दियवेउच्चिय-	वैक्रियगरीरम्	
सरीरे		१५१५[१]
अवाण	अपाय	१००६ गा २०८
०अवाण	,,	१०१५[१]
अवि-	अपि	८५२
—अवि	,, १ गा. ३, ८४९ त ८५३, ८८८[१], ९९० [४], १६२२ तः १६२६, १६७९, १६८०	
—अवि-	अपि २४, २८[१], ३१ [१], ३४[१], ४०, ४१ गा. १८, ४२ गा २३, ४४ त ४९, ५० गा ४३, ५१, ५२, ५४[१] गा ५३, ५४[३] गा. ५६ त. ६६, ५४[४] गा ६७ त ७५, ५४[५] गा ७६ त ७९, ५४[६] गा. ८० तः ८३, ५४[८] गा ८७ गा. ८९, ५४ [११], ५६[१], ५७	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	[१], ५८ [१], ६३, ६७, ७१, ७३, ७४, ७२, ८०, ८३, ८५ [१], ८७, १०५, १०६	
अविगहेणं	अविग्रहेण	२१७५
अविरता	अविरता.	३३४
- अविरय	अविरत	८९९
०- अविरयं	अविरतिम्	१४४८
अविरहिण	अविरहितः	१८०८
- अविरहिण	,,	१८९६
अविरहियं	अविरहितम्	६३०, ८७८
- अविरहियं	,,	५७९
अविरहिया	अविरहिताः	५८०
अविराहियसंजमाणं	अविराधित-	
	सयमानाम्	१४७०
अविराहियसंजमा-	अविराधितसंयमा-	
संजमाणं	सयमानाम्	१४७०
अविसण	अविषयान्	८७७ [२१]
अविसारओ	अविशारद.	११० गा. १२९
अविसुद्धलेस्सतरागा	अविशुद्धतरलेइया	११२७
अविसुद्धवण्णतरागा	अविशुद्धतरवर्णा.	११२६, ११३३ [१]
अविसुद्धाओ	अविशुद्धाः	१२४१
अविसेसा	अविशेषा.	१५०, १५३, १५६, १५९, १६२
अविस्साम०	अविश्राम	१९५ [१]
अवेति	अपैति	१८६४
- अवेति	,,	२, ५२ [२]
अवेदण	अवेदक	१२३०, १९०२ [४]
अवेडगा	अवेदका	२५३
अवेडगाण	अवेदकानाम्	२५३
अवेदणा	अवेदना	२११ गा १५८
अवेदा	अवेदा	,,
अवेदिया	अवेदिता	२१०० [१]
अवेयगा	अवेदका.	९४३

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अव्वड	म्लेच्छजातिविशेष	पृ ३६ टि.७
अव्वावाहं	अव्यावाधम्	२११ गा. १७१ गा १७९
- अव्वावाहं	,,	२११ गा १७७, २१७६ गा. २३१
अव्वोयडा	अव्याकृता - भाषाप्रभेदः	८६६ गा १९७
असकण्णी	अश्वकर्णी	५४ [१] गा ४७
असक्किणी	अश्वकृष्णा	पृ २१ टि ९
असच्चमणप्पओगे	असत्यमन.प्रयोग	पृ २६१ टि १
असच्चामोसभासगा	असत्यामृषाभाषका	९००
असच्चामोस-	असत्यामृषाभाषकाणाम्	
भासगाणं		९००
असच्चामोसभास-	असत्यामृषाभापात्वेन	
त्ताण	८९१ त ८९३, ८९५	
असच्चामोसभासाण	असत्यामृषाभाषया	८९१
असच्चामोस-	असत्यामृषामनोयोगम्	
मणजोगं		२१७४ [२]
असच्चामोस-	असत्यामृषामन प्रयोग	
मणप्पओगे		१०६८, १०७४
असच्चामोसवड्जोगं	असत्यामृषावाग्योगम्	
		२१७४ [३]
असच्चामोसव-	असत्यामृषावाक्प्रयोगिण	
इप्पओगी		१०८१
असच्चामोसव-	असत्यामृषावाक्प्रयोग	
इप्पओगे		१०७०, १०७३
असच्चामोसं	असत्यामृषाम्	८७१, ८७२, ८७४, ८७५, ८९९
,,	असत्यामृषम्	८७०, ८९८
असच्चामोसा	असत्यामृषा	८३१, ८६६, ८६६
असणी	अशनिः	३१ [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
असणे	अशन - एकास्थिववृक्ष- विशेष	४० गा. १५
असण्णिआउए	असइयायुष्कम्	१४७१
०असण्णिआउए	,,	१४७१, १४७३
०असण्णिआउयस्स	असइयायुष्कस्य	१४७३
असण्णिभूतं	असंजिभूताम्	२०८०
असण्णिभूया	असंजिभूता	९९६, ११२८, २०७८
असण्णी	असंजी	१३९०, १४७२, १८७८ [१]
,,	असंजिन	९३, २६८, ११३८, १७२८, १७३१ [१], १८७९, १८८० [१], १९६५, १९६६, १९६८, १९७२, १९७३, १९७३ गा २२०, २०८०
-असण्णी	असंजिन	१९७३ गा. २२०
असण्णीणं	असंजिनाम्	२६८, १४७०
असण्णीभूयं	असंजिभूताम्	११३८
असमोहता	असमवहता	३२५
असमोहया	,,	२१२५, २१२६, २१२८ [१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२ त २१४४ [१], २१४५ [१]
असमोहयाण	असमवहतानाम्	२१२५ त २१२७ [१], २१२८ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२ २१४३
असमोहयाण	असमवहतानाम्	३०७
असरीरा	अगरीरा	२११ गा १६९ २१७६
असरीरी	अगरीरेण	१९०३ [६]
असंकलिट्टाह	असंक्लिष्टानि	१७८ [१-२]
असंकलिट्टाओ	असंक्लिष्टा	१२४१

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
असंखभागमेत्ता	असंख्यभागमात्रा	५४ [११] गा १०६
-असंखा-	असंख्या	,,
असंखिज्जह्गुणहीणे	असंख्येयगुणहीनः	४४०
असंखिज्जह्गुणभागे	असंख्येयभागे	२०७
असंखिज्जह्गुणभागेणं	असंख्येयभागेन	१७०० [११], १७०२ [२४], १७११ [२], १७१८
असंखिज्जगुणा	असंख्येयगुणा	२१७ [४-५], २४४, २९६
असंखिज्जगुणाओ	,,	२८७
असंखिज्जगुणे	असंख्येयगुणम्	१४७३
असंखिज्जतिभागे	असंख्येयभागे	१९५ [१]
असंखिज्जपदेसोगाढे	असंख्येयप्रदेशाव- गाढम्	७९५
असंखिज्जसमइया	असंख्येयसामयिकी	१०१० [१]
असंखिज्जा	असंख्येया	२५ [३]
,,	असंख्येयानि	१०५८, १०६०
असंखेज्ज०	असंख्येय	२११ गा १६८, पृ. ६५ टि ८
-असंखेज्जह्गुणभाग	असंख्येयभाग	१३३७ त. १३३९
असंखेज्जह्गुणभाग०	,,	८२, ९३
असंखेज्जह्गुणभाग-	असंख्येयभागाम्यधिक	
अवभइए		४५५ [२]
असंखेज्जह्गु-	,,	
भागवभहिए		४४०
असंखेज्जह्गुभाग	असंख्येयभागम्	९८५ [३], १३६५, १३८७, १४७२, १५०२, १५०४ [१], १५०६ [१-५], १५०७ [१-२], १५१३ [१-४], १५२७, १५२८, १५२९ [१-३, ९], १५३२ [१, ५-६], १५४७

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	[१], १५५१[१, ४, ६], १७३० [१], पृ ४४१ टि. २		असंखेज्जगुणकालए	असह्वयेयगुणकालक	५२२
असंखेज्जभागं-	असह्वयेयभागम्	१८१७	असंखेज्जगुणकाल-	असह्वयेयगुणकालकानाम्	३३३
असंखेज्जभागो	असह्वयेयभागो	१४८, १४९, १५१, १५२, १५४, १५५, १६०, १६१, १६३ त १७७, १७८[१], १७९[१], १८१[१], १८२[१], १८४[१], १८५[१], १८८, १८९[१], १९० [१], १९३[१], १९६, १९७[१], १९९[१], २०५[१], २०६[१]	असंखेज्जगुणकालाई	असह्वयेयगुणकालानि	१७९८[२]
			असंखेज्जगुणपरि-	असह्वयेयगुणपरिहीणम्	२१७५
			हीणं		
			असंखेज्जगुण-	असह्वयेयगुणाभ्यधिक	४४८
			मव्वमहिण		४४०, ५०४
			असंखेज्जगुणमव्व-		
			हिण		
			असंखेज्जगुणहीणे	असह्वयेयगुणहीन	४४०, ४४३, ४४८, ४५५[३], ५०४
असंखेज्जभागोणं	असह्वयेयभागोण	१६९८ [१], १६९९[२], १७०० [२, ४, ९, १२, १३], १७०२[३-६, ८-९, ११, १३, १८-२२, २५-२७, ३६-३९, ४३, ४५], १७०५, १७०७[१], १७०८ [२, ४, ७-८], १७११ [२], १७१२, १७१३, १७१५, १७१७, १७२१, १७२२, १७२५, १७२७ त १७२९, १७३१[१, ३-५]	असंखेज्जगुणा	असह्वयेयगुणौ	२७३
			"	असह्वयेयगुणा	२१६ [१-८], २१७[१-४, ६], २२०, २२३ [१-८], २२५, २२६, २३० [३-६], २३१ त. २३४, २३५[७], २३६ त २३९, २४१ त २४४, २४५ [१-९], २४६ त. २४९, २५० [१-७], २५१, २५२, २५७, २५९ त २६१, २६३, २६७, २७३, २७६, त २७८, २८०, २८०, २८४, २८६, २८८, २९०, २९२ त ३२४, ३२६, ३२७, ३३० त ३३२, ३३४, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ९००, ११७१, ११७४, ११८० [१, ५, ८, ९], ११८२ [१, ३] ११८३[१, ३],
असंखेज्जभागो	असह्वयेयभाग	३८७[१, ३], ३८९[३] १२८८, १५४५			
असंखेज्जगा	असह्वयेयानि	९१०[१]			
असंखेज्जगुण-	असह्वयेयगुणाभ्यधिक				
अव्वमहिण		४५५[३]			
असंखेज्जगुण-	"	४४३			
अव्वमहिण					
असंखेज्जगुण-	"	५०४			
अव्वमहिणे					

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
असंखेज्जगुणा	११८६ त ११९०, १५६६, २०५३, २१२५, २१२६, २१२७[१], २१२८[१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४६, पृ. ४३६ टि. १-२, पृ. ४३८ टि. १-२	
„	असह्वयेयगुणानि १२४७ त १२४९, १५६५, पृ. २९९ टि. १	
असंखेज्जगुणाइं	„ ३२८, ३२९, ७७७, ७७९, ७८०	
असंखेज्जगुणाओ	असह्वयेयगुणा २२६, २७९, २८३, २८५, २८९, २९१	
असंखेज्जगुणे	असह्वयेयगुण २७२ [१-२, ४-५], २७३, ९७९	
„	असह्वयेयगुणम् १४७३	
असंखेज्जजीविया	असह्वयेयजीवकानि ४०, ४१	
असंखेज्जति०	असह्वयेय ९१६[२]	
असंखेज्जतिगुणहीणे	असह्वयेयगुणहीन ५०४	
असंखेज्जतिभाग- अवभत्तिए	असह्वयेयभागाभ्यधिक ४४३, ४५५[३]	
असंखेज्जतिभाग- अवभहिण	„ ५०४	
असंखेज्जतिभाग- पलिभागेणं	असह्वयेयभाग- प्रतिभागेन ९१८[१]	
असंखेज्जतिभाग- मवभहिण	असह्वयेयभागाभ्यधिक ४४०, ५०४	
असंखेज्जतिभाग- मवभहिते	„ ४८९[२]	
असंखेज्जति- भागहीणे	असह्वयेयभागहीन ४४०, ४४३, ४४८, ४५३[३], ४८९[२], ५०४	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
असंखेज्जतिभागं	असह्वयेयभागम् २११, ९७५ [१], ९७६ [१], १३०५, १३०८, १८०४, १८१०, १९९४, १९९५, १९९८, २००६, २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]	
असंखेज्जतिभागाओ असह्वयेयभागात्	९९२ [१]	
असंखेज्जतिभागातो	„ ९९२ [३]	
असंखेज्जतिभागे	असह्वयेयभाग पृ. ३०४ टि. १	
„	असह्वयेयभागे १९८ [१], २०८, २१०, पृ. ४७ टि. ५	
असंखेज्जतिभागेणं	असह्वयेयभागेन १७०२ [१]	
असंखेज्जतिभागो	असह्वयेयभाग ३८९ [१], ९१० [२], ९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], ९२०, १२६२ [१]	
असंखेज्जपणसिए	असह्वयेयप्रदेशिक ५०९, ५३० [१], ५३६ [१], ५४२ [१], ५५१ [१], „ असह्वयेयप्रदेशिके ७८९ „ असह्वयेयप्रदेशिकम् ७९३, ७९८	
असंखेज्जपणसियस्स	असह्वयेयप्रदेशिकस्य ५०९, ५३० [१], ५४२ [१], ५५१ [१], ८०३	
असंखेज्जपणसिया	असह्वयेयप्रदेशिका ३३०	
असंखेज्जपणसियाइं	असह्वयेयप्रदेशिकानि ८७७ [३]	
असंखेज्जपणसियाणं	असह्वयेयप्रदेशिकानाम् ५०९, ५३० [१], ५३६ [१], ५४२ [१], ५५१ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
असंखेजपएसोगा-	असह्वयेयप्रदेशावगाढरय	
दस्स	५१४, ८०४, ८०६	
असंखेजपएसोगाढा	असह्वयेयप्रदेशावगाढा	३३१
„	असह्वयेयप्रदेशावगाढा	१२४४
असंखेजपए-	असह्वयेयप्रदेशावगाढानि	
सोगाढाई	८७७ [४]	
असंखेजपए-	असह्वयेयप्रदेशाव-	
सोगाढाण	गाढानाम्	३३१
असंखेजपए-	„	
सोगाढाणं		५१४
असंखेजपएसोगाढे	असह्वयेयप्रदेशावगाढ.	
„	असह्वयेयप्रदेशावगाढम्	५१४
„	७९४, ७९६, ७९८ [१], ९७८ [१], ९८५ [६]	
असंखेजपदेसिए	असह्वयेयप्रदेशिकम् ७९५,	७९९
असंखेजपदेसिते	„	७९९
असंखेजपदेसियरस	असह्वयेयप्रदेशिकस्य ५३६	
„	[१], ८०४	
असंखेजपदेसिया	असह्वयेयप्रदेशिका ५०३	
असंखेजपदेसियाणं	असह्वयेयप्रदेशिकानाम्	३३०
असंखेजपदे-	असह्वयेयप्रदेशावगाढानि	
सोगाढाई	१७९७	
असंखेजपदेसोगाढे	असह्वयेयप्रदेशावगाढम्	
„	७९५, ७९९, ८०१	
असंखेजभाग-	असह्वयेयभागाम्यधिक.	
अवभतिण्		४४३
असंखेजभागवभ-	„	
हिण्		४४०
असंखेजभाग-	„	
मवभहिण्		४४८
असंखेजभ गहीणे	असह्वयेयभागहीन ४४३	
„	४५५ [२-३]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
असंखेजवासाउएसु	असह्वयेयवर्षायुष्केषु ६७२	[४]
० असंखेजवासा-	„	
उएसु		६७२ [६]
असंखेजवासा-	असह्वयेयवर्षायुष्केभ्य	
उएहितो	६३९ [१०, २१, २५], ६४५ [४], ६६२ [४]	
असंखेजवासाउय	असह्वयेयवर्षायुष्क ६५८	
असंखेजवासाउय०	„ ६३९ [१०, २५], ६४८, ६६०	
„	१५३३ [५]	
असंखेजवासाउय-	असह्वयेयवर्षायुष्कवर्म-	
कम्मभूमग-	भूमवगर्भव्युत्क्रान्तिक-	
गवभवकंतिय-	मनुष्यपञ्चेन्द्रिय-	
मणूसपंचेदिय-	वैक्रिय-	
वेउव्वियसरीरे	शरीरम् १५१९ [३]	
असंखेजवासाउय-	असह्वयेयवर्षायुष्क-	
गवभवकंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रिय-	
पंचेदियवेउव्विय-	वैक्रिय-	
सरीरे	शरीरम् १५१८ [२]	
असंखेजवासाउया	असह्वयेयवर्षायुष्का ६८१	
असंखेजसमइए	असह्वयेयसामयिक	
„	१७९६, १८१५, २०८७ [१], २१७१	
असंखेजसमइयं	असह्वयेयसामयिकम् ८७९, २१७५	
असंखेजसमए	असह्वयेयसमयान ८७८	
असंखेज-	असह्वयेयसमय-	
समयठितीया	स्थितिका ३३२	
असंखेज-	असह्वयेयसमय-	
समयठितीयाइ	स्थितिकानि ८७७ [५]	
असंखेज-	असह्वयेयसमय-	
समयठितीयाण	स्थितिकानाम् ३३२	
असंखेज-	„	
समयठितीयाणं		५१८
असंखेजसमयसिद्धा	असह्वयेयसमयसिद्धा १७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
असंखेजं	असह्वयेयम्	६०४, १२८६, १३००, १३०१, १३०५, १३०८, १३६५, १३८७
असंखेजा	असह्वयेया	२८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५४ [११] गा १०५, ५५ [३], ४३९, ४४०, ५०३, ६२६, ६२८, ६३०, ६३२, ६३३, ९१० [१], ९१४ [१], ९२१ [१], १००६ गा. २०७, १२६२ [१], १२८६, १२८८, १३००, १३०१, २०९३ [१], २०९९ [१-२], २१०० [१-२] २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०६ तः २१०८, २११३, २१२३ [२-३], २१२४ [२-३], २१३५ [१]
”	असह्वयेयानि	७९२, ९१० [२], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [२], ९१६ [२], ९१८ [१], ९२०, ९२१ [१], १०३०, १०३१ [१], १०३४, १०३८ [१-२], १०३९, १०४१ [१-४, ६, ७], १०४३ [१, ३], १०४८ [१, ४], १०४९, १०५० [२-३], १०५२, १०५४ [२-३], १०५९, १०६४, १०६५, १०६६ [२-३], १२४६, २०४७, पृ २६० टि. १

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
—असंखेजा	असह्वयेया	५४ [२] गा. ५४, १८८, १८९ [१], १९३ [१], १९५ [१] असह्वयेयानि १९० [१] असह्वयेयानि— असह्वयेयजीवानि ५४ [८] गा. ८६
असंखेजाइ	असह्वयेयानि	९१८ [१], १९९५, २१५६ [१], २१५७
असंखेजाओ	असह्वयेया	१९७ [१], २०६ [१], ८८०, ९१० [२], ९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], १२८६, १३००, १३०१, १३०५, १३६५, १३७७
—असंखेजाणं	असह्वयेयानाम्	१९० [२]
असंखेजाहि	असह्वयेयाभि	९१० [१-२], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [१], ९१८ [१], ९२१ [१], २१७५
असंखेजे	असह्वयेयान्	१९९१, १९९४, १९९८, २००६, २१७५
—असंखेजे	असह्वयेये	१९५ [१]
असंखेजेसु	असह्वयेयेषु	१५७, १५८,
असंखेप्पद्वप्पविट्ठे	असह्वयेयाद्वाप्रविष्ट-	१७४४
असंगा	असङ्गा	२११ गा १७८
असंजण	असंयत	१३५९
असंजत०	असंयत	६६२ [७], ६६४
असंजता	असंयता	२६१
असंजयभविय-	असंयतभव्य-	
द्ववदेवाणं	द्रव्यदेवानाम्	१४७०
असंजयसम्मद्विट्ठि०	असंयतसम्यग्द्विट्ठि	१५३३ [८]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
असंजया	असयता	११४१, ११४२, ११४७, १९७४, १९७५, १९७७, १९७८, १९८०,
असंजयाणं	असंयतानाम्	२६१
असंज्ञाणेहिं	असंस्थानै	१९६४
असंतीए	असत्याम्	२११ गा. १७४
असंपत्ता	असम्प्राप्तौ	१७८[२]
”	असम्प्राप्ता	२५[२], २८ [३], ३१[३], ३४[३], ५५[२], १७८[१]
असंपत्ते	असम्प्राप्त	१०९०
असंसार	असंसार	१६, १७
असंसारसमा-	असंसारसमापन्नका	
वण्णगा		८६७, १५७३
असंसारसमानण-	असंसारसमापन्नजीव-	
जीवपण्णवणा	प्रजापना	१४, १५, १७
असाढए	तृणविशेष	४७ गा ३५
असातं	असाताम्	२०५४ गा २२६
असाता	असाता	२०६६
असातावेदगाणं	असातावेदकानाम्	३२५
असातावेयणिज्जरस	असातावेदनीयस्य	१६८१[२], १७३६[२]
असातावेयणिजे	असातावेदनीयम्	१६९०[१]
असायं	असाताम्	१५७१, २०६७
असायावेदणिज्जरस	असातावेदनीयस्य	१६८१[२]
असायावेदणिजे	असातावेदनीयम्	१६९०[३]
असायावेयणिज्जरस	असातावेदनीयस्य	१६९९[२], १७०७[२]
असि०	असि	१८८
असिरयणत्त	असिरत्नत्वम्	१४६९
असियक्केसा	असितकेशा	१७८[१]
असि	असिम्	९९९[२]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
असी	असि	९७२ गा २०३
असीइ०	अशीति	१७९[१], १८०[१], १८३[१]
असीइ-०	,,	१८१[१], १८२[१]
असीई	अशीति	२०६[२] गा १५६
असीउत्तर०	अशीत्युत्तर	१६८, १७७, १७८[१]
असीतिं	अशीति	५९५, १०८३
असीतीए	अशीते	१९८[२], २०५[२]
असीतीणं	अशीतीनाम्	१९८[२]
असुइएसु	अशुचिकेषु	९३
असुई	अशुचय	१६७ त १७४
असुभणामाए	अशुभनाम्	१७०२[५०]
असुभणामे	अशुभनाम	१६९३
असुभत्ताए	अशुभतया	१८०५
असुभं	अशुभम्	१५७०
असुभा	अशुभा	१६७ त १७४
असुर०	असुर[कुमार]	१८७ गा १४२
असुरकुमारत्ते	असुरकुमारत्वे	१०४१ [२-५], १०४८ [२], १०६५, २१०१ [२], २१०३ [१], २१०६, २१०७, २१०९
असुरकुमार-	असुरकुमार-	
देवेहितो	देवेभ्यः	६५०[१४]
असुरकुमारभवन-	असुरकुमारभवन-	
वासिदेवपंचि-	वासिदेवपञ्चे-	
दियवेउच्चिय-	न्द्रियवैक्रिय-	
सरीरस्स	शरीरस्य	१५३२[१]
असुरकुमारभवन-	असुरकुमारभवन-	
वासिदेवपंचे-	वासिदेवपञ्चेन्द्रिय-	
दियवेउच्चिय-	वैक्रिय-	१५०० [२-३],
सरीरे	शरीरम्	१५२६ [१]
० ”	”	१५२० [३]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद
असुरकुमारराया	असुरकुमारराजा	१७९ [२]
असुरकुमाररायाणो	असुरकुमारराजानौ	१७८ [२]
असुरकुमाररस	असुरकुमारस्य	४४१, ४६४[१], १०३१[१], १०३४, १०५९, १०६१, १५५१[१], २०९३[२], २१०२, २१०३ [१], २१०८, २१०९, २१११, २१५८ [१], २१६१, २१६४
असुरकुमारा	असुरकुमारा	१४० [१], १७८ [१], १७९ [१] १८० [१], १८७ गा १४५, ४४२, ४९९[१], ५७६, ६१५, ६२८, ६४७, ६५७, ६६८[१], ६७४, ६७५, ६७८, ६९४, ८७३, ९३९ [१], ९४४, १०७९, १०८४, ११३१ त ११३३[१], ११४७, ११५३, १२०२, १२०६, १२०७ [१], १४०१, १४११, १४१५ [१-३], १५८३[२], १७९४[२], १८०६ [१], १९६७, १९९१, २०३४ [१], २०३७, २१२७ [१], २१३२, २१४४ [१], पृ ३२५ टि.३
असुरकुमाराण	असुरकुमाराणाम्	६४८, ९०३, १०७१, १८०६ [१], पृ २८८ टि १
असुरकुमाराणं	असुरकुमाराणाम्	१७८ [१], १७९[१], १८० [१२], ३४७ [१],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तपाड
		४४१, ४६४[१], ७२७, ७४०, ७५६, ७६२, ९१२ [१-२], ९२०, ९८४, ९८९, १०२० [२], १०२६ [२], १०४३, ११५१, १२१० [१], १५२६ [१], १५३२ [१], १८२९, २००९ [१], २०३९, २०५८, २०९० [१], २१२७ [१], २१४४ [१], २१४९, पृ २२८ टि १, पृ २६० टि २
० असुरकुमाराणं	असुरकुमाराणाम्	३४७ [२-३]
असुरकुमारिंदा	असुरकुमारेन्द्रौ	१७८ [२]
असुरकुमारिंदे	असुरकुमारेन्द्रः	१७९ [२]
असुरकुमारीओ	असुरकुमार्य	१४१५ [२]
असुरकुमारीणं	असुरकुमारीणाम्	३४८ [१-३]
असुरकुमारे	असुरकुमार	४४१, ४६४ [१-२], १२०९, १२१३, १४०९, १४२३ त १४२५ [१], १४२६ [१], १४४३, १४५०, १६०४ [१], १८६६ [२], २१०४ [१], २११५ [१], २१५८ [२]
असुरकुमारेण	असुरकुमारेण	१०४२, १६०४ [१]
असुरकुमारेसु	असुरकुमारेषु	६७७ [८], १२०९, १४०८ [२], १४१८, १४२४, १४२७ [२], १४३० [२], १४३८
असुरकुमारेहितो	असुरकुमारेभ्य	१४२३ त १४२५ [१], १४२६ [१], १४६९, १५९५ [२]

मूलसद्दो	सक्यत्थो	सुत्तकाइ
असुरा	असुरा १७७ गा. १३७	४३९
०-असुरा	॥ १९७३ गा. २२०	
असुराणं	असुराणाम् १८७ गा	१३८
असुरादी	असुरादय २१३९	
असुरेसु	असुरेषु १८७ गा. १४७	
-असुहं	अशुभम् १६७ त १७४	
असेलेसिप-	अशैलेशीप्रतिपन्नका	
डिवण्णगा	८६७, १५७३	
०-असोए	अशोक १२२६, १२२७,	१२३१
असोग[लता]०	अशोकलता ४४ गा २७	
असोगवडेंसए	अशोकवतसक १९७	[१], १९९ [१]
असोगे	अशोक. ४० गा १५	
०-असोगे	॥ १२२९, १२३०	
अस्सण्णी	असंजिन ६४७ गा १८३	
॥	असंजिनी ८२	
अस्सतरा	अश्वतरा ७१	
अस्सवर	अश्ववर पृ. ५६ टि १४	
अस्संजए	असयते १८९१ [१]	
अस्संजता	असयता १९८० गा	२२१
+ अस्संजय	॥ ॥	
अस्संजय-०	असंयत ८९९	
अस्संजयभविद्य-	असंयतभव्यद्रव्य-	
दव्वदेवाणं	देवानाम् १४७०	
अस्सा	अश्वा ७१	
अस्साएइ	आस्वादयति ९९० [४]	
अस्साएण	आस्वादेन १२३३	
अस्साएणं	॥ १२३४ त १२३८,	पृ २९५ टि १०
अस्साएण्ति	आस्वादयन्ति १८०३,	१८१६
अस्सात्तावेदगा	असातावेदका ३२७	

मूलसद्दो	सक्यत्थो	सुत्तकाइ
अह	अथ ३३४, ४४०, ४४३,	४४८, ४५५ [२-३], ४८९
	[२], ५०४ त ५०६,	५३३ [१], ५३९ [१],
	५४८ [१], ५५४ [१],	८३८, ८३२ त. ८५६,
		१४७०
अह-	अथ ५२७ [३]	
अहक्खाय	यथाख्यात १३३, १३८	
अहक्खाय०	॥	१३८
अहक्खायचरित्त-	यथाख्यातचारित्र-	
परिणामे	परिणाम ९३६	
-अहत	अहत १७७, १८८	
-अहत ०	॥ १७८ [१-२], १९६	
अहत्ताए	अधस्तथा १८०५,	१८०६ [१]
अहमिदा	अहमिन्द्रा २०७ त २१८	
-अहरोद्धा	अधरोष्ठा १७८ [२]	
अहवणं	अथवा ९११ [२], ९२१,	[१], ९२४
अहवा	॥ ११२, ११५,	११६, ११८, ११९, १२२,
	१२३, १२५, १२८, १२९,	१३१ त १३३, ९४९,
	१११३, १२१६ [१],	१५८३ [१], १६४३,
	१६४९ [१], १७५७,	१५५८ [१], १७६०,
	१७६१, १७६४, १७६५	[२], १७७४ [१],
	१७७८, १७८१, १७८४	[१, ३] १७८९, १८६९
	[१], १८८० [१]	
अहवा-	अथवा १०७७, १०७८,	१०८१ त १०८३
अहं-	अहम् १ गा ३, ८३९,	८४०, ८४४, ८४५

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
अहिगमरुई	अधिगमरुचि.	११० गा. १२६	अहेसत्तमाण	अव.सप्तम्या.	१४१९
अहिगम[रुई]०	,,	११० गा. ११९		१५१७ [३], १५२९	
अहिगरणिया	अधिकरणिकी	पृ. ३५० टि. १	,,	अध.सप्तम्याम्	६१४, ६२७, पृ. ४६ टि. १
अहिछत्ता	अहिच्छत्रा	१०२ गा ११३	अहेसत्तमाओ	अध.सप्तमीत	६६७
—अहिज्जंतो	अधीयान	११० गा. १२४	अहेसत्तमापुढ-	अध सप्तमपृथ्वी-	
अहियं	अधिकाम्	१७१०, १७१९, १७२३, १७२६	विणेरइणु	नैरयिक.	१४६१
—अहियं	अधिकम्	१७४ गा १३४	अहेसत्तमापुढ-	अध सप्तमपृथ्वी-	
—अहिलंघमाण	अभिलङ्घमान	पृ. ६८ टि. १	विणेरइय-	नैरयिक-	
अहिलावो	अभिलाप	६०८	खेत्तोववायगती	क्षेत्रोपपातगति	१०९४
—अहिवतीणं	अधिपतीनाम्	१७७	अहेसत्तमापुढविणेर-	अध सप्तमपृथ्वीनैरयिक-	
अहिसलागा	अहिशलाका -		इयपंचेन्द्रियवेड-	पञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
	सर्पविशेष	८०	च्वियसरीरे	शरीरम्	१५१७[१]
अही	अहय	७७, ७८, ८०	अहेसत्तमापुढविणे-	अध सप्तमपृथ्वीनैरयिक-	
अहे	अध	१६७ त १७४, १७७, १७८[१], १८८, ८७७[१९-२०], ११२२, १५४८, १५५१[१, ४, ६], १९९८, २०००, २००४, २००५	रइयवेडच्विय-	वैक्रिय-	
	अध	१७४ गा १३५, ८७७[२३] गा. १९८	सरीरे	शरीरम्	१५२३[२]
—अहे	अध	१७४ गा १३५, ८७७[२३] गा. १९८	अहेसत्तमापुढ-	अध सप्तमपृथ्वी-	
अहेतूहिं	अहेतुभि	१९६४	विणेरइया	नैरयिका	१४१०[३]
अहेलोइयगामा	अधोलौकिकग्रामा	१५५१ [६, ९]	अहेसत्तमापुढ-	अध सप्तमपृथ्वी-	
	अधोलोके	२७६, २७७, २८६, ३१०	विनेरइणुसु	नैरयिकेपु	६७२[२]
अहेलोण	अधोलोक	२७७	अहेसत्तमापुढ-	अध सप्तमपृथ्वीनैर-	
अहेलोय०	,,	२७६, ३०३, ३१२	विनेरइणुहितो	यिकेभ्य	२१७[१], ६५५[२], ६५६[२]
अहेसत्तम	अध सप्तमीम्	१९६३	अहेसत्तमापुढ-	अध सप्तमपृथ्वी-	
अहेसत्तमा	अध सप्तमी	७७६, ७७८, १५४८	विनेरइया	नैरयिका.	२१६[८]
	,,	१४६६	अहोलोण	अधोलोके	१४८, १५१, १५७, १६०, १६३, त. १६६, १७५, २९४, ३०३, ३०८
अहेसत्तमा०	,,	१४६६	अहोलोय०	अधोलोक	२७८
			अहोलोयस्म	अधोलोकस्य	पृ. ५० टि. २
			अहोवाण	अधोवात	३४[१]
			—अंक	अङ्क	१९५ [१], १९६
			अंकलिची	अङ्कलिपि -	
				लिपिभेद	१०७

मूलसद्वा	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसद्वा	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
अंकवडेसण	अङ्कवत्तंसक	१९८ [१], २०६ [१]		[१-४], १५२७, १५२८, १५२९ [१-३, ९], १५३०, १५३१, १५३२ [१, ५-६], १५४५, १५४७ [१], १५५१ [१, ४, ६], १९९४, १९९५, १९९८, २००६, २१५६ [१], २१५९ [१], २१६०, २१६५, २१६६ [१]	
अंकुर-०	अङ्कुर	२१७६		अङ्गुलम्	८३
०-अंकुरे	अ रः	१२२९		अङ्गुलानि	२११ गा. १६५, १५२९ [२], २१६९
+ अंकुल	अङ्कोठः - वृक्षविशेष	पृ. १७ टि ४		०-अङ्गुलितला	अङ्गुलितलानि १७७, १७८ [१], १८८
अंके	अङ्क - रत्नविशेष	२४ गा. १०, १२३१	अङ्गुलं	अङ्गेण	अङ्गेण ११० गा. १२४
+ अंकोल	अङ्कोठ - वृक्षविशेष	४० गा. १३	अङ्गुलाइ	अज्जन	१७८ [२]
अंकोले	,, - गुच्छविशेष	४२ गा. २३		+ अज्जण	अज्जनम् २४ गा. ९
अंगणं	अज्जनम्	८५३		अज्जणइ	वल्लीविशेष ४५ गा. ३२
अंगद०	अज्जद १७७, १७८ [२]	१९६		अज्जणकेसिया-	अज्जनकेसिका-
अंगय०	,, १७८ [१], १८८			कुसुमए	कुसुमम् १२२७
अंगा	अज्जाः १०२ गा. ११२			अज्जणे	अज्जनम् १२२६
अंगाइ	अज्जानि ११० गा. १२६			अंतकिरियं	अन्तक्रियाम् १४०७ [१], १४०८ [१-३], १४१० [१], १४११ त १४१३, १४१४ [१, ३], १४१५ [१-२], १४१६ [१], १४४६, १४५०, १४५४, १४५६
अंगारगा	अज्जारका - अज्जारक-				अन्तक्रिया २ गा. ५, १४०६ गा. २१३
	निकायदेवा १९५ [१]				अन्तक्रियापदम् पृ. ३२८ पं. २४
अङ्गुल०	अङ्गुल ९११ [२], ९१२ [२], ९२१ [१], ९२४	९२३			अन्त्याक्षरिका - लिपिमेद १०७
- अङ्गुल	,,				अन्तर १७७, १७८ [१] १८८, १९५ [१]
अङ्गुलपढमवग्ग-	अङ्गुलप्रथमवर्गमूलस्य	९२०			
मूलस्स					
अङ्गुलपढमवग्गमूलं	अङ्गुलप्रथमवर्गमूलम्	९११ [२]			
अङ्गुलपयरस्स	अङ्गुलप्रतरस्य ९१८ [१]				
अङ्गुलपुहत्तं	अङ्गुलपृथक्त्वम् ९७६ [३]				
अङ्गुलपुहत्तिया	अङ्गुलपृथक्त्विका ८३		अंतकिरिया		
अङ्गुलस्स	अङ्गुलस्य ८२, ९३, २११, ९७५ [१], ९७६ [१], ९८५ [३], ९९२ [१-३], १३०५, १३०८, १३६५, १३८७, १५०२, १५०४ [१], १५०६ [१-५], १५०७ [१-२], १५१३		अंतकिरियापयं		
			अंतक्खरिया		
			- अंतर		

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अंतरकंदे	अन्तरवन्द	५४[८] गा. ८८
अंतरदीवगुसु	अन्तर्द्वीपकेषु	९३
अंतरदीवगुहितो	अन्तर्द्वीपकेभ्यः	६४५[३]
अंतरदीवग	अन्तर्द्वीपक	६४८, ६७२[६]
अंतरदीवग०	,,	६३९[२४], १०३३[४]
अंतरदीवगा	अन्तर्द्वीपका	९४, ९५, १२५८ [८]
अंतरदीवगेहितो	अन्तर्द्वीपकेभ्यः	६६२[३]
अंतरदीवमणुस्स०	अन्तर्द्वीपमनुष्य	६५८
अंतरदीवयगवभ- वकंतिमणुस्स- पंचेदियवेउ- च्चियसरीरे	अन्तर्द्वीपकगर्भव्युत्क्रान्ति- कमनुष्यपञ्चेन्द्रिय- वैकिय- गरीरम्	१५, १९ [२]
अंतरदीवयमणुसाणं	अन्तर्द्वीपकमनुष्याणाम्	१२५७ [११]
अंतरदीवया	अन्तर्द्वीपका	९५
अंतरदीवेसु	अन्तर्द्वीपेषु	१७६
अंतरं	अन्तरम्	८७८
अंतराङ्ग	आन्तरायिकम्	१६८६, १६९६
अंतराङ्ग्यस्स	आन्तरायिकस्य	१६८६, १७०४, १७१४, १७२०, १७२४, १७२७, १७३३, १७४०, १७४१
अंतराङ्ग्यं	आन्तरायिकम्	१५८७ [१], १६६५, १६७४ [१], १६७८ [१], १६८६, १६८७, १७५३, १७५४ [१], १७६९ [१], १७७२, १७७५ [१], १७८२, १७८७ [१], १७९०
अंतरापहे	अन्तरापये	१०९०
० अंतरायं	अन्तरायम्	१७६८ [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
अंतं	अन्तम्	६७३ [२], १४२१ [५], २१७४ [१], २१७५
अंतियं	अन्तिकम्	२०५२ [२]
०-अंते	अन्ते	२११ गा. १६७
अंतो	अन्तः-अन्तर	१६७ त १७४, १७६ त. १७८ [१], १७९ [१], १८० [१], १८१ [१], १८२ [१], १८८, १९५ [१], २०१७, २०१९, २०२०
०-अंतो	अन्त	२११
अंतोमणुस्सखित्ते	अन्तर्मनुष्यक्षेत्रे	८२
अंतोमणुस्सखित्ते	,,	९३, १५४
अंतोमुहुत्त-०	अन्तर्मुहूर्त	३३५ त. ३५२ सूत्राणा तृतीयकण्डिका, ३५४ [३], ३५६ [३], ३५७ [३], ३५९ [३], ३६० [३], ३६२ [३], ३६३ [३], ३६५ [३], ३६६ [३], ३६८ त ३९० सूत्राणा ३९२ त. ४३७ सूत्राणा च तृतीयकण्डिका, १३३६, १३४०, १३४१, १७०१ [१], १७३० [१], अन्तर्मुहूर्तस्थितिका पृ ३२ टि. १६
अंतोमुहुत्तद्विङ्ग्या	अन्तर्मुहूर्तद्विङ्ग्या	८२
अंतोमुहुत्तद्वाडया	अन्तर्मुहूर्तद्वाडया	८२
अंतोमुहुत्तनद्वाडया	अन्तर्मुहूर्तनद्वाडया	पृ. ३२ टि १६
अंतोमुहुत्तस्स	अन्तर्मुहूर्तस्य	२१५३ [३], २१६६ [२]
,, (स. प.)	अन्तर्मुहूर्तं	१८२४, १८२६
अंतोमुहुत्तं	अन्तर्मुहूर्तम्	३३५ त. ३५२ सूत्राणा द्वितीय- कण्डिका, ३५४ [१] त ३५७ [३], ३५९ [१]

वीयं परिसिद्धं-सद्वाणुकमो

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
अंतोमुहुत्तं	त. ३९० [३], ३९१, ३९२ [१-३], ३९३ त. ४३७ सूत्राणा द्वितीय-कण्डिका ५८१, ५८३, १२६२ [१-२], १२६६ [१], १२६८ [१], १२७२, १२७३, १२७५, १२७७, १२७९, १२८० त १२८४, १२८६, १२८८, १२८९, १२९१, १२९३, १२९४, १२९६ त १३०२, १३०५, १३०६, १३०८ त १३१५, १३१७ त १३२०, १३२२, १३२४, १३२६, १३२८, १३३०, १३३२ त १३३४, १३३६ त १३४१, १३४३ त १३४६, १३५२, १३५४, १३५९, १३६०, १३६२ १३६६, १३७३, १३७५, १३७७, १३७८, १३८०, १३८३, १३८४, १३८६, १३८७, १३८९, १३९०, १४७२, १६९७, १६९८ [२], १७०० [१-३, ८], १७०४, १७१०, १७१९, १७२३, १७२६, १७३० [२]		अंतोमुहुत्तूणाइं	अन्तर्मुहूर्तोनानि १२६७, १२६८ [१], १२७० [२]	
			अंतोमुहुत्तो	अन्तर्मुहूर्त. १७३७ [४]	
			अंतोसागरोवम-कोडाकोडीओ	अन्त सागरोपम-कोटाकोटी १७०२ [१२, ५७], १७३५ [१], १७३७ [२], १७३९ [१], १७४१	
			अंध	अन्ध - म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि ३	
			+ अंधिय	अन्धिक - चतुरिन्द्रिय-विशेष ५८ [१] गा ११०	
			अंब	म्लेच्छजातिविशेष पृ ३६ टि ७	
			+ - अंब	आम्र. ४० गा १३	
			अंबट्टा	अम्बट्टाः-जात्यार्थी १०३ गा. ११८	
			अंबडइ	म्लेच्छजातिविशेष पृ ३६ टि ७	
			- अंबरवत्थ	अम्बरवत्थ १९७ त २०१ सूत्राणा द्वितीयकण्डिका	
			+ अंबाडग	आम्रातक ४१ गा १६	
			अंबाडगाण	आम्रातकानाम् ११२२, १२३५	
			अंबाडाण	,, पृ. २७३ टि. ३	
			अंबाण	आम्राणाम् ११२२, १२३५, १२३६	
			अंबावल्ली	आम्रवल्ली पृ. १९ टि ९	
			अंबिल	अम्ल ५४४, १८०९	
			अंबिल०	,, १८०६ [१]	
			अंबिलरस०	अम्लरस ४४०, ४४१	
			अंबिलरसपरिणता	अम्लरसपरिणता ८ [३], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [४], १२ [१-८], १३ [१-५]	
			अंबिलसाए	अम्लशाक ४९ गा. ४०	
अंतोमुहुत्ताउया	अन्तर्मुहूर्तायुष्का	९३			
अंतोमुहुत्तिण	आन्तर्मौहूर्तिक १७९६, १८१५, २०८७ [१]				
,,	आन्तर्मौहूर्तिकम् २१७१				
अंतोमुहुत्तियं	,,	८७९			
,,	आन्तर्मौहूर्तिकीम् २१७५				
अंतोमुहुत्तिया	आन्तर्मौहूर्तिकी १०१० [१]				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद
अंबिलोदण	अम्लोदकम्	२८ [१]
अंसा	अशा	२१७० [१]
अंसे	अशान	२१७५
	आ	
आह	आदि	पृ ३९ टि. २
०-आह	,,	२०३२ गा. २२३, पृ. २० टि १४
आहण	आचित	-आप्रोत. १२२२
आह्लओ	आदिम	१६१४
आह्लउंडओ	आदिमदण्डक	१५९३
आह्लिगासु	आदिमासु	११४८
आह्लियाओ	आदिमा	१६३५ [१, ४]
आह्लेहिं	आदिमै	४८९ [३]
आहं	आदौ	८७७ [२१]
०-आहं	आदय.	१७७३ [२]
०-आहंओ	आदिक	१८७७
-आ[हं]णं	आदीनाम्	१९४
०-आहंया	आदिका	९७१
आउ	अप्	८५४, ८५६, ११५१, १४११, १४३१ [१], १५४६, १५८३ [३], १५८५ [२], पृ १४ टि. २
आउ०	अप्	६६८ [६], ६७०, ६८०, ७४३, ९४० [२], ११६१, १२८७, १४२५ [३]
आउअ	आयुष्क	१७९१
आउअ०	,,	१७४८
-आउअ	,,	१७४२
आउअवधदाण	आयुर्वन्धाद्या	१७४४
आउअस्स	आयुष्कस्य	१६८३
आउअं	आयुष्कम्	१७४९, १७५०, १७६७ [१]
आउआणं	आयुष्काणाम्	१७३८

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद
आउण	आयुष्कम्	१६८३, १६९२, १७४४, २१७० [१]
०-आउण	,,	६८४, ६८५, ६९०
-आउणण	आयुष्केण	२१७० [२] गा. २२९.
-आउणसु	आयुष्केषु	६७२ [४, ६]
०-आउणहिनो	आयुष्केभ्यः	६३९, [१०-११, २१, २५], ६४५ [४-५], ६६२ [४]
आउकाउण	अप्यायिक	४४४
आउकाहय	अप्यायिक	२३९, २४८, १०६०
आउकाहय-	,,	७३८, ७४३
आउकाहयण-	अप्यायिकै-	
गिठिणसु	केन्द्रियेषु	६६८ [३]
आउकाहयस्स	अप्यायिकस्य	४४४
आउकाहया	अप्यायिका	१९, २३२, त. २३४, २३५ [३], २३६, २४२, २४८, ३१० त. ३१२, ४३९
० आउकाहया	अप्यायिका	२३७ त २३९, २४० [३], २४१, २४३, २४४, २४५ [३], २४६ त २४८, २५१, ३३१
आउकाहयाण	अप्यायिकानाम्	५८०
आउकाहयाणं	,,	२३२ त. २३४, २३५ [३], २३६, ३५७ [१-२], ४४४, पृ ११७ टि १
० आउकाहयाणं	अप्यायिकानाम्	२३७, २४० [३], २४१, २४२, २४५ [३], २४६ त २४८, २५१, ३५७ [३], ३५८, ३५९ [१-२]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
आउकाइए	अप्कायिक	१३१६, १४५१
०आउकाइए	,,	१३०१, १३०७
आउकाइओ	,,	१४२९
आउकाइय	अप्कायिक	१०३२[१], १३०३, १५८९[३]
आउकाइय०	,,	१२०३[४], १२१०[२]
आउकाइय-०	,,	१४२८[३]
आउकाइयएगिंदि-	अप्कायिकैकेन्द्रि-	
यओरालिय-	यौदारिक-	
सरीरे	शरीरम्	१४९१[१]
आउकाइया	अप्कायिका	२६, २८ [४], २१४[२], ६५१, ९१५, १४१६[२]
० आउकाइया	अप्कायिका	२७, २८ [१], २४८, २४९
०-आउकाइया	अप्कायिका	१५३
आउकाइयाओ	अप्कायिकात्	पृ ३५३ टि १
आउकाइयाण	अप्कायिकानाम्	९८६, ११७५, १५०५
आउकाइयाणं	,,	९८६
०-आउकाइयाणं	,,	१५१ त १५३
-आउग	आयुष्क	६३९[१०]
आउजीकरणे	आवर्जीकरणम्	२१७१
आउत्तं	आयुक्तम्	८९९
-आउय	आयुष्क	६३९[१०-११, २२, २६], ६४५[६], ६४८, ६५८, ६६०, ६६२ [४-७], ६६५[२], ६७६, १७४२, २१७५
०-आउय	आयुष्क	१६७८[२]
आउयकम्मस्स	आयुष्ककर्मण	१७४४
आउयबंधे	आयुष्कवन्ध	६८४, ६८५
आउयस्स	आयुष्कस्य	३२५, १७४४

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
आउयं	आयुष्कम्	१५८७ [१], १६६५, १६८३, १७५० त. १७५२, १७८५
०-आउयं	आयुष्कम्	५५९ गा. १८२, ६७७, ६७९, ६८७, ६८८, ६९१, ६९२
०-आउथा	आयुष्का	८२
,,	आयुष्का	९३, ६७७, ६७९, ६८१
०-आउयेहितो	आयुष्केभ्य	६६२[४, ६]
-आउल-	आकुल	१८८
०-आउसो !	आयुष्मन् !	१५०, १५३, १५६, १५९, १६२, १६७ त १७४, २०७ त २१०, २२३ [९], ९९३, २१६८, २१६९
आऊ	अप्[कायिक]	१२९५
आए	कुहणवनस्पतिविशेष.	५२
आएज्जणामाए	आदेयनाम्न	१७०२[५३]
आओजिताओ	आयोजिका	१६१७
आकास०	आकाश पृ	२२७ टि. ४
-आगच्छति	आगच्छन्ति	८८०, १८१७, १८२०
आगच्छेज्ज	आगच्छेत्	२१७४ [४]
-आगच्छेज्जा	,,	२१६९
०-आगता	आगता	१४१० [१], १४१४ [३]
०-आगया	,,	१४१० [१, ३], १४११ त १४१४ [१], १४१५ [१], १४१६ [१]
०-आगयाओ	आगताः	१४१५ [२]
आगरनिवेसेसु	आकरनिवेशेषु	८२
आगरिसा	आकर्षाः	५५९ गा १८२
आगरिसेण	आकर्षेण	६९१
आगरिसेहि	आकर्षै	६८७, ६८८, ६९१

मूलसद्वो	सक्ययथो	सुत्तमाड	मूलसद्वो	सक्ययथो	सुत्तमाड
आगारभावमात्ताणु	आकारभावमात्रया	१२५२, १२५३, १२५५.	आणय	आनत १०६, २१०, ६२२, ६३५, ६७६, १०३५, २०५१	
आगारेहि	आकारैः	१९६३	आणय०	आनत २०५, [१], २०६ [२] गा १५५, १५३२ [५], २००८, २०५२ [१]	
आगासत्थिकाणु	आकाशास्तिकाय ५, २७०, २७१, २७२ [३], २७३, ५०१		आणय-०	आनत २०६ [१]	
आगासत्थिकाणुण	आकाशारितिकायेन १००२, १००३ [१], १००५.		आणयकपोवगवे-	आनतकपोवकवैमानिक-	
आगासत्थिकाय	आकाशास्तिकाय २७०, २७१, २७३		माणियदेवेहितो	देवेभ्य ६५५ [८]	
आगासत्थिकायस्स	आकाशारितिकायरय ५, २७२ [३], ५०१, १००३ [१], १००५.		आणयदेवस्स	आनतदेवरय १५५.१ [६]	
आगासत्थिगले	आकाशयिगल. -		आणयदेवा	आनतदेवाः ६६२ [१], ७१०	
	लोकाकाशः १००२, १००८, १२२६		आणयदेवाणं	आनतदेवानाम् ७९७	
आगासफालि-	आकाशफालिसोपमा -		० आणवणी	आजापनी पृ. २१० टि. १-३	
ओवमा	मिष्टखाद्यविशेष १२३८		आणाईसर०	आज्ञेत्थर १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
०-आगासे	आकाशे २११ गा १७३		आणाणु	आज्ञया ११० गा. १२३	
आजीवियाणं	आजीवकानाम् १८७०		आणामेज्झा	आजाग्राह्या ५४ [११]	
आजोजिताओ	आयोजिका १६१७		+ आणापाणु	आनप्राणे ८२९ [२] गा. १९१	
आजोजिया	आयोजिका १६१९		आणापाणु	आनप्राण- ८१६ [१], चरिमेणं चरमेण ८१७ [१]	
आढड्	आढकी ४२ गा १९		आणापाणुपज्जत्ती-	आनप्राणपर्याप्ति	
आढड्	,, पृ १८ टि. ९		पज्जत्तणु	पर्याप्तक १९०४ [१]	
आढत्तं	आरब्धम् १२५१		आणारुड	आजारुचि ११० गा ११९	
आणणु	आनते ३३४, ४२३ [१-३], १८३८		आणारुड्	,, ११० गा. १२३	
०-आणणा	आनना १९६		आणुगामिणु	आनुगामिक २०२७, २०२९	
आणता	आनता १४४ [१]		आणुगहणं	आनग्रहणम् - ५४ [१०] प्राणापानग्रहणम् गा. ९९	
आणत्तं	अन्यत्वम् ९९४		-आणुपाणगहण	आनप्राणग्रहणम् ५४ [१०] गा. १०१	
० आणमणी	आजापनी - भापाप्रभेद ८३४, ८३७, ८५५.		०-आणुपुत्विणामे	आनुपूर्विनाम १६९४ [१६]	
-आणमणी	आजापनी - भापाप्रभेद ८६६ गा १९६				
आणमंति	आनन्ति ६९३ त ६९५, ६९७, ७०० त ७०९				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
आणुपुर्वि (कि वि)	आनुपूर्वि ८७७[२२-२३], ८७७[२३] गा १९८	
आणुपुर्वीण	आनुपूर्व्या १९४ गा. १५३, १७३३, १७४१	
आणुपुर्वीणामे	आनुपूर्विनाम १६९३, १६९४[१६]	
आतरकखदेव०	आत्मरक्षदेव १७८[२], १९०[२]	
आदि	आदि ८७७[२३] गा १९८	
-आदि	,, १७६१, २१०४[१]	
०-आदिणसु	आदिकेषु १८९५[२]	
-आदियाणं	आदिकानाम् ५६[२], ७५[४]	
आदिल्लाओ	आदिमत् १६११	
आदिल्लियासु	आदिमासु १२०५	
आदिल्लेहिं	आदिमैः ४९०[३]	
०-आदिसु	आदिषु १४२६[१]	
आदि	आदौ ८७७[२०]	
◁०-आदी	आदय ७२, ८८	
०-आदीओ	आदिक १८८५[३-४], १८९८[१-२], १८९९ [२], १९०२[२]	
०-आदीण	आदीनाम् ५४४	
०-आदीणं	,, ९६०[२], ९६१ [२], १७८४[३]	
०-आदीया	आदिका ८५८	
"	आदिका ६९२, ८५८, १६०४[२], १७६२, १७६३[३], १७६५[१], १७८३[२], १९०७, २१०४[१]	
०-आदीसु	आदिषु १४२८[३], पृ ४०४ टि १	
०-आदीहि	आदिभि ४६४[१]	
आदेज्जणामे	आदेयनाम १६९३	
आदेसेणं	आदेजेन १३२७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
०-आदेसेणं	आदेजेन २५[३], २८ [४], ३०[४], ५५[३]	
-आभरण	आभरण १८८	
आभरण०	आभरण - आभरणनामा- भिधद्वीप-समुद्रार्थे १००३[२] गा. २०५	
आभरणं	आभरणम् ८५३	
०-आभरणा	आभरणा १७७, १७८ [२], १८८, १९६	
०-आभा	आभा १६७ त. १७२	
आभासिय	अभापिक - म्लेच्छजाति- विशेष ९८	
आभासिया	आभाषिका - अन्तर्द्वीप- मनुष्या. ९५	
आभिओगाण	आभियोगानाम् १४७०	
आभिओगियाण	आभियोगिकानाम् १४७०	
आभिणिबोहिय०	आभिनिबोधिक १२१६ [१]	
आभिणिबोहियणाण	आभिनिबोधिकज्ञान ४४८, ४५२	
आभिणिबो-	"	
हियणाण०	४४०, ४४१, ४५९[१, ३], ४६४[१], ४७७ [१], ४८५[१], ४८७ [१], ४९३[१-२], १२१७, १४२०[५-६], १४३७[५-६], १९२८, १९२९, १९३२[१]	
आभिणिबोहिय-	आभिनिबोधिकज्ञान-	
णाणसागारो-	साकारोपयोग.	
वओगे	१९०९, १९२१	
आभिणिबोहिय-	आभिनिबोधिक-	
णाणारिया	ज्ञानार्था. १०८	
आभिणिबोहिय-	आभिनिबोधिकज्ञाना-	
णाणावरणिजे	वरणीयम् १६८८	
आभिणि-	आभिनिबोधिक-	
बोहियणाणि०	ज्ञानिन् १८९८[१]	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
०-आभिणि- वोहियणाणिस्स	आभिनिवोधिक- ज्ञानिन	४५९ [१], ४७७ [१], ४८५ [१], ४९३ [१]
आभिणिवोहि- यणाणी	आभिनिवोधिकज्ञानिन	२५७, २५९, ९३८, ९४१ [१], ९४३
० आभिणि- वोहियणाणी	आभिनिवोधिकज्ञानी	४८८, ४९३ [३], ४९६, ९३८७
०-आभिणि- वोहियणाणी	,, ४५९ [३], ४७७ [१-३], ४९३ [१ २]	
आभिणिवोहि- यणाणीणं	आभिनिवोधिक- ज्ञानिनाम्	२५७, २५९
०-आभिणिवोहि- यणाणीण	,, ४५९ [१], ४७७ [१], ४९३ [१]	
आभिणिवोहिय- नाणपरिणामे	आभिनिवोधिकज्ञान- परिणाम	९३३
०-आभोगणा-	आभोगता	२०३२ गा. २२३
आभोगणिच्चत्तिण्	आभोगनिर्वर्तित	९६३ [१], १७९६, १८०६ [१], १८१५, १८२४, १८२६, १८२८ त १८३०, २०३८, २०३९
आभोगे	आभोग	९७१ गा. २०१
+ आमलग	आमलग	४१ गा १६
आमंतणि	आमन्त्रणी - भाषाप्रभेद	८६६ गा १९६
-आमेल	आपीड - शेखर	१८८
०-आयण्	आयत	२०० [१], २०१ [१], २०२ [१], २०३ [१]
० आयण्सु	आयतेषु - 'आयत'- संस्थान	८०२
आयतसंठाण- परिणता	आयतसंस्थानपरिणता	८ [५], ९ [१-४], ११ [२], १२ [५-६], १३ [५]

मूलसदो	मध्ययथो	सुत्तकाइ
आयतसंठाण- परिणया	आयतसंस्थानपरिणताः	१० [२]
आयता	आयतानि - 'आयत'- संस्थान	७९२
०-आयता	आयता	२०८, २०९
,,	आयतौ	२०५ [१]
आयते	आयतम् - संस्थानम्	७९१ ७९३ त. ८०१, ८०३ त ८०६
०-आयते	आयत.	१९७ [१]. १९८ [१], १९९ [१], २०४ [१]
+ आयपइट्ठिय	आत्मप्रतिष्ठितम्	९७१ गा. २०१
आयपतिट्ठिण्	आत्मप्रतिष्ठित.	९६० [१]
-आयय	आयत	१७८ [२]
आययसंठाण- परिणता	आयतसंस्थानपरिणता	९ [५], १० [१], ११ [१, ३-५], १२ [१, ३, ७-८]
आययसंठाण- परिणया	आयतसंस्थानपरिणता.	१२ [२, ४], पृ. ७ टि २
आययसंठाण- परिणामे	आयतसंस्थान- परिणाम	९५०
आयया	आयता	१००१
०-आयया	आयतौ	२०६ [१], २०७
आययक्खदेव ०	आत्मरक्षदेव	१७७, १७८ [१], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८८, १९५ [१-२], १९६, १९७ [१-२], १९८ त २०६
आययक्खा	आत्मरक्षा	१८७ गा १४२, २०६
आययक्खाण	आत्मरक्षाणाम्	पृ. ७२ टि ६

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
आयरियं	आचार्यम्	१११८
आयरिया	आचरिता पृ ३६ टि २५	
आयरियाणं (च.प.)	आचार्येभ्यः	ग्रन्थादौ
आयवणामाए	आतपनाम्न	१७०२[४१]
आयवणामे	आतपनाम्	१६९३
आयसरीरखेत्तोगाडे	आत्मशरीरक्षेत्रावगाढान्	१८०१
आयंसमुहा	आदर्शमुखा. - अन्तर्द्वीप-	
	मनुष्या	९५
आयंसलिवी	आदर्शलिपि - लिपिमेद	१०७
आयंसिया	आदर्शिका - मिष्टखाद्य-	
	विशेष	१२३८
आयाम ०	आयाम	१९७[१], २०६ [१], २११
आयामेणं	आयामेन	१५४५, १५४७[१], १५४८, १५५१[१, ४, ६, ९], २१५६[१], २१५७, २१५९[१], २१६०, २१६५, २१६६[१], २१६९
० - आयासे	आकाशम्	१००५
आरण	आरण	१९६, २१०, ६२२, ६३५, १०३५, १५३२[५], २००४, २०५१, २०५२[१]
- आरण-	आरण	२०६[२] गा १५५
आरण-०	,,	२०६[२], २०७
आरणदेवस्स	आरणदेवस्य	१५५१[७]
आरणदेवा	आरणदेवा	७१२
आरणदेवाणं	आरणदेवानाम्	५९९
आरणा	आरणा	१४४[१]
आरणे	आरणे	३३४, ४२५ [१-३], १८४०
आरब्धं	आरब्धम्	१४६९

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
आरब्ध	आरब्ध ११५०, पृ. ३२७	टि. १
आरंभिया	आरम्भिकी	११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १६२१, १६२२, १६२७ [१], १६२८ त १६३०, १६३६, १६५०, १६५७, १६५८, १६६०
आरंभियाओ	आरम्भिक्यः	१६६३
आरंभियाणं	आरम्भिकीणाम्	१६६३
आराहए	आराधक.	८९९
आराहणविराहणी	आराधनविराधनी	८३१
आराहणी	आराधनी	८३१, ८५६
आरियं	आर्यम्	१०२ गा १०७
आरिया	आर्या	९७[२], ९९, १३८
० आरिया	,,	१०१, १०३
०-आरिया	,,	९९ त १०२, १०४ त १३८
आलइय०	आलगित	१९७[२]
आलावगा	आलापका	१२५८ [३-८], १४९३[३]
आलगा	आलुक - साधारण-	
	वनस्पतिविशेष	५४[१] गा. ४८
आवकहिय-	यावत्कथिक-	
सामाइय०	सामायिक	१३४
-आवजंति	आपद्यन्ते	८८०
आवत्ता	आवर्ता - एकखुरपशु-	
	विशेष	७१
०-आवत्ता	आवर्ता	७७३[१,३]
०-आवत्ताए	आवर्तायाम्	७७३[३]
०-आवरणे	आवरणम्	१६७९
आवलियाए	आवलिकाया	९१८[१], १२६२[१], १२८८
०-आवलियासु	आवलिकासु	१४८, १५१, १५७, १६०

मूलमहो	मध्यमहो	मुत्तंकाठ	मूलमहो	मध्यमहो	मुत्तंकाठ
आवागपत्तस्य	आपाकप्राप्तस्य	१६७९	आमीदुत्तर०	अशीत्युत्तर पृ ५१ टि. २	
-आवास	आवास १६७ त. १७३, १७७, १७८[१] त. १८० [२], १८१[१], १८२ [१-२], १८३[१२], १८४[१], १८५[१], १८६[१], १८८, १८९ [१], १९०[१-२], १९३ [१], १९५[१] त. २१०		आमीविसा	आशीविपा. - सर्पविशेष	३२
०-आवाया	आवासाः १००३[२] गा २०६		आमे	अथ ८४९, ८५०	
आवेडियपरिवेडिण्	आवेष्टितपरिवेष्टित १०००		आसो	,, पृ. २१० टि /	
आसकण्णा	अर्थकर्णा - अन्तर्द्वीप- मनुष्या ९५		आसोन्धे	अथत्य ११ गा. १६	
आसण	आसनम् ८५३		आहञ्च	कदाचित् ११२१, १११२, १८०२, १८०९, १८१५	
आसत्त-०	आसक्त १७७, १७८ [१], १८८		+ आहार	आहार ११२३ गा २०९, १८६५ गा. २१९	
आसमनिवेसेसु	आश्रमनिवेशेषु ८२		+ ,,	आहारे ८२९[२] गा. १९१	
आसमुहा	अथमुखा - अन्तर्द्वीप- मनुष्या ९५		आहार०	आहार ११३७	
आसरयणत्त	अश्वरत्नत्वम् १४६८		आहारण	आहारकम् - शरीरम् ९०१, ९०८, १४७५	
आसला	आसला १२३७		,,	आहारक १३६८, १८६६[१], १८६७, १८७१[१], १८७४[१], १८७८[१], १८८०[१], १८८१[१], १८८३[१], १८८७[१], १८८९[१], १८९०[१], १८९१[१], १८९४[१], १९०५[१-२]	
आसव०	आश्रव ११० गा १२०		० आहारण	आहारक १३६४, १३६६	
आसवे	आसव १२३७		०-आहारण	,, १३६५	
आसाएणं	आस्वादेन १२३३, पृ २९६ टि १२		आहारग	आहारक - शरीर १५६५, १५६६	
आसाएति	आस्वादयन्ति १८०३, १८१०		आहारगमीसग-	आहारकमिश्रक-	
आसायणिज्जा	आस्वादनीया १२३७		सरीरकाय-	शरीरकाय-	
आसालिया	आसालिगा ७७, ८२		प्यओगी	प्रयोगी १०८३	
,,	आसालिका ८२		आहारगमीससरीर-	आहारकमिश्रशरीर-	
आसासग०	अश्वाऽऽस्यग - अश्वमुख- फेन १८७ गा १४७		कायजोगं	काययोगम् २१७३[२]	
आसी	आसीत् २११ गा १६२		आहारगमीससरीर-	आहारकमिश्रशरीर-	
आसीउत्तर०	अशीत्युत्तर पृ ५१ टि २		कायप्यओगिणो	कायप्रयोगिण. १०७७	
आसीत्	अशीतम् १७४ गा १३३				

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
आहारगमीससरीर-	आहारकमिश्रशरीर-	
कायप्पओगी	कायप्रयोगी	१०७७, १०८३
आहारगमीससरीर-	आहारकमिश्रशरीर-	
कायप्पओगे	कायप्रयोग	१०६८
आहारगमीसा-	आहारकमिश्र-	
सरीरकाय-	शरीरकाय-	
प्पओगिणो	प्रयोगिणः	१०७७, १०८३
आहारगमीसा-	आहारकमिश्रशरीर-	
सरीरकायप्पओगी	कायप्रयोगी	
आहारगसमुग्घाणु	आहारकसमुद्धात	१०७७ २०८६, २०८७ [२], २०९२, २१४७, २१५२
आहारगसमुग्घाणुं	आहारकसमुद्धातेन	२१२५, २१३१, २१६६
आहारगसमुग्घाता	आहारकसमुद्धाताः	२१२३ [१]
आहारगसमुग्घाया	,,	२०९५ [१], २०९९ [१-२], २११९ [१]
आहारगसरीर-	आहारकशरीर-	
कायजोगं	काययोगम्	२१७३ [२]
आहारगसरीर-	आहारकशरीरकाय-	
कायप्पओगिणो	प्रयोगिणः	१०७७, १०८३
आहारगसरीर-	आहारकशरीर-	
कायप्पओगी	कायप्रयोगी	१०७७, १०८३
आहारगसरीर-	आहारकशरीर-	
कायप्पओगे	कायप्रयोग	१०६८
आहारगसरीरणाम	आहारकशरीरनाम	१७०९
आहारगसरीर-	आहारकशरीर-	
णामाणु	नामन्.	१७०२ [१२]
० आहारगसरीर-	,,	
णामाणु		१७३२
आहारगसरीरया	आहारकशरीरकाणि	९१० [३]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
आहारगरासीरस्स	आहारकशरीरस्य	१५३५, १५५५, १५६६, १७३९ [१]
आहारगसरीरं	आहारकशरीरम्	१५६०, १५६३ [१]
-आहारगसरीरं	,,	१५६३ [१]
० आहारगसरीरं-	आहारकशरीरा-	
गोवंगणामाणु	ज्ञोपाङ्गनामन्	१७०२ [१४]
आहारगसरीरं-	आहारकशरीरा-	
गोवंगणामे	ज्ञोपाङ्गनाम	१६९४ [४]
आहारगसरीरा	आहारकशरीराणि	९११ [३], ९१४ [३], ९२१ [३], १५६५, पृ. २२५ टि २, पृ २८८ टि. १
आहारगसरीरी	आहारकशरीरिण	१९०३ [४]
आहारगसरीरे	आहारकशरीरम्	१५३३ [१], १५३४
० आहारगसरीरे	,,	१५३३ [३-१०]
आहारगसरीरेण	आहारकशरीरेण	१५६३ [२]
आहारगा	आहारका	२६३, ९११ [३], ९१८ [२], ९२२, १८६८, १८६९ [१], १८७०, १८७२, १८७५ [१], १८७९, १८८० [१], १८८२ [१], १८८४, १८८६, १८९२, १८९३, १८९८ [२-३], १८९९ [२], १९०३ [३-४, ६], १९०४ [२]
आहारगाण	आहारकाणाम्	२६३
आहारगे	आहारक	१८७६ [१]
आहारचरिमेणं	आहारचरमेण	८१८ [१], ८१९ [१]

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ	मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
आहारद्वी	आहारार्थिन	१९७७, १८०६ [१], १८०७, १८१४	आहारे	२०२, १२५९ गा. २११, १७९६, १८१७, २०३८	आहारक - समुद्धात २०८५ गा. २२७
-आहारद्वी	आहारार्थी	१७९७ गा २१७	आहारेमाणे	आहरन्	८४५
आहारद्वे	आहारार्थ	१७९६, १८०६ [१-२], १८०८, १८१५, १८२४, १८२६, १८२८ त १८३०, १८३५, १८५२	-आहारेमाणे	,,	८४०
आहारत्ताण	आहारतया	१८०३ त १८०५, १८१० त १८१२, १८१६, १८१७, १८१९, १८२५, २०४०	आहारेमि	आहारामि	८४५
०-आहारत्ताण	आहारतथा	१८१७	-आहारेमि	,,	८४०
आहारपज्जत्ती-	आहारपर्याप्त्यपर्याप्तक		आहारेंति	आहरन्ति	९९५ [१], ९९६, ९९८, ११२४, ११४२, १७९८ [१-२], १८०० [१-३], १८०२ त १८०४, १८०९ त १८११, १८१६, १८१७, १८५३, १८५५ त १८५७, २०४०, २०४२, २०४३, २०४६
अपज्जत्तण	१९०४ [१], १९०५ [१]		-आहारेंति	आहरन्ति	१७९७, १८०१, १८०९, १८१७
आहारपदे	आहारपदे पृ ४०० पं. १२		-आहारो	आहार.	५४ [१०] गा १०१
आहारपयं	आहारपदम् पृ. ४०६ पं २०		आहिकरणिया	आधिकरणिकी	१६१९
आहारय०	आहारक-जरीर १६ [३]		आहिगरणिया	,,	१५६७, १५६९, १६०७, १६१३ [१], १६१४, १६१५, १६१६ [१], १६१९
आहारयसरीरा	आहारकशरीराणि	९१२ [३]	आहिकरणिया	आधिकरणिक्या	१६२०
० आहारयसरीरे	आहारकजरीरम्	१५३३ [२]	आहिगरणी	आधिकरणिकी	१६०७
आहारया	आहारका	१८६८, १८७७	आहिया	आख्यातानि	२०३२ गा २२३
आहारसण्णा	आहारसजा	७२५ त ७२७	आहेवच्चं	आधिपत्यम्	१७७, १७८ [१ २], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १८८, १९० [२], १९५ [१-२], १९६, १९७ [१-२], १९८ [२], २०४ [२], २०६ [२]
आहारसण्णा-०	,,	७३० त ७३७			
आहारं	आहारम्	पृ २११ टि २			
आहारं-	,,	८४०, १८०१			
आहारंति	आहरन्ति	पृ २४५ टि. ५			
आहाराभोगणा	आहाराभोगता	२०३२ गा २२३			
आहारिति	आहरन्ति	९९८			
आहारे	आहार.	२ गा ७, २१२ गा १८०, ९७२ गा.			

मूलसदो	सकयथो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयथो	सुत्तंकाइ
	इ		इष्टा	इष्टा	१६८४ [१]
इ	वाक्यगोभायाम् ५४ [१]		”	इष्टानि	”
	गा ४८ गा ५१-५२,		इष्टे	इष्ट.	”
	५५ [३] गा. १०७, २११,		”	इष्टम्	”
	१२२६ त १२३१,		इष्टिपत्तअपमत्त-	ऋद्धिप्राप्तप्रमत्तसंयतेभ्य	
	१२३३, १२३४, १२३७,		संजतेहिंतो		६६५ [३]
	१२३८		इष्टिपत्तपमत्त-	ऋद्धिप्राप्तप्रमत्तसंयत-	
- इइ	इति	८३६	संजयसम्महिट्टि०	सम्यग्दृष्टि १५३३ [१०]	
+ इक्कड-	वनस्पतिविशेष	५४ [८]	इष्टिपत्तारिया	ऋद्धिप्राप्तार्या ९९, १००	
	गा ९२		इड्डी	ऋद्धि:	११९८
इक्खागा	इक्ष्वाकव - कुलार्थी १०४		इड्डीए	ऋद्ध्या १७७, १७८	
इक्खुवाडिग	पर्वगवनस्पति-			[१-२], १८८, १९६	
	विशेष पृ १९ टि १४		इणट्टे	अयमर्थ ११२४ त	
इक्खुवाडिय	” ५४ [८] गा ९२			११२६, ११२८ त	
इक्खुवाडी	” ४६ गा ३३			११३२, ११४२, १२२७	
इक्खू	इक्षु ४६ गा. ३३			त १२३१, १२३३,	
	पृ २५ टि ५			१२३५, १२३७, १२३८,	
इच्चेतेहिं	इत्येतै १६७०			१४०८ [१-२], १४१७	
इच्चेयं	इत्येतत् ८९७			त १४१९, १४२० [८],	
इच्चेयाइं	इत्येतानि ८९९			१४२२ त १४२४,	
इच्चेवं	इत्येवम् ८५७, पृ २१२			१४२५ [२], १४२६ [१],	
	टि ११			१४२७ [१], १४२८ [२],	
इच्छंति	इच्छन्ति १११३			१४३० [१], १४३१ [२]	
इच्छाणुलोमा	इच्छाणुलोमा-भाषाप्रमेद			१४३२ [३], १४३३,	
	८६६ गा १९६			१४३६ [२], १४३७ [६],	
इच्छामणे	इच्छामन १८६४,			१४४६ त १४५०,	
	२०५२ [२-६]			१४५२, १४५४ त	
इच्छामो	इच्छाम १८६४,			१४५६, १४६०, १४६२,	
	२०५२ [२, ४-६]			१४६५, १४६९, १६४१,	
इच्छियत्ताए	इणिसततया १८०६ [१]			१६५१, १६५३, १६५४,	
इट्टतरिया	इष्टतरिका १२२९ त			१९६३, २१६९, २१७०	
	१२३१, १२३७, १२३८			[२], २१७४ [१], २१७५	
इट्टत्ताए	इष्टतया २०५२ [२]		इणमट्टे	अयमर्थ ८३९ त. ८४६,	
इट्टस्सरता	इष्टस्वरता १६८४ [१]			९९४, १६३८ [१],	
इट्टा	इष्टा १६८४ [१],		-इण	इटम् १ गा ३, २११	
	१८६४			गा १७५	

मूलसदो	नयनयो	मयमा	मयनो	मयनो	मयनो
उणामेव	मयमेव	२१०	मयमेव	२१०	२१०
इति-	इति	२१०			२१०
-इति	२१० [२], २१० [३]		इतिमेव	२१०	२१०
	२१० [२], २१० [३], २१० [४]		इतिमेव	२१०	२१०
	[२], २१० [३], २१० [४]		इतिमेव	२१०	२१०
	२१० [२], २१० [३], २१० [४]		इतिमेव	२१०	२१०
	२१०, २१०, २१०				२१०
मयमा	मयमा	२१०	इतिमेव	२१०	२१०
२१०, २१० [१], २१० [२]			इतिमेव	२१०	२१०
[१], २१० [२], २१० [३]			इतिमेव	२१०	२१०
[१], २१०, २१० [२]			इतिमेव	२१०	२१०
२१० [१], २१० [२]			इतिमेव	२१०	२१०
२१० त २१० मयमा					२१०
प्रथममयमा, २१०					२१०
२१०, २१०, २१०			इतिमेव	२१०	२१०
२१० त २१०, २१०			इतिमेव	२१०	२१०
त. २१०, २१० [२]			इतिमेव	२१०	२१०
२१० [२], २१० [३]			इतिमेव	२१०	२१०
[२], २१०, २१० [३]			इतिमेव	२१०	२१०
२१०, २१०, २१०			इतिमेव	२१०	२१०
२१०			इतिमेव	२१०	२१०
इत्तरियसामाज्य०	ऐत्तरिकसामाजिक	२१०	इत्तरियसामाज्य०	ऐत्तरिकसामाजिक	२१०
इत्तरिय-	उत्तरिकम्-स्वल्पम्		इत्तरिय-	उत्तरिकम्-स्वल्पम्	
	पृ २१० टि २१०			पृ २१० टि २१०	
इत्तरियं-	२१० [१]		इत्तरियं-	२१० [१]	
-इत्तो	इत्त	२१० या २१०	-इत्तो	इत्त	२१० या २१०
इत्थ	अथ	पृ २१० टि २१०	इत्थ	अथ	पृ २१० टि २१०
इत्थिआणमगी	रुयाजापनी	२१०, २१०	इत्थिआणमगी	रुयाजापनी	२१०, २१०
इत्थिपणवणी	रुयाजापनी	२१०, २१०	इत्थिपणवणी	रुयाजापनी	२१०, २१०
इत्थिया	रुया	२१० [१]	इत्थिया	रुया	२१० [१]
इत्थियापु	रुया	२१० [२]	इत्थियापु	रुया	२१० [२]
इत्थियाओ	रुया	२१० या २१०	इत्थियाओ	रुया	२१० या २१०
इत्थिरयणत्त	रुया	२१०	इत्थिरयणत्त	रुया	२१०
इत्थिरयणस्स	रुया	२१० [३]	इत्थिरयणस्स	रुया	२१० [३]
इत्थिवयणं	रुया	२१०	इत्थिवयणं	रुया	२१०
इत्थिवयणे	२१०		इत्थिवयणे	२१०	

मूलसदो	सक्यत्थो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सक्यत्थो	सुत्तकाइ
इमीसे	१८९[१], १९०[१], १९३[१], १९५[१], १९६, १९७[१], १९८ [१], २१०, २१७[६], ७७७, १९९८		— इंद	इन्द्र १८७ गा. १३९	
„	अस्याम् ३३४		इंद०	„ १८७	
इमे	इमे १९४ गा १५१		इंदकाइया	इन्द्रकाथिका. — श्रीन्द्रिय- जीवा पृ. २८ टि. ५	
इमेण	अनेन १९२		इंदगोवया	इन्द्रगोपका — „ ५७ [१]	
इमेणं	„ ६४५ [२], ८९१		इंदगोवे	इन्द्रगोप पृ. २९४ टि. १३	
इमो	अयम् ९२०, ९८६, ९८७[१]		० इंदगोवे	„ १२२९	
इय	एवम् २११ गा. १७५ गा. १७७		इंदनीले	इन्द्रनील. — मणि. २१ गा १०	
इयरे	इतरे १५००		इंदा	इन्द्रा १९४ गा. १५१	
इरियावहियबंधगं	ईर्यापथिकीबन्धकम् १६९९[१]		०—इंदा	„ — इन्द्रनामाशिवद्वीप- समुद्रार्थे १००३[२] गा. २०५	
इरियावहियबंधयं	„ १७३६[१]		० इंदा	इन्द्रौ १८९[२]	
इव	इव १९५[१]		०—इंदा	„ १७८[२], १८१ [२], १८४[२]	
—इव	„ ८९५		इंदाणं	इन्द्राणाम् १८७	
इसिपाले	ऋपिपाल. — वानव्यन्त- रेन्द्र १९४ गा. १५२		इंदिण्	इन्द्रियम् २ गा. ५	
इसिवाइय	ऋपिवादित, ऋपिवादिक— वानव्यन्तरदेवजाति १८८		०—इंदिण्	„ १०२८[१], १०३२[१], १०५६, १०५७, पृ. २५३ टि. १	
+ इसिवाइय	ऋपिवादित. ऋपिवादिको वा १९४ गा १५१		०—इंदिण्सु	इन्द्रियेषु १०६४, १०६७	
इसी	ऋपि — वानव्यन्तरेन्द्र १९४ गा १५२		इंदिओवउत्ता	इन्द्रियोपयुक्ता ३२५	
इसीपव्वभारा	ईपत्प्राग्भारा १५५१[१]		इंदिओवचण्	इन्द्रियोपचय. १००७	
इसीपव्वभाराण्	ईपत्प्राग्भारायाम् १४८		इंदिओवचओ	„ १००८[२]	
इस्सरियविसिद्धया	ऐश्वर्यविसिष्टता १६८५ [१], १६९५[२]		इंठिकाइया	श्रीन्द्रियजीवा ५७[१]	
इस्सरियविहीणया	ऐश्वर्यविहीनता १६८५ [२], १६९५[३]		+ इंदिय	इन्द्रियम् २१२ गा. १८०	
इह	इह ८३, ८९, ९० २११ गा. १६० गा. १६२		+—इंदिय	„ १२५९ गा. २१२	
इंगाले	अङ्गार. ३१ [१]		०—इंदिय	इन्द्रिय १०३७	
			इंदियजवाण्	इन्द्रियापाय. १०१५[१]	
			इंदियउद्देसण्	इन्द्रियोद्देसके २०४६	
			इंदियउवउत्ताणं	इन्द्रियोपयुक्तानाम् ३२५	
			इंदियउवओगन्ठा	इन्द्रियोपयोगात्ता १०१२[१]	
			+ इंदियउवचय	इन्द्रियोपचय १००६ गा २०३	
			इंदियओगाग्णा	इन्द्रियाग्गाग्णा १०११[१]	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
० इन्द्रियत्ते	इन्द्रियत्वे	१०४१[४], १०६६[१]
०-इन्द्रियत्ते	,,	१०४१[४]
इन्द्रियसिद्धत्तणा	इन्द्रियनिर्वर्तना	१००९[१]
इन्द्रियपञ्जत्ती-	इन्द्रियपर्याप्ति-	
पञ्जत्तण्	पर्याप्तकं	१९०४[१]
इन्द्रियपयस्स	इन्द्रियपदस्य	पृ २४८ पं २५
इन्द्रियपयं	इन्द्रियपदम्	पृ २६० पं. २६
इन्द्रियपरिणामे	इन्द्रियपरिणामः	९२६, ९२८
इन्द्रियपरिणामेणं	इन्द्रियपरिणामेन	९३८, ९४०[१], ९४१[१], ९४३
इन्द्रियपरिवुद्धी	इन्द्रियपरिवृद्धिः	९४१[२], ९८७[५], १०२२[२]
इन्द्रियलक्ष्णी	इन्द्रियलब्धिः	१०११[१]
०-इन्द्रियं	इन्द्रियम्	पृ २५३ टि. १
इन्द्रिया	इन्द्रिये	९८७[१]
,,	इन्द्रियाणि	९७३, ९८७[१], १००८[२], १०११[२], १०१२[२], १०१४[२], १०१५[२], १०१६[२], १०२४, १०६७
-इन्द्रिया	इन्द्रियाणि	९८३[१], ९८४, ९८५[१], १००९[२]
०-इन्द्रिया	,,	१०२५, १०२६[१], १०२७[१], १०२८[१-२], १०३०, १०३१[१], १०३६, १०३८[१], १०४१ [१-४, ८], १०४३[१, ३, ५, ६], १०४५[१],

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
		१०४६[१, ८], १०४७ [१, ४], १०४८[१-२], १०५०[३], १०५४[१], १०५५[४-५], १०५६, १०५७, १०६४ तः १०६६[१], १०६७
इन्द्रियाइं	इन्द्रियाणि	१८५७
इन्द्रियाणं	इन्द्रिययो.	९८७[१]
० इन्द्रियाणं	इन्द्रियाणाम्	१०२८[२]
०-इन्द्रियाणं	,,	१०२८[३]
०-इन्द्रियाणि	इन्द्रियाणि	१०४८[४]
इन्द्रियोवचण्	इन्द्रियोपचय	१००८[१]
०-इंदे	इन्द्रः	१७९[२], १८०[२], १८२[२], १८३[२], १८५[२], १८६[२], १९०[२], १९१[२], २०१ त २०६ सूत्राणा द्वितीयकण्डिका
इंदेसु	इन्द्रेषु	१९२
	ई	
ईसर	ईश्वर	१७७, १७८[१], १८८, १९४ गा १५२, १९६
ईसरं	ईश्वरम्	११०८
ईसाण	ईशान	६२२
-ईसाण	,,	१९६, २१०, ६३४
ईसाण०	,,	२०२[१]
ईसाणकप्प०	ईशानकल्प	१९८[२]
-ईसाणग	ईशानक	१०३४
ईसाणग०	,,	१९८[१]
ईसाणगदेवा	ईशानकदेवा.	७०३, १९९९
०-ईसाणगदेवाणं	ईशानकदेवानाम्	१५३२[५]
०-ईसाणगा	ईशानका.	६५९, १५५१[३]

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
ईसाणवडेंसण	ईशानवतंसक	१९८[१]
ईसाणस्स	ईशानस्थ	२००[१], २०४[१], १०६१
ईसाणा	ईशाना	१४४[१]
०-ईसाणा	,,	६७४
ईसाणाणं	ईशानानाम्	१९८[१], १८३१
ईसाणे	ईशान	१९८[१-२]
,,	ईशाने	२००[१], २२३ [२], ३३४, ४१३[१] त ४१६[३], ५९०, पृ ३९७ टि. ३
०-ईसाणेषु	ईशानेषु	२०५१, २०५२[१]
ईसाणेहितो	ईशानेभ्य	१४६९
०-ईसाणेहितो	,,	६५०[१८]
ईसिपवभारा	ईषत्प्राग्भारा	पृ. ७७ टि ५
ईसिपवभाराए	ईषत्प्राग्भाराया	२११
ईसिमज्झिम- परिणामे	ईषन्मध्यम- परिणाम	१७४६
ईसि	ईषत्	१२३७, पृ. ४४५ टि ४
ईसी	,,	१२३७
-ईसी	,,	१७८[२]
ईसी	ईषत् - ईषत्प्राग्भारैकार्थे	२११
ईसी०	ईषत्	१७८[१-२]
ईसीपवभारं	ईषत्प्राग्भाराम्	१९६३, १९६४
ईसीपवभारा	ईषत्प्राग्भारा	२११, ७७४, ७७६
ईसीपवभाराए	ईषत्प्राग्भाराया	२११
ईसीहस्सपंचक्खरु- च्चारणद्धाए	ईषद्दहस्वपञ्चाक्षरो- च्चारणाद्धाया	२१७५
ईहा	ईहा	१००६ गा २०८, १०१६[१]
० ईहा	,,	१०१६[१]

मूलसद्दो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
उ	उ	
उ	तु	५४[२] गा ५५, ५४[३] गा. ५६ तः ६० गा ६२ त ६५, ५४[४] गा. ६६ त ७५, ५४[५] गा ७६ गा ७८, ५४[६] गा ८० त ८३, ५४[८] गा. ९६, ५४[१०] गा. १००, ५४[११] गा १०४ गा. १०६, ११० गा १२० गा १२२ गा १२४-१२५, १७४ गा १३५, १८७ गा. १४२, ९४८ गा १९९, २०५४ गा २२५
उईर	उदीरणा	९७१ गा २०१
-उउय	ऋतुक	१८८
उक्कडा	त्रीन्द्रियजीवा	५७[१]
उक्करियाए	उत्करिकया	८८६
उक्करियाभेए	उत्करिकाभेद	८८१, ८८६
उक्करियाभेएणं	उत्करिकाभेदेन	८८७
उक्करियाभेद-	उत्करिकाभेद-	
परिणामे	परिणाम	९५१
उक्करियाभेदे	उत्करिकाभेद	८८६
उक्करियाभेदेण	उत्करिकाभेदेन	८८७
उक्कलिया	उत्कलिका - त्रीन्द्रियजीवा	५७[१]
०-उक्कलिया	उत्कलिका-वात	३४[१]
उक्कलियावाए	उत्कलिकावात	३४[१]
उक्कलिवाए	,,	पृ. १६ टि. ३
उक्का	उत्का	३१[१]
उक्कामुहा	उत्कामुखा - अन्तर्द्वीपमनुष्या	९५
उक्किण्ण-०	उत्कीर्ण १७७, १७८[१], १८८	
उक्कोस	उत्कृष्ट	१२४८
उक्कोस-०	,,	२११ गा १६३

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाठ
उक्कोसण्हितो	उत्कृष्टकेभ्यः	१२४९
उक्कोसकालठिईयं	उत्कृष्टकालस्थितिकम्	१७५१
उक्कोसकालठिनीय	,,	१७४५ त १७४७[१], १७४९ त १७५२
उक्कोसगं	उत्कृष्टकम्	१७३७[४]
उक्कोसगा	उत्कृष्टकानि	१२४८, १२४९
उक्कोसगाण	उत्कृष्टकानाम्	१२४८
उक्कोसगुणकन्खडे	उत्कृष्टगुणकर्कश	५४५[२]
उक्कोसगुणकालण	उत्कृष्टगुणकालकः	४७७[२], ४६८[२], ४७७[२], ४८३[२], ४९१[२], ५३८[२], ५३९[२], ५४१[२], ५४२[२], ५४३[२], ५५७[२]
उक्कोसगुणसीण	उत्कृष्टगुणशीत	५४८[२], ५५०[२]
उक्कोसगुणसीते	,,	५४७[२], ५५१[२], ५५२[२]
उक्कोसचक्खुडंसणी	उत्कृष्टचक्षुर्दर्शनी	४६२[२]
उक्कोसट्ठितीण	उत्कृष्टस्थितिक	४५६[२], ४६७[२], ४७४[२], ४८२[२], ४९०[२], ५३२[२], ५३३[२], ५३५[२], ५५६[२]
उक्कोसठिईण	उत्कृष्टस्थितिक	५३६[२]
उक्कोसठितीण	,,	५३७[२]
उक्कोसपणसिण	उत्कृष्टप्रदेशिक	५५४[२]
उक्कोसपणसियस्स	उत्कृष्टप्रदेशिकस्य	५५४[२]
उक्कोसपणसियाण	उत्कृष्टप्रदेशिकानाम्	५५४[२]
उक्कोसपदे	उत्कृष्टपदे	९२१[१]
उक्कोसमति- अण्णाणी	उत्कृष्टमत्य- जानी	४७०[१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाठ
उक्कोसमयपत्ता	उत्कृष्टमदप्राप्ता	१२३७
उक्कोसया	उत्कृष्टकानि	१२४९
उक्कोससंकिलिट्ट	उत्कृष्टसम्पिष्ट-	
परिणामे	परिणाम.	१७४६, १७५०, १७५१
उक्कोससंकिलेय-	उत्कृष्टसंक्षेप-	
परिणामे	परिणाम	पृ. ३८८ टि. १
उक्कोसा	उत्कृष्टानि	१२४९
उक्कोसाभिणि-	उत्कृष्टाभिनि-	
बोहियणाणी	बोधिकजानी	४५९ [२], ४७७ [२], ४८७ [२-३] ४९३ [२-३]
उक्कोसिया	उत्कृष्टा	१०१३, १५६६
उक्कोसियाण	उत्कृष्टया	,, ,
उक्कोसेण	उत्कृष्टेन	३३५ त ३५२ सूत्राणा द्वितीयकण्डिका, ३५४ [२], ३५५ [१-३], ३५६ [२], ३५७ [२], ३५९ [२], ३६० [२], ३६१, ३६२ [२], ३६३ [२], ३६४ [१-३], ३६५ [२], ३६६ [२], ३६७, ३६८ त. ३९० सूत्राणा ३९२ त ४३७ सूत्राणा च द्वितीयकण्डिका, ३९१, ५६५, १२६६ [१], १२७७, १२९१, १३०२, १३१३, १३१५, १३१९, १३३२, १३४५, १३६२, १३७३, १३८४, १५०४ [१], १५०६ [२, ४-५], १५०७ [२], १५१३ [२-३], १५२८, १७०० [३], १७०२ [१२, ५७-५८], १७३९ [१], १८२९, १९९७, २१५३ [३], २१६६ [२]

मूलसद्वो
उक्कोसेणं

सकयत्थो सुत्तंकाइ
उत्कृष्टेन ८२, ३३५ त
३५२ सूत्राणां प्रथम-तृतीय-
कण्डिके, ३५४[१, ३],
३५६[१, ३], ३५७[१,
३], ३५९[१, ३], ३६०
[१, ३], ३६२[१, ३],
३६३[१, ३], ३६५[१,
३], ३६६[१, ३], ३६८
त ३९० सूत्राणा ३९२ त
४३६ सूत्राणां च प्रथम-
तृतीयकण्डिके, ५६० त
५६४, ५६६ त ५७८,
५८१, ५८३ त ६०७,
६२६, ६२८, ६३३,
६३५, ६३६, ६८७,
६८८, ६९१, ६९४,
६९५, ७०० त ७२३,
८७८, ८७९, ९१०[३],
९९२[१ ३], १२६१[१-
२], १२६४[२], १२६७,
१२६८[१], १२७०[२],
१२७३, १२७५, १२७९
त १२८४, १२८६,
१२८८, १२८९, १२९३,
१२९४, १२९६ त
१३०१, १३०५, १३०६,
१३०८ त १३१२,
१३१४, १३१७, १३२०,
१३२२, १३२४, १३२६
त १३३०, १३३३,
१३३४, १३३६ त
१३४१, १३४३, १३४४,
१३४६, १३५०, १३५२तः
१३५४, १३५६, १३५८
त १३६०, १३६५,
१३६६, १३६८, १३७४,
१३७५, १३७७, १३७८,

मूलसद्वो

सकयत्थो सुत्तंकाइ
१३८०, १३८३, १३८६,
१३८७, १३८९, १३९०,
१४१४[१, ३], १४१५
[१-२], १४१६[१],
१४७०, १४७२, १५०२,
१५०६[१, ३-४], १५०७
[१], १५०९, १५११
[१, ३], १५१२, १५१३
[१, ४], १५२७, १५२९
[१-३, ८], १५३०,
१५३१, १५३२[१,
५-६], १५३५, १५४५,
१५४७[१], १५४८,
१५५१ [१, ४, ६, ९],
१६९७, १६९८[१-२],
१६९९ [१-२], १७००
[१-२, ४-१३], १७०१
[१-२], १७०२[३-९,
११, १३, १८-२२,
२४-२७, ३६-३९,
४२-४३, ४५, ५४],
१७०३[१], १७०४,
१७०५, १७०७ [१],
१७०८ [२, ४, ७-८],
१७१०, १७११ [२],
१७१२ त १७१५,
१७१८, १७१९, १७२१
त १७२३, १७२५ त
१७२९, १७३० [१],
१७३१ [१, ३-५],
१७३४, १७३५ [१],
१७३७ [२-३], १७३९
[२], १७४१, १८०६
[१-२], १८२४, १८२६,
१८३० त १८५१,
१९८३ त १९९२,
१९९४, १९९५, १९९८,

मूलसद्वो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
उक्कोसेणं	२००६, २०९३ [१], २०९५ [१], २१०० [२], २१०१ [१], २१०३ [१], २११९ [२-४], २१२४ [३], २१३५ [१], २१५६ [१], २१५७, २१५९ [१], २१६०, २१६६ [१]		० उच्चागोयाणं — उच्चारणद्वाणं उच्चारैसु उच्चावहत्ता उच्चावयाहं ,, उच्चाविय	उच्चैर्गोत्रयो उच्चारणाद्वाया उच्चारैषु उच्चय्य-उत्पाद्य पृ २९१ टि १ उच्चावचान २०५२ [५] उच्चावचानि २०५२ [६] उच्चय्य-उत्पाद्य १२१५ [३]	१७१३ २१७५ ९३ पृ २९१ टि १ २०५२ [५] २०५२ [६]
उक्कोसोगाहणं	उत्कृष्टावगाहनक ४५५ [२], ४६४ [२], ४६६ [२], ४७३ [२], ४८१ [२-३], ४८९ [२], ५२५ [२], ५२६ [२], ५२७ [२], ५२९ [२], ५३० [२], ५३१ [२], ५५५ [२]		उच्छृण्वणाणी उच्छन्नदंसणी उज्जुसेही० उज्जु उज्जुसुय — उज्जोइय— उज्जोयणामे उज्जोवणामाणं	उच्छन्नजानी उच्छन्नदर्शनी ऋजुश्रेणी ऋजु ऋजुमूत्र उद्योतित उद्योतनाम उद्योतनाम	१६७९ १६८० २१७५ १७८ [२] १११३ १९६ १६९३
उक्कोसोगाहणगस्स	उत्कृष्टावगाहनकस्य ४५५ [२]		उज्जोवेमाणा	उद्योतयन्त १७७, १७८ [२], १८८, १९६ उद्योतयन्तौ १७८ [२] उज्जरेषु १५१, १६०, १६२ त. १६६, १७५ म्लेच्छजातिविशेष पृ ३६ टि ५	१७०२ [४१]
उक्कोसोगाहणयाण	उत्कृष्टावगाहन- कानाम् ४५५ [२]		उद्वा	उद्वा ७२	
उक्कोसोहिणाणी	उत्कृष्टावधिजानी ४८७ [२], ४९५ [२]		उद्दे	उद्दे ८४४ त ८४८	
उग्गममाणो	उद्गच्छन ५४ [९] गा ९८		उद्वाण०	उत्थान १६८४ [१]	
उग्गविसा	उग्रविषा — सर्पा ७९		उद्दुपाणं	उदपानम् ९९९ [२]	
उग्गहे	अवग्रह १०१७, १०२० [१], १०२१ [१]		उद्दुपाणे	उदपानम् ९७२ गा २०३	
०— उग्गहे	,, १०१७, १०२० [१], १०२१ [१-३], १०२२ [१२]		— उद्दु	उद्दु — म्लेच्छजातिविशेष ९८	
उग्गा	उग्गा — उग्रकुलीना, कुलार्था १०४		उद्दुक्वाट्टेसुं	उर्ध्वकपाटयो पृ ४७ टि ६	
उच्चत्त	उच्चत्वम् १५१२ गा २१६		उद्दुत्ताणं	उर्ध्वतथा १८०५, १८०६ [१]	
उच्चंतणं	उच्चन्तक — दन्तराग १२२७				
उच्चागोए	उच्चैर्गोत्रम् १६९५ [१-२]				
उच्चागोयस्स	उच्चैर्गोत्रस्य १६८५ [१], १७०३ [१]				

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
उडुदिसाए	ऊर्ध्वदिशायाम्	३२७, ३२९
उडुमुङ्गागार- संठिए	ऊर्ध्वमृदङ्गाकारसंस्थित	२०१४ [१]
उडुलोए	ऊर्ध्वलोके	१४८, १५१, १५७, १६०, १६३ त १६६, १७५, २७६, २७८ त ३२४, ३२६, ३२८
उडुलोग०	ऊर्ध्वलोक	३१६
उडुलोय०	,,	२७६, २७८ त ३१५, ३१७ त ३२३, ३२४, ३२६, ३२८
उडुलोयस्स	ऊर्ध्वलोकस्य	पृ ५० टि १
उडुवाए	ऊर्ध्ववात	३४ [१]
उडुं	ऊर्ध्वम्	१९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २०७, २१०, २११, ८७७ [१९-२०], १००१, १५४८, १५५१ [१, ४, ६, ८-९], १९९८, २००६, २१७५, पृ ७२ टि ५
उडु-	ऊर्ध्वम्	८७७ [२३] गा १९८
०-उण्णया	उन्नता	७७३ [१-२]
०-उण्णयाए	उन्नतायाम्	७७३ [२]
उण्ह	उष्ण	पृ. ३९५ टि ४
०-उण्हा	उष्णा	१२१८ गा. २१०
०-उण्हाइं	उष्णानि	१८०६ [१]
०-उण्हाओ	उष्णा	१२४१
उत्तत्त०	उत्तप्त	१८७ गा १४६
उत्तम०	उत्तम	१९६

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
उत्तमपुरिसमाऊणं	उत्तमपुरुषमातृणाम्	७७३ [२]
उत्तमपुरिसा	उत्तमपुरुषा	,,
-उत्तमं	उत्तमम्	१ [गा. २]
उत्तर	उत्तर	१६८, १७७, १७८ त १८३ सूत्राणा प्रथमकण्डिका
-उत्तर	,,	१६९, १७२ त १७४
उत्तरओ	उत्तरतः	१४७ गा १४१
उत्तरकुराहिं	उत्तरकुरुभि	पृ ३५ टि ७
उत्तरकुरु	उत्तरकुरु	१०९८
-उत्तरकुरु	,,	१२५७ [१४]
उत्तरकुरुहिं	उत्तरकुरुभि	९६
उत्तरगुणलद्धि	उत्तरगुणलब्धिम्	८७५
उत्तरडु०	उत्तरार्ध	१९८ [२]
उत्तरपच्चत्थिमेण	उत्तरपश्चिमायाम्	३२७, ३२९
उत्तरपुरत्थिमेणं	उत्तरपूर्वस्याम्	३२७, ३२९
उत्तरवेउव्विए	उत्तरवैक्रियम्	९८३ [२], ९८४, १५२३ [१२], १५२६ [१]
उत्तरवेउव्विया	उत्तरवैक्रिया	१५२९ [१-३, ५-९], १५३२ [१, ५]
उत्तरवेउव्वियाइं	उत्तरवैक्रियाणि	२०५२ [२, ४-५]
उत्तरं	उत्तरम्	१०३२ [१], १६८१ [२]
०-उत्तर	,,	२०९ गा १५७, १३२७
-उत्तरं-	,,	१७४ गा. १३३
०-उत्तरिए	उत्तरकः	२१११
०-उत्तरिया	उत्तरका	२१०९, २११३, २१३९
०-उत्तरियाए	उत्तरिकया	२१०५, २१०७, २११५ [१], २११६ [१]

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
०-उत्तरियाते	उत्तरिकया पृ ४३७ टि ३	
उत्तरिलं	औत्तराहम् ११०१	
उत्तरिल्ला	औत्तराहा १८०[१], १८३[१], १८६[१]	
उत्तरिल्लाण	औत्तराहाणाम् १९४	
उत्तरिल्लाणं	,, १८०[१२], १८३[१], १८६[१], १८७, १९१[१]	
उत्तरिल्लातो	औत्तराहात् ११०१	
०-उत्तरे	उत्तरम् १७१ त १७३, १९५[१], २०७, २०८, २१०	
उत्तरेणं (स.वृ)	उत्तरस्याम् १८०[१], १८३[१], १९१[१] १९८[१], २१३, २१४[१-२, ४-५], २१५[१-३], २१८, २२० त २२२, २२३[१-४], ३२७, ३२९	
० उत्तरेण ,,	उत्तरस्याम् २१६[१-८], २१७ [१-६], २१९, २२३ [५-८]	
०-उत्तरेणं ,,	उत्तरस्याम् २१४[३], २२४	
उत्ताणयच्छत्त- संठाण०	उत्तानकच्छत्र- संस्थान २११	
उत्तासणगा	उत्तासनका १६७ त १७३	
उत्तासणया	,, १७४	
उत्तासणा	उत्तासना पृ. ५४ टि. २	
उदण्	पर्वगवनस्पतिविशेष ४६ गा ३४	
,,	जलरुद्धवनस्पतिविशेष ५१	
,,	उदके ११० गा १२५	
०-उदण्	उदकम् २८[१]	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
उदण्	उदयेन १६६७, १६७९, त १६८१[१], १६८२ त १६८४[१], १६८५, [१-२], १६८६	
०-उदधिवलणसु	उदधिवलयेषु १७१	
०-उदधीसु	उदधिषु १५१	
उदयपत्तरस	उदयप्राप्तरय १६७९	
उदयंसि	उदके ११२१	
उदहिकुमारा	उदविकुमारा १४०[१], ४३९	
उदहिकुमाराणं	उदविकुमागणाम् ५७८	
०-उदहिवलणसु	उदधिवलयेषु १६०	
उदही	उदधय - उदधिकुमारा १७७ गा. १३७, १८७ गा १४५	
०-उदही	उदधय - उदधिकुमारा १८७ गा १४७	
० उदहीणं	उदधीनाम् - उदविकुमाराणाम् १८७ गा १३९	
०-उदहीसु	उदधिषु १६०	
उदाहु	उताहो ७८१, ९९६	
उद्विण्णरस	उदीर्णस्य १६७९	
उद्विण्णाइं	उदीर्णानि १४४४	
उद्विण्णेणं	उदीर्णेन १६६७	
उदीण	उदीचीन १५७	
उदीण०	,, १९७[१], १९९[१], २०१[१], २०३[१], २०५[१], २०६[१], २०७	
उदीण-०	उदीचीन १९८[१]	
उदीणवाण्	उदीचीनवात ३४[१]	
उदीरंति	उदीरयन्ति ९७१	
उदीरिज्जमाणस्स	उदीर्यमाणस्य १६७९	
उदीरियरस	उदीरितस्य १६७९	
उदीरिस्संति	उदीरयिष्यन्ति ९७१	
उदीरेति	उदीरयति १५७१	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
उगीरसु	उगीरित-उगीरितवन्त	९७१
उगीरति	अपद्रावयन्ति २१५३ [४], २१६६ [३]	
उहंगरा	उहंगका	५७ [१]
उहिरिय	उहिर्य	१११८
उहिरसपविभक्तगती	उहिर्यविभक्तगति.	११०५, १११८
० उहेसगु	उहेसके	२०४६
०-उहेसगु	,, १८०० [३], पृ	२९० टि. १
उहेसओ	उहेसक पृ २४८ प २५, पृ. २७९ पं. १५, पृ २८७ पं ८, पृ. २९१ प. २१, पृ ३०० प ५, पृ ३०१ प १०, पृ. ३०३ प १३	
उहेसगो	,, पृ २४८ टि. ४	
उहेसो	उहेस पृ २४८ प २५	
उहेहिया	त्रीन्द्रियजीवा	५७ [१]
-उह्वकवाटिसु	ऊर्ध्वकपाटयो	१५५
-उह्वुत	उह्वुत	१९५ [१]
-उह्वुय -	,, १७७, १७८ [१], १८८	
उह्वुत्ता	उह्वुत्य १९५ [१], १९६, १९७ त २०५ मूत्राणा प्रथमकण्डिका, २०७ त २१०	
उह्वुडा	उह्वुटा - त्रीन्द्रियजीवा	५७ [१]
उह्वुडिता	उह्वुत्य पृ २७१ टि ९	
उह्वुणमिसिसया	उह्वुणमिश्रिता	८६५
उह्वुणविगय- मिसिसया	उह्वुणविगतमिश्रिता	८६५
-उह्वुत्ति	उह्वुत्ति १०२ गा ११७	
०-उह्वुत्ती	,, ९६१ [१], २१७६	
-उह्वुल	उह्वुल ५४ [८] गा, ९०	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
उह्वुल०	उह्वुल - उह्वुलनामाभिध- द्वीप समुद्रार्थे १००३ [२] गा २०५	
+ - उह्वुल	उह्वुलम् ५५ [३] गा. १०८	
०-उह्वुलिणीकंदे	उह्वुलिनीकन्द ५४ [८] गा. ८८	
उह्वुले	उह्वुलम् ५१	
०-उह्वुले	,, १२२७, १२२९	
उह्वुपाणुजा	उह्वुपादयेत् पृ ३२१ टि १-२	
उह्वुपाणुत्ता	उह्वुपाद्य १८०१	
उह्वुपाटा	त्रीन्द्रियजीवा पृ. २७ टि १०	
उह्वुपाडेजा	उह्वुपादयेत् १४२० [५-८], १४२१ [३-५], १४३५, १४३६ [१२], १४३७ [५-६], १४५५	
उह्वुपाया	त्रीन्द्रियजीवा ५७ [१]	
उह्वुपि	उह्वुपरि १९९ त २०६ सूत्राणा प्रथमकण्डिका, २०७ त २०९	
उह्वुपिडिता	उह्वुत्तिफटित्वा - उह्वुलुत्य पृ २७१ टि ९	
उह्वुपिडिया	,, ,, ११११	
उह्वुवहिया	उह्वुवध्य ११२१	
०-उह्वुभामे	उह्वुभाम ३४ [१]	
०-उह्वुमिलिय -	उह्वुमीलितानि १९५ [१]	
उह्वुमुक्क०	उह्वुमुक्त २११ गा १७८	
उह्वुमुहु	उह्वुताहो २०४०	
उह्वुगा	उह्वुगा ६४७ गा १८३	
उह्वुपरिसण्य	उह्वुपरिसर्प ३८१ [२-३] ३८२ [२-३], ३८३ [१-३], ६३९ [१३-१५], १४८५ [८]	
उह्वुपरिसण्य०	उह्वुपरिसर्प ७६, ७७, ३८१ [१], ३६९ [१२- १३], १५२४ [२]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
उरपरिसप्पथल-	उरपरिसर्पस्थलचरतिर्य-	
यरतिरिक्ख-	ग्यानिक्-	
जोणियपंचेदिय-	पञ्चेन्द्र-	
ओशालिय-	यौदारिक-	
सरीरे	शरीरम् १४८५ [५-६]	
० ,,	,, १४८५ [६-७]	
उरपरिसप्प-	उरपरिसर्पस्थल-	
थलयराण-	चराणाम् १४९९ [२]	
उरपरिसप्पा	उरपरिसर्पा ८४ [४]	
उरपरिसप्पाण	उरपरिसर्पाणाम्	
	१५११ [२]	
उरपरिसप्पाणं	,, ८४ [४]	
उरपरिसप्पेहिंतो	उरपरिसर्पेभ्यः पृ १७३	
	टि. १	
उरवमरुहिरे	उरध्ररुधिरम् १२२९	
उराले	हरिद्वनस्पतिविशेष.	
	४९ गा ४१	
उरुत्तुंभुगा	श्रीन्द्रियजीवाः पृ. २८	
	टि. ६	
उरुत्तुंभुगा	,, ५७ [१]	
उल्लघेज	उल्लघयेत् २१७४ [४]	
- उल्लोह्य(दे०)	सेटिकादिसम्मृष्टिकरण	
	१७७, १७८ [१], १८८	
उवउज्जिऊण	उपयुज्य १०१८, १६०४	
	[१], २१२२, पृ २६०	
	टि. २	
उवउत्ता	उपयुक्ता २११ गा.	
	१६९, ९९६, ९९८	
०-उवउत्ता	,, २११ गा. १७०,	
	२६२, ३२५, ७३० त.	
	७३६, ९३८, १७५२,	
	१९२८, १९२९, १९३२	
	[१], २१७६	
०-उवउत्ताण	उपयुक्तानाम् २६२,	
	३२५, ७३३, ७३५,	
	७३६	
० उवउत्ताण	उपयुक्तानाम् ३२५	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
०-उवउत्ताणं	उपयुक्तानाम् २६२,	
	३२५, ७३१, ७३३,	
	७३५, ७३७	
०-उवउत्ते	उपयुक्तः १३६२,	
	१३६३, १७४६,	
	१७५०, १७५१,	
	२१७५, पृ ३१४ टि. १	
०-उवउत्तेसु	उपयुक्तेषु १९०१ [१]	
उवणुसरुइ	उपदेशरुचि. ११० गा.	
	१२२	
०-उवणुसरुइ	,, ११० गा. ११९	
-उवओग	उपयोग ९३२	
-उवओग-	,, पृ. ३१४ टि. १	
+उवओग	उपयोग. २१२ गा १८०,	
	१२५९ गा २११	
उवओगद्धा	उपयोगाद्धा १००६ गा.	
	२०७, १०१३	
० उवओगद्धा	,, १०१२ [१]	
उवओगद्धाण	उपयोगाद्धायाम् १०१३	
उवओगद्धाहिंतो	उपयोगाद्धायाः १०१३	
उवओगपयं	उपयोगपदम् पृ. ४०९	
	प. २२	
उवओगपरिणामे	उपयोगपरिणाम ९२६,	
	९३२	
उवओगपरिणामेण	उपयोगपरिणामेन ९३८,	
	९४३	
उवओगे	उपयोग २ गा ७,	
	१९०८, १९१२, १९१६,	
	१९२०, १९२६	
०-उवओगे	उपयोग १९०९	
-उवओगे	,, १८६५ गा २१९	
-उवगया	उपगता २११ गा. १७७	
उवगयाणं	उपगतानाम् २११ गा	
	१७१	
०-उवगा	उपगा १४३, १४४	
	[१-२]	
०-उवगगहिणुहि	उपगृहीतै १६७०	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
+ उवघाय	उपघाते ८६३ गा. १९५	
उवघायणामाण	उपघातनाम १७०२[३४]	
उवघायणामे	उपघातनाम १६९३, १६९४ [१४]	
उवघायणिस्सिया	उपघातनि-सृता ८६३	
० उवचण	उपचय १००७	
०-उवचण	,, १००८[१]	
+० उवचय	,, १००६ गा. २०७	
उवचयंति	उपचीयन्ते ७७३[३]	
उवचिज्जंति	,, १५५७, १५५८	
उवचिण	उपचयन ९७१ गा. २०१	
उवचिणंति	उपचिन्वन्ति ९६८[१]	
उवचिणिस्संति	उपचैप्यन्ति ९६९	
उवचिणिसु	उपाचैषु - उपचितवन्तः ९६७[१]	
उवचित ०	उपचित १७८[१], १८८	
उवचितस्म	उपचितरय १६७९	
उवचिय ०	उपचित १७७	
उवज्जायं	उपाध्यायम् १११८	
उवज्जायाणं(च प.)उपाध्यायेभ्य	ग्रन्थादौ	
उवणीयवयणे	उपनीतवचनम् ८९६	
उवणीयावणी-	उपनीतापनीत-	
यवयणे	वचनम् ८९६	
उवदंसिया	उपदर्शिता १ गा २	
उवदंसेमाणीओ	उपदर्शयन्त्य २०५२[४]	
उवदिट्ठे	उपदिष्टान ११० गा १२२	
उवभोगतराण	उपभोगान्तराय १६८६	
उवमा	उपमा - खाद्यविशेष पृ २९७ टि ३	
उवमाण	उपमाया २११ गा १७४	
उवमाहि	उपमाभि १९६३	
-उवयार	उपचार १७७, १७८[१], १८८	
०-उवरक्खिया	उपरक्षितानि १७७, १७८[१], १८८	
उवरि	उपरि पृ. ७२ टि १	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
उवरिमउवरि-	उपरितनोपरितन-	
मगेदेज्जग ०	अवेयक ४३५[१-३]	
उवरिमउवरिम-	उपरितनोपरितन-	
गेदेज्जगा	अवेयका १४६[१], ७२२	
उवरिमउवरिमगे-	उपरितनोपरितन-	
देज्जगाणं	अवेयकाणाम् १८५०	
उवरिमण	उपरितनके-	
	अवेयके २०९ गा १५७	
उवरिमगेवेज्जग	उपरितनअवेयक ६२२	
उवरिमगेवेज्जगदेवा	उपरितन-	
	अवेयकदेवा २००६	
उवरिमगेवेज्जग-	उपरितनअवेयक-	
देवाणं	देवानाम् २०९, ६०३	
उवरिमगेवेज्जगा	उपरितन-	
	अवेयका २०९, ३३४	
उवरिमगेवेज्जगाणं	उपरितन-	
	अवेयकाणाम् २०९	
उवरिमगेवेज्जगोसु	उपरितनअवेयकेषु १४७०	
उवरिममज्झिमगे-	उपरितनमध्यम-	
वेज्जग ०	अवेयक ४३४[१-३]	
उवरिममज्झिमगे-	उपरितनमध्यम	
वेज्जगा	अवेयका १४६[१], ७२१	
उवरिममज्झिमाणं	उपरितनमध्यमानाम् -	
	अवेयकाणाम् १८४९	
उवरिमहेट्ठिमगे-	उपरितनाधस्तन-	
वेज्जग ०	अवेयक ४३३[१-३]	
उवरिमहेट्ठिमगे-	उपरितनाधस्तन-	
वेज्जगा	अवेयका १४६[१], ७२०	
उवरिमहेट्ठिमाणं	उपरितनाधस्तनानाम् -	
	अवेयकाणाम् १८४८	
उवरिल्ल	उपरितन ५०८, ५०९, ५११, ५१३, ५३०[१], ५३१[१], ५३६[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५५४[१], ५५५[१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
उवरिल्ल	उपरितनम्	११०१
उवरिल्लाओ	उपरितनात्	२११
		११०१, १६११
„	उपरितने	१६३३, १६३५[४]
उवरिल्लासु	उपरितनीपु	पृ ४०६ टि ६
उवरिल्लाहि	उपरितनीभि	१६३२
उवरिल्लिया	उपरितने पृ ३५९	टि १
उवरिल्लियासु	उपरितनीपु	१९०५[३]
उवरिल्ले	उपरितन	२११
„	उपरितनम्	२११
उवरिल्लेहि	उपरितनै	५०५
उवरिं	उपरि	१६८ त १७४, १७७, १७८[१], १७९[१], १८०[१], १८१[१], १८२[१], १८३[१], १८८, १८९[१], १९०[१], १९३[१], १९१[१]
उवरिं—	उपरि	१७४ गा. १३५
उवलद्धा	उपलब्धा	११० गा १२७
उवले	उपल	२४ गा ८
उववज्जह	उपपद्यते	१२०३[१, ३], १२१० [१]
उववज्जति	„	१११७, ११९९ [१], १२०१ [१], १२०३[१], १२०७[१], १२०८, १२०९, १२१० [१, ३], १२११
उववज्जमाणं	उपपद्यमानानाम्	१४७०
उववज्जंति	उपपद्यन्ते	६०९ त ६१९, ६२१, ६२७, ६२६, ६२८, ६३०, ६३२, ६३३, ६३५, ६३९ [१-७६], ६४२, ६४५

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
		[१-६], ६४६, ६४८, ६५० [१६, ८-१८], ६५२, ६५५ [१-४], ६५६ [१-३], ६५७, ६५८, ६६०, ६६२ [१-७], ६६५ [२-३], ६६६ [१-३], ६६७, ६६८[१-५], ६६९ [१], ६७१, ६७२ [१-९], ६७३ [१-२], ६७५, ६७६, पृ. ३२४ टि १
उववज्जावेयव्वा	उपपादयितव्या	६५६ [३], ६५८, पृ १७७ टि १
उववज्जिज्जा	उपपद्येत	१४२४
उवव[ज्जे]ज्ज	„	१४४१
उववज्जेज्जा	„	१४१७, १४१८, १४२० [१-२], १४२१ [१-२], १४२२, १४२३, १४२५ [१-२], १४२६ [१], १४२७ [१], १४२८ [१-२], १४३० [१], १४३१ [१-२], १४३२ [१-२], १४३५, १४३७ [१-२], १४५२, पृ ३२४ टि १
० उववणगा	उपपन्नका	९९८, २०४६, २०८३
०—उववणगा	„	२२३ [९], ९९८, ११२५, ११२६, ११३२, ११४४, ११४६
० उववन्नगा	उपपन्नका	९९८, ११४४
०—उववन्नगा	„	९९८
उववाइया	औपपातिका	६४०
०—उववाइया	„	२१०, ३३४
०—उववाइयाणं	औपपातिकानाम्	२१०
उववाणं	उपपातेन	१४८, १४९, १५१, १५२, १५४,

मूलमहो	सङ्ख्यन्थो	सुत्तमाह
	१५५, १५७, १५८, १६०, १६१, १६३ त १७७, १७८ [१], १२३ [१], ५६० त. ५६३, ५६९ त. ५७७, ५७९ तः ५८१, ५८३ त ५८५, ५८९, ६०५	
उववाण्यच्चा	उपपादयितव्या	६४०, ६५०[७]
-उववाण्यच्चा	,,	६४१
उववाओ	उपपात	६२५, ६३८, ६४८, ६५०[१०], ६५५[१], ६५६[३], ६६६[३], ६६९[२], ६७२[८, ६], १४७०
-उववाओ	उपपातः	६४७ गा १८४
उववातगती	उपपातगति	११०४
० उववातगती	,,	१०९२, १०९९
०-उववातगती	,,	११०० त ११०४
उववातो	उपपात	१४६९
०-उववायगङ्गे	उपपातगति	१०९६
उववायगती	,,	१०८५, १०९२
० उववायगती	,,	१०९२ त १०९४
०-उववायगती	,,	१०९५, १०९७, १०९८
०-उववायं	उपपातम्	६३२
० उववासं	उपवासम्	१४२०[६-७]
उववृह ०	उपवृहण	११० गा १३२
उववेत्ताणं	उपपेतानाम्	१२३६
उववेया	उपपेता	१२३७
उवसंतकसाय	उपशान्तकपाय	१२५
उवसंतकसाय ०	,,	१२४, १२५
उवसंतकसाय-	उपशान्तकपाय-	
वीयराग-	वीतराग-	
दसणारिया	दर्शनार्था.	१११, ११२

मूलमहो	सङ्ख्यन्थो	सुत्तमाह
० उवसंतकसाय-	उपशान्तकपाय-	
वीयराग-	वीतराग-	
दसणारिया	दर्शनार्था	११२
उवसंतगङ्गे	उपशान्तानि	१४४४
उवसंते	उपशान्त	९६३[१]
उवसंपज्जमाणगती	उपसपद्यमानगति	११०५, ११०८
उवसपज्जित्ता	उपसम्पद्य	११०८, १११४
उवसामणु	उपशमक	१७४२, १७४३
उवहि	उपधिम्	९६१[१]
उवाणुं	उपायेन	२१७५
-उवाणुं	,,	८७९
उवागच्छति	उपागच्छन्ति	२०५२ [४-५]
उवागच्छित्ता	उपागत्य	२०५२ [४-५]
० उवायं	उपायम्	८७९
उवेड	उपैति	९४८ गा २००
उव्वट्ठ	उद्वर्तते	१२०० [१], १२०३ [१], १२१० [१]
उव्वट्ठण	उद्वर्तना	५५९ गा १८२
उव्वट्ठणयाणु	उद्वर्तनतया	५६५, ५६६
उव्वट्ठणा	उद्वर्तना	६०८, ६२५, ६३८, ६६६ [३], ६६८ [७], ६६९ [२], ६७२ [४, ६]
उव्वट्ठणाणु	उद्वर्तनतया	५६७, ५६८, ६०७
उव्वट्ठति	उद्वर्तते	१२०१ [१], १२०३ [१], १२०८, १२१० [१], १२११
उव्वट्ठंति	उद्वर्तन्ते	६०४, ६३७
उव्वट्ठा	उद्वृत्ता	१४०६ गा २१३
उव्वट्ठित्ता	उद्वर्त्य	६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१], १४१७, १४१८, १४२०

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
उव्वट्ठित्ता	[१-२], १४२१ [१], १४२२ त. १४२४, १४२५ [१], १४२६ [१], १४२७ [१], १४२८ [१], १४३० [१], १४३२ [१], १४३५, १४३७ [१], १४४४, १४४६, १४५२, १४५९, १४६०		उसिण	उष्णाम् - वेदनामेदम् २०५६, २०५७ [२-५], २०५८	
			उसिणा	उष्णा-वेदनामेदः २०५५	
			"	उष्णा. १८६४, २०५२ [२]	
			"	उष्णा-योनिमेदः ७३८त. ७४०, ७४२, ७४४, ७४५, ७४७तः ७५१	
उव्वत्तए	उद्वर्तक - दन्तराग पृ. २९३ टि १३		उसिणे	उष्ण. ५५३	
उव्विग्गा	उद्विग्गा १६७ त १७४		उसिणोदए	उष्णोदकम् २८ [१]	
उव्वेहलिया	उद्वेधलिका - वनस्पति- विशेषः ५४ [८], गा ९६		उस्सकति	उत्स्वष्कते १२५२, १२५३	
उसगारा	मत्स्यविशेष. पृ. २९ टि ८		उस्सणकारणं	उत्सन्नकारणम् ७३६	
-उसत्त	उत्सक्त १७७, १७८ [१], १८८		उस्सप्पिणि ०	उत्सर्पिणी ९१० [१-२, ४], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [१], ९१८ [१], ९२१ [१], १२६२ [१], १२८६, १२८८, १३००, १३०१, १३०५, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३५९, १३६५, १३७७	
उसभणाराय-	ऋषभनाराचसहनननाम		उस्सा	अवश्यायः पृ १४ टि २	
संघयणणामाए	१७०२ [१८]		उस्सासणामाए	उच्छ्वासनाम	
उसभणाराय-	ऋषभनाराचसहनननाम			१७०२ [४०]	
संघयणणामे	१६९४ [७]		उस्सासणामे	उच्छ्वासानाम	
उसभंक	ऋषभाङ्क १९६			१६९४ [१७]	
उसहच्छायं	ऋषभच्छायाम् १११४		उस्सासपयं	उच्छ्वासपदम् पृ १८७ प १६	
उसिण	उष्ण ५०४, ५२५ [१], १८०९		उस्सासविसा	उच्छ्वासविपा. - सर्पा. ७९	
उसिण ०	" ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ८७७ [१४]		उस्सासे	उच्छ्वास ११२३ गा २०९	
उसिणजोणियाण	उष्णयोनिकानाम् ७५३		उस्सासो	उच्छ्वास २ गा ४	
उसिणफास ०	उष्णस्पर्श ४४०, ४४१		+ उंबर	उदुम्बर ४१ गा. १६	
उसिणफासपरिणता	उष्णस्पर्श- परिणता. ८ [४] त ११ [५], १२ [१-४, ६-८], १३ [१-५]		उंवेभरिया	एकास्थिकवृक्ष- विशेष ४० गा. १४	
उसिणफासाइं	उष्णस्पर्शानि ८७७ [१३]				
उसिणफासो	उष्णस्पर्श ५४७ [१]				
उसिणं	उष्णम् १८६४, २०५२				

मूलसदो	सक्यव्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सक्यव्यो	सुत्तकाइ
	ऊ			कण्डिका, १३२६, १३३१,	
+ - ऊण	ऊनम् १७४ गा १३६			१३४४, १३५२, १३५९,	
ऊण	ऊनकान् - ऊनान् १७०५,		०-ऊणं	१३६५, १३७८	
	१७०८[४], १७११[२],			ऊनाम् १३५०, १३५८,	
	१७२५, १७२८			१३६०, १३६६	
„	ऊनकौ-ऊनौ १७०८[८],		ऊणा	ऊना १७१७	
	१७३१[१, ५]		०ऊणा	ऊनानि ९१०[४]	
ऊणग	ऊनकम् -		०-ऊणा	ऊना ३७३[३],	
	ऊनम् १७००[२],			३७५[३], ३७६[३],	
	१७०२ [३-४, २४,			३७७[३], ३८१[३],	
	३८-३९]			३८३[३], ३८४[३],	
ऊणगा	ऊनका - ऊना. १६९९			३८६[३]	
	[२], १७०० [११],		„	ऊना ३७१[३]	
	१७०२[१, ६, ९, १८-२१,		०-ऊणाइं	„ ३६९[३]	
	२५-२६, ३६-३७],		„	ऊनानि ३३५ तः ३५२	
	१७२२			सूत्राणा तृतीयकण्डिका,	
„	ऊनका - ऊनौ			३५४[३], ३५६[३],	
	१७०२[५, २२]			३५७[३], ३५९[३],	
ऊणयं	ऊनकम् - ऊनम्			३६०[३], ३६२[३],	
	१७००[९], १७०७[१],			३६३[३], ३६५[३],	
	१७०८[२, ७], १७१३,			३६६[३], ३६८[३],	
	१७१८, १७२२, १७२७,			३७०[३], ३७२[३],	
	१७२९, १७३१[३-४]			३७४[३], ३७८[३],	
ऊणया	ऊनका. - ऊना			३७९[३], ३८०[३],	
	१६९८[१], १७००[४,			३८२[३], ३८५[३],	
	१३], १७०२[८, ११,			३८८[३], ३९०[३],	
	१३, २७, ४५]			३९२[३], ३९३[३],	
„	ऊनकौ - ऊनौ			३९४[३], ४०७[३],	
	१७०२[४३]			४०८[३], ४१०[३],	
„	ऊनकान् - ऊनान् १७१५,			४११[३], ४१२[३],	
	१७२१			४१४ त ४३७ सूत्राणा	
ऊणं	ऊनम् १७००[१२]			तृतीयकण्डिका, १२६७,	
०-ऊणं	„ ३३६[३],		०-ऊणाइं	१२६८[१], १२७०[१]	
	३३७[३], ३४५[३],			ऊने ३४९[१, ३], ३५१	
	३४७[३], ३५०[१, ३],			[१-३], ४०९ [३],	
	३५२[१, ३], ३९३ त			४१३ [३], ४१७ [३],	
	४१६ सूत्राणा तृतीय-			४१८ [३]	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाङ्
०-ऊणिया	ऊनिक्का-ऊना	२११ गा १६४, १६९७, १६९८[१], १७००[२], १७०४, १७४१
०-ऊणे	ऊनम्	१७३, १००५
०-ऊणो	ऊन	३८७ [३], ३८९ [३], ३९५ [३], ३९६ [३]
ऊससंति	उच्छ्वसन्ति	६९३ त. ६९५, ११२४, १८०२
ऊसास-नीसासे	उच्छ्वास-नि ध्यामौ	५४ [१०] गा ९९
-ऊसिय	उत्सृज	१९५ [१]
ऊसिया	उच्छ्रिता	१००१
-ऊसे	ऊप	२४ गा ८
	ए	
एण	एते	५४ [१] गा ५३, ५४ [८] गा ८९ गा ९६, १७७ गा १३७, १८७ गा १४२, २७०, ८७६, ९६२ [३], १०७७, २१३८, पृ १४ टि १२
-एण	एतेन	१२१५ [१]
एण-	,,	४३९, ४४०, ५५७ [१], ८६८, ९२६, पृ १४१ टि १
-एण-	एतेन	९९८, ११२५, ११२६, ११३०, ११३२, ११३३, ११४२, ११४४, १२१५ [३], १२२०, १२५३, १२५५, पृ २४५ टि. ४, पृ २७४ टि १
एणं	एतेन	३५३, ८७९, १०००

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाङ्
एणसि	एतेषाम्	३१ [४], ४१, ५५ [३], ५६ [२], ५७ [२], ८४ [४], ९१ [१], २२५, २३० [६], २३१, २३२, २३५ [६], २४० [३-७], २४१ [९], २४६, २५० [१६], २५१, २५३, २५५, २६६, २६७, २७१, ९७९
एणसिं	एतेषाम्	६५५ [४], ९२२
एणसु	एतेषु	२०६ [२] गा. १५५
एणहि	एतै	५४ [११]
एकूणवीसं	एकोनविंशति	४२३ [१]
एकडे	पर्वगवनस्पतिविशेष.	४६ गा. ३३
एकनीसं	एकत्रिंशत्	४३५ [१-३], ४३६ [१, ३], १५२९ [३-४]
एकनीसाण	एकत्रिंशत्	एकत्रिंशत्ता वा ७२०, ७२३
,,	एकत्रिंशति	१८५०, १८५१
-एकदेस	एकदेश	१६३ त. १६६, १७५
+ - एकवीस	एकविंशम्	७९० गा १८८
एकवीस	एकविंशति	४२५ [१-३], ४२६ [१-३]
एकवीसाण	एकविंशते	एकविंशत्या वा ७१३
,	एकविंशतौ	१८४०, १८४१
एकस्स	एकस्य	५४ [१०] गा १००, पृ २६ टि. १
एकं	एकम्	१३२२, १३२७, १३२९, १३३०, १३३३, १३३४,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	१३८९,	१३५०,		२०९३[१], २०९५[१],	
	१३५३,	१३५६,		२०९६[१-२], २१००	
	१३५८,	१३६८,		[२], २१०१[१],	
	१३७४, १७०० [१२],			२१०३[१], २११९[२,	
	१७०८[७], पृ २०३			४], २१२०[२-३],	
		टि १		२१२१[३], २१३५[१]	
एकं	एकः	१७०२[४]	एकौ	एकम्	९१०[३],
एका	एकः	१७०२[३],		१०४१[३], पृ. २५५	
		१७३२[७]			टि १
+ एकार	एकादश ७९० गा १८७,		एकौ(का)	एका	१४१५[२]
	पृ. २०२ टि १		- एगडग	एकक	९९४,
एकारस	एकादश ११० गा. १२६,			१४०७[१], १४०८[३],	
	१०५८			१४२०[१-३, ६-७],	
		२०७		१४२१[१-४], १४२५	
एकारस - ०	॥			[१], १४२८[१],	
एकारसमं	एमादशम् पृ. २२० प ५			१४३१ [१], १४३२	
एकारसमो	एकादशम ७९० गा			[१-२], १४३७[१-३],	
	१८५			१४४४, १४५७, १४५९,	
एकारसविहा	एकादशविधा १०८८			१४६३, १४६८, १६२०,	
एकारसविहे	एकादशविध. १०७०			१६७५	
एकारसुत्त	एकादशोत्तरम् २०९ गा		- एगडया	एकके-एके	८३, ९९६,
	११७			९९८, ११३०, २०४२,	
एकारसो	एमादश ७९० गा १८६			२०४३, २०४६, २०५१	
एकासीतिविहं	एकासीतिविधम् १२४२		एगडयाओ	एककात्-एकस्मात्	१६२०
एकूणतीमागु	एकोनविंशति १८८९		एगओवत्ता	द्वीन्द्रियजीवा	५६[१]
- एकूणवीसडसे	एकोनविंशतितम ५५ [३]		एगखुरा	एकखुरा	७०, ७१
	गा १०८		एगगंधाई	एकगन्धानि	८७७[९]
एकूणवीमागु	एकोनविंशते		एगगुणकक्खडाई	एकगुणकर्कशानि	
	एकोनविंशत्या वा ७१०			१८००[२]	
एके	एकम्	१०३२ [१]	एगगुणकालए	एकगुणकालक	५१९
एकेक ०	एकैक	१६०४ [२]	एगगुणकालगस्स	एकगुणकालकस्य	५१९
एकेक	एकैकम्	५४ [११] गा.	एगगुणकालगाणं	एकगुणकालकानाम्	
		१०४-१०५		३३३, ५१९	
एकेकीए	एकैकस्याम्	२०५७ [१]	एगगुणकालाई	एगगुणकालानि	
एकेण	एकेन	६८७, ६८८, ६९१		८७७[८], १७९८[२]	
एकौ	एक	६२८, ६३७,	एगगुणतित्तरसाई	एकगुणतित्त-	
	६३६, १४१४[१, ३],			रसानि	८७७[१२]
	१४१५[१], १४१६[१],				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
एगगुणतित्ताहं	एकगुणतित्तानि	पृ. २१७ टि. १-२
एगगुणसीयाहं	एकगुणशीतानि	८७७[१४]
एगगुण-	एकगुणसुर-	
सुट्ठिभगंधाहं	भिगन्वानि	८७७[१०]
एगजीवस्स	एकजीवस्थ	५४[८] गा. ९१ गा ९५
एगजीविया	एकजीवकानि	५३ गा ४४
एगजीवो	एकजीव	„
एगट्टिया	एकारिथका	३९, ४०
„	एकारिथकानि	४०
—एगतिया	एकके—एके	६७३[२], पृ. २४५ टि. ५
एगतीसइमं	एकत्रिशत्तमम्	पृ. ४१९ पं २०
एगत्त ०	एकत्तव	८९१, ८९५, १५८४[२], १५८७[२], १६७४[२], १६७८[३], १७६२, १९०७
एगत्तेण	एकत्वेन	१७७३[२], १७८८[२], १८८६, १८९२, १८९३, १८९८[३], १९०५[१]
एगदिसिं	एकदिशि	२१५६[१], २१५७, २१५९[१], २१६० त २१६२, २१६५, २१६६[१]
एगपए	एकपदे	११० गा. १२५
एगपएसियाहं	एकप्रदेशकानि	८७७[३]
एगपएसोगाढस्स	एकप्रदेशावगाढस्य	५११
एगपएसोगाढा	एकप्रदेशावगाढा	३३१
एगपएसोगाढाहं	एकप्रदेशाव-	
	गाढानि	८७७[४]
एगपएसोगाढाणं	एकप्रदेशाव-	
	गाढानाम्	५११
एगपएसोगाढे	एकप्रदेशावगाढ	५११

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
एगपदेसोगाढा	एकप्रदेशावगाढाः	३३१
एगपदेसोगाढाणं	एकप्रदेशाव-	
	गाढानाम्	३३१, ३३३
एगफामाहं	एकस्पर्शानि	८७७[१३], १८००[१]
एगवीयगा	एकवीजकाः	पृ. १७ टि. १-२-३
एगमेगस्स	एकैकस्य	१०३०, १०३१[१], १०३६, १०४१[१-२, ४, ८], १०४३[१, ३, ५६], १०४६[१, ८], १०४७ [१, ४], १०५८, १०६५, २०९३[१], २०९५[१], २०९६[१], २१०१[१], २१०२, २१०३[१], २१०५, २१०६, २११९[१], २१२०[१], २१३५[१], २१३९
एगमेगे	एकैकम्	७८०
एगम्मि	एकस्मिन्	१२१७
एगरसाहं	एकरसानि	८७७[११]
एगवण्णाहं	एकवर्णानि	८७७[७], १७९८[१]
एगवयणं	एकवचनम्	८९७
एगवयणे	„	८९६
एगवयू	एकवाक्	८४९
एगविहवंधए	एकविधवन्धक	१६४२, १६४६, १७६३[१], १७७६, १७७८, १७८३[१]
एगविहवंधएण	एकविधवन्धकेन	१७८१
एगविहवंधगा	एकविधवन्धका	१६४३, १७६४, १७६५[२], १७७८, १७८४[१, ३]
एगविहवंधगे	एकविधवन्धक	१७७८

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
एगविहा	एकविधा	१५०, १५३, १५६, १५९, १६२
एगवीसइमं	एकविंशतितमम्	पृ. ३४९ पं. ६
एगवीसाण	एकविंशतेः	
	एकविंशत्या वा	७१२
एगसमइण	एकसामयिकेन	२१५३ [२], २१५६ [२], २१५७, २१५९ [२], २१६६ [१]
एगसमणं	एकसमयेन	६२६, ६२८, ६३०, ६३२, ६३३, ६३६, ६३७, ११०१, १४१४ [१, ३], १४१५ [१-२], १४१६ [१], २१७५
+ एगसमय	एकसमय	५५९ गा १८२, १४०६ गा २१३
एगसमयठितीयाइं	एकसमयस्थितिकानि	८७७ [५]
एगसमयठितीए	एकसमयस्थितिक	५१५
एगसमयठितीयस्स	एकसमय- स्थितिकस्य	५१५
एगसमयठितीया	एकसमयस्थितिकाः	३३२
एगसमयठितीयाइं	एकसमय- स्थितिकानि	८७७ [५]
एगसमयठिनीयाणं	एकसमय- स्थितिकानाम्	३३२, ५१५
एगसिद्धा	एकसिद्धा	१६
एगस्स	एकस्य	५४ [८] गा. ९३, ५४ [१०] गा १०० गा १०३
एगं	एकम्	१६८ तः १७३, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणा प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
		१९० [१], १९३ [१], ३३७ [१], ५६० तः ५७८, ५८१, ५८३ तः ६०७, ८७५, ८७८, ८९८, १३२७, १७०२ [२४, ३९, ४२, ४९], १७१३, १७३१ [४], २१६९, पृ. १६५ टि. १ एक. १७०२ [२४, ३९, ४२, ४९]
एगं		
- एगं	एकम्	१६८ तः १७२, १७४ गा. १३६, १७७, १७८ तः १८३ सूत्राणा प्रथमकण्डिका, १८९ [१], १९० [१], २०९ गा. १५७, ८७०, पृ. ५३ टि ३ एका २११ गा १६५, ११४२, ११६८ [१], ११६९ [२], १५३२ [६], १९४४, १९४५, १९४७, १९५१, १९५७ [१]
एगा		
एगागारा	एकाकारा	६७, ८१, ८९, ९०
एगागाराइं	एकाकाराणि	१६९४ [१८]
एगागारे	एकाकार	९५६ १५३३ [१-२], १६९४ [१३, १५, १७]
एगिदिए	एकेन्द्रिय	१२७२, २१५८ [२]
एगिदिएसु	एकेन्द्रियेषु	६६६ [२], ६६८ [२-३], ६७२ [३], ६७५, १८८० [३]
० एगिदिएसु	एकेन्द्रियेषु	६६८ [३]
एगिदिएहिंतो	एकेन्द्रियेभ्यः	६५५ [३-४]
एगिन्दिय	एकेन्द्रिय	६६६ [२], १५३७

मूलमदो	सकयन्थो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयन्थो	सुत्तकाइ
पुगिदिय ०	एकेन्द्रिय	६३९ [२], ८१५ [२], ८६९, ८८८ [२], ८९२, १०४३ [२], १२८०, १४३९, १६४१, १७७९, १८७६ [२], १८८९ [२], २०५०, २०६५, २१५०, पृ. १११ टि. २	पुगिदियनिरिक्ख- जोणिपुसु पुगिदियनिरिक्ख- जोणिपुहिंतो	एकेन्द्रियतिर्य- ग्योनिकेपु एकेन्द्रियतिर्य- ग्योनिकेभ्य	६६८ [२] ६५० [२-३], ६५६ [३], ११९४
०-पुगिदिय	,,	१५८८ [१], १७६६, १८७२, १८८४, १८८५ [१], १८८८, १८९१ [२], १८९५ [१], ३-४], १८९९ [१], १९०० [१, ३], १९०१ [१], १९०२ [१, ३], १९०३ [१, ५], १९०५ [३]	पुगिदियनिरिक्ख- जोणियखेत्तोव- वायगती पुगिदियतिरिक्ख- जोणिया पुगिदियतिरिक्ख- जोणियाणं पुगिदिय- तेयगसरीरे ० ,, ० पुगिदियवे-	एकेन्द्रियतिर्य- ग्योनिकक्षेत्रोप- पातगति एकेन्द्रियतिर्य- ग्योनिकाः एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् एकेन्द्रियतैजसगरीरम् १५३६, १५३७, १५४१ १५४२ एकेन्द्रियवैक्रियशरीरस्य	१०९५ ११९४ ११९४ ११९४ १५४१ १५४२ १५२८
० पुगिदिय- खोरालिय-	एकेन्द्रियौदारिकाणि	१४७९	उव्वियसरीरस्स पुगिदियवे-	एकेन्द्रियवैक्रियशरीरम् उव्वियसरीरे	१५१४, १५१५ [१] १५१५ [१-३], १५२२
पुगिदियओगलिय- नरीरे	एकेन्द्रियौदारिक- शरीरम्	१४७६, १४७७, १४८९	० ,,	,,	१५१५ [१-३], १५२२
० पुगिदिय- ओगलियनरीरे	,,	१४७७, १४७८ [१-२], १४८० [१], १४९१ [१], १४९२ [१]	पुगिदियसरीराइं	एकेन्द्रियशरीराणि	१८५३, १८५५
पुगिदियओग- लियन्म	एकेन्द्रियौदारिकस्य	१५०३	पुगिदियसस	एकेन्द्रियस्य	१५४६
पुगिदियओहियाणं	एकेन्द्रियौवियानाम्	११७८	पुगिदिया	एकेन्द्रिया.	५५ [३], २२७त. २२९, २३० [२], २३१, २९२, २९४, ३३४, ८६७, ९४० [१], ११७३, ११७४, १७०५, १७०७ [१], १७०८ [१-४, ७-८], १७१७, १७८०, १८६०, १८६९ [२]
पुगिदियसमन- सरीरे	एकेन्द्रियसमन- शरीरम्	१५५२	०-पुगिदिया	एकेन्द्रिया.	१७६६
पुगिदियजाइणामाणं	एकेन्द्रियजातिनाम्	१७०२ [५], १७११ [२]			
पुगिदियजाइणामे	एकेन्द्रियजातिनाम्	१६९ [२]			

मूलसद्वो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
पुनिदियाणं	एकोन्द्रियाणाम् २२७ त २२९, २३० [२], २३१, ११५९, ११७३, १७१७, १७२०, १७८४ [२], २०३९		- एगो	एक १०७७, १०७८, १०८२, १०८३	
पुनिदिसरीरादी	एकोन्द्रियगरीरादि १७९३ गा २१८		,,	एके १०७७, १०७८, १०८१ त १०८३	
पुगुत्तरिए	एकोत्तरिकः २१११		एगो	एकम् १७३, २०९, ७७७, ७७९, ८०३, ९८५ [१], १०२७ [१], १५२६ [६]	
पुगुत्तरिया	एकोत्तरिकाः २१०९, २११३, २१३९		एगोणं	एकेन ६९१, ८७९, १३२७	
पुगुत्तरियाण	एकोत्तरिकया २१०५, २१०७, २११५ [१], २११६ [१]		पुगेदियसंसारसमा-	एकोन्द्रियसंसार-	
पुगुत्तरियाते	एकोत्तरिकया पृ. ४३७ टि. ३		वण्णजीव-	समापन्न-	
पुगुण्णीसइमं	एकोनविंशत्तमम् पृ ४०९ पं २२		पण्णवणा	जीवप्रज्ञापना १९	
पुगुण्णीस	एकोनविंशत् ४३३ [१, ३], ४३४ [१, ३]		पुगेदिया	एकोन्द्रिया २३१	
पुगुण्णीसाण	एकोनविंशत् एकोनविंशता वा ७२०, ७२१		पुगो	एक २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५४ [८] गा ८८, ५५ [३], २११ गा. १६७, ६२६, ६३३, १७०२ [५०-५३, ५८], १७१२, १८७९	
,,	एकोनविंशति १८४८, पृ ३९८ टि. १		पुगोरूया	एकोरूकाः -	
पुगुणवण्णं	एकोनपञ्चाशत् ३७० [१, ३]		एतस्स	अन्तर्द्वीपमनुष्या ९५	
पुगुणवीसइमं	एकोनविंशत्तमम् पृ ३१८ पं. १६		एताओ	एतस्य २७२ [१-५] एता ११६३ [४], ११६४ [१], ११६५ [१], १६३५ [१, ४]	
पुगुणवीसं	एकोनविंशति ४२३ [३], ४२४ [१, ३]		- एतारूया	एतद्रूपा १२३१, १२३७	
पुगुणवीसाण	एकोनविंशते एकोनविंशत्या वा ७११, पृ १८६ टि १		- एतारूवा	,, १२२६ त १२२८, १२३०, १२३३ तः १२३५, १२३८	
,,	एकोनविंशतौ १८३८, १८३९		एतासि	एतासाम् ११८९	
एगो	एक २७२ [१-३], ८०२, १००५, १०२१ [२-३], १९१८, १९२२		एते	एतौ २७१	
			,,	एते ५४ [८] गा. ८८, २०६, २७३, ६३४, ६३५, ६४१, ६५४, ६६४, ६७२ [४, ६],	

मूलसद्यो

एते

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

६९२, ८९१, ८९५,
 ९६१[३], ९७१,
 १०२६[१], १०६७,
 १०८३, ११४७,
 ११८०[१०], १२५८
 [४-७], १५८०,
 १५८३[३], १५८४[१],
 १६१६[२], १६३६,
 १६४३, १६४४,
 १६७४[२], १६७८[३],
 १७१७, १७६१, १७७८,
 १७८१, १७८४[१,३],
 १८८०[१], १८९२,
 १८९३, २०९४[२],
 २०९८[२], २११५[२],
 २११७[२], २११८[२],
 २१२३[४], २१२४[४],
 २१३६

एते

एतान् ११० गा १२२,
 ७९० गा. १९०

-एते

एते ५६[१], ५७[१],
 ५८[१], १४०९,
 १४९७[३], २१०४
 [२], २११६[२],
 २११९[५], २१२०[४]

”

-एतेण-

एतान् २१७५
 एतेन ९९४, ११२८,
 ११२९, ११३८, ११४४,
 १९२८, १९२९, १९३१,
 १९३२[१], १९५४,
 १९५७[१], १९५८,
 १९६०, १९६३, १९६४,
 २०४६, २०५१, २०५२
 [१], २०७८, २०८०,
 २०८३, २१६९, २१७६,
 पृ २७४ टि २, पृ. २७६
 टि २

मूलसद्यो

एतेण-

एतेणं

एतेसि

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

एतेन ८३१, ८६७
 ११२४, १२१५ [२],
 १५७३, पृ. २४६ टि. १
 एतेन ६९२, ९९९ [१],
 ११९६, १२२१, १६१९,
 १७४२, २१७५
 एतेषाम् २५ [३], २८
 [४], ३४ [४], ४०,
 ५८ [२], ६८ [४],
 ७५ [४], ८२, ८५[५],
 १७९ [१], २२६ तः
 २२९, २३० [१-५],
 २३३, २३४, २३५
 [१-५, ७], २३६ तः
 २३९, २४० [१-२, ४],
 २४२ तः २४५ [८],
 २४७ तः २४९, २५० [७],
 २५२, २५४, २५६ तः
 २६५, २६८ तः २७०,
 २७३ तः २७५, ३२५,
 ३३० तः ३३३, ६९१,
 ९००, ९१२ [३-४],
 ९८२, ९८५ [७, ९],
 ९८७ [२, ४], १०१३,
 ११७० तः ११७४,
 ११७६, ११७८, ११८०
 [१, ५-१०], ११८२
 [१-३], ११८३ [१-३],
 ११८५ तः ११८८,
 ११९० तः ११९४,
 १२४७ तः १२४९,
 १४६९, १५६६, १८१८,
 १८२१, २०५३, २१२५
 तः २१२७ [१], २१२८
 [१], २१४२, २१४३,
 पृ २१९ टि २, पृ ४२२
 टि १

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
एतेसि	एतेषाम् १९७[१], ६५० [१०], ६६९ [२], ६७२ [४], ९११ [४], ९१२[१], ९१४[२, ४], ९१८ [३], ९२१ [४], ११०७, ११०९, १२०३ [५], १२५७ [१५], १२५९ गा २१२, १३१३, १४९८ [३], १५२० [५], १५४४ [२], १५६५, १७९३ गा २१८, पृ २२५ टि ५-६, पृ. २८४ टि २, पृ ३९७ टि. २		- एयं	एतत् २११ गा १६९	
			एया	एताः १०३ गा ११८	
			एयाहं	एतानि ५४[८] गा. ९५	
			एयाओ	एता १२३२, १२३५[१]	
			एयाणि	एतानि १७०९	
			एयारूवा	एतद्रूपा पृ २९४ टि १९	
			- एयारूवा	,, १२२९	
			एयासि	एतासाम् १६६३	
			एयासु	एतासु १९०४[१]	
			एरणवय	ऐरण्यवत् १२५७[१२]	
			एरवतेहि	ऐरवतै ९७[१]	
			- एरवय	ऐरवत् १०९८, १२५७[५]	
एत्तो	इत् १२२६ त १२३०, १२३२ त १२३८, १२५१		एरंडवीयाण	एरण्डीजानाम् ८८६	
			एरडे	एरण्ड -तृणविशेष. ४७ गा ३६	
एत्थ	अत्र ८२, ९३, १४८, १५१, १५४, १५७, १६०, १६६ त १७७, १७८ त १८६ सूत्राणा प्रथमकण्डिका, १८१[२], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ त २०६ सूत्राणा प्रथमकण्डिका, २०७ त २०९, २११, २११७[२], पृ. ६१ टि. २, पृ ६६ टि ५		- एरडे	,, ५४[८] गा. ९२	
			+ एरावण	ऐरावण - गुच्छ- वनस्पतिविशेष ४२ गा २२	
			एरावणवाहणे	ऐरावतवाहन १९७[२]	
			एरिसए	ईदृश १७४६, १७५० १७५१	
			एलए	एलक ८४४ त ८४८	
			एलग	एलक ७२	
			- एलवालु	एर्वा ५४[८] गा ९४	
			एलवालुंकी	वल्लीविशेष ४५ गा २८	
			एव	एव ११० गा ११९	
			- एव	,, ४९ गा ४०, ५४[१] गा. ४८-४९ गा ५३, ५४[८] गा ८८, १०२ गा. ११४, ११० गा. १२१, १४९, १५२, १५५, १५८, १६१, १७४ गा १३३ गा. १३६, १७९[१],	
एत्थ-	अत्र १०२ गा ११७				
एमेव	एवमेव ११० गा १२१ गा १२३				
एयस्स	एतस्य १४७३				
एयं	एतत् ५४[१०] गा १०१, १५२९[२], १६०४[२], १७३७[४]				

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
-एव	१९१[१], १९७[१], २००[१], २०१[१], २०२[१], २०४[१], २०९, २०९ गा १५७, २११ गा. १६५, ५४०, ५५३, ५५९ गा. १८२, ६५५[४], ६६५[१], ६७२[४, ६], ७८९, ८००, ८०४, ८९५, ९१०[२], ९११[३], ९१२[१, ३], ९१४[२], ९२०, ९८३[२], १०६६[२], १०६७, १०८९, ११२७, ११४४, ११४६, ११५१, ११५२, ११५५, ११८०[६, १०], ११८४, ११९६, १२०७[१], १२०९, १२१५[१], १२१७, १२४८, १२४९, १२६४[१], १४२९, १४३४, १५०७[३], १५५२, १५६३[२], १५९१, १५९३, १५९९[१], १६०४[१], १६१३[१], १६१४, १६१५, १६१६[१], १६८१[२], १६८३, १७०२[३१], १७३६ [१], १७९३ गा २१८, १८११, १९२६, १९३१, १९३२[१], १९८० गा. २२१, २०३२ गा. २२३, २०५०[३-५], २०५४ गा २२६, २०८५ गा. २२७, २११०, २१११, २११४[१], २१६५,	पृ. ६४ टि. ४, पृ. २२४ टि. १ एव ६४१ इयत् २१५३ [१], २१५६ [१], २१६६ [१] इयत् २१५६ [१], २१५७, २१५९ [१], २१६०, २१६५ इयत्कालस्य इयत्कालेन वा २१५६ [२], २१५९ [२], २१६६ [१] एवमाइयाणं एवमादिकानाम् ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ८४ [४], ८५ [४], ९१ [४] एवमादियाणं एवमादिकानाम् ५६ [२], ७५ [४] एवमादी एवमादयः ९८ एवमेव एवमेव १६६०, २१७६, पृ ३१९ टि ३ एवं एवम् ५४ [११] गा १०४-१०५, १७९ [१], १८७, १९२, १९४, १९७ [१], १९८ [१], २०० [१ २], २०१ [२], ३३३, ३५३, ४३९ त ४५०, ४५२, ४५४ त ४६०, ४६२ [१] त ४७३ [२], ४७४ [१-२], ४७५ [१] त ४८१ [२], ४८२ [१] त ४८५ [२], ४८६, ४८७ [१-३], ४८९ [१] त ४९३ [२], ४९४, ४९५ [१-३], ४९७, ४९८, ४९९ [२], ५०३ त ५२५ [२], ५२६ [१ ३], ५२७ [२]			

मूलसद्वो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

मूलसद्वो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

एवं

त ५३१ [२], ५३२
[२-३], ५३३ [२-३],
५३४, ५३५ त ५३९
सूत्राणा द्वितीय-तृतीय-
कण्डिके, ५४०, ५४१
[२-३], ५४३ [१-३],
५४४, ५४५ [२-३],
५४६, ५४७ [२-३],
५४८ [२-३], ५४९,
५५० [२-३], ५५१
[२-३], ५५२ [२-३],
५५३, ५५५ [२], ५५६
[२-३], ५५७ [१ ३],
५५८, ५७८, ५८०,
५८२, ६०८, ६१४,
६१६, ६१८, ६२०,
६२२, ६२५, ६२७,
६२९, ६३१, ६३४,
६३८, ६४०, ६४६,
६४८, ६४९, ६५०
[९-१०], ६५१, ६५२,
६५५ [४], ६५६ [३],
६५८ त ६६१, ६६३
त ६६५ [१], ६६६ [३],
६६७, ६६८ [६, ८],
६६९ [२], ६७०, ६७१,
६७२ [४, ६, ९], ६७३
[२], ६७५, ६७६,
६७८, ६८०, ६८२,
६८६, ६८९ त ६९२,
६९६, ६९८, ७२८,
७२९, ७४१, ७४३,
७४६, ७५२, ७५७,
७५९, ७६०, ७६६,
७६८, ७६९, ७७६,
७७८, ७९२ त
७९९, ८०१ त. ८०६,

८०८ त ८२९ सूत्राणा
द्वितीयकण्डिका, ८३१,
८६७ त ८६९, ८७३,
८७७ [८, १०, १२, १४],
८८८ [१-२], ८८९ त
८९२, ८९४, ८९५,
९०३, ९०५, ९०७,
९१० [४], ९११ [३],
९१३, ९१४ [३], ९१५,
९१९, ९२०, ९२३,
९२४, ९३९ [१-२],
९४० [२], ९४१ [२],
९४५, ९४६, ९५९,
९६० [२-३], ९६१
[२-३], ९६२ [२ ३],
९६३ [२-३], ९६४ [२],
९६५ [२], ९६६ [२],
९६७ [२], ९६८ [२],
९६९, ९७१, ९७५ [२],
९७६ [२], ९७७ [२],
९७८ [२], ९८० [२],
९८१ [२], ९८३ [२],
९८४, ९८५ [८], ९८६,
९८७ [३, ५], ९९० [४],
९९१ [२], ९९२ [४],
९९४, ९९५ [२], ९९६,
९९८, ९९९ [२],
१००२, १००३ [१-२],
१००८ [२], १००९ [२],
१०१० [१-३], १०११
[२], १०१२ [२],
१०१४ [२], १०१५ [२],
१०१६ [२], १०२० [२],
१०२१ [४], १०२२
[१-२], १०२६ [२],
१०२७ [२], १०३१ [१],
१०३२ [१-२], १०३३

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्तकाह

एवं

[१-३], १०३८[२],
 १०४१[२-४,६], १०४२,
 १०४३[२], १०४६
 [२-६], १०४७[२]
 १०४८[३, ५], १०४९,
 १०५०[२-३], १०५२,
 १०५३, १०५४[२-३],
 १०५५[२], १०५७,
 १०५९, १०६०, १०६४,
 १०६५, १०६६[३],
 १०६७, १०६८,
 १०७१ त १०७४,
 १०७९ त १०८१,
 १०८३, १०८६, १०८८,
 १०८९, १०९८, १०९९,
 ११०१, ११०४, १११६,
 ११२४ त. ११३०,
 ११३२, ११३३[१-२],
 ११३६, ११३८, ११४०,
 ११४२, ११४४, ११४५,
 ११४९, ११५४, ११५५,
 ११६०, ११६१,
 ११६४[४], ११६६
 [१-२], ११६७[१-२],
 ११६८[२], ११७२,
 ११७५, ११७७, ११८०
 [४, १०], ११८१,
 ११८३[२], ११८४,
 ११९१, ११९५, ११९६,
 ११९९[२], १२००[२],
 १२०१[२], १२०२,
 १२०३[२, ४-५] १२०४,
 १२०७[२], १२०९,
 १२१०[१-२, ४],
 १२१२, १२१४,
 १२१५[१-३], १२१६
 [२], १२१७, १२२० त

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्तकाह

१२२५, १२४१ त.
 १२४६, १२४८, १२४९,
 १२५२ त. १२५५,
 १२५७[४, ६, ८, १०-११,
 १४-१६], १२५८[३-८],
 १२६३[१-२], १२६६
 [२], १२६८[२],
 १२६९, १२७४, १२७८,
 १२८७, १२९२, १२९५,
 १३०३, १३०४, १३०७,
 १३१६, १३२३, १३३२,
 १३४७ त १३४९,
 १३६३, १३९६,
 १४०० त १४०३,
 १४०७[२], १४०८[३],
 १४०९, १४१०[२-३],
 १४१४[२], १४१५[३],
 १४१६[२], १४१९,
 १४२४, १४२६[२],
 १४२७[२], १४२८[३],
 १४२९, १४३०[२],
 १४३४, १४३६[१],
 १४३८, १४४२, १४४४,
 १४४५, १४५१, १४५३,
 १४५७ त. १४५९,
 १४६१, १४६४, १४६५,
 १४६७, १४७०, १४७८
 [३], १४७९, १४८१,
 १४८४[३], १४८५[४,
 ८, ९], १४९०[२-४],
 १४९१[२], १४९२[२],
 १४९३[२], १४९४
 [२], १४९५[२],
 १४९६, १४९७[१-३],
 १४९८[२-४], १४९९
 [१-२], १५००, १५०१
 [२-३], १५०३, १५०४

मूलसहो
एवं

सकयत्यो सुत्तंकाइ
[२-४], १५०६ [४],
१५०७ [२], १५०८ त
१५१०, १५११ [१-२],
१५१७ [३], १५१८
[७], १५२० [३-५],
१५२३ [२], १५२४
[२], १५२५, १५२६
[२-५, ७], १५३२
[२-५ ७], १५३८,
१५४३, १५४६, १५४७
[२], १५५१ [२-३, ५,
७-८, १०], १५५२,
१५५५, १५५७, १५५८,
१५६२, १५७३, १५७५
[१-२], १५७६ [२],
१५७७ [२], १५७८
[२], १५७९ [२],
१५८०, १५८१ [२],
१५८३ [२], १५८४
[१-२], १५८५ [२],
१५८६ [२], १५८७
[१], १५८९ [२],
१५९१, १५९५ [२],
१५९७ [२], १५९९
[१-२], १६०१, १६०३
[२], १६०४ [१-२],
१६०६ [२], १६०८,
१६१०, १६११, १६१३
[२], १६१४, १६१६
[१-२], १६१८, १६१९,
१६२७ [२], १६३१,
१६३२, १६३५ [२],
१६३६, १६३८ [२],
१६३९, १६४१, १६४२,
१६४४, १६४५, १६४९
[२], १६५५ तः १६५७,
१६५९, १६६६ तः

मूलसहो

सकयत्यो सुत्तंकाइ
१६७३, १६७४ [१-२],
१६७६ [२], १६७७
[१-२], १६७८ [१-३],
१६८४ [२], १६८५
[२], १६९१ [४],
१६९५ [३], १७०१ [३],
१७०२ [७, १०, १४-
१५, २३-२४, ३४-३५,
४१, ४४, ४७, ५६,
५८], १७०६, १७०८
[५], १७१०, १७१२,
१७१६, १७१७,
१७१९, १७२१,
१७२३, १७२५, १७२६,
१७२८, १७३० [२-३],
१७३१ [२-४], १७३७
[३], १७३९ [३],
१७४१, १७४२, १७४७
[२], १७४८, १७५४
[२], १७५६ [२],
१७५८ [२], १७५९
[२], १७६१, १७६२,
१७६३ [२], १७६५
[२], १७६७ [१-२],
१७६८ [२-३], १७६९
[२], १७७० [२],
१७७१, १७७२,
१७७३ [२], १७७४
[२], १७७५ [२],
१७७७ [२], १७७८,
१७८१, १७८२, १७८३
[२], १७८४ [१-३],
१७८५, १७८७ [२],
१७८८ [२], १७८९,
१७९०, १७९२ [२-३],
१७९४ [२], १७९८
[२], १७९९, १८०२,

मूलसद्वो
एवं

सकयत्थो

सुत्तकाइ

मूलसद्वो

सकयत्थो

सुत्तकाइ

१८०६ [१-२], १८०९,
१८१३, १८१६, १८२०,
१८२६, १८२८, १८२९,
१८४२, १८५४, त
१८५७, १८६०, १८६३,
१८६४, १८६६ [२],
१८६९ [२], १८७१ [२],
१८७३, १८७४ [२],
१८७५ [२], १८७६
[२], १८७८ [२],
१८८० [१-२], १८८१
[२], १८८३ [२],
१८८५ [१], १८८९
[२-३], १८९० [२],
१८९४ [२], १८९५
[२], १९११, १९१५,
१९१९, १९२३, १९२४,
१९२८ त १९३२ [२],
१९३९, १९४३, १९४६,
१९४९, १९५४ त
१९५६, १९५७ [१-२],
१९५८ त १९६०,
१९६३, १९६४, १९६७,
१९६९, १९७६, १९९९
त २००१, २००९ [२],
२०१०, २०१४ [२],
२०१८, २०२३, २०२८,
२०३०, २०३४ [२],
२०३६, २०३९, २०४१,
२०४४, २०४६, २०४८,
२०५०, २०५१,
२०५२ [१-६], २०५७
[२, ४], २०५९, २०६२,
२०६५, २०६८, २०७१,
२०७४, २०७८ त
२०८१, २०८३, २०८४,
२०८७ [२], २०९० [२],

एवं -

० एवभूयाणं
एवामेव

एस

२०९१ [२], २०९३ [२],
२०९४ [१-२] २०९५
[२], २०९६ [२],
२०९७ [२], २०९८
[१-२], २०९९ [२],
२१०० [२], २१०१ [२],
२१०३ [२], २१०४
[१-२], २१०७, २११०,
२१११, २११४,
२११५ [१], २११८ [२],
२११९ [२-४], २१२०
[१-३], २१२१ [१-२],
२१२३ [२-४], २१२४
[२-४], २१२७ [२],
२१२८ [२], २१२९ [२],
२१३४ [२], २१३५ [२],
२१३६, २१३७ [२],
२१३८, २१३९,
२१४० [२], २१४१,
२१४४ [२], २१४५ [२],
२१४४ [१-२], २१५५,
२१५७, २१५८ [२],
२१६०, २१६१, २१६५,
२१६६ [३], २१६७,
२१६९, २१७० [१],
२१७६, पृ. २४५ टि. १,
पृ. २७५ टि. ६, पृ. २८४
टि. २, पृ. ३१९ टि. ३
एवम् ४३ गा. २६,
९८, ५३८ [३], १४०९,
१४९७ [३], २११६ [२],
२११९ [५], २१२० [४]
एवभूतानाम् १११३
एवमेव १८६४,
२०५२ [२]
एव १६७९ त
१६८१ [१], १६८२,

मूलसद्वो	सक्यत्थो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सक्यत्थो	सुत्तकाइ
एस	१६८३, १६८६, १७४२ तं १७४४		०-ओगाढे	अवगाढान्	१८०१
„	एतद् १६७९ तं १६८१[२], १६८२ तं. १६८४[१], १६८६		ओगाहई	अवगाहते ११० गा. १२४	
—एसा	एपा २११ गा. १६३ तं. १६५, ८३२ तः ८३८, ८५४ तं ८५७, ८९७, १००३[२], १०८६		ओगाहण	अवगाहना १४७४ गा २१४	
—एसा	एपा २१० टि. २		०-ओगाहणम्	अवगाहनक ४५५[१-३], ४६४[१-३], ४६६ [१-३], ४७३[१-३], ४८१[१-३], ४८९ [१-३], ५२६[२-३], ५२७[१-२], ५२८, ५२९[२-३], ५३०[१], ५३१[१-३], ५५५ [१-३]	
—एसि	एपाम् १०५४[२]		०-ओगाहणगस्स	अवगाहनकस्य ४५५ [१-३], ४६४[१], ४६६[१], ४७३[१], ४८९[१], ५०९[१], ५३०[१], ५३१[१, ३], ५५५[१, ३]	
एसुहुमा	एतावत्सूक्ष्मा. २१६९		०-ओगाहणगाणं	अवगाहनकानाम् ४५५ [१, ३], ४६४[१], ४६६[१], ४७३[१], ४८१[१], ४८९[१], ५२९[१], ५३०[१], ५३१[१, ३], ५५५[१, ३]	
—एसे	एपा ८३९, ८४०, ८४४, ८४५		०-ओगाहणगे	अवगाहनक ५२९[१]	
एसो	„ ११० गा. १२३, ६४७ गा १८४, ८९०, १५०४[४], १५९१, १५९९[१]		ओगाहणद्वयाए	अवगाहनार्थतया ४४० „ ४४१, ४४३ तं ४४८, ४५२, ४५३, ४५५[१-३], ४५६[१], ४५७[१], ४५९[१], ४६२[१], ४६४[१], ४६६[१], ४६७[१], ४६८[१], ४७०[१], ४७३[१], ४७४[१], ४७५[१], ४७७[१],	
एति	यन्ति ५४[११]		ओगाहणद्वयाए		
	ओ				
+—ओगाढ	अवगाढम् ८७७[२३] गा १९८				
०-ओगाढस्स	अवगाढस्य ५११, ८०२ तं ८०६				
०-ओगाढा	अवगाढा ३३१, १२४४				
ओगाढाई	अवगाढानि ८७७ [१६-१७]				
०-ओगाढाई	„ ८७७[४], १७९७				
०-ओगाढाणं	अवगाढानाम् ३३१, ३३३, ५११				
ओगाढे	अवगाढ ९७२ गा २०२				
०-ओगाढे	„ ५११, ५१२				
„	अवगाढम् ७९४ तं ८०१, ९७८[१], ९८५[६],				

મૂલસદ્ધો	સક્કયલ્લો	સુત્તકાઢ
ઓગાહનટ્ટયાણ	૮૮૧[૧, ૩], ૮૮૨[૧], ૮૮૩[૧], ૮૮૫[૧], ૮૮૯[૧, ૩], ૪૯૦ [૧, ૩], ૮૯૧[૧], ૪૯૩[૧], ૮૯૫[૧], ૮૯૬, ૪૯૭, ૫૦૫, ૫૦૬, ૫૦૮, ૫૧૦, ૫૧૩, ૫૧૪, ૫૧૯, ૫૨૫[૧], ૫૩૧[૧, ૩], ૫૩૨[૧], ૫૩૩[૧], ૫૩૪, ૫૩૫[૧], ૫૩૭[૧], ૫૩૮[૧], ૫૩૯[૧], ૫૪૧[૧], ૫૪૨[૧], ૫૪૩[૧], ૫૪૫[૧], ૫૪૭[૧], ૫૪૮[૧], ૫૪૯, ૫૫૦[૧], ૫૫૧[૧], ૫૫૨[૧], ૫૫૪[૧-૩], ૫૫૫[૧, ૩], ૫૫૬[૧], ૫૫૭[૧], ૯૭૯, ૯૮૫[૭], ૯૮૭[૨]	
ઓગાહનટ્ટયાણહિતો	અવગાહનાર્થતાયા ૯૭૯, ૯૮૭[૨]	
ઓગાહનટ્ટયાતે	અવગાહનાર્થતાયા ૪૮૭[૧], ૫૦૪, ૫૧૧, ૫૧૫, ૫૨૭[૩], ૫૨૯[૧], ૫૩૦[૧], ૫૩૬[૧]	
૦-ઓગાહનતે	અવગાહનક ૫૨૬[૧]	
ઓગાહનપણસટ્ટયાણ	અવગાહન- પ્રદેશાર્થતાયા ૯૭૯, ૯૮૫[૭], ૯૮૭[૨]	
૦-ઓગાહનયરસ	અવગાહનકસ્ય ૪૮૧[૧]	
૦-ઓગાહનયાણ	અવગાહનકાનામ્ ૪૫૫[૨], ૫૨૬[૧], ૫૨૭[૧]	
ઓગાહનવગ્ગણાઓ	અવગાહનાવર્ગણા ૮૮૦	

મૂલસદ્ધો	સક્કયલ્લો	સુત્તકાઢ
ઓગાહનમંટાણપયં	અવગાહનાસસ્યાન પદમ પૃ ૩૧૫ ૬	
ઓગાહનમટ્ટાણ	અવગાહનસસ્યાનમ્ ૨ ગા. ૬	
ઓગાહના	અવગાહના ૨૧૧ ગા. ૧૬૪-૧૬૫, ૫૪૦, ૯૮૭[૧], ૧૦૦૬ ગા. ૨૦૮, ૧૫૫૨, ૧૫૬૬	
૦ ઓગાહના	અવગાહના ૧૦૧૪[૧]	
—ઓગાહના	,, ૨૧૧ ગા ૧૬૧	
૦-ઓગાહના	,, ૨૧૧ ગા. ૧૬૩, ૧૫૦૨, ૧૫૦૬[૧], ૧૫૦૭[૧], ૧૫૧૩[૧], ૧૫૨૭ ત. ૧૫૨૯[૨], ૧૫૩૦, ૧૫૩૧, ૧૫૩૨ [૧, ૬], ૧૫૩૫, ૧૫૪૫ ત. ૧૫૪૭[૧], ૧૫૪૮ ત. ૧૫૫૦, ૧૫૫૧ [૧, ૪, ૬, ૯]	
ઓગાહનાણ	અવગાહનયા ૮૨, ૯૩, ૨૧૧ ગા. ૧૬૬, ૪૭૩ [૩], ૫૦૭, ૧૫૬૬	
ઓગાહનાણામણિહ-	અવગાહનાનામનિ- ત્તાણ	૬૮૪
ઓગાહનાણામ-	,,	૬૯૦
નિહત્તાણ	,,	૬૮૫
ઓગાહનાનામ-	,,	૧૫૬૬
નિહત્તાણ	,,	૧૫૬૬
ઓગાહનાહિતો	અવગાહનાયા ૧૫૬૬	
ઓગાહિત્તા	અવગાહ્યા ૧૬૮, ૧૬૯, ૧૭૧ ત. ૧૭૪, ૧૭૭, ૧૭૮[૧], ૧૭૯[૧], ૧૮૧[૧], ૧૮૮, ૧૮૯ [૧], ૧૯૦[૧], ૧૯૩, ૧૦૦૧	
ઓગાહેત્તા	અવગાહ્યા ૧૭૦, ૧૮૦[૧], ૧૮૨[૧], ૧૮૩[૧]	

मूलग्रन्थो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
ओघसण्णा	ओघसंज्ञा ७२५ त. ७२७	
ओट्टावलंघिणी	ओट्टावलम्बिनी १२३७	
ओघिणाण	अवधिज्ञान ४५९ [१]	
ओघिणागी	अवधिज्ञाना ४६०	
ओफिडित्ता	उत्तिफटित्वा - उत्पल्लत्य	
	पृ. २७१ टि. ९	
ओभंजलिया	चतुरिन्द्रियजीवा. ५८ [१]	
०-ओभासा	अवभासा १६७ त. १७४	
ओमत्तं	अवमत्वम् ९९४	
ओयविय ०	तेजित १७८ [२]	
ओयाहारा	ओजआहारा १८६२,	
	१८६४	
ओरालाहं	उदाराणि २०५२ [२, ४]	
ओरालिण	औदारिकम् ९०१, ९०४,	
	९०६, ९०८, १४७५	
ओरालिणुण	औदारिकेण १५६३ [२]	
ओरालिय -	औदारिकाणि १५४४ [२]	
ओरालिय ०	औदारिक १५६५,	
	१५६६, १७०२ [१४],	
	२१७५, पृ. २२७ टि. १-२	
० ओरालिय -	औदारिकाणि १४७९	
ओरालियमीसग-	औदारिकमिश्रकशरीरकाय-	
सरीरकायजोगं	योगम् २१७३ [२]	
ओरालियमीसग-	औदारिकमिश्रक-	
सरीरकायप्प-	शरीरकाय-	
ओगी	प्रयोगी १०८३	
ओरालियमीससरी-	औदारिकमिश्रकशरीरकाय-	
रकायप्पओगिणो	प्रयोगिण १०८३	
ओरालियमीस-	औदारिकमिश्र	
सरीरकायप्प-	शरीरकाय-	
ओगी	प्रयोगी १०८३	
॥	औदारिकमिश्रकशरीरकाय-	
	प्रयोगिण १०८० त	
	१०८३	
ओरालियमीस-	औदारिकमिश्रकशरीरकाय-	
सरीरकायप्प-	प्रयोग १०६८,	
ओगे	१०७२ त. १०७४	

मूलग्रन्थो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
ओरालियमीसा-	औदारिकमिश्रकशरीरकाय-	
सरीरकायजोगं	योगम् २१७३ [२]	
ओरालियमीसा-	औदारिकमिश्र-	
सरीरकाय-	शरीरकाय-	
प्पओगिणो	प्रयोगिण १०८३	
ओरालियमीसा-	औदारिकमिश्रकशरीरकाय-	
सरीरकायप्पओगी	प्रयोगी १०८३	
ओरालियमुक्केल्ला	औदारिकमुत्तानि	
	९११ [१]	
ओरालियसरीर-	औदारिकशरीरकाययोगम्	
कायजोगं	२१७३ [२]	
ओरालियसरीर-	औदारिकशरीरकायप्रयोगी	
कायप्पओगी	१०८३	
॥	औदारिकशरीरकाय-	
	प्रयोगिण १०८० त	
	१०८३	
ओरालियसरीर-	औदारिकशरीरकायप्रयोग	
कायप्पओगे	१०६८, १०७२ त	
	१०७४	
ओरालियसरीरगा	औदारिकशरीरकाणि	
	९१४ [१]	
ओरालिय-	औदारिकशरीरनाम्न	
सरीरणामाए	१७०२ [१०]	
ओरालियसरीरणामे	औदारिकशरीरनाम	
	१६९४ [३]	
ओरालियसरीर-	औदारिकशरीर-	
वधणणामे	वन्धननाम १६९४ [५]	
ओरालियसरीरया	औदारिकशरीरकाणि	
	९१० [१]	
ओरालियसरीर-	औदारिकशरीर-	
संघातणामे	सङ्घातनाम १६९४ [६]	
ओरालियसरीरस्स	औदारिकशरीरस्य १५०२,	
	१५३८, १५५३, १५५६,	
	१५५७, १५६६	
० ओरालिय-	औदारिकशरीरस्य	
सरीरस्स	१५०६ [१], १५०७ [१]	
०-ओरालिय-	॥	
सरीरस्स	१५१३ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाद
ओरालियसरीरं	औदारिकशरीरम्	
	१५५९ त	१५६१, १९०३ [३]
ओरालियसरीर- गोवंगणामे	औदारिकशरीरा- ज्ञोपाज्ञनाम	१६९४ [४]
ओरालियसरीरा	औदारिकशरीराणि	९११ [१], ९१२ [१], ९१६ [१], ९१८ [१], ९२१ [१], १५६५, १८६३, पृ. २२५ टि ४, पृ. ३९२ टि १
ओरालियसरीराओ	औदारिकशरीरात्	१५९७ [२]
ओरालियसरीरी	औदारिकशरीरेण	१७९४ [३]
ओरालियसरीरीसु	औदारिकशरीरिषु	१९०३ [२]
ओरालियसरीरे	औदारिकशरीरम्	१४७६, १४८८
,,	औदारिकशरीरे	१५३९ [३]
० ओरालियसरीरे	औदारिकशरीरम्	१४७६ त १४७८ [२], १४८०, १४८२ त १४८४ [२], १४८५ [१-३, ५-७], १४८७ [१-२], १४८९, १४९० [१], १४९१ [१], १४९२ [१], १४९५ [१], १४९७ [१-३], १४९८ [१], १५०१ [१]
ओरालियसरीरेहि	औदारिकशरीरै	९१८ [१]
ओरालियसरीरेहितो	औदारिकशरीरेभ्य	१५६५, १५९५ [२], १६०३ [२], १६०४ [१]
ओरालियसंठाण-	औदारिकसंस्थान	१५४३
ओरालियस्स	औदारिकस्य	९१० [२-३],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाद
ओरालिया	औदारिकाणि	९११ [२], ९१२ [२], १५०७ [३]
	९१२ [१, ३], ९१४ [२, ४], ९१६ [१], ९१८ [१-३], ९२१ [१-२, ४], ९२२	
ओवद्वया	त्रीन्द्रियजीवा.	५७ [१]
ओवक्कमियं	औपक्कमिकीम्	२०७३
ओवक्कमिया	औपक्कमिकी	२०७२
ओवम्मसच्चा	औपम्यगत्या - भाषाप्रमेद.	८६२
ओवम्मसच्चे	,,	,, ८६२ गा. १९४
ओवम्मं	औपम्यम्	२११ गा. १७५
ओवामंतरं	अवकाशान्तरम्	१०००
ओसक्कति	अवक्कते	१२५३, १२५५
ओगणकाण	अवगणकारणम्-बाहुल्य-	
	कारणम्	७२०, ७३२, ७३४, १८०१, १८०६ [१], १८०९
० ओसप्पिणीओ	अवसर्पिण्य	१२६२ [१], १२८६, १२८८, १३००, १३०१, १३०५, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३५९, १३६५, १३७७
० ओसप्पिणीहि	अवसर्पिणीभिः	९१० [१-२, ४], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [१], ९१८ [१], ९२१ [१]
+ ओसहि	औषध्य.	३८ गा १२
ओसहीओ	,,	५०
ओसा	अवश्याय	२८ [१]
ओहारिणी	अवधारणी	८३०, ८३१
ओहिणु	औघिके	१९२६
ओहिओ	औधिक	१८९ [१], १९० [१], १९४५

मूलसद्वो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
ओहिणा	अवधिना १२१५ [१-३], १९८३ तः १९९२, १९९४, १९९५, १९९७, १९९८, २००६, २००७		ओहिदंसणअणा- गारपासण्या ओहिदंसणअणा- गारोवओरो	अवधिदर्शनानाकार- पश्यता १९३८, १९४२ अवधिदर्शनाना- कारोपयोग १९१०, १९१४	
ओहिणाण	अवधिज्ञान ४५२, ४६४ [१], १२१६ [१], १९२९		ओहिदंसणावरणे ओहिदंसणी	अवधिदर्शनावरणम् १६८० अवधिदर्शनी ४६३, ४८८, ४९६, १३५६ अवधिदर्शनित २६०, १९५४, पृ. २३० टि २ अवधिदर्शनिनाम् २६० अवधिदर्शनोप-	
ओहिणाण ०	अवधिज्ञान ४४०, ४४१, ४८७ [१], ४९५ [१]		”		
ओहिणाणपरिणामे	अवधिज्ञानपरिणाम ९३३		ओहिदंसणीणं ० ओहिदंसणो-		
ओहिणाणसागर- पासण्या	अवधिज्ञानसाकारपश्यता १९३७, १९४१		वउत्ता	युक्ता १९२९	
ओहिणाणसा- गारोवओरो	अवधिज्ञानसाकारोपयोग. १९०९, १९१३		ओहिपयं	अवधिपदम् पृ. ४१८ पं. २७	
ओहिणाणं	अवधिज्ञानम् १४२० [७-८], १४२१ [२], १८९८ [२]		ओहिय ०	औधिक ३५३, १५११ [१-३], १५१२	
० ओहिणाणाइं	अवधिज्ञानानि १४३७ [६]		ओहियदंडओ	औधिकदण्डक ८९०, ८९१	
० ओहिणाणाणि	अवधिज्ञानानि १४३७ [५]		ओहियस्स	औधिकस्स १५०३, १५०७ [३]	
ओहिणाणारिया	अवधिज्ञानार्या १०८		ओहिया	औधिका १८९ [१], १९० [१], ६४०, ६४१, ११४६, ११४७, ११५० त ११५२, ११७२, ११७४, १५२६ [३], १५८३ [३]	
०-ओहिणाणिस्स	अवधिज्ञानिन. ४८७ [१], ४९५ [१]		”	औधिका १७३६ [१], १७३७ [१], १७३८, १७४१	
ओहिणाणी	अवधिज्ञानी ४८८, ४९६, १३४९		”	औधिकानि ९१७, ९१८ [१-३], ९२१ [१-३], ९२२	
”	अवधिज्ञानिनः २५७, २५९, ९३८, १८९८ [२], १९५४		ओहियाणं	औधिकानाम् १८१ [१-२], १८४ [१], १९७ [१], ३५८, ३६१, ३६७, ९८३ [२], ९८४, ९८७	
०-ओहिणाणी	अवधिज्ञानी ४८७ [१], ४९५ [१-३]				
ओहिणाणीणं	अवधिज्ञानिनाम् २५७, २५९				
०-ओहिणाणीणं	” ४८७ [१], ४९५ [१]				
० ओहिणाणेषु	अवधिज्ञानेषु १२१६ [१]				
ओहिदंसण	अवधिदर्शन १९२८				
ओहिदंसण ०	” ४४०, ४४१, ४६२ [१]				

मूलसदो	सत्ययो	मुचंकाट	मूलसदो	सत्ययो	मुचंकाट
ओहियाण	[१], ११८६, ११८३, ११५५, ११८० [१, ३], १८९३ [३], १५२६ [१], १५३२ [३], पृ. ३० टि. १		कत्तपटगम्य-	उर्ध्वगम्य-गम्य-	
० ओहियाणं	आमिजानाम्	११३८	गुणेति-गो	१.८२, १.८७ [१]	
ओहिस्स	अवधि १०८१ गा २२२, २०१७		कत्तपटकास ०	उर्ध्वगम्य-गम्य- १.८२ [१], १.३९५ टि. ३	
ओही	अवधि. २ गा. ७, १०८२, २००८ २०१६, २०२७		कत्तपटकासपणामे	उर्ध्वगम्य-गम्य- १.६१४ [१२]	
क			कत्तपटकास	उर्ध्वगम्य-गम्य- १.८२ [१] न. ११ [५], १२ [१.३-८], १३ [१५]	
कइ	कति १.८३ [१], १६२१, १७७३ [१]		कत्तपटकासपणामे	उर्ध्वगम्य-गम्य- १.८२ [१] न. ११ [५], १२ [१.३-८], १३ [१५]	
कइकिरिण	कतिक्रिय- १५९८, १५९९ [१]		कत्तपटकासा	उर्ध्वगम्य-गम्य- १.६३ न १७४	
कइपणसोगाडा	कतिप्रदेशावगाटा १०४१		० कत्तपटगम्य	उर्ध्वगम्य-गम्य- ५४५ [१]	
कइरसारे	करीरसार पृ २९, ४ टि. ३		कत्तपटगम्य	उर्ध्वगम्य-गम्य- १.८०० [१२]	
कइविहे	कतिविध १०६८		० कत्तपटगम्य	उर्ध्वगम्य-गम्य- १.८०० [२]	
॥	कतिविधम् ११८२, ११८५ [३]		० कत्तपटगम्य	उर्ध्वगम्य-गम्य- ५४५ [१]	
कइसु	कतिपु १२१७		० कत्तपटगम्य	उर्ध्वगम्य-गम्य- १.८०० [१२]	
कइहिं	कतिभि १६६ [१], १६७ [१], १७०, १००२		० कत्तपटगम्य	उर्ध्वगम्य-गम्य- ५४५ [१]	
कओ	कुत ८५९ गा १९२		० कत्तपटगम्य	उर्ध्वगम्य-गम्य- ५४५ [१]	
कओहिंतो	कुत -कै- ६५० [१], ६५७		० कत्तपटगम्य	उर्ध्वगम्य-गम्य- ५४५ [१]	
ककोडइ	कर्कोटकी-वल्लीमेढ ४५, गा. २९		० कत्तपटगम्य	उर्ध्वगम्य-गम्य- ५४५ [१]	
+ ककखड	तृणविशेषः ४७ गा ३६		० कत्तपटगम्य	उर्ध्वगम्य-गम्य- ५४५ [१]	
ककखड ०	कर्कश-स्यर्ज ३३३, १८०१, १८०९		० कत्तपटगम्य	उर्ध्वगम्य-गम्य- ५४५ [१]	
ककखडगस्यगुण ०	कर्कशगुरुगुण ९८५ [९], ९८७ [४]		० कत्तपटगम्य	उर्ध्वगम्य-गम्य- ५४५ [१]	
ककखडगस्यगुणा	कर्कशगुरुगुणा ९८० [१], ९८२, ९८५ [८-९], ९८७ [३-४]		० कत्तपटगम्य	उर्ध्वगम्य-गम्य- ५४५ [१]	
ककखडगस्यगुणाणं	कर्कशगुरुगुणानाम् ९८२, ९८७ [४]		० कत्तपटगम्य	उर्ध्वगम्य-गम्य- ५४५ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
कज्जति	क्रियते-भवति ११४२, १५७४, १५७५ [१], १५७६ [१], १५७७ [१], १५७८ [१], १५७९ [१], १६०७ त १६०९, १६१२, १६१३ [१], १६१४ त १६१६ [१], १६२२ त १६२६, १६२८ त. १६३०, १६३३, १६३४, १६३५ [१-४], १६३६ त १६३८ [१], १६४०, १६५०, १६५२, १६५३, १६५७, १६५८, १६६०		कडुगतुंबीफले	कटुकतुम्बीफलम् १२३३	
			कडुय	कटुक ५४४, १८०९	
			कडुय -	,, ५४४	
			कडुयपिट्टणिट्टिया	कटुकपिष्टनिष्ठिता- मद्यविशेषः पृ. २९६ टि १६	
			कडुयरस	कटुकरस पृ ३९५ टि २	
			कडुयरस ०	,, ४४०, ४४१	
			कडुयरसपरिणता	कटुकरसपरिणता ८[३], ९[१-५], १० [१-२], ११[२], १२ [१-८], १३[१-५]	
			० कडुयाइ	कटुकानि १८०१	
			कण	म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि १७	
कज्जले	कज्जलम् १२२६		+ कणइर	कर्णिकार ४३ गा २४	
कज्जति	क्रियेते-भवत ११४२, १६३३, १६३५ [४]		कणए	कनक-पर्वगवन- स्पतिभेद ४६ गा ३४	
,,	क्रियन्ते-भवन्ति ११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १६११, १६३५ [१, ३, ४]		कणग	कनक १८७ गा १४५- १४६, १९५ [१], १२३०	
कटु	कृत्वा ८७८, २१६९		कणगा	कनका.-चतुरिन्द्रिय- जीवा ५८ [१]	
कटुपाउयारा	काष्ठपादुकाकारा - शिल्पार्या. १०६		कणभागा	चतुरिन्द्रियजीवा पृ २८ टि १३	
कटुहारा	त्रीन्द्रियजीवा पृ २७ टि १०		+ कणयर	कर्णिकार पृ १८ टि १८	
कट्टाओ	काष्ठात् ५४ [५] गा ७६ त ७९, ५४ [६] गा. ८० त ८३		कणवीर	म्लेच्छजातिविशेष पृ ३६ टि १७	
कट्टाहारा	त्रीन्द्रियजीवा ५७ [१]		० कणवीरए	करवीरक १२२६, १२२७, १२२९, १२३०	
कडग ०	कटक-आभरण १७७		० कणवीरे	करवीर १२३१	
कडय ०	,, ,, १७८ [१-२], १८८, १९६		कणिकामच्छा	मत्स्यविशेष ६३	
कडस्स	कृतस्थ १६७९		कणियारकुसुमे	कर्णिकारकुसुमम् १२३०	
कडाइं	कृतानि १४४४		कण्णत्तिया	चर्मपक्षिविशेष ८७	
कडाहं	कटाहम् ५४ [८] गा ९५		कण्णपाउरणा	कर्णप्रावरणा.- अन्तर्द्वीपमनुष्या ९५	
० कडुई	कटुका १२३७		कण्णपीठ	कर्णपीठ १७७, १७८ [१-२], १९६	
कडुगतुंबी	कटुकतुम्बी १२३३				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
कणिया	कर्णिका-वनस्पति.	
	५४[८] गा. ९१	
„	कर्णिका १७७, १७८	
	[१], १८८, २१६९	
कणियारकुसुमे	कर्णिकारकुसुमम् पृ. २९४	
	टि. २१	
कणुकडत्त	वनरपतिविशेष	
	पृ. २२ टि ४	
+ कणह	कृष्ण -हरितवनस्पति-	
	भेदः ४९ गा ४१	
कणहकडवू	वनस्पतिविशेषः ५१[१]	
	गा. ४९	
कणहकंदण	कृष्णकन्दक १२३३	
कणहलेसट्टाणा	कृष्णलेइयास्थानानि	
	१२४९	
कणहलेसं	कृष्णलेइयम् १२१५[२]	
„	कृष्णलेइयाम् १२२४	
कणहलेसा	कृष्णलेइया १२३२, पृ.	
	४०३ टि. १	
„	कृष्णलेइया ९३९[१]	
कणहलेसाण	कृष्णलेइयया १२५८[६]	
„	कृष्णलेइयायाम्	
	१८८५ [१]	
कणहलेसाओ	कृष्णलेइया ११९०	
कणहलेसे	कृष्णलेइय १२०१[१],	
	१२०३[१,३], १२१०	
	[३], १२११, १२१५	
	[१], १२५८[६], १३३६,	
	१७४६, १७५१	
० कणहलेसे	कृष्णलेइय १२५८[८]	
कणहलेसेसु	कृष्णलेइयेषु १२०१[१],	
	१२१०[३], १२११	
कणहलेस्स ०	कृष्णलेइय १२०८	
कणहलेस्सट्टाणा	कृष्णलेइयास्थानानि	
	१२४७, १२४९	
कणहलेस्सट्टाणाण	कृष्णलेइयास्थानानाम्	
	१२४८, १२४९	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
कणहलेस्सं	कृष्णलेइयम् १२१५	
	[१-२], १२५८	
	[१, ५-७]	
„	कृष्णलेइयाम् १२२४	
० कणहलेस्सं	कृष्णलेइयम् १२५८[८]	
कणहलेस्सा	कृष्णलेइया १११६,	
	११५६, ११५८, ११५९,	
	११६३[१], ११६४[३],	
	११६५[२], ११८०[७],	
	१२१९, १२२०, १२२२,	
	१२२६, १२३३, १२४२,	
	त १२४४, १२५० त	
	१२५२, १२५६, १२५७,	
	[१-३, ५, ७, ९, १२-१३],	
	१२५८[५]	
„	कृष्णलेइया ९३८, ९४३,	
	११४६, ११६३[३],	
	११७०, ११७१, ११७३,	
	११७६, ११८०[५,	
	८-९], ११८२[१, ३],	
	११८३[१, ३], ११८८,	
	११९०, ११९२, ११९४,	
	पृ २८५ टि ३, पृ २८६	
	टि. ३	
कणहलेस्साण	कृष्णलेइयया १२५८[७]	
„	कृष्णलेइयाया १२४५	
० कणहलेस्साण	कृष्णलेइयया १२५८	
	[७-८]	
कणहलेस्साओ	कृष्णलेइया ११८०	
	[७-९], ११८२ [२-३],	
	११८३ [३], ११८९	
कणहलेस्साठाणा	कृष्णलेइयास्थानानि १२४६	
कणहलेस्साठाणाणं	कृष्णलेइयास्थानानाम्	
	१२४७	
कणहलेस्साणं	कृष्णलेइयानाम् ११७० तः	
	११७४, ११७६, ११७८,	
	११८० [१, ५-१०],	

मूलसद्वो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
कणहलेस्साणं	१ ८२ [१-३], ११८३ [१-३], ११८८ त ११९४, १२१७			१८१८, १८२१, २०५३, २१२५ त २१२७[१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२, २१४३	
कणहलेस्सापरिणामे	कृष्णलेइयापरिणाम ९३०		कतरे	कतर २७२ [१-५]	
कणहलेस्से	कृष्णलेइय १२०१ [१], १२०३ [१], १२०८, १२०९, १२१० [१-३], १२११, १२१५ [१], १२१६ [१], १२५८ [१-२]		,,	कतरत् ७७७, ७७९, ७८०, ८०२ त ८०५, ८८७, ९७९, ९८५ [७], ९८७ [२], १०१३	
० कणहलेस्से	कृष्णलेइय १२५८ [७]		,,	कतरा ११८२ [२], ११८९	
कणहलेस्सेसु	कृष्णलेइयेपु १११७, १२०१ [१], १२०३ [१], १२०८, १२०९, १२१० [१], १२११		,,	कतराणि १२४८, १२४९, १५६५, १५६६	
कणहलेस्सेहितो	कृष्णलेइयेभ्यः ११९१, ११९२, ११९४		कतरेहितो	कतरेभ्यः २२५ त २३० [५], २३२ त. २७२ [५], २७३ त. २७५, ३२५, ३३० त ३३३, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ८०२ त ८०५, ८८७, ९००, ९७९, ९८२, ९८५ [७-९], ९८७ [२-४], १०१३	
कणह[वल्ली]	कृष्णवल्ली ४५ गा ३०			११७० त ११७४, ११७६, ११८० [१, ५-१०], ११८२ [१,३], ११८३ [१-३], ११८५, ११८६, ११८७ त. ११९४, १२४८, १२४९, १४७३, १५६५, १५६६, १८१८, १८२१, २०५३, २१२५ त २१२७ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२, २१४३	
कणहसप्पा	कृष्णसर्पा. ७९			कतरस्मात् २७२ [१-५]	
० कणहा	कृष्णा १६७				
० कणहाणं	कृष्णानाम् १०२ गा. ११७				
कणहे	कृष्ण - वनस्पतिविशेष. ५४ [१] गा. ५३				
कतरे	कतरं २२५ त २३० [५], २३२ त २७१, २७२ [१-५], २७३ त २७५, ३२५, ३३० तः ३३३, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ९००, ९८२, ९८७ [४], ११७० त ११७४. ११७६, ११८० [१, ५-१०], ११८२ [१,३], ११८३ [२-३], ११८५ त ११८८, ११९०, ११९२ त ११९४,		कतरेहितो		

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ	
कत्तरेहितो	कतराम्य	११८२[२], ११८९		२०८९, २०९०[१] २०९१[१], २०९२, २१३३, २१३४[१], २१४७, २१४८, २१५२		
कति	कति	७२५तः ७२७, ७७४, ७९१, ८५९ गा १९२, ८७०, ८९८, ९०१, ९०२, ९०४, ९०६, ९०८, ९५८, ९५९, ९७३, ९८४, ९८५[१], ९८७[१], १०२५, १०२६[१], १०२७[१], १०२८[१], १०५६, १०५७, ११५६ तः ११६०, १२१९, १२३९, १२४०, १२५०, १२५६, १२५७[१, ३, ५, ७, १२], १४७५, १५६७, १५८१[१], १५८२, १५८३[१], १६०५, १६०६[१], १६१७, १६२७[१], १६४२, १६४३, १६४६, १६४७[१], १६४८, १६४९[१], १६६४ गा. २१७, १६६५, १६६६, १६८७, १७५४[१], १७५५, १७५६[१], १७५७, १७५८[१], १७६३[१], १७६५[२], १७६६, १७६७[१] १७६८[१], १७६९[१], १७७०[१], १७७४[१], १७७५[१], १७७६, १७७७[१], १७७८, १७८३[१], १७८४[१], १७८७[१], १७८८[१], १७८९, १७९१, १७९२ [१], १८०९, २०८६,		कतिकिरिणु	वतित्रियः १५८५[१], १५८८, १५८९[१], १५९०, १५९१, १५९६, १५९७[१], १६०४[१], २१५३[४], २१६६[३]	
			कतिकिरिया	वतिक्रिया १५८६[१], १५९२ तः १५९४, १५९५[१], १६००, १६०२, १६०३[१], २१५३[५-६], २१६६[३-४]		
			कतिदिसि	वतिदिश - वतिभ्यो दिभ्यः १५५३, १५५४, १५५७		
			+ कतिपणुस	वतिप्रदेशाः ९७२ गा. २०२		
			कतिपणुसिणु	कतिप्रदेशवम् ९७७[१], ९८५[५]		
			कतिपणुसोगाढे	कतिप्रदेशावगाढम् ९७८[१], ९८५[६]		
			कतिपतिट्टिणु	कतिप्रतिष्ठितः ९६०[१]		
			कतिपदेसिया	कतिप्रदेशिका १२४३		
			कतिप्पगारा	कतिप्रकारा ८५९ गा १९२		
			कतिभाग - ०	वतिभाग ६७७, ६७९, ६८१		
			कतिभागं	कतिभागं १७९३ गा २१७, १८०३, १८१०, १८१६		
			कतिविधं	कतिविधम् १२४२		
			कतिविधे	कतिविध ६८४		
			कतिविहा	१९८२		
			”	कतिविधा ४३८, ७३८, ७५४, ७६४, ७७३[१],		

मूलसदो	सकयत्यो	सुतंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुतंकाइ
	८६० त ८६६, १००९ [१], १०११ [१], १०१६ [१], १०८७, १०८८, १५६८ त १५७२, १९३६ त १९३८, १९४० त १९४२, १९४४, १९४५, १९४७, १९४८, १९५१, २०५२ [१], २०५५, २०६०, २०६३, २०६६, २०६९, २०७२, २०७७			१६९१ [१-५], १६९२, १६९३, १६९४ [१, ३-९], १६९५ [१-२], १६९६	
कतिविहा	कतिविधा ५०० त ५०२, १०१२ [१]		कतिचिहे	कतिविधानि	पृ. २१५ टि १
॥	कतिविधानि १०२४		कतिविहो	कतिविध	१६६४ गा. २१७
कतिविहे	कतिविधः ६८५, ८८१, ८९६, ९२५ तः ९३७, ९४७ तः ९५७, ९६२ [१], ९६३ [१], १००७, १००८ [१], १०१५ [१], १०१७ त १०२० [१], १०२१ [१-३], १०६९, १०७०, १०८५, १४७१, १६७९, १६८०, १६८१ [१], १६८२, १९०८ तः १९१०, १९१२ त १९१४, १९१७, १९१८, १९२१, १९२२		कतिसमइए	कतिसामयिक	२०८७ [१], २०८८, २१७२
॥	कतिविधम् १४७६ त १४८८ [२], १४८०, १४८३, १४८४ [१-२], १४८५ [१, २, ५, ६], १४८७ [१-२], १५१४, १५३३ [१], १५३६, १५३७, १५३९ [१], १५५२, १६८८, १६८९ [१-२], १६९० [१-३],		॥	कतिसामयिकम्	२१७१
			कतिसमइया	कतिसामयिकी	१०१० [१]
			कतिसु	कतिषु	१२१६ [१]
			॥ (तृ स.)	कतिभिः	१२३२
			कतिहि	॥	९६१ [१], १६६४ गा. २१७
			कतिहि	॥	६६८, ६८७, ८५९ गा. १९२, ९६४ [१], ९६५ [१], १००३ [१], १००४, १००५, १६७०, १६७२
			कते	कृते	१८६४, २०५२ [२]
			कतोहितो	कुत - केभ्य	६३९ [१], ६४२, ६४५ [१], ६४६, ६४८, ६५५ [१] ६५६ [१], ६५८, ६६२ [१]
			कतो	कुत	५५९ गा. १८२
			कथ	कुत्र	पृ ७८ टि. ४
			+ कथुल	वनस्पतिविशेषः	पृ १८ टि १९
			कथुंभरि	कस्तुम्भरि - वनस्पति- विशेष	४२ गा. २०, पृ. १७ टि १४
			कदलित्यंभाण	कदलीस्तम्भानाम्	८८३
			कदली	कदली	पृ २० टि १०
			कदलीयंभाण	कदलीरतम्भानाम्	पृ २१९ टि ४

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ	मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
कहुइया	वल्लीविशेष.	४५ गा. २९	कप्पे	कल्पे	२२३ [१-८], ३३४, ४०९ [१] त.
कज्ञपीठ	कर्णपीठ	११८			४१८ [१], ४१९ [१], ४२० [१], ४२४ [१], ४२६ [१], ५००, १४७०
कञ्जुकड	वनरपतिविशेष.	पृ. २२ टि. ४	० कप्पे	कत्पयो.	२०६ [२] गा. १५५
कप्प	कल्प	१९७ [२], १९८ [२], ६३४	कप्पेसु	कत्पेसु	१४८, १५१, १५७, १६०, २०६ [२] गा. १५५, २०५१, २०५२ [१]
कप्प -	कल्प - कल्पनामाभिध-		कप्पो	कल्म	६६३, ६७२ [९], १५३२ [५], १५५१ [४, ६]
	द्वीपसमुद्रार्थे	१००३ [२] गा. २०५	कप्पोवग	कत्पोपक	६६१
कप्पस्स	कल्पस्य	१९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०५ [१]	कप्पोवगवेमाणिय-	कत्पोपकवैमानिकदेवेभ्य	
कप्पं	कल्पम्	१९६३	देवेहितो		६५० [१७-१८]
कप्पा	कल्पौ	२०५ [१], २०६ [१]	कप्पोवगा	कत्पोपकाः	१४३, १४४ [१२], १५२० [५]
० कप्पा	कल्पा	२१०	कव्वडनिवेसेसु	कर्म	२११ गा १७८, ११३७, १६८४ [१]
० कप्पाइया	कल्पातीता.	१४७ [२]	कम्म	०	११२३ गा. २०९
कप्पाणं	कल्पयो.	२०१ [१], २०६ [१], २०७, पृ. ७५ टि. १	कम्मए		कर्मज कर्मण वा ९०१, ९०२, ९०४, ९०६, ९०८, १४७५
कप्पातीत	कल्पातीत	१५३२ [६]	कम्मखंघे	कर्मस्कन्धान्	२१७५
कप्पातीत ०	„	६५६ [३]	कम्मगसरीर-	कर्मणशरीरकाययोगम्	
कप्पातीतगवेमाणिय-	कल्पातीतकवैमानिक-		कायजोगं		२१७३ [२]
देवेहितो	देवेभ्यः	६५० [१७]	कम्मगसरीर-	कर्मणशरीरकायप्रयोगगति.	
कप्पातीता	कल्पातीता	१४३, १५२० [५]	कायप्पओगगती		१०८६, १०८९
कप्पातीयवेमाणिय-	कल्पातीतवैमानिकदेव-		कम्मगसरीर-	कर्मणशरीरकायप्रयोगिण.	
देवपंचेन्द्रियवे-	पञ्चेन्द्रियवैक्रिय-		कायप्पओगिणो		१०८३
उन्वियसरीरे	शरीरम्	१५२६ [६]	कम्मगसरीरकायप्प-	कर्मणशरीरकायप्रयोगी	
कप्पातीयवेमाणिय-	कल्पातीतवैमानिकदेवेभ्यः		ओगी		१०८३
देवेहितो		६५० [१७]	कम्मगसरीररामे	कर्मणशरीरराम	१६९४ [३]
कप्पातीया	कल्पातीता.	१४५			
कप्पासट्टिसमिजिया	त्रीन्द्रियजीवा.	५७ [१]			
कप्पासिया	कार्पासिका - कर्मार्था	१०५			
कप्पे	कल्प.	१९७ त. २०४			
	सूत्राणा प्रथमकण्डिका				

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
कम्मगसरीरबंधणणामे	कर्मणशरीरबन्धननाम	१६९४ [५]
कम्मगसरीरसंघायणामे	कर्मणशरीरसङ्घातनाम	१६९४ [६]
कम्मगसरीरस्स	कर्मणशरीरस्य	१५५७
कम्मगसरीरं	कर्मणशरीरम्	१५६२, १५६४
कम्मगसरीरा	कर्मणशरीराणि	१९० [५], १५६५
० कम्मगसरीरा	„	१५६५
० कम्मगसरीराणं	कर्मणशरीराणाम्	१५६५, १५६६
० कम्मगसरीरी	कर्मणशरीरी	१९०३ [५]
कम्मगसरीरे	कर्मणशरीरम्	१५५२
० कम्मगसरीरे	„	१५५२
० कम्मगा	कर्मजानि कर्मणानि वा	९१४ [४], ९१७, ९१८ [३]
० कम्मगाइं	„ „ „	९११ [४], २१७५
० कम्मगाणं	कर्मणयो	१५५६, १५६६
कम्मठिती	कर्मस्थिति	१६९७, १६९८ [१], १७०४
कम्मणिसेगो	कर्मनिषेक	„ „ „
कम्मपगडिपदे	कर्मप्रकृतिपदे	पृ. ३६७ पं. २४
कम्मपगडीओ	कर्मप्रकृतय	१६८७, १७५४ [१], १७६३ [१], १७६९ [१], १७७५ [१], १७७८ [१], १७८७ [१], पृ. ३५२ टि. ३
„	कर्मप्रकृतीः	९६४ [१], ९६५ [१], ९६६ [१], ९६७ [१], ९७०, १५८१ [१], १५८२, १५८३ [१], १६४२, १६४३, १६४६, १६४७

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	[१], १६४८, १६४९	
	[१], १६६५ त. १६६९, १७५५, १७५६ [१], १७५७, १७५८ [१], १७६५ [२], १७६६, १७६७ [१], १७६८ [१], १७७० [१], १७७३ [१-२], १७७४ [१], १७७६, १७७७ [१], १७८३ [१], १७८४ [१], १७८८ [१], १७८९, १७९१, १७९२ [१]	
० कम्मपगडीओ	कर्मप्रकृतय	१५८७ [१]
„	कर्मप्रकृतीः	१७८८ [२]
कम्मबंधपदं	कर्मबन्धपदम्	पृ. ३८७ पं. १५
कम्मबंधवेदपदं	कर्मबन्धवेदपदम्	पृ. ३८८ पं. २०
कम्मबीएसु	कर्मबीजेषु	२१७६
कम्मभूमण	कर्मभूमकः	१७४७ [१], १७५०
कम्मभूमणहितो	कर्मभूमकेभ्य	६४५ [३-४]
० कम्मभूमणहितो	„	६४५ [६]
कम्मभूमग	कर्मभूमक ३९ [२५-२६], ६६२ [५-७], ६६५ [२], ६७६, १५३३ [६-१०]	
कम्मभूमग ०	कर्मभूमक ३९ [२४-२५], ६५० [१२], ६६२ [३], १५३३ [४-५]	
कम्मभूमगगवभ-	कर्मभूमकगवभव्युत्क्रान्तिक	
वक्कंतिमणूस-	मनुष्यपञ्चेन्द्रिय-	
पंचेन्द्रियवेउ-	वैक्रिय-	
व्वियसरीरे	शरीरम्	१५१९ [२-३] १५१९ [३-४]
० „	„	
कम्मभूमगपलि-	कर्मभूमकप्रतिभागी	१७४७ [१], १७५० त. १७५०
भागी		

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाठ
कम्मभूमगा	कर्मभूमका.	९८, १३८
कम्मभूमगे	कर्मभूमक.	१७५१
कम्मभूमगेहितो	कर्मभूमकेभ्य	६६२ [३, ६]
कम्मभूमय ०	कर्मभूमक	१२५८ [७]
कम्मभूमयमणूसाण	कर्मभूमकमनुत्थाणाम्	१२५७ [३]
०	,,	१२५७ [७]
कम्मभूमयमणूमीण	कर्मभूमकमानुपीणाम्	१२५७ [४]
कम्मभूमया	कर्मभूमका:	९७ [१]
कम्मभूमिगा	कर्मभूमका	१७५२
कम्मभूमिसु	कर्मभूमिपु	८२, ९३, १५४, १७६
कम्मयसरीर-	कर्मणशरीरकायप्रयोगी	
कायप्पओगी		१०८३
० कम्मया	कर्मजानि कर्मणानि वा	९२१ [४], ९२२
कम्मवेदप्	कर्मवेदक	२ गा ६
कम्मवेदवेदयपय	कर्मवेदवेदकपदम्	पृ ३९१ पं २२
कम्मवेयवंधपयं	कर्मवेदवन्धपदम्	पृ ३९० पं २८
कम्मसरीरकायप्पओगे	कर्मणशरीरकायप्रयोग.	पृ २६१ टि २-३
० कम्मसरीरणामाणु	कर्मणशरीरनाम्नो	१७०२ [१३]
० कम्मसरीरा	कर्मजशरीराणि कर्मण-	
	शरीराणि वा	९१२ [४]
कम्मस्स	कर्मण	३२५, १६६७, १६७९ त १६८१ [२], १६८२ त १६८४ [१], १६८५ [१], १६८६, १६९७, १६९८ [१-२], १७०२ [१, १६], १७०५, १७०७ [१], १७०८ [१-२, ७-८],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाठ
	१७१५, १७२२, १७२६, १७२८, १७३१ [१], १७३४, १७४२ त.	१७४४
० कम्मस्स	कर्मण	१७४४
कम्मस्स वंधण	कर्मणो वन्धक	२ गा. ६
कम्मं	कर्म	१६६७, १६७०, १६७२, १६७५, १६७६ [१], १६७७ [१], १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८६, १७४५ त. १७४७ [१], १७४९ तः १७५२, १७५५, १७५६ [१], १७५७, १७५८ [१], १७६४, १७६५ [२], १७६७ [१], १७७० [१], १७७३ [१], १७७४ [१], १७७६, १७७७ [१], १७७८, १७८३ [१], १७८४ [१], १७८५ [१], १७८६ [१], १७८८ [१], १७८९, १७९२ [१], २१७५
कम्मंसा	कर्मणा	२१७० [१]
कम्मंसे	कर्मणान्	२१७५
कम्मा	कर्मजानि कर्मणानि वा	९१६ [३]
कम्माइ	कर्मणि	१४४४
० कम्माइ	,,	२१७० [२] गा. २२९
,,	कर्मणे	१५६३ [२]
कम्माणं	कर्मणाम्	१७४८
० कम्माणं	,,	१७४२
कम्मारिया	कर्मार्था	१०१, १०५

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
कम्मासरीरकाय-	कर्मणशरीरकायप्रयोगगति		कयरेहितो	कतराभ्य	१६६३
प्पओगगती		१०८७	कयंवे	कदम्ब - बहुवीजवनस्पति	
कम्मासरीरकाय-	कर्मणशरीरकायप्रयोगिण				४१ गा. १८
प्पओगिणो		१०७८, १०८१त. १०८३	करण	करक - अण्कायभेद.	
कम्मासरीर-	कर्मणशरीरकायप्रयोगी				२८ [१]
कायप्पओगी		१०७९, १०८१, १०८२	,,	एकास्थिकवनस्पतिभेद.	
,,	कर्मणशरीरकायप्रयोगिण				पृ. १७ टि ९
		१०७७, १०७८, १०८०,	+ करकर	करकर: - वनस्पति	५४
		१०८१, १०८३			[८] गा. ९२
कम्मासरीर-	कर्मणशरीरकायप्रयोग		० करणी	करणी	१२३७
कायप्पओगे		१०६८त १०७०,	+ करमद	करमद - वनस्पतिविशेष.	
		१०७२त १०७५			४२ गा २२
कम्मे	कम २ गा ६, १६७९त		+ कम्मद्विय -	वनस्पतिविशेष. पृ. १८	
	१६८१[१], १६८२.			टि ११	
	१६८३, १६८६,		करजे	करज - एकास्थिक-	
	१६८८, १६८९ [१],			वनस्पति. ४० गा. १३	
	१६९० [१] त. १६९३,		करित्तण	कर्तुम्	१८६४
	१६९४ [१-३, ९-१०],		+ करीर	करीर: - वनस्पति	
	१६९५ [१-२], १६९६,				४२ गा. २२
	२१७० [१]		करेइ	करोति	८२
कम्मे त्ति पदं	कमेति पदम् पृ ३८४		करेज्ज	कुर्यात्	१४०८ [३]
	पं २१		करेज्जा	,, १४०७[१], १४०८	
कम्हा	कस्मात् २१७० [१]			[१-३], १४२१ [५],	
कस्मिह	कस्मिन् १५७४, १५७६			१४४६, १४५०, १४५४,	
	[१], १५७७ [१],			१४५६	
	१५७८[१], १५७९[१],		० करेण	करेण - कर्त्रा	१ गा. २
	१६३७, १६४०		करेति	करोति ८७९, १११७,	
कय	कृत १७७, १७८ [१],			२१७० [१] गा २२८,	
	१८८			२१७२, २१७४ [१],	
कयरसारण	करीरसारक पृ २९४			२१७५	
	टि ४		करेत्तण	कर्तुम् २०५२[२, ४-६]	
कयरसारे	करीरसार	१२२८	करेत्ता	कृत्वा	२१७५
कयरे	कतरे २३० [६], २३१,		करेति	कुर्वन्ति ९३, ६७३ [७],	
	२१२८ [१]			१४१० [१, ३], १४११,	
,,	कतरा.	१६६३		२०५२ [२, ४६]	
,,	कतरत्	१२४७	+ कल	वनस्पतिविशेष. ५० गा.	
कयरेहितो	कतरेभ्य. २३०[६],			४२	
	२३१, १२४७,				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
कलकुसुमे	कलकुसुमम्	१२२८
कलस	कलग	१७७
० कलसा	कलगानि	१७७, १७८ [१], १८८
कलह	कलह	१८८
कलहंसा	कलहंसा	८८
कलहेणं	कलहेन	१५८०
कलंकलीभाव	कलङ्कलीभाव	२११
कलंबुया	कलम्बुका - जलजवनस्पति- विशेष	५१
कलंबुया-	कदम्बकपुष्पसंस्थान	९७४
पुष्पसंठाण ०	[१], पृ २४१ टि. १	
कलंबुयासंठाण ०	कदम्बकसंस्थान	९८३ [२]
कलाव	कलाप	९८६, १४९२ [१]
० कलावा	कलापानि	१७७, १७८ [१], १८८
० कलिया	कलितानि	१७७, १७८ [१], १८८, १९५ [१], कलिङ्गेयु १०२ गा ११२
+ कलिंगा	कलिन्दा - जात्यार्याः	१०३ गा. ११८
कलिंदा		
कलुया	चतुरिन्द्रियजीवा	५६ [१]
० कलेवरेसु	कलेवरेषु	९३
कल्लाणग ०	कल्याणक	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
कल्लाणे	पर्वगवनस्पतिमेद.	४६ गा ३४
कलहारे	कलहारम्	५१
० कवया	कवचा	२११ गा. १७८
कवाड	कपाट	१७७, १७८ [१], १८८
कवाडं	कपाटम्	२१७२
० कवाडेसु	कपाटयो	१५५
कविट्टग	कपित्थक	१९५ [१]
कविट्टाण	कपित्थानाम्	११२२, १२३५
कविट्ठे	कपित्थः	४१ गा. १६

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
कविसाणण	कापिगायनम्	१२३७
कविंजला	कपिञ्जला - रोमपक्षि- विशेषः	८८
कवोया	कपोता	८८
० कसाई	कपायी १३३१ त. १३३४	
„	कपायिण.	२५४
० कसाईण	कपायिणाम्	२५३
० कसाईणं	„	२५३
कसाण	कपायः २ गा. ५, १८६५ गा २१९	
कसाय	कपाय १११ त. ११९, १२४ तः १२९, १३१, १३२, ५४४, १००९	
+ कसाय	कपाय. २१२ गा १८०, १२५९ गा २११	
„	कपाय - समुद्रात. २०८५ गा. २२७	
कसायकसाती	कपायकपायी	पृ. ३११ टि १
कसायपयं	कपायपदम्	पृ. २३६ पं १०
कसायपरिणामे	कपायपरिणामः	९२६, ९२९
कसायपरिणामेणं	कपायपरिणामेन	९३८, ९४३
कसायवारसगस्स	कपायद्वादशकस्य	१७०० [४], १७०८ [४], १७३७ [३, ४,]
कसायरस	कपायरस	पृ ३९५ टि २
कसायरस०	„	४८०, ४४१
कसायरसपरिणता	कपायरसपरिणता.	८ [३], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [३], १२ [१-८], १३ [१-५]
कसायवेयणिल्ले	कपायवेदनीयम्	१६८०, १६९१ [३-४]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
कसायसमुग्धाए	कषायसमुद्धात २०८६, २०८९, २०९० [१], २०९१ [१-२], २०९२, २१४७ त २१५२		कह - कहि	कथम् १६६७ त १६६९ कुत्र ८२, ९३, १४८ त १७७, १७८ त १८६ सूत्राणा प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ त २०६ सूत्राणा प्रथमकण्डिका, २०७ त २११	
कसायसमुग्धाएणं	कषायसमुद्धातेन २१२५ त २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१				
कसायसमुग्धाओ	कषायसमुद्धात २११७ [१], २१३९		कहि	कुत्र २११ गा १५९, ६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१], १४७०	
कसायसमुग्धातो	,, २१५५				
कसायसमुग्धाया	कषायसमुद्धाता २१०५ २१०६, २१३३, २१३४ [१]		कहिंचि कंका ककावंसे	करिंमश्चित् ६७३ [२] कङ्का - रोमपक्षिण ८८ कङ्कावंश - पर्वगवनरपति ४६ गा ३४	
कसाया	कषाया ९५८, ९५९		कंकोडइ	कर्कोटकी - वल्लीविशेष. पृ. १९ टि ६	
० कसायी	कषायिणः २५३		कगू	कङ्गु - वनस्पति ५० गा. ४३	
कसाहीया	सर्पविशेष ८०		कंगूया	कङ्गुका - वल्लीविशेष ४५ गा. २९	
कसिण	कृष्ण १७८ [२]		कंचणपुर	काञ्चनपुरम् १०२ गा. ११२	
कसेरुया	कसेरुक - जलजवन- स्पतिमेदः ५१		कंचणपुरी	काञ्चनपुरी पृ ३७ टि २	
कस्स	कस्य ५५ [३] गा १०९, १४७०, १६२२ त १६२६, १६६४ गा २१७		कंडरस	काण्डस्य १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१]	
कस्सइ	कस्यचित् १०३४, १०४१ [१-४, ६-९], १०४३ [१, ३, ५, ६], १०४५ [१], १०४६ [५, ७-८] १०४७ [३], १०६१, १०६५, २०९३ [१], २०९५ [१], २०९६ [१-२], २१०१ [१] २१०२, २१०३ [१], २१०५ त २१०८, २११२, २११३, २११९ [२, ४], २१२० [२, ३] २१३५ [१]		कंडावेल	काण्डवेणु - पर्वग- वनस्पतिः ४६ गा. ३४	
			+ कंडुक	कन्दुक - वनस्पति. ५३ [३] गा १०८	
			कंडुके	,, ,, ५४ [८] गा ९६	
			कंडुरिया	वनस्पतिविशेष. ५४ [१] गा ८८	
कह	कथम् १६६४ गा. २१७				

मूलसदो	मध्यमयो	सुत्तकाठ
कत	कान्त	११८
कततरिया	कान्ततरिका	१२३८
कतत्ताणु	कान्ततया	२०५२[२]
कंतयरिया	कान्ततरिका	१२३१
कतस्सरता	कान्तरवरता	१६८४[१]
कता	कान्ता	१८६४
+ कड	कन्द, कन्दिक - वानव्यन्तरदेवजाति	१९४ गा १५१
० कडणु	कन्दक. - कन्द	१२३३
कंडप्प	कन्दर्प	१८८
कंडप्पियाणं	कान्दर्पिकाणाम्	१४७०
कडमूला	कन्दमूलानि	५५[३] गा. १०७
कंडमूले	कन्दमूलम्	५४[२] गा ५४
कंडलगा	कन्दलका - एकतुरपशु- विशेष	७१
कंड[लता] ०	कन्दलता	पृ. १९ टि. २
कदलि	कन्दली	४२ गा. २०, ४८ गा ३७
कंडली	कन्दलीकन्द	५४[८] गा ८९
कंदस्स	कन्दस्य	५४[३] गा ५७, ५४[४] गा ६७, ५४ [५] गा ७७, ५४[६] गा ८१
कंडा	कन्दा	४०, ८१, ५५[३] गा १०७
कदित	कन्दिक - वानव्यन्तरदेव- भेद	१८८
कदुक्के	कन्दुक - वनरपति	५४[८] गा ९६
कंदे	कन्द	५४[१] गा ५३, ५४[३] गा ५७, ५४ [४] गा. ६७
० कंदे	कन्द.	५४[८] गा ८८

मूलसदो	मध्यमयो	सुत्तकाठ
कपिलं	काम्पिन्यम्	१०२ गा. ११३
+ कंवल	कम्बल	९५२ गा २०३
कंवलग्गदाण	कम्बलग्गदाण	१०००
कंवलसाडे	कम्बलग्गदाण	पृ. २४७ टि. २-३
० कवले	कम्बलः	१२२९
कंवू	कम्बु. - वनरपति	५४[१] गा. ४९
कंसं	काम्यम्	८५३
कंसोयं	(?)	८५३
काइणुण	कायिकेन	१००२, १००३[१], १००५
काइया	कायिकी	१५६७, १५६८, १६०५, १६०६[१], १६०७, १६०८, १६१३ [१], १६१४ त. १६१६ [१], १६१७, १६१९
० काइया	कायिका	५५[३], २३२, २३३, १२८७
काइयाणु	कायिक्या	१६२०
० काइयाण	कायिकानाम्	११६१, १३०३
० काइयाण	,,	२३२ त. २३४, ६८०, १०४९, १४९४[१]
काड०	कापोत [लेइयाम्]	१२२५
काडअगणि ०	कापोताग्नि	१७१
काडलेसं	कापोतलेइयाम्	१२२४
काडलेसा	कापोतलेइया	पृ. ४०३ टि. १
काडलेसाणु	कापोतलेइयायाम्	१५८५[१]
काडलेसे	कापोतलेइय	१२०१[२], १२०३ [१, ३], १२१० [३], १२१५ [३]
काडलेसेणं	कापोतलेइयेन	१२५८[४]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
काउलेसेसु	कापोतलेश्येषु १२१० [३]		काउवरि	कादुम्बरि - बहुवीज-	
काउलेस्सद्गणा	कापोतलेश्यास्थानानि १२४७ त १२४९		काउंभरि	वनस्पति ४१ गा १७	
काउलेस्सं	कापोतलेश्याम् १११६, १२२१, १२२२, १२५३		काऊअगणि ०	कापोताग्नि १६७ त १७०, १७२	
„	कापोतलेश्यम् १२५८ [३]		काऊदरा	काकोदरा - सर्पविशेष-	
काउलेस्सा	कापोतलेश्या १११६, ११५०, ११५६, ११५७, १२०३ [२], १२२१, १२२४, १२२८, १२३२, १२३५, १२३९, १२५३, १२५४		काऊअगणि ०	कापोताग्नि पृ. ५० टि ९	
„	कापोतलेश्या २५५, ९३८, ११७०, ११७१, ११७३, ११७४, ११७६, ११८० [१, ३, ५, ७-१०], ११८२ [१, ३], ११८३ [१, ३], ११८८, ११९० त ११९२, ११९४		काए	वनस्पतिविशेष ५२	
			„	काय २१२ गा १८०, १२५९ गा २११	
			„	काये २०३२ गा २२४	
			० काएणं	कायेन १००२	
			काएहिं	काये १००२, १००३ [१], १००४, १००५	
			काओदरा	काकोदरा - सर्पविशेष ७९	
			काओअगणि ०	कापोताग्नि पृ ५० टि. ९	
			काओली	काकोली - वनस्पति ५४ [१] गा ५१	
			कागणि	काकिणी - वल्लीविशेष. ४५ गा. ३२	
काउलेस्साए	कापोतलेश्याया १२३५		कागलि	वल्लीविशेष पृ १९ टि. १३	
काउलेस्साओ	कापोतलेश्या ११८० [७, ९], ११८२ [२], ११८३ [३], ११८९, ११९०		कागा	काका ८८	
			कागिणिरयणत्त	काकिणिरतनत्वम् १४६९	
काउलेस्साठाणा	कापोतलेश्यास्थानानि १२४७		कातव्वा	कर्तव्या ५२८, ५३४	
काउलेस्साण	कापोतलेश्यानाम् ११७१, ११७६, ११९२		कातव्वो	कर्तव्य ६२५, ६३८, ६४१ तः ६४५ [१], ६४६, ६७४	
काउलेस्साण	२५५		कास	कास २११ गा १७६	
काउलेस्सापरिणामे	कापोतलेश्यापरिणाम ९३०		कासकमा	कासकमा पृ. ६४ टि. १०	
काउलेस्से	कापोतलेश्य १२०८, १२१० [१, ३], १२१५ [३], १२३८		कासकामा	कासकामा १८८, पृ ६४ टि. १०	
काउलेस्सेसु	कापोतलेश्येषु १२०८		कासगमा	कासगमा पृ ६४ टि १०	
० काउलेस्सेसु	१२०८		कासरूप ०	कासरूप १८८	
काउलेस्सेहितो	कापोतलेश्येभ्य ११९१, ११९४		कासजुगा	रोमपद्मविशेष ८८	
			कामिजुगा	„ पृ ३४ टि ५	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
कालवन्नपरिणया	कालवर्णपरिणता	पृ ७ टि २
० कालस्स (तृ प)	कालेन	२१५३ [२-३], २१५६ [२], २१५९ [२], २१६०, २१६६ [१२]
कालं	कालं - समयार्थे	२११, ३३५ [१] त ३५१ [१], ३५४ [१-३], ३५७ [१], ३६० [१], ३६३ [१], ३६६ [१], ३६९ [१], ३७० [१], ३७१ [१], ३७२ [१], ३७५ [१], ३८१ [१], ३८४ [१], ३८७ [१], ३९० [१], ३९३ [१], ३९४ [१], ३९५ [१], ३९६ [१], ३९९ [१], ४०७ [१], ४०८ [१], ४०९ [१], ४३६ [१], ४३७ [१, ३], ५६० त ५७७, ५७९, ५८१, ५८३ त. ५८५, ५८२, ६०४ त ६०७, १२६२ [१], १२७२, १२७३, १२८६, १२८८, १३००, १३०१, १३०५, १३०८, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३५९, १३६५, १३७८, १३८७, १६९७, १६९८ [१-२], २१७६, पृ १२६ टि. १
कालं करेइ	कालं करोति - मृत्युं प्राप्नोति	८२
कालं करेनि	कालं कुर्वन्ति - मृत्युं प्राप्नुवन्ति	९३
कालं करोति	कालं करोति - मृत्युं प्राप्नोति	१११७

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
काला	कालौ - कृष्णवर्णौ	१७८ [२]
„	काला - कृष्णवर्णा	१६७ त. १७४, १७८ [१], १७९ [१], १८७ गा १४५
कालाई	कालानि - कृष्णवर्णानि	८७७ [७-८]
० कालाई	„ „	१७९८ [२]
कालागुरु ०	कालागुरु	१७७, १७८ [१], १८८
० कालिया	कालिका - कृष्णा	१२३७
कालिंगं	कालिङ्गम् ५४ [८] गा	९४
कालिङ्गी	कालिङ्गी	४५ गा. २८
काले	काल - कृष्णवर्णवान्	१७९ [२], १८० [२]
„	कालः - महानरकः	१७४
„	काल - वानव्यन्तरेन्द्र.	१९० [२], १९२ गा १४९
कालेण	कालेन - समयार्थे	९१६ [२], ९२१ [२]
कालो	काल - समय	१२७२, १३२४, १३२९, १३७५, १३७७, १३८०, १३८६, १३९०
कालोए	कालोद - समुद्र	१००३ [२]
कालोभासा	कालावभासा	१६७ त. १७४
+ कालोय	कालोद - समुद्रः	१००३ [२] गा २०४
कालोयसमुदे	कालोदसमुद्रे	१०९८
+ कास	काश - वनस्पति	४२ गा २२
+ कासी	काशीषु	१०२ गा. ११२
किट्टि	वनस्पतिविशेष	५४ [१] गा. ५०

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
किट्टीया	वनस्पतिविशेषः ५४[१] गा. ४८, पृ २२ टि ३	
किणा	केन १००२, १००४, १००५	
किण्णर०	किन्नर - किन्नराभिधान- व्यन्तरदेवानामिन्द्र १९२	
+ किण्णर	किन्नर - ,, १९२ गा १५०	
किण्णराण	किन्नराणाम् १९२	
किण्णा	केन १००३[१]	
किण्ह०	कृष्ण [लेश्याम्] १२२५	
किण्हण	कृष्णक - वनस्पति- विशेष ५५[३] गा १०८	
किण्हकणवीरण	कृष्णकरवीरक १२२६	
किण्हकेसरे	कृष्णकेसर ५ २९३ टि. ५	
किण्हकेसे	कृष्णकेश १२२६	
किण्हछिराली	कृष्णशिराली - बल्लीविशेष पृ १९ टि ९	
किण्हपत्ता	कृष्णपत्रा - चतुरिन्द्रिय- जीवा ५८[१]	
किण्हबंधुजीवण	कृष्णवन्धुजीवक १२२६	
किण्हमत्तिया	कृष्णमृत्तिका - पृथ्वीकायजीवा २३	
किण्हलेसं	कृष्णलेश्याम् १२२४	
किण्हलेस्सं	,, १२२३	
किण्हलेस्सा	कृष्णलेश्या ११५७, १२२२, १२२६, १२३९ कृष्णलेश्या २५५, ११४९, ११९१	
किण्हलेस्साण	कृष्णलेश्यानाम् २५५	
० किण्हलेस्से	कृष्णलेश्या १७५०	
किण्हसुत्तण	कृष्णसूत्रके १२२२	
० किण्ह	कृष्णा १६८ त १७४	
किण्हसोण	कृष्णाशोक १२२६	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
किण्हे	कृष्ण - वनस्पति ५४[१] गा ५२	
कित्तिया	कीर्तिता ५५[३] गा १०९	
किन्नरच्छायं	किन्नरच्छाया १११४	
किन्नरा	किन्नरा १४१[१], १८८	
किब्बिसियाणं	किब्बिपिकाणाम् १४७०	
किमाडिया	किमादिका ८५८	
किमाहारं -	किमाहारम् १७९७, १८०९	
किमिरागकंबले	कृमिरागकम्बल १२२९	
किमिरासि	वनस्पतिविशेष ५४[१] गा ५२	
किराय	किरात - म्लेच्छजाति- विशेष ९८	
किरिया	क्रिया २ गा ६, ११४२, १५६८ त १५७१, १५७४, १५७५ [१], १५७६ [१], १५७७ [१], १५७८ [१], १५७९ [१], १५९९ [२], १६०१, १६०७ तः १६०९, १६१२, १६१३ [१], १६१४ त १६१६ [१], १६१९, १६२२ त १६२४, १६२६, १६२८ त १६३०, १६३३, १६३४, १६३५ [१, ४], १६३६, १६५० त १६५३, १६५७, १६५८, १६६० क्रियया १६२० क्रिया ११२९, ११३९, ११४१, ११४२, ११६७, १६०५, १६०६ [१], १६१७, १६२१, १६२७ [१], १६६३	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
किरियाओ	क्रिये	११४२
किरियापयं	क्रियापदम् पृ	३६२ प २८
किरियाभावरुई	क्रियाभावरुचि	११० गा १२८
किरियारुई	क्रियारुचि.	,,
किरिया[रुई]	,,	११० गा ११९
किरियासु	क्रियासु	१७८४ [३]
किरियाहि	क्रियाभि	११४१, ११४२, ११४७, ११५२
किलामेति	क्लामयन्ति पृ	४३९ टि १
किलावेति	,,	२१५३ [४]
किसलओ	किसलय.	५४[९] गा ९८
किं	किम्	इत ६, १४त २४, २६त ३१[१], ३२त ३४[१], ३५त ५२, ५४[१], ५६[१], ५७[१], ५८[१], ५९त ६७, ६९त ७४, ७६त ८३, ८५[१], ८६तः ९०, ९२त ९७[१], ९८त १३२, १३४त १४०[१], १४१[१], १४२[१], १४३, १४४[१], १४५, १४६[१], १४७[१], ४३९, ५०३, ६०९त ६१३, ६१५, ६१७, ६१९, ६२१, ६२३, ६२४, ६३९[१-२६], ६४५[२-६], ६५० [१-६, ८, १०-१८], ६५५ [१] त ६५७, ६६२ [१-७], ६६५[२-३], ६६६[१-२], ६६८ [१-५], ६६९[१], ६७२[१ ८], ६७३[१], ७३०, ७३२, ७३४, ७३६, ७३९, ७४०,

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाइ
		७४२, ७४५, ७४७तः ७५१, ७५५, ७५६, ७५८, ७६५, ७७५, ७८१, ७९२ त ८००, ८०७, ८०८ त ८२९ सूत्राणा प्रथमकण्डिका, ८३१, ८६७, ८६८, ८७१, ८७२, ८७५, ८७७[१-५, ७-२३], ८७८त. ८८२, ८८८ [१], ८८९त ८९३, ८९९, ९९४, ९९५[१], ९९६, ९९८, ९९९[१], १००२, १००३[१], १०७७, १०७८, १०८०, १०८१, १०८३, १०८६, १०८९त ११२२, १३९९, १४१०[१], १४७२, १५१५[१]तः १५१७[२], १५१८ [१-६], १५१९[१-४] १५२०[१-३], १५३३ [२-१०], १६५०. १६५७, १६५८, १७०५, १७०७[१], १७०८ [१-४], १७१५, १७१८, १७२१, १७२२, १७२५, १७२८, १७३१[१], १७३४, १७३५[१], १७४५, १७४९, १७९३ गा २१७, १७९४[१], १७९८[१-२], १८०० [२-३], १८०४, १८११, १८१७, १८५३, १८५९, १८६२, १८६६, १८७१ [१], १८७२, १८७४ [१], १८७५[१],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	१८७६[१], १८७७,	
	१८७८[१], १८८०[१],	
	१८८१[१], १८८३[१],	
	१८८४, १८८७[१],	
	१८८९[१], १८९०[१],	
	१८९४[१], १९२८,	
	१९२९, १९५४, १९५५,	
	१९६५, १९७४, १९७५,	
	२०१७, २०२२, २०२७,	
	२०३८, २०४०, २०४९,	
	२०५१, २०५६, २०६१,	
	२०६४, २०६७, २०७०,	
	२०७३, २०७८, २१७३	
	[१-२], २१७४[२-३]	
किंकर-०	किङ्कर १७७, १७८[१],	
	१८८	
किंगिरिडा	त्रीन्द्रियजीवा ५७[१]	
किंच	किञ्च पृ ७९ टि. ३	
किचि	किञ्चित् २११, २११गा	
	१७५, ९९४, १७०८	
	[१-३], १७३२, २१६९	
किपञ्जवसिया	किम्पर्थवसिता ८५८	
किपवहा	किम्प्रवहा पृ २१३ टि १	
किपहवा	किम्प्रभवा ८५८	
किंपुरिसा	किम्पुरषा १४१ [१],	
	१८८	
० किंपुरिसा	किम्पुरषौ- ' किम्पुरष '	
	किञ्जराभिधवानव्यन्तर-	
	देवानामिन्द्र १९२	
किंपुरिसाणं	किम्पुरषाणाम् १९२	
किंपुरिसे	किम्पुरष -किञ्जराभिध-	
	वानव्यन्तरदेवानामिन्द्र	
	१९२ गा १५०	
किंसंठाणसंठिए	किसस्यानसरिथतम्	
	१४९० [१], १४९१	
	[१], १४९२ [१],	
	१४९५ [१], १४९७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	[१-३], १४९८ [१],	
	१५०१ [१], १५२३	
	[२], १५२४ [१], पृ.	
	२४१ टि. २	
किंसंठिए	किसरिथत २००८	
,,	किसंस्थितम् ९७४ [२],	
	९८३ [२], ९८५ [२],	
	१४८८, १४८९, १५२१	
	तः १५२३ [१], १५२६	
	[१, ६], १५३४, १५४०	
	त १५४२, १५४४	
	[१, ३]	
किसंठिते	किसंस्थितम् ९७४[१]	
किंसंठिया	किसंस्थिता ८५८	
किंसुयकुसुमरासी	किञ्चुकुसुमराशि	
	पृ २९४ टि १८	
किंसुयपुष्परासी	किञ्चुकुष्पराशि १२२९	
कीडे	कीट - चतुरिन्द्रियजीव	
	पृ २८ टि ८	
कीलण	क्रीडन १८८	
कीलियासंघयण-	क्रीलिकासंहनननाम	
णामे	पृ ३७० टि १	
कीसत्ताए	क्रीहवतण १८०५,	
	१८१२, २८५२ [२]	
+ कुकुड	कुक्कुट - चतुरिन्द्रियजीव	
	५८ [१] गा. ११०	
कुक्कुडा	कुक्कुटा - रोमपक्षिण ८८	
कुक्कुह	चतुरिन्द्रियविशेष ५८[१]	
	गा ११०	
+ कुच्च	कृच - वनस्पति ४२	
	गा. २३	
कुच्छिकिमिया	कुक्षिकृमय - द्वीन्द्रियजीवा	
	५६ [१]	
कुच्छिपुहत्तिया	कुक्षिपृथक्त्विका -	
	सर्पविशेष ८३	
कुच्छि	कुक्षिम् - द्विहस्तमानम् ८३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
कुच्छुंभरि	कुस्तुम्भरि - वनरपति.	पृ. १८ टि. ६		५८[२], ६४[४], ७५[४], ८८[४], ८५[५], ९१[४], ९१[४] गा.	१११
+ कुजय	कुजकः - वनरपति.	४३ गा. २४			
कुडण	कुटज - वनरपति. ४१ गा.	१८, ४६ गा. ३४, १२३३	कुलकप	कुलक्ष - म्लेच्छजातिविशेषः	९८
कुडगछल्ली	कुटजछल्ली	१२३३	कुलग्धा	म्लेच्छजातिविशेषः	
कुडगपुष्परासी	कुटजपुष्पराशिः	१२३१		पृ ३६ टि. ३	
कुडगफले	कुटजफलम्	१२३३	+ कुलन्थ	कुलन्थ - वनस्पतिः	५०
कुडगफाणिण	कुटजफाणितम्	१२३३		गा. ४२	
कुडवण	वनस्पतिविशेषः	पृ. २५, टि. २	कुलविसिद्धया	कुलविशिष्टता	१६८५[१]
कुडवण	"	"	कुलारिया	कुलार्या	१०१, १०८
कुडुके	"	पृ २१ टि. ३	कुला	द्वीन्द्रियजीवा	पृ. २७ टि ७
कुणके	"	५२	कुवधा(या)	वनस्पतिविशेषः	८५ गा. २९
+ कुणाला	कुणालेषु	१०२ गा. ११६	कुविन्दवल्ली	कुविन्दवल्ली	४५ गा ३०
कुच्छुंभरि	कुरतुम्भरि - वनस्पतिः	४१ गा १७, पृ १८ टि. ६	कुच्चमाणे	कुर्वाण	१८० [२], १८२ [२], १९७ [२], १९८ [२], २०६ [२]
कुदंमण	कुदर्शन	११० गा. १३१		द्वीन्द्रियजीवा. पृ २७ टि. ७	
० कुदिट्टी	कुदृष्टि	११० गा. १२९	कुच्चा	कुशावर्तेषु	१०२ गा ११३
कुमुदले	कुमुददलम्	१२३१	+ कुसट्टा	कुसुम	१७८ [२], १८८
कुमुदे	कुमुदम्	५१	कुसुम	० कुसुमण	कुसुमकम् - कुसुमम्
कुम्मुणया	कूर्मोज्ञता-योनिभेदः	७७३ [१-२]			१२२७, १२२८
कुम्मुणयाण	कूर्मोज्ञतायाम् -		० कुसुमे	कुसुमम्	१२२८ त.
	योनिभेदे	७७३ [२]		१२३०, पृ २९३ टि.	१४-१६-१७
कुयचा	वल्लीविशेषः	पृ. १९ टि ७	कुसुंवाण	कुसुम्भक	५८ [८] गा ८९
कुरण	कुरक - वनस्पति	५२	+ कुसुभ	कुसुम्भ	५० गा. ४३
कुरला	कुररा	८८	+ कुसुंभक	कुसुम्भक.	पृ २१ टि. १
कुरग	कुरङ्ग	७२	कुसे	कुश	४७ गा ३५
कुर०	कुरु - देवकुरुत्तरकुर्व- भिधानद्वीप-समुद्रार्थे	१००३ [२] गा. २०६	कुहण	कुहण - वनस्पतिविशेषः	५४ [८] गा. ९६
+ कुरु	कुरुषु	१०२ गा ११३	कुहणा	कुहणा - वनस्पति.	३८ गा १२, ५२
कुरुविंद	कुरुविन्दम् - तृणविशेषः	४७ गा ३६	कुहणे	कुहण - ,	५२
कुल	कुल	५६ [२], ५७ [२],			

मूलसदो	सक्यत्थो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सक्यत्थो	सुत्तंकाइ
कुहंड ०	कुष्माण्ड-वानव्यन्तरदेव- जाति.	१८८	केइ	कश्चित्	११२१, १२१५[१-३]
कुहंडियाकुसुमे	कुष्माण्डिकाकुसुमम्	१२३०	,,	केचित्	११९८, २०५७[१]
कुहंडे	कुष्माण्ड -वानव्यन्तरदेव- जाति	१९४ गा १५१	,,	कानिचित्	५४[८] गा. ८७
कुक्काणं	कोकनदानाम्	पृ २५ टि ३	० केकया	केकया - म्लेच्छजाति-	
कुंच	कुञ्च - म्लेच्छजातिविशेष	पृ ३६ टि ३	० केकेया	विशेष	९८
कुंडरिया	वनस्पतिविशेषः	पृ २२ टि १		म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि २०
कुंडल	कुण्डल	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६, १९७ [२]	केण -	केन	४३९त. ४४१, ४४३त ४४८, ५५२, ४५५[१-३], ४५६[१], ४५७[१], ४५९[१], ४६२[१], ४६४[१], ४६६[१], ४६७[१], ४६८[१], ४७०[१], ४७३[१] ४७४[१], ४७५[१], ४७७[१], ४८१[१], ४८२[१], ४८३[१], ४८५[१], ४८७[१], ४९०[१], ४९१[१], ४९३[१], ४९५[१], ४९७, ५०३ त ५०५, ५०८त ५११, ५१३त ५१५, ५१९, ५२५[१], ५२६[१], ५२९[१], ५३०[१], ५३८[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५४३[१], ५४५[१] ५४७[१], ५४८[१], ५५०[१], ५५१[१], ५५२[१], ५५४[१-३], ५५५[१-३], ५५६ [१], ५५७[१], ८३१, ८६७, ८६८, ९९४, ९९६, ११२४त ११२६,
कुंडल -	कुण्डल	१९६			
कुंडले	कुण्डल - द्वीप- समुद्रश्च	१००३ [२] गा. २०४			
कुड	कुण्डम्	८५३			
कुंडुके	वनस्पतिविशेष	पृ २५ टि. १४			
कुणुरिया	,,	पृ २२ टि १			
कुंथू	कुन्थु - त्रीन्द्रियजीव	५७ [१]			
कुद	कुन्द	१७८ [२]			
कुंद[लता]	कुन्दलता	४४ गा २७			
कुंदयारि	वनस्पतिविशेष	पृ २२ टि. १			
कुंदरिया	वनस्पतिविशेष	पृ. २२ टि १			
कुंदुरुक	कुन्दुरुक	१७७, १७८[१], १८८			
कुंदे	कुन्दम्	१२३१			
कुंदो	कुन्द	४३ गा २६			
कूडा	कूटा - कूटनामाभिध-				
	द्वीप-समुद्रार्थे	१००३ [०] गा २०६			
कूडेसु	कूटेषु	१४८			
के,	क.	१७४२त १७४४			

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ			
केण -	११२८ त ११३०, ११३२, ११३८, ११३९, ११४२, १२१५[१-३], १२२०, १२२२, १२५२, १२५३, १२५५, १४४४, १४५९, १५७३, १९२८, १९२९, १९५४, १९५७ [१], १९५८, १९६०, १९६३, १९६४, २०४६, २०५१, २०५२[१], २०७८, २०८०, २०८३, २१६९, पृ. २७५ टि. ६		केवइयं	कियन्तम् ५६२, पृ. १२६ टि. १				
केतू	केतुः १९५[२]		केवइया	कियन्त. ४८१ [१], १४१५ [१]				
केमहालिया	कियन्महती १५०२, १५०४[१], १५०६ [१], १५०७[१], १५१३[१], १५२७ त १५२९[२], १५३०, १५३१, १५३२[१,६], १५३५, १५४५ त. १५४७[१], १५४८ त १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]		,,	कियन्ति ९१० [४], ९११[१-२], ९८७[२], १०४३[५], १०४८[१], १०५५ [५], १०६४, १०६५, २१३५ [१]				
केयइ	केतकी - गुच्छवनस्पतिभेदे ४२ गा. २३		केवच्चिर	कियच्चिरम् १०६० त १२६२[२], १२६४[१] तः १२६६[१], १२६७, १२६८[१], १२७०[२] त. १२७३, १२७५, १२७९, १२८४, १२८५, १३००, १३०५, १३१०, १३१२, १३२० त १३२२, १३२५, १३२७, १३३१, १३३४, १३३६, १३४३, १३४६, १३५०, १३५१, १३५५, १३६५, १३६६, १३६९, पृ. ३१५ टि. १		केवति	कियत् १७९३ गा २१७	
,,	,, - वलयवनस्पतिभेदे ४८ गा. ३७		केवतिण	कियान् ९९२ [१-२] कियत् २१५३[१], २१५६[१], २१५९[१], २१६५, २१६६[१]		,,		
केयइअदं (स प्र) केकयावें	१०२ गा. ११७		केवति- (तृ. ष)	कियत्कालेन १७९६, १८०८, १८१५		,, (पतृ. ष.)	कियत्कालात् कियत्कालेन वा ६९३ त. ६९५, ६९७, ७०० तः ७२४	
केरिसण	कीदृशक - कीदृश ११४६, ११४७ [१], १७५०, १७५१		,,	कियत्कालस्य कियत्कालेन (तृ ष) वा २१५६[२], २१५९[२], २१६०, २१६६[२]		,,		
केरिसिया	कीदृशिका - कीदृशी १२२६ त. १२३१, १२३३, १२३८, १७५२							
केलि	केलि १८८							
केवइकालस्स	कियत्कालस्य कियत्कालेन (तृ ष) वा २१५३[२-३]							

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	
केवतियं	कियत् ९७५ [१], ९७६ [१], ९८५ [३-४], १२१५ [१३], १९८३, १९८४, १९९१, १९९४, १९९५, १९९७, १९९८, २००६, २००७		केवतिया	६३२, ६३३, ६३६, ६३७, ९८० [१], ९८१ [१], ९८५ [८], १४१४ [१,३], १४१६ [१], २०९३ [१], २०९५ [१], २०९६ [१], २०९७ [१], २०९९ [१] त. २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०५, २१०६, २११९ [१-२], २१२० [१], २१२१ [१], २१२३ [१], २१२४ [१, ३], २१३५ [१], २१३७ [१], २१३९, २१४० [१]		
केवतियं	कियन्तम् ३३५ त. ३५१ [१], ३५४ [१३], ३५७ [१], ३६० [१], ३६३ [१], ३६६ [१], ३६९ [१], ३७० [१], ३७१ [१], ३७२ [१], ३७५ [१], ३८१ [१], ३८४ [१], ३८७ [१], ३९० [१], ३९३ [१], ३९४ [१], ३९५ [१], ३९६ [१], ३९९ [१], ४०७ [१], ४०८ [१], ४०९ [१], ४३६ [१], ४३७ [१-३], ५६०, ५६१, ५६३, त. ५७७, ५७९, ५८१, ५८३ त. ५८५, ५८९, ६०५ तः ६०७, १६९७, १६९८ [१-२]		॥	कियन्ति ९१० [१-३], ९११ [३], ९१२ [१-२] ९१४ [१-२], ९१६ [१] ९१८ [१], ९२०, ९२१ [१], १०३०, १०३१ [१], १०३२ [१], १०३६, १०३८ [१], १०४१ [१-४, ६, ८], १०४३ [१, ३, ५-६], १०४५ [१], १०४६ [१, ७-८], १०४७ [१-४], १०४८ [१, २, ४] १०५० [३], १०५४ [१-३], १०५५ [१, ४-५] १०५८, १०६३, १०६४, १०६७, १२४६, २०४७		
केवतिया	कियन्तः ४४०, ४४१, ४४३, ४४४, ४४७, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६६ [१], ४७७ [१], ४८२ [१], ४८५ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५०४, ५५४ [३], ५५७ [१], ६२६, ६२८, ६३०,		केवतियाओ	कियन्त्य १२४५, १४१५ [२]		
			केवल	केवल-केवलज्ञान १९२८		
			केवलकल्पं	केवलकल्पम् २१६९		
			केवलकप्पे	केवलकल्प. २१६९		
			केवलणाण ०	केवलज्ञान ४५२, ४८९ [३], ४९१ [१], ४९७		

मूलमहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
केवलणाणपरिणामे	केवलज्ञानपरिणाम	९३३
केवलणाणसागार-	केवलज्ञानसाकार-	
पासण्या	पश्यता	१९३७
केवलणाण-	केवलज्ञानसाकारोपयोगः	
सागारोवओगे		१९०९
केवलणाणं	केवलज्ञानम्	१८२१
	[४-५],	१४३६ [२]
केवलणाणारिया	केवलज्ञानार्थी	१०८
केवलणाणावरणिजे	केवलज्ञानावरणीयम्	१६८८
केवलणाणिस्स	केवलज्ञानिन.	४९७
केवलणाणी	केवलज्ञानी	१८९८ [४], १९०२ [४]
„	केवलज्ञानिन.	२५७, २५९, ९४३, १९५४, १९५५
केवलणाणीण	केवलज्ञानिनाम्	२५७
केवलणाणीणं	„	२५९, ४९१
केवलणाणुवउत्ता	केवलज्ञानोपयुक्ता.	२११ गा. १७०
केवलणाणे	केवलज्ञाने	१२१७
केवलदंसण ०	केवलदर्शन	४५२, ४८९ [३], ४९० [३], ४९१ [१], ४९७
केवलदंसणअणा-	केवलदर्शनानाकारपश्यता	
गारपासण्या		१९३८
केवलदंसणअणा-	केवलदर्शनानाकारोपयोग	
गारोवओगे		१९१०
केवलदंसण	केवलदर्शनम्	१९५५
केवलदंसणावरणिजे	केवलदर्शनानावरणम्	१६८९ [३]
केवलदंसणावरणे	„	१६८०
केवलदंसणी	केवलदर्शनी	४९८, १३५७
„	केवलदर्शनिन	२६०, १९५४

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
केवलदंसणीण	केवलदर्शनिनाम्	२६०
० केवलदंसणोव-	केवलदर्शनोपयुक्ता	
उत्ता		१९२८
केवलदिट्ठीहि -	केवलदृष्टिम्	२११ गा १७०, पृ ७९ टि १
केवलनाण ०	केवलज्ञान	४९० [३]
केवलनाणी	केवलज्ञानी	४९७
केवलं	केवलम्	१४२० [३-४], १४३२ [३], १४३७ [३-४]
केवलि	केवलिन	११७ त. ११९, १२६, १३० त. १३२
केवलि ०	केवलिन्	११३, ११७, ११९, १३०, १३८
केवलिअणाहारए	केवल्यनाहारकः	१३६७, १३६९
० केवलिअणाहारए	„	१३६९ त. १३७३
केवलिआहारए	केवल्यहारक.	१३६४, १३६६
केवलिए	केवलिकः - समुद्धातः	२०८५ गा २२७
केवलिपणत्त	केवलिप्रज्ञप्तम्	१४२० [२-३], १४२१ [२], १४२५ [२], १४२८ [२], १४३१ [२], १४३२ [२-३], १४३७ [२-३], १४५२
केवलिसमुग्घाण	केवलिसमुद्धातः	२०८६, २०८८, २०९२, २१७२
केवलिसमुग्घाणुणं	केवलिसमुद्धातेन	२१२५, २१३१, २१६८
केवलिसमुग्घाया	केवलिसमुद्धाता.	२०९६ [१], २१०० [१-२], २१२० [१], २१२४ [१]
केवलिस्स	केवलिन.	२१७० [१]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाह
केवली	केवली १९६३, १९६४,	२१७० [१]
"	केवलिन. २१७० [१],	२१७० [२] गा २३०
केसर	केसरम् पृ. २५ टि. ४	
केसरा	केसराणि ५४ [८] गा. ९१	
० केसा	केशौ १७८ [२]	
कोह	कश्चित् २११ गा. १७४	गा १७६
कोइलच्छदकुसुमए	कोकिलच्छद-	
	कुसुमकम् १२२८	
कोइलच्छाकुसुमए	" पृ २९४ टि ८	
कोइला	कोकिला ८८	
कोकणदे	कोकनदम् ५१	
० कोकणाणं	कोकनदानाम् ५४ [८]	गा. ९०
कोकंतिया	सनखपदविशेष. ७४	
कोकंतिए	" ८४९, ८५२	
कोकंतिओ	" पृ २१२ टि ४	
कोकंतिया	" ८५१	
कोट्टग	कोष्ठक - अपवरक १७७,	१७८ [१], १८८
० कोडाकोडीओ	कोटाकोटय ९१८ [१],	९२१ [१], १३०६,
	१३०९, १३११, १६९७	त १६९९ [२], १७००
	[२, ५, ९-१३], १७०२	[३, ५-९, १२, १३,
	१८-२२, २४-२७,	३६-३९, ४२, ४३, ४५,
	५४, ५७, ५८], १७०३	[१], १७०४
"	कोटाकोटी १९६, १९७	[१], १९९ [१], २००
	[१], २०२ [१], २०६	[१], २१०, १७३४.
	१७३५ [१], १७३७	[२-३], १७३९ [१२]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाह
कोडि	कोटि ५६ [२], ५७ [२],	५८ [२], ६८ [१],
	७५ [४], ८५ [५], ९१	[४] गा. १११, १२६२
	[२], १३२७, १७०१ [२]	
कोडिगारा	शिल्पार्थविशेष १०६	
० कोडि	कोटिम् १३५०, १३५८,	१३६०, १३६६, १७१९,
	१७२३, १७२६	
कोडी	कोटी ८४ [४], ९१ [६]	
० कोडी	कोटि: २११, ३७३ [१,	३], ३७५ [१, ३], ३७६
	[१, ३], ३७७ [१, ३],	३८१ [१, ३], ३८३
	[१, ३], ३८४ [१, ३],	३८६ [१, ३]
"	कोटिम् १७१०	
० कोडीए	कोट्या ३८६ [३]	
० कोडीओ	कोटय १७७	
"	कोटी १९६, १९७ [१],	१९९ [१], २०० [१],
	२०२ [१], २०६ [१],	२१०, १७३४, १७३५
	[२], १७३७ [२-३],	१७३९ [१-२]
कोडीवरिस	कोटिर्वर्षम् १०२ गा. ११६	
कोडुवियं	कौटुम्बिकम् ११०८	
कोडेष्टमलदामे	कोरण्टमाल्यदाम पृ. २९४	टि. २०
कोत्यलवाहगा	त्रीन्द्रियजीवा ५७ [१]	
कोदूसा	वान्यविशेष ५० गा ५०	
+ कोद्व	कोद्व "	
कोरव्वा	कोरव्या - रुद्रार्थ १०४	
+ कोर्य	कोर्यक ४३ गा. २४	
कोरिटे	कोर्य पृ १८ टि १३	
कोरेंटमलदामे	कोरण्टमाल्यगम १०३-	
कोलसुणए	कोलसुण - गनगपद	
	विशेष ८४९, ८५०	

मूलसदो	सक्यथो	सुत्तकाइ
कोलसुणओ	कोलशुनक	पृ २१२ टि ४
कोलसुणगा	कोलशुनका	७४
कोलसुणिया	कोलशुनिका	८५१
कोलालिया	कौलालिका - कर्मर्या	१०५
कोलाहल	कोलाहल	१८८
कोलाहा	सर्पभेदविशेष	७९
कोवाय	कोपक-म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि ३
+ कोसला	कोसलासु	१०२ गा ११३
+ कोसंव	कोशम्भ. - एकास्थिक-	
	वनस्पति	४० गा. १३
कोसंवी	कौशाम्बी	१०२ गा ११४
कोसे	क्रोशा	२१६९
कोह ०	क्रोध	१७३७ [४]
कोहकसाई	क्रोधकषाथी	१३३२
"	क्रोधकपायिण	९३८, ९४३
कोहकसाईण	क्रोधकपायिणाम्	२५४
कोहकसाईसु	क्रोधकपायिषु	१८९५ [२]
कोहकसाण	क्रोधकपाय	९५८, ९५९
कोहकसायपरिणामे	क्रोधकपायपरिणाम	९२९
कोहकसाथी	क्रोधकपायिण	२५४
कोहणिसिस्या	क्रोधनि सूता - भापाप्रभेद	८६३
कोहसण्णा	क्रोधसजा	७२५, ७२६
कोहसमुग्धाण	क्रोधसमुद्धात	२१३३
कोहसमुग्धाणुण	क्रोधसमुद्धातेन	२१४२ त २१४४ [१], २१४५ [१]
कोहसमुग्धाओ	क्रोधसमुद्धात	२१३९
कोहसमुग्धाया	क्रोधसमुद्धाता.	२१३५, [१], २१३७ [१], २१३९, २१४० [१]
कोहसंजलणाण	क्रोधसञ्ज्वलनस्य - सञ्ज्व-	
	लनक्रोधस्य	१७०० [५], १७०८ [५]

मूलसदो	सक्यथो	सुत्तकाइ
कोहसंजलणे	क्रोधसञ्ज्वलने - सञ्ज्वलन-	
	क्रोधे	पृ ३७२ टि. १
कोहस्स	क्रोधस्य	१७०० [६-८]
कोहुप्पत्ती	क्रोधोत्पत्ति	९६१ [१]
कोहे	क्रोध	९६० [१], ९६२ [१], ९६३ [१], १६७०, १६९१ [४]
"	क्रोधे	८६३ गा. १९५
कोहेणं	क्रोधेन	९६४ त. ९६८
	सूत्राणा	प्रथमकण्डिका, ९७०, १५८०
कोंकणग	कोङ्कणक - म्लेच्छजाति-	
	विशेष	९८
कोंकणाणं	कोकनदानाम्	पृ. २५ टि. ३
कोंच	क्रौञ्च - म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ७
कोंचा	क्रौञ्चा - रोमपक्षिविशेष	८८
कोंत	कुन्त	१८८
० क्खय	क्षय	२११ गा १६७
	ख	
खइरसारे	खदिरसार	पृ २९४ टि १
खओवसमिया	क्षायोपशमिक.	१९८२
खग्ग	खज्ज	१९६
"	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि १८
खग्गा	खज्जा. - पशुविशेष	७३
खज्जूरसारण	खर्जूरसारक	१२३७
खज्जूरी	खर्जूरी	४८ गा ३८
खट्ठोदण	खट्ठोदकम् - ईपदम्लोदकम्	२८ [१]
खदिरसारे	खदिरसार	पृ. २९४ टि. १
- खय	क्षय	२११ गा १६७
खयरसारण	खदिरसारक	पृ. २९४ टि. २
खयरसारे	खदिरसार	१२२८

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
खय-वड्डी	क्षय-वृद्धी १९८१ गा २२२	
खरपुढवीण	खरपृथिव्या पृ १४टि १	
खरबादरपुढ- विकाइया	खरबादरपृथ्वीकायिका. २२, २४, २५[३]	
खरमुह	खरमुख - म्लेच्छजाति- विशेष पृ. ३६ टि ३	
खरे	खर ८४४, ८४६	
खरोट्टी	खरोट्टी - लिपिभेदः पृ. ३८ टि. १०	
खरोट्टी	,, ,, १०७	
खलु	खलु ५४[९] गा ९८, ११० गा. १२८ गा. १३०, १८७ गा. १४२, १९२गा १५०, २११ गा १६३ त १६५ गा १७०, ६४७ गा. १८३, १२५२, १२५३, १२५५, १६६७, १६७०, १७९३ गा २१७, २१७०[१]	
खलूडे	वनपसतिविशेष ५४[१] गा ५३	
खवइत्ता	क्षपयित्वा २१७५	
खवण	क्षपक १७४२, १७४३	
खवयति	क्षपयति २१७५	
खवल्लमच्छा	मत्स्यविशेष ६३	
खवेति	क्षपयति २१७५	
खवेत्ता	क्षपयित्वा २१७५	
खस	खस - म्लेच्छजाति- विशेष ९८	
खहयरतिरिक्ख-	खेचरतिर्यग्योनिक-	
जोणियपंचेदिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
ओरालियसरीरे	शरीरम् १४८३	
खहयरपंचेदिण्हितो	खेचरपञ्चेन्द्रियेभ्य ६४५[२]	
खहयरपंचेदिय-	खेचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
तिरिक्खजोणि-	ग्योनिकेभ्य. ६३९	
पुहितो	[३, १९]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० ,,	,, ६३९ [१९-२०]	
खहयरपंचेदिय-	खेचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
तिरिक्खजोणिया	ग्योनिका ६१, ८६, ९१[४] गा. १११, ३३४	
खहयरपंचेदिय-	खेचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
तिरिक्खजोणियाणं	ग्योनिकानाम् ९१[४]	
० ,,	,, ३८७[३], ३८८ [१-३], ३८९[१३]	
खहयरसंखेज्जवासा-	खेचरसङ्खेयवर्षा-	
उयगवभवक्तिय-	युक्कगर्भव्युत्क्रान्तिक-	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रिय	
पंचेदियवेउव्विय-	वैक्रियशरीरम्	
सरीरे	१५१८[४]	
खहयरा	खेचरा १४८६ [१]	
खहयराण	खेचराणाम् १५००	
० खहयराण	,, १५२४[२]	
खहयराणं	,, १५१२, १५१८[७]	
खहयरेहितो	खेचरेभ्यः ६४३, ६४५ [२]	
खंजणे	खज्जनम् - मपी १२२६	
खंडणुण	खण्डकेन ८८२	
खंडाई	खण्डानि १९९५	
० खंडाण	खण्डानाम् ८८२	
खंडाभेण	खण्डभेद ८८१, ८८२	
खंडाभेणुणं	खण्डभेदेन ८८३	
खंडाभेदपरिणामे	खण्डभेदपरिणाम ९५१	
खंडाभेदे	खण्डभेद ८८२	
खंडे	खण्ड- १२३८	
खंधदेसा	स्कन्धदेशा. ६, ५०२	
खंधपदेसा	स्कन्धप्रदेशा ५०२	
खंधप्पणसा	,, ६	
खंधम्मि	स्कन्धे ७९० गा १८९	
खंधस्स	स्कन्धस्य ५४ [३] गा ५८, ५४ [४] गा ६८, ५४ [५] गा. ७८, ५४ [६] गा ८२, ५०८ त	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
खंधस्स	५१०, ५२५ [१], ५३० [१], ५३१ [१, ३], ५३५ [१], ५५४ [१-३]	
खध	स्कन्धम् १९६३, १९६४	
खंधा	स्कन्धा ६, ८०, ४१, ३३०, ५०२, ५०३	
„	द्वीन्द्रियजीवा पृ २७ टि. ७	
खंधाण	स्कन्धानाम् ३३०, ५५४ [१-३], ९४८ गा १९९, ११०६, १११०	
० खंधावारेसु	स्कन्धावारेषु ८२	
खंधे	स्कन्ध. ५४ [३] गा ५८, ५४ [४] गा. ६८, ५०८ त ५१०, ५२५ [१], ५३० [१], ५३१ [१-३], ५३५ [१], ५५४ [१-३], ७८२ त ७८९	
० खंधे	स्कन्धान २१७५	
खंधेसु	स्कन्धेषु ७९० गा. १९०	
खंधो	स्कन्ध ५३ गा ४४	
खात	खात १७७, पृ ६४ टि १	
खाय	„ १७८ [१], १८८	
खारतउसी	क्षारत्रपुषी १२३३	
खारतउसीफले	क्षारत्रपुषीफलम् १२३३	
खारा	भुजपरिसर्पविशेषः ८५ [१]	
खारोदण	क्षारोदकम् २८ [१]	
खासिय	खासिक - म्लेच्छजाति विशेष ९८	
खित्त	क्षेत्रम् १२१५ [१]	
खित्ताणुवाण	क्षेत्रानुपातेन २८८	
खिप्पामेव	क्षिप्रमेव १८६४, २०५२ [७, ६]	
खिप्पामेव-	„ २०५२ [७]	
खीणकसायवीत-	क्षीणकषायवीतराग-	
रागचरित्तारिया	चारित्रार्था १२४, १३२	
० „	„ १२६ त १३२	

मूलसदो	मक्यत्यो	सुत्तकाइ
खीणकसायवीत-	क्षीणकषायवीतराग-	
रागदंसणारिया	दर्शनार्थाः ११९, ० „ „ ११७ तः ११९	
० खीणकसायवीय-	क्षीणकषायवीतराग-	
रागचरित्तारिया	चारित्रार्था १२७, १३० त १३२	
० खीणकसायवीय-	क्षीणकषायवीतराग-	
रागदंसणारिया	दर्शनार्था ११३ त ११६, ११८, ११९	
खीणकसायवी-	क्षीणकषायवीतराग-	
यरायचरित्तारिया	चारित्रार्था १२६	
० „	„ १२७ त. १२९, १३१	
खीणकसायवीय-	क्षीणकषायवीतराग-	
रायदंसणारिया	दर्शनार्थाः १११, ११३	
० „	„ ११५, ११६	
+ खीर	तृणविशेष ४७ गा. ३५	
खीरकाओली	क्षीरकाकोली - वनस्पति. ५४ [१] गा. ५१	
खीर[वरे]	क्षीरवर. - द्वीप समुद्रश्च १००३ [२] गा. २०४	
खीरणि	क्षीरणी - एकास्थिक- वनस्पति. पृ १७ टि. ८	
खीरपूरण	क्षीरपूरकम् पृ. २९५ टि १	
खीरपूरे	क्षीरपूरम् १२३१	
खीरिणि	क्षीरिणी - वृक्षविशेष ४० गा १४	
खीरे	क्षीरम् १२२०, १२३१	
खीरोदण	क्षीरोदकम् २८ [१]	
खीलियासंघयणामे	कीलिकासहनननाम १६९४ [७]	
खीलियासंघयणे	कीलिकासहननम् १७०२ [२१]	
खुजसंठाणणामे	कुब्जसस्थाननाम १६९४ [८]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
खुजे	कुञ्जम् - सस्थानम्	९८८
० खुड्डाए	क्षुल्लक	२१६९
खुड्डागभवगाहणं	क्षुल्लकभवग्रहणम्	१३६५
खुडा	द्वीन्द्रियजीवा	पृ. २७ टि ७
खुरप्पसंठाण ०	क्षुरप्रसस्थान	१६७ त १७४, १७४ [४]
खुरुप्प	क्षुरप्र	पृ ५० टि. ४
खुला	द्वीन्द्रियजीवा	५६ [१]
खेडनिवेशेसु	खेडनिवेशेषु	८२
+ खेत्त	क्षेत्रम्	२१२ गा. १८१
खेत्तओ	क्षेत्रत	८७७ [२, ४], ९१० [१-२, ४], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [१], ९१८ [१], ९२१ [१], १२६२ [१], १२८६, १२८८, १३००, १३०१, १३०५, १३०८, १३१०, १३२६, १३४४, १३५२, १३८७, १७९७, २०६०
खेत्ततो	क्षेत्रत	१३५९, १३६५
खेत्तं	क्षेत्रम्	९६१ [१], ९७१ गा. २०१, १००१, १२१५ [१-३], १९८३, १९८४, १९९१, १९९४, १९९५, १९९७, १९९८, २००६, २००७
० खेत्त	क्षेत्रम्	पृ. २९० टि ८-९
० खेत्ताओ	क्षेत्रात्	१५५०
खेत्ताणुवाणुणं	क्षेत्रानुपातेन	२७६ त. २८७, २८९ त ३२४, ३२६, ३२८
खेत्तारिया	क्षेत्रार्या	१०१, १०२
खेत्ते	क्षेत्रम्	२११, २१५३ [१-२], २१५६ [१-२], २१५७, २१५९ [१ २], २१६०, २१६५, २१६६ [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० खेत्ते	क्षेत्रे	८०, १५४
० खेत्तेहि	क्षेत्रै	९२१ [१], पृ २२७ टि. ४
० खेत्तोगाढे	क्षेत्रावगाढान	१८०१
खेत्तोववातगतीए	क्षेत्रोपपातगत्याम्	१०९९
० खेत्तोववायगई	क्षेत्रोपपातगति	१०९६
खेत्तोववायगती	,,	१०९२, १०९३
० खेत्तोववायगती	,,	१०९३ त. १०९८
खेमा	क्षेमाणि	१७७, १७८ [१], १८८
खेलेसु	क्षेप्पसु	९३
खोत[वरे]	क्षोदवर - द्वीप समुद्रश्च	१००३ [२] गा २०४
खोतोदए	क्षोदोदकम्	२८ [१]
० खोयरसे	इक्षुरस	१२३७
	ग	
गइ	गति	९४९
गइतालए	गजतालकम्	पृ २९४ टि. १५
गइनामनिहत्ताउए	गतिनामनिधत्तायुक्	६८४
गइप्पवाए	गतिप्रपात	पृ. २६८ टि १
[गइप्पवाए]	,,	११२२
गइरइया	गतिरितिका.	१९५ [१]
० गई	गति.	१०९७
,,	गतय	१९५ [१]
गगणतलं -	गगनतलम्	१९५ [१]
गगगर	ग्लेच्छजातिविशेष	९८
गच्छति	गच्छति	११०१, ११०८, ११०९, ११११, १११२, १११४, १११८, ११२१, २१७० [२] गा. २०९
गच्छन्ति	गच्छन्ति	६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१]. ६७० [१] ६७३ [१]. २१७० [२] पृ २७१ टि. १

मूलसदो	सकयन्थो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयन्थो	सुत्तंकाइ
गच्छा	गुच्छा. पृ १६ टि ७, पृ. १८ टि. २-३-१८		गतिनामणिहत्ताउण	गतिनामनिधत्तायुष्क.	६९०
गच्छेज्ज	गच्छेत् २१७४[४]		गतिनामनिहत्ताउण	„	६८५,
गच्छो	गुच्छ पृ २२ टि ९		गतिनामे	गतिनाम	१६९३, १६९४[१]
गण	गण १७७, १७८ [१], १८८, १९८ [१], २११ गा १७२, पृ. ६९ टि १, पृ ७७ टि १		गतिपरिणामे	गतिपरिणाम	९२६, ९२७, ९४७, ९४९
० गणस्स	गणस्य १[गा २]		गतिपरिणामेणं	गतिपरिणामेन	९३८, ९४०[१], ९४१[१], ९४२ त. ९४४
गणहर	गणधरम् १११८		गतिप्पवाण	गतिप्रपात	१०८५,
० गणा	गणाः १८८, १९५[१], २०७ त २१०		गति	गतिम्	१६७९
गणावच्छेद्दयं	गणावच्छेदकम् १११८		गती	गति. ११०६, ११०७, १११०, १११३, ११२२, १६८४[१]	
गणावच्छेदं	गणावच्छेदम् पृ. २७२ टि. ७		० गती	गति. १०८५ त. ११२२	
गणितलिखी	गणितलिपि - लिपिभेद १०७		० गतीण	गत्याम्	१०९९
गणिं	गणिनम् १११८		० गत्ता	गात्रा	१७८ [१]
गतच्छायं	गजच्छायाम् पृ. २७२ टि. २		„	गात्रौ	१७८ [२]
गतं	गतम् पृ २९० टि. ५		गदभा	गदभाः	७१
० गतं	„ १२१५[१]		गदभगा	(१) गर्भगा - मत्स्यविशेषः पृ २९ टि ८	
गता	गता २१७०[२] गा २३०		गदभया	(१) गर्भजा - „ „	
„	गता १२५२, १२५३, १२५५		गदभवक्कंतिण	गर्भव्युत्क्रान्तिक. १४८४[३], १४८५[४]	
„	गतानि २१०		गदभवक्कंतिण्हितो	गर्भव्युत्क्रान्तिकेभ्य. ६३९ [८, १३]	
० गता	गता १७७, १७८[१]		० „	„ ६३९ [१५]	
„	गतौ १७८[२]		गदभवक्कंतिय	गर्भव्युत्क्रान्तिक १४८५ [९], १५११ [१-२]	
गति	गति २२५, २२६		गदभवक्कंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकोर.परिसर्प	
+ गति	गतौ ८२९[२] गा १९१		उरपरिसप्य०	१४८५ [८]	
गति०	गति १२१८ गा २१०		गदभवक्कंतियउर-	गर्भव्युत्क्रान्तिकोर -	
गति	गति २१२ गा. १८०		परिसप्यलयर-	परिसर्पस्थलचर-	
गति -	„ १२५९ गा २११		तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिक-	
गतिचरमेण	गतिचरमेण ८०७, ८०८ [१], ८०९[१]		पंचेदियओरालिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
			सरीरे	शरीरम् १४८५ [६]	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
गवभवक्कंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकोर-	
उरपरिसप्पथलयर-	परिसर्पस्थलचर-	
पंचेदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
जोणिण्हितो	निकेभ्य-	६३९
		[१३, १५]
० ,,	,,	६३९ [१५]
गवभवक्कंतियउर-	गर्भव्युत्क्रान्तिकोर परिसर्प-	
परिसप्पथलयर-	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
पंचेदियतिरिक्ख-	निकानाम्	
जोणियाणं		३८३ [१]
० ,,	,,	३८३ [२-३]
गवभवक्कंतियखह-	गर्भव्युत्क्रान्तिकखेचरपञ्चे-	
यरपंचेदियति-	न्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य-	
रिक्खजोणिण्हितो		६३९ [१९, २१]
० ,,	,,	६३९ [२२]
गवभवक्कंतियखह-	गर्भव्युत्क्रान्तिकखे-	
यरपंचेदियतिरि-	चरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
क्खजोणियाणं	ग्योनिकानाम्	३८९ [१]
० ,,	,,	३८९ [२-३]
गवभवक्कंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकचतुष्प-	
चउप्पण्हितो	देभ्य	६३९ [८]
गवभवक्कंतियच-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
उप्पयथलयर-	चतुष्पदस्थलचर-	
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिक-	
पंचेदियओरालिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
सरीरे	शरीरम्	१४८५ [२]
गवभवक्कंतियच-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
उप्पयथलयरपंचे-	चतुष्पदस्थलचर-	
दियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
जोणिण्हितो	निकेभ्य	६३९ [१०]
० ,,	,,	६३९ [१०-११]
गवभवक्कंतियच-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
उप्पयथलयर-	चतुष्पदस्थलचर-	
पंचेदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
जोणियाणं	निमानाम्	३८० [१]
० ,,	,,	३८० [२-३]

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
गवभवक्कंतियजलय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजल-	
रतिरिक्खजोणिय-	चरतिर्यग्योनिक-	
पंचेदियओरा-	पञ्चेन्द्रियौदारिक-	
लियसरीरे	शरीरम्	१४८४ [१]
० गवभवक्कंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचर-	
जलयरपंचेदिय-	पञ्चेन्द्रियेभ्य	६३९
हितो		[६]
गवभवक्कंतियजल-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजल-	
यरपचेदिय-	चरपञ्चेन्द्रिय-	
तिरिक्खजोणिण-	तिर्यग्यो-	
हितो	निकेभ्य	६३९ [४, ६]
गवभवक्कंतियजल-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचर-	
यरपंचेदियति-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका-	
रिक्खजोणियाणं	नाम्	३७७ [१]
० ,,	,,	३७७ [२-३]
गवभवक्कंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचरा	
जलयरा		१४९८ [४]
गवभवक्कंतियति-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
रिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिकपञ्चे-	
पंचेदियओरा-	न्द्रियौदारिक-	
लियसरीरे	शरीरम्	१८९७ [३]
गवभवक्कंतियतिरि-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
क्खजोणियपंचे-	तिर्यग्योनिकपञ्चे-	
दियवेउच्चिय-	न्द्रियवैक्रिय-	
सरीरे	शरीरम्	१५१८ [१-२]
० ,,	,,	१५१८ [२-५]
गवभवक्कंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकतिर्य	
तिरिक्खजोणिया	ग्योनिका	११८० [८]
गवभवक्कंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
पंचेदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्य-	
जोणिया	ग्योनिका	५८४, ६३४, ११८० [५, ७]
गवभवक्कंतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
पंचेदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक-	
जोणियाणं	कानाम्	११८० [५]
गवभवक्कंतिय-	,,	३७४ [१]
पंचेदियतिरिक्ख-	७४७, ७६९, ११६३	
जोणियाणं	[३], ११८० [२, ७, ८]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० ,	,,	३७४[२-३]
गवभवक्कतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकभुज-	
भुयपरिसपथलय-	परिसर्पस्थलचर-	
रपंचेदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्ययो-	
जोणिण्हितो	निके+य	६३९[१६, १८]
गवभवक्कतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकभुज-	
भुयपरिसपथलय-	परिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रिय-	
रपंचेदियतिरिक्ख-	तिर्ययोनिकानाम्	
जोणियाणं		३८६[१]
० ,	,,	३८६[२-३]
गवभवक्कतियमणु-	गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्य-	
स्सखेत्तोववायगई	क्षेत्रोपपातगति	१०९६
गवभवक्कतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणुस्सा	मनुष्या	९२, ९३, पृ १०९ टि १
गवभवक्कतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणुस्साण	मनुष्याणाम्	७६१, ७७०
गवभवक्कतिय-	,,	९३, ३९२
मणुस्साणं		[१], ५८६
० ,	,,	३९२ [२-३]
गवभवक्कतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणुस्सेहितो	मनुष्येभ्य	६३९[२३- २४], ६६२[२-३]
० ,	,,	६३९[२४-२५], ६६२ [४-७], ६६५ [२]
गवभनक्कतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्य	
मणुस०		६३५, १५३३[४-१०]
गवभवक्कतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्या-	
मणुस्साहारग-	हारकशरीरम्	
सरीरे		१५३३[३-४]
गवभवक्कतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चे-	
मणुसपंचेदिय-	न्द्रियौदारिकशरीरम्	
ओरालियमरीरे		१४८७ [१-२]
० ,	,,	१४८७[२]
गवभवक्कतियमणुस-	गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्य-	
पंचेदियवेडत्त्विय-	पञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
सरीरे	शरीरम्	१५१९[१-२]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० ,	,,	१५१९[२-४]
गवभवक्कतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणुस्साणं	मनुष्याणाम्	११६४[३]
गवभवक्कतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणुस्सेसु	मनुष्येषु	६७२[५]
० ,	,,	६७६
गवभवक्कतिय-	गर्भव्युत्क्रान्तिक-	
मणुस्सेहितो	मनुष्येभ्य	६५० [११-१२]
० ,	,,	६३९[२५-२६], ६५०[१२], ६६२ [३, ५-६]
गवभवक्कतिया	गर्भव्युत्क्रान्तिका	
		६८[१, ३], ७५[१, ३], ८४[१], ८५[२-४], ९१[१, ३], १३८, ३३४, १४८६[१, ३]
गवभवक्कतियाण	गर्भव्युत्क्रान्तिकानाम्	
		११९७, १५०१ [३], १५०९
० ,	,,	१५११[३]
गवभवक्कतियाणं	,,	१५११[१], १५१३[४]
० ,	,,	१५१२
गवभवास	गर्भवास	२११
गवभं	गर्भम्	१५२८[१-२, ५ ८]
गवभे	गर्भः	७७३[२, ४]
गमणुसु	गमकैषु	५३४
गमओ	गमक	११४५, ११५५
० गमओ	,,	११४५
गमा	गमा	१०६७
० गमे	गमे	१०६७
गमो	गम	१७२८
गयअंक	गजाङ्क	१७७
गयकण्णा	गजकर्णा — अन्तर्द्वीप-	
	मनुष्या	९५
गयकलभे	गजकलभ	१२२६

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
गयच्छायं	गजच्छायाम्	१११४	गहणदब्बाइं	ग्रहणद्रव्याणि	८७७
गयतालुए	गजतालुकम्	१२२९		[७,९,११,१३]	
गयपुरं	गजपुरम् १०२ गा. ११३		गहणं	ग्रहणम्	५४[१०] गा
गयमारिणि	गजमारिणी - वनस्पति				१००
	४२ गा. २३		० गहणं	,, ५४[१०] गा	१०१
गयमुह	गजमुख - म्लेच्छजाति-		१० गहणं	,,	८७७
	विशेष पृ ३६ टि. ३			[७,९,११,१३]	
गयवइ	गजपति	१९६	गहरा	गृध्रा - रोमपक्षिण	८८
० गयं	गतम् १२१५[२-३]		गहविमाणे	ग्रहविमाने ४०१[१-३],	
गयंक	गजाङ्क पृ ५६ टि १४			४००[१३]	
० गया	गता १८८, पृ ७९		गहा	ग्रहा १८०[१],	
	टि ४			१९५[१]	
० गयाओ	,, २०५२[६]		गहाय	गृहीत्वा	२१६९
गरुक्ष	गुरुक - स्पर्श	१८०९	गहिय	गृहीत	१८८
गरुथ	,, ३३३, ५४६,		गहियाइं	गृहीतानि ८७९, ८८०	
	९८०[१], ९८२, ९८५		गहिर०	गभीर	१८८
	[८-९], ९८७[३-४],		+ गंज	वनस्पतिविशेष ४२ गा	
	१८०१			२३	
गरुयत्तं	गुरुकत्वम्	९९४	गंठि	,, ४३ गा २५	
गरुयफास०	गुरुकस्पर्श ४४०, ४४१		गंठी	ग्रन्थि: ५४[७] गा. ८८	
गरुयफासपरिणता	गुरुकस्पर्शपरिणता		गंडतल	गण्डतल १७७, १७८[२],	
	८[४], ९[१] त १३[५]			१५६	
गरुल	गरुड	१७७	गंडयल	,, १७८[१], १८८	
गरुल-०	,, १७८[२]		गंडा	पशुविशेष	७३
गली	गली - वल्लीविशेष पृ १९		गंडीपदा	गण्डीपदा - पशुविशेष	७०
	टि ७		गंडीपया	,, ,,	७३
गवया	गवया	७२	गंडूयलगा	गण्डोलगा - द्वीन्द्रियजीवा	
गवल	गवल	१७८[२]		५६[१]	
गवलवलए	गवलवलय १२२६		० गंडे	गण्डः १०७[२]	
गवले	गवलम् - महिषशृङ्गम्	१२२६	गंता	गत्वा ८८०, २१७०	
			गतिय	तृणविशेष पृ २० टि १	
गसमा	वनस्पतिविशेष पृ २५		गतूण	गत्वा २११ गा	
	टि ५			११९-१६०	
गह	ग्रह १६७ त १७४, १९६,		गंध	गन्ध ८[२], ९[१] त. १३	
	१९७[१], १९८[१],			[५], १७७, १७८[१]	
	२१०			१८८, १९८, ३३३,	
गहण०	ग्रहण ८७९, १५७७[१],			८८८ ९ ९९९, ९९९,	
	१६२९				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
गंध	४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५०४, ५१०, ५१९, ५२४, ५२५ [१], ५४५ [१], ५४७ [१], ५४८ [१], ५५४ [१], ५५७ [१], ५५८, १२१८ गा २१०		गंधपरिणया ० गंधपरिणया गंधपरिणामे गंधमताइं गंधव्व गंधव्वगणा गंधव्वच्छायं गंधव्वल्लित्री गंधव्वा गंधव्वाणं गंधव्वेहितो गंधसमुगायं गंधं गंधा ,, ० गंधा गंधाडं ० गंधाइ गंधाडेसेणं गंधावत्ति० गंधावात्ति० गंधाहारग गंधाहारवा ० गंधिया गंधुद्धय-	,, ,, १० [२], ११ [३] गन्धपरिणाम ९४७, ९५३ गन्धवन्ति-गन्धोपेतानि ८७७ [६, ९], १७९७ गन्धर्व १८८ गन्धर्वगणा १८८ गन्धर्वच्छायाम् १११४ गन्धर्वल्लिपि. - लिपिमेद १०७ गन्धर्वा १४१ [१] गन्धर्वाणाम् १९२ गन्धर्वेभ्य ६५० [१५] गन्धसमुद्रकम् २१६९ गन्धम् २१६९ गन्धा १६८१ [१], १६८४ [१] गन्धौ ४५८, ४६९, ४७६, ४८४, ४९२ गन्धा. १६७ त १७४ गन्धान - गन्धात्मकान ९९० [३], ९९२ [३] गन्धानि ८७७ [९] गन्धाडेजेन २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३] गन्धापातिन्-पर्वत १०९८ ,, ,, पृ २६९ टि १ गन्धाहारक - म्लेच्छजाति- विशेष ९८ ,, ,, पृ ३६ टि १० गन्धिकानि १७७, १७८ [१], १८८ गन्धोद्धुत ,, ,, ,,	
गंध०	गन्ध १७७, १७८ [१], १८८, ५३८ [१]				
गंध -	,, १७७, १७८ [१], १८८				
+ गंध	गन्धे ८२९ [२] गा १९१				
गंधओ	गन्धत ९ [१] त ११ [४], १२ [१-४, ८], १३ [३-४], ८७७ [१०], १७९९, १८०१, १८०६ [१], १८०९				
गंधगुणे	गन्धगुणान् १८०१				
गंधचरिमेणं	गन्धचरमेण ८२४ [१], ८२५ [१]				
० गंधणामे	गन्धनाम १६९३, १६९४ [१०]				
गंधनो	गन्धत ११ [५], १२ [५-७], १३ [१-२, ५]				
गंधपरिणता	गन्धपरिणता ८ [२]				
० गंधपरिणता	,, ९ [१-५], १० [१], ११ [१] त १३ [५]				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० गंधे	गन्धः - गन्धनामाभिध-	
	द्वीप-समुद्रार्थे	१००३
	[२] गा. २०५	
गंधेण	गन्धेन	१२३५
गंधेण	,, १७७, १७८[१-२],	
	१८८, १९६, २१६९	
गंधेसु	गन्धेषु	१७४१
गंधेहिं	गन्धै	४४३
गंभीर	गम्भीर	१७७,
	१७८[१], १८८	
गंभीर०	,, १६७ त १७४	
गंभीरा	चतुरिन्द्रियजीवाः	५८[१]
गाउअं	गव्यूतम्	१९८८
गाउआइं	गव्यूतानि	११८४ त
		११८७
,,	गव्यूते	१९८८
गाउए	गव्यूतम्	२११
+ गाउयपुहत्त	गव्यूतपृथक्त्वम्	१५१२
	गा २१५-२१६	
गाउयपुहत्तं	,, १५११[१, ३]	
गाउयपुहत्तिया	गव्यूतपृथक्त्वका	८३
गाउयस्स	गव्यूतस्य	२११
गाउयं	गव्यूतम्	८३, १९८९,
		१९९०
गाउयाइं	गव्यूतानि	१५०८,
	१५१३[१, ४], १९८३,	
		१९८६
,,	गव्यूते	१९८७
० गाउयाइं	गव्यूतानि	१५११[१]
१० गाउयाइं	,, १५१२ गा. २१५	
गाओ	गाव	८३२
गागरा	मत्स्यविशेष	६३
गामणिदमणेसु	ग्रामनिधमनेषु - ग्रामजला-	
	दिनिर्गमनमार्गेषु	९३
गामनिवेसेसु	ग्रामनिवेशेषु	८२
गामं	ग्रामम्	१०९०
गामा	ग्रामा	१५५१[६, ९]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० गामिणीओ	गामिन्यः	१२४१
० गामियाओ	,, पृ. २९७ टि. ५-६	
गाय	गात्र	१२३७
गाहा	ग्राहा	६२, ६५
० गाहा	गाथा	२०६[२],
		८२९[२]
,,	गाथाः	१९४
गाहाओ	,,	५५[३]
० गाहाओ	,,	१५१२
गाहावइरयणत्तं	गाथापतिरत्नत्वम्	१४६७
गाहाहि	गाथाभि.	१८७,
		१००३[२]
गिण्हति	गृह्णाति	८७७
	[३, १३-१४, १६, १९]	
गिण्हमाणे	गृह्णन्	८७८
गिण्हंति	गृह्णन्ति	१८११
गिरं	गिरम्-वनस्पति	पृ २५
		टि ११
गिरिकण्णइ	गिरिकर्णी-	,, ४५ गा
		३२
गिहिलिंगसिद्धा	गृहिलिङ्गसिद्धा	१६
गीत	गीत १७७, १७८[१-२],	
		१८८
गीतजसे	गीतयशा - गन्धर्वा-	
	भिधवानव्यन्तर	
	देवानामिन्द्र	१९२ गा
		१५०
० गीतजसे	गीतयशसौ - 'गीतयशा'	
	गन्धर्वाभिधवानव्यन्तर-	
	देवानामिन्द्र	१९२
गीतरती ०	गीतरति - गन्धर्वाभिध	
	वानव्यन्तरदेवानामिन्द्र	
		१९२
गीय	गीत	१८८ १९६
गीयरई	गीतरति - गन्धर्वाभिध	
	वानव्यन्तरदेवानामिन्द्र	
		१९२ गा. १५०

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० गीवा	ग्रीवा	१२२७	गुम्मा	गुल्मा ३८ गा. १२, ४३,	
गुच्छा	गुच्छा	३८ गा. १२, ४२, ५५ [३] गा. १०७		४३ गा. २६	
गुच्छो	गुच्छ.	५४ [२] गा ५५.	० गुरुं	गुरुम्	१ गा. १
गुण	गुण	२११ गा. १७०, ३३३, ४४०, ४४३, ४५५ [३], ४५७ [१], ४६८ [१-३], ४७५ [१-३], ४८३ [१-३], ४९१ [१ ३], ५०४, ५२०, ५२१, ५३८ [१-३], ५३९ [१-३], ५४१ त ५४३, ५४५ [१-३], ५४७ [१-३], ५४८ [१-३], ५५० त ५५२, ५५७ [१-३], ९८२, ९८५ [९], ९८७ [४], २०५२ [२]	गुल्या	द्वीन्द्रियजीवाः पृ. २७ टि ७	
			० गुलिया	गुटिका	१२३०
			गुले	गुडः	१२३८
			गुंजद्वरागे	गुञ्जार्धरागः	१२२९
			गुंजालियाण	गुञ्जालिकानाम्	८८५
			गुंजालियावाते	गुञ्जालिकावातः	पृ. १६ टि ४
			गुंजालियासु	गुञ्जालिकासु	१५१, १६०, १६३ त. १६६, १७५
			गुंजावल्ली	गुञ्जावल्ली	४५ गा. ३१
			गुंजावाए	गुञ्जावातः	३४ [१]
			गूढछिरागं	गूढशिराकम्	५४ [७] गा. ८५
			गूढदंता	गूढदन्ता — अन्तर्द्वीप-	
				मनुष्याः	९५
० गुणसेदीयं	गुणश्रेणीकम्	२१७५	० गेज्जा	ग्राह्या	५४ [११] गा. १
गुणसेदीहिं	गुणश्रेणीभि.	२१७५	गेणहति	गृह्णाति	८७७ [१-२३], ८७८, ८८८ [१], ८९० त. ८९३, ८९५
गुणं	गुणम्	१४२० [६]		गृह्णन्ति	८८९, १८०३ त. १८०५, १८१०, १८१२, १८१६, १८१७, २०४०
० गुणा	गुणाः	२११ गा १६८, ९८० [१], ९८१ [१], ९८५ [८-९], ९८७ [३]	गेणहंति		
	गुणानि	१२४७ त. १२४९			
० गुणाइं	॥	८०२	+ गेरुय	गैरिकः—मणिमेद	२४ गा. ११
० गुणाण	गुणानाम्	९८२, ९८७ [४]			
० गुणाणं	॥	९८२, ९८५ [९], ९८७ [४]	गेवेज्ज	त्रैवेयक	१९६, ४२७ [१], ४२८ [१, ३]
० गुणितं	गुणितम्	२११ गा १७६			
० गुणे	गुणान	२११ गा १७४	गेवेज्ज०	॥	२०५२ [१]
० गुणेहि	गुणै.	१००५	गेवेज्ज—०	॥	२०५१
० गुणेहितो	गुणेभ्य	९८२	गेवेज्जग	॥	२०७, २०९, ४२९ [१] त ४३१ [३], ४३२ [२-३], ४३३ [१] त ४३५ [३], ६३५, १०३५
० गुत्ता	गुत्तानि	१७७, १७८ [१], १८८			
० गुत्तीसु	गुत्तिषु	११० गा १२८	गेवेज्जग—	त्रैवेयक	१९६
+ गुम्म	गुल्मा	५५ [३] गा १०७			

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
गेवेज्जगक्कापातीत-	अवेयकक्कापातीत-	
वेमाणियदेव-	वैमानिकदेव-	
पंचेन्द्रियवेउच्चिय-	पञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
सरीरस्स	शरीरस्य	१५३२[६]
गेवेज्जगक्कापातीय-	अवेयकक्कापातीत-	
वेमाणियदेव-	वैमानिकदेवपञ्चे-	
पंचेन्द्रियवेउच्चिय-	न्द्रियवैक्रिय-	
सरीरे	शरीरम्	१५२६[६]
गेवेज्जगदेवत्ते	अवेयकदेवत्वे	१०४१[७], १०४३[४], १०४६ [६], १०४७[२], १०४८[३], १०५० [२], १०५४[३], १०५५[२]
गेवेज्जगदेवस्स	अवेयकदेवस्य	१०४५[२], १५५१[९]
गेवेज्जगदेवा	अवेयकदेवा	६६४, ६६५ [१], ७१४, ७१५, ७१८
गेवेज्जगदेवाणं	अवेयकदेवानाम्	२०८, १०३८[२], १०५३, १५२६[६], १५३२ [६], २०१५
गेवेज्जगविमाणपत्थडा	अवेयकविमानप्रस्तटा	२०७ तः २०९
गेवेज्जगविमाणा	अवेयकविमानानि	१९६३
गेवेज्जगविमाणे	अवेयकविमानम्	पृ. ४१२ टि १
गेवेज्जगस्स	अवेयकस्य	१०६२
गेवेज्जगा	अवेयका	१४५, १४६ [१-२], १५२०[५]
० गेवेज्जगा	„	२०७ त २०९, ३३४, ७१६, ७१७, ७१९ त ७२२
० गेवेज्जगाणं	अवेयकाणाम्	२०७ त २०९, १८४२, १८५०
० गेवेज्जगेषु	अवेयकेषु	१४३०
गेवेज्जविमाणावास०	अवेयकविमानावास	२१०

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
गेवेज्जाणं	अवेयकाणाम्	४३२[१]
गोए	गोत्रम्	१६९५[१], २१७०[१]
गोकण	गोकर्ण - द्विचुरपञ्च-	
	विशेष	७२
गोकणणा	गोकर्णा - अन्तर्द्वीप-	
	मनुष्या	९५
गोक्खीर	गोक्षीर	२११
गोखीर	„	१७८[२]
गोजलोया	गोजलौकस. -	
	द्वीन्द्रियजीवा	५६[१]
गोण	गौड - म्लेच्छजातिविशेष	
	पृ. ३६ टि ३	
गोणसा	गोनसा - सर्पभेद	८०
गोणा	गाव	७२
गोणे	गौ	८४६, ८४६
गोतमा	गातम	४३०, ५२५[१], २०९७[१], २०६९
गोत्तफुसिया	गोत्रपरिशिष्टा - वनस्पति	
	४५ गा ३२	
० गोत्ते	गोत्रम्	२१७५
गोधा	म्लेच्छजातिविशेष	पृ ३६ टि ७
+ गोधूम	गोधूम	५० गा ४२
गोधोइच्च	म्लेच्छजातिविशेष.	
	पृ ३६ टि. ७	
गोमयकीडगा	गोमयकीटका -	
	चतुरिन्द्रियजीवा	५८[१]
+ गोमालिय	वनस्पतिविशेष	पृ १८ टि १६
गोमुहा	गोमुखा - अन्तर्द्वीप	
	मनुष्या	९५
गोमेज्जण	गोमेज्जक	२४ गा १०
गोम्ही	त्रीन्द्रियजीवा	५७[१]
गोय	गोय	१३६८[१]
गोयमा	गौतम	८२, ९३, १४८ त १३३, १३८६, १८६

मूलसद्वो
गोयमा !

सकयत्यो सुत्तकाद्व
सूत्राणा प्रथमकण्डिका,
१८८, १८९[१], १९०
[१], १९१[१], १९३
[१], १९५[१], १९६,
१९७ त २०६ सूत्राणा
प्रथमकण्डिका, २०७ तः
२११, २२५ तः २७१,
२७२[१-५], २७३ त.
२७५, ३२५, ३३० त
३३३, ३३५[१] त ३५२
[३], ३५४[१] त ३५७
[३], ३५९[१-३], ३६०
[१-३], ३६२[१] त
३६६[३], ३६८[१] त
४४१, ४४३ त ४४८,
४५२, ४५५[१-३],
४५६[१], ४५७[१],
४५९[१], ४६०[१],
४६२[१], ४६४[१],
४६६[१], ४६७[१],
४६८[१], ४७०[१],
४७३[१], ४७४[१],
४७५[१], ४७७[१],
४८१[१], ४८२[१],
४८३[१], ४८५[१],
४८७[१], ४८९[१],
४९०[१], ४९१[१],
४९३[१], ४९५[१],
४९७, ५०० त ५०५,
५०८ त ५११, ५१३ तः
५१५, ५१९, ५२५[१],
५२६[१], ५२७[१],
५२९[१], ५३०[१],
५३१[१, ३], ५३२[१],
५३३[१], ५३५[१],
५३६[१], ५३७[१],
५३८[१], ५३९[१],

मूलसद्वो

सकयत्यो सुत्तकाद्व
५४१[१], ५४२[१],
५४३[१], ५४५[१],
५४७[१], ५४८[१],
५५०[१], ५५१[१],
५५३[१], ५५४[१-३],
५५५[१, ३], ५५६[१],
५५७[१], ५६० त ५७७,
५७९, ५८१, ५८३ तः
६०७, ६०९ त ६१३,
६१५, ६१७, ६१९,
६२१, ६२३, ६२४,
६२६, ६२८, ६३०,
६३२, ६३३, ६३६,
६३९[१-२६], ६४१ तः
६४६, ६४८, ६४९,
६५०[१-६, ८, ११,
१३-१८], ६५५[१-३],
६५६[१-२], ६५७,
६५८, ६६२[१-७],
६६५[२-३], ६६६[१-२],
६६८[१-५], ६६९[१],
६७२[१-३, ५, ७ ८],
६७३[१-२], ६७५,
६७७, ६७९, ६९३ त.
६९५, ६९७, ७०० त
७२७, ७३० तः ७४०,
७४२ त ७४५, ७४७ त
७५१, ७५३ त ७५६,
७५८, ७६३ तः ७६५,
७६७, ७७२, ७७३[१],
७७४, ७७५, ७७७,
७७९, ७८०, ७८२ त
७८८, ७९१ त ७९३,
७९५ त ८००, ८०२ तः
८०५, ८०७, ८०८ त.
८२९ सूत्राणां प्रथम-
कण्डिका, ८३० त ८५८,

मूलसद्वो
गोयमा ।

सकयत्यो सुत्तकाइ

८६० तं ८६८, ८७० त
८७२, ८७५, ८७७[१]
त. ८८१, ८८७, ८८८
[१], ८८९ त ८९३,
८९६ त ९०२, ९०४,
९०६, ९०८, ९१०
[१-४], ९११[१-३],
९१२[१-२], ९१४
[१-२], ९१६[१-२],
९१८[१], ९२०, ९२१
[१-२], ९२५ त ९३७,
९४७ त ९५९, ९६० त
९६८ सूत्राणां प्रथम-
कण्डिका, ९७०, ९७३,
९७४[१-५], ९७५[१],
९७६ [१, ३-४], ९७७
[१], ९७८ [१], ९७९,
९८० [१], ९८१ [१],
९८२, ९८३ [१-२],
९८४, ९८५ [१-८],
९८७ [१-४], ९९०
[१-३], ९९१ [१],
९९२ [१-३], ९९३ तः
९९५[१], ९९६, ९९८,
९९९ [१], १००० त
१००३ [१], १००५,
१००७, १००८ [१],
१००९ [१], १०१०
त १०१६ सूत्राणा प्रथम-
कण्डिका, १०१७ त
१०२० [१], १०२१
[१-३], १०२४ त
१०२६[१], १०२७[१],
१०२८[१-३], १०३०,
१०३१ [१], १०३६,
१०३८ [१], १०३९,
१०४०, १०४१ [१-८,

मूलसद्वो

सकयत्यो सुत्तकाइ

६, ८], १०४३ [१, ३,
५-६], १०४५ [१],
१०४६ [१, ७-८],
१०४७ [१-४], १०४८
[१-२], १०५४ [१],
१०५५ [१], १०५६ त
१०५८, १०६४, १०६५,
१०६८ त १०७०,
१०७२ तः १०७५,
१०७७, १०७८, १०८०,
१०८१, १०८३,
१०८५, १०८७ त
१०८९, ११२४ त.
११२६, ११२८ त.
११३३ [१], ११३८,
११३९, ११४२, ११४४,
११४६, ११५१, ११५६
त ११६०, ११६३ [१]
त ११६६ [१], ११६७
[१], ११६८ [१],
११६९ [१] त ११७४,
११७६, ११८० [१,
५-१०], ११८२ [१-३],
११८३ [१-३], ११८५
त ११९४, १२००[१],
१२०१ [१], १२०३
[१, ३], १२०८, १२१०
[१, ३], १२११, १२१५
[१-३], १२१६ [१],
१२१७, १२१९, १२२०,
१२२२, १२२३, १२२५
त. १२४०, १२४२ त
१२५०, १२५२, १२५३,
१२५५, १२५६, १२५७
[१-३], ५, ७, ९,
१२-१३], १२५८[१-२
५-८], १२६०

मूलसदो
गोयमा !

सकयत्यो सुत्तकाइ
१२६२[२], १२६४[१]
त १२६६[१], १२६७,
१२६८[१], १२७०[२]
त १२७३, १२७५ त
१२७७, १२७९ त
१२८६, १२८८ त
१२९१, १२९३, १२९४,
१२९६ त. १३००,
१३०२, १३०५, १३०६,
१३०८ तः १३१२,
१३१४, १३१५, १३१७
त १३२२, १३२४ तः
१३४७, १३५० त
१३५९, १३६१, १३६२,
१३६४ तः १३९५,
१३९७ त. १३९९,
१४०२, १४०३, १४०५,
१४०७ [१], १४०८
[१-३], १४१० [१, ३],
१४१४ [१, ३], १४१५
[१-२], १४१६ [१],
१४१७ त. १४२५ [२],
१४२६[१], १४२७[१],
१४२८ [१-२], १४३०
[१], १४३१ [२],
१४३२ [१-३], १४३३,
१४३५, १४३६ [२],
१४३७ [१-६], १४४४,
१४४६ तः १४५०,
१४५२, १४५४ त
१४५७, १४५९, १४६०,
१४६२, १४६३, १४७०
त. १४७३, १४७५ त
१४७८ [२], १४८०,
१४८२ त. १४८४ [२],
१४८५ [१-३, ५-६],
१४८७ [१] त. १४९०

मूलसदो

सकयत्यो सुत्तकाइ
[१], १४९१ [१],
१४९२ [१], १४९५
[१], १४९७ [१-३],
१४९८ [१], १५०१
[१, ४], १५०२,
१५०४ [१], १५०६
[१], १५०७ [१],
१५१३[१], १५१४ त
१५१८[६], १५१९
[१-४], १५२०[१-३],
१५२१ तः १५२४[१],
१५२६[१, ६], १५२७
त १५२९[३], १५३०,
१५३१, १५३२[१, ६],
१५३३[१] त. १५३७,
१५३९[१], १५४० त
१५४२, १५४४[१, ३],
१५४५ त. १५४७[१],
१५४८ त १५५०,
१५५१[१, ४, ६, ९],
१५५२ त. १५५४,
१५५७, १५५९ त
१५६१, १५६३[१],
१५६४ तः १५७१[१]
१५७६[१], १५७७[१],
१५७८[१], १५७९[१],
१५८१[१], १५८२,
१५८३[१], १५८५[१],
१५८६[१], १५८८,
१५८९[१], १५९० त
१५९५[१], १५९६,
१५९७[१], १५९८,
१५९९[१], १६००,
१६०२, १६०३[१],
१६०४[१], १६०५,
१६०६[१], १६०७ त
१६०९, १६१२, १६१३

मूलसद्वो
गोयमा !

सकयथो सुत्तंकाइ
[१], १६१७, १६२० त.
१६२७[१], १६२८ त
१६३०, १६३७, १६३८
[१], १६४०, १६४२,
१६४३, १६४६, १६४७
[१], १६४८, १६४९
[१], १६५० त. १६५४,
१६५७, १६५८, १६६०,
१६६३, १६६५ त
१६७०, १६७२, १६७५,
१६७६[१], १६७७[१],
१६७९, १६८० तः
१६९४[१२], १६९५
[१-२], १६९६ त
१६९८[२], १७००
[१, ५-१३], १७०१
[१-२], १७०२[१, ३-६,
९, ११, १८, २१-२२,
२४-२७, २९, ३४-४०,
४२-४३, ४५, ५५, ५७],
१७०३[१] त. १७०५,
१७०७[१], १७०८
[१-४], १७१४, १७१५,
१७१८, १७२१, १७२२,
१७२५, १७२८, १७३१
[१, ५], १७३४, १७३५
[१], १७४२ त १७४७
[१], १७४९ त १७५२,
१७५४[१], १७५५,
१७५६[१], १७५७,
१७५८[१], १७५९[१],
१७६१, १७६३[१],
१७६४, १७६५[२],
१७६६, १७६७[१],
१७६८[१], १७६९[१],
१७७०[१], १७७३[१],
१७७४[१], १७७५[१],

मूलसद्वो

सकयथो सुत्तंकाइ
१७७६, १७७७[१],
१७७८, १७८१, १७८३
[१], १७८४[१, ३],
१७८७[१], १७८८[१],
१७८९, १७९१, १७९२
[१], १७९४[१],
१७९५ तः १७९८[२],
१८००[२-३], १८०२ त.
१८०५, १८०८ तः
१८१०, १८१२, १८१४,
१८१७ त १८१९,
१८२१, १८२२, १८२५,
१८३१ तः १८५३,
१८५५, १८५९, १८६२,
१८६४, १८६६[१],
१८६७, १८६८, १८६९
[१], १८७०, १८७१
[१], १८७२, १८७४
[१], १८७५[१],
१८७६[१], १८७७,
१८७८[१], १८७९,
१८८०[१], १८८१[१],
१८८३[१], १८८४,
१८८७[१], १८८९[१],
१८९०[१], १८९१[१],
१८९४[१], १८९८ त.
१९१०, १९१२ त
१९१४, १९१६ त
१९१८, १९२० त.
१९२२, १९२८, १९२९,
१९३१, १९३७[१],
१९३६ त १९३८,
१९४० त १९४७,
१९४४, १९४५, १९४७,
१९४८, १९५०, १९५१,
१९५४, १९५५, १९५७
१९५८, १९६०, १९६३

मूलसहो
गोयमा !

सकयत्यो सुत्तकाइ
तः १९६६, १९६८,
१९७३ त. १९७५,
१९७७, १९७८, १९८०,
१९८२ त. १९८४,
१९८८ त. १९९१,
१९९४, १९९५, १९९७,
१९९८, २००६ तः
२००९[१], २०१०,
२०१२ त २०१४ [१],
२०१५ त. २०१७,
२०१९, २०२०, २०२२,
२०२४, २०२५, २०२७,
२०२९, २०३३, २०३४
[१], २०३५, २०३८,
२०४०, २०४२, २०४३,
२०४६, २०४७, २०४९,
२०५१, २०५२ [१-२],
२०५३, २०५५, २०५६,
२०५७ [२-३], २०५८,
२०६०, २०६१, २०६३,
२०६४, २०६६, २०६७,
२०६९, २०७०, २०७२,
२०७३, २०७७, २०७८,
२०८०, २०८३, २०८६,
२०८७[१], २०८८ त
२०९०[१], २०९१[१],
२०९२, २०९३ [१],
२०९५[१], २०९६[१],
२०९७[१], २०९९[१]
त २१०१[१], २१०२,
२१०३ [१], २१०५,
२१०६, २११९ [१-२],
२१२०[१], २१२१[१],
२१२३ [१], २१२४
[१, ३], २१२५ त
२१२७[१], २१२८
[१], २१२९ [१],

मूलसहो

गोयं

० गोयाइं

गोरकखरा

० गोरा

गोलोमा

गोवल्ली

गोवाली

गोसीस

गोहा

गोंड

गोंधोडंब

० ग्राहणं

घओढण

घट्टणया

घट्टा

सकयत्यो सुत्तकाइ

२१३०, २१३१, २१३३,
२१३४[१], २१३५[१],
२१३७[१], २१३९,
२१४०[१], २१४२ त
२१४८[१], २१४९[१],
२१४७ त. २१५३[६],
२१५६[१-२], २१५९
[१२], २१६६[१-४],
२१६९ त. २१७४[३],
२१७५, २१७६

गोत्रम्-गोत्रकर्म १५,८७
[१], १६६५, १७८५.
गोत्राणि १४४४, १६७८
[२], १७९१

एम्बुरपशुविशेषः ७१
गौराः १८७ गा. १४५,
१९६

द्वान्द्रियजीवाः ५६[१]
वल्लीविशेषः पृ १९
टि १०

„ ४५ गा ३१
गोशीर्ष १७७, १७८[१],
१८८

गोधा - भुजपरिसर्प-
विशेष ८५[१]

म्लेच्छजातिविशेष ९८
„ ९८

ग्रहणम् ८७७
[७, ९, १३]

घ

घृतोदकम् २८[१]

घट्टनता ११२०

घट्टानि १७७, १७८[१],
१८८, १९६, २०६
[१], २१०, २११

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
घड	घट १७७, १७८[१], १८८	
घणदंता	घनदन्ता - अन्तर्द्वीप- मनुष्याः ९५	
घणपमाण	घनप्रमाण ९११[२], ९२४	
घणमुङ्ग	घनमृदङ्ग १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
घणवाए	घनवात ३४[१]	
घणवाएसु	घनवातेषु १५७	
घणवायवलएसु	घनवातवलयेषु १५७	
० घणं	घनम् २११ गा १६२	
० घणा	घनाः २११ गा. १६९	
० घणे	घन - पिण्ड. १२३१	
० घणो	घन - व्याप्त ५४[७] गा ८४	
घणोदधिवलएसु	घनोदधिवलयेषु १५१	
घणोदधीसु	घनोदधिषु १५१	
घणोदहिवलएसु	घनोदधिवलयेषु १६०	
घणोदहीसु	घनोदधिषु १६०	
+ घत [वरे]	घृतवरः - द्वीप समुद्रश्च १००३[२] गा. २०४	
घरोइला	गृहगोधिका. ८५[१]	
घल्ला	द्वीन्द्रियजीवाः पृ. २७ टि. २	
घाणपोगलाणं	घ्राणपुद्गलानाम् २१६९	
घाणपोगलेहिं	घ्राणपुद्गलैः २१६९	
घाणविण्णाणावरणे	घ्राणविज्ञानावरणम् १६७९	
घाणा	घ्राणे १०२५, १०२८ [२-३]	
घाणावरणे	घ्राणावरणम् १६७९	
घाणिदिणु	घ्राणेन्द्रियम् ९७३, ९७४ [३], ९७६[२], ९७९	
घाणिदिओवचणु	घ्राणेन्द्रियोपचय १००७	
घाणिन्द्रिय	घ्राणेन्द्रिय ९७९, ९८२, १०१३, १८२३, १८२५	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
घाणिन्द्रिय०	घ्राणेन्द्रिय १८२२	
घाणिन्द्रियअथोगाहे	घ्राणेन्द्रियार्थावग्रह १०१९	
घाणिन्द्रियत्ताए	घ्राणेन्द्रियतथा २०५२[२]	
घाणिन्द्रियपरिणामे	घ्राणेन्द्रियपरिणाम ९२८	
घाणिन्द्रियवं-	घ्राणेन्द्रिय-	
जणोगाहे	व्यञ्जनावग्रह १०१८	
घाणिन्द्रियस्स	घ्राणेन्द्रियस्य ९८२, ९९२[३], १०१३	
घाणेदिणु	घ्राणेन्द्रियम् ९८७[५]	
घासिय	म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि. १८	
घुल्ला	द्वीन्द्रियजीवा ५६[१]	
घेल्ला	,, पृ. २७ टि. ७	
घोडणु	घोटक ८४४, ८४६	
घोडगा	घोटकाः ७१	
घोसाई	वल्लीविशेष पृ. १९ टि ४	
घोसाडइ	घोषातकी - वल्लीविशेष १२३३	
घोसाडइफले	घोषातकीफलम् १२३३	
घोसाडई	घोषातकी - वल्लीविशेष. ४५ गा २८	
घोसाडणु	,, ,, पृ २९५ टि. ९	
घोसाडय	,, ,, पृ. २५ टि. ९	
घोसाडयं	घोषातकम् ५४[८] गा ९४	
घोसाडिणु	घोषातकी १२३३	
घोसालती	वल्लीविशेष पृ १९ टि. ४	
घोसालयं	घोषातकम् पृ. २५ टि ८	
घोसे	घोष. - स्तनितकुमारेन्द्र १८७ गा. १४३	
च	च ५४[७] गा. ८०, ५४[१०] गा. १०१, ८२,	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
च	९१[४] गा. १११, १०२ गा ११३ गा ११६- ११७, ११० गा १२० गा. १३०, १७४ गा. १३३-१३४, १७७, १७८ [१-२], १७९[२], १८० [२], १८२[२], १८७, १८७ गा. १४०, १८८, १९१[१], १९७[२], १९८[२], २०१[२], २०५[२], २०६[२] गा. १५४, २०९ गा १५७, २११, २५६, ४५०, ५५९ गा १८२, ६४७ गा १८३-१८४, ७७५, ७७७, ७८०, ७९० गा. १८८ त १९०, ८०३, ८५९ गा. १९२, १२१५ [३], १४६७, १४६८, १५१२ गा. २१५, १५८७ [१], १६७८[१], १६८१[१], १७३६[१], १७८५, १७९०, १८१७, १८२०, २०५४ गा. २२६, २१७५, पृ ५४ टि ४, पृ ५९ टि २		चउकिरिण्	चतु.क्रियः १५८५[१], १५८८, १५९०, १५९१, १५९६, १५९७[१], १५९८, १५९९[१], २१५३[४], २१६६[३] चतुष्ककम् १६८९[१, ३] चतुष्ककेन ६५०[७] चतुष्कक १४८५[८] चतुष्कस्य १६९८[२], १७०६, १७३५[२] चतुर्गुणा १८७ गा. १४२, २०६ चउजमलपयस्स चतुर्थमलपदस्य ९२१[१] चउट्टाणवडिण् चतु स्थानपतितः ४४१, ४८१[३], ४९०[३], ५२९[३], ५३१[३], ५४२[१], ५४८[१] चउट्टाणवडिते चतु स्थानपतित. ४४४ त. ४४७, ४५२, ४६२[१], ४६४[१-२], ४६६[३], ४६७[१], ४६८[१], ४७०[१], ४७३[३], ४७४[१], ४७५[१], ४७७[१], ४८२[१, ३], ४८३[१], ४८५[१, ३], ४८७[१], ४८९[३], ४९०[१, ३], ४९१[१], ४९३[१-३], ४९५[१], ४९७, ५०५, ५०८, ५१०, ५११, ५१३ त ५१५, ५१८, ५१९, ५२२, ५२५[१], ५३० [१, ३], ५३१[१, ३], ५३२[३], ५३३[३], ५३५[३], ५३६[१, ३], ५३७[१, ३], ५३८[१], ५३९[१], ५४१[१],	
॥—च	च १८७ गा. १४२, १५२९[२]				
चइत्ता	त्यक्त्वा २११ गा १५९-१६०				
”	च्युत्वा १४५७				
चइं	च्यवमान १४५७				
चउ	चतुर् ४९०[३], ५०८, ५०९, ५११, ५२९[१], ५३१[१], ५३३[१], ५३५[१], ५३६[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५५४[१]				

मूलसदो	सकयथो	सुत्तंकाइ
	५,४२[१], ५,४३[१], ५,४५[१], ५,४७[१], ५,५०[१], ५,५१[१], ५,५२[१], ५,५४[१-३], ५,५५[१-३], ५,५६ [१, ३], ५,५७[१], ५,५९[१]	
चउट्टाणवडिया	चतु.स्थानपतिताः	४५३
चउणह	चतुर्णाम्	१७३८
„	चतसृणाम्	१७९[२], १८०[२], २०१[२], २०२[२], २०३[२], २०४[२]
चउणहं	चतुर्णाम्	१७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १९७ [२], १९८ [२], २०१ [२], २०५ [२]
„	चतसृणाम्	१८० [२], १९० [२], १९५ [२], १९७ [२], १९८ [२], १९९ [२], २०० [२], पृ. ७३ टि. १
चउणहं—	चतसृणाम्	१९० [२]
चउतीसइमं	चतुर्विंशत्तमम्	पृ ४२३ पं. १०
+ चउत्य	चतुर्थम्	७९० गा १८८ त १९०
चउत्य	चतुर्थ	२१७३ [२]
चउत्यगमे	चतुर्थगमे	१०६७
चउत्यभक्तस्स	चतुर्थभक्ते	१८०६ [१]
(स प)		
चउत्यं	चतुर्थम्	८७०, ८९८, पृ १३५ पं ११
चउत्यि	चतुर्थीम्	६४७
चउत्थी	चतुर्थी	८३१
चउत्थीण	चतुर्थ्या	२१७ [३], २००३

मूलसदो	सकयथो	सुत्तंकाइ
चउत्थीण	चतुर्थ्याम्	३३४
चउत्थुहेसण	चतुर्थोद्देशके	१२५१
चउत्ये	चतुर्थे	२१७२
चउत्यो	चतुर्थः	पृ. ३०० पं. ५
चउदस	चतुर्दश	४२० [१]
चउदिसि	चतुर्दिशम्	१५५३, १८०९
चउपणुसिण	चतुःप्रदेशके	७८४
„	चतुः प्रदेशक.	७८४
चउपणुसिते	„	५२७ [१]
चउपणुसियाणं	चतुःप्रदेशकानाम्	„
चउपतिट्टिण	चतुःप्रतिष्ठित.	९६० [१]
चउपुरिसपविभ-	चतुः पुरुषप्रविभक्तगति	
त्तगती		११०५, १११९
चउप्पणुसिण	चतुःप्रदेशक.	५२७ [२]
चउप्पणुसिते	„	५२७ [३]
चउप्पणुहितो	चतुष्पदेभ्य	६४४
० चउप्पणुहितो	„	६३९ [८-९]
चउप्पगारा	चतुष्प्रकारा	८५९ गा १९३
चउप्पदेसे	चतुः प्रदेशे	७९० गा १८६
चउप्पय	चतुष्पद	३७८ [२] त ३८० [३], ६३९ [७-११], १५११ [१], १५१८ [६]
चउप्पय०	चतुष्पद	६९, ७०, ७५ [४], ३७८ [१], ६३९ [७-८], १५२४ [२]
चउप्पयथलयर-	चतुष्पदस्थलचरतिर्य-	
तिरिक्खजोणिय-	स्थानिकपञ्चेन्द्रियौ-	
पंचेन्द्रियओरालिय-	दारिक-	
सरीरे	शरीरम्	१४८५ [१-२]
० „	„	१४८५ [२-३]
चउप्पयथलयराण	चतुष्पदस्थलचराणाम्	
		१४९९ [२]
चउप्पाइया	चतुष्पादिका—भुजपरिसर्प-	
	विशेष	८५ [१]

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
चउफासाई	चतु स्पर्शानि ८७७ [१३], १८०० [१]	
० चउफासेहि	चतु स्पर्शै ५१३	
चउभगी	चतुर्भङ्गी ७८१	
चउभंगो	चतुर्भङ्ग १०७७, १७८१, १७८४ [१]	
चउभाग०	चतुर्भाग ३९७ त ४०५ सूत्राणा प्रथम-तृतीयकण्डिके	
चउरंस	चतुरस्र ८०२	
चउरससंठाण- परिणता	चतुरस्रसंस्थान- परिणता ८ [५] त १० [२], ११ [२-५], १२ [१-३], ५-६], १३ [४]	
चउरससंठाण- परिणया	चतुरस्रसंस्थान- परिणता. ११ [१], १२ [४, ७-८]	
चउरंसा	चतुरस्रा १६७ त १७४	
„	चतुरस्राणि १७८ [१], १७९ [१], १८० [१], १८१ [१], १८२ [१], १८८	
चउरंसे	चतुरस्रम्-संस्थानम् ७९१	
चउरासीइ	चतुरशीति १९६	
चउरासीइं	„ ३७९ [१, ३]	
चउरासीई	„ २०६ [२] गा. १५६	
चउरासीईणं	चतुरशीतीनाम् १९७ [२]	
चउरासीए	चतुरशीत्या १९७ [२]	
चउरासीति	चतुरशीति १६७	
० चउरिदिण	चतुरिन्द्रिये १४५५	
० चउरिदिण	चतुरिन्द्रियौ १२७४	
चउरिदिणसु	चतुरिन्द्रियेषु ६६६ [२], ६६८ [२], १४१९, १४२८ [३]	
० चउरिदिणसु	चतुरिन्द्रियेषु १४२६ [१], १४३१ [१], १८९८ [१]	
० चउरिदिणहिंतो	चतुरिन्द्रियेभ्य ६५० [९]	

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
चउरिंदिय	चतुरिन्द्रिय ९८७ [५], १५८९ [३]	
चउरिंदिय०	„ ५८ [१-२], ६३९ [२], १२८३, पृ. १३ टि ३, पृ. १६५ टि. १	
चउरिंदियजाइ-	चतुरिन्द्रियजातिनामः	
णामाए	१७०२ [८]	
चउरिंदियत्ते	चतुरिन्द्रियत्वे १०४१ [४], १०६६ [३]	
चउरिंदियनामाए	चतुरिन्द्रियनामः १७११ [२]	
चउरिंदियस्स	चतुरिन्द्रियस्य १०३३ [३], १५४७ [२], १६३५ [३]	
० चउरिंदियस्स	„ १०६०	
चउरिंदिया	चतुरिन्द्रियाः २१५ [३], २२७ त. २२९, २३० [५], २३१, ३०१ त ३०३, ३३४, ४३९, ४५०, ६३४, ९१९, ९४१ [२], १०८१, ११४०, ११९६, १७२५, १८२०, १८५७, १९३२ [२], १९६०, १९७६, २०३६, २०७४, २०८१, २१२९ [२], पृ. ४०३ टि २	
० चउरिंदिया	चतुरिन्द्रिया ५८२, ८७४, १२०४, १२१० [४], १४१२, १४३६ [१], १४८१, १८८७ [२], १९६९	
चउरिंदियाण	चतुरिन्द्रियाणाम् ४८०, १९२४, पृ ३४४ टि १	
० चउरिंदियाण	चतुरिन्द्रियाणाम् ६८०, ७४३, १०२२ [२], १४९६	

मूलसद्वो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
चउरिंदियाणं	,, ५८ [२], १६५, २२७ त. २२९, २३० [५], २३१, ३७१[१], ७५९, ७६८, ९०५, ९८८[५], १०२२[२], १०२८ [३], १०७३, १५०८, १५३८, १५४३, १८२३, १९३२ [२], १९५०, १९५१, १९६०, २०४२, २०९१ [२], पृ १९० टि. १, पृ २५२ टि १	
० चउरिंदियाणं	चतुरिन्द्रियाणाम् ३७१ [२-३], ११६२, ११७९	
चउरेंदिय०	चतुरिन्द्रिय १८	
चउरेंदिया	चतुरिन्द्रिया १४०३	
० चउरेंदिया	,, ६५४, ६७०	
चउरो	चत्वार. १०८३	
,,	चत्वारि २०६ [२] गा. १५४	
चउविहा	चतुर्विधा. ५०२	
चउविहे	चतुर्विध. ९२७	
चउवीस०	चतुर्विंशति ११९८, १४०९, पृ ४३० टि १	
चउवीसइमं	चतुर्विंशतितमम् पृ. ३८७ पं १५	
चउवीसं	चतुर्विंशति ४२८[१-३], ४२९[१,३], १०८३, १४०९, २११५[२], २११६[२], २११७[२], २११८[२], २११९[५], २१२०[४], पृ. ४३० टि. १	
चउवीसा	चतुर्विंशति १०३६, १०४१[१-२, ६-७], १०४३[१, ३], १०४६ [३, ५], २०९४[२],	

मूलसद्वो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
	२०९८[२], २११५[२], २११६[२], २११७[२], २११८[२], २११९[५], २१२०[४], २१२४[४]	
चउवीसाइं	चतुर्विंशति. ५५९ गा १८२	
चउवीसाए	चतुर्विंशतौ १८४३, १८४४	
चउव्विहवेदगा	चतुर्विधवेदका. १७७४[१]	
चउव्विहवेयए	चतुर्विधवेदक १७७३[१]	
चउव्विहा	चतुर्विधा: ७०, ७७, ८६, १३९, ११३०	
,,	चतुर्विधा ६, ५९, १०९७, १०९९, ११२०, १९४१, २०६०	
चउव्विहे	चतुर्विध ९२९, ९६२ [१], ९६३[१], १०१८, १०२२[२], १०७३, १६८३, १६९४[१], १९१०, १९२१	
,,	चतुर्विधम् १४७१, १५३९[१], १६८९[३], १६९२, १६९४[१६]	
,,	चतुर्विधान् ११० गा १२०	
चउव्वीसं	चतुर्विंशति ५६९, ५७६ त ५७८, ५८५, ५८७ त. ५९०, ६०७, २१०४ [२], २१२३[४], २१२४[४]	
चउव्वीसा	चतुर्विंशति २१०४[२], २१२३[४], पृ १६३ टि १, पृ २५५ टि २	
चउव्वीसाए	चतुर्विंशते १८२[२]	
चउव्वीसो	चतुर्विंश ७९० गा १८७	
चउस	म्लेच्छजातिविशेष पृ ३६ टि. १९	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
चउसट्टी	चतु पष्टिः १८७ गा. १४२	
चउसट्टीए	चतु षष्ठ्या १७९ [२]	
चउसट्टीणं	चतु षष्ठीनाम् १७९ [२]	
चउसमइएण	चतु.सामयिकेन २१५६ [२], २१५७	
चउसमयसिद्धा	चतु समयसिद्धा १७	
चउसंजोएणं	चतु संयोगेन १०८३	
चउसु	चतुर्षु २०६ [२] गा ११५, १२१६ [१], १२१७	
„	चतसृषु १२५८ [८], १९०५ [३]	
चउहा	चतुर्धा १०६८	
चउहि	चतुर्भि ४८९ [३], ४९१ [१], ५०५, ६९१, ९६१ [१], ९६४ [१], ९६५ [१], ९६६ [१], ९६७ [१], ९६८ [१], ९७०, १६७०, १७१९	
„ (स तृ)	चतुर्षु १२१७	
चएइ	शक्नोति २११ गा १७४	
चक्रगा	चक्रका - चक्रवाका पृ ३४ टि. २	
चक्रयणत्तं	चक्ररत्नत्वम् १४६९	
चक्रवट्ठि०	चक्रवर्तिन ८२	
चक्रवट्ठित्तं	चक्रवर्तित्वम् १४५९, १४६०	
चक्रवट्ठी	चक्रवर्तिन १००, ७७३ [२]	
चक्रवाल	चक्रवाल २१६९	
चक्रागं	चक्रकम् ५४ [७] गा ८४	
चक्रागा	चक्रवाका ८८	
+ चक्कि	चक्रिणः १४०६ गा २१३	
चक्कीण	चक्रिणाम् १०२ गा ११७	
चन्त्खिदिण्	चक्षुरिन्द्रियम् ९७३, ९७४ [२], ९७६ [२], ९७९, ९८७ [५]	
चन्त्खिदिओवचण्	चक्षुरिन्द्रियोपचय १००७	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
चन्त्खिदिय	चक्षुरिन्द्रिय ९७९, ९८२, १०१३, १८२५	
चन्त्खिदिय०	„ १८२३	
चन्त्खिदियअत्थोगगहे	चक्षुरिन्द्रियार्थावग्रहः १०१९	
चन्त्खिदियत्ताए	चक्षुरिन्द्रियतया २०५२ [२]	
चन्त्खिदियपरिणामे	चक्षुरिन्द्रियपरिणाम ९२८	
चन्त्खिदियस्स	चक्षुरिन्द्रियस्य ९८२, ९९२ [२], १०१३	
चक्खुदंसण०	चक्षुर्दर्शन ४४०, ४४१, ४६२ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], १९२८, १९२९	
चक्खुदंसणअणा-	चक्षुर्दर्शनानाकारपश्यता	
गारपासण्या	१९३८, १९४२, १९५१	
चक्खुदंसणअणा-	चक्षुर्दर्शनाना-	
गारोवओगे	कारोपयोग १९१०, १९१४, १९२४	
चक्खुदंसणं	चक्षुर्दर्शनम् ४५०, ४८०, ११३२ [२]	
चक्खुदंसणावरणिज्जे	चक्षुर्दर्शना-वरणीयम् १६८९ [३]	
चक्खुदंसणावरणे	चक्षुर्दर्शनावरणम् १६८०	
० चक्खुदंसणिस्स	चक्षुर्दर्शनिन ४६२ [१]	
चक्खुदंसणी	चक्षुर्दर्शनी ४८८, ४९६, १३५४	
„	चक्षुर्दर्शनिन २६०, १९५४, १९६०, पृ २३० टि. २	
० चक्खुदंसणी	चक्षुर्दर्शनी ४६२ [१-३]	
चक्खुदंसणीणं	चक्षुर्दर्शनिनाम् २६०	
० चक्खुदंसणीणं	„ ४६२ [१]	
चक्खुप्फासं	चक्षु स्पर्शम् ५४ [११] गा १	
चनुकिरिए	चतुष्क्रिय १५८९ [१]	
चतुट्ठाणवडिते	चतु स्थानपतित ५५६ [३]	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
चरिम०	चरम	२११ गा १६२	चरिमाण	चरमाणाम् ७७७, ७७९, ७८०, ८०२ त ८०४	
चरिमकालसमयसि	चरमकालसमये	१७४४	चरिमाणं	चरमाणाम् २७४	
चरिमपयं	चरमपदम्	पृ. २०८ पं १०	चरिमाणि	चरमाणि ७७५, ७७७, ७७९, ७८०, ७९७, ८०२, ८०३	
चरिमभवे	चरमभवे	२११ गा १६१	चरिमे	चरम २१२ गा. १८१, ७८१ त ७८८, ८०७, ८०८[१], ८१०[१], ८१२[१], ८१४[१], ८१६[१], ८१८[१], ८२०[१], ८२२[१], ८२४[१], ८२६[१], ८२८[१], १३९७	
चरिमसमय	चरमसमय	११९	चरिमे	चरमम् ७९७, ८२९[२] गा. १९१, १२५९ गा २१२	
चरिमसमय०	,,	११२, ११५, ११६, ११८, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, १३२	० चरिमेणं	चरमेण ८०७, ८०८ त ८२९ सूत्राणा प्रथम- कण्डिका	
चरिमंतपणसा	चरमान्तप्रदेशा	७७९, ८०३	चल	चल १८८	
चरिमंतपणसाण	चरमान्तप्रदेशानाम्	७७७, ७७९, ७८०, ८०३, ८०४	चवल	चपल १८८	
चरिमंतपदेसा	चरमान्तप्रदेशा	७७५, ७७७, ७७९, ७८०, ७९७, ८०२	चविता	चविका - वनस्पतिविशेष. १२३४	
चरिमंतपदेसाण	चरमान्तप्रदेशानाम्	८०२	चंचल	चञ्चल १९७[२]	
चरिमंतं	चरमान्तम्	११०१	चंचल०	,,	१८८
चरिमंताओ	चरमान्तात्	११०१	चंचुणा	चञ्चुणा - जात्यार्या पृ ३८ टि. २	
चरिमंते	चरमान्तम्	१९९८, २०००, २००२ त २००६	चंचुय	चञ्चुक - म्लेच्छजातिविशेष पृ ३६ टि. ३	
,,	चरमान्त	१५५१[१]	चंडी	चण्डी - वनस्पति ५४[१] गा ५०	
चरिमंतेसु	चरमान्तेषु	२११	चंद	चन्द्र १६७ त १७४, १९५ [१], १९७ [१], २०१ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, ९७४ [२-३], २१६९	
चरिमा	चरमा	२७४, २७५, ८०९[१], ८११[१], ८१३[१], ८१५[१], ८१७[१], ८१९[१], ८२१[१], ८२३[१], ८२५[१], ८२७[१], ८२९[१], ९९३, २१६८			
चरिमाइं	चरमाणि	२ गा ४, ७७५, ७७७, ७७९, ७८०, ७८१, ७८३ त ७८८, ७९७, ८०२, ८०३			

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
चंद	चन्द्र - चन्द्राभिधद्वीप- समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०६		चंपे	चम्पक-	१२३०
+ चंदण	चन्दनम् - मणिभेद २४ गा ११		चामरं	चामरम्	८५३
+ चंदण -	,, - वनस्पति ४१ गा १८		चारणा	चारणाः - चारणमुनय	१००
चंदण -	चन्दन १७८ [१-२]		चारं	चारम् १९५ [१]	
० चंदणकलसा	चन्दनकलगानि १७७, १७८ [१], १८८		चाराण	(१) फलविशेषाणाम् पृ २७३ टि ८, पृ २९६ टि ८	
चंदणघड ०	चन्दनघट ,,		चारिणो	चारिण १९५ [१]	
चंदणा	चन्दना - द्वीन्द्रियजीवा. ५६ [१]		चारियव्वा	चारयितव्या ११४९	
+ चंदप्पभ	चन्द्रप्रभ - मणिभेदः २४ गा. ११, पृ. १४ टि. १		चारियव्वाओ	,,	१२०५
चंदप्पभा	चन्द्रप्रभा - मदिराविशेष १२३७		चारियव्वाणि	चारयितव्ये १५६३ [२]	
चंदविमाण ०	चन्द्रविमान ६५० [१६]		चारिया	चारिता ११४९	
चंदविमाणे	चन्द्रविमाने ३९७ [१-३], ३९८ [१-३]		चारु	चारु १८८, १९७ [२]	
चंदविमाणेहितो	चन्द्रविमानात् ६५० [१६]		चारेयव्वा	चारयितव्या १६३२	
चंद	चन्द्रा - चन्द्रनिकायदेवा १४२ [१], १९५ [१]		चाववंसे	चापवश ४६ गा ३४	
चंदिम ०	चन्द्रमस् १९५ [२], १९६, १९७ [१], १९८ [१], २१०		चासपिच्छण्	चापपिच्छकम् पृ २९३ टि. ११	
चंदे	चन्द्र १२३१		चासपिच्छे	चापपिच्छम् १२२७	
चंपगजाती	चम्पकजाति ४३ गा २६		चासपिंछे	,, पृ २९३ टि. ११	
चंपगवडेंसण्	चम्पकवतंसक. १९७ [१], १९९ [१]		चासा	चाषा ८८	
चंपयकुसुमे	चम्पककुसुमम् १२३०		चासे	चाष १२२७	
चंपयछल्ली	चम्पकत्वक् १२३०		चिउररागे	चिकुरराग १२३०	
चंपयभेदे	चम्पकभेद १२३०		चिउरे	चिकुर १२३०	
० चंपयलता	चम्पकलता ४४ गा २७		चिक्खल्ल	चिक्खल्ल - कर्दम १६७ त १७४, पृ. ५० टि ७	
चंपा	चम्पा - नगरी १०२ गा ११२		चिज्जंति	चीयन्ते १५५३, १५५४	
			चिट्ठति	तिष्ठति १०००, १००१	
			चिट्ठंति	तिष्ठन्ति २११, २११ गा १७७, ९९३, १८६४, २०५२ [२, ४-६], २१६८, २१६९, २१७६, २१७६ गा २३१	
			चिट्ठेज्ज	तिष्ठेत् २१७४ [४]	
			चिडगा	चिटका - रोमपक्षिविशेष ८८	
			चिण	चित् ९७१ गा. २०१	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाद	मूलसदो	मध्यथो	सुत्तकाद
० चिणगा	चयनम् १४७४ गा. २१४		चिह्नलगा	चिह्नलक. - आरण्यकपशु	
चिणंति	चिन्वन्ति ९६५ [१]			पृ. २१२ टि ४	
चिणिस्संति	चेप्यन्ति ९६६ [१]		चिह्नलिया	चिह्नलिका - आरण्यकपशु	
चिणिंसु	अचैपु - चितवन्त			८५.१	
	९६४ [१]		चिह्नलेसु	चिह्नरेपु १५.१, १६०,	
चित्त	चित्र १७७, १७८ [१-२],			१६३ त १६६, १७५.	
	१८८, १९७ [२]		चिह्नम	म्लेच्छजातिविशेष. पृ. ३६	
चित्तण	चित्रक - सनखपदविशेष			टि. ८	
	८४९, ८५२		चिन्तेमि -	चिन्तयामि ८३०	
चित्तओ	,, ,, पृ. २१२		चिंव	चिह्न १७७, १७८ [१-२],	
	टि ४			१८८, १९५ [१], १९६	
चित्तना	चित्रका. ,, ७४		चीण	चीन-म्लेच्छजातिविशेष.	
चित्तपकखा	चित्रपक्षा - चतुरिन्द्रिय-			पृ. ३६ टि १७	
	जीवा ५८ [१]		चीणपिट्टरासी	चीनपिट्टराशि. १२२९	
चित्तलण	वनस्पति. पृ. १७ टि ५		० चीणा	चीना.-म्लेच्छजाति-	
चित्तलगा	चित्रलका - सनखपद-			विशेष. ९८	
	विशेष. ७४		चुचु	वनरपतिविशेष ४२	
चित्तलिणो	चित्रलिन - सर्पभेद ८०			गा २०	
चित्तं	चित्रम् १ गा ३		चुचु	,, पृ. १८ टि. ८	
० चित्ता	चित्राणि १०६, १९५ [१]		चुण्यवणो	चूर्णघन ५८ [७] गा ८४	
चित्तामूलण	चित्रकमूलकम् १२३४		० चुण्णाण	चूर्णानाम् ८८४	
चित्तारा	चित्रकारा - शिल्पार्था		चुण्णियाण	चूर्णिकया ८८४	
	१०६		चुण्णियामेण	चूर्णिकामेद ८८१, ८८४	
चित्तिया	चित्रका ८५१		चुण्णियामेणुं	चूर्णिकामेदेन ८८७	
चियस्स	चित्तस्य १६७९		चुण्णियामेदे	चूर्णिकामेद ८८४	
चियेऊण	चित्त्वा पृ. ३ टि ४		० चुण्णे	चूर्णम् १२३३	
चिलाय	चिलात - म्लेच्छजाति-		चुजपडोला	वनरपतिविशेष पृ. १८	
	विशेष. ९८			टि ८	
चिल्ल	चिल्ल - ,, ९८		चुलसीइ	चतुरशीति १८१ [१]	
चिल्लण	चिल्लक - आरण्यकपशु		चुलसीती	,, १८७ गा १३८	
	८४९, ८५२		चुलहिमवंत ०	चुलहिमवत्-लघुहिमव-	
चिल्लणसु	चिल्लरकेषु पृ. ४७ टि १			त्पर्वत १०९८	
चिल्लओ	चिल्लक - आरण्यकपशु		चुंनुणा	चुंनुणा - जात्यार्था १०३	
	पृ. २१२ टि ३			गा ११८	
चिल्ल[ल]ग	देदीप्यमान १८८		चुंनुया	चुंनुका - म्लेच्छजाति-	
चिल्ललगा	चिल्ललका - आरण्यकपशु			विशेष ९८	
	८५०, पृ. ३१ टि ३				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
चूडामणि ०	चूडामणि	१७७, १७८ [१-२]
चूतलता	चूतलता	४४ गा २७
चूयवडेंसण	चूतवतंसक	१९७ [१], १९९ [१]
चेव	एव	२ गा ७, ४२ गा २१, ४९ गा ४०, ५४ [१] गा ४९ त ५२, ५४ [८] गा ९१ गा ९४, ५४ [९] गा ९८, ५४ [१०] गा १००, ८२, ९१ [४] गा १११, ९३, १०२ गा ११२- ११३ गा ११५, १०३ गा ११८, ११० गा १२२, १५१, १५७, १६०, १६३ त १६६, १७४ गा १३४, १७५, १८७ गा १३८ गा १४१, १९२ गा १५०, १९४ गा १५१, २०६, २१२ गा १८१, २७२ [१-५], २७३, ३३० त ३३२, ४५४, ४५६ [३], ४५७ [३], ४५९ [३], ४६२ [३], ४६६ [३], ४६७ [३], ४६८ [३], ४७० [३], ४७१, ४७५ [३], ४७७ [३], ४८०, ४८१ [२], ४८२ [२-३], ४८३ [३], ४८७ [३], ४८९ [३], ४९० [३], ४९१ [३], ४९५ [३], ५०८, ५१७, ५१८, ५२१, ५२५ [२], ५२६ [२], ५२९ [३], ५३० [३], ५३१ [२],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
चेव	५३२ [३], ५३३ [३], ५३५ [३], ५३६ [३], ५३७ [३], ५३९ [३], ५४१ [३], ५४२ [३], ५४३ [३], ५४४ ५४५ [३], ५४७ [३], ५४८ [३], ५५० [३], ५५१ [३], ५५२ [३], ५५५ [३], ५५६ [३], ५५७ [३], ६४६, ६४८, ६५० [१०], ६५८, ६५९, ६६५ [१], ६६९ [२], ६७२ [४, ७-८], ६७६, ६८०, ७४६, ७५२, ७६०, ७७३ [३], ७७६, ७७८, ८६६ गा १९७, ८७७ [२३] गा १९८, ८८८ [१], ८८९, ८९१, ८९५, ९११ [४], ९१२ [३-४], ९१४ [२, ४], ९१६ [२], ९१८ [३], ९२०, ९२१ [२-४], ९२२ त ९२४, ९३९ [१], ९४० [१, ३], ९४१ [३], ९४६, ९७१ गा २०१, ९८२, ९८३ [२], ९८४, ९८५ [७, ९], ९८७ [४-५], १००१, १००३ [२], १००६ गा २०८, १००८ [२], १०२६ [१], १०४१ [६], १०५२, १०६०, १०६७, १०८९, १०९९, ११०७, ११०९, ११०३, ११४१, ११५१, ११५४, ११५५, ११६०, ११६१, ११६३	

मूलसद्वो
चेव

सकयल्यो सुत्तकाह
[४], ११६४ [१, ४],
११६५ [१], ११६६
[१], ११६७ [१],
११८३ [२], १२०३
[३, ५], १२०४, १२१०
[१], १२१४, १२१५
[१, ३], १२२३,
१२२५ त. १२३१,
१२३३ त. १२३८,
१२५५, १२५७ [१४-
१६], १२६३ [२],
१२६९, १३०३, १३०४,
१३१३, १३४७, १३४९,
१३६३, १४०१, १४१४
[२], १४६७, १४७८
[३], १४९० [३-४],
१४९८ [३], १५०१
[२-३], १५०३, १५०६
[४], १५०९, १५११
[१], १५२० [५],
१५३२ [५], १५४४ [२],
१५४६, १५५१ [८,
१०], १५५७, १५६६,
१५७५ [१], १५९५
[२], १६०८, १६१९,
१६४४, १६४८, १६६६,
१६६८, १६६९, १६७२,
१६७७ [१], १६७८
[२], १६८४ [२],
१६८५ [२], १७००
[७, १०, १४-१५, ३७,
४१, ४४], १७०५,
१७०७ [१], १७०८
[२, ४, ७-८], १७११
[२], १७१२ त १७ ५,
१७१७, १७१८, १७२१,
१७२२, १७२५, १७२७

मूलसद्वो

मकयल्यो सुत्तकाह
त १७२९, १७३१
[१, ३-४], १७३७ [३],
१७३९ [३], १७४७ [१],
१७९०, १७९३ गा २१७,
१८०२, १८२६, १८५५,
१८५६, १८६४, १८७३,
१८९५ [२], १९२४,
१९५५, १९८१ गा
२२२, २०००, २०३५,
२०५१, २०५२ [१-२,
४-६], २०५७ [४],
२०८५ गा. २२७,
२११६ [२], २१५७,
२१५८ [१], २१५९
[२], २१६०, २१६५,
२१६६ [३], पृ १४
टि. १, पृ ३९ टि १
चतु स्थानपतित. पृ. १४०
टि. १
चोत्तीसं चतुस्त्रिंशत् १७९ [१],
१८६ [१], १८७ गा.
१४१
चोत्तीसा ,, १८७ गा. १४०
चोत्तीसाण् चतुस्त्रिंशत्. १७९ [२]
चोदस चतुर्दश ४२० [३],
४२१ [१, ३], १३२७,
१७०२ [१९]
चोदस- ,, १७३, १७४ गा
१३४
चोदसण्हं चतुर्दशानाम् १८७
,, (पृ प) चतुर्दशभ्य चतुर्दशभिर्वा
७०७, ७०८
,, (स. प) चतुर्दशसु १८३५
१८३६
चोदसमं चतुर्दशम् पृ. २३६ पं १०
चोदसविहे चतुर्दशविध १६८४
[१-२]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
चोय -०	गन्धद्रव्य	१२३७
चोयाला	चतुश्चत्वारिंशत्	१८७ गा १४०
चोयालीसं	,,	१८७ [१]
चोयालीसाण	चतुश्चत्वारिंशतः	१८२ [२]
चोयासवे	चोयासव - मदिराविशेष	१२३७
+ चोरग	चोरक - वनस्पतिविशेष	४९ गा ४१
चोराण	फलविशेषाणाम्	११२२, १२३५
चोव	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि ९
चोवट्टिं	चतु षष्टि	१७८ [१], १८७ गा १३८
चोव	एव	१७९ [१], ११३१, ११४५
० च्छायं	छायाम्	१११४
० च्छाया	छायानि	१७७, १७८ [१], १८८, १९६, २०६ [१], २१०
,,	छाया	२११
छ	छ	षट् १०३ गा ११८, १०७८ [३], १०३३ [३], १०४१ [४], १०५९, १०६०, १०६६ [२], ११६५ [१], १२५६, १२५७ [३, ५, ७], १४१६ [२], १५३२ [२], १७०२ [१८, २३, २६], २१४७, २१५२
छउमत्थ	छद्मस्थ	११५, ११६, १२७ त १२९

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
छउमत्थ ०	छद्मस्थ	११३, ११४, १२६, १२७, १२९, १३८
छउमत्थअणाहारण	छद्मस्थानाहारक.	१३६७, १३६८
छउमत्थआहारण	छद्मस्थाहारक	१३६४
छउमत्था	छद्मस्था	३३४
छउमत्थाहारण	छद्मस्थाहारक	१३६५
छउमत्थे	छद्मस्थ	९९४, २१६९
छउमत्थेण	छद्मस्थेन	११० गा १२२
छगल	छगल	१९६
छग्गाउयाइं	षड्गव्यूतानि	१५११ [१]
छच्च	षट् च	१८७ गा १४२, २०६ [२] गा १५४, १५२९ [२]
छज्झारा	शिल्पार्थविशेष	पृ ३८ टि. ६
छट्ट	षष्ठ	२१७३ [२]
छट्टभत्तस्स (स ष)	षष्ठभक्ते	१८२४
छट्टम्मि	षष्ठे	७९० गा १८८
छट्टं	षष्ठम्	७९० गा १८८ त १९०, ११८० [६], पृ १८३ पं १२
छट्ठाण	षष्ठ्या	२००५
छट्ठाणवडिण	षट्स्थानपतित	४४०, ४४१, ४४५ [१, ३], ५३१ [१], ५४८ [१, ३], ५५० [१, ३]
छट्ठाणवडित्ता	षट्स्थानपतिता	४५३
छट्ठाणवडित्ते	षट्स्थानपतितः	४४०, ४४१, ४४३ त ४४८, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१-३], ४५९ [१, ३], ४६२ [१, ३], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१, ३], ४७०

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
छट्टाणवडिते	[१, ३], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१, ३], ४७७ [१, ३], ४८१ [१-२], ४८२ [१], ४८३ [१, ३], ४८५ [१, ३], ४८७ [१, ३], ४८९ [१, ३], ४९० [१, ३], ४९१ [१, ३], ४९३ [१, ३], ४९७, ५०४, ५०५, ५०८ त ५११, ५१३ त ५१५, ५१९, ५२३, ५२५ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१, ३], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५३८ [१, ३], ५३९ [१, ३], ५४१ [१, ३], ५४२ [१, ३], ५४३ [१, ३], ५४५ [१, ३], ५४७ [१, ३], ५५१ [१, ३], ५५२ [१, ३], ५५४ [१, ३], ५५५ [१, ३], ५५६ [१], ५५७ [१, ३]		छत्त	छत्र	२११
			छत्त—	,,	१९५ [१]
			छत्तच्छायं	छत्रच्छायाम्	१११४
			छत्तरयणत्तं	छत्ररत्नत्वम्	१४६९
			छत्तं	छत्रम्	८५३
			छत्ताण	वनस्पतिविशेष	पृ. २१ टि. ६
			छत्तारा	छत्रकाराः— गित्पार्या	१०६
			छत्तीसइमं	षट्त्रिंशत्तमम्	पृ. ४४६ पं. १२
			छत्तीसयं	षट्त्रिंशत्	पृ. १४ टि १
			छत्तीसं	,,	१२५८ [४-८], १५८४ [२]
			छत्तीसा	,,	१८७ गा १४१
			छत्तोण	छत्रोक— वनस्पतिः	पृ. २१ टि ६
			छत्तोह	छत्रौघ—	,, ४१ गा १८
			छद्दिसि	षड्दिशम्	८७७ [२३] गा १९८, १५५३, १५५४, १८०० [३], १८०९, १८१५, २१५३ [१]
			छप्पएसिण	षट्प्रदेशके	७८६
			छप्पएसिण	षट्प्रदेशक	७८६
			छप्पण	षट्पञ्चाशत्	९२३
			छप्पण्णाण	षट्पञ्चाशति	९३, १७६
			छप्पि	षडपि	६९२, १२०५, १२५८ [३]
			छम्भगा	षड्भङ्गा	१८८० [१, ५], १८८५ [२], १८८७ [२], १८९५ [२-४], १८९८ [१], १९०५ [३] त. १९०७
			छम्भागे	षड्भाग	२११
			छम्माग—०	पण्मास	६७७, ६८१
			छम्मासा	पण्मासा	३७१ [१, ३]
छट्टि	पट्टीम्	६४७ गा १८४			
छट्टीण	पट्टयाम्	१७४ गा १३४, ३३४			
”	पट्टया	२१७ [१]			
छट्टे	पट्टे	२१७२			
छट्टो	पट्ट ९२१ [१], पृ ३०३	प १३			
छण्णउई	पण्णवति	१८७ गा १३८			
छण्णउई ०	पण्णवनि	९२१ [१]			
छण्हं	पण्णाम्	१८२ [२], १८७ गा १३९, २०४ [२], पृ. ६१ टि. ३			

मूलसहो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ	मूलसहो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
छलि	छली ५५ [३] गा. १०९		छव्विहे	पड्विधम् १६९४ [७-८]	
छली	,, ५४ [५] गा. ७६		छव्वीसइमं	षड्विशतितमम् पृ. ३९०	
	तः ७९, ५४ [६] गा.			पं २८	
	८० तः ८३		छव्वीसं	षड्विशम् १७४ गा १३४	
० छली	,, १२३०, १२३३		,,	पड्विशति ४३० [१, ३],	
छलेसाओ	षड् लेस्याः ११५६,			४३१ [१, ३], ७८१	
	११५८, ११६३ [१,		छव्वीसाए	षड्विशतेः षड्विशत्या वा	
	३-४], ११६४ [१, ३],			७१७, ७१८	
	१२१९, १२३२, १२५०,		,,	पड्विशतौ १८४५, १८४६	
	१२५६, १२५७ [१-२]		छव्वीसुत्तरे	षड्विशत्युत्तरे-षड्-	
छव्विधे	पड्विध. ६८४			विशत्यधिके १७०	
छव्विमाणा-	पड् विमानावाससहस्राणि		छसु	पट्सु १२०५, १५००,	
वाससहस्सा	२०४ [१]			१५७४, १६३७	
छव्विया	शिल्पार्या १०६		छहि	षड्भि ६९१	
छव्विहवंधए	षड्विधवन्धक १६४२,		छाउमत्थिया	छाज्ञस्थिका २१४७ त.	
	१६४६, १७५५, १७६१,			२१५०, २१५२	
	१७६३ [१], १७६४,		छाणविच्छुया	छगणवृश्चिका ५८ [१]	
	१७७६, १७७८, १७८१,		छायं	छायाम् १११५	
	१७८३ [१], १७८४		० छायां	,, १११४	
	[१-३]		छाया	छाया १११५	
छव्विहवंधगा	षड्विधवन्धका १६४३,		० छाया	छायानि १७७, १७८ [१],	
	१७५७, १७६१, १७६४,			१८८, १९६, २०६ [१],	
	१७६५ [२], १७७८,		,,	२१०	
	१७८४ [१]		छाया	२११	
छव्विहवंधगे	पड्विधवन्धक १६४३,		छायाए	छायया १७७, १७८	
	१७५७, १७६५ [२],			[१-२], १८८, १९६	
	१७८१, १७८४ [१]		छायागती	छायागति ११०५,	
छव्विहसंठाणसंठिण्	पड्विधसंस्थानसरियत्तम्			१११४	
	९८८, १४९७ [१-३],		छायानुपातगती	१११५	
	१४९८ [१], १५०१ [१]		,,	११०५	
छव्विहसंठाणसंठिया	पड्विधसंस्थानसंस्थिता		छायाला	पटच्चत्वारिंशत् १८७	
	१४९८ [४]			गा १४१	
छव्विहा	षड्विधा १००, १०३		छावट्ठि	षट्पष्टि १३४३, १३४६,	
	१०४			१७०० [१]	
,,	षड्विधा १९३७		छावट्ठीओ	षट्पष्टी १३५६	
छव्विहे	षड्विध. ६८५, ९३०,		छावत्तरि	षट्सप्तति १८७ गा १३९	
	१०१९, १९१३		छिण्णरुहा	छिन्नरुहा - दुर्वा ५४ [१]	
				गा ४९	

मूलसदो	सक्यन्थो	सुत्तकाह
० छिद्रेसु	छिद्रेपु	१५७
० छिरागं	गिराकम् ५४ [७]	गा ८५
० छिवाडिया	वल्गादिफलिका	१२३१
छीरविरालिया	भुजपरिसर्पविशेष	८५ [१]
छीरविराली	वल्गीविशेष ४५, गा. ३१	५४ [१] गा ४८
+ छुरय	वनस्पतिविशेषः	पृ २० टि ७
छुहा	छुवा	२११ गा १७६
छेदोवट्टावणिय ०	छेदोपस्थापनीय	१३३, १३५
छेदोवट्टावणिय-	छेदोपस्थापनीय-	
चरित्तपरिणामे	चारित्रपरिणामः	९३६
० छेयणगडाई	छेदनकदायी	९२१ [१]
छेवट्टसंघयणणामस्स	सेवार्तसहनननामः	पृ ३७४ टि १
छेवट्टसंघयणणामे	सेवार्तसहनननाम	१६९४ [७]
छेवट्टसंघयणणस्स	सेवार्तसहननस्य	पृ ३७५ टि १-२
छेवट्टरस	सेवार्तस्य	पृ ३७५ टि ३-४
	ज	
जइ	यदि	२११ गा १७३, ४४०, ५४८ [१], ६३९ [४, ७, ९, २४], ६६२ [४], ६६८ [२, ५], ६७२ [३]
"	यति-यावन्ति	१००८ [२], १०१४ [२], १०६७
"	यति-यावन्त	१७०१, १७२५, पृ २५६ टि १
जइविहा	यतिविहा	१०८८
जम्खा	यक्षाः	१४१ [१], १८८
जम्खाणं	यक्षाणाम्	१९२

मूलसदो	सक्यन्थो	सुत्तकाह
जकसे	यक्ष-यक्षाभिधर्दीप-	
	समुद्रार्थे	१००३ [२] गा २०६
जण	जन	१ गा २
जणवयमच्चा	जनपदसत्या-भाषाप्रभेद	८६२
+ जणवय	जनपदे	८६२ गा १९४
जणेजा	जनयेन्	१२५८ [१-२, ५-८]
जणं	यन् खलु	८८२ त ८८६
० जता	जयानि	१७७, १८८
जति	यदि ४४०, ४४३, ४४८, ४५५ [२-३], ४८९ [२], ५०४ तः ५०६, ५०८, ५२७ [३], ५३३ [१], ५३९ [१], ५५४ [१], ६३९ [३, ५-६, १०-१२, १४-२३, २५-२६], ६४५ [४६], ६५० [२-६, ८, १०-१५, १७-१८], ६५५ [२४], ६५६ [२-३], ६६२ [२-३, ५-७], ६६५ [२-३], ६६६ [२], ६६८ [३-४], ९१० [३]	
जति	यति-यावन्ति	१०११ [२], १०१२ [२], १०१६ [२], १०४२, १०५७, १८५७
"	यति-यावन्त.	१७२८
जति-	यति-यावन्ति	१००९ [२]
जत्तिया	यावन्तः	१७३३
"	यावन्ति	१०१५ [२], १०४३ [२]
जल्य	यत्र २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३], १०७, २११ गा १६७, ४७८, ४८८, ४९६, १७०२ [५८] १७१२, १७१७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
जत्य -	यत्र १४९, १५२, १५५,	१५८, १६१
० जटा	जयानि पृ. ५६ टि ४	
जदि	यदि ४४०, ४४३, ६३९	[२, ८-१३], ६७२[२], १५१५ [१] त १५१७ [२], १५१८ [१६], १५१९ [१-४], १५२० [१-३], १५३३ [२-१०], २१०० [०], २१०४ [३]
जधा	यथा	३३३
० जमलपयस्स	यमलपदस्य	९२१ [१]
जम्म - ०	जन्म	२१७६
जयंत	जयन्त	४३६ [१३], ६२२, १०३६, १०३९, १०४१ [८], १०४५ [१], १०४६ [१, ७-८], १०४७ [३], १०४८ [४], १०४९, १०५० [३] त १०५०, १०५४ [१], १०६३
जयंत -	जयन्त	६०४, ७२३, १०४३ [५], १०५५ [४]
जयंता	जयन्ता	१४७ [१]
जयते	जयन्त	२१०
० जया	जयानि	१७८ [१]
जर	जरा	१ गा १
जरमरणविप्पमुक्का	जरामरणविप्रमुवता	२१७० [२] गा २३०
जरा	जरा	२११, २११ गा १७९, २१७६ गा २३१
जरा ०	जरा	२११ गा १६६
जरुला	चतुरिन्द्रियजीवाः	५८ [१]
जलकंते	जलकान्त - मणिमेढ	२४ गा ११
	जलकान्त - उदधि-कुमारेन्द्रः	१८७ गा. १४३

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
जलचारिया	जलचरका - चतुरिन्द्रिय-जीवा	५८ [१]
जलट्टाणेषु	जलस्थानेषु	१५१, १६०, १६३ त १६६, १७५
जलपहेणं	जलपथेन	१११२
जलपपहे	जलप्रभः - उदधिकुमारेन्द्र	१८७ गा १४४
जलयर ०	जलचर	१५२४ [२]
जलयरतिरिक्ख-	जलचरतिर्यग्योनिकपञ्चे-	
जोणियपंचेदिय-	न्द्रियौदारिकशरीरम्	
ओरालियसरीरे	१४८३, १४८४ [१], १४९८ [१]	
० ,, ,,	१४८४ [१-२]	
जलयरपंचिदियति-	जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
रिक्खजोणि-	ग्योनिकेभ्यः	६३९
एहितो		[३६]
जलयरपंचिदियति-	जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
रिक्खजोणिया	ग्योनिकाः	६१
जलयरपंचेदिएहितो	जलचरपञ्चेन्द्रियेभ्यः	६४५ [२]
जलयरपंचेदियति-	जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
रिक्खजोणिएहितो	ग्योनिकेभ्यः	६३९
		[३-४]
० ,, ,,	६३९ [४-६]	
जलयरपंचेदियति-	जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
रिक्खजोणिणीओ	ग्योनिका	६३४
जलयरपंचेदियति-	जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
रिक्खजोणिया	ग्योनिका	६२, ६८ [४], ३३४
जलयरपंचेदिय-	जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
तिरिक्खजोणि-	ग्योनिकानाम्	६८ [४], ३७५ [१]
याणं		३७५ [२] त. ३७७ [३]
० ,, ,,		
जलयरपंचेदियेहितो	जलचरपञ्चेन्द्रियेभ्यः	६५० [१०]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	२१००, २१३५ [१], २१७० [२] गा २२९	
जह	यथा १ गा ३, ५३ गा ४५-४६, ५४ [१०] गा १०२, २११ गा १७४ गा. १७६, पृ २९० टि. १	
जहण	जघन्या २११ गा १६५.	
जहण०	जघन्य ९४८ गा २००	
जहणउक्कोसियाण	जघन्यत्कृष्टया १५६६	
जहणणुहितो	जघन्यकेभ्य. १२४७, १२४९	
जहणगं	जघन्यकम् १७१२, १७३७ [४]	
जहणगा	जघन्यकानि १२१७ त १२४९	
जहणगाणं	जघन्यकानाम् १२४७	
जहणगुणकक्ख-	जघन्यगुणकर्कशस्य ५४५ दस्स [१]	
जहणगुणकक्खडाण	जघन्यगुणकर्कशानाम् ,,	
जहणगुणकक्खडे	जघन्यगुणकर्कश ,,	
जहणगुणकालण	जघन्यगुणकालक ४५७ [१], ४६८ [१], ४७५ [१], ४८३ [१], ४९१ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५५७ [१]	
जहणगुणकालगस्स	जघन्यगुणकालवस्य ४५७ [१], ४६८ [१], ४८२ [१], ४९१ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१]	
जहणगुणकालगाणं	जघन्यगुणकालकानाम् ४८२ [१]	
जहणगुणकालयस्स	जघन्यगुणकालवस्य ४७५ [१], ५४३ [१], ५५७ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
जहणगुणकालयाणं	जघन्यगुणकालकानाम् ४५७ [१], ४६८ [१], ४७५ [१], ४९१ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५५७ [१]	
जहणगुणसीतस्स	जघन्यगुणशीतस्य ५४७ [१], ५५२ [१]	
जहणगुणसीताणं	जघन्यगुणशीतानाम् ५५१ [१], ५५२ [१],	
जहणगुणसीते	जघन्यगुणशीत ५४७ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१]	
जहणगुणसीयस्स	जघन्यगुणशीतस्य ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१]	
जहणगुणसीयाण	जघन्यगुणशीतानाम् ५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१]	
जहणचक्खुदंस-	जघन्यचक्षुर्दर्शनिन ४६२ णिस्स [१]	
जहणचक्खुदंसणी	जघन्यचक्षुर्दर्शनी ,,	
जहणचक्खुदंसणीणं	जघन्यचक्षुर्दर्शनिनाम् ,,	
जहणजोगिस्स	जघन्ययोगिन २१७५	
जहणट्ठितीण	जघन्यस्थितिक ४५६ [१], ४६७ [१], ५३५ [१]	
जहणट्ठितीयस्स	जघन्यस्थितिकस्य ४५६ [१]	
जहणट्ठिनीयाणं	जघन्यस्थितिकानाम् ४६७ [१], ५३५ [१], ५५६ [१]	
जहणट्ठित्तिबधण	जघन्यस्थितिवन्धक १७४२ त १७४४	
जहणट्ठितीण	जघन्यस्थितिक ४७४ [१], ४८२ [१], ४९० [१], ५३२ [१], ५३३	

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
जहण्णठिनीए	[१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५५६ [१]	
जहण्णठितीयस्स	जघन्यस्थितिकस्य ४६७ [१], ४७४ [१], ४९० [१], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५५६ [१]	
जहण्णठिनीयाण	जघन्यस्थितिकानाम् ४५६ [१], ४७४ [१], ४८२ [१], ४९० [१], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३६ [१], ५३७ [१]	
जहण्णपए	जघन्यपदे ९२१ [१]	
जहण्णपएसियस्स	जघन्यप्रदेशकस्य ५५४ [१]	
जहण्णपदेसिते	जघन्यप्रदेशक ,,	
जहण्णपदेसियाणं	जघन्यप्रदेशकानाम् ,,	
जहण्णमतिअण्णा- णिस्स	जघन्यमत्यज्ञानि ४७० [१]	
जहण्णमतिअण्णाणी	जघन्यमत्यज्ञानी ,,	
जहण्णमति- अण्णाणीणं	जघन्यमत्यज्ञानिनाम् ,,	
जहण्णया	जघन्यकानि १२४९	
जहण्णाभिणि- बोहियणाणिस्स	जघन्याभिनिबोधिकज्ञानि ४५९ [१], ४७७ [१], ४८५ [१], ४९३ [१]	
जहण्णाभिणि- बोहियणाणी	जघन्याभिनिबोधिकज्ञानी ४५९ [१], ४८५ [१], ४९३ [१]	
जहण्णाभिणि- बोहियणाणीण	जघन्याभिनिबोधिक- ज्ञानिनाम् ४५९ [१], ४७७ [१], ४८५ [१], ४९३ [१]	
० जहण्णिय	जघन्यिकाम् १७४४	
जहण्णिया	जघन्यिका १०१३, १५६६	
जहण्णियाए	जघन्यिकायाम् ,, ,,	
जहण्णियाहितो	जघन्यिकाया ,, ,,	

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
जहण्णुक्कोसगाणं	जघन्योत्कृष्टकानाम् १२४९	
जहण्णुक्कोसियाए	जघन्योत्कृष्टिकायाम् १०१३	
जहण्णेण	जघन्येन ३३६ [२], ३४० [२], ३४१ [२], ३४२ [२], ३४५ त ३५२ सूत्राणा द्वितीय- कण्डिका, ३५४ [२], ३५५ [१३], ३५६ [२], ३५७ [२], ३५९ [२], ३६० [२], ३६१, ३६२ [२], ३६३ [२], ३६४ [१३], ३६५ [२], ३६६ [२], ३६७, ३६८ त ३९० सूत्राणा ३९३ तः ३९७ सूत्राणां च द्वितीयकण्डिका, ३९८ [१२], ३९९ [२], ४०१ त ४३७ सूत्राणा द्वितीयकण्डिका, १२६६ [१], १२७७, १२९१, १३१३, १३१९, १३३२, १३४५, १३६२, १३७३, १३८४, १५०४ [१], १५०६ [३५], १५०७ [२], १५१३ [१-३], १५२८, १७१९, २१६६ [२]	
जहण्णेण	जघन्येन ८२, ३३५ [१-३], ३३६ [१] त ३३९ [३], ३४० त ३५२ सूत्राणा प्रथम-तृतीय- कण्डिके, ३५४ [१, ३], ३५६ [१, ३], ३५७ [१, ३], ३५९ [१, ३], ३६० [१, ३], ३६२ [१, ३], ३६३ [१, ३],	

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

३६५ [१, ३], ३६६
[१, ३], ३६८ त. ३९०
सूत्राणां ३९४ त ४३६
सूत्राणा च प्रथम-तृतीय-
कण्डिके, ३९१, ३९२
[१], ३९३ [३], ५६०
त ५७८, ५८१, ५८३
त. ६०२, ६०४ तः
६०७, ६२६, ६२८,
६३३, ६३५, ६३६,
६८७, ६८८, ६९१,
६९४, ६९५, ७०१ त
७१३, ७१५ त ७२३,
८७८, ८७९, ९१० [३],
९९२ [१, ३], १२६१,
१२६२ [१-२], १२६४
[२], १२६७, १२६८
[१], १२७० [२],
१२७२, १२७३, १२७५,
१२७९ त १२८४,
१२८६, १२८८, १२८९,
१२९३, १२९४, १२९६
त. १३०२, १३०५,
१३०६, १३०८ त
१३१२, १३१४, १३१५,
१३१७, १३१८, १३२०,
१३२२, १३२४, १३२६
त. १३३०, १३३३,
१३३४, १३३६ त
१३४१, १३४३, १३४४,
१३४६, १३४९, १३५०,
१३५२ त १३५४,
१३५६, १३५८ त
१३६०, १३६५, १३६६,
१३६८, १३७४, १३७५,
१३७७, १३७८, १३८०,
१३८३, १३८६, १३८७,

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

१३८९, १३९०, १४१४
[१, ३], १४१५ [१-२],
१४१६ [१], १४७०,
१४७२, १५०२, १५०६
[१, ३४], १५०७ [१],
१५१३ [४], १५२७,
१५२९ [१-३, ९],
१५३०, १५३१, १५३२
[१, ५-६], १५३५,
१५४५, १५४७ [१],
१५४८, १५५१ [१, ४,
६, ९], १६९७ त.
१७०० [१३], १७०१
[१२], १७०२ [१,
३-९, ११-१३, १८-२२,
२४-२७, ३६-३९, ४२-
४३, ४५, ५४, ५७],
१७०३ [१], १७०४,
१७०५, १७०७ [१],
१७०८ [२, ४, ७८],
१७१०, १७११ [२] त
१७१३, १७१५, १७१८,
१७२१ त १७२३,
१७२५ त १७३० [२],
१७३१ [१, ३-५],
१७३४, १७३५ [१],
१७३७ [२-३], १७३९
[१-३], १७४१, १८०६
[१], १८२४, १८२६,
१८२८ तः १८५१,
१९८३ त १९९२,
१९९४, १९९५, १९९७,
१९९८, २००६, २०९३
[१], २०९५ [१],
२१०० [२], २१०१
[१], २१०३ [१],
२११९ [२, ४], २१२४

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
जहण्णेणं	[३], २१३५ [१], २१५३ [३], २१५६ [१], २१५७, २१५९ [१], २१६०, २१६५, २१६६ [१], पृ १०३ टि १, पृ १६५ टि १	
जहण्णोगाहणए	जघन्यावगाहनक ४५५ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४७३ [१, ३], ४८१ [१], ४८९ [१], ५२५ [१], ५२७ [१], ५३० [१], ५३१ [१], ५५५ [१, ३]	
जहण्णोगाहणगस्स	जघन्यावगाहनकस्य ४५५ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४७३ [१], ४८९ [१], ५२५ [१], ५२७ [१], ५३० [१], ५३१ [१], ५५५ [१]	
जहण्णोगाहणगाणं	जघन्यावगाहनकानाम् ४५५ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४७३ [१], ४८१ [१], ४८९ [१], ५२५ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१], ५५५ [१]	
जहण्णोगाहणरो	जघन्यावगाहनक ५२९ [१]	
जहण्णोगाहणते	,, ५२६ [१]	
जहण्णोगाहणयस्स	जघन्यावगाहनकरय ४८१ [१]	
जहण्णोगाहणयाण	जघन्यावगाहनकानाम् ५२६ [१], ५२७ [१]	
जहण्णोहिणाणिन्स	जघन्यावविजानिन ४८७ [१], ४९५ [१]	
जहण्णोहिणाणी	जघन्यावविजानी ,, ,,	
जहण्णोहिणाणीण	जघन्यावविजानिनाम् ,, ,,	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
जहण्णगुणसीते	जघन्यगुणशीत ५४८ [१]	
जहण्णठिनीयस्स	जघन्यस्थितिकस्य ४८२ [१]	
जहण्णेण	जघन्येन ३९२ [२]	
जहण्णेणं	,, ३६६ [३], ३८२ [१], ३९२ [३], ३९३ [१], ६०३	
जहा	यथा ३ त ८ [५], १४ त २५ [१], २६ त २८ [२], २९ त ३१ [२], ३२ त ३४ [२], ३५ त ५०, ५४ [१], ५५ [१, ३], ५६ [१] त ६६, ६८ [१, ३], ६९ त ७४, ७५ [१, ३], ७६ त ८०, ८३, ८४ [१, ३], ८५ [१-२, ४], ८६ त ८८, ९१ [१, ३], ९२, ९४ त १४७ [२], १६७, १७४, १७७, १८० [१], १८१ [१-२], १८३ [१], १८४ [१], १८५ [२], १८६ [२] त १८९ [१], १९० [१], १९२ त १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१] त २१०, २११ गा १७६, ३३३, ३५३, ३५८, ४३८, ४४२, ४५१, ४६१, ४७३ [३], ४८१ [३], ४८५ [३], ४८८, ४९३ [३], ४९६, ४९९ [१], ५०० त ५०२, ५२६ [१], ५२७ [१-२], ५५३, ५५८, ६२५, ६३४, ६३८, ६४१ त ६४५ [१], ६५० [१०],	

मूलसद्वो
जहा

सकयत्यो सुत्तकाइ
६५३, ६५४, ६५५[४],
६६८[७], ६६९[३],
६७२[४, ६], ६७८,
६७५, ६७९, ६८१,
६८३ त ६८५, ६९९,
७२५, त ७२७, ७३८,
७५४, ७६२, ७६४,
७७३ [१-२], ७७४,
७९१, ७९९, ८०६,
८६० त ८६८, ८७०,
८७७[७, १३], ८८१,
८८८[१], ८९०, ८९१,
८९६, ८९८, ९०१,
९०२, ९०४, ९०६,
९०८ त ९१० [४],
९११[१-४], ९१२
[१-४], ९१४[१-२, ४],
९१६[१] त ९१८[३],
९२०, ९२१[१-४],
९२५, त ९३७, ९४०
[१, ३], ९४१[१],
९४२ त ९४४, ९४७
त ९५५, ९५७ त
९५९, ९६० त ९६७
सूत्राणा प्रथमकण्डिका,
९७०, ९७३, ९८३
[१-२], ९८४, ९८७
[१], ९८८, ९८९,
९९१[२], ९९६, ९९८,
१००३[२], १००४,
१००७, १००८[१],
१००९[१], १०११[१],
१०१२[१], १०१४[१],
१०१५[१], १०१६[१],
१०१७, त १०२०[१],
१०२१[१], १०२४,
१०२५, १०२८[१-३],

मूलसद्वो सकयत्यो सुत्तकाइ
१०२४, १०३५, १०४१
[५], १०४२, १०४६
[४], १०५१, १०५६,
१०५७, १०६१, १०६२,
१०६४, १०६६[१],
१०६८ त १०७०,
१०७२ त १०७६,
१०८४ त १०८८,
१०९२ त ११००,
११०२ त ११०५,
१११७, ११२०, ११२४
त ११२६, ११२८ त
११३२, ११३४, ११३५,
११३७, ११३९, ११४१
त ११४७, ११४९ त
११५३, ११५५ त
११५९, ११६२, ११६३
[२-३], ११६४[२-३],
११६५ [२], ११६९
[१], ११७२, ११७४,
११७८ त ११८० [३],
११९३, १२०५, १२१०
[१], १२१३, १२१९,
१२३२, १२३९, १२४०,
१२५०, १२५१, १२५६,
१२५७ [१३, ५,
७, ९, १२-१३],
१२७० [१], १२७१,
१२८५, १२२१, १२२६,
१२३०, १२३१, १२३४,
१२३५, १२४३, १२४४,
१२४६, १२५२, १२५५,
१२५९, १२६४, १२६७,
१२६९, १२७१, १२७५,
१२७६, १२७९, १२८१,
१२९८, १४१५ [३],
१४२१[२], १४२६[१],

मूलसदो

जहा

सकयत्यो

सुत्तंकाद

१४२८ [४], १४२९,
 १४३५, १४३९, १४४१,
 १४४३, १४५७, १४५९,
 १४७१, १४७२, १४७५
 त. १४७८ [२], १४८०,
 १४८२ त १४८४ [२],
 १४८५ [१-३, ५-७],
 १४८६ [१२], १४८७
 [१-२], १४९७ [१, ३],
 १४९८ [१], १५०१ [१],
 १५०३, १५०५, १५१४,
 १५२३ [१-२], १५२६
 [१], १५३६ त १५३९
 [४], १५४४ [१३],
 १५४९, १५५२, १५५६,
 १५६३ [२], १५६७ त
 १५७३, १५८३ [३-४],
 १५८९ [३-४], १५९५
 [२], १५९७ [२],
 १६०३ [२], १६०५,
 १६०६ [१], १६१७,
 १६२१, १६२७ [१],
 १६३५ [५६], १६३६,
 १६३८ [२], १६४७
 [२-३], १६४९ [२],
 १६६५, १६७०, १६७८
 [१], १६७९ त १६८१
 [१], १६८२ त १६८४
 [१], १६८५ [१], १६८६
 त १६९३, १६९४ [१
 १२, १६, १८], १६९५
 [१-२], १६९६, १७००
 [६-८], १७०२ [२, १६-
 १७, २९-३०, ३२-३३,
 ४०, ४६-४८, ५५],
 १७०३ [२], १७०७
 [२], १७०८ [६],

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तंकाद

१७११ [१-२], १७१८,
 १७१७, १७२०, १७२४,
 १७२७, १७२८, १७३०
 [१], १७३५ [२],
 १७३६ [१-२], १७३७
 [१], १७४०, १७४७
 [१-२], १७५३, १७५४
 [१], १७५६ [२],
 १७६१, १७६२, १७६५,
 [१], १७७५ [१], १७७७
 [२], १७८२, १७८४
 [३] त १७८७ [१],
 १७९१, १७९६, १८०६
 [१], १८१५ त १८१७,
 १८२३, १८२४, १८२७,
 १८२९, १८६९ [२],
 १८९६, १८९७, १८९८
 [८], १९०० [२],
 १९०२ [४], १९०९,
 १९१०, १९१२ त.
 १९१८, १९१६, १९१७,
 १९२०, १९२१, १९२४
 त १९२७, १९३३,
 १९३५ त १९३८,
 १९४० त १९४२,
 १९४८, १९५०, १९५३,
 १९५८, १९६१, १९६२,
 १९७०, १९७१, १९७९,
 १९८२, २०२१, २०२६,
 २०३१, २०३६, २०३७,
 २०४५, २०४६, २०५२
 [१], २०५५, २०६०,
 २०६३, २०६६, २०६९,
 २०७२, २०७७, २०७८,
 २०८२, २०८३, २०८६,
 २०८९, २०९० [१],
 २०९१ [१], २०९२,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
जहा	२०९५[२], २१०४, २१०७, २११०, २११३, २११५, २११७[१], २११८[१], २१३२, २१३३, २१३९, २१४६ त. २१५२, २१५८ [१-२], २१६० त २१६४, २१७०[१], २१७२, पृ. २७१ टि. ६, पृ. २७५ टि. ६, पृ. ३०८ टि. १, पृ. ४२२ टि. ३, पृ. ४३२ टि. १		जं	१६०४[१], १६१३ [१], १६१४, १८११, २०५२[३], २१११, २१५४[१], २१६५ यत् ५४[७] गा. ८५, ५४[१०] गा. १००, २११ गा. १६१-१६२ गा १७१, १११३, १६७९ त १६८१[१], १६८२ त १६८६, १९०७, पृ. २७१ टि. ४	
जहाणामए	यथानामकः ११२१, १२१५[१-३], १२२२, १२२६ त १२३१, १२३३, १२३५, १२३६, १२३८, १८६४		” (स द्वि)	यस्मिन् १६१४ त १६१६[२], १६१९, १६२०, १६३६, १९६३ जङ्गलेषु १०२ गा. ११३ यन्त्र १७७, १७८[१], १८८	
”	यथानामकम् १२२०, १२२६ त १२३१, १२३३, १२३७		+ जंगला जंत ०	यान्ति ६४७ जम्बू-वृक्ष ४० जम्बूद्वीपम् २१६९ जम्बूद्वीप १००३ [१], १००३ [२] गा. २०४, २१६९	
”	यथानामिका १२२६ त १२२८, १२३०, १२३१, १२३३, १२३७, १२३८, २१७६		जंति जबु जंबुद्वीवं जबुद्वीवे	जम्बूद्वीपे १७९ [१], १८० [१], १८२ [१], १८३ [१], १९० [१], १९७ [१], १९८ [१], १०९८	
”	यथानामका १११९, १८६४, २०५२[२]		”	जम्बूफलकम्-जम्बूफलम् १२२६	
जहेव	यथैव १९१[१], १९७[१], २००[२], ६६५[१], ७८९, ९८३ [२], १०६७, ११२७, ११५१, ११८०[६, १०], ११८४, ११९६, १२०७ [१], १२०९, १२१७, १२४८, १२४९, १२६४ [१], १४३४, १५०७ [३], १५५७, १५९१, १५९३, १५९९[१],		जंबूफलए	जम्बूफलकालिका- मद्यविशेषः १२३७ या ५० गा. ४३, ५४[३] गा. ५९, ५४[४] गा ६९, ५४ [५] गा ७६ त. ७९, ५४[६] गा ८०	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
जा	त ८३, ८३१, ८३३, ८३४, ८३६, ८५१, १११३, १५२९ [१-३], १५३२ [१], १७३७ [१], १७३८, १७४१	
जाइ०,	जाति ५४ [४], ६८ [४], ८४ [४], ८५ [५]	
जाइणामे	जातिनाम १६९४ [२], १९९३	
जाइनामनिहत्ताउयं	जातिनामनिधत्तायुष्कम् ६८८	
जाइविसिद्धया	जातिविशिष्टता १६९५ [२]	
जाइहिंगुलुए	जात्यहिङ्गुलुक १२२९	
जाइं	यानि ८७७ [१] त ८८०, ८८८ [१], ८८९ त. ९९३, १७९८ [१-२], १८०० [१-३]	
„	यान २१५३ [४], २१६६ [३]	
जाई	जाति ४३ गा २५	
जाई०	जाति ७५ [४]	
जाई-	जाति ८३६, ८३७	
+ जाउल	जातुल-वनस्पति पृ १८ टि १३	
+ जाउलग	जातुलकः-,, ४२ गा २३	
जाए	थया ८९५	
जाओ	जात ५४ [१०] गा १०२	
„	याः १७६५ [१], १७६८ [१]	
जागरा	जागराः ३२५	
जगराणं	जागराणाम् ३२५	
जागरे	जागर १७४६, १७५०	
जाण	जानीहि ५४ [१०] गा. १०२	
जाणइ	जानाति ८३९, ९९४, १२१५ [१-३], १६७९, १९६४	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
जाणति	जानाति ८४० त ८४८, ९९४, १२१५ [१, ३], १९६३, १९६४, २१६९	
जाणंति	जानन्ति ९९५ [१], ९९६, ९९८, १९८३ तः १९९२, १९९४, १९९७, १९९८, २००६, २००७, २०३२ गा. २२३, २०४०, २०४२, २०४३, २०४६, पृ २९० टि १	
जाणंती	जानन्ति २११ गा. १७०	
- जाणिउकामे	जातुकाम १६७९	
जाणित्ता	जात्वा ,,	
जाणियच्चं	जातव्यम् १६७९, पृ. ५९ टि. ६	
जाणियच्चा-	जातव्या पृ. ३५२ टि. १	
जाणियच्चा	जातव्या १८८३	
„	जातव्यानि १०६७	
जाणेंति	जानन्ति ९९६	
जातरुववडेंसए	जातरूपवतंसक. १९८ [१]	
जाता	जाता ८३	
जाति	जाति २११	
जाति०	„ ५७ [२], ५८ [२], ९१ [४] गा. १११, २११ गा १७९, २१७६ गा. २३१	
जातिआरिया	जातयार्थी १०१, १०३	
जातिणामणि-	जातिनामनिधत्तायुष्क. हत्ताउए ६८४	
जातिणामणि-	जातिनामनिधत्तायुष्कम् हत्ताउयं ६८७	
जातिणामनि-	„	
हत्ताउयं	६९१	
० जातिणामाए	जातिनाम्न १७११ [२]	
० जातितो	जातय पृ ३८ टि. ३	
जातिनामनिहत्ताउए	जातिनामनिधत्तायुष्क. ६८५	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	
जातिनामनि- हत्ताउयं	जातिनामनिधत्तायुष्कम्	६९१		६५६ [१-३], ६५७, ६६३, ६६८ [१-३, ८], ६६९ [१], ६७२ [१-३, ७-९], ६७३ [१-२], ६७५, ६७६, ६७८, ६८६, ६८९, ६९२, ६९४, ६९६, ६९८, ७०० त ७२४, ७२७, ७२८, ७३०, ७३२ तः ७३७, ७४१, ७५७, ७५९, ७६६, ७६८, ७७६, ७७८, ७९२ तः ८०१, ८०३ त ८०६, ८०८ त ८२९ सूत्राणा द्वितीयकण्डिका, ८४५, ८४७ त ८५३, ८७२, ८७३, ८७५, ८७६, ८७७ [३, ५, ७-८, १०-१५, २३], ८८८ [१], ८८९, ८९२, ८९७, ९०३, ९०५, ९१३, ९१९, ९३८, ९३९ [१-२], ९४१ [२] त ९४३, ९५० त- ९५२, ९५४, ९५५, ९५९, ९६० त ९६७ सूत्राणा द्वितीयकण्डिका, ९६८ [१-२], ९७०, ९७१, ९७५ [२], ९७७ [२], ९७८ [२], ९८० [२], ९८१ [२], ९८३ [२], ९८४, ९८६, ९८७ [५], ९९५ [२], १००१ तः १००३ [२], १००५, १००८ [१] तः १०१२ [२], १०१४ [२], १०१५ [२], १०१६		
जातिविसिद्धया	जातिविशिष्टता	१६८५ [१]				
जातिविहीणया	जातिविहीनता	१६८५ [२], १६९५ [३]				
जाती-	जाति	८३६, ८३७, ८३८				
जाती ०	जाति	९१ [४]				
जायणि	याचनी-भाषाप्रभेद	८६६ गा. १९६				
जायरूखंडाण	जातरूपखण्डानाम्	८८२				
जायरूखण्डेसए	जातरूपवतंसकः	२०६ [१]				
जायी-	जाति	८३६				
जारू	वनस्पतिविशेष	५४ [१] गा. ४८				
जाल-०	जाल	१९५ [१]				
जालं	जालम्	८५३				
जाला	ज्वाला	३१ [१]				
जालाउया	द्वीन्द्रियजीवाः	पृ. २७ टि ६				
जाव	यावत्	१७, १७९ [१], १८५ [१], १८६ [१], १८७, १८९ [१-२], १९० [१-२], १९१ [२] त १९३ [१], १९५ [१] त २०९, २७७ [१२], ३५३, ४४२, ४६५, ४७२, ५०३, ५०७, ५१२, ५१६, ५२०, ५२४, ५२८, ५३४, ५४०, ५४९, ५५८, ६०८, ६१४, ६१६, ६१८, ६२०, ६२५, ६२७, ६२९, ६३१, ६३८, ६४९, ६५० [१, ३, १३-१६, १८], ६५५ [१-२, ४],				

मूलसद्वो

सक्यत्थो

सुत्तकाइ

मूलसद्वो

सक्यत्थो

सुत्तकाइ

जाव

[२], १०२०[२], १०२१
 [४], १०२३, १०२६
 [२], १०२७ [२],
 १०२९, १०३१ [२],
 १०३८ [२], १०४१
 [१-३], १०४२, १०४३
 [२, ४], १०४५ [२],
 १०४६ [२, ६], १०४७,
 [२], १०४८ [३],
 १०४९, १०५० [३],
 १०५३, १०५४[२, ३],
 १०५५ [२], १०५६,
 १०५७, १०५९, १०६१,
 १०६२, १०६५, १०६६
 [१], १०६७, १०६९ त
 १०७५, १०७७ त
 १०८१, १०८३, १०८६,
 १०८८ तः १०९०,
 १०९५, १०९७ त
 १०९९, ११०३, ११०४,
 ११०६, १११०, १११६,
 १११७, ११२४, ११३६,
 ११४०, ११४२, ११४५,
 ११४७, ११५०, ११५८,
 ११५९, ११६३[१, ३],
 ११६४[३], ११६५[२],
 ११७०, ११७२ त.
 ११७४, ११७८, ११८०
 [१, ५-१०], ११८२
 [१-३], ११८३[१-३],
 ११८८ त ११९१,
 ११९३, ११९४, ११९७,
 ११९९[२], १२००[२],
 १२०२, १२०९, १२१०
 [१], १२११, १२१५
 [१-३], १२१६[२],
 १२१७, १२२१ त

१२२३, १२२५, १२२७,
 १२३०, १२३३ त
 १२३७, १२४२ त.
 १२५१, १२५३, १२५५,
 १२५६, १२५७[१-३, ५,
 ७, ९, १२-१३], १२६६
 [२], १२७८, १२९२,
 १३०७, १३०८, १३३१,
 १३३२, १३७८, १३८७,
 १३९६, १४०१ त.
 १४०३, १४०७[२],
 १४०८[३], १४०९,
 १४१०[२-३], १४११,
 १४१४[२], १४१५[३],
 १४१९, १४२०[७],
 १४२१[२, ५], १४२४,
 १४२६[२], १४२८[३],
 १४३०[२], १४३५,
 १४३६[१], १४३७
 [४, ६], १४३८, १४४४,
 १४४७, १४५१, १४५८,
 १४६१, १४६८, १४६९,
 १४७१ त १४७३,
 १४७६, १४७७, १४७९,
 १४९७[१, ३], १४९८
 [१], १५०१[१],
 १५१६, १५१७[१, ३],
 १५१८[६-७], १५२०
 [१-३], १५२३[२],
 १५२६[२, ५], १५२९
 [३], १५३२[२, ५],
 १५३६ तः १५३८,
 १५३९[१, ४], १५४३,
 १५४४[३], १५४६,
 १५४७[२], १५४८,
 १५५१[१-२, ४-९],
 १५५२, १५५७, १५७५

मूलसद्वो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

तः १५७९ सूत्राणां द्वितीय-
कण्डिका, १५८०, १५८१
[२], १५८३[२],
१५८४[२], १५८५[२],
१५८६[२], १५८९[२],
१५९३, १५९५[२],
१५९७[२], १५९९[२],
१६०१, १६०३[२],
१६०५, १६०६[१-२],
१६१३[२] तं १६१६
[१], १६१७ त १६१९,
१६२७[१-२], १६३५
[२-३], १६३६, १६३८
[२], १६३९, १६४१,
१६४५, १६४७[१],
१६४९[२], १६५०,
१६५६ तं १६६०,
१६६३, १६६६, १६६८,
१६६९, १६७१, १६७३,
१६७४[१], १६७६[२],
१६७७[२], १६७९ त
१६८८, १६८९[२-३],
१६९०[२-३], १६९२,
१६९४[२-३, ५-६, ९,
११-१२, १८], १६९५
[२], १६९६, १७००
[४-५, १०], १७०८
[५], १७१४, १७२०,
१७२४, १७२७, १७३३,
१७४१, १७४५, १७४९,
१७५१, १७५२, १७५४
[१-२], १७५६ [२],
१७५८[२], १७५९[२],
१७६१, १७६३[३]
१७६५[१], १७६७[१],
१७६८[२], १७६९
[१-२], १७७०[२],

मूलसद्वो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

१७७२, १७७३[२],
१७७५ [१-२], १७७७
[२], १७७९, १७८३
[२], १७८४ [३],
१७८७ [१-२], १७८८
[२], १७९२ [२],
१७९४ [२-३], १७९८
[१-२], १८०० [१, ३],
१८०२, १८०५, १८०६
[१-२], १८०९, १८६०,
१८६१, १८६४, १८६६
[२], १८६९[२], १८७१
[२], १८७६ [२],
१८७७, १८७८ [२],
१८८०[२, ४], १८८३
[२], १८८९[२], १८९४
[२], १९०७, १९१५,
१९१९, १९२९ त. १९३२
[२], १९४३, १९४६,
१९५३, १९५६, १९५७
[२], १९६२ त. १९६४,
१९६७, १९७६, १९९३,
१९९८, २०००, २००४
त २००६, २००९[२],
२०१४ [२], २०१८,
२०२३, २०२८, २०२९,
२०३४ [१] त २०३६,
२०३९, २०४१, २०४६,
२०४८, २०५०, २०५१,
२०५२ [१, ४-६],
२०५३, २०५७ [२],
२०५९, २०६१, २०६२,
२०६५, २०६८, २०७१,
२०७४, २०७९, २०८१,
२०८७[२], २०९०[२],
२०९१ [२], २०९२,
२०९३[२], २०९४[१],

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
जाव	२०९५[२], २०९६[२], २०९७[२], २०९८[१], २०९९[२], २१००[२], २१०१[२], २१०३[२], २१०४ [१], २१०५, २१०७, २११० त २११५ [१], २११६, २११९ [२, ५], २१२०[२], २१२१ [१-२], २१२३ [२-३], २१२४ [२-४], २१२७[२], २१२८[२], २१२९[२], २१३४[२], २१३५ [२], २१३६, २१३७[२] त २१३९, २१४० [२], २१४१, २१४४[२], २१४५[२], २१४४[२], २१५६[२], २१५७, २१५८ [२], २१५९ [२], २१६१, २१६५, २१६६ [३], २१६९, २१७५, पृ ७ टि. ३, पृ. २९३ टि १ पृ ३५३ टि. २	
जावइ	वनस्पतिविशेष ४२गा २३	
जावति	वृक्षभेदः ४८ गा ३७	
जावतियं	यावत्कम् १०००, १००१	
जासुमणा	वनस्पतिविशेष ४२गा १९	
जासुमणाकुसुमे	जपाकुसुमम् १२२९	
जासुमिणाकुसुमे	,, पृ. २९४ टि १७	
जासुवण	वल्लीविशेष. ४५ गा ३०	
जाहा	भुजपरिसर्पविशेष ८५[१]	
जाहि	याभि १७६२	
जिङ्गारा	शिल्पार्यविशेष. १०६	
जिगट्टे	जिनट्टान ११० गा १२१	
जिगवग्नि	जिनवरेन्द्रम् १ गा १	
जिशरेण	जिनवरेण १ गा २	
जिगा	जिना. २१७०[२] गा २३०	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
जिणाणं	जिनानाम् १०२ गा. ११७	
जिणाभिहियं	जिनाभिहितम् ११० गा. १३०	
जिणेण	जिनेन ११० गा. १२२	
जिब्भगारा	(?) जिह्वाकारा - शिल्पार्य पृ. ३८ टि. ७	
जिब्भारा	,, ,, ,, ,,	
जिर्विभदिण	जिहेन्द्रियम् ९७३, ९७४ [४], ९७६[३], ९७९, ९८७[१-२], १०२८[१]	
जिर्विभदिओवचण	जिहेन्द्रियोपचय. १००७	
जिर्विभदिय	जिहेन्द्रिय ९७९, ९८२, १०१३, १८२२, १८२३, १८२५	
जिर्विभदिय ०	जिहेन्द्रिय ९८७[२, ४], १८१९	
जिर्विभदिय-	जिहेन्द्रियार्थावग्रह	
अत्थोगाहे	१०१९	
जिर्विभदियपरिणामे	जिहेन्द्रियपरिणाम ९२८	
जिर्विभदियवं-	जिहेन्द्रियव्यञ्जनावग्रह.	
जणोगाहे	१०१८	
जिर्विभदियस्स	जिहेन्द्रियस्य ९८२, ९८७[३-४], ९९२[४], १०१३	
जियंतण	जीवन्तक - वनस्पति ४९ गा ४०	
जियति	जीवन्ती-वल्ली ४५ गा ३१	
० जिया	जीवानि ५४[२] गा. ५५	
जिह्मी	वनस्पतिविशेषः पृ २४ टि. ४	
जीमूण	जीमूत १२२६	
जीरु	वनस्पतिविशेष पृ. २२ टि २	
जीव	जीव १४, १६, ९३, २११	
+ जीव	जीव १२५९ गा २११	
जीव -	,, ३३४, ६९२, ८५८, ९१०[४], ९७१, १५८४	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	[१], १६०४ [२], १७६२, १७६६, १८७२, १८७७, १८८४, १८८५ [१, ३-४], १८८८, १८९१ [२], १८९५ [१-४], १८९८ [१-२], १८९९ [१-२], १९०० [१, ३], १९०१ [१], १९०२ [१-३], १९०३ [१, ५], १९०५ [३], १९०७, पृ. ४०४ टि १		जीववगसस जीवस्स	जीववर्गस्य ९१० [४] जीवस्य ५४ [८] गा. ९३, १५४५, १६०७ त १६०९, १६११ त १६१३ [१], १६१४ तः १६१६ [१], १६१९, १६२८ त १६३०, १६३५ [५], १६३६, १६३९, १६४५, १६५० त १६५३, १६५६, १६५७, १६६१	
जीव ०	जीव ११० गा १२०, १५८०, १९०० [४], १९०३ [२], २०८५ गा २२७		० जीवं	जीवम् ५४ [११] गा १०४-१०५	
जीवघणा	जीवघना २११ गा. १६९, २१७६		जीवंजीवा	जीवजीवा -चर्मपक्षि- विशेष ८७	
जीवणिकाएसु	जीवणिकायेषु १५७४, १६३७		जीवा	जीवौ ५४ [२] गा ५५	
जीवत्थिकाए	जीवास्तिकाय २७०, २७१, २७२ [४], २७३		जीवा	जीवा ५४ [११], २१३, २५२ त. २६९, २७४ त २७६, २९२, २९४, ३०१ त ३०३, ३२५, ६८७, ६९१, ७५३, ७६३, ८६७, ८७१, ८७६, ८८९, ९००, ९६४ [१], ९६५ [१], ९६६ [१], ९६७ [१], ९६८ [१], ९७०, १०७७, १०८९, ११७०, ११९१, ११९३, १३९९, १५७३, १५८२, १५८३ [३], १५८६ [१], १५९२ त १५९५ [१], १६०४ [१], १६४३, १६४८, १६६९, १६७२, १६७७ [१], १७०५, १७०७ [१], १७०८ [१-३], १७१५, १७१८, १७२१, १७२५, १७२८, १७३१ [१], १७३४,	
जीवत्थिकाय	जीवास्तिकाय २७०, २७१, २७३				
जीवत्थिकायस्स	जीवास्तिकायस्य २७२ [४]				
जीवपण	जीवपदे २१५८ [१], २१६०				
० जीवपण	,, १६०४ [२]				
जीवपज्जवा	जीवपर्यवा ४३८, ४३९, ४९२ [२]				
जीवपणवणा	जीवप्रज्ञापना ३, १४, ५८ [१-२], ५९, १४७ [२]				
० जीवपणवणा	,, १५, १७ त १९, ५६ [१], ५७ [१-२]				
जीवपदे	जीवपदे २१६२				
जीवपरिणामे	जीवपरिणाम ९२५, ९२६, ९४६				
जीवमिस्रिया	जीवमिश्रिता-भाषाप्रमेद ८६५				

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
जीवा	१७५७, १७६४, १७७४ [१], १७७८, १७८४ [१], १७८९, १८२८[१], १८६८, १८६९ [२], १८७२, १८७५ [१], १८७७, १८७९, १८८४, १८८६, १८८९ [३], १९०३ [६], १९२८, १९३४, १९५४, १९६१, १९६५, १९७०, १९७४, १९८० गा २२१, २१२५, २१४२, २१४६, २१५३ [५-६], २१६६ [३-४], पृ ३५१ टि १	
० जीवा	जीवा ३३४, २०६८, २१३९, पृ १११ टि २	
जीवाड	जीवान् २१५३ [४], २१६६ [३]	
जीवाओ	जीवान् १०९१, १५९२, १५९७ [२], १६००, १६२०, २१५३ [५], २१६६ [३]	
जीवाजीवमिरिमदा जीवाजीवमिश्रिता-		
	भापाप्रमेद.	८६५
० जीवाण	जीवानाम् ५४ [१०] गा १०३	
जीवाण	,, २५२ त २६९, २७८, २७५, ३२५, ६९१, ७५३, ७६३, ७७२, ९००, १०६९, १०७७, १०८७, ११७०, ११९१, १५७४, १५७६ [१], १५७७ [१], १५७८ [१], १५७९ [१], १६३७, १६३८ [३], १६६०, १९११, १९३९, १९५२, १९५५, २१४०, २१५३ [६], २१६६ [८]	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
० जीवाणं	जीवानाम् ५४ [१०] गा. १०१, २११९ [३], २१२१ [२], २१४१	
जीवातो	जीवान् १५८८, १५८९ [३], १५९६, १६०४ [१]	
जीविय	जीविका-वनस्पति ५४ [१] गा ५१	
० जीविया	जीवकानि ५४ [८] गा. ८७	
जीवियाओ	जीवितात् १५७२	
जीवे	जीव २१२ गा १८१, ८०७, ८७७ [१], ८७८ त ८८०, ८९०, ८९२, ८९३, १२१६ [१], १२१७, १२६०, १४०७ [१], १४७२, १५८१ [१], १५८५ [१], १५८८, १५८९ [१], १५९०, १५९१, १६०४ [१], १६२०, १६४२, १६४६, १६४७ [२], १६६७, १६७०, १६७५, १६७६ [२], १७४४, १७५५, १७५६ [२], १७६३ [१], १७६६, १७६७ [१], १७६८ [१], १७७० [१], १७७३ [१], १७७६, १७७७ [२], १७८३ [१], १७९२ [१], १८६६ [१], १८७१ [१], १८७४ [१], १८७६ [१], १८८१ [१], १८८३ [१], १८८५ [१], १८९० [१], १८९२ तः १८९४ [१], २१५३ [१, ४, ६], २१५४ [१], २१५६ [१], २१५८ [२], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१, ३-४]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
जीवे	जीवे	८८८[१]	० जूहिया	यूथिका-वनरपति.	
जीवेणं	जीवेन १६७९ तं १६८४				१२३०
	[१], १६८५[१], १६८६		जे	य २११, १३२६,	
जीवेसु	जीवेपु १९०४[१],	१९०६		१३३०, १३३४, १३४३,	
				१३४४, १३४६, १३५२,	
जीवेहिंतो	जीवेभ्य १'१९०, १५९४,			१३५९, १३७५, १४२०	
	१५९५[२], १५९८,			[२-८], १४२१[२],	
	१६०२, १६०३[२]			१४२५[२], १४२८[२],	
० जीवेहिंतो	जीवेभ्य ९१०[४]			१४३१[२], १४३२	
जीवो	जीवः ५४[८] गा. ८८,			[२-३], १४३६[२],	
	५४[९] गा ९७,			१४३७[२६], १७४४,	
	१०९१, १६६४ गा २१७			१७९६, १८०६[१],	
जीसे	यरया ५४[३] गा ५९,			१८१५, १८२४	
	५४[४] गा ६९, ५४			ये ८[१] त १३[५],	
	[५] गा ७९, ५४[६]			२४, २५[२३], २८	
	गा ८३			[१, ३४], ३१[१, ३-४],	
जीहा	जिह्वा १०२५, १०२८			३४[१, ३-४], ४० त	
	[२-३]			४२, ४६ त ४९, ५१,	
० जीहा	जिह्वौ १७८[२]			५२, ५४[१] गा ५३,	
जुईए	द्यु-या १७८[१]			५४[३] गा ५७-५८ गा	
जुगमच्छा	युगमत्स्या ६३			६१, ५४[४] गा ६७-	
जुगवं	युगपत् २१७५			६८ गा. ७१, ५४[८]	
जुतीए	द्युत्या १७७, १७८[२],			गा ८९, ५४[११],	
	१८८, १९६			५५[२-३], ५६ [१], ५७	
जुवरायं	युवराजम् ११०८			[१], ५८[१], ६३, ६७,	
जुवल्याणं	युगलकानाम् १८७ गा			६८[२-३], ७१, ७३, ७८,	
	१३९			७५[२-३], ८०, ८३, ८४	
जुंगमच्छा	मत्स्यविशेष पृ २९ टि ३			[२-३], ८५ [१, ३-४],	
जुंजइ	युनक्ति २१७३[१],			८७, ९१ [२-३], १०५	
	२१७४[३]			तः १०७, १'०, १५३,	
जुंजति	,, २१७३[१-२],			१५६, १५९, १६२,	
	२१७४[१-३]			१९५ [१], २११ गा.	
जुंजमाणे	युज्जन् २१७३[२],			१६८, ६७९, ६८१,	
	२१७४[२-४]			८४९, ८५०, ८५२,	
जूया	यूका ५७[१]			८६७, ८६८, ९९३,	
जूहिया	यूथिका-वनस्पति ४३			९९४, ९९६, ९९८,	
	गा. २५			१०६७, ११२४ त.	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
जे	११२६, ११२८, ११२९, ११३२, ११३३ [१], ११४१, ११४२, ११४४, ११४७, ११५२, १४२१[३-५], १५७३, १७०२[३२], १९२८, १९०९, १९३१, १९३२ [१], १९५४, १९६०, २०५२[२-६], २०५७ [३-४], २०७८, २०८३, २१६८		जेणामेव जेसि	यत्रैव २०५२[४-५] येपाम् ११५५, १८८५ [३], १८९८ [१-२], १९०३ [३-४]	
			जेहितो	येभ्य. ६४८, ६५० [१०], ६५३[३], ६५७, ६६६ [३]	
			जो	यः ५४ [९] गा ९७, ११० गा. १२१ त. १२५ गा. १२८ गा. १३०, १०९९	
॥	या. ४४, ४५, ५४ [३] गा. ६०, ५४ [४] गा. ७०		जोइस ० जोइसपहा	ज्यौतिष २०५२ [१] ज्योतिष्यथा: १६७,- १७१ त. १७४	
॥	यत् २११, ९८३ [२], ९८४, १५२३ [१-२], १५२६ [१]		० जोइसप्पभा ० जोइसप्पहा	ज्योतिष्यभा. १६८ ज्योतिष्यथा. १६९, १७०	
॥	यानि ५४ [३] गा ६२ त. ६५, ५४ [४] गा. ६६ गा. ७१ त. ७५, ५४[८] गा ८७, ८५३, ९१० [१-४], ९११ [१-२], ९१२ [२], ९१४[१-२], ९१६[२], ९१८ [१], ९२०, ९२१ [१]		जोइसम्मि जोइसिए ० जोइसिए जोइसिएसु	ज्योतिष्के १९५ [१] ज्योतिष्क. १२०७ [१] ज्योतिष्के १४५६ ज्योतिष्केषु १२०७ [१], १४७०	
			जोइसिणिदेवीओ जोइसिणीओ	ज्यौतिषदेव्य. ११८५ ज्योतिष्काः २८९, ३३४, ११८९, ११९०, १४१६ [२], पृ. २८४ टि. ५ ज्यौतिषीणाम् ११६८[२] ॥ ३९६[१-३], ११८९	
॥	यान् १८०३ त १८०५, १८१० त. १८१२, १८१६, १८१७, १८१९, १८२२, १८२५, २०४०, २१५३[१], २१५६[१], २१५९[१], २१६५, २१६६[१]		जोइसिणीण जोइसिणीणं		
जेण नेण	येन १ [गा. २] ॥ १०९०, १०९१, १११८, १५७० त १५७२, पृ २७२ टि. १-३		जोइसिय	ज्योतिष्क ६३४, ६५० [१३], ६७२[९], ६७४, ६८३, ७६२, ७७१, ९८९, १०३४, १०४१ [७], १०८४, १४२२, १४२८ [५], १४३३, १४६३, १५८९ [४], १६४७[३], १६६२, १९२७, २०२१, २०७६, पृ ५० टि. ६	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
जोइसिय ०	ज्योतिष्क १९५[१-२], ४५४, ६०८, ६२५, ६३८, ७५२, ११४४, ११४८, १२१४, १८७८ [३], १९७२	
जोइसियत्ते	ज्योतिष्कत्वे १०५४[२]	
जोइसियदेवा	ज्योतिष्कदेवा ६५८, ११८५, ११८८	
जोइसियदेवेहिंतो	ज्योतिष्कदेवेभ्य ६५०[१६]	
जोइसियरायाणो	ज्योतिष्कराजानौ १९५[२]	
जोइसिया	ज्योतिष्काः १३९, १४२ [१-२], १९५[१], २२२, २२८, ३३४, ४३९, ४९९[२], ६२२, ७००, ९९७, ११९०, १४१६ [२], १८२८, १९९७	
० जोइसिया	ज्योतिष्का १५५१[३]	
जोइसियाण	ज्योतिष्काणाम् १५२६ [४], १५३२[४]	
जोइसियाणं	,, १९४[१], १९५ [१-२], ३९५[१], ५८८, ६७४, ११६८[१], ११८५, ११८८, १५२० [४], २०८३	
० जोइसियाणं	ज्योतिष्काणाम् ३९५ [२ ३], १०५१	
जोइसिंढा	ज्यौतिषेन्द्रौ १९५[१]	
जोएअव्वं	योजयितव्यम् ८०२	
+जोग-	योग. १८६५ गा. २१९	
जोगणिरोहं	योगनिरोधम् २१७५	
जोगपरिणामे	योगपरिणाम ९२६, ९३१	
जोगपरिणामेणं	योगपरिणामेन ९३८, ९४०[१], ९४१[१], ९४३	
जोगसच्चा	योगसत्या-भाषाप्रभेद ८६२	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
जोगे	योगे ८६२ गा १९४	
जोगे	योग २१२ गा १८०, १२५९ गा २११	
जोगि	योनि ५७[२], ५८[२], ६८[४], ७५[४], ८४ [४], ९१[४], २११	
जोगि ०	योनि २५[३], ३१[४], ३४[४], ५५[३]	
० जोगिण	योनिक १२११	
० जोगिणसु	योनिकेषु ,,	
० जोगिणहिंतो	योनिकेभ्य ६५०[१], ११९४	
० जोगिणीभो	योनिका २२६, २७९, ११८०[७]	
० जोगिणीण	योनिकानाम् ११८०[४]	
० जोगिणीणं	,, २२६, ११९७	
जोगिणभूण	योनिभूते ५४[९] गा ९७	
० जोगिया	योनिका २१८, २२६, २७८, ७५३, ७६३, ७७२, ११४१, ११८० [५, ७, ९], ११९४, ११९७, १२०५	
० जोगियाण	योनिकानाम् ११८०[५]	
० जोगियाणं	,, २२५, २२६, ७४५ त. ७४७, ७५३, ७६०, ७६१, ७६९, ७७०, ७७२, ११६३ [१, ३], ११७२, ११८० [१-३, ५-१०], ११९४, ११९७	
जोगी	योनि २ गा ४, ५५[३] गा. १०९, ७३८ त ७४०, ७४२, ७४५, ७४७ त ७५१, ७५४ त ७५६, ७५८, ७६१, ७६४, ७६५, ७६७, ७७०, ७७३[१-४]	

मूलसद्दो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
जोणी	योनि ५६[२], ८५[५]	
जोणी०	,,	२८[४]
जोणीण	योन्याम् ७७३[२-४]	
जोणीपयं	योनिपदम् पृ १९२ पं २६	
जोतिस०	ज्योतिष्क १९७३ गा.	
		२२०, २०५१
जोतिसविसये	ज्योतिर्विपये १९५[१]	
० जोतिसिण	ज्योतिष्कौ १०४४	
जोतिसिय	ज्योतिष्क ९०९, १०४३	
	[४], १०७६, १४०४,	
	१४४१, १४४३, १६३५	
	[६], १९३५, १९७९,	
	२०२६, २०३१, २०३७,	
	२११५ [१], २१३२,	
		२१६४
जोतिसिय०	ज्योतिष्क ११५४,	
	१२००[२], २११३	
जोतिसियत्ते	ज्योतिषिक्त्वे २१०७	
० जोतिसियत्ते	,,	१०४६[४]
जोतिमिया	ज्योतिष्का ९४५,	
	११५१, २०८३	
० जोतिमिया	,,	२०४५
जोतिसियाण	ज्योतिष्काणाम् ९२३,	
	२०१३	
जोयण	योजन १६८ त १७४,	
	१७७, १७८ त १८३	
	सूत्राणा प्रथमकण्डिका,	
		९२२
जोयणकोटा-	योजनकोटाकोटय	
कोडीओ		९१८[१]
,,	योजनकोटाकोटी १९७	
	[१], १९९[१], २००	
	[१], २०२[१], २०६	
	[१], २१०	
जोयणकोडीओ	योजनकोटी १९७ [१],	
	१९९ [१], २१०	
जोयणपुन्नं	योजनपृथक्त्वम् १५११	
	[२], १५१२ गा २१६	

मूलसद्दो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
जोयणपुहत्तिया	योजनपृथक्त्वका ८.	
जोयणम्मि	योजने २११	
जोयणसणुसु	योजनशतेषु १८८, १८९	
	[१], १९० [१]	
जोयणसत०	योजनशत १९५ [१]	
जोयणसतपुहत्तं	योजनशतपृथक्त्वम्	
		१५३०
जोयणसतपुहत्तिया	योजनशतपृथक्त्वका ८३	
जोयणसतसहस्स	योजनशतसहस्र १६८,	
	१७०, १७१, १७३,	
	१७४, १७७, १७८ [१],	
	१७९ [१], १८३ [१]	
जोयणसतसहस्सं	योजनशतसहस्रम् १५२७,	
	१५३१, १५३२ [१]	
जोयणसनसहस्साई	योजनशतसहस्राणि	
	१९७ [१], १९९ [१],	
		२१०
जोयणसतसहस्साणि	,,	२१०
जोयणसतसहस्से	योजनशतसहसे १६८ तः	
	१७३, १७८ [१],	
	१७९ [१], १८० [१],	
	१८३ [१], १८५ [१]	
जोयणसतसहस्सेसु	योजनशतसहसेषु १७६	
जोयणसतं	योजनशतम् ८३, १८८,	
	१८९ [१], १९० [१]	
जोयणसताई	योजनशतानि १९६, १९८	
	[१], १९९ [१]	
जोयणसताणि	,,	१९७ [१]
जोयणसते	योजनशतम् १९५ [१],	
		२१६९,
,,	योजनशते २११, २१६९	
जोयणसतेसु	योजनशतेषु १९३ [१]	
० जोयणसय-	योजनशतवर्ग-	
वग्गपलिभागो	प्रतिभाग ९२२	
जोयणसयसहस्स	योजनशतसहस्र १६९,	
	१७२, १८० [१], १८१	
	[१], १८२ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
जोयणसयसहरसं	योजनशतसहस्रम्	२१६९
जोयणसयसहस्साइं	योजनशतसहस्राणि	,,
जोयणसयसह- स्साओ	योजनशतसहस्रात्	९९२ [२]
जोयणसयसहस्से	योजनशतसहस्रे	१८१ [१], १८२ [१]
जोयणसयसहस्सेसु	योजनशतसहस्रेषु	९३
जोयणसयं	योजनशतम्	१९३ [१]
जोयणसयाइं	योजनशतानि	२१०
+ जोयणसहस्स	योजनसहस्रम्	१५१२ गा २१५-२१६
जोयणसहस्स	योजनसहस्र	१८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१]
जोयणसहस्सं	योजनसहस्रम्	८३, १६९, १८१ [१], १८२ [१], १८३ [१], १५०२, १५०६ [१, ३-४], १५०९, १५१०, १५११ [२], १५१२ गा २१५, १५४८, २१५७
जोयणसहस्साइं	योजनसहस्राणि	१७४, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २१०
जोयणसहस्सिया	योजनसहस्रिका	पृ ३३ टि १
जोयणसहस्सेसु	योजनसहस्रेषु	१७४
जोयणस्स	योजनस्य	२११
जोयणं	योजनम्	८३
जोयणाइं	योजनानि	१९९ [१], २०० [१], २०१ [१], २११, ८८०, १५०७ [१], १९९१, १९९२, २१५६ [१], २१५७, २१५९ [१], २१६०, २१६६ [१]
० जोयणाइं	योजनानि	८२

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० जोयणिणु	योजनिकम्	२११
जोयणे	योजनानि	२११
जोयणेहिंतो	योजनेभ्य	९९२ [१, ३]
जोच्चण	यौवन	२०५, २ [२]
जोच्चणे	यौवने	१७८ [१-२]
ज्झसगारा	मत्स्यविशेष	पृ २९ टि ८
झ		
झल्लरिसंठाण ०	झल्लरीसंस्थान	२०१३
झंझावाण	झञ्झावात	३४ [१]
झिह्लिया	त्रीन्द्रियजीवा	५७ [१]
झिल्ली	वनस्पतिविशेष	५४ [८] गा ८८
झिंगिरा	त्रीन्द्रियजीवा	५७ [१]
झिंगिरिडा	,,	पृ २८ टि ३
झुंझावाण	झुञ्झावात	पृ १६ टि. ५
ट		
टंकेसु	टङ्केषु	१४८
टोंव	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि ९
० ट्ठाणा	स्थानानि	१२४७ त १२४९
० ट्ठाणाण	स्थानानाम्	१२४८, १२४९
० ट्ठाणाणं	,,	१२४९
० ट्ठाणेषु	स्थानेषु	१५१, १६०, १६३ त १६६, १७५
० ट्ठाणेहिंतो	स्थानेभ्यः	१२४९
० ट्ठिईया	स्थितिका	पृ ३२ टि. १६
० ट्ठितीण	स्थितिकः	४५६ [१, ३], ५३५ [१, ३],
० ट्ठितीयस्स	स्थितिकस्य	४५६ [१]
० ट्ठितीयाइं	स्थितिकानि	८७७ [५]
० ट्ठितीयाणं	स्थितिकानाम्	४५६ [१], ४६७ [१], ५३२ [१],

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	५३३[१], ५३५[१], ५३७[१], ५५६[१]		टागेहिं	ग्यानाभ्याम्	१६७०, १६७२
	ठ		० टागेहिंतो	स्थानेभ्यः १२४७, १२४९	
+ ठवणा	स्थापनायाम्	८६२ गा. १९४	ठिठपयं	स्थितिपदम्	पृ. १३५, पं. ११
ठवणासच्चा	स्थापनासत्या-भाषाप्रमेदः	८६२	ठिठं	स्थितिम्	१७४४
ठवेहि	स्थापय ५४[११] गा. १०४-१०५		ठिठे	स्थितिः	२ गा. ४, ३३६[२]
ठाणपयं	स्थानपदम् पृ ८० पं. ६		ठिठेण	स्थित्या ४४०, ४८१[३], ४९५[१], ५१८, ५४८[१]	
ठाणमगणं	स्थानमार्गणाम् १७९८[१]		० ठिठेण	स्थितिकं	५३६[२]
ठाणा	स्थानानि १४८ तः १७७, १७८ त. १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९[१], १९०[१], १९३[१], १९५[१], १९६, १९७ त. २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ तः २११		० ठिठ्या	स्थितिका. पृ. ३२ टि. ६	
० ठाणा	स्थानानि १२४६, १२४७		ठिच्छा	स्थित्वा १२१५[१], १२५२[४-५]	
० ठाणा	,, १२४७ तः १२४९		ठितलेस्सा	स्थितलेस्सा १९५[१]	
ठाणाइं	,, २ गा. ४		ठिति -	स्थितिः १७०२[४, १६]	
० ठाणाण	स्थानानाम् १२४८, १२४९		+ ठिति	स्थितौ ८२९[२] गा. १९१	
० ठाणाणं	,, १२४७, १२४८		० ठितिवंधण	स्थितिबन्धकं १७४२ त. १७४४	
० ठाणाणं -	,, १२१८ गा. २१०		० ठितियाइं	स्थितिकानि १७९७	
० ठाणाणं	,, १२४८, १२४९		ठिति	स्थितिम् १६७९	
ठाणेसु	स्थानेषु ९३, ६७३[२], १७४१		ठिती	स्थितिः ३३५[१-३], ३३६[१, ३], ३३७[१] त ३५१[१], ३५४ [१-३], ३६०[१], ३६३ [१], ३६६[१], ३६९ [१], ३७१[१], ३७२ [१], ३७५[१], ३८१ [१], ३८४[१], ३८७ [१], ३९०[१], ३९३ [१], ३९४[१], ३९५ [१], ३९६[१], ३९९ [१], ४०७[१], ४०८ [१], ४०९[१], ४३६ [१], ४३७[१, ३]	
० ठाणेसु	,, १५१, १६०, १६३ त. १६६, १७५				
ठाणेहिं	स्थानै. ९६१[१], ९६४ त ९६८ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, ९७०, १६६४ गा २१७, १६७०, १६७२				

मूलसदो

मध्यस्थो

सुत्तकाठ

१६८४[४], १६९७,
१६९८[१०], १७३६
[१], १७३७[१],
१७३८, १७४१, १७४२
वि. १

ठिनीण

मिथ्या ४४१, ४४३ त.
४४८, ४४९ त. ४४६
[१], ४४७[१], ४४९
[१], ४६२[१], ४६८
[१-२], ४६६[१],
४६७[१], ४६८[१],
४७०[१], ४७३[१],
४७४[१,३], ४७५[१],
४७७[१], ४८१[१],
४८२[१,३], ४८३[१],
४८५[१-३], ४८७[१],
४८९[१,३], ४९०
[१, ३], ४९१[१],
४९३[१-३], ४९७,
४९९[२], ५०४, ५०५,
५०८, ५१०, ५११,
५१३ त. ५१५, ५१७,
५१९, ५२५[१], ५२९
[१], ५३०[१], ५३१
[१-३], ५३२[१,३],
५३३[१, ३], ५३५
[१,३], ५३६[१,३],
५३७[१,३], ५३८[१],
५३९[१], ५४१[१],
५४२[१], ५४३[१],
५४५[१], ५४७[१],
५५०[१], ५५१[१],
५५२[१], ५५४[१-३],
५५५[१-३], ५५६
[१,३], ५६७[१]

० ठिनीण

स्थितिकः ४६७ [१-३],
४७४ [२-३], ४८२

मूलसदो

सम्यक्तो

सुत्तकाठ

[१-३], ४९० [१-३],
५३२ [१-३], ५३३
[१३], ५३५ [२],
५३६ [१-३], ५३७
[१-३], ५५६ [१-३]
स्थितिक ४५६ [१-३],
५३५ [१, ३]

० ठिनीण

ठिनीचरिमेणं

स्थितिचरमेण ८१० [१],
८११ [१]

ठिनीणामणि-

स्थितिकाम-

हत्ताउण

निधत्तायुष्क

६८५

ठिनीणामनि-

„

६९०

हत्ताउण

ठिनीणामनि-

„

६८४

हत्ताउण

० ठिनीयस्स

स्थितिकस्य ४६७ [१],
४७४ [१], ४८२ [१],
४९० [१], ५३२ [१],
५३३ [१], ५३५ [१],
५३६ [१], ५३७ [१],
५५६ [१]

० ठिनीयस्स

स्थितिकस्य ४५६ [१]

० ठिनीय

स्थितिकम् १७४५ त.
१७४७ [१], १७४९ त.
१७५२

० ठितीया

स्थितिका ३३२

० ठितीयाइं

स्थितिकानि ८७७ [५]

० ठितीयाइं

„

„

० ठितीयाण

स्थितिकानाम् ३३२

० ठितीयाणं

„ ३३२, ४५६

[१], ४७४ [१], ४८२
[१], ४९० [१]

ठितीहि

स्थितिभि २०७० [१]

गा. २२८, २१७० [२]

गा २२९

ठितीयाइं

स्थितानि ८७७ [१-२],

८८८ [१], ८८९ त.

८९१

मूलसद्वो	सकयन्थो	मुत्तंकाइ
	हु	
हज्जंत	दध्यमान पृ ५७ टि ४	
+ हज्ज	दर्भ ४७ गा ३५	
हंय	म्लेच्छजातिविशेष	
	पृ ३६ टि ७	
होंय	„	९८
होंविलग	„	९८
	ढ	
हंका	काका	८८
+ हकुण	चतुरिन्द्रियजीव	
	पृ. २८ टि ९	
+ हिकुण	„ ५८ [१] गा. ११०	
	ण	
ण	न ५४ [११], २११ गा. १७२-१७३, २७७ [६], ६५ [३], ६६६ [३], ६६७, ६७३ [७], ६७५, ८३२ तः ८३८, ८५४ त ८५७, ८९०, ८९७, ९४८ गा १९९, ९९६, ९९८, १०४१ [६], ११४८, ११५५, १६०४ [१], १६७९, १६८०, १७०९, १७१७, १७३२, १७४१, १८०९, १८७६ [२], १८७८ [३], १९०७, १९५५, १९६४, २०४०, २०४२, २०४३, २०४६, २११७ [१], २१५७, २१५० [७] गा. २२९	
ण-	न ११० गा. १२१ गा. १२३, ८३१, ८३९ त. ८४८, ८७५	
णउला	नकुला	८५ [१]

मूलसद्वो	सकयन्थो	मुत्तंकाइ
णक	म्लेच्छजातिविशेष	९८
णका	मत्तयविशेषः	६३
णकत्त	नक्षत्र १६७ त १६९, १९६, १९८ [१]	
णकत्त ०	नक्षत्र-नक्षत्रनामागिध दीप-समुद्रार्थ १००३ [२] गा. २०६	
णकत्तविमाणे	नक्षत्रविमाने ४०३ [१-३], ४०४ [२]	
णगर-	नगर १८८, १८९ [१]	
णगर ०	„ २११ गा. १७४	
णगर ०-	„ १९३ [१]	
णगरणिद्धमणेषु	नगरनिर्धमनेषु-नगर- जलादिनिर्गमनमार्गेषु ९३	
० णगरा	नगराणि १८८, १८९ [१], १९० [१]	
णगरावास	नगरावास १८८	
+ णगोह	न्यग्रोध ४१ गा. १७	
णगोहपरिमंडल-	न्यग्रोधपरिमण्डल-	
संटाणणामे	सस्थाननाम १६९४ [८]	
णगोहपरिमंडले	न्यग्रोधपरिमण्डलम्- सस्थानविशेष. ९८८	
णच्चण	नर्तन १८८	
णट्ट	नाट्य-नृत्य १७८ [१], १८८	
णत्थि	नास्ति २११ गा. १७५, ९४० [१], ११८१, १२०३ [५], १५५९ त. १५६१, १५६३ [१], १५९९ [२], १६०१, १७०८ [१-३], १९०७, १९५५, २११७ [१]	
„	न सन्ति ८३, ८९, १९९ [१], ४६०, ४७३ [२], ४७८, ४८७ [१], ४८८, ४९६, ५३८ [१], ९१० [३], ९११ [१], ९१४	

मूलमहो	मन्त्रयो	सुसंकाह	मूलमहो	सकयत्यो	सुसंकाह
नस्थि	[२], ९१८[२], १०३८, १०४१ [१-४, ६-९], १०४३ [१, ३, ५, ६], १०४५ [१], १०४६ [१, ३, ५, ७, ८], १०४७ [१-४], १०४८ [२, ४], १०४९, १०५० [१-३], १०५२, १०५४ [१-२, ५], १०५५ [१, ३, ५], १०६१, १०६५, १०६७, २०९३ [१], २०९५, [१], २०९६ [१२], २१०० [१२], २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०५ त. २१०८, २११२, २११३, २११९ [१-२, ४], २१२० [१-३], २१२३ [१], २१२४ [१-३] २१३५ [१]		नपुंसकवेद- परिणामे नपुंसकवेदस्य १७०८ [१०] नपुंसकाः ५७ [१], ७५ [२-३], ८५ [३] नपुंसकाज्ञापनी ८३७ नपुंसका. ३३४ नयगति ११०५, १११३ नयनी १७८ [२] नयरी १०२ गा. ११७ नयविधीहि ११० गा. १२७ नयाः १११३ नयानाम् ,, नरकभयम् १६७, १६८, १७० त. १७२, १७४ नरका १६७ त. १७४ नरकावास १७३ नरकेषु १६७, १६८, १७२ नरकावणिग्या कर्मार्थविशेष १०५ नरकावणिग्या ,, पृ. ३८ टि. ४ नरकावणिग्या ,, + नल नड-वनस्पति. ५४ [८] गा. ९२ नडानाम् ८८३ नड-वनस्पति. ४६ गा. ३३ नव ५८ [२], ८५ [५], १९७ [२], ४१५ [१], ५३४, ५४९, १०३१ [१], १०३२ [२], १०६६ [२], १४९७ [३], १४९९ [१], १५००, १७०२ [६, ८, २१, ४५], १७११ [२], १७६१, १७६५ [२], १७८४ [१]		
नक्षीण	नक्षीनाम् ८८५		नक्षीण	नक्षीनाम् ८८५	
नपुंसकज्ञापनी	नपुंसकज्ञापनी ८३४		नपुंसकज्ञापनी	नपुंसकज्ञापनी ८३४	
नपुंसकप्रज्ञापनी	नपुंसकप्रज्ञापनी ८३५, ८३८, ८५६		नपुंसकप्रज्ञापनी	नपुंसकप्रज्ञापनी ८३५, ८३८, ८५६	
नपुंसकवचनम्	नपुंसकवचनम् ८५७		नपुंसकवचनम्	नपुंसकवचनम् ८५७	
नपुंसकवचने	,, ८९६		नपुंसकवचने	,, ८९६	
नपुंसकवचनम्	नपुंसकवचनम् ८३३, ८३६, ८५३, ८५४		नपुंसकवचनम्	नपुंसकवचनम् ८३३, ८३६, ८५३, ८५४	
नपुंसकवेदम्	नपुंसकवेदके १९०२ [३]		नपुंसकवेदम्	नपुंसकवेदके १९०२ [३]	
नपुंसकवेदस्स	नपुंसकवेदस्य १७०२ [२], १७०८ [८], १७११ [१-२]		नपुंसकवेदस्स	नपुंसकवेदस्य १७०२ [२], १७०८ [८], १७११ [१-२]	
नपुंसकवेदे	नपुंसकवेद १३२९, १६९१ [५]		नपुंसकवेदे	नपुंसकवेद १३२९, १६९१ [५]	
नपुंसकवेद्यगा	नपुंसकवेदका ९३८, ९३९ [१], ९४२		नपुंसकवेद्यगा	नपुंसकवेदका ९३८, ९३९ [१], ९४२	

मूलसद्वो	सक्यन्थो	सुत्तकाङ्
णवओ	नवकः १५०४[४], १५०९ त. १५११[१]	
णवगा	नवकाः-नव ९१[४] गा. १११	
णवणीइया	नवनीतिका-वनरपति. ४३ गा २६	
णवणीत्तया	,, ,, पृ १८ टि २०	
णवणीयं	नवनीतम् ८५३	
णवपणुसहीणे	नवप्रदेगहीन ५०७	
णवमं	नवमम् ११८०[१०], पृ. १९२ पं २६	
णवरं	नवरम् १९२, १९९ [१-२], २०० [१] त. २०५ [२], २०६ [२], २०८, ४५०, ४५४, ४५६[३], ४५७, ४६०, ४६७ [३], ४६८ [३], ४७३ [२-३], ४७४ [२-३], ४७५[३], ४७७ [३], ४७८, ४८०, ४८१[२-३], ४८३[३], ४८५[२-३], ४८९[३], ४९३[३], ४९५[३], ५२२, ५२७[३], ५२९ [३], ५३८[३], ५४०, ५४२[३], ६३८, ६६०, ६६४, ६६५[१], ६६६ [३], ६७१, ६७६, ८०५, ८०६, ८९५, ९१७, ९२०, ९२२ त ९२४, ९४० [१,३], ९४१ [१-२], ९४५, ९४६, ९८३[१], ९८४, ९८६, ९८७[१,५], ९८८, ९९०[४], ९९८, १००३ [२], १०१२[२], १०१४	

मूलसद्वो	सक्यन्थो	सुत्तकाङ्
		[२], १०१६[२], १०२२ [१-२], १०३२[१-२], १०३३[२], १०३८[२], १०४१[४, ६], १०४२, १०४३[२], १०४५[१], १०४७[२], १०४९, १०५०[२], १०५२, १०५९ त. १०६१, १०६४, १०६५, १०६६ [२-३], १०७२, १०८०, १०८२, ११४१, ११४२, ११४४, ११४६, ११४७, ११५० तः ११५२, ११५५, ११७२, ११७४, ११८०[१, ३], ११८१, १२०० [२], १२०२, १२०३ [५], १२०५, १२४८, १२४९, १२५८ [८], १३४९, १४०८ [३], १४३५, १४६४, १४६७, १५००, १५२६ [३], १५३२ [५, ७], १५५१[८], १५९५[२], १५९७[२], १५९९[२], १६०१, १६०३ [२], १६३८ [२], १६३९, १६४१, १६४९ [२], १६७६[२], १६७८[२], १६८४[२], १६८५[२], १६९४ [१८], १६९५ [३], १७१७, १७२७, १७२८, १७३० [२], १७३१[३-४], १७३३, १७३९[३], १७४१, १७५६ [२], १७६५ [२], १७७७ [२], १७८४[३], १८०६[२],

मूलसदो

सक्यत्यो

सुत्तंकाइ

मूलसदो

सक्यत्यो

सुत्तंकाइ

१८०९, १८१५, १८२०,
१८२४, १८२६, १८२८,
१८२९, १८६९ [२],
१८७६ [२], १८९५ [२],
१९०० [२], १९२४,
१९३२ [२], १९५५,
२०००, २०३६, २०३९,
२०५०, २०६५, २०९१
[२], २०९२, २०९६
[२], २१०० [२],
२१११, २११५, २११७
[१], २११८ [१],
२११९ [२], २१२० [२],
२१२२, २१२३ [२-३],
२१२४ [२-३], २१२८
[२], २१३९, २१४६,
२१५०, २१५४ [१],
२१५७, २१५८ [१-२],
२१६० त. २१६२,
२१६५, पृ. ४०२ टि. १
नवरम् ५२८, १०५४ [२]
नवविधा: १०१, १४६
[१], १५२० [५]
नवविध: १६८०
नवविधम् १६९१ [५]
नवभ्य: ९९२ [३]
वनस्पतिविशेष: ५२
,, ५४ [१] गा. ५१
वाक्यालङ्कारादिषु २५
[२-३], २८ [३-४], ३१
[३-४], ४०, ४१, ५५
[२-३], ५६ [२], ५७
[२], ५८ [२], ६८
[२-४], ७५ [२-४], ८२,
८३, ८४ [२-४], ८५
[३-५], ८९, ९०, ९१
[२-४], ९३, १०७, १४८

त. १७८ [१], १७९
[१] त: १८१ [१], १८२
[१] त: १८४ [१], १८५
[१], १८६ [१], १८८,
१८९ [१], १९० [१],
१९३ [१], १९५ [१-२],
१९६ [१], १९७ [१] त.
१९९, २०० त. २०६
सूत्राणा प्रथमकण्डिका,
२०७ त. २११, २२५ त.
२७२ [५], २७३ त:
२७५, ३२५, ३३० त.
३३३, ३९७ [१] त:
३९९ [१], ४०९ [१],
४३६ [१], ४३८, ४३९,
४६२ [१], ५०० त.
५०४, ५६० त. ५७७,
५७९, ५८१, ५८३ त.
५८५, ५८९, ६०५ त:
६०७, ६०९ त: ६१३,
६१५, ६१७, ६१९, ६२१,
६२३, ६२४, ६२६, ६२८,
६३०, ६३२, ६३३,
६३६, ६३७, ६३९ [१],
६४२, ६४५ [१],
६४६, ६४८, ६५० [१],
६५६ [१], ६५७, ६५८,
६६२ [१], ६६६ [१],
६६८ [१], ६६९ [१],
६७२ [१], ६७३ [१],
६७७, ६७९, ६८१, ६८४,
६८७, ६८८, ६९१, ६९३
त: ६९५, ६९७, ७०० त:
७२५, ७३० त. ७३८,
७५३, ७५४, ७६३,
७६४, ७७२ त. ७७५,
७७७, ७७९ त. ७८८,

णवरं -

णवविहा

णवविहे

„

णवहिं

णहिया

णही

णं

मूलसद्वो

णं

सकयत्यो

सुत्तकाइ

७९१ तः ८००, ८०२
 तः ८०७, ८०८ तः
 ८२९ सूत्राणा प्रथम-
 कण्डिका, ८३१ त ८३८,
 ८५४ त ८५८, ८६०
 त ८६८, ८७० त ८७२,
 ८७५, ८७७[१], ८७८
 त ८८१, ८८७, ८८८
 [१], ८८९ तः ८९३,
 ८९६ त ८९८, ९००,
 ९०१, ९१०[१-४],
 ९११[१-२], ९१२
 [२-४], ९१४[१-२],
 ९१६[२], ९१८[१],
 ९२०, ९२१[१-२],
 ९२२ त ९३७, ९४७ त
 ९५८, ९६० त ९६८
 सूत्राणा प्रथमकण्डिका,
 ९७०, ९७३, ९७४
 [१-५], ९७५[१], ९७६
 [१, ३-४], ९७७[१],
 ९७८[१], ९७९, ९८०
 [१], ९८१[१], ९८२,
 ९८३[२], ९८४, ९८५
 [७, ९], ९८६, ९८७
 [२, ४], ९९२[१-२],
 ९९३ त ९९५[१],
 ९९६, ९९८, ९९९[१],
 १००० तः १००३[१],
 १००४, १००५, १००७,
 १००९[१], १०१०[१],
 १०११[१], १०१२[१],
 १०१३, १०१४[१],
 १०१५[१], १०१६[१],
 १०१७ तः १०१९,
 १०२४, १०२५, १०३०,
 १०३१, १०३६, १०४१

मूलसद्वो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

[१-४, ८], १०४३
 [१, ३, ५-६], १०४६
 [१, ८], १०४७[१, ४],
 १०५६, १०५८, १०६५,
 १०६८, १०७७, १०७८,
 १०८०, १०८१, १०८३,
 १०८५, १०८९, ११०६
 तः ११०९, १११४,
 ११२४ त ११२६,
 ११२८ तः ११३३,
 ११३८, ११३९, ११४१,
 ११४२, ११४४ त
 ११४७, ११५६, ११७०
 तः ११७४, ११७६,
 ११७८, ११८० [१,
 ५-१०], ११८२[१-३],
 ११८३[१-३], ११८५
 तः ११९४, ११९९[१],
 १२००[१], १२०३[३],
 १२१०[१], १२१५
 [१-३], १२१६[१],
 १२१७, १२१९, १२२६
 तः १२३३, १२३६ त
 १२४०, १२४२ त
 १२५०, १२५५, १२५६,
 १२५८[१-२, ५-८],
 १२६० त १२६२[२],
 १२६४[१] तः १२६६
 [१], १२६७, १२६८
 [१], १२७०[२] त
 १२७३, १२७५ तः
 १२७७, १२७९ तः
 १२८६, १२८८ तः
 १२९१, १२९३, १२९४,
 १२९६ त १३००,
 १३०२, १३०५, १३०६,
 १३०८ त १३१२,

मूलसद्दो

णं

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

१३१४, १३१५, १३१७,
१३२० तः १३२२,
१३२४ तः १३४७,
१३५० तः १३५९,
१३६१, १३६२, १३६४
तः १३९५, १३९७ त
१३९९, १४०५, १४०७
[१]; १४०८[१-२],
१४१०[१, ३], १४१४
[१, ३], १४१५[१-२],
१४१६[१], १४१७,
१४१८, १४२०[१] त
१४२५[२], १४२६[१],
१४२७ [१], १४२८
[१-२], १४३० [१],
१४३१ [२], १४३२
[१-३], १४३५, १४३६
[२], १४३७ [१-६],
१४४४, १४४६ तः
१४४८, १४५०, १४५२,
१४५४ त १४५७,
१४५९, १४६९, १४७१
तः १४७३, १४७५ त
१४७८ [२], १४८०,
१४८२ तः १४८४[२],
१४८५ [१-३, ५-६],
१४८७ [१] तः १४९०
[१], १४९१ [१],
१४९२[१], १४९५[१],
१४९७ [१-३], १४९८
[१], १५०१ [१],
१५०२, १५०४ [१],
१५०६[१], १५०७[१],
१५१३ [१], १५१४,
१५२० [३], १५२१ तः
१५२३[२], १५२४[१],
१५२६ [१, ६], १५२७

मूलसद्दो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

तः १५२९[१], १५३०,
१५३१, १५३२[१, ६,],
१५३३ [१], १५३४ तः
१५३७, १५३९ [१],
१५४० त १५४२,
१५४५ त १५४७ [१],
१५४८ तः १५५०,
१५५१ [१, ४, ६, ९],
१५५२ तः १५५४,
१५५७, १५५९ तः
१५६१, १५६३ [१],
१५६४ तः १५७५ [१],
१५७६[१], १५७७[१],
१५७८[१], १५७९[१],
१५८१ [१], १५८२,
१५८३[१], १५८५[१],
१५८६ [१], १५८८,
१५८९[१], १५९० तः
१५९५ [१], १५९६,
१५९७ [१], १५९८,
१५९९ [१], १६००,
१६०२, १६०३ [१],
१६०४ [१], १६०५,
१६०७ त १६०९,
१६१२, १६१३ [१],
१६१४ त १६१७,
१६१९ तः १६२६,
१६२८ तः १६३०,
१६३७, १६३८ [१],
१६४०, १६४२, १६४३,
१६४६, १६४७ [१],
१६४८, १६४९ [१],
१६५० तः १६५३,
१६५७, १६५८, १६६०,
१६६३, १६६५, १६७०,
१६७२, १६७५ तः
१६७७ [१], १६७९

मूलसहो

सहयथो

मुत्तकाइ

ण

तः १६९४[१२], १६९५
[१-२], १६९६ त
१६९८ [२], १७००
[९-११], १७०१[१],
१७०२[१, ४, ६-९, ११,
२१, २३, ३८, ५७],
१७०४, १७०५, १७०७
[१], १७०८ [१-४],
१७१२, १७१४, १७१५,
१७१८, १७२१, १७२२,
१७२५, १७२८, १७३१
[१], १७३४, १७३५
[१], १७४२ त १७४७
[१], १७४९ त १७५२,
१७५४ [१], १७५५ त
१७५८ [१], १७६१
[१], १७६४, १७६५
[२], १७६७ [१],
१७६९[१], १७७०[१],
१७७३[१], १७७४[१],
१७७५ [१], १७७६,
१७७७ [१], १७७८,
१७८३[१], १७८४[१],
१७८७[१], १७८८[१],
१७८९, १७९२ [१],
१७९४[१], १७९५ तः
१७९७, १८०२ त
१८०७, १८०९ तः
१८१२, १८१४, १८१६
त १८२२, १८२४,
१८२५, १८३४ त
१८४१, १८५३, १८५९,
१८६२, १८६४, १८६६
त १८६८, १८७१[१],
१८७२, १८७४ [१],
१८७५[१], १८७६[१],
१८७७[१], १८७८[१],

मूलसहो

सहयथो

मुत्तकाइ

१८७९, १८८० [१],
१८८१[१], १८८३[१],
१८८४, १८८७ [१],
१८८९[१], १८९०[१],
१८९४[१], १९०८ त.
१९१०, १९२८, १९३९,
१९३९, १९३२ [१],
१९३६ त. १९३८,
१९५४, १९५५, १९६०,
१९६३ त १९६६,
१९७४, १९७५, १९७८,
१९८२ त. १९८४,
१९९१, १९९२, १९९४,
१९९५, १९९७, १९९८,
२००६, २००७, २०१७,
२०२२, २०३३, २०३४
[१], २०३५, २०४०.
२०४७, २०४९, २०५१
तः २०५३, २०५५,
२०५६, २०५७[२],
२०६०, २०६१, २०६३,
२०६४, २०६६, २०६७,
२०६९, २०७०, २०७२.
२०७३, २०७७, २०७८,
२०८३, २०८६, २०८७
[१], २०८८, २०९३
[१], २०९५ [१],
२०९६[१], २१०१[१],
२१०२, २१०३[१],
२१०५, २१०६, २११९
[१], २१२०[१], २१२५
त २१२७[१], २१२८
[१], २१३३, २१३५
[१], २१३९, २१४२,
२१४३, २१४७, २१५३
[१-६], २१५४[१],
२१५६[१-२], २१५९

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	[१-२], २१६५, २१६६ [१-४], २१६८ त २१७३[१], २१७४[१], २१७५, पृ. २४५ टि. २-३	
णंगलइ	वनस्पतिविशेष.	५४[१] गा २२
णंगोली	लाङ्गलिन.-अन्तर्द्वीप- मनुष्याः	९५
णंताहिं	अनन्ताभि पृ. ७९ टि. १ अनन्तैः २११ गा. १७२	
” णंदावत्ते	नन्दावर्त.-चतुरिन्द्रिय- जीवः ५८[१] गा. ११०	
णंदिपुरं	नन्दिपुरम् १०२ गा. ११४	
णंदियावत्ता	द्वीन्द्रियजीवाः ५६[१]	
णंदिस्वखे	नन्दिस्वधः ४१ गा. १७	
णागकुमार ०	नागकुमार पृ. ६१ टि. १	
णागकुमारत्ते	नागकुमारत्वे २१०३[१]	
णागकुमारराया	नागकुमारराजा १८२[२]	
णागकुमाररायाणो	नागकुमारराजानौ १८१ [२]	
णागकुमारा	नागकुमारा १८१ [१], १८२[१], १८३ [१], ६२९, ६९५, ६९९, १८२७, १९९२, १९९६	
णागकुमाराणं	नागकुमाराणाम् १८१ [१], १८२[१], १८३ [१], १८५[२], १८६ [२], ३४९ [१-३], ३५३, ५७७	
णागकुमारादीया	नागकुमारादिका २१०४[१]	
णागकुमारिंदा	नागकुमारेन्द्रौ १८१[२]	
णागकुमारिंदे	नागकुमारेन्द्र १८२[२], १८३[२]	
णागकुमारीणं	नागकुमारीणाम् ३५० [२-३]	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
णागफड	नागस्फटा	१७७
णागस्वखे	नागवृक्ष	४० गा १५
णागलया	नागलता	४५ गा. ३०
णागा	नागा-नागकुमारा	१८७ गा. १४५, ४३९
णागाणं	नागानाम्-नागकुमाराणाम्	१८७ गा १३८
णागे	नाग-नागाभिधद्वीप- समुद्रार्थे	१००३[२] गा २०६
णाण	ज्ञान ११० गा १२८, १९०९	
+ णाण	ज्ञानम् २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११	
णाणत्तं	नानात्वम् १९२, ६६५ [१], ९९४, १७४१, २०९९[२], २१००[२]	
० णाणत्तं	नानात्वम् १८७	
णाणपरिणामे	ज्ञानपरिणाम ९२६, ९३३	
णाणपरिणामेणं	ज्ञानपरिणामेन ९३८, ९४१[१], ९४३	
णाणपरिणामो	ज्ञानपरिणाम. ९४०[१]	
० णाणं	ज्ञानम् १४२०[७-८], १४२१[२-५], १४५५	
णाणा	ज्ञानानि ४६०, ४७३ [२], ४७८, ४८२[३], ४८५[२], ४८८, ४९६	
”	ज्ञाने ४७४[२], ४८९ [८], ४९०[२]	
णाणा०	नाना १९५[१]	
० णाणाइ	ज्ञाने १४२०[५-६]	
णाणारिया	ज्ञानार्या. १०१, १०८	
णाणावरण	ज्ञानावरणम् १७६२, १७६५[२]	
णाणावरणिज्जस्स	ज्ञानावरणीयस्य १६६७, १६७९, १६९७, १७०५, १७०७[२], १७१४,	

मूलसद्वो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाह	मूलसद्वो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाह
णाणावरणिज्जस्स	१७१५, १७२१, १७२५, १७२८, १७३४, १७३५ [२], १७४०, १७४२, १७६१		० णाणी	ज्ञानिनः २५७ तः २५९, ९३८, ९४१[१], ९४३	
णाणावरणिज्जं	ज्ञानावरणीयम् १५८५ [१], १५८६[१], १६६५, १६७०, १६७२, १६७५, १६७६[१], १६७७[१], १६७८[१], १६८७, १७४५ तः १७४७[१], १७५३, १७५४[१], १७५५, १७५६[१], १७५७, १७५८[१], १७६८[१], १७६९[१], १७७०[१], १७७५[१], १७७६, १७७७ [१], १७७८, १७८२, १७८६, १७८७[१], १७८८[१], १७८९, पृ. ३८६ टि १		० णाणीण ० णाणीणं णाणे	ज्ञानिनाम् २५७ तः २५९ " " ज्ञानम् १८६५ गा. २१९, १९६३, १९६४	
णाणावरणिज्जे	ज्ञानावरणीयम् १६७९, १६८८		णाणेषु	ज्ञानेषु १२१६[१], १२१७	
णाणाविह०	नानाविध १८८		णाणेहिं	ज्ञानैः ४५५[१-३], ४५६ [१], ४५७[१], ४६२ [१], ४८१[१], ४८३ [१], ४८९[१], ४९१ [१], ४९३[२]	
णाणाविहसंठाणा	नानाविधसंस्थानानि ५३ गा ४४		"	ज्ञानाभ्याम् ४७३[१], ४८१[१]	
णाणासंठाणसंठिणु	नानासंस्थानसंस्थितम् ९७४[५], ९८४, ९८६, १४८८, १४८९, १४९४ [१], १५२१, १५२४ [१], १५२६[१], १५४०, १५४१		० णाणोवउत्ता	ज्ञानोपयुक्ताः २१७६	
"	नानासंस्थानसंस्थितः २०१०		णाता	ज्ञाताः-ज्ञातवंशीयाः, कुलार्याः १०४	
णाणि-	ज्ञानी पृ ३१२ टि १		णाम	नाम ११० गा. १२८, २११ गा. १७४ ६८४, ६८५, ६८७, ६९०, ६९१, ८३१	
णाणी	" १३४६, १७५१, १८९७		"	नामन्-नामकर्म १६७८ [२], १७९१, २१७५ " १७६८[१]	
णाणी -	" १३४६		णामसच्चा	नामन् १९५ [१] नामसत्या-भाषाप्रमेद. ८६२	
० णाणी	" १३४७ त. १३५१		णामं	नाम १९७ त. २०४ सूत्राणा प्रथमकण्डिका, २०६ [१], २०७, २०९ त. २११	
			"	नाम-नामकर्म १५८७ [१], १६६५, १७८५	
			णामे	" " १६९३, २१७०[१]	
			० णामे	" " १६९३	

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
णामे	नाम्नि	८६२ गा. १९४
णायच्वा	ज्ञातव्या	१२५९ गा. २११, २०५४ गा. २२५
णायच्चो	ज्ञातव्यः	११० गा. १२१ गा. १२४-१२५ गा. १२७ गा. १२९, पृ. ७८ टि. ५
णारगाणं	नारकाणाम्	९०९
णारगादीणं	नारकादीनाम्	१७८४ [३]
णारगादीया	नारकादिकाः	१७६३ [३], १७६५ [१], १७८३ [२]
णारायसंघय-	नाराचसंहनननाम्	
णणामाए		१७०२ [१९]
णारायसंघ-	नाराचसंहनननाम्	
यणणामे		१६९४ [७]
णालवद्धा	नालवद्धानि	५४ [८] गा ८६
० णालिं	नाडीम्	२००७
णालीया	नालिका-वनस्पतिः	४५ गा. २८
णावा	नावा	१११२
णावागती	नौगति	११०५, १११२
० णासा	नासौ	१७८ [२]
णिउत्त	नियुक्त	पृ. ५६ टि १३
णिओयजीवं	निगोदजीवम्	५४ [११] गा. १०४
णिओयजीवाण -	निगोदजीवानाम्	५४ [१०] गा. १०३
० णिओया	निगोदा	२३९
० णिओयाण	निगोदानाम्	२३७
० णिकाएसु	निकायेषु	१५७४, १६३७
णिक्कंड ०	निष्कण्ड	१७८ [१], १८८
० णिखुडेसु	निष्कुटेपु	१५७
णिगोए	निगोद	१३१०
णिगोद	निगोद	२४८
णिगोद -	॥	२३८
० णिगोदा	निगोदा	२४७ तः २४९, ३३४

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
० णिगोदाणं	निगोदानाम्	२४७
० णिगोदे	निगोद.	१३०१
णिगोयपज्जत्तए	निगोदपर्याप्तकः	१३१९
० णिगोयपज्जत्तए	॥	॥
० णिगोया	निगोदाः	२५१
णिग्गच्छति	निर्गच्छति-निश्चयेन	
	प्राप्नोति	पृ ३६३ टि ४
णिग्गुंडि	निर्गुण्डी	४२ गा. २१
+ णिग्गोह	न्यग्रोधः	पृ. १७ टि. १२
णिग्घाए	निर्घात.	३१ [१]
णिच्चं	नित्यम्	१६७ तः १७०, १७२ त. १७४
+ णिच्चंधयार	नित्यान्धकारा.	
		१६७ तः १७२
णिच्छिण्ण-	निस्तीर्णसर्वदु.खाः	
सच्चदुक्खा		२११ गा. १७९, २१७६ गा. २३१
णिच्छीरं	निःक्षीरम्	५४ [७] गा. ८५
णिच्छुभइ	निक्षिपति	२१६५, २१६६ [१]
	॥	२१५३ [१, ३], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६६ [२]
णिच्छुभति	निक्षिप्ता.	२१६६ [३]
णिच्छूढा	नियुक्त	१८८
णिजुत्त	निर्जरन्ति	९७१
णिज्जरंति	निर्जरापुद्गला.	९९३, २१६८
णिज्जरापोग्गला	निर्जरापुद्गलानाम्	९९४, २१६९
णिज्जरापोग्गले	निर्जरापुद्गलान्	९९८
णिज्जरिस्संति	निर्जरिष्यन्ति	९७१
णिज्जरिंसु	निरजारिषु-	
	निर्जीर्णवन्त.	॥
णिट्ठियट्ठा	निष्ठितार्थाः	२१७६
० णिट्ठिया	निष्ठिता	१२३७
णिण्णग	म्लेच्छजातिविशेष	९८

मूलसदो	सक्यथो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सक्यथो	सुत्तकाइ
णिणहइया	निहविका-लिपिमेद.	१०७	णियच्छति	निर्गच्छति-निश्चयेन	
णिदा	निदा-सम्यग्विवेकवती, वेदनाविशेष.	२०५४ गा. २२५, २०७७	णियतियाओ	प्राप्नोति	१६६७
णिदायं	निदाम्-सम्यग्विवेकवतीम्, वेदनाविशेषम्	२०७८, २०८३	णियमा	नैयतिक्यः पृ. २७५ टि. ५	
णिहा	निद्रा १६८०, १६८९ [२]			नियमात् २५ [३], २८	
णिहाणिहा	निद्रानिद्रा	१६८०		[४], ३१ [४], ६७७,	
णिहापंचण	निद्रापञ्चकम्	१६८९ [१-२]		६७९, ६८१, ७७५,	
णिहापंचकस्स	निद्रापञ्चकस्य	१७०६		८७७ [७, ११, १३, २३],	
णिहापंचगस्स	,, १७१६, १७३५			८७७ [२३] गा. १९८,	
णिद्ध	स्निग्ध	१७८ [२]		१५५४, १५६०, १५६१,	
,,	स्निग्ध-स्पर्श	५२५ [१], ८७७ [१४], १८०९		१५६४, १६०७, १६११,	
णिद्ध ०	,, ,, ५४७ [१]			१६२९, १६३०, १६३३,	
णिद्ध -	,, ,, १८०६ [१]			१६३४, १६३५ [१, ३-४],	
णिद्धफासपरिणता	स्निग्धस्पर्शपरिणताः	१० [१], ११ [२], १२ [६-७], १३ [१-२]		१६७६ [१], १६७८ [२], १७६७ [१], १७७० [१], १७७३ [१], १७९२ [१], १८०० [३],	
णिद्धफासपरिणया	,, १२ [४]			१८१५, १८५३, १८५५	
णिद्धफासाइं	स्निग्धस्पर्शानि	८७७ [१३]		त. १८५७, २१५३ [१]	
० णिद्धमणेषु	निर्धमणेषु-जलादिनिर्गमन- माणेषु	९३	० णियंसणा	निवसना.	१८८
० णिद्धयाणु	स्निग्धतया ९४८ गा. १९९		णिरइयार ०	निरतिचार	१३५
० णिद्ध-लुक्खत्तणेण	स्निग्ध-रुक्खत्वेन	,,	णिरणुसु	निरयेषु	१४८
णिद्धस्स	स्निग्धस्य ९४८ गा. २००		णिरयगतिणाम	निरयगतिनाम	१७०९
णिद्धंत	निर्ध्मांत	१७८ [२]	णिरयगतिणामाणु	निरयगतिनाम	१७०२
णिद्धेण	स्निग्धेन ९४८ गा. २००			[१], १७३१ [१],	
णिम्मल	निर्मल	१७८ [२]		पृ. ३७३ टि. १	
णिम्मला	निर्मलानि	१७७	णिरयगतिणामे	निरयगतिनाम	
णिम्मागगामाणु	निर्माणनाम	१७०२ [५६]		१६९४ [१]	
णिम्मागगामे	निर्माणनाम	१६९३	णिरयगतिपरिणामे	निरयगतिपरिणामः	९२७
			णिरयगतिया	निरयगतिकाः	९३८
			णिरयछिडेसु	निरयच्छिद्रेषु	१५७
			णिरयणिखुडेसु	निरयनिष्कुटेषु	,,
			णिरयपत्थडेसु	निरयप्रस्तटेषु	,,
			णिरयाणु-	निरयानुपूर्विनामः	
			पुव्विणासाणु	१७०२ [३६]	
			णिरयावास ०	निरयावास १६७ तः १७१	
			णिरवसेसं	निरवजेषम् ८०४, १५५२,	
				२०५२ [६], २१३९,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	२१५४[२], २१५८[२], २१६३, २१६४		णिसद ०	निषध-पर्वत	१०९८
णिरवसेसो	निरवशेषः ६५६ [३], ११४५, २११७ [१]		णिसह ०	,, ,, पृ. २६९ टि. ३	
णिरंतरं	निरन्तरम् ८०८ [२], ८०९ [२], ८१० [२], ८१६ [२], ८६९, ८७९, १४२८ [३], १४३४, १४६८, १५७६ [२], १५७७ [२], १५७८ [२], १५८०, १५८१ [२], २१९३ [२], २१९५ [२]		णिसिरण - (णिसिरणं)	निसृजन	८७९
० गिरुद्धे	निरुद्ध १७४४		णिसिरति	निसृजनम्	८७९
गिरुहा	वनस्पतिविशेष. ५४ [१] गा. ४९		णिसिरमाणे	निसृजति ८७९, ८८०, ८९२, ८९३, ८९५	
गिरुंभइ	निरुणद्धि २१७५		णिसेगो	निसृजन् ८७९	
गिरुंभति	,, ,,		० गिसेगो	निषेक १७०० [४-५] ,, १६९७, १६९८ [१], १७०४	
गिरुंभित्ता	निरुध्य ,,		० गिस्साए	निश्चया २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
गिरेयणा	निरेजनाः २१७६		० गिस्सासा	निश्चया २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
० गिवातेहिं	निपातैः २१६९		० गिस्सिए	निश्चया २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
गिनिट्टाई	निविष्टानि १४४४		गिस्सिया	निश्चया २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
० गिवेसेसु	निवेशेषु ८२		० गिस्सिया	निश्चया २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
गिव्वत्तणया	निर्वर्तना २०३४ [१], २०३५		० गिहत्ताउए	निश्चया २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
गिव्वत्तणा	निर्वर्तना १००६ गा २०७		० गिहत्ताउयं	निश्चया २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
० गिव्वत्तणा	,, १०१० [१]		गिहस	निश्चया २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
० गिव्वत्तिए	निर्वर्तितः ९६३ [१], १७९६, १८०६ [१-२], १८१५, १८२४, १८२६, १८२८ तः १८३०, २०३८, २०३९		० गिहसे	निश्चया २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
गिव्वत्तियस्स	निर्वर्तितस्य १६७९		गिहि	निश्चया २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
गिव्वत्तेति	निर्वर्तयति १७४४		गिहु	निश्चया २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
गिव्वाघाणुणं	निर्व्याघातेन ११२२, १५५३, १८०९		+ गिब -	निश्चया २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
गिव्वुइ	निर्वृति १ गा. २		गिबए	निश्चया २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
गिसगो	निसर्गः ११० गा. १२०		गिबल्लो	निश्चया २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
			गिबफाणिए	निश्चया २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
			गिबसारए	निश्चया २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
			गिबसारि	निश्चया २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
			गिबे	निश्चया २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
			गीओ	निश्चया २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
णीणिया	चतुरिन्द्रियजीवा.	५८ [१]
णीमे	नीपः-वनस्पतिः	४१ गा. १८
णीयागोए	नीचगोत्रम्	१६९५ [१, ३]
णीयागोयस्स	नीचगोत्रस्य	१६८५ [२], १७०३ [२]
णीरया	नीरजसः	२१७६
„	नीरजासि	१७७, १७८ [१], २१०
णील	नील	१८०९
णील०	नील[लेइयाम्]	१२२५
णीलएणं	नीलकेन-नीलेन	१२३२
णीलकणवीरए	नीलकरवीरकः	१२२७
णीलगुलिय०	नीलगुटिका	१७८ [२]
णीलवधुजीवए	नीलगन्धुजीवक	१२२७
णीललेसद्वाणा	नीललेइयास्थानानि	१२४९
णीललेसं	नीललेइयाम्	१२२४
णीललेसा	नीललेइया पृ. ४०३ टि १	
णीललेसाए	नीललेइयायाम्	१८८५ [१]
णीललेसाओ	नीललेइया.	११९०
णीललेसे	नीललेइय. १२०१ [२], १२०३ [३], १२१० [१, ३], १२१५ [२], १३३७	
णीललेसेणं	नीललेइयेन	१२५८ [४]
णीललेसेसु	नीललेइयेषु	१२१० [३]
णीललेस्स	नीललेइय	१२०८
णीललेस्सद्वाणा	नीललेइयास्थानानि	१२४७ त' १२४९
णीललेस्सं	नीललेइयाम्	१११६, १२२०, १२२२, १२२४, १२५१
„	नीललेइयम्	१२१५ [३], १२५८ [२]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
णीललेस्सा	नीललेइया	१११६, ११४९, ११५६, १२२१, १२२३, १२२७, १२३२, १२३९, १२५२, १२५३
„	नीललेइयाः	२५५, ९३८, ११७०, ११७१, ११७३, ११७६, ११८० [५, ८-९], ११८२ [१], ११८३ [१, ३], ११८८, ११९० तः ११९२, ११९४, १२०३ [२]
णीललेस्साए	नीललेइयाया.	१२३४
णीललेस्साओ	नीललेइयाः	११८० [७-९], ११८२ [२-३], ११८३ [३], ११८९, ११९०
णीललेस्साठाणा	नीललेइयास्थानानि	१२४७
णीललेस्साणं	नीललेइयानाम्	११७६, ११९२
णीललेस्सापरिणामे	नीललेइयापरिणामः	९३०
णीललेस्से	नीललेइय	१२०८, १२१० [३], १२१५ [२], पृ ३०२ टि. ४
णीललेस्सेसु	नीललेइयेषु	१२०८
णीललेस्सेहितो	नीललेइयेभ्य	११९१, ११९२, ११९४
णीलवण्ण०	नीलवर्ण	४४०, ४४१
णीलवण्णणामाए	नीलवर्णनाम.	१७०२ [२७]
णीलवण्णपरिणता	नीलवर्णपरिणता.	१० [१], ११ [१], १२ [४]
णीलवंतवासहर- पव्वय	नीलवर्द्धर्षधरपर्वत	१०९८
णीलसुत्तए	नीलसूत्रके-नीलसूत्रे	१२२२
णीलाणुराग	नीलानुराग-वर्णप्रकार	१८७ गा: १४८

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
णीली	नीली-वनस्पतिः पृ. १९ टि ५			१०४५ [२], ११९६, १६३६, २१०७, २११४, २१२२	
णीलुप्पले	नीलोत्पलम् १२२७		णेयव्वा	नेतव्या-ज्ञातव्याः	
णीससंति	निश्वसन्ति ७०४, ७२०, ११२४, ११४२, १८०२, १८०९, १८१५		णेयव्वो	१०६७, १६३६, २१३९ नेतव्य-ज्ञातव्यः १०४२, १५१७ [३]	
० णीसंदं	निष्यन्दम् १ गा. ३		णेत्यं	ज्ञेयम् १५१८ [७]	
णूणं	नूतम् ८३०, १२०१[१], १२०३[१, ३], १२०७ [१], १२०८, १२०९, १२१०[१, ३], १२११, १२२०, १२२२, १२२३, १२२५, १२५१ त. १२५३, १२५५, २१६९		णेरह्वस्ते	नैरयिक्त्वे १०४१[१]	
	द्वीन्द्रियजीवा ५६[१]		णेरह्व	नैरयिक. ४५५ [२-३], ४५९ [१], ८१० [१], ८१२ [१], ८१४ [१], ८१६ [१], ८१८ [१], ८२० [१], ८२२ [१], ८२४ [१], ८२६ [१], ८२८ [१], ८८८ [१], १०४४, १०४५[१], ११९९[१], १२००[१], १२०१ [१], १२०८, १२१५ [१-३], १२६१, १२६४[१], १४०७[२], १४०८[१-२], १४१७, १४१८, १४२० [१], १४२१ [१], १४२२, १४२६ [१], १४२८ [४], १४४०, १५८१ [२], १५८५ [२], १५९६, १५९७ [१], १५९८, १५९९ [१], १६४७ [१-३], १६६८, १६७१, १६७६ [१], १७४६, १७४७ [२], १७५६[१], १७६७[१], १७६८[२], १७७०[२], १७७७[१], १७९२[२], १८७८[२], २१५४[१], २१५७, २१६०	
णेउरा	चतुरिन्द्रियजीवा पृ. २८ टि. १०				
णेउला	चतुरिन्द्रियजीवाः ५८[१]				
णेगम	नैगम १११३				
णेगाइं	अनेकानि १८१७, १८२०				
णेडूर	म्लेच्छजातिविशेष ९८				
णेतव्वं	नेतव्यम् पृ. १७९ टि. १				
णेतविण्णाणावरणे	नेत्रविज्ञानावरणम् १६७९				
णेत्या	नेत्रे १०२५, १०२८[३]				
णेत्यावरणे	नेत्रावरणम् १६७९				
+ णेतिय	चतुरिन्द्रियजीव ५८ [१] गा. ११०				
+ णेमालिय	वनस्पतिविशेषः पृ. १८ टि. १६				
णेयइयाओ	नैयतिकथः ११४१, ११४२				
णेयतियाओ	,, ११२९, ११३९				
णेयरा	द्वीन्द्रियजीवाः पृ. २७ टि ४				
णेयव्वं	नेतव्यम्-ज्ञातव्यम् ३५३, ५२८, ७२९, ८८९,				

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० णेरइए	नैरयिकः १४४४, १४४६ तः १४४८, १४५७, १४५९ त. १४६१, १४६४, पृ. ३२६ टि. ३	
णेरइएणं	नैरयिकेण १६०४[१]	
णेरइएसु	नैरयिकेषु ६७२[२], ११९९[१], १२०१[१], १२०८, १४०८[१], १४१७, १४२३, १४२७ [१], १४३०[१], १४३५, १४३७[१], १४४१, १५९५[३-४], २१३९	
णेरइएहितो	नैरयिकेभ्य ११५०, १२००[१], १४१७, १४१८, १४२०[१-२], १४२१[१], १४२२, १५९१, १५९५[१], १५९९[१-२], १६०३ [१]	
० णेरइएहितो	नैरयिकेभ्य. २१७[२], १४४४ त. १४४६	
णेरइयो	नैरयिकः १७४५, १७४९	
+ णेरइय	नैरयिका १४०६गा २१३	
णेरइय ०	नैरयिक १०९९, १२७० [१], १६०४[१], १९०५[३] त. १९०७, १९७३ गा. २२०	
णेरइय - ०	नैरयिक १२६६[१], १२६७, २१५४[१]	
णेरइयअसणिण-	नैरयिकासंख्यायुष्कम्	
आउए	१४७१	
णेरइयअसणिण-	नैरयिकासंख्यायुक्कस्य	
आउयस्स	१४७३	
णेरइयखेतोव-	नैरयिकक्षेत्रोपपातगतिः	
वानगती	१०९३, १०९४	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
णेरइयखेतोव-	नैरयिकक्षेत्रोपपातगतिः	
वायगती		१०९४
० णेरइयखेतोव-	„	„
वायगती		
णेरइयतेयगसरीरे	नैरयिकतैजसशरीरम्	
		१५३९ [१]
णेरइयत्ते	नैरयिकत्वे १०४३ [१,४], १०४६ [१,४], १०४७ [१], १०४८ [१], १०५० [१], १०५४ [१], १०५५ [१], १०६५, २१०१ [१], २१०२, २१०५, २१०८, २११२, २११३, २११९ [१], २१२० [१], २१२१ [१], २१२३ [१], २१२४ [१], २१३९, २१४० [१]	
णेरइयदंडओ	नैरयिकदण्डकः	१०४२
णेरइयपंचेदिय-	नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
वेउच्चियसरीरस्स	शरीरस्य	१५२९ [१]
णेरइयपंचेदिय-	नैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
वेउच्चियसरीरे	शरीरम्	१५१६, १५१७ [१], १५२३ [१]
० „	„	१५१७ [१-२], १५२३ [२]
णेरइयभवोव-	नैरयिकभवोपपातगतिः	
वातगती		१०९९
णेरइयभेदेणं	नैरयिकभेदेन	पृ. ३५१ टि. १
० णेरइयभेदेसु	नैरयिकभेदेषु	१५८०
० णेरइयवे-	नैरयिकवै-	
उच्चियसरीरे	क्रियशरीरम्	१५२३ [२]
णेरइयस्स	नैरयिकस्य	४५५ [३], १०३०, १०४१ [१-४, ८], १०४५ [१], १०५८, १०६२, १०६५, १५४८, १५९९ [२], १६१३ [१],

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

१६३५[१, ६,] १६५८,
१६६२, १७४७ [१],
२०९३ [१], २०९५
[१-२], २०९६ [१],
२१०१ [१], २१०५,
२१०७, २११०, २११९
[१], २१२०[१], २१३५
[१], २१३९, २१५८
[१], २१६०, २१६३,
पृ. २२० टि. ३

गेरइयस्स -

०गेरइयस्स

गेरइयं

गेरइया

नैरयिकस्य ८८८ [१]
,, १४४४, १४५९
नैरयिकम् १२१५[१-२]
नैरयिका १६७, २१७
[५], ८१३[१], ८१७
[१], ८२३ [१], ८२५
[१], ८२९[१], ८६८,
८७२, ९३८, ९४०[३],
९४३, ९६५[२], ९६६
[२], ९६७ [२], ९७१,
९९५[१], ९९७, १०७८,
१०८२, ११२४ तः
११२६, ११२८ तः
११३१, ११३४, ११३७,
११४१, ११४५, ११४६,
११५०, ११७१, ११९२,
१४००, १४१० [१],
१४१४[१], १५८३[१,
४], १५८६[२], १६००,
१६०२, १६०३ [१],
१६४९ [१], १६७३,
१७५८ [१], १७६१,
१७९४ [१], १७९५,
१७९७, १८०३ त
१८०५, १८११, १८५३,
१८५८, १८५९, १८६२,
१८८० [१], १९२९,

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

१९३३, १९३५, १९५३,
१९५५, १९६२, १९६६,
१९७१, १९७५, १९७९,
१९८३, २०१७, २०२२,
२०३३, २०३६, २०४०,
२०४५, २०४९, २०५६,
२०६१, २०६४, २०६७,
२०७०, २०७३, २०७६,
२०७८, २०८२, २१२३
[३], २१२६, २१४३
नैरयिका १६८, १६९,
१७३, १४१० [२३],
१४१४ [२-३], १८०२,
१९८४, १९८६, १९८७,
२०५७ [२]

०गेरइया

गेरइयाई

गेरइयाउअ

गेरइयाउअस्स

गेरइयाउए

गेरइयाउयस्स

गेरइयाउयं

गेरइयाओ

गेरइयाण

गेरइयाणं

नैरयिकादय १७७३[२]
नैरयिकायुष्क १७०९
नैरयिकायुष्कस्य १७०१
[४], १७३०[१, ४]
नैरयिकायुष्कम्
१६८३, १६९२
नैरयिकायुष्कस्य
१७०१[१]
नैरयिकायुष्कम् १४७२
नैरयिकात् १५८९[१, ४],
१५९३, १५९७[१],
१६०१
नैरयिकाणाम् १९८२
,, १६७, ४५९[१],
९०२, ९११[१-३], ९१२
[१], ९२२, ९४०[१],
९४१[१], ९५९, ९६२
[२], ९६३[२], ९६४
[२], ९८३[१-२], ९८८,
१००८[१], १०११[२],
१०१२[२], १०१४[२],
१०१५[२], १०२०[१],

मूलसद्वो	सद्व्यथो	सुत्तकाइ
गेरइयाणं	१०२३, १०२६[१], १०२९, १०३८[१], १०४८[१-२,४], १०५१, १०५७, १०६४, १०७०, १०७६, १०८८, ११३५, ११४२, ११५७, ११६२, ११६३[२], ११६४[२], ११७१, ११९२, १५३९ [२], १५४४[१], १५७५[१], १५७६[२], १५७७[२], १५७८[२], १५७९[२], १६०६[१], १६१८, १६२७[१], १६३६, १६३८[१], १६४१, १६६६, १७५४ [४], १७६९[२], १७७५[२], १७८७[२], १७९६, १८०६[१], १८०९, १८१५, १८१६, १८६९[१], १९१२ त. १९१४, १९२५, १९२७, १९४० तः १९४२, २००८, २०२१, २०२६, २०२७, २०३१, २०३८, २०४७, २०८९, २०९७ [१], २०९९[१], २१००[१], २१२१[१], २१२३[१], २१२४[१], २१२६, २१३४[१], २१३७[१], २१४०[१], २१४३, २१४८	
० गेरइयाणं	नैरयिकाणाम् १६८, १६९, ३३५[३], १५२३ [२], १५२९[२], १९८८, २०५७[३]	
गेरइयाणुपुव्विणाम	नैरयिकानुपूर्विणाम् १७०९	
गेरइयाणुपुव्विणामे	,, १६९४[१६]	

मूलसद्वो	सद्व्यथो	सुत्तकाइ
गेरइयादि ० गेरइयादीणं	नैरयिकादि २१०४[१] नैरयिकादीनाम् ९६०[२], ९६१[२]	
गेरइयावास ० गेरतिण गेरतिया	नैरयिकावास पृ ५० टि ३ नैरयिक. ८०८[१] नैरयिकाः ८०९[१], ८११[१], ८१५[१], ९६८[२], पृ ३९५ टि. ८	
गेवच्छ गेव्वाणं णो	नेपथ्य १८८ निर्वाणम् २११ गा. ७७१ नो ४३९, ६६२[५-६], ६६६[१], ६६८[१], ६७६, ७५५, ७८३, ७८५, ७८८, ७९२, ७९५, ८३९ त ८४६, ८७४, ८७७[३-४, १३, १५-१७, २१-२२], ८७९, ८९२, ८९३, ८९९, ९१६[२], ९२१[१], ९३८, ९३९ [१], ९४१[१], ९४२, ९९०[१, ३], ९९१[१], ९९४, १००२, १००३ [१-२], १००५, १११५, ११२४ तः ११२६, ११२८ त ११३३ [१], ११४२, ११९९ [१], १२०० [१], १२०३ [३], १२१० [१], १२१५[१], १२२६ तः १२३१, १२३३ तः १२३५, १२३७, १२३८, १२५२, १२५३, १२५५, १४०२, १४०३, १४०५, १४०७[१], १४०८[१- ३], १४१०[३], १४१७ तः १४१९, १४२० [१- ३, ६-८], १४२१[१-४],	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
णो	१४२२ त.	१४२४,		[२-३, ५],	२०६५,
	१४२६ [१],	१४२७		२०७३, २०८०, २१६९,	
	[१], १४२८ [१-२],			२१७० [२],	२१७३
	१४३१ [१], १४३२ [१-			[१-२], २१७४ [१-३],	
	३], १४३३, १४३६ [२],			२१७५	
	१४३८ [१-२, ६], १४४४,		० णोअभव-	नोअभव-	
	१४४६ त १४५०, १४५२,		सिद्धियाण	सिद्धिकानाम्	२६९
	१४५४ त १४५७,		णोअसंजण	नोअसयत	१३६१
	१४५९, १४६०, १४६२,		णोइंदिय-	नोइन्द्रियार्थाव-	
	१४६५, १४६८, १४६९,		अथोगगहे	ग्रह	१०१९
	१५१५ [१-३], १५१८		णोकसायवेयणिजे	नोकपायवेदनीयम्	
	[१-३, ५, ७], १५१९			१६८२, १६९१ [३-५]	
	[१-४], १५३३ [२-१०],		णोपज्जत्तण-	नोपर्याप्तकनोअपर्याप्तक	
	१६०९, १६११, १६१२,		णोअपज्जत्तण		१३८५
	१६२८ त १६३०,		णोपरित्ते-	नोपरीत्तनोअपरीत्त	
	१६३३, १६३४, १६३५		णोअपरित्ते		१३८२
	[४], १६३८ [१],		णोअभवसिद्धिण-	नोअभवसिद्धिकनोअभव-	
	१६३९, १६४१, १६५०		णोअभवसिद्धिण	सिद्धिक.	१८७४ [१]
	त १६५३, १६५८,		णोअभवसिद्धिय-	नोअभवसिद्धिकनोअभव-	
	१६६०, १६७५, १७४९,		णोअभवसिद्धिण	सिद्धिक	१३९४
	१७९४ [१], १८०० [१,		णोअभवसिद्धिय-	नोअभवसिद्धिकनोअभव-	
	३], १८०४ त १८०६		णोअभवसिद्धिया	सिद्धिका	२६९
	[१], १८११, १८१७,		णोअभवसिद्धिया-	नोअभवसिद्धिका नोअभव-	
	१८५९, १८६७, १८७०,		णोअभवसिद्धिया	सिद्धिका	१८७५ [१]
	१८७४ [१], १८७५ [१],		णोअभवोववातगती	नोअभवोवपातगतिः	१०९२,
	१८८६, १८८९ [१],				११००
	१८९२, १८९३, १८९८		० णोअभवोव-	,,	११०० त
	[२-३], १८९९ [२]		वातगती		११०४
	१९०३ [३-४, ६],		णोअभवोववायगती	,,	११०४
	१९०४ [२], १९०५ [१],		णोअमालिय	नवमालिका-वनस्पति	
	१९५७ [१], १९५८,			४३ गा. २४	
	१९६३, १९६६, १९६८,		णोअसण्णि-	नोअसंज्ञिनोअसंज्ञिन	
	१९७२, १९७३, १९७५,		णोअसण्णी		१९७३
	१९७७, १९७८, २०१९,		णोअसण्णी-	नोअसंज्ञिनोअसंज्ञी	१३९१,
	२०२२, २०२४, २०२७,		णोअसण्णी	१८८१ [१], १८८२ [१],	
	२०३५, २०३९, २०५०,			१८९६, १८९८ [४]	
	२०५१, २०५६, २०५७		,,	नोअसंज्ञिनोअसंज्ञिन	२६८,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	१९६५, १९६६, १९६८, १९७२	
णोसंजए	नोसयत	१३६१
णोसंजए-	नोसंयतनोअसंयत-	
णोअसंजए-	नोसंयतासंयतः	
णोसंजयासंजए		१८९३
णोसंजतणोअसंजत-	नोसंयतनोअसयत-	
णोसंजयासंजया	नोसयतासंयता.	१९७४, १९७५
णोसंजतणोअसंजय-		
णोसंजतासंजया	,,	१९७८
णोसंजयणोअसंजय-		
णोसंजतासंजया	,,	१९७४, १९७५
णोसंजयणोअसंजय-		
णोसंजयासंजया	,,	१९७७, १९८०
णोसंजयासंजए	नोसयतासयतः	१३६१
णोसुहुमणोवादरा	नोसूक्ष्मनोवादराः	२६७
णोसुहुमणोवादरे	नोसूक्ष्मनोवादरः	१३८८
एक	चतु.सङ्ख्याद्योतकः	१४८
त		
त	च	पृ ६९ टि २
तइ	तति-तावन्ति	१०४२, पृ. २५९ टि. २
+ तइय	तृतीयाम्	६४७ गा. १८३
तइय०	तृतीय	१०६७
तइयं	तृतीयम्	पृ १११ पं. २१
तइया	तृतीया	७८१
तइयाए	तृतीयाया.	२१७[४]
तइविहो	ततिविध -तावत्प्रकारः	१००८[२]
तइदिय०	ततीन्द्रिय	१८५७
तउखंडाण	त्रपुखण्डानाम्	८८२
+ तउय	त्रपु	२४ गा. ८
+ तउस -	त्रपुषम्-वनस्पतिविशेष	५४[८] गा. ९४
तउसमिंजिया	त्रीन्द्रियजीवा.	५७[१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
तउसी	त्रपुपी	४५ गा. २८
० तउसी	,,	१२३३
० तउसीफले	त्रपुपीफलम्	,,
तए	ततः	१२१५[१-३], १८६४, २०५२[२, ४-६]
तओ	,,	२०३३, २०३४[१], २०३५, २१६६[३], २१७४[१], २१७५
,,	त्रयः	२०७ तः २०९
,,	तिस्र.	१२३९ त १२४१
,,	त्रीणि	९०२, ९०४
तकलि	वनरपतिविशेष.	४८ गा. ३७
तच्चं	तृतीयम्	२१७५
तच्चाए	तृतीयायाम्	३३४
,,	तृतीयायाः	१५५१[१], २००२
० तट्टे	तट्टे-स्थाले	१५५
तडागाण	तडागानाम्	पृ २१९ टि. ५
तडागेषु	तडागेषु	१६०
+ तण	तृणानि	३८ गा १२
+ तणमूल	तृणमूलम्	५४[२] गा. ५४
तणविट्टिया	त्रीन्द्रियजीवाः	५७[१]
तणहारा	,,	पृ. २७ टि. १०
तणा	तृणानि	४७
तणाण	तृणानाम्	५४[८] गा. ९२
तणाणि	तृणानि	५५[३] गा १०७
तणाहारा	त्रीन्द्रियजीवाः	५७[१]
तणुतणू	तनुतन्वी-ईषत्प्राग्भारैकार्थे	२११
तणुयतरी	तनुकतरा	५४[६] गा. ८० त ८३
तणुयरी	तनुतरी	२११
तणुवाए	तनुवात.	३४[१]
तणुवाएसु	तनुवातेषु	१५७
तणुवायवलएसु	तनुवातवलयेषु	१५७

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
तणू	तन्वी—ईषत्प्राग्भरैकार्थे	२११		१९९ [२], २०५ [१],	
तणे	तृणम्	४९गा. ३९		२०६ [१], २०७, २०८,	
तण्हा०	तृष्णा	२११ गा. १७६		२१०, २११ गा १५८	
तवगती	ततगतिः	१०८५, १०९०		गा. १६० गा १६७,	
तत्तिण्	तृतीये	२१७२		४७८, ४८८, ४९६,	
तत्तिओ	तृतीय	७९० गा. १८५		६७९, ६८१, ८६७,	
	त	१८७, पृ. २९१ पं २१		८६८, ९१० [१-४],	
तत्तिय०	तृतीय	२१७३ [२]		९११ [१-२], ९१२ [२],	
तत्तियवगमूल०	तृतीयवर्गमूल	९२१ [१],		९१४ [१-२], ९१६ [२],	
		९२४		९१८ [१], ९२०, ९२१	
				[१-२], ९८३ [२],	
तत्तियं	तृतीयम्	८७०, ८९८		९८४, ९९६, ९९८,	
तत्तिविहा	तत्तिविधा	१०८८		११२४ त. ११२६,	
तते	तत	पृ. ४४२ टि ५		११२८, ११२९, ११३२,	
ततो	,,	२११, २०३३,		११३३ [१], ११४१,	
		२०३५, २१७२,		११४२, ११४४, ११४७,	
		२१७४ [१]		१२५२, १२५३, १२५५,	
तत्त०	तप्त	५४ [१०] गा. १०२,		१३२६, १३३०, १३३४,	
		१७८ [२], १९५ [१]		१३४३, १३४४, १३४६,	
तत्तिथा	तावन्ति	१०४३ [२],		१३५२, १३५९, १३७५,	
		१०५७		१५२३ [१-२], १५२६	
तत्तो	तत	२ गा ७, ५४ [१]		[१], १५२९ [१-३],	
	गा	४७, २११ गा.		१५३२ [१], १५७३,	
		१६१, १५१२ गा २१५-		१७०२ [५८], १७१२,	
		२१६, २०३२ गा २२४		१७१७, १७९६, १८०६	
तत्थ	तत्र	२५ [२-३], २८		[१], १८१५, १८२४,	
		[३-४], ३१ [३-४], ३४		१८६४, २०५२ [२-६],	
		[३-४], ५५ [२-३], ६८		२०७८, २०८३, २१५३	
		[२-३], ८४ [२-३],		[४], २१६६ [३],	
		८५ [३-४], ९१ [२-३],		२१७६, पृ ५१ टि. १-४,	
		१६७, १६९ त. १७४,		पृ ७१ टि. २, पृ. ४४५	
		१७७ त १७९, १८०		टि ६	
		[२], १८१ [१], १८२			
		[२], १८३ [२], १८४			
		[१], १८८, १८९ [१],			
		१९० [१-२], १९३ [१],			
		१९५ [१], १९६ त			
			तत्थ—	तत्र १४९, १५२, १५५,	
				१५८, १६१	
			तत्थगताओ	तत्रगता २०५२ [६]	
			तत्था	त्ररता १६७ त १७४	
			तदुभण्ण	तदुभयेन १६७९	

मूलसद्वो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
तदुभयपतिट्टिण	तदुभयप्रतिष्ठितः ९६० [१]	
तदुभयरस	तदुभयस्य १५७०, १५७१	
तदुभयं	तदुभयम् १५७२	
तदेकदेसभाण	तदेकदेसभागे १६३ त	१६६, १७५
तदेकदेसभागे	,,	१६३
तथा	तथा	३३३
तपुसी	त्रपुषी-वल्लीविशेष	पृ १९ टि. ३
तप्पाउगा०	तत्प्रायोग्य	१७५१, १७५२
तप्पागारसंठिण	तत्प्राकारसंस्थितः	२००८
तमत्तमप्पभा	तमस्तमप्रभा	७७४
तमत्तमप्पभाण	तमस्तमप्रभायाम्	१४८, १६७
तमत्तमप्पभा- पुढविनेरइया	तमस्तमप्रभापृथ्वी- नैरयिका	६०
तमत्तमाण	तमस्तमायाम्	१७४ गा १३५, २०५७ [५]
,,	तमस्तमाया.	१७४
तमत्तमापुढवि०	तमस्तमापृथ्वी	१७४
तमत्तमापुढवी- नेरइया	तमस्तमापृथ्वी- नैरयिकाः	पृ २९ टि. १
तमप्पभा	तम प्रभा	७७४
तमप्पभाण	तम.प्रभायाम्	१४८, १६७
,,	तम प्रभाया	१७३
तमप्पभापुढ- विनेरइया	तम.प्रभापृथ्वीनैरयिका	६०, २१६ [७]
तमप्पभापुढ- विनेरइयाणं	तम प्रभापृथ्वीनैर- यिकाणाम्	१७३, ३४१ [१]
० ,,	,,	३४१ [२-३]
तमसा	तमसा	१६७ तः १७४
तमाण	तमायाम्	३३४, १५२९ [७], २०५७ [५]
,,	तमाया	२१७ [१], २००५, पृ. ५३ टि २

मूलसद्वो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
तमापुढवि०	तमापृथ्वी	१९८९
तमापुढविणेरइण	तमापृथ्वीनैरयिक	१४४८
तमापुढवि- नेरइणहिलो	तमापृथ्वीनैरयिकेभ्यः	६५६ [२], २१७ [२]
तमापुढविनेरइया	तमापृथ्वीनैरयिकाः	५७४, ६८५ [१]
तमापुढवि- नेरइयाणं	तमापृथ्वीनैरयिकाणाम्	पृ. ५३ टि. १, पृ. ५४ टि. १
+ तमाल	तमाल	पृ १८ टि १३
तमाले	,,	४८ गा. ३७
तय०	त्वक् ५५ [३]	गा. १०९
तयणरुवं	तदनुरूपम्	८२
० तयं	त्रयम्	३५३
तया	त्वचा ५४ [३]	गा. ५९, ५४ [४] गा. ६९
,,	त्वचा.	४०, ४१
तयाण	त्वचाया.	५४ [३] गा ५९, ५४ [४] गा. ६९
तयाणंतरं	तदनन्तरम्	पृ ७८ टि. १
तयाणरुवं	तदनुरूपम्	पृ ३२ टि. १५
तयाविसा	त्वग्विपाः-सर्पमेढविशेष	७९
तरच्छा	तरक्षाः	७४
तरच्छी	तरक्षी	८५१
तरच्छे	तरक्ष.	८४९, ८५२
तरच्छो	,,	पृ. २१२ टि. ४
तल	तल १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६, १२१५	[१-३]
तलऊडा	वनस्पतिविशेषः	४२ गा. २१
तलभंगय०	तलभङ्गक-ब्राह्मभरण	१७८ [१-२]
तलवरं	तलारक्षकम्	११०८
० तलं-	तलम्	१९५ [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० तला	तला.	१६७ त. १७४	० तसकाइयाणं	त्रसकायिकानाम्	२४५ [९]
„	तलानि	१७७, १७८ [१], १८८	तसकाएणं	त्रसकायेन	१००२, १००३ [१]
तलाएसु	तडागेषु	१५१, १६३ त. १६६, १७५	तसणामाए	त्रसनाम्न.	१७०२ [४४]
तलागाण	तडागानाम्	८८५	तसणामे	त्रसनाम	१६९३
तलागेसु	तडागेषु	पृ ४८ टि. ४	तसिता	त्रासिता	१७०
० तले	तले	पृ २९० टि ५	तसिया	„	१६७ त १६९, १७१ तः १७४
तलेसे	तल्लेश्य	१२०१ [१], १२०३ [१], १२०८, १२१० [१, ३], १२११	तस्स	तस्य	२११, २११ गा. १६२ गा. १७५, ४६०, ४६१, ९८२, ९८५ [९], ९८७ [४], १००८ [२], १०११ [२], १०४२, १०४३ [२], १०५७, १०८८, १५५९ त. १५६१, १५६३ [१], १५६४, १५६६, १६०७ त १६०९, १६१२, १६१३ [१], १६१९, १६२८ त १६३०, १६३३, १६३४, १६३५ [१, ४], १७२१, १७२५, १७३३, १९०७, २१०२, २११७ [१], पृ. २४९ टि १, पृ २५७ टि १-२ तस्मै १ [गा २] तथा १ गा ३, ४० गा. १५, ४२ गा. १९ गा. २३, ४३ गा. २४-२५, ४५ गा. २९ गा. ३२, ४६ गा. ३३, ४८ गा ३७, ४९ गा ३९, ५३, गा. ४५-४६, ५४ [८] गा. ९२, ९१ [४] गा. १११, १०२ गा. ११२ गा. ११५, १८७ गा. १४३, ८३०, ८६६ गा. १९६,
तलेस्सेसु	तल्लेश्येषु	१११७			
तव०	तपस्	११० गा १२८			
तवणिज्ज	तपनीय	५४ [१०] गा. १०२, १७८ [२]			
तवणिज्ज०	„	१९५ [१]			
तवविसिद्धया	तपोविशिष्टता	१६८५ [१]			
तविय	तप्त	पृ ६३ टि. १			
तव्वइरित्ते	तद्वयतिरिक्तः	१७४२, १७४४			
तव्वतिरित्ते	„	१७४३			
तसकाइए	त्रसकायिक	१२८९			
० तसकाइए	„	१३१२			
तसकाइय	त्रसकायिक	२४४, २४८, २४९, १३२०			
तसकाइय०	„	१२९२, १२९९			
तसकाइया	त्रसकायिका	२३२ त. २३४, २३५ [७], २३६, २४२, ३२२ त ३२४			
० तसकाइया	„	२४३, २४४, २४५ [९] तः २४९, २५१			
तसकाइयाण	त्रसकायिकानाम्	२३४			
० तसकाइयाण	„	२४२, २४६, २४७, २५१			
तसकाइयाणं	„	२३२, २३३, २३५ [७], २३६			

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
तह	८७७ [२३] गा १९८, ९७१ गा २०१, १००६ गा. २०८, २०५४ गा २२५			१००३ [२], १०४२, १०६८, १०८६, ११४५, ११४९, ११८० [६, १०], १२०५, १२०९, १२५१, १४१५ [३], १५०५, १५३८, १५३९ [३-४], १५९१, १५९९ [१], १६३६, १६७८ [१], १७१७, १७६१, १७८२, १७८५, १७८६, १७९१, १८०६ [१], २०४६, २१०४ [१], २११७ [१], २१३९, २१६१	
तहपगारा	तथाप्रकारा ५० गा ४३				
तहप्पगारा	,, २४, २८ [१], ३१ [१], ४० त ४२, ४४ त ४६, ५१, ५२, ५४ [११], ५६ [१], ५७ [१], ५८ [१], ६३, ६७, ७१, ७३, ७४, ७९, ८०, ८३, ८५ [१], ८७, १०५, १०६, ३५३, ८४९, ८५०, ८५२				
,,	तथाप्रकारा ८५१		तहाविहा	तथाविवा. ५४ [१] गा. ५३, ५४ [३] गा ५७ त ६०, ५४ [४] गा. ६७ त. ७०, ५४ [५] गा ७६ त ७९, ५४ [६] गा ८० त ८३, ५४ [८] गा. ८९	
,,	तथाप्रकाराणि ४७ त ४९, ८५३		,,	तथाविवानि ५४ [३] गा. ५६ गा ६१ त ६५, ५४ [४] गा. ६६ गा ७१ त ७५, ५४ [८] गा ८७	
तहप्पगारे	तथाप्रकारा ३४ [१]		तहासजोगी	तथासयोगी २१७५	
तहा	तथा ४० गा १५, ४२ गा. २१, ४३ गा. २६, ४७ गा. ३६, ४९ गा ४१, ५४ [१] गा ५१, ५४ [१०] गा १०२, ५८ [१] गा ११०, १८७, १८९ [१], १९० [१], १९२, १९२ गा १४९- १५०, १९४, १९४ गा १५३, ३३३, ३५८, ४४२, ४५१, ४६१, ४८१ [३], ४८८, ४९६, ५२४, ५२७ [१-२], ५५८, ६२५, ६३८, ६४०, ६६८ [७], ६६९ [२], ८७६, ८८८ [१], ८९०, ९१० [३], ९११ [१-२], ९१२ [२], ९१६ [३], ९८७ [१], ९९१ [२],		तहासमुग्घायगते	तथासमुद्धातगत २१७३ [१], २१७४ [१]	
			तहि	तत्र २११ गा १६२ गा १७४	
			तहेव	तथैव ४९ गा ४०, ५४ [१] गा. ४८-४९ गा. ५३, ५४ [८] गा ८८, १७९ [१], १९१ [१], १९७ [१], २०१ [१], २०२ [१], २०४ [१], २०९, ५४०, ५५३, ६५५ [४], ६६५ [१],	

मूलसद्वो

तहेव

सकयत्यो

सुत्तकाइ

६७२ [४, ६], ७८९,
८००, ८०४, ८६३ गा
९९५, ८९५, ९१० [२],
९११ [३], ९१२ [१, ३],
९१४ [२], ९२०, ९८३
[२], १०६६ [२],
१०८९, ११२७, ११४४,
११४६, ११५१, ११५२,
११५५, ११८४, ११९६,
१२१७, १२४८, १२४९,
१४२९, १५५२, १५६३
[२], १५९३, १६०४
[१], १६१३ [१], १६१४
त १६१६ [१], १६८१
[२], १६८३, १७०२
[३१], १७३६ [१],
१७९३ गा २१८,
१८११, १९२६, १९३१,
१९३२ [१], १९८० गा.
२२१, २०५२ [३५],
२११०, २१६५, पृ. ६६
टि ४, पृ २२४ टि. १
तथैव ६४१
तत् ३ त ८ [५], १४
तः ३१ [१], ३२ त
३४ [२], ३५ त ५२,
५४ [१], ५४ [१०] गा.
१००, ५५ [१, ३], ५६
[१] त ६७, ६९ त ७४,
७६ तः ८०, ८३, ८४
[१, ३], ८५ [१-२, ४],
८६ त ९०, ९१ [१, ३],
९२ त १४९, १६७,
१७४, १७७, १८८, १९५
[१], १९६, १९७ [१],
१९८ [१], १९९ [१],
२०६ [१], २१०, २११,

मूलसद्वो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

२११ गा १६२ गा.
१७१, ४३८, ५०० त.
५०२, ५४४, ६४८, ६५०
[१०], ६७९, ६८१,
६८४, ६८५, ७२५ त
७२७, ७३८, ७५४,
७६४, ७७३ [१-२],
७७४, ७९१, ८५३,
८६० त ८६८, ८७०,
८७७ [७, १३], ८८१
त ८८६, ८९६, ८९८,
९०१, ९०२, ९०४, ९०६,
९०८, ९१० [१-४], ९११
[१-३], ९१२ [२], ९१४
[१-२], ९१६ [१-२],
९१८ [१], ९२०, ९२१
[१-२], ९२४ त ९३७,
९३९ [१], ९४० [१],
९४१ [१], ९४७ त.
९५५, ९५७ त ९५९,
९६० तः ९६७ सूत्राणा
प्रथमकण्डिका, ९७०,
९७३, ९८३ [१-२], ९८४,
९८७ [१, ५], ९८८, ९९६,
९९८, १०००, १००१,
१००३ [२], १००७,
१००८ [१], १००९ [१]
१०११ [१], १०१२ [१],
१०१४ [१], १०१५ [१],
१०१६ [१], १०१७ त.
१०२० [१], १०२१ [१],
१०२४, १०२५, १०२८
[१-३], १०५६, १०५७,
१०६८ त १०७०,
१०७२ त १०७५,
१०८५ तः ११२२,
११२४ त. ११२६,

तहेव-

तं

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
तं	११२८ तं ११३०, ११३२, ११३९, ११४१, ११४२, ११४४, ११४७, ११५४, ११५६ तं. ११५९, ११६३ [३], ११६४ [३], ११६५ [२], ११६९ [१], १२१९, १२३२, १२३९, १२४०, १२५०, १२५५, १२५६, १२५७ [१-३, ५, ७, ९, १२-१३], १२७१, १२८५, १३२१, १३२६, १३३०, १३३१, १३३४, १३३५, १३४३, १३४४, १३४६, १३५५, १३५९, १३६४, १३६७, १३६९, १३७१, १३७५, १३७६, १३७९, १३८१, १३९८, १४७१, १४७५ तं. १४७८ [२], १४८०, १४८२ तं. १४८४ [२], १४८५ [१-३, ५-७], १४८६ [१-२], १४८७ [१-२], १४९७ [१, ३], १४९८ [१], १५०१ [१], १५१४, १५२३ [१ २], १५२६ [१], १५२९ [१- २], १५३२ [१], १५३६, १५३७, १५३९ [१], १५५२, १५६७ तं. १५७३, १६०६ [१], १६१७, १६२१, १६२७ [१], १६६५, १६७०, १६७९ तं १६८१ [१], १६८२ तं १६८५ [१], १६८६ तं १६९३, १६९४ [१-१२, १६,	१८], १६९५ [१-२], १६९६, १७०८ [२], १७१२, १७१७, १७१८, १७२२, १७२७, १७४७ [१], १७५४ [१], १७६९ [१], १७७५ [१], १७८७ [१], १७९६, १८००, १८१७, १९०७, १९०९, १९१०, १९१२ तं १९१४, १९१६, १९१७, १९२०, १९२१, १९२४, १९३६ तं. १९३८, १९४० तं १९४२, १९४८, १९५०, १९५८, १९८२, २०३५, २०४६, २०५१, २०५२ [१], २०६०, २०६३, २०६६, २०६९, २०७२, २०७७, २०७८, २०८३, २०८६, २०८९, २०९० [१], २०९१ [१-२], २०९२, २१३३, २१४७ तं २१५२, २१५६ [२] तं: २१५८ [१], २१५९ [२], २१७० [१], २१७२ तं १७०७ [१], १७०८ [७], १७१२, १७१३, १७३१ [३-४], २१६९ ताम् १७३७ [१], १७३८, १७४१ तस्मिन् १६१४ तं १६१६ [१], १६२०, १६३६, १९६३ चतुरिन्द्रियजीवा ५८ [१] तन्त्री १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६			
			तं		
			॥		
			॥ (स द्वि)		
			तत्तवा		
			तत्ती		

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
तंतुवाया	तन्तुवायाः-शिल्पार्थाः	१०६
तंदुलमच्छा	तन्दुलमत्स्या	६३
+ तंदुलिजग	तन्दुलीयकः-वनस्पतिः	पृ २० टि. १२
+ तंदुलेजग	,, ,, ४९ गा. ३९	
तंब	ताम्र	१७८ [२]
+ तंब	ताम्रम्	२४ गा. ८
तंबकरोडण	ताम्रकरोटक	१२२८
तंबखंडाण	ताम्रखण्डानाम्	८८२
तंबच्छिकरणी	ताम्राक्षिकरणी	१२३७
तंबच्छिवाडिया	ताम्रसृपाटिका	१२२८
तंबुरुणुमज्जिया	त्रीन्द्रियजीवा	पृ २८ टि २
तंबे	ताम्रम्	१२२८
तंस	त्र्यस्र-संस्थान	८०२
तंससंठाणपरिणता	त्र्यस्रसंस्थानपरिणता	८ [५], ९ [१] त. ११ [५], १२ [१-३, ५-६, ८], १३ [३]
तंससंठाण-परिणया	त्र्यस्रसंस्थानपरिणता.	११ [१], १२ [४, ७]
तंसे	त्र्यस्रम्-संस्थानम्	७९१
ताइ	तानि ८७७ [१] त ८८०, ८८८ [१], ८८९ त. ८९३, १७९८ [१-२], १८०० [१-३], १८०९, २०५२ [४]	
ताए	तया	८९५
ताओ	ता ११५१, २०५२ [२, ६]	
,,	तस्मात् २१५३ [५]	
तागंधत्ताए	तद्भवतया १११६, १२२०, १२२२, १२५१, १२५२	
तातो	तस्मान् २१६६ [३]	
ताफासत्ताए	तत्स्पर्शतया १११६, १२२०, १२२२, १२५१, १२५२	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
तामरसे	तामरसम्	५१
तामलित्ति	ताम्रलित्ति. १०२ गा ११२	
तायत्तीसग०	त्रायत्रिशक	१७९ [१]
तायत्तीसगाणं	त्रायत्रिशकानाम्	१७७
तायत्तीसाणं	त्रायत्रिशानाम्	पृ. ५७ टि १
तारगा	तारका	पृ. ४५ टि. १
तारयाओ	,,	१९५ [१]
तारसत्ताए	तद्रूपतया १११६, १२२०, १२२२, १२५१, १२५२	
तारं	तारम्	८५३
तारा	तारा	१४२ [१]
० तारारूवाणं	तारारूपाणाम् १९६, १९७ [१], १९८ [१], २१०	
ताराविमाण०	ताराविमान ६५० [१६]	
ताराविमाणे	ताराविमाने ४०५ [१-३], ४०६ [१-३]	
ताराविमागेहितो	ताराविमानेभ्यः ६५० [१६]	
तारुवत्ताए	तद्रूपतया १११६, १२२०, १२२२, १२२३, १२५१ त. १२५३, १२५५	
ताल	ताल १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
+ ताल	ताल - वृक्षः ४८ गा. ३७	
ताल०	ताल - ,, ५३ गा ४४	
तालु	तालु १७८ [२]	
० तालुए	तालुकम् १२०९	
ताव	तावन् १०३१ [२], १०४५ [२], १०७७, १०७८, १०८१, १०८३, १०८९, ११८३ [१], १६४३, १६४९ [१], १७४१, १७५७, १७५८ [१], १७६०, १७६१, १७६४, १७६५ [२], १७७८ [१], १७७८, १७८१, १७८८ [१], १७८९, १८५७, १८६९ [१]	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
तावइया	तावन्ति पृ २४९ टि. १	
तावण्णत्ताए	तद्वर्णतया १११६, १२२०, १२५१, १२५२	
तावतियं	तावत्कम् १०००, १००१	
तावतिया	तावत्य १०११[२]	
तावत्तीसगाणं	त्रायस्त्रिशकानाम् १८० [२], १८२[२], १९६, १९७ [२], १९८ [२], पृ. ५७ टि. १	
तावत्तीसाए	त्रायस्त्रिशत. १७९[२], १८० [२], १८२ [२], १९७[२], १९८[२]	
तावत्तीसाणं	त्रायस्त्रिशानाम् १७८ [१-२], १७९[२]	
तावन्नत्ताए	तद्वर्णतया १२२२	
तावसाणं	तापसानाम् १४७०	
वासि	तासाम् ९११[२], ९१२ [२], ९१८[२], ९२०, ९२२ त. ९२४	
वासिं	तासाम् २०५२[२]	
ताहिं	ताभि १७६२, १७६५ [१], १७६८[१], २०५२ [२, ४-६]	
ति	इति २११, ६०८, ६२५, ११५५, १२०० [२], १२१४, १२२७, १२३१, १२३३, १२३४, १२३७, १५४३, १५८०, १६०४ [१]	
ति०	त्रि पृ ५५ टि. १	
तिकिरिए	त्रिक्रियः १५८५[१], १५८८, १५८९ [१], १५९०, १५९१, १५९६, १५९७ [१], १५९८, १५९९[१], २०५३[४], २१६६[३]	
निकिरिया	त्रिक्रिया, १५८६[१],	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	१५९२, १५९४, १५९५ [१], १६००, १६०२ १६०३ [१], २१५३ [५-६], २१६६[४]	
तिजमलपयस्स	त्रियमलपदस्य ९२१[१]	
तिट्ठाणवडिए	त्रिस्थानपतित ४४७, ४९६	
तिट्ठाणवडिता	त्रिस्थानपतिताः ४५४	
तिट्ठाणवडिते	त्रिस्थानपतितः ४४४ त. ४४६, ४४८, ४६६[१], ४६७ [३], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [३], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८५ [२], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९३ [२], ४९५ [१], ४९७, ४९९ [२]	
तिणिण	त्रीणि १७४ गा. १३६, २१०, २११ गा. १६३, ३३७[१, ३], ३३८ [१, ३], ३६०[१, ३], ३६२[१, ३], ३६३[१, ३], ३६५[३], ३७२ [१, ३], ३७४[१, ३], ३७८[१, ३], ३८०[१, ३], ३९०[१, ३], ३९२ [१, ३], ४८५[२], ९१० [३], ९४३, १०४१[३], १०६६[२], १२६२[२], १२६८ [१], १३३८, १५०८, १५१३[१, ४], १६९७, १६९८[१ २], १६९९[२], १७०१[२], १७०२ [१४], १७०४, १७३४, १७३५ [१], १९८५, १९८६, २१६९	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
तिणिण	त्रय २७३, ६२६, ६२८, ६३३, ६३५, ६३६, १३७२, १४१४[१, ३], १४१५[१], १४१६[१], १५८४[१], १६९८[१], १६९९ [२], १७०२ [१४], १७१२, १७५८ [१], २०९१ [१], २०९३[१], २०९५[१], २१००[२], २१०१[१], २१०३[१], २११९[२, ४], २१२४[३], २१३५ [१], २१५०, २१६९		तित्तरसपरिणया	तिक्तरसपरिणता १० [२], ११[१], १२[६]	
	तिस्रः ११४१, ११४२, ११५७, ११६९ [१], १४१५[२], १५२९[२], १५३२ [५], १६११, १६३५[४]		तित्तरसपरिणामे	तिक्तरसपरिणामः ९५४	
	तीन् १७०५, १७१५, १७२१, १७२५, १७२८		तित्तरसाइं	तिक्तरसानि ८७७[१२]	
तिणिण-	तीणि ११८४		० तित्तरसाइं	,,	,,
तिण्ह	त्रयाणाम् ५४[१०] गा १०३, १५०६ [५], १५१२		तित्तरस	तिक्तरस्य ५४४	
तिण्हं	,, २०६[२]		० तित्ता	तृप्ता २११ गा. १७७	
,,	तिस्रणाम् १७९[२], १८० [२], १८२ [२], १९० [२], १९५ [२], १९७[२], १९८[२]		तित्तिरा	तित्तिरा ८८	
तित्त	तिक्तर-रस ५४४		० तित्तो	तृप्त २११ गा १७६	
तित्त०	,, ,, १८०९		+ तित्थगर	तीर्थकरा १४०६ गा २१३	
तित्तरस	तिक्तरस ४४०, ४४१, १८०१		तित्थगरणाम	तीर्थकरनाम १७०९	
तित्तरसणामे	तिक्तरसनाम १६९४ [११]		तित्थगरणाम०	,, १४४४	
तित्तरसपरिणता	तिक्तरसपरिणता ८[३], ९[१-५], १०[१], १२ [१-५, ७-८], १३[१-५]		तित्थगरणामाण	तीर्थकरनाम १७०२ [५७], १७३२, १७३९ [१]	
			तित्थगरणामे	तीर्थकरनाम १६९३, १६९४[१८]	
			तित्थगरत्तं	तीर्थकरत्वम् १४४४ त. १४४६, १४५२, १४५७	
			तित्थगरत्ते	तीर्थकरत्वे १४५९	
			तित्थगरसिद्धा	तीर्थकरसिद्धा. १६	
			तित्थसिद्ध०	तीर्थसिद्ध ११०३	
			तित्थसिद्धा	तीर्थसिद्धा. १६	
			तिदिसि	त्रिदिशम् ८७७[२३], १५५३, १८०९	
			तिन्नि	त्रीणि १७२, २०६[१], २०६ [२] गा १५५, ३६५[१], ९४३	
			,,	त्रय २७०	
			तिपणुसिण	त्रिप्रदेशक. ५०६, ७८३	
			,,	त्रिप्रदेशके ७८३	
			तिपणुसियाणं	त्रिप्रदेशकानाम् ५२६[१]	
			तिपणुसे	त्रिप्रदेशे ७९० गा १८५	
			तिफासाइं	त्रिस्पर्शानि १८००[१]	
			तिभाग	त्रिभाग १७०१[१२], १७३०[१]	
			तिभाग०	त्रिभाग २११ गा १६१	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
तिभाग-०	त्रिभाग २११ गा १६४, ६७९, ६८१	
तिभागतिभाग-०	त्रिभागत्रिभाग ६७९	
तिभागतिभाग- तिभाग-०	त्रिभागत्रिभागत्रिभाग ६८१	
तिभागतिभागे	त्रिभागत्रिभागे ६८१	
तिभागे	त्रिभाग १५५१ [४]	
,,	त्रिभागे ६८१	
० तिभागेण	त्रिभागेण १७१०, १७२३	
तिमंगिला	तिमिङ्गिला पृ. २९ टि. ९	
तिमितिमंगिलमच्छा	तिमितिमिङ्गिलमत्स्याः पृ. २९ टि. ८	
तिमिरे	वनस्पतिविशेष ४६ गा ३३	
तिमिङ्गिला	तिमिङ्गिला -मत्स्यविशेष. ६३	
तिमी	तिमि -मत्स्यविशेष ६३	
तिय	त्रिक-त्रि १२०४	
तियभंगो	त्रिकभङ्ग १७६०, १७६६, १७७९, १७८४ [३], १८७२, १८७७, १८८० [४], १८८२ [२], १८८४, १८८५ [१, ३-४], १८८७ [४], १८८८, १८९० [३], १८९१ [२], १८९५ [१, ३-४], १८९८ [१-२], १८९९ [१-२], १९०० [१, ३], १९०१ [१], १९०२ [१-३], १९०३ [१-२, ५], १९०४ [१], १९०५ [३], १९०६, १९०७	
तियसंजोएण	त्रिकसंयोगेन १०८३	
तिरिक्खजोणिप्पु	तिर्यग्योनिक १२६२ [१], १२४७ [१], १२५०	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० तिरिक्खजोणिप्पु	तिर्यग्योनिकः ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], १२११, १२३७ [१], १६४७ [१]	
० तिरिक्खजोणिप्पुणं	तिर्यग्योनिकेन १०४२	
तिरिक्खजोणिप्पुसु	तिर्यग्योनिकेषु ६६६ [१-२], ६६८ [१-२], ६७२ [३], ६७६ ०,, ६६६ [२], ६६८ [२], १२११, १४२० [१-२], १४२१ [२], १४३२ [१], १४४०, १८८० [४]	
तिरिक्खजोणि- पुहिंतो	तिर्यग्योनिकेभ्यः ६३९ [१-२], ६५० [१-२], ६५५ [१, ३], ६५६ [३], ६६२ [१], पृ १७७ टि. २	
० तिरिक्खजोणि- पुहिंतो	तिर्यग्योनिकेभ्यः ६३९ [२-२२], ६४५ [२], ६४८, ६५० [१- ३, ८], ६५५ [३], ११९४	
तिरिक्खजोणिओ	तिर्यग्योनिक. १७४५, १७४९	
तिरिक्खजोणिणि०	तिर्यग्योनिका १२६८ [१]	
तिरिक्खजोणिणी	,, १२६२ [२], १७४५, १७४७ [२], १७४९	
तिरिक्खजोणिणी-	,, १२६२ [२]	
तिरिक्खजोणिणीओ	तिर्यग्योनिकाः २२६, २७९, ३३४, ११८० [७-८], १४१६ [२]	
०,,	,, ३३४	
तिरिक्खजोणिणीण	तिर्यग्योनिकानाम् ११८० [४, ६-१०]	
तिरिक्खजोणिणीणं	,, २२६, ११६३ [४], ११९७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
तिरिक्खजोणि- त्थीओ	तिर्यग्योनिस्त्रियः	पृ २८३ टि १
तिरिक्खजोणिय	तिर्यग्योनिक	६६८[७], १०३४, १४२८[४]
तिरिक्खजोणिय०	,,	५९, ६६९[१], १२६८[१], पृ. ३३३ टि १
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिकाऽ-	
असण्णिआउण्	सङ्ख्यायुष्कम्	१४७३
तिरिक्खजोणियखे-	तिर्यग्योनिक-	
त्तोववायगती	क्षेत्रोपपातगति	१०९३, १०९५
० ,,	,,	१०९५
० तिरिक्खजोणियत्ते	तिर्यग्योनिकत्वे	१०४१ [५], १०४३ [३], १०४६[२]
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिक-	
पंचेदिय-	पञ्चेन्द्रियौ-	
ओरालियसरीरे	दारिकशरीरम्	१४८२, १४८३, १४९७[१]
० तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौ-	
पंचेदियओरालि-	दारिक-	
यसरीरे	शरीरम्	१४८३, १४८४ [१-२], १४८५[१-३, ५-७], १४९७[२-३], १४९८[१]
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिकपञ्चे-	
पंचेदियवेउव्विय-	न्द्रियवैक्रिय-	
सरीरस्स	शरीरस्य	१५३०
तिरिक्खजोणिय-	तिर्यग्योनिकपञ्चे-	
पंचेदियवेउव्विय-	न्द्रियवैक्रिय-	
सरीरे	शरीरम्	१५१८[१], १५२४[१] १५१८[१-५]
० ,,	,,	१५१८[१-५]
० तिरिक्खजो-	तिर्यग्योनिकस्य	
णियस्स		४८१ [१], ४८२ [१] ४८३ [१], ४८५ [१],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
		४८७ [१], १०६१, १५४९, १६३५[४]
तिरिक्खजोणिया	तिर्यग्योनिका.	६२, ८५ [५], २२५, २२६, २७८, ६१०, ७३२, ७३३, ११७२, ११८० [१०]
० तिरिक्खजोणिया	तिर्यग्योनिका	६१, ६९, ७०, ७५[४] त. ७७, ८६, ९१[४] गा. १११, २१८, ३३४, ६७२[१], ९४२, ९९५[२], ११४१, ११८०[५, ७-९], ११९४, १२०५, १४१६ [२], १९७१, २०३६, २०७५, २०८२
तिरिक्खजोणिया-	तिर्यग्योनिकायुष-	
उअस्स		१७०१ [२], १७१०, १७१९, १७२३, १७२६
तिरिक्खजोणि-	तिर्यग्योनिकायुष्कम्	
याउयं		१४७२
० तिरिक्खजोणि-	तिर्यग्योनिकानाम्	
याण		११८० [५], १९८२, पृ १६५ टि १, पृ. १९० टि. २
तिरिक्खजोणियाणं	तिर्यग्योनिकानाम्	९१[४], २२५, २२६, ७३३, ११५८, ११७२, ११८० [१, ३, १०], ११९३, १४९७ [३]
० तिरिक्खजोणि-	तिर्यग्योनिकानाम्	६८[४], ७५ [४], १७५, ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ७४५ त ७४७, ७६०, ७६१, ७६९, ७७०, ९२०, ९८८,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० तिरिक्खजोणि- याणं	१०४९, १०७४, ११६३ [१, ३], ११८० [१-३, ५-९], ११९४, ११९७, १५०९, १५३९ [३], १५४४ [२], १९७७, २०१०, २०१९, २०२४, २०२९, २०४३		तिरियं-	तिर्यक् १८८, १८९ [१], १९० [१-२], १९३ [१], १९५ [१], पृ २९० टि १	
० तिरिक्खजोणि- यादिसु	तिर्यग्गोणिकादिपु १४२६ [१]		तिरिया तिरियाणुपुच्चीए	तिर्यञ्च १९८० गा २२१ तिर्यगानुपर्या १७०२ [३७, ४०]	
तिरिच्छियाणं	तिरश्चाम् १४७०		तिरीड + तिल	किरीट १९६ तिल ५० गा. ४२	
तिरिय	तिर्यच् १९७३ गा. २२०		तिलए	तिलक - वृक्ष ४१ गा. १८	
तिरिय०	१४६२		० तिलए	तिलक - तिलकादिवृक्षा- भिधद्वीप-समुद्रार्थे	
तिरियगतिणामाए	तिर्यग्गतिनाम्र. १७०२ [२], १७११ [१], पृ ३७३ टि २		तिलचुण्णाण	१००३ [२] गा. २०५	
तिरियगतिणामे	तिर्यग्गतिनाम १६९४ [१]		तिलपप्पडिया	तिलचूर्णानाम् ८८४	
तिरियगतिपरिणामे	तिर्यग्गतिपरिणाम ९२७		तिलय	तिलपर्पटिका ५३ गा. ४६	
तिरियगतिया	तिर्यग्गतिका ९४० [१], ९४१ [१], ९४२		तिलसिंगाण	तिलक १९५ [१]	
तिरियगती	तिर्यग्गति ५६१, ५६६		तिलेहि	तिलफलीनाम् ८८६	
तिरियगतीए	तिर्यग्गते १७३१ [२]		तिविहं	तिलै ५३ गा. ४६	
तिरियगतीया	तिर्यग्गतिका ९४२		तिविहं	त्रिविधम् १२४२	
तिरियलोए	तिर्यग्गलोके १४८, १५१, १५७, १६०, १६३ त १६६, १७५, २७६, २७८ त ३२४, ३२६, ३२८		तिविहं	त्रिविधम् २०६७	
० तिरियलोए	तिर्यग्गलोके २७६ त ३२४, ३२६, ३२८		तिविहा	त्रिविधा ६१, ६८ [३], ७५ [३], ८४ [३], ८५ [४], ९१ [३], ९४, ११२९, ११४२, ११४७	
तिरियलोगाओ	तिर्यग्गलोकात् १५४७ [१]		तिविहे	त्रिविधा ७३८, ७४९, ७५४, ७६४, ७७३ [१], १०९२, १५७० त १५७२, १९३८, २०५५, २०६३, २०६६, २०६९	
तिरियलोयतट्टे	तिर्यग्गलोकतट्टे-‘तट्टे’स्थाले १५५		तिविहे	त्रिविध ९३१, ९३४, ९३७, १०२२ [२], १०७२, १३२६, १३३१, १३४४, १३५२, १३५९, १३७५, १९१४	
तिरियवाए	तिर्यग्वात. ३४ [१]		तिविहे	त्रिविधम् १४८३, १६९१ [२], १६९४ [४]	
तिरियं	तिर्यक् ८७७ [१९-२०], १००१, १५४८, १५५१ [१, ४, ६, ९], १९९८, २००६		तिविहेणं	त्रिविधेन १ गा १	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
तिसत्तखुत्तो	त्रिसप्तकृत्वः	२१६९	तिंदूयं	तिन्दुकम्-अनन्तकाय-	
तिसमइणुण	त्रिसामयिकेन	२१५३ [२],		वनस्पतिः	५४ [८] गा.
		२१५६ [२], २१५७,			९४
		२१५९ [२], २१६६ [१]	तिंबुरणमज्जिया	त्रीन्द्रियजीवा	पृ. २८ टि. २
तिसमइओ	त्रिसामयिक.	२१५८ [१]	तीतवयणे	अतीतवचनम्	८९६
तिसमयसिद्धा	त्रिसमयसिद्धा	१७	तीया	अतीतानि	१००६ गा.
तिसु	त्रिषु	१७४, १७४ गा.			२०८
		१३५, १७९ [१], १८१	तीसइमं	त्रिशत्तमम्	पृ. ४१२ प. २६
		[१], १८२ [१], १८४	तीसतिविहा	त्रिशद्विधा	९६
		[१], १८५ [१], १८८,	तीसं	त्रिशम्	१६८, १८० [१],
		१८९ [१], १९० [१],		२११, ४३४ [१, ३],	
		१९५ [१], १९६, १९८		४३५ [१, ३], १६९७,	
		[१], १९९ [१], २०५		१६९८ [१-२], १६९९	
		[१], २०६ [१], २०७,		[२], १७०४, १७३४,	
		२०८, २१०, ५३४,		१७३५ [१]	
		१२१६ [१], १२१७		त्रिशत्	१७४ गा १३४
”	त्रिसृषु	११४८, १२०४,	”	त्रिशत्	१७४ गा १३६,
		१२०५	तीसा	१८७ गा. १४१, २०६	
				[२] गा १५६	
तिहिं	त्रिभिः	४५२, ४५५	तीसाण	त्रिशत	१८० [२],
		[१-३], ४५६ [१],			२०४ [२]
		४५७ [१], ४५९ [१],	”	त्रिशत	त्रिशता वा ७२१,
		४६२ [१], ४६४ [१],			७२२
		४८१ [२], ४८३ [१],	”	त्रिशति	९३, १७६,
		४८९ [१, ३], ४९०			१८४९, १८५०
		[३], ४९१ [१], ४९३			
		[२], ४९५ [१], ६९१,	तीसु	त्रिषु	१९७ [१], पृ ४७
		२१६९			टि ५
”	तिसृभिः	१६३२	तीसुत्तरे	त्रिशदुत्तरम्	१६९
तिंदुयाण	तिन्दुकानाम्-फलविशेषार्थे	११२२	तीसे	तस्या	९२१ [१],
					१७४४, २१७५
तिंदूयं	तिन्दुकम्-अनन्तकाय-		तीहिं	त्रिभ्य	६८७, ६८८, ६९१
	वनस्पतिः	पृ. २५	तीहिंतो	”	६६२ [७]
		टि. १०	तु	तु	५४ [५] गा ७७,
तिंदु	तेन्दुक-वृक्षमेद	४१			११० गा. १२३, १७४
		गा. १६			गा. १३४, १७८ [२],
तिंदुयाण	तिन्दुकानाम्-फलविशेषार्थे				२११ गा. १६२ गा
		पृ. २७३ टि ९			१६९, १७९३ गा २१८

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
तुच्छं	तुच्छत्वम्	९९४	तुले	तुल्यः ४४०, ४४१, ४४३	
तुडित	तुडित-आतोद्य	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६		त ४४८, ४४२, ४४५, [१३], ४४६ [१], ४४७ [१], ४४९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१-२], ४८७ [१], ४८९ [१-३], ४९० [१, ३], ४९१ [१], ४९३ [१-२], ४९५ [१], ५०४ त. ५०६, ५०८ त ५११, ५१३, ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५२७ [१], ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१-३], ५३२ तः ५३९ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५४५, [१], ५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१], ५५४ [१-३], ५५५ [१-३], ५५६ [१], ५५७ [१]	
”	तुडित-वाहाभरण	१७८ [२], १८८			
”	तुडित-वाहुत्राण	१७८ [१-२]			
तुण्णागा	तुन्नवाया -शिल्पार्या	१०६			
तुयट्टेज्ज	त्वग्गतयेत्	२१७४ [४]			
तुरय[मुहा]	तुरङ्गमुखा -म्लेच्छविशेषः	पृ. ३६ टि. ३			
तुरुक्क	तुरुष्क-धूपविशेष	१७७, १७८ [१], १८८			
तुरुत्तुंगगा	त्रीन्द्रियजीवा	पृ २८ टि. ६			
तुलसी	तुलसी-गुच्छवनस्पतिः	४२ गा. १९			
”	” -हरितवनस्पति.	४९ गा ४१			
तुल्ला	तुल्या	२२५ त. २७२ [५], २७३ त २७५, ३२५, ३२७, ३३० त. ३३३, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ९७९, ९८५ [७, ९], ११८५, २१२५ त २१२७ [१]			
”	तुल्यौ	२५७ त २५९, २७१, २७३			
”	तुल्ये	१५६५			
”	तुल्या	१५६६			
तुल्लाई	तुल्यानि	३२९, २१७० [२] गा २२९			
			तुसार	तुपार	२११
			तुसे	तुष -तृणविशेष.	
				४७ गा २५	
			तुंग	तुङ्ग	१७८ [२]
			तुंगा	तुङ्गानि	१९५ [१]
			तुंब	तुम्बम् ५४ [८] गा ९४	
			तुंबी	तुम्बी	४५ गा. २८
			० तुंबी	”	१२३३
			० तुंबीफले	तुम्बीफलम्	१२३३

मूलसद्वो

तूवरी
ते

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

तूवरी ४२ गा. २१
ते ७ त १३ [५], २५
[१-३], २८ [२-४],
३१ [२-४], ३४ [२-४],
५४ [११] गा [१],
५५ [१-३], ५६ [२],
५७ [२], ५८ [२], ६०,
६८ [१-३], ७५ [१-३],
८३, ८४ [१-३], ८५
[२-४], ८९ तः ९१ [३],
९७ [२], १४० [२],
१४१ [२], १४२ [२],
१४४ [२], १४६ [२],
१४७ [२], १५०, १५३,
१५६, १५९, १६२,
१६७ त १७४, १७७,
१७८ [१], १८८, १९३
[१], १९५ [१], १९६,
१९७ [१], १९८ [१],
१९९ [१], २०५ [१],
२०६ [१], २०७, २०८
त २१०, २११ गा
१५८ गा १६८, ३३०
त ३३२, ४३९, ५०३,
६७९, ६८१, ८६७,
८६८, ९९३, ९९८,
११२४ त ११२६,
११२८, ११२९, ११३२,
११३३ [१], ११४१,
११४२, ११४४, ११४७,
११५२, १२६२ [१],
१२८८, १५७३, १६१९,
१६४८, १७१२, १७२१,
१७२५, १७३३, १८०३,
१८०५, १८०६ [१],
१८१२, १८१६, १८१९,
१८२२, १८२३, १८२९,

मूलसद्वो

ते

ते

”

”

तेइंदिय

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

१८५७, १८६४, १९२८,
१९२९, १९३१, १९३२
[१], १९५४, १९६०,
२०४०, २०५२ [२-६],
२०५७ [३-४], २०७८,
२०८३, २१५३ [३-६],
२१६६ [२३], २१६८,
२१६९, २१७६, पृ.
४४२ टि. ५
तानि १७७, १७८ त १८६
सूत्राणा प्रथमकण्डिका,
१८८, १८९ [१], १९०
[१], १९५ [१], १९६,
१९७ [१], १९८ [१],
१९९ [१], २०६ [१],
२०७, २०८, २१०,
९१० [१-४], ९११
[१-२], ९१२ [२], ९१४
[२], ९१६ [२], ९१८
[१], ९२०, ९२१ [१],
१०६७, २०४७
तौ १७८ [२], १९५ [२],
१७०८ [८], १७३१ [१]
तान ९९५ [१], ९९६,
९९८, १७०५, १७०८
[४], १७११ [२],
१७१२, १७१४, १७१५,
१७२१, १७२५, १७२८,
१८०४, १८११, १८१७,
२१५३ [३], २१६६ [२]
त्रीन्द्रिय ६५४, ६७०,
६८०, ७४३, ८७४,
१०६०, ११६२, ११७९,
१२१० [४], १४१२,
१४२६ [१], १४३१ [१],
१४५५, १५८९ [३],
१७११ [२], १८८७ [२],
१८९८ [१], १९६९

मूलसद्वो	सकयन्थो	सुत्तकाइ
तेइंदिय०	त्रीन्द्रिय ५८२, ६३९ [२], ६५० [९], १०२२ [२], १२७४, १२८२, १४३६ [१], १४८१, १४९६, पृ. २७ टि ८-९	
तेइंदियजाइणामाण	त्रीन्द्रियजातिनाम १७०२ [७]	
तेइंदियत्ते	त्रीन्द्रियत्ते १०४१ [४], १०६६ [२]	
तेइंदियसंसारसमा-	त्रीन्द्रियसंसारसमा-	
वणजीवपणवणा पञ्चजीवप्रजापना	५७ [१-२]	
तेइंदियस्स	त्रीन्द्रियस्य १०३३ [२]	
तेइंदिया	त्रीन्द्रिया २१५ [२], २२७, २२८, २३१, २९८ त ३००, ३३४, ४३९, ४४९, ६३४, १७२१, १७२२, १८२२, १८२४, २०४१, पृ. ४०३ टि. २	
तेइंदियाण	त्रीन्द्रियाणाम् ४७९, १९२३, १९४९, १९५९	
तेइंदियाणं	,, ५७ [२], १६४, २२७ त २२९, २३० [४], २३१, ३७० [१- ३], ९८७ [५], १०२८ [२], १५०८, १८२३	
तेउ	तेजः[कायिक] ६५६ [३], ६७१, ६८०, १२८७, १४३१ [१], १४६६, १५४६, १५८३ [३]	
तेउ०	तेज [कायिक] ६५२, ६५४, ११६२, १४१२, १४२६ [१]	
,,	तेजो[लिङ्गाम्] १२२५	
० तेउकाइण	तेज कायिक. पृ. ३०८ टि. २	

मूलसद्वो	सकयन्थो	सुत्तकाइ
तेउकाइणसु	तेज.कायिकेषु ६६८ [३]	
तेउकाइय	तेज कायिक २३९, २४३, २४८, २४९	
तेउकाइय-	,, २३८	
तेउकाइया	तेजःकायिका १९, २३२ त २३४, २३५ [४], २३६, २४२, ३१३, ३१४, ४३९	
० तेउकाइया	तेज.कायिका १५६, २३७, २३८, २४० [४], २४१, २४३, २४५ [४], २४६ त. २४९, २५१, ३३४	
तेउकाइयाण	तेज.कायिकानाम् ५८०	
तेउकाइयाणं	,, २३२ त. २३४, २३५ [४], २३६, ३६० [१]	
० तेउकाइयाणं	तेज कायिकानाम् १५४ त. १५६, २४० [४], २४१, २४२, २४६ त. २४८, २५१, ३६१, ३६२ [१-२]	
तेउकाइण	तेज.कायिक ४४५, १२१० [३], १४३० [१], १४३२ [१], १४३४, १४५२	
० तेउकाइण	तेज कायिक १३०१	
तेउकाइणसु	तेज कायिकेषु १२१० [३]	
तेउकाइणहितो	तेज कायिकेभ्य १४३० [१], १४३२ [१], १४५२	
तेउकाइय	तेज कायिक १३०३, १५८९ [३]	
तेउकाइय०	,, १०३२ [२], १०६०, १२९६, १३६७	
तेउकाइय-	तेजःकायि-	
एगिदिय-	कैकेन्द्रियौ-	
ओरालियसरीरे	दारिकशरीरम् १४९२ [१]	
तेउकाइयस्स	तेजःकायिकस्य ४४५	

मूलसद्दो	सक्यत्थो	सुत्तकाइ
तेउक्काइया	तेज कायिका २९, ३१ [४], २१४ [३], २३५ [४], ३१५, ९१५, ११७६	
० तेउक्काइया	तेज कायिका २९, ३०, ३१ [१, ४], २३९, २४४, २४५ [४], २५१, ३३४	
तेउक्काइयाओ	तेज कायिकात् पृ ३५३ टि १	
तेउक्काइयाण	तेज कायिकानाम् १५०५	
तेउक्काइयाणं	तेज कायिकानाम् ४४५, ७४४, ९८६, ११७६, ११७९, ११८० [२]	
० तेउक्काइयाणं	तेज कायिकानाम् १५४, २३७	
तेउलेसट्टाणा	तेजोलेश्यास्थानानि १२४९	
तेउलेसं	तेजोलेश्याम् १२२४	
तेउलेसा	तेजोलेश्या ११६९ [२]	
तेउलेसा	तेजोलेश्या ९३९ [१]	
तेउलेसे	तेजोलेश्यः १२०३ [३], १२१० [१]	
तेउलेसेण	तेजोलेश्येन १२५७ [४]	
तेउलेसेसु	तेजोलेश्येषु १२०७ [१]	
तेउलेस्सट्टाणा	तेजोलेश्यास्थानानि १२४७, १२४९	
तेउलेस्सं	तेजोलेश्याम् १११६, १२२१, १२२२, १२२४, १२५४, १२५८ [३]	
तेउलेस्सा	तेजोलेश्या १११६, ११५६, ११५९, ११६५ [२], ११६८ [१], ११६९ [१], १२०३ [५], १२२१, १२२४, १२२९, १२३२, १२३६, १२४०, १२५४, १२५७ [९, १२-१३], १८८५ [३]	

मूलसद्दो	सक्यत्थो	सुत्तकाइ
तेउलेस्सा	तेजोलेश्या २५५, ९३९ [१], ९४० [१], ९४५, ९४६, ११७०, ११७३, ११८० [५, ७-९], ११८२ [१, ३], ११८३ [१, ३], ११८५ त ११८८, ११९०, ११९१, ११९४, ११९७, १२०२	
तेउलेस्साण	तेजोलेश्यायाम् ११५३, १८८५ [२]	
तेउलेस्साओ	तेजोलेश्या ११८० [७९], ११८२ [२-३], ११८३ [३], ११८५, ११८७, ११८९, ११९०	
तेउलेस्साण	तेजोलेश्यानाम् ११७३, ११७४, ११७८, ११८२ [२], ११८३ [१-२], ११८९, ११९४	
तेउलेस्साणं	तेजोलेश्यानाम् २५५, ११५१, ११८५ तः ११८७	
तेउलेस्सापरिणामे	तेजोलेश्यापरिणाम ९३०	
तेउलेस्से	तेजोलेश्य १२०३ [३], १२०७ [१], १२०९, १२१० [१], १३३९	
तेउलेस्सेसु	तेजोलेश्येषु १२०३ [३], १२०९, १२१० [१]	
तेउलेस्सेहितो	तेजोलेश्येभ्य ११९१	
तेऊ	तेजः-तेज कायिक ६७१, ९४० [३], १२०३ [५]	
तेणुणं	तेजसा १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
तेण	तेन २१०, २२३ [९], ८९९	
तेण-	,, ४४१, ४४७, ४५५ [३], ४५७ [१], ५०३, ५०८, ५२५ [१], १२५२	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
तेणामेव	तत्रैव	२०५२ [४५]
तेत्तीसइमं	त्रयस्त्रिंशत्तमम्	पृ. ४१८ प. २७
तेत्तीसं	त्रयस्त्रिंशत् ३३५ [१, ३], ३४२ [१, ३], ३४३ [१, ३], ४०७ [१, ३], ४३६ [१, ३], ४३७ [१, ३], १२६१, १२६७, १३३६, १३४१, १३५३, १७०१ [१]	
तेत्तीसा	त्रयस्त्रिंशत् २११ गा १६३	
तेत्तीसाए	त्रयस्त्रिंशत् त्रयस्त्रिंशता वा ७०१, ७२३, ७२४	
„	त्रयस्त्रिंशति १८२९, १८५१, १८५२	
तेदुरणमज्जिया	त्रीन्द्रियजीवा. ५७ [१]	
तेदुरणभिज्जिया	„ पृ. २८ टि २	
तेय०	तैजस-तैजसशरीर १९०३ [५]	
तेयए	तैजसम्-तैजसशरीरम् ९०१, ९०२, ९०४, ९०८, १४७५	
„	तैजस-समुद्धात २०८५ गा. २२७	
तेयगसमुग्घाए	तैजससमुद्धात २०९४ [१], २०९८ [१], २१४७, २१४९, २१५१, २१५२	
तेयगसमुग्घाएणं	तैजससमुद्धातेन २१२५, २१२७ [१], २१३१, २१६५	
तेयगसमुग्घाओ	तैजससमुद्धात २११८ [१], २१२२	
तेयगसमुग्घाते	„ पृ ४३३ टि २	
तेयगसमुग्घायो	„ „	
तेयगसरीरया	तैजसशरीरकाणि ९१० [४]	
तेयगसरीरस्स	तैजसशरीरस्य १५५२	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० तेयगसरीरस्स	तैजसशरीरस्य १५५१ [२]	
तेयगसरीरं	तैजसशरीरम् १५६१, १५६४	
तेयगसरीरे	„ १५३६, १५४०, १५४४ [१, ३]	
० तेयगसरीरे	„ १५३६, १५३७, १५३९ [१], १५४१, १५४२	
तेयगस्स	तैजसस्य-तैजसशरीरस्य १५३८	
० तेयगा	तैजसानि-तैजसशरीराणि २१२२	
+ तेयलि	वनस्पतिविशेष ४८ गा ३७	
तेया	तैजस-तैजसशरीर ९१६ [३], १५६५, १५६६, २१७५	
तेया०	तैजस-तैजसशरीर ९११ [४], ९१२ [४], ९१४ [४], ९१७, ९१८ [३], ९२१ [४], ९२२, १५६३ [२], १५६५, १५६६, १७०२ [१३]	
तेयारूवा	एतद्रूपा पृ. २९३ टि १८	
तेयासमुग्घाए	तैजससमुद्धात २०८६, २०९० [१], २०९२	
तेयासमुग्घाएणं	तैजससमुद्धातेन २१३०	
तेयासरीरस्स	तैजसशरीरस्य १५४५ त १५४७ [१], १५४८ त. १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]	
तेरस	त्रयोदश २१६९	
तेरसमं	त्रयोदशम् पृ २३३ पं २०	
तेरसमो	त्रयोदशः ७९० गा १८७	
तेरसविहे	त्रयोदशविध १०७४	
तेरिच्छियाणं	तिरश्चाम् १४७०	
तेलोकगुरुं	त्रैलोक्यगुरुम् १ गा. १	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
तेलोके	त्रैलोक्ये २७६ त	३२४, ३२६, ३२८
+ तेल	तैलम् ९७२ गा	२०३
तेलबिंदू	तैलबिन्दु ११० गा	१२५
तेलं	तैलम् ९९९ [२]	
तेलापूयसंठाणसंठिण	तैलापूपसंस्थानसस्थित	२१६९
तेवण्णं	त्रिपञ्चाशत् ३८२ [१, ३]	
+ तेवीस	त्रयोविंश ७९० गा	१८७
तेवीसइमं	त्रयोविंशतितमम् पृ	३८४ प. २१
तेवीसइमेण	त्रयोविंशतितमेन १ गा	[१]
तेवीसइमो	त्रयोविंशतितम ७९०	गा १८६
तेवीसं	त्रयोविंशति १९६, ४२७	[१, ३], ४२८ [१, ३]
तेवीसाण	त्रयोविंशते त्रयोविंशत्या	वा ७१४, ७१५
,,	त्रयोविंशतौ १८४२,	१८४३
तेसि	तेषाम् १९७ [१], १९८	[१], १९९ [१], २०६ [१], ८८१, ११२९, ११४१, १८१०, १८६४, २०५२ [२-५], पृ २७५ टि ४
तेसि	तेषाम् ५४ [१०] गा ९९,	५५ [३], ९९४, ११२९, ११३९, ११४१, ११४२, १५२० [५], १६७९ त १६८१ [१], १६८२ त १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६, १७०२ [३२], १८०१, १८०३, १८०५, १८०६ [१], १८०९, १८१२, १८१६,

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
तेसिं	१८१७, १८१९, १८२०, १८२३, १८२९, १८६४, २०५२ [२, ४-६], २१६९, पृ ३९३ टि ३-४, पृ ३९५ टि ६	
तेसु	तेषु ६६६ [३]	
तेहि	तै २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]	
तेहि	तैः १८६४, २०५२ [२, ४-६], २१६९	
तेहितो	तेभ्यः ६४८, ६५० [१०], ६५३ [३], २१५३ [४], पृ १७७ टि १	
तेंडूसं	वनस्पतिविशेष	पृ. २५ टि १०
तेंदिय०	त्रीन्द्रिय ५७ [१-२]	
तेंदियसंसारसमाव-	त्रीन्द्रियसंसारसमापन्न-	
ज्ञजीवपणवणा	जीवप्रज्ञापना	१८
तेंदिया	त्रीन्द्रिया २२९, २३० [४]	
तेंदुयाण	तिन्दुकानाम्-फलविशेषार्थे	१२३५, १२३६
तेंदूसं	तिन्दुकम्-अनन्तकाय-	
तो	वनस्पतिः ५४ [८] गा ९४	
तो	ततः १७४ गा १३५	
तोद्वा	चतुरिन्द्रियजीवा पृ. २८	टि. ११
तोद्वा	,, ५८ [१]	
तोरण	तोरण १७७, १७८ [१], १८८	
तोरणेसु	तोरणेषु १४८	
-त्तं	एतद् ५, १३ [५], १६, १७, २१, २३, २५, [३], २७, २८ [४], ३०, ३१ [१], ३३, ३६,	

मूलसदो

-त्तं

सक्यव्यो

सुत्तकाङ्

४० त ५३, ५६ [२],
 ५७ [२], ५८ [२], ६०,
 ६३ त ६७, ७१ त ७४,
 ७५ [४], ७९ त ८३,
 ८४ [४], ८५ [५], ८७
 त ९०, ९१ [६], ९३,
 ९५, ९६, ९८, १००,
 १०२ त १०८, ११०,
 ११५, ११६, ११८,
 ११९, १२२, १२३,
 १२५, १२८, १२९,
 १३१, १३२, १३५ त
 १३८, १४० [२], १४१
 [२], १४२ [२], १४४
 [२], १४६ [२], १४७
 [२], ४९९ [२], ५५८,
 ८८२ त ८८६, ९४६,
 ९५७, १०८९ त १०९१,
 १०९४ त १०९९,
 ११०१, ११०३, ११०४,
 ११०६ त ११२२,
 १५७० त १५७२

ति

इति २ गा. ६, ५४ [१]
 गा ५०, ५४ [२] गा
 ५४, ११० गा. १२१ त.
 १२५ गा १२७ गा.
 १२९-१३०, २११ गा
 १७८, ४८८, ५०७,
 ५५३, ६०८, ६७२ [६,
 ९], ८४१ त ८४३,
 ८४५, ८४६, ८५४ त
 ८५६, ९८७ [१, ५],
 ९९० [४], १०३२ [१],
 १०४१ [६], १०६१,
 १२४८, १२४९, १२५१,
 १२६० त १२६२ [१],
 १२६४ [२] त १२६६

मूलसदो

त्ति

सक्यव्यो

सुत्तकाङ्

[१], १२६७, १२६८
 [१], १२७० [२] तः
 १२७३, १२७५, १२७९,
 १२८१, १२८२, १२८४,
 १२८५, १२८९, १३००,
 १३०२, १३०५, १३१०,
 १३१२, १३२० त
 १३२२, १३२६ त.
 १३३०, १३३५ तः
 १३३७, १३५८, १३५९,
 १३६५ त १३६७,
 १३६९, १३८६, १४०८
 [३], १४४१, १४७९,
 १५३९ [४], १५४४
 [२३], १५५२, १५८४
 [१], १७०१ [४],
 १७०२ [१६], १७२८,
 २१७६, पृ. २१० टि ४,
 पृ ३१२ टि. १, पृ. ३५३
 टि. २

० त्तिभागेण

त्रिभागेण २११ गा १६६

० त्तिभागो

त्रिभागः २११ गा. १६३

० त्वंभाण

स्तम्भानाम् ८८३

त्विभगा

वनस्पतिविशेष. ५४ [१]

गा. ४७

त्विभुगा

,, पृ. २१ टि. ८

त्विहु

,, ,,

त्विहू

,, ५४ [१] गा ४७

० त्वीओ

स्त्रिय पृ. २८३ टि १

० त्वोवा

स्तोका २१३ त २१६,

२१८ त. २२३ [१-८],

२२४, २२५, २२७ त

२७१, २७३ त. २७८,

२८०, २८२, २८४,

२८६, २८८, २९०,

२९२ त ३२७, ३३० त

३३२, ३३४, ६९१,

मूलसद्वो	सक्यत्थो	सुत्तंकाइ	मूलसद्वो	सक्यत्थो	सुत्तंकाइ
० ल्योवा	७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९००, ९८२, ९८५[९], ९८७ [४], १०१३, ११७० त ११७३, ११७६, ११८० [५, ७-९], ११८२ [१,३], ११८३[१, ३], ११८५ त ११८८, ११९०, १५६५, १५६६, १८१८, १८२१, २०५३, २१२५ त २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२, २१४३, २१४४ [१], २१४५ [१]		थ	थनिन-स्तनितकुमार १७७ गा. १३७, १८७ गा. १३९	
			थणियकुमारते-	रतनितकुमारतैजस-	
			यगसरीरस्स	शरीरस्य १५५१ [२]	
			थणियकुमारत्ते	स्तनितकुमारत्ते १०४१ [२], १०६५, २१०७, २११२	
			थणियकुमारदेवपचे-	स्तनितकुमारदेवपच्चेन्द्रिय-	
			दियवेउन्वियसरीरे	वैक्रियशरीरम् १५२६ [२]	
			थणियकुमार-	रतनितकुमारदेवेभ्य	
			देवेहिंतो	६५० [१४]	
			थणियकुमारभवन-	स्तनितकुमारभवनवासि-	
			वासिदेवपंचेदिय-	देवपच्चेन्द्रियवैक्रिय-	
			वेउन्वियसरीरे	शरीरम् १५२० [२]	
			थणियकुमारस्स	रतनितकुमारस्य १०५९, १६३५ [२], १६५९, २१११, २१६१	
० ल्योवा	स्तोका १०१३, १५६६		थणियकुमारा	स्तनितकुमारा १४०[१], ४३९, ४४२, ४६५, ६१६, ६२९, ६४९, ६७८, ८७३, ९१३, ९३९ [२], १०७९, ११३६, १२०२, १४०१, १४११, १४१५ [३], १५८३[२], १७५८[२], १८५४, १८८० [२], १९३०, १९४३, १९५६, १९६७, १९९३, २०१८, २०३४ [२], २०७९, २१२७ [२]	
”	स्तोकानि १२४७ त १२४९, १५६५				
”	स्तोकौ २७१				
० ल्योवाइं	स्तोकानि ३२८, ३२९, ८८७				
० ल्योवाओ	स्तोका २२६, २७९, २८१, २८३, २८५, २८७, २८९, २९१, ११८२ [२], ११८९, १६६३				
० ल्योवे	स्तोक २७२ [१-५], ८०२				
”	स्तोकम् ७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९७९, ९८५ [७], ९८७ [२], १४७३, २१७० [१]		थणियकुमाराओ	स्तनितकुमारात् १५८९ [२]	
			थणियकुमाराण	स्तनितकुमाराणाम् ५७८, १०२६ [२]	

मूलसदो	सकयन्थो	सुत्तकाइ
थणियकुमाराणं	स्तनितकुमाराणाम्	३५३, ६९६, ७२८, ७४९, ७५७, ९०३, ९८४, १०२०, १०३१ [२], १०७१, ११३२ [२], १८०६ [२], १९१५, २००९ [२], २०२३, २०२८, २०९० [२], पृ. २६० टि ३
थणियकुमारे	स्तनितकुमार	१२०९, १४२६ [२], १५२० [३]
थणियकुमारेसु	स्तनितकुमारेषु	६७२ [८], १४२४, १४२७ [२], १४३० [२], १४३८
थणिया	स्तनिता.-स्तनितकुमारा	१८७ गा. १४५ गा. १४७
थलयर	स्थलचर	१५२४ [२]
थलयरतिरिक्ख-	स्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चे-	
जोणियपंचेन्द्रिय-	न्द्रियौदारिकशरीरम्	
ओरालियसरीरे		१४८३, १८८५ [१]
०,,		१४८५ [१-३, ५-७]
थलयरपंचेन्द्रियति-	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
रिक्खजोणिया	निका	६१
थलयरपंचेन्द्रियति-	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
रिक्खजोणियाणं	निकानाम्	७५ [८]
थलयरपंचेन्द्रियहितो	स्थलचरपञ्चेन्द्रियेभ्य	
०,,		६४५ [२]
०,,		६३९ [९]
थलयरपंचेन्द्रियति-	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
रिक्खजोणिषुहितो	निकेभ्य	६३९ [३, ७]
०,,		६३९ [७-१८], ६४५ [२]
थलयरपंचेन्द्रियति-	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-	
रिक्खजोणिणीओ	ग्योनिका.	३३४
थलयरपंचेन्द्रियति-	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
रिक्खजोणिया	निका	६९, ३३४
९,,		७५ [४] त ७७, ८५ [५]

मूलसदो	सकयन्थो	सुत्तकाइ
० थलयरपंचेन्द्रिय-	स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
तिरिक्खजोणि-	निकानाम्	८५ [५],
याणं		३७८ [१] तः ३८६ [३]
थलयरसंखेज्जवामा-	स्थलचरसंखेयवर्पायुक्क-	
उयगम्भवक्कंति-	गर्भव्युत्क्रान्तिकतिर्य-	
यतिरिक्खजो-	ग्योनिकपञ्चेन्द्रिय	
णियपंचेन्द्रिय		१५, १८ [६]
थलयरसंखेज्जवासा-	स्थलचरसंखेयवर्पायुक्क-	
उयगम्भवक्कंति-	गर्भव्युत्क्रान्तिकतिर्य-	
यतिरिक्खजो-	ग्योनिकपञ्चेन्द्रियवैक्रिय-	
णियपंचेन्द्रिय-	शरीरम्	१५, १८ [४]
वेडच्चियसरीरे		
थलयराण	स्थलचराणाम्	१४९९ [१], १५, ११ [१], १५, २४ [२]
० थलयराण		१४९९ [२]
थलयरेहितो	स्थलचरेभ्यः	६४५ [१-२]
थलया	स्थलजानि	५४ [८] गा. ८६
थले	स्थले	८३
थभणया	स्तम्भनता	११२०
थंभिय	स्तम्भित	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
थाल	स्थालम्	८५, ३
थावरणामाणु	स्थावरनाम्न	१७०२ [४४]
थावरणामे	स्थावरनाम्	१६९३
+ थिगल	थिगलम्-आकाग-	
	थिगलम्	९७२ गा २०३
० थिगले	थिगलं-‘थीगडु’ इति	
	भाषायाम्	१००२, १००४, १२२६
थिगुगविंदु-	स्तिवुकविन्दुसंस्थान-	
संठाणसंठिण	सरिथतम्	९८६, १४९१ [१]
थिरणामाणु	स्थिरनाम्न	१७०२ [४९]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
थिरणामे	स्थिरनाम	१६९३
थिरीकरणे	स्थिरीकरणम्	११० गा १३२
१० थीओ	स्त्रियः पृ	२८३ टि १
थीणगिद्धी	स्त्यानगृद्धि	१६८०, १६८९ [०]
थीणद्धी	स्त्यानद्धि पृ	३६५ टि १, पृ ३६८ टि ३
थी-पुरिससंजोएसु	स्त्री-पुरुषसयोगेषु	९३
+ थुरय	तृणविशेष पृ	२० टि ७
थुंडई	कर्पासी-वनस्पति पृ	१८ टि ५
थूणा	स्थूणा	९७२ गा २०३, १००१
थूभं	स्तूपः	८५३
० थूभिया	स्तूपिका	२११
थूभिया-०	"	२११
थूभियाओ	स्तूपिकाया.	२११
० थूभियागा	स्तूपिकानि	१९५ [१]
थेर	स्थविरम्	१११८
थोवतरागा	स्तोकतरका	२०५७ [३-४]
१० थोवा	स्तोका	२१३ त २१६, २१८ त २२३ [८], २२४, २२५, २२७ त २७०, २७४ त २७८, २८०, २८२, २८४, २८६, २८८, २९०, २९२ त ३२७, ३३० त ३३२, ३३४, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९००, ९८२, ९८५ [९], ९८७ [४], १०१३, ११७० त. ११७३,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
		११७६, ११८० [५, ७-९], ११८२ [१, ३], ११८३ [१, ३], ११८५ त ११८८, ११९०, १५६५, १५६६, १८१८, १८२१, २०५३, २१२५ त २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२, २१४३, २१४४ [१], २१४५ [१]
*० थोवा	स्तोका	१०१३, १५६६
"	स्तोकानि	१२४७ त १२४९, १५६५
"	स्तोकौ	२७१
*० थोवाइं	स्तोकानि	३२८, ३२९, ८८७
*० थोवाओ	स्तोका	२२६, २७९, २८१, २८३, २८५, २८७, २८९, २९१, ११८२ [२], ११८९, १६६३
थोवाणं	स्तोकेभ्यः स्तोकेर्वा-काल-विशेषार्थे	६९४, ६९५
०० थोवे	स्तोक	२७२ [१-५], ८०२
थोवे	स्तोकम्	९८७ [७]
० थोवे	"	७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९७९, ९८५ [७], ९८७ [२], १४७३, २१७० [१]
द	च	पृ ४२४ टि. २
दक्षिणेण (स तृ)	दक्षिणस्याम्	२१५ [१]
दगपिप्पली	दक्षिणपिप्पली	४९ गा ४०
दगरण	दक्षरज.	१२३१

मूलसदो	सकयन्थो	मुत्तंकाइ
दगस्य	दकरजस्	१७८ [२], २११
दगे	दकम्	१२३१
दज्झपुप्फा	सर्पविशेष	७९
दट्ठवो	द्रव्य	९८६
० दट्ठाणं	दग्धानाम्	२१७६
दट्ठेसु	दग्धेषु	,,
दट्ठर	दर्दर-बहल	१७७, १७८ [१], १८८
दट्ठुर	दर्दुर	१९६
दप्पणिज्जा	दर्पणीया	१२३७
+ दब्भ	दर्भ	पृ २० टि २
दब्भपुप्फा	सर्पविशेष	पृ ३२ टि ३
+ दमणग	दमनक	४९ गा. ४१
दमिल	द्रविड-म्लेच्छजातिविशेष	९८
दरिसणावरणिज्जस्स	दर्शनावरणीयस्य	१६८०
दरिसणावरणिज्ज	दर्शनावरणीयम्	१५८७ [१], १६६५, १७८२, १७९०
दरिसणावरणिज्जे	दर्शनावरणीयम्	१६८०, १६८९ [१]
दरिसणावरणीयं	,,	पृ ३५२ टि २
दरिसणिज्जा	दर्शनीया	२११
,	दर्शनीयौ	२०६ [१]
,,	दर्शनीयानि	१७७, १७८ [१], १८८, १९५ [१], १९६, २०६ [१], २१०, पृ ५६ टि १२
दल	दल	२११
० दले	दलम्-पत्रम्	१२३१
० दवप्पिया	द्रवप्रिया	१८८
दव्व	द्रव्य	२०५४ गा. २२५
दव्वओ	द्रव्यत	८७७ [२-३], ९१० [१, ४], १७९७, २०६०, २०६१

मूलसदो	सकयन्थो	मुत्तंकाइ
दव्वट्ठ०	द्रव्यार्थ	२७२ [१-५], २७३, पृ. १०१ टि १
दव्वट्ठअपदेसट्ठयाण	द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया	३३०, ३३२
दव्वट्ठताण	द्रव्यार्थतया	२७२ [१-३]
दव्वट्ठपणुसट्ठयाण	द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया	३३१, ३३२, ७७७, ७८०, ८०३, ८०४, १२४७ त १२४९, १५६५
दव्वट्ठपदेसट्ठताण	द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया	३३१
दव्वट्ठपदेसट्ठयाण	,,	३३०, ३३२, ३३३, ७७७, ७७९, ८०२, १२४७
दव्वट्ठयाण	द्रव्यार्थतया	२७०, २७२ [४-५], २७३, ३३० त ३३३, ४४०, ४४१, ४४३ त ४४८, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५०५, ५०८ त ५११, ५१३ त ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५३० [१], ५३१ [१, ३], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५४५ [१], ५४७

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	[१], ५४८[१], ५५०			[१,४], १०४८	
	[१], ५५१[१], ५५२			[१-२,४], १०५०[३],	
	[१], ५५४[१,३],			१०५५[४-५], १०६६	
	५५५[१,३], ५५६[१],			[१]	
	५५७[१], ७७७, ७७९,		दब्बी	वनस्पतिविशेष	४९ गा
	७८०, ८०२ त. ८०५,				४०
	१२४७ त १२४९,		दब्बीकरा	दर्वाकरा-सर्पभेद	७८,
	१५६५, पृ. १०० टि. २				७९
दब्बट्टयाते	द्रव्यार्थतया ४८७[१],		दब्बेसु	द्रव्येषु १५७७[१],	
	८८९[१], ५०४, ५२९			१५७८[१], १६३९	
	[१], ५४१[१]		० दब्बेसु	,, १५७६[१], १५७९	
० दब्बडेवाणं	द्रव्यदेवानाम् १४७०			[१], १६३९, १६४०	
दब्बपणुसप्पवहुं	द्रव्य-प्रदेशाल्पबहुत्वम्		दब्बेदिया	द्रव्येन्द्रियाणि १०४३[१],	
	१४७८ गा २१४			१०५४[१], १०५५[१],	
दब्बहलिया	वनस्पतिविशेष ५२			१०६७	
० दब्बा	द्रव्याणि २७५, २८०		दस	दश ७५[४], ८४[४],	
दब्बाइं	,, ३२८, ३२९,			९१[४] गा १११,	
	८७७[१], ८७८ त			१७१, १७७, १७८	
	८८०, ८८७, ८८८[१],			[१-२], १८८, १९६,	
	८८९ त ८९३, १११७			२०६[२] गा १५६,	
दब्बाण	द्रव्याणाम् ११० गा १२७			३३५[१-३], ३३६	
दब्बाणं	,, ८८१, ८८७			[१,३], ३३९[१,३],	
० दब्बाणं	,, २७५			३४०[१, ३], ३४३ त	
दब्बिदिणु	द्रव्येन्द्रियम् पृ २५३ टि १			३५२ सूत्राणां प्रथम-तृतीय-	
० दब्बिदिणु	,, पृ २५३ टि २			कण्डिके, ३६६[१, ३],	
दब्बिदिणुसु	द्रव्येन्द्रियेषु १०६४,			३६८[१, ३], ३९३	
	१०६७			[१,३], ३९४[१, ३],	
+ दब्बिदिय	द्रव्येन्द्रियाणि १००६ गा			४१९[१, ३], ४२०	
	२०८			[१,३], ५९२, ७२५ त	
दब्बिदिया	,, १०२४ त १०२६			७२७, ८९१, १०३२[२],	
	[१], १०२७[१],			१०५८, १०६३, १०६५,	
	१०२८[१-३], १०३०,			१०८०[१०], १२६१,	
	१०३१[१], १०३६,			१२६४[२], १२६७,	
	१०३८[१], १०४१			१२७०[२], १३३७,	
	[१-४,८], १०४३			१३४०, १४१४[१],	
	[३,५-६], १०४५[१],			१४१५[१], १४१६[२],	
	१०४६[१,८], १०४७			१४७२, १७००	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
दस	[१०, १२], १७०१[१], १७०२[२४, ३९, ४२, ५४, ५८], १७०३[१], १७३०[१], १७३९[२]		दहफुलई	द्रहफुल्लिका-वल्लीविशेष	४५ गा ३२
दस-	दश १७४ गा १३६		दहफोलइ	,, ,, पृ. १९ टि.	१३
दस-०	,, १९५[१], १३२७		दहाण	द्रहाणाम्	८८५
+ दस	दशम ७९० गा १८७		दहि	दधि १७८ [२]	
दसगुणकालए	दशगुणकालक ५२०		दहिघणे	दधिघन -दधिपिण्ड	१२३१
दसगुणकालाई	दशगुणकालानि १७९८ [२]		दहिफोलइ	वल्लीविशेष.	पृ १९
+ दसण्णा	दशार्णेषु १०२ गा. ११५		दहियं	दधिकम्	८५३
दसण्हं	दशानाम् २०६ [२]		दहिवन्ने	दधिपर्णः-वृक्षमेद.	४१
,, (स प.)	दशसु १८३४, १८३५			गा १८	
,, (प-तृ.ष)	दशभ्यो दशभिर्वा ७०६, ७०७		दहि	दधि पृ २१२ टि. ७	
दसपणसिए	दशप्रदेशक ५०७, ५२८, ५३४, ५४९		दही	दधि १२३१	
दसपणसिते	,, ५४०		दहेसु	द्रहेषु १५१, १६०, १६३ त. १६६, १७५	
दसपणसियस्स	दशप्रदेशकस्य ५२८, ५४९		दंड-	दण्ड १७७, १७८ [१], १८८	
दसपणसोगाढे	दशप्रदेशावगाढ ५१२		दंडणं	दण्डकेन ११९८	
दसपदेसिते	दशप्रदेशक ५३४		दंडओ	दण्डक. ८८८ [२], ८९२, ९६० [२], १०६४, १५९१, १५९९ [१], १६१४	
दसपदेसिया	दशप्रदेशका ५०३		० दंडओ	दण्डक ८९०, ८९१, १०४२	
दसमं	दशमम् पृ. २०८ पं १०		दंडगसयं	दण्डकगतम् १६०४ [२]	
दसमा	दशमी ८६३ गा १९५		दंडगा	दण्डका. ८९१, ८९५, ९७१, १५८०, १५८४ [२], १५८७ [२], १६०४ [१-२], १६१६ [२], १६१९, १६३६, १६७४ [२], १६७८ [३], १९०७, २०९४ [२], २०९८ [२], २१०४ [२], २११५ [२], २११६ [१], २११७ [२], २११८ [२].	
दसमे	दशमम् ८६२ गा १९४				
दसमो	दशम ७९० गा. १८६				
दसविहा	दशविधा ११०, १४० [१], ५०१				
,,	दशविधा ५, ८२२, ८६३, ८६५				
दसविहे	दशविध ९२६, ९४७, १६७९				
दससमयठिईए	दशसमयस्थितिक ५१६				
दसहा	दशधा १७७ गा. १३७				
दह	द्रह-द्रहाभिधद्वीप-समुद्रार्थे १००३ [२] गा २०५				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	२११९ [५], २१२० [४], २१२३ [४], २१२४ [४], २१३६, २१३८, पृ ३१९ टि. १	
० दंडगा	दण्डकाः ६९२, १४०९, पृ ४३० टि १	
दंडया	,, ९६२ [३], ९६३ [३]	
दंडरयणत्तं	दण्डरत्नत्वम् १४६९	
दंडं	दण्डम् २१७२	
० दंतसेटी	दन्तश्रेणी १७८ [२]	
० दंता	दन्ता. ९५, १७८ [१]	
दंतारा	दन्तकारा-शिल्पार्या. १०६	
दंती	दन्ती-वनस्पति. ५४ [१] गा. ५०	
दंसण०	दर्शन ११० गा. १२८	
+ दंसण	दर्शनम् २१२ गा १८०, १२५९ गा २११	
दंसणचउक्कण	दर्शनचतुष्ककम् १६८९ [१, ३]	
दंसणचउक्कस्स	दर्शनचतुष्कस्य १६९८ [२], १७०६, १७३५ [२]	
दंसणणाणोवउत्ता	दर्शनज्ञानोपयुक्ता २१७६	
दंसणपरिणामे	दर्शनपरिणाम ९२६, ९३५	
दंसणपरिणामेणं	दर्शनपरिणामेन ९३८, ९४० [१], ९४१ [१], ९४३	
दंसणमोहणिज्जस्स	दर्शनमोहनीयस्य १६६७	
दंसणमोहणिज्जं	दर्शनमोहनीयम् ,,	
दंसणमोहणिज्जे	,, १६९१ [१-२]	
दंसणवावण्णगाणं	दर्शनव्यापन्नकानाम् १४७०	
दंसणं	दर्शनम् ४७८	
दंसणा	दर्शनानि ४८२ [३], ४८५ [२], ४८८, ४९६, ९४३	
,,	दर्शने ४५०, ४८२ [२], ४८९ [२], ४९० [२]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
दंसणारिया	दर्शनार्या. १०१, १०९	
० दंसणारिया	,, ११० त ११९	
दंसणावरणं	दर्शनावरणम् १७६२	
दंसणावरणिज	दर्शनावरणीयम् १६७४ [१], १६७८ [१], पृ ३६३ टि १-३	
दंसणिज्जा	दर्शनीयानि पृ ५६ टि. ९	
० दंसणी	दर्शनिन २६०	
० दंसणीण	दर्शनिनाम् २६०	
० दंसणीणं	,, ,,	
दंसणे	दर्शनम् १९६३, १९६४ दर्शने २११ गा १६९	
,,	दर्शने ४५५ [१], ४५७ [१], ४६४ [१]	
दंसणेहि	,, ४५२, ४५५ [२-३], ४५६ [१], ४५९ [१], ४८१ [२], ४८३ [१], ४८९ [१, ३], ४९१ [१], ४९५ [१]	
दंसणेहि	,, ४८१ [१], ४८२ [१], ४९० [१], ४९३ [१]	
० दाई	दायी ९२१ [१]	
+ दाडिम	दाडिम ४१ गा १६	
दाडिमाण	दाडिमानाम् ११२२	
दाणंतराइए	दानान्तरायिकम् १६९६	
दाणंतराए	दानान्तरायः १६८६	
दाम	दामन् १७८ [१], १८८	
दाम-	,, १९५ [१]	
दामिली	द्राविडी-लिपिभेद १०७	
० दामे	दाम १२३०, १२३१	
दारगाहा	द्वारगाथा १४०६ गा २१३	
दारं	द्वारम् २२४, २२६, २३१, २५१ तः २५६, २५९ तः २६९, २७३ त. २७५, ३२४, ३२५,	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
ढार	३३३, ३३४, १२६०, १२७० [२], १२८४, १३२०, १३२५, १३३४, १३४२, १३४५, १३५३, १३६१, १३६३, १३७३, १३७५, १३८२, १३८५, १३८८, १३९१, १३९४, १३९६, १३९८, १४०९, १४१३, १४१६ [२], १४४३, १४५८, १४६४ त १४६६, १४६९, १८७०, १८७५ [२], १८८२ [३], १८८६, १८८९ [३], १८९३, १८९६, १८९९ [२], १९०० [४], १९०१ [२], १९०२ [४], १९०३ [६], १९०७		दाहिणड्डु	दक्षिणार्ध	१९७ [२]
			दाहिणपच्चत्थिमेणं (स. तृ.)	दक्षिणपश्चिमायाम्	३२७, ३२९
			दाहिणपुरत्थिमेणं (स. तृ.)	दक्षिणपूर्वस्थाम्	३२७, ३२९
			दाहिणत्राण	दक्षिणवात	३४ [१]
			दाहिणवेयालि	दक्षिणतटम्	१११२
			दाहिणवेयालीओ	दक्षिणतटत.	,,
			दाहिणिल्लं	दाक्षिणात्यम्	११०१
			दाहिणिल्ला	दाक्षिणात्या	१७९ [१], १८२ [१], १८५ [१], १९० [१]
			दाहिणिल्लाओ	दाक्षिणात्यात्	११०१
			दाहिणिल्लाणं	दाक्षिणात्यानाम्	१७९ [१-२], १८० [१], १८२ [२], १८३ [१], १८५ [१], १९० [१-२], १९१ [१], १९४
दाराण	(१) फलविशेषाणाम् पृ २७३ टि. ८		दाहिणिल्लेहितो	दाक्षिणात्येभ्य	२१७ [१-६]
दारेसु	द्वारेषु	१४८	दाहिणुत्तरेणं (स. तृ.)	दक्षिणोत्तरे	२१४ [३], २२४
दालित्ताणं	दारयित्वा	८२	दाहिणेणं	दक्षिणेन	१७९ [१], १८२ [१], १९० [१], १९७ [१]
दालिमाण	दाडिमानाम्	१२३५, पृ. २७३ टि. ५	,, (स. तृ.)	दक्षिणस्याम्	२१३, २१४ [१-५], २१५ [२] त २१८, २२०, २२२, २२३ [१-८], ३२७, ३२९
दात्रियाइं	दर्शितानि	पृ २२५ टि. ३		दक्षिणेभ्य	पृ ८२ टि १-२
दासापुरिया	लिपिभेद	पृ ३८ टि ९	दिट्ठं	दृष्टम्	११० गा १२६
दासि	गुच्छवनस्पतिविशेष.	४२ गा २३	दिट्ठेहिं	दृष्टान्तै	१९६३
दाहिण	दक्षिण	१५७, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०१ [१], २०३ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७	० दिट्ठतो	दृष्टान्तः	१२५१
दाहिणउत्तरेण (स. तृ.)	दक्षिणोत्तरे	२१९	दिट्ठिपरिणामेणं	दृष्टिपरिणामेन	पृ. २३० टि. २
दाहिणओ	दक्षिणत	१८७ गा. १४०	दिट्ठिवाओ	दृष्टिवादः	११० गा. १२६

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
दिद्विवाय०	दृष्टिवाद	१ गा. ३
दिद्वी	दृष्टि	१८६५ गा. २१९
० दिद्वी	दृष्टय-दृष्टिमन्त	२५६, ९३८
० दिद्वीणं	दृष्टीनाम्-दृष्टिमताम्	२५६
दिद्वीविसा	दृष्टिविषाः-सर्पविशेष.	७९
दिण्ण	दत्त	१७७, १७८ [१]
दिक्त	दीप्त	१९६
दिन्न	दत्त	१८८
दिन्नं	दत्तं	१ गा [२]
दिली	ग्राहविशेष.	६५
दिवड्डु	द्वयर्थम्-सार्धमेकम्	१७०० [९], १७०२ [३, ३८], १७०७ [१], १७३१ [३], १९८८, १९८९
दिवड्डो	द्वयर्थः-सार्धमेक.	१७१२
दिवग्गपुहत्तस्स (म. प.)	दिवसपृथक्त्वे	१८०६ [२], १८२८ त १८३१
० दिवागरे	दिवाकर.	१२२९
दिव्व०	दिव्य	१७७, १७८ [१], १८८
दिव्वाहं	दिव्यान्	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
दिव्वाणु	दिव्यथा	”
दिव्वागा	दिव्याका -सर्पमेदविशेष	८०
दिच्चेण	दिव्येन	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
दिसा	दिशा-दिशाकुमार	१८७ गा. १३९
”	” -दिशाकुमारा	१८७ गा. १४५ गा. १४७
दिसाओ	दिशाः	१७७, १७८ [१], १८८, १९६
दिसाकुमारा	दिशाकुमारा	१४० [१], ४२९

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
दिसाकुमाराणं	दिशाकुमाराणाम्	५७८
दिसाणुवाएणं	दिशानुपातेन	२१३, २१४ [१-५], २१५ [१-३], २१६ [१-४, ७-८], ३२७, ३२९
दिसाणुवातेणं	दिशानुपातेन	२१६ [५-६], २१८ त २२२, २२३ [१-६, ८], २२४
दिसि०	दिक्-दिक्कुमारा	१७७ गा. १३७
+दिसि	दिशा	२१२ गा १८०
दीणस्सरया	दीनस्वरता	१६८४ [२]
दीव	द्वीप	२१६९
दीव	द्वीप-द्वीपकुमाराः	१७७ गा. १३७
दीव०	” -द्वीपकुमार	१८७ गा. १३९
दीव०	द्वीप	८३, ८९, ९०, ९३, १५४, १७६, १९९१, १९९२, १९९४, १९९७, १९९८, २००६
दीवकुमारा	द्वीपकुमारा	१४० [१], ४३९
दीवकुमाराणं	द्वीपकुमाराणाम्	५७८
दीवणिज्जा	दीपनीया	१२३७
दीवं	द्वीपम्	२१६९
दीवा	द्वीपा -द्वीपकुमारा	१८७ गा. १४६ गा १४८
दीविण्	द्वीपक	८४९, ८५२
दीविओ	” पृ	२१२ टि ४
दीविया	द्वीपका.	७४
”	द्वीपिका	८५१
दीवे	द्वीपे	१७९ [१], १८० [१], १८२ [१], १८३ [१], १९० [१], १९७ [१], १९८ [१], १००३ [१२], १०९८, २१६९

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
० दीवे	द्वीपे	पृ ३०२ टि २
दीवेसु	द्वीपेषु	८२, ११८, १५१, १६०, १६३ त १६६, १७५
+ दीवोदहि	द्वीपोदधय	९७२ गा. २०३
दीसह	दृश्यते	पृ. २२ टि ११
दीसई	,,	,,
दीसए	,,	,,
दीसति	,,	,,
दीसती	,,	,,
दीसंति	दृश्यन्ते	५४[१०] गा १०३
दीहगइपरिणामे	दीर्घगतिपरिणामः	९४९
दीहं	दीर्घम्	२११ गा १६१
दीहियाण	दीर्घिकाणाम्	८८५
दीहियासु	दीर्घिकासु	१५१, १६०, १६३ त १६६
दु०	द्वि	५३२[१], ८७७[९]
दुइयाए	द्वितीयाया.	२१७ [५]
दुक्खत्ताए	दु खतया	१८०५
दुक्खं	दु खाम्-वेदनाभेदम्	२०५४ गा. २२६, २०७०
दुक्खा	दु खा-वेदनाभेद	२०५४ गा २२५, २०६९
० दुक्खा	दु खा	२११ गा १७९, २१७६ गा. २३१
० दुक्खाणं	दु खानाम्	६७३ [२], १४२१[५], २१७४[१]
दुखुरा	द्विखुरा	७०, ७२
दुगळो	द्विगतः	१५२० [३]
दुगतो	,,	१५१७[३], १५२० [५], १५३९ [२]
दुगुंछा	जुगुप्सा	१६९१ [५]
० दुगुंछाए	जुगुप्सानाम्	१७०८[१०]
० दुगुंछाणं	,,	१७०० [१३]

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
दुगोत्तफुमिया	द्विगोत्रस्पर्शिका-वल्लीमेद	पृ. १९ टि. १२
दुग्गइगामिणीओ	दुर्गतिगामिन्य	१२४१
दुट्ठाणवडिण्	द्विस्थानपतितः	५५०[१]
दुट्ठाणवडिने	,,	५०८, ५१३, ५१७, ५२१, ५२९ [१, ३], ५३५ [१], ५४१[१], ५५० [१]
दुण्णि	द्वौ	१७०० [११]
+ दुद्ध	दुग्धम्	पृ. २३७ टि. १
दुद्धरधरेण	दुर्धरधरेण	१ गा. [१]
दुद्धं	दुग्धम्	८५३, पृ. २४७ टि १
दुपणसमव्वहिते	द्विप्रदेशाभ्यधिक	५०६
दुपणसहीणे	द्विप्रदेशहीनः	,,
दुपणसिए	द्विप्रदेशकः	५२५ [१], ५२७ [२], ५३९ [१], ५४८ [१], ७८२
,,	द्विप्रदेशके	७८२
दुपणसिते	द्विप्रदेशकः	५२६ [१], ५२७ [१], ५३३ [१]
दुपणसियस्स	द्विप्रदेशकस्य	५२५ [१], ५३३ [१], ५३९ [१], ५४८ [१]
दुपणसियं	द्विप्रदेशकम्	१९६३
दुपणसियाइं	द्विप्रदेशकानि	८७७ [३]
दुपणसियाणं	द्विप्रदेशकानाम्	५२५ [१], ५३३ [१], ५३९ [१], ५४८ [१]
दुपणसोगाढाइं	द्विप्रदेशावगाढानि	८७७ [४]
दुपणसोगाढे	द्विप्रदेशावगाढ	५१२
दुपदेसिए	द्विप्रदेशक	५०५
दुपदेसिते	,,	पृ. १५९ टि. १
दुपदेसिय	द्विप्रदेशक	११०६
दुपदेसियस्स	द्विप्रदेशकस्य	५०५
दुपदेसिया	द्विप्रदेशकाः	५०३

मूलसहो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
दुपदेसियागं	द्विप्रदेशकानाम्	५०५
दुपदेसे	द्विप्रदेशे ७९० गा.	१८५
दुप्पउत्तकाइया	दुप्पयुक्तकायिकी-	
	क्रियाभेद	१५६८
दुफासाइं	द्विस्पर्शानि	८७७ [१३], १८०० [१]
दुत्तिभगंध	दुरभिगन्ध	५४४
दुत्तिभगंध०	,,	४४१
दुत्तिभगंधणामाण	दुरभिगन्धनात्र	१७०२ [३०]
दुत्तिभगंधपरिणता	दुरभिगन्धपरिणता	८ [०], ९ [१-५], ११ [१- २, ४-५], १२ [१-८], १३ [१-५]
दुत्तिभगंधपरिणया	दुरभिगन्धपरिणता	१० [२], ११ [३]
दुत्तिभगंधपरिणामे	दुरभिगन्धपरिणाम	५५३
दुत्तिभगंधस्स	दुरभिगन्धस्य	५४४
० दुत्तिभगंधा	दुरभिगन्धा	१६७ त १७४
दुत्तिभगंधाइं	दुरभिगन्धानि	८७७ [१०], १८०१
० दुत्तिभगंधाइं	,,	१८०९
दुत्तिभगंधाओ	दुरभिगन्धा.	१२३९
दुत्तिभगंधो	दुरभिगन्ध	५४४
दुत्तिभसदपरिणामे	दुरभिगन्धपरिणाम - अशुभगन्धपरिणाम	९५७
दुयाहिणुणं	द्वयाद्यधिकेन	९४८ गा. २००
दुरभिगंधणामे	दुरभिगन्धनाम	१६९४ [१०]
दुरभिगंधपरिणता	दुरभिगन्धपरिणता	पृ. ७ टि. ४, पृ. ८ टि. २-४-६, पृ. १० टि. २
दुरभिगंधपरिणया	दुरभिगन्धपरिणता	पृ. ७ टि. १
दुरहियासा	दुरध्यासा.	१६७ त १७४
आ ९ [२]-१५		

मूलसहो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
दुरूहति	आरोहति	१२१५ [२-३]
दुरूहिता	आरुह्य	,,
दुवयणे	द्विवचनम्	८९६
दुवालस	द्वादश	२११
दुवालसविहा	द्वादशविधा	३८, ८६६
दुविहं	द्विविधाम्	२०५४ गा. २२६, २०७५, २०८३
दुविहा	द्विविधा	८ [२], २० त. २२, २५ [१], २६, २७, २८ [२], ३०, ३१ [२], ३२, ३३, ३४ [२], ३५ त ३७, ३९, ५५ [१], ५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६०, ६४, ६६, ६८ [१], ६९, ७५ [१], ७८, ८८ [१], ८५ [२], ९१ [१], ९२, ९७ [२], ९९, १०९, १११ त १३२, १३४ त १३८, १४० [२], १४१ [२], १४२ [२], १४३, १४४ [२], १४५, १४६ [२], १४७ [२], ४३८, ५००, ६७९, ६८१, ८६७, ८६८, ९९६, ९९८, ११२४ त. ११२६, ११२८, ११३२, ११४१, ११४२, ११४४, १४८६ [१-२], १५२०, [५], १५७३, २०४६, २०५७ [४], २०७८, २०८३
,,	द्विविधा	३, ४, १४, १५, ८६०, ८६१, ८६४, १०९६, ११००, ११०२, १५२९ [१-२], १५३२ [१], १५६८, १५६९,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
दुविहा	१९३६, १९४०, १९४२, १९४८, १९५०, १९५८, २०७२, २०७७		दुवे	१९३ [२], १९५ [२], २०५ [१], २०६ [१]	
"	द्विविधानि ९१० [१-४], ९११ [१-३], ९१२ [२-४], ९१४ [१-२], ९१६ [१२], ९१८ [१], ९२०, ९२१ [१-२], १०२४		दुसमइण्ण	द्विसामयिकेन २१५३ [२], २१५६ [१], २१५७, २१५९ [२], २१६६ [१]	
"	द्विविधः १९८२		दुसमइयं	द्विसामयिकम् ८७९	
दुविहे	" ९२५, ९३२, ९४८, ९४९, ९५३, ९५७, १०१७, १०२० [१], १०२१ [१], १०२२ [१], १०७२, १२७१, १२८५, १३२१, १३३०, १३३४, १३३५, १३४३, १३४६, १३५५, १३६४, १३६७, १३६९, १३७१, १३७६, १३७९, १३८१, १३९८, १६७०, १७९६, १८१७, १९०८, १९१२, १९१६, १९१७, १९२०, १९२४, पृ ३१५ टि २		दुसमऊणं	द्विसमयोनम् १३६५	
			दुसमय०	द्विसमय	११०४
			दुसमयठितीयाइं	द्विसमयस्थितिकानि ८७७ [५]	
			दुसमयसिद्धा	द्विसमयसिद्धा १७	
			दुहओवत्ता	द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
			दुहणामस्स	दु खनाम १६८४ [२]	
			दुहत्ताए	दु खतया १८०६ [१]	
			० दुहया	दु खता १६८१ [२], १६९० [३]	
			हुंविलय	हुंम्विलक-ग्लेच्छजाति- विशेष पृ ३६ टि. ३	
			दूभगणामाए	दुर्भगनाम १७०२ [५१]	
			दूभगणामे	दुर्भगनाम १६९३	
			दूरतर०	दूरतर पृ २९० टि ८-९	
			दूरतरागं	दूरतरकम् १२१७ [२]	
			दूरं	दूरम् १९६, १९७ [१], १९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २०७, २१०, १२१५ [१]	
दुविहे	द्विविधम् ९८३ [२], ९८४, १४७८ [१-२], १४८०, १४८२, १४८४ [१-२], १४८५ [१-३, ५-७], १४८७ [१-२], १५१४, १५२३ [१-२], १५२६ [१], १६८९ [१], १६९० [१], १६९१ [१, ३], १६९४ [१०, १८], १६९५ [१]		दूसरणामाए	दु स्वरनाम १७०२ [५२]	
			दूसरणामे	दु स्वरनमा १६९३	
			दूसिं	मथितं तक्रम् १२२०	
			देयडा	दृष्टिकारा - गिल्पार्था १०६	
			देव	देव १७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९७ [१] त १९७ [१], १९८ [२], २०० त. २०६ सूत्राणा द्वितीय- कण्डिका, १९०५ [३] त. १९०७	
दुवे	द्वौ १७८ [२], १८१ [२], १८४ [२], १८९ [२],				

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
देव०	देव ७९, ६५२, ६५४, १२७० [१], १७४७ [२], १८९५ [३], पृ १८० टि १	
देवमसणिमाउण्	देवासञ्ज्यायुष्कम् १४७१, १४७३	
देवममणि-	देवासंज्यायुष्कस्य १४७३	
आउयस्स		
देवकुराहि (स तृ.)	देवकुरासु पृ. ३५ टि ६	
देवकुर-०	देवकुरु १०९८, १२५७ [१४]	
देवकुरुहि (स. तृ.)	देवकुरुपु ९६	
देवखेत्तोववातगती	देवक्षेत्रोपपातगति १०९३	
देवखेत्तोववायगती	,, १०९७	
० ,,	,, ,,	
देवगइया	देवगतिका ९४४	
देवगणा	देवगणा २०७ त २१०	
देवगतिणाम	देवगतिनाम १७०९	
देवगतिणामाण्	देवगतिनाम १७०२ [४], १७३१ [४]	
देवगतिणामे	देवगतिनाम १६९४ [१]	
देवगतिपरिणामे	देवगतिपरिणाम ९२७	
देवगतिया	देवगतिका ९३९ [१]	
देवगती	देवगति ५६३, ५६८	
देवतेयगसरीरे	देवतैजसगरीरम् १५३९ [१]	
० देवत्ते	देवत्वे १०४१ [७-९], १०४३ [४-६], १०४५ [१-२], १०४६ [५-८], १०४७ [२-४], १०४८ [५], १०४९, १०५० [२-३], १०५२, १०५४ [३-४], १०५५ [४-५], १०६७, पृ ३२६ टि २	
देवदारु	देवदारु-वल्लीविशेष ४५ गा २९	
देवदालिपुप्फे	देवदालीपुप्फम् १२३३	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
देवदाली	देवदाली-रोहिणी, वन- रपतिविशेष १२३३	
,,	देवदालि.-वृक्षविशेष ४१ गा १७	
,,	देवदाली-वल्लीविशेष पृ. १९ टि ८	
० देवपंचिदिय-	देवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरस्य वेडव्वियसरीरस्स १५३२ [१]	
देवपंचेन्द्रियवेडव्वि-	देवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम् यसरीरे १५१६, १५२० [१]	
० ,,	,, १५२० [१-३], १५२६ [१-२, ६]	
देवभवोववातगती	देवभवोपपातगति १०९९	
देवय	देवता १९५ [१]	
देवराया	देवराज १९७ त २०६ सूत्राणा द्वितीयकण्डिका	
देवलोगेसु	देवलोकेषु १४७०	
० देवसरीरे	देवशरीरम् १५२६ [५]	
० देवस्स	देवरय १०३४ त १०३७, १०४५ [१-२], १०४६ [१, ८], १०४७ [१, ४], १०६३	
देवा	देवा. १३९, १४७ [२], १७७, १७८ त १८६ सूत्राणा प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९९ [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७ त २१०, २२० त २२३ [८], २२५, २२६, २८२, २८४, २८६, २८८, २९०, ३३४, ५८९, ६१२, ६१५, ६७६, ७१६, ७१७,	

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

देवा

७१९ त ७२३, ७३६,
७३७, ११८२ [१, ३],
११८३ [१, ३], ११८७,
११८८, ११९०, ११९७,
१८६०, १८६४, २०५१,
२०५२ [१-६], २०५३

० देवा

देवा १९४ गा १५३,
१९७ [१], १९८ [१],
२०० [१], २०२ [१],
२०४ [१], ६०५, ६२२,
६३४, ७२४, १९९८ त
२००७, २०५१, २१४४
[२], पृ ३२६ टि २

देवाउअ

देवायुष्क १७०९

देवाउअस्स

देवायुष्कस्य १७०१ [४],
१७३० [४]

देवाउए

देवायुष्कम् १६८३,
१६९२

देवाउयं

देवायुष्कम् १४७२

देवाओ

देवात् १६०१

देवाण

देवानाम् १७७, १७८
[१-२], १८० [२],
१८२ [२], १८८, १९०
[२], १९५ [१-२],
१९७ [१-२], १९८ [२],
३५३, १९८२

देवाणं

देवानाम् १७७, १७८
[१], १७९ [१-२], १८०
[१], १८१ [१], १८२
[१], १८३ [१], १८४
[१], १८६ [१], १८८,
१८९ [१], १९० [१],
१९३ [१], १९५ [१],
१९६, १९८ [१], १९९
[१], २०० [१], २०१
[१], २०३ [१], २०५
[१], २०६ [१], २०७

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

देवाणं

त २१०, २२५, २२६,
३४३ [१], ३४५ [१-३],
३४७ [१-३], ३४९
[१-३], ३५१ [१],
३९३ [१-३], ३९५
[१], ३९७ [१, ३],
४०१, ४०३ [१],
४०५ [१], ४०७ [१],
४०९ [१, ३], ४१३
[१-३], ४१७ [१-३],
४१८ [१-३], ४२० [१],
४२१ [१], ४२२ [१],
४२३ [१] त ४२६ [३],
४३१ [३], ४३२ [१],
५९०, ५९३, ७३७,
११६५ [१], ११६६
[१], ११८२ [१-३],
११८३ [१-३], ११८५
त ११८८, ११९०,
१५२६ [१], १५३२
[१], १५३९ [४],
१५४४ [३], २०५२
[२, ४-५], २०५३,
पृ १६५ टि ३, पृ.
१६६ टि. १

० देवाणं

देवानाम् १६३, १९७
त २०२ सूत्राणा प्रथम-
कण्डिका, २०४ [१],
२०७ त २०९, २११
गा १७१, ३४३ [२-३],
३९५ [१], ३९७ [२],
३९९ [२-३], ४०० [२],
४०३ [२-३], ४०५
[२-३], ४०९ [२-३],
४२७ [१] त ४३७ [३],
६०४, ६७५, ७५१,
१०३८ [१], १०३९,

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० देवाणं	१०८०, १०५२ त १०५४ [१], १०५५ [१-५], १०६७, ११६७ [१], १४७०, १६३६, १८५२, २०१४ [१-२], पृ. ६१ टि. १, पृ. ७२ टि. ४-६, पृ. १३५ टि. १-२, पृ ३२६ टि २, पृ ३९९ टि. १		देवीण	देवीनाम् २२६, ३४४ [१-३], ३४६ [३], ३४८ [१-३], ३५० [१-३], ३५२ [१], ३९४ [१-२], ३९६ [१], ३९८ [१-३], ४०० [१-३], ४०२ [१-३], ४०४ [१-३], ४०६ [१-३], ४०८ [१-३], ४१० [१] त ४१२ [३], ४१४ [१] त. ४१६ [३], ११६५ [२], ११८२ [२], ११८३ [२]	
देवाणुपुच्छिणाम	देवानुपर्विनाम १७०९		० देवीणं	देवीनाम् ३४४ [२-३],	
देवाणुपुच्छिणामाण	देवानुपर्विनाम.		देवे	देव ९९४, १२६४ [१], २१६९	
	१७०२ [३९]		,,	देव - देवाभिधद्वीप- समुद्रार्थे १००३ [२] गा २०६	
देवाणुपुच्छिणामे	देवानुपर्विनाम १६९४ [१६]		० देवे	देव १४५८, १५३९ [४]	
देवि ०	देवी १२७० [२]		देवेसु	देवेषु ६६६ [१], ६६८ [१], ६६९ [१], ६७२ [१, ७], ६७३ [१], १८९५ [२]	
देविदे	देवेन्द्र. १९७ त २०६ सूत्राणा द्वितीयकण्डिका		० देवेसु	देवेषु ६७३ [२]	
देवी	देवी १२६४ [२], १२६६ [२], ११४५, १७४९		देवेहि	देवै १८६४, २०५२ [२, ४-६]	
देवी -	,, १२६४ [२]		देवेहिंतो	देवेभ्यः ६३९ [१], ६४८, ६५० [१, १३], ६५५ [१, ४], ६५६ [१], ६५७, ६६२ [१], १५९९ [२], पृ १७७ टि. २	
० देवी	देव्यौ १७४७ [२]		० देवेहितो	देवेभ्य ६५० [१३, १६-१७], ६५३ [३], ६५६ [३], १६०४ [१]	
देवीओ	देव्य १७९ [१], २२६, २८३, २८५, २८७, २८९, २९१, ३३४, ११८२ [२-३], ११८७, ११८९, ११९०, पृ २८४ टि ३-५		देवो	देव. १७४५, १७४९,	
० देवीओ	देव्य ११८५				
देवीण	देवीनाम् १७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ [१] त १९७ [२], १९८ [२], ३५३, ११८२ [३], ११८३ [३], ११८५, ११८७, ११९०				

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० देसभाण	देगभागे	१९८ [१], २०६ [१], २११	दो	१४१६ [१], १६९९ [१], १७०० [५], १७०२ [१, ११, ३६, ३७, ४८-५३, ५८], १७०८ [८], १७१२, १७३१ [१, ५], १७३७ [४], १७८१, १७८४ [१], २०९३ [१], २०९५ [१], २१०० [२], २१०१ [१], २१०३ [१], २११९ [२, ४], २१२४ [३], २१३५ [१]	
० देसभागा	देगभागानि	१७७, १८८		द्वे ३२९, ३४९ [१, ३], ३५१ [१, ३], ४०९ [१, ३], ४१३ [१, ३], ४१७ [१, ३], ४१८ [१, ३], ४५०, ४७४ [२], ४८२ [२], ४८९ [२], ४९० [२], ७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ९१० [३], ९८७ [१], १०२५, १०२८ [१-३], १०४१ [३-४], ११४२, १२८९, १३१२, १३३९, १३५६, १४१५ [२], १५३२ [६], १५६५, १६३३, १६३५ [४], १९८८	
० देसभागे	देशभागे	१९७ [१], १९९ [१],		द्वितीयम् २१७५ द्वितीयाम् ६४७ गा १८३ द्वितीयाया २००० द्वितीयायाम् ३३४ द्वितीय. १५५१ [४] द्रोणमुखनिवेशेषु ८२ द्वौ ५४ [२] गा. ५५, २७३, १३१९, १७००	
देसं	देशम्	१६१५, १६१६ [२], १६१९, १६३६			
देसि	देशी	१८८			
देसूण	देशोनम्	३५० [१, ३], ३५२ [१, ३], १३२६, १३३१, १३४४, १३५२, १३५९, १३६०, १३७८ देशोनाम् १३५०, १३५८, १३६६			
॥			॥		
देसूणा	देशोना	१५३५			
देसूणाइं	देशोने	३४९ [१, ३], ३५१ [१, ३]			
देसूणाण	देशोनथा	१३५३			
देसे	देश	५, ५०१, १००२			
० देसे	देश.	१००५			
देसेणं	देशेन	१००२, १००३ [१], १००५			
देसोही	देशावधि	११८१ गा. २२२			
॥	देशावधय	२०२२, २०२४, २०२५			
० देहधारी	देहधारिण	१८८			
दो	द्वौ	१८७ गा. १४५, २५७ त २५९, २७१, ३२७, ४५८, ४६९, ४७६, ४८४, ४९२, ५७३, ६२६, ६२८, ६३३, ६३५, ६३६, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३, ८७८, १२१५ [३], १३६८, १४१४ [१, ३], १४१५ [१-२],	दोच्चं ॥ दोच्चाण ॥ दोच्चे द्रोणमुखनिवेशेषु दोणिण		

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
दोणिण	[१३], १७०२ [५, ९, १३, २२, ४३]		दोहिं	द्वाम्याम् ४६६ [१], ४६८ [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४८१ [१], ४८२ [२], ४८९ [१], ४९० [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ६८७, ६८८, ६९१, १६७०, १६७२, १७२६	
„	द्वे २११, ८५९ गा १९३, ९८३ [२], ९८४, १०३३ [१], १५२९ [४-५], १६११, १६३५ [४], १९८७, २१६९, पृ ३५.९ टि १		दोहिंतो	द्वाम्याम् ६३९ [१२, १६, १९], ६५० [४-६, ८, ११], ६६५ [३], १४६५	
दोण्ह	द्वयोः ५४ [१०] गा. १०३, १२०७ [२], १२१४, १५६६, पृ. ३०९ टि. १		ध		
दोण्हं	द्वयोः १९४, ९८७ [१], १५१२ गा २१६, १८३० तः १८३३, १९८२		धणुत्तिभागो	धनुत्तिभाग २११ गा १६३	
„ (पतृ. प)	द्वाम्याम् ७०२ त ७०५		धणुपुहत्तं	धनु पृथक्त्वम् १५११ [३], १५१२, १५१२ गा. २१६	
„ (स. प)	द्वयोः १८३० त. १८३३		धणुपुहत्तिया	धनु पृथक्त्विका ८३	
दोणिह	द्वौ पृ २२ टि १०		धणुसतं	धनु शतम् १५२९ [५-६], २१६९	
दोव	म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि ९		धणुसताइं	धनु शतानि १५२९ [६-८]	
दोमिलिवि	लिपिभेद पृ ३८ टि. १२		० धणुसयाइं	„ १५२९ [१]	
दोमिली	„ „		धणुसहरसं	धनु सहस्रम् १५२९ [१, ८]	
दोला	चतुरिन्द्रियजीवा ५८ [१]		धणु	धनु ८३	
दोसणिस्सिया	द्वेपनिःसृता ८६३		वणूह	धनूषि १५२९ [२-५]	
दोसापुरिया	लिपिभेदः १०७		धणुपुहत्तं	धनु पृथक्त्वम् १५१२ गा. २१५	
दोसु	द्वयो ६७२ [५], १२१६ [१], १२१७, पृ ४७ टि. ६		धणे	धनम् पृ २१२ टि. ९-१०	
दोसु-	„ १५५		धणो	धान्यम् ८५४ त ८५६	
दोसे	द्वेष १६७०		धमाससारण	धन्वयवासकसारक पृ २९४ टि ५	
„	द्वेषे ८६३ गा १९५		धमाससारे	धन्वयवासकसार १२२६	
दोसेण	द्वेषेण „				
दोसेणं	„ १५८०				
दोस्सिया	दौष्यिका -कर्मार्था १०५				
दोहि	द्वाम्याम् ८५९ गा. १९३				

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
धम्मत्थिकाए	धर्मास्तिकाय ५, २७०		+ धव	धव-वृक्षविशेष.	४१
	तः २७२ [१], २७३,				गा. १८
	५०१, १३९५		धवल ०	धवल	१७८ [१-२]
धम्मत्थिकाएणं	धर्मास्तिकायेन १००२,		धंत ०	ध्मात	१२३१
	१००३ [१], १००५		धंतो	ध्मातः	५४ [१०] गा.
धम्मत्थिकाय ०	धर्मास्तिकाय २७०,				१०२
	२७१, २७३		धाय	धाता-वानव्यन्तरेन्द्रः	
धम्मत्थिकायस्स	धर्मास्तिकायस्य ५, २७२			१९४ गा. १५२	
	[१], ५०१, १००२,		धायइ	धातकी-धातकीखण्डः	
	१००३ [१]			१००३ [२] गा. २०४	
धम्मरुइ	धर्मरुचि ११० गा. १३०		„	वृक्षविशेषः ४० गा. १४	
० धम्मरुई	„ ११० गा. ११९		धायइसंडपुरिमद्धे	धातकीखण्डपूर्वार्धे १२५७	
धम्मरुक्खे	धर्मवृक्ष-वृक्षभेद ४८			[१६]	
	गा. ३७		धायइसंडे	धातकीखण्डः १००३ [२]	
धम्मं	धर्मम् १४२० [२-३],		„	धातकीखण्डे १०९८	
	१४२१ [२], १४२५		० धारणिज्जेसु	धारणीयेषु १५७७ [१],	
	[२], १४२८ [२],			१६३९	
	१४३१ [२], १४३२		० धारिणो	धारिणः १९६	
	[२-३], १४३७ [२-३],		० धारी	„ १७७, १७८ [१],	
	१४५२			१८८, १९६	
० धम्मं	धर्मम् ११० गा १३०		„	धारिणौ १७८ [२]	
धरण ०	धरण-नागकुमारेन्द्र		धीरपुरिसेण	धीरपुरुषेण १ गा [१]	
	१८१ [२]		धूमकेऊ	धूमकेतव.-धूमकेतुनिकाय-	
धरणितलगतं	धरणितलगतम् १२१५ [१]			देवाः १९५ [१]	
धरणितलगयं	„ १२१५ [२-३]		धूमप्पभा	धूमप्रभा ७७४	
धरणितले	धरणितले पृ २९० टि ५		धूमप्पभाए	धूमप्रभाया १७२, २१७	
धरणे	धरण -नागकुमारेन्द्र			[२], २००४	
	१८२ [२], १८७ गा		„	धूमप्रभायाम् १४८, १६७,	
	१४३			३३४, १५२९ [६],	
० धरा	धरा १७७, १७८ [१],			२०५७ [४]	
	१८७ गा १४७, १८८,		धूमप्पभापुढविगे-	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिका	
	१९६		रइए	१४४७	
„	वरौ १७८ [२]		धूमप्पभापुढविणे-	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिका	
० धरे	धर १९७ [२], १९८		रइया	१४१० [३]	
	[२], १९९ [२], २००		धूमप्पभापुढविणे-	धूमप्रभापृथ्वीनैरयिकाणाम्	
	[२], २०१ [२]		रइयाणं	१९८८	
० धरेण	धरेण १ गा. [१]				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
धूमप्पभापुटविने- रइपुहितो	धूमप्रभापृश्चनैरयिकेभ्यः २१७ [३]	
धूमप्पभापुटविने- रइया	धूमप्रभापृश्चनैरयिका ६०, २१६ [६], ५७३, ६४५ [१]	
धूमप्पभापुटविने- रइयाणं	धूमप्रभापृश्चनैरयिकाणम् १७२, ३४० [१], ६४६	
०	॥	॥ ३४० [२-३]
धूव	धूप १७७, १७८ [१], १८८	
धोय	धौत १७८ [२], १२३१	
	न	
न	न ५४ [१०] गा १०३, २११ गा. १७१ गा. १७८, ४६१, ५४४, ५४७ [१], ५५३, ८३६, ९९८, २०४३, २१७६, पृ १६९ टि. २, पृ २४५ टि ५	
न-	न २०३२ गा २२३	
नखत्त	नक्षत्र १७० त १७४, १९७ [१], २१०	
नखत्तदेवय	नक्षत्रदेवता १९५ [१]	
नखत्तविमागे	नक्षत्रविमाने ४०४ [१-३]	
नखत्ता	नक्षत्राणि १४२ [१]	
नगरनिवेशेसु	नगरनिवेशेषु ८२	
नगरावास	नगरावास १९० [१ २]	
नट्ट	नाट्य-नृत्य १७७, १७८ [२], १९६	
नत्थि	नारित ५२५ [३]	
नत्थि	न सन्ति ९०, १०५५ [४], २१२३ [१]	
० नदीओ	नद्य -नदीनामाभिवद्दीप- समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
नदीसु	नदीपु १५१, १६०, १६३ त १६६, १७५	
नपुसगुहितो	नपुंसकेभ्यः ६४५ [६]	
नपुंसकलिङ्गसिद्धा	नपुंसकलिङ्गसिद्धा. १६	
नपुंसकवेदगा	नपुंसकवेदका. २५३	
नपुंसकवेदगाणं	नपुंसकवेदकानाम् ,,	
नपुंसगवेदस्स	नपुंसकवेदस्य १७०० [११]	
नपुंसगवेदे	नपुंसकवेद -नपुंसकवेदवान् १३२९	
नपुंसगवेयगा	नपुंसकवेदका ९४३	
नपुंसगा	नपुंसका ५६ [१], ५८ [१], ६८ [२-३], ८४ [२-३], ८५ [४], ९१ [२-३]	
नपुंसगाणमणी	नपुंसकाजापनी ८५५	
नमो	नम ग्रन्थादौ, १ गा. [२]	
नरपुसु	नरकेषु १७०	
नरगभयं	नरकभयम् १६९, १७३	
नरगा	नरका १६९ त १७४, १७४ गा १३५-१३६	
नरगेसु	नरकेषु १६९, १७१ त १७४	
नरच्छायं	नरच्छायाम् १११४	
नरयपुडवीणं	नरकपृश्चीनाम् ६४७ गा १८४	
० नलिणाणं	नलिनानाम् ५४ [८] गा ९०	
नलिणे	नलिनम् ५१	
नव	नव ९१ [४] गा १११, ४१५ [३], ५९१, १०३४, १७७८	
+ नव	नवम ७९० गा १८७	
नवमो	,, ७९० गा १६५-१८६	

मूलसद्वो

नवरं

सकयत्यो

सुत्तंकाड

नवरम् १८७, १९१[१],
 २०९, ४५९[३], ४६१,
 ४६२[३], ४६४[२],
 ४६६[३], ४७०[३],
 ४८२[२-३], ४८७[३],
 ४८८[२], ४९०[२-३],
 ४९१[३], ४९३[२],
 ४९६, ४९९[२], ५०६,
 ५०७, ५१७, ५१८,
 ५२१, ५२३, ५३०
 [३], ५३१[२], ५३२
 [३], ५३३[३], ५३४,
 ५३५[३], ५३६[३],
 ५३७[३], ५३९[३],
 ५४१[३], ५४३[३],
 ५४४, ५४५[३], ५४७
 [३], ५४८[३], ५४९,
 ५५०[३], ५५१[३],
 ५५२[३], ५५५[२],
 ५५६[३], ५५७[३],
 ६०८, ६२५, ६४१ तः
 ६४५[१], ६४६, ६४८,
 ६५०[१०, १२], ६५२,
 ६५५[४], ६५८, ६६७,
 ६७२[४, ६], ६७४,
 ६७५, ८९०, ८९१,
 ९२०, ९३९[१],
 १००९[२], १०११
 [२], १०१५[१],
 १०३३[३], १०३४,
 १०४१[४], १०६७,
 ११८०[१०], १२०७
 [२], १२१४, १२४२,
 १६८१[२], २०५७
 [४], २०९५[२]

+ नंदि

नन्दि-नन्दीश्वरो द्वीप
 समुद्रश्च १००३[२]
 गा २०४

मूलसद्वो

+ नाग

नाग-०

नागकुमारत्ते
 नागकुमारगया
 नागकुमारा

नागकुमाराणं
 नागकुमारीणं
 नागलता

० नाणत्तं

० नाणं

नाणा

,,

नाणे

नाणेहिं

नाम

,,

नामधिजा

नामं

,,

नामा

० नामेणं

नायव्वा

नायव्वो

नालिपुरी

० नालिपुरीणं

नालियावद्धा

निउण०

सकयत्यो

सुत्तंकाड

नागाः-नागकुमाराः १७७
 गा. १३७

नाग-नागकुमार १८७
 गा. १४७

नागकुमारत्ते २११०
 नागकुमारराजा १८३[२]
 नागकुमाराः १४०[१],
 ४४२

नागकुमाराणाम् १८२[२]
 नागकुमारीणाम् ३५०[१]
 नागलता. ४४ गा. २७

नानात्वम् १८७

ज्ञानम् १४३६[१-२]

ज्ञानानि ४६१

ज्ञाने (प्रथमाद्विव)

४८२[२]

ज्ञाने (स.) २११
 गा. १६९

ज्ञानैः ४८९[३], ४९०
 [३], ४९५[१]

नामन्-नामकर्म ६८४,
 ६८५, ६८८, ६९१

नाम ११० गा. १२३

नामवेयानि २११

नाम २०८

नामानि पृ. १४ टि १

नामानः १७७ गा. १३७

नाम्ना २०५[१]

ज्ञातव्या पृ. ६७ टि. ५

ज्ञातव्यः ५४[२] गा. ५५,
 ११० गा. १२२ गा. १३०

नालिकेरी ४८ गा. ३८

नालिकेरीणाम्

५३ गा. ४४

नालिकावद्धानि ५४[८]
 गा. ८७

निपुण १८८

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाह	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाह
निर्ग कडच्छाया	निर्गकडच्छाया-निरूप-		निर्गपंचयस्स	निर्गपञ्चकस्य १६९८ [१]	
	घातच्छाया	२११	निर्ग	स्निग्ध-स्पर्श ५०४, ५४८	
„	निर्गकडच्छायानि	१७७,		[१], ५५० [१], ५५१	
	१९६, २०६ [१], २१०			[१]	
+ निर्गकस्य	निर्गकस्य ११० गा. १३२		निर्गफास ०	स्निग्धस्पर्श ४४०, ४४१	
० निर्गुत्तु	निर्गुत्तु १५७		निर्गफासपरिणता	स्निग्धस्पर्शपरिणता ८ [४],	
निर्गमणिवेसेसु	निर्गमनिवेशेषु	८२		९ [१-५], १० [२],	
निर्गोद	निर्गोद	२३९, २४४		११ [३-५], १२ [१-३],	
निर्गोद ०	„	२४९		५], १३ [३-५]	
निर्गोदजीवा	निर्गोदजीवा	३३४	निर्गफासपरिणया	स्निग्धस्पर्शपरिणता	
निर्गोदा	निर्गोदा	२४२		११ [१]	
० निर्गोदा	„ २३७, २३८,		निर्गवंधणपरिणामे	स्निग्धवन्धनपरिणामः ९४८	
	२४० [७], २४१, २४३,		निर्गवण्हाओ	स्निग्धोष्णाः १२४१	
	२४४, २४५ [८], २४६,		निर्ग	स्निग्ध-स्पर्श ५५३	
	२४७, २४९, २५० [७],		निर्गफा	निर्गफानि १७७, १७८	
	२५१			[१], १८८, १९६,	
० निर्गोदाण	निर्गोदानाम् २५० [७]			२०६ [१], २१०, २११	
० निर्गोदाणं	„ २४० [७], २४२,		निर्गजंति	निर्गजन्ते ७७३ [३]	
	२४५ [८], २४६, २४७,		+ निर्गफाव	निर्गफाव-वनस्पति ५०	
	२५० [७], २५१			गा. ४२	
निर्गोदजीवे	निर्गोदजीवान् ५४ [१०]		निर्गमा	निर्गमा २११ गा. १५८	
	गा. १०२		निर्गमल	निर्गमल १७८ [१-२]	
० निर्गोद्या	निर्गोदाः २५० [७]		निर्गमला	निर्गमला २११	
० निर्गचं	निर्गचम् १७१		„	निर्गमलौ २०६ [१]	
+ निर्गचयार	निर्गचान्धकारा १७३,		„	निर्गमलानि १७८ [१],	
	१७४			१८८, १९६, २०६ [१],	
				२१०	
निर्गजरा	निर्गजरा ९७१ गा. २१०		निर्गताओ	निर्गता पृ २७५ टि ४	
निर्गजरापोगले	निर्गजरापुद्गलान् ९९५ [१],		निर्गमसो	निर्गमतः २११ गा १६८	
	९९६		निर्गमा	निर्गमात् ६८१, ७८१,	
निर्गजरिति	निर्गजरन्ति ९७१			७९७, ८७७ [९],	
निर्गजरेसु	निर्गजारिपु-निर्गजर्णवन्त			१५६४, १६०९, १६११,	
	९७१			१६१२, १६२८, १७८८	
निर्गजुत्त	निर्गजुत्त १७७			[२]	
निर्गजरेसु	निर्गजरेषु १५१, १६०,		निर्गएसु	निर्गएसु १५७	
	१६३ त १६६, १७५		निर्गयगती	निर्गयगति ५६०, ५६५	
निर्गजयं	निर्गजाम् २०८०		निर्गयपत्यडेसु	निर्गयप्रस्तडेसु १४८	
निर्गजनिर्ग	निर्गजनिर्ग पृ. ३६८ टि. २				

मूलमहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
निरयात्रालियासु	निरयावलिकासु	१४८, १५७	० निस्सिया	नि स्रता	८६३
निरयावास०	निरयावास	१७२	० निहत्ताउणु	निधत्तायुष्कः	६८४, ६८५
निरवसेसं	निरवगेपम्	२०५२ [३]	निहत्ताउयं	निधत्तायुष्कम्	६८८, ६९० त ६९२
निरंतर	निरन्तरम्	६०९ तः ६१९, ६२१ त. ६२४, ६७२ [९], ६७३ [०], ८११ तः ८१५ सूत्राणां ८१७ त ८२९ सूत्राणा च द्वितीयकण्डिका, ८५३, ८७८, १४१९, १४५१, १४६९, १५७५ [२], १५८६ [२], १६१३ [२], २११०	० निहाण	निधानम्	१ गा २
			नीरया	नीरजाः	२११
			,,	नीरजसौ	२०६ [१]
			,,	नीरजासि	१८८, १९६, २०६ [१], २१०
			नील ०	नील-वर्ण	५,४४
			नीलपत्ता	चतुरिन्द्रियर्जावा	५,८ [१]
			नीलमत्तिया	नीलमृत्तिका	—
			नीललेसे	पृथ्वीकायजीवा	२३
			नीललेस्सा	नीललेश्यः	१२०३ [१]
				नीललेश्या	११८० [५], ११८२ [३]
			,,	नीललेश्या	१११७
			नीललेरसाणं	नीललेश्यानाम्	२५५, ११७१
			नीलवण्ण ०	नीलवर्ण	पृ १५२ टि. १
			नीलवण्णपरिणता	नीलवर्णपरिणता	९ [२], ११ [२-५], १२ [१-३, ५-८], १३ [१-५],
			नीलवण्णपरिणया	नीलवर्णपरिणताः	८ [१], १० [२]
			नीलाइं	नीलानि	८७७ [७]
			० नीलाइं	,,	१८०१
			नीलासोणु	नीलाशोकः	१२२७
			नीली	नीली-वनस्पतिविशेषः	४२ गा १९
			नीससंति	नि.श्वसन्ति	६९३ तः ६९५, ६९७, ७०० त. ७२४, ११४२
			नेयव्वा	नेतव्या.—ज्ञातव्या	१९४ गा. १५३
			नेयव्वो	नेतव्यः—ज्ञातव्य	२११६ [१]
निरुक्कमाडया	निरुक्कमायुष्का	६७९, ६८१			
निवासेसु	निवासेषु	पृ. ३२ टि १३			
० निवेसेसु	निवेसेषु	८२			
निव्वत्त	निर्वृत्त	२११ गा. १५, ८			
निव्वत्तणया	निर्वर्तना	२०३३			
० निव्वत्तणा	निर्वर्तना	१००९ [१], १०१० [१]			
निव्वत्तणाहि-	निर्वर्तनाधिकरणिकी				
करणीया		१५६९			
निव्वावाणुणं	निर्व्यावातेन	८२, १५४			
निव्वाणयु०	निर्वाणपुर	पृ ७९ टि ४			
निव्विदुकाइय०	निर्विष्टकायिक	१३६			
निव्विनिगिच्छा	निर्विचिक्खित्सा	११० गा १३२			
निव्विगमाण०	निर्विगमान	१३६			
निस्सगारुड्	निस्सर्गमचि	११० गा १२१			
निग्गमा[रुट्टे]	,,	११० गा ११९			
निग्गेगो	निग्गेक	१७०० [१०]			
+ निग्गमंक्रिय	नि गङ्गित	११० गा. १३२			
निग्गमागविसा	नि श्वासविषा - सर्पविशेष.	७९			

मूलसदो	सद्व्यत्यो	सुत्तंकाड
नेरडण	नैरयिक ४४०, ४५५, [१], ४५६ [१], ४५७ [१]	
नेरडणसु	नैरयिकेषु ६६६ [१], ६६७ [१], ६६९ [१], ६७२ [१], ६७३ [१]	
० नेरडणसु	नैरयिकेषु ६७२ [२]	
नेरडणहितो	नैरयिकेभ्य ६३९ [१], ६४८, ६५० [१], ६५५, [१-२], ६५६ [१-२], ६५७, ६६२ [१], पृ. १७७ टि २	
० नेरडणहितो	नैरयिकेभ्य २१७ [१, ३-६]	
नेरडय ०	नैरयिक ५९	
नेरडयलसन्निवाडण	नैरयिकासंख्यायुक्कम १४७३	
नेरडयस्त	नैरयिकस्य ४४०, ४५५, [१-२], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], १०३५, २१०६	
नेरडया	नैरयिका. ६०, १६७, २१६, २१७ [१-६, ६], २२५, २६६, २७७, ३३४, ४३९, ४४३, ६०९, ६२४, ६०६, ६३०, ६३१, ६३४, ६३७, ६३९ [१], ६६६ [१], ६७७, ६८३, ६८८, ६९३, ८१९ [१], ८२७ [१], ८६८, पृ १३६ टि १, पृ २७५ टि ६	
० नेरडया	नैरयिका ६०, १६८ त १७२, १७४, २१६ [२-८], ५६९ त. ५७५,	

मूलसदो	सद्व्यत्यो	सुत्तंकाड
० नेरडया	६०७, ६१३, ६४०, ६४२ त ६४५ [१], ६४६	
नेरडयाणं	नैरयिकाणाम् १६७, २२५, २२६, ३३५ [१], ४४०, ४५१, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ६४८, ६५० [२, १०], ७२६, ७३१, ७३९, ७५३, ७६५, ७७१, १००९ [२], १०१० [२]	
० नेरडयाण	नैरयिकाणाम् १६८ तः १७४, ३३५ [२], ३३६ [१] त ३४२ [३], ६४१, ६४३, ६४४	
नो	नो ४३९, ४४०, ५०३, ६१७, ६१८, ६३९ [१-२, ५-६, ९-११, १४-१५, १७-१८, २०- २६], ६४५ [२-५], ६४८, ६५० [१, १७-१८], ६५५ [४], ६५६ [२], ६६२ [१-४], ६६५ [२], ६६६ [१-२], ६६८ [१-५], ६६९ [१], ७३९, ७४०, ७४४, ७४७, ७५०, ७५१, ७५५, ७५६, ७६१, ७६५, ७६७, ७७०, ७७३ [३], ७७५, ७८१ त ७८७, ७९२, ७९४, ७९७, ७९९, ९९० [१], ९९९ [१], ११२८, १४२५ [१-२], १४३१ [१], १४३७ [३],	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
नो	१४६३, १५१९ [२], १६५४, १६५७, १९८०, २०१७	
नोह्दियउवउत्ता	नोइन्द्रियोपयुक्ताः	३२५
नोह्दियउवउत्ताणं	नोइन्द्रियोपयुक्तानाम्	,,
नोपजत्तगनोअप-	नोपर्याप्तकनोअपर्याप्तका	
जत्तगा		२६६
नोपजत्तनोअप-	नोपर्याप्तनोअपर्याप्तानाम्	,,
जत्ताण		
नोपरित्तनोअपरित्ता	नोपरीत्तनोअपरित्ता	२६५
नोपरित्तनो-	नोपरीत्तनोअपरित्तानाम्	,,
अपरित्ताण		
नोसण्णीनो-	नोसंज्ञिनोअसंज्ञिनाम्	२६८
असण्णीण		
नोसंजतनोअसंजत-	नोसंयतनोअसंयतनो-	
नोसंजतासंजता	संयतासयता	२६१
नोसंजयनोअसंजय-	नोसयतनोअसंयत-	
नोसंजतासंजताणं	नोसयतासयतानाम्	,,
नोसुहुमनोवादराण	नोसूक्ष्मनोवादराणाम्	२६७

प

पइट्ठिता	प्रतिष्ठिताः	२११ गा. १५९
पइट्ठिय	प्रतिष्ठित	९७१ गा २०१
पइट्ठिया	प्रतिष्ठिता	२११ गा १६०
पइण्णग	प्रकीर्णकम्-प्रकीर्णकानि	
		११० गा १२६
पउम ०	पञ्च	१९६
,,	,, - पञ्चनामाभिधद्वीप-	
	समुद्रार्थे	पृ २४८
	टि	१
+ पउम-०	पञ्चम् ५५ [३] गा. १०८	
पउम-०	पञ्च ५४ [८] गा ९०	
पउम [कंठे]-०	पञ्चिनीकन्द	५४ [८]
		गा. ८८
पउमलता	पञ्चलता	४४ गा २७
पउम	पञ्चम्	८५३

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
पउमा	पञ्चा-वनस्पति	५४ [१] गा. ५०
पउसुत्तरा	पञ्चोत्तरा-शर्कराविशेष	१२३८
पउमे	पञ्चम्	५१
पउले	वनस्पतिविशेष	५४ [१] गा. ५२
पउसा	म्लेच्छजातिविशेष	९८
० पए	पदे	११० गा. १२५
पएस	प्रदेश	५११
पएस ०	,,	२११, ५०७, ५४०
पएस -	,,	५११ त. ५१३, ९७८ [१], १२४४
पएसट्टयाए	प्रदेशार्थतया	२७३, ३३०, ३३१, ४५२, ४५५ [१], ४७३ [१], ४८३ [१], ४९५ [१], ५०९ त. ५११, ५१३; ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५३९ [१], ५४२ [१], ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५४ [२], ७७७, ८०३, ८०४, ९७९, ९८५ [७], ९८७ [२], १२४७ त. १२४९, १५६५
पएसट्टयाते	प्रदेशार्थतया	५२९ [१], ५३० [१], ५४१ [१]
पएसवभतिए	प्रदेशान्यधिक	५२७ [३]
पएसमवभतिए	,,	५३९ [१], ५४८ [१]
पएसमवभहिते	,,	५०६
पएसहीणे	प्रदेशहीन.	५०६, ५२७ [३], ५४८ [१]
पएसं	प्रदेशम्	१६१६ [१-२]
पएसा	प्रदेशाः	५२८, ५३४, ५४९

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० पणसा	प्रदेशा	७७७, ७८०, ७९७, ८०२, ८०३
० पणसाण	प्रदेशानाम्	७७९, ७८०
० पणसिण्	प्रदेशक	५०६ तः ५१०, ५२५[१], ५२८, ५२९ [१], ५३०[१], ५३१ [१,३], ५३६[१], ५३७ [१], ५३९[१], ५४१ [१], ५४२[१], ५४३ [१], ५४५[१], ५४८ [१], ५४९[१], ५५० [१], ५५१[१], ५५४ [२]
॥	प्रदेशकम्	७९३, ७९६, ७९८, ८००, ९७७[१], ९८५[५]
० पणसिते	प्रदेशक	५२६[१], ५२७[१], ५३३[१], ५४०
० पणसियस्स	प्रदेशकस्य	५०८ तः ५१०, ५२५[१], ५२९[१], ५३०[१], ५३१[१], ५३३[१], ५३५[१], ५३७[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५४३[१], ५४८[१], ५४९[१], ५५०[१], ५५१[१], ५५२[१], ५५४ [१-२], ८००, ८०३, ८०५, ८०६
० पणमिपं	प्रदेशकम्	१९६३
० पणमिया	प्रदेशक	३३-
० पणमियाउं	प्रदेशकानि	८७७[२]
० पणमियाणं	प्रदेशकानाम्	५०९, ५१०, ५२५[१], ५२६[१], ५२७[१], ५२८[१], ५३०[१], ५३१[१]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० पणमियाणं	५३३[१], ५३६[१], ५३९[१], ५४१[१], ५४२[१], ५४३[१], ५४५[१], ५४८[१], ५५०[१], ५५१[१], ५५४[२]	
० पणसे	प्रदेश	५४[११] गा १०८ ११५
पणसेहिं	प्रदेश	१००३[१]
० पणसेहि	॥	२११ गा १६८
० पणसोगाटस्स	प्रदेशावगाटस्य	८०२ त ८०६
० पणसोगाटाउं	प्रदेशावगाटानि	८०३[४]
० पणसोगाटे	प्रदेशावगाटम्	७९५ त ७९७, ७९९, ८००, ८०५[६]
पओगगनी	प्रयोगगति	१०८५ त १०८८
० पओगगनी	॥	१०८६, १०८७, १०८९
पओगपयं	प्रयोगपदम्	पृ २७३ प. १३
पओगे	प्रयोग	२ गा ५, १०६८ त १०७५, १०७७ त. १०७८
० पओगे	,	१०६८
पओगे		१०८६
पओगे		
परमिनि		
परमेनि		
परमेनाणा		
परमेनाणा		
परमेनाणे		
परमेनि		

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	१४१३, १४१४[१,३], १४१५[१-२], १४१६ [१]	
पक्कणया	म्लेच्छजातिविशेष पृ ३६ टि ३	
पक्कणिय	,,	९८
पक्काण	पक्कानाम् ११२२, पृ. २९६ टि. ११	
पक्खस्स (पतु प) पक्षात् पक्षेण वा		६९४
पक्खाण	,, पक्षेभ्य पक्षैर्वा	७२३
पक्खाणं	,, ,,	७०१, ७०४ तः ७२४
,,	,, पक्षाभ्याम्	७०२ त ७०५
० पक्खित्तेहिं	प्रक्षितैः	९२१[१]
पक्खिविरालिया	पक्षिविडालिका-चर्मपक्षि- विशेषः पृ ३४ टि १	
पक्खिविराली	पक्षिविडाली- ,,	८७
पक्खी	पक्षिणः ६४७ गा. १८३, ८३२	
पक्खीसु	पक्षिषु १५१२ गा २१५	
पक्खेवाहारत्ताए	प्रक्षेपाहारतथा	१८१७
पक्खेवाहारा	प्रक्षेपाहारा	१८५९, १८६१
पक्खेवाहारे	प्रक्षेपाहार.	१८१७
पगडी	प्रकृतय १६६४ गा २१७	
० पगडीओ	,, १६६५, १६६६, १६८७, १७५४[१], १७६९[१], १७७५[१], १७८७[१]	
,,	प्रकृती १५८१ [१], १५८२, १५८३ [१], १६४२, १६४३, १६४७ [१], १६४८, १६४९ [१], १६६७ त १६६९, १७५५, १७५६[१],	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० पगडिओ	१७५७, १७५८[१], १७६३[१], १७६५[२], १७६६, १७६७[१], १७६८[१], १७७०[१], १७७३[१-२], १७७४ [१], १७७६, १७७७ [१], १७७८, १७८३ [१], १७८४[१], १७८८[१], १७८९, १७९१, १७९२[१]	
पगरेमाणा	प्रकुर्वाणा.-वध्रन्तः ६९१	
० पगारा	प्रकाराः २४, २८[१], ३१[१], ४० त ४२, ४४ त ४६, ५० गा. ४३, ५१, ५२, ५४[११], ५७[१], ५८[१], ६३, ६७, ७१, ७३, ७४, ७९, ८०, ८३, ८५[१], ८७, १०५, १०६, ३५३, ८४९, ८५०, ८५२	
० पगारा	प्रकारा	८५१
,,	प्रकाराणि ४७ त ४९, ८५३	
० पगारे	प्रकाराः ३४ [१]	
० पगासा	प्रकाशौ १७८ [२]	
० पगासाइं	प्रकाशानि १७८ [१]	
पच्चक्खवयणे	प्रत्यक्षवचनम्	८९६
पच्चक्खं	प्रत्यक्षम् ५४ [११]	
पच्चक्खाणं	प्रत्याख्यानम् १४२० [६]	
पच्चक्खाणावरणे	प्रत्याख्यानावरण. ९६२ [१], १६९१ [४]	
पच्चक्खाणी	प्रत्याख्यानी-भाषाप्रभेद ८६६ गा. १९६	
पच्चणुभवमाणा	प्रत्यनुभवन्तः १६७ तः १७४	
पच्चत्थिम	पश्चिम २१६ [१-८], २१७ [१-६], २२३ [५-८]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
पञ्चत्थिमिलं	पाश्चात्यम्	पृ. २७० टि. ६-७
पञ्चत्थिमेणं	पश्चिमेन	२१३, २१४ [१-५], २१५ [१-३], २१८, २१९, २२१, २२४, ३२७, ३२९
० पञ्चत्थिमेणं	,,	२२०, २२२, २२३ [१-४], ३२७, ३२९
पञ्चप्पिणेज्जा	प्रत्यर्पयेत्	२१७४ [४]
पच्छा	पश्चात्	२०३३, २०३४ [१], २१७२, २१७४ [१]
पच्छिमरां	पश्चिमकम्	११८१
पच्छिमदु	पश्चिमार्ध	१०९८
पच्छिमद्ध	,,	१०९८
पच्छिमद्धे	पश्चाद्धे	१२५७ [१६]
पच्छिमिलं	पाश्चात्यम्	११०१
पच्छिमिल्लाओ	पाश्चात्यात्	११०१
पच्छोववण्णगा	पश्चादुपपन्नका-	११२५
०	पश्चादुत्पन्नाः	११२६, ११३२, ११३३ [१]
पज्जत्त	पर्याप्त	३५३, ४२७ [३]. ६६५ [२], १४८५ [९]
+ पज्जत्त	पर्याप्त.	२१२ गा. १८१ १२५९ गा. २१०
पज्जत्त०	पर्याप्त	२१, २७, ३६, ३६५ [३], ३६६ [३], ३६८ [३], ३६९ [३], ३७० [३], ४०१ [३], ४०३ [३], ४०५ [३], ६५० [५], १११५ [३], १४८५ [३], पृ. ८८ टि. ०
पज्जत्त-०	पर्याप्त	५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [२], ७० [४], ८६ [२], ८७ [५], ९१ [२], १५३, १६३

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
		१७७, १७८ त. १८६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ त २०६ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, २०७ त. २१०, २३० [१६], २३१, २३५ [१-७], २३६, २४० [१-७], २४१, २४५ [१९], २४६, २५० [१७], १८८५ [७], १८९० [१], १८९१ त १८९५ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८९७ [१-३], १८९८ [२-४], १९०० [२-३], १९०४ [३६], १९०६ [५], १९२० [५]
पज्जत्तए	पर्याप्तक - पर्याप्त.	१२७० [१], १३८३, १३८७ [१], १३९०
० पज्जत्तए	पर्याप्तके - पर्याप्ते	१९०४ [१]
,,	पर्याप्तक - पर्याप्त	१२६७,
पज्जत्तए		
पज्जत्तए		
० पज्जत्तए		

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तनाट	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तनाट
० पजत्तयाण	पर्याप्तानाम्	२४८, १५११ [१]	पजनी	पर्याप्तः १८६५, गा. २३९	
पजत्तयाणं	,, २२९, २३४, ३१० [३], ३५१ [३], ३५९ [३], ३६० [३], ३६३ [३], ३६४ [३], ३९३ [३], ३९७ [३], ४०७ [३], ४०९ [३], पृ. ११७ टि. १		पजत्तीनु	पर्याप्तः १००४ [१]	
० पजत्तयाणं	,, २४८, २४९, १५११ [१-२]		पजत्तीहि	पर्याप्तः १३, १३४६, १३४७ [१], १३४८	
पजत्ता	पर्याप्ता. ५४ [११] गा १०६, १४८६ [२-३]		पजत्ते	पर्याप्तः १३४६	
पजत्ताण	पर्याप्तानाम् ३६७, १५०६ [४], १५११ [१], १५१३ [४], पृ. ३३५ टि. २		पजत्तट्टिया	पर्याप्तः १११९	
पजत्ताणं	,, १५१, २६६ ३२५, ३६२ [३], ११३ [३], ४१७ त. ४०६ मूलाणां तृतीयमण्डिका, ४२८ त. ४३७ मूलाणां तृतीयमण्डिका, १५१८ [७], पृ. ३३५ टि. १		० पजत्तन्नाणा	पर्याप्तः १३१	
पजत्तापजत्तियं	पर्याप्तापर्याप्तानाम् १३४८		पजत्तस्माणे	पर्याप्तः ८७७ [२० २१]	
पजत्तिया	पर्याप्तानां ८६० त. ८६३		० पजत्तस्माणेषु	पर्याप्तः २१०४ [१]	
० पजत्तिया	,, १३६८ [२],		० पजत्तान्निया	पर्याप्तः ८५८	
			पजत्ता	पर्याप्तः १३८, १४०, ४४९, ४४३ त. ४४८, ४५१, ४५२, ४५५, [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७२ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८४ [१], ४८५ [१], ४८६ [१], ४८७ [१], ४८८ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९२ [१], ४९३ [१], ४९४ [१], ४९५, ४९६, ४९७, ४९८, ४९९, ५००,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० पज्जवेहि	४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ५०८, ५३८ [१], ५४४, ५४७ [१], ५५४ [२-३], ५५५ [१], ५५६ [१], ५५७ [१]		पट्टवियाइं	प्रस्थापितानि	१४४४
			पट्टिता	प्रस्थिता.	१११९
			पट्टिया	,,	१११९
			पडल	पटल १६७ तः १७४, पृ. ५० टि. ६	
			० पडलाण	पटलानाम्	८८३
			पडहसंठाणसंठिए	पटहसंस्थानसंस्थितः	२०१२
० पज्जवेहिं	पर्यवैः ४४०, ४४१, ४४३, ४४४, ४४६, ४४७, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१,३], ४५९ [१,३], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१,३], ४९० [१,३], ४९१ [१], ४९३ [१-२], ४९५ [१], ४९७, ५०४, ५१०, ५१५, ५१९, ५२५ [१], ५२९ [१], ५३८ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५४५ [१], ५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१], ५५४ [१], ५५५ [३], ५५७ [१], पृ. १५२ टि १		पडाग	पताका १८८, १९५ [१]	
			पडागा	मत्स्यविशेष.	६३
			,,	सर्पविशेष.	८०
			पडागात्तिपडागा	मत्स्यविशेष.	६३
			पडागासंठाणसंठिए	पताकासंस्थानसंस्थितम् ९८६, १४९३ [१], १५२२	
			० पडिदिसिं	प्रतिदिशम् पृ. ७२ टि. २	
			पडिदुवारदेस	प्रतिद्वारदेश १७७, १७८ [१], १८८	
			पडिनियत्तति	प्रतिनिवर्तते २१७४ [१]	
			पडिनियत्तित्ता	प्रतिनिवर्त्य २१७४ [१]	
			पडिपुण्णचंदसंठाण-	प्रतिपूर्णचन्द्रसंस्थान-	
			संठित्ता	संस्थिताः २०७	
			पडिपुण्णं	प्रतिपूर्णम् १७०७ [१], १७०८ [२, ७], १७१२, १७१३, १७१८, १७२२, १७२७, १७२९, १७३१ [३-४]	
			पडिपुण्णा	प्रतिपूर्णा १५३५	
			पडिपुण्णे	प्रतिपूर्णान् १७०५, १७०८ [४], १७११ [२], १७१२, १७१४, १७१५, १७२१, १७२५, १७२८ प्रतिपूर्णा १७०८ [८], १७३१ [१, ५]	
			,,		
			पडिपुण्णचंदसंठाण-	प्रतिपूर्णचन्द्रसंस्थान-	
			संठिते	संस्थितः २०१ [१], २१६९	
पट्टगारा	पट्टकारा. - शिल्पार्था	१०६			
पट्टणनिवेसेसु	पत्तननिवेशेषु	८२			

मूलसहो	मय यन्त्रो	सुत्तंकाट
+ पडिरुव	प्रतिरुप - वानव्यन्तरेन्द्र	
		१९.२ गा १४९.
पडिरुवा	प्रतिरुपा.	१९.७ [१],
		१९८ [१], १९९. [१],
		२०५. [१], २०६ [१],
		२०७
”	प्रतिरुपा	२११
”	प्रतिरुपौ	२०६ [१]
”	प्रतिरुपाणि	१७७, १७८
		[१], १७९. [१], १८१
		[१], १८२ [१], १८४
		[१], १८५ [१], १८८,
		१८९. [१], १९० [१],
		१९३ [१], १९५ [१],
		१९६ [१], १९७ [१],
		१९८ [१], १९९ [१],
		२०५. [१], २०६ [१],
		२०७, २०८
० पडिरुवा	प्रतिरुपी-प्रतिरूपो वानव्य-	
	न्तरेन्द्र.	१९.२
पडिरुवे	प्रतिरुप	१९.३ [१],
		१९८ [१], १९९. [१]
पडिवसुओ	प्रतिपक्ष	५५३
पडिवज्जड्	प्रतिपद्यते	२१७५
पडिवजित्तश्	प्रतिपद्यते	१४५० [६-७],
		१४७७ [६]
० पडिवणणा	प्रतिपद्यता.	८६३
० पडिवणणे	प्रतिपद्य.	२१३५
पडिसाई	प्रतिपद्यती	१९८१ गा
		२०२ २०२३
पडिसाई	प्रतिपद्यती न.	१२३
पडिसामुदेरा	प्रतिपद्यती	१५ २६
		२७ २८
० पडिसामुदेरा	प्रतिपद्यती	२०३
पडिसामुदेरा	प्रतिपद्यती	२०३
पडिसामुदेरा	प्रतिपद्यती	२०३
पडिसामुदेरा	प्रतिपद्यती	२०३

मृलम्बदो	मलययो	मुल्लिहा
पडिमेयो	प्रतिमेय.	६६६
पडिमेयेयव्वा	प्रतिमेयेयव्वा	६६६, १८१ नं. १८१
पडिमेहो	प्रतिमेय ६६६ नं. ६६६, ६६६ [१], ६६६ [२], १६६६ [३]	
पडिहता	पडिहता १६६ गा १६६	१६६
पडिहारियं	प्रतिहारिकम्	पृ. १६६ टि. १
पडीण	प्रतीचीन	१६६
पडीण-	,, १६६ नं. १६६	
	मथाणा	प्रथममहाशता, १६६ नं. १६६
पडीणवाण्	पडीचीनवाण्	३६ [१]
पटु	पटु १६६, १६६ [१२], १६६, १६६	
पटुघ		

१३३-
१३३३३३
१३३३३३

[Faint handwritten notes at the bottom of the page]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० पडुप्पणं	प्रत्युत्पन्नम् ९११ [२], ९२१ [१], ९२४	
० पडुप्पणो	प्रत्युत्पन्न ९२१ [१]	
पडुप्पन्नवयणे	प्रत्युत्पन्नवचनम् ८९६	
पडोयारेहिं	प्रत्यवतारै. १९६३	
पडोलकंदे	पडोलकन्द पृ. १८ टि ८	
पडोल	पडोलम् ५४ [८] गा. ९४	
पडोला	पडोला ४२ गा. २०, ४५ गा. २८	
पढम ०	प्रथम २१७३ [२]	
पढमताए	प्रथमतया ५४ [९] गा ९७	
० पढमवग्गामूलस्स	प्रथमवर्गमूलस्स ९१२ [२], ९२०	
० पढमवग्गामूलं	प्रथमवर्गमूलम् ९११ [२], ९२१ [१]	
पढमसमय ०	प्रथमसमय ११२, ११५, ११६, ११८, ११९, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, १३२	
पढमं	प्रथमम् १७८ [१-२], ६४७ गा. १८३, २१७५, पृ ४५ पं २६	
पढमा	प्रथमा ७८१	
पढमे	प्रथमे २०४६, २१७२	
पढमो	प्रथम ७९० गा १८५- १८७, १५९१, १५९९ [१], पृ. २४८ पं २५, पृ २७९ पं. १५, पृ ३६७ पं २४, पृ ४०० पं. १२	
पणए	पनक ५१, ५४ [१] गा ४७, ५५ [३] गा. १०८	
पणगजीवस्स	पनकजीवस्य २१७५	
पणगमत्तिथा	पनकमृत्तिका २३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
पणट्टसंधिं	प्रणट्टसन्धिम् ५४ [७] गा. ८५	
पणतालीसं	पञ्चचत्वारिंशत् २११, ५९४	
पणतालीसाए	पञ्चचत्वारिंशति १७६, पृ. ३५ टि. १	
पणतीसत्तिभागा	पञ्चत्रिंशद्भागाः १७०२ [६, ८, १८-२१, ४५]	
पणतीसत्तिभागे	पञ्चत्रिंशद्भागान् १७११ [२]	
पणपणं	पञ्चपञ्चाशत् ३४४ [१, ३], ४०८ [१, ३], ४१४ [१, ३], ४१६ [१, ३], १२६४ [२], १२७० [२],	
पणयालीसं	पञ्चचत्वारिंशत् पृ. १६५ टि. ४	
+ पणरस	पञ्चदशम् ७९० गा. १८८, पृ. २०२ टि. २-३	
पणवणिय	पणपन्निक, पणपर्णिक, प्रार्णपर्णिक — वानव्यन्तर- देवजाति १८८	
+ पणवन्निय	पणपन्निकः — वानव्यन्तर- देवजातिः १९४ गा. १५१	
पणवीसं	पञ्चविंशतिः १६९	
पणिहाए	प्रणिधाय १२१५ [१], पृ. २९० टि १	
पणिहाय	,, १२१५ [२-३]	
पणुतालीसाए	पञ्चचत्वारिंशति ९३	
पणुवीसइमो	पञ्चविंशतितमः ७९० गा. १८७	
पणुवीसं	पञ्चविंशतिः ४२९ [१, ३], ४३० [१, ३], १५२९ [५-६], १९९१, १९९२	
पणुवीसाए	पञ्चविंशतौ १८४४, १८४५	
पणुवीसाए	पञ्चविंशतेः पञ्चविंशत्या वा ७१६, ७१७ १७१७	
० पणुवीसाए	,, ० " १७१७	

मूलसदो	महायन्त्रो	मुक्तिकाद	मूलसदो	महायन्त्रो	मुक्तिकाद
० पण्णत्तं	प्रज्ञप्तम् १४२० [२-३], १४२१ [२], १४२५ [२], १४२८ [२], १४३१ [२], १४३२ [२-३], १४३७ [२-३], १४५२			१५५० त. १५५३ [१], १५५८ त. १५५९, १५५९ [१, ४, ६, ९], १५६८ त. १५७२, १६९७, १६९८ [१०], १७३६ त. १७३८, १९५० त. १९५२, १९५४, १९५५, १९५३, १९५८, १९५९, १९५९ १९५९ [१], १९५८, २०५२ [१], २०५५, २०६०, २०६३, २०६६, २०६९, २०७२, २०७३, ७. १२३ दि १	
पण्णत्ता	प्रज्ञप्ता ४, ६, १४, १५, १७, १९, ५८ [१], ५९, २११, २३५ तः ३५१ [१], ३५४ [१-३], ३५७ [१], ३६० [१], ३६३ [१], ३६६ [१], ३६९ [१], ३७० [१], ३७१ [१], ३७२ [१], ३७५ [१], ३८१ [१], ३८४ [१], ३८७ [१], ३९० [१], ३९३ [१], ३९४ [१], ३९५ [१], ३९६ [१], ३९९ [१], ४०७ [१], ४०८ [१], ४०९ [१], ४३६ [१], ४३७ [१-३], ५६० त ५६८, ७३८, ७७३ [१],		पण्णत्ता	प्रज्ञप्ता ३, ८ [१, ४०], २०, २१, २५, २६, २८ [१], २९, ३१, ३२, ३४ [१, २], ३५, ३७, ४० तः ४३, ५१, ५२, ५५ [१], ५५ [१], ५५ [२], ५८ [२], ६० त ६३, ६८ [१, २], ६९	

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
पण्णत्ता	[१], ४३८, ४४०, ४४१, ४४३ त. ४४८, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५०० त. ५०२, ५०४, ५०५, ५१०, ५११, ५१५, ५२५ [१], ५५४ [३], ५५७ [१], ५६९ तः ५७७, ५७९ तः ५८१, ५८३ त. ५८५, ५८९, ६०६, ६०७, ६७९, ६८१, ८६७, ८६८, ९५८, ९५९, ९८० [१], ९८१ [१], ९८५ [८], ९८७ [३], ९९३, ९९४, ९९६, ९९८, ११२४ त. ११२६, ११२८ तः ११३०, ११३२, ११८१, ११४२, ११४४, ११४७, १४८६ [१-२], १५०१ [४], १५७३, २०४६, २०७८, २०८३, २०८६, २०८९, २०९० [१], २०९१ [१-२], २०९२, २१३३, २१३४ [१], २१४७ त. २११२, २१६८, २१६९	

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
पण्णत्ता	प्रज्ञप्तानि ४७ तः ४९, १४८ त. १५७, १६१, १६२, १६४ त १७०, १७२ त. १७८ [१], १७९ तः १८६ सूत्राणा प्रथमकण्डिका, १८८ [१], १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणा प्रथमकण्डिका, २०७ तः २११, ७९१, ८७०, ८९८, ९०१, ९०२, ९०४, ९०६, ९०८, ९१० [१-४], ९११ [१,३], ९१२ [१-२], ९१४ [१-२], ९१६ [१-२], ९१८ [१], ९२०, ९२१ [१-२], ९७३, ९८३ [१], ९८४, ९८५ [१], ९८७ [१], १०२४ त १०२६ [१], १०२७ [१], १०२८ [१-३], १०५६, १०५७, १२४६, १४७५, १६९४ [१८], २०४७	
„	प्रज्ञप्तः	१९८२
„	प्रज्ञप्तौ	२०५ [१], २०६ [१]
„	प्रज्ञप्ते	९८७ [१]
पण्णत्ताओ	प्रज्ञप्ता ४४, ४५, ५०, ७२५ त. ७२७, ७७४, ११५६ त ११५९, १२१९, १२३९, १२४०, १२४५, १२५०, १२५६, १२५७ [१-३, ५, ७, ९, १०], १५६७ १०२, १६१७ [१], १६१७,	

मूलसदो

सकयत्यो

मुत्तंकाह

मूलसदो

पण्णत्ते

१६२१, १६२७ [१],
१६६५, १६६६, १६८५,
१७५४ [१], १७६० [१],
१७७५ [१], १७८७ [१]

पण्णत्ते

प्रज्ञप्तिः १९७ [१], १९८
[१], २०२ [१], २०३
[१], २०४ [१], ६८६,
८८१, ९२५ तः ९३७,
९४७ त ९५७, ९६० [१],
९६२ [१], ९६३ [१],
९९२ [१-२], १००७,
१००८ [१], १०१५
[१], १०१७ त. १०२०
[१], १०२१ [१-३],
१०२२ [१-२], १०६८
त. १०७०, १०७२ त
१०७५, १०८५, १२७१,
१२८५, १३२१, १३२६,
१३३०, १३३१, १३३६,
१३३५, १३४३, १३४८,
१३४६, १३५२, १३५५,
१३५९, १३६८, १३६७,
१३६९, १३७१, १३७५,
१३७६, १३७९, १३८१,
१३९८, १६७८, १६७९

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
पणरसविहा	पञ्चदशविधा	१०८६, १०८७
पणरसविहे	पञ्चदशविध	१०६८, १०६९, १०७५
पणरससु	पञ्चदशसु	८२, १५४, १७६
० पणवणं	प्रज्ञापनाम्	१८५३, १८५५ त १८५७
पणवणा	प्रज्ञापना १ गा. २, २ गा ४, ३, १४७ [२], पृ. ४४६ पं. १३	
० पणवणा	,, ४, ५, ६, १३ [५], १४ त १९, ५६ त. ५९	
पणवणाए	प्रज्ञापनायाम् पृ ४५ पं. २६, पृ. ८० पं. ६, पृ. १११ पं २१, पृ. १३५ पं ११, पृ १६२ पं ६, पृ १८३ पं १२, पृ १८७ पं. १६, पृ. १८९ पं २५, पृ १९२ पं. २६, पृ २०८ पं १०, पृ २२२ पं. ५, पृ २२८ पं. १९, पृ. २३३ पं २०, पृ. २३६ पं. १०, पृ २६० पं २६, पृ २७३ पं १३, पृ. २९१ पं २१, पृ ३०० पं ५, पृ. ३०३ पं १४, पृ ३१७ पं. १०, पृ. ३१८ पं १६, पृ ३२८ पं २४, पृ ३४९ पं ६, पृ ३६२ पं २७, पृ. ३८४ पं २१, पृ ३८७ पं १५, पृ. ३८८ प २०, पृ ३९० पं. २८, पृ. ३९१ पं. २२, पृ. ४०० पं.	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
		१२, पृ. ४०६ पं. २०, पृ. ४०९ पं २२, पृ ४१२ पं. २६, पृ. ४१३ पं. २०, पृ. ४१४ पं. २०, पृ. ४१८ पं. २७, पृ ४२३ पं १०, पृ. ४२७ पं. ११, पृ ४४६ पं. १२
पणवणापयं	प्रज्ञापनापदम्	पृ. ४५ पं. २६
पणवणी	प्रज्ञापनी—भाषाभेद ८३२ तः ८३८, ८५४, ८५५, ८५७, ८९७	
,,	,, —भाषाप्रभेद ८६६ गा. १९६ ,, —भाषाभेद ८३५, ८३८, ८५६	
० पणवणी		
पणवित्ठिया	त्रीन्द्रियजीवाः पृ. २८ टि १	
पणव्रीसा	पञ्चविंशतिः १७४ गा. १३६	
पण्णा	पञ्चाशत् १८७ गा. १४०, २०६ [२] गा १५४ गा. १५६	
पण्णास०	,, ३९६ [१]	
पण्णासं	,, २०२ [१], ४१० [१, ३], ४१२ [१, ३]	
० पण्णासं	,, १७२२	
पण्णासाए	पञ्चाशतः २०२ [२] पञ्चाशता ३९६ [३], ३९८ [१, ३]	
,,	,, १७२१	
० पण्णासाए	,, १११ [१], ११२ [२]	
पतरस्स	प्रतरस्य	८८१
पतराभेए	प्रतरभेदः	८८१
० पत्तिट्ठिण	प्रतिष्ठितः	९६० [१]
पत्त—	प्राप्त	९९, १००

मूलसदो	मकयथो	सुत्तकाइ
पत्त०	पत्र ५५ [३] गा. १०९	
+ पत्तउर	वनरपतिविशेषः	
		४२ गा. २१
पत्तदिच्छुया	पत्रवृश्चिका.	५८ [१]
पत्तविष्टिया	त्रीन्द्रियजीवा.	५७ [१]
पत्तरस	पत्ररय ५४ [३] गा. ६०,	
	५४ [४] गा. ७२	
० पत्तरस	प्राप्तस्य	१६७९
पत्तं	पत्रम् ५४ [७] गा. ८५	
पत्ता	पत्राणि ४०, ४१, ५३	
	गा. ४४, ५४ [२] गा.	
	५५, ५४ [८] गा. ९१	
॥	प्राप्ताः २११ गा. १७७,	
	२१७६ गा. २३१	
० पत्ता	प्राप्ता	१२३७
पत्तां	पत्राणि ५४ [८] गा.	
	९३ गा. ९५	
० पत्तालो	पत्रत	२११
पत्तासवे	पत्रासव	१२३७
पत्ताहारा	त्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
पत्तिण्डजा	प्रत्ययेन १४२० [४-५],	
	१४३७ [१]	
पत्तिथ	चतुरिन्द्रियजीव	
	पु. २८ टि. ३	
पत्ते	पत्रम् ५४ [३] गा. ६०,	
	५४ [४] गा. ७२	
	५४ [५] गा. ८५	
० पत्ते	५४ [६] गा. ९१	
पत्ते०	५४ [७] गा. ९५	
पत्ते ॥ ॥ ॥	५४ [८] गा. ९९	

मूलसदो	मकयथो	सुत्तकाइ
पत्तेयसरीरगामाण	प्रत्येयसरीरगामाण	
		१३०० [१८]
पत्तेयसरीरणामे	प्रत्येयसरीरणामे	१६१३
पत्तेयसरीरण	प्रत्येयसरीरणामु	५३
	गा. १५४	
पत्तेयं	प्रत्येयम् ५४ [८] गा.	
	९१ गा. ९३ गा. ९५,	
	९७८, १०३, १०९,	
	१०८३	
पत्तेया	प्रत्येय - प्रत्येयानुगामि	
	जीवा ५४ [११] गा.	
	१०६	
० पत्थडा	पत्रमडा. २०७ गा. २०९	
॥	पत्रमडानि १५५ [१]	
० पत्थडेसु	पत्रमडेसु १४८, १५१,	
	१५४, १५५	
पदाहं		
पदाण		
पदीसड		
पदीसडे		
पदीगण		
पदीमति		
पदीमती		

मूलसद्वो	सकयल्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
पदेसद्वयाए	प्रदेशार्थतया २७१, २७२ [५], ३३० तः ३३३, ४४१, ४४३, ४४५ तः ४४८, ४५५ [२-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८५ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९७, ५०५, ५०८, ५१४, ५३१ [१, ३], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३७ [१], ५३८ [१], ५४३ [१], ५४५ [१], ५४७ [१], ७७९, ७८०, ८०२, ९७९, १२४७, १२४९, १५६५		० पदेसा	प्रदेशाः २७५, ७७७, ७९७, ८०२	
			० पदेसाण	प्रदेशानाम् ८०२ तः ८०४	
			० पदेसाणं	,,	२७५
			पदेसाभावा	प्रदेशाभावात् २७२ [६]	
			पदेसावगाह	प्रदेशावगाह १२१८ गा २१०	
			० पदेसिए	प्रदेशकः ५०५, ५३५ [१], ५५२ [१], ५५४ [३]	
			,,	प्रदेशकम् ७९३ तः ७९५, ७९७, ७९९, ८०१	
			० पदेसिते	प्रदेशकः ५५४ [१]	
			,,	प्रदेशकम् ७९९	
			० पदेसियस्स	प्रदेशकस्य ५०५, ५३१ [३], ५३६ [१], ५४५ [१], ५५४ [३], ८०२, ८०४	
० पदेसद्वयाए	प्रदेशार्थतया ३३०, ३३२, ३३३		० पदेसिया	प्रदेशका. ५०३	
पदेसद्वयाते	,, ४८७ [१], ५०४, ५३६ [१]		,,	प्रदेशका १२४३	
पदेसणामणिहत्ताउए	प्रदेशनामनिधत्तायुष्क ६८४		० पदेसियाहं	प्रादेशकानि १७९७	
पदेसणामनिहत्ताउए	,, ६८५, ६९०		० पदेसियाणं	प्रदेशकानाम् ३३०, ५०५, ५०८, ५३५ [१], ५३७ [१], ५५४ [१, ३]	
पदेसवभित्ति	प्रदेशाभ्यधिक. ५३३ [१]		० पदेसु	पदेसु १९०७	
पदेसमवभतिए	,, ५५४ [१]		पदेसेण	प्रदेशेन पृ. ३५९ टि. २	
पदेसमवभहिते	,, ५०५		पदेसेहि	प्रदेशै १००२, १००५	
पदेसहीणे	प्रदेशहीन ५०५, ५३३ [१], ५३९ [१], ५४० [१]		० पदेसेहि	,, २११ गा १६८	
पदेसं	प्रदेशम् १६१९		पदेसोगाढ	प्रदेशावगाढ पृ. २९१ टि. २	
पदेसं—	प्रदेशम् १६३६		० पदेसोगाढस्स	प्रदेशावगाढस्य ८०२	
पदेसा	प्रदेशा ५, ५०१, ९८७ [१]		० पदेसोगाढाह	प्रदेशावगाढानि १९९७	
			० पदेसोगाढे	प्रदेशावगाढम् ७९५, ७९७ तः ७९९, ८०१	
			पनरसम	पञ्चदशम् पृ. २६० पं. २६	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
पम्हलेसद्वाणा	पद्मलेश्यास्थानानि	१२४९	पयय ०	पदक, पदग, पतग-वान-	
पम्हलेसं	पद्मलेश्याम्	१२२४		व्यन्तरदेवजाति	१९४ गा. १५१
पम्हलेसेण	पद्मलेश्येन	१२५८ [४]	पययदेवा	पदकदेवाः पदगदेवाः पतग-	
पम्हलेस्स०	पद्मलेश्या	११५५		देवा वा	१९४ गा. १५१
पम्हलेस्सद्वाणा	पद्मलेश्यास्थानानि	१२४७, १२४९	पययपई	पदकपतिः, पदगपति,	
पम्हलेस्सं	पद्मलेश्याम्	१२५८ [३]		पतगपति-वानव्यन्त-	
"	पद्मलेश्याम्	१११६, १२२१, १२२२, १२२४, १२२५, १२५४, १२५५	पययएणं	रेन्द्र. १९४ गा १५३	
पम्हलेस्सा	पद्मलेश्या	१११६, ११५६, ११६९ [१], १२२१, १२२४, १२३०, १२३२, १२३७, १२४०, १२५४, १२५५	पययस्स	प्रतरकेण	८८३
"	पद्मलेश्या.	२५५, ९४६, ११५५, ११७०, ११८० [५, ७-८], ११८२ [१, ३], ११८६	० पययस्स	प्रतरस्य	५४ [११] गा. १०६, ९१० [२], ९१८ [१], ९२२, ९२३
	तः	११८८, ११९०, ११९१	पयरं	प्रतरस्य	९१८ [१]
पम्हलेस्साए	पद्मलेश्यायाः	१२३७	पयराभेएणं	प्रतरम्	९१८ [१]
"	पद्मलेश्यायाम्	१८८५ [४]	पयराभेदे	प्रतरभेदेन	८८७
पम्हलेस्साओ	पद्मलेश्याः	११८० [७-८]	पयला	प्रतरभेद	८८३
पम्हलेस्साठाणा	पद्मलेश्यास्थानानि	१२४७	पयलाइया	प्रचला	- १६८०
पम्हलेस्साणं	पद्मलेश्यानाम्	२५५, ११८६, ११८७	पयलापयला	शुजपरिसर्पविशेष	८५ [१]
पम्हलेस्सापरिणामे	पद्मलेश्यापरिणामः	९३०	० पययस्स	प्रचलाप्रचला	१६८०
पम्हलेस्से	पद्मलेश्याः	१२१६ [२], १३४०	पयंगे	पदस्य	९२१ [१]
पम्हलेस्सेहितो	पद्मलेश्याभ्यः	११९१	पयाणं	पतङ्ग.	५८ [१] गा ११०
पयगदेवा	पतगदेवा, पदकदेवा,		पयाणि	पदानाम्	१७९३ गा २१८
	पदगदेवा वा	१८८	० परक्कमे	पदानि	१७०९
पयडी	प्रकृतय.	१६६४ गा २१७	परट्ठाणे	पराक्कम	१६८४ [१]
पयते	पदक, पदग, पतग.-		० परट्ठाणेसु	परस्थाने	१०४९, २१११, २११६ [१]
	वानव्यन्तरेन्द्र.	१९४ गा. १५३	परपतिट्ठिए	परस्थानेषु	२१०४ [१], २१४१
			परपरिवाएणं	परप्रतिष्ठित	९६० [१]
			परपुट्टे	परपरिवादेन	१५८०
			परभवियाउयं	परपुष्ट	१२२६
				परभविकायुष्कम्-परम-	
				विकायु.	५५९ गा. १८२, ६७७, ६७९, ६८१
				परमकण्हा	परमकृष्णाः १६७

मूलसदो	सद्व्यथो	सुत्तंकाह	मूलसदो	सद्व्यथो	सुत्तंकाह
परमकिण्हलेस्से	परमकृष्णलेइय.	१७५०	परंपरमित्ठोन्नयो-	परंपरमित्ठोन्नयो	
परमकिण्ह	परमकृष्णा	१६८ त १७८	वयानगो	वयानगो	११२, ११२
परमत्यन्मंथवो	परमार्थस्तरतद	११० गा. १३१	परंपरागता	परंपरागता	११२ [१]
			परंपरागता	परंपरागता	११२ [१, ३]
परमदुद्धिभगंधा	परमदुर्भगन्धा	१६७ त १७८	परंपरागता	परंपरागता	११२ त ११३
परमं-	परमम्	१६७ त १७४	परंपराघाणं	परंपराघाणं	२१५३
परमाणुपोगलस्स	परमाणुपुद्गलस्य	५०४, ५३२ [१], ५३८ [१], ५४४, ५४७ [१], ५५३			[६], २१५३ [२]
परमाणुपोगल	परमाणुपुद्गलम्	१९६३, १९६४	परंपरोगाअटं	परंपरोगाअटं	८१३ [११]
परमाणुपोगला	परमाणुपुद्गला	६, ३३०, ३३३, ५०३	परंपरोवचनगा	परंपरोवचनगा	२०८
परमाणुपोगलानं	परमाणुपुद्गलानाम्	३३०, ५०४, ५३२ [१], ५३८ [१], ५४७ [१], १११०	परानायणामाण	परानायणामाण	१३२२ [२०]
परमाणुपोगले	परमाणुपुद्गला	५०२, ५०४, ५३२ [१], ५३८ [१], ७८१, ११०९, ११०६	परावायणामे	परावायणामे	१३२३, १३२४ [१०]
परमाणुग्मि	परमाणौ	७९० गा १८५	परिवर्तित	परिवर्तितम्	२११ गा १३४
परमुववाओ	परमोपपात	६१७ गा १८४	परिवर्तितेणं	परिवर्तितेणं	१९१ [१], २०२ [१], २११, २१२
परस्य	परस्य	१५७०, १५७१	परिग्राहसपणा	परिग्राहसपणा	३२५, ३२६
परस्सरा	परसरा-मनसपरा	३४	परिग्राहसपणा-	परिग्राहसपणा-	३३१, ३३२
परम्यरी	पराधरी-	८५१	परिग्राहिया	परिग्राहिया	११२९, ११३०, ११३१
परम्यरे	पराधरे-	८५१, ८५२	परिग्राहियाणं	परिग्राहियाणं	० परिग्राहिया
परम्यरो	परम्यरो	५३३, ५३४			
पर	परम्	२११, २१२ [१], ८५१, १११२			
परम्यरो	परम्यरो	२११, २१२			

परम्यरो उक्तं मार-परम्यरो उक्तं मार

मनसपरा १११ ११२ ११३

परम्यरो

१११ ११२

मूलसद्वो	सङ्कयत्यो	सुत्तकाह	मूलसद्वो	सङ्कयत्यो	सुत्तकाह
परिणमंति	परिणमन्ति १८०५, १८०६ [१], १८१२, १८१९, १८२३, १८२५, १८२९, १८६४, २०५२ [२, ४-६]		० परिणामो	परिणामः १४० [१]	
० परिणया	परिणता ७, ८ [१], १० [२], ११ [१, ३], १२ [२, ४, ६-८], १३ [३], पृ. ७ टि. २		परिणिच्वाह	परिनिर्वाति २१७४ [१]	
परिणाम	परिणाम १२१८ गा. २१०		परिणिच्वायंति	परिनिर्वान्ति ६७३ [२]	
परिणाम ०	,, १२१८ गा. २१०		+ परिच्छ	परीतः २१२ गा. १८१, १२५९ गा. २१२	
+ परिणाम	परिणाम. २ गा. ५		परिच्छजीवं	परीतजीवम् — प्रत्येकजीवम् ५४ [११] गा. १०५	
परिणामण्या	परिणामनता-परिणामना २०३३, २०३४ [१], २०३५		परिच्छजीवा	परीतजीवाः — प्रत्येकजीवा ५४ [८] गा. ८९	
परिणामपथं	परिणामपदम् पृ. २३३ पं. २०		,,	परीतजीवा — प्रत्येकजीवा ५४ [४] गा. ६९, ७४ [६] गा. ८० तः ८३	
परिणामं	परिणामम् १२४२, १६७९ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६		परिच्छजीवे	परीतजीवः — प्रत्येकजीवः ५४ [४] गा. ६७-६८	
० परिणामं	परिणामम् १६७९ तः १६८१ [१], १६८२ त १६८४ [१], १६८५ [१-२]		,,	परीतजीवम् — प्रत्येकजीवम् ५४ [४] गा. ६६ गा. ७१ तः ७५	
परिणामियस्स	परिणामितस्य १६७९		,,	परीतजीवा — प्रत्येकजीवा ५४ [४] गा. ७०	
० परिणामिया	परिणामका २३२ टि १		परिच्छमिस्सिया	परीतमिश्रिता — भाषामेदः ८६५	
परिणामे	परिणाम ९२५, १७९३ गा. २१७		परिच्छा	परीताः — प्रत्येकशरीरिणः २६५	
० परिणामे	,, ९२५ त ९३७, ९४६, ९४७, ९४९ तः ९५७		परिच्छाणं	परीतानाम् — प्रत्येक- शरीरिणाम् २६५	
० परिणामेणं	परिणामेन ९३८, ९३९ [१], ९४० [१], ९४१ [१], ९४२, ९४३, ९४५, ९४६		परिच्छे	परीतः — पर्याप्त १३७६	
परिणामेति	परिणामयन्ति ११२४, १८०२		० परिच्छे	,, ,, १३७७, १३७९ तः १३८१	
			परिच्छो	,, — प्रत्येकशरीरी ५४ [९] गा. ९८	
			परिपीलङ्गत्ता	परिपीड्य १८०१	
			परिमंडलसंठाण-	परिमण्डलसंस्थानपरिणताः ८ [५], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [१, ३, ५-८], १३ [१]	
			परिणता		

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाद
परिमंडलसंठाण-	परिमण्डलसंस्थानपरिणता		० परियारणं	परिचारणम् - परिचारणम्	२०५२ [३, ४]
परिणया		१२ [३, ४]	परियारणा	परिचारणा - परिचारणा	२०३३ [३, ४]
परिमंडलसंठाण-	परिमण्डलसंस्थानपरिणाम		० परियारिणा	परिचारिणा - परिचारिणा	२०३३ [३, ४]
परिणामे		९५०	० परियारिणा	परिचारिणा - परिचारिणा	२०३३ [३, ४]
परिमंडलस्य	परिमण्डलस्य - संस्थान-		० परियारिणा	परिचारिणा - परिचारिणा	२०३३ [३, ४]
	विशेषस्य ८०२ तः ८०६		परिचारिणापयं	परिचारिणापयं - परिचारिणापयं	२०३३ [३, ४]
परिमंडलं	परिमण्डलम् - संस्थान-		० परियारिणा	परिचारिणा - परिचारिणा	२०३३ [३, ४]
	विशेष ८५३		परिचारिणा	परिचारिणा - परिचारिणा	२०३३ [३, ४]
परिमंडला	परिमण्डलानि - संस्थान-		० परियाद्यणमा	परियाद्यणमा - परियाद्यणमा	२०३३ [३, ४]
	विशेषाः ७९२		परियाद्यणमा	परियाद्यणमा - परियाद्यणमा	२०३३ [३, ४]
परिमंडले	परिमण्डलम् - संस्थान-		परियाद्यणमा	परियाद्यणमा - परियाद्यणमा	२०३३ [३, ४]
	विशेष ७९९, ७९३ तः		परियाद्यणमा	परियाद्यणमा - परियाद्यणमा	२०३३ [३, ४]
	८००		परियाद्यणमा	परियाद्यणमा - परियाद्यणमा	२०३३ [३, ४]
० परियट्टं	परावर्तम् १३३१, १३४४,		परियाद्यणमा	परियाद्यणमा - परियाद्यणमा	२०३३ [३, ४]
	१३५२, १३५९, १३७८		परियाद्यणमा	परियाद्यणमा - परियाद्यणमा	२०३३ [३, ४]
० परियट्टा	परावर्ता. १२६२ [१],		परियाद्यणमा	परियाद्यणमा - परियाद्यणमा	२०३३ [३, ४]
	१२८८, १३१०		परियाद्यणमा	परियाद्यणमा - परियाद्यणमा	२०३३ [३, ४]
० परियरिया	परिवारितानि १७७,		परियाद्यणमा	परियाद्यणमा - परियाद्यणमा	२०३३ [३, ४]
	१७८ [१], १८८		परियाद्यणमा	परियाद्यणमा - परियाद्यणमा	२०३३ [३, ४]
परियाद्यणया	पर्यादानता - पर्यादानम्		परियाद्यणमा	परियाद्यणमा - परियाद्यणमा	२०३३ [३, ४]
	पृ. ८१९, टि. २ तः ५		परियाद्यणमा	परियाद्यणमा - परियाद्यणमा	२०३३ [३, ४]
परियाद्यत्ता	पर्यादाय १११७		परियाद्यणमा	परियाद्यणमा - परियाद्यणमा	२०३३ [३, ४]
परियाद्ययणया	पर्यादानता - पर्यादानम्		परियाद्यणमा	परियाद्यणमा - परियाद्यणमा	२०३३ [३, ४]
	२०३३, २०३४ [१],		परियाद्यणमा	परियाद्यणमा - परियाद्यणमा	२०३३ [३, ४]
	२०३५		परियाद्यणमा	परियाद्यणमा - परियाद्यणमा	२०३३ [३, ४]
परियाद्ययाणं	पर्यादानता ११२२		परियाद्यणमा	परियाद्यणमा - परियाद्यणमा	२०३३ [३, ४]
परियाद्ययणया	पर्यादानता - पर्यादानम्		परियाद्यणमा	परियाद्यणमा - परियाद्यणमा	२०३३ [३, ४]
	२०३३		परियाद्यणमा	परियाद्यणमा - परियाद्यणमा	२०३३ [३, ४]
परियाद्ययया	पर्यादानता २०३४		परियाद्यणमा	परियाद्यणमा - परियाद्यणमा	२०३३ [३, ४]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	[१], १९५ [१], १९६, १९७ तः २०६ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, २०७ त २११			१९० [२], १९५ [१-२], १९६, १९७ [२], १९८ [२]	
परिवसंति	परिवसत १७८ [२], १८१ [२], १८४ [२], १८९ [२], १९३ [२], १९५ [२]		० परिहा	परिखाणि ११७, १७८ [१], १८८	
परिवाडी	परिपाटि १००३ [२]		परिहाण०	परिधान १८७	
परिवाडीण	परिपाट्या १७०२ [३१]		० परिहाणीण	परिहान्या २११	
० परिवारिया	परिवारितानि पृ ५६ टि. ३, पृ ६४ टि. २		परिहायमाणी	परिहीयमाना २११	
परिविद्वंसयित्ता	परिविद्वस्य १८०१		परिहारविसुद्धिय	परिहारविशुद्धिक १३६	
० परिवुड्डी	परिवृद्धिः ५०७, ५२८, ५३४, ५४०, ५४१, [२], ९८७ [५], १०२२ [२]		परिहारविसुद्धिय०	परिहारविशुद्धिक १३३, १३६	
० परिवेष्टिण	परिवेष्टित. १०००		परिहारविसुद्धिय- चरित्तपरिणामे	परिहारविशुद्धिक- चारित्रपरिणामः ९३६	
० परिच्चायगाणं	परिव्राजकानाम् १४७०		परिहिया	परिहितवन्त. १७८ [१]	
परिन्प	परिसर्प १५१८ [६]		,,	परिहितवन्तौ १७८ [२]	
परिम्प०	,, ६९, ७६, ६३९ [७, १२-१८]		० परिहिया	परिहिताः १७७, १७८ [१], १८८, १९६	
परिस्पथलयर-	परिसर्पस्थलचर-		,,	परिहितौ १७८ [२]	
तिरिक्कजोणिय-	तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौ-		परिहीणं	परिहीनम् २१७५	
पंचेदियळोरा-	दारिकशरी-		परिहीणा	परिहीनाः २११ गा १६६	
लियमरीरे	रम् १४८५ [१, ५]		परुविया	प्ररूपिताः ५४ [११]	
परिस्पथलयर-	परिसर्पस्थलचर-		परेण	परेण ११० गा. १२२, १६७९	
पंचेदियतिरिक्क-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः		परोक्खवयणं	परोक्षवचनम् ८९७	
जोणिया	८५ [५]		परोक्खवयणे	,, ८९६	
परिस्पपाण	परिसर्पाणाम् १५२४ [२]		परोप्परं	परस्परम् १६११, १६३५ [१, ३-४]	
० परिस्पपाग	,, १५२४ [२]		पलंघेज्ज	प्रलङ्घयेत् २१७४ [४]	
० परिस्पपागं	,, ८४ [४], ८५ [५]		पलंहु[कंद] ०	पलाण्डुकन्द ५४ [८] गा. ८९	
परिमादत्ता	परिमाद्य १८०१		पलंव	प्रलम्ब १८८	
० परिमाटेनु	परिमाटेयु ९३		पलंव०	,, १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
परिमागं	परिमादाम् १७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८० [२], १८० [२], १८८,		पलंवमाण०	प्रलम्बमान पृ. ६५ टि. ७	
			पलासे	पलाश. ४० गा. १३	
			पल्लोचमट्टभागो	पल्लोचमट्टभागः ३९५ [१, ३], ३९६ [१, ३]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
पलिओवमपुहुत्तं	पत्योपमपृथक्त्वम्	१३२७		३], ४१४[१,३], ४१५,	
पलिओवमसतं	पत्योपमशतम्	१३२७		[१,३], ४१६ [१,३],	
पलिओवमसयं	,,	१३२७		१२६२ [२], १२६४	
पलिओवमस्स	पत्योपमस्य	३८७		[२], १२६८ [२],	
	[१,३], ३८९ [१,३],			१२७० [२], १३२७,	
	६०५, ६१६ [२],			१७०१ [२]	
	१४७२, १६९८ [१],		पलिओवमाइं	पत्योपमे ३४९ [१,३],	
	१६९९ [२], १७००			३५१ [१,३]	
	[२, ४, ९, ११, १३],		पलिभागभाव-	प्रतिभागभावमात्रया	
	१७०२ [१,३-६,८-९,		माताए	१२५२, १२५३	
	११, १३, १८-२२, २४-		पलिभागं	प्रतिभागम् ९९९ [१]	
	२७, ३६-३९, ४३, ४५],		० पलिभागी	प्रतिभागी १७४७ [१],	
	१७०५, १७०७ [१],			१७५० त १७५२	
	१७०८ [२,४,७-८],		पलिभागेणं	प्रतिभागेन ९१८ [१]	
	१७११ [२] त १७१३,		० पलिभागो	प्रतिभागः ९२२, ९२३	
	१७१५, १७१७, १७१८,		पलिओवमासंखेज-	पत्योपमासह्वयेयभाग	
	१७२१, १७२२, १७२५,		इभाग०	१३३७ त १३३९	
	१७२७ त १७३० [१],		पलिमंथा	परिमन्था. ५० गा. ४२	
	१७३१ [१,३-५]		पलुगा	वनस्पतिविशेषः ५.४ [१]	
पलिओवमं	पत्योपमम् ३५० [१,३],			गा ५२	
	३५१ [१, ३], ३९३		पल्लगसंठिए	पत्यकसंस्थित. २००९	
	[१,३], ३९५ [१,३],			[१]	
	३९७ [१,३], ३९९		पल्लणसु	पत्वलकेषु ४७ टि. १	
	[१,३], ४०१ [१,३],		पल्लेसु	पन्वलेषु १५१, १६०,	
	४०७ त ४१६ सूत्राणां			१६३ त. १६६, १७५	
	प्रथम-तृतीयकण्डिके, पृ.		पल्लव	पहव.-म्लेच्छजातिविशेष	
	१२५ टि. १			९८	
० पलिओवमं	पत्योपमम् ३९७ त ४०६		० पल्लहायणिज्जा	प्रहादनीया १२३७	
	सूत्राणां प्रथम-तृतीयकण्डिके		पवगदेवा	पदकदेवा पदगदेवा पतग-	
पलिओवमाइं	पत्योपमानि ३४४ [१,			देवा वा पृ ६४ टि ६	
	३], ३४६ [१,३], ३४८		पवडणया	प्रपतनता ११२०	
	[१,३]. ३७२ [१,३],		पवण	पवन[कुमारा] १७७	
	३७४ [१,३]. ३७८			गा. १३७	
	[१,३], ३८० [१,३],		पवत्तइ	प्रवर्तते १०७ ११०६,	
	३९० [१,३], ३९२			११०७, ११२२	
	[१, ३], ४०८ [१,३],		पवत्तति	,,	१११०
	४१० [१,३]. ४१२ [१,		पवत्ति	प्रवर्तिनम्-प्रवर्तस्म १११८	

मूलसद्वो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाङ्	मूलसद्वो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाङ्
पवयणं	प्रवचनम् ११० गा. १२३		पव्वहत्ताण	प्रवजितुम् १४२० [८], १८०१ [२-३]	
पवयणे	प्रवचने ११० गा. १२९		पव्वण	पर्वकम् ८७ गा ३५	
पवयदेवा	पदकदेवाः पदगदेवाः पतगदेवा वा पृ. ६७ टि २		० पव्वणसु	पर्वतेषु १४८	
पवर	प्रवर १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६		पव्वगा	पर्वगा. ३८ गा. १२, ४६	
पवर०	,, १९६		पव्वगाणं	पर्वगाणाम् ५४ [८] गा. ९२	
+ पवर	प्रवराणि १७८ [१-२]		पव्वतगयं	पर्वतगतम् १२१५ [३]	
पवहति	प्रवहति पृ २१३ टि. ३		पव्वतस्स	पर्वतरय १७९ [१], १८३ [१], १९७ [१], १९८ [१]	
० पवहा	प्रवहा पृ २१३ टि. २		पव्वतं	पर्वतम् १२१५ [३]	
पवंच	प्रपञ्च २११		पव्वय	पर्वत १०९८	
* पवाइत्त	प्रवादित १७८ [२], १९६		पव्वयस्स	पर्वतस्थ १८० [१], १८२ [१], १९० [१], १९१ [१], १०९८	
* पवाइय	,, १७७, १७८ [१], १८८		० पव्वयस्स	,, १०९८	
* पवाण	प्रपातः १०८५		पव्वय	पर्वतम् १२१५ [२]	
पवालस्स	प्रवालस्य ५४ [३] गा. ६१, ५४ [४] गा. ७१		पव्वं	पर्व ५४ [८] गा ९३, ८५३	
पवालकुरुण	प्रवालाङ्कुरकः पृ. २९४ टि. १४		पसटिल ०	प्रगिथिल १९६	
पवालंकुरे	प्रवालाङ्कुरः १२२९		पसत्थविहायगति-	प्रगस्तविहायोगतिनाम्नः णाम्माण १७०२ [४२]	
पवाला	प्रवालानि ४०, ४१		पसत्थविहाय-	प्रगस्तविहायोगतिनाम्न गतिणामे १६९४ [१८]	
पवाले	प्रवालम् २४ गा ९, ५४ [३] गा ६१, ५४ [४] गा. ७१		पसत्था	प्रशस्ताः १७०२ [३२]	
० पवालेसु	प्रवालेषु ५५ [३] गा १०९		पसत्था	प्रगस्तानि २०४७	
+ पविट्ठ	प्रविष्टम् ९७२ गा. २०२		पसत्थाओ	प्रशस्ता. १२४१	
पविट्ठाइं	प्रविष्टान् ९९१ [१], ९९२ [१, ३]		पसत्थेणं	प्रशस्तेन १२३६	
पविट्ठाणि	प्रविष्टाः ९९१ [२]		पसया	द्विखुरविशेष. ७२	
* ० पविट्ठे	प्रविष्टः १७४४		पसरई	प्रसरति ११० गा १२५	
पविभत्त	प्रविभक्त ११०५, १११८, १११९		पसू	पशव ८३२	
पवियारण	प्रविचारणा २ गा ७		० पस्सी	पश्यत्तिनः १९५४, १९५५, १९५७ [१], १९५८, १९६०	
पवियारणापयं	प्रविचारणापदम् पृ ४२३ पं. १०		पह	प्रभा १९५ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
पहराइया	प्रहारातिगा-लिपिविशेष	पृ. ३८ टि. ११
पहराईयाओ	प्रहारातिगा - ,,	१०७
पहवति	प्रभवति ८५९ गा.	१९२
० पहवा	प्रभवा	८५८
१ ० पहवा	,,	८५९ गा १९३
० पहा	पथा	१६७, १६९ त.
		१७४
० ० पहा	,,	१६७, १७०, १७१,
		१७३
पहाण	प्रभया	१७८ [२]
पहारेति	प्रधारयति	१५७०
पहारेमाणीओ	प्रधारयन्त्य	२०५२ [६]
० पहेणं	पथेन	१११२
पंकगती	पङ्कगति	११०५, ११२१
पंकप्पभा	पङ्कप्रभा	७७४
पंकप्पभाण	पङ्कप्रभाया	११७, २१७
		[३], १५२९ [५],
		२००३
,,	पङ्कप्रभायाम्	१४८,
		१६७, ३३४
पंकप्पभापुढविणे-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिक	
रइण		१४४६
पंकप्पभापुढविणे-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्य	
इणहितो		१४४६
पंकप्पभापुढविणे-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिका	
रइया		१४१० [२], १४१४ [३],
		१९८७
पंकप्पभापुढविणे-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकाणाम्	
रइयाण		२०५७ [३]
पंकप्पभापुढविने-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्य	
इणहितो		२१७ [४]
पंकप्पभापुढविने-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिका.	
रइया		६०, २१६ [५], ५७२,
		६८४
पंकप्पभापुढविने-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयिकाणाम्	
रइयाण		१७१, ३३९ [१], ६८३

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० पंकप्पभापुढ-	पङ्कप्रभापृथ्वीनैरयि-	
विनेरइयाणं	काणाम् ३३९ [२-३]	
पंकंसि	पङ्के	११२१
पंच	पञ्च	१७४, १९७ [१],
		१९८ [१], १९९ [१],
		२०६ [१], २१०,
		४५८, ४६९, ४७६,
		४८४, ४९२, ७९१,
		९०१, ९०८, ९७३,
		१०५६ त १०५९,
		१०६३, १०६५, ११२९,
		११३९, ११४१, ११४२,
		१४१५ [२], १४१६
		[२], १४७५, १५२९
		[७-८], १५३२ [५],
		१५६७, १६०५, १६०६
		[१], १६२१, १६२७
		[१], १६३५ [३], १७०२
		[२५], २०९० [१],
		२०९२, २०९४ [२],
		२०९८ [२], २१४९,
		२१५१
पंच-	पञ्च	१७४ गा. १३६,
		१८८, २०९ गा. १५७,
		९८३ [१]. ९८४
+ पंच	पञ्चमम्	७९० गा १८८
		तः १९०
० पंचण	पञ्चकम्	१६८९ [१-२]
० पंचकस्स	पञ्चकस्य	१७०६
पंचकिरिण	पञ्चक्रिय.	१५८५ [१],
		१५८८, १५९०, १५९६,
		१५९८, २१५३ [४],
		२१६६ [३]
पंचकिरिया	पञ्चक्रियाः	१५८६ [१],
		१५९२, १५९४, १६००,
		१६०२, १६०८ [१],
		२१५३ [५-६], २१५६

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	[२], २१५७, २१५९		पंचवण्णाई	पञ्चवर्णानि ८७७ [७],	
	[२], २१६६ [४]			१७९८ [१]	
पंचक्खर-	पञ्चाक्षर	२१७५	पंचवण्णाओ	पञ्चवर्णाः १९५ [१]	
पंचगति०	पञ्चगति	२२५	पंचवन्नाई	पञ्चवर्णानि १७९८ [१]	
० पंचगस्स	पञ्चकस्य १७१६, १७३५		पंचविहा	पञ्चविधा ७, ८ [१, ३, ५],	
	[१], १७३६ [२]			६२, ६५, १०८, १३३,	
पचण्ह	पञ्चानाम्	१७०२		१४२ [१], १४७ [१],	
	[१५-१६]			१५२० [५]	
पंचण्हं	,, १७९ [२], १८०		,,	पञ्चविधा १८, १९,	
	[२], १८२ [२]			१००९ [१], १०११	
पंचतीसइमं	पञ्चत्रिंशत्तमम् पृ. ४२७			[१], १०१२ [१],	
	पं. ११			१०१४, १०१६ [१],	
पंचदिसिं	पञ्चदिशम् १७४, २१०,			१०९३, १०९५, २०५२	
	१५५३, १८०९			[१]	
पंचधणुसयाइं	पञ्चधनुःशतानि १५२९		,,	पञ्चविधानि पृ. १४ टि. २	
	[१]		पंचविहाणं	पञ्चविधानाम् १५२० [४]	
पंचपणुसिए	पञ्चप्रदेशके ७८५		पंचविहे	पञ्चविध. ८८१, ९२८,	
,,	पञ्चप्रदेशक ७८५			९३३, ९३६, ९५० तः	
पंचफासाइं	पञ्चस्पर्शानि ८७७ [१३]			९५२, ९५४, १००७,	
पंचम०	पञ्चम ९२१ [१]			१००८ [१], १०१५	
पंचमए	पञ्चमके ७९० गा १८७			[१], १०७२, १०८५,	
पंचमं	पञ्चमम् ११८० [६]			१६८२, १६८६	
,,	पञ्चमीम् पृ १७४ टि १		,,	पञ्चविधम् १४७६,	
पंचमा	पञ्चमी १५९९ [१],			१४७७, १५३६, १५३७,	
	१६०१			१५५२, १६८८, १६८९	
पचमाए	पञ्चम्याम् २१७ [२],			[२], १६९४ [२, ३, ५-६,	
	३३४, २००४			९, ११], १६६९	
पचमिं	पञ्चमीम् पृ १७४ टि. १		पंचवीसइमं	पञ्चविंशत्तमम् पृ ३८८	
पंचमी	,, ६४७ गा १८३			पं २०	
पंचमे	पञ्चमे २१७२		पंचसु	पञ्चसु ८२, १५४,	
० पचमेसु	पञ्चमेषु २१७३ [२]			१४२६ [१], १९०४	
पंचमो	पञ्चमः पृ ३०१ पं. १०			[१]	
० पचयस्स	पञ्चकस्य १६९८ [१]		,, (तृ स)	पञ्चभिः १२३२	
पंचरसाइं	पञ्चरसानि ८७७ [११]		पंचहि	पञ्चभि. ९६, ९७ [१],	
पचवण्ण	पञ्चवर्णं १७७			४०० [१, ३], ६९१	
पचवण्ण ०	पञ्चवर्णं १७८ [१],		० पंचंगुलितला	पञ्चाङ्गुलितलानि १७७,	
	१८८			१७८ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
पंचंगुलिया	पञ्चाङ्गलिका - वल्लीविशेष	४५ गा. २८
+ पंचाला	पञ्चालेषु	१०२ गा. ११३
पंचिंदिए	पञ्चेन्द्रिय.	१७४६
पंचिंदिएसु	पञ्चेन्द्रियेषु	६६६ [२], ६७२ [३]
पंचिंदिय	पञ्चेन्द्रिय	५९
पंचिंदिय ०	पञ्चेन्द्रिय	५९
पंचिंदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु	
जोणिएसु		१४४०
पंचिंदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य.	
जोणिएहिंतो		६३९ [२-३], ६४५ [२], १४३७ [१]
पंचिंदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक	
जोणिय		१५८९ [३]
पंचिंदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य	
जोणियस्स		४८२ [१]
पंचिंदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका.	
जोणिया		६१, ४३९, ११४१
० पंचिंदियतिरि-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका	६१,
क्खजोणिया		६२, ३३४
पंचिंदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम्	
जोणियाण		९०७
पंचिंदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम्	
जोणियाणं		१७५, ४८१ [१], ९८८, १५०९
० पंचिंदियतिरि-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम्	
क्खजोणियाणं		७५ [४], ३७२ [२], ३८३ [१], ७६०
० पंचिंदियवेउ-	पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरस्य	
व्वियसरीरस्स		१५३२ [१]
पंचिंदिया	पञ्चेन्द्रिया	१४७ [२], ३०४ त. ३०६, ३३४, ९३८
पंचिंदियाणं	पञ्चेन्द्रियाणाम्	१६६
पंचूणे	पञ्चोनम्	१७३
पंचेदिए	पञ्चेन्द्रिय	१२७५, १७४७ [१], १७५०

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
पंचेदिएसु	पञ्चेन्द्रियेषु	६७२ [३]
पंचेदिएहितो	पञ्चेन्द्रियेभ्य.	६५५ [३]
० पंचेदिएहिंतो	पञ्चेन्द्रियेभ्य	६३९ [६, ९], ६४५ [२]
पंचेदिय ०	पञ्चेन्द्रिय	१२७८, १२८४
पंचेदियओरालिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरम्	
सरीरे		१४७६, १४८२, १४८५ [१, ५]
० पंचेदियओरा-		
लियसरीरे		१४८२ त. १४८४ [२], १४८५ [१-३, ५-७], १४८७ [१-२], १४९७ [१-३], १४९८ [१], १५०१ [१]
पंचेदियक्कम्मग-	पञ्चेन्द्रियकर्मणशरीरम्	
सरीरे		१५५२
पंचेदियजाइणामाए	पञ्चेन्द्रियजातिनाम्नः	
		१७०२ [९]
पंचेदियजाइणामे	पञ्चेन्द्रियजातिनाम्	
		१६९४ [२]
पंचेदियजातिणा-	पञ्चेन्द्रियजातिनाम्न.	
माए		१७११ [२]
पंचेदियतिरिक्ख	पञ्चेन्द्रियतिर्यक्	११५२
पंचेदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः	
जोणिए		४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], १२११, १४३७ [१], १६४७ [१], १८९२
पंचेदियतिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेन	
जोणिएणं		१०४२
पंचेदियनिरिक्ख-	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिष्पे	
जोणिएसु		६६६ [२], ६६८ [२], १२११, १४२० [१-२], १४२१ [२], १४३२ [१], १८८० [१], १९०६

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणिणुहिंतो	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यः ६३९ [२-३], ६५० [२, १०]	
० पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणिणुहिंतो	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यः ६३९ [३-२२]	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणिय ०	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक ६६८ [७], १०३४, ११५५, १४०४, १४२८ [४], १४५६	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियखेत्तोच- वायगती	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकक्षेत्रो- पपातगतिः १०९५	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियत्ते	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकत्वे १०४१ [५], १०४३ [२], १०४६ [२]	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियस्स	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य ४८१ [१], ४८३ [१], ४८७ [१], १०६१, १५४९, १६३५ [४], १६६०, २१६३, २१६५	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणिया	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका ९१ [४], २१८, ६२०, ६५५ [१], ६७२ [१], ६८१, ८७५, ९४२, ९९५ [२], १०८२, ११८० [७-९], १२०५, १४१६ [२], १८२४, १८२५, १८९८ [२], १८९९ [२], १९३३, १९७१, १९७७, १९९४, २०३६, २०७५, २०८२, २१३०, २१४५ [२]	
० पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणिया	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका ६८ त ७०, ७५ [४], ७६, ७७, ८५ [५], ८६, ३३४, ५८३, ५८४, ६३४, ११८० [५, ८]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियाण	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् ११८० [५], १७६०, १९८२, पृ १६५ टि. १	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियाणं	,, १७५, ३७२ [१], ४५१, ४८१ [१], ४८२ [२], ४८३ [१], ४८७ [१], ६५६ [३], ७४५, १०७४, ११६३ [१], ११८० [१, ९], ११९७, १५३९ [३], १५८४ [२], १९२५, १९७७, २०१०, २०१९, २०२४, २०२९, २०४३, २०९२, २१३०, २१५१, पृ ४४२ टि. २	
० पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियाणं	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् ६८ [४], ७५ [४], ९१ [४], ३७२ [३] त ३८१ [३], ३८२ [२-३], ३८३ [२] त ३८९ [३], ७४६, ७४७, ७६१, ७६९, ११६३ [३], ११८० [१, ३, ५, ७-८]	
पंचेन्द्रियतिरिक्ख- जोणियादिसु	पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकादिषु १४२६ [१]	
पंचेन्द्रियतेयगसरीरे	पञ्चेन्द्रियतैजसशरीरम् १५३६, १५३९ [१]	
० पंचेन्द्रियवेडव्वि- यसरीरस्स	पञ्चेन्द्रियवैक्कियशरीरस्य १५२९ [१], १५३०, १५३१, १५३२ [६]	
पंचेन्द्रियवेडव्वि- यसरीरे	पञ्चेन्द्रियवैक्कियशरीरम् १५१४, १५१६	
० पंचेन्द्रियवेडव्वि- यसरीरे	,, १५१६, १५१७ [२], १५१८ त. १६२० [३], १५२३ [१-२], १५२४ [१], १५२५, १५२६ [१-२, ६]	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
पंचेन्द्रियसरीराइं	पञ्चेन्द्रियशरीराणि	१८५३
पंचेन्द्रियसंसारसमा-	पञ्चेन्द्रियसंसारसमापन्नजीव-	
	वण्णजीवपण्णवणा	प्रज्ञापना १८
पंचेन्द्रियस्स	पञ्चेन्द्रियस्य	२१७५
पंचेन्द्रिया	पञ्चेन्द्रिया	२२७ त २२९, २३० [६], २३१, २३४, ९४३, १७२८, १७३१ [१], १७३४, १७३५ [१]
पंचेन्द्रियाण	पञ्चेन्द्रियाणाम्	पृ ८४ टि १
पंचेन्द्रियाणं	,,	२२७ तः २२९, २३० [६], २३१, १९०४ [३]
पंजर-	पञ्जर	१९५ [१]
पंडगवणे	पण्डकवने	१५४८
पंडर ०	पाण्डुर	१७८ [२]
पंडरा	पाण्डुरा	१८७ गा १४५
पंडुसत्तिया	पाण्डुमृत्तिका.	२३
पंडोलं	पटोलम्	पृ. २५ टि ९
पंडोला	पटोला-वल्ली	पृ १९ टि ७
० पंत्तियाण	पड्डिकानाम्	८८५
० पंत्तियासु	पड्डिकासु	१५१, १६०, १६३ त १६६, १७५
पाइ	वनस्पतिविशेष	४९ गा ३९
पाईण	प्राचीन	१५७, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०१ [१], २०२ [१], २०४ [१], २०५ [१], २०६ [१] २०७ त २०९
पाईणवाण	प्राचीनवात	३४ [१]
पाउग्ग	प्रायोग्ग	१७५१, १७५२
पाउणत्ति	प्राप्नोति	२१७१
पाउणित्ता	प्राप्य	२१७५
पाओसिया	प्राहेपिक्खी-क्रियाभेद.	१६०८
पाओसियाण	प्राहेपिक्खी-क्रियाभेदेन	१६००

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
पागडिय	प्रकटित	१९५ [१], १९६
पागसासणे	पाकशासनः	१९७ [२]
पागार- ०	प्राकार	१७७, १७८ [१], १८८
पाडइला	वनस्पतिविशेष	पृ. २० टि. ३
पाडला	पाटला	४२ गा. २३
पाडिहारियं	प्रातिहारिकम्	२१७४ [४]
पाढा	पाठा-वनस्पतिविशेषः	५४ [१] गा ५०, १२३४
पाढी	,,	२९६ टि. १
पाण	प्राण	२११
+ पाण	वनस्पतिविशेषः	४३ गा. २४, पृ. १८ टि १०
पाणए	प्राणत	२०५ [२]
,,	प्राणते	२०६ [२], ३३४, ४२४ [१-३], १८३९
पाणत्ता	प्राणताः	१४४ [१]
पाणमंति	प्राणमन्ति	६९३ तः ६९५, ६९७, ७००
पाणय	प्राणत	१९६, २०५ [१]. २०६ [२] गा. १५४, २१०, ६२२, ६३५, १०३२ [५], १०३५, २००४, २०५१, २०५२ [१]
० पाणय	प्राणत	पृ. १८१ टि. २
पाणयदेवा	प्राणतदेवाः	७११
पाणयदेवाणं	प्राणतदेवानाम्	५९८
पाणयवडंसण	प्राणतवत्तंसक	२०५ [१]
० - पाणया	प्राणता	२०५ [१]
० पाणयाण	प्राणतयोः	२०६ [१]
,,	प्राणतानाम्	२०५ [१]
पाणं	पानम्	पृ २४७ टि. १
पाणाइवाणं	प्राणातिपातेन	१५७४, १५७५ [१], १५८१ [१], १५८२, १५८३ [१]

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
पाणाइवातकिरिया	प्राणातिपातक्रिया	१५६७, १५७२
पाणाइवायकिरिया	,,	१६०५, १६०६ [१], १६१०, १६१२, १६१७
पाणाइवाय- किरियाए	प्राणातिपातक्रियया	१६२०
पाणाइवायविरए	प्राणातिपातविरत	१६४२
पाणाइवाय- विरतस्स	प्राणातिपातविरतस्य	१७८४ [३]
पाणाइवाय- विरयस्स	,,	१६५० तः १६५३, १६५५
पाणाइवायविरया	प्राणातिपातविरता	१६४३
पाणाइवायवेरमणे	प्राणातिपातविरमणम्	१६३७, १६३८ [१]
पाणाइं	प्राणान्	२१५३ [४], २१६६ [३]
पाणी	पानी - वल्लीविशेषः	४५ गा. ३१
पाणे	पानम्	पृ २३७ टि १
० पातालाणं	पातालानाम्	१५५१ [४]
० पादुब्भवति	पादुर्भवन्ति	२०५२ [२]
पादे	पादौ	१२१५ [३]
पाडोसिया	प्रद्वेषिकी-क्रियाभेदः	१५६७, १५७०
पाडोसियाए	प्रद्वेषिक्या-क्रियाभेदेन	१६२०
पायहंसा	पादहंसा	८८
पायालेसु	पातालैषु	१४८, १५१, १५७, १६०
पायीण०	प्राचीन	२०० [१], २०३ [१], पृ ७१ टि १
+ पारग	वनस्पतिविशेष	४९ गा. ३९
पारगत-	पारगता.	२११ गा. १७८
पारस	पारस-भ्लेच्छजातिविशेष	९८

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
पारिगाहिया	पारिग्रहिकी-क्रियाभेद	१६२१, १६२३, १६२८, १६३२, १६३६, १६५१
पारिगाहियाओ	पारिग्रहिक्यः	१६६३
पारिजायकुसुमे	पारिजातकुसुमम्	पृ. २९४ टि १६
पारिपवा	पारिपुवा.-रोमपक्षिविशेष.	८८
पारियायकुसुमे	पारिजातकुसुमम्	पृ. २९४ टि. १६
पारियावणिया	पारितापनिकी-क्रियाभेदः	१५६७, १५७१, १६०९, १६१२
पारियावणियाए	पारितापनिक्या-क्रियाभेदेन	१६२०
पारेवताण	पारापतानाम्-फलविशेषा- णाम्	पृ २७३ टि. ६
पारेवयगीवा	पारापतग्रीवा-कपोतग्रीवा	१२२७
पारेवया	पारापताः-कपोताः	८८
पारेवयाण	पारापतानाम्-फलविशेषा- णाम्	१२३५, पृ २७३ टि ६
पारेवाण	,,	११२२
पालका	पालक्या-वनस्पति.	४९ गा. ३९
पालंका	वनस्पतिविशेष.	पृ. २० टि. १५
पालियायकुसुमे	पारिजातकुसुमम्	१२२९
पालेमाणा	पालयमानौ-पालयन्तौ	१७८ [२]
,,	पालयमानाः-पालयन्तः	१७७, १७८ [१], १८८, १९६
० पावकम्मे	पापकर्मा	८९९
पाववल्लि	वल्लीविशेष.	४५ गा. २९

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० पावं	पापम् ११० गा. १२०		पासातीता	प्रसादनीयानि १७७,	
पावा	पापा-नगरी १०२			१८८, १९६	
	गा. ११६		पासादीया	,, पृ. ५६ टि. ९	
पावे	प्राप्नोति २११ गा. १७२		पासिउकामे	द्रष्टुकामः १६८०	
पास	म्लेच्छजातिविशेषः ९८		पासिउं	द्रष्टुम् ५४ [१०] गा. १०३	
पासह	पश्यति ९९० [२],		पासित्ता	दृष्ट्वा १६८०	
	९९४, १२१५ [१-३],		पासिय	वृक्षविशेष. पृ १७ टि. ९	
	१९६४		पासियच्चं	द्रष्टव्यम् १६८०	
० पासणता	पश्यत्ता १९४५, १९४८,		पासेंति	पश्यन्ति ९९६	
	१९५०, १९५१		पाहुया	त्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
० पासणताए	पश्यत्तया १९५५		पि	अपि ५४ [७] गा. ८५,	
पासण्या	पश्यत्ता-दर्शनता २ गा. ७,			५४ [१०] गा. १००,	
	१९३६, १९४०, १९४४,			८३, १८७ गा. १३९,	
	१९४७			१९० [२], १९४,	
० पासण्या	,, १९३६ तः १९३८,			१९७ [१], ६०६ त	
	१९४० त १९४२,			६१६, ६१९, ६२१ तः	
	१९४४, १९५०, १९५१,			६२४, ६५० [१०],	
	१९५७ [१], १९५८			६५५ [४], ८७२,	
पासण्यापयं	पश्यत्तापदम् पृ. ४१२ पं.			८७५, ८७७ [५-१४,	
	२६			१८-२१], ८७८, ८८०,	
पासति	पश्यति ९९० [२], ९९२			९१२ [१], ९८३ [२],	
	[२], ९९४, १२१५			९८७ [१], ९९३,	
	[१-३], १६८०, १९६३,			१००१, ११८० [६,	
	१९६४, २१६९			१०], ११८१, १२५८	
पासवणेसु	प्रसवणेसु ९३			[३], १४६४, १४७२,	
पासंति	पश्यन्ति २११ गा १७०,			१५२० [५], १५६२,	
	९९५ [१], ९९६, ९९८,			१७६२, १७८२, १७९८	
	१९८३ त १९९२,			[१-२], १८०० [१-२],	
	१९९४, १९९५, १९९७,			१८५३, १९११,	
	१९९८, २००६, २००७,			१९३९, २०२०, २०५६,	
	२०४०, २०४२, २०४३,			२०५७ [३], २०५८,	
	२०४६, पृ २९० टि १			२०६४, २०६७, २०७०,	
पासाईया	प्रसादनीयौ २०६ [१]			२०७५, २०७८, २०८३,	
,,	प्रसादनीयानि १७८ [१],			२१६८, २१६९, २१७३	
	१९५ [१], २०६ [१],			[२], २१७८ [१३],	
	२१०			पृ १९० टि १	
पासानीता	प्रसादनीया २११		अपि	अपि ६९२, १२०५	

मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाठ	मूलसदो	सकयथो	सुत्तकाठ
पिक्काणं	पकानाम्	१२३६	पिमायाणं	पिमाचानाम्	१८९ [१], १०० [१], १०२
० पिच्छम्	पिच्छकम्	पृ. २९३ टि. ११	पिन्नुया	पिन्नुयजीवा	५७ [१]
० पिच्छे	पिच्छम्	१२३७	पिन्नुजगम्	पृथग्जनम्	७७३ [१]
पिट्ठ	पिट्ठ	१२३७	पिन्नुजणे	पृथग्जन	७७३ [१]
० पिट्ठरासी	पिट्ठराशिः	१२३१	पिन्नुजो	,,	पृ. १० टि. १
पिततरिया	प्रियतरिका	पृ. २९७ टि. १	० पिटे	पिन्नुम्	पृ. २०३ टि. ११-१२
पित्तसु	पित्तपु	०३	० पिटित	पिन्नुम्	२११ गा. १७२
पिपीलिया	पिपीलिका	५७ [१]	० पिडितो	पिन्नुम्	२११ गा. १७३
पिप्परि	पिप्पली	४१ गा. १७	पीट्य	वनस्पतिविज्ञेय	४३ गा. २४
पिप्पलिचुण्णाण	पिप्पलीचूर्णानाम्	८८८	पीठ	पीठ	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६
पिप्पलिचुण्णे	पिप्पलीचूर्णम्	१२३४	पीगजिजा	पीगजाया	१२३७
पिप्पलिया	पिप्पलिका	४२ गा. २०	पीयवणपीरण	पीतवरदीपकः	१२३०
पिप्पली	पिप्पली	१२३८	पीयवणजीवण	पीतवन्तुजीवक	१२३०
पिप्पलीमूलम्	पिप्पलीमूलकम्	१२३८	पीयवण ०	पीतवर्ण	पृ. १३७ टि. १
प्रिय	प्रिय	पृ. ६४ टि. ७	पीयामोणे	पीतामोक	१२३०
प्रियतरिया	प्रियतरिका	१२३१, १२३८	पीलु	पीलु	४० गा. १३
० प्रियरो	पितरौ	८४१	पुत्तरकणिग्या-	पुत्तरकणिग्यासस्थान	१७७, १७८ [१], १८८
प्रियस्तरया	प्रियस्वरता	१६८४ [१]	सठाण ०	पुत्तरकणिग्यासस्थान-	सस्थित. २१६९
प्रियंगाला	चतुरिन्द्रियजीवा	५८ [१]	पुत्तरकणिग्या-	पुत्तरकणिग्यासस्थान-	सस्थित. २१६९
प्रियंगुवण्णा	प्रियङ्गुवर्णा	१८७ गा. १४६	संठाणसंठिते	पुत्तरदीपे	पृ. ३०२ टि. २
० प्रिया	प्रिया	१८८	पुत्तरदीपे	पुत्तरदीपे	१२५७ [१६]
प्रियाले	प्रियाल	४० गा. १४	पुत्तरदीपे	पुत्तरदीपे	१०९८
पिलुक्खरुक्खे	पुत्तरदीपे	४१ गा. १७	पुत्तरदीपे	पुत्तरदीपे	१०९८
पिलुक्खुक्खे	पुत्तरदीपे	पृ. १७ टि. १३	पुत्तरदीपे	पुत्तरदीपे	१०९८
पिसाणुहितो	पिशाचेभ्य	६५० [१५]	पुत्तरदीपे	पुत्तरदीपे	१०९८
पिसायइंदा	पिशाचेन्द्रौ	१८९ [२]	पुत्तरदीपे	पुत्तरदीपे	१०९८
पिसायइदे	पिशाचेन्द्रः	१९० [२], १९१ [२]	पुत्तरदीपे	पुत्तरदीपे	१०९८
पिसायराया	पिशाचराज.	१९० [२], १९१ [२]	पुत्तरदीपे	पुत्तरदीपे	१०९८
पिसायरायाणो	पिशाचराजौ	१८९ [२]	पुत्तरदीपे	पुत्तरदीपे	१०९८
पिसायंदा	पिशाचेन्द्रौ	पृ. ६६ टि. १	पुत्तरदीपे	पुत्तरदीपे	१०९८
प्रिसाया	पिशाचा	१४१ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१]	पुत्तरदीपे	पुत्तरदीपे	१०९८

मूलसदो

सकयत्थो

सुत्तंकाइ

पुच्छा

पृच्छा १९१, ३५१
[२-३], ३५२ [१-३],
३५५ [१-३], ३५६
[१-७], ३५७ [३], ३५९
[१-३], ३६० [२-३],
३६२ [१-३], ३६३ [२]
त ३६५ [३], ३६६
[२-३], ३६८ [१-३],
३६९ [२-३], ३७०
[२-३], ३७१ [३],
३७२ [२] त ३७४,
३७५ [२] तः ३८०,
३८१ [२] त. ३८३,
३८४ [२] त ३८६,
३८७ [२] त ३८९,
३९० [२] त ३९२,
३९३ [२-३], ३९४
[२-३], ३९५ [२-३],
३९६ [२] त ३९८,
३९९ [२] त ४०६,
४०७ [२-३], ४०८
[२-३], ४०९ [२] त
४३५, ४३६ [२-३],
४३७ [२], ४४५, ४४६,
४४८, ४६७ [१], ४६८
[१], ४७० [१], ४७३
[१], ४७४ [१], ४७५
[१], ४८३ [१], ४८७
[१], ५०५, ५०८ त.
५११, ५१३ त ५१५,
५१९, ५२५ [१], ५२६
[१], ५२७ [१], ५२९
[१], ५३० [१], ५३१
[१, ३], ५३२ [१],
५३३ [१], ५३५ [१]
५३६ [१], ५३७ [१],
५३८ [१], ५३९ [१],

मूलसदो

सकयत्थो

सुत्तंकाइ

५४१ [१], ५४२ [१],
५४३ [१], ५४५ [१],
५४७ [१], ५४८ [१],
५५० [१], ५५१ [१],
५५२ [१], ५५४ [१-२],
५५५ [१, ३], ५५६
[१], ५८६ त ५८८,
५९० त ६०४, ६४१,
६४३, ६४४, ६७३ [२],
६७५, ७६७, ७८२ तः
७८८, ७९८ त. ८००,
९१६ [२], ९२१ [२],
९६८ [१], ९७२ [३-५],
९७६ [३-४], ९९२ [३],
१००५, १०२८ [२-३],
१०३९, १०४०, १०७२
त १०७५, ११३१,
११३३ [१], ११४५,
११४६, ११६३ [१] त.
११६६ [१], ११६७
[१], ११६८ [१],
११६९ [१-२], १२०३
[३], १२१० [१],
१२११, १२३४ त.
१२३७, १२५७ [२, ९,
१३], १२७६, १२७७,
१२८० त १२८३,
१२८६, १२८८ तः
१२९१, १२९३, १२९४,
१२९६ त १२९९,
१३०२, १३०६, १३०८,
१३०९, १३११, १३१४,
१३१५, १३१७ तः
१३१९, १३२९, १३३०,
१३३२, १३३३, १३३५,
१३३७ त. १३४२,
१३४८, १३४५, १३४७,

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

१३५१ तः १३५४,
 १३५६ त १३५९,
 १३६१, १३६२, १३६४,
 १३६७, १३६८, १३७०
 तः १३९५, १३९७,
 १३९८, १४०२, १४०३,
 १४०५, १४०८ [३],
 १४१० [३], १४१९,
 १४३३, १४४७ त.
 १४५०, १४५४ त.
 १४५६, १४६२, १४६३,
 १५०१ [४], १५०४
 [१], १५२९ [३],
 १६२९, १६३०, १६५४,
 १६६०, १६८१ [२],
 १६८३ त. १६८६,
 १६८९ [३], १६९०
 [२], १६९४ [२, १०-
 ११], १७०० [१, ५-१३],
 १७०१ [१-२], १७०२
 [१, ३-६, ८-९, ११,
 १८, २१-२२, २४-२७,
 २९, ३४-४०, ४२-४३,
 ४५, ५५, ५७], १७०३
 [१-२], १७०४, १७१४,
 १७३१ [५], १७५९
 [१], १७६१, १७६४,
 १७८१, १७८४ [३],
 १८१९, १८२२, १८२५,
 १८३१ तः १८५२,
 १८५५, १८६९ [१],
 १८७०, १८९१ [१],
 १९१६, १९२०, १९३१,
 १९३२ [१], १९५०,
 १९५७ [१], १९५८,
 १९६०, १९६६, १९६८,
 १९७३, १९७७, १९७८,

मूलसदो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

१९८०, १९८८, १९९०,
 २००९ [१], २०१०,
 २०१२ तः २०१६,
 २०१९, २०२०, २०२४,
 २०२५, २०२९, २०४२,
 २०४३, २०४६, २०५७
 [२-३], २०५८, २०७०,
 २०८०, २०८३, २१४४
 [१], २१४५ [१],
 २१४९ त. २१५१, पृ.
 १२२ टि. १, पृ. १२३
 टि. २, पृ. ३२४ टि १,
 पृ. ३९५ टि. १०, पृ.
 ४१४ टि १

पुच्छाए

पृच्छायाम् १०३२ [१],
 १०३३ [१], १४४१,
 पृ. ३१९ टि. २

,,

पृच्छया १९०७, २१२४
 [४]

पुच्छाओ

पृच्छा. ११५१

पुच्छिज्जइ

पृच्छयते २७२ [६]

पुच्छिज्जति

,, १९०७

पुच्छिज्जंति

पृच्छयन्ते ८९०, ८९१,
 ८९५, ११४८, १५२६
 [३]

,,

पृच्छयेते १८७६ [२],
 १८७८ [३]

+पुट्ट

स्पृष्टम् ९७२ गा. २०२

+पुट्ट-

स्पृष्ट ८७७ [२३] गा.म्
 १९८

पुट्टस्स

स्पृष्टस्य १६७९

० पुट्टस्स

,, १६७९

पुट्टा

स्पृष्टाः २११ गा. १६७-
 १६८

पुट्टाई

स्पृष्टानि ८८७ [१५-१६],
 ९९० [२], १४४४,
 १८०० [३]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
पुढाई	स्पृष्टान्	९९० [१,३]	पुढविकाइया	पृथ्वीकायिका	१९, २०, २५ [३], २१४ [१], २३२ त २३४, २३५ [२], २३६, २४२, ३०७ त. ३०९, ४३९, ५७९, ६१७, ६३०, ६५० [१], ६५३, ६६९ [१], ६७९, ६९७, ९४० [१], १०८०, १८०७, १९३१
पुढाणि	स्पृष्टा.	९९१ [२]			
पुढे	स्पृष्ट.	१६२०			
„	स्पृष्टान्	९९२ [१-३]			
पुढवि	पृथ्वी ६०, २१६ [१-८], २१७ [१-६], ८५४				
पुढवि ०	„ ५४ [७] गा ८४, ११५२, १४११, १५४६, १५८३ [३], १५८५ [२]		० पुढविकाइया	पृथ्वीकायिका	२१ तः २४, १५०, २३७ त २३९, २४० [२], २४१, २४३, २४४, २४५ [२], २४६ त २४९, २५१, ३३४
„	„ - पृथ्वीनामाभिधद्वीप-समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५				
पुढविकाइए	पृथ्वीकायिकः	४४३, ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], १२०३ [३], १२१० [१], १४२७ [१]	पुढविकाइयाणं	पृथ्वीकायिकानाम्	२३२ त. २३४, २३५ [२], २३६, ३५४ [१], ४४३, ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ६५५ [४], ७२९, ७४२, ७५८, ९१४ [१-२], ९१६ [१, ३], ९१७, ९८५ [१-९], १०२१ [१-३], १०२७ [१], १५०५
पुढविकाइएणं	पृथ्वीकायिकेन	१००२, १००३ [१]			
पुढविकाइएसु	पृथ्वीकायिकेषु	६६८ [४]			
० पुढविकाइएसु	„	६६८ [४-५]			
पुढविकाइएहितो	पृथ्वीकायिकेभ्य	६५० [३-४], ६५५ [४], १४२७ [१]			
० पुढविकाइएहितो	पृथ्वीकायिकेभ्य	६५० [४-६]	० पुढविकाइयाणं	पृथ्वीकायिकानाम्	१४८ त. १५०, २३७, २४१, २४२, २४५ [२], २४६ तः २४८, २५१, २५४ [२-३], २५५ [१-३], २५६ [१-३], २५८
पुढविकाइय	पृथ्वीकायिक	२३९, २४३, २४८, २४९			
पुढविकाइय-	„	२३८			
पुढविकाइय ०	„	६६८ [३], १०६०			
पुढविकाइयत्ते	पृथ्वीकायिकत्वे	१०४१ [३], १०६६ [१], २१०७	पुढविकालो	पृथ्वीकाल - पृथ्वीनायिक-कायस्थितिचाल.	१३७७, १३८६
पुढविकाइयस्स	पृथ्वीकायिकस्य	४४३, ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१]	पुढविकाइए	पृथ्वीकायिक	१२०३ [१, ३], १२८६, १४२८ [१], १४३९

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
० पुढविकाइए	पृथ्वीकायिक	१३०१, १३०६, १४३५
पुढविकाइएणं	पृथ्वीकायिकेन	१००५
पुढविकाइएसु	पृथ्वीकायिकेषु	१२०३ [१, ३], १२१० [१], १४२५ [१], १४२८ [१]
पुढविकाइएहिंतो	पृथ्वीकायिकेभ्यः	१४२८ [१]
पुढविकाइओ	पृथ्वीकायिक	१४२९
पुढविकाइय	पृथ्वीकायिक	१३१५, १५३७
पुढविकाइय ०	,,	१०३२ [१], १२९४, १३०३, १४३१ [१], १५८९ [३]
पुढविकाइयएणिं-	पृथ्वीकायिकैके-	
दियओरालिय-	न्द्रियौदारिकगरीरस्य	
सरीरस्स		१५०४ [१]
पुढविकाइयए-	पृथ्वीकायिकैके-	
णिंदियओरालिय-	न्द्रियौदारिकगरीरम्	
सरीरे		१४७७, १४७८ [१], १४९० [१], १५४२
०,,	,,	१४७८ [१-२]
पुढविकाइयत्ते	पृथ्वीकायिकत्वे	२११३
पुढविकाइयस्स	पृथ्वीकायिकस्य	१६३५, [३], २११२, २११३
पुढविकाइया	पृथ्वीकायिका	११३७ त ११३९, १२०५, १४०२, १४१६ [१], १४७८ [३], १८०९ तः १८१२, १९३१, १९५७ [१], २०३५, २०८०, २१२८ [१], २१४५ [१]
पुढविकाइयाओ	पृथ्वीकायिकात्	पृ. ३५३ टि १
पुढविकाइयाण	पृथ्वीकायिकानाम्	११९५
० पुढविकाइयाण	,,	१४९० [२]

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
पुढविकाइयाणं	पृथ्वीकायिकानाम्	९०४, ९१६ [२], १०७२, ११६०, ११७४, १४०२, १७५९ [१], १८०८, १८१५, १८५५, १९१६ तः १९१८, १९३१, १९४४, १९४५, १९५७ [१], १९६८, २०८०, २०९१ [१], २१२८ [१], २१४५ [१]
पुढवि	पृथ्वीम्	६४७ गा. १८३-१८४, १९६३, १९६४
पुढवी	पृथ्वी	२४ गा. ८, २११, ७७५, ७७६, १५४८, १५५१ [१]
पुढवी ०	,,	पृ. २४ टि. १
पुढवी-	,,	८५४ तः ८५६
पुढवीए	पृथिव्याः	१६८ तः १७४, १७७, १७८ तः १८४ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], २१०, २११, २१७ [१-६], ७७७, १५५१ [१], १९९८, २०००, २००२ तः २००६
०	पृथिव्याम्	३३४, २०५७ [१]
० पुढवीए	पृथिव्या.	पृ. १४ टि. १
पुढवीओ	पृथिव्य.	७७४
पुढवीसु	पृथ्वीषु	१४८, १६७
० पुढवीसु	,,	६६७
पुढवीहिंतो	पृथ्वीभ्याम्	१४६५

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
पुण	पुन ६४७ गा. १८३, १४४६ तः १४५०, १४५४ त १४५६, १५६०, १५६१, १६०९, १६१२, १६२८, १६२९, १६३४, १६३५ [१, ४], १७३७ [४]		० पुष्के	पुष्पम्	१२३३
पुणभव	पुनर्भव	२११	पुमभाणमणी	पुमाजापनी	८३४, ८३७, ८५५
पुणरवि	पुनरपि	२१७६	पुमपणवणी	पुम्प्रजापनी	८३५, ८३८, ८५६
पुण्ण ०	पुण्य ११० गा. १२०		पुमवयणं	पुंवचनम्	८५७
पुण्णकलस	पूर्णकलश	१७७	पुमवयणे	,,	८९६
पुण्णभद्र ०	पूर्णभद्र-वानव्यन्तरदेवेन्द्र	१९२	पुमवयू	पुवाक्	८३३, ८३६, ८५२, ८५४
पुण्णभदे	पूर्णभद्र -,, १९२ गा	१४९	पुरच्छिमद्ध ०	पूर्वाद्धं पृ २७० टि १-२	
+ पुण्णाग	पुन्नाग ४० गा. १५		पुरत्थिम ०	पूर्वं २१६ [१-८], २१७ [१-६], २२०, २२२, २२३ [१-८]	
पुण्णे	पूर्ण -द्वीपकुमारेन्द्र १८७ गा. १४३		० पुरत्थिमद्ध	पूर्वाद्धं पृ २७० टि. २	
+ पुत्तंजीवय-	पुत्रजीवक ४० गा. १४		० पुरत्थिमद्धे	पूर्वाद्धं पृ ३०२ टि. १	
पुष्फ	पुष्प ५५ [३] गा. १०९, १७७, १७८ [१-२], १८७ गा. १४७, १८८, ९७४ [१], १२२९, पृ २४१ टि १		पुरत्थिमिहं	पौरस्त्यम्	११०१
पुष्फचंगेरिसंठिण्	पुष्पचङ्गेरीसंस्थित २०१५		पुरत्थिमिह्लाओ	पौरस्त्यान्	११०१
० पुष्फरासी	पुष्पराशि १२३१		पुरत्थिमेणं	पूर्वेण २१३ त २१५ [३], २१८, २१९, २२१, २२८, ३२७, ३२९	
पुष्फाविंटिया	त्रीन्द्रियजीवा ५७ [१]		० पुरत्थिमेणं	पूर्वेण ३२७, ३२९	
पुष्फस्स	पुष्पस्य ५४ [३] गा. ६३, ५४ [४] गा. ७३		पुरंदरे	पुरन्दर १९७ [२]	
पुष्फा	पुष्पाणि ४०, ४१, ५४ [८] गा ८६-८७		पुरिमड्ड	पूर्वाद्धं १०९८	
पुष्फाहं	,, ५४ [८] गा. ९३		पुरिमद्ध ०	,,	१०९८
पुष्फासवे	पुष्पासवः १२३७		० पुरिमद्धे	पूर्वाद्धं १२५७ [१६]	
पुष्फुत्तरा	पुष्पोत्तरा-शर्कराविशेष १२३८		पुरिस	पुरुष ९३, १२३०	
पुष्के	पुष्पम् ५४ [३] गा ६३, ५४ [४] गा. ७३		पुरिसकार	पुरुषकार १६८४ [१]	
			पुरिसलिगसिद्धा	पुरुषलिङ्गसिद्धा १६	
			पुरिसवेण	पुरुषवेद १६९१ [५]	
			पुरिसवेदगा	पुरुषवेदका २५३	
			पुरिसवेदगाणं	पुरुषवेदकानाम् २५३	
			पुरिसवेदणिज्जस्स	पुरुषवेदनीयस्य पृ ३८२ टि १	
			पुरिसवेदस्स	पुरुषवेदस्य १७०८ [७], १७३९ [७]	
			पुरिसवेदे	पुरुषवेद १३२८	
			० पुरिसवेदेसु	पुरुषवेदेसु १९०२ [७]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
पुरिसवेयगा	पुरुषवेदकाः ९३८, ९३९ [१], ९४२, ९४३	
पुरिसवेयपरिणामे	पुरुषवेदपरिणाम ९३७	
पुरिसवेयस्स	पुरुषवेदस्य १७०० [१०], १७०२ [४], १७०८ [९]	
पुरिसं	पुरुषम् १११५, १२१५ [१-३]	
पुरिसा	पुरुषा ६८ [३], ७५ [३], ८४ [३], ८५ [४], ९१ [३], ३३४, १११९	
पुरिसे	पुरुष १११५, ११२९, १२१५ [१-३]	
० पुरिसेण	पुरुषेण १ [गा. १]	
पुरिसेहितो	पुरुषेभ्य ६४५ [६]	
पुरिसो	पुरुषः २११ गा. १७६, पृ. २७२ टि. ४	
पुरेक्खडा	पुरस्कृता २०९३ [१], २०९५ [१] त २०९७ [१], २०९९ [१] त २१०१ [१], २१०२, २१०३ [१], २१०५ त २१०९, २११२, २११३, २११९ [१-२, ४], २१२० [१-३], २१२१ [१], २१२३ [१-३], २१२४ [१-३], २१२५ [१], २१३७ [१], २१४० [१]	
„	पुरस्कृतानि १०३०, १०३१ [१], १०३२ [२], १०३४, १०३६ त १०३८ [१], १०३९, १०४०, १०४१ [१-४, ६-९], १०४३ [१-३, ५-६], १०४५ [१], १०४६ [१, ३, ५, ७-८], १०४७ [२-४],	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	१०८८ [१-२, ४], १०८९, १०५० [१-३], १०५२, १०५४ [१-३], १०५५ [१, ३-५], १०५८ त १०६१, १०६३ त १०६५, १०६६ [२-३], १०६७	
पुरेक्खडिया	पुरस्कृतानि १००६ गा २०८	
पुरेक्खडेसु	पुरस्कृतेषु १०६७	
पुरोहियरयणत्तं	पुरोहितरत्तत्वम् १४६७	
पुलपु	पुलक-पृथ्वीभेद २४ गा ११	
पुलगा	ग्राहविशेष ६५	
पुलाकिमिया	पायुकुमय - द्वीन्द्रियजीवा ५६ [१]	
पुलिड	पुलिन्द-म्लेच्छजातिविशेष ९८	
पुव्व०	पूर्व १०८९, २१७५, पृ २६८ टि. ३	
पुव्वकोडिनि- भाग-०	पूर्वकोटिनिभाग १७०१ [२], १७३० [१]	
पुव्वकोडिपुहुत्त०	पूर्वकोटिपृथक्त्व १२६२ [२], १३२७	
पुव्वकोडि	पूर्वकोटिम् १३५०, १३५८, १३६०, १३६६, १७१९, १७२३, १७२६	
पुव्वकोडी	पूर्वकोटि ३७३ [१, ३], ३७५ [१, ३], ३७६ [१, ३], ३७७ [१, ३], ३८१ [१, ३], ३८३ [१, ३], ३८४ [१, ३], ३८६ [१, ३]	
पुव्वकोडी	पूर्वकोटिम् १७१०	
पुव्वकोडीए	पूर्वकोट्या १३५३	
पुव्वकोडीति- भाग-०	पूर्वकोटिनिभाग १८०१ [१]	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
पुव्वभावपण्णवणं	पर्वभावप्रज्ञापनाम्	१८५३, १८५५ त. १८५७
पुव्वविदेह०	पर्वविदेह	१०९८, १२५७ [७]
पुव्ववेयालीओ	पूर्वतटतः	१११२
पुव्वसुय०	पूर्वश्रुत	१ [गा. १]
पुव्वामेव	पर्वमेव	२१७५
पुव्वोववण्णगा	पूर्वोपपन्नका	११२५, ११२६, ११३२, ११३३ [१]
पुस्सफलं	पुष्यफलीफलम्	५४ [८] गा ९४
पुहत्तस्स (स. घ.)	पृथक्त्वे	१८०६ [२], १८२८ त १८३१
० पुहत्तं	पृथक्त्वम्	९१० [३], १२७९, १२८४, १२९३, १२९९, १३१४, १३२०, १३२७, १३२८, १३८३, १३८९, १५११ [१-३], १५१२, १५१२ गा २१५-२१६, १५३०, २१०० [२], २१२४ [३], पृ ३२ टि १७
० पुहत्तिया	पृथक्त्विका	८३, ८९५
पुहत्तेण	पृथक्त्वेन	८८९, ८९२ १७६७ [२], १७६८ [३], १७७१, १७७३ [२], १७८८ [२], १७९२ [३], १८८६, १८८९ [३], १८९० [३], १८९२, १८९३, १८९८ [३], १९०५, [१]
पुहत्तेणं	पृथक्त्वेन	१८८२ [१], १८९१ [२], १८९५ [१]
० पुहत्तेणं	,,	८९१, १९०७
पुहुत्त	पृथक्त्व	१२६२ [२], १३२७

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
पुज-	पुञ्ज १७७, १७८ [१], १८८	
पुंडरीया(य)	पुण्डरीक	१९५ [१]
+ पृईकरज	पृतिकरज - वनस्पति	४० गा. १५
पूएसु	प्रयेपु	९३
पूय	पृति	१६७
पूयणया	पशुविशेषः	७३
पूयपडल	पृतिपटल	१६८ त. १७४, पृ. ५० टि ६
पूयफली	प्रगफली	४८ गा. ३८
पूयलता	लताविशेष	पृ १९ टि १
० पूरे	पूरम्	१२३१
पूरेइ	पूरयति	२१७२
पूसफलं	पुष्यफलीफलम्	पृ २५ टि ७
पूसफली	पुष्यफली	४५ गा २८
पेज्जणिस्सिया	प्रेमनि सूता - भाषाप्रमेद	८६३
पेजे	प्रेम्णि	८६३ गा १९५
पेजेणं	प्रेम्णा	१५८०
पेलुगा	वनस्पतिविशेष	पृ २२ टि. ७
पेसला	पेसला	१२३७
पेसुण्णेणं	पैशुन्येन	१५८०
पेहमाणे	प्रेक्षमाण	९९९ [१]
पेहुण०	मयूरपिच्छ	१०३१
पेहेति	प्रेक्षते	९९८ [१]
पोक्खलत्थिभए	वनस्पतिविशेष	५१
पोक्खलत्थिभुए	,,	पृ. २१ टि २
पोक्खलविभए	,,	पृ २१ टि. २
पोक्खले	पुष्करम्	५१
पोगल	पुद्गल	९३
पोगल०	पृ २७० टि. ३०	
+पोगल	पुद्गल	२१२ गा. १८१
पोगलगती	पुद्गलगति	१११० १११५

मूलसद्वो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाद
पोगलचिणणा	पुद्गलचयनम्	१४०६ गा. २१३
पोगलणोभवोच- वातगती	पुद्गलनोभवोपपातगतिः	११००, ११०१
पोगलत्थिकाण	पुद्गलास्तिकाय.	२७०, २७१, २७२ [५], २७३
पोगलत्थिकाय	पुद्गलास्तिकाय	२७०, २७१, २७३
पोगलत्थिकायस्स	पुद्गलास्तिकायस्य	२७२ [५]
पोगलपरिणामं	पुद्गलपरिणामम्	१६७९ त १६८१ [१], १६८२ त. १६८४ [१], १६८५ [१-२]
पोगलपरियट्ठं	पुद्गलपरावर्तम्	१३२६, १३३१, १३४४, १३५२, १३५९, १३७८
पोगलपरियट्ठा	पुद्गलपरावर्ता	१२६२ [१], १२८८, १३१०
पोगलस्स	पुद्गलस्य	५११, ५१३ त ५१५, ५१९, ५५५ [१, ३], ५५६ [१], ५५७ [१]
पोगलं	पुद्गलम्	१६७९ त १६८१ [१], १६८२ त १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६
पोगला	पुद्गला	२७५, ३२६, ३२७, ३३१, ३३२, ९९३, ९९४, १५५३, १५५४, १५५७, १८०५, १८१२, १८१८, १८२१, १८६४, २०५२ [२], २१५३ [४], २१६६ [३], २१६८, २१६९ पुद्गलान् १८२२, २०३२ गा २२३, २१५३ [३], २१६६ [२]

मूलसद्वो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाद
०पोगला	पुद्गला	३३०, ९९३
पोगलानं	पुद्गलानाम्	२७५, ३३१ तः ३३३, ५११, ५२५, [१], ५५५ [१, ३], ५५६ [१], ५५७ [१], १६७९ त. १६८१ [१], १६८२ त. १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६, १८०३, १८१०, १८१६, १८१८, १८२१
०पोगलानं	पुद्गलानाम्	३३०, ९९४, १११०
पोगले	पुद्गल	५११, ५१३ तः ५१५, ५५५ [१, ३], ५५६ [१], ५५७ [१]
”	पुद्गलान	९९२ [१-३], ११२४, ११४२, १६७९ त १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६, १८०१, १८०३ त १८०५, १८१०, १८१२, १८१६, १८१७, १८१९, १८२५, २०४०, २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]
०पोगले	पुद्गल	११०६
”	पुद्गलान	९९५ [१], ९९६, ९९८
पोगलेहिं	पुद्गलै	२१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]
पोडइला	तृणविशेष	४७ गा ३५
पोत्तिय	चतुरिन्द्रियजीव	पृ. २८ टि. ७
पोत्थारा	पुस्तकारा, पुस्तककारा - शिल्पार्या.	१०६

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
+ पोरग	वनस्पतिविशेषः पृ २० टि.	१३
पोराण	,, पृ. २९६ टि. ७	
पोराणे	पुराणान् १८०१, १८०६	[१], १८०९
पोरेवच्चं	पौरपत्यम्	१७७
पोलिंदी	पौलिन्दी-लिपिविशेष	१०७
पोसहोववासं	पौषधोपवासम्	१४२०
		[६-७]
पोहत्तं	पृथुत्वम् ९७२ गा. २०२,	९८७ [१]
० पोहत्तिया	पार्थक्त्वका १५८४ [२],	१५८७ [२], १६७४ [२],
		१६७८ [३]
पोहत्तेणं	पृथुत्वेन ९७६ [१, ३-४],	९८५ [४]
,,	पृथक्त्वेन	१०६४
० पोहत्तेहिं	पृथक्त्वाभ्याम्	१७६२
पोंडरियदले	पुण्डरीकदलम्	१२३१
पोंडरीए	पुण्डरीकम्	५१
पोंडरीया	रोमपक्षिविशेष	८८
० प्पगारा	प्रकारा २४, २८ [१],	३१ [१], ४० तः ४२,
		४४ तः ४६, ५१, ५२,
		५४ [११], ५७ [१],
		५८ [१], ६३, ६७,
		७१, ७३, ७४, ७९, ८०,
		८३, ८५ [१], ८७,
		१०५, १०६, ३५३,
		८४९, ८५०, ८५२
,,	प्रकारा	८५१
,,	प्रकाराणि	४७ तः ४९,
		८५३
० प्पगारे	प्रकारा	३४ [१]
० प्पभा	प्रभा	१८९ गा. १४७
,,	प्रभा पथा वा	१६८

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० प्पमे	प्रभः	२०१ [१]
प्पमुह	प्रमुख २५ [३], ३१ [४],	३४ [४], ५५ [३], ५७
		[२], ५८ [२], ६८ [४],
		७५ [४], ८४ [४], ९१
		[४]
प्पवाइत्त	प्रवादित १७८ [२], १९६	
प्पवाइय	,, १७७, १७८ [१], १८८	
० प्पवाए	प्रपात	१०८५
० प्पविट्टे	प्रविष्ट	१७४४
० प्पहा	प्रभा पथा वा १६९, १७०,	१७३
प्पि	अपि	६९२
० प्पिया	प्रिया	१८८
० प्फासेहि	स्पर्श ५३२ [१], ५३६	[१]

फ

+ फणस	पनस	४१ गा. १६
फणसाण	पनसानाम् ११२२, १२३५	
फणिज्जाए	वनस्पतिविशेष ४९ गा ४१	
फरिसपरियारगा	स्पर्शपरिचारका- ० प्रवी-	
	चारका पृ. ४२३ टि. २	
फलग	फलक	२१७४ [४]
फलपत्तस्स	फलप्राप्तस्य	१६७९
फलविंटिया	त्रीन्द्रियजीवा	५७ [१]
फलस्स	फलस्य ५४ [३] गा. ६४,	५४ [४] गा. ७४
फला	फलानि	४०, ४१
फलासवे	फलामव	१२३७
फलिह्वडेसए	स्कटिकवतंसकः १९८ [१],	२०६ [१]
० फलिहा	परिखाणि पृ. ५६ टि. २,	पृ. ५७ टि ३, पृ ६४
		टि. १
फलिहे	स्कटिक.	२४ गा. १०

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
फले	फले ५४ [२] गा. ५५.	
„	फलम् ५४ [३] गा. ६४, ५४ [४] गा. ७४	
० फले	„ १२३३	
० फलेसु	फलेषु ५५ [३] गा. १०९	
० फाणिण्	फाणितम् १२३३	
+ फाणिय	„ ९७२ गा. २०३	
फाणियं	„ ९९९ [२]	
फालियामया	रकटिक्रमयानि १९५. [१]	
फास	स्पर्श ८ [४], ९ [१]	
	त १३ [५], ४४४	
	त ४४८, ४५२, ४५५	
	[१-३], ४५६ [१],	
	४५७ [१] ४५९ [१],	
	४६२ [१], ४६६ [१],	
	४६७ [१], ४६८ [१],	
	४७० [१], ४७३ [१],	
	४७४ [१], ४७५ [१],	
	४७७ [१], ४८१ [१],	
	४८२ [१], ४८३ [१],	
	४८५ [१], ४८७ [१],	
	४८९ [१], ४९० [१],	
	४९१ [१], ४९३ [१],	
	४९५ [१], ४९७, ५०४,	
	५०८, ५१०, ५१९, ५२५	
	[१], ५२९ [१], ५३८	
	[१], ५४५ [१], ५४७	
	[१], ५४८ [१], ५५०	
	[१], ५५१ [१], ५५२	
	[१], ५५४ [१-३], ५५५	
	[३], ५५६ [१], ५५७	
	[१], ५५८, १६७९	
फासओ	स्पर्शत ९ [१-५], १०	
	[२], ११ [१, ३-४],	
	१२ [२-३, ५], १३	
	[२-३], ८७७ [१४],	
	१८०० [२], १८०१,	
	१८०६ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
फासगुणे	स्पर्शगुणान् १८०१	
फासचरिमेणं	स्पर्शचरमेण ८२८ [१], ८२९ [१]	
फासणामे	स्पर्शनाम १६९३, १६९४ [१२]	
० फासणामे	„ १६९४ [१२]	
फासतो	स्पर्शत १० [१], ११ [२, ५], १२ [१-२, ४-८], १३ [१, ४-५], १८०९	
फासपरिणता	स्पर्शपरिणता ८ [४]	
० फासपरिणता	„ ८ [४], ९ [१] त १३ [५]	
फासपरिणया	„ ७	
फासपरिणामे	स्पर्शपरिणामः ९४७, ९५५	
फासपरियारगा	स्पर्शपरिचारका - प्रवी- चारकाः २०५२ [१, ३], २०५३	
फासपरियारणा	स्पर्शपरिचारणा - प्रवी- चारणा २०५२ [१]	
फासमंताइं	स्पर्शवन्ति - स्पर्शोपेतानि ८७७ [६, १३], १७९७, १८०० [१]	
फासविण्णाणावरणे	स्पर्शविज्ञानावरणम् १६७९	
फासं	स्पर्शम् २१६९	
फासा	स्पर्शा ३३३, ४५८, ४६९, ४७६, ४८४, ४९२, ५०४, १६८१ [१], १६८४ [१], १७०२ [३२], १८०० [२]	
० फासा	स्पर्शा १६७ त १७४, १९६	
फासाइ	स्पर्शान् ९९० [४]	
० फासाइ	स्पर्शानि १८०० [१]	
फासाणं	स्पर्शानाम् ३३३	
० फासाणं	„ ५२४, पृ. १६२ टि १	
फासाणि-	स्पर्शान् ९९० [४]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
फासादेसेणं	स्पर्शादेशेन २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
फासावरणे	स्पर्शवरणम् १६७९	
फासिदिण्	स्पर्शेन्द्रियम् ९७३, ९७४ [५], ९७५ [२], ९७६ [४], ९७७ [२], ९७८ [२], ९७९, ९८३ [१-२], ९८५ [१-७], ९८७ [१], ९८८, १०२८ [१], १०३२ [१], १०५६	
फासिदिओवचण्	स्पर्शेन्द्रियोपचय. १००७, १००८ [१]	
फासिदियअत्योगाहे	स्पर्शेन्द्रियार्थावग्रह १०१९, १०२१ [३]	
फासिदियउव- ओगद्धा	स्पर्शेन्द्रियोपयोगाद्धा १०१२ [१]	
फासिदियत्ताण्	स्पर्शेन्द्रियतया १८०५, १८०६ [१], २०५२ [२]	
फासिदियनिव्वत्तणा	स्पर्शेन्द्रियनिर्वर्तना १००९ [१], १०१० [१]	
फासिदियपरिणामे	स्पर्शेन्द्रियपरिणाम ९२८	
फासिदियलद्धी	स्पर्शेन्द्रियलब्धि. १०११ [१]	
फासिदियवज्जणोगाहे	स्पर्शेन्द्रियव्यञ्जनावग्रहः १०१८, १०२१ [२]	
० फासिदियवेमाय- त्ताण्	स्पर्शेन्द्रियविमात्रतया १८१९, १८२२, १८२३	
फासिदियस्स	स्पर्शेन्द्रियस्य ९७९, ९८० [२], ९८१ [२], ९८२, ९८५ [७-८], ९९२ [४]	
फासिदियं	स्पर्शेन्द्रियम् पृ. २५३ टि १	
फासिदियाण	स्पर्शेन्द्रियाणाम् ९७९, ९८२, १०१३	
फासे	स्पर्श. १०२५, १०२८ [२-३]	
„	स्पर्शे ८२९ [२] गा १९१, २०३२ गा. २२४	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
फासेण	स्पर्शेन २१६९	
फासेणं	„ १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६, १२३५ त. १२३७, २१६९	
फासेहि	स्पर्शे. ५०५	
० फासेहि	स्पर्शे ५०९, ५११, ५३० [१], ५३२ [१], ५३५ [१], ५३७ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५५५ [१]	
१० फासेहि	स्पर्शे ५३३ [१], ५३६ [१]	
फासेहि	„ ४४३, ५१९, ५३१ [१, ३]	
फासेदिण्	स्पर्शेन्द्रियम् ९८७ [१-२], १०२७ [१], १०५७	
फासेदियअवाण्	स्पर्शेन्द्रियापाय १०१५ [१]	
फासेदियईहा	स्पर्शेन्द्रियेहा १०१६ [१]	
फासेदियओगाहणा	स्पर्शेन्द्रियावगाहना १०१४	
फासेदियवेमायत्ताण्	स्पर्शेन्द्रियविमात्रतया १८१२	
० फासेदियवेमायत्ताण्	„ १८२५	
फासेदियस्स	स्पर्शेन्द्रियस्य ९८५ [९], ९८७ [२-४], १०१३	
० फासेदियाणं	स्पर्शेन्द्रिययो ९८७ [२, ४]	
० फासो	स्पर्श. ५४७ [१]	
फिडित्ता	स्फुटित्वा पृ. २७१ टि ८	
फुडित्ता	स्फुटित्वा ८८६	
फुडिया	„ पृ. २१९ टि. ९	
फुडे	स्फुट. १००३ तः १००५, २१९६	
„	स्फुटम् १००२, २१५३ [१-२], २१५६ [१-२], २१५७, २१५९ [१-२], २१६६ [१]	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
कुला	द्वीन्द्रियजीवा पृ २७टि.७			[१-२], १०३१ [१],	
कुसइ	स्पृशति २११ गा १६८			१०३२ [१], १०३३	
कुसमाणगतिपरिणामे रपृशद्विपरिणाम	९४९.			[२-३], १०३६ त	
कुसमाणगती	स्पृशद्वि ११०५, ११०६			१०४०, १०४१ [२, ४,	
कुसंति	स्पृशन्ति ८८०			७-८], १०४२, १०४३	
कुसित्ता	स्पृष्ट्वा १०००, ११०६,			[३, ५-६], १०४५ [१],	
	२१६८, २१६९			१०४६ [१, ३, ५, ७-८],	
फूडिता	स्फुटित्वा पृ. २१९ टि. ९			१०४७ [१-४], १०४८	
				[१-२, ४], १०४९,	
				१०५० [१-३], १०५२,	
				१०५४ [२-४], १०५५	
				[१, ३-५], १०५८,	
				१०६३ तः १०६५, १०६७	
				वद्वैः ९१८ [१]	
				वद्वानि ९१० [१-२],	
				९११ [२], ९१४ [१],	
				१०३०, १०४१ [१, ३],	
				१०४३ [१]	
				वव्वर-म्लेच्छजातिविशेष	
				९८	
				वरहिणा	
				वरहिणा. ८८	
				वल	
				वल १६८४ [१]	
				+ वल	
				वलदेवा. १४०६ गा २१३	
				+ वलदेव	
				वलदेवा. पृ. ३१९ टि १	
				वलदेव ८२	
				वलदेवत्तं	
				वलदेवत्वम् १४६४	
				वलदेवा	
				वलदेवा १००, ७७३ [२]	
				वलविसिद्ध्या	
				वलविशिष्टता १६८५ [१]	
				वलागा	
				वलाका - रोमपक्षिविशेष	
				८८	
				० बलाहण	
				बलाहक १२३१	
				बलि	
				बलि - असुरकुमारेन्द्र	
				१८७ गा. १४४	
				० बलिणो	
				बली, बलि - असुरकुमा-	
				रेन्द्र. १७८ [२]	
				वलिमोडओ	
				पर्वपरिवेष्टनम् ५४ [८]	
				गा. ६३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
बली	बलि - असुरकुमारेन्द्र	१८० [२]
बहलतरी	बहलतरा	५४ [५] गा ७६ त ७९
बहलिय	बहलीक - म्लेच्छजाति- विशेष	९८
बहवे	बहव १६७ त १७४, १७७, १७८ [१], १७९ [१], १८१ [१], १८२ [१], १८४ [१], १८५ [१], १८६ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०	
बहस्सती	बृहस्पतयः - बृहस्पति- निकायदेवाः	१९५ [१]
बहिं	बहिः	१९५ [१]
बहुपहिं	बहुभि	५३ गा. ४६
बहुगीओ	बह्वी. १९६, १९७ [१], १९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २१०	
बहुतरयं	बहुतरकम् पृ २९० टि १	
बहुतराण्	बहुतरान्	११२४, ११४२
बहुतरागं	बहुतरकम् १२१५ [२-३]	
० बहुपण्से	बहुप्रदेशम्	२१७० [१]
० बहुप्पण्से	बहुप्रदेशम्	२१७० [१]
बहुवीयगा	बहुवीजका.	३९, ४१
„	बहुवीजकानि पृ १८ टि १	
बहुवीया	बहुवीजानि	४१
बहुमज्जदेसभाण्	बहुमध्यदेशभागे	१९८ [१], २०६ [१], २११
बहुमज्जदेसभागे	बहुमध्यदेशभागे १९७ [१], १९९ [१]	
बहुयतरागा	बहुकतरका २०५, ७ [३ ४]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
बहुयं	बहुकम्	१२१५ [१]
बहुया	बहुका २२५ त २७२ [५], २७३ त २७५, ३२५, ३३० त ३३३, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ९८५ [७, ९], ११८५, २१२५, २१२६	
„	बहुकानि	९७९
बहुयाणं	बहुकानाम् ५४ [१०] गा	१००
० बहुला	बहुला.	१८८
बहुवत्तव्यपर्यं	बहुवक्तव्यतापटम् पृ १११ पं २१	
बहुवत्तव्वं	बहुवक्तव्यम्	२ गा ४
बहुवयणे	बहुवचनम्	८९६
बहुवयू	बहुवाक्	८५०
बहुविहं	बहुविधम्	१२४२
बहुविहे	बहुविधान २११ गा १७४	
बहुसम ०	बहुसम १९५ [१], १९६, १९८ [१], २१०, २२३, [९], १२१५ [१-३]	
बहुं	बहुम्	१२४२
बहूह	बहूनि १९६, १९७ त २०२ सूत्राणा प्रथम- कण्डिका, २१०	
बहूण	बहूनाम् ५४ [१०] गा. १००	
बहूणं	„ १७७, १७८ [१-२], १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ त. १९७, १९८ [२], २०१ [२], २०२ [२], २०५ [२]	
बहूणि	बहूनि १९७ [१]	
बहेलण्	बिभीतक पृ १७ टि ५	
बध	बन्ध ९७१ गा २०१	

मूलसहो	मणयत्थो	मुत्तंकाद	मूलसहो	मणयत्थो	मुत्तंकाद
बंध	बन्धाति १७४९, १७५०, १७६६ त. १७६८ [१]		बंधविमोचनगती	बन्धातिमोचनगति ११५५, ११२०	
बंध	,, १६६४ गा २१७		बंधाशो	बन्धाशो ११२०	
बंध	बन्धक १५८१ [१], १६४२, १६४६, १६४७ [१], १७४२ त १७४४, १७५५, १७५६ [१], १७६०, १७६१, १७६३ [१], १७६५ [२], १७६६, १७७७ [१], १७७८, १७८१, १७८३ [१], १७८४ [३]		बन्धगति	बन्धाति १५८१ [१], १६४२, १६४६, १६४७ [१], १६६४ गा २१७, १६६८, १६७०, १६७५ त १७४३ [१], १७४९, त १७५२, १७५५, १७५६ [१], १७६३ [१], १७६७ [१], १७७८ [१], १७७९, १७७७ [१], १७८३ [१]	
बंध	बन्धकेन १७८१		बंधनाग	बन्धादाया. १७४४	
बंधगवेयगस्त	बन्धकवेदकस्य १७९१		बंधमागा	बन्धन्त १७५७, १७५८ [१], १७६२, १७६५ [१-२], १७७४ [१], १७८६	
बंधगं	बन्धकम् १६९९ [१]		बंधमाण	बन्धन १५८५ [१], १७५५, १७५६ [१], १७६३ [१], १७६६, १७६७ [१], १७६८ [१], १७७० [१], १७७३ [१]	
बंधगा	बन्धकाः ३२५, १७८२, १५८३ [१], १६४३, १६४९ [१], १७५७, १७५८ [१], १७५९ [१], १७६०, १७६१, १७६३ [३], १७६४, १७६५ [२], १७६६, १७७८, १७८०, १७८१, १७८३ [२], १७८४ [१-३]		बंधयं	बन्धकम् १७३६ [१]	
बंधगाण	बन्धकानाम् ३२५		बंधति	बन्धन्ति ९७१, १५८२, १५८३ [१], १६४३, १६४८, १६४९ [१], १६७२, १७०५, १७०७ [१], १७०८ [१४, ७-८], १७०९, १७१०, १७११ [२], १७१२, १७१३, १७१५, १७१७ त १७१९, १७२१ १७२३, १७२५, १७२७,	
बंधगे	बन्धक १५८३ [१], १६४२, १६४३, १७५७, १७५८ [१], १७६१, १७६४, १७६५ [२], १७७८, १७८१, १७८४ [२]				
बंधण	बन्धन २११ गा १७९, २१७६ गा २३१				
बंधणच्छेयणगती	बन्धनच्छेदनगति १०८५, १०९१				
बंधणपरिणामे	बन्धनपरिणाम ९४७, ९४८				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	१७२८, १७३० [१], १७३१ [१, ३, ५], १७३२, १७३४, १७३५ [१], १७३७ [१], १७३८, १७३९ [१], १७४१, १७५७, १७५८ [१], १७६५ [१-२], १७६९, १७७८, १७८४ [१]	
बंधिस्संति	भन्त्स्यन्ति	९७१
बंधिसु	अभान्तसु -बद्धवन्त	९७०
० बंधुजीवण	वन्धुजीवक	१२२६, १२२७, १२२९त १२३१
+ बंधुजीवग	वन्धुजीवक	४३गा २४
बंधुया	म्लेच्छजातिविशेष	पृ ३६ टि १४
बंधे	वन्धे	१७८६
,,	वन्ध	२१२ गा १८१
० बंधे	,,	६८४, ६८५
बंधेसु	अभान्तसु -बद्धवन्त	९७१
बंधो	वन्ध ९४८गा	१९९-२००
बंध	ब्रह्मन्-देवलोक	१०३५
बंधलोण	ब्रह्मलोक	२०१ [१]
,,	ब्रह्मलोके २०२[१], २०३ [१], २०४ [१], २२३ [५], ३३४, ४१९[१-२], ५९३, १४७०, १८३४	
बंधलोग	ब्रह्मलोक	२०५१
बंधलोग ०	ब्रह्मलोक	२०१ [१], २००२
बंधलोगदेवा	ब्रह्मलोकदेवा	७०६
बंधलोगस्स	ब्रह्मलोकस्स	२०२[१]
बंधलोगाणं	ब्रह्मलोकानाम्	२०१ [१]
बंधलोणे	ब्रह्मलोके	२०७
बंधलोय	ब्रह्मलोक	१९६, २१०, ६२२, ६३४
बंधलोय ०	ब्रह्मलोक	१५३२ [५], २०५२ [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
बंधलोयवडिसण	ब्रह्मलोकवतंसक.	२०१[१]
बंधलोया	ब्रह्मलोका	१४४ [१]
बंधी	ब्राह्मी	१०७
बंधीण	ब्राह्म्या	१०७
बंधे	ब्रह्मा-ब्रह्मलोकेन्द्र	२०१ [२]
बाउच्चा	वनस्पतिविशेष- 'वापची' इति भाषायाम्	४२ गा २०
बाणकुसुमण	बाणकुसुमम्	१२२७
बातालीसं	द्विचत्वारिंशत्	३८५[३]
बादर	बादर	१४९२ [२]
बादरअपजत्तगा	बादरापर्याप्तका	२४३, २४६, ३३४
बादरअपजत्तगाणं	बादरापर्याप्तकानाम्	२४३
बादरअपजत्तया	बादरापर्याप्तका	२५१
बादरआउकाइय ०	बादराष्कायिक	२४३, २४४, २४८, २४९
बादरआउकाइया	बादराष्कायिका	२४३, २४४, २४५ [३], २४६ त २४९, २५० [३], २५१, ३३४
बादरआउकाइयाण	बादराष्कायिकानाम्	२५० [३]
बादरआउकाइयाणं	,,	२४२, २४५[३], २४६, २४७, २५१, २५९ [१]
०बादरआउकाइयाण	,,	३५९ [२]
बादरआउकाइण	बादराष्कायिक	१३०७
बादरआउकाइया	बादराष्कायिका	२६, २८ [१, ४]
बादरआउकाइयाणं	बादराष्कायिकानाम्	१५१, १५२
बादरकाण	बादरकाये	२४ गा. ९
बादरणासाण	बादरनाम्न	१७०२[४६]
बादरणामे	बादरनाम	१६९३
बादरणिगोद-०	बादरनिगोद	२४८
बादरणिगोदा	बादरनिगोदा	२४८, ३३४

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
वाटरणिगोय०	वाटरनिगोद	१३१९
वाटरत्तसकाइए	वाटरत्तसकायिकः	१३१२
वाटरत्तसकाइय०	वाटरत्तसकायिक	२४३, २४४, २४८, २४९, १३२०
वाटरत्तसकाइया	वाटरत्तसकायिकाः	२४३, २४४, २४५ [९] त २४८, २५१
वाटरत्तसकाइयाण	वाटरत्तसकायिकानाम्	२४२, २४६, २४७, २५१
वाटरत्तसकाइयाणं	,,	२४५ [९]
वाटरत्तेउकाइए	वाटरत्तेज कायिक	पृ. ३०८ टि २
वाटरत्तेउकाइय०	वाटरत्तेज कायिक	२४३, २४४, २४८, २४९
वाटरत्तेउकाइया	वाटरत्तेज कायिका	२४३, २४५ [४], २४६ त. २४९, २५० [४], २५१, ३३४
वाटरत्तेउकाइयाण	वाटरत्तेज कायिकानाम्	२५० [४], २६२ [१]
वाटरत्तेउकाइयाणं	,,	१५४, १५५, २४२, २४५ [४], २४६, २४७, २५१, ३६२ [१]
वाटरत्तेउकाइया	वाटरत्तेज कायिका	२९, ३१ [१, ४], २४४, २४५ [४], २५१, ३३४
वाटरत्तेउकाइयाणं	वाटरत्तेज कायिकानाम्	१५४
वाटरनिगोद०	वाटरनिगोद	२४४, २४९
वाटरनिगोद - ०	वाटरनिगोद	२४३
वाटरनिगोदा	वाटरनिगोदा	२४३, २४५ [८], २४६, २४७, २४९, २५० [७], २५१
वाटरनिगोदाण	वाटरनिगोदानाम्	२५० [७]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
वाटरनिगोदाणं	वाटरनि- गोदानाम्	२४२, २४५, [८], २४६, २४७, २५१
वाटरनिगोदे	वाटरनिगोद.	१३११
वाटरपज्जत्तए	वाटरपर्याप्तक.	१३१४
वाटरपज्जत्तगा	वाटरपर्याप्तका	२४६, २५१
वाटरपज्जत्तया	,,	३३४
वाटरपज्जत्तयाणं	वाटरपर्याप्तकानाम्	२४४, २४९
वाटरपुढविकाइएसु	वाटरपृथ्वीकायिकेषु	६६८ [४-५]
० वाटरपुढविकाइ- एसु	,,	६६८ [४]
वाटरपुढविकाइए-	वाटरपृथ्वीकायिकेभ्यः	
हितो		६५० [४-५]
वाटरपुढविकाइय०	वाटरपृथ्वीकायिक	२४३, २४४, २४८, २४९
वाटरपुढविकाइया	वाटरपृथ्वीकायिकाः	२०, २२ त. २४, २५ [३], २४३, २४४, २४५ [२], २४६ त. २४९, २५० [२], २५१, ३३४
० वाटरपुढविका- इया	वाटरपृथ्वीकायिका.	२२, २३
वाटरपुढविकाइयाण	वाटरपृथ्वीकायिकानाम्	२५० [१]
वाटरपुढविकाइयाणं	,,	१४९, २४२, २४५ [२], २४६ त. २४८, २५१, ३५६ [१]
० वाटरपुढविकाइयाणं,		३५६ [२-३]
वाटरपुढविकाइए	वाटरपृथ्वीकायिक	१३०६
वाटरपुढविकाइय०	वाटरपृथ्वीकायिक	१३१५
वाटरपुढविकाइय-	वाटरपृथ्वीकायिकै-	
एगिदियओरालिय-	केन्द्रियौदारिक-	
सरीरे	शरीरम्	१४७८ [१]
वाटरपुढविकाइया	वाटरपृथ्वीकायिका	१४७८ [३]
० वाटरवणप्फइकाइए	वाटरवनस्पतिकायिक	१३०९

मूलसद्दो	सङ्कयत्यो	सुत्तंकाइ
बादरवणप्फइकाइय वादरवनस्पतिकायिक		२४३, २४९
बादरवणप्फइकाइय० ,,		२४३, २४४, २४९
बादरवणप्फइकाइय-० ,,		२४८
० बादरवणप्फइकाइय ,,		२४४
बादरवणप्फइकाइया बादरवनस्पतिकायिका		२४३, २४४, २४५[६], २४८ त २५१
० बादरवणप्फइकाइया बादरवनस्पतिकायिका		३७, ३८, ५३, २४२, २४३, २४५ [७], २४७ त २४९, २५१, ३३४
बादरवणप्फ-इकाइयाणं	बादरवनस्पतिकायिकानाम्	२४५ [६], २४७, ३६८ [१]
० बादरवणप्फइ-काइयाण		२४२, २४५ [७], २४६, ३६८ [२-३]
बादरवणस्सइकाइए वादरवनस्पतिकायिक		५४ [१], ५५ [३], २४६, १३०८
बादरवणस्सइ-काइया	बादरवनस्पतिकायिका	३७, २४६, २४७, २५० [६], ३३४
बादरवणस्सइकाइ-याणं	बादरवनस्पतिकायिकानाम्	१६०, १६१, २४२, २४६
० बादरवणस्सइ-काइयाणं		२५१
बादरवणस्स-तिकाइया	बादरवनस्पतिकायिका	३५, ३३४
बादरवणस्सति-काइयाण	बादरवनस्पतिकायिकानाम्	२५० [६]
बादरवणस्सतिकाइ-याण	बादरवनस्पतिकायिकानाम्	२५१
बादरवाउकाइय ० वादरवायुकायिक		२४३, २४४, २४८, २४९

मूलसद्दो	सङ्कयत्यो	सुत्तंकाइ
बादरवाउकाइया	बादरवायुकायिका	२४३, २४४, २४५ [५], २४६ त. २४९, २५० [५], २५१, ३३४
बादरवाउकाइयाण	बादरवायुकायिकानाम्	२५० [५]
बादरवाउकाइयाणं		१५७, १५८, २४२, २४५ [५], २४६, २४७, २५१, ३६५ [१]
० बादरवाउकाइ-याणं		३६५ [२-३]
बादरवाउकाइए	बादरवायुकायिक	१३०७
बादरवाउकाइय-एगिंदियवेउ-व्वियसरीरे	बादरवायुकायिकैकेन्द्रिय-वैक्रियशरीरम्	१५१५ [२-३]
० ,,		१५१५ [३]
बादरवाउकाइया	बादरवायुकायिका	३२, ३४ [१, ४]
बादरसंपराय	बादरसम्पराय	१२३
बादरसंपराय ०		१२३
बादरा	बादरा	२४२, २४५ [१], २४६ त. २५० [१], २५१, २६७, ३३४
बादराहं	बादराणि	८७७ [१८]
बादराण	बादराणाम्	२५० [१]
बादराणं		२४२, २४५ [१], २४६, २४७, २५१, २६७, १५०४ [४], १५०६ [४]
बादरापज्जत्तयाणं	बादरापर्याप्तिकानाम्	२४८
बादरे	बादर	१३०५, १३८७
वायर	बादर	१४९१ [२], १४९३ [२], १४९४ [२]
वायरवाउकाइया	बादराप्रायिकाः	२५१
वायरवाउविहाणा	बादराविविधानानि पृ	१४ टि. २
वायरणिगोया	बादरनिगोदा	२५१

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
वायरनिगोदा	वादरनिगोदा	२४४, २५० [७]
वायरपज्जत्तया	वादरपर्याप्तका	२४४
० वायरपुढविका-	वादरपृथ्वीकायिकेपु	
इणसु		६६८ [५]
० वायरवणप्फइ-	वादरवनस्पतिकायिक	
काइण		१३०९, १३१८
० वायरवणप्फइ-	वादरवनस्पतिकायिका	
काइया		२४४
० वायरवणप्फइ-	वादरवनस्पतिकायिकानाम्	
काइयाणं		२४७
वायरवाउकाइयाणं	वादरवायुकायिका-	
	नाम्	१५७
० वायरवाउकाइय-	वादरवायुकायिकैकेन्द्रिय-	
एगिदियवेउ-	वैक्रियशरीरम्	१५, १५
वियसरीरे		[२-३]
वायरसंपराए	वादरसम्पराय	१७४३
वायरसंपराय०	वादरसम्पराय	१२१
वायरा	वादरा	२४५ [१]
वायराइ	वादराणि	८७७ [१९]
वायराण	वादराणाम्	१४९० [३]
वायरे	वादरम्	८७७ [२३]
		गा. १९८
वायालीसइविहे	द्विचत्वारिंशद्विधम्	१६९३
वायालीसं	द्विचत्वारिंशत्	२११, ३८५ [१]
+ वार	द्वादश	७९० गा. १८७
वारवती	द्वारवती	१०२ गा ११८
वारस	द्वादश	९१ [४], ९१ [४] गा १११, १९९ [१], २०६ [२] गा १५४, ३९६ [१, ३], ५५९ गा १८२, ५६० त ५६३, ५६५ त ५६८, ५८४, ५८६, ५९२, १०४१ [४], १०६६ [३], १५०७ [१], १६९९ [१], १७०० [१८]

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
वारस०	द्वादश	८२
० वारसगस्स	द्वादशकस्य	१७०० [४], १७०८ [४], १७३७ [३-४]
वारसण्हं	द्वादशानाम्	१९९ [२]
वारसमओ	द्वादश पृ	२०२ टि १
वारसमं	द्वादशम् पृ.	२२८ पं १९
वारसमो	द्वादश.	७९० गा. १८६
वारसविहा	द्वादशविधा	१४४ [१], १५, २० [५]
वारसहिं	द्वादशभ्य	९९२ [१]
वालदिवागरे	वालदिवाकर	१२२९
वालदिगोवे	वालेन्द्रगोप	१२२९
वावट्ठिं	द्वापष्टिः	१५, २९ [५]
वावत्तरी	द्वासप्तति	२०६ [२] गा १५६
वावत्तरीं	,, १७७, १८४	[१], १८७ गा १३८, ३८८ [१, ३]
वावत्तरीए	द्वासप्तते	१९९ [२]
वावत्तरीणं	द्वासप्तते	१९९ [२]
वावीसइम०	द्वाविंशतितम	७९० गा १८९
वावीसइम	द्वाविंशतितमम् पृ.	३६२ पं २७
वावीसग	द्वाविशम्	७९० गा १८८
वावीसं	द्वाविशति	३४१ [१, ३], ३४२ [१, ३], ३५४ [१, ३], ३५६ [१, ३], ४२६ [१, ३], ४२७ [१, ३]
वावीसाण	द्वाविंशते	द्वाविंशत्या वा ७१३, ७१४
,,	द्वाविशतौ	१८४१, १८४२
० वाहल्लस्स	वाहल्यस्य	१८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१]
वाहल्लं	वाहल्यम्	९७२ गा. २०२, ९८७ [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाड	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाड
० बाह्याण	बाह्याया १६८ त १७४, १७७, १७८ त १८३	सूत्राणा प्रथमकण्डिका	वित्तिं	द्वितीयम् ८७०, ८९८	
० बाह्ये	बाह्ये १९५ [१]		विभेलण	विभीतक ४० गा. १४	
० बाह्येण	बाह्येन १५८७ [१]		विय०	द्विक-द्वि १२०४	
बाह्येण	,, २११, ९७५ [१], ९८५ [३]		विरालो	विडाल पृ २१२ टि ४	
० बाह्येण	,, ८२, १५४५, १५४८, १५५१ [१, ४, ६, ९], २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६६ [१]		विलपंतियासु	विलपट्टिकासु १५१, १६०, १६३ त. १६६, १७५	
बाहिरणसु	बाह्येषु ८३, ८९, ९०		विलेसु	विलेपु १५१, १६०, १६३ त १६६, १७५	
बाहिरपत्ता	बाह्यपत्राणि ५४ [८] गा ९१		विल्लाण	विल्वानाम् ११२२, १२३५	
बाहिरपुक्खरद्धे	बाह्यपुक्खरद्धे. १००३ [२]		विल्ली	विल्व - गुच्छवनरपति ४२ गा २०	
बाहिरिल्ले	बाह्य १५५१ [१]		,,	,, - हरिद्वनरपति ४९ गा ३९	
बाहिरिण	बाह्येन ११० गा. १२४		विल्ले	विल्व ४१ गा. १६	
बाहिं	बाहि १६७ त १७४, १७७, १७८ त १८५		विस०	विस पृ २५ टि. १	
	सूत्राणा प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], २०१७, २०१९, २०२०		विहेलण	विभीतक पृ १७ टि ५	
बाहुया	बाहुका - त्रीन्द्रियजीवा पृ २८ टि ४		विंदु	विन्दु ९८६, १४९१ [१]	
+ वि	द्वितीयम् ७९० गा. १८८ त १९०		० विंदू	विन्दु. ११० गा. १२५	
विइण	द्वितीये २१७२		विंवफल	विम्वफल १७८ [२]	
विइय	द्वितीयम् १७८ [१-२], पृ. ८० प ६		० विंवोष्टा	विम्वोष्टा १७८ [१]	
विखुरा	विखुरा पृ ३० टि. ४		वीण	वीजम् ५४ [३] गा. ६५, ५४ [४] गा ७५	
विडाला	विडाला ७४		,,	वीजे ५४ [९] गा ९७	
वित्तिओ	द्वितीय १५९१, १५९९ [१]		० वीणसु	वीजेपु ५५ [३] गा १०९, २१७६	
वित्ति०	द्वितीय २१७३ [२]		वीओ	द्वितीय पृ २८७ पं. ८, पृ ४०६ प. १९	
वित्तिवग्गमूल	द्वितीयवर्गमूल ९११ [२]		वीभच्छा	वीभत्सा पृ ५० टि. ८	
० वित्तिवग्गमूलं	द्वितीयवर्गमूलम् ९२४		+ वीय	वीजम् ५० गा. ४३	
			वीयउद्देनओ	द्वितीयोद्देशक पृ. २८७ टि १	
			० वीयरुद्ध	वीजरुचि. ११० गा ११९ गा १२५	
			वीयरुहा	वीजरुहा ५४ [१] गा. ४९	
			वीयवग्गमूलप-	द्वितीयवर्गमूल-	
			हुप्पणं	प्रत्युत्पन्नम् ९११ [२]	
			वीयविटिया	त्रीन्द्रियजीवा ५७ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
वीयस्स	वीजस्य	५४ [३] गा ६५, ५४ [४] गा. ७५
वीयं	द्वितीयम्	५९ टि. २
वीया	द्वितीया	७८१
वीयाणं	वीजानाम्	२१७६
बुभामि	ब्रवीमि	पृ. २१० टि २
बुज्झइ	बुध्यते	२१७४ [१]
बुज्झति	,,	२१७५
बुज्झंति	बुध्यन्ते	६७३ [२]
बुज्झेजा	बुध्येत	१४२० [३-४], १४२१ [५], १४३२ [३], १४३७ [३-४]
बुतमाणे	ब्रुवाण	पृ. २१० टि. १
+ बुद्ध	बुद्धा.	२११ गा. १७८
बुद्धबोहिय	बुद्धबोधित	११६, १२९
बुद्धबोहिय०	,,	११४, ११६, १२७, १२९
बुद्धबोहियसिद्धा	बुद्धबोधितसिद्धा	१६
० बुद्धीण	बुद्धिना	१ [गा १]
बुयमाणे	ब्रुवाण	८३९, ८४४
बुयामि	ब्रवीमि	८३९, ८४४
बुयामि-	,,	८३९
बुहा	बुधा.-बुधनिकायदेवा.	१९५ [१]
वेइदिण्	द्वीन्द्रिय	४४८, ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], १२७३, १४३५
वेइदिण्सु	द्वीन्द्रियेषु	६६८ [२]
वेइदिण्हितो	द्वीन्द्रियेभ्य	१४३५
० वेइदिण्हितो	,,	६५० [८]
वेइन्दिय	द्वीन्द्रिय	६७०, ७४३, ११६२, १४१२, १४२६ [१], १४३१ [१], १५८९ [३], १८८० [४]
वेइदिय०	द्वीन्द्रिय	५६ [१], ६३९, [२], ६५४, ६८०, ८७४,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
		१०६०, १०७९, १२१० [४], १२८१, १४५५, १७११ [२], १८८७ [२], १८९८ [१], १९६९, पृ १३ टि. १
वेइन्दियओरालिय-	द्वीन्द्रियौदारिकशरीरम्	
सरीरे		१४८०, १४९५ [१], १५०७ [१]
०वेइन्दियओरालिय-	द्वीन्द्रियौदारिकशरीरम्	
सरीरे		१४८०
वेइन्दियजातिणा-	द्वीन्द्रियजातिनाम्न	
माण्		१७०२ [६]
वेइन्दियतिरिक्ख-	द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य	
जोणिण्हितो		६५० [८]
वेइन्दियत्ते	द्वीन्द्रियत्वे	१०४१ [४], १०६६ [१]
वेइन्दियसरीरस्स	द्वीन्द्रियशरीरस्य	१५४९
वेइन्दियसरीराइं	द्वीन्द्रियशरीराणि	१८५६
वेइन्दियस्स	द्वीन्द्रियस्य	४४८, ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ९८७ [२], १५४७ [१], २१७५
वेइन्दिया	द्वीन्द्रिया.	२१५ [१], २२७, २२८, २९५, २९६, ३३४, ४३९, ५८१, ६१९, ६३३, ९४१ [१], १०८१, १४०३, १७१५, १७१८, १८१४, १८१७, १८१९, १८५६, १८६१, १९३२ [१], २१२९ [१], पृ २७ टि ३, पृ ४०३ टि. २
वेइन्दियाण	द्वीन्द्रियाणाम्	१०२२ [१], १०३३ [१], १७१७
वेइन्दियाणं	,,	५६ [२], १६३, २२७ त. २२९, ३६९ [१], ४४८, ४७३ [१], ४७४

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाड
	[१], ४७५ [१], ७६७, ९१८ [१], ९८७ [१-४], १०२२ [१], १०२८ [१], १०७३, १४०३, १७२४, १७२७, १७२८, १७३३, १८१५ त १८१७, १९२० त १९२२, १९३२ [१], १९४७, १९४८, १९५०, १९५८, २१२९ [१], पृ. ३९९ टि. २	
० बेहंदियाणं	द्वीन्द्रियाणाम् ३६९ [२-३]	
बेछप्पणंगुलसय-	षट्पञ्चाशदधिकशतद्वया-	
वग्गपलिभागो	जुलवर्गप्रतिभाग ९२३	
बेत्यालसतविहं	त्रिचत्वारिंशदधिकशतद्वय-	
	विधम् १२४२	
बेंदिय ०	द्वीन्द्रिय ६३९ [२]	
बेंदियसंसारसमाव-	द्वीन्द्रियसंसारसमापन्न	
णजीवपणवणा	जीवप्रज्ञापना १८	
बेंदियस्स	द्वीन्द्रियस्य ४७३ [१]	
बेंदिया	द्वीन्द्रिया ५६ [१], २२९, २३० [३], २३१, २९७	
बेंदियाणं	द्वीन्द्रियाणाम् २३० [३], २३१, ४७७ [१]	
बोद्धव्वा	बोद्धव्या २११ गा १६४	
,,	बोद्धव्या २०३२ गा २२४, पृ २०८ टि १	
बोद्धव्वो	बोद्धव्यः ७९० गा १८६	
बोधव्वा	बोद्धव्या ४१ गा १७, ९१ [४] गा १११, ११२३ गा २०९	
,,	बोद्धव्या ४८ गा ३८, ८६६ गा. १९७, पृ २०८ टि १	
बोधव्वा—	बोद्धव्या ५४ [२] गा. ५४	
,,	बोद्धव्यानि ५४ [८] गा ८६	
बोधव्वे	बोद्धव्य ४८ गा ३८, १७९३ गा २१७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाड
बोधव्वे	बोद्धव्यम् ८२९ [२] गा. १९१	
,,	बोद्धव्या ४० गा १४, ४२ गा २१	
,,	बोद्धव्यानि ४७ गा ३६	
बोधव्वो	बोद्धव्य २११ गा १६३, ६४७ गा १८४	
बोराण	वदराणाम् ११२२, १२३५	
बोल	कोलाहल १८८	
बोहिय	बोधित १६, ११६	
बोहिं	बोधिम् १४२० [३-४], १४३२ [३], १४३७ [३-४]	
बोड्डे	कर्पासी ४२ गा १९	
बोडिं	शरीरम् २११ गा १५९- १६०	
० बोदी	बोन्दय—शरीरा १७७, १७८ [१], १८८, १९६	
,,	शरीरौ १७८ [२]	
भ		
भइज्जनि	भज्यते १६३५ [१]	
भइज्जंति	भज्येते १६३५ [४]	
० भइतो	भक्त २११ गा १७३	
भणु	भये ८६३ गा १९५	
० भणु	भयान १ गा १	
भगवड्ढणु	भगवत्याम् पृ ४५ प २६, पृ ८० प. ६, पृ १११ प २१, पृ १३५ पं. ११, पृ १६२ पं ६, पृ. १८३ प. १२, पृ. १८७ पं. १६, पृ. १८९ पं. २५, पृ. १९२ प २६, पृ. २०८ पं १०, पृ २२२ पं ५, पृ. २२८ प १९, पृ. २३३ पं. २०, पृ २७९ पं. १५, पृ. ३०३ प. १४, पृ ३१७ पं १०, पृ ३६२ प २७, पृ. ३९० प २८	

मूलसहो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ	मूलसहो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
भगवन्नो	भगवत्ते	१ [गा. २]	भणिण्	भणितः	२१०४ [१]
भगवन्तीण्	भगवत्याम्	पृ. २३६ पं. १०, पृ. २६० पं. २६, पृ. २७३ पं. १३, पृ. २९१ पं. २०, पृ. ३०० पं. ५, पृ. ३१८ पं. १६, पृ. ३२८ पं. २४, पृ. ३४९ पं. ६, पृ. ३८४ पं. २१, पृ. ३८७ पं. १५, पृ. ३८८ पं. २०, पृ. ३९१ पं. २२, पृ. ४०० पं. १२, पृ. ४०६ पं. २०, पृ. ४०९ प. २२, पृ. ४१२ पं. २६, पृ. ४१३ पं. २०, पृ. ४१४ पं. २०, पृ. ४१८ प. २७, पृ. ४२३ पं. १०, पृ. ४२७ पं. ११, पृ. ४४६ प. १२	भणिणो	,, ५४ [९] गा. ९८, १०६४, १०८६, ११४५, १४२९, १५३८, १६१४, २१३९	
			भणितं	भणितम्	१०२ गा. ११७, ३३३, १००३ [२]
			भणिता	भणिताः	३३३
			,,	भणितौ	५४ [२] गा. ५५
			,,	भणितानि	५४ [८] गा. ८७
			,,	भणिता	१८७, २११ गा. १६५, ५५८
			भणितो	भणित.	६२५, ६३८, ६५० [१०], ६५५ [४], ६५६ [३], ६६६ [३], १५३९ [३-४], पृ. ६५ टि. ११
भगवया	भगवता	१ गा. ३	भणियं	भणितम्	१७४ गा. १३५, १७०२ [३१], १७१७, १९२६, २०४६, २११०, पृ. २६८ टि. ३
भगवं !	भगवन् !	२१६९		,,	पृ. २६८ टि. ३
भगवंतो	भगवन्तः	२११	० भणिय	भणिताः	१९४, ९८७ [१], ११२७, १२०५, १७०२ [२३], १७६१, १७६२
भग्गस्स	भग्गस्य	५४ [३] गा. ५६ त ५८ गा. ६१ त ६५, ५४ [४] गा. ६६ त ६८ गा. ७० त. ७७	भणिया	भणिता	२११ गा. १६१ गा. १६३-१६४, ५२४, ८८८ [१], ९८३ [२], १५५२, १७३६ [१], १७३७ [१], १७३८, १७४१, पृ. ३२४ टि. १
,,	भग्गाया	५४ [३] गा. ६०	,,	भणितानि	९११ [३], ९१२ [१], ९१४ [२]
भग्गाण्	,, ५४ [३] गा. ५९, ५४ [४] गा. ६९		भणियाण्	भणितायाम्	१४४१
भच्चाण	फलविशेषाणाम्	पृ. २७३ टि. ४, पृ. २९६ टि. ५	भण्णइ	भण्यते	५५३
भज्जमाणस्स	भज्जमानस्य	५४ [७] गा. ८४	भण्णत्ति	,, ५४४, ५४७ [१], २१५७, पृ. ३९५ टि. १	
भट्ठित्त	भर्तृत्वम्	१७७, १७८ [१-२], १८८, १९६			
भट्ठिदारण्	भर्तृदारकः	८४३, ८४८			
भट्टाण	फलविशेषाणाम्	१२३५			
भडग	म्लेच्छजातिविशेष	९८			
भणंति	भणन्ति	११९८, २०५७ [१]			

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
भण्णंति	भण्यन्ते	५४४
भक्ति	भक्ति	१९५ [१]
+ भक्तिय	तृणविशेषः	४७ गा ३५
भद्रमुत्था	भद्रमुस्ता-वनस्पतिः	५४ [१] गा. ५२
भद्धान	फलविशेषाणाम्	पृ. २७३ टि ४
„	द्राक्षाणाम्	पृ २९६ टि ५
भद्विलपुरं-	भद्विलपुरम्	१०२ गा. ११४
भद्वे	भद्वे	१७८ [१-२]
० भमररूपा	भ्रमररूच.-म्लेच्छजाति-	विशेष पृ ३६ टि. ३
भमरा	भ्रमरा	५८ [१]
भमरावली	भ्रमरावलि	१२२६
भमरे	भ्रमर	१२२६
भमासे	वनरपतिविशेष	४६ गा ३३
भय	भय	१७०० [१३], १७०८ [१०]
भयणा	भजना	५४ [८] गा ९६
भयणिस्सिया	भयनि.सृता-भाषाभेद.	८६३
भयवया	भगवता	१ गा. २
भयसण्णा	भयसजा	७२५, ७२६
भयसण्णा-०	„	७३०, ७३१, ७३३ त ७३६
० भयं	भयम्	१६७ तः १७४
भये	„	१६९१ [५]
भरह-	भरत	१०९८
भरह-०	„	१०९८, १२५७ [५]
भरहेहिं	भरतै	९७ [१]
भरिली	भरिली-चतुरिन्द्रियजीवः	५८ [१]
भरु	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. २३
भरुग	„	९८
रुयं	„	पृ. ३६ टि. २३

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
भल्लाए	भल्लातकः	४० गा. १४
भल्लाण	भल्लातकानाम्	११२२
भल्ली	वल्लीविशेषः	४५ गा. ३१
भव ०	भव २११ गा. १६६-१६७	
+ भव -	भव २१२ गा. १८१, १२५९ गा. २१२	
० भवग्गहणं	भवग्रहणम्	१३६५
भवचरिमेणं	भवचरमेण	८१२ [१], ८१३ [१]
भवण०	भवन १७७, १८७, १८९ [१], १९०	
भवणछिदेसु	भवनच्छिद्रेषु	१५७
भवणणिखुदेसु	भवननिष्कुटेषु	१५७
भवणपत्थडेसु	भवनप्रस्तटेपु १४८, १५१, १५७, १६०	
भवणवइ ०	भवनपति १०९७, १४६३	
भवणवति ०	„ २०५१, २०५२ [१]	
भवणवतीसु	भवनपतिषु ६७२ [७-८]	
भवणवास ०	भवनवास पृ. ५९ टि ४	
भवणवासि ०	भवनवासिन् ६५० [१३]	
भवणवासिणीओ	भवनवासिन्य. २८५, ३३४, ११८३ [३], ११८९, ११९०	
भवणवासिणीण	भवनवासिनीनाम्	११६६ [२]
भवणवासिणीणं	„ ३४६ [१-३], ११८३ [२], ११८९	
० भवणवासिदेव-	भवनवासिदेवपञ्चेन्द्रिय-	
पंचिन्द्रियवेउच्चि-	वैक्रियशरीरस्य	
यसरीरस्स	१५३२ [१]	
भवणवासिदेव-	भवनवासिदेवपञ्चेन्द्रिय-	
पंचिन्द्रियवेउ-	वैक्रियशरीरम्	
वियसरीरे	१५२० [१-२]	
० „	„ १५२० [२-३], १५२६ [१]	
भवणवासिदेवेहिंतो	भवन्वासिदेवेभ्य	६५० [१३-१४]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
भवणवासी	भवनवासिन.	१३९, १४० [१-२], १७७, १७७गा. १३७, २२०, २८४, ३३४, ११८३ [१, ३], ११८८, ११९०	भवसिद्धिपु	भवसिद्धिकः	१३९२, १८७१ [१]
भवणवासीणं	भवनवासिनाम्	१७७ तः १७९ [१], ३४५ [१], ११६६ [१], ११८३ [१, ३], ११८८, ११९०	भवसिद्धिया	भवसिद्धिका.	२६९, ३३४, १८७२
० भवणवासीणं	,,	३४५ [२-३],	भवसिद्धियाणं	भवसिद्धिकानाम्	२६९
भवणवासीसु	भवनवासिपु	१४७०, पृ १८० टि. ३	भवं	भवम्	२११ गा १६२, १६७९
भवणं	भवनम्	८५३	भवंति	भवन्ति	८९, ९०, १७९ [१], ४६१, १०८३, १४०९, १४४४, १६४३, १७१२, २१०४ [२], २१७० [१], २१७६
भवणा	भवनानि	१७७, १७८ तः १८६ सूत्राणा प्रथमकण्डिका पृ. ६६ टि ३	भवंति-	भवन्ति	५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ९१ [४], १६७, १६८, १७० तः १७२, १७७, १७९ [१], १८० [१], १८२ त १८६ सूत्राणा प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९९ [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०५ [१]
भवणाइ	,,	१८७ गा १४०-१४१	भवंति-	भवति	२०९
भवणावास०	भवनाव्वास	१७७ तः १८१ [१], १८२ त १८४ [१], १८५ [१], १८६ [१]	भविता	भत्वा	१४२० [८], १४२१ [२-३]
भवणेषु	भवनेषु	१४८, १५१, १५७, १६०	+ भविय	भव्य	१८६५ गा. २१९
भवति	भवति	८८२, ८८३, ८८५, ८८६, ९६१ [१], १६७९, १६८०, १८०९, १९६३, १९६४, २१७० [१], पृ. ४४५ टि. ६	भविय ०	भव्य	१ गा. २
भवत्यकेवलि-	भवत्यकेवत्यनाहारकः	१३६९, १३७१	० भवियद्व्यदेवाणं	भव्यद्व्यदेवानाम्	१४७०
अणाहारपु	,,	१३७१ त १३७३	भवे	भवेत्	५४ [५] गा. ७६ तः ७९, ५४ [६] गा. ८० त ८३, ५४ [७] गा. ८४, १९४ गा १५३, पृ. २९३ टि. ६, पृ. २९४ टि. १९
० भवत्यकेवलि-	,,	१३७१ त १३७३			
अणाहारपु	भवधारणीया	१५२९ [१-९], १५३२ [१, ५-६]			
भवधारणिज्जा	भवधारणीयम्	९८३ [२], ९८४, १५२३ [१-२], १५२६ [१, ६]			
भवधारणिजे	भवप्रत्ययिक	१९८२			
भवपच्चइया					

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
भवे -	भवेत् १२२६ तः १२३१, १२३३ तः १२३५, १२३७, १२३८	
भवे	भवेयुः १००६ गा. २०७	
भवे	भवे ८२९ [२] गा. १९१	
० भवे	भवे २११ गा. १६१	
भवोवगाहकम्माइं	भवोपग्रहकर्माणि २१७० [२] गा २२९	
भवोववातगती	भवोपपातगतिः १०९९	
० भवोववातगती	,, १०९९	
भवोववातगतीण्	भवोपपातगत्याम् १०९९	
भवोववायगती	भवोपपातगतिः १०९३	
भव्याण	फलविशेषाणाम् पृ २७३ टि. ४	
भंगा	भङ्गाः ७८१ तः ७८४, ७९० गा. १८६ गा. १९०, १०७७, १०८३, १०८९, १५८४ [१], १६४३, १६४४, १६४८, १७५८ [१], १७६१, १७६५ [२], १७७८, १७८१, १७८४ [१, ३], १८८० [१, ५]	
भंगा	भङ्गौ १७८१, १७८४ [१]	
+ भंगा	भङ्गाः १८८५ [२], १८८७ [२], १८९५ [२-४], १९०५ [३] त १९०७	
+ भंगी	भङ्गीषु १०२ गा. ११६	
,,	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ५१, १२३४	
भंगीरण्	भङ्गीरज १२३४	
भंगे	भङ्गे ५४ [४] गा. ६६ तः ७५	
भंगो	भङ्गः ५४ [३] गा ५६ तः ६५, १८७९	
० भंगो	,, १७६०, १७६६, १७७९, १७८१, १७८४ [१, ३], १८७२, १८७७,	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
	१८८० [५], १८८२ [२], १८८४, १८८५ [१, ३-४], १८८७ [४], १८८८, १८९० [३], १८९१ [२], १८९५ [१, ३], १८९८ [१-२], १८९९ [१-२], १९०० [१-३], १९०१ [१], १९०२ [१-३], १९०३ [१-२, ५], १९०४ [१], १९०५ [३], १९०६, १९०७	
भंडवेयालिया	भाण्डवेचालिका.- कर्मर्या १०५	
भंडारा	भाण्डकारा.- गिल्पाया १०६	
भंडी	गिरीपवृक्ष ४२ गा २३	
भंते !	भदन्त ! ८२, ९३, १४८ त १७७, १७८ त. १८६ सूत्राणा प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ त २०६ सूत्राणा प्रथम- कण्डिका, २०७ त. २११, २२५ त. २७२ [५], २७३ त २७५, ३२५, ३३० त ३५१ [१], ३५२ [१], ३५४ [१-३], ३५७ [१], ३६० [१], ३६३, ३६६ [१], ३६९ तः ३७२ सूत्राणा प्रथमकण्डिका, ३७५ [१], ३८१ [१], ३८४ [१], ३८७ [१], ३९० [१], ३९३ [१], ३९४ [१-३], ३९५ [१], ३९६ [१], ३९७ [१-२], ३९८ [१-२], ३९९ [१],	

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

४०७ [१], ४०८ [१],
 ४०९ [१], ४३६ [१],
 ४३७ [१,३], ४३८ त
 ४४१, ४४३ तः ४४७,
 ४५२, ४५५ [१-३],
 ४५६ [१], ४५७ [१],
 ४५९ [१], ४६२ [१],
 ४६४ [१], ४६६ [१],
 ४६७ [१], ४६८ [१],
 ४७० [१], ४७३ [१],
 ४७४ [१], ४७५ [१],
 ४७७ [१], ४८१ [१],
 ४८२ [१], ४८३ [१],
 ४८५ [१], ४८७ [१],
 ४८९ [१], ४९० [१],
 ४९१ [१], ४९३ [१],
 ४९५ [१], ४९७, ५००
 त ५०५, ५०८ त. ५११,
 ५१३ त ५१५, ५१९,
 ५२५ [१], ५२६ [१],
 ५२७ [१], ५२९ [१],
 ५३० [१], ५३१ [१,३],
 ५३२ [१], ५३३ [१],
 ५३५ [१], ५३९ [१],
 ५४१ [१], ५४२ [१],
 ५४३ [१], ५४७ [१],
 ५५० [१], ५५४ [१-३],
 ५५५ [१,३], ५५६ [१],
 ५५७ [१], ५६०
 त ५७७, ५७९, ५८१,
 ५८३ त. ५८५, ५८९,
 ६०५ त. ६०७, ६०९ त
 ६१३, ६१५, ६१७, ६१९,
 ६२१, ६२३, ६२४, ६२६,
 ६२८, ६३०, ६३२, ६३३,
 ६३६, ६३७, ६३९ [१],
 ६४२, ६४५ [१], ६४६,

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

६४८, ६५० [१], ६५५,
 [१], ६५६ [१], ६५७,
 ६५८, ६६२ [१], ६६६
 [१], ६६८ [१], ६६९
 [१], ६७२ [१], ६७३
 [१], ६७७, ६७९, ६८१,
 ६८४, ६८५, ६८७,
 ६८८, ६९१ त. ६९५,
 ६९७, ७०० त. ७२७,
 ७३० त ७४०, ७४२,
 ७४५, ७४७ त. ७५१,
 ७५३ तः ७५६, ७५८,
 ७६३ त. ७६५, ७७२,
 ७७३ [१], ७७४, ७७५,
 ७७७, ७७९ त. ७८७,
 ७९१ तः ८००, ८०२
 त. ८०७, ८०८ त
 ८२९ सूत्राणा प्रथम-
 कण्डिका, ८३० त. ८५८,
 ८६० त. ८७२, ८७५,
 ८७७ [१-२, १७-२३],
 ८७८ त. ८८१, ८८७,
 ८८८ [१], ८८९ त.
 ८९३, ८९६ त ९०२,
 ९०४, ९०६, ९०८,
 ९१० [१-४], ९११
 [१-३], ९१२ [१-२],
 ९१४ [१-२], ९१६ [१],
 ९१८ [१], ९२०, ९२१
 [१-२], ९२५ त. ९३७,
 ९४७ त ९५९, ९६०
 त ९६८ सूत्राणा प्रथम-
 कण्डिका, ९७०, ९७३,
 ९७४ [१-२], ९७५ [१],
 ९७६ [१], ९७७ [१],
 ९७८ [१], ९७९, ९८०
 [१], ९८१ [१], ९८२

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

तं ९८५, ९८७ [१-४],
९९० [१-३], ९९१ [१],
९९२ [१-२], ९९३ त
९९५ [१], ९९६, ९९८,
९९९ [१], १००० तः
१००३ [१], १००४,
१००५, १००७, १००८
त. १०१२ सूत्राणा प्रथम-
कण्डिका, १०१३, १०१४
[१], १०१५ [१],
१०१६ [१], १०१७ त.
१०२० [१], १०२१
[१-३], १०२४ त.
१०२७ [१], १०२८ [१],
१०३०, १०३१ [१],
१०३६, १०३८, १०४१
[१-४, ८], १०४३ [१,
३, ५-६], १०४६ [१, ८],
१०४७ [१, ४], १०४८
[१-२, ४], १०५० [३],
१०५४ [१], १०५५
[१-५], १०५६ त.
१०५८, १०६४, १०६५,
१०६८ त १०७०,
१०७७, १०७८, १०८०,
१०८१, १०८३, १०८५,
१०८७ त १०८९,
११२४ त. ११२६,
११२८ तं ११३२,
११३८, ११३९, ११४२,
११४५, ११४६, ११५१,
११५६ त ११६०,
११६६ [१], ११७०
तः ११७४, ११७६,
११७८, ११७९, ११८०
[१, ५-१०], ११८२
[१ ३], ११८३ [१-३],

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

११८५ तं ११९४,
११९९ [१], १२००
[१], १२०१ [१],
१२०३ [१, ३], १२०७
[१], १२०८, १२०९,
१२१० [१, ३], १२११,
१२१५ [१-३], १२१६
[१], १२१७, १२१९,
१२२०, १२२२, १२२३,
१२२५ त १२३३,
१२३८ तः १२४०,
१२४२ त १२५३,
१२५५, १२५६, १२५७
[१, ३, ५, ७], १२५८
[१-२, ५-८], १२६०
त १२६२ [२], १२६४
[१-२], १२६५, १२६६
[१], १२६७, १२६८
[१], १२७१ तः १२७३,
१२७५, १२७७, १२७९
त. १२८५, १२८९
त १३००, १३०२,
१३०५, १३०६, १३०८
त १३१२, १३१४,
१३१५, १३१७, १३२०,
१३२२, १३२४ तः
१३४१, १३४३, १३४४,
१३४६, १३४७, १३५०,
१३५३ तं १३५५,
१३५८, १३५९, १३६०,
१३६४ तं १३६९,
१३७१, १३७२ १३७६.
१३८६, १३८८ तः
१३९०, १३९२, १३९३,
१३९९, १४०७ [१],
१४०८ [१-२], १४१०
[१, ३], १४१४ [१, ३],

मूलसद्वो

मकयत्यो

सुत्तकाह

१४१५. [१-२], १४१६
 [१], १४१७, १४१८,
 १४२० त. १४२५ [२],
 १४२६ [१], १४२७ [१],
 १४२८ [१-२], १४३०
 [१], १४३१ [२], १४३०
 [१-३], १४३५, १४३६
 [२], १४३७ [१-२,
 ४-६], १४४४, १४४६,
 १४५२, १४५७, १४५९,
 १४७० त. १४७३, १४७५
 तः १४७८ [२], १४८०,
 १४८२ त १४८४ [२],
 १४८५ [१-३, ५-६],
 १४८७ [१-२], १४८८
 त १४९० [१], १४९१
 [१], १४९२ [१], १४९५
 [१], १४९७ [१-३],
 १४९८ [१], १५०१ [१],
 १५०२, १५०४ [१],
 १५०६ [१], १५०७ [१],
 १५१३ [१], १५१४,
 १५२१ त. १५२३ [२],
 १५२४ [२], १५२५,
 १५२६ [३-४, ७], १५२७
 तः १५२९ [२], १५३०
 त. १५३२ [१, ६], १५३३
 [१], १५३४ त. १५३७,
 १५३९ [१], १५४० त
 १५४२, १५४४ [१-३],
 १५४५ त. १५४७ [१],
 १५४८ त १५५०, १५५१
 [१, ४, ६, ९], १५५२ त
 १५५४, १५५७, १५५९
 त १५६१, १५६३ [१],
 १५६४ त १५७४,
 १५७५ त १५७९ सूत्राणा

मूलसद्वो

मकयत्यो

सुत्तकाह

प्रथमकण्डिका, १५, ८१
 [१], १५, ८२, १५, ८३
 [१], १५, ८५ [१], १५, ८६
 [१], १५, ८८, १५, ८९
 [१], १५, ९० त १५, ९५,
 [१], १५, ९६, १५, ९७
 [१], १५, ९८, १५, ९९
 [१], १६००, १६०२,
 १६०३ [१], १६०४
 [१], १६०५, १६०६
 [१], १६०७ त १६०९,
 १६१२, १६१३ [१],
 १६१४ त १६१६ [१],
 १६१७, १६१९ त
 १६२६, १६२८ त
 १६३३, १६३५ त
 १६३८ [१]. १६४०,
 १६४२, १६४३, १६४६,
 १६४७ [१], १६४८,
 १६४९ [१], १६५०
 त १६५३, १६५७,
 १६५८, १६६०, १६६३,
 १६६५ त १६७०,
 १६७२, १६७५, १६७६
 [१], १६७७ [१], १६७९
 त १६९४ [१०], १६९५
 [१-२], १६९६ त.
 १६९८ [२], १७०२
 [१, ११], १७०५, १७०७
 [१], १७०८ [१-४],
 १७१५, १७१८, १७२१,
 १७२५, १७२८, १७३१
 - [१], १७३४, १७३५ [१],
 १७४२ त १७४७ [१],
 १७४९ त १७५२, १७५४
 [१], १७५५ त १७५८
 [१], १७६१, १७६४,

मूलसद्वो

सक्यथो

सुत्तंकाइ

१७६५, १७६७ [१],
१७६९[१], १७७०[१],
१७७३[१], १७७४[१],
१७७५ [१], १७७६,
१७७७ [१], १७७८,
१७८३[१], १७८४[१],
१७८७[१], १७८८[१],
१७८९, १७९२, १७९४
[१], १७९५ तः १७९७,
१८०० [३], १८०२ त
१८०६ [१], १८०७ त
१८१२, १८१४ त
१८१९, १८२१, १८२२,
१८२५, १८५३, १८५९,
१८६२, १८६६ त
१८६८, १८७१ [१],
१८७२, १८७४ [१],
१८७५[१], १८७६[१],
१८७७, १८७८ [१],
१८७९, १८८० [१],
१८८१[१], १८८३[१],
१८८४, १८८७ [१],
१८९० [१], १८९४
[१], १९०८ त १९१०,
१९१२ त १९१४,
१९१७, १९१८, १९२१,
१९२२, १९२८, १९२९,
१९३६ त १९३८,
१९४० त १९४२,
१९४४, १९४५, १९४७,
१९४८, १९५१, १९५४,
१९५५, १९५७ [१],
१९५८, १९६३ त
१९६६, १९७४, १९७५,
१९७८, १९८२ त
१९८४, १९९१, १९९४,
१९९५, १९९७, १९९८.

मूलसद्वो

सक्यथो

सुत्तंकाइ

२००६ त २००९ [१],
२०१७, २०२२, २०२७,
२०३३, २०३४ [१],
२०३५, २०३८, २०४०,
२०४७, २०४९, २०५१,
२०५२ [१], २०५३,
२०५५, २०५६, २०५७
[२], २०६०, २०६१,
२०६३, २०६४, २०६६,
२०६७, २०६९, २०७०,
२०७२, २०७३, २०७७,
२०७८, २०८६, २०८७
[१], २०८८, २०८९,
२०९०[१], २०९१[१],
२०९२, २०९३ [१],
२०९५[१], २०९६[१],
२०९७ [१], २०९९
[१-२], २१०० [१-२],
२१०२, २१०३ [१],
२१०५, २१०६, २११९
[१], २१२०[१], २१२१
[१], २१२३[१], २१२४
[१], २१२५ तः २१२७
[१], २१२८[१], २१२९
[१], २१३०, २१३१,
२१३३, २१३४ [१],
२१३५[१], २१३७[१],
२१३९, २१४० [१],
२१४२, २१४३, २१४७,
२१४८, २१५२ तः २१५४
[१], २१५६ [१-२],
२१५९ [१-२], २१६५,
२१६६ [१-४], २१६८
तः २१७४ [१], २१७५
भागे १६३ तः १६६,
१७५, १७८ [१], २०६
[१], २११

० भाण

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
भाग	भाग ९३, ४४०, ४४३, ९९६ [२]		० भागाओ	भागात् १९८ [१], ९९२ [२]	
भाग -	,, ६७७, ६७९, ९९० [४]		० भागातो	,, १९६	
भाग -	भागा १७२८		० भागे	भाग. २११	
भागसहस्साइ	भागसहस्साणि १८१७, १८२८		,,	भागान् १७०५, १७०८ [४], १७११ [२], १७२५	
० भाग	भागम् २११, ६०५, १३०५, १३०८, १३६५, १३८७, १४७२, १५०२, १५०४ [१], १५०६ [१-५], १५०७ [१-२], १५१३ [१-४], १५२७, १५२८, १५२९ [१-३, ९], १५३०, १५३१, १५३२ [१, ५-६], १५४७ [१], १५५१ [१, ४, ६], १७०८ [७], १७१३, १७३० [१], १७३१ [३-४], १८०३, १९९४, १९९५, १९९८, २००६, २१५६ [१], २१५९ [१], २१६०, २१६५, २१६६ [१], पृ ४४१ टि १		,,	भागौ १७३१ [१, ५] भागो १४८, १४९, १५१, १५२, १५४, १५५, १६०, १६१, १६३ त. १७८ [१], १७९ [१], १८१ [१], १८२ [१], १८४ [१], १८५ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०	
भागा	भागाः १७२१, १७२५, १७३३		० भागेण	भागेन १७१०, १७२३	
० भागा	,, १६९७ [१], १६९९ [२], १७०० [४], १७०२ [६, ८, १८ २१, २५-२७, ४५], १७११ [२]		० भागेणं	,, १६९८ [१], १६९९ [२], १७०० [२, ४, ९, ११, १२, १३], १७०२ [१, ३-६, ८, ९, ११, १३, १८-२२, २४-२७, ३६ ३९, ४३, ४५], १७०५, १७०७ [१], १७०८ [२, ४, ७-८], १७११ [२], १७१२, १७१३, १७१५, १७१७, १७१८, १७२१, १७२२, १७२५, १७२७ त. १७२९, १७३१ [१, ३-५]	
० भागा	भागौ १७०० [११, १३], १७०२ [१, ५, ९, ११, १३, २२, ३६, ३७, ४३, ४८, ५८], १७०८ [८]		भागेषु	भागेषु १५७, १५८	
,,	भागान् १७१५		० भागो	भाग. ९१२ [२], ९१४ [१], ९१८ [१], ९२०, ९२८८, १५४५, १७१२	
	भागानि १७७, १७८ [१], १८८				

मूलसद्वो	सकयल्यो	सुत्तकाद्व
भाणितव्वं	भणितव्यम् १७९ [१], १९७ [१], ३३३, ३५८, ४८८, ५५३, ६६७, ६६८ [६], ६७२ [६], ७८९	
भाणितव्वा	भणितव्याः ३३३, ४५१, ४५८, ४६९, ४७६, ४९२, ६५४, ६५९, ६६१, पृ २६६ टि. १, पृ ३०२ टि ४	
„	भणितव्या १८७, ५२४, ५५८, ६०८, ६२५, ६३८, ६६६ [३], ६६८ [७], ६६९ [२], ६७२ [४, ६], १०८८	
भाणितव्वा	भणितव्यानि ४६१	
भाणितव्वे	भणितव्य ४९६	
„	भणितव्या. ४९९ [२], ५४६	
भाणितव्वो	भणितव्य १८९ [१], ६४८, ६५० [१०], ६५५ [४], ६५६ [३]	
भाणियव्व - भाणियव्वं	भणितव्या १५८४ [१] भणितव्यम् १९२, २०९, ७४३, ८०४, ८६९, १०३१ [२], १०४९, १०६१, १०८९, ११८० [६], ११९७, १२१४, १२१७, १२४९, १२५१, १२५७ [१६], १४२८ [३], १५४३, १५५२, १५८०, १७०२ [३१], १७१७, १७४१, १७४७, १७६८ [३], १७८५, १७८६, १७९०, १७९१, १८०६ [१], १९२६, २०४६, २०५२ [३], २११०, २११९ [३], २१२१ [२]	

मूलसद्वो	सकयल्यो	सुत्तकाद्व
भाणियव्वा	भणितव्या. १९४, ६२९, ६९२, ८७६, ८९१, ८९५, ९८७ [१], ११२७, ११४६, ११५२, ११८१, १२०५, १२१० [२, ४], १२५८ [३], १५००, १६०४ [१-२], १६४४, १६४८, १७१२, १७१७, १७२१, १७२५, १७२८, १७३३, १७६१, १७६२, १७६५ [१], १७७४ [२], १७८४ [३], १८०० [७], १८६०, १९०७, २१०४ [१], २११५ [१], २११६ [२], २११७ [२], २११८ [२], २१२४ [४], २१४१, पृ. ३५१ टि १, पृ ३८७ टि. १	
भाणियव्वा	भणितव्या ५४४, १०११ [२], १०८६, ११५५, ११९८, १७३६ [१]	
„	भणितव्यो १७८४ [१]	
„	भणितव्यानि ९१० [१-३, ५], ९११ [१-३], ९१२ [१-३], ९१४ [२], ९१६ [३], १०१० [१], १०४२, १०४३ [२], १०५७, १०८४, १७०२ [२३]	
भाणियव्वाओ	भणितव्याः १५८७ [१]	
भाणियव्वाणि	भणितव्यानि १८४२	
भाणियव्वे	भणितव्य ४९६, ४२८, १६४२	
भाणियव्वो	„ १९० [१], १००८ [७], १०६४, १०९९, ११४५, १४२९, १५०९,	

मूलसद्वो	सकयल्यो	सुत्तकांड	मूलसद्वो	सकयल्यो	सुत्तकांड
	१५३९ [२-४], १५९९, १५९३, १५९९ [१], १६१४, १७६८ [१], २११७ [१], २१३९, २१५५, पृ. ३३६ टि १ वनस्पतिविशेष ५१, ५५ [३] गा १०८		० भावे भावेयव्वं	भावान् २११ गा. १७० भावयितव्यम् १६०४ [१]	
भाणी			भास	भस्मन् १९७ [१], २०१ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७	
भारुडपक्खी	भारुडपक्खी	८७	भासण	भाषकः १७३४	
भाव	भाव ११० गा १२८, २११ गा १७०, १२५२, १२५३, १२५५		+ भासगा	भाषक २१२ गा. १८१, १२५९ गा. २१२	
+ भाव	भावे ८२९ [२] गा. १९१, ८६२ गा १९४		भासगा	भाषका २६४, ८६७, ८६८	
भावओ	भावत ८७७ [२, ६, ९,], १७९७, १७९८ [१], १८०० [१], २०६१		० भासगा	भाषका. ९००	
भावचरिमे	भावचरम ८२९ [२] गा १९१		भासगाणं	भाषकाणाम् २६४	
भावचरिमेण	भावचरमेण ८२० [१], ८२१ [१]		भासज्जातं	भाषाजातम् ८७०	
भावतो	भावत ८७७ [११, १३], २०६६		भासज्जाता	भाषाजातानि ८७०	
भावसच्चा	भावसत्था-भाषाप्रभेदः ८६२		भासज्जाथं	भाषाजातम् ८९८	
० भावा	भावाः ११० गा १२७		भासज्जाया	भाषाजातानि ८९८	
भावाण	भावानाम् १ गा ०		भासज्जायाइ	,, ८९९	
भाविअप्पणो	भावितात्मन २२३		भासती	भाषते ८५९ गा १९२- १९३	
भाविअप्पणो	,, २१६८		भासत्ताण	भाषात्वेन ८७७ [१], ८७८ तं ८८०, ८८८ [१], ८८९	
भावियाओ	भाविता ११९६		० भासत्ताण	,, ८९०, ८९२, ८९५	
भाविडिण्सु	भावेन्द्रियेषु १०६४		भासमाणे	भाषमाण ८९९	
+ भाविदिय	भावेन्द्रियाणि १००६ गा २०८		भासर ०	भास्वर १७८ [२], १९६	
भाविदिया	,, १०२४, १०५६ त १०५८, १०६४, १०६५, १०६७		भासं	भाषाम् ८५९ गा १९२- १९३, ८७१, ८७२, ८७४, ८७५, ८९९	
भावे	भावान ११० गा १२१- १२२		भासति	भाषन्ते ८७१, ८७२, ८७४, ८७५	
			भासंतो	भाषमाण. ८९९	
			भासा	भाषा २ गा ५, ८३० त ८३८, ८५४ त ८६६, ८९७	
			,,	भाषा ८५९ गा. १९२	
			,,	भाषे ८५९ गा. १९३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
+ भासा	भाषायाम्	८२९ [२] गा. १९१	भुजो भुजो	भूयोभूयः	१११६, १८१२, १८२३
भासा ०	भाषा	१९०४ [१, ३], १९०६, १९०७	भुजो २	,, १२२० त	१२२३, १२२५, १२५१ त १२५३, १८०५, १८०६ [१], १८१९, १८२२, १८२५, १८२९, २०५२ [२, ४-६]
भासाण	भाषया	१०७, १७८ [२]	भुयण	भुजपरिसर्पे	१५१२ गा २१५
भासाचरिमेणं	भाषाचरमेण	८१४ [१], ८१५ [१]	भुयग	भुजग	१९६
भासापयं	भाषापदम्	पृ. २२२ प. ५	भुयगवङ्गो	भुजगपतयः	१८८
भासारिया	भाषार्या	१०१, १०७	भुयपरिसर्प	भुजपरिसर्प	३८४ [२३], ३८५ [१-३], ३८६ [१-३], ६३९ [१६-१८]
भासिंति	भाषन्ते	१०७	भुयपरिसर्प ०	भुजपरिसर्प	७६, ३८४ [१], ६३९ [१२, १६]
भासुद्देश्य	भाषोद्देशके	१८०० [३]	भुयपरिसर्पथल-	भुजपरिसर्पस्थलचर-	
भासुर ०	भासुर-भास्वर	१७७, १७८ [१], १८८	यरतिरिक्ख-	तिर्यग्योनिक-	
भिज्जमाणाइं	भियमानानि	८८७	जोणियपंचेंदिय-	पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरम्	
भिज्जमाणाणं	भियमानानाम्	८८७	ओरालियसर्परि		१४८५ [५]
भिण्णाइं	भिन्नानि	८८०	भुयपरिसर्पथल-	भुजपरिसर्पस्थलचर-	
भिल्ल	भिल्ल-म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ३	यरपंचेंदियतिरि-	पञ्चेन्द्रियतिर्य-	
भिल्लाए	भिल्लातक	पृ. १७ टि. ७	क्खजोणिया	ग्योनिका	८५ [५]
भिस ०	विस	५४ [८] गा ८८	भुयपरिसर्पथ-	भुजपरिसर्पस्थलचराणाम्	
भिसकंदे	विसकन्द -मिष्टखाद्य-	विशेषः १२३८	लयराण		१४९९ [२]
भिसमुणाले	विसमृणाल-मृणालिनी	५१	भुयपरिसर्पा	भुजपरिसर्पा	८५ [१], १४८५ [९]
भिसे	विस	५१	० भुयपरिसर्पाण	भुजपरिसर्पाणाम्	१५२८ [०]
भिंणए	मृङ्गक	पृ. २९३ टि. १०	भुयपरिसर्पाणं	,, ८५ [५], १५११ [३]	
भिंणपत्ते	मृङ्गपत्रम्-मृङ्गपक्ष्म	१२२७	भुयपरिसर्पेहितो	भुजपरिसर्पेभ्य	६४२
भिंणार	मृङ्गार	८५३	+ भुयमोय	भुजमोच	पृ. १४ टि. १
भिंणे	मृङ्ग	१२२७	+ भुयमोयग	भुजमोचक	२४ गा. १०
भीता	भीता	१६७ त १७४	+ भुयरुक्ख	भुजवृद्ध	८८ गा ३८
भीम ०	भीम-राक्षसाभिधानवान-	व्यन्तरदेवेन्द्र १९२	० भुया	भुजा	१७७, १७८ [१], १८८, १९६
भीमा	भीमाः	१६७ त १७४	,,	भुजौ	१७८ [२]
भीमे	भीम-राक्षसाभिधानवान-	व्यन्तरदेवानामिन्द्र. १९२ गा १४९			

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
नुत्ते	तृणविशेषः पृ २० टि ४		० भेष्ट	भेष्ट ८८१, ८८४, ८८६,	१२३०
भुंजमाणा	भुजमाना १७७, १७८		भेष्टुण	भेष्टेन ५४ [७] गा. ८४	
	[१], १७९ [१], १८८,	१९६	० भेष्टुणं	,,	८८७
॥	भुजमानौ १७८ [२]		भेष्टो	भेष्ट १०९९, १५३९ [४]	
भूक्षत्येण-	भूतार्थेन-भूतार्थत्वेन ११०		+ भेष्ट	,,	१९८१ गा. २२२
	गा १२०		भेष्टपरिणामे	भेष्टपरिणाम ९४७	
भृष्ट	भूत-भूताभिधद्वीपसमुद्रार्थे		भेष्टे	भेष्ट ८८२, ८८४ त	८८६
	१००३ [२] गा. २०६		० भेष्टे	,,	८८५, ८८६, १२३०
भूत	भूत-जीव २११		भेष्टेणं	भेष्टेन ६५० [७], १००२	
भूतलता	भूतलता पृ १९ टि १		० भेष्टेण	,,	८८७, पृ ३५१ टि १
० भूता	भूतानि १७७, १७८ [१],	१८८	० भेष्टेसु	भेष्टेषु १५८०	
भूमिभागंमि	भूमिभागे १२१५ [१]		भेष्टो	भेष्ट १४८५ [८],	
भूमिभागाओ	भूमिभागान् १९५ [१];			१५०४ [४], १५०९ त	
	१९७ [१], १९८ [१],			१५११ [१], १५१७	
	२१०, १२१५ [२-३]			[३], १५२० [३, ५],	
० भूमिभागातो	,,	१९६		१५३८, १५३९ [२-३],	
भूमि	भूमिम् ८२			१५५२	
भृयणम्	वनरपतिविशेष ४९ गा.		भेष्टपरिणामे	भेष्टपरिणाम ९५१	
	४१		भेष्टं-	भेष्टम् ८८०	
भृयवाड्य	भूतवाडित, भूतवाडिक-		भेष्टे	भेष्ट ८८१	
	वानव्यन्तरभेष्ट १८८		भोगभोगाई	भोगभोगान १७७, १७८	
भृयवाड्या	भूतवाडिता भूतवाडिका वा			[१-२], १८८, १९६	
	१९४ गा १७१		भोगवईया	भोगवतिका-लिपिभेष्ट.	१०७
भूया	भूता १४१ [१], १८८		भोगविस्सा	भोगविषा-सर्पविशेष ७९	
भूयाट	भूतान २१५३ [४],		भोगंतराण	भोगान्तराय. १६८६	
	२१६६ [३]		भोगा	भोगा-भोगकुलीना,	
भूयाण	भूतानाम् १९२			कुलार्था १०४	
० भूयाणदा	भूतानन्दौ, भूतानन्द-		भोक्तृण	भोक्तुम् २११ गा. १७६	
	नागकुमारेन्द्र १८१ [२]		भोमेज्ज	भोमेय १८८, १८९ [१],	
भूयाणदं	भूतानन्द-नागकुमारेन्द्र			१९० [१]	
	१८३ [२], १८७ गा		भोमेज्जग०	भोमेयक १८८, १९० [२]	
	१८८		भोमेज्जा	भोमेयानि १८८, पृ०	
भृयण	भूयण १७७, १७८ [१-२],			६५ टि. १०	
	१८८		भोयणं	भोजनम् २११ गा. १७६	
भेष्ट	भेष्ट ८८१, ८८३				

मूलसद्वा	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	म	
मइअण्णाणी	मत्थज्ञानी ४८८, १३५२, १८९९ [१]	
,,	मत्थज्ञानिन. २५८, २५९	
० मइअण्णाणी	मत्थज्ञानी ४७० [३]	
मइअण्णाणीणं	मत्थज्ञानिनाम् २५८	
मउड	मुकुट १७७, १९६	
मउड ०	,, १९६	
० मउडा	मुकुटा. १७७, १९५ [१], १९६	
० मउडे	मुकुट १९७ [२]	
मउय	मृदुक-स्पर्शविशेष ३३३, १८०९	
मउय ०	,, ,, ५४६, १८०६ [१]	
मउयफास ०	मृदुकस्पर्श ४४०, ४४१	
मउयफासपरिणता	मृदुकस्पर्शपरिणता ८ [४], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [२-८], १३ [१-५]	
मउयलहुयगुणा	मृदुकलघुकगुणा. ९८१ [१], ९८२, ९८५ [८-९], ९८७ [३-४]	
० मउयलहुयगुणाण	मृदुकलघुकगुणानाम् ९८७ [४]	
मउयलहुयगुणाणं	,, ९८२, ९८५ [९], ९८७ [४]	
मउल	मुकुट १८८	
मउलिणो	मुकुलिनः-सर्पभेद ७८, ८०, पृ. ३२ टि ५	
० मउली	मौली १७८ [२]	
० मउली	मौलय. १७८ [१], १८८, १९६	
मउलीमउडा	मौलिमुकुटा १७७	
मगदंतिया	मगदन्तिका-गुल्मवन- स्पति. ४३ गा. २५	

मूलसद्वा	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
मगमिगकीडे	चतुरिन्द्रियजीव. ५८ [१] गा. ११०	
मगर	मकर १७७	
मगरा	मकरा. ६२, ६६	
मगरिमच्छा	मकरीमत्स्या पृ २९ टि ६	
मगसा	चतुरिन्द्रियजीवा पृ. २८ टि. ८	
मगसिरकीडे	चतुरिन्द्रियजीव पृ. २८ टि ८	
+ मगह	मगधेषु १०२ गा. ११२	
मगासकीडे	चतुरिन्द्रियजीव पृ. २८ टि. ८	
मगूसाण	(?) ८८६	
० मगगणं	मार्गणम् १७९८ [१], १८०० [१]	
मगर	म्लेच्छजातिविशेष पृ. ३६ टि १६	
मगरिमच्छा	मकरमत्स्या ६३	
मगिगज्ज	मृगयते ९२१ [१]	
मगगुंसा	नकुला. पृ. ३३ टि. ३	
मघमघेत	मघमघायमान १७७, १७८ [१], १८८	
मघवं	मघवा १९७ [२]	
मच्छंडिया	मत्स्यण्डिका-शर्कराविशेष १२३८	
मच्छा	मत्स्या ६२, ६३, ६४७ गा. १८४	
मच्छिय	मक्षिका ५८ [१] गा ११०	
मच्छियपत्ताओ	मक्षिकापत्रत २११	
मच्छिडिया	मत्स्यण्डिका पृ २९७ टि ०	
+ मज्जार	मार्जार-हरिद्वनरपति ४९ गा ३९	
मज्जारय-	मार्जारक ,, पृ २० टि. १४	
मज्ज	मभ्य ५५ [३] गा. १०८, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०६ [१]	

मूलमहो	सक्यथो	सुत्तकांड	मूलसहो	सक्यथो	सुत्तकांड
मज्झिम	मध्यमे	२११	मज्झिम	मध्यमे	पृ. ५५ टि. ३
मज्झिम	मध्यमा	२११ गा. १६४	मज्झिम	मध्यमे	१६८ त. १७४,
१.	मध्यम	२००५		१७४ गा १३५, १७८	
मज्झिम०	॥	१७७		तः १८३ सूत्राणां प्रथम-	
मज्झिमउवग्गि-	मध्यमोपरितनग्रैवेयक			कण्डिका, १८५ [१],	
मेवेज्जाग०	४३२ [२-३]			१८८, १८९ [१], १९९	
मज्झिमउवग्गि-	मध्यमोपरितनग्रैवेयका			त २०६ सूत्राणां प्रथम-	
मेवेज्जागा	१४६ [१], ७१९			कण्डिका, ८७७ [२०-२१]	
मज्झिमउवग्गि-	मध्यमोपरितनग्रैवेयकाणाम्		मट्टमगरा	मकरविशेषः पृ ३० टि ३	
मेवेज्जागं	४३२ [१]		मट्ट	मृष्ट १७७, १७८ [१-२],	
मज्झिमउवग्गिमाग	मध्यमोपरितनानाम्-ग्रैवेय-			१८८, १९६	
	काणाम् १८४७		मट्टमगरा	मकरविशेष	६६
मज्झिमण	मध्यमके [ग्रैवेयके] २०९		मट्टा	मृष्टा	२११
	गा. १५७		॥	मृष्टौ	२०६ [१]
मज्झिमगागं	मध्यमकानाम्-ग्रैवेयकाणाम्		॥	मृष्टानि १७७, १७८ [१],	
	२०८			१८८, १९६, २०६ [१],	
मज्झिममेवेज्जाग	मध्यमग्रैवेयक	६२२		२१०	
मज्झिममेवेज्जाग	मध्यमग्रैवेयकदेवानाम्		मडवनिवेशेसु	मडवनिवेशेषु	८२
देवागं	२०८, २०९		मण	मन-मन पर्यवज्ञान	
मज्झिममेवेज्जागा	मध्यमग्रैवेयका २०८, ३३४			१९२८	
मज्झिममेवेज्जागाग	मध्यमग्रैवेयकाणाम् २०८		० मणअपजत्तीण-	मनोऽपर्याप्तकेषु	
मज्झिममेवेज्जागा	मध्यमग्रैवेयकाणाम् ६००		(जत्तणसु)		१९०६
० मज्झिमपरिणामे	मध्यमपरिणाम १७८६		मणजोगपरिणामे	मनोयोगपरिणाम	९३१
मज्झिममज्झिममे-	मध्यममज्झिमग्रैवेयक		मणजोगं	मनोयोगम् २१७३ [१],	
देवग०	४३१ [१-३]			२१७४ [१], २१७५	
मज्झिममज्झिममे-	मध्यममज्झिमग्रैवेयकदेवा		मणजोगं-	॥ २१७४ [२]	
देवगं	७१८		मणजोगी	मनोयोगी १३२२, १९००	
मज्झिममज्झिममे-	मध्यममज्झिमग्रैवेयक			[२]	
देवगं	१८६ [१]		॥	मनोयोगिन. २५२, ९३८	
मज्झिममज्झिममे-	मध्यममज्झिमग्रैवेयक			९४३	
देवगं	१८८६		मणजोगीण	मनोयोगिनाम्	२५२
मज्झिममज्झिममे-	मध्यममज्झिमग्रैवेयक		० मणपजत्ती	मन पर्याप्ति १९०८ [३]	
देवगं	१८८ [१-३]		० मणपजत्तीण	मन पर्याप्त्या १९०७, पृ	
मज्झिममज्झिममे-	मध्यममज्झिमग्रैवेयक			१०६ टि. १ त ५	
देवगं	१८८ [१], १११		० मणपजत्तीपत्तणमन-	पर्याप्तिपर्याप्त्ये	
मज्झिममज्झिममे-	मध्यममज्झिमग्रैवेयक			१९०८ [१]	
देवगं	१८८६		मणपजत्तीण	मन पर्यवज्ञान	८५२

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
मणपज्जवणाण ०	मन पर्यवज्ञान ४९५, [१]	
मणपज्जवणाण-	मनःपर्यवज्ञानपरिणाम-	
परिणामे		९३३
मणपज्जवणाण-	मनःपर्यवज्ञानसाकार-	
सागारपासण्या	पश्यत्ता	१९३७
मणपज्जवणाण-	मनःपर्यवज्ञानसाकारो-	
सागारोवञ्जो	पयोग	१९०९
मणपज्जवणाणं	मनःपर्यवज्ञानम्	१४२१
	[३], १४३५, १४५५	
मणपज्जवणाणारिया	मनःपर्यवज्ञानार्याः	१०८
मणपज्जवणाणि-	मनःपर्यवज्ञानी	१३५०
मणपज्जवणाणी	मनःपर्यवज्ञानी	४९६, १३५०
„	मनःपर्यवज्ञानिन	२५७, २५९, १८९८ [३], १९५४, १९५५
मणपज्जवणाणीणं	मनःपर्यवज्ञानिनाम्	२५७, २५९
० मणपज्जवणाणेषु	मनःपर्यवज्ञानेषु	१२१६ [१]
मणपज्जवणाण	मन पर्यवज्ञानम्	१४३६ [१-२]
मणपरियारगा	मनःपरिचारका - ^० प्रवी- चारका	२०५२ [१, ६], २०५३
मणपरियारगाणं	मनःपरिचारकाणाम्— ^० प्रविचारकाणाम्	२०५३
मणपरियारणं	मन परिचारणाम्— ^० प्रवीचारणाम्	२०५२ [६]
मणपरियारणा	मनःपरिचारणा— ^० प्रवि- चारणा	२०५२ [१]
० मणप्पञ्जोगी	मनःप्रयोगिण	१०७७, १०७८, १०८३
० मणप्पञ्जो	मन प्रयोग.	१०६८ त. १०७०, १०७४, १०७५
मणभक्खण	मनोभक्षणम्	१८६४
मणभक्खणे	मनोभक्षणे	१८६४

५ ९ [२] २०

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
मणभक्खत्ताए	मनोभक्षतया	१८६४
मणभक्खी	मनोभक्षी	१७९३ गा. २१८
„	मनोभक्षिण.	१८६२, १८६४
मणसीकते	मनसिकृते	१८६४, २०५२ [२, ४-६]
मणं	मन.	१५७०
मणाइं	मनासि	२०५२ [६]
मणापत्ताए	मनआपतया	पृ ४२२ टि. ६
मणामतरिया	मनोऽमतरिका	१२२९ त १२३१, १२३७
मणामत्ताए	मनोऽमतया	१८०६ [१], २०५२ [२]
मणामयरिया	मनोऽमतरिका	१२३६, १२३८
मणामा	मनोऽमा	१८६४
मणि	मणि	१७८ [१ २], १८८, १९५. [१]
मणि०	„	१९५ [१]
मणिमय	मणिमय	१९५ [१]
मणिरयणत्तं	मणिरत्नत्वम्	१४६९
मणिविहाणा	मणिविधानानि	२४ गा. ९
मणिसलागा	मणिशलाका	पृ. २९६ टि १३
मणिसिला	मणिशिला	„
मणिसिलागा	मणिशलाका	१२३७
मणिं	मणिम्	१९९ [२]
मणी	मणिः	९७२ गा २०३
० मणी	„	१२२९
मणुएसु	मनुजेसु	१९०६
० मणुएसु	„	१९०७
मणुएहिं	मनुजेभ्यः	६४८
० मणुएहिं	मनुजेभ्यः	१४६२
मणुण्णतरिया	मनोजतरिका	१२३१
मणुण्णत्ताए	मनोजतया	२०५२ [२]
मणुण्णत्तरिया	मनोजस्वरता	१६८४ [१]
मणुण्णा	मनोज्ञाः	१६८१ [१], १६९० [२]

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
मणुण्णा	मनोज्ञानि	१६८१ [१]
मणुण्णाइं	,,	२०५२ [२]
मणुयअसण्णि-	मनुजासइयायुष्कम्	
आउए		१४७३
मणुयगतिणामाए	मनुजगतिनाम्नः	१७०२ [३], १७११ [१], १७३१ [३]
मणुयगतिणामे	मनुजगतिनाम	१६९४ [१]
मणुयगतिपरिणामे	मनुजगतिपरिणाम.	९२७
मणुयगतिया	मनुजगतिका.	९४३
मणुयगती	मनुजगतिः	५६२, ५६७
मणुयजोणिण्हितो	मनुजयोनिकेभ्यः	६५० [१]
मणुया	मनुजा. ६४७ गा.	१८४, १९७३ गा. २२०, १९८० गा. २२१
मणुयाउअस्स	मनुजायुषः	१७१९
मणुयाउए	मनुजायुः	१६८३
मणुयाउथं	मनुजायुष्कम्	१४७२
मणुयाणुपुव्विणा-	मनुजानुपूर्विनाम्न	
माए		१७०२ [३८]
मणुस्स	मनुष्य	६४८
मणुस्स ०	,,	५९, ६७१
० मणुस्सखेत्ते	मनुष्यक्षेत्रे	८२, ९३, १५४, १७६
० मणुस्सखेत्तोव-	मनुष्यक्षेत्रोपपातगतिः	
वायगई		१०९६
मणुस्सपंचेदिय-	मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिक-	
ओरालियसरीरे	शरीरम्	१४८२
मणुस्सरुहिरे	मनुष्यरुधिरम्	१२२९
मणुस्सस्स	मनुष्यस्य	४५२
मणुस्सा	मनुष्या.	९२, १३८, २१९, २२५, २२६, २८०, ३३४, ४३९, ६११, ६२१, ६५६ [१], ६७३ [१], ७३३, ८५०, ८७६, ९४३, २०३६, २१४६
० मणुस्सा	मनुष्याः	९२, ९३, ५८५, १४०४, पृ. १०९ टि. १

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
मणुस्साउअस्स	मनुष्यायुषः	१७१०, १७२६, १७३० [३]
मणुस्साउयस्स	,,	१७२३
मणुस्साण	मनुष्याणाम्	६५६ [३]
० मणुस्साण	,,	७६०, ७६१, ७६९, ७७०
मणुस्साणं	,,	१७६, २२५, २२६, ३९० [१], ४५२, ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ७३५, ७४८, ९२१ [१], १०५० [१], ११६४ [१], १९२६, २१३१, पृ ७९ टि ७, पृ ४३३ टि. १
० मणुस्साणं	मनुष्याणाम्	९३, ३९० [२-३], ३९१, ३९२ [१-३], ५८६, ७४९, ७५०, ११६४ [२], १२५७ [१३-१४], २०८५ गा २२७
मणुस्सी	मानुषी	८५१, १७४५, १७४९, १७५२
मणुस्सीओ	मानुष्यः	२२६, २८१, ३३४
मणुस्सीण	मानुषीणाम्	१२५७ [६]
मणुस्सीणं	,,	२२६, ११६४ [४]
मणुस्से	मनुष्य	४५२, ४९० [१], ४९५ [१], ८४९, ८५२, १२५८ [७]
मणुस्सेसु	मनुष्येषु	६६६ [१], ६६७, ६६८ [१], ६७२ [५]
० मणुस्सेसु	,,	६७२ [५]
मणुस्सेहि	मनुष्यैः	९२१ [१]
मणुस्सेहितो	मनुष्येभ्यः	६३९ [१, २३], ६४५ [३],

मूलसङ्को	सङ्कयत्यो	सुत्तंकाह
	६५० [११], ६६२	
	[१-२], पृ. १७७ टि २	
० मणुस्सेहिंतो	मनुष्येभ्य ६३९ [२३-२५], ६६२ [२-७], ६६५ [२]	
मणुस्सो	मनुष्य. १७४५, १७४९, पृ. २१२ टि. ३-४	
मणुस्सोराखिय-सरीरस्स	मनुष्यौदारिकशरीरस्य १५१३ [१]	
मणुस्स	मनुष्य ६३५, १०३४, ११५५, १४५६, १७७९, १९०० [४]	
मणुस्स०	,, १०४१ [६], १०४७ [२], १०४९, १०५५ [२], १४३३, १८८० [५], २१६४	
मणुस्सआहारगसरीरे	मनुष्याहारकशरीरम् १५३३ [३]	
० मणुस्सआहार-गसरीरे	मनुष्याहारकशरीरम् १५३३ [३-१०]	
मणुस्सआहारयसरीरे	,, १५३३ [२]	
मणुस्सखेत्ते	मनुष्यक्षेत्रम् १५५१ [६, ९]	
मणुस्सखेत्तोववा-तगती	मनुष्यक्षेत्रोपपातगतिः १०९२	
मणुस्सखेत्तोववा-यगती	मनुष्यक्षेत्रोपपातगतिः १०९२	
० मणुस्सखेत्तोववा-यगती	मनुष्यक्षेत्रोपपातगति १०९६	
मणुस्सत्ते	मनुष्यत्वे १०४१ [६], १०४३ [२], १०४६ [३], १०४७ [२], १०५ [१], १०५५ [३], २१०७, २११३, २११९ [४], २१२० [२-३], २१२३ [२-३], २१२५ [२-३]	

मूलसङ्को	सङ्कयत्यो	सुत्तंकाह
मणुस्सपंचेंदियओ-रालियसरीरे	मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिक-शरीरम् १४८७ [१], १५०१ [१]	
० मणुस्सपंचेंदियओ-रालियसरीरे	मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिक-शरीरम् १४८७ [१-२]	
मणुस्सपंचेंदियवे-उच्चियसरीरस्स	मनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रिय-शरीरस्य १५३१	
मणुस्सपंचेंदियवे-उच्चियसरीरे	मनुष्यपञ्चेन्द्रियवैक्रिय-शरीरम् १५१९ [१], १५२५	
० मणुस्सपंचेंदिय-वेउच्चियसरीरे	,, १५१९ [१-४]	
मणुस्सस्स	मनुष्यस्य ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, १०३४, १०४३ [१-२, ५-६], १०६१, १५५०, १६३५ [५], १६३९, १६४५, १६५५, १६५६, १६६१, २०९५ [२], २०९६ [२], २११९ [४], २१२० [३]	
मणुस्सं	मनुष्यम् पृ. ३०२ टि ३	
मणुस्सा	मनुष्याः ६८२, ६९८, ७३५, ९९६, ९९८, १०८३ १०८९, ११४२, ११५२, १२०५, १४१६ [२], १७६१, १७६५ [२], १७७४ [२], १७९४ [३], १८२६, १८६१, १८८६, १८९९ [२], १९३४, १९६१, १९७०, १९७८, १९९५, २०७५, २०८२, २१३१	
० मणुस्सा	मनुष्या ६२८, ११५२	
मणुस्साउअस्स	मनुष्यायुष १७०१ [३]	
मणुस्साण	मनुष्याणाम् ९८८, १५३९	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यां	सुत्तकाइ
मणूसाण	[३], १५४४ [२], १६४४, २०११, २०३०, २०४४, २०९९ [२]			१७८३[२], १७८८[२], १८८१[२], १८९० [२], १८९२, २११४ २१६७, २१६९	
मणूसाणं	मनुष्याणाम् ९०८, १०३८ [२], १०५० [३], १०७५, ११४२, ११४७, ११८१, १२५७ [१], १६३८ [२], १६४९ [२], १७८१, १७८४ [३], १९५२, १९८२, २०२०, २०२५, २०९२, २०९९, २१२३ [३], २१२४ [३], २१५२, पृ ४३३ टि १		मणूसेसु	मनुष्येषु ६७२, १४०८ [३], १४२१ [१], १४३५, १४४०, १८८२ [२], १९०४ [१], २११९ [३]	
० मणूसाणं	मनुष्याणाम् ११६४ [३], १२५७ [३, ५, ७, ११, १२]		० मणूसेसु	मनुष्येषु ६६८ [७], ६६९ [१], ६७२ [५], ६७६, १८२८ [४], १९०३ [२], १९०५ [२], २१०० [२]	
० मणूसातो	मनुष्यात् १५८९ [३]		मणूसेहितो	मनुष्येभ्यः ६५५ [१], ६६२ [६]	
मणूसी	मानुषी १२६३ [२], १२६९, १७४७ [२], १७५२		० मणूसेहितो	,, ६६२ [३]	
मणूसीक्षो	मानुष्य १४१६ [२]		मणे	मन. पृ ४०० टि. १	
मणूसीण	मानुषीणाम् १२५७ [८, ११-१३]		,,	मनसि २०३४ गा २२४	
० मणूसीण	,, १२५७ [४, १०]		मणोज्ञे	मनोज्ञ -गुल्मवनस्पतिः ४३ गा. २४	
मणूसीणं	,, १२५७ [२]		मणोरमाइ	मनोरमाणि २०५२ [२, ४]	
मणूसे	मनुष्य. ४८९ [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९७, ४९८ ९९४, ९९९ [१], १२१२, १२५८ [१-२, ६, ८], १२६३ [१], १२६९, १४४२, १६०४ [१], १६४२, १६४७ [२], १६७६ [२], १६७८ [२], १७४७ [२], १७५१, १७५६ [२], १७६३ [२], १७७३ [२], १७७७ [२],		मणोसुहता	मन सुखता १६८१ [१]	
			मणोहराइं	मनोहराणि २०५२ [२]	
			मण्णामि-	मन्ये ८३०	
			मत्तिअण्णाण	मत्यज्ञान ४४४ त-४४८, ४६७ [१], १९२८, १९२९, १९३२ [१]	
			मत्तिअण्णाण०	,, ४४०, ४४१, ४४३, ४७० [१], १९३१	
			मत्तिअण्णाणसागा-	मत्यज्ञानसाकारोपयोग-	
			रोवओरो	१९०९, १९१३, १९२१	
			० मत्तिअण्णाणिस्स	मत्यज्ञानिन ४७० [१]	
			मत्तिअण्णाणी	मत्यज्ञानी ४७८, ४९६, १३५२	
			,,	मत्यज्ञानिन ९३८, ९४० [१], ९४१ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० मतिभण्णाणी	मत्यज्ञानी	४७० [१-२]
मतिभण्णाणीणं	मत्यज्ञानिनाम्	२५९
० मतिभण्णाणीण	,,	४७० [१]
मतिभण्णाणे	मत्यज्ञाने	१९१७
मतिणाणसागारोव-	मतिज्ञानसाकारोपयोगः	
क्षोणे		१९१३
० मत्तिया	मृत्तिका	२३
मत्तियावड्	मृत्तिकावती-नगरी	१०२
		गा. ११५
मदणसलागा	मदनशलाका-रोमपक्षी	८८
+ मद्ग	गुच्छवनस्पतिविशेष	४२
		गा. २२
मधू	मधु	१२३७
ममसा	वनस्पतिविशेष.	पृ. २५
		टि. ५
मय	मद	१२३७
मयणिजा	मदनीया	१२३७
मयहरगतं	प्रधानत्वम्	पृ. ५७ टि.
		२, पृ. ५९ टि. ५, पृ.
		६५ टि. ९
मयूरा	मयूराः	८८
+ मरगय	मरकतः	२४ गा. १०
मरण	मरण	१ गा. १, २११,
		२११ गा. १६६ गा.
		१७९, २१७० [२] गा.
		२३०, २१७६ गा. २३७
मरणे	मरणसमुद्धातः	२०८५ गा.
		२२७
+ मरुयग	मरुवक -हरितवनस्पति.	
		४९ गा. ४१
+ मलया	मलयेषु	१०२ गा. ११४
० मलया	मलया-म्लेच्छजाति-	
	विशेष.	९८
मल्ल	माल्य	१७८ [१], १८८,
		१२३०
मल्ल-	,,	१७७, १७८ [१-२],
		१८८, १९६

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० मल्लदामकलावा	माल्यदामकलापानि	१७७
० मल्लदामे	माल्यदाम	१२३१
मल्लिया	मल्लिका	४३ गा. २५
मविज्जमाणा	मीयमानाः	५४ [११]
		गा. १०४-१०५
मसमा	वनस्पतिविशेष.	५४ [८]
		गा. ९२
मसारगल्ले	मसारगल्लः-मणिविशेषः	
		२४ गा. १०
+ मसूर	मसूर	५० गा. ४२
मसूरचंद्रसंठाण-	मसूरचन्द्रसंस्थानसरिथतम्	
संठिण्		९७४ [२], १४९० [१]
		१५४२, पृ. २४१ टि. ३
मसूरचंद्रसंठिण्	मसूरचन्द्रसंस्थितम्	
		९८५ [२]
मसूरा	रोमपक्षिविशेष.	८८
मसूराचंद्रसंठाण-	मसूरचन्द्रसंस्थानसंस्थितम्	
संठिण्		पृ. ३३२ टि. १
महइमहालया	महामहालयाः	१७४
महज्जुईया	महाद्युतिकौ	१७८ [२],
		१८९ [२]
महज्जुतीया	महाद्युतयः	१७७, १७८
		[१]
महड्डिया	महर्द्धिकाः	१९३ [१], पृ.
		२८६ टि. १
महड्डुया	महर्द्धिकौ	१८४ [२]
महता-	महता	१७७, १७८
		[१-२], १९६
महतिमहालया	महामहालयानि	२१०
महत्तरगतं	महत्तरवत्वम्	१७८ [१],
		पृ. ५७ टि. २, पृ. ५९
		टि. ५, पृ. ६५ टि. ९
महत्थे	गुच्छवनस्पतिविशेषः	पृ.
		१८ टि. १२
महट्टंडण्	महाट्टण्डन.	२१२ गा. १८१
महत्त्वला	महात्त्वला	१७७, १७८ [१]
महत्तरगतं	महत्तरवत्वम्	१७७, १७८
		[२], १८८, १९६

मूलग्रहो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
महया-०	महता	१८८	महाणुभागा	महानुभागा	१७७, १७८ [१], १८८, १९६
महल्ल	महत्	पृ. ५६ टि. ५	„	महानुभागौ	१७८ [२]
मह	महान्तम्	२१६०	महाणुभावा	महानुभावा	पृ. ५६ टि. १५, पृ. ६५ टि. ४
० महंतीण	महत्याः	१७४४	महादंड्य	महादण्डकम्	३३४
महाकम्मतरागा	महत्तरकर्माण.	११२५, ११३२	महानील ०	महानील	१७८ [२], १७९ [२], १८० [२]
+ महाकट्टिय	महाकण्ठित-वानव्यन्तर- देवजाति	९४ गा. १५१	महापातालाण	महापातालानाम्	१५५, १ [४]
० महाकट्टिया	महाकण्ठिता-वानव्यन्तर- देवविशेषा	१८८	० महापुरिया	महापुर्यौ, महापुर्य - किम्पुर्याभिधानव्य- न्तरदेवानामिन्द्र.	१९२
महाकाण	महाकाय-भुजगपत्यभि- धानवानव्यन्तरदेवाना- मिन्द्रः	१९२ गा. १५०	महापुरिसे	महापुर्य-किम्पुर्याभिधा- नवानव्यन्तरदेवानामिन्द्रः	१९२ गा. १५०
महाकाया	महाकाया-वानव्यन्तर- देवविशेषाः	१८८	महापोडगेण	महापुण्डरीकम्	५१
० महाकाया	महाकायौ, महाकाय- महोरगाभिधानवानव्य- न्तरदेवानामिन्द्र	१९२	महावला	महावला	१८८, १९६
० महाकाला	महाकालौ, महाकालः- पिशाचाभिधानवानव्य- न्तरदेवानामिन्द्र	१८९ [२], १९३ [२]	„	महावलौ	१७८ [२]
० महाकालाण	महाकालयो, महाकाल- पिशाचाभिधानवानव्यन्तर- देवानामिन्द्रः	१९४	० महाभीमा	महाभीमौ, महाभीम - राक्षसाभिधानवानव्यन्तर- देवानामिन्द्र.	१९२
महाकाले	महाकाल-पिशाचामिधा- नवानव्यन्तरदेवानामिन्द्र.	१९१ [२], १९२ गा. १४९	महाभीमे	महाभीम-राक्षसाभिधान- वानव्यन्तरदेवानामिन्द्र	१९२ गा. १४९
महाकाले	महाकाल-महानरक	१७४	महामडलिय ०	महामण्डलिक	८२
महाघोमे	महाघोष-स्तनितकुमा रेन्द्रः	१८७ गा. १४४	महायसा	महायशसः	१५७, १७८ [१], १८८, १९६
महाजाडे	महाजातिः	४३ गा. २६	„	महायगसौ	१७८ [२]
महाजुह्या	महाजुहिका	१९६	महारोरुण	महारौरव.	१७४
महाजुतीया	„	१८१ [१]	० महालया	महालया	१७४
महाणिरया	महानिरया	१७४	० महालिया	महती	१५०२, १५०४ [१], १५०६ [१], १५०७ [१], १५१३ [१], १५२७ तः १५२९ [२], १५३० १५३१, १५३२ [१, ६], १५३५

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	१५४५ तः १५४७ [१],		महासोक्खे	महासौख्यः	२१६९
	१५४८ तः १५५०,		महाहिमवन्त ०	महाहिमवन्त	१०९८
	१५५१ [१, ४, ६, ९]		महिद्धिण्	महद्धिकः	१९७ [२]
महाविदेहेसु	महाविदेहेषु	८२, १५४	महिद्धिया	महद्धिकाः	१७८ [१],
महाविदेहेहिं	महाविदेहैः	९७ [१]		१८४ [१], १८६ [१],	
महाविमाणस्स	महाविमानस्य	२११		१८९ [१], १९० [१],	
महाविमाणा	महाविमानानि			१९५ [१], १९९ [१],	
	पृ. ७७ टि. २			११९१ तः ११९४	
महावीरं	महावीरम्	१ गा. १	महिद्धिया	महद्धिकौ	१८९ [२],
महावेदणतरागा	महत्तरवेदनाः	११२८,		१९५ [२]	
	११४४		० महिद्धिया	महद्धिका	११९१,
महासक्खा	महाश्वाक्षाः	पृ. ५६ टि. १६		११९२, ११९४, ११९७	
महासक्खे	महाश्वाक्षः	पृ. ४४३ टि. १	महिद्धिण्	महद्धिकः	१८२ [२],
महासरीरा	महाशरीराः	११२४,		१८३ [२], १८६ [२],	
	११४२			१९० [२], २१६९	
महासुक	महाशुक	१९६, ६२२,	महिद्धिया	महद्धिकौ	१७८ [२],
	पृ. १६९ टि. १			१८१ [२], १९३ [२]	
महासुक ०	,, १५३२ [५],		महिद्धिया	महद्धिकाः	१७७, १८१
	२००३, २०५१, २०५२			[१], १८२ [१], १८८,	
	[१]			१९६, १९७ [१],	
				२०५ [१]	
महासुकदेवा	महाशुकदेवाः	७०८	० महिद्धिया	,,	पृ. २८६ टि.
महासुकदेवाणं	महाशुकदेवानाम्	५९५		४-५-७ ८-१०	
महासुकवडेंसए	महाशुकवतंसकः	२०३ [१]	महित्थे	गुच्छवनरपतिविशेष.	
महासुकस्स	महाशुकस्य	२०४ [१]		४२ गा. २२	
महासुका	महाशुकाः	२०३ [१],	महिया	महिका	२८ [१]
	पृ. ४५ टि. २			पृ. १४ टि. १	
महासुकाणं	महाशुकाणाम्	२०३ [१]	० महिया	महितानि	१७७, १७८
महासुके	महाशुकः	२०३ [१-२]		[१], १८८	
,,	महाशुके	२२३ [७],	महिल	मिथिला	१०२ गा. ११४
	३३४, ४२१ [१-३],		महिस	महिप	१९६
	१८३६		महिसा	महिपाः	७२
महासेते	महाश्वेतः-वानव्यन्तरेन्द्रः		महिसी	महिपी-राजी	१९९ [२]
	१९४ गा. १५३		,,	,, -वागरी	८५१
महासोक्खा	महासौख्यौ	१७८ [२]	० महिसीभो	महिप्य-राद्य	१९९ [१]
महासोक्खा	महासौख्याः	१७७, १७८	० महिसीणं	महिपीणाम्-राजीनाम्	
	[१], १८८, १९६,			१७८ [१], १७९ [२].	
	२०७, २१०				

मूलग्रंथो	सङ्ख्ययो	सुत्तकाङ्	मूलग्रंथो	सङ्ख्ययो	सुत्तकाङ्
० महिसीण	१८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ [१], १९६, १९७ [२], १९८ [२]		मगुसा	नकुला	८५ [१]
महिसे	महिप ८८९, ८५२		मंगूसा	,, पृ ३३ टि ३	
महिसो	,, पृ २१२ टि. ४		मंडल	मण्डल	१९५ [१]
महुओ	मधुक. ५४ [१] गा ८९		मंडलिणो	मण्डलिन	८०
+ महुन्नण	नृणविशेष ८७ गा ३६		मंडलिय ०	माण्डलिक	८२
महुररम	मधुररम ५४४		+ मंडलिय	माण्डलिका	१४०६ गा २१३
महुररस ०	,, ८४०, ८८१		मंडलियत्त	मण्डलिकत्वम्	१४६६
महुररसणामे	मधुररसनाम १६९४ [११]		० मंडलिया	मण्डलिका	३४ [१]
महुररसपरिणता	मधुररसपरिणता ८ [३], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [५], १२ [१८], १३ [१-५]		मंडलियावाण	मण्डलिकावात	३४ [१]
महुररसपरिणामे	मधुररसपरिणामः ९५४		मंडलिवाण	मण्डलिवात पृ १६ टि ३	
महुग्गमा	मधुररसा-वनस्पति ५४ [१] गा ५०		मंडित	मण्डित १७८ [१-२]	
महुररसो	मधुररस पृ. २१७ टि. ३		मंडित-	,, १७८ [१-२]	
महुरा	मधुरा १०२ गा ११६		मंडुकी	मण्डुकी-वनस्पति ४९ गा ४०	
० महुगड	मधुराणि १८०६ [१], १८०९		मडुए	मण्डुक	११११
महुरादीणं	मधुरादीनाम् १७०२ [३१]		मडूओ	,, पृ २७१ टि ८	
महुरो	मधुरः ८७७ [१२]		मंडुयगती	मण्डुकगति ११०५, ११११	
महुसिगी	मधुशुद्धी-वनस्पति ५४ [१] गा. ४९		मंडुसाण	(१) पृ २१९ टि ८	
महेसखा	महेशाख्याः पृ ५६ टि १६		मड	म्लेच्छजातिविशेष ९८	
महेसन्ते	महेशाख्य पृ ४४३ टि १		+ मंनिय	तृणविशेष पृ २० टि. १	
महेमेरे	महेअर -वानव्यन्तरेन्द्र १९४ गा. १५२		मंयं	मन्यानम् २१७२	
महोरगच्छाय	महोरगच्छायाम् १११४		मंदकुमारए	मन्दकुमारक ८३९ त. ८४३	
महोग्गा	महोरगा -उर परिसर्पवि- शेषा ७७, ८३		मंदकुमारिया	मन्दकुमारिका ,,	
,,	,, -वानव्यन्तरदेवविशेषा १४१ [१]		मदर	मन्दर-मन्दरनामकद्वीप- समुद्रार्थे १००३ [२] गा २०६	
महोरगाण	महोरगाणाम् १९०		मदरपव्वय	मन्दरपर्वत १०९८	
मकुणहय्यी	मत्कुणहस्ती ७३		मंदरस्स	मन्दरस्य १७९ [१], १८० [१], १८२ [१], १८३ [१], १९० [१], १९१ [१], १९७ [१], १९८ [१], १०९८	
			मस	मास १६७, १६८, १७० त. १७४	

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
मंसकच्छभा	मासकच्छपाः	६४
मंसकडाहं	मासकडाहम् पृ. २५ टि	११
मसला	मासला पृ. २६९ टि	१८
माइमिच्छद्विट्टिउव-	मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नका	
वण्णगा	९९८, २०४६, २०८३	
माइमिच्छद्विट्टी	मायिमिथ्यादृष्ट्य ११३९	
माइमिच्छद्विट्टी-	मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नका	
उववण्णगा		११४४
माइमिच्छद्विट्टो-	,,	११४६
ववण्णगा		
माईवाहा	द्वीन्द्रियजीवा	५६ [१]
+ माउलिंग	मातुलिङ्ग ४१ गा	१६
माउलिंगाण	मातुलिङ्गानाम् पृ. २९६	टि ४
माउलिंगी	मातुलिङ्गी ४२ गा	१९
माउलुंगाण	मातुलिङ्गानाम् ११२२,	१२३५
० माऊणं	मातृणाम् ७७३ [२]	
माएज्जा	मायात् २११ गा	१७३
माडंबियं	माडम्बिकम् ११०८	
माढरी	माठरी-वनस्पति	५४
	[१] गा	५०
माण	मान १७३७ [४]	
माण ०	,, पृ ३११ टि	१
माणकसाईण	मानकपायिणाम् २५४	
माणकसाईसु	मानकपायिषु १८९५ [३]	
माणकसाए	मानकपाय ९५८	
माणकसायपरिणामे	मानकपायपरिणाम ९२९	
माणकसायी	मानकपायिण २५४	
माणनिस्सिया	माननि स्मृता-भाषाभेद	८६३
माणसण्णा	मानसजा ७२५, ७२६	
माणसमुग्घाण	मानसमुद्धात २१३३	
माणसमुग्घाएण	मानसमुद्धातेन २१४२	
	त २१४५ [१], २१४६	
माणसमुग्घाओ	मानसमुद्धात. २१३९	
माणसरहियं	मानसरहिताम्-मनोरहिताम्	
	२०५४ गा २२६	

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
माणसं	मानसीम्-वेदनाभेदम्	
	२०६४, २०६५	
माणसंजलणाण	मानसज्वलनस्य-संज्वलन	
	मानस्य १७०० [६]	
माणसंजलणे	मानसज्वलने पृ. ३७२ टि. २	
माणसा	मानसी-वेदनाभेद. २०६३	
० माणिभट्टा	माणिभट्टौ, माणिभट्टः-	
	यक्षाभिधवानव्यन्तर-	
	देवानामिन्द्रः १९२	
माणिभट्टे	माणिभट्ट -यक्षाभिधान	
	वानव्यन्तरदेवानामिन्द्र	
	१९२ गा. १४९	
माणुसाणं	मातृषाणाम् २११ गा १७१	
माणे	मान १६७०, १६९१ [४]	
,,	माने ८६३ गा १९५	
माणेण	मानेन ९६० [३], ९६१	
	[३], ९६२ [३], ९६३	
	[३], ९६४ [१], ९६५	
	[१], ९६६ [१], ९६७	
	[१], १५८०	
माताए	मात्रया २११	
० माताए	,, १२५२, १२५३,	
	१२५५	
मादि ०	मायिन् पृ. ४२० टि. २	
मायकसाई	मायाकषायी १३३२	
,,	मायाकपायिण २५४	
मायकसाईण	मायाकपायिणाम् २५४	
मायमिच्छद्विट्टिउव-	मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नका.	
वण्णगा	पृ. ४२७ टि १-३	
माया	माया १६७०, १६९१	
	[४], १७३७ [४]	
+ माया	मायायाम् ८६३ गा. १९५	
मायाए	मायया ९६० [३], ९६१	
	[३], ९६२ [३], ९६३	
	[३], ९६४ [१], ९६५	
	[१], ९६६ [१], ९६७	
	[१], १०८०	

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
मायाकसाई	मायाकपायी पृ. ३११ टि. २	
मायाकसाईसु	मायाकपायिपु १८९५ [३]	
मायाकसाए	मायाकपायः ५५८	
मायाकसायपरिणामे	मायाकपायपरिणाम. ९२९	
मायाणिस्मिया	मायानि मृता-भाषामेद	८६३
मायामोसविरस्यस्म	मायामृषाविरस्य १६४५,	१६५६
मायामोसेणं	मायामृषेण १५८०, १६३९	
मायावत्तिया	मायाप्रत्यया-क्रियाभेद	
	११२९, ११३९, ११४१.	
	११४२, १६२१, १६२४,	
	१६२९, १६३३, १६५२,	१६६०
मायावत्तियाओ	मायाप्रत्यया १६६३	
मायासण्णा	मायासज्ञा ७२५, ७२६	
मायासमुग्धाए	मायासमुद्धात. २१३३	
मायासमुग्धाएणं	मायासमुद्धातेन २१४२ त	
	२१४४ [१], २१४५ [१]	
मायासमुग्धातो	मायासमुद्धातः २१३९	
मायासंजलणाए	मायासडवलनस्य-सज्व	
	लनमायाया १७०० [७]	
मारणंतियसमुग्धाए	मारणान्तिकसमुद्धात.	
	२०८६, २०८९, २०९०	
	[१], २०९१ [१२],	
	२०९२, २१०७ त २१५२	
मारणंतियसमुग्धा- एणं	मारणान्तिकसमुद्धातेन	
	९९३, १५४५ त १५४७	
	[१], १५४८ त १५५०,	
	१५५१ [१, ४, ६, ९],	
	२१२५ त २१२७ [१],	
	२१२८ [१], २१२९	
	[१], २१३०, २१३१,	
	२१५६ [१]	
मारणंतियसमु- ग्धाओ	मारणान्तिकसमुद्धात	
	२०१६ [१], २११८ [१],	
	२१३९	

मूलसदो	सकयल्यो	सुत्तकाइ
+ माल	माल - गुच्छवनस्पतिविशेष	
	४२ गा २३	
माल	माला १९७ [२]	
मालव	मालव-म्लेच्छजातिविशेष	९८
मालवन्तपरियाय	मान्यवत्पर्याय-पर्वत १०९८	
माला	माला १७७, १७८ [१-२].	१८८, १९६
माला-	,,	१८८
मालिणो	सर्पभेद	८०
+ मालुय	मालुक - वृक्षविशेष	४०
	गा १३	
मालुया	मालुका-वल्लीविशेष	४५
	गा ३२	
,,	त्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
मास ०	माप ५० गा. ४२	
मासचुण्णाण	मापचूर्णानाम्	८८४
मासपणी	मापपर्णी-वनस्पति	
	५४ [१] गा ५१	
मासपुरि	मासपुरी-नगरी १०२ गा.	११६
मासला	मासला १२३७	
माससिंगाण	मापफलीनाम्	८८६
मासं	मासम् ५७२, १७०० [६]	
० मासं	,, ५७२	
मासा	मासौ ५७३, १७०० [५].	१७३७ [४]
मासा	मासा ५७४, ५९७,	५९८, १२८३
मासावल्ली	वल्लीविशेष ४५ गा. ३१	
मासे	पर्वगवनस्पतिविशेष पृ. १५	टि १५
मासेहि	मासाभ्याम् १७२६	
मासो	मास १७३७ [४]	
माहिद	माहेन्द्र १९६, २१०,	
	६२२, ६३४, १०३५,	२०५१

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
माहिंद०	माहेन्द्र पृ. ७२ टि. ४	
माहिंदग०	माहेन्द्रक २०० [१]	
माहिंदगदेवा	माहेन्द्रकदेवा ७०५,	२००१
माहिंददेवाणं	माहेन्द्रदेवानाम् ५९२	
माहिंदवडेंसए	माहेन्द्रवतंसक २०० [१]	
माहिंदा	माहेन्द्रा १४४ [१]	
माहिंदाणं	माहेन्द्राणाम् २०० [१]	
० माहिंदाणं	माहेन्द्रयो २०१ [१]	
माहिंदे	माहेन्द्रः २०० [१२]	
„	माहेन्द्रे २२३ [४], ३३४,	४१८ [१-३], १५३२ [५]
		१८३३
० माहिंदेसु	माहेन्द्रेषु २०५२ [१]	
माहेसरी	माहेश्वरी-लिपिविशेष.	१०७
मिग०	मृग १९६	
मिगवालुंकीफले	मृगवालुंकीफलम् पृ २९५	टि ८
मिच्छत्तवेदणिजस्स	मिथ्यात्ववेदनीयस्य १७२९,	१७३७ [२]
मिच्छत्तवेयणिजस्स	मिथ्यात्ववेदनीयस्य १७००	[२], १७०८ [२]
	१७१८, १७२२, १७२७	
मिच्छत्तवेयणिजे	मिथ्यात्ववेदनीयम् १६८२,	१६९१ [२]
मिच्छत्तं	मिथ्यात्वम् १६६७	
मिच्छत्ताभिगमी	मिथ्यात्वाधिगमिन	२०४९, २०५०
मिच्छत्तेणं	मिथ्यात्वेन १६३७	
मिच्छद्विट्ठि	मिथ्याद्वष्टि ९९८, २०४६	
मिच्छद्विट्ठि ०	„ ६६२ [६], १५३३	[७]
मिच्छद्विट्ठी	मिथ्याद्वष्टिः ८२, १३१४.	१७५०, १७५१
„	मिथ्याद्वष्टय. ९३, २५६,	३३४, ९३८, ९४० [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	९४१ [१], ११२९,	११४१, ११४२, १३९९,
		१४०२ त १४०६
० मिच्छद्विट्ठी	मिथ्याद्वष्टयः ११३९	
मिच्छद्विट्ठीणं	मिथ्याद्वष्टीनाम् २५६	
मिच्छद्विट्ठीसु	मिथ्याद्वष्टिषु १८८८	
० मिच्छद्विट्ठोव-	मिथ्याद्वष्टयुपपन्नका	११४६
वण्णगा		
मिच्छादंसण-	मिथ्यादर्शनपरिणाम	९३५
परिणामे		
मिच्छादंसणवत्तिया	मिथ्यादर्शनप्रत्यया-	
	क्रियाभेद ११२९,	११३९, ११४१, ११४२,
		१६२१, १६२६, १६२७
	[१], १६३४. १६३५	[१, ४], १६५०, १६५७,
		१६५८, १६६०
मिच्छादंसणव-	मिथ्यादर्शनप्रत्ययया	
त्तियाए	१६३१, १६५४	
मिच्छादंसणव	मिथ्यादर्शनप्रत्ययाः	
त्तियाओ	१६६३	
मिच्छादंसणव-	मिथ्यादर्शनप्रत्ययानाम्	१६६३
त्तियाण		
मिच्छादंसण-	मिथ्यादर्शनशल्यविरतः	
सल्लविरए	१६४६, १६४७ [१]	
मिच्छादंसणसल्ल-	मिथ्यादर्शनशल्यविरतस्य	
विरयस्स	१६५७, १६५८, १६६०	
मिच्छादंसणसल्ल	मिथ्यादर्शनशल्यविरता.	
विरया	१६४८	
मिच्छादंसणसल्ल-	मिथ्यादर्शनशल्यविरमणम्	
वेरमणे	१६४०	
मिच्छादंसणसल्लेणं	मिथ्यादर्शनशल्येन	
	१५८०, १५८४ [१]	
मिच्छादंसणस्स	मिथ्यादर्शनिनः १६२६	
मिच्छाद्विट्ठी	मिथ्याद्वष्टि. १७४६	
„	मिथ्याद्वष्टय पृ. २७५.	टि ३

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
मितवालुकी	मृगवालुङ्की-वनस्पति- विशेष पृ २९५ टि ७	
मियवालुङ्की	„ „ ५४ [१] गा. ५०, १२३३	
मियवालुङ्कीफले	मृगवालुङ्कीफलम् १२३३	
मिया	मृगाः ७२, ८३२	
मिरिण	मिरिचम् १२३४	
मिरियचुण्णाण	मिरिचचूर्णानाम् ८८४	
मिरियचुण्णे	मिरिचचूर्णम् १२३४	
मिलक्खा	म्लेच्छा पृ. ३६ टि १-२- २४	
मिलक्ख	„ ९७ [२], ९८	
मिलिया	मिलिता १०८३, १६४३	
० मिस्साण	मिश्राणाम् ५३ गा ४५	
० मिसिसया	मिश्रिता ८६५	
मिहू	वनस्पतिविशेषः ५४ [१] गा. ४७	
मिजा	मिज्जा-बीजानि ५४ [८] गा. ९५	
„	„-फलानि ५४ [८] गा. ९१	
० मिंजिया	मिज्जा १२३१	
मिंढयमुहा	मेण्डकमुखा पृ ३६ टि ३	
मीसगा	मिश्रकाः १९८० गा. २२१	
मीसजोणिया	मिश्रयोनिका ७६३	
मीसजोणीण	मिश्रयोनीनाम् ७६३	
मीसाहारा	मिश्राहारा १७९४ [१, ३]	
मीसिया	मिश्रिता-योनिसेद. ७५४ त ७५६, ७५८, ७६१	
मुइग	मृदङ्ग १७८ [१], १९६	
मुक्	मुक्त १७७, १७८ [१], १८८	
मुक्केलगा	मुक्तानि ९१० [२-४], ९११ [१-३], ९१२ [२], ९१४ [१-२], ९१६ [१-२], ९१८ [१-२], ९२०, ९२१ [१-२]	

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
० मुक्केलगा	मुक्तानि ९११ [१], पृ २२७ टि. १-२	
मुक्केलया	मुक्तानि ९१० [१-४], ९१२ [२], ९१८ [१ २], ९२२	
मुग्गचुण्णाण	मुद्गचूर्णानाम् ८८४	
मुग्गपण्णी	मुद्गपर्णी-वनस्पतिविशेष- ५४ [१] गा. ५१	
मुग्गसिगाण	मुद्गफलीनाम् ८८६	
मुग्गा	मुद्गाः ५० गा. ४२	
मुच्चइ	मुच्यते २१७४ [१]	
मुच्चति	मुच्यन्ते ६७३ [२]	
मुच्चैजा	मुच्येत १४२१ [५]	
मुणाल	मृणाल २११	
मुणालिया	मृणालिका १७८ [२]	
० मुणाले	मृणालयो ५४ [८] गा. ८८	
मुणिणा	मुनिना १ [गा. १]	
मुणेयव्वा	मुणितव्या-ज्ञातव्या ४३ गा २६, १८७ गा. १४६ गा. १४८	
„	मुणितव्यानि-ज्ञातव्यानि १०६७	
मुत्तालए	मुक्तालय-ईषत्प्राग्भारैकार्थे २११	
मुत्तिसुहं	मुक्तिमुखम् २११ गा. १७२	
मुत्ती	मुक्ति-ईषत्प्राग्भारैकार्थे २११	
मुट्ठग	मुच्छवनस्पतिविशेष पृ. १८ टि. १०	
मुट्ठा	मुट्ठा १७८ [१ २]	
मुट्ठिय	मृद्वीका ४५ गा. ३१	
मुट्ठियासारण	मृद्वीकासारक- मृद्वीकासार १२३७ ग्राहविशेष ६७	
मुट्ठया	मुट्ठुर ३१ [१]	
मुट्ठुरे	मृदङ्ग १७७	
मुयंग	मुरण्ड-म्लेच्छजातिविशेष पृ ३६ टि. ४	
मुट्ठ -		

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
मुहंड -	मुहण्ड-म्लेच्छजातिविशेष	९८
मुसल	मुशल १७७, १७८ [१],	१८८
मुसंडि	शस्त्रविशेष	१७७
मुसावाणं	मृषावादेन १५७६ [१],	१६३९
मुसावायविरयस्स	मृषावादविरतस्य १६४५	
मुसुंडि	शस्त्रविशेष १७८ [१],	१८८
मुसुंडी	वनस्पतिविशेष ५४ [१]	गा ४७
मुहुत्तपुहुत्तस्स	मुहूर्तपृथक्त्वेन	
(तृप. ष.)	मुहूर्तपृथक्त्वाद् वा ६९५,	७०० त. ७०३
मुहुत्ता	मुहूर्ता १६९९ [१],	१७०२ [५४], १७०३ [१]
मुहुत्ता	मुहूर्तान् ५६० त ५६३,	५६५ तः ५६९, ५७६ तः ५७८, ५८४ तः ५९२, ६०७, १७३९ [३]
मुंजपाउयारा	मुञ्जपादुकाकाराः-	
मुंडे	मुण्डः १४२० [८],	१४२१ [२-३]
मूयलि ०	म्लेच्छजातिविशेष	९८
मूलए	मूलक - वनस्पति	५४ [१] गा. ४८
० मूलए	मूलकम्	१२३३
+ मूलग	मूलक - हरितवनस्पति-विशेष	४९ गा. ४०
+ मूलग	,, - औषधिवनस्पति-विशेषः	५० गा. ४३
मूलगा ०	मूलाग्र ५५ [३] गा. १०९	
मूलस्स	मूलस्य ५४ [३] गा ५६, ५४ [४] गा ६६, ५४ [५] गा. ७६, ५४ [६] गा. ८०	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
मूला	मूलानि	४०, ४१
० मूला	मूलानि ५५ [३] गा. १०८	
मूले	मूलम् ५४ [३] गा. ५६,	५४ [४] गा. ६१
,,	मूले ५४ [९] गा. ९७	
मूसगाण	(१) मूपकाणाम्	८८६
मूसयाण	,, पृ. २१९ टि. ७	
मूसंगाण	,, पृ. २१९ टि. ७	
मूसा	भुजपरिसर्पविशेषः ८५ [१]	
मे	मे-मम ८४१ तः ८४३,	८४६ त. ८४८
मेच्छो	म्लेच्छ २११ गा. १७४	
० मेत्ताइ	मात्राणि	१९९५
० मेत्ताए	मात्रया पृ ३२ टि. १४	
० मेत्ताओ	मात्रा ९११ [२], ९२४	
० मेत्तीए	मात्रया	८२, ९३
० मेत्ते	मात्रम् ९७६ [४],	२१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१]. २१६६ [१]
० मेत्तेणं	मात्रेण	९१६ [२]
मेद ०	मेद	१६७ त. १७४
मेय	मेद-म्लेच्छजातिविशेष	९८
मेरए	मेरकम्	१२३७
मेरतिए	मैरेयक पृ २९६ टि १४	
मेलिर्मिदा	सर्पमेद	७९
मेसरा	रोमपक्षिविशेष	८८
मेहमुहा	मेघमुखा - अन्तर्द्वीप-	
	मनुष्या	९५
मेहुणसण्णा	मैथुनसंज्ञा	७२५, ७२६
मेहुणसण्णा-०	,, ७३०, ७३१, ७३३	त ७३६
मेहुणे	मैथुने	१६३९
मेहुणेण	मैथुनेन	१५७८ [१]
मेंडमुहा	मेण्डमुखा - अन्तर्द्वीप-	
	मनुष्या	९५
मो	पादपूरणे	१८७ गा १३९
मोगली	वल्लीविशेष	४५ गा ३०

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
+ मोगगर	मुद्गर-गुल्मवनरपति	८३ गा. २५	य	२८ [२], २९, ३०, ३१ [२], ३२, ३३, ३४ [२], ३५ त ३७, ३८ गा. १२, ३९, ४० गा. १३ त १५, ४१ गा १६ त. १८, ४२ गा. १९ त २२, ४३ गा. २४ त २६, ४४ गा. २७, ४५ गा २८ त ३२, ४६ गा ३३-३४, ४७ गा. ३५- ३६, ४८ गा ३७-३८, ४९ गा ३९ त. ४१, ५४ [१] गा ४७, ५४ [७] गा ८५, ५४ [८] गा. ८६ गा ८८ त. ९३ गा ९६, ५४ [९] गा. ९७, ५५ [३] गा १०७ त १०९, ५६ [२], ५७ [२], ५८ [१] गा ११०, ५८ [२], ६०, ६४, ६६, ६८ [१], ६९, ७५ [१] ७६, ७८, ८८ [१], ८५ [२], ९१ [१], ९१ [४] गा १११, ९७ [२], ९८, ९९, १०२ गा ११२ त ११७, १०३ गा ११८, १०७, १०९, ११० गा १२०-१२१ गा १२३ गा १२६ गा. १२९, गा १३१-१३२, ११२ त १३२, १३४ त १३८, १४० [२], १४१ [२], १४२ [२], १४३, १४४ [२], १४५, १४६ [२], १४७ [२], १५०, १५३, १५५ त १५७, १५९, १६२, १७४ गा. १३६,	
मोगगर	मुद्गर-आयुधविशेष	१८८			
मोत्तिया	द्वीन्द्रियजीवा	५६ [१]			
मोयह	मोचकी-वृक्षविशेष	१० गा १३			
मोरगीवा	मयूरग्रीवा	१२२७			
मोस	म्लेच्छजातिविशेष	पृ ३६ टि. १२			
मोसभासगा	मृषाभापका	९००			
मोसभासगाणं	मृषाभापकाणाम्	९००			
मोसभासत्ताण	मृषाभापात्वेन	८९२, ८९३			
मोसभासाण	मृषाभापया	८९०			
मोसमणजोगं	मृषामनोयोगम्	२१७४ [२]			
मोसमणप्पओगे	मृषामन प्रयोग	१०६८, १०७४			
मोसवहजोगं	मृषावाग्योगम्	२१७४ [३]			
मोसं	मृषाम्	८७१, ८७४, ८७५, ८९९			
”	मृषम्	८७०, ८९८			
मोसा	मृषा-भापाभेद	८३१ त ८३८, ८५४ त ८५७, ८६१, ८६३, ८९७			
मोह-	मोह-मोहनीय	१७४०			
मोहणिज्जस्स	मोहनीयस्य	१६८२, १७४३			
मोहणिज्जं	मोहनीयम्	१५८७ [१], १६६५, १६७८ [१], १६८२, १७६६, १७८६, १७९२ [१] ,, १६८२, १६९१ [१]			
मोहणिज्जे	य				
य	च	२ गा ४५ गा ७, ३, ४, ८ [२], १४, १५, २० त २२, २४ गा. ८ गा. १० ११, २५ [१], २६, २७,			

वीयं परिसिद्धं-सहाणुकमो

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
य	१७७ गा. १३७, १७८ [१], १७९ [१-२], १८० [२], १८२ [२], १८७ गा. १४३ गा. १४५ त १४८, १८८, १९० [२], १९२ गा. १४९, १९३ [१], १९४ गा १५२-१५३, १९५ [१-२], १९६, १९७ [१-२], १९८ [२], २०१ [२], २०२ [२], २०३ [२], २०४ [२], २०६ [२] गा. १५६, २१०, २११ गा. १५८ गा. १६० गा. १६२ त. १६५ गा. १६७ गा. १६९ गा. १७१ गा १७८, २१२ गा १८०- १८१, २२५ त. २२७, २३२ तः २३४, २३७ त २३९, २४१ त. २४४, २४६, २४७, २४९, २५० [१-७], २५१ त २५५, २५७ तः २७१, २७३ तः २७५, ३२५, ३२७, ३२९ त. ३३३, ३५३, ३५८, ३६१, ३६७, ४३८, ४४०, ४४४ त. ४४८, ४५२, ४५३, ४५५ [१], ४५६ [१], ४५७ [१], ४६२ [१], ४६४ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८८, ४९६, ४९७,	य	५००, ५०५, ५०८, ५०९, ५११, ५१३, ५२९ [१], ५३० [१], ५३३ [१], ५३५ त. ५३९ सूत्राणां प्रथम- कण्डिका, ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३ [१], ५४४, ५४७ [१], ५५४ [२-३], ५५५ [१], ५५६ [१], ५५७ [१], ५५९ गा. १८२, ५९१, ६२२, ६३५, ६४७ गा १८३, ६६८ [७], ६७४, ६७९, ६८१, ६९२, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६०, ७६१, ७६३, ७६९, ७७०, ७७२, ७७३ [३], ७७५, ७७७ त ७८१, ७८३ त. ७८८, ७९० गा १८५ त. १८७, ७९७, ८०२ त. ८०६, ८२९ [२] गा. १९१, ८३३ त ८३५, ८५९ गा १९२-१९३, ८६१, ८६२ गा. १९४, ८६३ गा. १९५, ८६४, ८६६ गा १९६-१९७, ८६७, ८६८, ८७७ [२३], ८७७ [२३] गा १९८, ८८७, ९००, ९१० [१-४], ९११ [१-३], ९१२ [२], ९१४ [१-२], ९१६ [१-२], ९२०, ९२१ [१-२], ९२७, ९२५, ९३२, ९४८, ९४९, ९५३,		

मूलसदो

सकयत्थो

सुत्तकाइ

य

९७५, ९७७, ९७२ गा
 २०३, ९८२, ९८३ [२],
 ९८४, ९८७ [१, ४],
 ९८८, ९९३ ९९४
 ९९६, ९९८, १०००,
 १००१, १००३ [२]
 गा २०४ त. २०६,
 १००६ गा २०७, १०१७,
 १०२० [१], १०२१ [१],
 १०२४, १०२८ [१],
 १०३५, १०४९, १०७२,
 १०७७, १०७८, १०८१
 त. १०८३, ११००,
 ११०२, ११०३, ११२४
 त ११२८, ११३२,
 ११४१, ११४२, ११४४,
 ११४६, ११४७, ११५२,
 ११७० त ११७४,
 ११७६, ११७८, ११८०
 [१, ५-१०], ११८२
 [१-३], ११८३ [१३].
 ११८५ त ११९४,
 ११९७, १२०५, १२४७
 त. १२४९, १२५७
 [१२-१३], १२५९ गा
 २११-२१२, १३०३
 १३१८, १-१९, १३६४,
 १३६७, १३६९, १३७१,
 १३७६, १३७९, १४०४,
 १४०६, १४०६ गा
 २१३, १४११, १४४०,
 १४६५, १४७३, १४७८
 [१२], १४८०, १४८२,
 १४८३, १४८४ [१२],
 १४८५ [१-३, ५७],
 १४८६ [१३], १४८७
 [१२], १५०६ [५],

मूलसदो

सकयत्थो

सुत्तकाइ

य

१५११ [१, ३], १५१२,
 १५१२ गा २१५-२१६,
 १५१३ [४], १५१४,
 १५१९ [२], १५२० [५],
 १५२३ [१-३], १५२६
 [१], १५२९ [१-५],
 १५३२ [१], १५३९ [३],
 १५४४ [२], १५५१ [३],
 १५६३ [१], १५६८,
 १५६९, १५७३, १५८३
 [१-३], १५९९ [२],
 १६०१, १६०४ [१-२],
 १६३९, १६४३, १६४५,
 १६४९ [१], १६५६,
 १६६३, १६६४ गा. २१७,
 १६७०, १६८९ [१],
 १६९० [१], १६९१
 [१-३], १६९४ [१८],
 १६९५ [१], १६९७,
 १६९८ [१२], १६९९
 [१-२], १७०० [२, ९-
 १०, १२], १७०२ [१, ३,
 ५-९, ११, १३, १८-
 २०, २४-२७, ३६-३९,
 ४२-४५, ५४, ५८],
 १७०३ [१], १७०४,
 १७१०, १७११ [२],
 १७२३, १७३२, १७३४,
 १७३५ [१], १७३७
 [१-४], १७३९ [१-३],
 १७४१, १७४७, १७५८,
 १७६०, १७६१, १७६३
 [३], १७६४, १७६५
 [२], १७७४ [१],
 १७७८, १७८० १७८१,
 १७८३ [२], १७८४
 [१-३], १७८९, १७९६,

मूलसद्दो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

य

१८१७, १८१८, १८२१,
१८६०, १८६५ गा.
२१९, १८६९ [१],
१८८० [१], १८८५ [४],
१८८६, १८९२, १८९३,
१८९५ [३], १८९८ [३],
१८९९ [२], १९०० [२],
१९०३ [४, ६], १९०४
[१], १९०६, १९०७,
१९०८, १९१२, १९१४,
१९१६, १९२०, १९२४,
१९३६, १९४०, १९४२,
१९४८, १९५०, १९५८,
१९७१, १९७३ गा
२२०, १९८० गा २२१,
१९८१ गा. २२२,
१९८२, २०३२ गा
२२३-२२४, २०३६,
२०४६, २०५३, २०५४
गा. २२५, २०५७ [५],
२०७२, २०७५, २०७७,
२०७८, २०८३, २०८५,
२०९९ [२], २१२५ त
२१२७ [१], २१२८ [१],
२१२९ [१], २१३०,
२१३१, २१३९, २१४२,
२१४३, २१५३ [६],
२१६८ तः २१७० [१]
गा २२८, २१७० [२]
गा २२९, पृ. २२ टि
११, पृ. ३९ टि २,
पृ. ५७ टि. २, पृ. १६३
टि. १, पृ. १६५ टि. १,
पृ. ३५९ टि २
च २ गा. ६, २४, २८ [१],
३१ [१], ३४ [१], ४०,
४१, ४२ गा २३, ४४

य -

आ ९ [२] - २१

मूलसद्दो

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

त ४९, ५० गा. ४३,
५१, ५१ गा ५०, ५२,
५४ [१] गा ५३, ५४
[२] गा. ५४, ५४ [३]
गा. ५६ त. ६५, ५४
[४] गा. ६६ त. ७५,
५४ [५] गा. ७६ त
७९, ५४ [६] गा. ८०
त ८३, ५४ [८] गा.
८७ गा ८९, ५४ [११],
५५ [३] गा १०८, ५६
[१], ५७ [१], ५८ [१],
६३, ६७, ७१, ७३, ७४,
७९, ८०, ८३, ८५ [१],
८७, १०५, १०६, १७८
[२], १८० [२], १८२
त. १८६ सूत्राणा द्वितीय-
कण्डिका, १८९ [२],
१९० [२], १९१ [२],
१९३ [२], १९५ [२],
१९७ [१-२], १९८ [२],
१९९ [१-२], २०० त
२०४, २०५ [२], २०६
[१-२], ८४९ तः ८५३,
८६६ गा १९६, १६७९,
१६८०, पृ. ७१ टि २
तल १८८
च २ गा ५, ५४ [८]
गा. ८७, १८७ गा.
१४३-१४४, १९४ गा.
१५२
जानाति १६७९
,, १६७९
जानन्ति ९९५ [१], ९९६,
९९८, २०४३, २०४६
म्लेच्छजातिविशेष. पृ. ३६
टि. ९.

यल

या

याणइ

याणति

याणंति

येचस

मूलसदो	सक्यत्थो	सुत्तकाइ
	र	
रङ्गणप्पभा	रत्नप्रभा पृ. १९३ टि १	
० रङ्गणो	रतयः १८८	
रङ्गत	रचित २१७५	
रङ्गय	१८८	
० रङ्गया	रचितानि १७७, १७८	
	[१], १८८	
॥	रतिका १९५ [१]	
० रङ्गे	रतयः १८८	
रक्खसा	राक्षसाः १४१ [१], १८८	
रक्खसाणं	राक्षसानाम् १९२	
रत्तण	रत्न १९५ [१]	
रत्तणप्पभा	रत्नप्रभा ७७५	
रत्तणप्पभाए	रत्नप्रभाया १९५ [१],	
	१९६, ७७७	
॥	रत्नप्रभायाम् ३३४	
रत्तणप्पभापुढविनेर-	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्य	
इण्हितो	६५६ [२]	
रत्तणवडेंसए	रत्नवतंसक १९८ [१]	
० रत्तणामया	रत्नमयानि १९६	
रत्तिणामाए	रत्तिनाम्न १७०२ [१७]	
रत्ती	रति १६९१ [५]	
० रत्तीए	रत्यो १७० [९]	
० रत्तीणं	१७०० [१२]	
रत्त	रक्त १७८ [२]	
रत्तकणवीरए	रक्तकरवीरक १२२९	
रत्तचंदण	रक्तचन्दन १७७, १७८	
	[१], १८८	
रत्तबंधुजीवए	रक्तबन्धुजीवक १२२९	
रत्ता	रक्ताः १८७ गा १४७	
रत्ताभा	रक्ताभाः १९६	
रत्तासोणे	रक्ताशोक १२२९	
रत्तुप्पले	रक्तोत्पलम् १२२९	
रमणिज्ज	रमणीय १७८ [२]	
० रमणिज्जंसि	रमणीये १२१५ [१]	
० रमणिज्जाओ	रमणीयात् १९५ [१],	

मूलसदो	सक्यत्थो	सुत्तकाइ
	१९७ [१], १९८ [१],	
	२१०, १२१५ [२-३]	
० रमणिज्जातो	रमणीयात् १९६	
रम्मग	रम्यक १०९८	
रम्मगवासेहि	रम्यकवर्ष ९६	
रम्मय	रम्यक १२५७ [१३]	
रय	रजस् २११	
रयण	रत्न १७७, १७८ [१-२],	
	१८८	
रयण ०	रत्न १ गा. २	
रयण-	१९५ [१]	
० रयणत्तं	रत्नत्वम् १४६७तः १४६९	
रयणप्पसं	रत्नप्रभाम् १९६३, १९६४	
रयणप्पभा	रत्नप्रभा ७७४, ७७५	
रयणप्पभाए	रत्नप्रभाया १६८, १७७,	
	१७८तः १८४ सूत्राणा	
	प्रथमकण्डिका, १८६ [१],	
	१८८, १८९ [१], १९०	
	[१], १९३ [१], १९७	
	[१], १९८ [१], २१०,	
	२१७ [६], ७७७, ८०४,	
	८०६, १९९८	
॥	रत्नप्रभायाम् १४८, १६७	
रयणप्पभाओ	रत्नप्रभात १४६८	
रयणप्पभापुढविणे-	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिक-	
रङ्गए	१४४४, १४५७, १४५९	
रयणप्पभापुढविणे-	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्य.	
रङ्गएहितो	१४४४	
रयणप्पभापुढविणे-	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिक-	
रङ्गयखेत्तोववा-	क्षेत्रोपपातगतिः	
तगती	१०९४	
रयणप्पभापुढविणे-	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकपञ्चे-	
रङ्गयपंचेदियवे-	न्द्रियवैक्रियशरीरम्	
उवियसरीरे	१५१७ [१-२], १५२३ [२]	
० ॥	१५१७ [२]	
रयणप्पभापुढ-	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकस्य	
विणेरङ्गयस्स	१४४४, १४५९	

मूलसद्गो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
रयणप्पभापुढविणे- रइया	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकाः १४१० [२], १४१४ [२], १९८४, २०५७ [२]	
रयणप्पभा- पुढविणेरइयाणं	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकाणाम् १६८, १५२३ [२], १५२९ [२]	
रयणप्पभापुढ- विनेरइएसु	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकेषु ६७२ [२]	
रयणप्पभापुढ- विनेरइएहिंतो	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकेभ्यः ६५५ [२], ६५६ [२]	
रयणप्पभापुढ- विनेरइया	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकाः ६०, २१६ [२], ५६९, ६०७, ६४०	
रयणप्पभापुढ- विनेरइयाणं	रत्नप्रभापृथ्वीनैरयिकाणाम् २१०, ३३६ [१]	
० ,,	,, ३३६ [२-३]	
रयणवडेसए	रत्नवर्तंसकः २०६ [१]	
रयणं	रत्नम् ८५३	
० रयणं	,, १ गा ३	
रयणा	रत्नानि १४०६ गा २१२	
० रयणामए	रत्नमयः १९७ [१]	
रयणामयस्स	रत्नमयस्य १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१]	
० रयणामया	रत्नमयौ २०६ [१]	
,,	रत्नमया. १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१]	
,,	रत्नमयानि १७७, १७८ [१], १८८, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०६ [१], २०७, २१०	
रयणि०	रत्नि २११ गा १६४	
रयणिपुहत्तिया	रत्निपृथक्त्विका ८३	
रयणिं	रत्निम् ८३	
रयणी	रत्निः २११ गा. १६५, १५२९ [३], १५३२ [७], १५३५	

मूलसद्गो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
रयणीमो	रत्नय. २११ गा. १६४, १२२९ [२-३], १५३२ [१, ५]	
,,	रत्नी १५२९ [४-५], १५३२ [६]	
० रयणे	रत्नम्-रत्ननामाभिघद्वीप- समुद्रार्थे १००३ [२] गा २०५	
रययखंडाण	रजतखण्डानाम् ८८२	
० रवेण	रवेण १७७	
० रवेणं	,, १७८ [१-२], १८८, १९६	
रस	रस ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [१-८], १३ [१-५], ४४४ तं ४४८, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५९ [१], ४६२ [१], ४६६ [१], ४६७, ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१], ४७५ [१], ४७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५०४, ५१०, ५१९, ५२४, ५२५ [१], ५३८ [१], ५४८ [१], ५५४ [१], ५५७ [१], ५५८, १२१८ गा. २१०	
रसमो	रसत ९ [१-५], १० [१], ११ [१-५], १२ [१-५, ८], १३ [२-३], १८०९, पृ. ७ टि. २	
रसगुणे	रसगुणान् १८०१	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
रसचरिमेणं	रसचरमेणं	८२६ [१], ८२७ [१]
रसणामे	रसनाम	१६९२, १६९४ [११]
० रसणामे	रसनाम	१६९४ [११]
रसतो	रसत	१० [२], १२ [६-७], १३ [१, ४-५], ८७७ [१२], १७९९, १८०१
रसपरिणता	रसपरिणता	८ [३]
रसपरिणया	"	७
रसपरिणामे	रसपरिणाम	९४७, ९५४
+ रसभेय	रसभेद - वनस्पति	५४ [१] गा ५१
रसवंताइ	रसवन्ति-रसोपेतानि	८७७ [६, ११], १७९७
रसविण्णाणावरणे	रसविजानावरणम्	१६७९
रसं	रसम्	२१६९
रसा	रसा	४५८, ४६९, ४७६, ४८४, ४९२, १६८१ [१], १६८४ [१]
० रसा	"	३३३
रसाइ	रसान	९९० [४]
रसाण	रसानाम्	१७०२ [३१]
रसाणि-	रसान	९९० [४]
रसादेसेण	रसादेशेन	२५ [३], २८ [४], ३१ [८], ३४ [४], ५५ [३]
रसावरणे	रसावरणम्	१६७९
रसिन्द्रियत्ताण्	रसेन्द्रियतया	२०५२ [२]
रसे	रसे	८२९ [२] गा १९१
० रसे	"	१२२९, १२३७
रसेणं	रसेन	२१६९
रसेहि	रसै	४४३
० रसेहिं	"	५४५ [१], ५८७ [१]
रसो	रस	८७७ [१२]
रसोदण	रसोदकम्	२८ [१]

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
रहचक्कवालसंठाण-	रथचक्कवालसंस्थानसंस्थित-	
संठिए		२१६९
रहच्छाय	रथच्छायाम्	१११४
राइण्णा	राजन्या - राजन्य-	
	कुलीना., कुलार्या	१०४
राइंदिण्हि	रात्रिन्दिवै.	१७२३
राइंदिद्यतिभागेण	रात्रिन्दिवत्रिभागेन	१७२३
राइंदिद्याइं	रात्रिन्दिवानि	५९२, १२९६, १३१७
राग	राग	१८८
रागं	रागम्-रक्तवर्णम्	१२२०
रागे	राग - कपायभेद	१६७०
० रागे	राग - रक्तवर्ण.	१२२९, १२३०
रागेण	रागेण	१६७०
रातिंदियसत्तं	रात्रिन्दिवगतम्	५९६
रातिंदियाइं	रात्रिन्दिवानि	३६० [१, ३], ३६२ [१, ३], ३७० [१, ३], ५९१, ५९३ त ५९५, १२८२
रातिंदियाण	रात्रिन्दिवानाम्	पृ ११९ दि. १
रातिंदियाणि	रात्रिन्दिवानि	५७०
राम०	राम	१०२गा ११७
+ रायगिह	राजगृहम्	१०२ गा ११२
रायवल्ली	राजवल्ली	५४ [१] गा ५०
रायहसा	राजहंसा	८८
रायहाणीनिवेसेसु	राजधानीनिवेसेषु	८२
रायं	राजानम्	११०८
० राया	राज	१७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १८५ [२], १८६ [२], १९० [२], १९१ [२], २०१ त २०६
० रायाणो	सूत्राणा द्वितीयकण्डिका	
	राजौ	१७८ [२], १८१ [२], १८४ [२], १८९ [२], १९३ [२]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
+रालग	रालक	५० गा ४३	रुव	रूप	२०५२ [२]
रासभी	रासभी	पृ. २११ टि ७	रुव ०	रूप	९२१ [१]
रासि	राशि	१९७ [१], २०१ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७	रुवग	रूपक	पृ. ६५ टि १
रासी	राशि	२११गा १७३, ९२१[१]	रुवपरियारगा	रूपपरिचारका	-०प्रवी- चारका २०५२ [१, ४], २०५३,
० रासी	राशि	१२२९, १२३१	रुवपरियारणं	रूपपरिचारणाम्	-०प्रविचा- रणाम् २०५२ [४]
राहू	राहव - राहुनिकायदेवा	१९५ [१]	रुवपरियारणा	रूपपरिचारणा	-०प्रविचा रणा २०५१ [१]
० रुइ	रुचि	११० गा ११९त. १२२ गा १२४-१२५ गा १२७ गा १२९-१३०	रुवविसिद्ध्या	रूपविशिष्टता	१६८५ [१]
रुइल	रुचिर	१९५ [१]	रुवसच्चा	रूपसत्या	८६२
० रुई	रुचि. ११० गा ११९ गा. १२३ गा १२६ गा १२८		रुवसहगणसु	रूपसहगतेषु	१६३९
रुखमूला	वृक्षमूलानि	५५ [३] गा १०७	रुवसहगतेसु	,,	१५७८ [१]
रुखं	वृक्षम्	१२१५ [३]	रुवं	रूपम्	८५३
रुखा	वृक्षा. ३८ गा १२, ३९, ४१		रुवा	रूपाणि	१६८१ [१], १६८४ [१]
रुखाणं	वृक्षाणाम्	५३ गा ४४	रुवाई	,, ९९० [२], २०५२ [२, ४-५]	
० रुखे	वृक्ष	४८ गा. ३८	,,	रूपान्-रूपात्मकान्	९९२ [२]
+रूप	रूप्यम्	२४ गा ८	रुविअजीवपज्जवा	रूप्यजीवपर्यवा	५००, ५०२, ५५८
० रूपपट्टे	रूप्यपट्ट	१२३१	रुविअजीवपणवणा	रूप्यजीवप्रजापना	४, ६, १३ [५]
रूपिवासहगपव्वय	रुक्मिन्वर्षधरपर्वत	१०९८	रुवी	बहुबीजवृक्षविशेष	४२ गा १९
रुय	म्लेच्छजातिविशेष	९८	रुवे	रूपे	८६२ गा. १९४, २०३२ गा. २२४
रुयणु	रुचक - पृथ्वीकायभेद	२४ गा १०	रुवेसु	रूपेषु	१५७८ [१], १६३९
,,	,, - द्वीप समुद्रश्च	१००३ [२] गा २०४	रेणुया	रेणुका-वनस्पति.	५४ [१] गा ५१
रुयग	रुचक	१७८ [२]	रोणुइ	रोचयति	११० गा. १२०
रुयगे	रुचक	पृ १४ टि १	रोणुजा	रोचयेत्	१४२० [४-५], १४३७ [४]
रुरु	रुरु - वनरपतिः	५४ [१] गा ४८	रोज्जा	राज्या.	७२
,,	,, - द्विपुरपञ्चविशेष	७२			
रुहिर	रुधिर	१६७ त १७८			
० रुहिरे	रुधिरम्	१२६९			

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
रोम	रोम-म्लेच्छजातिविशेष	९८	लयाओ	लता	४४
रोमग	रोमक-,, पृ. ३६ टि. २२		ललंत	ललन् पृ. ६५ टि. १	
रोयण	रोचते ११० गा. १२३		लवणसमुद्रे	लवणसमुद्र. १००३ [२]	
रोरुण	रौरव. १७४		,,	लवणसमुद्रे १०९८	
रोवेइ	रोचते पृ. ३९ टि. ३		लघणे	लवण-समुद्र १००३	
रोसग	म्लेच्छजातिविशेष ९८			[२] गा. २०४	
रोहिणीया	त्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]		लवणोदण	लवणोदकम् २८ [१]	
रोहियमच्छा	रोहितमत्स्याः ६३		लवंगरुक्खे	लवङ्गवृक्षः ४८ गा. ३८	
रोहियंसे	तृणविशेषः ४७ गा. ३५		लहुअ	लघुक-स्पर्शविशेष १८०६	
	ल			[१]	
लउण	वृक्षविशेष ४१ गा. १८		० लहुए	लघुका-स्पर्शविशेषा. ५४६	
लउस	लकुश-म्लेच्छजातिविशेष		लहुय	लघुक-स्पर्शविशेष ९८१	
	९८			[१], ९८२, ९८५, [८-९],	
० लकख	लक्षाणि ९१ [४] गा. १११		लहुयत्तं	लघुकत्वम् ९९४	
लकखण-	लक्षणम् २११ गा. १६९		लहुयफास ०	लघुकस्पर्श ४४०, ४४१,	
० लकखणं	लक्षणम् ५४ [१०] गा.		लहुयफासपरिणता	लघुकस्पर्शपरिणता ८ [४],	
	१०१			९ [१-५], १० [१-२],	
लकखारसे	लाधारस. १२२९			११ [१-५], १२ [१-२],	
लट्टदंता	लष्टदन्ता.-अन्तर्द्वीप-			४-८], १३ [१-५]	
	मनुष्याः ९५		लहुया	लघुका-त्रीन्द्रियजीवा	
लण्हा	श्लक्ष्णानि-मसृणानि १७७,			पृ २८ टि. ४	
	१७८ [१], १८८, १९६,		० लहुयाणं	लघुकानाम्-स्पर्शविशेषा-	
	२०६ [१], २१०, २११			णाम् ३३३	
लता	लता ३८ गा. १२		लंतण	लान्तक २०२ [१-२]	
० लद्धि	लद्धिम् ८७५		,,	लान्तके २२३ [६],	
लद्धी	लद्धिः १००६ गा. २०७			३३४, ४२० [१-३],	
० लद्धी	,, १०११ [१]			१४७०, १८३५	
लभेजा	लभेत १४२० [२-३],		लंतग	लान्तक १९६, २१०,	
	१४२१ [२], १४२५			६२२, ६३४, १०३५,	
	[२], १४२८ [२], १४३१			२०५१	
	[२], १४३२ [२-३],		लंतगदेवा	लान्तकदेवा २०२ [१],	
	१४३७ [२-३], १४४४			७०७	
	त. १४४९, १४५२,		० लंतगदेवा	,, २००२	
	१४५७, १४५९, १४६०,		लंतगदेवाण	लान्तकदेवानाम् २०२	
	१४६३, १४६४, १४६८			[१], ५९४	
			लंतगवडंसण	लान्तकवतसक २०२ [१]	

मूलसद्दो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
० लंतगेसु	लान्तकयो. १५३२ [५], २०५२ [१]	
लंतयस्स	लान्तकस्य २०३ [१]	
लंतया	लान्तकाः १४४ [१]	
लंभणमच्छा	मत्स्यविशेष ६३	
लाअ- ०	गोमयोपलेपन १७७, १७८ [१], १८८	
+ लाढा	लाटासु १०२गा ११६	
लाभविसिद्धया	लाभविशिष्टता १६८५ [१]	
लाभंतराए	लाभान्तराय. १६८६	
० लायणत्ताए	लावण्यतया २०५२ [२]	
लालाविसा	लालाविषाः—सर्पभेद. ७९	
लावगा	लावका—रोमपक्षिणः ८८	
लावण्णे	लावण्यम् १६८४ [१]	
लित्त-	लित्त १६७ त १७४	
लिवी	लिपि १०७	
लिवीए	लिप्याः १०७	
लुक्ख	रुक्ष-रुक्षविशेष. ५२५ [१], ५४७ [१], ५४८ [१], ५५१ [१]	
० लुक्खत्तणेण	रुक्षत्वेन ९४८ गा. १९९	
लुक्खफास०	रुक्षस्पर्श ४४०, ४४१	
लुक्खफासणामे	रुक्षरुक्षनाम १६९४ [१२]	
लुक्खफासपरिणता	रुक्षस्पर्शपरिणताः ८ [४], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [१- ३, ५, ६, ८], १३ [१-५]	
लुक्खफासपरिणया	रुक्षस्पर्शपरिणता. १२ [४]	
लुक्खफासपरिणामे	रुक्षस्पर्शपरिणाम. ९५५	
लुक्खफासाइं	रुक्षस्पर्शानि ८७७ [१३]	
लुक्खब्रंधणपरिणामे	रुक्षब्रंधनपरिणाम ९४८	
० लुक्खयाए	रुक्षतया ९४८ गा १९९	
लुक्खस्स	रुक्षस्य ९४८ गा. २००	
लुक्खाइं	रुक्षाणि—रुक्षस्पर्शानि १८०० [१]	
० लुक्खाइ	,, ,, ८७७ [१४],	

मूलसद्दो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
	१८०० [२-३], १८०१, १८०९	
० लुक्खाओ	रुक्षाः—रुक्षस्पर्शा. १२४१	
लुक्खे	रुक्षः—रुक्षस्पर्शः ५५३	
० लुक्खे	,, ,, ५५८	
लुक्खेण	रुक्षेण ९४८ गा. २००	
० लुक्खेहिं	रुक्षैः—रुक्षरुक्षै ५०४, ५५० [१], पृ. १५४ टि ३	
+ लुणय	तृणविशेष. ४७ गा. ३६	
लेक्खविहाणे	लेख्यविधानानि १०७	
लेप्पारा	लेप्यकाराः—शिल्पायाः १०६	
लेमूलमच्छा	मत्स्यविशेष. पृ. २९ टि. १०	
लेसणया	श्लेषणता ११२०	
लेसा	लेश्या २ गा. ५	
लेसाए	लेश्यया १७७, १७८ [१-२]	
लेसाओ	लेश्या. १२०५, १२१९, १२५०, १२५६, १२५७ [१-२, ७]	
लेसागती	लेश्यागति. ११०५	
लेसापरिणामे	लेश्यापरिणामः ९२६	
लेसासु	लेश्यासु १२०४, १२०५, १२५८ [८]	
लेसेंति	लेशयन्ति २१५३ [४]	
० लेस्सं	लेश्याम् १२२० त. १२२५, १२५१ तः १२५५	
लेस्सा	लेश्या २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११, १८६५ गा. २१९	
० लेस्सा	लेश्या—लेश्यायुक्ताः २५५	
लेस्साए	लेश्यया १८८, १९६	
लेस्साए	लेश्यायाम् ११३३ [२]	
० लेस्साए	लेश्ययोः ११३३ [१]	
लेस्साओ	लेश्या. ११५६ त. ११६०,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
लोभकसाई	लोभकपायिण	९३८
लोभकसाईणं	लोभकपायिणाम्	२५४
लोभकसाईसु	लोभकपायिणु १८९५ [४]	
लोभकसाणं	लोभकपायेण	२१३९
लोभकसायपरिणामे	लोभकपायपरिणाम	९२९
लोभणिसिसया	लोभनिःसृता	८६३
लोभसण्णा	लोभसज्जा	७२५, ७२६
लोभसमुग्घाण्	लोभसमुद्धात	२१३३, २१३६, २१३८
लोभसमुग्घाण्ण	लोभसमुद्धातेन	२१४२
लोभसमुग्घाण्णं	,, २१४३, २१४४ [१], २१४५ [१]	
लोभसमुग्घाओ	लोभसमुद्धातः	२१३९
लोभसमुग्घातो	,,	२१४१
लोभसंजलणाण्	लोभसज्जवलनस्य-सज्जवलन-लोभस्य	१७०० [७], १७०८ [५]
लोभे	लोभ १६७०, १६९४ [४]	
,,	लोभे ८६३ गा १९५	
लोभेण	लोभेन ९६१ [३], ९६३ [३]	
लोभेणं	,, ९६० [३], ९६२ [३], ९६४ तः ९६८ सत्राणा प्रथमकण्डिका,	९७०, १५८०
लोमपक्खी	रोमपक्षिण	८६, ८८
० लोमहरिसा	रोमहर्षा	१६७ त १७४
लोमाहारत्ताण्	रोमाहारतथा	१८१७
लोमाहारा	रोमाहारा १८५९, १८६१	
लोमाहारे	रोमाहारः १७९३ गा २१८, १८१७	
लोय	लोक १५०, १५३, १५६, १५९, १६२	
लोयगायूभिया	लोकाग्रस्तूपिका-इपत्प्राग्भारैकार्यं	२११
लोयगापडिबुज्झणा	लोकाग्रप्रतिवाहिनी-इपत्प्राग्भारैकार्यं	२११

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
लोयगो	लोकाग्रम्-,,	२११
,,	लोकाग्रे २११ गा १६०	
लोयपमाणमेत्ताइं	लोकप्रमाणमात्राणि १९९५	
लोयस्स	लोकस्य १४८, १४९, १५१, १५२, १५४, १५५, १५७, १५८, १६०, १६१, १६४ त १७८ [१], १९३ [१], १९६	
० लोयस्स	लोकस्य पृ. ५० टि १-२	
लोयं	लोकम्	२१७२
लोयंतं	लोकान्तम्	८८०
लोयंते	लोकान्ते २११ गा. १६७	
लोया	लोका. ५४ [११] गा १०४-१०५	
लोयाणी	वनस्पतिविशेष. ५४ [१] गा ५२	
लोहकसाई	लोभकपायिण	२५४
लोहकसाण्	लोभकपाय. ९५८, ९५९	
लोहिण्णं	लोहितेन	१२३२
लोहिणी	वनस्पतिविशेष. ५४ [१] गा ४७	
लोहित	लोहित	५४४
लोहिय	,,	१८०९
लोहियक्ख ०	लोहिताक्ष १७८ [१]	
लोहियक्खमणी	लोहिताक्षमणि १२२९	
लोहियक्खा	लोहिताक्षाः १७९ [१]	
लोहियक्खे	लोहिताक्ष -मणिमेद २४ गा. १०	
लोहियपत्ता	लोहितपत्ता.-चतुरिन्द्रिय-जीवाः	५८ [१]
लोहियमच्छा	लोहितमत्स्या पृ २९ टि ७	
लोहियमत्तिया	लोहितमृत्तिकाः-पृथ्वी-कायजीवा.	०३
लोहियवण्ण ०	लोहितवर्ण ४४०, ४४१	
लोहियवण्णणामाण्	लोहितवर्णनाम्न १७०० [२६]	

मूलसदो	सकथ्यो	सुत्तकाइ
लोहियवण- परिणता	लोहितवर्णपरिणता ९ [३], १० [१], ११ [१-५], १२ [१-८], १३ [१५]	
लोहियवण- परिणया	लोहितवर्णपरिणता ८ [१], १० [२]	
लोहियसुत्त	लोहितसूत्रके १२२२	
लोहियाई	लोहितानि ८७७ [७]	
० लहसणकंदे	लशुनकन्दौ ५४ [८] गा ८९	
लहसिय ०	लहासिक-म्लेच्छजाति- विशेष ९८	
	व	
व	वा ५४ [९] गा. ९७, ५४ [१०] गा. १०३, ११० गा १२२ गा १२४, १६६४ गा २१७	
वड्डला	सर्पविशेषः ८०	
वड्डजोगपरिणामे	वाग्योगपरिणाम. ९३१	
वड्डजोगं	वाग्योगम् २१७३ [१], २१७४ [१], २१७५	
वड्डजोगी	वाग्योगी १९०० [२]	
वड्डजोगी	वाग्योगिन २५२, ९३८, ९४१ [१]	
वड्डजोगीण	वाग्योगिनाम् २५२	
वड्डजोगो	वाग्योगः १९०० [२]	
वड्डपओगे	वाक्प्रयोग १०६८, १०७४	
० वड्डप्पओगे	,, १०७०, १०७३	
वड्डर	वज्र १७७	
+ वड्डराड	वैराटम्-वैराटपुरम् १०२ गा ११५	
वड्डरे	वज्र २४ गा ८	
वड्डरोयणराया	वैरोचनराजा-असुर- कुमारेन्द्र १८० [२]	
वड्डरोयणिते	वैरोचनेन्द्र -असुर- कुमारेन्द्र १८० [२]	

मूलसदो	सकथ्यो	सुत्तकाइ
वड्डरोसभणाराय-	वड्डरोसभणाराय- संवयणणामाण	वड्डरोसभणाराय- संवयणणामे
वड्डरोसभणाराय-	वड्डरोसभणाराय- संवयणणामे	वड्डरोसभणाराय- संवयणणामे
वड्डसुह्या	वड्डसुह्या	वड्डसुह्या
वड्डमड	वड्डमड	वड्डमड
वड्डमंति	वड्डमंति	वड्डमंति
वड्डताणं	वड्डताणं	वड्डताणं
वड्डंतिपय	वड्डंतिपय	वड्डंतिपय
वड्डंतिया	वड्डंतिया	वड्डंतिया
वड्डती	वड्डती	वड्डती
वड्डखार ०	वड्डखार ०	वड्डखार ०
वड्डखारेसु	वड्डखारेसु	वड्डखारेसु
वड्डगी	वड्डगी	वड्डगी
वड्डगे	वड्डगे	वड्डगे
वड्डगो	वड्डगो	वड्डगो
वड्डगा	वड्डगा	वड्डगा
वड्डगाण	वड्डगाण	वड्डगाण
वड्डगाणाओ	वड्डगाणाओ	वड्डगाणाओ
० वड्डगाणाओ	० वड्डगाणाओ	० वड्डगाणाओ
वड्डगमूल	वड्डगमूल	वड्डगमूल
० वड्डगमूलस्त	० वड्डगमूलस्त	० वड्डगमूलस्त
० वड्डगमूलं	० वड्डगमूलं	० वड्डगमूलं
० वड्डगमूलाइ	० वड्डगमूलाइ	० वड्डगमूलाइ
वड्डगवगूहिं	वड्डगवगूहिं	वड्डगवगूहिं

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० वग्गस्स	वर्गस्य	९१० [४]	वज्जित्ता	वर्जयित्वा १६९, १७९ [१]	
वग्गुली	वल्गुली-चर्मपक्षी	८७	वज्जिय	,, ७९० गा. १९०	
० वग्गूहि	वर्गैः	२११ गा १७२	वज्जे	वज्जः-कन्दविशेषः ५४	
वग्गो	वर्गः	९२१ [१]		[१] गा ५३	
वग्गमुहा	व्याघ्रमुखा - अन्तर्द्वीप-		वज्जेज्ज	वर्जयेत् ७९० गा १८८	
	मनुष्याः ९५		वज्जेत्ता	वर्जयित्वा १६८, १७० त	
वग्घा	व्याघ्रा.	७४		१७४, १७७, १७८ [१],	
वग्घारिय	प्रलम्बित	१७७, १७८		१८० [१], १८२ [१],	
		[१], १८८		१८३ [१], १८८, १८९	
वग्घी	व्याघ्री	८५१		[१], १९० [१], १९३	
वग्घे	व्याघ्रः	८४९, ८५२		[१]	
वग्घो	,, पृ २१२ टि. ४		० वज्जेसु	वर्जेपु	६७१
+ वच्छ	वत्सेषु	१०२ गा ११४-	० वज्जेहिंतो	वज्जभ्यः	६५२, ६५४,
		११५		६५८, ६६०, १४६५ त	
+ वच्छल्ल ०	वात्सल्यम्	११० गा १३२		१४६७	
० वच्छा	वक्षसः	१७७, १७८ [१],	० वज्जो	वर्जः	८८८ [२], ८९२,
		१८८, १९६		९४८ गा २००, १०९९,	
,,	वक्षसौ	१७८ [२]		१७६६, १८७२, १८८४,	
वच्छाणी	वल्लीविशेषः	४५ गा. ३१		१८८५ [१], १८८८,	
वज्जकंदण	वज्जकन्दकः	१२३३		१८९१ [२], १८९५	
० वज्जणा	वर्जनम्	११० गा १३१		[१, ३-४], १८९९ [१],	
वज्जपाणी	वज्जपाणि.	१९७ [२]		१९०० [१, ३], १९०१	
वज्जसंठिया	वज्जसंस्थिता	८५८		[१], १९०२ [१, ३],	
० वज्जं	वर्जम्	१९९ [२], १०४७		१९०३ [१, ५], १९०५	
		[२], १०५५ [२],		[३]	
		११७२, १८८९ [२]	वज्जारा	वर्धकारा.-शिल्पार्या	१०६
० वज्जा	वर्जा	६०८, ६२५, ६६८	वट्ट	वृत्त	१७७, १७८ [१],
		[७], पृ. १८० टि २		१८८, ८०२	
,,	वर्जा.	८१५ [२], ११७०,	वट्टगा	वर्तकाः-रोमपक्षिणः	८८
		१५८४ [१], पृ २८४	वट्टति	वर्तते	१०९०
		टि १	वट्टमाणा	वर्तमानौ	१७८ [२]
० वज्जाणं	वर्जानाम्	१८७ गा १४२,	,,	वर्तमाना	१७८ [१]
		८६९, १०४१ [६],	वट्टवेयड्डु	वृत्तवैतादय	१०९८
		१०४९, १७४२, १७४८,	वट्टसंठाणपरिणता	वृत्तसंस्थानपरिणताः	८
		१७७९			[५], ९ [१-५], १०
वज्जिउण	वर्जयित्वा	१७४ गा १३५,			[१-२], ११ [२-५], १२
		१८१ [१]			[१-३, ५-८], १३ [२]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाह
वट्टसंठाणपरिणया	वृत्तमरथानपरिणता	११ [१], १२ [४]		[१, ३], ४२० [१, ३], ४०१ [१, ३], ४९३ [१-३], ४९७, ४९९ [२], ५०४, ५०५, ५०८ त ५११, ५१३ त ५१५, ५१७ त ५१९, ५२१ त ५२३, ५२५ [१], ५२९ तः ५३३ सूत्राणा प्रथम- तृतीयकण्डिके, ५३५ त ५३९ सूत्राणा प्रथम-तृतीय- कण्डिके, ५४१ [१, ३], ५४२ [१, ३], ५४३ [१, ३], ५४५ [१, ३], ५४७ [१, ३], ५५१ [१, ३], ५५२ [१, ३], ५५४ [१, ३], ५५५ [१, ३], ५५६ [१, ३], ५५७ [१, ३], ५५८	
वट्टा	वृत्ता	१६७ त १७४			
”	वृत्तानि	१७७, १७८ त १८५ सूत्राणा प्रथम- कण्डिका, १८८, १८९ [१], १९० [१]			
+ वट्टा	वर्तेषु	१०२ गा ११६			
वट्टागा	रोमपक्षिविशेष	पृ ३४ टि ६			
वट्टि	वर्ति	१७७, १८८, १८९ [१]			
वट्टिया	वर्तिता	५३ गा ४५			
वट्टी	वर्ति	५३ गा ४५			
वट्टे	वृत्त	२१६९			
”	वृत्तम्	७९१			
वडगरा	मत्स्यविशेष	६३			
वडा	”	६३			
० वडिण	पतितः	४४०, ४८१ [३], ४९० [३], ४९५ [१, ३], ४९६, ५४८ [१, ३]	वडिसण	वतंसकः	२०१ [१]
० वडिता	पतिता	४५३, ४५४	वडिसगा	वतंसका	२०१ [१]
० वडिते	पतित.	४४०, ४४१, ४४३ त ४४८, ४५२, ४५५ [१-३], ४५६ [१-३], ४५७ [१, ३], ४५९ [१, ३], ४६२ [१, ३], ४६४ [१-२], ४६६ [१, ३], ४६७ [१, ३], ४६८ [१, ३], ४७० [१, ३], ४७३ [१, ३], ४७४ [१, ३], ४७५ [१, ३], ४७७ [१, ३], ४८१ [१, ३], ४८२ [१, ३], ४८३ [१, ३], ४८५ [१, ३], ४८७ [१, ३], ४८९	वडे	वटः	४१ गा १६
			० वडेसण	वतंसक	१९७ [१], १९९ [१], २०० [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०६ [१]
			वडेसगा	वतंसका	१९८ [१], १९९ [१], २०२ [१], २०३ [१], २०४ [१], २०५ [१], २०६ [१]
			० वडेसगा	”	२०२ [१]
			वडेसया	”	१२७ [१], १२८ [१], १२९ [१], २०० [१], २०६ [१]
			० वडेसया	”	२०१ [१]
			वडुइरयणत्तं	वर्धकिरत्नत्वम्	१४६७
			वडुमाणण	वर्धमानक	२०२७
			वडिज्जंति	वृध्यन्ते	५३४, ५४९

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
०वड्डी	वृद्धी १९८१ गा. २२२	
वणप्फइकाइए	वनस्पतिकायिक ४४७, १३१८, १४५४	
० वणप्फइकाइए	,, १३०१, १३०९, १३१८	
वणप्फइकाइएणं	वनस्पतिकायिकेन १००२, १००३ [१]	
वणप्फइकाइएहिंतो	वनस्पतिकायिकेभ्य ६५० [३]	
वणप्फइकाइओ	वनस्पतिकायिक १४२९	
वणप्फइकाइय	वनस्पतिकायिक २३९, २४३, २४९, १५८९ [३]	
वणप्फइकाइय०	,, १२९८, २१०० [२]	
वणप्फइकाइय-	,, २३८, २४८	
वणप्फइकाइयए-	वनस्पतिकायिकै	
गिंदियओरा-	केन्द्रियौदारिक-	
लियसरीरे	शरीरम् १४७७	
वणप्फइकाइयएगि-	वनस्पतिकायिकैकेन्द्रिय-	
दियतेयगसरीरे	तैजसशरीरम् १५३७	
वणप्फइकाइयत्ते	वनस्पतिकायिकत्वे १०४१ [३]	
वणप्फइकाइयस्स	वनस्पतिकायिकस्य ४४७, १०३२ [१], १५४६	
वणप्फइकाइया	वनस्पतिकायिका २३३, २३४, २३५ [६], २४२, ४३९, १२८८, १४०२, १४१६ [२], १९३१, २१२८ [२], पृ ३९५ टि ७	
० वणप्फइकाइया	वनस्पतिकायिका. ३७, ३८, ५३ गा. ४६, २३७, २३९, २४० [६], २४१, २४३, २४४, २४५ [६-७], २४८, २४९, २५१, ३३४, ९४० [२], १२०३ [४], १२१० [२], १५८३ [३]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० वणप्फइकाइयाणं	वनस्पतिकायिकानाम् २३७, २४० [६], २४२, २४५ [६-७], २४६ त. २४८, ३६६ [१-३], ३६७, ३६८ [१-३], ४४७, ४४२, ५८०, ६८०, ९१७, ९८६, १०२१ [४], १०६४, १०७२, ११७८, १४९४ [१], १८१३, १८८५, [२], १९१९, १९४६, २०९९ [२], २१०० [२], २१२८ [३]	
वणप्फइकालो	वनस्पतिकाल १२७२, १३२४, १३२९, १३७५, १३८०, १३९०	
० वणप्फईसु	वनस्पतिपु १४२५ [३]	
वणप्फतिकाइया	वनस्पतिकायिका २३६, ६३२, ६५० [७]	
० वणप्फतिकाइया	,, २३८	
० वणप्फति-	वनस्पतिकायिकानाम्	
काइयाण	११६१	
वणप्फतिकाइयाणं	,, १०२७ [२], १०४९, १०८०	
० वणप्फति-	,,	
काइयाणं	३६६ [२]	
वणप्फतिजीवा	वनस्पतिजीवा ३३४	
वणमाल	वनमाला १७८ [१-२], १८८, १९६	
वणमाला ०	,, १८८	
वणमाला-०	,, १८८	
० वणमाला	वनमालानि १७७, १७८ [१], १८८	
वणयर-०	वनचर-व्यन्तर १९७३ गा २२०	
वणराई	वनराजि १२२७	
वणलय	वनलता ४८ गा. २७	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
वणस्सइ	वनस्पति ६७०, ११५२, १४३१ [१]	
० वणस्सइकाइणु	वनस्पतिकायिकः १३०८	
वणस्सइकाइणुसु	वनस्पतिकायिकेषु ६६८ [३]	
वणस्सइकाइणु- गिंदिणुसु	वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियेषु ६६८ [३]	
वणस्सइकाइणु- गिंदयओरालिया	वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियौदा रिकाणि १४७९	
वणस्सइकाइय- ओरालियसरीरस्स	वनस्पतिकायिकौदारिक शरीरस्य १५०६ [१]	
० वणस्सइका- इयस्स	वनस्पतिकायिकस्य १०६०	
वणस्सइकाइया	वनस्पतिकायिका. १९, ३५, ५५ [३], २१४ [५], २३२, २३६, ३१९ त ३२१, ६१८, ६५३	
० वणस्सइकाइया	वनस्पतिकायिका ३५ तः ३७, ५४ [१], १६२, २४६, २४७, २५० [६], ३३४, १४११	
० वणस्सइकाइयाण	वनस्पतिकायिकानाम् १३०३	
वणस्सइकाइयाण	,, २३४, २३५ [६], २३६, ७६६, २१३३ [३]	
० वणस्सइकाइयाणं	,, १६० त १६२, २४१, २४२, २४६, २५१	
वणस्सति	वनस्पति ७४३	
वणस्सतिकाइया	वनस्पतिकायिकाः ३५, २३२, १७५९ [२], १९५७ [१]	
० वणस्सतिकाइया	,, २५० [६], ३३४	
वणस्सतिकाइयाओ	वनस्पतिकायिकात् पृ. ३५३ टि. १	
० वणस्सतिकाइयाण	वनस्पतिकायिकानाम् २५० [६]	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तकाइ
वणस्सतिकाइयाणं	वनस्पतिकायिकानाम् २३२, २३३, १०४९	
० वणस्सतिका- इयाणं	,, २५० [६], २५१	
० वणस्सतीसु	वनस्पतिषु ६६८ [६]	
वण्ण	वर्ण ८ [१], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [१-८], १३ [१-५], १८८, १९६, ५०४, ५५७ [१], ५५८, ११२३ गा २०९, ११२६, ११३७, १२१८ गा २१०	
वण्ण ०	वर्ण १८७, ३३३, ४४४ तः ४४८, ४५२, ४५५, [१-३], ४५६ [१], ४५७ [१], ४५८ [१], ४६२ [१], ४६६ [१], ४६७ [१], ४६८ [१], ४७० [१], ४७३ [१], ४७४ [१] ४७५ [१], ८७७ [१], ४८१ [१], ४८२ [१], ४८३ [१], ४८५ [१], ४८७ [१], ४८९ [१], ४९० [१], ४९१ [१], ४९३ [१], ४९५ [१], ४९७, ५१०, ५१९, ५२४, ५२५, ५४५ [१], ५४७ [१], ५४८ [१], ५५४ [१], ५५७ [१], ५५८, ११३३ [१] वर्णे ८२९ [२] गा १९१	
+ वण्ण	वर्णयिष्यामि १ गा ३	
वण्णइस्सामि	वर्णितं ९ [१-५], १० [२], ११ [१-५], १२ [१, ४], १३ [२], ८७७ [८], १७९८ [२], १८०१, १८०६ [१]	
वण्णओ		

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
वण्णओ	वर्णकः १७९ [१], १८९ [१]	
० वण्णओ	,, १९० [१]	
वण्णगुणे	वर्णगुणान् १८०१, १८०६ [१], १८०९	
वण्णचरिमेणं	वर्णचरमेण ८२२ [१], ८२३ [१]	
वण्णणामे	वर्णनाम १६९३, १६९४ [९]	
० वण्णणामे	,, १६९४ [९]	
वण्णतो	वर्णत १० [१], १२ [२-३, ५-८], १३ [१, ३-५], १८०९	
वण्णपरिणया	वर्णपरिणताः ७, ८ [१]	
वण्णपरिणामे	वर्णपरिणामः ९४७, ९५२	
वण्णमंताइं	वर्णवन्ति-वर्णोपेतानि ८७७ [६-७], १७९६, १७९८ [१]	
वण्णं	वर्णम् २१६९	
वण्णा	वर्णाः ३३३, ४५८, ४६९, ४७६, ४८४, ४९२, ५३८ [१]	
० वण्णा	,, १९५ [१]	
,,	वर्णा २११	
वण्णाइ ०	वर्णादि ५१३	
० वण्णाइं	वर्णानि १७९८ [१-२]	
वण्णाईहिं	वर्णादिभिः ५५० [१]	
० वण्णाओ	वर्णाः १९५ [१]	
वण्णाण	वर्णानाम् १७०२ [३१]	
वण्णादि ०	वर्णादि ५०८, ५०९, ५११, ५१४, ५१५, ५२९ [१], ५३० [१], ५३१ [१, ३], ५३२ [१], ५३३ [१], ५३५ [१], ५३६ [१], ५३७ [१], ५३९ [१], ५४१ [१], ५४२ [१], ५४३	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	[१], ५५१ [१], ५५२ [१], ५५४ [२-३], ५५५ [१, ३], ५५६ [१]	
वण्णादीहि	वर्णादिभिः ४५३, ५०५	
वण्णादेसेणं	वर्णादेशेन २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
० वण्णाभा	वर्णाभौ २०६ [१]	
,,	वर्णाभा १६७ त १७२, २०७	
० वण्णाभे	वर्णाभः १९७ [१]	
वण्णिणं	वर्णितम् १ गा ३	
० वण्णिणं	,, १०८९	
वण्णिणया	वर्णितानि पृ. १४ टि. २	
वण्णेण	वर्णेन ११२७	
वण्णेणं	,, १६७ त १७४, १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६, १२२६ त १२३२, १२३५ तः १२३७, २१६९	
वण्णेसु	वर्णेषु १९४१	
,, (तृ. स.)	वर्णैः १२३२	
वण्णेहिं	वर्णैः ४४३, १९६३	
वतजोगी	वाग्योगी पृ. २३० टि. १	
वतिसुहया	वाग्दुःखता पृ ३६६ टि. ४	
वतिसुहया	वाक्खुखता पृ ३६६ टि. १	
वत्तइस्सामि	वर्तयिण्यामि-रचयिण्यामि ३३४	
वत्तव्वया	वत्तव्वया १८७, १९१ [१], ५२४, ५४४, ५५८, ८८८ [१], ९८३ [२]	
० वत्ताण	पत्राणाम् ५४ [८] गा ९०	
० वत्तिया	प्रत्यया १६२१, १६२४, १६२६, १६२७ [१], १६२९, १६३३, १६३४, १६३५ [१, ४], १६५०, १६५२, १६५७, १६५८, १६६८	

मूलसदो	सक्यन्थो	सुत्तकाठ	मूलसदो	सक्यन्थो	सुत्तकाठ
० वत्तियाण	प्रत्ययया	१६३१	वयणे	वचनम्	८०६
„	प्रत्ययाया प्रत्ययाया वा	१६५४	० वयणे	„	८०६
० वत्तियाण	प्रत्ययानाम्	१६६३	वयमाणे	वदन	८५७, ८०७
वत्तेति	वर्तयन्ति	२१५३ [८]	वयसुहया	वाक्कम्पना पृ ३६६टि ०	
वत्थ	वत्थ १७७, १७८ [१-२],		वय	वय १७८ [१-२]	
	१८८, १९६, १९७ त		„	वतम् १८० [६]	
	२०१ सूत्राणा द्वितीय		० वयू	वाक् ८३३ ८३६, ८५१	
	कण्डिका		वय	वर १ [गा १]. १९६	
„	वत्थ - वत्थनामाभिधटीप		वर०	„	१९६
	समुद्रार्थे १००३ [२] गा.		वरकणगणिहम्	वरकनकनिकप १८७ गा	
	२०५			१८५	
वत्थ -	वत्थ पृ. ६५ टि ६		वरकणगणिहसे	वरकनकनिकप १२३०	
वत्थाई	वत्थाणि १७८ [१-२]		वरगति	वरगतिम् २१७० [२]	
+ वत्थुल	वस्तुलः-वनरपतिविशेष			गा २३०	
	४३ गा २५, ८९		वरगंध	वरगन्ध १७७, १७८	
	गा ३९			[१], १८८, १९६	
वत्थुले	वस्तुल ४२ गा २०		वरणा	शिल्पार्थविशेष १०६	
वत्थु	वस्तु ९६१ [१]		+ वरणा	वरणेपु १०२ गा ११५	
वत्थे	वत्थम् १२२०		वरपसण्णा	वरप्रसन्ना १२३७	
वद्धमाण	वर्धमान-शरावसम्पुट १७७		वरपुरिसवसणे	वरपुरुषवसनम् १०३०	
० वनमाला	वनमाला १७७		० वरमल्लदामे	वरमाल्यदाम १२३१	
वत्थ	वर्ण पृ ७ टि. २		वरवारुणी	वरवारुणी १२३७	
० वत्था	वर्णा १८७ गा १४६		+ वरसामग	वरश्यामाक - वान्यविशेष	
वत्थादीहि	वर्णादिभि ४६४ [१]			५० गा ४३	
वत्थेणं	वर्णेन १२२९		वरसीधू	वरसीधु १२३७	
वप्पाया	त्रीन्द्रियजीवा पृ २७		वराडा	वराटा - द्वीन्द्रियजीवाः	
	टि १०			५६ [१]	
वप्पिणेसु	वप्पेपु-केदारपु १५१,		वराह	वराह १९६	
	१६०, १६३ त १६६,		वराहरुहिरे	वराहरुधिरम् १२२९	
	१७५		वराहा	वराहा ७२	
वयजोगपरिणामे	वाग्योगपरिणाम पृ. २२९		वरुटा	शिल्पार्थविशेष पृ. ३८	
	टि २			टि ५	
वयजोग	वाग्योगम् २१७४ [३],		वरुणा	„ पृ. ३८ टि. ५	
	पृ ४४४ टि २		वरुणे	वरुण - द्वीप समुद्रश्च	
वयजोगी	वाग्योगी १३२३		वरेल्लग ०	१००३ [२] गा २०४	
० वयण	वचनम् ८५७		वलई	रोमपक्षिविशेषः ८८	
				वनस्पतिविशेषः ५४ [१]	
				गा. ४९	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० वलएसु	वलयेषु १५१, १५७, १६०	
+ वलय	वलयाणि ३८ गा. १२	
वल्या	,,	४८
वल्वा	वडवा	८५१
वल्ली	वल्लयः ३८ गा. १२, ५५	
	[३] गा. १०७	
वल्लीओ	वल्लयः	४५
ववगय ०	व्यपगत १ गा. १, १६७	
	तः १७४	
ववरोवेइ	व्यपरोपयति	१५७२
ववहार	व्यवहार	१११३
ववहारसच्चा	व्यवहारसत्या-भाषाप्रमेदः	८६२
ववहार[सच्चा]	,,	८६२ गा. १९४
वसण	वसन १८७ गा. १४७	
० वसणा	वसनाः १८७ गा. १४८	
० वसणे	वसनम् १२२७, १२३०	
वसभवाहणे	वृषभवाहनः १९८ [२]	
वसही	वसति	२११
वसं	वसाम् ९९९ [२]	
वसा	वसा १६७ तः १७४,	
	९७२ गा. २०३	
वसिष्टे	वशिष्टः-द्वीपकुमारेन्द्रः	
	१८७ गा. १४४	
वंकगती	वक्रगतिः ११०५, ११२०	
+ वंगा	वङ्गेषु १०२ गा. ११२	
वंजणोगाहे	व्यञ्जनावग्रहः १००६ गा	
	२०८, १०१७, १०१८,	
	१०२० [१], १०२१	
	[१-२], १०२२ [१-२]	
० वंजणोगाहे	व्यञ्जनावग्रहः १०१८,	
	१०२१ [२]	
वंजुलगा	रोमपक्षविशेषाः	८८
वंतराणं	व्यन्तराणाम्	पृ. १६५
		टि. २
वंतेसु	वान्तेषु	९३
वंदामि	वन्दे	१ गा. १

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
वंसमूले	वंशमूलम् ५४ [९] गा	५४
० वंसाओ (स.प.)	वंशे १ [गा. १]	
वंसाण	वंशानाम्	८८३
वंसी	वंशी	५२
वंसीपत्ता	वंशीपत्रा-योनिभेदः ७७३	
	[१, ४]	
वंसीपत्ताए	वंशीपत्रायाम्-योनिविशेषे	
	७७३ [४]	
वंसीमुहा	वंशीमुखा-द्वीन्द्रियजीवाः	
	५६ [१]	
वंसीमूले	वंशीमूलम् पृ. २२ टि. ८	
वंसे	वंशः ४६ गा. ३४	
वा	वा ५३ गा. ४६, ५४	
	[९] गा ९७-९८, ८२,	
	९३, ११० गा १३१,	
	२११, २११ गा १६१,	
	२२५, २२६, २२८ त	
	२७२ [५], २७३ त	
	२७५, ३२५, ३३० त	
	३३३, ४४०, ४४३, ४४८,	
	४५५ [२-३], ५०४,	
	५०६, ६२६, ६२८,	
	६३३, ६३५, ६३६,	
	६८७, ६८८, ६९१,	
	६९३ त. ६९५, ६९७,	
	७०० त. ७२४, ७३१,	
	७३३, ७३५, ७३७,	
	७५३, ७६३, ७७७,	
	८०२ त. ८०५, ८३९ तः	
	८४३, ८५७, ८५९ गा.	
	१९२, ८७५, ८८२ तः	
	८८७, ८९७, ८९९,	
	९००, ९१० [३], ९४८	
	गा. २००, ९८२, ९८५,	
	[७, ९], ९८७ [२, ४],	
	९९४, १००३ [१],	

मूलसहो

वा

सकयत्यो

सुत्तकाइ

१००४, १००५, १०१३,
 १०३०, १०३१ [१],
 १०३२ [२], १०३४,
 १०३६, १०४१ [१-४,
 ६-८], १०४३ [१, ३,
 ५], १०४५ [१], १०४६
 [३, ५], १०५८ त
 १०६०, १०६३, १०६५,
 १०६६ [२-३], १०९०,
 १०९१, ११०१, ११०८,
 १११२, १११४, १११७,
 १११८, ११२१, ११७०
 त. ११७४, ११८० [१,
 ५-१०], ११८२ [१-३],
 ११८३ [१-३], ११८५
 त ११९४, १२१६ [१],
 १२१७, १२२०, १२२२,
 १२२६ त १२३१, १२३३
 त. १२३८, १२४२,
 १२४७ त १२४९,
 १२५२, १२५३, १२५५,
 १३२१, १३२६, १३३०,
 १३३१, १३३४, १३३५,
 १३४३, १३४४, १३४६,
 १३५२, १३५५, १३५९,
 १३७५, १३८१, १३९८,
 १४१४ [१, ३], १४१५
 [१-२], १४१६ [१],
 १४२० [६-७], १४३७
 [६], १४७३, १५६५,
 १५६६, १५७० त.
 १५७२, १५७८ [१],
 १५८१ [१], १६३९,
 १६४२, १६४६, १६४७
 [१], १६६३, १६७९
 तः १६८१ [१], १६८२
 त १६८४ [१], १६८५

मूलसहो

वा

सकयत्यो

सुत्तकाइ

[१-२], १६८६, १७१२,
 १७४२, १७४३, १७४६,
 १७४७ [१], १७५० त
 १७५२, १७५५, १७५६
 [१], १७६३ [१], १७७३
 [१], १७७६, १७७७
 [१], १७८३ [१], १७८८
 [१], १७९३ गा. २१७,
 १८२१, १८६४, १८८०
 [१], २०५२ [२],
 २०५३, २०९३ [१],
 २०९५ [१], २१००
 [२], २१०१ [१],
 २१०३ [१], २११९
 [२, ४], २१२४ [३],
 २१२५ तः २१२७ [१],
 २१२९ [१], २१३०,
 २१३१, २१३५ [१],
 २१४२, २१४३, २१५३
 [२], २१५६ [२],
 २१५७, २१५९ [१-२],
 २१६१, २१६६ [१],
 २१६९, २१७४ [४]

वाअ-०

वाइत

वात १९५ [१]
 वादित १७७, १७८ [२],
 १९६

वाइय

,, १७८ [१], १८८

+वाइंगण

वृन्ताक ४२ गा. १९

वाइंगणि

वृन्ताकी पृ. १८ टि. ४

वाइंगणिकुसुमए

वृन्ताकीकुसुमकम् १२२८

वाउ

वायु-वायुकायिक ६८०,
 ७४३, ११६२, १२८७,
 १४१२, १४२६ [१],
 १४३१ [१], १४६६,
 १५४६, १५८३ [३]

० वाउकाइएहितो

वायुकायिकेभ्यः ६५६ [३],
 ६६८ [३]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
वाउकाइय	वायुकायिक २३८, २३९, २४३, २४८, २४९		वाउकाइय ०	वायुकायिक ९०५, १२९७	
वाउकाइया	वायुकायिका. १९, २१४ [४], २३२ तः २३४, २३५ [५], २३६, २४२, ३१६ तः ३१८, ४३९, ६३१, १०८०, पृ. ४८ टि. ३		वाउकाइयपुगिदिय- वायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रिय- वेउव्वियसरीरस्स शरीरस्य १५०८		
० वाउकाइया	वायुकायिका: १५९, २३७ तः २३९, २४० [५], २४१, २४३, २४४, २४५ [५], २४६ तः २४९, २५१, ३३४		वाउकाइयपुगिदि- वायुकायिकैकेन्द्रियवैक्रिय- यवेउव्वियसरीरे शरीरम् १५१५ [१-२]; १५२२		
वाउकाइयाण	वायुकायिकानाम् ५८०		० वाउकाइयपुगि- ,, दियवेउव्वियसरीरे १५१५ [२-३]		
० वाउकाइयाण	,, २५० [५]		वाउकाइयस्स वायुकायिकस्य ४४६, १०३२ [२], २१६२		
वाउकाइयाणं	वायुकायिकानाम् २३२ तः २३४, २३५ [५], २३६, ३६३ [१], ४४६		० वाउकाइयस्स वायुकायिकस्य १०६०		
० वाउकाइयाणं	,, १५७ तः १५९, २३७, २४० [५], २४१, २४२, २४५ [५], २४७, २४८, २५० [५], २५१, ३६३ [२], ३६४ [१-२], ३६५ [१-३]		वाउकाइया वायुकायिका: ३२, ३८ [४], १२१० [४], २०३६, २१२८ [२]		
वाउकुमारा	वायुकुमारा १४० [१], १८७ गा. १४६ गा. १४८, ४३९		० वाउकाइया वाउकाइयाभो ,, ३२, ३३, ३४ [४] वायुकायिकात् पृ ३५३ टि १		
वाउकुमाराण	वायुकुमारानाम् १८७ गा. १३८		वाउकाइयाण वायुकायिकानाम् ११७७, १५०५		
वाउकुमाराणं	,, ५७८		वाउकाइयाणं वायुकायिकानाम् ४४६, ९०६, ९१६ [१], ९८६, १०७२, १४९३ [१], २०९१ [२], २१५०		
वाउकलिया	वातोत्कलिका ३४ [१]		वाउव्वामे वातोद्धम. ३४ [१]		
वाउकाइए	वायुकायिक: ४४६, १३१८, १४३४, १४५३		वाउमंडलिया वायुमण्डलिका पृ. १६ टि २		
० वाउकाइए	वायुकायिक १३०१, १३०७		वाउवंसे वायुवंशः पृ १९ टि. १६		
वाउकाइय	वायुकायिक १३०३, १५८९ [३]		वाऊ वायु-वायुकायिक ६७१, ९४० [३], १२०३ [५]		
			० वाऊ वायू-वायुकायिकौ ६५२, ६५४		
			० वाए वात. ३४ [१]		
			० वाएसु वातेषु १५७		
			वागली वल्लीविशेष ४५ गा. २९		
			वावाणं व्याघातेन पृ ४७ टि. ४		
			वाघानं व्याघातम् ८२, १५५३		
			वाघायं ,, १५४, १८०९		
			+वाण वानम्-गुच्छवनस्पति. ४० गा. २०		

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
वाणमंतर	वानव्यन्तर ६५०- [१३], १०३४, १४३३, १४५६, १४६३, २०५१, २०५२ [१], २१६४		वाणमंतराण	वानव्यन्तराणाम् ११८४, १५२६ [३]	
वाणमंतर ०	,, ६३४, ६७२ [९], ६७४, ६८३, ७६२, ७७१, ९०९, ९८९, ९९७, १०४१ [७], १०४३ [४], १०४४, १०४६ [४], १०५१, १०७६, १०८४, १४०४, १४२२, १४२८ [५], १४४१, १४४३, १५५१ [३], १५८९ [४], १६३५ [६], १६४७ [३], १६६२, १९२७, १९३५, १९७९, २०२१, २०२६, २०३१, २०३७, २०४५, २०७६, २११५ [१], २१३२		वाणमंतराणं	,, १८८, १९० [२], ३९३ [१,३], ५८७, ९२२, ११४३, ११८८, १५२० [४], १५३२ [३], २०१२	
			० वाणमंतराणं	वानव्यन्तराणाम् ३९३ [२]	
			वाणमंतरीओ	वानव्यन्तर्यः २८७, ३३४, ११८९, ११९०, १४१४ [२]	
			वाणमंतरीण	वानव्यन्तरीणाम् ११६७ [२]	
			वाणमंतरीणं	,, ३९४ [१-३], ११८९	
			वाणमंतरे	वानव्यन्तरः १२१३, १८७८ [२]	
			वाणमंतरेसु	वानव्यन्तरेषु १४७०, १८८० [५]	
			वाणमंतरेहिंतो	वानव्यन्तरेभ्यः ६५० [१५]	
वाणमंतरत्ते	वानव्यन्तरत्ते २१०७, २११३		वाणारसि	वाराणसी १०२ गा. ११२	
वाणमंतरदेवा	वानव्यन्तरदेवा ६५७		० वाते	वात. पृ. १६ टि. १	
वाणमंतरदेवाणं	वानव्यन्तरदेवानाम् ७५१, ११६७ [१]		वामणसंठाणणामे	वामनसंस्थाननाम १६९४ [८]	
वाणमंतग	वानव्यन्तरा १३९, १४१ [१-२], १८८, २२१, २८६, ३३४, ४३९, ४५३, ४९९ [१], ६२२, ६९९, ९४४, ११४७, ११५०, ११५३, ११८८, ११९०, १२०६, १४१६ [२], १५२६ [३], १८२७, १९७१, १९७६, २०८२, पृ. १७७ टि. १, पृ. २४५ टि. ६		वामणे	वामनम्-संस्थानम् ९८८	
			वामेय ०	वामेय १७८ [१-२]	
			वाय	वात १५७	
			वायग ०	वाचक १ [गा. १]	
			वायपडागा	सर्पमेदविशेष. पृ. ३२ टि. ६	
			वायमंडलिया	वातमण्डलिका ३४ [१]	
			वायसा	वायसाः ८८	
			+ वारग	वनस्पतिविशेष. पृ. २० टि. १६	
			० वारुणी	वारुणी १२३७	
			वारुणोदण	वारुणोदकम् २८ [१]	
			वालजणविच्छुता	चतुरिन्द्रियजीवाः पृ. २८ टि. १२	
वाणमंतराहया	वानव्यन्तराहिका १७६१				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
वालुयप्पभा	वालुकाप्रभा	७७४
वालुयप्पभाए	वालुकाप्रभायाम्	१४८, १६७, ३३४, १५२९ [४]
„	वालुकाप्रभाया.	१७०, २१७ [४]
वालुयप्पभापुढ-	वालुकाप्रभापृथ्वीनैर-	
विनेरइएहितो	यिकेभ्य.	१४४५
वालुयप्पभापुढ-	वालुकाप्रभापृथ्वीनैरयिका:	
विनेरइया		१४१४ [२], १९८६, २०५७ [२]
वालुयप्पभापुढ-	वालुकाप्रभापृथ्वीनैर-	
विनेरइएहितो	यिकेभ्य:	२१७ [५]
वालुयप्पभापुढ-	वालुकाप्रभापृथ्वीनैरयिका:	
विनेरइया		६०, २१६ [४], ५७१, ६४२, ६४३
वालुयप्पभापुढ-	वालुकाप्रभापृथ्वीनैरयिका-	
विनेरइयाणं	णाम्	१७०, ३३८ [१]
० वालुयप्पभापुढ-	वालुकाप्रभापृथ्वीनैरयिका-	
विनेरइयाणं	णाम्	३३८ [२-३]
वालुया	वालुका	२४ गा. ८, १९५ [१]
वालुंके	वालुङ्कम्-चिर्भटम्	५४ [८] गा. ९४
वावण्ण ०	व्यापन्न	११० गा. १३१
० वावण्णगाणं	व्यापन्नकानाम्	१४७०
वावीण	वापीनाम्	८८५
वावीसु	वापीषु	१५१, १६०, १६३ तः १६६ १७५
वास	वर्ष-क्षेत्र	१०९८
वास	वर्ष-अब्द	१२८९, १३१२
वास-	„ „	६३९ [१०-११, २१, २२, २५-२६], ६४५ [४-६], ६४८, ६५८, ६६०, ६६२ [४-७], ६६५ [२], ६७२ [४, ६], ६७६
वासपडागा	(?) सर्पभेदः	पृ. ३२ टि. ६

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
वाससत्तसहस्स	वर्षशतसहस्र	३९५ [१, ३]; ३९७ [१, ३]
वाससत्तसहस्साइं	वर्षशतसहस्राणि	६०३
वाससताइं	वर्षशतानि	६०१, १६९९ [१], १७०० [४-५, ९, ११-१३], १७०२ [३, ५-७, ११, १३, १९-२०, ३७, ३९, ४२, ५४]
वाससतेहिं	वर्षशतैः	४०० [१, ३]
वाससयाइं	वर्षशतानि	१७०० [१०], १७०२ [८, ९, १८, २१-२२, २४-२७, ३६, ३८, ४३, ४५, ५८], १७०३ [१], १७३७ [३], १७३९ [२]
वाससहस्स	वर्षसहस्र	३९६ [१, ३], ३९९ [१]
वाससहस्सति-	वर्षसहस्रत्रिभागेन	
भागेण		१७१०
वाससहस्सस्स	वर्षसहस्रे	
(स. ष.)		१८०६ [१]
वाससहस्साइं	वर्षसहस्राणि	३३५ [१, ३], ३३६ [१-३], ३४३ तः ३५२ सूत्राणां प्रथम- तृतीयकण्डिके, ३५४ [१, ३], ३५६ [१, ३], ३५७ [१, ३], ३५९ [१, ३], ३६३ [१, ३], ३६५ [१, ३], ३६६ [१, ३], ३६८ [१, ३], ३७९ [१, ३], ३८२ [१, ३], ३८५ [१, ३], ३८८ [१, ३], ३९३ [१, ३], ३९४ [१, ३], ६०२, १२६१, १२६४ [२], १२६७, १२७० [२], १२८०, १२९४, १२९७, १२९८.

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
वाससहरसाई	१३१५, १३१८, १४७२, १६९७, १६९८ [१-२], १६९९ [२], १७०० [२], १७०१ [१], १७०४, १७३० [१], १७३४, १७३५ [१], १७३७ [२]	
वाससहस्साण (स. प.)	वर्षसहस्रयो. १८३० त १८३३	
„ (स ष)	वर्षसहस्रेषु १८२९, १८३२ त १८४२, १८५२	
वाससहस्सेहि	वर्षसहस्रै ३९६ [३], ३९८ [३], १७१०	
वाससहस्सेहिं - वाग्महर ०	„ ३९८ [१] वर्षवर-वर्षधरपर्वतनामा- भिधद्वीप-समुद्रार्थे १००३ [२] गा २०५	
वासहरपव्वपुसु	वर्षधरपर्वतेषु १४८	
वासहरपव्वय	वर्षधरपर्वत १०९८	
वासंती	वासन्ती-गुल्मवनस्पतिः ४३ गा. २५	
वासंतीलया	वासन्तीलता ४४ गा २७	
वासा	द्वीन्द्रियजीवा. ५६ [१]	
„	वर्षाणि-अब्दानि ५९९, ६००	
वासाइ	„ „ १२८१	
० वासी	वासी ९८	
० वासीणं	वासिनाम् १९७ [१-२], १९८ [२]	
वासुदेव ०	वासुदेव ८२	
+ वासुदेव	वासुदेवा. १४०६ गा. २१३	
वासुदेवत्तं	वासुदेवत्वम् १४६५	
वासुदेवा	वासुदेवा १००, ७७३ [२]	
वासेसु	वर्षेषु-क्षेत्रेषु १४८	
वासेहि	वर्षे -अब्दै. १७१९	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० वाहणे	वाहन १९७ [२], १९८ [२]	
वि	अपि ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [१-८], १३ [१-५], ४०, ४१, ४५ गा. ३०, ५३ गा. ४४, ५४ [९] गा. ९७-९८, ८३, १०२ गा. ११७, १०७, ११० गा. १३१, १७३, १७४, १७९ [१], १८१ [१], १८२ [१], १८४ [१], १८५ [१], १८७ गा १४५, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९४ गा. १५२-१५३, १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०६ [२] गा. १५५, २०७, २०८, २१०, २११ गा. १५८ गा १६७-१६८ गा. १७१-१७२, २५७ त २५९, २७०, २७१, २७३, ३२७, ३२९, ३३३, ३३५ त ३५२ सूत्राणा द्वितीयकण्डिका, ३५४ [२], ३५५ [१-३], ३५६ [२], ३५७ [२], ३५९ [२], ३६० [२], ३६१, ३६२ [२], ३६३ [२], ३६४ [१-२], ३६५ [२], ३६६ [२], ३६७, ३६८ त. ३९० सूत्राणा द्वितीयकण्डिका, ३९१, ३९२ तः ४३७ सूत्राणा द्वितीयकण्डिका,	

मूलसहो
वि

सकयत्यो सुत्तंकाइ
४४२, ४४९, ४५०,
४५४, ४५६ [२-३],
४५७ [२-३], ४५९
[२-३], ४६०, ४६१,
४६२ [२-३], ४६३,
४६४ [२], ४६६ [२-३],
४६७ [२-३], ४६८
[२-३], ४७० [२-३],
४७१, ४७३ [२], ४७४
[२], ४७५ [२-३], ४७७
[२-३], ४७८ तः ४८०,
४८१ [२-३], ४८२
[२-३], ४८३ [२-३],
४८५ [२-३], ४८६,
४८७ [२-३], ४८८,
४८९ [२-३], ४९०
[२-३], ४९१ [२-३],
४९३ [२], ४९४, ४९५
[२-३], ४९६, ४९८,
५०६, ५०८, ५१२,
५२१ तः ५२४, ५२५
[२], ५२६ [२-३], ५२७
[२-३], ५२९ [२-३],
५३० [२-३], ५३१ [२],
५३२ [२-३], ५३३
[२-३], ५३४, ५३५
[२], ५३६ [२-३],
५३७ [२-३], ५३८
[२-३], ५३९ [२-३],
५४१ [२-३], ५४२
[२-३], ५४३ [२-३],
५४४, ५४५ [२-३],
५४६, ५४७ [२-३],
५४८ [२-३], ५५०
[२-३], ५५१ [२-३],
५५२ [२-३], ५५५
[२], ५५६ [२-३], ५५७

मूलसहो
वि

सकयत्यो सुत्तंकाइ
[२-३], ५५८, ५८०,
६०८, ६२५, ६२९,
६३८, ६३९ [३-४], ७-८,
१२-१३, १६, १९],
६४० तः ६४४, ६४५
[१,६], ६४८, ६५०
[१-६, ८-१६], ६५१,
६५२, ६५५ [१-४], ६५६
[१-३], ६५९, ६६०,
६६२ [६-७], ६६४,
६६५ [१,३], ६६६ [३],
६६८ [३,६], ६६९ [२],
६७०, ६७१, ६७२
[२-३, ५-६], ६७३ [१],
६७८, ६८०, ६८२,
६९०, ६९१, ७३०, ७३२,
७३४, ७३६, ७३९, ७४२,
७४५, ७७६, ७७७, ७७९,
७८०, ८०२, ८०३, ८०९
[१], ८११ [१], ८१३
[१], ८१५ [१], ८१७
[१], ८१९ [१], ८२१
[१], ८२३ [१], ८२५
[१], ८२७ [१], ८२९
[१], ८६७, ८६८, ८७७
[२, १९-२१], ८८९ तः
८९२, ८९४, ८९५, ९०३,
९०७, ९१० [२, ५],
९११ [३], ९१२ [४],
९१४ [३], ९१५,
९१६ [१], ९३८, ९३९
[१], ९४० [१-२], ९४१
[१], ९४२, ९४३, ९४५,
९४६, ९४८ गा. १९९,
९६१ [३], ९६२ [३],
९६३ [३], ९७६ [२],
९८३ [२], ९८७ [३].

मूलसद्वो
वि

सकयत्यो सुत्तकाइ
९९१ [२], ९९२ [४],
९९४, १००२, १००३
[१], १०२२ [१-२],
१०२६ [२], १०३२
[१-२], १०३३ [१-३],
१०४१ [४,६], १०४२,
१०४५ [१], १०४८
[५], १०५० [३],
१०५९, १०६०, १०६४,
१०६६ [३], १०७१,
१०७७ त १०८३,
१०८६, १०८९, १११३,
१११६, ११२७, ११३३
[२], ११४४, ११४५,
११४९, ११५४, ११५५,
११६१, ११६६ [२],
११६७ [२], ११६८
[२], ११७५, ११७७,
११८० [४], ११९५,
१२०१ [२], १२०२,
१२०३ [२,४], १२०५,
१२०७ [२], १२०९,
१२१० [२,४], १२१२,
१२१४, १२१५ [३],
१२५७ [४,६,८, १०-११,
१६], १२५८ [४-५, ८],
१२६३ [१-२], १२६६
[१], १२६८ [२],
१२६९, १२७४, १२७७,
१२८७, १२९१, १२९५,
१३०१, १३०२, १३०४,
१३०७, १३१३, १३१६,
१३१९, १३२३, १३३२,
१३४५, १३४८, १३४९,
१३६२, १३६३, १३७३,
१३८४, १३९९, १४००,
१४०१, १४०३, १४०४,

मूलसद्वो
वि

सकयत्यो सुत्तकाइ
१४१० [१-२], १४११,
१४१३, १४१४ [२],
१४१६ [२], १४२५ [३],
१४२७ [२], १४२९,
१४३० [२], १४३४,
१४३६ [१], १४३८,
१४४२, १४५३, १४६४,
१४७०, १४७८ [३],
१४८१, १४८४ [३],
१४८५ [४], १४९०
[२,४], १४९१ त १४९५
सूत्राणा द्वितीयकण्डिका,
१४९६, १४९७ [१-३],
१४९८ [२-४], १४९९
[१-२], १५००, १५०१
[२-३], १५०३, १५०४
[१-४], १५०५, १५०६
[२, ४-५], १५०७ [२],
१५०९ त. १५११ [२],
१५१२, १५१३ [२-३],
१५१६, १५१७ [१-२],
१५१८ [४, ६], १५२०
[१-३], १५२३ [१-२],
१५२४ [२], १५२५,
१५२६ [३-४, ७],
१५२८, १५३२ [४-५,
७], १५३८, १५५१
[१०], १५५५, १५६३
[१-२], १५६४ त १५६६,
१५७३, १५८२, १५८३
[१-३], १५८६ [१],
१५९१, १५९२, १५९४,
१५९५ [१-२], १५९९
[१], १६०२, १६०३
[१], १६०४ [१-२],
१६०७, १६१०, १६१३
[१], १६३१ त: १६३३,

मूलसदो

वि

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

१६३५ [४], १६४२,
१६४३, १६४९ [१],
१६५५, १६५८, १६७८
[२], १६७९, १६८०,
१६९५[३], १७००[३],
१७०१ [३], १७०२
[१०, १२, १४-१६, २३,
३४-३५, ४१, ४७-४८,
५६-५७], १७०६, १७०८
[५], १७११ [२],
१७१६, १७१७, १७१९,
१७२३, १७२६, १७३०
[२, ३], १७३१ [२-४],
१७३९ [१], १७४५,
१७४७ [२], १७४९,
१७५७, १७५९ [१],
१७६०, १७६१, १७६३
[२], १७६४, १७६५
[२], १७६६, १७६७
[२], १७६८ [२-३],
१७७१, १७७३ [२],
१७७४ [१-२], १७७८,
१७८१, १७८३ [२],
१७८४ [१, ३], १७८८
[२], १७८९, १७९२
[३], १७९३ गा २१७,
१७९४ [३], १७९९,
१८०६ [१], १८२८,
१८२९, १८६१, १८६३,
१८६४, १८६८, १८६९
[१], १८७३, १८७४
[२], १८७५ [२],
१८७९, १८८१ [२],
१८८२[१], १८८५[१],
१८८६, १८८९ [३],
१८९० [२], १८९२,
१८९३, १८९८ [३],

मूलसदो

वि

सकयत्यो

सुत्तंकाइ

१९२३, १९२८, १९२९,
१९४९, १९५४, १९५९,
१९६०, १९६५, १९६६,
१९६९, १९७४, १९७७,
१९७८, १९९७, १९९९,
२०००, २००१, २०११,
२०२०, २०२५, २०२९,
२०३०, २०३८, २०४४,
२०४७, २०४९, २०६१,
२०८४, २०९३ [२].
२०९५[२], २०९६[२],
२०९८[२], २०९९[२],
२१०३ [२], २१०७,
२१११, २११४, २११६
[१], २११७[२], २११८
[२], २११९ [४-५],
२१२०[३], २१२३[३],
२१३८, २१४१, २१५३
[३, ६], २१५५, २१५७,
२१५९ [२], २१६०,
२१६६ [२, ४], २१६७,
२१६९, २१७० [२],
२१७६, पृ. ४७ टि ५,
पृ. १७९ टि. १, पृ. १९०
टि. २, पृ. २२० टि. ३,
पृ. २७५ टि. ६, पृ.
३०२ टि. ४, पृ. ३५२
टि. ३, पृ. ४३७ टि. २
अपि ६४६
,, १६८ त. १७२, १७७,
१७८ त. १८३ मूत्राणा
प्रथमकण्डिका, १८९[१],
१९० [१], पृ. ५३ टि ३
व्युत्क्रामन्ति ७७३ [३]
मुकुट-शिरोवेष्टन १७७
विपुल १७७, १७८ [१],
१८८

[वि]

वि-

विउक्कमंति

विउप्फेस

विउल

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाड	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाड
विउव्वणया	विकुर्वणता-विकुर्वणा	२०३३, २०३४ [१], २०३५	विगी	वृत्ती पृ. २११ टि. ६	
			विगे	पृ. २११ टि. ४, पृ. २१२ टि. ६	
विउव्वन्ति	विकुर्वन्ति	२०५२ [२, ४, ५]	विग्गहेण	विग्गहेण २१५३ [२], २१५९ [२]	
विउव्वित्ता	विकुर्व्य २०५२ [२, ४, ५]		विग्गहंण	,, २१५६ [२], २१५७, २१६६ [१]	
विउव्विय -	विकुर्वित १८८		विग्गहो	विग्गहो २१५८ [१]	
विकलंभ ०	विकल्मभ ८२, १५८५, १५४७ [१], १५४८, १५५१ [१, ४, ६, ९], २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६६ [१]		विचित्त	विचित्त १८८	
			विचित्त ०	,, १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
विकलंभसूई	विक्कम्भसूचिः ९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], ९२०, ९२२ त ९२४		विचित्तपम्मा	विचित्तपम्मा - चतुरिन्द्रिय- जीवा ५८ [१]	
० विगलंभेणं	विक्कम्भेण १९७ [१], २०६ [१], २११, २१६९		० विच्छिण्णा	विस्तीर्णा २०७	
			० विच्छिण्णे	विस्तीर्णा २०६ [१]	
विगतजीवकलेवरेसु	विगतजीवकलेवरेषु ९३			विस्तीर्णा १९८ [१], १०९ [१], २०१ [१], पृ. ७३ टि. २	
विगतमिस्सिया	विगतमिश्रिता-भाषामेद. ८६५		विच्छुता	वृश्चिकाः ५८ [१]	
विगल्लिदिणु	विकलेन्द्रियः ८९१		विजणुसु	विजयेषु-देवलोकेषु १४८	
० विगल्लिदिणुसु	विकलेन्द्रियेषु १०४३ [२], १४३९		विजय	विजय-देवलोक ६२२	
विगल्लिदिय	विकलेन्द्रिय ८९२, १८८९ [२]		विजय ०	,, ४३६ [१-३], ६०४, ७२३, १०३६, १०३९, १०४१ [८], १०४३ [५], १०४५ [१], १०४६ [१, ७, ८], १०४७ [३], १०४८ [४], १०४९, १०५० [३], १०५४ [१], १०५५ [४], १०६३, १८५१	
विगल्लिदिया	विकलेन्द्रिया ८९१, ८९५, १९७३ गा. २२०, २०५४ गा. २२६		विजयवेजयनीपडाग	विजयवैजयन्तीपताका १९५ [१]	
० विगल्लिदिया	विकलेन्द्रियौ १८७६ [२]		विजया	विजया - विजयनामाभिध- द्वीप-समुद्रार्थे १००३ [२] गा. २०५	
० विगल्लिदिया	विकलेन्द्रियाः १८७१ [१], २०५०, २०६५		० विजये	० विजये २१०	
विगल्लिदियाण	विकलेन्द्रियाणाम् १९०० [२]				
विगल्लिदिया	विकलेन्द्रिया ८९०				
० विगल्लिदियाण	विकलेन्द्रियाणाम् १६४१, २१५०				
० विगिण्णा	विकीर्णानि पृ. ५६ टि. ७				

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
विज्ञाहरसेडीओ	विद्याधरश्रेण्य	१५५१ [९]
विज्ञाहरा	विद्याधरा.	१००, पृ ३६ टि २६
विज्जुकुमारा	विद्युत्कुमाराः	१४० [१], ४३९
विज्जुकुमाराणं	विद्युत्कुमाराणाम्	५७८
विज्जुकुमारिंद०	विद्युत्कुमारेन्द्र	१८७ गा १३९
विज्जुदंता	विद्युदन्ताः-अन्तर्द्वीप	
	मनुष्या	९५
विज्जुमुहा	विद्युन्मुखा.-	९५
विज्जू	विद्युत्-अमिकायविशेष	३१ [१]
„	„ [कुमारा]	१७७ गा. १३७, १८७ गा १४६ गा १४८
विज्जुडिमच्छा	मत्स्यविशेष	पृ २९ टि ४
विज्जिडियमच्छा	„	६३
विडिम	वालमृग	१९६
० विणए	विनये	११० गा १२८
विणासेसु	विनाशेषु	८२
विणेऊण	वीनयित्वा	१ [गा २]
विण्णाण	विज्ञान	१६७९
विततपक्खी	विततपक्षिण.	९०
वित्तिमिरतरागं	वित्तिमिरतरकम्	१२१५, [२-३]
वित्तिमिरा	वित्तिमिराः	२१७६
„	वित्तिमिराणि	२१०
वित्थाररुद्ध	विस्ताररुचिः	११० गा १२७
० वित्थाररुद्धं	विस्ताररुचि	११० गा. ११९
० वित्थिण्णा	विस्तीर्णौ	२०५ [१]
० वित्थिण्णे	विस्तीर्ण	१९७ [१], २०३ [१]
विदिसि	विदिशम्	२१५९ [१], २१६१

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
विदिस्सीवाण्	विदिग्वातः	३४ [१]
+ विदेहा	विदेहेषु	१०२ गा. ११४
विदेहा	वैदेहाः-जात्यार्याः	१०३ गा ११८
विद्धंसं	विध्वंसम्	८८०, १८१७, १८२०
० विधा	विधा	१६
विधाण	विधाता-वानव्यन्तरेन्द्र.	१९४ गा. १५२
विपरिणामइत्ता	विपरिणमय्य	१८०१
विप्पजहणाहिं	विप्रहाणै.	२१७५
विप्पजहति	विप्रजहति	२१७५
विप्पजहिता	विप्रहाय	२१७५
० विप्पमुक्का	विप्रमुक्ताः	२११ गा. १५८, २१७० [२] गा २३०
विप्पमुक्काणं	विप्रमुक्तानाम्	११२२
० विप्पमुक्काणं	„	२११ गा. १६६
विट्ठिमडियमच्छा	मत्स्यविशेषः	पृ २९ टि. ४
विभंगणाण ०	विभङ्गज्ञान	४४०, ४४१
विभंगणाण -	„	१९२८
विभंगणाणपरिणामे	विभङ्गज्ञानपरिणामः	९३४
विभंगणाणसागार-	विभङ्गज्ञानसाकारपश्यत्ता	
पासणया		१९४१
विभंगणाणसागारो-	विभङ्गज्ञानसाकारोपयोगः	
वओगे		१९०९, १९१३
विभंगणाणी	विभङ्गजानी	४८८, ४९६, १३५३
विभंगणाणी	विभङ्गज्ञानिनः	२५८, ९३८, ९४१ [१], १८९९ [२], १९५४
० विभंगणाणो-	विभङ्गज्ञानोपयुक्ता.	
वउत्ता		१९२९
विभंगणाणसागार-	विभङ्गज्ञानसाकारपश्यत्ता	
पासणया		१९३७
विभंगणाणीण	विभङ्गज्ञानिनाम्	२५९
विभंग्	तृणविशेषः	४७ गा. ३६
विभावणा	विभावना	१७९३ गा, ०१८

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
विमण	वनस्पतिविशेष. ४६गा ३४	
विमल	विमल १७८ [२], २११	
विमाण	विमान २०७, २०८	
विमाण ०	,, २०६ [२] गा १५५	
विमाण—	,, २१०	
विमाणछिद्देसु	विमानच्छिद्देषु १५७	
विमाणणिखुडेसु	विमाननिष्कुटेसु १५७	
विमाणपत्थडेसु	विमानप्रस्तटेसु १४८, १५१, १५७, १६०	
विमाणं	विमानम् ८५३	
विमाणा	विमानानि १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०६ [१], २०७, २०८, २१०	
० विमाणा	,, २०९ गा. १५७, १९६३	
विमाणाइं	,, १५५१ [८-९], १९९८, २००६	
विमाणाणं	विमानानाम् १९७ [१], १९९ [१], २०६ [१]	
विमाणावलियासु	विमानावलिकासु १४८, १५१, १५७, १६०	
विमाणावास ०	विमानावास १९५ त. २०७	
० विमाणे	विमानम् पृ ४१२ टि १-२	
,,	विमाने ३९७ त ४०६	
विमाणेसु	विमानेषु १४८, १५१, १५७, १६०	
० विमाणेसु	,, ७२३	
० विमुक्का	विमुक्ता २११ गा १६७ गा. १७९, २१७६ गा २३१	
विमुक्काण	विमुक्तानाम् पृ २७३ टि. १०	
० विमुक्को	विमुक्त २११ गा. १७६	
विमोयण	विमोचन ११०५, ११२२	
वियडजोणिया	विमृतयोनिका. ७७२	

मूलसद्दो	नकयत्यो	सुत्तकाइ
वियडजोणियाणं	विमृतयोनिकानाम् ७७२	
वियडा	विमृता-योनिमेदः ७६४, ७६५, ७६७, ७७०	
वियडावति	विकटापातिन-पर्वत १०९८	
वियतपक्खी	विततपक्षिणः ८६	
वियत्थिपुहत्तिया	वितरितपृथक्त्विकाः ८३	
वियत्थि	वितरितम् ८३	
वियलाणं	विकलानाम्-विकलेन्द्रि-याणाम् १७६०	
वियसंत	विकसत् १८८	
वियसिय ०	विकसित १७८ [२], १९५ [१]	
वियाणंतो	विज्ञानन् २११ गा. १७४	
वियाणाहि	विजानीहि ५४ [७] गा. ८४-८५	
० विरण	विरत १६४२, १६४६, १६४७ [१]	
० विरतस्स	विरतस्य १७८४ [३]	
विरति	विरतिम् १४४७	
० विरयस्स	विरतस्य १६४५, १६५० त. १६५३, १६५५ त १६५८, १६६०	
० विरया	विरता. १६४३, १६४८, १६४९ [१]	
विरयाविरयं	विरत्यविरतिम् १४४८, पृ ३५५ टि. २	
विरल्लिण	विरलित १०००	
विरहिता	विरहिता ५६४, ५६५	
,,	विरहिता ५७३	
विरहिया	विरहिता ५६० त ५६३, ५६६ त ५६८	
,,	विरहिता. ५६९ तः ५७२, ५७४ त. ५७७, ५७९, ५८१, ५८३ त. ५८५, ५८९, ६०५, ६०६	
विराइय	विराजित १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	

मूलसद्वो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
विराली	विडाली	८५१
विराले	विडालः	८४९, ८५२
विराहण	विराधक.	८९९
विराहणी	विराधनी	८३१
विराहियसंजमाणं	विराधितसंयमानाम्	१४७०
विराहियसंजमा- संजमाणं	विराधितसंयमा- संयमानाम्	१४७०
विरिय	वीर्य	१६८४ [१]
विरुहा	वनरपतिविशेषः	पृ. २२ टि. ५
विलंबे	वेलम्बः-वायुकुमारेन्द्र.	१८७ गा. १४३
० विलायविसय- वासी	विलायविषयवासी- म्लेच्छजातिविशेषः	९८
विलिहिजमाण	विलिख्यमान	१९७ [२]
विल्लस	म्लेच्छजातिविशेष	पृ. ३६ टि. ८
विवडुंतो	विवर्धमानः	५४ [९] गा. ९८
विवागपत्तस्स	विपाकप्राप्तस्य	१६७९
विविह	विविध	१८८
विविह ०	,,	१८८, १९५ [१]
विसण	विषय.	९९२ [१-२]
विसमसमी- करणयाण	विषमसमीकरणाय	२१७० [१] गा. २२८
विसमं	विषमम्	१११९, २१७० [१] गा. २२८
विसमाउया	विषमायुष.	११३०
विसमो	विषम	९४८ गा. २००
विसमोववण्णगा	विषमोपपन्नका	११३०
विसय	विषय-देश	९८
+ विसय	विषयः	९७२ गा. २०२, १९८१ गा. २२२
+ विसय-	विषय.	८७७ [२३] गा. १९८
विसंग	वनरपतिविशेष	पृ. २० टि. ६

मूलसद्वो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
विसाले	विशाल.-वानव्यन्तरेन्द्र.	१९४ गा. १५२
० विसिद्धया	विशिष्टता	१६८५ [१], १६९५ [३]
विसुज्झमाण ०	विशुध्यत्	१३७
० विसुज्झमाण- परिणामा	विशुध्यत्परिणामा	१७५२
० विसुज्झमाण- परिणामे	विशुध्यत्परिणाम.	१७५१
विसुज्झमाणा	विशुध्यन्त	१२२
विसुद्धतरागं	विशुद्धतरकम्	१२१५ [२-३]
विसुद्धलेसतरागा	विशुद्धतरलेदया.	पृ. २७५ टि. १-२
विसुद्धलेस्सतरागा	,,	११२६
विसुद्धवण्णतरागा	विशुद्धतरवर्णा	११२६, ११३३ [१]
विसुद्धा	विशुद्धा.	२१७६
,,	विशुद्धानि	२१०
विसुद्धाओ	विशुद्धाः	१२४१
विसेसपयं	विशेषपदम्	पृ. १६२ पं. ६
विसेसा	विशेषाः	२ गा. ४
विसेसाधिया	विशेषाधिका.	२१३, २२९, २३६, २३९, २४० [४], २४१, २५५, ३०८, ३०९, ३११, ३१७ त ३१९, ३२७
विसेसाधियाडं	विशेषाधिके	७८०
,,	विशेषाधिकानि	७८०
विसेसाहिणु	विशेषाधिक.	२१६९
,,	विशेषाधिके	२११
विसेसाहिया	विशेषाधिकौ	७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३
,,	विशेषाधिका	२१३ त २१५, २१८, २१९, २२१ त. २२३ [४], २२४ त. २४० [२].

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
विसेसाहिया	२४० [४] त. २७०, २७२ [१-५], २७३ त २७६, २७८, २९२ त २९४, ३०७, ३१०, ३१३ त ३१८, ३२०, ३२१, ३२५ त ३२७, ३३० त ३३४, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ७५३, ७६३, ७७२, ७७७, ७७९, ७८०, ९७९, ९८५ [७,९], ११७०, ११७३, ११७६, ११८० [५, ७-९], ११८२ [१,३], ११८३ [१,३], ११८५, ११८८, ११९०, २१२५, त २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१४२, २१४५ [१]		विहरइ	विहरति १९७ [२], १९९ [२], २०० [२] ,, १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १८३ [२], १९० [२], १९१ [२], १९२, १९८ [२], २०० [१-२], २०१ [२], २०३ [१-२], २०४ [२], २०५ [२], २०६ [२] विहरन्ति १७८ [२], १८१ [२], १८४ [२], १८९ [२], १९५ [२] ,, विहरन्ति १६७ त १७४, १७७, १७८ त १८४ सूत्राणा प्रथमकण्डिका, १८६ [१], १८७ त १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०१ [१], २०२ [१], २०८ [१], २०५ [१]	
,,	विशेषाधिका १००६ गा २०७, १०१३, १५६६		विहरन्ति	विहसत् पृ ६४ टि. ९	
,,	विशेषाधिकानि २७५		विहगणाणी	विमङ्गलानि २५९	
विसेसाहियाइ	विशेषाधिके ७७७, ७७९, ७८०, ८०२, ८०३		विहगणाणी	विमङ्गलानिनाम् २५८	
,,	विशेषाधिकानि ३२८, ३२९, ७८०		विहंशुं	वनस्पतिविशेष ५४ [८] गा. ९२	
विसेसाहियाओ	विशेषाधिका ११८० [७-९], ११८२ [२-३], ११८३ [३], ११८९, ११९०, १६६३		विहंशुं	,, पृ २५ टि. ६	
विसेलेण—	विशेषेण २११ गा १७५		० विहा	विधा १७	
विसेलो	विशेष ९२०, ९८६, ९८७ [१], ११४७		,,	विधा १९५ [१]	
० विसेमो	विशेष १२४९		विहाणमगणं	विधानमार्गणम् १७९८ [१], १८०० [१]	
विममंभरा	विधममरा.—मुजपरिसर्प- मेढ ८५ [१]		० विहाणा	विधानानि पृ १४ टि २	
विस्सा	विस्सा. पृ ५१ टि. ३		विहाणाइ	,, २५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]	
			० विहाणे	,, १०७	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
विहायगतिणामे	विहायगतिनाम	१६९३, १६९४ [१८]
० विहायगतिणामे	,,	१६९४ [१८]
विहायगती	विहायगति	११०५, ११२२, ११८५
विहि	विधि.	१४७४ गा. २१४
विहिणा	विधिना	१९२
० विहीण्या	विहीनता	१६८५ [२], १६९५ [३]
० विहीहिं	विधिभि	११० गा १२७
विहुंगुं	वनस्पतिविशेष	५४ [८] गा. ९२
० विहूणा	विहीना	७९० गा. १८९
+ विंट	वृन्तम्	५४ [८] गा. ९५
विंट	,,	पृ. २५ टि. ११
विंदगा	जात्यार्यविशेष	पृ. ३८ टि. १
विह्णिजा	वृहणीया	१२३७
वीइभयं	वीतभयम्	१०२ गा. ११५
वीतरागचरित्तारिया	वीतरागचारित्रार्थाः	१२४
० वीतरागचरि-	वीतरागचारित्रार्थाः	१२६
त्तारिया		त. १३२
० वीतरागदंस-	वीतरागदर्शनार्थाः	११७,
णारिया		११८
वीतरागसंजया	वीतरागसंयता	११४२
वीतीवतित्ता	व्यतिव्रज्य	२१०
वीयभयं	वीतभयम्	पृ. ३७ टि. ६
वीयरागचरित्तारिया	वीतरागचारित्रार्थाः	१२०, १२४, १३२
० वीयरागचरित्ता-	,,	१२५, १३० त
रिया		१३२
वीयरागदंसणारिया	वीतरागदर्शनार्थाः	१०९, १११
० वीयरागदंस-	,,	१११, ११३ तः
णारिया		११५, ११७ त. ११९
वीयरागसंजया	वीतरागसंयताः	११४२
वीयरागा	वीतरागा.	११५२

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० वीयरायचरि-	वीतरागचारित्रार्थाः	१२४,
त्तारिया		१२६, १२७, १२९, १३१
वीयरायदंस-	वीतरागदर्शनार्थाः	
णारिया		११९.
० वीयरायदंसणा	,,	
रिया		१११ त. ११९
+ वीरण	वीरण	४६ गा. ३३
वीरिओवगाहिणुहिं	वीर्योपगृहीतैः	१६७०
वीरियंतराइए	वीर्यान्तरायकम्	१६९६
वीरियंतराए	वीर्यान्तराय	१६८६
वीस	विशति.	१७०२ [५, ९, १३, २२, ३६, ३७, ४३, ५८]
+ वीस -	विंशम्	७९० गा. १८८
वीसइमं	विंशतितमम्	पृ. ३२८ पं २४
वीससा	विस्ससया	१६७९ त १६८१ [१], १६८२ तः १६८४ [१], १६८५ [१-२], १६८६
वीससाए	विस्ससया	११२२
वीसं	विशतिः	४२४ [१, ३], ४२५ [१, ३], १४१६ [२], १७०० [११, १३], १७०२ [५, ९, ११, १३, २२, ३६, ३७, ४३, ५८]
,,	विंशम्	१७४ गा. १३३
वीसा	विशति	२०६ [२] गा १५६, ५९१
,,	विस्सा.	१६७ तः १७४
वीसाए	विंशते	२०५ [२]
,,	,, विंशत्या वा	७११, ७१२
,,	विंशता	१८३९, १८४०
वीसायणिजा	विस्वादर्नया	१२३७
वीसुत्तर ०	विंशत्युत्तर	१७१

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
वीही	वीहि.	५० गा ४२			१९६३, १९६४, २०४६,
वुच्चइ	उच्यते	४४१, ४५६ [१],			२०५१, २०५२ [१],
		४८९ [१], ४९७, ५३१			२०७८, २०८०, २०८३,
		[१], ८३१, ८६८,			२११७ [१], २१६९,
		११२४, ११३०, ११४४,			२१७६, पृ २७५ टि. ६
		१२२०, १२५३, १२५५	वुच्चंति	उच्यन्ते	१६०४ [१],
वुच्चति	उच्यते	४३९ तः ४४१,			१६५५
		४४३ त ४४८, ४५२,	वेइयंते	वेदिकान्त	१५५१ [१]
		४५५ [१-३], ४५७ [१],	वेइयासु	वेदिकासु	१४८
		४५९ [१], ४६२ [१],	वेइस्संति	वेदयिष्यन्ति	९७१
		४६४ [१], ४६६ [१],	वेइंसु	अवेदिपुः-वेदितवन्त	
		४६७ [१], ४६८ [१],			९७१
		४७० [१], ४७३ [१],	वेउच्चिण	वैक्रियम्	९०१, ९०२,
		४७४ [१], ४७५ [१],			९०६, ९०८, १०७२,
		४७७ [१], ४८१ [१],			१४७५
		४८२ [१], ४८३ [१],	० वेउच्चिणो	वैक्रिया-वैक्रियशरीरा	
		४८५ [१], ४८७ [१],			१९६
		४९० [१], ४९१ [१],	वेउच्चिय	वैक्रिय	१५६५, १५६६,
		४९३ [१], ४९५ [१],			१७०२ [१४]
		५०३ तः ५०५, ५०८ त	वेउच्चिय ०	॥	२१२२
		५११, ५१३ त. ५१५,	+ वेउच्चिय	वैक्रियः-समुद्धातः	२०८५
		५१९, ५२५ [१], ५२६			गा. २२७
		[१], ५२९ [१], ५३०	वेउच्चियमीससरीर-	वैक्रियमिश्रशरीरकाय-	
		[१], ५४३ [१], ५५७	कायप्पओगी	प्रयोगिण	१०७७,
		[१], ८३१, ८६७, ८६८,			१०७८, १०८०, १०८३
		९९४, ९९६, ९९८,	वेउच्चियमीस-	वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोग	
		१०४१ [६], ११२४ त.	सरीरकायप्पओगे		१०६८, १०७०, १०७४
		११२६, ११२८, ११२९,	वेउच्चियमीसासरीर-	वैक्रियमिश्रशरीरकाययोगम्	
		११३२, ११३३ [१],	कायजोग		२१७३ [२]
		११३८, ११४२, १२१५	वेउच्चियसमुग्धाण	वैक्रियसमुद्धातः	२०८६,
		[१-३], १२२०, १२२२,			२०८९, २०९० [१],
		१२५२, १२५५, १४४४,			२०९१ [२], २०९२,
		१४५९, १५७३, १६०४			२१४७ त २१५२, २१६५
		[१], १७४१, १९२८,	वेउच्चियसमुग्धाणं	वैक्रियसमुद्धातेन	२१२५
		१९२९, १९३१, १९३२			तः २१२७ [१], २१२८
		[१], १९५४, १९५७			[२], २१३०, २१३१,
		[१], १९५८, १९६०,			२१५९ [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
वेउव्वियसमुग्घाओ	वैक्रियसमुद्घात	२११७ [१]
वेउव्वियसरीरएसु	वैक्रियशरीरकेषु	९२०
वेउव्वियसरीरकाय-	वैक्रियशरीरकाययोगम्	
जोगं		२१७३ [२]
वेउव्वियसरीरकाय-	वैक्रियशरीरकायप्रयोगिण	
प्पओगी		१०८०, १०८३
वेउव्वियसरीर-	वैक्रियशरीरकायप्रयोगः	
कायप्पओगे		१०६८, १०७०, १०७४
वेउव्वियसरीरगा	वैक्रियशरीरकाणि	९२२
वेउव्वियसरीरणाम	वैक्रियशरीरनाम	१७०९
वेउव्वियसरीर-	वैक्रियशरीरनाम्न	१७०२
णामाए		[११], १७३१ [५]
वेउव्वियसरीरया	वैक्रियशरीरकाणि	९१० [२], ९११ [२], ९१२ [२], ९१४ [२], ९२०
वेउव्वियसरीरस्स	वैक्रियशरीरस्य	१५२७, १५५४, १५६६
० वेउव्वियसरीरस्स	,,	१५२८, १५२९ [१], १५३०, १५३१, १५३२ [१, ६]
वेउव्वियसरीर	वैक्रियशरीरम्	१५५९, १५६३ [१]
वेउव्वियसरीरगो-	वैक्रियशरीराङ्गोपाङ्गनाम	
वंगणामे		१६९४ [४]
वेउव्वियसरीरा	वैक्रियशरीराणि	९१२ [२], १५६५
वेउव्वियसरीरी	वैक्रियशरीरिण.	१९०३ [४]
वेउव्वियसरीरे	वैक्रियशरीरम्	१५१४, १५२१, १५४४ [१] वैक्रियशरीरे १५३९ [२, ४]
,,		
० वेउव्वियसरीरे	वैक्रियशरीरम्	१५१४, १५१५ [१-३], १५१६, १५१७ [२], १५१८ [१५], १५१९ [१-४], १५२० [२३], १५२२,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
		१५२३ [१-२], १५२४ [१], १५२५, १५२६ [१२, ६]
वेउव्वियस्स	वैक्रियस्य	९१० [२], १५४४ [३]
वेउव्विया	वैक्रियाणि	९१२ [४], ९१८ [२], ९२२
वेउव्वियाइं	,,	९११ [४]
वेउव्वियाणं	वैक्रियाणाम्	९१६ [२], ९२१ [२]
वेउव्वियातिं	वैक्रियाणि पृ	२२५ टि. ३
वेणुइ	वेदयते	१६८१ [१], १६८३, १६८४ [१], १७७३ [१], पृ. ३९ टि. ३
वेणुंति	वेदयन्ति	९७१
वेजयंत	वैजयन्त-देवलोक	४२६ [१-३], ६०४, ६२२, ७२३, १०३६, १०३९, १०४१ [८], १०४३ [५], १०४५ [१], १०४६ [१, ७-८], १०४७ [३], १०४८ [४], १०४९, १०५० [३], १०५२, १०५४ [१], १०५५ [४], १०६३, १८५१
वेजयंता	वैजयन्ताः-देवा	१४७ [१]
वेजयंतीपढाग	वैजयन्तीपताका	१९५ [१]
वेजयंते	वैजयन्त.	२१०
वेढगा	ग्राहविशेष	पृ ३० टि. १
वेढला	,,	६५
वेढली	,,	पृ. ३० टि. १
वेणइया	वैणकिया-लिपिमेदः	१०७
वेणु	वेणु	५४ [८] गा. ९२
वेणुदालि	वेणुदालि-सुपर्णकुमारेन्द्रः	१८७ गा. १४४
वेणुदाली	वेणुदालि-सुपर्णकुमारेन्द्रः	१८६ [२]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० वेणुदाली	वेणुदाली—,,	१८८ [२]	वेदनासमुद्धानो	वेदनासमुद्धान	२१३९
+ वेणुदेव	वेणुदेव—,,	१८७ गा १८३	वेदनासमुद्धाना	वेदनासमुद्धाना	२०९३
वेणुदेव ०	वेणुदेव—,,	१८८ [२]	[१], २०९.७ [१], २१०१		
वेणुदेवे	वेणुदेव—,,	१८५ [२]	[१], २१०३ [१], २१०१		
वेत्ताण	वेत्ताणाम्	८८३	[१]		
वेत्ते	वेत्त	४६ गा ३३	वेदनीय	वेदनीय	१७९१
० वेदए	वेदक	१७८८ [१]	वेदनिज ०	वेदनीय	१७९१
वेदगा	वेदगा.—जात्यार्या.	१०३	वेदनिज—०	,, १६७८ [२], २१७५	
	गा. ११८		वेदनिजं	वेदनीयम् १६६५, १७६५	
० वेदगा	वेदका २५३, १७७४ [१],	१७८९	[२], १७७८ [१], १७८८		
			[१], १७८५, १७९१		
० वेदगाण	वेदकानाम्	०५३	वेदनिजे	वेदनीयम् २१७० [१]	
० वेदगाण	,,	२५३	वेदपरिणामे	वेदपरिणाम	९२६
० वेदगे	वेदक १७७४ [१], १७८९		वेदपरिणामेण	वेदपरिणामेन ९३८, ९३९	
वेदगं	वेदनाम् ११३८, १५७१,		[१], ९४२, ९४३		
	२०५६, २०५७ [२-५],		वेदमा	जात्यार्यविशेष	
	२०५८, २०६१, २०६४,			पृ ३८ टि. १	
	२०६५, २०६७, २०७०,		वेदस्सबंधण	वेदस्य बन्धन २ गा. ६	
	२०७३, २०७५, २०७८,		वेदिति	वेदयन्ते २०७८	
	२०८०, २०८३		वेदे	वेद २१२ गा. १८०,	
वेदगा	वेदना २०५४ गा. २२५,			१२५९ गा २११, १८६५	
	२०५५, २०६०, २०७२,		वेदेइ	गा. २१९	
	२०७७		वेदेति	वेदयते १६६४ गा. २१७	
वेदगाण	वेदनया ११४४, ११४६,			,, १६७५, १६७६ [१],	
	११५०, ११५१			१६७८ [२], १६७९ त.	
,,	वेदनायाम् ११३४			१६८१ [१] १६८२ त.	
वेदगाओ	वेदना १७०, १७३,			१६८६, १७७० [१],	
	२०५७ [१]			१७८८ [१], १७९१,	
वेदनासमुद्वाए	वेदनासमुद्वात २०८६,		वेदेमाणा	१७९२ [१]	
	२०८७ [१], २०८९,			वेदयमाना १७७८,	
	२०९० [१], २०९१			१७८४ [१], १७८९	
	[१-२], २०९२, २१४७		वेदेमाणे	वेदयमान १७७६, १७७७	
	त. २१५२			[१], १७८३ [१],	
वेदनासमुद्वाएण	वेदनासमुद्वातेन २१२६,			१७८६, १७८८ [१],	
	२१२७ [१], २१२८			१७९१, १७९२ [१]	
	[१-२], २१३०, २१३१,		वेदेति	वेदयन्ते ११३८, १६७७	
	२१५३ [१], २१५४ [१]			[१], १७७३ [२], १७७४	
				[१], १७८८ [२],	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	१७८९, २०५६, २०५७ [२-५], २०५८, २०६१, २०६४, २०६५, २०६७, २०७०, २०७३, २०७५, २०७८, २०८०	
वेमाणिए	वैमानिक. ८०८ [२], ८१० [२], ८१२ [२], ८१४ [२], ८१६ [२], ८१८ [२], ८२० [२], ८२२ [२], ८२४ [२], ८२६ [२], ८२८ [२], ८९२, १२०० [२], १४०७ [२], १४०९, १५८१ [२], १५८५ [२], १६६८, १६७१, १६७६ [२], १७५६ [२], १७६३ [३], १७६७ [१], १७६८ [२], १७७० [२], १७७७ [२], १७८३ [२], १७९२ [२], १८६६ [२], १८७१ [२], १८७६ [२], १८८३ [२], १८८९ [२], १८९४ [२], २१५४ [२], २१५८ [२]	
० वेमाणिए	वैमानिका १२१४, १४४३, १६४७ [३]	
वेमाणिएसु	वैमानिकेषु ६७२ [७]	
० वेमाणिएसु	,, ६०८, ६२५, ६७२ [९], १२०० [२], १४०८ [३], १४२२, १४२८ [५], १४३३, १४४१	
वेमाणिएहिंतो	वैमानिकेभ्य १४६५, १५९५ [२], १५९९ [२], १६०३ [२]	
० वेमाणिएहिंतो	,, ६५० [१३], १४६३	
वेमाणिणीओ	वैमानिक्य २९१, ११८७, ११८९, ११९०, १४१६ [२]	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
वेमाणिणीण	वैमानिकीनाम् ११८९	
वेमाणिणीणं	,, ४०८ [१-३], ११६९ [२]	
वेमाणिता	वैमानिका. ६२५	
वेमाणिय ।	वैमानिक ६५६ [३], २१०४ [१]	
वेमाणिय ०	वैमानिक ९७१	
वेमाणिय- ०	,, ७२९	
वेमाणियत्ते	वैमानिकत्वे २१०१ [२], २१०३ [२], २१०४ [१], २१०७, २११०, २१११, २११५ [१], २११६ [१], २११९ [२, ५], २१२० [२], २१२१ [१], २१२३ [२], २१२४ [२, ४], २१३९, २१४० [२], २१४१	
० वेमाणियत्ते	वैमानिकत्वे २११३	
वेमाणियदेव	वैमानिकदेव १५३२ [६]	
वेमाणियदेवखेत्तोव-	वैमानिकदेवक्षेत्रो-	
वायगती	पपातगतिः १०९७	
वेमाणियदेवपंचेदि-	वैमानिकदेवपञ्चेन्द्रिय-	
यवेउव्वियसरीरे	वैक्रियशरीरम् १५२० [१]	
० वेमाणियदेवपंचेदि-	,,	
यवेउव्वियसरीरे	१५२६ [६]	
० वेमाणियदेवा	वैमानिकदेवा ६६१	
वेमाणियदेवाणं	वैमानिकदेवानाम् पृ ६९ टि. ३	
वेमाणियदेवेहितो	वैमानिकदेवेभ्य ६५० [१३, १७]	
वेमाणियस्स	वैमानिकस्य १६१३ [२] त. १६१६ [१], २०९३ [२], २०९५ [२], २०९६ [२], २१०४ [१], २११५ [१], २११६ [१], २११९ [५], २१३५ [२], २१६५.	

मूलसद्वो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
० चेमाणियस्स	वैमानिकस्य	१६३५[६], २१६४
चेमाणिया	वैमानिका.	१३९, १४३, १४७ [२], १९६, २९०, ४३९, ४९९ [२], ६५९, ६८९, ७०१, ८०९ [२], ८११ [२], ८१३ [२], ८१५ [२], ८१७ [२], ८१९ [२], ८२१ [२], ८२३ [२], ८२५ [२], ८२७ [२], ८२९ [२], ८७६, ८८८ [२], ८८९, ९४६, ९६५ [२], ९६६ [२], ९६७ [२], ९६८ [२], ९७१, ९९८, ११४५, ११८६ तः ११८८, ११९०, ११९७, १२०७ [२], १४१६ [२], १५२० [५], १५८६ [२], १६४९ [२], १६६९, १६७३, १६७७ [२], १७३१, १७६५ [१], १७७३ [२], १७८८ [२], १७९४ [२], १८२९, १८५८, १८६०, १८६४, १८६९ [१], १८७७, १९५३, १९६२, २०४६, २०५०, २०५९, २०६२, २०६५, २०६८, २०७१, २०८४, २१२४ [३], ११४४ [२] वैमानिका. १५९३, पृ ३५३ टि. २
चेमाणिया—		
० चेमाणिया	वैमानिका.	४५४, ६७४, ६८३, १०८४, ११४८, ११५४, १४०४, १९३५, १९७२, १९७३ पा. २२०, १९७९, २०३७, २०७६,

मूलसद्वो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
० चेमाणिया		२११५ [१], २१३२
चेमाणियाओ	वैमानिकौ	१८७८ [३]
	वैमानिकात्	१५९७ [२], १६०१
० चेमाणियाओ		१५८९ [५]
चेमाणियाण	वैमानिकानाम्	६७८, ११८८, पृ. ३९७ टि. १
० चेमाणियाण		७५२, ११४४
चेमाणियाणं		१९६, १९७ [१-२], १९८ [२], ४०७ [१-३], ६८६, ९२४, ९५९ तः ९६४ सूत्राणां द्वितीय- कण्डिका, १००८ तः १०१२ सूत्राणां द्वितीय- कण्डिका, १०१४ [२], १०१५ [२], १०१६ [२], १०२३, १०२९, १०५७, १०८८, १०८९, ११६९ [१], ११८०, ११८६, ११९०, ११९९ [२], १५७५ तः १५७९ सूत्राणां द्वितीयकण्डिका, १५८०, १६०६ [२], १६१६, १६१८, १६१९, १६२७ [२], १६३६, १६३८ [२], १६४१, १७५४ [२], १७६९ [२], १७७५ [२], १७७९, १७८४ [३], १७८७ [२], २०३९, २०४६, २०४८, २०९२, २०९७ [२], २०९९ [२], २१०० [२], २१२३ [३], २१२४ [४], २१३४ [२], २१३७ [२], २१४१ वैमानिकानाम् ४०७ [२], ६३८, ७६२, ७७१,
० चेमाणियाणं		

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाह	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाह
	९०९, ९८९, १०७६, ११६२, १९२७, २०२१, २०२६, २०३१		० वेरमणे	विरमणम् १६३७, १६३८ [१], १६४०	
वेमाय ०	विमात्र ९४८ गा. १९९		वेरुलिण	वैरुर्थ २४ गा. ११	
० वेमायत्ताए	विमात्रतया १८१२, १८१९, १८२२, १८२३, १८२५		वेरुलियमणिदिट्ठंतो	वैरुर्थमणिदृष्टान्तः १२५१	
वेमायाए	विमात्रया ६९७, १८१५		वेरुलियमणी	वैरुर्थमणि. १०२२	
+ वेय	तृणविशेष ४७ गा ३५		वेलासु	वेलासु १४८	
वेय	वेद ९३७, ९७१ गा २०१		वेलुयाणि	वेणुका. ५५ [३] गा. १०७	
० वेयए	वेदक. १७७३ [१]		वेल्	वेणु ४६ गा. ३४	
० वेयगा	वेदका २५३		० वेसा	वेपा १८८	
वेयण	वेदना-समुद्धात २०८५ गा. २२७		वेसाणिया	वैपाणिका -अन्तर्द्विप- मनुष्या. ९५	
वेयणं	वेदनाम् २०५७ [४], २०६४, २०६५, २०६७, २०८०		वेण्टबद्धा	वृन्तबद्धानि ५४ [८] गा ८६	
वेयणा	वेदना २ गा ७, २०६३, २०६६, २०६९, २०७७		वेण्ट	वृन्तम् ५४ [८] गा. ९१	
वेयणाओ	वेदना १६७ तः १६९, १७१, १७२, १७४		वोक्काण	म्लेच्छजातिविशेष ९८	
वेयणापयं	वेदनापदम् पृ ४२७ पं. ११		वोच्छं	वक्ष्ये २११ गा. १७५	
वेयणासमुग्वाणं	वेदनासमुद्धातेन २१२५, २१२९ [१]		वोच्छेय ०	व्युच्छेद १२३७	
वेयणासमुग्वाया	वेदनासमुद्धाताः २१०२		वोडाणे	वनस्पतिविशेष ४९ गा. ३९	
वेयणिज्ज ०	वेदनीय १७७२		वोयड	व्याकृता-भाषाप्रभेद ८६६ गा. १९७	
वेयणिज्जं	वेदनीयम् १५८७ [१], १७६३, १७६४, १७७३ [१], १७८३ [१]		व्व	इव ११० गा. १२५, १९५ [१]	
वेयणिज्जे	,, १६९० [१], २१७० [१]		स्		
वेयपरिणामे	वेदपरिणाम ९३७		स	रव पृ ६८ टि ३	
वेयवेयए	वेदवेदक २ गा. ६		सअंतंरं	सान्तरम् ५५९ गा. १८२	
० वेयालि	तटम् १११२		सहखू	वनस्पतिविशेषः ५४ [८] गा. ९२	
० वेयालीओ	तटत १११२		सइंदिण	सेन्द्रियः १२७१	
वेरमण	विरमणम् ११२० [६]		सइंदिय ०	सेन्द्रिय १०७९	
			सइंदियज्ज (जत्तण)	सेन्द्रियापर्यातक. १२७७	
			सइंदिया	सेन्द्रियाः २२७ तः २२९, २३० [१], २३१	
			सइंदियाण	सेन्द्रियाणाम् २०७ त २२९, २३० [१], २३१	
			मउज्जोता	मोयोता २११	
			,,	मोयोतानि १८८, २०६ [१], पृ ५६ टि. ९	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सडजोया	सोद्योतौ	२०६ [१]
„	सोद्योतानि	१७७, १७८ [१], १९६, २१०
सडजोवा	„	पृ ६९ टि ४
० सणसु	शतेषु	१८८, १८९ [१], १९० [१]
सकसाई	सकपायी	१३३१, १८९४ [१]
„	सकषायिण	२५४, ३३४
सकसाई —	सकषायी	१३३१
सकसाईणं	सकषायिणाम्	२५४
सकाइए	सकायिक	१२८५
सकाइय ०	सकायिक	१२९१, १२९३
सकाइया	सकायिका	२३२ त. २३५ [१], २३६
सकाइयाण	सकायिकानाम्	२३२ त. २३५ [१], २३६
सकिरिया	सक्रिया	१५७३
सकसर —	सकसरम्	५४ [८] गा ९५
सकरप्पभा	शर्कराप्रभा	७७४
सकरप्पभाए	शर्कराप्रभायाः	१६९, २१७ [५], १५२९ [३], २०००
„	शर्कराप्रभायाम्	१४८, १६७, ३३४
सकरप्पभापुढ-	शर्कराप्रभापृथ्वीनैर-	
विगेरइए	यिक	१४६०, १४६४
सकरप्पभापुढ-	शर्कराप्रभापृथ्वीनैर-	
विगेरइया	यिका	१९८५
सकरप्पभापुढ-	शर्कराप्रभापृथ्वीनैर-	
विनेरइएहितो	यिकेन्य	२१७ [६]
सकरप्पभापुढविने-	शर्कराप्रभापृथ्वीनैर-	
रइया	यिका	६०, २१६ [३], ५७०, ६४२
सकरप्पभापुढविने-	शर्कराप्रभापृथ्वीनैर-	
रइयाणं	यिकाणाम्	१६९, ३३७ [१-३], ६४१

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सकरा	शर्करा—पृथ्वीमेद	२४ गा ८
„	शर्करा	१२३८
सकरापुढवि ०	शर्करापृथ्वी पृ	५१ टि. ५
सकरस	शकस्य	१९८ [२], १९९ [२]
सका	शक्यानि	५४ [१०] गा १०३
सकुलिकण्णा	शकुलिकर्णी —अन्तर्द्वीप-	
	मनुष्या	९५
सक्रे	शक	१९७ [२]
सग ०	शक—म्लेच्छजातिविशेष	९८
सगल	शकल—खण्ड	१७८ [२]
सगल ०	सकल	५३ गा ४५
सगाइं	शकानि	१५५१ [८- ९], १९९८, २००६
+ सचित्त-	सचित्त	१७९३ गा २१७
सचित्तजोणिया	सचित्तयोनिका.	७६३
सचित्तजोणीणं	सचित्तयोनीनाम्	७६३
सचित्ता	सचित्ता	७५४ त. ७५६, ७५८, ७६१
सचित्ताहारा	सचिनाहारा	१७९४ [१, ३]
सच्चभासगा	सत्यभाषका	९००
सच्चभासगाणं	सत्यभाषकाणाम्	९००
सच्चभासत्ताए	सत्यभाषात्वेन	८९०, ८९२, ८९३
सच्चमणजोग	सत्यमनोयोगम्	२१७४ [२]
सच्चमणपञ्जोगनी	सत्यमन प्रयोगगति.	१०८६ तः १०८९
„	सत्यमन प्रयोगगतय	१०८९
सच्चमणपञ्जोगी	सत्यमन प्रयोगिणः	१०७७, १०७८, १०८३
सच्चमणपञ्जोगे	सत्यमन प्रयोग	१०६८ तः १०७०, १०७४, १०७५

मूलसद्दो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
सच्चवड्जोगं	सत्यावाग्योगम् २१७४ [३]	
सच्चं	सत्याम् ८७१, ८७२, ८७५, ८७८, ८९९	
सच्चं-	सत्यम् ८७०, ८९८	
सच्चा	सत्या-भाषाभेदः ८३१, ८६१, ८६२	
सच्चासोसभासगा	सत्यामृषाभाषकाः ९००	
सच्चासोसभासगाणं	सत्यामृषाभाषकाणाम् ९००	
सच्चासोसभाससाए	सत्यामृषाभाषात्वेन ८९२ तः ८९४	
सच्चासोसभासाए	सत्यामृषाभाषया ८९०	
सच्चासोसमणजोगं	सत्यामृषासनोयोगम् २१७४ [२]	
सच्चासोसमणप्प-ओगे	सत्यामृषासन-प्रयोग- १०६८, १०७४	
सच्चासोसवड्जोगं	सत्यामृषावाग्योगम् २१७४ [३]	
सच्चासोसं	सत्यामृषाम् ८७१, ८७४, ८७५, ८९९	
„	सत्यामृषम् ८७०, ८९८	
सच्चासोसा	„ ८३१, ८६४, ८६५	
सच्चित्त	सच्चित्त १७९३ गा २१७	
सच्चंइ	स्वच्छन्द १८८	
सच्छीरं	मक्षीरम् ५४ [७] गा. ८५	
सजोगि	सयोगी १३२१	
सजोगिकेवल्लि	सयोगिकेवल्लि ११८, १३१	
सजोगिकेवल्लि०	„ ११७, ११८, १३०, १३१	
सजोगिभवत्थ-केवल्लिअणाहारण	सयोगिभवस्थकेवल्ल्यना- हारक- १३७१, १३७२	
मनोगी	सयोगी १३२१	
„	सयोगिनः २५२, ३३४	
सजोगी-	सयोगी १३२१	
सजोगीण	सयोगिनाम् २५२	
सजोगीसु	सयोगिषु १९०० [१]	
सज्जाए	वनस्पतिविशेष ५२, ५४ [५] गा ९६	

मूलसद्दो	सक्यत्यो	सुत्तंकाइ
सज्जाए	वनस्पतिविशेषः पृ २१ टि. ५	
सद्वाण ०	स्वरयान २१०४ [१], २१४१	
सद्वाणुववायं	स्वस्थानोपपातम् ६३२	
सद्वाणे	स्वस्थाने ४५६ [३], ४५९ [३], ४६२ [३], ४६६ [३], ४६७ [३], ४६८ [३], ४७० [३], ४७३ [३], ४७५ [३], ४७७ [३], ४८३ [३], ४८५ [२-३], ४८७ [३], ४९१ [३], ४९३ [३], ४९५ [३], ४९९ [२], ५२१ त- ५२३, ५२९ [३], ५३० [३], ५३८ [३], ५३९ [३], ५४१ [३], ५४२ [३], ५४३ [३], ५४५ [३], ५४७ [३], ५४८ [३], ५५० [३], ५५१ [३], ५५२ [३], ५५७ [३], ५५८, १०४२, १०४९, १०५० [२], १०५४ [३], २१११, २११५ [१], २११६ [१]	
सद्वाणेण	स्वरयानेन १७६	
सद्वाणेणं	„ १४८, १४९, १५१, १५२, १५४, १५५, १५७, १५८, १६०, १६१, १६४ त १७१, १७४, १७५, १७७, १७८ [१], १९३ [१]	
सद्दी	पटि १८७ गा. १४२, २०६ [२] गा १५६	
सद्दीए	पटे १८० [२], २०१ [२]	
सद्दीण	„ १८० [२], २०१ [२]	
+ सण	नाग-गुच्छवनस्पति. ४२ ना २२	

मूलसदो	सक्यथो	सुत्तकाइ
+ सण	शण -औपधिवनरपतिः	५० गा ४३
सणफडा	सनखपदा	७१, ७४
सणकुमार	सनत्कुमार १९६, २१०, ६२२, ६३४, ६५० [१८], १०६२	
सणकुमार ०	सनत्कुमार १९९ [१], २०१ [१], १०३५, २०५१, २०५२ [१]	
सणकुमारग ०	सनत्कुमारक २०० [१]	
सणकुमारगा	सनत्कुमारका ६६०	
सणकुमारदेवस्स	सनत्कुमारदेवस्य १५५१ [४]	
सणकुमारदेवा	सनत्कुमारदेवा ७०४, २०००	
सणकुमारदेवाणं	सनत्कुमारदेवानाम् ५९१, ६७५	
सणकुमाररायाणो	सनत्कुमारराजानौ १८४ [२]	
सणकुमारवडंसण	सनत्कुमारवतंसक १९९ [१]	
सणकुमारा	सनत्कुमाराः १४४ [१], १९९ [१]	
सणकुमाराणं	सनत्कुमाराणाम् १९९ [१], २०१ [१], १८३२	
सणकुमारै	सनत्कुमारः १९९ [१], २०० [२], २०१ [१-२], २०२ [२], २०३ [२], २०४ [२], २०५ [२]	
„	सनत्कुमार - „	
„	सनत्कुमारेन्द्रः १९९ [२] सनत्कुमारे २०५ [१], ३३४, ४१७ [१-३], १५३२ [५], पृ १६५ टि ३	
सणिच्छरा	शनैश्चरा -शनैश्चरनिकाय- देवा १९५ [१]	
सण्णा	सज्जा २ गा ४	

मूलसदो	सक्यथो	सुत्तकाइ
सण्णाओ	सज्जा. ७२५, तः ७२७	
सण्णापयं	सज्जापदम् पृ. १८९ प. २५	
सण्णि	सज्जी २ गा ७	
सण्णिणो	सज्जिन ८३९ तः ८४८	
सण्णिपयं	सज्जिपदम् पृ ४१३ पं. २०	
सण्णिभूया	सज्जिभूता. ९९६, २०७८	
सण्णिवेसं	सज्जिवेगम् १०९०	
सण्णिस्स	सज्जिन २१७५.	
सण्णिहिया	सज्जिहितः-वानव्यन्तरेन्द्र १९४ गा १५२	
सण्णी	सज्जी २१२ गा. १८१, १२५९ गा २१२, १३८९, १७४६, १७४७ [१], १७५०, १८६५, गा. २१९, १८७६ [१]	
„	सज्जिन २६८, १७३४, १७३५ [१], १८७७, १९६५, १९६६, १९६८, १९७२, १९७३, १९७३ गा २२०	
सण्णीण	सज्जिनाम् २६८	
सण्हवादरपुढ-	श्रक्षणवादरपृथ्वीकायिकाः	
विकाइया	२२, २३	
सण्हमच्छा	श्रक्षणमत्स्या. ६३	
सण्हा	श्रक्षणानि १७७, १७८ [१], १८८, १९५ [१], १९६, २०६ [१], २१०	
सण्हा	श्रक्षणौ २०६ [१]	
सत	शत ८३, १९५ [१], १९९ [१], २१०	
सतक्कत्तु	शतक्कत्तु १९७ [२]	
सतत्त	सतत्तम् ६९३	
सतपुहत्त	शतपृथक्त्वम् २१०० [२], २१२४ [३]	
० सतपुहत्तं	„ १२७९, १३१४, १३२०, १३२८, १३८९, १५३०	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
+ सतपोरग	पर्वगविशेषः ४६ गा ३३	
सतवच्छा	शतवत्सा - रोमपक्षिण ८८	
सतनत्त०	शतपत्र ५४ [८] गा ९०	
सतवत्सा	शतवत्सा - रोमपक्षिण	
	पृ. ३४ टि ४	
सतवाइया	त्रीन्द्रियजीवा ५७ [१]	
सतसहस्स	शतसहस्स १६८, १७०, १७१, १७३, १७४, १७७, १७८ [१], १७९ [१], १८३ [१], १९८ [२], ३९५ [१, ३]	
सतसहस्स -	शतसहस्स १९७ [२]	
सतसहस्सं	शतसहस्सम् १७४ गा. १३४	
० सतसहस्सं	,, १५२७, १५३१, १५३२ [१]	
सतसहस्सा	शतसहस्साणि १८७ गा १३९, २०६ गा. १५४	
० सतसहस्सा	,, ५६ [२], ५७ [२], ८४ [४], ८५ [५], ९१ [४], १६७ त. १७२, १७७, १७८ [१], १७९ [१], १८० [१], १८४ [१], १८५ [१], १८६ [१], १८८, १८९ [१], १९० [१], १९५ [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०० [१-२], २०१ [१]	
सतसहस्साइ	शतसहस्साणि २११	
० सतसहस्साइ	,, २५ [३], १९७ [१], १९९ [१], २१०, ६०३	
० सतसहस्साणं	शतसहस्साणाम् १७८ [१], १७९ [२], १८८, १९० [२], १९५ [१-२], १९७ [२], १९८ [२], १९९ [२], २०० [२]	
० सतसहस्साणि	शतसहस्साणि २११	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० सतसहस्से	शतसहस्से १६८ त १७३, १७७, १७८ [१], १८० [१], १८५ [१]	
० सतसहस्सेसु	शतसहस्सेसु १७६	
० सतं	शतम् ८३, १९० [१], ५९६, ६३६, १३२७, १५२९ [६], १७२७	
० सता	शतानि २०६ [१]	
सताइ	स्वकानि पृ ४१७ टि ४	
० सताइ	शतानि १९६, १९८ [१], १९९ [१], १५२९ [६-८], १६९९ [१-२], १७०० [४, ५, ९, ११-१३], १७०२ [३, ५-७, ११, १३, १९, २०, ३७, ३९, ४२, ५४]	
० सताणं	शतानाम् २०६ [२]	
० सताणि	शतानि १९७ [१]	
+ सतीण	धान्यविशेष ५० गा. ४२	
सते	शतानि १९५ [१], २०७ त २११	
० सतेण	शतेन १७२५	
० सतेसु	शतेषु १९३ [१]	
० सतेहिं	शतैः ४०० [३]	
० सतेहिं -	,, ४०० [१]	
सत्त	सत्तव-जीव २११	
,,	सप्त ५६ [२], १७७, २०६ [२] गा. १५५, ३३८ [१, ३], ३३९ [१, ३], ३५७ [१, ३], ३५९ [१, ३], ४११ [१, ३], ४१७ [१, ३], ४१८ [१, ३], ४१९ [१, ३], ५२८, ५७०, १०६०, १५२२ [१], १५२९ [२], १७०० [२], १७०० [१९, २७], १७३७ [२]. २०८६, पृ ३७९ टि १	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सत्त -	सप्त ९१ [४] गा १११, २०८५ गा. २२७	
सत्त - ०	सप्तन ५४५ [१], ५५२ [१]	
सत्तग्हं	सप्तानाम् १७९ [२], १८० [२], १८२ [२], १९० [२], १९५ [२], १९७ [२], १९८ [२], १७४८	
सत्तग्हं (पट्ट प)	सप्तम्य सप्तभिर्वा ६९४, ६९५, ७०४ त ७०६	
,, (स प.)	सप्तसु १८३२ त १८३४	
सत्तपट्टमिण्	सप्तप्रदेशके ७८७	
,,	सप्तप्रदेशक ७८७	
सत्तपट्टेसम्मि	सप्तप्रदेशे ७९० गा १८९	
सत्तभागं	सप्तभागम् १७०० [९, १२], १७०२ [३, ४, २४, ३८, ३९, ४२, ८९], १७०७ [१], १७०८ [७], १७१३, १७३१ [३-४]	
सत्तभागा	सप्तभागौ १७०० [११], १७०२ [१, ५, ९, ११, १३, २२, ३६, ३७, ४३, ४८, ५८], १७१२	
,,	सप्तभागा १६९८ [१], १६९९ [२], १७०० [४], १७१२	
,,	सप्तभागान् १७१५, १७२१	
सत्तभागे	सप्तभागौ १७०८ [८], १७३१ [५]	
,,	सप्तभागान् १७०२, १७०८ [१], १७२५, १७२८, १७३१ [१]	
सत्तभागो	सप्तभाग १७०२ [५८], १७१२	
+ सत्तम	सप्तम ७९० गा १८७	
सत्तमं	सप्तमम् पृ १८७ पं १६	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सत्तमिं	सप्तमीम् ६४७ गा. १८४	
सत्तमे	सप्तमे २१७२	
० सत्तमेसु	सप्तमेसु २१७३ [२]	
+ सत्तर -	सप्तदशम् ७९० गा १८८-१९०	
सत्तरस	सप्तदश ३४० [१, ३], ३४१ [१, ३], ४२१ [१, ३], ४२२ [१, ३], १०३०	
सत्तरसग्हं (पट्ट प)	सप्तदशभ्यः सप्तदशभिर्वा ७०८, ७०९	
,, (स. प)	सप्तदशसु १८३६, १८३७	
सत्तरसमं	सप्तदशम् पृ ३०३ पं १४	
सत्तरसविहा	सप्तदशविधा ११०५	
सत्तरिसागरोवम- कोडाकोडीओ	सप्ततिसागरोपमकोटाकोटयः १३०६, १३०९, १३११	
सत्तरि	सप्तति. १७०० [२]	
,,	सप्ततिम् १७३७ [२]	
सत्तरी	सप्तति २०६ [२] गा १५६	
सत्तरीण्	सप्तते २०० [२]	
+ सत्तवण्ण	,, २०० [२]	
सत्तविहवंधण्	सप्तपर्ण पृ १७ टि. १६ सप्तविधवन्धक. १५८१ [१], १६४२, १६४६, १६४७ [१], १७५५, १७५६ [१], १७६३ [१], १७७६, १७७७ [१], १७८३ [१]	
सत्तविहवंधगा	सप्तविधवन्धका १५८२, १५८३ [१], १६४३, १६४९ [१], १७५७, १७५८ [१], १७५९ [१], १७६०, १७६१, १७६३ [३], १७६४, १७६५ [२], १७६६, १७७८, १७८०, १७८१, १७८३ [२], १७८४ [१, ३]	
सत्तविहवेदण्	सप्तविधवेदक १७८८ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सत्तविहवेदगा	सप्तविधवेदका. १७७४ [१]		सत्यवाहं	सार्थवाहम् ११०८	
सत्तविहवेदगे	सप्तविधवेदकः १७७४ [१], १७८९		सदागुत्ता	सदागुप्तानि १७७, १७८ [१], १८८	
सत्तविहवेयए	,, १७७३ [१]		सदाजता	सदाजयानि १७७, १८८	
सत्तविहा	सप्तविधा १०९४, १०९९		सदाजदा	,, पृ ५६ टि. ४	
,,	सप्तविधा: २३, ६०		सदाजया	,, १७८ [१]	
सत्तविहादिबंधगा	सप्तविधादिबन्धका १७६१		सदेवीया	सदेवीका १४१५ [३], २०५१	
सत्तविहे	सप्तविध २०९२, पृ. ३६६ टि. १-३-५		सह	शब्द १७७, १७८ [१], १८८, १११३	
सत्तसु	सप्तसु १५१, १५७, १६०, १६७		सहपरिणामे	शब्दपरिणाम. ९४७, ९५७	
सत्तहत्या	सप्तहस्ता -रोमपक्षिण पृ ३४ टि. ४		सहपरियारगा	शब्दपरिचारका -प्रवी- चारका २०५२ [१, ५], २०५३	
सत्तहिं	सप्तभि. ६९१, १७१०		सहपरियारणं	शब्दपरिचारणम्- प्रविचारणम् २०५२ [५]	
सत्ताइं	सत्त्वान् २१५३ [४], २१६६ [३]		सहपरियारणा	शब्दपरिचारणा- प्रविचारणा २०५२ [१]	
सत्ताए	वनस्पतिविशेष. पृ २१ टि ६		सहहइ	श्रद्धाति ११० गा १२२ गा. १३०	
सत्ताणउइं	सप्तनवति: १९६		० सहहणा	श्रद्धानम् ११० गा. १३१	
सत्ताणउते	सप्तनवते १९५ [१]		सहहाइ	श्रद्धाति ११० गा. १२१	
सत्तावीसतिमं	सप्तविंशतितमम् पृ ३९१ पं. २२		सहहेज्जा	श्रद्धीत १४२० [४, ५], १४३७ [४, ५]	
सत्तावीसतिविहं	सप्तविंशतिविधम् १२४२		सहा	शब्दा १६८१ [१-२], १६८४ [१-२], १६९० [२-३]	
सत्तावीसं	सप्तविंशति ४३१ [१, ३], ४३२ [१, ३], १६४३, १६४४, १६४८, १७८१, १७८४ [३]		सहाइं	शब्दान् ९९० [१], ९९१ [१], ९९२ [१], २०५० [५]	
सत्तावीसाए	सप्तविंशते.-सप्तविंशत्या वा ७१८, ७१९		सहावति ०	शब्दापातिन्-पर्वत १०९८	
,,	सप्तविंशतौ १८४६, १८४७		सहे	शब्दे २०३० गा २०४	
सत्तावीसे	सप्तविशे २१६९		सहि	नार्धम् २०५२ [२, ४-६]	
सत्ति	शक्ति-आयुधविशेष: १८८		सन्निभ -	सन्निभ १७८ [२]	
+ सत्तिवण्ण	सप्तपर्ण ४१ गा १८		सन्निहित ०	सन्निहित-अणपन्निकाभिन्- वानब्दन्तरदेवानागिन्द्र १९३ [२], १९४	
सत्तिवण्णवडेसम्	सप्तपर्णवतसक. १९७ [१], १९९ [१]				
सत्तुत्तर	सप्तोत्तरम् २०९ गा १५७				
सत्तुत्तरे	सप्तोत्तराणि २०८				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
मपक्ख ०	मपक्ष	पृ. ७२ टि २	सप्पुरिसे	सत्पुरुष	,, १९२गा १५०
सपत्तिव	सपक्षम्	१९९ त २०६	सप्पाए	पत्येकवनस्पतिविशेष.	५२
	मूत्राणा	प्रथमकण्डिका,	,,	साधारणवनस्पतिविशेषः	५४[८]गा.९६
		२०८			
० सपत्तिव	,,	१०९८	सवर	शवर-म्लेच्छजातिविशेष	९८
मपज्जवसिण	सपर्यवसित	१२७१,	सम	सम १९५ [१], १९६,	
		१२८५, १३२१, १३२६,		१९७ [१], १९८ [१],	
		१३३०, १३३१, १३३४,		२१०, २२३[९], ११२३	
		१३३५, १३४३, १३४४,		गा २०९, १२१५[१-३]	
		१३४६, १३५२, १३५५,	० समइण	सामयिक १७९६, १८१५,	
		१३५९, १३७५, १३८१,		२०८७ [१], २०८८,	
		१३९२, १३९७		२१७१, २१७२	
मपज्जवसिते	मपर्यवसित	पृ ३१५ टि २	० समइण	सामयिकेन २१५३ [२],	
सपडिदिस्सि	मप्रतिदिग्गम्	१९९ त		२१५६ [२], २१५७,	
	२०६ मूत्राणा	प्रथम-		२१५९[२], २१६६ [१]	
	कण्डिका,	२०८, १०९८	० समइणो	सामयिक २१५८ [१]	
मपगियारा	सपरिचारा -सप्रवीचारा	२०५१	समइकंता	समतिक्रान्तौ १७८ [२]	
मपरिवागणं	सपरिवाराणाम्	१७९[२],	,,	समतिक्रान्ता १७८ [१]	
		१८० [२], १८२ [२],	० समइय	सामयिकम् ८७९	
		१९० [२], १९५[१-२],	समण	समया ८७८	
		१९६, १९७ [२], १९८	,,	समये ९१६ [२], ९२१	
		[२]		[२], २१७२	
मप्यभा	मप्रभा	२११	० समण्णं	समयेन ६२६, ६२८,	
,,	सप्रभौ	२०६ [१]		६३०, ६३२, ६३४, ६३६,	
,,	मप्रभाणि	१७८ [१],		६३७, ८७९, १००३	
		१८८, १९६, २०६[१],		[१], १००५, ११०१	
		२१०	समणसु	समययो. २१७३ [२]	
मपमुयंथा	मपर्यगन्वा-वनस्पति	५१	,,	समयेषु २१७३ [२]	
		[१] गा ४९	ममणहि	ममयाभ्याम् ८५९ गा १९३	
मप्यला	मप्रभाणि	१७७	,,	समयं ८५९ गा १९२	
मप्याए	वनस्पतिविशेष	पृ २१	ममग्ग्मा	समवर्माण ११२५, ११३२	
		टि ६	ममकिन्धिया	ममक्रिया ११०३ गा	
,,	मपक्खम्	पृ २५ टि २३		२०९, ११२९, ११३८	
मपुग्गि०	सत्पुरुष-सिम्पुलप्राभिध		ममग	समग्ग्म् १११९	
	गानवदन्तगद्देवानामिन्द्र	१९०	ममचउग्ग्मसंठाण-	समचतुरस्रसंस्थाननाम	
			णामे	१६९४ [८]	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
समचउरंससंठाण- संठिण	समचतुरस्रसंस्थान- संस्थितम् ९८४, १४९७ [१], १५२६ [१,६], १५३४	
समचउरंसा	समचतुरस्त्राणि १७७	
समचउरसे	समचतुरस्रम् ९८८, १४९७ [३], १४९८ [१], १५०१ [१]	
समजसा	समयशस २०७	
समज्जुतीया	समद्युतिका २७०	
समट्टे	समर्थ. ८३९ त ८४६, ९९४, ११२४ त ११२६, ११२८ त ११३२, ११४२, १२२६, १२२८ त १२३१, १२३४, १२३५, १२३७, १२३८, १४०८ [१-२], १४१७ त १४१९, १४२० [८], १४२२ तः १४२४, १४२५[२], १४२६[१], १४२७[१], १४२८[२], १४३०[१], १४३१[२], १४३२ [३], १४३३, १४३६[२], १४३७[६], १४४६ त १४४९, १४५०, १४५२, १४५४ त. १४५६, १४६०, १४६२, १४६५, १४६९, १६३८ [१], १६३९, १६४१, १६५१, १६५३, १६५४, १९६३, २१६९, २१७०[२], २१७४[१], २१७५	
समद्धितीया	समर्द्धिका पृ. ७७ टि. ३	
समणाडसो ।	श्रमणायुष्मन् । १५०, १५३, १५६, १५९, १६२, १६७ त १७४,	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
	२०७ त २१०, २२३[९], ९९३, २१६८, २१६९	
समणिद्धयाण	समस्निग्धतया ९४८ गा १९९	
० समतिक्रंता	समतिक्रान्ता २११	
समत्तं	समस्तम् २११ गा. १७२	
समत्तं	समाप्तम् पृ. ४५, प २६, पृ ८० पं ६, पृ. १११ पं. २१, पृ १३५ पं ११, पृ १६२ प ६, पृ १८३ पं १२, पृ १८७ पं १६, पृ. १८९ पं २५, पृ १९२ प २६, पृ २०८ पं १०, पृ. २२२ प ५, पृ २२८ प. १९, पृ २३३ प २०, पृ २३६ प १०, पृ २६० प २६, पृ. २७३ प १३, पृ. ३०३ प. १४, पृ ३१७ पं. १०, पृ. ३१८ पं १६, पृ. ३२८ पं २४, पृ ३४९ पं ६, पृ. ३६२ प २७, पृ ३८४ पं २१, पृ ३८७ पं. १५, पृ. ३८८ पं २०, पृ ३९० प २८, पृ. ३९१ प २२, पृ ४०६ पं २०, पृ ४०९ पं. २२, पृ ४१२ पं. २६, पृ ४१३ प. २०, पृ ४१४ पं २०, पृ ४१८ पं २७, पृ. ४२३ पं १०, पृ ४२७ पं ११, पृ ४४६ प १२ समाप्ता पृ ४४६ पं १३ समाप्त. पृ २७९ पं ११, पृ २८७ पं ८, पृ २९१	
समस्ता		
समत्तो		

मूलसदो	सक्यत्थो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सक्यत्थो	सुत्तकाइ
समत्तो	पं. २१, पृ ३०० पं ५, पृ ३०१ पं १०, पृ ३०३ पं १३, पृ ३६७ पं २४, पृ ४०० पं १२, पृ ४०६ प १९		समया	समयौ-कालविशेषौ १३६८, १६९९ [१]	
समवला	समवला २०७, २१०		समया	समया-कालविशेषा १००६ गा. २०७, १३७२	
समभिरूढ	समभिरूढ १११३		समये	समये-कालविशेषे २१७२	
समभिलोण्जा	समभिलोकेत १२१५ [१-३]		समरिया	समरीचीनि १७७	
समभिलोण्माणा	समभिलोकमाना पृ. २९० टि १		समरीइया	समरीचीनि पृ. ५७ टि ६	
समभिलोण्माणे	समभिलोकमान १०१५ [१-३]		समरीईया	समरीचीनि पृ ५६ टि ११	
समय	समय-कालविशेष १७, ११२, ११५, ११६, ११८, ११९, १२२, १२३, १२५, १२८, १२९, १३१, ५१५ त ५१८, ८७७ [५]		समरीया	समरीचीनि १७८ [१], १८८	
० समय	समय-कालविशेष ५५९ गा १८२		समलुक्खयाण	समरुक्षतया ९४८ गा. १९९	
समयकंता	समतिक्रान्ताः पृ ५९ टि १		समवण्णा	समवर्णा ११२६, ११३३ [१]	
समयखेत्ताओ	समयक्षेत्रात् १५५०		+ समवेडण	समवेदना ११२३ गा. २०९	
समयस्मि	समये २११ गा १६२		समवेडणा	समवेदना ११३८	
समयं	समकम् ५४ [१०] गा ९९		समवेयणा	,, ११२८, ११३८	
,,	समयम्-कालविशेषम् ५६० त ५७८, ५८१, ५८३ त ६०७, ८७८, १३२२, १३२७, १३२९, १३३०, १३३३, १३३४, १३४९, १३५०, १३५६, १३५८, १३६८, १३७४		सममरीरा	समशरीरा ११२४, ११४५	
समय	समयम्-समये, कालविशेषे १६१४, १६१६ [२], १६१९, १६२०, १६३६, १९६३		समं	समम् १५६३ [२], १६३१, १६३२, १७२८, १७८१, १७८४ [१], २१७० [१] गा. २२८	
० समयंसि	समये १७४४		समंता	समन्तात् १२१५ [१-३]	
			समंस ०	समास-सगिर ५४ [८] गा. ९५	
			समाउया	समायुष ११२३ गा. २०९, ११३०	
			समाणा	सन्त २१५३ [४], २१६६ [३]	
			समाणी	सती १००१	
			समाणीओ	सत्य. २०५२ [६]	
			समाणुभावा	समानुभावा २०७, २१०	
			समाणे	समान-सन् १०००, १२२२	
			,,	समाने-सति १८६४, २०५२ [२, ४, ६]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
समालुया	त्रीन्द्रियजीवा.	पृ. २७ टि १०
समावण	समापन्न	१४ तः १९, ५६ [१], ५७ [१-२], ५८ [१-२]
० समावणगा	समापन्नका	८६७
० समावणया	,,	८६७
समावन्न	समापन्न	१८
समास	वनस्पतिविशेष.	पृ. २५ टि. ५
समासओ	समासतः	५४ [१०] गा. १००, ५५ [१]
समासतो	,,	७, २५ [१], २८ [२], ३१ [२], ३४ [२], ५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६०, ६८ [१], ७५ [१], ८४ [१], ८५ [२], ९१ [१], ९७ [२], १४० [२], १४१ [२], १४२ [२], १४४ [२], १४६ [२], १४७ [२]
समासेणं	समासेन	२२५, २२६
समाहारा	समाहाराः	११२४, ११३१, ११४२, ११४५, ११४६
समिद्ध	समिति	११० गा. १२८
समिद्धिया	समिद्धिका	२०७, २१०
समिद्ध	समिद्ध	१ [गा १]
समिद्धितीया	समिद्धिका	पृ. ७७ टि. ३
समिरिया	समरीचीनि	पृ ५६ टि. ९
० समीकरणयाण	समकरणाय	२१७० [१] गा. २२८
समुग्गपक्खी	समुद्गकपक्षिण	८६, ८९
समुग्घाण	समुद्धात	२ गा ७, २०९२
समुग्घाणं	समुद्धातेन	१४८, १४९, १५१, १५२, १५४, १५५, १५७, १५८,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	१६०, १६१, १६३ त.	
	१६७, १६९ त.	१७१, १७४ तः १७८ [१], १९३ [१]
० समुग्घाणं	समुद्धातेन	१५४५ त १५४७ [१], १५४८ त १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]
समुग्घातेणं	समुद्धातेन	१६८
समुग्घायपदं	समुद्धातपदम्	पृ ४४६ पं १२
समुग्घायं	समुद्धातम्	२१७० [१-२], २१७० [२] गा २२९- २३०
समुग्घाया	समुद्धाता	२०८६, २०८९, २०९० [१], २०९१ [१-२], २०९२, २१४१, २१४७ त २१५२
० समुद्धिण	समुत्थित	३१ [१]
समुद्धेति	समुत्तिष्ठति	८२
समुदीरेमाणीओ	समुदीरयन्त्य	२०५२ [५]
० समुद्दणसु	समुद्देषु	८३, ८९, ९०
समुद्दल्लिक्खा	समुद्दल्लिक्खा - द्वीन्द्रिय-	जीवा ५६ [१]
समुद्दवायसा	समुद्दवायसा - चर्मपक्षिण.	८७
० समुद्वाणं	समुद्वाणाम्	२१६९
समुद्दे	समुद्दे १००३ [२],	१५४८
० समुद्दे	समुद्दे	१०९८
,,	समुद्दान	१९९१, १९९२, १९९४, १९९७, १९९८, २००६
समुद्देसु	समुद्देसु	१४८, १५१, १६०. १६३ त १६६, १७५
० समुद्देसु	,,	९३, १५४, १७६
समुप्पज्जद	समुप्पज्जतं	१८३०, १८३५, १८६४, २०५२ [२ ४, ६]

मूलसदो	सक्यत्थो	सुत्तंकाइ
समुप्यज्जति	समुत्पद्यते १७९६, १८०६ [१२], १८०८, १८१५, १८२४, १८२६, १८२८, १८२९, १८५२, २०५२ [५]	
समुस्सासणिस्सासा	समुच्छ्वासनि श्वासा ११२४, ११४५	
समो	सम. ५४ [३] गा ५६- ६५, ९४८ गा २००	
० समोगाढा	समवगाढा. २११गा. १६७	
समोववण्णगा	समोपपन्नका ११३०	
समोहए	समवहतः २१५३ [१], २१५४ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]	
समोहणित्ता	समवहत्य २१५३ [१], २१५६ [१], २१५९ [१], २१६५, २१६६ [१]	
समोहण्णन्ति	समवहन्ति २१७० [१]	
समोहण्णन्ति	समवहन्ति २१७० [२]	
समोहता	समवहता ३२५	
समोहयस्स	समवहतस्य ९९३, १५४५ त १५४७ [१], १५४८ त १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९], २१६८	
समोहया	समवहता २१२५ त २१२७ [१], २१२८ [१-२], २१२९ त २१३१, २१४२ त २१४४ [१], २१८५ [१], २१४६	
समोहयाणं	समवहतानाम् ३२५, २१२५ त २१२७ [१], २१२८ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२, २१४३	
सम्मत्तसच्चा	सम्मत्तसत्या-भापाप्रभेद ८६२	

मूलसदो	सक्यत्थो	सुत्तंकाइ
सम्मत्त[सच्चा]	सम्मत्तसत्या-भापाप्रभेद ८६२ गा. १९४	
सम्मत्ति	सम्मत्ति पृ. २१३ टि. ६	
+ सम्मत्त	सम्यक्त्वम् २१२गा. १८०, १२५९ गा. २११	
सम्मत्त ०	सम्यक्त्व ११०गा. १३१, १७३२	
सम्मत्तपयं	सम्यक्त्वपदम् पृ ३१८ पं १६	
सम्मत्तवेदणिज्जस्स	सम्यक्त्ववेदनीयस्य १७३७ [१]	
सम्मत्तवेयणिज्जस्स	सम्यक्त्ववेदनीयस्य १७०० [१], १७०८ [१]	
सम्मत्तवेयणिजे	सम्यक्त्ववेदनीयम् १६८२, १६९१ [२]	
सम्मत्तस्स	सम्यक्त्वस्य २०३२ गा. २२४	
सम्मत्तं	सम्यक्त्वम् ११०गा १२४, १२५, १४४९	
० सम्मत्ता	सम्यक्त्वा ३३४	
सम्मत्ताभिगामी	सम्यक्त्वाभि(धि)गमिनः २०४९, २०५०	
सम्मत्ते	सम्यक्त्वम् २गा ५	
सम्महंसणपरिणामे	सम्यग्दर्शनपरिणाम. ९३५	
सम्महिट्ठि	सम्यग्दृष्टि ६६५ [२], ९९८, १३४३, १५३३ [९-१०], २०४६	
सम्महिट्ठि ०	,, ६६२ [६-७], १५३३ [७-८]	
० सम्महिट्ठिउव- वण्णगा	सम्यग्दृष्ट्युपपन्नका पृ. २७८ टि १ त ४	
सम्महिट्ठी	सम्यग्दृष्टि १३४३, १७५१, १७५२, १८८७ [१], १८९७	
,,	सम्यग्दृष्ट्य २५६, ९३८, ९४१ [१], ११२९, ११४१, ११४२, ११४७, १३९९, १४०० त १४०५	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० सम्महिट्ठी	सम्यग्दृष्टय' पृ. १११टि. १	
० सम्महिट्ठीउव-	सम्यग्दृष्टयुपपन्नका	
वण्णगा	पृ २७८ टि २	
सम्महिट्ठीणं	सम्यग्दृष्टीनाम् २५६	
० सम्महिट्ठीहिंतो	सम्यग्दृष्टिभ्य ६६२ [७]	
० सम्महिट्ठो-	सम्यग्दृष्टयुपपन्नका	
ववण्णगा	११४६	
सम्मामिच्छत्त	सम्यग्मिथ्यात्व १७३२	
सम्मामिच्छत्त-	सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयस्य	
वेदणिजस्स	१७०० [३], १७३७ [१]	
सम्मामिच्छत्त-	,,	
वेयणिजस्स	१७०८ [३]	
सम्मामिच्छत्त-	सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयम्	
वेयणिज्जे	१६८२, १६९१ [२]	
सम्मामिच्छत्ता-	सम्यग्मिथ्यात्वाभि(धि)-	
भिगमी	गमिन २०४९, २०५०	
सम्मामिच्छहिट्ठि०	सम्यग्मिथ्यादृष्टि ६६२	
	[६], १५३३ [७]	
सम्मामिच्छहिट्ठी	सम्यग्मिथ्यादृष्टिः १३४५,	
	१८८९ [१], १९०० [२]	
,,	सम्यग्मिथ्यादृष्टय २५६,	
	९३८, ९४१ [१], ११२९,	
	११४१, ११४२, १३९९,	
	१४०२ त १४०५	
सम्मामिच्छादं-	सम्यग्मिथ्यादर्शनपरिणाम	
सणपरिणामे	९३५	
सम्मामिच्छादिट्ठीणं	सम्यग्मिथ्यादृष्टीनाम् २५६	
० सम्मुइयाए	सम्मत्या ११० गा. २२०	
सम्मुच्छति	सम्मूर्च्छति ८२	
सम्मुच्छंति	सम्मूर्च्छन्ति ९३	
सम्मुच्छिम ०	सम्मूर्च्छिम ५७ [१], ३८२	
	[१], ६३९ [४-५], ६५८,	
	६६८ [७], १४८५ [९]	
सम्मुच्छिमअपज-	सम्मूर्च्छिमापर्याप्तकोर.-	
त्तगउरपरिसप्पथ-	परिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रिय-	
लयरपंचेदियतिरि-	तिर्यग्योनिकानाम्	
क्खजोणियाणं	३८२ [२]	
आ ९ [२]—२४		

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सम्मुच्छिमउर-	सम्मूर्च्छिमोर.परिसर्पस्थल-	
परिसप्पथलयरति-	चरतिर्यग्योनिकपञ्चे-	
रिक्खजोणियपंचे-	न्द्रियौदारिकशरीरम्	
दियओरालिय-		
सरीरे	१४८५ [६]	
०,,	,, १४८५ [७]	
सम्मुच्छिमउरपरि-	सम्मूर्च्छिमोर परिसर्पस्थल	
सप्पथलयरपंचे-	चरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो	
दियतिरिक्ख-	निकेभ्य.	
जोणिएहिंतो	६३९ [१३-१४]	
०,,	,, ६३९ [१४]	
० सम्मुच्छिमउर-	सम्मूर्च्छिमोर परिसर्पस्थल-	
परिसप्पथलयर-	चरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
पंचेदियतिरिक्ख-	निकानाम्	
जोणियाणं	३८२ [३]	
सम्मुच्छिमखहयर-	सम्मूर्च्छिमखचरपञ्चेन्द्रिय-	
पंचेदियतिरिक्ख-	तिर्यग्योनिकेभ्य	
जोणिएहिंतो	६३९ [१९-२०]	
सम्मुच्छिमखहयर-	सम्मूर्च्छिमखचरपञ्चेन्द्रिय-	
पंचेदियतिरिक्ख-	तिर्यग्योनिकानाम्	
जोणियाणं	३८८ [१]	
०,,	,, ३८८ [२-३]	
सम्मुच्छिमचउप्प-	सम्मूर्च्छिमचतुप्पदेभ्य'	
एहिंतो	६३९ [९]	
०,,	,, ६३९ [९]	
सम्मुच्छिमचउप्प-	सम्मूर्च्छिमचतुप्पदस्थल-	
यथलयरतिरिक्ख-	चरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रि-	
जोणियपंचेदिय-	यौदारिकशरीरम्	
ओरालियसरीरे	१४८५ [२-३]	
०,,	,, १४८५ [३]	
सम्मुच्छिमचउप्प-	सम्मूर्च्छिमचतुप्पदस्थल-	
यथलयरपंचे-	चरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनि-	
दियतिरिक्ख-	केभ्य	
जोणिएहिंतो	६३९ [९]	
सम्मुच्छिमचउप्प-	सम्मूर्च्छिमचतुप्पदस्थल-	
यथलयरपंचेदिय-	चरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-	
तिरिक्खजोणियाणं	निकानाम् ३७९ [३]	

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
० सम्मुच्छिमच- उप्पयथलयर- पंचेदियति- रिक्खजोणियाणं	सम्मूर्च्छिमचतुष्पदस्थल- चरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गो- निकानाम्	३७९ [२-३]
सम्मुच्छिमजलयर- तिरिक्खजोणि- यपंचेदियओरा- लियसरीरे	सम्मूर्च्छिमजलचर- तिर्यग्गोनिकपञ्चेन्द्रि- यौदारिकशरीरम्	१४८४ [१-२]
सम्मुच्छिमजलयर- पंचेदियतिरिक्ख- जोणिण्हितो	सम्मूर्च्छिमजलचर- पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनि- केभ्य	६३९ [४-५]
० ,,	,,	६३९ [५]
सम्मुच्छिमजलयर- पंचेदियतिरिक्ख- जोणियाणं	सम्मूर्च्छिमजलचरपञ्चेन्द्रि- यतिर्यग्गोनिकानाम्	३७६ [१]
० ,,	,,	३७६ [२-३]
सम्मुच्छिमजलयरा	सम्मूर्च्छिमजलचरा	१४९८ [३]
० सम्मुच्छिमति- रिक्खजोणियपंचे- दियओरालिय- सरीरे	सम्मूर्च्छिमतिर्यग्गोनिक- पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरम्	१४८४ [२], १४९७ [२]
सम्मुच्छिमतिरि- क्खजोणियपंचेदि- यवेउच्चियसरीरे	सम्मूर्च्छिमतिर्यग्गोनिक- पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्	१५१८ [१]
सम्मुच्छिमपजत्तय- तिरिक्खजोणियाणं	सम्मूर्च्छिमपर्याप्तकतिर्य- ग्गोनिकानाम्	३७३ [१]
सम्मुच्छिमपंचे- दियतिरिक्ख- जोणिया	सम्मूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्य- ग्गोनिका	५८३, ६३४, ११८० [५, ८]
सम्मुच्छिमपंचेदि- यतिरिक्खजोणि- याणं	सम्मूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्य- ग्गोनिकानाम्	३७३ [१], ७४६, ७६०, ७६९, ११६३ [२], ११८० [२, ५-७]
० ,,	,,	३७३ [२-३], पृ १६५ टि १

मूलसद्वो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
सम्मुच्छिमभुय- परिसप्पथलयर- पंचेदियतिरिक्ख- जोणिण्हितो	सम्मूर्च्छिमभुजपरिसर्प- स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गो- निकेभ्य	६३९ [१६-१७]
० ,,	,,	६३९ [१७]
सम्मुच्छिमभुयपरि- सप्पथलयरपंचे- दियतिरिक्ख- जोणियाणं	सम्मूर्च्छिमभुजपरिसर्प- स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गो- निकानाम्	३८५ [१]
० ,,	,,	३८५ [२-३]
सम्मुच्छिममणुस्सा	सम्मूर्च्छिममणुष्या	९२, ९३, ३३४, ५८५
सम्मुच्छिममणु- स्साण	सम्मूर्च्छिममणुष्याणाम्	७६०, ७६९
सम्मुच्छिममणु- स्साणं	,,	३९१, ७४९, ११६४, [२]
सम्मुच्छिममणु- स्सेसु	सम्मूर्च्छिममणुष्येषु	६७२ [५]
सम्मुच्छिममणुस्से- हितो	सम्मूर्च्छिममणुष्येभ्य	६३९ [२३], ६५० [११], ६६२ [२]
सम्मुच्छिममणुस- आहारगसरीरे	सम्मूर्च्छिममणुष्याहारक- शरीरम्	१५३३ [३]
सम्मुच्छिममणुस- खेत्तोवचायगती	सम्मूर्च्छिममणुष्यक्षेत्रोप- पातगति	१०९५
सम्मुच्छिममणुस- पंचेदियओरा- लियसरीरे	सम्मूर्च्छिममणुष्यपञ्चेन्द्रि- यौदारिकशरीरम्	१४८७ [१]
सम्मुच्छिममणुस- पंचेदियवेउ- च्चियसरीरे	सम्मूर्च्छिममणुष्यपञ्चेन्द्रिय- वैक्रियशरीरम्	१५१९ [१]
सम्मुच्छिममणुसा	सम्मूर्च्छिममणुष्या	६३४
सम्मुच्छिमा	सम्मूर्च्छिमा	५६ [१], ५८ [१], ६८ [१-२], ७५ [१-२], ८४ [१-२], ८५ [२-३], ९१ [१-२], १४८६ [१-२], १५००

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सम्मुच्छिमाण	सम्मूर्च्छिमाणाम्	१५१२
सम्मुच्छिमाणं	सम्मूर्च्छिमाणाम्	११९७, १५०१ [४], १५०९, १५११ [१-३], १५१३ [३]
सम्मुच्छिमे	सम्मूर्च्छिमम्	१४८५ [७]
„	सम्मूर्च्छिमे	१५१२ गा. २१६
सम्मुच्छिमेसु	सम्मूर्च्छिमेसु	६६६ [३]
सम्मुच्छिमेहिंतो	सम्मूर्च्छिमेभ्यः	६३९ [८, १३, १४], ६४१
सम्मुत्ति	सम्मति	पृ. २१३ टि. ६
सम्मुदि	„	पृ. २१३ टि. ६
सय	शत२८ [४], १७२, ९२३, २१६९	
सयग्वि	शतघ्नी	१७७, १७८ [१], १८८
सयणं	शयनम्	८५३
सयपत्ते	शतपत्रम्	५१
सयपुष्पिंकीदीवरे	शतपुष्पेन्दीवरम्	४९ गा. ४१
० सयपुहत्तं	शतपृथक्त्वम्	१२८४, १२९३, १२९९, १३८३
सयरी	वृक्षविशेषः	४१ गा १७
० सयवग्गपलि- भागो	शतवर्गप्रतिभाग	९२२
सयवत्त	शतपत्र	१७८ [२], १९५ [१]
सयसहस्स	शतसहस्र	१६९, १८० [१], १८१ [१], १८२ [१]
सयसहस्सा	शतसहस्राणि	५८ [२]
० सयसहस्सा	„	६८ [४], ७५ [४], १८१ [१], १९३ [१]
सयसहस्साइं	„	३४ [४], १७४ गा. १३६, १८७ गा १४०- १४१
० सयसहस्साइं	„	३१ [४], ५५ [३], १९६

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० सयसहस्साणं	शतसहस्राणाम्	१७७, १८० [२], १८२ [२], १९६
० सयसहस्से	शतसहस्रे	१८१ [१]
० सयसहस्सेसु	शतसहस्रेषु	९३
सयं	स्वयम्	१६७९
सयं-	„	११० गा १२१
„	शतम्	२०९ गा १५७
० सयं	„	१९३ [१], १३२७, १६०४ [२]
सयंजुद्ध	स्वयंजुद्ध	११५, १२८
सयंजुद्ध ०	„	११४, ११५, १२७, १२८
सयंभुरमणसमुद्दस्स	स्वयंभूरमणसमुद्दस्स	१५५१ [१]
सयंभुरमणसमुद्दे	स्वयंभूरमणसमुद्द	१५५१ [४]
सयंभुरमणे	स्वयंभूरमणः	१००३ [२], १५४८
„	„ - द्वीपः समुद्रश्च	१००३ [२] गा. २०६
सया	शतानि	२११ गा. १६३
सया-	„	२०६ [२] गा १५५
० सयाइं	„	२०२ [१], २०६ [२] गा १५५, २१०, ६०१, १५२९ [१], १७०० [१०], १७०२ [८, ९, १८, २१, २२, २४-२७, ३६, ३८, ४३, ४५, ५८], १७०३ [१], १७३७ [३], १७३२ [२]
० सयाणं	शतानाम्	२०५ [१-२]
सयानिं	स्वयानिं	पृ ४१७ टि ४
सरडा	सरटा	८५ [१]
सरपंतियाण	सरपण्णानाम्	८८५
सरपंतियानु	सरपण्णानाम्	१५१, १६०, १६३ न १६६, १७५

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सरभ	शरभ	७२
सरल	सरल-वृक्षविशेष	५३ गा ४४
सरले	सरल - ,,	४८ गा ३७
सरस	सरस	१७७, १७८ [१], १८८
सरसरपंतियाण	सरःसर पड्डिकानाम्	८८५
सरसरपंतियासु	सर सर पड्डिकासु	१५१, १६०, १६३ त १६६, १७५
सरंठा	भुजपरिसर्पविशेष	८५[१]
सरसि	सरसि	पृ. २७३ टि. १
सरागचरित्तारिया	सरागचारित्रार्थाः	१२०, १२१
०सरागचरित्तारिया	,,	१२३
सरागदंसणारिया	सरागदर्शनार्था	१०९, ११०
सरागसंजया	सरागसंयताः	११४२
सरागा	सरागा	११५२
सराण	सरसाम्	८८५
सरिस	सदृश	पृ. २४ टि १
+ सरिसव	सर्षप	४९ गा ४०, ५३ गा ४३
० सरिसवाणं	सर्षपाणाम्	५३ गा ४५
० सरिसा	सदृशौ	१७८ [२]
० सरिसे	सदृश	१७९ [२], १८० [२]
० सरिसेण	सदृशेन	५४ [७] गा ८४
+ सरीर	शरीरम्	२ गा ५, १८६५ गा २१९
सरीर	शरीर	३७, ३८, ५५ [३]
सरीरण्	शरीरकम्-शरीरम्	१५२६ [६]
० सरीरण्सु	शरीरकेषु-शरीरेषु	९२०
सरीरओगाहणप्प-	शरीरावगाहनात्पवहुत्वम्	
वहुं		१४७४ गा. २१४
० सरीरसेत्तोगाडे	शरीरक्षेत्रावगाटान्	१८०१

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
० सरीरगा	शरीरकाणि-शरीराणि	९१४ [१], ९२२
सरीरणामाण्	शरीरनाम्न	१७०२ [१६]
सरीरणामे	शरीरनाम	१६९३, १६९४ [३]
सरीरस्थे	शरीरस्थः	२१७२
सरीरनिव्वत्ती	शरीरनिवृत्तिः	५४ [१०] गा. ९९
सरीरपज्जत्ती-	शरीरपर्याप्त्यपर्याप्तकः	
अपज्जत्तए		१९०५ [२]
सरीरपज्जत्ती-	शरीरपर्याप्तिपर्याप्तके	
पज्जत्तए		१९०४ [१]
सरीरपमाणमेत्ता	शरीरप्रमाणमात्रा	१५४५, १५४७ [१], १५४८, १५५१ [१, ४, ६, ९]
सरीरपमाणमेत्ते	शरीरप्रमाणमात्रम्	९७६ [४], ९८५ [४], २१५३ [१], २१५६ [१], २१६६ [१]
सरीरपयं	शरीरपदम्	पृ. २२८ पं १९
सरीरपवहा	शरीरप्रवहा	पृ. २१३ टि २
सरीरपहवा	शरीरप्रभवा	८५८
सरीरप्पमाणमेत्ते	शरीरप्रमाणमात्रम्	२१५९ [१]
सरीरप्पवहा	शरीरप्रवहा	पृ. २१३ टि ४
सरीरप्पहवा	शरीरप्रभवा	८५९ गा. १९३
सरीरबंधणणामाण्	शरीरबन्धननाम्नः	१७०२ [१५]
सरीरबंधणणामे	शरीरबन्धननाम	१६९३, १६९४ [५]
० सरीरबंधणणामे	,,	१६९४ [५]
सरीरया	शरीरकाणि-शरीराणि	९०२, ९०४, ९०६, ९०८, १४७५
० सरीरया	,, - ,,	९१० [३-४], ९१४ [२], ९२०

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० सरीरसंघातणामे	शरीरसङ्घातनाम	१६९४ [६]
सरीरसंघायणामाए	शरीरसङ्घातनाम	१७०२ [१६]
सरीरसंघायणामे	शरीरसङ्घातनाम	१६९३, १६९४ [६]
० सरीरसंघायणामे	,,	१६९४ [६]
सरीरसंघाया	शरीरसङ्घाता.	५३ गा. ४५-४६
सरीरसंजोगो	शरीरसंयोग.	१४७४ गा. २१४
० सरीरस्स	शरीरस्थ	१५०६ [१], १५०७ [१], १५२७ त. १५२९ [१], १५३० त. १५३२ [१]
सरीरं	शरीरम्	९६१, १०९१
सरीरंगोवंगणामे	शरीराङ्गोपाङ्गनाम	१६९३, १६९४ [४]
० सरीरंगोवंगणामे	,,	१६९४ [४]
सरीरा	शरीराणि	९०१
सरीरा	[सम]शरीराः	११२३ गा. २०९
० सरीरा	शरीराणि	९१२ [३-४], ९१४ [३], ९१६ [१], ९२१ [३], पृ. २२८ टि १
सरीराइं	,,	५४ [१०] गा. १०३, पृ. ३९९ टि २
० सरीराइं	,,	१८५३, १८५५ त. १८५७
सरीराओ	शरीरत.	१०९१
० सरीरादी	शरीरादि	१७९३ गा. २१८
सरीरे	शरीरम्	१५१८ [६], १५२३ [२], १५२६ [१]
० सरीरे	,,	१४७६ त. १४७८ [२], १४८०, १४८०, त. १४८४ [२], १४८५ [१३, ६-७],

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
		१४८७ [१-२], १४८८ तः १४९० [१], १४९१ [१], १४९२ [१], १४९५ [१], १४९७ [१-३], १४९८ [१], १५०१ [१], १५१४ तः १५१६, १५१८ [१-५], १५१९ [१-४], १५२०, [१-३], १५२१ तः १५२४ [१], १५२५, १५२६ [१-२, ५-६]
सरीरेहिं	शरीरै.	५४ [११], ९१८ [१]
सरीरोगाहणा	शरीरावगाहना	१५०२, १५०६ [१], १५०७ [१], १५१३ [१], १५२७ त. १५२९ [२], १५३०, १५३१, १५३२ [१, ६], १५३५, १५४५ तः १५४७ [१], १५४८ त. १५५०, १५५१ [१, ४, ६, ९]
सरे	शर.	४६ गा. ३३
सरेसु	सर सु	१५१, १६०, १६३ तः १६६, १७५
सलिच्छियामच्छा	मत्स्यविशेषा	पृ. २९ टि १०
सलिंगसिद्धा	स्वलङ्गसिद्धा.	१६
सलिंगीणं	सलिङ्गिनाम्	१४७०
सलेसा	सलेस्या	१८८४
सलेसे	सलेस्य	१३३५, १८८३ [१]
सलेस्स	सलेस्य	पृ. २८१ टि १
सलेस्स ०	,,	११४५
सलेस्सा	नलेस्या.	२५५, ११४५, ११७०
सलेस्साण	सलेस्यानाम्	२५५, ११७०
सलेस्से	नलेस्य	१३३५
सहइ	सहइ	४० गा. १३, ४२ गा. ३२

मूलसद्वो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
सल्ला	भुजपरिसर्पविजोपा	८५ [१]
सवणत्ताए	श्रवणतया	१४३१ [२]
सवणयाए	,,	१४२० [२-३], १४२१ [२], १४२५ [२], १४२८ [२], १४३१ [२], १४३२ [२-३], १४३७ [२-३], १४५२
सविलेवणं	सविलेपनम्	२१६९
सविसए	स्वविषयान्	८७७ [२१-२२]
सवेदए	सवेदक - सवेद	१३२६
सवेदगाणं	सवेदकानाम्	२५३
सवेदे	सवेदे	१९०२ [१]
सवेयगा	सवेदका	२५३
सव्व	सर्व	२१७६ गा. २३१
सव्व ०	,,	११० गा. १२८, १७७, १७८ [१], १९५, [१], १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २१०, २११, २११ गा १६८ गा १७१, गा १७६-१७७, गा. १७९, ६५३ [३], ६६७, ७८०, ९१० [४], ११९१, ११९७
सव्व - ०	सर्व	१८८, २११, ११९२, ११९४, पृ २८६ टि. २-६-९
सव्वओ	सर्वत	१२१५ [१-३], १७९३ गा २१७, १८०२
सव्वखुड्डाए	सर्वधुल्लक	२१६९
सव्वगहणं	सर्वग्रहणम्	८७७ [११]
सव्वग्गहणं	,,	८७७ [७, ९, १३]
सव्वजहणियं	सर्वजघन्यिकाम्	१७४४
सव्वजीव - ०	सर्वजीव	३३४
सव्वजीवा	सर्वजीवा	३३४, २०६८, २१३९

मूलसद्वो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
सव्वजीवाणं	सर्वजीवानाम्	२११९ [३], २१२१ [२], २१४१
सव्वजीवेहितो	सर्वजीवेभ्यः	९१० [४]
सव्वट्ठगदेवाणं	सर्वार्थकदेवानाम्	१८५२
सव्वट्ठगसिद्धदेवाणं	सर्वार्थकसिद्धदेवानाम्	पृ १३५ टि. १-२, पृ ३९९ टि १
सव्वट्ठगसिद्धदेवेसु	सर्वार्थकसिद्धदेवेषु	६७३ [२]
सव्वट्ठसिद्धग ०	सर्वार्थसिद्धक	१०४९
सव्वट्ठसिद्धगदेवत्ते	सर्वार्थसिद्धकदेवत्ते	१०४१ [९], १०४३ [६], १०४५ [१-२], १०४६ [८], १०४७ [४], १०४८ [५], १०४९, १०५० [३], १०५२, १०५४ [४], १०५५ [५], १०६७
सव्वट्ठसिद्धग- देवस्स	सर्वार्थसिद्धकदेवस्य	१०३७, १०४७ [१, ४], १०६३
सव्वट्ठसिद्धगदेवा	सर्वार्थसिद्धकदेवाः	६०५, ७२४
सव्वट्ठसिद्धगदेवाणं	सर्वार्थसिद्धकदेवानाम्	४३७ [१-३], १०४०, १०५५ [१, ५], १०६७
सव्वट्ठसिद्धगदेवे	सर्वार्थसिद्धकदेव	१४५८
० सव्वट्ठसिद्धदेवा	सर्वार्थसिद्धदेवा.	६२२
सव्वट्ठसिद्धदेवे	सर्वार्थसिद्धदेव	१५३९ [४]
० सव्वट्ठसिद्धदेवे- हितो	सर्वार्थसिद्धदेवेभ्यः	६५६ [३]
सव्वट्ठसिद्धरस्स	सर्वार्थसिद्धस्य	२११
सव्वट्ठसिद्धा	सर्वार्थसिद्धा	१४७ [१]
सव्वट्ठसिद्धे	सर्वार्थसिद्धे.	२१०
,,	सर्वार्थसिद्धे	१४७०
सव्वट्ठं	सर्वार्थम्-देवलोकम्	१८४२

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सव्वणया	सर्वनया.	१११३	सव्वत्योवे	सर्वस्तोक २७२ [१-५],	
सव्वणिरुद्धे	सर्वनिरुद्ध.	१७४४		८०२	
सव्वतो	सर्वत २११ गा. १७०,	१८०२	,,	सर्वस्तोकम् ७७७, ७७९,	
				७८०, ८०२, ८०३, ९७९,	
				९८५ [७], ९८७ [२],	
सव्वत्थ	सर्वत्र १७९ [१], १५००,			१४७३, २१७० [१]	
	१५०७ [२], १५८४		सव्वदव्वा	सर्वद्रव्याणि २७५	
	[१], १८४२, २१४१		सव्वदव्वाणं	सर्वद्रव्याणाम् २७५	
सव्वत्थोवा	सर्वस्तोकौ २७१		सव्वदव्वेसु	सर्वद्रव्येषु १५७६ [१],	
सव्वत्थोवा	सर्वस्तोका २१३ त २१६,			१५७९ [१], १६३९,	
	२१८ त २२३ [८],			१६४०	
	२२४, २२५, २२७ त		सव्वदीव ०	सर्वद्वीप २१६९	
	२७०, २७४ त २७८,		सव्वदुक्खाणं	सर्वदु खानाम् ६७३ [२],	
	२८०, २८२, २८४, २८६,			१४२१ [५], २१७८ [१]	
	२८८, २९०, २९२ त		सव्वदेवा	सर्वदेवाः २१४४ [२]	
	३२७, ३३० त ३३२,		सव्वदेवाणं	सर्वदेवानाम् १६३६	
	३३४, ६९१, ७३१, ७३३,		सव्वद्वं	सर्वाद्धाम् १२६०, १३९५	
	७३५, ७३७, ७५३, ७६३,		सव्वद्धा - ०	सर्वाद्धा २११ गा. १७२-	
	७७२, ७७७, ७७९, ७८०,			१७३, १३९५	
	८०२, ८०३, ९००, ९८०,		सव्वपज्जवा	सर्वपर्यवा २७५	
	९८५ [९], ९८७ [४],		सव्वपज्जवाण	सर्वपर्यवाणाम् २७५	
	१०१३, ११७० तः		सव्वपदेसा	सर्वप्रदेशा २७५	
	११७३, ११७६, ११८०		सव्वपदेसाणं	सर्वप्रदेशानाम् २७५	
	[५, ७-९], ११८२		सव्वपदेसु	सर्वप्रदेशेषु १९०७	
	[१, ३], ११८३ [१, ३],		सव्वपमाणेहिं	सर्वप्रमाणै ११० गा १०७	
	११८५ त ११८८,		सव्वपाणभूतजीव-	सर्वपाणभूतजीवसत्त्वसुत्ता-	
	११९०, १५६५, १५६६,		सत्त्वसुहावहा	वहा-उपप्राग्भारैकार्ये २११	
	१८१८, १८२१, २०५३,		सव्वप्पणयाण	सर्वात्मना १८०१	
	२१२५ त २१२७ [१],		सव्ववहुप्पणसे	सर्ववहुप्रदेशम् २१७० [१]	
	२१२८ [१-२], २१२९		सव्ववभंतराण	सर्वाभ्यन्तरक २१६९	
	[१], २१३०, २१३१		सव्वभाव ०	सर्वभाव २११ गा. १७०	
सव्वत्थोवा	सर्वस्तोकानि १२४७ त		सव्वभावा	सर्वभावा ११० गा. १२७	
	१२४९		सव्वभावाण	सर्वभावानाम् १ गा. २	
सव्वत्थोवाइं	,, ३२८, ३२९, ८८७		सव्वमहंतीण	सर्वमहन्त्या १३८४	
सव्वत्थोवाओ	सर्वस्तोका. २२६, २७९,		सव्वलोण	सर्वलोके १४९, १५२,	
	२८१, २८३, २८५, २८७,			१५५, १५८, १६०, १६३,	
	२८९, २९१, ११८२ [२],			१६६, १६८	
	११८९, १६६३				

मूलसदो	सक्ययो	सुत्तकाट
सव्वलोगं	सर्वलोकम् ९९३, २१६८, २१६९	
सव्वलोयपरिया वणणा	सर्वलोकपर्यापजना १५०, १५३, १५६, १५९, १६२	
सव्वसाहूणं(च.प.)	सर्वसाधुभ्यः पृ. १ प. ८	
सव्वं	सर्वम् ८५३, ११५५	
सव्वा	सर्वा ८४९ त. ८५२	
सव्वागासे	सर्वाकाशे २११ गा. १७३	
सव्वाणि	सर्वाणि १६९४ [१८]	
सव्वायासे	सर्वाकाशम् १००५	
सव्वाहिं	सर्वैः ११० गा. १२७, २१७५	
“	सर्वाभि ९३, १७४६, १७४७ [१], १७५०	
सव्विन्दिय	सर्वेन्द्रिय १२३७	
सव्वे	सर्वे ६८ [२], ७५ [२], ८४ [२], ८५ [३], ९१ [२], १५०, १५३, १५६, १५९, १६२, २०७, २१०, २११ गा. १६७, १०७७, १०७८, १०८१, १०८३, १०८९, ११२४ त. ११२६, ११२८ त ११३३ [१], ११३८, ११३९, ११४२, ११४५, ११४६, १३१३, १५८३ [१, ३], १६०४ [१-२], १६४३, १६४९ [१], १७५७, १७५८ [१], १७६०, १७६१, १७६४, १७६५ [२], १७७४ [१], १७७८, १७८१, १७८४ [१, ३], १७८९, १८६०, १८६३, १८६४, १८६९ [१], २०५४ गा २२६, २०८०, २१२३ [३], २१२४ [४], २१७० [२]	

मूलसदो	सक्ययो	सुत्तकाट
सव्वे	सर्वान १७९३ गा. २१७, १८०४, १८११, १८१७	
सव्वे -	सर्वे ५६ [१], ५७ [१], ५८ [१]	
सव्वेसि	सर्वेषाम् ५५३, १०८१ [६], १०८९, ११९७, १७३३, १७४१, २१११	
सव्वेसु	सर्वेषु ९३, १५१, १५७, १६०, १६३ तः १६६, १७५, २११, ६७२ [७८], ६७३ [२], १५८०, १७४०, पृ. ३५९ टि ८	
सव्वो	सर्व ५४ [९] गा. ९८, ५४ [१०] गा. १०२	
सव्वोही	सर्वावधय २०२२, २०२४, २०२५	
ससण्	शगक. ८४९, ८५२	
ससगा	शगका ७४	
ससतो	शगक. पृ २१२ टि. ४	
ससविट्ठु	वल्लीविशेष ४५ गा ३२	
ससरीरी	सगरीरी १९०३ [१]	
ससरुहिरे	शगरुधिरम् १२२९	
ससि	शगिन १७८ [२]	
ससिया	शगकी ८५१	
ससिवी	वल्लीविशेष पृ १९ टि १२	
सस्सिरिया	सश्रीकाणि १७७	
सस्सरीया	,, १९५ [१], १९६, २०६ [१], २१०, २११, पृ ५७ टि. ६, पृ ६४ टि ५	
सह	सह १७१७, १७२१, १७२५, १७३३	
सहसम्मडया	सहसम्मत्या ११० गा १२०	
सहरस	सहस्र १६८, १७० त १७४, १७७, १७८ त १८३ सूत्राणा प्रथमकण्डिका, १८८, १८९ [१], १९०	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	[१], १९३ [१], १९८ [२], ३९५ [१,३], ३९६ [१], ३९७ [१,३], ३९९ [१,३]	
० सहस्स -	सहस्र	१९७ [२]
सहस्सकखे	सहस्राक्षः	१९७ [२]
सहस्सगसो	सहस्राग्रशः	२५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३]
सहस्सपत्ते	सहस्रपत्रम्	५१
सहस्सपुहुत्तं	सहस्रपृथक्त्वम्	९१० [३]
० सहस्सवत्ताणं	सहस्रपत्राणाम्	५४ [८] गा. ९०
० सहस्सस्स	सहस्रस्य	१७०२ [१, ४, ११, ३६, ३८], १७२८, १७३१ [१,३- ५], १८०६ [१]
० सहस्सं	सहस्रम्	८३, १६८ त १७३, १७७, १७८ त १८३ सूत्राणां प्रथमकण्डिका, १२७५, १३५४, १५०२, १५०६ [१,३-४], १५०९, १५१०, १५११ [२], १५१२ गा. २१५, १५२७, १५२९ [१,८], १५३२ [१], १५४८, १७२९, २१५७, २१६९ सहस्राणि १८७ गा. १४२, २०६ [२] गा. १५४ गा. १५६
सहस्सा		
० सहस्सा		,, ५६ [२], ५७ [२], ५८ [२], ६८ [४], ७५ [४], ८४ [४], ८५ [५], ९१ [४], १६७ त १७२, १७४ गा १३५, १७७, १७८ [१], १७९ त १८६ त १८७ प्रथमकण्डिका, १८७ गा

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	१३९, १८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], १९५ [१], १९६, १९७ त २०४ सूत्राणां प्रथमक ण्डिका, २०६ [२] गा १५४	
सहस्साइं	सहस्राणि	२११, २१६९
० सहस्साइं	सहस्रे	१२८९, १३१२
० सहस्साइं	सहस्राणि	२८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३], १७४, १८७ गा १४० गा. १४१, १९६, १९७ [१], १९८ [१], १९९ [१], २१०, २११, ३३५ [१,३], ३३६ [१,३], ३४३ त ३५२ सू- त्राणां प्रथम-तृतीयकण्डिके, ३५४ [१,३], ३५६ [१,३], ३५७ [१,३], ३५९ [१,३], ३६२ [१,३], ३६५ [१,३], ३६६ [१,३], ३६८ [१,३], ३७९ [१,३], ३८२ [१,३], ३८५ [१,३], ३८८ [१,३], ३९३ [१,३], ३९४ [१,३], ६०२, ६०३, १२६१, १२६४ [२], १२६७, १२७०, १२८१, १२९४, १२९७, १२९८, १३१५, १३१८, १४७२, १६९७, १६९८ [१-२], १६९९ [२], १७०० [२]. १७०१ [१], १७०४, १७३० [१], १७३१, १७३५ [१], १७३७ [२], १८१७, १८२०, २१६९ न्याय्याणाम् १७७, १७८ [१-२], १७९ [२].
० सहस्साण		

मूलसदो	समययो	सुत्ताड
० सहस्साणं	१८० [२], १८० [२], १८३ [२], १८८, १९० [२], १९५ त १९३, १९८ त २०८ सूत्राणां द्वितीयवर्णिका, १८२९, १८३२ त १८४३, १८५०	
० सहस्साणं	सहस्रयो १८३० त १८३३	
सहस्साणि	सहस्राणि १८४०	
० सहस्साणि	,, २११	
सहस्सार	सहस्रार २०९, २१०, ६२०, ६३४, १००५, २०५१	
सहस्सारकण्ठोवग-	सहस्रारकण्ठोवग-	
वेमाणियदेवा	वेमानिकदेवा ६६१	
सहस्सारकण्ठोवग-	सहस्रारकण्ठोवगवेमानिय-	
वेमाणियदेवेहितो	देवेभ्यः ६५५ [८]	
सहस्सारगदेवा	सहस्रारकदेवा ६७५, ७०९	
० सहस्सारगदेवा	,, २००२	
सहस्सारदेवस्त	सहस्रारदेवस्त १५५१ [५]	
सहस्सारदेवा	सहस्रारदेवा २०४ [१]	
सहस्सारदेवाणं	सहस्रारदेवानाम् २०८ [१], ५९६	
सहस्सारवडेसण्	सहस्रारवतसक २०८ [१]	
सहस्सारस्त	सहस्रारस्त २०५ [१]	
सहस्सारा	सहस्रारा १४४ [१]	
सहस्सारे	सहस्रार - देवलोक २०४ [१]	
,,	,, - देवेन्द्र २०४ [२]	
,,	सहस्रारे २०६ [२] गा १५४, २२३ [८], ३३४, ४२२ [१-३], १४७०, १८३७, पृ १६६ टि १	
० सहस्सारेसु	सहस्रारयो १५३२ [५], २०५२ [१]	
सहस्सारो	सहस्रार ६७२ [९], १४६८	

मूलसदो	समययो	सुत्ताड
० सहस्रमे	सहस्रम् १३३	
,,	सहस्रे १९८ त १३२, १३३, १३८ तः १८३ सूत्राणां प्रथमवर्णिका, १८५ [१]	
० सहस्रमेण	सहस्रेण १३२८	
० सहस्रमेण	,, १३२३	
सहस्रमेसु	सहस्रे १३४ गा. १३५	
० सहस्रमेसु	,, ९३, १३४, १३६	
० सहस्रमेसुं	,, पृ. १५५ टि १	
० सहस्रमेहि	सहस्रे ३६६ [३], १३३०	
संक्रमे	संक्रमे ८०५, ८०६	
संक्रमेण	संक्रमेण पृ. २०५ टि १२	
० संक्रामो	संक्राम ५४ [१०] गा १०२	
संक्रिल्लिट्ट-	संक्रिल्लिट्ट १२१८ गा. २१०	
० संक्रिल्लिट्टपरिणामे	संक्रिल्लिट्टपरिणामः १३४६, १३५०, १३५१	
संक्रिल्लिट्टाओ	संक्रिल्लिट्टा. १२४१	
संक्रिल्लित्त्यमाण ०	संक्रिल्लित्त्यमाण १३७	
० संक्रिल्लित्त्यमाणा	संक्रिल्लित्त्यमानाः १२२	
० संक्रिल्लित्त्यपरिणामे	संक्रिल्लित्त्यपरिणामः पृ ३८४ टि १	
संख	संख १७८ [२]	
संखणगा	संखणकाः - द्वीन्द्रियजीवा. ५६ [१]	
संखतल ०	संखतल पृ. ७८ टि. २	
संखदल ०	संखदल २११	
संखा	संखा - द्वीन्द्रियजीवा. ५६ [१]	
संखारा	संखारा - शिल्पार्या. १०६	
संखावत्ता	संखावर्ता - योनिभेद. ७७३ [१, ३]	
संखावत्ताण	संखावर्तायाम् - योनिविशेषे ७७३ [३]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
संखिज्जगुणहीणे	सह्वयेयगुणहीन	४४०
संखिज्जगुणा	सह्वयेयगुणा	२३५ [१]
संखिज्जगुणाओ	,,	२९१
संखिज्जा	सह्वयेया	२१०३ [१]
संखिज्जे	सह्वयेयान्	१९९७
संखे	शह्व	१२३१
+ संखेज्ज -	सह्वयेयानि-सह्वयेय- जीवानि	५४ [८] गा. ८६
संखेज्जगुणवभ-	सह्वयेयगुणाभ्यधिकः	
हिए		४४०
संखेज्जगुणवभ-	सह्वयेयभागाभ्यधिक.	
हिए		४४०, ४५५ [२]
संखेज्जगुणं	सह्वयेयभागम्	६०५, १५२९ [१-३, ९], १५३० त १५३२ [१], २१६०
संखेज्जगुणवभ-	सह्वयेयगुणाभ्यधिक.	
तिए		४४३, ४५५ [३]
संखेज्जगुणवभहिए	,,	४४३, ५०४
संखेज्जगुणकालए	सह्वयेयगुणकालक	५२०, ५२१
संखेज्जगुणकालगाणं	सह्वयेयगुणकालकानाम्	३३३
संखेज्जगुणकालयाण	,,	३३३
संखेज्जगुणकालाई	सह्वयेयगुणकालानि	१७९८ [२]
संखेज्जगुणमवभइए	सह्वयेयगुणाभ्यधिक	४४८
संखेज्जगुणमवभहिए	सह्वयेयगुणाभ्यधिक	४४०, ५०४
संखेज्जगुणहीणे	सह्वयेयगुणहीन	४४०, ४४३, ४४८, ४५५ [३], ५०४, ५०८
संखेज्जगुणा	सह्वयेयगुणा	२१४ [३], २१९, २२४, २३० [१२], २३१, २३५ [२-६], २४० [१-७].

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
		२४१, २५० [१-७], २५१, २५३, २५५, २६२, २६६, २८०, २८२, २८४, २८६, २८८, २९०, २९५ त ३०६, ३२२ त. ३२५, ३३० त ३३२, ३३४, ६९१, ७३१, ७३३, ७३५, ७३७, ८०२, ८०३, ११७०, ११८० [३, ५, ८], ११८२ [१, ३], ११८८, ११९०, २०५३, २१२५ त २१२७ [१], २१२८ [१], २१२९ [१], २१३०, २१३१, २१४२ त २१४४ [१], २१४५ [१], पृ. ४३६ टि. ३ सह्वयेयगुणानि १५६६ ,, ३२८, ८०२, ८०३ सह्वयेयगुणा २७९, २८१, २८३, २८५, २८७, २८९, २९१, ३३४, ११८० [७-९], ११८२ [२-३], ११८३ [३], ११८५, ११८७, ११८९, ११९० सह्वयेयगुणम् ९७९, ९८७ [२] सह्वयेयजीवकानि ५४ [८] गा ८७ सह्वयेययोजनगतवर्ग- प्रतिभाग ९०० सह्वयेयभागाभ्यधिक १०३ ४५५ [३] ,, ११०
संखेज्जगुणा		
संखेज्जगुणाइं		
संखेज्जगुणाओ		
संखेज्जगुणे		
संखेज्जजीविया		
संखेज्जजोयणसय-		
वग्गालिभागो		
संखेज्जतिभाग-		
अवभइए		
संखेज्जतिभाग-		
अवभतिए		
संखेज्जतिभाग-		
मवभइए		

मूलसदो	सवयथो	सुत्तकाठ	मूलसदो	सवयथो	सुत्तकाठ
संखेजतिभाग-	सह्वयेयभागाभ्यधिक		संखेजपदेमोगाटस्य	सह्वयेयप्रदेशावगाटस्य	
मवभहिण		५०८			८०२
संखेजतिभाग-	„		संखेजपदेमोगाट	सह्वयेयप्रदेशावगाटाः ३३१	
मवभहिते		५०८	संखेजपदेमोगाटे	सह्वयेयप्रदेशावगाटम्	
संखेजतिभागहीणे	सह्वयेयभागहीन	८८०, ४४३, ४४८, ४४५ [३], ५०४		७९५, ७९५, ७९७ त. ७९९, ८०१	
संखेजतिभागं	सह्वयेयभागम्	पृ ४८१ टि. १	संखेजभागवभ-	सह्वयेयभागाभ्यधिक	
संखेजतिभागाक्षो	सह्वयेयभागा ९९२ [२]		तिण		८८०
संखेजतिभागो	सह्वयेयभागः ९९२ [२]		संखेजभागवभहिण	„	४४०
संखेजपणुसिण	सह्वयेयप्रदेशक	५०८, ५२९ [१], ५४९ [१], ५५० [१], ७८९	संखेजभागमवभहिण	„	४४८
„	सह्वयेयप्रदेशकम्	७९३	संखेजभागहीणे	सह्वयेयभागहीन.	४८३, ८०५ [२-३], ५०४, ५०८
संखेजपणुसियस्स	सह्वयेयप्रदेशकरय	५०८, ५२९ [१], ५३५ [१], ५४९ [१], ५५० [१], ८०२, ८०५	संखेजवायवभ	सह्वयेयवर्षाभ्यधिकानि	
संखेजपणुसियाणं	सह्वयेयप्रदेशकानाम्	५२९ [१], ५४९ [१], ५५० [१]	इयाहं		१२८९, १३१२
संखेजपणुसोगा-	सह्वयेयप्रदेशावगाटस्य		संखेजवासाउण-	सह्वयेयवर्षायाक्रेभ्यः	
ढस्स		५१३, ८०२, ८०३, ८०५	हितो		६३९ [१०, २१, २५], ६४५ [४-५], ६६२ [४]
संखेजपणुसोगाढा	सह्वयेयप्रदेशावगाढा ३३१		० संखेजवासाउण-	„	
संखेजपणुसोगाढाहं	सह्वयेयप्रदेशावगाढानि	८७७ [४]	हितो		६३९ [११]
संखेजपणुसोगाढाणं	सह्वयेयप्रदेशावगाढानाम्	३३१, ५१३	० संखेजवासाउय-	सह्वयेयवर्षायाकर्मभूम-	
संखेजपणुसोगाढे	सह्वयेयप्रदेशावगाढम्	७९५ त ७९८, ८००	कम्मभूमणुहितो	केभ्य	६४५ [६]
संखेजपदेसिण	सह्वयेयप्रदेशक	५३५ [१]	० संखेजवासाउ-	सह्वयेयवर्षायाकर्मभूमक-	
„	सह्वयेयप्रदेशकम्	७९३, ७९४, ७९७	यकम्मभूमगग-	गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुप्ये-	
संखेजपदेसिया	सह्वयेयप्रदेशका.	३३०, ५०३	वक्कंतिय-	भ्य	६६२ [६-७], ६६५ [२]
संखेजपदेसियाणं	सह्वयेयप्रदेशकानाम्	३३०, ५०८, ५३५ [१]	मणुस्सेहितो		
			संखेजवासाउय-	सह्वयेयवर्षायाकर्म-	
			कम्मभूमगगवभ-	भूमकगर्भव्युत्क्रान्तिक-	
			वक्कंतियमणुस-	मनुप्याहारक-	
			आहारगसरीरे	शरीरम्	१५३३ [५-६]
			० „	„	१५३३ [७-१०]
			संखेजवासाउय-	सह्वयेयवर्षायाकर्मभूमक-	
			कम्मभूमगगवभ-	गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुप्य-	
			वक्कंतियमणुस-	पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरम्	
			पंचेन्द्रियवेउ-		
			वियसरीरे		१५१९ [३-४]
			० „		१५१९ [४]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० संखेज्जवासा- उयकम्मभूमग- गवभवक्कंतिय- मणूसेसु	सङ्खयेयवर्षायुष्क- कर्मभूमकगर्भ- व्युत्क्रान्ति- कमनुष्येपु	६७६
संखेज्जवासाउय- कम्मभूमगगवभ- वक्कंतियमणूसे- हितो	सङ्खयेयवर्षायुष्ककर्मभूमक- गर्भव्युत्क्रान्तिकमनु- ष्येभ्य	६३९ [२५-२६], ६६२ [५]
० ,,	,,	६६२ [५-६]
संखेज्जवासाउय- गवभवक्कंतियख- हयरपंचेंदियतिरि- क्खजोणिणहितो	सङ्खयेयवर्षायुष्कगर्भव्यु- त्क्रान्तिकखचरपञ्चे- न्द्रियतिर्यग्योनि- केभ्य	६३९ [२२]
संखेज्जवासाउय- गवभवक्कंतिय- चउप्पयथलयर- पंचेंदियतिरिक्ख- जोणिणहितो	सङ्खयेयवर्षायुष्कगर्भव्यु- त्क्रान्तिकचतुष्पदरथल- चरपञ्चेन्द्रिय- तिर्यग्योनि- केभ्य	६३९ [१०-११]
संखेज्जवासाउय- गवभवक्कंतिय- तिरिक्खजोणिय- पंचेंदियवेउब्बिय- सरीरे	सङ्खयेयवर्षायुष्कग- र्भव्युत्क्रान्तिक- तिर्यग्योनिकपञ्चे- न्द्रियवैक्रिय- शरीरम्	१५१८ [२-४]
० ,,	,,	१५१८ [३-५]
संखेज्जवासाउया	सङ्खयेयवर्षायुष्का	६८१
० संखेज्जवासा- उयेहितो	सङ्खयेयवर्षायु- ष्केभ्य.	६६२ [६]
संखेज्जसमयठितीया	सङ्खयेयसमयस्थितिका	३३२
संखेज्जसमयठिती- याणं	सङ्खयेयसमयस्थितिकानाम्	३३२, ५१७
संखेज्जसमयसिद्धा	सङ्खयेयसमयसिद्धा	१७
संखेज्जं	सङ्खयेयम्	१२७३
संखेज्जं -	,,	५४ [२] गा ५४
संखेज्जा	सङ्खयेया	५५ [३], ४३९, ४४०, ५०३, ५९७, ५९८, ६२६, ६२८,

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	६३३, ६३५, १२८३, २०९३ [१], २०९९ [२], २१०० [२], २१०१ [१], २१०२, २१०६, २१०८, २११०, २१२३ [३], २१२४ [३], २१२५ [१]	
संखेज्जा	सङ्खयेयानि	५९९, ६००, ७९२, ९२१ [१२], १०३०, १०३१ [१], १०३४, १०३६, १०३८ [२], १०४०, १०४१ [१-४, ६-७], १०४३ [१, ३], १०४६ [३, ५], १०५० [२-३], १०५५ [३-५], १०५८ त १०६०, १०६३, १०६५, १०६६ [२-३]
संखेज्जाइ	सङ्खयेयानि	२५ [३], २८ [४], ३१ [४], ३४ [४], ५५ [३], ६०१ त ६०३, ८८०, १०८० तः १२८०, १२९४, १२९६ त १०९८, १३१५, १३१७, १३१८, २१५९ [१], २१६०, २१६६ [१]
संखेज्जाओ	सङ्खयेया	९२१ [१], पृ २८४ टि ४ टि ६
संखेज्जाण	सङ्खयेयानाम्	५४ [१०] गा १०३
संखेजे	सङ्खयेयान्	१९९०, १९९७
संखेजेणं	सङ्खयेयेन	९०१ [२]
० संखेजेहितो	सङ्खयेयेभ्य	६६२ [७]
संखेवरउ	सङ्खेयवच्चि	११८ गा १२९
संखेव[रुडे]	,,	११० गा १११
संगह	सङ्गह-नग	१११०
संगहणिगादा	सङ्गहणिगा	१११०

मूलसदो	सकयत्यो	मुत्तंकाट
संगहणीगाहा	सङ्गहणीगाथाः ८२९ [२]	
संगहणीगाहाओ	,, १५१२	
० संगहणीगाहा	सङ्गहणीगाथा २०६ [२]	
संव	सत्त १७७, १७८ [१], १८८	
संवट्ट	सत्तट्टा-वट्टी ४५ गा. ३०	
संवट्टेति	सत्तट्टयन्ति २१५३ [४]	
संवयणणामाण	संहनननाम्न १७०२ [२३]	
संवयणणामे	सहनननाम १६९३, १६९४ [७]	
० संवयणणामे	,, १६९४ [७]	
संवयणेणं	संहननेन १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
संवयणेसु	संहननेषु १७८१	
संवरिससमुट्ठिण	सत्तर्पसमुत्थित. ३१ [१]	
संघाएुंति	सत्तातयन्ति २१५३ [४]	
संघाडे	वनरपतिविशेष ५५ [३] गा. १०८	
० संघाया	सत्ताता ५३ गा. ४५-४६	
संचाएजा	शक्नुयात् १४२० [६-८], १४२१ [२-३], १८३७ [६]	
संचितस्स	सच्चित्तस्य १६७९	
संजए	सयत्त १३५८, १८९० [१]	
० संजएहिंतो	सयतेभ्य ६६५ [२-३]	
संजतसम्महिट्ठि०	सयत्तसम्यग्दृष्टि ६६५ [२], १५३३ [९]	
संजतसम्महिट्ठी-	संयत्तसम्यग्दृष्टिभ्य ६६२ हिंतो [७], ६६५ [२]	
संजता	संयता. २६१	
संजतासंजतसम्म-	सयतासयत्तसम्यग्दृष्टि हिट्ठि १५३३ [८]	
० संजतासंजता	सयतासंयता १९७४, १९७७	
० संजतासंजतेहिंतो	सयतासंयतेभ्य ६६४	
संजतासंजया	सयतासयता १९७८	

मूलसदो	सकयत्यो	मुत्तंकाट
संजते	संयत. १२५८	
० संजतेहिंतो	संयतेभ्यः ६६५ [२-३]	
संजमपर्यं	सयत्तपदम् पृ. ४१८५. २०	
० संजमाणं	सयमानाम् १४७०	
० संजमासंजमाणं	संयमासंयमानाम् १४७०	
संजमे	सयगः २ गा. ७	
संजय	सयत्त १५३३ [१०]	
+ संजय	सयत्तः २१२ गा. १८०, १२५९ गा. २११, १८६५ गा. २१९, १९८० गा. २२१	
संजयरहिता	संयतरहिता १९८० गा. २२१	
संजयसम्महिट्ठि	सयत्तसम्यग्दृष्टि १५३३ [९]	
संजयसम्महिट्ठि०	,, १५३३ [८]	
० संजयस्स	संयत्तस्य १६२२, १६२४	
संजया	संयताः ६६५ [१], ११४२, ११४७, ११५२, १९७४, १९७५, १९७७. १९७८, १९८०	
० संजया	,, ११४२	
संजयाणं	सयतानाम् २६१	
संजयासंजए	संयतासयत्त. १३६०	
संजयासंजता	संयतासयता २६१	
संजयासंजयसम्म-	संयतासयत्तसम्यग्दृष्टि ६६२ हिट्ठि० [७], १५३३ [८]	
संजयासंजयस्स	सयतासयत्तस्य १६२३	
संजयासंजया	सयतासयताः ११४१, ११४२, ११४७, १९७४, १९७५, १९८०	
संजयासंजयाणं	सयतासयतानाम् २६१	
संजयासंजये	सयतासयत्त १८९२	
० संजलणाए	सञ्जलनाया-सञ्जलनस्य १७३७ [४]	
संजलणे	सञ्जलन ९६२ [१], १६९१ [४]	
संजुत्ते	सयुक्त्त १००५	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० संजोणुणं	संयोगेन	१०८३
० संजोणुसु	सयोगेषु	९३
० संजोगो	संयोगः १४७४ गा.२१४	
संजोयणाहिकर- णिया	संयोजनाधिकरणिकी	१५६९
संज्ञाणुराग ०	सन्ध्यानुराग-वर्णप्रकार	१८७ गा. १४८
संज्ञवभरागे	सन्ध्याभ्रराग.	१२२९
संठाण	संस्थान ८ [५], ९ [१-५], १० [१-२], ११ [१-५], १२ [१-८], १३ [१-५], १६७ त १७४, १७७, १७८ [१], १८८, १९५ [१], १९७ [१], २०१ [१], २०५ [१], २०६ [१], २०७, २११, ९५०, ९७४ [१-५], ९८३ [२], ९८४, ९८६, ९८७ [१], ९८८, १५४० त. १५४२, २१६९, पृ. ७ टि २, पृ २४१ टि १ त. ३	
+ संठाण	संस्थानम् १४७४ गा.२१४	
संठाणओ	संस्थानत. ९ [१-४], १० [१-२], ११ [१-४], १२ [१-३, ५], १३ [३, ४]	
संठाणणामे	संस्थाननाम	१६९३, १६९४ [८]
० संठाणणामे	,,	१६९४ [८]
संठाणतो	संस्थानत ११ [५], १२ [४, ६-८], १३ [१, ३, ५]	
संठाणपरिणत्ता	सरथानपरिणत्ता	८ [५]
संठाणपरिणया	,,	७
संठाणपरिणामे	संस्थानपरिणाम	९४७, ९५०
० संठाणसंठिणु	संस्थानसंस्थितम् १४८८, १४८९, १४९० त १४९५ मृत्राणा प्रथममण्डिका,	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	१४९७ [१-३], १४९८ [१], १५०१ [१], १५२१, १५२२, १५२३ [२], १५२४ [१], १५२५ [१], १५२६, १५३४	
० संठाणसंठिया	संस्थानसरथिता	१४९८ [३-४], १५००, १५०१ [४]
संठाणस्स	संस्थानस्य ८०२ त ८०६	
संठाणं	संस्थानम् २११ गा १६१- १६२, ९७२ गा २०२, ९८७ [१], १५२२	
संठाणं-	संस्थानम् २११ गा १६६	
संठाणा	संस्थानानि ७९१, ७९२, १७०२ [२३]	
० संठाणा	संस्थाना ५३ गा ४४, २११ गा. १५८	
संठाणे	संस्थानम् ७९३ त ८००, १९८१ गा. २२२	
,,	संस्थाने	९८६
संठाणेणं	संस्थानेन १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
संठाणेषु	संस्थानेषु	१७८१
संठाणेहिं	सरथानै.	१९६३
० संठिणु	सरथित २००८, २००९ [१], २०१०, २०१२ तः २०१४ [१], २०१५, २०१६, २१६९	
,,	सरथितम् ९७४ [१-५], ९८३ [२], ९८४, ९८५ [२], ९८६, ९८७ [१], ९८८, १४८८, १४८९, १४९० त १४९५ मृत्राणा प्रथममण्डिका, १४९७ [१-३], १४९८ [१], १५२१ त १५२८ [१], १५२९ [६] १५३०,	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाट	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाट
	१५,४० तः १५,४२, १५,४४		संपिडिया	संपिडिता	१०८३
	[१], पृ. २४१ टि १३.३		संवद्ध	सम्पद्धम् १६,७ तः १६,९,	
० संठिता	संस्थिता १६७ त १७८,	२०७	संवररहिरे	सम्बररुधिरम् १२२९	
„	संस्थिता २११		संभिक्षं	संभिक्षाम्-परिवृणाम्	२००७
„	संस्थिता २०५ [१], २०६	[१]	संवच्छराटं	संवच्छराः ३६९, [१, ३],	
„	संस्थितानि १७७, १७८			१७०० [१०], १७३९	[२]
० संठिते	संस्थित १९७ [१], २०१		संवट्टावाण	संवट्टावातः ३४ [१]	
	[१], २१६९		संवट्टावाण	संवट्टावात पृ. १६ टि. ६	
० संठिया	संस्थिता ८५, ८		संवट्टावाण	„ पृ. १६ टि. ६	
„	संस्थिता १४९८ [३-८],		संवरा	संवरा-द्विगुरपशुविशेष.	७२
	१५००, १५०१ [४]		० संवरे	संवरे ११० गा-१२०	
० संठियाओ	संस्थिताः १९५, [१]		संवाहनिवेसेसु	संवाहनिवेसेषु ८२	
संड	पण्ड १२५, ७ [१६]		० संविकिण्णा	संविकिर्णानि १८८	
+ संडिय	तृणविशेष पृ. २० टि १		० संविगिण्णा	„ १७७, १७८ [१]	
+ संडिल्ला	शाण्डिल्येषु १०२ गा. ११४		संवुद्धा	दीन्द्रियजीवाः ५६ [१]	
संतइभावं	सन्ततिभावम् ७३०, ७३२		संवुडजोणिया	संवृतयोनिक्का ७७२	
संततिभावं	„ ७३४, ७३६		संवुडजोणियाणं	संवृतयोनिक्कानाम् ७७२	
संतयामेव	संततमेव ६९३		संवुडवियडजोणिया	संवृतविवृतयोनिक्का ७७२	
संतर	सान्तरम् ६०९ त ६१९,		संवुडवियड-	संवृतविवृतयोनिक्कानाम्	७७२
	६२१ त ६२४, ८७८, ८७९		जोणियाणं		
संती	सती ५३ गा. ४६		संवुडवियडा	संवृतविवृता-योनिभेद	
० संथवो	सस्तव. ११० गा-१३१			७६४, ७६५, ७६७, ७७०	
० संथारंगं	सस्तारकम् २१७४ [४]		संवुडा	संवृता-योनिभेद ७६४,	
० संधि	सन्धिम् ५४ [७] गा ८५			७६५, ७६७, ७७०	
संपट्टिते	सम्प्रस्थितः १०९०		संसयकरणी	संशयकरणी-भाषाप्रभेद	
० संपणदित्ता	सम्प्रणदितानि १७७, १८८			८६६ गा. १९७	
० संपणदिया	„ १७८ [१]		संसार	ससार १९, २११	
संपराइयबंधगं	साम्परायिकबन्धकम्		संसार०	„ २११ गा. १५८	
	१६९९ [१]		संसारअपरित्ते	संसारपरीत १३७९,	
संपराइयबंधयं	„ १७३६ [१]			१३८१	
संपराय	सम्पराय १२१ त १२३,		संसारत्या	संसारस्था ३३४	
	१३३, १३७		संसारपरित्ते	संसारपरीत १३७६,	
संपहारेमाणीओ	सम्प्रधारयन्त्य पृ ४२३			१३७८	
	टि १				

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
संसारसमावण्ण	संसारसमापन्न	५७ [१-२], ५८ [१-२], ५९
संसारसमावण्णगा	संसारसमापन्नका.	८६७, १५७३
संसारसमावण्ण- जीवपण्णवणा	संसारसमापन्नजीवप्रज्ञापना	१४, १८, १४७ [२]
संसारसमावण्णया	संसारसमापन्नका	८६७
संहिता	संहिता-मिश्रिता	५३ गा. ४६
सा	सा ५४ [३] गा. ५९, ५४ [४] गा ६९, ५४ [५], गा. ७६ त. ७९, ५४ [६] गा ८० त ८३, ८३१, ८४९ त. ८५२, १२५२, १२५३, १२५५, १५२९ [१-३], १५३२ [१, ६]	
सा -	सा	११३१, ११४५
साइयार ०	सातिचार	१३५
साइरेगाइं	सातिरेकाणि	१३४६, १७०० [१]
+ साण्य	साकेतम्	१०२ गा ११३
० सागरा	सागरात्	१ [गा २]
सागरोवमकोडा- कोडीओ	सागरोपमकोटीकोट्य	१३०६, १३०९, १३११, १६९७ त. १६९९, १७०० [४-५, ९-१३], १७०२ [३, ५-९, १३, १८-२२, २४-२७, ३६-३९, ४२-४३, ४५, ५४, ५८], १७०३ [१], १७०४
सागरोवमकोडा- कोडीओ	सागरोपमकोटीकोटी.	१७३४, १७३५ [१], १७३७ [२-३], १७३९ [१-२], १७४१
सागरोवमपणुवीसं	सागरोपमपञ्चविंशति.	१७१८

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सागरोवमपणुवी-	सागरोपमपञ्चविंशत्या	
साण		१७१७
”	सागरोपमपञ्चविंशते:	१७१५
सागरोवमपण्णासं	सागरोपमपञ्चाशत्	१७२२
सागरोवमपण्णा-	सागरोपमपञ्चाशता	
साण		१७२१
”	सागरोपमपञ्चाशत	१७२१
सागरोवमसत-	सागरोपमशतपृथक्त्वम्	
पुहुत्तं		१३१४, १३२०, १३२८
सागरोवमसतं	सागरोपमशतम्	१७२७
सागरोवमसतेण	सागरोपमशतेन	१७२५
सागरोवमसयपुहुत्तं	सागरोपमशतपृथक्त्वम्	
		१२७९, १२८४, १२९३, १२९९, १३८३
सागरोवमसयस्स	सागरोपमगतस्य	१७२५
सागरोवमस-	सागरोपमसहस्रस्य	१७०२
हस्सस्स		[१, ४, ११, ३६, ३९], १७२८, १७३१ [१, ३-५]
सागरोवमसहस्सं	सागरोपमसहस्रम्	१२७५, १३५४, १७२९
सागरोवमसहस्साइं	सागरोपमसहस्रे	१२८९, १३१२
सागरोवमसहस्सेण	सागरोपमसहस्रेण	१७२८
सागरोवमसहस्सेणं	”	१७३३
सागरोवमस्स	सागरोपसरय	१६९८ [१], १६९९ [२], १७०० [४, ९, ११-१३], १७०२ [३, ५-६, ८-९, १३, १८-२२, २४-२७, ३७-३८, ४२- ४३, ४५], १७०५, १७०७ [२], १७०८ [४, ७-८], १७११ [२], १७१३
सागरोवमं	सागरोपमम्	३३६ [१, ३], ३३७ [१, ३], ३४५ [१, ३], ३४७ [१, ३], १७०० [२], १७०८ [२]

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सागरोवमाइं	सागरोपमाणि ३३५ [१, ३], ३३७ तः ३४३ सूत्राणाप्रथम-तृतीयकण्डिके, ४०७ [१, ३], ४१७ त ४३७ सूत्राणा प्रथम-तृतीय- कण्डिके, १२६१, १२६७, १३३६३ १३३८, १३४०, १३४१, १३४३, १३४६, १३५३, १७०० [१], १७०१ [१]	
सागरोवमाइं	सागरोपमे ४०९ [१, ३], ४१३ [१, ३], ४१७ [१, ३], ४१८ [१, ३], १३३९	
सागरोवमाणं	सागरोपमाणाम् १३५६	
सागार - ०	साकार १९०१ [१]	
सागारपस्सी	साकारपश्यत्तिनः १९५४, १९५५, १९५७ [१], १९५८, १९६०	
सागारपासणता	साकारपश्यत्ता १९४५, १९४७, १९४८, १९५०	
० सागारपासणता	साकारपश्यत्ता १९४८	
सागारपासणताणु	साकारपश्यत्तया १९५५	
सागारपासणया	साकारपश्यत्ता १९३६, १९३७, १९४०, १९४४, १९५०, १९५८	
० सागारपासणया	साकारपश्यत्ता १९३७, १९४१, १९४५, १९५७ [१], १९५८	
० सागारमणागारं	साकारानाकारम् २११ गा १६९	
सागारे	साकार १७४६, १७५०, १९२०	
१, सागारोवउत्ता	साकारम् १९६३, १९६४ साकारोपयुक्ता २६२, ३२५, ९३८, १९२८, १९२९, १९३२ [१]	

मूलसहो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सागारोवउत्ताणं	साकारोपयुक्तानाम् २६२, ३२५	
सागारोवउत्ते	साकारोपयुक्त. १३६२, २१७५	
सागारोवओग- परिणामे	साकारोपयोगपरिणामः ९३२	
सागारोवओगे	साकारोपयोगः १९०८, १९०९, १९१२, १९१३, १९१६, १९१७, १९२१, पृ ४०८ टि. २	
० सागारोवओगे	,, १९०९, १९१३, १९२१	
सागारोवओगोव- उत्ते	साकारोपयोगोपयुक्त. पृ ३१४ टि. १	
० साडण्	शाटक १०००	
साणं	स्वेषाम् १७७, १७८ [१-२], १८८, १९५ [१-२], १९६, १९७ [१], २०५ [१]	
,,	स्वासाम् १७७, १७८ [१-२], १८८, १९५ [१], १९६, १९७ [१]	
सात	साता २०५४ गा २२५	
सातं	साताम् २०५४ गा. २२६	
साता	साता २०६६, पृ. ४२४ टि. १	
सातावेदगा	सातावेदका ३२५	
सातावेदगाणं	सातावेदकानाम् ३२५	
सातावेदणिज्जस्स	सातावेदनीयस्य १६८१ [१], १७११ [१], १७३६ [१]	
सातावेदणिज्ज	सातावेदनीयम् १६८१ [१]	
सातावेदणिजे	,, १६८१ [१], १६९० [१]	
सातावेयणिज्जस्स	सातावेदनीयस्य १६८१ [१], १६९९ [१], १७०७ [१]	
सातावेयणिजे	सातावेदनीयम् १६९० [२]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सातासायं	सातासाताम्	२०६७		१३७०, १३७५, १३८२,	
सातिरेगस्स	सातिरेकेण सातिरेकाद् वा			१३८५, १३८८, १३९१,	
(तृप. प)		६९४, ७०३		१३९४	
„ (स. प)	सातिरेके	१८०६	सादीया	सादिका	२११
		[१], १८३१	+ साम	वनस्पतिविशेषः ४२ गा. २२	
सातिरेगं	सातिरेकम् ३४५ [१, ३],		सामण्ण	सामान्य	३८२ [१]
	३४७ [१, ३], ४०४		० सामलता	श्यामलता	४४ गा. २७
	[१, ३], ४०६ [१, ३],		सामावल्ली	श्यामवल्ली पृ. १९ टि. ११	
	४१३ त ४१६ सूत्राणां		० सामंते	समीपे	२०५२ [४.५]
	प्रथम तृतीयकण्डिके,		सामा	श्यामाः	१८७ गा. १४६
	१२७५, १२७९, १२९३,		„	श्यामा-प्रियङ्गु	१२२७
	१२९९, १३१४, १३२०,		सामाहय ०	सामायिक	१३३, १३४
	१३२८, १३५४, १३८३,		सामाहय	„	१३४
	१३८९, १५०२, १५०६		सामाहयचरित्त-	सामायिकचारित्रपरिणाम.	
	[१, ३-४], १५२७,		परिणामे		९३६
	१५३५, १५४८, २१५७,		सामाण -	सामान-अणपन्निकाभि-	
	पृ १२५ टि. १			धानव्यन्तरदेवानामिन्द्र	
सातिरेगाइं	सातिरेकाणि	१३४३		१९४	
„	सातिरेके ४१३ [१, ३],		सामाणा	सामानः-अणपन्निकाभि-	
	४१८ [१, ३]			धानव्यन्तरदेवानामिन्द्र.	
सातिरेगाओ	सातिरेकात्	९९२ [२]		१९४ गा. १५२	
„	सातिरेके	१३५६	० सामाणा	सामानौ (सामान-अण-	
सातिरेगाणं	सातिरेकैः सातिरेकेभ्यो वा			पन्निकाभिधानवानव्य-	
„ (तृप. प)		७०३, ७०५		न्तरदेवानामिन्द्र.)	
„ (स. प)	सातिरेकेषु	१८३३		१९३ [२]	
„ (स. प)	सातिरेकयो	१८३१,	गामाणिय ०	सामानिक	१७७, १७८
		१८३३		[१], १७९ [२], १८०	
सातिसंठाणणामे	सादिसरयाननाम	१६९४		[२], १८२ [२], १८८,	
		[८]		१९० [२], १९५ त १९७,	
साती	सादि-संस्थानम्	९८८		१९८ त. २०६ सूत्राणां	
सातीते	सादिक पृ ३१५ टि २			द्वितीयकण्डिका	
सादीए	„ १२६५, १२७६,		गामाणिया	नामानिकाः १८७ गा. १४२	
	१२९०, १३२५, १३२६,		सामिच्चं	स्वामिन्दम्	१७८ [१]
	१३३०, १३३१, १३३४,		सामित्त	„ १७७, १७८ [२].	
	१३४२ त १३४४,			१८८, १९६	
	१३४६, १३५१, १३५७,		साय	नाताम्	२०६७
	१३५७, १३५९, १३६१		सायावेद्विज्जन्त्य	नातावेद्विज्जन्त्य	१८८१ [१]

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
सायावेयणिजस्स	सातावेदनीयस्य १७०८ [६]	
सायासाया	सातामाता २०६६	
सारइय ०	शारदिक १२३१	
० सारए	सारक.-सारः १२३७	
सारकल्लाणे	सारकल्याण- वनस्पतिः ४८ गा. ३७	
सारसा	सारसा ८८	
सारंगा	सारङ्गा -चतुरिन्द्रियजीवा ५८ [१]	
सारा	भुजपरिसर्पविशेषा ८५ [१]	
सारिक्खं-	सादृश्यम् २११ गा. १७५	
सारीर	शारीरी २०५४ गा. २२५	
सारीरमाणसं	शारीरमानसीम् २०६४, २०६५	
सारीरमाणसा	शारीरमानसी २०६३	
सारीरं	शारीरीम् २०६४, २०६५	
सारीरा	शारीरी २०६३	
सारे	सार -वनस्पतिविशेष ४८ गा. ३७	
० सारे	सारः १२२८, १२३३	
+ साल	साल -वृक्षविशेष ४० गा. १३	
सालकल्लाणे	वनस्पतिविशेष पृ २० टि ९	
सालस्स	शाखाया ५४ [३] गा. ६०, ५४ [४] गा ७०	
साला	शाखा ४०, ४१	
सालाए	शाखाया ५४ [५] गा ७९, ५४ [६] गा. ८३	
सालिपिट्ठरासी	शालिपिट्ठराशि १२३१	
सालिसच्छियामच्छा	मत्स्यविशेषा ६३	
साली	वलयवृक्षविशेष पृ २० टि. ९	
॥	शालि ५० गा ४२	
साले	शाखा ५४ [३] गा ६०, ५४ [४] गा. ७०	
॥	सालः-वलयवनस्पति पृ. २० टि. ९	

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
सावत्थी	श्रावस्ती १०२ गा. ११६	
+ सासग	पारद. २४ गा. ९	
सासतं-	शाश्वतम् २१७६	
सासयं	॥ २११ गा. १७९	
सासयं-	॥ २११, २११ गा. १७७, २१७६ गा २३१	
० साहस्सीए	साहस्र्या पृ ७२ टि ३	
० साहस्सीणं	साहस्त्रीणाम् १७७, १७८ [१-२], १७९ [२] १८० [२], १८२ [२], १८८, १९० [२], १९५ त १९७, १९८ त २०६ सूत्राणा द्वितीयकण्डिका	
+ साहारण-	साधारणवनस्पतिजीवानाम् ५४ [११] गा. १०६	
साहारण ०	साधारण ५४ [१०] गा. १०१	
साहारणजीवाणं	साधारणजीवानाम् ५४ [१०] गा. १०१	
साहारणलक्खणं	साधारणलक्षणम् ५४ [१०] गा. १०१	
साहारणसरीरणा-	साधारणशरीरनाम्न माण १७०२ [४८]	
साहारणसरीरणामे	साधारणशरीरनाम १६९३	
साहारणसरीरवादर-	साधारणशरीरवादरवनस्प- वणप्फइकाइया तिकायिका ३७	
साहारणसरीरवादर-	॥ वणप्फइकाइया ५५ [३], ५४ [१]	
साहारणाण	साधारणानाम् ५४ [१०] गा. १००	
साहिज्जति	कथ्यते-प्ररूप्यते १२३२	
साहिज्जंति	कथ्यन्ते-प्ररूप्यन्ते १२३२	
साहियाइं	साधिकानि ४१८ [१]	
साहीया	साधिका २११ गा १६५	
० साहूणं (च ष)	साधुन्य पृ. १ पं ४	
सिउंढि	वनस्पतिविशेष ५४ [१] गा ४७	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सिक्खापुव्वगं	शिक्षापूर्वकम्	८७५	सिद्धा	सिद्धा. २११, २११ गा.	
सिज्झइ	सिध्यति २११ गा. १५९			१५९-१६०-१६६-१७७-	
सिज्झई	,, २११ गा. १६०			१७९, २२४ तः २२६,	
सिज्झणयाए	सेधनया ५६४, ६०६			३३४, ४३९, ६०६, ६२३,	
सिज्झति	सिध्यति २१७४ [१],	२१७५		६३६, ८६७. १४०५,	
				१५७३, १८७५ [२],	
सिज्झंति	सिध्यन्ति ६२३, ६३६,	६७३ [२]		१८८२ [३], १८८६,	
				१८८७ [३], १९०१ [२],	
सिज्झेज्जा	सिध्येत् १४२१ [५]			१९०३ [६], १९७९,	
सिट्ठिं	श्रेष्ठिनम् ११०८			२१७६	
सिणिद्ध	स्निग्ध पृ १५४ टि. २		० सिद्धा	सिद्धा १६, १७, १९०० [४]	
सित	सित १७८ [२]		सिद्धाण	सिद्धानाम् २२५, २२६,	
सित्तरिं	सप्ततिः पृ. ३७१ टि. २			२१७६	
सित्ताए	वनस्पतिविशेषः ५२		सिद्धाण -	,, २११ गा. १६१,	
सिद्ध	सिद्ध १५ तः १७			पृ २२३ टि. १	
+ सिद्ध	सिद्ध. २११ गा. १७८		सिद्धाणं	सिद्धानाम् २११, २११	
सिद्धकेवल्लि-	सिद्धकेवल्यनाहारक.			गा. १६३ तः १६५-१६९	
अणाहारए	१३६९, १३७०			१७१-१७५, ९१० [१],	
सिद्धखेत्तोव-	सिद्धक्षेत्रोपपातगति.			९१४ [१], १४०१,	
वातगती	१०९८			१८७०, १९७३, १९८०	
सिद्धखेत्तोव-	,,		,, (च. प)	सिद्धेभ्य पृ. ३ प. ३	
वायगती	१०९३, १०९८		सिद्धालए	सिद्धालय - ईपत्तप्राम्भारै-	
सिद्धगती	सिद्धगति ५६४			कार्ये २११	
सिद्धणोभवोव-	सिद्धनोभवोपपातगतिः		० सिद्धियाण	सिद्धिकानाम् २६९	
वातगती	११००, ११०२, ११०४		० सिद्धियाणं	,, २६९	
० सिद्धणोभवोव-	,,		सिद्धि	सिद्धिम् २१७० [२]	
वातगती	११०२, ११०३			गा. २३०	
० सिद्धणोभवोव-	,,		सिद्धी	सिद्धि.-ईपत्तप्राम्भारैकार्ये	
वायगती	११०४			२११	
सिद्धणोभवोव-	,,		सिद्धे	सिद्ध १२६५, १८६७,	
वातगती	पृ. २७१ टि. १-२			१८७४ [२], १८८१	
सिद्धत्थिया	सिद्धार्थिका-मिष्टखाय-			[३], १८९३	
	विशेष. १२३८		,,	सिद्धा १ गा १, २११	
सिद्धवज्जा	सिद्धवर्जा ६०८, ६२५,	६३८		गा. १६८	
			सिद्धेहिंतो	सिद्धेभ्य. ११० [१]	
सिद्धवज्जो	सिद्धवर्ज १०९९		सिद्धो	सिद्ध. २११ गा १६७	
सिद्धस्य	सिद्धस्य २११ गा. १७३			१६८, पृ. ५४१ टि. ६	

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाह
सिप्पारिया	गिल्पार्या	१०१, १०६
+ सिप्पिय	तृणविशेष	४७ गा. ३६
मिप्पिसंपुडा	शुक्तिसम्पुटाः-द्वीन्द्रिय	
	जीवा	५६ [१]
० सिप्पी	शुक्ति	१२३०
सिय	स्यात्	५५ [३], ४४०, ४४३, ४४८, ४५५, [२-३], ४८९ [२], ५०४ तः ५०६, ५०८, ५२७ [३], ५३३ [१], ५३९ [१], ५४८ [१], ५५४ [१], ६७९, ६८१, ७८२ त ७८७, ७९३, ७९५, ७९६, ८०७, ८०८ [१], ८१० [१], ८१२ [१], ८१४ [१], ८१६ [१], ८१८ [१], ८२० [१], ८२२ [१], ८२४ [१], ८२६ [१], ८२८ [१], ८३१, ९१० [३], १००२ [१], १००३ [१], १२०३ [१, ३], १२१० [१, ३], १२११, १५५३, १५५९ तः १५६१, १५८५ [१], १५८८, १५८९ [१], १५९०, १५९१, १५९६, १५९७ [१], १५९८, १५९९ [१], १६०९, १६११, १६१२, १६२८ त १६३०, १६३३, १६३४, १६३५ [४], १६५०, १६५२, १६५७, १६६०, १८०९, १८६६ [१], १८७१ [१], १८७६ [१], १८७८ [१], १८८१ [१], १८८३ [१], १८८७ [१], १८९० [१], १८९१

मूलसदो	सङ्ख्यत्यो	सुत्तकाह
	[१], १८९ [१], १९०५, [२], २१५३ [१]	
सिय	स्यु १२१ [१], १०३८ [२], १०५० [२-३], १५९२, १६००, २०९९, [२], २१०० [२], २१०२, २१०६ तः २१०८, २११२, २११३, २१२३ [३], २१२५ [३], २१५३ [५]	
सिया	ग्यान् १२२२, १२५२, १२५३	
० गिया	स्यु ९१६ [२], ९२१ [२]	
सियाला	सितानि १९५ [१]	
सियाली	शृगाला ७४	
सियाले	शृगाली ८५१	
सियालो	शृगाल ८४९, ८५२	
० सिग्या	,, पृ. २१२ टि. ४	
सिरिकंदलगा	गिरस्का १९६	
	श्रीकन्दलका-एकसुर-	
सिरीसिवा	पशुविशेषा ७१	
सिरीसे	सरीसृपा ६४७ गा १८३	
सिलप्पवाल	शिरीष ४१ गा १८	
सिला	शिलाप्रवाल १७८ [२]	
	शिला-पृथ्वीकायभेद-	
	२४ गा ८	
० सिहारा	रोमपक्षिविशेष पृ. ३४ टि ७	
सिहरी	शिलिन्ध्रपुष्प १७८ [१-२]	
सिहरीसु	,, १८७ गा १४७	
सीसगणस्स	श्लेष ५३ गा. ४५	
सिगवेरचुण्णाण	शिवानि १७७, १७८ [१], १८८	
	शिखराणि १९५ [१]	
	शिखरिन् १०९८	
	शिखरिपु १४८	
	शिष्यगणस्य १ [गा २]	
	शृङ्गवेरचूर्णानाम् ८८४	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सिंगवेरचुण्णे	गृह्णवेरचूर्णम्	१२३४
सिंगवेरे	गृह्णवेरम्	५४ [१]
	गा. ४८, १२३४	
० सिंगाण	फलीनाम्	८८६
सिंगाराइं	शृङ्गाराणि	२०५२ [२]
सिंगिरिडे	चतुरिन्द्रियजीव	५८ [१]
	गा. ११०	
सिंघाडगस्स	गृह्णादकस्य	५४ [२]
	गा. ५५	
सिंघाणएसु	श्लेष्मसु	पृ. ३५ टि. ३
सिंघाणेषु	„	९३
सिंदुवार ०	सिन्दुवार	१२३१
सिंदुवारे	सिन्दुवारः	४२ गा. २२
+ सिंधुसोवीरा	सिन्धुसौवीरेषु	१०२
	गा. ११५	
सिंसुमारा	शिंशुमारा—जलचरभेदः	
	पृ. २९ टि. २	
सिंहल	सिंहल—म्लेच्छजातिविशेष	
	९८	
० सीए	शीतः	५४८ [२], ५५० [२-३]
सीओसिणं	शीतोष्णाम्	२०५७ [३, ५]
सीतजोणिया	शीतयोनिः	७५३
सीतजोणियाणं	शीतयोनिकानाम्	७५३
सीतफास ०	शीतस्पर्श	४४१, ५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१], ५५२ [१]
सीतफासपरिणता	शीतस्पर्शपरिणता.	९ [२-४], ११ [१-४], १२ [१-२, ७], १३ [३-५]
० सीतरस	शीतस्य	५४७ [१] ५५२ [१]
सीतं	शीताम्	२०५६
मीता	शीता—योनिभेद	७३८ त. ७४०, ७४२, ७४४, ७४५, ७४७ त. ७५१

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सीता	शीता—वेदनाभेदः	२०५४
	गा. २२५, २०५५	
„	शीता.	१८६४
सीताए	श्रितया—नि.श्रेणिगत्या	२११
० सीताणं	शीतानाम्	५५१ [१], ५५२ [१]
सीते	शीत—स्पर्श	५५३
० सीते	„ „ ५४७ [१-३], ५४८ [१, ३], ५५० [१], ५५१, ५५२	
सीतोदए	शीतोदकम्	२८ [१]
सीतोसिणजोणिया	शीतोष्णयोनिकाः	७५३
सीतोसिणं	शीतोष्णाम्—वेदनाभेदम्	२०५६, २०५७ [२], २०५८
सीतोसिणा	शीतोष्णा—योनिभेद	७३८ त. ७४०, ७४२, ७४४, ७४५, ७४७ तः ७५१
„	„—वेदनाभेदः	२०५५
० सीधु	सीधु	१२३७
सीमागारा	ग्राहविशेष.	६५
सीय	शीत—स्पर्श	१८०१, १८०९
सीय ०	„ „ ५०४, ५२५ [१]	
सीयउरए	वनरपतिविशेषः	४२ गा. २१
सीयफास ०	शीतरपर्श	८८०
सीयफासपरिणता	शीतस्पर्शपरिणता	८ [४], ९ [१, ५], १० [१-२], ११ [५], १२ [३, ५, ८], १३ [१, ३]
सीयफासपरिणया	„	१२ [४]
नीयफासां	शीतस्पर्शानि	८७३ [१३]
नीयलुब्धजो	शीतलुब्ध	१२४१
० नीयन्य	शीतन्य	५४८ [१], ५५० [१], ५५१ [१]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सीयं	गीतम्	१८६४, २०५२ [२]
„	शीताम्-वेदनाभेदम्	२०५७ [२-५], २०५८
सीया	गीता	२०५२ [२]
सीयाइं	गीतानि	८७७ [१४]
० सीयाणं	गीतानाम्	५४७ [१], ५४८ [१], ५५० [१]
सीलं	गीलम्	१४२० [६-७], १४३७ [६]
सीवणिण	श्रीपर्णी	४० गा १५
सीसगखंडाण	सीसकखण्डानाम्	८८२
+ सीसय	सीसकम्	२४ गा. ८
सीसवा	गिशपा	४० गा १५
सीह	सिंह	१९६
सीह[अंक]	सिहाइ	१७७
सीहकण्णा	सिहकर्णा.-अन्तर्द्वीप-	मनुष्या ९५
सीहकणी	सिहकर्णी-वनस्पति-	विशेष ५४ [१] गा. ४७
सिहकिण्ही	(२) „	पृ २१ टि ९
सीहमुहा	सिहमुखा -अन्तर्द्वीप-	मनुष्या ९५
सीहल	सिहल-म्लेच्छजाति-	विशेष पृ. ३६ टि. ६
सीहा	सिहा	७४, ६४७ गा १८३
सीही	सिही	८५१
सीहे	मिह	८४९, ८५२
सीहो	सिह	पृ २१२ टि. ४
सुण	शुक	१२२७
सुण्ण	श्रुतेन	११० गा. १२४
सुकत्त	सुकुत्त	१७७
सुकय	„	१७८ [१], १८८
सुक	शुक-देवलोक	१०, ६३४, १०३५

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सुकछिवाडिया	शुकछिवाडिका-शुकवल्ला-	दिफलिका १२३१
सुकपोगलपरिसा-	शुकपुद्गलपरिशाटेपु	डेसु ९३
सुकपोगला	शुकपुद्गला	२०५२ [२]
सुकलेसट्टाणा	शुकलेइयास्थानानि	१२४९
सुकलेसट्टाणेहिंतो	शुकलेइयास्थानेभ्य.	१२४९
सुकलेसं	शुकलेइयाम्	पृ. २९३ टि १
सुकलेसं	शुकलेइयम्	पृ. ३०२ टि ४
सुकलेसा	शुकलेइया	११६४ [३]
„	शुकलेइयाः	११७२
सुकलेसे	शुकलेइयः	१२११, १७५१
सुकलेसेण	शुकलेइयेन	१२५८ [४]
सुकलेसेसु	शुकलेइयेषु	१२११
सुकलेस्सट्टाणा	शुकलेइयास्थानानि	१२४७, १२४९
सुकलेस्सट्टाणाण	शुकलेइयास्थानानाम्	१२४८, १२४९
सुकलेस्सट्टाणेहिंतो	शुकलेइयास्थानेभ्य.	१२४७, १२४९
सुकलेस्सं	शुकलेइयाम्	१११६, १२२१ तः १२२४, १२५४
सुकलेस्सं	शुकलेइयम्	१२५८ [३]
सुकलेस्सा	शुकलेइया	११५६, ११५८, ११६३ [१, ३], ११६९ [१], ११८० [९], १२१९, १२२५, १२३१, १२३२, १२३८, १२४०, १२४२ तः १२४४, १२५०, १२५५, १२५६, १२५७ [१-३, ५, ७], १७५२
„	शुकलेइया	२५५, ९४२, ९४६, ११५५, ११७०, ११८० [५, ७-८], ११८२ [१, ३], ११८६ त ११८८, ११९०, ११९१, ११९७

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सुकलेस्साए	शुकलेस्यायाः	१२४५, १२४६
„	शुकलेस्यायाम्	१८८५ [४]
सुकलेस्साओ	शुकलेस्याः	११८० [७-९]
० सुकलेस्साओ	„	११५५
सुकलेस्साठाणा	शुकलेस्यास्थानानि	१२४७
सुकलेस्साण	शुकलेस्यानाम्	११७२, ११८० [१, ५, ८, १०], ११८२ [१, ३], ११८६ त. ११८८, ११९०, ११९१, ११९३, पृ २८४ टि. १
सुकलेस्साणं	शुकलेस्यानाम्	२५५, ११७०
सुकलेस्सापरिणामे	शुकलेस्यापरिणाम.	९३०
सुकलेस्से	शुकलेस्यः	१२११, १२१७, १३४१
सुकलेस्सेसु	शुकलेस्येषु	१११७, १२११
सुका	शुका-वैमानिकदेवविशेषाः	१४४ [१]
„	शुका-शुकनिकायदेवा	१९५ [१]
सुकिलएणं	शुककेन-शुकलेन	१२३२
सुकिलपत्ता	शुकपत्ता -चतुरिन्द्रिय- जीवाः	५८ [१]
सुकिलवण्ण ०	शुकवर्ण पृ. १३७ टि २	
सुकिलवण्णणा-	शुकवर्णनाम्न.	
मस्स		१७०२ [२९, ३२]
सुकिलवण्णणामे	शुकवर्णनाम् १६९४ [९]	
सुकिलवण्णणा-	शुकवर्णनाम्नः	
माण		१७०२ [२४]
सुकिलवण्णपरि-	शुकवर्णपरिणता	
णता	९ [५], १० [१], ११ [१-५], १२ [१, ३-८], १३ [१-२, ४-५]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सुकिलवण्णपरिणया	शुकवर्णपरिणता	८ [१], १० [२], १२ [२], १३ [३]
सुकिलवण्णपरिणामे	शुकवर्णपरिणाम	९५२
सुकिलाइं	शुकानि	८७७ [७-८], १७९८ [१-२]
० सुकिलाइं	„	१८०६ [१], १८०९
सुकिल	शुक	५४४
सुकिलएणं	शुककेन-शुक्रेण पृ	२९५ टि. ४
सुकिलमत्तिया	शुकमृत्तिका	२३
सुकिलवण्ण ०	शुकवर्ण	४४०, ४४१
सुकिलसुत्तए	शुकसूत्रके	१२२२
सुकेसु	शुक्रेषु-वीर्येषु	९३
सुगइगामिणीओ	सुगतिगामिन्य.	१२४१
सुगंध ०	सुगन्ध १७७, १७८ [१], १८८	
सुगंधि ०	सुगन्धि पृ ५६ टि. ६	
सुगंधिए	कमलविशेष.	५१
सुगा	शुका.	८८
सुणए	शुनक	८४९, ८५२
सुणओ	„ पृ २१२ टि. ४	
सुणगा	शुनका	७४
सुणह	शुणुत २११ गा. १७५	
सुणिया	शुनिका	८५१
सुणेइ	शुणोति ९९० [१], ९९१ [१]	
सुणेति	„ ९९१ [१], ९९२ [१]	
सुण्हा	वहुवीजवनरपति पृ. १७ टि. ९	
सुत	श्रुत-श्रुतज्ञान	१९२९
सुतअण्णाण	श्रुताज्ञान ४४८, ४६७ [१], १९२८, १९२९	
सुतअण्णाणसागा-	श्रुताज्ञानमात्रारोपयोग	
रोवओणे		१९२१
सुतअण्णाणी	श्रुताज्ञानी ४७८, ४९६	
„	श्रुताज्ञानिन. २०८, २०९, १९६०	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
सुतअण्णाणीणं	श्रुताज्ञानिनाम् २५८, २५९	
सुतअण्णाणे	श्रुताज्ञाने १९१७	
• सुतअण्णाणोव-	श्रुताज्ञानोपयुक्ता	
उत्ता		१९३१
सुतणाण	श्रुतज्ञान ४४८, ४५२, ४६४	
	[१], १९२८, १९२९	
सुतणाण ०	,, ४४१, ४५९ [१]	
• सुतणाणपज्जवेहि	श्रुतज्ञानपर्यवै ४८७ [१]	
सुतणाणपज्जवेहि	,, ४४१, ४९३	
	[१]	
सुतणाणसागारपा-	श्रुतज्ञानसाकारपश्यता	
सणता		१९४८
सुतणाणसागारपा	,,	
सणया		१९४१
• सुतणाणिसु	श्रुतज्ञानिषु १८९८ [१]	
सुतणाणी	श्रुतज्ञानी ४६०, ४७८,	
	४८६, ४९४	
,,	श्रुतज्ञानिन २५९	
सुतणाणीणं	श्रुतज्ञानिनाम् २५७	
सुतोवउत्ता	श्रुतोपयुक्ता १७५२	
सुतोवउत्ते	श्रुतोपयुक्तः १७४६,	
	१७५०, १७५१	
• सुत्तए	सूत्रके-सूत्रे १२२२	
• सुत्तत्तय	सूत्रत्रयम् ३५३	
सुत्तए	सूत्ररुचि. ११० गा १२४	
सुत्त[ए]	,, ११० गा. ११९	
सुत्तयेयालिया	मूक्तवैतालिका - कर्मर्या	
		१०५
सुत्त-	सूत्रम् ११० गा. १२४	
सुत्ता	सुत्ता ३२५	
सुत्ताण	सुत्तानाम् ३२५	
सुत्ताणि	सूत्राणि १८९९ [१],	
	१५००	
सुत्तीमडं	शौक्तिकावती १०२	
	गा ११५	
सुत्ति ०	सुत्त ११० गा. १३१	
सुत्त	सुत्त १२१८ गा २१०	

मूलसदो	सकयत्थो	सुत्तंकाइ
सुद्धदंता	शुद्धदन्ता - अन्तर्द्वीप-	
	मनुष्या ९५	
सुद्धया	ग्राहविशेष पृ ३० टि २	
सुद्धवाए	शुद्धवात ३४ [१]	
सुद्धागणी	शुद्धाग्नि. ३१ [१]	
सुद्धे	शुद्धम् १२२०	
सुद्धोदए	शुद्धोदकम् २८ [१]	
सुपक्खोयरसे	सुपक्खेश्वरस पृ. २९६	
	टि १५	
सुपिक्खोयरसे	सुपक्खेश्वरस १२३७	
सुविभगंध	सुरभिगन्ध ५४४	
सुविभगंध ०	,, ४४१, १८०९	
सुविभगंधणामाए	सुरभिगन्धनाम्न १७०२	
	[२९]	
सुविभगंधपरिणता	सुरभिगन्धपरिणता: ८ [२],	
	९ [१-५], १० [१], ११	
	[१-५], १२ [१-८], १३	
	[१-५]	
सुविभगंधपरिणामे	सुरभिगन्धपरिणाम ९५३	
सुविभगंधरुस	सुरभिगन्धस्य ५४४	
सुविभगंधाई	सुरभिगन्धानि ८७७ [१०],	
	१८०६ [१]	
सुविभगंधाओ	सुरभिगन्धा १२४०	
सुविभगंधो	सुरभिगन्ध ५४४	
सुविभसहपरिणामे	सुरभिश्चदपरिणाम. -	
	शुभश्चदपरिणाम ९५७	
सुभए	सुभगम्-पञ्चविशेष ५१	
सुभग ०	सुभग-पञ्चविशेष ५४ [८]	
	गा. ९०	
सुभगणामाए	सुभगनाम्न. १७०२ [५, १]	
सुभगणामे	सुभगनाम १६९३	
सुभगत्ताए	सुभगतया २०५२ [२]	
सुभगा	सुभगा-वल्लीविशेष ४५	
	गा २९	
,,	सुभगा - त्रीन्द्रियजीवा	
	५७ [१]	
सुभगामन्स	शुभनाम्न. १६८४ [१]	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सुभणामं	शुभनाम १६८४ [१]	
सुभणामाए	शुभनाम्न १७०२ [५०]	
सुभणामे	शुभनाम १६९३	
सुमणसा	सुमना - वल्लीविशेषः ४५	गा ३०
सुमत्तओ	वनस्पतिविशेष पृ २२	टि ४
सुय	श्रुत १ [गा. १]	
+ सुय	तृणविशेष ४७ गा ३५	
सुयअण्णाण	श्रुताज्ञान ४४५ त. ४४७	
सुयअण्णाण ०	,, ४४०, ४४१, ४४३, ४७० [१]	
सुयअण्णाणपरिणामे	श्रुताज्ञानपरिणाम. ९३४	
सुयअण्णाणसागार-	श्रुताज्ञानसाकारपश्यता	
पासणता	१९४५, १९४८	
सुयअण्णाणसागार-	,, १९४१, १९५७ [१],	
पासणया	१९५८	
सुयअण्णाणसागा-	श्रुताज्ञानसाकारोपयोग	
रोवओगे	१९०९, १९१३	
सुयअण्णाणी	श्रुताज्ञानी ४७१, ४८८, १३५२, १८९९ [१]	
,,	श्रुताज्ञानिन ९३८, ९४० [१], ९४१ [१], १९५४	
० सुयअण्णाणोव-	श्रुताज्ञानोपयुक्ताः १९३२	
उत्ता	[१]	
सुयअण्णाणसागार-	श्रुताज्ञानसाकारपश्यता	
पासणया	१९३७	
सुयणाण	श्रुतज्ञान १२१६ [१], १४३७ [५-६]	
सुयणाण ०	,, ४४०, ४७७ [१], ४८५ [१]	
सुयणाणपरिणामे	श्रुतज्ञानपरिणाम ९३३	
सुयणाणसागारपा-	श्रुतज्ञानसाकारपश्यता	
सणया	१९३७	
सुयणाणसागारोव-	श्रुतज्ञानसाकारोपयोग	
ओगे	१९०९, १९१३, १९२१	
सुयणाणं	श्रुतज्ञानम् ११० गा. १२६	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
० सुयणाणाइं	श्रुतज्ञाने १४२० [५-६]	
सुयणाणारिया	श्रुतज्ञानार्या १०८	
सुयणाणी	श्रुतज्ञानी १३४८	
,,	श्रुतज्ञानिन. २५७, ९३८, ९४१ [१], १९५४, १९६०	
सुयणाणीणं	श्रुतज्ञानिनाम् २५९	
० सुयणाणेसु	श्रुतज्ञानयो. १२१६ [१]	
सुयधम्मं	श्रुतधर्मम् ११० गा. १३०	
सुयपिच्छे	श्रुतपिच्छम् १२०७	
सुयपिंछे	,, पृ. २९३ टि १२	
सुयरयणनिहाणं	श्रुतरत्ननिधानम् १ गा. २	
सुयरयणं	श्रुतरत्नम् १ गा ३	
सुयरयणं-	श्रुतरत्नम् १ [गा २]	
सुयविसिद्धया	श्रुतविशिष्टता १६८५ [१]	
सुयविंटा	त्रीन्द्रियजीवा ५७ [१]	
सुयसागरा	श्रुतसागरात् १ [गा २]	
सुरइय	सुरचित १८८	
सुरगण०	सुरगण २११ गा १७२	
+ सुरट्ठा	सुराष्ट्रेषु १०२ गा. ११४	
सुरभि	सुरभि १७८ [१], १८८	
सुरभिगंधणामे	सुरभिगन्धनाम १६९४ [१०]	
सुरभिगंधपरिणता	सुरभिगन्धपरिणता पृ. ६ टि १-२, पृ ७ टि ३, पृ ८ टि १-३-५, पृ १० टि. १	
सुरहि	सुरभि १७७	
सुरिंदे	सुरेन्द्र १९७ [२]	
सुरूव ०	सुरूप १९२	
+ सुरूव	सुरूप - भूताभिधानवान-व्यन्तरदेवानामिन्द्र १९० गा १२९	
सुरूवा	सुरूपा १७७, १७८ [१], १८८	
,,	सुरूपा १७८ [२]	
,,	सुरूपा १९० [१]	
सुवच्छे	सुवन्म - नानव्यन्तरेन्द्र १०८ गा १२२	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सुवण्णकुमारराया	सुपर्णकुमारराजा	१८५ [२], १८६ [२]
सुवण्णकुमारा	सुपर्णकुमारा	१४० [१], १८४ [१], १८५ [१], १८६ [१]
सुवण्णकुमाराणं	सुपर्णकुमाराणाम्	१८४ [१], १८५ [१], १८६ [१], १८७, ३५१ [१], ५७८
सुवण्णकुमारिंदो	सुपर्णकुमारेन्द्रौ	१८४ [२]
सुवण्णकुमारिंदे	सुपर्णकुमारेन्द्र	१८६ [२]
सुवण्णकुमारीणं	सुपर्णकुमारीणाम्	३५२ [१]
सुवण्णजूहिया	सुवर्णयूथिका	१२३०
० सुवण्णमती	सुवर्णवती	२११
सुवण्णसिप्पी	सुवर्णशुक्ति	१२३०
सुवण्णा	सुपर्णा - सुपर्ण [कुमारा]	१७७ गा. १३७, १८७ गा १४५ गा १४७, ४३९
सुवर्णिन्दे	सुपर्णेन्द्र - सुपर्णकुमारेन्द्र	१८५ [२]
सुवर्णे	सुपर्णे - सुपर्णकुमारेणु	१८७ गा. १३८
॥	सुवर्णम्	२४ गा ८
सुसुमारा	शिशुमारा	पृ २९ टि २
सुह ०	शुभ	१९६
सुहत्ताए	सुखतया	१८०५, १८०६ [१]
सुहकासा	सुखस्पर्शानि	१९५ [१]
० सुहया	सुखता	१६८१ [१], १६९० [२]
सुह	सुखम्	२११ गा १७७, २१७६ गा. २३१
॥	सुखाम्	२०५४ गा. २२६, २०७०
० सुहं	॥	२११ गा १७२
सुहा	सुखा - वेदनाभेद,	२०६९
० सुहावहा	सुखावहा	२११

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सुहिरणियाकुसुमे	सुहिरणियाकुसुमम्	१२३०
सुही	सुखिन	२११ गा. १७७, २१७६ गा २३१
सुहुम ०	सूक्ष्म १४९१ [२], १४९२ [२], १४९३ [२], १४९४ [२]	
+ सुहुम	सूक्ष्म २१२ गा. १८१, १२५९ गा. २१२	
सुहुमअपज्जत्तगाणं	सूक्ष्मापर्याप्तकानाम्	२३८
सुहुमअपज्जत्तयाणं	सूक्ष्मापर्याप्तकानाम्	२४८
सुहुमआउकाइय ०	सूक्ष्माकायिक २३९, २४९	
सुहुमआउका-	॥	
इय - ०		२३८
सुहुमआउकाइया	सूक्ष्माकायिकाः २३७ त २३९, २४० [३], २४१, २४७ त २४९, २५० [३]	३३४
सुहुमआउकाइयाणं	सूक्ष्माकायिकानाम् २३७, २४० [३], २४१, २४७, २४८, २५० [३], २५१, ३५८	
सुहुमआउकाइए	सूक्ष्माकायिक १३०१	
सुहुमआउकाइया	सूक्ष्माकायिका २६, २७, १५३	
० सुहुमआउकाइया	॥	२७
सुहुमआउकाइयाणं	सूक्ष्माकायिकानाम् १५३	
सुहुमणामस्स	सूक्ष्मनाम्न १७०२ [४७]	
सुहुमणामाए	॥ १७०२ [४५]	
सुहुमणामे	सूक्ष्मनाम १६९३	
सुहुमणिओया	सूक्ष्मनिगोदा २३९	
सुहुमणिओयाण	सूक्ष्मनिगोदानाम् २३७	
सुहुमणिगोद - ०	सूक्ष्मनिगोद २३८, २४८	
सुहुमणिगोदा	सूक्ष्मनिगोदा २४७, २४८, ३३४	
सुहुमणिगोदे	सूक्ष्मनिगोदः १३०१	
सुहुमतेउकाइय ०	सूक्ष्मतेज कायिक २३९, २४९	

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सुहुमतेउकाइय-०	सूक्ष्मतेजःकायिक	२३८
सुहुमतेउकाइया	सूक्ष्मतेज.कायिका	१५६, २३७, २३८, २४० [४], २४१, २४७ त. २४९, २५० [४], २५१, ३३४
सुहुमतेउकाइयाणं	सूक्ष्मतेज कायिकानाम्	१५६, २४० [४], २४१, २४७, २४८, २५० [४], २५१, ३६१
सुहुमतेउकाइए	सूक्ष्मतेज कायिक.	१३०१
सुहुमतेउकाइया	सूक्ष्मतेज.कायिका.	२९, ३०, २३९
सुहुमतेउकाइयाणं	सूक्ष्मतेज कायिका- नाम्	२३७
सुहुमनिगोद०	सूक्ष्मनिगोद	२३९
सुहुमनिगोदा	सूक्ष्मनिगोदाः	२३७, २३८, २४० [७], २४१, २४९, २५० [७], २५१
सुहुमनिगोदाण	सूक्ष्मनिगोदानाम्	२४१
सुहुमनिगोदाणं	,, २४० [७], २४७, २५० [७], २५१	
सुहुमनिगोय०	सूक्ष्मनिगोद	२४९
सुहुमनिगोया	सूक्ष्मनिगोदा.	२५० [७]
सुहुमपज्जत्तगाणं	सूक्ष्मपर्याप्तकानाम्	२३९
सुहुमपज्जत्तया	सूक्ष्मपर्याप्तका.	२५१, ३३४
सुहुमपज्जत्तयाण	सूक्ष्मपर्याप्तकानाम्	२४९
सुहुमपुढविकाइएसु	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकेपु	६६८ [४]
सुहुमपुढविकाइए- हितो	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकेभ्य	६५० [४-५]
० सुहुमपुढविका- इएहितो	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकेभ्यः	६५० [५]
सुहुमपुढविकाइय	सूक्ष्मपृथ्वीकायिक	२३९, २४९
सुहुमपुढविका- इय-०	,,	२३८

मूलसद्दो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सुहुमपुढविकाइया	सूक्ष्मपृथ्वीकायिका	२०, २१, १५०, २३७ तः २३९, २४० [२], २४१, २४७ तः २४९, २५० [२], २५१, ३३४
० सुहुमपुढविकाइया	सूक्ष्मपृथ्वीकायिका	२१
सुहुमपुढविका- इयाणं	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकानाम्	१५०, २३७, २४० [२], २४१, २४७, २४८, २५० [२], २५१, ३५५ [१]
० सुहुमपुढविका- इयाणं	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकानाम्	३५५ [२-३]
सुहुमपुढविकाइए	सूक्ष्मपृथ्वीकायिक	१३०१
सुहुमपुढविकाइय-	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकैकेन्द्रियौ-	
एगिदिय-	दारिकगरीरम्	
ओरालियसरीरे	१४७८ [१-२]	
०,,	,,	१४७८ [२]
सुहुमपुढविकाइ-	सूक्ष्मपृथ्वीकायिकानाम्	
याण	१४९० [२]	
सुहुमवणप्फइ-	सूक्ष्मवनस्पतिकायिकः	
काइए	१३०१	
सुहुमवणप्फइका-	सूक्ष्मवनस्पतिकायिक	
इय०	२३९, २४९	
सुहुमवणप्फइका-	,,	
इय-०	२३८	
सुहुमवणप्फइ-	सूक्ष्मवनस्पतिकायिका.	
काइया	२३७, २३९, २४० [६], २४१, २४८	
सुहुमवणप्फइका-	सूक्ष्मवनस्पतिकायिकानाम्	
इयाणं	२३७, २४० [६], २४७, २४८, ३६७	
सुहुमवणप्फतिका-	सूक्ष्मवनस्पतिनायिका.	
इया	२३८, २५१	
सुहुमवणस्सइका-	,, ३५, ३६, १६२, २४७,	
इया	२४९, २५० [६]. ३३१	
० सुहुमवणस्स-	,,	
इकाइया	३६	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सुहुमवणस्सइकाइ-	सूक्ष्मवनस्पतिकायिकानाम्	
याण	१६२, २४१, २५१	
सुहुमवणस्सति-	„	
काइयाणं	२५० [६], ३३४	
सुहुमवाउकाइय	सूक्ष्मवायुकायिक	२३९, २४९
सुहुमवाउका-	„	
इय - ०		२३८
सुहुमवाउकाइया	सूक्ष्मवायुकायिका	१५९, २३७त०२३९, २४० [५], २४७त २४९, २५० [५], ३३४
सुहुमवाउकाइयाण	सूक्ष्मवायुकायिकानाम्	१५९, २३७, २४० [५], २४१, २४७, २४८, २५० [५], २५१, ३६४ [१]
० सुहुमवाउकाइ-	सूक्ष्मवायुकायिकानाम्	
याण		३६४ [२]
सुहुमवाउकाइए	सूक्ष्मवायुकायिक	१३०१
सुहुमवाउकाइयए-	सूक्ष्मवायुकायिकैकेन्द्रिय-	
गिण्डियवेउव्विय-	वैक्रियशरीरम्	
सरीरे		१५१५ [२]
सुहुमवाउकाइया	सूक्ष्मवायुकायिका	३२, ३३
० सुहुमवाउकाइया	„	३३
सुहुमसंपराए	सूक्ष्मसम्पराय	१७४२
सुहुमसंपराय	सूक्ष्मसम्पराय	१२२, १३७
सुहुमसंपराय ०	„	१२१, १२२, १३३, १३७
सुहुमसंपरायच-	सूक्ष्मसम्परायचारित्र	
रित्तपरिणामे	परिणाम	९३६
सुहुमस्स	सूक्ष्मस्य	१७०२ [४८], २१७५
सुहुमा	सूक्ष्मा	५४ [११] [गा १], २३७त २४० [१], २४१, २४७त २५० [१], २५१, २६७, ३३४, ९९३, ९९४, २१६८, पृ. ४८ टि ३

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सुहुमाइं	सूक्ष्माणि	१७८ [१-२]
सुहुमाण	सूक्ष्माणाम्	१५०४ [३]
सुहुमाणं	सूक्ष्माणाम्	२३७, २४० [१], २४१, २४७, २५० [१], २५१, २६७, १५०६ [५]
सुहुमे	सूक्ष्म	१३००, १३०२, १३८६
सुहो	शुभ	२११ गा. १७३
सुंकलितणा	तृणविशेष.	४७ गा ३६
सुंठि	शुण्ठी	५४ [८] गा ९२
सुंटे	तृणविशेष.	४७ गा. ३६
सुंवे	पर्वगवनस्पतिविशेष	४६ गा ३३
सुंसुमारा	शिगुमारा - जलचरभेद	६२, ६७
० सूई	सूचि.	९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], ९२०, ९२२ त ९२४
सूईकलावसंठाण-	सूचिकलापसंस्थानसंस्थि-	
संठिए	तम्	१४९२ [१]
सूईमुहा	सूचिमुखा - द्वीन्द्रियजीवा	५६ [१]
सूयलि०	म्लेच्छजातिविशेष	पृ ३६ टि १५
सूयीकलावसंठाण-	सूचिकलापसंस्थानसंस्थि-	
संठिए	तम्	९८६
सूयीमुहा	सूचिमुखा - द्वीन्द्रियजीवा	पृ २७ टि ५
सूर	सूर्य	१६७ त १७४
सूरकतमणिणिसिए	सूर्यकान्तमणिनिश्रित	३१ [१]
सूरकंते	सूर्यकान्त	२४ गा. ११
सूरणकंदे	सूरणकन्द	५४ [१] गा ५३
० सूरवल्ली	सूरवल्ली	४५ गा ३०
सूरविमाणे	सूर्यविमाने	३९९ [१-३], ४०० [१३]

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
+ सूरसेणा	शूरसेनेषु १०२ गा ११६	
सूरा	सूर्याः-सूर्यनिकायदेवा	
	१४२ [१], १९५ [१]	
० सूरा	सूराः-सूर्यनामाभिधद्वीप-	
	समुद्रार्थे १००३ [२]	
	गा २०६	
सूरिय	सूर्य १९६, १९७ [१],	
	१९८ [१], २१०	
० सूरिया	सूर्यौ १९५ [२]	
सूलपाणी	शूलपाणि. १९८ [२]	
सूसरणामाए	सुस्वरनाम्न १७०२ [५२]	
सूसरणामे	सुस्वरनाम १६९३	
से	अथ ३ त ६, १४ त २४,	
	२६ त २८ [१], २९ त	
	३१ [१], ३२ त ३४ [१],	
	३५ त ५२, ५४ [१], ५६	
	[१], ५७ [१], ५८ [१],	
	५९ त ६७, ६९ त ७४, ७६	
	त ८३, ८५ [१], ८६ त	
	९०, ९२ त ९७ [१], ९८	
	त १३२, १३४ त १४०	
	[१], १४१ [१], १४२	
	[१], १४३, १४४ [१],	
	१४५, १४६ [१], १४७	
	[१], १७९ [२], १८०	
	[२], १८२ [२], १८३	
	[२], १९० [२], १९७	
	[२], १९८ [२], १९९	
	[२], ८३०, ८३१, ८६७,	
	८६८, ८८२ तः ८८६,	
	९९४, १०८६, १०९० त	
	११२२, ११२४ त	
	११२६, ११२८ त	
	११३०, ११३२, ११३८,	
	११३९, ११४२, १२०१	
	[१], १२०३ [१, ३],	
	१२०७ [१], १२०८,	

मूलसद्वो	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
	१२०९, १२१० [१, ३],	
	१२११, १२१५ [१-३],	
	१२२०, १२२२, १२२३,	
	१२२५, १२५१ त.	
	१२५३, १२५५, १९५४,	
	१९५७ [१], १९५८,	
	१९६०, १९६३, १९६८,	
	२०४६, २०५१, २०५२	
	[१-२], २०७८, २०८०,	
	२०८३, २१६९, पृ. २७५	
	टि. ६	
से	तद् ५, १३ [५], १६, १७,	
	२१, २३, २५ [३], २७,	
	२८ [४], ३०, ३१ [४],	
	३३, ३६, ४० त ५३, ५४	
	[३] गा. ५६ त ५८ गा.	
	६० तः ६५, ५४ [४] गा	
	६६ त ६८ गा ७०, ५५	
	[३], ५६ [२], ५७ [२],	
	५८ [२], ६०, ६३ त ६७,	
	६८ [४], ७१ त ७३, ७५	
	[४], ७९ त ८३, ८४ [४],	
	८५ [५], ८७ त ९०, ९१	
	[४], ९३, ९५, ९६, ९८,	
	१००, १०२ त. १०८,	
	११०, ११५, ११६, ११८,	
	११९, १२२, १२३, १२५,	
	१२८, १२९, १३१, १३२,	
	१३४ त १३८, १४० [२],	
	१४१ [२], १४२ [२],	
	१४४ [२], १४६ [२],	
	१४७ [२], १७९ [२].	
	१८० [२], १८२ [२],	
	१८३ [२], १९७ [२].	
	१९८ [२], १९९ [२],	
	२११, २३२ [१-२].	
	२७३, ४३९ त ४४१,	

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

४४३ त. ४४८, ४५२,
 ४५५ [१-३], ४५६ [१],
 ४५७ [१], ४५९ [१],
 ४६२ [१], ४६४ [१],
 ४६६ [१], ४६७ [१],
 ४६८ [१], ४७० [१],
 ४७३ [१], ४७४ [१],
 ४७५ [१], ४७७ [१],
 ४८१ [१], ४८२ [१],
 ४८३ [१], ४८५ [१],
 ४८७ [१], ४८९ [१],
 ४९० [१], ४९१ [१],
 ४९३ [१], ४९५ [१],
 ४९७, ४९९ [२], ५०३ त.
 ५०५, ५०८ त ५११,
 ५१३ त ५१५, ५१९,
 ५२५ [१], ५२६ [१],
 ५२९ [१], ५३० [१],
 ५३१ [१, ३], ५३२
 [१], ५३३ [१], ५३५
 त ५३९ सूत्राणा प्रथम-
 कण्डिका, ५४१ [१],
 ५४२ [१], ५४३ [१],
 ५४५ [१], ५४७ [१],
 ५४८ [१], ५५० [१],
 ५५१ [१], ५५२ [१],
 ५५४ [१, ३], ५५५
 [१], ५५६ [१], ५५७
 [१], ५५८, ८८२ त.
 ८८६, ९४६, ९५७,
 ९८३ [२], ९८४, ९८५
 [७], ९९६, १०८९ त
 १०९१, १०९४ त.
 १०९९, ११०१, ११०३,
 ११०४, ११०६ तः
 ११२०, १२१५ [१-३],
 १२२०, १२२२, १२२६

मूलसहो

सकयत्यो

सुत्तकाइ

त १२३१, १२३३ तः
 १२३८, १२५२, १२५३,
 १३२६, १३३०, १३३४,
 १३४३, १३४४, १३४६,
 १३५२, १३५९, १३७५,
 १४३२ [२], १४३६
 [२], १४३७ [२-६],
 १४४४, १४५९, १५२३
 [१-२], १५२६ [१-६],
 १५७० त १५७३,
 १७९६, १८०६ [१],
 १८१५, १८२४, १८६४,
 १९२८, १९२९, २१५३
 [२, ४, ६], २१५६ [२],
 २१५९ [२], २१६६
 [४], २१६९, २१७०
 [१], २१७० [२] गा.
 २२९, २१७३ [१],
 २१७४ [१], २१७५,
 २१७६, पृ २४६

टि १

से-

तद् ९९४, ९९८, ११२५,
 ११२६, ११२८ त
 ११३०, ११३२, ११३३
 [१], ११३८, ११४२,
 ११४४, १२१५ [१, ३],
 १२२०, १२५३, १२५५,
 १९२८, १९३१, १९३२
 [१], १९५४, १९५७
 [१], १९५८, १९६०,
 १९६३, १९६४, २०४६,
 २०५१, २०५२ [१],
 २०७८, २०८०, २०८३,
 २१६९, २१७६, पृ १६१
 टि. २, पृ २४५ टि. ४,
 पृ २७४ टि १, पृ २७६

टि २

मूलसद्वौ	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
से	तरय १७४४, १८६४, १९६३, १९६४, २०५२	[२]
सेकालंसि	भविष्यत्काले पृ ३९४ टि. १	
सेज्जा	शय्या २१७४ [४]	
+ सेडिय	तृणविशेष ४७ गा. ३५	
सेडी	रोमपक्षिविशेषः ८८	
सेडिवग्गमूलाइं	श्रेणिवर्गमूलानि ९१८ [१]	
सेडी	श्रेणि ९२१ [१]	
सेडीए	श्रेण्या ९२१ [१]	
सेडीओ	श्रेण्य ९१० [२], ९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], ९२४	
० सेडीओ	,, १५५१ [९]	
सेडीणं	श्रेणीनाम् ९११ [२], ९१२ [२], ९१८ [१], ९२०, ९२२ त ९२४	
सेडीहिं	श्रेणिभि. पृ २२७ टि ४	
सेणयए	वनस्पतिविशेष पृ १८ टि १५	
सेणावडूरयणत्तं	सेनापतिरत्नत्वम् १४६७	
सेणावडं	सेनापतिम् ११०८	
० सेणावच्चं	सेनापत्यम् १७७, १७८ [१-२], १८८, १९६	
सेणियए	वनस्पतिविशेष पृ १८ टि. १५	
सेण्हा (सण्हा)	,, ४० गा १५	
सेता	श्वेता २११	
सेते	श्वेत - वानव्यन्तरेन्द्र १९४ गा १५३	
सेदसप्पा	श्वेतसर्पा ७९	
सेयकणवीरे	श्वेतकरवीर १२३१	
सेयबंधुजीवए	श्वेतबन्धुजीवक १२३१	
सेयविया	श्वेताम्बिका १०२ गा ११७	
सेयंसि	सेये-वर्द्धने ११२१	
सेया	श्वेता १९६	

मूलसद्वौ	सकयत्यो	सुत्तंकाइ
सेयालंसि	एय्यत्काले १८०३, १८१०, १८१६	
सेयासोए	श्वेतागोक. १२३१	
सेरियए	वनस्पतिविशेष ४३ गा. २४	
सेलं	शैल ८५३	
सेल्ल	शैल - वृक्षविशेष ४० गा १३	
सेलेसिपडिवण्णगा	शैलेगीप्रतिपन्नकाः ८६७, १५७३	
सेलेसिमह्वाए	शैलेप्यद्धाया २१७५	
सेलेसिं	शैलेपीम् २१७५	
सेलेसु	शैलेपु १४८	
सेल्लगारा ,	शैलकाराः-गिल्पर्या १०६	
सेल्लारा	,, पृ. ३८ टि. ८	
सेवट्टसंघयण-	सेवार्तसहनननाम्न	
णामस्स	१७०२ [२२]	
सेवट्टसंघयणस्स	सेवार्तसहननस्य १७०२ [२८, ३०]	
सेवट्टस्स	सेवार्तस्य १७०२ [३२-३३]	
० सेवणा	सेवनम् ११० गा १३१	
+ सेवाल	शैवलः ४३ गा २५. ५५ [३] गा. १०८	
सेवाले	,, ५१, ५४ [१] गा ४७	
सेस ०	शेष ५२५ [१], १७८२	
सेसएसु	शेषकेपु १७८१	
सेसरा	रोमपक्षिविशेष पृ. ३४ टि. ३	
सेससप्पा	शेषसर्पा पृ ३२ टि. १	
सेसं	शेषम् १८१ [१-२], १८३ [१], १८४ [१], १८५ [२], १८६ [२], १९८ [१-२], १९९ [२], २०० [१], २०१ [१], २०५ [१], २०७, २०९, २१०, २१८, २१९	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
		[१०, १२], ९२४, ९३९ [१], ९४० [१], ९४१ [१], ९४२, ९८३ [२], ९८४, ९८७ [५], ११४१, ११४२, ११४४, ११४६, ११५४, १६८४ [२], १७१७, १७२०, १७२४, १७२७, १७४७ [१], १८०६ [१], १८०९, १८१५, १८२३, १८२९, २०५२ [४-६], २१५६ [२], २१५७, २१५८ [१], २१५९ [२], २१६५
सेसा	शेषा	३३३, ७८१ त ७८४, ७९० गा. १९०, १४१३, १६०४ [१], १७६१, १७६३ [३], १७७३ [२], १८५८, १९५३, १९८० गा २२१, २०५४ गा २२६, २१२३ [३]
सेसाण	शेषाणाम्	१८७, ५२४, ५५८
सेसाणं	,,	१०२३, १०२९, ११५५, १६३९, १८८५ [३]
सेसाणि	शेषाणि	१६९४ [१८]
सेसिंदा	सर्पभेद	पृ ३२ टि. ४
सेसे	शेषः	१७४४
सेसेसु	शेषेषु	११० गा. १२९, ४८५ [२], ७९० गा. १९०, १४६५, १९०७
सेसेहिंतो	शेषेभ्यः	१४६९
सेहा	रोमपक्षिविशेष	८८
,,	भुजपरिसर्पविशेष	पृ ३३ टि २
सो	स.	५४ [९] गा ९७-९८,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
		११० गा. १२४ तः १२६ गा. १२८ गा. १३०, १७९ [१], १०९९, १७२८
सो-	स.	२११ गा. १७३
सोइंदिय	श्रोत्रेन्द्रियम्	९७३, ९७४ त ९७८ सूत्राणा प्रथम- कण्डिका, ९७९, ९८३ [१-२], १०५६, १०५७
सोइंदिओवचण	श्रोत्रेन्द्रियोपचय.	१००७, १००८ [१]
सोइंदिय ०	श्रोत्रेन्द्रिय	९७९, ९८२, १०१३, १८२५
सोइंदियअथोगाहे	श्रोत्रेन्द्रियार्थावग्रह.	१०१९
सोइंदियअवाण	श्रोत्रेन्द्रियापाण	१०१५ [१]
सोइंदियईहा	श्रोत्रेन्द्रियेहा	१०१६ [१]
सोइंदियउव-	श्रोत्रेन्द्रियोपयोगाद्धा	
ओगद्धा		१०१२ [१]
सोइंदियओगाहणा	श्रोत्रेन्द्रियावगाहना	१०१४ [१]
सोइंदियत्ताण	श्रोत्रेन्द्रियतया	१८०५, २०५२ [२]
सोइंदियनिच्चत्तणा	श्रोत्रेन्द्रियनिर्वर्तना	१००९ [१], १०१० [१]
सोइंदियपरिणामे	श्रोत्रेन्द्रियपरिणाम	९२८
सोइंदियलद्धी	श्रोत्रेन्द्रियलद्धि	१०११ [१]
सोइंदियवज्जणो-	श्रोत्रेन्द्रियव्यञ्जनावग्रह	
गाहे		१०१८
सोइंदियस्स	श्रोत्रेन्द्रियस्य	९८० [१], ९८१ [१], ९८२, ९९२ [१], १०१३
सोइंसि	श्रोतसि	पृ. २७३ टि. १
सोक्खं	सौख्यम्	२११ गा. १७१ गा १७५ गा. १७९
सोग	शोक	१७०० [१३], १७०८ [१०]

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सोगंधिपु	सौगन्धिक. २४ गा. ११		सोलसुत्तरे	पोडशोत्तरे	१७२
० सोगंधियाण	सौगन्धिकानाम् ५४ [८]		सोलं	पोडशम्	७९० गा
	गा. ९०			१८८ तः १९०	
सोगे	शोक १६९१ [५]		सोवक्कमाउया	सोपक्कमाउय्मा. ६७९, ६८१	
सोणिणसु	शोणितेपु ९३		सोवच्छिया	त्रीन्द्रियजीवा ५७ [१]	
सोत्तियमई	शौक्तिकावती पृ ३७ टि. ६		सोहग्ग ०	सौभाग्य २०५२ [२]	
सोत्तिया	शौक्तिकाः-द्वीन्द्रियजीवा.		सोहम्म	सौधर्म १५२६ [५]	
	५६ [१]		सोहम्म-	,, ६३४, १०३४,	
,,	सौत्रिका.-कर्मार्याः १०५			२०५१, २०५२ [१]	
सोत्थिय	स्वस्तिक २११		सोहम्म ०	,, ६२२	
सोत्थियसाए	वनस्पतिविशेष ४९ गा. ४०		सोहम्म-०	,, १९६, २१०, ६५०,	
सोमंगलगा	द्वीन्द्रियजीवाः ५६ [१]			[१८], ६५९, ६७४,	
सोयविण्णाणावरणे	श्रोत्रविज्ञानावरणम् १६७९			१५३२ [५], १५५१ [३]	
सोया	श्रोत्रे १०२५		सोहम्मकप्पे	सौधर्मकप्पे ५८९	
सोयावरणे	श्रोत्रावरणम् १६७९		० सोहम्मग	सौधर्मक १०८१ [७]	
+ सोरट्टा	सौराष्ट्रेपु पृ. ३७ टि. ३		सोहम्मगकप्प ०	सौधर्मककप्प १९७ [१-२]	
सोरियं	सौरिकम्-सौरिकपुरम्		सोहम्मगदेवत्ते	सौधर्मकदेवत्ते १०८६ [५]	
	१०२ गा. ११३		सोहम्मगदेवस्स	सौधर्मकदेवरय १०८५ [१]	
सोलस	पोडश १०३०, १०३६,		सोहम्मगदेवा	सौधर्मकदेवा ७०२,	
	१०४१ [१-२, ६-८],			१९९८	
	१०४३ [१, ३, ५],		सोहम्मगदेवाणं	सौधर्मकदेवानाम् १९७	
	१०४५ [१], १०४६			[१], १०५२, २०१८ [१]	
	[३, ५], १०८३, १२५८		सोहम्मगदेवे	सौधर्मकदेव १०८५ [१],	
	[८], १५८७ [२],			१८५७	
	१६७४ [२], १६७८ [३],		सोहम्मवडेसण	सौधर्मवतंसक १०७ [१]	
	१७०२ [२०], २१६९,		सोहम्मवडेसगा	सौधर्मवतंसका २०३ [१]	
	पृ २५५ टि. २		सोहम्मवडेसया	,, २०१ [१]	
सोलस-	पोडश १७३		सोहम्मस्स	सौधर्मरय १९९ [१], ७७८	
सोलसगं	पोडशकम् १७८ गा.		मोहम्मं	सौधर्मम् २९६३	
	१३३-१३४		मोहम्मा	सौधर्मा १८८ [१]	
सोलसण्ह	पोडशानाम् १९० [२],		सोहम्मदी	सौधर्मादि ७७३	
	१९५ [२]		सोहम्मो	सौधर्मे १९८ [१], १९९	
सोलसम	पोडशम् पृ. २७३ पं. १३			[१], २०३ [१], ३३८	
सोलसविहे	पोडशविधम् ८९६,			८०९ [१] त १३२ [२],	
	१६९१ [४]			१८३	
सोलसहि	पोडशभि १७२३		,,	सौधर्मे १९७ [१], ८८३	
सोलसुत्तर ०	पोडशोत्तर १७३		मोहम्मोहिन्तो	सौधर्मे ६०० [१],	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
सोहंत	शोभमान	१८८	+ हरिकंत	हरिकान्त-वानव्यन्त-	
सौंडमगरा	मकरविशेषः	६६	हरिडण्	रेन्द्रः १८७ गा. १४३	
	ह			हरीतक-वृक्षभेद पृ. १७	टि. ६
हडे	वनस्पतिविशेष. ५१, पृ. २७	टि. १	हरितग	हरितक-वनस्पतिविशेष	
हथ -	हस्त १७७, १७८ [१-२],		+ हरिय	हरितानि ३८ गा. १२	
	१८८, १९६		हरिया	हरिताः-जात्यार्या १०३	
० हत्था	हस्ताः	१८८		गा. ११८	
० हत्थाभरणा	हरताभरणा १७७, १७८		„	हरितानि ४९	
	[१-२], १८८, १९६		हरियालगुलिया	हरितालगुटिका १२३०	
हत्थिणिया	हस्तिनिका-हस्तिनी ८५१		हरियालभेण	हरितालभेद. १२३०	
हत्थिपूयण्या	गण्डीपदपशुविशेष पृ. ३१	टि. २	हरियाले	हरिताल. २४ गा. ९,	१२३०
हत्थिपूयणा	„ पृ. ३१ टि. २		हरिवास ०	हरिवर्ष १०९८, १२५७	[१३]
हत्थिमुहा	हस्तिमुखा-अन्तर्द्वीप-		हरिवासेहि	हरिवर्षे ९६	
	मनुष्या ९५		० हरिसा	हर्षा १६७ त १७४	
हत्थिरयणत्तं	हस्तिरत्नत्वम् १४६८		हरिस्सहे	हरिस्सह-विद्युत्कुमारेन्द्र	१८७ गा. १४४
हत्थिसोंडा	हरितशुण्डा-त्रीन्द्रिय-				
	जीवा. ५७ [१]		हलधरवसणे	हलधरवसनम्-वलदेव-	
हत्थी	हस्ती ७३, ८४९, ८५२			वसनम् १२२७	
हय	हय १९६		हलिङ्गुलिया	हरिद्रागुटिका १२३०	
हयकण्णा	हयकर्णा-अन्तर्द्वीप-		हलिङ्गपत्ता	हारिद्रपत्रा-चतुरिन्द्रिय-	
	मनुष्या ९५			जीवा. ५८ [१]	
हयकक्षा	हयकर्णा-म्लेच्छजाति-		हलिङ्गमच्छा	मत्स्यविशेष पृ २९ टि. ५	
	विशेष पृ. ३६ टि. ३		हलिङ्गा	हरिद्रा ५४ [१] गा ४८,	१२३०
हयच्छायं	हयच्छायाम् १११४				
हयमुह	हयमुख-म्लेच्छजाति-		हलिङ्गाभेण	हरिद्राभेद १२३०	
	विशेष पृ ३६ टि ३		हलिमच्छा	मत्स्यविशेष ६३	
हयवर	हयवर १७७		हलीसागरा	„ ६३	
हरडण्	हरीतक-वृक्षविशेष ४०	गा. १४	हवड्	भवति १९४ गा. १५२,	२१७६
हरतणुया	हरतनुका-वनस्पतिविशेष				
	५४ [१] गा. ५२		हवति	„ ४२ गा. २१, २०५४	
हरतण्	हरतनु-अण्कायभेद			गा. २२५, पृ. ३९५ टि. १	
	पृ १४ टि. २		हवन्ति	भवन्ति ४३ गा. २६, ५४	
हरतण्ण	„ „ २८ [१]			[११] गा. १०४-१०५, ८३	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ	मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
हवंति -	भवन्ति ७५ [४], ८४ [४], ८५ [५], १६९, १७३, १७८ [१], १८१ [१], १९७ [१], १९८ [१], २०६ [१], २०७, २०८		हंसा	हंसा:	८८
हवेज्ज	भवेत् २११ गा. १६१		हंसे	हंस -मणिभेदः २४ गा ११	
हवेज्जा	,, २११ गा. १७३		हायमाणु	हायमानकः	२०२७
हव्वं -	शीघ्रम् २१६९		हार	हार	२११
हसिय	हसित १८८		हार०	,, १७७, १७८ [१-२],	१९६
हस्स	हूस्व २१७५		हारोस	म्लेच्छजातिविशेष	९८
हस्स०	हास्य पृ. ३७२ टि. ३		हालाहला	त्रीन्द्रियजीवाः ५७ [१]	
हस्सगइपरिणामे	हूस्वगतिपरिणामः ९४९		हालिह	हाग्रि ५४४, १८०९	
हस्से	हास.-वानव्यन्तरेन्द्रः पृ ६७ टि. ३		हालिह०	,, १८०६ [१]	
हंता	हन्त ८३०, ८३२ तः ८३८, ८४९, ८५१ तः ८५७, ८९७, ९९३, १०००, १००१, ११३८, ११३९, १२०१ [१], १२०३ [१,३], १२०८, १२१० [१], १२११, १२२०, १२२२, १२२३, १२२५, १२५२, १२५३, १२५५, १२५८ [१-२, ५-८], १४२० [५], १४२५ [१], १४३७ [४-५], १५७४, १५७६ [१], १५७७ [१], १५७८ [१], १५७९ [१], १६३७, १६४०, १७९५, १८०२, १८०६ [१], १८०७, १८१४, १९६४, २०३३, २०३४ [१], २०३५, २१६९		हालिहएणं	हारिद्रकेण	१२३२
+ हंसग	हसक.-मणिभेद. पृ. १४ टि. १		हालिहमत्तिया	हारिद्रमृत्तिका	२३
+ हंसगवभ	हंसगर्भ -,, पृ. १४ टि १		हालिहवण्ण०	हारिद्रवर्ण ४४०, ४४१	
			हालिहवण्णणामाए	हारिद्रवर्णनाम्नः	१७०२ [२५]
			हालिहवण्णपरि- णता	हारिद्रवर्णपरिणता.	९ [४], १० [१], ११ [१] त. १३ [५]
			हालिहवण्णपरिणया	,, ८ [१], १० [२]	
			हालिहसुत्तए	हारिद्रसूत्रके	१२२२
			हालिह्वाइ	हारिद्राणि	८७७ [७]
			हास०	हास्य-मोहनीयकर्मभेदः १८८, १७०० [१२], १७०८ [९]	
			+ हास	हास्ये ८६३ गा. १९५	
			हासणिसिसया	हारयनि नता	८६३
			हासरई	हासरति.-वानव्यन्तरेन्द्र. १९४ गा. १५३	
			हासे	हान -,, १९८ गा १५३	
			,,	हास्यम्-मोहनीयकर्मभेद १६९१ [५]	
			हिह	अन पृ २०७ टि. ३	
			हिह्वा	अव्यक्ता १७१ न. १७४	
			+ हिह्मिया	अव्यक्ता-१७२ गा. १७२	
			हिमए	हिमम्-हिमम् २८ [१]	
			हिमे	,, पृ. १४ टि. २	
			हिरण्णमण्हि	हिरण्यम्.	९६

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
हिहिया	त्रीन्द्रियजीवा	५७ [१]
हिङ्गुरुक्खे	हिङ्गुवृक्षः	४८ गा ३८
हिङ्गुलुण	हिङ्गुलुक	२४ गा. ९
० हिङ्गुलुण	"	१२२९
हीणस्सरया	हीनस्वरता	१६८४ [२]
० हीणा	हीना	२११ गा. १६१
हीणे	हीनः	४४०, ४४३, ४४८, ४५५ [२-३], ४८९ [२], ५०४ त. ५०६, ५०८, ५२७ [३], ५३३ [१], ५३९ [१], ५४८ [१], ५५४ [१]
० हीणे	हीनः	४४०, ४४८, ४५५ [२-३], ४८९ [२], ५०४ त. ५०८, ५२७ [३], ५३३ [१], ५३९ [१], ५४८ [१], ५५४ [१]
हीरो	हीर.-विषमच्छेदम्	उद् न्तुर वा ५४ [४] गा. ६६ त गा. ७५
हुज्जा	भवेत्	१२१६ [१]
हुडसंठाणणामे	हुण्डसस्थाननाम	१६९४ [८]
हुंडसंठाणसंठिए	हुण्डसस्थानसरिथतम्	९८३ [२], ९८७ [१], १४९५ [१], १४९७ [१-३], १५२३ [१]
हुडसंठाणसंठिया	हुण्डसस्थानसस्थिता.	१४९८ [३], १५००, १५०१ [४]
हुडे	हुण्डम्-संस्थानम्	९८८, १४९८ [१], १५०१ [१], १५२३ [२]
हुयवह ०	हुतवह	१७८ [२]
हुस्सं	ह्रस्वम्	२११ गा १६१
हूण ०	हूण-म्लेच्छजातिविशेष	९८
हेउं -	हेतुम्	११० गा. १२३

मूलसदो	सक्यत्यो	सुत्तकाइ
हेट्टा	अधस्तान	१६८ त. १७०, १७७, १७८ त. १८३
हेट्टिमउवरिम	सूत्राणां प्रथमकण्डिका,	१८८, १८९ [१], १९० [१], १९३ [१], २०१ [१], २१७, पृ. ५३ टि. ३
गेवेज्जा ०	अधस्तनोपरितनग्रैवेयक	८२९ [१-३]
हेट्टिमउवरिमगे	अधस्तनोपरितनग्रैवेयका	
वेज्जागा	१४६ [१], ७१६	
हेट्टिमउवरिमाणं	अधस्तनोपरितनानाम्-	
	ग्रैवेयकाणाम्	१८४४
हेट्टिमगेवेज्जागां	अधस्तनग्रैवेयकाणाम्	२०९
हेट्टिमगेवेज्जा	अधस्तनग्रैवेयक	६२२
हेट्टिमगेवेज्जागदेवाणं	अधस्तनग्रैवेयकदेवानाम्	२०७
हेट्टिमगेवेज्जागा	अधस्तनग्रैवेयका.	२०७, ३३४
हेट्टिमगेवेज्जागां	अधस्तनग्रैवेयकाणाम्	२०७, २०८
हेट्टिमगेवेज्जागां	"	६०१
हेट्टिममज्झिम ०	अधस्तनमध्यम	४२८ [२]
हेट्टिममज्झिमगे	अधस्तनमध्यमग्रैवेयक	
वेज्जा ०	४२८ [१, ३]	
हेट्टिममज्झिमगेवे-	अधस्तनमध्यमग्रैवेयक-	
ज्जागदेवा	देवाः	७१५, २००५
हेट्टिममज्झिमगेवे-	अधस्तनमध्यमग्रैवेयका	
ज्जागा	१४६ [१]	
हेट्टिममज्झिमाणं	अधस्तनमध्यमानाम्-	
	ग्रैवेयकाणाम्	१८४३
हेट्टिमहेट्टिमगेवि-	अधस्तनाधस्तनग्रैवेयक-	
ज्जागदेवा	देवा	७१४
हेट्टिमहेट्टिम ०	अधस्तनाधस्तन	४२७ [१-३]
हेट्टिमहेट्टिमगे-	अधस्तन, अधस्तनग्रैवेयक	
वेज्जा ०	४२७ [१]	
हेट्टिमहेट्टिमगेवे-	अधस्तनाधस्तनग्रैवेयका.	
ज्जागा	१४६ [१]	

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
हेट्टिमहेट्टिमगेवेज्ज-	अधरतनाधरतनग्रैवेयका-	
गाणं	णाम्	१८४२
हेट्टिमिल्ले	अधरतनम्	पृ. ४१७ टि. १ तः ३
हेट्टिमेसु	अधस्तनेपु[ग्रैवेयकेपु]	२०९ गा. १५७
हेट्टिलं	अधस्तनम्	११०१
हेट्टिल्लाओ	अधरतनान्	११०१
हेट्टिल्ले	अधस्तन.	१५५१ [१]
„	अधस्तनम्	१९९८, २०००, २००२ त. २००६
हेतूहिं	हेतुभि	१९६३
हेम	हेमन्	१९७ [२]
हेमवण्हिं	हैमवतै	९६
हेमवय ०	हैमवत	१०९८, १२५७ [१२]
हेरन्नवय	हैरण्यवत	१०९८
हेलियमच्छा	मत्तरयविशेष	पृ २९ टि. ५
होइ	भवति	११० गा १२६ गा. १२९, १७४ गा. १३३, २११ गा १६५, १२६० त १२६२ [२], १२६४ [१] त १२६६ [१], १२६७, १२६८ [१], १२७० [२], १२७१ तः १२७३, १२७५, १२७९, १२८४, १२८५, १३०५, १३१०, १३१२, १३२० त. १३२२, १३२५, १३३१, १३३४, १३३६, १३४३, १३४६, १३५०, १३५५, १३६५, १३६६, १३६९,

मूलसदो	सकयत्यो	सुत्तकाइ
	१७९३ गा २१८, पृ १४	
	टि १, पृ. ३१५ टि. १	
होज्ज	भवेयुः	१६४९ [१]
होज्जा	भवेत् १२१६ [१], १२१७	
„	भवेयुः १०७७, १०७८, १०८१, १०८३, १०८९, १०८३ [१], १६४३ १७५७, १७५८ [१], १७६०, १७६१, १७६४, १७६५ [२], १७७८ [१], १७७८, १७८१, १७८४ [१, ३], १७८९, १८६९ [१]	
होण	हूण-म्लेच्छजातिविशेष	
	पृ ३६ टि ३	
होति	भवति ४८ गा ३८, ५४ [२] गा. ५५, ५४ [७] गा ८५, ५४ [८] गा. ९६, २११ गा. १६३, ७९० गा १८५, ९८८ गा. १९९, १२५९ गा. २१२, १३००, १३२७ होत्रिस्मृ-तृणविशेष ४७ गा ३५	
+ होत्तिय		
होमागे	भवन् १२१६ [१], १२१७	
होति	भवन्ति ५३ गा ८५-४६, ५४ [८] गा ९३ गा ९५, ९१ [४] गा १११, ११४ गा १३५, १८५ गा १८८ गा. १४०-१४१ गा १४५ त गा १८८, २११ गा १६६, १५८८ [२], १६१६ [२], १९८० गा. २०१	

तइयं परिसिद्धं

विसेसणामाणुकमो

विसेसणाम	कि ?	पिटुंको
अ		
अक्षरपुट्टिया	लिपिविशेष	३८
अच्छा	नगरी	३७
अच्छादेग	जनपद.	३७ टि ४
अच्छापुरी	नगरी	,,
अजल	म्लेच्छजाति	३६
अजसाम	निर्ग्रन्थ-स्थविर ,	
	प्रजापनासूत्रकार	३
अज्जल	म्लेच्छजाति	३६ टि. ११
अनुयोगद्वार	जैनागम	१२५ टि १
अन्ध	म्लेच्छजाति:	३६ टि. ३
अभिधानराजेन्द्र	जैनागमकोश.	२४६ टि २
अरवाग	म्लेच्छजाति	३६ टि ३
अरवाग	,,	३६
अव्वट	,,	३६ टि ७
अहिच्छता	नगरी	३७
अंकलित्री	लिपिविशेष	३८
अंगा	जनपद	३७
अंतकिरिया	प्रजापनासूत्रस्य	
	विंशं पदम्	४
अंतकखरिया	लिपिविशेष	३८
अंध	म्लेच्छजाति	३६ टि. ३
अंध	,,	३६ टि ७
अंधडह	,,	,,
आ		
आचाराङ्गचूर्णि	जैनागमव्याख्या-	
	ग्रन्थ	१४ टि १
आचाराङ्गसूत्र-	,,	
निर्युक्ति	,,	,,

विसेसणाम	कि ?	पिटुंको
आचाराङ्गसूत्र-	निर्युक्त्य-स्थविर.,	
निर्युक्तिकृत्	श्रीभद्रबाहुरवार्मा	१४ टि २
आभामिय	म्लेच्छजाति	३६
आयमलित्री	लिपिविशेष.	३८
आहार	प्रजापनासूत्रस्याष्टा-	
	विंशं पदम्	४
इ		
इन्द्रिअ	प्रजापनासूत्रस्य पञ्च-	
	दशं पदम्	४
उ		
-उट्ट	म्लेच्छजाति.	३६ टि. ५
-उड्ड	,,	३६
उत्तराध्ययन-	जैनागमव्याख्या-	
चूर्णि	ग्रन्थ	३६३ टि ५
उत्तराध्ययनसूत्र	जैनागम	१४ टि १
उवओग	प्रजापनासूत्रस्यैको-	
	नविंशं पदम्	४
उस्सास	प्रजापनासूत्रस्य	
	नतमं पदम्	४
ओ		
ओगाहणसंठाण	प्रजापनासूत्रस्यैक-	
	विंशं पदम्	४
ओही	प्रजापनासूत्रस्य त्रय-	
	स्त्रिंशं पदम्	४
क		
कण	म्लेच्छजाति.	३६ टि १७
कणवीर	,,	,,

विसेसणाम	किं ?	पिट्टको	विसेसणाम	किं ?	पिट्टको
कम्म	प्रज्ञापनासूत्रस्य		कोसला	जनपद	३७
	त्रयोविंशं पदम्	४	कोसंबी	नगरी	३७
कम्मवधश्च	प्रज्ञापनासूत्रस्य चतु-		कोंकणग	म्लेच्छजाति	३६
	विंशं पदम्	४	कोंच	"	३६ टि ७
कम्मवेदश्च	प्रज्ञापनासूत्रस्य पञ्च-		कौशाम्बी	नगरी	३७ टि १
	विंशं पदम्	४		ख	
कलिगा	जनपद	३७	खग्ग	म्लेच्छजाति	३६ टि. १८
कसाञ्च	प्रज्ञापनासूत्रस्य चतु-		खरमुख	"	३६ टि. ३
	दशं पदम्	४	खरमुख	"	"
कंचणपुर	नगरम्	३७	खरोट्टी	लिपिविशेष.	३८ टि. १०
कंचणपुरी	नगरी	३७ टि २	खरोट्टी	"	३८
कंपिल्ल	नगरम्	३७	खस	म्लेच्छजाति.	३६
काय	म्लेच्छजातिः	३६	खासिक	"	३६ टि ३
कायठिई	प्रज्ञापनासूत्रस्याष्टा-		खासिय	"	३६
	दशं पदम्	४		ग	
कासी	जनपदः	३७	गग्गर	म्लेच्छजाति.	३६
किरात	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३	गजकर्ण	"	३६ टि ३
किराय	"	"	गजमुख	"	"
किरिया	प्रज्ञापनासूत्रस्य		गणितलिखी	लिपिविशेष	३८
	द्वाविंशं पदम्	४	गयकन्न	म्लेच्छजाति.	३६ टि ३
कुञ्च	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३	गयपुर	नगरम्	३७
कुणाल	जनपद	३७ टि. ४	गय[मुह]	म्लेच्छजाति	३६ टि ३
कुणाला	"	३७	गधव्वलिखी	लिपिविशेष	३८
कुणालादेश	"	३७ टि ४	गंधाहार	म्लेच्छजाति	३६ टि १०
कुरु	"	३७	गंधाहारग	"	३६
कुलक्ख	म्लेच्छजाति	३६	गंधाहारवा	"	३६ टि १०
कुलगध	"	३६ टि ३	गोण	"	३६ टि. ३
कुलार्ध	म्लेच्छजाति.	"	गोतम	गणधर.	३६
कुसट्टा	जनपद	३७	गोधा	म्लेच्छजाति	३६ टि १
कुच	म्लेच्छजाति	३६ टि. ३	गोधोइच्च	"	"
केकय	"	"	गोयम	गणधर	
केकय	"	३६		गणधर	
केकेय	"	३६ टि. २०		गणधर	
केकेय	"	३७		गणधर	
केयड्ढ	जनपदखण्ड	३७		गणधर	
कोडीवरिस	नगरम्	३७		गणधर	
कोर्पक	म्लेच्छजाति	३६ टि ३		गणधर	
कोवाय	"	"		गणधर	

विसेसणाम	किं ?	पिट्ठंको
गोधोडं	म्लेच्छजाति	३६
गौडु	,,	३६ टि. ३
	घ	
घासिय	म्लेच्छजाति	३६ टि. १८
	च	
चउस	म्लेच्छजाति	३६ टि. १९
चञ्चुक	,,	३६ टि. ३
चरिम	प्रज्ञापनासूत्रस्य	
	दशमं पदम्	४
चंचुय	म्लेच्छजाति	३६ टि. ३
चंपा	नगरी	३७
चिलाय	म्लेच्छजाति	३६
चिल्ल	,,	३६
चिल्लस	,,	३६ टि. ८
चीण	,,	३६
चीन	,,	३६ टि. ३
चुचुय	,,	३६
चेदि	जनपदः	३७ टि. ४
चेदी	,,	३७
चोव	म्लेच्छजाति	३६ टि. ९
	ज	
जवण	म्लेच्छजाति	३६
जवणालिया	लिपिविशेषः	३८
जगला	जनपद	३७
जीवविजयगणिन्	निर्ग्रन्थ - गणी, प्रज्ञापना- सूत्रगूर्जरभापास्तवककार.	
	२३७ टि १, २४६ टि. २, २७३ टि. ४-६-८-९, २९४ टि ११, २९६ टि. ३-५-८, ३३४ टि. २	
जोणी	प्रज्ञापनासूत्रस्य नवमं पदम्	४
	ट	
टोव	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ९

विसेसणाम	किं ?	पिट्ठंको
	ठ	
ठाण	प्रज्ञापनासूत्रस्य	
	द्वितीयं पदम्	४
ठिई	प्रज्ञापनासूत्रस्य चतुर्थं पदम्	४
	ड	
डं	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ७
डुंविलय	,,	३६ टि ३
डोंव	,,	३६
डोंविलग	,,	३६
	ण	
णक्क	म्लेच्छजाति	३६
णंदिपुर	नगरम्	३७
णिणग	म्लेच्छजाति	३६
णिणहइया	लिपिविशेष	३८
णेडूर	म्लेच्छजातिः	३६
	त	
तामलित्ति	नगरी	३७
तामलिही	,,	३७ टि. १
तुरङ्गमुख	म्लेच्छजातिः	३६ टि. ३
तुरय[सुह]	,,	,,
	द	
दमिल	म्लेच्छजाति	३६
दशार्ण	जनपद	३७ टि ४
दसण्णा	,,	३७
दामिली	लिपिविशेष	३८
दासापुरिया	,,	३८ टि ९
दिट्ठिवाय	जैनागम	३
डुंविलय	म्लेच्छजातिः	३६ टि ३
दोव	,,	३६ टि. ९
दोमिलिबी	लिपिविशेष	३८ टि १२
दोमिली	,,	,,

विसेसणाम	किं?	पिट्टको
दोसापुरिया	लिपिविशेष	३८
द्रविड	म्लेच्छजाति	३६ टि. ३
द्रुम्बिलक	"	"

ध

धनपतबाबू	जैनागमप्रकाशक	२४६ टि. २
धनविमलगणिन्	निर्ग्रन्थः-गणी, प्रज्ञापना-सूत्रगूर्जरभाषास्तवककारः	२३७ टि. १, २४६ टि. २, २७३ टि. ४-६-८-९, २९४ टि. ११, २९६ टि. ५-७

न

नन्दिपुर	नगरम्	३७ टि. ४
नन्दीटीका	जैनागमव्याख्याग्रन्थ, श्रीमलयगिरिसूरिकृतः	३५ टि. ४-७
निशीथसूत्र	जैनागमः	२३७ टि. १

प

पउस	म्लेच्छजातिः	३६
पओग	प्रज्ञापनासूत्रस्य षोडशं पदम्	४
पओस	म्लेच्छजाति.	३६ टि. १३
पकणग	"	३६ टि. ३
पकणय	"	"
पकणिय	"	३६
पणवणा	प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रथमं पदम्	४
परिणाम	प्रज्ञापनासूत्रस्य त्रयोदशं पदम्	४
पल्हव	म्लेच्छजाति.	३६
पवियारण	प्रज्ञापनासूत्रस्य चतुर्दशं पदम्	४
पहराठ्या	लिपिविशेष	३८ टि. ११
पहराईयाजो	"	३८

विसेसणाम	किं?	पिट्टको
पंचाला	जनपद	३७
पापा	नगरी	३७ टि. ४
पारस	म्लेच्छजाति.	३६
पावा	नगरी	३७
पास	म्लेच्छजातिः	३६
पासण्या	प्रज्ञापनासूत्रस्य त्रिंशं पदम्	४
पुखरसारिया	लिपिविशेष.	३८
पुलिन्द	म्लेच्छजाति.	३६ टि. ३
पुलिंद	"	३६
पुष्पभिधु	निर्ग्रन्थ - रयानकवासी मुनि.	२३७ टि. १, २४६ टि. २

पोलिंदी	लिपिविशेष.	३८
प्रज्ञापनासूत्र	जैनागम.	२३७ टि. १, २४६ टि. २, २९० टि. १
प्रज्ञापनासूत्रगूर्जर-भाषास्तवक	जैनागमव्याख्याग्रन्थ-गूर्जरभाषानिवद्ध	२३७ टि. १, २४६ टि. २
[प्रज्ञापनासूत्र] टीका	जैनागमव्याख्याग्रन्थ - मलयगिरीय.	३३८ टि. २

[प्रज्ञापनासूत्र] टीकाकृत	निर्ग्रन्थ - आचार्य, श्रीमलयगिरिमरि.	१५ टि. १, ३८ टि. ५, ८३ टि. १२
"	"-,, श्रीहरिभद्रमरि श्रीमलयगिरिनिर्ग्रन्थ	२६ टि. २

[प्रज्ञापनासूत्र]-प्रदेशव्याख्या	जैनागमव्याख्याग्रन्थ - हरिभद्रिय	२३ टि. ३, ५१ टि. २, २० टि. १३
[प्रज्ञापनासूत्र] प्रदेशव्याख्या	निर्ग्रन्थ - जैनार्थ, श्रीहरिभद्रमरि	१३ टि. ५
[प्रज्ञापनासूत्र]-साम्यनिर्मिटीका	जैनागमव्याख्याग्रन्थ	१८१ टि. ३, २४६ टि. १, २९० टि. १
[प्रज्ञापनासूत्र]	"	"

विसेसणाम	किं ?	पिट्ठको
मलयगिरिवृत्ति	२३७ टि १, ४३५ टि. १	
[प्रज्ञापनासूत्र]	जैनागमव्याख्याग्रन्थः	
मलयटीका	३२ टि. ९-१०-१२,	
	४७ टि. ४-६, ५६ टि.	
	२-३-७-१०-१३-१६-१७,	
	६४ टि. १०, ६८ टि. ३,	
	७६ टि. २, ७८ टि. ३	
[प्रज्ञापनासूत्र]	जैनागमव्याख्याग्रन्थ.	
मलयवृत्ति	३२ टि ११, ५० टि.	
	८, २११ टि ५, २७६	
	टि. १, २९१ टि-१,	
	२९३ टि ३ त ६-९-	
	१५, २९४ टि १०-१९	
	२१, २९६ टि. २-१७,	
	२९७ टि १, २९९ टि. १,	
	३२९ टि १, ३९४ टि. १,	
	३९५ टि. १, ४०० टि. १,	
	४२२ टि २२, ४४३ टि. १	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	जैनागमव्याख्याग्रन्थ	
मलयव्याख्या	५८ टि २	
[प्रज्ञापनासूत्र]-	निर्ग्रन्थ - आचार्य ,	
वृत्तिकृत	श्रीमलयगिरिसरि ४३६	
	टि. १	
प्रज्ञापनासूत्रस्त-	जैनागमव्याख्याग्रन्थ -	
वक	गूर्जरभाषानिवद्ध २७३	
	टि ४	
[प्रज्ञापनासूत्र]	जैनागमव्याख्याग्रन्थ.	
हरिभद्रटीका	५६ टि १	
„ „ वृत्ति	२३७ टि १	
„ हारिवृत्ति	१६३ टि १, ३२९	
	टि १	
प्रज्ञापनोपाङ्ग	जैनागम. १४ टि १	
प्रवचनसारोद्धार	जैनप्रकरणग्रन्थ ३६ टि ३,	
	३७ टि ४	
	व	
वउस	म्लेच्छजाति	३६
वन्तर	„	३६

विसेसणाम	किं ?	पिट्ठको
वर्बर	म्लेच्छजाति. ३६ टि ३	
बहलिय	„ ३६	
बहुवत्तव्व	प्रज्ञापनासूत्रस्य तृतीयं	
	पदम् ४	
बंधुय	म्लेच्छजाति: ३६ टि. १४	
वंभी	लिपिविशेष. ३८	
वारवती	नगरी ३७	
बोक्स	म्लेच्छजाति. ३६ टि. ३	
बोक्स	„ „	
	भ	
भङ्ग	जनपद: ३७ टि. ४	
भङ्गि	„ „	
भङ्ग	म्लेच्छजाति: ३६	
भद्विलपुर	नगरम् ३७	
भमरस्य	म्लेच्छजाति: ३६ टि. ३	
भरु	„ ३६ टि २३	
भरुग	„ ३६	
भरुय	„ ३६ टि. २३	
भंगी	जनपद ३७	
भासा	प्रज्ञापनासूत्रस्यैकादशं	
	पदम् ४	
भिल्ल	म्लेच्छजाति ३६ टि. ३	
भोगवड्डिया	लिपिविशेष ३८	
भ्रमररुच	म्लेच्छजाति. ३६ टि. ३	
	म	
मगह	जनपद. ३७	
मगगर	म्लेच्छजाति. ३६ टि. १६	
मत्तियावड्ड	नगरी ३७	
मथुरा	„ ३७ टि. ४	
मलय	म्लेच्छजाति ३६	
„	जनपद ३७ टि. ४	
मलयगिरि-सूरि,	निर्ग्रन्थ - आचार्य ३ टि.	
पाद	१-२-३, १७ टि. १५, २५	
	टि. १५, २७ टि. २, ३२ टि.	

विसेसणाम	किं ?	पिटुंको
	९-१०-१२, ३९ टि ३'	
	५० टि. ८, ८८ टि. १,	
	२३७ टि. १, २४६ टि २,	
	३६३ टि. ५, ४३५ टि. १	
मलयगिरिनन्दी-	जैनागमव्याख्याग्रन्थ.	३५
टीका	टि ४-५	
मलया	जनपद.	३७
मलयादेश	,,	३७ टि. ४
महावीर	तीर्थङ्करः	३
महिल	नगरी	३७
महुरा	,,	३७
मंड	म्लेच्छजाति	३६
मालव	,,	३६
मासपुरिवट्टा	नगरी	३७
मासपुरी	,,	३७ टि ४
माहेसरी	लिपिविशेष	३८
मिण्डकमुख	म्लेच्छजाति	३६ टि. ३
मिहिल	नगरी	३७ टि. ३
मिंद्यमुह	म्लेच्छजाति	३६ टि ३
मुरुण्ड	,,	,,
मुरुंड	,,	३६
मूयलि	,,	३६
मृत्तिकावती	नगरी	३७ टि ४
मेय	म्लेच्छजाति	३६
मोस	,,	३६ टि १२
	य	
यवन	म्लेच्छजाति.	३६ टि. ३
येचस	,,	३६ टि ९
	र	
रायगिह	नगरम्	३७
रुय	म्लेच्छजाति.	३६
रोम	,,	३६
रोमक	,,	३६ टि. ३
रोमग	,,	३६ टि. २२

विसेसणाम	किं ?	पिटुंको
रोमय	म्लेच्छजाति	३६ टि. ३
रोसग	,,	३६
	ल	
लउस	म्लेच्छजाति.	३६
लकुश	,,	३६ टि. ३
लाढा	जनपदः	३७
लेसा	प्रज्ञापनासूत्रस्य सप्तदश	
	पदम्	४
ल्हसिय	म्लेच्छजाति.	३६
	व	
वड्राड	नगरम्	३७
वक्रंती	प्रज्ञापनासूत्रस्य पष्ठ	
	पदम्	८
वच्छ	जनपदः	३७
वत्स	,,	३७ टि ८
वत्सा	नगरी	,,
वत्सादेश.	जनपद	,,
वरण	,,	,,
वरणा	,,	३७
वरुणानगर	नगरम्	३७ टि. ४
वर्त	जनपद	,,
वंगा	,,	३७
वाणारसी	नगरी	३७
वायगवरवंस	निर्ग्रन्थवंश	३
विदेहा	जनपद.	३७
विलाय	म्लेच्छजाति	३६
विह्लस	,,	३६ टि ८
विसेस	प्रज्ञापनासूत्रस्य पञ्चमं	
	पदम्	४
वीड्भय	नगरम्	३७
वीत्तभय	,,	३७ टि ४
वीयभय	,,	३७ टि ६
वेणइया	लिपिविशेष	३८
वेदगंधज	प्रज्ञापनासूत्रस्य पञ्चमं	
	पदम्	४

विसेसणाम	किं ?	पिटुंको	विसेसणाम	किं ?	पिटुंको
वेयणा	प्रजापनासूत्रस्य पञ्चविंशं		संजम	प्रजापनासूत्रस्य द्वाविंशं	
	पदम्	४		पदम्	४
वेयवेयञ्च	प्रजापनासूत्रस्य सप्तविंशं		संडिठभा	जनपद.	३७ टि. ५
	पदम्	४	संडिठ्ठा	,,	३७
वैराट	जनपदः	३७ टि. ४	साण्य	नगरम्	३७
वैराटपुर	नगरम्	,,	सागरानन्दसूरि	निर्ग्रन्थः—आचार्य, समग्र-	
वोक्काण	म्लेच्छजाति.	३६		जैनागमसम्पादक.	२४६
	श			टि. २, ३६३ टि. ५,	
				४३५ टि. १, ४३६	
				टि. १	
शक	म्लेच्छजाति	३६ टि. ३	सावत्थी	नगरी	३७
शन्नर	,,	,,	सिन्धु	जनपद.	३७ टि. ४
शाण्डिल्य	जनपद	३७ टि. ४	सिन्धुसौवीरा	,,	३७ टि. ४
शाण्डिल्या	,,	,,	सिंधु	,	३७
शीलाङ्क	निर्ग्रन्थ.—आचार्य		सिंहल	म्लेच्छजाति	३६
		१४ टि. १	सीहल	,,	३६ टि. ६
शुक्तिमती	नगरी	३७ टि. ४	सुत्तागम	मुनिश्रीपुष्पभिक्षुसम्पादितो	
शूरसेन	जनपद.	,,		जैनागमसङ्ग्रहग्रन्थ	२३७
शौक्तिकावती	नगरी	,,			टि. १
श्यामार्थ	निर्ग्रन्थ—स्थविर, प्रज्ञा-		सुत्तीमई	नगरी	३७
	पनासूत्रकार	३ टि. ३	सुरट्टा	जनपद	३७
श्रावस्ती	नगरी	३७ टि. ४	सूत्रकृदङ्ग	जैनागम	२९० टि. १
	स्		सूयलि	म्लेच्छजाति.	३६
				टि. १५	
सग	म्लेच्छजाति	३६	सूरसेणा	जनपद	३७
सण्णा	प्रजापनासूत्रस्याष्टमं		सूरसेन	,,	३७ टि. ४
	पदम्	४	सेयविया	नगरी	३७
सण्णि	प्रजापनासूत्रस्यैकात्रिंशं		सोत्तियमई	,,	३७ टि. ६
	पदम्	४	सोरट्टा	जनपद	३७ टि. ३
सन्नर	म्लेच्छजाति	३६	सोरिय	नगरम्	३७
समुग्धाञ्च	प्रजापनासूत्रस्य पट्त्रिंशं		सोवीरा	जनपद.	३७
	पदम्	४	सौक्तिकावती	नगरी	३७ टि. ४
सम्मत्त	प्रजापनासूत्रस्यैकोनविंशं		सौवीर	जनपद	,,
	पदम्	४		ह	
सरीर	प्रजापनासूत्रस्य द्वादशं		हयकण्ण	म्लेच्छजाति	३६ टि. ३
	पदम्	४			

विसेसणाम	किं ?	पिट्टंको	विसेसणाम	किं ?	पिट्टंको
हयकन्न	म्लेच्छजातिः	३६ टि ३		१-३, २५ टि. ११, ४७ टि.	
हयकर्ण	„	„		५-६, ३६३ टि ५	
हयमुख	„	„	हारोस	म्लेच्छजाति	३६
हयमुह	„	„	हूण	„	३६
हरिभद्रसूरि-पाद	निर्ग्रन्थ-आचार्यः	३ टि.	होण	„	३६ टि. ३

